CORNELIUS TACITUS

AB ILIPSIO IFGRONOVIO NHEINSIO
IAERNESTIO FAWOLFIO

EMENDATUS ET ILLUSTRATUS,

AB IMMANUELE BEKKERO

AD CODICES ANTIQUISSIMOS RECOGNITUS.

TOMUS PRIOR.

LIPSIAE
APUD WEIDMANNOS.
a. 1831.

LIPSII
PRAEFATIONES ET DEDICATIONES.

I.
IUSTUS LIPSIUS AD LECTOREM.

Habes commentarium meum, lector, opinione tua et promisso meo fortasse tardius. nec mirum, quia serio opus adgressus eiusmodi comperi, ut properandum in eo mihi fuerit, non festinandum. multa in Annalium libris rara, recondita et paucitate scriptorum eius aevi obscura; multa etiam ex non vulgatis ritibus et vetustissimo iure haurienda. nec dux mihi alius ad hoc iter. primi, inquam, hanc viam ingredimur, Ferreto Alciato Vertranio visam potius quam tritam. denique scripsi hos commentarios, non exscripsi; et meo remigio, ut ille ait, rem gessi. correctiones aliquot veteres firmavi, novas addidi. neutrum ambitiose, quia certe peccamus iam nos critici in hanc partem, et ut olim vitiis, sic nunc remediis laboratur. quaedam etiam in aliis scriptoribus passim animadversa, non quia adfectarim, sed quia dabant se sub manum. ut in segete flores quidam internascuntur sua sponte, sic in his scriptis alieni generis notae. historiae et moribus, cum opus fuit, praetuli facem, sed nonnisi cum opus. nam vulgata quaedam et e Dione Suetonioque in loco prompta adspergere cui rei? fanaticorum est et eorum qui exierunt e potestate, mero meridie accendere lucernam. et tamen, scio, facilia quaedam mihi visa quae obscura aliis. sed quid? iam ante testor me nec pueris ista elaborasse (quid enim iis cum Tacito?) nec detortis quibusdam varisque iudiciis, quibus nusquam liquet aut lucet. inveni tam fatuum qui rectissimos Taciti locos inverteret et optimum quemque eius sensum. brevitas etiam mea fortasse quibusdam non ad gustum. quid faciam? ita natura mea et iudicium est; et tractari malo quam semel adspici et tangi. aquam maris dulciorem in imo esse aiunt quam in summo: sic fortasse suaviora tibi ista cum penetraveris. aut si magis protrita tibi

sapiunt et vulgata, abi, mi homo: non ego cymbalum ad tuas aures. a te, serie et erudite lector, peto ut, sicubi lapsus sum, aut si quid mihi elapsum, corrigas, non culpes, quia re vera in tanto opere nec unus omnia pervidi, et in quibusdam alludo potius ad sententiam fortasse quam tango. politica non attigi. sive enim peritis sive imperitis, frustra. illi sponte eligere possunt, hi nec electis recte uti. et audio iam esse quibus proprie ea cura. ego quod potui, id feci; nec impedio, si quis in eodem Circo curret ad palmam. vale, et si merui, fave, lector. Lugduni Batavorum kal. Aug. 1580.

2.

AD LECTOREM.

(a. 1585.)

En tibi, lector, tertiam editionem Taciti nostri, et, nisi fallor, postremam. in qua ut fidei et industriae nostrae ratio tibi constet, pauca praemonebo. scriptorem hunc correximus ab ingenio interdum, plerumque a libris. libri quibus usi sumus, isti. Vaticana exemplaria duo, e quibus alterum sane vetus et bonum, ex bibliotheca magis arcana mihi depromptum. Farnesianus codex, quem suppeditavit nobis humanissimus Fulvius Ursinus. ea olim Romae ipsi vidimus et cum iudicio, ut captus quidem noster fuit, legimus, contulimus; certe cum fide. codex item Venetus editionis antiquae. atque haec mihi adiumenta in prima editione. accessere nunc alia ab amicis. manuscriptum exemplar meo nomine et gratia in Hispaniis Toleti legit et cum vulgatis composuit Andreas Schottus, optimus doctissimusque vir, qui excerpta ad me misit et notas. id exemplar est in bibliotheca viri illustris Antonii Covarruviae Leiva, cuius insigni doctrinae et disertae in scribendo elegantiae verum et sine fraude testimonium reddo. id exemplar in citando alias Hispanum alias Covarruviae nomino, minus tamen saepe auxilio eius usus, quia et tarde ad me venit plerisque istis iam perfectis, et, ut rem dicam, non optimae notae. aliud item mihi auxilium a politissimo et doctissimo Francisco Modio, qui dum in Germania agit apud insignem litteratorum patronum, Erasmum Neustetterum, cognomento Sturmerum, virum genere et doctrina inter primos, nactus exemplar quoddam est manu Rodolphi Agricolae adnotatum, quod usui nobis fuit, ut videbis. multa enim eruditus ille vir observarat et ad margines libri sui rettulerat, sed ita ut iure ambigas, prompta ea e vetustioribus libris sint an ab ipso. multa enim agnosco audacius et licentius inventa et longius a verbis aberrantia, quae

videantur mihi a subtilis ingenii fonte; quaedam etiam eiusmodi, quae, etsi non a libris, commendent se tamen lectori audacia quadam verecunda. sed idem ille noster Modius etiam Romanam editionem veterem comparavit cum vulgata, eaque multis locis vera aut dux nobis ad veritatem. denique idem etiam codicem manuscriptum Bamberga allatum, quem amplissimus Neustetterus emit, sed qui nihil praeter Germaniam Taciti haberet, e quo ipso non optimo tamen locos aliquot correxisse videmur non laeve. haec de fide. quam in iis quae ipse inspexi sive contuli, culpabis nunquam: etiam in his amicis spero eam, imo paene praesto. quod ad industriam autem, commentarii nostri indicium facient, e quibus priorem ad Annales (laboriose olim scriptum, non negamus) iterum correximus, utiliterque auximus in multis locis; alterum ad Historias et reliquos libellos nunc damus novum. etsi proprie non commentarium, sed notas, quia de lectione aut scriptura plurimum agimus quam de scriptoris mente. sed nec libri illi obscuri aeque atque Annales, et nos fortasse lucem ampliorem dabimus in temporum meliori luce. salve.

3.

IUSTUS LIPSIUS
CHRISTOPHORO PLANTINO
S. DICO.

Tacitum, quem tertio vulgare paras, clarissime typographorum, mitto ecce tibi. relegi, recensui: et sine dolo dicam, multa in eo, qua a scriptura qua ab interpunctione, feci meliora. addidi etiam ad oram notas variantis lectionis aut coniecturae meae, sed paucas brevesque. nam cetera haurire e commentariis meis lectorem ius est. qui Tacitum ipsum sequentur, imo assequentur. ego, mi Plantine, etsi in variis molestisque occupationibus nunc meis, valetudine etiam non firma, tamen curae habui hanc curam, uti publica privataque res fructum caperet e saluberrimo et optimo scriptore ad hoc aevum. aevum calamitosum, sed ad quod tolerandum multum, me iudice, historia ista faciet, solatio, consilio, exemplo. vale.

4.

ORDINIBUS BATAVIAE

I. LIPSIUS

DEDICAT CONSECRATQUE.

Historiae, Amplissimi Ordines, magna dignitas est, magnus fructus. memorias legere prisci aevi, bella inter summos reges, populorum casus et occasus, dignitatem cum voluptate habet; nec pascitur solum ea lectione animus, sed adsurgit. notare autem in historia varietates exemplorum, causas eventorum, et ex iis fontibus praecepta derivare ad vitam privatam communemque, utilitas est, qua haud scio an maior esse possit ex ullo genere litterarum. et privata nunc omitto: rei publicae quidem et populorum sana gubernatio non ab alia magistra. ut in navi dirigenda respectus habendus est ad Cynosuram, sic in publica administratione ad facta prioris aevi. prudentia enim certe est quae res publicas constituit servat auget: ea autem ab eventu rerum, et eventus nonnisi ab historia aut ab usu. sed ab usu leviter, quoniam in hoc angusto vitae circo citius fere ad metam pervenimus quam observare oculis licitum varios et reciprocos humanae rei fluxus. historia autem non unius aetatis regionisque finibus circumscripta, sed omnium saeculorum gentiumque res gestas cum fide tibi ostendet velut in tabella. quapropter in omni gente, in omni aevo iure culta historia; et antiquissimas litteras nonnisi in memoria rerum propaganda consumptas reperietis. hanc Hebraei, hanc Graeci, hanc Barbari sibi vindicant; nec ulla gens tam aliena ab humanitate fuit, cui non simulacrum aliquod historiae et cura rerum tradendarum. sed ea tamen non uniusmodi; et pro gentium populorumque ritu varia, ut sic dicam, historiae facies et quasi forma. est enim quae bella plurimum et militiam narret, est quae togam induat et pacis actiones. quaedam in optimatum aut populi statu occupata est, alia sub regibus dynastisque res gestas contexit. nec utiles omnes nobis pari gradu. ea, ut censeo, maxime, in qua similitudo et imago plurima temporum nostrorum. ut in pictura faciem praevisam facilius agnoscimus, sic in historia noti moris exempla. cuius generis si ulla est fuitque inter Graecos aut Latinos, eam esse Cornelii Taciti historiam adfirmate apud vos dico, Ordines Illustres. non adfert ille vobis speciosa bella aut triumphos, quorum finis sola voluptas legentis sit; non seditiones aut conciones tribunicias, agrarias frumentariasve leges, quae nihil ad saecli huius usum: reges ecce vobis et monarchas et velut theatrum hodiernae vitae. video alibi principem in leges et iura, subditos-

que in principem insurgentes. invenio artes machinasque opprimendae, et infelicem impetum recipiendae libertatis. lego iterum eversos prostratosque tyrannos, et infidam semper potentiam cum nimia est. nec absunt etiam reciperatae libertatis mala, confusio aemulatioque inter pares, avaritia, rapinae, et ex publico non in publicum quaesitae opes. utilem magnumque scriptorem, deus bone! et quem in manibus eorum esse expediat, in quorum manu gubernaculum et rei publicae clavus. quem ego ut protraherem magis magisque in lucem, visum mihi, sicubi is obscurior breviorque, commentario illustrare, et hunc laborem meum, Amplissimi Ordines, dare dicare vobis. merito vobis, sive mea sive Taciti causa. mea, quia privatim benefici in me fuistis, et publice in omne nomen litterarum, instituta nuper schola, et revocatis iis artibus quas superiorum temporum vel calamitas vel calliditas potius reiecisset. scilicet nolebant locum esse huic soli, qui tenebras illustraret caliginosi illius et varia opinionum nube involuti aevi. Taciti causa, quia re vera is peculiaris quodammodo et proprius gentis vestrae scriptor. scriptor autem? imo cultor et amator. ite ad eius libros. nullam gentem reperietis inter externas, cuius res uberiori stilo, fideliore cura, benigniori testimonio prosecutus sit. veram vetustamque Bataviae descriptionem debetis illi: illi Cattos et originem vestri, illi uni Civilem et cum principe terrarum populo gesta bella, quae etiamnunc cum invidia leguntur et fidem vix inveniunt etsi scripta ex fide. macti hac laude, o Batavi, quod angulus unus Europae provocare olim Romanum imperium et quindecim legiones ausi sitis, non sine occulta lege fati, iam tunc vindices et adsertores publicae libertatis. et tamen perierat vobis seges illa aeternae gloriae, si periisset hic scriptor. quem iure amate, colite, et una hunc commentarium meum, qui etsi Taciti causa scriptus nonnihil fortasse vestrae meaeque (verum omen sit) aeternitati serviet.

5.

AMPLISSIMO ET NOBILISSIMO VIRO

ANDREAE DUDITHIO

DEDICAT

IUSTUS LIPSIUS.

Fama egregiae virtutis et doctrinae tuae late fusa, benivolentia in me illustri testimonio ostensa, ea me impulerunt, vir Germaniae tuae clarissime, uti commentarios hos meos,

sive notas verius, luce illustrarem nominis tui. nec magnum hoc quod adfero, fateor: sed in scriptorem tamen magnum, cuius veras intimasque virtutes pauci aestimant aut capiunt, nec nisi initiati melioribus doctrinae et sapientiae sacris. ac volebam sane atque etiam debebam ista paullo uberius: sed ut verbo dicam, valetudo et otium mihi parum velificata ad hunc effectum, illa adversa, hoc in cottidianis occupationibus et turbis exiguum, imo nullum. ita ignoscendum mihi, si haec non ad superioris mei commentarii exemplum. quod a te, spero, facile impetrabo, vir non tantum optime et doctissime, sed (quod ex his fontibus manare certo scio) etiam humanissime. capiesque benigne munus sive libationem horum fructuum, quos si non ubertim, tamen noviter protulit ingenii noster ager. et protulit per aestatem hanc bene turbidam, ut mirari nihil sit, si laeti parum aut percocti. non enim metus iam discriminis, sed ipsum capiti nostro imminet; quod forti tamen (audeo apud te dicere) et erecta cervice possim excipere, paratus ad omne sive exsilium sive exitium. et si cedere mihi opus, non trepide nec indecore cum hoc vulgo id faciam, sed sensim recedam, quod dicitur, et salvis constantiae meae signis. quodsi caedi etiam, fiat sane, si deo ita visum. *ἐμὲ δὲ Ἄνυτος καὶ Μέλιτος ἀποκτεῖναι μὲν δύναται, βλάψαι δὲ οὔ.* vale.

6.

IMPERATORI CAESARI MAXIMILIANO II

AUG. GERMANICO P. P. PIO FELICI B. R. N.

IUSTUS LIPSIUS

D. N. M. Q. EIUS.

Historiam apte scribere, Imperator, maiorum temporibus non solum magna sed etiam rara laus fuit. utriusque causa a difficultate est: difficultas ex eo quod quae aliis scientiis fere singula proponuntur, ea historiae legitimae universa. poeta si adposite ad delectationem, orator ad fidem, philosophus ad vitam dicat, implesse munus suum videntur. historiae scriptor nisi haec tria simul misceat ac temperet, frustra se iactet in singulis, neque adlegi aliter inter meliores illos et quasi patricios historicos a prudenti censore potest. sed primum de tribus omnis historia habet, quia animos nostros nuda narratio, cuicuimodi illa, natura delectat. alterum desideramus non raro in Graecis, tertium etiam in nostris. ut abstineam iudicare de antiquis illis Fabio Pictore, L. Cincio, M. Catone, Valerio An-

tiate, Gellio, Licinio Macro, aliisque quorum scripta vixerunt, ex iis qui superant C. Caesar laudatur in primis. si ut disertus narrator, libens assentior: est enim eius viri pura oratio, sine fuco ac calamistris ornata, vel Romanis vel Atticis Musis dignissima. sin ut perfectus historicus, dubitare me dicam, cum et nonnulli fidem eius in historia civili requirant, et tertium illud ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν totum ei desit. itaque ipse Caesar, ceteroqui minime sui contemtor, commentarios inscripsit, non historias, et hoc ipso laudem veram meruit, quod falsam adfectare contempsit. iam vero princeps historicorum audit Livius. si magnitudinem operis et varietatem rerum spectamus, recte: sed tamen (quod more maiorum liceat) a Livii lectione semper commotior surrexi, non semper melior aut ad vitae casus instructior. Sallustius unus ex III viris illis est, qui feliciter consecutus videtur haec omnia, et quem, si mei arbitrii res sit, in hoc lustro principem senatus historici legere non dubitem. nam ceteri deinceps minorum quasi gentium historici quantum a superiorum aetate, tantum et a laude afuerunt. nisi quod admirabile est quantum inter istos unus excellat, imitator Sallustii, Cornelius Tacitus, omni virtute antiquis proximus, longo quidem intervallo, sed tamen proximus: et si linguae Latinae esset eadem puritas, cetera sic perfectus ut vocare illos ipsos antiquos in certamen possit dignitatis. acer scriptor, dii boni, et prudens; et quem si unquam in manibus hominum versari utile fuit, his certe temporibus et hac scena rerum expediat. non ille Annibalis funestas Romanis victorias, non speciosam Lucretiae necem, non vatum prodigia aut Etrusca portenta recenset, et quae alia sunt oblectandi magis quam instruendi lectoris: hic mihi quisque principum aulas, principum interiorem vitam, consilia, iussa, facta consideret, et obvia in plerisque nostrorum temporum similitudine ab iisdem causis pares exitus animo praecipiat. invenies sub tyrannide adulationes, delationes, non ignota huic saeculo mala; nihil sincerum, nihil simplex, et nec apud amicos tutam fidem; frequentatas accusationes maiestatis, unicum crimen eorum qui crimine vacabant; cumulatas illustrium virorum neces, et pacem quovis bello saeviorem. tristia ex iis pleraque, fateor, et legentibus maesta: sed singulis nostris a Thrasea iam moriente dictum putemus "specta, invenis; et omen quidem di prohibeant, ceterum in ea tempora natus es ut firmare animum expediat constantibus exemplis." accedit genus ipsum sermonis minime sordidum aut vulgare, distinctum crebris et nescio unde ex abdito erutis sententiis, quas vel veritate vel brevitate vicem oraculi possis accipere. hunc igitur talem tantumque scriptorem, Imperator, meis laboribus qua meliorem qua illustriorem redditum Augusto nomini tuo inscripsi, et quae antiqua formula votorum est, li-

bens merito donavi dedicavi. libens, inquam, propter memoriam delati mihi nuper a maiestate tua beneficii: meritissimo autem propter divinas in omni genere virtutes tuas. omitto illam heroicam fortitudinem in periculis, iustitiam in cognitionibus, constantiam in dubiis, prudentiam in consiliis: tantam et tam admirabilem clementiam, quantam experimur, quis unquam in principe vidit, legit, audivit? novem iam circiter anni sunt cum te imperio orbis terrae publica felicitas admovit: toto hoc tempore gladium, nisi in hostem, strictum non vidimus. nec defuerunt irritamenta severitatis tuae aut semina civilis motus: sed videlicet prudenti moderatione quae vulnerata erant sanasti potius quam recidisti, et quaedam dissimulans nec in omnia anxie anquirens maluisti videri invenisse bonos quam fecisse. turpis illa tyrannorum vox, et quam utinam hodie nemo aemularetur, "oderint dum metuant": at tua, quam factis cottidie promis, quam praeclara! "ne metuant dum diligant." et "malo vereri quam timeri me a meis." praeclare. non est enim, Caesar, maiestas timeri, sed immanitas; neque ullum contra vim munimentum tutius est quam munimento non egere. iam vero quanta illa tua est in subditos comitas dicam an humanitas? an novae atque inauditae virtuti quaerendum novum nomen sit? nihil gratiae causa loquar: sed, deus bone, quae vidi ipse Viennae! admittebantur ad sacros sermones tuos privati cum principibus, pagani cum militibus, viri cum feminis, senes paene dicam cum pueris intermixtis. querelas aut desideria sua promebant, non solum patienter audiente te, sed interdum manu et vultu ipso, si quos forte insolitus ille splendor percusserat, ut auderent invitante. et iam audebant; finemque sermoni suus cuiusque pudor, non fastidium tuum faciebat. o virtutem magnam et iam demum caelo delapsam! hoc est vere principem esse, hoc patriae patrem, et principem curis publicis praeferre, patrem privatis. itaque, Caesar, his novis virtutibus hoc novum consecutus es, ut cum alios Caesares a morte demum caelum receperit, te iam nunc omnes habeant tanquam praesens et salutare numen, et inaudita quadam felicitate virtuti tuae non comitetur immortalitas gloriae, sed praecurrat. atque hae quidem virtutes quanquam a caelesti natura tua sunt, tamen vel augeri vel ornari aliquam partem videntur a studiis doctrinae. quae quanti aestimes hinc discimus, quod una Viennensis aula tua plures eruditos habeat quam aliorum tota regna. quibus et bibliothecam iam instruxisti sic adfluentem omni genere monumentorum, ut certamine cum Philadelpho et Pergamenis regibus instituto vel superare eos posse videaris vel certe aequare. in qua tanta magnificentia nescio magis mirari animum maiestatis tuae an fortunam debeam, animum excelsum, quod colligere tam multa voluerit, fortunam, quod potuerit. in quorum tam

felicium monumentorum numero si erit ut hic Tacitus meus censeatur, nae ille multo beatior, meo iudicio, fuerit, quam olim cum eum Imperator M. Claudius Tacitus describi et collocari in omnibus bibliothecis iussit, siquidem ille vitam ad exiguum tempus dare potuit, quae nunc paene eum defecerat, tuae maiestatis iudicio probatus Tacitus, ut poeta vetus loquitur, "canescet saeclis innumerabilibus."

7.

ALLOCUTIO ITERATA ET NOVISSIMA.

Scriptor hic est, lector, quem ego me produxisse tuo bono et laetor et paene iacto, certe notum satis antea, neque luce aut medicina digna (egebat autem) donatum. magnus scriptor est, et qui proprie facit magnis i. e. iis qui tractant rei publicae clavum aut a consiliis monitisque tractanti adsunt. quae pars prudentiae est militaris sive civilis, quis affectus hominum etsi occultus, qui casus aut eventus rerum, quos iste non palam aperit aut sub velo ostendit? audeo et debeo asserere hunc hominem videri in alta quadam specula rerum humanarum fuisse, et illinc gnarum scientemque proclamare, Hoc cave, hoc facito; iuvabit aut laedet; ille et ille effectus erit. sicut nautae in apicem mali submittere exploratorem solent contra adventores subitos, contra scopulos vada terram, sic istum habere licet adversus pericula, eumdem ad felicia incepta et inoffensum rerum cursum. non est in Graecis aut Latinis, et fidenter dicam non erit, qui prudentiae omnigenae laude huic se comparet: adeo non veremur ne quis anteponat. singulae paginae — quid paginae? singulae lineae dogmata, consilia, monita sunt: sed brevia saepe aut occulta, et opus sagace quadam mente ad odorandum et assequendum. sicut non omnes canes feram, non item lectores virtutes huius dotesque aut indagent aut captent. viris opus est, et cum ingenii quadam subtilitate indicii rectitudine, et ut verbo dicam, naturae bonitate. qui non habet, me audiat et res alias agat. sed de auctore omitto, et satis ille se laudat: de opera mea dicam. iam anni triginta sex sunt, cum adolescens Romae animum huc intendi et *libros veteres comparavi*, ut melior illustriorque per me prodiret. grande opus in illa aetate, sed animus vel deus impulit, et idem dedit, etsi gradatim, perfecisse. nam primum notis illustravi, Coloniensi secessu a nostris turbis; largius deinde et pleno commentario, Lugduni in Batavis, iterum secessu. nam dicere, si non queri, liceat: aetas mea in hoc aevi patriae-

que turbidum incidit, ut pacem et quietem nomine magis quam re noverim, et inter assiduos fluctus aut pericula ab adolescente pervenerim ad senectutem. in Batavis igitur commentarium dedi, et non displicuisse passim in Europa vidi, ἵνα μηδὲν ἐπαχθὲς λέγω. non, inquam, displicuisse, et multas deinde quasi muscas ad odorem bonae famae convolasse, et in eodem mustaceo, quod dicitur, lauream quaesivisse. quosdam ex iis modestos, bonae frugis, et qui pro parte symbolam contulerunt; quosdam alios, et qui illudere aut inequitare studium haberent, et alienae famae μῶμον, ut ille ait, ἀνάψαι. illos amavi, hos tuli; et multorum ἄνοιαν καὶ ἄγνοιαν silentio et patientia dissimulavi. stringere gladium si libuisset, quam multos proclive mihi fuit abiicere aut repellere, qui etiamnunc modestiam meam victoriam suam ducunt? sed illi viderint, aut potius meliores mentes viderint, quorum iudicii et censurae libenter facimus haec et alia nostra scripta. ego sine iactantia scio et effero pauca esse quae excusem, pleraque in quibus possim gloriari. neque tamen omnia licuit aut libuit ἀκριβολογεῖσθαι καὶ διεξέρχεσθαι; et loca quaedam sine aliorum ope codicum ἔχουσιν ἀνιάτως. sed et quaedam in re aut historia tenebras habent huius aevi face vix illustrandas. quid tamen refert? plurima aut praecipua cum sana sive illustria sunt, στέργειν oportet, et ad fructus in hac et simili lectione, non ad folia ire. utinam faciant! utinam non perseveret ista ἐν τοῖς κριτικοῖς ἄκριτος τις ἔρις καὶ ταραχή! in qua ego rideam magis nescio an indigner. de monito, de prudentia pauci quaerunt aut satagunt: ubi verbi aut scriptiunculae res est, hic lubet λόγους πλάττειν καὶ πομπεύειν. dii boni, quam inquietum et vanum est homo, cui scientiae opinio lenocinatur et applaudit! itaque hi tales velut e tripode profantur: κέκλυτε μαντιπόλου τόδε θέσφατον Ἀπόλλωνος. iidem in alios incurrunt, morbo, non causa; et citius in navi lignum desideres quam convicium in eorum scriptis. gaudent pugna; et sicut Symplegades olim assidue collisae, sic inter se isti. non enim mecum Hercules, non. cavi sedulo, et magis hoc studui, industria in scribendo, modestia in tractando, extra ambitum nec extra gloriam esse. quodsi quis, non dicam meliora, sed paria aut probabilia saltem attulit, ego ille fui qui libens sustuli, qui ostentavi; et scripta mea haec ipsa dicent. neque enim negamus alios utiliter allaborasse, et quanquam nos primi aut praecipui viam munivimus, illos etiam adivisse ad complanandum aut emuniendum. hoc in paucis sed bonis notis e Gallis Iosias Mercerus fecit, hoc Curtius Pichena ab Italia, sed et e Britannia contulit Savillus. Pichena tamen super omnes, adiutus a Florentino bonae notae codice, qui in Medicea bibliotheca asservatur et qui centenis circiter locis coniecturas nostras, quod gaudeam, confirmavit. his talibus et

pluribus a me adiumentis nunc postremam hanc Taciti editionem damus; nec aliam a me exspecta, sive quia animus alio vocat, sive quia valetudo ab omni tali opera removet et ad extremas quasdam *μελέτας* ducit. ego pareo: tu scito me hic et textum longe meliorem scitiusque distinctum dedisse, et ipsis commentariis multa addidisse, coniecturas aut scholia, atque etiam in Historias notis. quaedam tamen et subduxisse, aut certe seposuisse in finem commentarii, quo interdum remitteris sub *excursuum* voce. quid ii sunt? uberiores notae aut dissertatiunculae, olim insertae, super ritu aliquo veteri aut facto; quae etsi ad Tacitum, tamen turbatura nunc instituti nostri ordinem videbantur, neque textui apte sic innecti aut subiungi. igitur abiungere et ad ea remittere lectorem satis nobis visum, praesertim cum invenire ac legere promptum volenti esset. in istis aut aliis *additio* interdum adiicitur, quae significat e curis secundis hoc esse, quas olim dedimus seorsim. sed et bona fide quaedam eiecimus i. e. correximus aut sententiam mutavimus; neque id puditum est, quia, ut ille ait, qui saepe navigat, aliquando patitur tempestates; et in multiplici aut longa scriptione opus intervenire aberrationes sive *ἀποτυχίας*. humanum est, ignosce: turpe perseverare aut defendere. quod non fecimus, et aliena iudicia non libenter audire tantum solemus, sed et saepe auscultare. tantum est. te uti frui cupio, lector, sed in primis Tacito ipso, et altius aliquid firmiusque quam criticorum sive grammaticorum has curas spirare. non enim ad ista, sed per ista imus. Lovanii, xv kal. Sept. anno Christiano 1605, aetatis meae quinquagesimo octavo, minus mensibus duobus.

I. A. ERNESTII PRAEFATIO.

Cum Suetonii Caesares ante hos quatuor et viginti annos qualicunque cura mea emendatos illustratosque edidissem, iam tum erant qui hortarentur ut eandem operam Taciti libris impenderem. sed cum non ignorarem quanto plus laboris ea in re proponeretur quam in Suetonio exhausissem, ab eo me consilio alienissimum ostendi. nam ut mitterem quanto difficilior scriptor esset Tacitus, quanto maior operis moles, illud maxime incommodi ea in re esse, quod nondum quisquam editorum superiorum hoc in se laboris suscepisset, ut editiones veteres accurate inter se conferret et unde lectio quaeque nata esset ostenderet, cum satis, tractandis interpretandisque aliquoties Taciti libris, cognovissem non pauca esse in eorum contextu, ut duobus quidem abhinc seculis editus esset, quae temere irrepserint nec e bonis libris venerint; tot autem libros vel conquirere vel comparare, quam difficile, quam molestiae plenum esset, facile intelligi posse. anno autem post, cum ratio institutorum meorum ita tulisset ut aliquot Annalium libros publicis in Academia lectionibus enarrarem, animadversa exemplarium in tabernis librariis paucitate, serio rogatus sum ut id oneris mihi paterer imponi et novam Taciti editionem curarem. recepto tandem negotio, ante omnia mecum constitui quid maxime agendum, quid consilii sequendum putarem. etsi autem videbam nova editione iis maxime consultum iri, qui in Tacito legendo aliena ope indigerent, tamen ita me comparavi ut non huic modo rei satisfacerem pro viribus, sed etiam operae aliquid, si possem, navarem Tacito ipsi, sive potius iis qui interpretis auxilio non admodum indigerent, ceterum quid Tacitus scripserit quoque loco, quae vera manus auctoris esset, vel doceri vel iudicare ipsi vellent. et quoniam prior illa consilii pars procedere saepenumero non potest nisi de vera lectione constet, primum omnium hoc egi, ut veluti materia ac silva critica congesta vel ipse veras lectiones eruerem vel acutiores ad earum indagandarum facultatem adiuvarem. in quo etsi temporis angustiae, in quas me rationes librariae concluserant, fecere ut minus quam spes esset aut voluntas ferret efficere potuerim, tamen vel sic

me satis felicem laetor fuisse: nam profecto et in hoc genere quaedam intelligi felicitas potest, in tempore offerens librorum copiam, quae aliis idem agentibus defuerit. etenim ab illo statim tempore tot vetera Taciti exemplaria brevi tempore nactus sum, quot nemini, qui post Lipsium ad edendos Taciti libros accesserit, ad manus fuisse sciam. ac ne frustra eae copiae mihi contigisse viderentur, hunc mihi laborem sumsi, ut ea diligenter cum exemplo eo, quod praelis accommodare cogitabam, conferendo varietates lectionum notarem, et cuiusque origines indagárem, efficeremque saltem hoc, ut si quis post me moliri splendidiorem editionem vellet, labore eorum librorum conferendorum supersedere posset, satisque haberet consulere eos quorum facultas nulla mihi fuisset. quae res mihi attulit hoc commodi, ut lectionis Cornelianae prope iustam historiam atque, ut ita dicam, genealogiam nectere possem, et proferre multa quorum vel negligentia vel ignorantia Tacito et editoribus eius saepissime obfuisset. superioribus saeculis qui ad recensendos scriptores veteres accedebant, satis habebant codices scriptos et editos consulere in locis iis ubi haererent ipsi et difficultatis aliquid obiectum esset. itaque tantum lectiones librorum ad ea loca fortasse profuturas petebant, non universam lectionis varietatem. ea re commiserunt non modo ut iidem libri consulendi essent his qui post eos ad recensendos eosdem scriptores accederent, si quid alicubi vitii subodorarentur, sed multa etiam intacta ipsi relinquerent, quae ex iisdem libris poterant emendari. etenim nemo est ita lynceus ut omnia lectionis vulgatae vitia sua sponte videat, nec interdum pro rectis probet quae vitiosa sint, aut velut plana ac perspicua transeat in quibus alii aut parum aut nihil intelligant. Casaubonus quidem (ad Suetonium) fatebatur sibi saepe accidisse, ut quae clarissima putasset, in iis haereret, cum plana et perspicua eorum interpretatio peteretur. inde etiam fit ut subinde viri docti aut vitio lectionis animadverso coniecturis se exerceant, aut explicare laborent quod vitiosum est, nihil laboraturi, si librorum veterum lectiones omnes notatas haberent ab iis quibus eorum facultas fuisset. itaque utiliter hoc institutum est a recentioribus criticis, ut e codicibus scriptis editisque omnis lectionum varietas, etiam manifesta scripturae vitia notarentur; unde quantum utilitatis redundaverit ad scriptores veteres, non ignorant qui in his literis diligenter sunt versati. Tacito quidem quid profuerit, et ante dictum est, et post dicetur planius, ubi accuratius de instituto nostro dicendi locus venerit. id antequam facerem, visum est diligentius de scriptis Taciti codicibus in primisque editionibus superioribus dicere, cum ea quae ab aliis, velut Maittario Fabricio, tradita sunt, partim imperfecta partim vitiosa admodum, certe parum utilia cognoverim. etenim historia

editionum ea demum utilis est, quae docet unde cuiusque textus ductus sit, utrum ex alia superiori repetitus an e scriptis editisque libris ab idoneo auctore emendatus; quibus ignoratis nihil editionum notitia, neque ad delectum in emendo neque ad usum in emendando interpretandoque, prodesse potest. quid? quod saepe accidit iis qui hoc ignorant aut non curant, ut carbones pro thesauro eumdemque textum aliquoties emant, et pretium statuant libris non ab usu quem inde capere possint, sed a vulgari de editoribus opinione; quam saepe fallere sciunt periti, et in Tacito quoque saepe fefellisse infra docebimus. sed illud ipsum quod maxime in editionum historia videndum est, nemo docere nisi is potest qui comparandis inter se libris indagandaque lectionis cuiusque origine (quod ei necesse est, si delectum bonarum lectionum recte facere velit) qualis quaeque editio esset cognorit.

Antiquissimi Taciti codices scripti sunt *Florentini duo* *); quorum alter libros sex priores (ut auctore Lipsio numeramus hodie; olim quinque numerabantur) Annalium continet, alter reliquos et Annalium et Historiarum, ut hodie vocantur. ille unus est, nec alium scriptum illorum librorum codicem habemus. nam liber Iohannis Iocundi Veronensis, qui a nonnullis commemoratur, apographum illius est, atque ille ipse quem saepe Ursinus laudat. vide IGronovium ad A. 4 36. itaque non recte faciunt qui omnium exemplorum scriptorum consensum in istis libris commemorant, quod aliquoties memini me reperire. codex ille quondam fuit monasterii Corbeiensis in Vestfalia, repertus ab Angelo Arcimboldo quaestore Leonis x pontificis Romani, et ad Leonem delatus; a quo quingentis aureis nummis emtus in bibliothecam post mortem eius Florentinam venit. ex eo edidit hos libros primus Philippus Beroaldus, ut mox dicetur: sed eum post accuratius excussere et cum editis contulere Curtius Pichena et Iacobus Gronovius, vir in libris scriptis tritus admodum; quorum diligentia non parum Tacito profuit. hunc codicem vetustissimum esse constat: ceterum viri docti qui eum tractarunt, Beroaldus, Pichena, tantum universe eius antiquitatem commemoravere, cum de alterius aetate et scriptura multi dixerint; unde factum videtur ut de utroque codice nonnulli, tanquam de úno, loquerentur, velut ipse Abrahamus Gronovius in praefatione editionis Traiecti Bat. a. 1721 promulgatae, cui parentis notas addidit; cum diversum hunc codicem esse ab altero, de quo mox, certum sit. v. Montefalc. *Bibl. mss.* p. 374. quodsi Iacobo contigisset ut ipse huic editioni praefaretur, haud dubie accuratiorem eius codicis de-

*) Bibliothecae Laurentianae plutei 68 codices 1 et 2.

scriptionem haberemus. vide de hoc codice etiam *Monumenta Paderb.* p. 69 et 79. *)

Alter Florentinus liber Pichenae iudicio a. C. 395 scriptus est. quem erroris coarguit scriptura libri, quae Langobardica est; unde patet eum tempore Langobardici in Italia imperii, aut proxime secutis saeculis, quibus scriptura Langobardica adhuc usurpabatur, decimo undecimove saeculo (nam certior temporis in hoc genere definitio esse non potest) e vetere codice

*) De scriptura et orthographia codicis Corbeiensis existimari poterit e specimine infra posito. commutantur enim inter se et confunduntur

A et E. *Planesiam* p. 10 1. *dilabaretur* 156 2. *facere* 258 12. *foedebat* 287 2. *Apronicm* 307 5.

AB et AD. *adducta* 26 2. *ad* 44 8. *adsumpto* 120 3. *absequentur* 154 16. *adolevit* 319 21.

B et P. *elabsi* 91 1. *adbellitque* 173 2. *scribsit* 185 17. *opses* 72 3. *epur* 181 5.

B et V. *Suebi* et *Danuvius* passim. *veneficia* 303 12.

C et G. *efficie* 27 2. *acmen* 85 9. *Caliculam* 98 18. *Lycdi* 294 8. *accingtum* 306 11. *Caetulicus* 329 3. *Cethecio* 360 6. *Pagonianum* 374 10.

C et T. *sedicio* 37 1. *insticium* 37 5. *tociens* 74 18. *quociens* 84 13. *promcius* 154 20. *pociebatur* 159 4. — *spetie* 8 1, 12 1, 25 3, 102 1. *spetiem* 59 5. *pervicatia* 43 7. *contumatia* 80 12, 94 15. *pernitiem* 86 21, 112 8. *audatiae* 104 7.

D et T. *praedurae* 34 5. *ostendavere* 61 2. *istem* 63 2. *dum* 110 4. *aliquit* 30 6. *aliut* 41 5. *aput* 10 3, 13 6, 14 7, 24 4, 39 13, 42 3. *haut* 31 1, 35 6, 48 9. *set* 11 7, 58 1.

E et F. *elexit* 59 11, 69 3, 327 16. *eusti* 225 2. *profilio* 225 4.

E et I. *destinare* 8 1. *proieceret* 10 1. *feebant* 34 10. *delapsis* 39 4. *vincerent* 48 6. *relegione* 66 8. *Segestes* 85 12. *parentes* 85 12. *hostes* 92 2. *intendentes* 94 14. *deductus* 112 11. *Lepedus* 214 7. *Asineo* 280 6. — *caedis* 14 6 et 78 16. *disineret* 33 6. *accipere* 44 14. *considerant* 55 1, *praesidit* 109 2. *ligato* 55 8. *dimissione* 50 10. *patifecit* 57 8. *diripuit* 61 6. *siniret* 70 17. *molis* 74 3. *Bructiros* 78 16. *sequi* 93 8. *benivolentia*, *dilectus*, *Treviri*, *valitudo* plerumque.

I et L. *ablegeris* 40 17. *fleret* 111 3. *delectus* 147 19. *conglarium* 235 1. *deiegit* 359 3.

O et U. *consolatunm* 23 1, *consolatus* 381 14. *incolomis* 43 4, *incolomitatem* 87 1. *adhoc* 72 16. *adversos* 74 22. *pronepus* 69 12.

X et XS. *exsutoque* 5 6. *exsuta* 10 14. *exsueret* 61 5. *exsuerint* 88 6. *exilium* 14 12.

H omittitur. *umeros* 129 5. *umida* 136 10. additur. *holitorium* 167 8.

geminatur C. *peccunias* 130 9, *peccunia* 166 12.
M. *flammines* 27 3.
N. *rennuit* 108 12.
P. *repperiri* 48 7, *repperiuntur* 114 3. rursus *operiendos* 54 2. *oportunum* 121 6, *oportuna* 123 4.

descriptum esse. nam quod subscriptionem in calce hanc habet, *ego Sallustius legi et emendavi Romae foelix, Olibrio et Probino coss. in foro Martis controversias declamans oratori Endelechio. rursus Constantinopoli recognovi Caesario et Attico coss.*, id bene monet Theodorus Ryckius ad H. 1 init. deberi inscitiae librarii, qui eam subscriptionem temere e codice eo repetiit unde Taciti libros descripserat; cuius generis et alia exempla observata sunt a viris doctis, nominatim Salmasio; nec bene vir doctus in *Novo opere Diplom.* t. 3 p. 279 aliud huius generis exemplum negat reperiri. Iohannes quidem Gerson, in libello *de laude scriptorum*, in principio, quaerens an liceat diebus festis scribere devotionis libros gratis, commemorat genus quoddam scribentium, quod appellat infimum, qui nullum penitus habeant intellectum eorum quae transscribant, qui quasi pictores appellentur (*t.* 2 *opp. p.* 694). eius generis scriptores cum semper fuerint vel mercenarii vel monachi, non est mirandum si codices tales qualis ille Florentinus est multi facti sunt, ex iisque superstites sunt plures; nec dubitem codices eiusmodi, pictos magis quam scriptos, extare, qui longe antiquiores habeantur quam sint, ceterum sine fraude. sed ut redeamus ad librum Florentinum, ad eum primus, quod constet, Pichena accurate recensuit hos Taciti libros. nam Iuntinam editionem anni 1527 ex illo libro aliquid novi boni accepisse non credo, cum Antonius Franciscus Varchiensis, qui ei editioni praefuit, in praefatione nihil aliud commemoret quam se cum ceteris Taciti libris etiam quinque primos, a Beroaldo prius castigatos, mox vero a se iterum cognitos, dare, nec ipse comparando repererim quod ex eo libro ductum videretur. Beroaldus an eo usus fuerit, post videbimus. de auctoritate codicis non satis consentiunt viri docti. IGronovius quidem tantum ei tribuit ut modum excedere videatur. vide eius notata ad A. 11 24. *) moderatius Graevius iudicat, in ep. ad Heinsium t. 4 *coll. B.* p. 498, qui *exemplar unde ille fluxit mendosum et ab semidocto interpolatum* putat. in primis observavi utrumque codicem subinde peccare omissione syllabae alicuius mediae: vide dicta ad A. 2 63, confusione syllabarum *de* et *di*, omissione litterae *m* in accusativis. habere et glossemata constat. vide dicta ad 16 2. ceterum ex hoc codice omnia alia scripta Taciti exemplaria fluxisse, ut IGronovius videtur credidisse, non audeam pro certo affirmare, etsi consensus omnium in transpositionibus, ut H. 3 5 et 65, credibile facit. specimen scripturae ex A. 12 inseruit Mabillonius Operi Diplomatico l. 5 tab. 5 n. 5 p. 353. melius dedere auctores Novi Operis Diplomatici, tab. 49, qui et accurate de eo codice tradiderunt p.

*) "Florentinus ille omnes alios pretio superat."

278 et 279, in primis inserenda epistola bibliothecarii Medicei super hoc codice a. 1752 ad Botaium scripta.

Post hos principatum tenent *codices Vaticani*, (nam Lipsium pluribus usum, non uno, ut colligas ex eo quod fere *Vaticanum codicem* laudat, patet ex nota ad dialogi de Oratoribus initium, *nam Vaticanis aberat;* sed uno ex his, antiquiori illo, ut appellat, in primis) et *Farnesianus*; quorum excerpta Lipsium habuisse, iisque adiutum esse in emendando Tacito, satis ex eius commentario constat. optem cum Grutero (ad H. 4 86) ut Lipsio aut alii cuidam varietates omnes horum codicum, etiam vitia librariorum, excerpere et editioni suae adiungere placuisset. sed id temporum istorum rationes non ferebant, ut ante dixi. ne formam quidem codicum, scripturam, aetatem, in tot editionibus prodidit, quod merito miratur IGronovius ad A. 1 1. Norisius (in *Epochis Syro-Mac.* diss. 3 p. 184 ed. Lips.) tres codices Vaticanos commemorat, primum inter Urbinates n. 585, secundum et tertium n. 1958 et 3405. hi duo an diversi sint a duobus recentioribus, quos Montefalconius n. 1863 et 1864 adsignat, nescio. sed Broterius quatuor reperit, quorum antiquissimus Saeculi XIV extremi videretur.

Lipsius etiam laudat interdum *codicem Hispanum*, qui fuit *Covarruviae* Icti clarissimi. idem etiam mentionem facit *codicis Sambuci*, quem a se consultum dicit super aliquo loco, cum Vindobonae esset, ad H. 2 23. ceterum nondum quisquam eo ad Tacitum emendandum usus est, nisi vero est ipse *Budensis;* ut videtur, quod Sambuci codices fere e Budensi bibliotheca venere. *)

Ante Lipsium nobilis fuit ille *Budensis codex*, e bibliotheca Corvini regis, quo usus est Rhenanus; qui ei libro plurimum tribuit. Lipsius contra (ad A. 13 25) non optimae notae fuisse censet, IGronovius etiam recentem et interpolatum, ad A. 11 18. **) quicquid sit, Tacito profuisse hunc librum negari non potest.

Post Lipsium nemo e Taciti editoribus codice scripto usus est, quod sciamus, ante Theodorum Ryckium. is codicem habuit eum qui quondam Rodolphi Agricolae fuerat, unde *Agricolae codex* vocatur. ex eo quaedam excerpta cum Lipsio communicavit olim Franciscus Modius; quae Lipsius pro coniecturis potius Agricolae quam lectionibus codicis antiqui habuit, ut e notis eius apparet. vide v. c. ad A. 14 60 extr. eum codicem cum habuerit Ryckius, eoque usus sit ad corrigendum

*) Budensem a. 1518 ab Iacobo Spiegelio Beato Rhenano donatum semper exinde in Alsatia mansisse testatur Oberlinus.

**) scriptus est iussu impensaque Matthiae Corvini, excussus de integro ab Oberlino.

Tacitum, mirandum est eum nihil de aetate, scriptura codicis aliisque tradidisse, quae scire cupiant periti, atque etiam debeant, si de codicis auctoritate iudicare velint. IGronovius eum recentissimum et mire interpolatum iudicat ad A. 11 18, 15 53. de interpolatione non dubitem. habet enim nimis multa quae interpolationem et correctoris ingenium sapiant, ut variis locis et ipsi notavimus. unde profecto non est negandum Ryckium ei nimis tribuisse. ceterum observavimus eum in Historiarum libris, praesertim posterioribus, mire consentire cum editione prima, ut notae nostrae ad illos libros docebunt. eo usus est etiam Nicolaus Heinsius, qui eius lectiones saepissime adfert, nec parum ei tribuit.

Idem Ryckius etiam usus est *codicis Parisiensis* excerptis, a Melchisedecho Thevenotio acceptis; quem ille *Regium* vocat: sed in notis raro lectiones eius commemorat. atque ipse de eo sic statuit ut ne cum suo quidem, nedum cum Florentino comparet. huius codicis lectiones iam diligenter notatas habemus ab editore librorum Taciti nupero Broterio, qui eum chartaceum esse tradit, et sub finem saeculi quintidecimi scriptum; quo tempore cum iam editi Taciti libri essent Venetiis et Mediolani, e tali exemplo sumtus esse potest. illud operae pretium est monere, hunc codicem confundi cum Budensi a IGronovio ad A. 5 23; cui confusioni locum dedit Rhenanus, qui Budensem librum interdum *Regium* vocat.

Gronoviis, Iacobo et Abrahamo, porro debemus excerpta duorum *codicum Oxoniensium*, quorum alter Collegii Iesu est, deficiens nonnullis locis, ut didici e Montefalc. p. 668, alter bibliothecae Bodleianae; unde ille *Oxoniensis*, hic *Bodleianus* vocatur. illius excerpta ad calcem utriusque editionis Gronovianae reperiuntur, huius ad calcem maioris et recentioris, quae a. 1721 prodiit. eorum atque etiam tertii, *Harleiani*, lectiones dedit idem Broterius; qui omnes saeculo quinto decimo medio scriptos tradit.

Personatus quidam Pompeius Lampugnanus etiam *codicis Mirandulani* excerpta protulit, et ad Lipsium castigandum contulit in libro cui titulus *Collatio notarum ILipsii in CTacitum cum ms Mirandulano. Bergomi* 1602. 8. sub eo nomine latere *Marquardum Freherum* opinio est; quam sequi e Ryckium, ex nota ad H. 3 13 didici. ceterum Lipsius in *Dispunctione notarum Mirandulani codicis* a. 1602 edita, subiecta deinde editionibus exempli Lipsiani, velut Antverpiensi a. 1648, eum codicem aut nullum esse aut nullius pretii iudicat.

Videram etiam ab Iacobo Schegkio *ad Velleium* (p. 50 ed Burm.) laudari *codicem Herbipolensem*, qui esset in bibliotheca Episcopali. itaque cum primam editionem parabam

scripsi ad aliquem virum doctum in ea urbe, quocum aliquid notitiae mihi olim hic fuerat, eumque rogavi ut quid codicis istius esset perscriberet, eiusque mihi copia ut fieret perficeret. sed nihil responsi tuli. cum iterum ad tractandum textum accedebam, alteram editionem curaturus, ad alium virum doctum in ea urbe scripsi, quem putabam idonea de caussa rem suscepturum; isque fecit omnia, ut eius libri usum mihi impetraret; sed nihil efficere potuit, cum eum reperiri a se potuisse negaret, qui curam bibliothecae habet. fama etiam quondam fuit de codice antiquo Taciti qui Bambergae servaretur. sed Franciscus Modius a Lipsio de eo consultus rescripsit (t. 1 *Coll. ep. Burm.* p. 107) falsam illam famam esse, nec quicquam ibi reperiri nisi paucas e libello de moribus Germanorum plagulas, easque recenti manu scriptas.

Multi praeterea alii codices adhuc latent in bibliothecis nondum excerpti; e quibus non dubito quin aliquid bonae frugis colligi possit. in mss bibliothecae Mediceae tres membranaceos commemorari video, ab antiquiori illo quem Langobardicum vocant diversos, in pluteo 68, apud eundem Montefalconium p. 374; a quibus puto non diversos esse quos Pichena aliquoties laudat in notis ad Tacitum.

Reperi etiam a Petro Victorio antiquum codicem Taciti Venetum bibliothecae S. Marci laudari, ad Cic. ep. 2 12; quem tamen frustra in catalogo mss eius bibliothecae a Theupolo edito quaesivi. nam codex qui n. 381 exhibetur fuitque Bessarionis, a. 1453 demum Bononiae scriptus est, nec Victorio antiquus dictus fuisset. ceterum hoc fortasse exemplo firmetur fama, quae de codicibus bibliothecae Venetae, in primis ex iis, traditur, qui a Bessarione nomen habuere, subductis; de qua videat, cui lubet, librum Boerneri de Graecis literarum in Italia instauratoribus p. 67 et 68.

Inter codices porro Ottobonianos, Neapolitanos, S. Ioannis in Carbonaria, Caesenatenses, Taciti libri inde ab 11 A. reperiuntur, sed fere recentioris scripturae.

Extat etiam codex ms membranaceus in bibliotheca ducali Guelferbytana, cuius mihi usus benigne concessus fuit. is fuit olim Pantaleonis Candidi, qui sua manu in libro scripsit ab se emtum esse Ferrariae, a. 1461, die lunae 28 Septembris. a Francisco autem Media Barba Birago dono est datus Marquardo Gudio, ex cuius bibliotheca in Guelferbytanam venit. sed de hoc codice infra pluribus dicam.

Minor scriptorum numerus est in minoribus libellis, qui cum Taciti Annalibus et Historiis eduntur, *Germania*, *Agricola* et *de Oratoribus dialogo*. quid ex iis reperiatur in Vaticanis, Lipsius non tradit, nisi quod dialogum ab iis afuisse scribit. libellus de moribus Germaniae separatim notatur in

mss Mediceae bibliothecae plut. 73 n. 6 apud Montefalc. p. 381, et in mss bibliothecae Norfolc. in Collegio Greshamensi, quod Londini est. Arundellianus liber, cuius excerpta dedit Abrahamus Gronovius, est ille ipse, qui sub Pirckheimeri nomine laudari solet, ut monet IFGronovius ad Germ. 11. de libro Bambergensi supra e Modii epistola dictum est; et de Turicensi infra dicetur.

Iulii Agricolae scriptum exemplar nusquam notatum reperi, nec dialogi de Oratoribus praeter Farnesianum, e quo Lipsius eum correxit; qui ita pauca scripta eius libri exemplaria esse dicit in praefatione libri, ut vix duo aut tria in omni Europa esse putet. nunc universe aliquid de codicibus scriptis Taciti dicendum videtur.

Ac primum libri Taciti non eodem modo in codicibus inscribuntur. *Actorum* vel *Actionum diurnalium Historiae Augustae libros* plerumque vocari, intelligitur partim e titulis codicum apud Montefalconium (adde Lipsium ad A. 1 1) et ms Guelferbytani, partim e veteribus editionibus Francisci Puteolani, Frobenii a. 1519 curata. sed non omnes libros ita habuisse, diversitas edentium arguit. in editione principe Iohannis Spirensis nulla est inscriptio aut subscriptio librorum, nisi in Germania. Beroaldus inscripsit *libros Historiarum ab excessu Augusti:* an e libro illo Corbeio-Mediceo, non possum dicere, cum nihil diserte notatum repererim. *) illud video a IGronovio proditum, in capite libri quarti in illo codice scriptum esse: *incipit l.* IV *ab excessu Augusti.* **) Rhenanus *Annales* inscripsit; quod constanter omnes secuti sunt usque ad Lipsium, qui receptam hodie rationem invexit; de qua ipse satis dixit. nec in praenomine Taciti consentiunt. IGronovius e Mediceo profert *P;* ***) et id ei tribuitur in editionibus veteribus inde a Beroaldo, qui e Mediceo sumsit, usque ad Lipsium, a quo *C* praenomen substitutum est, auctore Farnesiano libro et Sidonio Apollinari. idem etiam reperi in antiquissima editione libri de Germania, de qua infra dicemus; unde sane firmamenti aliquid accedit Lipsianae rationi. in editione Spirensis, in capite Germaniae, et Puteolani, ms Guelferbytano nullum praenomen expressum est. etiam librorum non eundem numerum codices faciunt. viginti alii, alii unum

*) vide ad 1 1.

**) in secundi capite *Lib.* II *Ab excessu divi augusti.* tertii *Finit Liber* II *P. Cornelii. incipit Liber* III *feliciter. Ab excessu divi augusti.* quarti *P. Corneli liber* III *finit. incipit Liber* IV. *Ab excessu divi Augusti.* quinti *Finit liber* IV. *incipit liber* V. *Ab excessu divi augusti.* ut Tacito similis ac Livio placuerit inscriptio.

***) Mediceum intellige Corbeiensem. alter enim, praenomine [illegible] *Cornelii Taciti liber* XI *explicit. incipit* XII. — *Cornelii Taciti liber* XX *explicit. incipit* XXI.

et viginti. vidi etiam codicem memorari Montefalconio, qui undeviginti tantum numeraret. caussa diversitatis est, quod nonnulli librorum, qui nunc Historiarum vocantur, primum et secundum coniungunt, ut Guelferbytanus; quod servant et editiones Puteolani, Beroaldi, Frobenii a. 1519, ita tamen ut lacuna sit parva initio libri secundi, et in fine subscriptum *septimusdecimus et octavusdecimus confusi simul expliciunt*, vel *librorum* XVII *ac* XVIII *simul confusorum finis*, et sequens liber xixmus dicatur. ac fortasse in iis libris qui XIX tantum exhibent, fragmentum libri H. quinti adhaesit quarto, aut alius alii. illud autem hinc plane intelligitur, in antiquioribus libris nullam inscriptionem, nullos numeros librorum fuisse, ut in editione Iohannis Spirensis. forte etiam probabile videatur nonnullis discrimina librorum non esse a Tacito, quae nec necessaria erant, cum per annos historia digesta esset, eaque adeo grammaticis vel librariis deberi, ut in aliis antiquis libris; de quo digna est quae legatur Perizonii praefatio ad Aeliani Varias Historias. denique plerique codices tantum Annalium et Historiarum libros exhibent (et in extremo alius citius desinit alio), velut Florentinus, Budensis, Vaticani, ceteri apud Montefalconium et Guelferbytanus. Farnesianus libellum de Oratoribus habuit, unde is liber correctus est a Lipsio. sed illud in primis dignum observatu est, animadversum et in aliis libris, quod omnes scripti libri, e quibus editi ducti aut qui ab eruditis inspecti sunt, ex uno codice omnes fluxere. monuit de eo dudum IFGronovius (Obs. 1. 4 p. 30) ex loco H. 2 98, ubi omnes mss pariter, atque tali modo depravati sunt, ut planissime appareat eam depravationem uni libro deberi. sed eadem res intelligitur etiam ex aliis locis, in primis iis in quibus transpositiones paginarum factae, vel librarii vel bibliopegi vitio, in codice illo antiquiori. nam eae in omnibus mss conservatae reperiuntur. vide ad H. 3 5 et 65. unde non una observatio nascitur studiosis artis criticae commendanda. nam *primum* hinc intelligitur omnes varietates lectionum, quas e libris scriptis notatas habemus, proprie esse varietates unius exempli, non plurium, qui ex ipso ἀρχετύπῳ fluxerint. unde fit *secundo* ut omnibus codicibus comparandis nihil aliud effici possit quam ut, quid in uno illo apographo, unde ii venere, fuerit inveniamus. hanc *tertio* caussam esse paucitatis lectionum variantium, atque *tandem* corruptelarum et mendorum in Tacito reliquorum, in quibus frustra se exerceant ingenia virorum doctissimorum. hinc porro discent iuvenes studiosi litterarum et artis criticae (cuius ego identidem moneo iuvenes neminem plane imperitum esse debere, qui se non subinde turpiter dare et risum criticae rei peritis aut bilem movere velit), discent igitur hinc *primo*, cum de libris scriptis agatur, non

tam videndum esse quam multos numero habeamus, sed quam multos qui velut ius sententiae dicendae habeant, cum de lectionis alicuius veritate quaeratur. nam si tu centum codices eiusdem libri habeas, eos autem constet ex uno apographo ductos esse, nonnisi unius libri ius et vim obtineant universi. iam porro nonne apparet hoc exemplo, id quod fidem excedere videatur, manus quamvis multas non modo saepissime et toto, quod aiunt, coelo dissentire in scriptura, etiam quae ex eodem fonte ducta sit, sed etiam posse ac solere in eodem errore saepe summa concordia, quasi ex compacto, consentire? denique luculento exemplo intelligitur quam sit non modo utile ad puritatem integritatemque scriptorum veterum, sed etiam necessarium, plurimas lectiones variantes esse et conquiri. in libris sex prioribus Taciti, si varias lectiones tantum codicum scriptorum dissensu aestimamus, nulla varietas lectionis est, quia unus tantum scriptus liber extat. at ea ipsa res facit, sicut in aliis libris quorum unum tantum exemplum e vetere aevo restat, velut in Quinctiliano Propertio, ut saepius ingenio vel coniecturis agenda res sit quam vellent critici, multis in locis nulla certae aut probabilis correctionis spe relicta. atque etiam in ceteris libris Taciti multis locis minus laboraremus, si non ex eodem apographo omnes codices fluxissent; quod ni esset, haud paullo plures lectionis varietates haberemus, haud paullo melius consultum Tacito foret. sed hunc locum iam satis tractatum et explanatum a pluribus, in primisque a magno Bentleio in libro Collini calumniis adversus religionem Christianam opposito (Francice *Friponnerie Laique* p. 168), hic per talem occasionem breviter repetiisse et inculcasse studiosis satis putavimus esse. et haec quidem de scriptis libris dicta sunt: ad editos veniamus.

Primus omnium Taciti libros edidit *Iohannes Spirensis*, inde a l. 11 Annalium cum Germania et libro de Oratoribus, sine titulo operis et sine anni locique nota. hanc editionem *Romanam* saepe vocant Lipsius (interdum *codicem* citat et *librum Romanum*) et Gruterus, etiam *Vaticanam* ad H. 3 5; quos imitantur Ryckius ad H. 3 5 et Acidalius ad H. 2 51. nam hanc ipsam intelligi, cum Romanam vocant, patet vel ex eo quod iidem subinde etiam *primam*, Gruterus etiam *Spirensis* editionem appellat ad H. 4 20. nam quod uno et altero fortasse loco lectio huius editionis discrepat ab ea quae de Romana commemoratur, ut H. 4 65, ubi Lipsius ex Romana profert *adyta*, cum in editione Spirensis sit *edita*, in eo forte error aliquis intercessit, qui in hoc genere facile obrepit diligentissimis criticis. at hodie opinio tenet Venetiis a. 1468 vel 1469 hunc librum prodiisse: vide Maittarii Annal. t. I p. 66, Fabricii *Bibl. Lat.* I p. 471. caussa opinionis est, quod ex aliis libris constat Iohannem Spirensem

officinam habuisse Venetiis ibique artem suam exercuisse. sed prisca illa opinio videtur locum dedisse editioni Romanae commentitiae, ab editione Spirensis diversae, quae, nescio unde, commemoratur a Fabricio adsignaturque a. 1495. nam talem editionem a nemine alio, praesertim idoneo auctore, commemoratam reperi. ceterum de anno huius editionis nihil certi est. hoc satis constat e versibus subiectis eiusdem artificis editioni epistolarum Ciceronis ad diversos, hoc Ciceronis opus primum esse librum qui Venetiis ab eo editus sit. atqui is liber praefert annum 1469. unde clarum videtur aut illo ipso demum anno aut paullo post Taciti libros ab eo editos esse. nam quod in Catalogo bibliothecae Francogalli *de Boze*, editionibus veteribus plenissimae, annus 67 huic editioni assignatur, quia in versibus ad calcem subiectis primum Iohannis Spirensis opus dicatur, id falsum est: *artis gloria prima suae* ad artificem pertinet, non ad opus artificis. hanc editionem Gruterus ad H. 2 74 ductam putat e codice Vaticano illo antiquiori, quo Lipsius maxime usus est, unde *Vaticani filiam*, *Vaticanam* vocat, ut ante dixi. sed eam rem, comparando lectiones eius cum lectionibus ms Vaticani, parum certam cognovi. sane negari non potest in hac editione multas lectiones reperiri quae sint Vaticano propriae, velut A. 11 18, 12 11 et 12, H. 1 61, 3 5 initio et 6, 4 12, et plane singulares, ut H. 4 64 et 66 et 69; quae res videtur Gruterum in hanc sententiam impulisse. sed tamen non minus notabiliter permultis locis consentit cum Florentino, velut A. 11 4, 6 medio et extremo, 9, 11, 17, 18, 22, 23; porro H. 3 8 ita in verbo *pretiam*, ut a Vaticano dissentiat, in quo est *Retiam;* porro c. 13, in glossemate c. 20, omninoque pluribus in locis, ubi plane discrepat a Vaticano, et quidem in lectionibus notabilibus, velut H. 3 7, ubi in Vaticano est *adductius*, cum in editione Spirensis sit *audacius.* accedit quod Lipsius centies lectiones editionis Romanae laudat, ubi silet de Vaticano, et contra iis locis, ubi singulares lectiones e Vaticano profert, nullam editionis Romanae mentionem facit, etsi easdem lectiones habet; quod non credibile est facturum fuisse, nisi eum excerpta tantum ex utroque libro habuisse dicamus, et iis locis nihil e Vaticano notatum fuisse. ac de editione Romana facile credam ita esse, inductus iis quae post dicam, ubi de editionibus Lipsianis sermo instituetur: non de codice Vaticano, quem ab ipso inspectum et cum editis collatum esse patet ex Mureti Var. Lect. 11 1. paucis, quod sentio, dicam. cum in quibusdam cum Vaticano, in quibusdam cum Florentino consentiat, in aliis ab utroque dissentiat, habeatque quaedam bona propria, ut e notis, maxime nostris, apparebit, nec tamen credibile sit e pluribus codicibus inter se collatis editum librum istum, quod in istis

primordiis artis typographicae vix factum est, sed ex uno eoque antiquo textus illius sumtus videatur, cuius apographum acceperat Spirensis, videtur ignorari unde illa editio fluxerit, nisi forte ex illo ipso antiquo Veneto ducta est, quem supra diximus a Victorio laudari e bibliotheca Divi Marci, hodie autem in ea non reperiri. adde dicta ad A. 14 12. ceterum ut libri huius rarissimi ratio et indoles planius intelligatur, charta est pulcherrima, literae luculentae, margines lati, ut splendorem pulcherrimarum nostrae aetatis editionum vel aequet vel superet; totus contextus eiusmodi ut appareat cum omnibus librariorum peccatis ductum esse e libro scripto, eaque de caussa codicis scripti auctoritatem obtinere posse. nominum Persicorum, Armenicorum, ita ut Florentinus, in accusativo semper terminationem facit *en;* plerumque, ubi alii *nec quidem,* ipsa exhibet *ne quidem*, ut Gronovius coniecerat; *cum primum* prope semper, ubi alii libri *nunc* vel *tunc primum; aut* vel *et* pro *ac*, sequente vocali. saepe accuratior est aliis in distinguendis verbis *degredi* et *digredi* similibusque, *consilium concilium, dissidium discidium;* ex quibus aliisque similibus patet e bono codice ductum esse textum. atque ut non negem quaedam esse peccata operarum, ut queritur Puteolanus, tamen permulta credo ex ipso codice scripto esse. nam v. g. 11 17 *omissis sed* pro *omisisset*, neglecta duplicatio literae in *pelex*, et multa his gemina similiora librarii peccato videntur quam editoris; quod librarios centies sic peccavisse observatum est. mox *alacte* pro *alacre, silius* pro *filius*, facile typorum peccata agnosco. quae praeterea de hoc libro dicenda habeo, mox suis locis proferentur. huius libri copia mihi olim facta est a Iohanne Erhardo Kappio: nunc ego ex ipsius bibliotheca emtum habeo. eiusdem exemplum est in bibliotheca ducali Guelferbytana.

Post hanc principem editionem Maittarius (t. 5 p. 2 p. 293) commemorat editiones Venetam 1484 et Romanam 1495, sed sine auctore ac teste; unde eius traditioni parum tribuo. ego quidem nuspiam vidi earum editionum mentionem eam fieri cui fides haberi posset. Lipsius porro in praefatione editionis primae a. 1574 ait se usum editionis Venetae a. 1494 factae exemplo. in quo si nihil vitii habet numerus anni, nec 1494 est pro 1497, eam editionem nemini praeter illum visam oportet, qui Taciti editiones commemoravere. itaque licebit mihi de his editionibus dubitare, dum idoneis mihi documentis persuadeatur istis locis iisque annis Taciti libros editos esse.

Mihi post Iohannis Spirensis editionem prima visa erat, cum primum editionum varietatem recensebam, *Francisci Puteolani, Venetiis* 1497, forma maiori, curata per *Philippum Pinci*, sumtibus *Benedicti Fontanae.* huic editioni praefatio

praeposita est Francisci ad Iacobum Antiquarium, secretarium ducalem; in qua se dicit multis vigiliis intentissimoque studio recognovisse Taciti libros, adiuvante *Bernardino Lanterio*, omnium Mediolanensium eruditissimo; de quo vide Saxium loco mox laudando p. 240. addit Venetos impressores (vitio operarum est *veteri* in exemplo Veneto et editione Beroaldi; pro quo *Veneti* legitur in editione Taciti, quae loci anni et typographi nota caret; de qua mox) adeo inculcavisse et foedavisse hoc divinum opus, ut non modo Cornelianae facundiae maiestas inquinaretur, sed vix sensus ullus coniectari posset. huius quoque editionis charta et typi satis elegantes sunt, sed superiorem illam Iohannis Spirensis non adsequitur. sed post nactus sum matrem huius quasi filiae, exemplum *Mediolani* factum, sine loci et anni nota; et matrem filia multo pulchriorem et castigatiorem. quibus libris usus sit Franciscus cum Lanterio in corrigendo textu, non prodidit; unde in suspicionem venit IGronovio, forte et aliis, quasi ex ingenio multa mutaverit, etiam licentius quam deberet. qua suspicione eum magna parte absolvi, postquam librum Guelferbytanum contuli. etenim in eo maximam partem lectionum inveni, in quibus ingenio indulsisse creditur. itaque haud dubie libris scriptis usus est, ut ipse profitetur, etsi non usquequaque bonis. Spirensis exemplum ei pro basi fuisse videtur. ceterum egregiam Taciti libris operam navavit, quod eos etiam a vitiis manifestis vel librariorum vel typographorum liberavit. sed de Francisco Puteolano qui velit cognoscere, adeat Iohannis Saxii Hist. liter. typogr. Mediolan. praemissam Argelati Bibl. Script. Mediol. t. 1; qui et ipse editionem Mediolanensem facit eam quae sine anni et loci nota extat. ceterum haec est quam Pichena, qui eam e ms bono ductam indicat, item Ryckius, Venetam appellant, nempe vel quod primam illam Romae curatam putabant, vel Venetae repetitionis modo exemplum habebant, etsi quae Lipsius v. c. ad A. 11 18 e Veneta laudat, in hac non reperiuntur. sed in talibus facile erratur, similiterque a Lipsio etiam in Romana, quam vocant, erratum est. ego Puteolani editionem vocavi, ut ab aliis Venetis distingueretur, essetque nomen eius et Mediolanensibus et Venetis exemplis aptum. sunt autem huius editionis exempla perpulcra, etiam supra Venetam Iohannis Spirensis.

Extare etiam sciebam alius Venetae editionis exempla a. 1512 curatae a Iohanne Rivio; quorum tamen nullum mihi ante primam nostram editionem contigerat videre. nec magnopere desideraram. etenim Ryckius, qui eius exemplum habuit, vix bis, ni fallor, aut ter in notis mentionem eius fecit, nec quicquam ex eo protulit quod Tacito prodesset; unde eam collegeram e superiori illa totam ductam esse, eaque facile carere

posse qui illam haberet. sed tamen occasione oblata eui exemplum eius et inspexi. habet autem praefatiunculam Rivii brevem, et in ea breviorem etiam professionem de opera a se navata. opus totum, recepta novae editionis cura, se primum ait percurrisse, in eoque tot errata, tot naevos reperisse, ut locis supra mille correxerit. qui professionis modus et consensus eius cum textu Puteolani, quem in notis indicavimus, clare indicat editionis Venetae proxime superioris, id est a. 1497, exemplum ab eo ita praelis typographicis accommodatum esse, ut operarum vitia tollerentur, quae praeterea vitiosa viderentur, de iudicio suo corrigeret. in quo quam ei interdum infeliciter res successerit, exemplo esse potest correctio notata ad A. 11 4. ceterum et hanc intelligit Lipsius interdum, cum Venetam commemorat in editionibus posterioribus; ut colligi potest e nota editionis quintae ad 11 18. vide ibi notam nostram.

Hanc excepit editio *Philippi Beroaldi* Iunioris, nitidissimis chartis typisque, per Magistrum Stephanum Guillereti de Lothoringia, Tullensis dioeceseos, Romae 1515, Kal. Martiis, Leonis x Pont. Max. anno secundo. praefatiunculam Beroaldi, quae ad editionis rationem pertinet, quia brevis est, liber autem ipse rarissimus, subiecimus. *Philippus Beroaldus ad Lectorem. quoniam vetus codex, unde hunc ipsum describendum atque invulgandum curavi, pluribus mendis scatet, aequum videtur lectorem in primo quasi operis limine consilii mei, quo in toto hoc negotio usus sum, admonere. namque errores qui poterant nulla temeritatis nota emendari, consultis primo nonnullis eruditis et acris iudicii viris, correxi. at quae loca maiorem in se corrigendi difficultatem habere videbantur, sicut erant, reliqui, appositis interiori margini stellulis, quae vitiosum codicem testarentur. seposuimus vero librum in calce quinti libri, in quo per numerum chartarum stellulam ipsam cum suo numero tanquam ad caussam dicendam in iudicium vocemus. ibi dum lector aut dubitationem aut opinionem nostram audiet, vel sententiam approbabit meam vel meliorem ipse afferet.* verum etsi ea diligentia se usum ostendit Beroaldus, ad calcem libri quinti, ut illos ipsos quinque libros iam formis excusos cum codice vetere contulerit, et quae operae variassent annotarit, tamen post eum Pichena et IGronovius non irritum laborem consumserunt, cum eundem veterem codicem cum editis contulere; e quorum notatis patet Beroaldum vel per negligentiam vel scripturae veteris inscitiam non raro a vera lectione libri aberrasse, quod etiam aliis olim viris doctis, et Petrarchae in describendis Ciceronis epistolis, accidit. sed illud monendi sunt studiosi harum literarum, ne eundem cum IGronovio aliisque errorem errent, nec putent Beroaldum etiam reliquos Taciti libros Annalium et Historiarum e ms Florentino

Langobardico illo, edidisse; quod falsissimum esse me res docuit. ipsa praefatiuncula et admonitio de mendis typographicis, libro quinto subiecta, docere poterat Beroaldum quinque illos libros tantum e ms Corbeiensi edidisse. nam alter ille codex incertum est an tum iam Florentiae fuerit. si fuit, quid id ad Beroaldum, qui Romae erat? agebatur hoc tantum ut libri nondum editi vulgarentur. itaque et exempla Beroaldina reperiuntur in quibus tantum libri illi primi e codice Corbeiensi insunt. ceteri igitur additi sunt ex editione Puteolani. cuius rei indicium vel hoc est, quod libro XI praeposita est Puteolani praefatio. planissime autem hoc me docuit textus Romani ipsius cum Veneto comparatio. etenim vidi locis oppido paucis illum ab hoc discrepare: sicubi discrepet, id aut vitio operarum aut correctoris sedulitate factum, ut fere accidit in omnibus talibus libris (vide quae mox de Aldina editione dicentur). sed Mediolanense exemplum non habuisse nec operis exprimendum dedisse Beroaldum, parva res indicio est. nam in praefatione Puteolani, quam repetitam esse dixi in editione Beroaldina, idem error operarum est *Veteri* pro *Veneti* exprimentium, qui in Veneta, cum in Mediolanensi *Veneti* sit. itaque frustra IGronovius pluribus locis (vide v. c. ad 15 64, 16 1, 15 11 not. 10, ubi mire se expedit) irascitur Beroaldo aliter quam in Florentino codice esset edenti, quaeritque ubi oculos habuerit. nempe longissime ab illo codice Florentino, sequens unum exemplum suum Venetum. sed age, exemplis aliquot, praeter ea quae ante indicavimus, positis rem planam faciamus. A. 13 14 initio et H. 4 21 ms Flor. *arbitrium*: Beroaldus priori loco *arbitrium*, altero *arbitrum*, ut Puteolanus. 13 21 extremo verbum *mater* abest a Florentino, est apud Beroaldum; ubi IGronovius *interim vox* mater *non est in vetustissimo Mediceo, undecunque eam arripuerit Beroaldus:* nempe e Puteolano, ut c. 25 *gladiatorum* pro *gladiatores*, quod est in Florentino, c. 31 *extruserat* pro *extruxerat* etc. etiam peccata typographica Veneti libri servata esse in Beroaldina patet, v. c. A. 13 49 in verbo *insedebat* pro *incedebat*, 15 58 in *latatum* pro *laetatum*. dissensus a Puteolano exempla sunt 14 9 in *produntur*, c. 16 extremo in *eruebantur*, c. 17 in *contentione*, 15 30 in *postero* etc. huius libri exemplum habui primum editurus hos libros e bibliotheca ducali Vinariensi, in quam e Marquardi Gudii bibliotheca per Schurtzfleischium illatum est; non multo post emi mihi pulcerrimum e Britannia.

Proximam huic editioni facit Maittarius (t. 5 p. 2 p. 273) *Romanam* a. 1517 publicatam *ex officina Minutiana*, in cuius praefatione agatur de prima editione a. 1515. sed iste error ita perspicuus est ut vitium operarum esse videatur. nam Minutiana officina non Romae sed Mediolani fuit; nec id ullo

modo ignorare potuit Maittarius. rectius itaque hanc editionem *Mediolanensem* vocat Fabricius in Bibliotheca Latina. mirum autem videri possit duobus annis post Beroaldi editionem Romanam aliam institutam esse, quae illam repeteret, cum edictum Leonis extaret, adiunctum editioni Beroaldinae, quo ducentorum aureorum poena proponeretur iis qui hoc citra decennium ausi essent subiecti ecclesiasticae iurisdictioni, ceteris, ubique gentium, excommunicatio latae sententiae quam vocat Curia Romana. sed Minutianus, sive ignorantia istius edicti sive fallendi spe, cum audisset Tacitum pleniorem Romae edi, per amicos Romanos consecutus est ut sibi omnes exempli Romani plagulae, adhuc paene madentes a praelo, mitterentur; quas ille statim recudebat, sperans ita suae editionis exempla una cum Romanis proditura. sed ea spes irrita fuit. nam re cognita Leo hominem Romam evocat, rationem redditurum incepti atque etiam poenas daturum. sed deprecantibus iram Leonis ac poenam ab eo viris gratiosis, cum epistola veniam peccati, quod ab ignorantia edicti et cupiditate discipulis suis exponendi historiam Augustam natum esset, suppliciter rogasset, obtinet a. 1516 cum venia potestatem absolvendi operis, hac lege ut cum Beroaldo ante decideret. epistolae Minutiani ad Leonem et Leonis ad Minutianum subiectae sunt istius editionis exemplis. v. Saxius in Prolegom. Hist. literario-typogr. Mediolan. p. 109. quem virum doctissimum miror tradere Beroaldum priores quinque libros tantum edidisse, Minutianum autem etiam reliquum corpus, a Puteolano ante Mediolani editum, addidisse, cum aliud res ipsa doceat. nempe deceptus est vir doctus exemplo Beroaldino, in quo soli primi libri essent, de quo genere ante monui. huius editionis exemplum etsi diligenter quaesitum, invenire mihi nondum licuit; nec profuturum quicquam erat, quando tota editio e Beroaldina fluxit.

Duobus annis post, hoc est 1519, Taciti opera edidit *Basileae Iohannes Frobenius*, ita eleganter ut superiores non modo aequaret sed etiam prope superaret. sed nihil aliud hic actum est nisi ut Beroaldina repeteretur, cuius etiam praefatio notulaeque adiectae sunt. ut tamen aliquid praecipui haberet haec editio, additus est libellus observationum in Tacitum ab Andrea Alciato scriptarum. libellus deinde de moribus Germaniae a Rhenano correctus est, de quo post dicetur. nonnullis in locis dissentit haec editio a Beroaldina, sed, id quod clarum est, vitio operarum, ut passim in notis monuimus, v. c. 3 73, ubi edidit *populi contumelia Romani* pro *contumelia populi Romani* (v. not.), c. 29, ubi edidit *ultro* pro *ultra* etc. et ista huius exempli errata saepe notas et correctiones peperere Rhenano, cui huius editionis exemplum pro basi fuit;

saepe ad omnes editores sequentes propagata sunt, modo coniecturis tentata, modo etiam defensa, ut notae nostrae docebunt. hanc editionem *Alciati* vocavi potius quam Frobenii, ut distingueretur a ceteris quas Frobenius dedit, caveremusque confusioni diversorum exemplorum Frobenii. IGronovius subinde editionem Frobenii laudat, sed intelligit eam quam nos Rhenani secundam vocamus; de qua mox dicendum.

Sed antequam ad ceteras Frobenianas editiones accedamus, interponamus aliquid de editione *Iuntina*, *Florentiae a.* 1527 octonis facta; cuius exemplum post editionem nostram primam e bibliotheca Schwarziana in nostram venit. est autem textus Iuntinus sumtus e Beroaldina, cuius et praefatio repetita est cum notulis in libros quinque primum a Beroaldo editos; sed interdum correctus ab *Antonio Francisco Varchiensi*. nam se dicit edere libros quinque nuper inventos cum reliquis eius operibus, a Philippo Beroaldo iuniore, viro sui saeculi eruditissimo ante castigatos, mox vero a se iterum cognitos. in quo clarum est nihil praeter correctiones vitiorum typographicorum intelligi posse, aut quae ingenio factae essent coniecturisque, ubi ipse aliquid vitii esse putaret. itaque editionis huius criticus usus nullus est. nec forte plus est in editione Florentina altera, quae anno 1552 adsignatur. sed eius nihil nisi indicium dedere qui eam commemorarunt; nec eius exemplum mihi unquam sub oculos aut in manus venit. redeamus ergo in Germaniam et ad Basileenses editiones.

Recognitionis igitur a Rhenano factae exempla primum prodiere in eadem urbe a. 1533 ex eademque officina Frobeniana, hoc titulo: *P. Cornelii Taciti equitis Romani Annalium ab excessu Augusti, sicut ipse vocat, sive Historiae Augustae, qui vulgo receptus titulus est, libri sedecim, qui supersunt, partim haud oscitanter perlecti, partim, nempe posteriores, ad exemplar manuscriptum recogniti magna fide nec minore iudicio per Beatum Rhenanum. nihil hic fingi docebunt castigationes suis quaeque libris additae. libellus de Germanorum populis, dialogus de Oratoribus, denique de vita Iulii Agricolae non solum emaculatius prodeunt, sed et explicatius, adiunctis in hanc rem scholiis.* haec quoque editio pulcra est, nec multum cedit superiori. manu scriptum exemplar, quo se usum dicit, intelligit Budense, de quo ante dictum. editum nullum habuit, quod quidem fateatur, praeter prius Basileense; quod sane mirandum in tempore eo quo facile reperiri primae editiones poterant. at Basileensis exempli textum ille *vulgatum* vocat, etiam ubi operarum vitio aberrat a Beroaldino, aut Beroaldini peccata et aberrationes ab editione Puteolani servat; quod non uno loco factum animadvertimus atque notavimus. sic v. c. ad A. 13 46 dicit "scripsimus *potentiam ei adiice-*

ret." iam sic plane ediderant Puteolanus et Beroaldus: sed in Basileensi erat operarum vitio *potentium*. 15 44 extremo dicit se castigare *absumerentur*; quod tamen est in omnibus praeter Basileensem superioribus, in qua operae dedere vitiose *absumeretur*. adde notas ad H. 4 14 et 73. contra alia eius peccata ne animadvertit quidem, velut ea quae ante notavimus et plura alia. illud in primis nos advertit, quod permultis locis, ubi cum superioribus, hoc est Veneto Puteolani et Beroaldino consentit, corrigit textum plane ut habet editio princeps, cuius tamen nullam uspiam mentionem facit; velut A. 12 16 et 19 bis; in quo loco nobis fides eius prope suspecta fuit; 12 32 extremo, ubi pro *Sylvarum* correxit *Silurum*, plane ut est in editione principe. sed facile eum absolvit tum nota viri integritas, tum multitudo locorum quae pariter corrigendi editio princeps facultatem dabat. itaque ista eum vel e libro Budensi vel ingenio petiisse putabimus. omnino ille saepe ita corrigit ut unde correctio sumta sit non dicat. atque ex iis quasdam a Victorio excogitatas reperi, ut A. 3 18 et 58, 4 73; quas utrum sumserit a Victorio et sub nomine suo ediderit, an cum Victorio, id quod potuit accidere, in eadem coniecturae vestigia incurrerit, non audeam dicere. in Germania usus est editione alia Italica vetere, de qua infra dicemus. in Agricola et dialogo de Oratoribus solo ingenio usus est. ceterum addidit initio operis *thesaurum constructionum et locutionum et vocum Tacito solennium*, citatis etiam ex Livio plerumque testimoniis; quem libellum rectius suis editionibus, exemplo Sebastiani Gryphii, addidissent Gronovii quam Salinerii notas, quas ipsi plerumque nugatorias esse iudicant. denique Alciati et Beroaldi notae et praefationes additae sunt ex editione superiori. hanc editionem vocavi *Rhenani primam*. etenim ea repetita est in eadem urbe et officina a. 1544, sed ita ut priori illi multum pulchritudine concederet posterior; quam *Rhenani secundam* dixi. nonnulli viri docti, nominatim Gronovius uterque, primam illam ignoraverunt, eaque de caussa Aldinam editione Rhenani priorem putaverunt (v. IFGronovium ad 11 6), et mutationes textus tribuerunt Aldo, quae Rhenano debentur. vide IGronovium ad 6 21, 23, 43; 13 10. an haec repetitio facta sit sciente Rhenano nec ne (nam tum adhuc erat in vivis), non audeo dicere. novae quidem praefationis additum nihil est. nec novas notas reperi nisi forte unam, si recte memini. ceterum a primae lectione differt in nonnullis; quae ego vel operis vel correctoribus tribuerim. sic A. 2 38 e *transmerei* factum *transumere*, quod correctori debetur; H. 2 81 in verbis *introrsus in Pontum* praepositio *in* omissa, quod est vitium operarum, servatum usque ad Ryckium, ut alia de quibus in notis monuimus.

Anno post editionem primam Rhenani, hoc est 1534, prodiit *Aldina* Venetiis, octonis; quae est mera illius repetitio, sine ullo auctario aut mutatione, nisi quae ab operis, ut fit, nata est, velut A. 2 38, 3 34. semel observavi coniecturam Rhenani in textum receptam A. 4 47. interdum tamen ab ea discedit, sed vitio operarum, ut 12 12, 13 17; quae in notis indicavimus. igitur facile Aldina careat, qui Rhenani editionem habet.

Eadem ratio est *Gryphianae*, quae Lugduni 1543 octonis prodiit, nisi quod plura operarum peccata admisit. additae tamen sunt notae Ferreti, servatusque thesaurus Rhenani, quem dixi. huius editionis exemplum habeo, quod totum manu elegante ita correctum est uti praelo paratum fuisse videatur. cuius ea manus esset, exquirere non potui. Lipsiana quidem editione posterior correctio est. nam emendationes fere sunt e notis Lipsii Mureti aliorumque. in primisque id licet videre in dialogo de Oratoribus, qui totus ad exemplum Lipsianum correctus est. ante Pichenae tamen recognitionem correctionem istam factam esse, patet ex eo quod nihil emendationum Pichenae reperitur. novi, hoc est quod alibi non iam esset, perparum reperi, quod in notis meis prodere non neglexi. ceterae Gryphianae, quae commemorantur, quotquot ante Lipsium prodiere, haud dubie tantum priorem illam repetunt; unde eas non magnopere requisivi: quae post Lipsianam ἔκδοσιν vulgatae sunt, velut Antonii Gryphii a. 1576 et 1584, duodenis, e Lipsiano exemplo ductae sunt. ceterum quoties in notis nostris editio Gryphii commemoratur, prima illa a. 1543 intelligi debet.

Fuit ergo illis temporibus, hoc est inde ab a. 1533, vulgata Taciti lectio exempli a Rhenano proditi, nisi forte *Florentina* a. 1552, octonis, quam commemorat Fabricius, prioris exempli, hoc est Beroaldini, aut Iuntini prioris, hoc est a. 1527, retinens fuit; de quo nihil pronunciare in alterutram partem licet, cum mihi nunquam contigerit eius editionis exemplum videre.

A medio autem XVI saeculo duo eruditissimi viri ad Tacitum corrigendum ingenium doctrinamque contulere, *M. Antonius Muretus* et *Iustus Lipsius*. sed Muretum praevenit Lipsius, ut ipse Muretus testatur Var. Lect. 11 1, admodum favens ingenio et doctrinae Lipsii. *deprehendimus*, inquit, *ita saepe incurrisse utrumque nostrum in eadem vestigia, ut qui rem non nosset, pleraque sumsisse alterum ab altero suspicaretur. quam suspicionem a me, si nihil aliud, temporum ratio facile amolitur, neque cadere in Lipsium sinit fides ipsius et probitas, qua ille non minus quam ingenio excellit.* sequuntur deinde quatuor capitibus quaedam Mureti coniecturae,

a Lipsianis diversae. sed edidit etiam Romae 1580 librum primum Annalium cum notis suis, aliquoties in Germania recusis. Lipsius autem Tacitum ad mss et editiones veteres recognitum cum erudito commentario edidit primum *Antverpiae* 1574, octonis, et post a. 1581, eadem forma, *Lugduni* *) 1585 forma maiori, 1588 et 95 octonis, et sextum *Antverpiae* a. 1600 quaternis et forma maiori, cuius exemplum in bibliotheca Dresdae principali vidi. ex hac ductae sunt ceterae Antverpienses, post mortem eius vulgatae, quarum habeo eam quae 1648 curata est. eae habent hoc commodi, quod commentarius subiectus est textui, qui ante ad calcem reiectus fuerat. omnino meliores Lipsianae sunt editiones quae post Pichenae ἔκδοσιν prodiere. nam ex ea in multis profecit, in quibusdam mentem mutavit, ut ipse dicit in praefatione editionis ultimae. itaque etiam in notis quaedam diversitas est, et v. c. nota ad A. 14 13, ad verbum *reperiret*, non est in editione 1585. nec bene fecere Gronovianae editionis curatores, cum notas non ex ultimae recensionis exemplo sumsere; quod nos in nostra editione correximus. nam aliquot notulas, quae in sexta essent, desideravimus in ed pr IFGronovii, unde nostram exprimi curavimus. H. 1 2 in edd Gronoviorum ad verba *odio et terrore* est duplex nota Lipsii: nos e sexta reposuimus. 3 extremo temere omissa est notula etiam in sexta Lipsii, quam nos e tertia restituimus. usum esse Lipsium codicibus Vaticanis et Farnesiano, ante dictum, item excerptis e codice Agricolae. consuluit et editiones veteres, sed non omnes ab initio. nam in editionis primae praefatione unam Venetam e saeculo quintodecimo commemorat, quam sibi ait pro libro scripto fuisse. in sequentibus paullatim et alias consuluit, ut Romanam quam vocat, id est Spirensis, Venetam alteram Rivii, Beroaldinam, Basileensem Rhenani et Florentinam Pichenae. Spirensis exempli excerpta tantum, nec ea accurata habuisse iis exemplis inductus credo, quibus lectiones profert quae in ea non reperiuntur. aliquot specimina posuisse non alienum fuerit, eaque ex uno libro, H. 4 33, 35, 65 extr, 78 extr; quibus locis videndae notae nostrae. etiam Gruterus ad H. 2 63 ex editione Romana laudat falso *tenuit* pro *terruit:* sed in hoc facilis aberratio oculorum fuit, non ita in iis quae ante posuimus locis aliisque pluribus. vicissim pluribus locis ei lectio editionis primae ignota fuit. nam pro coniectura sua interdum adfert quod est in illa editione. vide e. c. notas nostras ad A. 15 23, 30, 33. per vanitatem quidem eum aliena pro suis venditasse non est vero simile. cuius editionis textum ante oculos habuerit Lipsius, cum scri-

*) immo Antverpiae.

beret notas, praelisque accommodarit, nondum potui reperire. vulgatus tum textus erat Rhenani. itaque cum dudum deprehendissem lectionem, quam ipse *vulgatam* vocat, non semper consentire cum lectione editionis primae Rhenani, cuius exemplum in manibus erat, putabam secundae Rhenani lectiones intelligi. sed ea comparanda didici in nonnullis quidem locis ita esse ut suspicatus eram, sed plures, quas ille vulgatas lectiones vocet, nec ibi nec in ulla alia superiorum, quas haberem, reperiri. unde planum est eum in manibus atque prae oculis habuisse editionem aliquam ignobiliorem, in qua peccata secundae Rhenani aucta novis essent, quae ille pro vulgatis lectionibus haberet, de more scilicet vulgari, quo eam quisque vulgatam putat quam in suo exemplo invenit. ea quae sit, nondum potui reperire. loca quidem ipsa notavi, quorum indicio alii poterunt rem deprehendere, si qui forte illius ipsius editionis exemplum habeant et attendere velint. gratum mihi quidem fecerit, qui rem deprehensam mihi indicarit. illud etiam de notis Lipsii criticis monere attinet, Pichenam et alios interdum commemorare Lipsii coniecturas, quae in notis non reperiuntur. eae autem quaerendae sunt in margine exemplorum Lipsianorum. vide e. g. ad A. 15 33. ceterum ita praeclare de Tacito meritus est Lipsius, ut merito sospitator Taciti dicatur, eiusque commentarius in Tacitum recte a Burmanno omnibus ceteris eius libris quamvis bonis praeferatur, in praefatione ad librum de Vectigalibus Populi Romani. Fabricius (in Biblioth. lat. vol. 2 p. 754) tradit in bibliotheca senatus Lipsiensis esse codicem Taciti (ed Lipsii a. 1585) cum commentariis ipsa Lipsii manu, deinde a Francisco Hotomanno, Scipione Gentili, Michaele Piccarto emendatis auctisque. decepit virum praeclarum, qui ei hoc persuasit. in titulo libri est manus Lipsii, donantis id exemplum Hugoni Donello, nuspiam alibi. Gentilis versiculos quosdam in capite scripsit ad Scherbium, cum dono eum Scherbio librum daret. a Piccarto in capite aliquot foliis scripta est chronologia sive supputatio annorum in Taciti libros, et stemma familiae Augustae Lipsianum, quod tum nondum adiectum a Lipsio erat; ab eodem capitum et sectionum minorum numeri in margine adscripti. interdum et, sed non eadem manu, loca parallela et libri laudati, in quibus de quibusdam sententiis moralibus collectanea essent. scholia etiam in Agricolam adscripta. ab hoc tempore lectio vulgata esse coepit sola Lipsiana.

Cum Lipsius iam aliquoties edidisset Taciti libros a se correctos, *Curtius Pichena* Florentinus edere eosdem emendatius instituit. in ea re codicibus Florentinis usum esse supra dictum. habuit praeterea editionem Puteolani, cuius lectiones non uno loco restituit. hic cum vulgatam lectionem memorat,

semper Lipsianam editionem a. 1585 intelligit. unde saepe fit ut vulgatam corrigere se dicat, velut e Florentino, quae merae depravationes operarum erant in exemplis Lipsianis, reponatque quae dudum in aliis editionibus fuerant. vide v. c. ad 4 44 et 48. atque etiam 6 33 coniecturam Lipsii, quae nunquam in textum venerat, pro vulgata laudat. multa ille recepit in textum, quae Lipsius aliique tantum pro coniecturis posuerant in notis; unde in omnes sequentes editiones propagata iam vulgatae lectionis auctoritatem obtinent, quam nemo ex ingenio corrigere audeat. ceterum praeclare et hunc de Tacito meritum convenit, eiusque adeo exempli textus pro accuratissimo et emendatissimo recte habitus est. Gruterus quidem ad Cicer. Verr. 5 7 Pichenam vocat *sospitatorem Taciti post Lipsium, unico magis unicum.* Florentinae editionis exemplum non vidi, nec Batavae, quam parum accurate factam esse monet alicubi IGronovius. usus sum exemplo editionis Francofurti a. 1607 quaternis curatae, quam Gronovius Batavae longe praefert.

Secuta est a. 1638 *Berneggeriana recensio*, edita Argentorati ibique recusa a. 1664, octonis, quae Pichenae textum prope totum servavit, pauca de coniectura doctorum virorum, etiam Freinshemii, mutavit, quae suis locis notavimus. accessere etiam notae Freinshemii in loca intacta interpretibus superioribus aut secus accepta, dignae claritate nominis Freinshemiani.

Huius editionis textus, sed non paucis operarum vitiis admissis, repetitus est in editione quae Lugduni Batavorum a. 1673 octonis facta et a. 1685 repetita est, sub nomine *IFGronovii*, viri summi; a quo ea editio instituta sed non absoluta fuerat. non usus est Gronovius libris scriptis, nec editionibus antiquioribus. igitur subinde pro coniectura posuit, quae in editione prima saepe et aliis reperiuntur, ut non uno loco a nobis adnotatum est.

Non ita multo post *Theodorus Ryckius* ad recognoscendum Tacitum accessit, adiutus codice Agricolae maxime, excerptis ms Regii editionibusque Putcolani Beroaldi Rivii; ediditque Taciti libros cum notis suis Lugduni Bat. a. 1687, duodenis. exprimi iussit textum Gronovianae editionis, hoc est Berneggerianum, nisi quod nonnulla e codice Agricolae, ms Florentino cuius excerpta a IGronovio acceperat, et editione Puteolani correxit, quaedam etiam, sed oppido pauca, de coniectura.

Accessit post hunc ad recensendum Tacitum *Iacobus Gronovius*, instructus excerptis Florentinorum librorum et accuratissima utriusque codicis collatione cum editionis paternae textu; unde non uno in loco textus bene correctus est. sed

ipse absolvere opus atque edere non potuit, morte praeventus. edidit filius Abrahamus, et avitae editioni patris notas addidit Traiecti Bat. a. 1721, quaternis. quantum ille pretii his libris statuerit, supra dictum est. vellemus, lenius tractasset Ryckium; quem subinde in levi re ita increpat velut patriae salutem prodidisset. credimus tamen mitius virum excellenter doctum sensisse quam scripsisse.

Hae fere sunt editiones quibus usi sumus in textu Taciti recensendo, cum primum eum laborem suscepimus: ceterae minus clarae sunt, nec locum obtinent in iis quibus ius suffragii concedatur, cum de lectione aliqua quaeritur. nam eae ex harum aliqua ductae et repetitae sunt; et si qua forte in parte discedunt, id aut operis debetur, aut non est tanti ut propterea earum ratio in hoc censu debeat haberi. tempus facile docebit unde quaeque derivata sit. nam ut ante Lipsium omnes Rhenani editionem expressere, sic postea Lipsium secuti sunt omnes, deinde Pichenam et Berneggerum aut huius sequaces.

Sed exorti sunt duo alii operum Taciti editores Francici, qui ad criticam rationem pertinent. primus *Iohannes Nicolaus Alemannus* (*Lallemand*), qui a. 1760 duodenis Taciti opera edidit, usus libro uno scripto Regio, cuius lectiones, in primis cum editione Spirensis consentientes, plerumque in textum e nostra sumtum recepit. maiori conatu et pluribus praesidiis librorum instructus novam editionem molitus est *Gabriel Broterius*, quam a. 1761 programmate promiserat. ea anno 1771 absoluta est Parisiis, quatuor magnis formae mediae voluminibus. basin fecit textum recensionis nostrae, ut in programmate professus erat. usus autem est libris scriptis, qui quidem ab aliis ante se vel omnino non adhibiti fuissent vel non satis diligenter, Regio (nam Alemannus lectiones eius in prioribus libris raro, et quibus locis iam notarat Ryckius, commemorat, ac saepius l. 14, ubi tacet Ryckius, et interdum utiliter, tum l. 16), Vaticanis, his recentioribus omnibus e quarto aut quintodecimo saeculo, et excerptis incerti libri in margine Beroaldino scriptis; quorum lectiones in notis criticis exhibet, additis coniecturis interdum suis et iudiciis super aliorum lectiones et coniecturas, item aliorum virorum doctorum correctionibus in marginibus exemplorum Taciti repertis, quibus illi usi erant. huius viri doctissimi labor quid huic secundae nostrae editioni in genere critico profuerit, notae nostrae indicabunt.

Antequam hunc locum de editionibus relinquimus, libet monere studiosos, ut discant quae res sit ea quam *vulgatam sive receptam lectionem* dicant, quam tam saepe in ore habeant imperiti rei criticae, cuius tantam reverentiam plerique ita profiteantur, ut reverentiam erga auctoris cuiusque libros nulla in re magis ponant quam in conservandis eorum vitiis omnibus.

vere dixit, qui homines plerumque nescire dixit quid sibi velint, cum de recepta lectione vulgatoque textu loquantur. plerumque vulgatam et receptam lectionem homines intelligunt quam in suo libro habent, hoc est saepe coniecturam in textum illatam, quod sexcenties in Tacito factum, vitium operarum, correctionem pravam male curiosi correctoris speciminum typographicorum. itaque, quod mirere, alius aliam vulgatam lectionem et receptam habet. intelligitur res planissime Taciti exemplo. Rhenanus vulgatam lectionem, ut vidimus, intelligebat quicquid esset in editione Basileensi 1519 sive recte sive prave expressum. post eum intelligebant hoc nomine quidquid in editione Basileensi Rhenani esset, aut in iis quae ex hac fluxissent; Lipsius lectionem ignobilioris et obscurae editionis, quam praelis typographicis accommodabat, vel maxime eius mendas; Pichena scripturam omnem qualemcunque Lipsianae editionis 1585; Ryckius editionis Gronovianae sive Berneggerianae. quae ergo est vere vulgata et recepta Taciti lectio? profecto saepe animadverti vulgatae lectionis nomen nihil esse nisi, quod de Fortuna dixit vetus aliquis, ἀγνοίας εἴδωλον, perfugium certe inscitiae. non videndum est in scriptoribus antiquis quae vulgata lectio sit (sunt enim saepe in uno loco plures vulgatae; atque etiam mendae vulgantur, ut centies in notis ad Tacitum docui) sed quae bona sit, e bonis libris et correctis ducta, et linguae legibus rebusque consentiens maxime. sed tempus est dicendi de nostra editione, quidque in ea curanda actum sit.

IGGraevius existimabat Taciti libros adhuc valde esse mendosos, mirabaturque Lipsium de locis mendosis tam raro admonuisse in commentario suo, in ep. ad Heins. t. 4 collect. Burm. p. 498. recte. neque id librorum modo scriptorum vitio accidit, quorum etiam optimus quisque vitiosus multis locis et interpolatus est, ut supra vidimus notaeque virorum doctorum non uno loco docent, sed etiam editorum, qui exemplis veteribus non diligenter conquirendis comparandisque vitia operarum non animadversa propagaverunt. itaque dedi operam ut, quoad diligentia conferendarum veterum editionum fieri posset, perficerem ne ab hac parte aliquid omitteretur, quo emendatior Tacitus reddi posset. et libris editis quidem usus sum omnibus, qui prodesse poterant, hoc est iis de quibus ante dictum est, quorum varietatibus, quanta potui diligentia, notandis consecutus sum ut non modo multis locis Tacitum vitiis operarum, temere per multas editiones propagatis, liberarem, sed etiam origine cuiusque lectionis reperta, quae melior esset, iudicare possem. vellem equidem ut mihi licuisset codices scriptos conquirere, iisque excutiendis aliquid ad Tacitum emendandum adiumenti comparare: sed quoniam boni, qui quidem nondum in consilium ab editore aliquo vocati essent, non sup-

peditabant, editis contentus esse coactus sum. usus tamen sum, cum primum edebam, ut supra indicavi, codice Guelferbytano. is etsi recens est, tamen et ad lectiones nonnullas confirmandas et ad meliores indagandas subinde profuit. complectitur solos libros Annalium inde ab undecimo, et Historiarum. scriptus est in membrana, manu elegante, sed passim correctus a manu secunda, ita tamen ut plerumque priorem lectionem adsequi liceat. correctiones saepissime cum lectionibus editionis primae consentiunt, sive ex eodem codice sive ex ipsa illa editione promtae sunt.

In Germania recensenda usus sum etiam varietate *codicis* chartacei *Turicensis*, a Petro de Numagen, Trevirensi, capellano S. Leonhardi prope Thuregum, ita se vocat ipse, sub finem saeculi xv scripti; quem mea caussa, pro singulari sua in me benevolentia, excerpsit Iohannes Iacobus Breitingerus. praeterea mihi Kappius noster obtulerat editionem libelli veterrimam, qua comparanda cum vulgatis cognovi esse illum ipsum codicem, quem ab Artolpho medico acceperat Rhenanus. eius ope mihi licuit reperire originem lectionum a Rhenano in illum libellum inductarum, et ipsum libellum non uno in loco correctiorem reddere. ita autem in multis consentit cum excerptis veteris editionis ab Abrahamo Gronovio adiectis Var. Lect. codicis Arundeliani, ut ab initio eandem putarem. sed deinde ita reperi differre, ut illum librum ab hoc diversum iudicarem. habui etiam editionem Poggii Florentini subiectam versioni latinae Diodori, a. 1476 Venetiis per Andream Iacobi Katharensem curatam, quam bibliotheca nostra Paullina suppeditavit. eius lectiones ab initio libri indicavi, hoc consilio ut appareret eam plane cum editione Iohannis Spirensis, cuius etiam vitia omnia servat, consentire: omnes per totum deinceps libellum enotare supersedi. editionem Bononiensem a. 1472, laudatam Pichenae ad c. 2, nunquam vidi, estque fortasse in eo nomine error memoriae Bononiam pro Mediolano suggerentis. nam a Minutiano eo de quo supra dixi, hunc libellum etiam separatim editum constat, ut ab Rhenano, eodem quo cetera edidit primum, a. 1519, octonis. venit etiam in manus exemplum tale, a Iohanne Rhagio Aesticampiano, viro clarissimo, proditum in hac urbe a. 1509, quaternis, ex priori aliqua editione.

In libro de Oratoribus non eam diligentiam adhibui in notandis lectionibus veterum editionum. nam nec tanti putabam in isto libello, cui ego nunquam tantum pretii statuissem quantum vulgo solet; et tanta est multitudo varietatis, nullum magnopere usum habiturae, ut nemini me gratum facturum putarem.

Sed praeter libros scriptos editosque adhibui etiam in consilium viros doctos, qui vel ex instituto in Tacito corrigendo

laborarunt, vel obiter in libris suis loca corrupta emendare tentarunt; cuius generis multa notata e lectionibus meis habebam. in illis etiam fuere Groslotii coniecturae ad Dousam a. 1581 missae, quas Syllogae suae epistolarum inseruit Burmannus t. 1 p. 348, et Heinsii observationes ad libros tres priores Annalium, quas Dorvillius a Burmanno Secundo acceptas Observationum Miscell. vol. 9 inseruit. sed nunc Heinsianas notas universas huic secundae editioni nostrae addidimus, acceptas ab eodem Burmanno per Franciscum Oudendorpium iam tum, cum editio prima fiebat, sed serius quam ut tum addi possent. in iis usus est uno libro scripto Agricolae, cuius lectiones longe plures quam Ryckius attulit. saepissime coniecturis, interdum audacius quam in poetis solebat; in quibus metri vincula coniectandi lubidinem facilius cohibent quam in prosaicis scriptoribus. facile intelligitur ultimam curam defuisse, quae limaret scripta et fluctuationem in coniectando tolleret; quae est interdum tanta ut nobis quidem etiam molesta fuerit. ceterum multum inest ingenii atque doctrinae. e bibliotheca ducali Vinariensi acceperam etiam, beneficio Bartholomaei, viri venerandi, qui in aula Vinariensi pari cum doctrinae et sanctitatis laude sacra faciebat, exemplum editionis Parisinae, a Morello a. 1612 duodenis ad Lipsiani textus exemplar factae, quod olim Heinsii fuit passimque notatum erat eius manu. sed chartae ita diffuderant transmiserantque atramentum, ut raro scripturam assequi liceret. quae quidem assecutus eram, vidi esse aut scholia aut coniecturas de lectione, vel ante apud alios iam repertas, vel incognitas ante mihi. eas notare coeperam, cum spes adferebatur de notis Heinsianis e Batavis. itaque tum nolui diutius oculis meis vim facere. ex eadem bibliotheca mihi submissum erat exemplum Berneggerianae editionis, quod Schurzfleischii manu in margine notatum diceretur. sed ibi quoque quam pauca repererim digna relatu, e notis nostris apparebit. denique acceperam e bibliotheca Cizensi a Iohanne Friderico Leisnero, viro doctissimo et vetere amicitia mihi coniuncto, qui tum ei bibliothecae praeerat, notulas Reinesii, in margine exempli scriptas quo ille usus fuerat; e quibus nonnullas in notis meis commemoravi. quae autem sub Schefferi nomine ad Agricolam attuli, ea sumta sunt ex eius observationibus, quae in Observ. Misc. Dorvillianis vol. 9 t. 3 reperiuntur. ceterum et ipse operam dedi ut examinandis diligenter verbis Taciti omnibus reperirem, ubi vel interpolatus esset vel corruptus. in quo tamen hac, ut debui, moderatione usus sum, ut nihil mutarem de coniectura in textu, ubi non evidentia esset ea, ut quemvis viderem probare correctionem debere, qui Latinitatis universae et Cornelianae indolem accurate cognoverit et usum rei criticae habeat.

Sed hic mihi audaciae invidia deprecanda est in eo, quod non uno loco me existimare aut suspicari professus sum Tacitum interpolatum esse, ut A. 16 2 in voce *visoribus*, in Germ. 39, et aliis nonnullis locis. possim me tueri sociis istius culpae commemorandis. Gruterus quidem passim ἐμβλήματα agnoscit, reprehensus eo nomine a IGronovio ad A. 4. et Graevius, ut supra dixi, etiam illos antiquissimos codices Florentinos interpolatos iudicabat. sed non utar ista defensione. etenim exemplis iis doceri potest codices Taciti etiam optimos interpolatos esse, de quo nemo hodie dubitet, postquam a Lipsio Pichenaque ea ipsa ἐμβλήματα sunt exemta. v. Lipsium ad A. 14 8 extr, et Pichenam ad H. 3 20, me ad 16 2, H. 3 7 et 8. in primis in Tacito interpolationes factae sunt duabus de caussis. primo, concisus scriptor cum esset, glossae saepius quam in aliis libris in margine aut inter versus scriptae sunt, quae inscitia librariorum facile in textum venire potuere; sicut non uno loco docuimus varietatem lectionis, in margine scriptam, in textum migrasse; quod et in aliis scriptoribus antiquis non raro factum. deinde mss, in his Guelferbytanus, docent in margine Taciti scriptas fuisse a dominis sententias similes, versiculos poetarum, capita rerum, et similia. sic A. 11 7, ad verba *sublatis studiorum pretiis etiam studia peritura*, eadem manu adscriptum est e Ciceronis Tusculanis: *honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria, iacentque ea semper quae apud quosque improbantur.* ibidem 31, ubi in textu codicis est *feminae nebridibus cinctae*, in margine est glossa: *nebridibus, pellibus cervinis*, a prima manu. 12 7, ad verba *cuncta feminae obediebant*, in margine est a manu prima *dux femina facti;* quod e Virgilio esse sciunt omnes. ibidem ad c. 66 extremum versus Iuvenalis: *instituitque rudes melior Locusta propinquas per famam et populum nigros efferre maritos.* 13 17, iuxta verba *antiquas fratrum discordias et insociabile*, scriptum est *fratrum quoque gratia rara est*, et *non capit regnum duos.* 15 33 initio in margine glossa haec est: *scena locus umbratilis, ubi fiunt demonstrationes.* mox c. 39 extremo, ad verba *cecinisse Troianum excidium,* in margine hemistichium Iuvenalis: *Troica carmina scripsit.* H. 1 10, ad verba *bellum Iudaicum Flavius*, ex eodem Iuvenali: *cum iam semianimem laceraret Flavius orbem.* ad c. 21 verba *nec cunctatione opus*, adscriptum Virgilianum *rumpe moras.* ad c. 30 verba *muliebri ornatu,* in margine iterum e Iuvenali *et pressum in faciem digitis extendere panem.* H. 3 7 ad *Galbae imagines subversas* additum: *et Galbam auriculis nasoque carentem* ex eodem. hinc quam proclive fuerit aliquid in textum inseri, quis non videt?

cum id etiam in aliis libris antiquis, ut Ciceronis, Livii, factum esse constet.

Interpretes nactus est Tacitus numero permultos, sed non admodum multos valde probandos. sunt autem duo genera, alterum eorum qui de emendatione corruptorum et explicatione obscurorum laborarunt, alterum horum qui prudentiae civilis e Tacito discendae magistros se professi sunt. huius generis magna multitudo superiori saeculo extitit. etenim tempus fuit quo in magno pretio ista ratio haberetur, atque adolescentes cupide et frequenter ad scholas confluerent, in quibus non tam agebatur hoc ut Tacitus recte intelligeretur, quam ut civilis prudentia, ut iactabant, e Tacito disceretur, allicientibus stultitiam adolescentum illius rationis praeconibus, qui politicas artes inducere isti aetati stulte tentarent. abiit tempus illud. coeptum est intelligi quam parum utilis in eo labor susciperetur. itaque et libri ex eo genere nec requiruntur hodie nec leguntur. merito. etenim haec ratio Taciti interpretandi, quae congerendis similibus sententiis exemplisque et eliciendis quibusdam consectariis ad mores vitamque humanam pertinentibus continetur, nec ingenii aliquid requirit, nec quicquam docet quod non sua sponte cuivis in mentem veniat, ubi verba Taciti recte intellexerit. verissime Gordonus Britannus in Dispp. historicis et politicis super Taciti libris t. 1 p. 72: "de tous les commentateurs politiques de Tacite, je n' en trouve que bien peu d' estimables: je parle de ceux que j' ai vus, dont la plupart sont au dessous du médiocre. ce ne sont que des compilations ennuyeuses de lieux communs, des paraphrases languissantes, où le sens de l' original est noyé dans des explications superflues. les réflexions pleines de feu de Tacite, y sont converties en maximes usées, souvent malheureusement transformées, la plupart frivoles et affectées; ce ne sont encore souvent que des idées communes, à la portée du moindre paysan, ou d' un enfant; des déclamations bouffies et ennuyeuses, fort travaillées, et où l' on n' apprend rien. voilà ce que l' on peut dire en gros des commentaires de Boccalini, d' Annibal Scoti, de Forstnerus, de Schildius, et de plusieurs autres." idemque mox de Amelotii conatibus recte iudicat; et erit, ut opinor, tempus cum non multo secus de Gordono iudicabitur. namque hoc genus interpretum cum altero illo critico et grammatico ita et pretio et usu et fato comparatur, ut ascetici theologorum libri, compendia et systemata doctrinae concionesque populares, cum commentariis in libros divinos eruditis Masii, Merceri, Bezae, Vitringae, Grotii aliorumque similium. utiles libri illi esse possunt imperitis, tironibus: a doctioribus non magnopere leguntur et cum auctoribus fere moriuntur. ex altero autem genere longe princeps est Iustus Lipsius, quo maxime

duce uti debent qui ad Tacitum legendum accedunt. huic proximus est IFGronovius; qui iustum quidem commentarium non scripsit, ceterum notis quamquam paucis plurimum lucis Tacito adfudit. itaque horum notas huic editioni addidimus. magnam etiam laudem merito suo consecuti sunt Pichena Freinshemius atque Ryckius. sed eorum notas non capiebat modus libri, qui iuventuti destinabatur. et dedimus operam ut, quae illi bona habent, in primis necessaria ad recte intelligendum, e notis nostris, sub eorum tamen nominibus cognosci possent; quod etiam in aliorum observatis fecimus, curavimusque ut ne quis ceteras, quae in editionibus Gronoviorum reperiuntur, notas magnopere desiderare posset; in quibus multa sunt hodie vulgata, saepe etiam inepta, in primis in notis Salinerii, quae vix adsequor quare dignae habitae sint quae istis editionibus insererentur, cum tam saepe ipsi Gronovii pro gerris Siculis, fabulis, nugis repudient. vide e. c. IFGronovium ad 12 18. Iacobus quidem Gronovius ad 14 33 plane, *Salineriana semper claudicant et inepta sunt.* similiterque interdum de notis Vertranii et Donati iudicant (v. ad 12 49 et 51, 15 74, H. 1 24 extr) de notisque Lupani iudicandum erat, quae subinde falsissimae sunt, adeoque noxiae esse non satis peritis possunt, nisi refellantur. eademque de caussa ceteros Taciti interpretes recentiores negleximus, in primis Ludovicum Aurelium (d'Orléans), cuius commentarium in Annales Parisiis 1622 editum habemus, et Iulianum Pichonum, qui in usum Delphini Tacitum edidit, cum hic nullam operae suae laudem tulerit, ille etiam ineptiarum et peccatorum saepe puerilium merito arguatur. vide Fabrettum ad Columm. Trai. p. 192, 253 etc. unde falli patet Fabricium, qui in Bibl. lat. t. 1 p. 475, prolato loco e Colomesio, ubi *novus sed aliquando ineptus cogitator* vocatur, existimat Colomesium scripsisse *non ineptus.* accessere nuper duo Francici, Alemannus et Broterius, de quorum editionibus supra memoravimus. uterque usus est superiorum notis ad interpretationem pertinentibus: ceterum saepe nimis pueriles notas scripsere, et explicavere quae apud nos quidem nemo de tironibus sibi explicari velit, praesertim ex iis qui ad Tacitum legendum accedant. Broterius etiam dissertationes, ut vocat, addidit, in quibus plerumque loci communes antiquarii tractantur; super quos commodius erat lectores ad lexica aut antiquitatum scriptores ablegari. a nobis quidem cura habita est ne quid inexplicatum relinqueremus, in quo haerere possent ii qui ad Tacitum legendum admitterentur, hoc est iam aliquantum literis Latinis eruditi; qui sane non opus habent talibus notis, quales fere sunt hae de quibus diximus, item quae ad modum Minellii scriptae in hac urbe a. 1714 prodiere. neque illustrare negleximus ubi res postularet, quae

ab aliis aut omnino non aut non satis illustrata videbantur; in quo tamen brevitate usi sumus, apta consilio nostro. de *vexillariis*, quorum saepe mentio fit apud Tacitum, diatriben ad calcem posuimus, item de *SC quo Vespasiano imperium datum est, et lege regia,* admonitu IMGesneri, ob raritatem orationis Gronovianae de lege Regia. eam in hac secunda recensione etiam, per occasionem eorum quae interea super hoc monumento scripta sunt, locupletavimus. adiunximus etiam duo monumenta antiqua Graeca e Chishulli *Antiquitatibus Asiaticis*, ad illustrandum Taciti locum de Asylis pertinentia. *)

Novos praeterea et ad usum studiosorum accommodatiores Indices fieri curavimus. nam magnum illum Berneggerianum nec modus, quem huic editioni statueramus, capiebat, nec res et ratio magnopere desiderabat. etenim ut mittam pluribus locis eum esse vitiosum (v. praef. ed Gronov. minoris), multa non habere quae nos in eo quaesierimus, innumerabilia exhibet quae nemo quaerat, h. e. vulgaria et ubivis obvia, quorum exempla nemo a Tacito petat. itaque sic instituimus, ut primo res a verbis seiungeremus, conficereturque *index historicus* multo auctior iis qui in editionibus Pichenae et Ryckii reperiuntur, hac quidem ex parte qua titulus eius desideraret: nam sententias morales neglexinus; deinde ut in verborum indicem referretur, quicquid aut non nimis tritum aut Tacito proprium esset, efficereturque adeo *index latinitatis Cornelianae*, unde et cognosci ipsa, in unum locum congesta, a studiosis et suppleri lexica et peti formularum dicendi rariorum exempla possent. huius congerendi ac digerendi laborem sibi imponi passus est olim Carolus Ludovicus Bauerus A. M., disciplinae nostrae ante alumnus, nunc rector gymnasii Hirschbergensis in Silesia, praeclari vir ingenii, idemque Ebraice Graece Latineque doctissimus. sed cum nos ipsi in hac repetita recensione innumerabilibus prope locis locupletiorem fecimus, cum quicquid non vulgare, insolentius etc videretur, inspiceremus, an inesset nec ne.

Illud quoque non alienum fuerit indicare, textum editionis Gronovianae minoris a nobis accommodatum praelis fuisse. etenim id subinde scire refert eorum qui in recensendis scriptoribus antiquis versantur, ut patet ex iis quae de editionibus Taciti, in primisque Lipsiana diximus. nemo est ita vel lynceus vel semper satis attentus, in rebus praesertim tam minutis, qui non interdum aliquid vitii in textu libri, quem tractat,

*) ea commodius apud Boeckhium legentur.

praetereat. id si nobis quoque accidit, et aliquid inde vitii in hanc nostram editionem, quod operis non debeatur, irrepsit, fontem indicavimus. ceterum illud confirmare possumus, actum hoc in primis esse ut textus Taciti quam emendatissime exhiberetur. itaque nec piguit me ipsum inspicere specimina typographica, et textum quidem totum quam diligentissime perlegere. qua cura effecimus iam in prima editione ut oppido pauca ab operis peccata remanserint, quae in calce operis tum notata, nunc et ipsa sublata sunt. in notis Lipsianis, quas ipsi non correxeramus, plura erant, praesertim in Graecis, parte quidem priori operis: nam animadversa re, Graeca ipsi inspicere coeperamus. sed et hae nunc emendatiores reperientur.

Multa adhuc restant de quibus dici, de more praefationes talibus libris scribentium, possit, de Tacito ipso eiusque libris, qua materiam qua formam. sed his pleni iam sunt eruditorum libri. atque etiam temerarium sit fortasse iudicium suum de Tacito interponere, cuius etiam dicendi genus is quem supra commemoravi, Gordonus, magnus Taciti admirator (admirantur autem maxime, et Livio aliisque, ut Plinium Ciceroni, longe praeferunt omnes qui sibi valde acuti videntur) is igitur ita defendit ut omnes a reprehendendo deterruisse videatur. *nemo* inquit, *Tacitum intelligit, nisi qui rem publicam gerat.* a perpaucis ergo, bone Tacite, intelligeris. *Tacitum esse*, Francicus quidam scriptor ait, *oportet, qui Tacitum intelligere, qui de Tacito iudicare velit.* quam modeste! etenim ipse intelligebat haud dubie. non dicam quam sit in promtu cuique pari modestia respondere: Livium, Ciceronem esse oportet etc. illud aequum est quod dicam. ego omnibus concedam ut Tacitum Livio, Plinium Ciceroni praeferant, et utriusque genus dicendi in primis admirentur et pulcherrimum dicant. ipsi contra mihi concedant Plinio et Tacito potius quam ipsis credere, Plinio, cum se Ciceroni simillimum esse voluisse, id consequi per ingenium non potuisse fatetur (1 5 12, 4 8 5), Tacito, cum Livium eloquentiae praeclarum in primis (A. 4 34) et eloquentissimum (Agr. 10) vocat. dixerint magni rhetores (sic Gordonus p. 1 diss. 1 c. 5, probante auctore bibl. Britann. t. 1 p. 37) res a Tacito scriptas non pati Livii copiam? feram facile. sed ipsi pari facilitate ferant me de Tacito credere, quod ipse de Seneca dixit: *fuit illi viro ingenium amoenum et temporis illius auribus accommodatum.* nam illud magni Baconis Verulamii (de Augm. Scient. l. 6 extr. p. m. 182) ad iniuriam faciundam dictum existiment, de stilo Plinii et Taciti, *mediocribus ingeniis gratus esse solet.* — Imitatorem Sallustii vulgo Tacitum vocant. si de verbis intelligunt, non minus saepe Virgilium et Livium imitatur, ut in notis passim

indicavi, ubi quidem locus ipse cuiusque statim occurrebat; haud paullo saepius indicaturus, si non laborem quaerendi, cum numeros librorum capitumque non tenebam, fugissem.

Sed satis diu lectores tenui. itaque finem faciam, sed lectoribus peritis harum rerum rogandis ut, si qua in re a nobis erratum repererint, quod non uno loco ne factum sit veremur, aut ignoscere nobis aut in viam nos reducere velint, sed ita ut nos in aliis fecimus, hoc est secundum Ennianum illud: *erranti comiter monstrat viam.* Scripsi Lipsiae, mense Maio a. C. 1772.

IMMANUELIS BEKKERI PRAEFATIO.

Quod Curtio Pichenae olim et Iacobo Gronovio contigit, ut codicibus Florentinis de integro inspectis bene de Tacito mererent, id mihi quoque aliquatenus licuit adepto eorum librorum lectionem a Francisco Furia V. D. accurate excerptam. accessit Niebuhrii beneficio Farnesianus dialogi codex, quem Neapoli versaverat vir ille immortalis. hos igitur libros diligenter, ut par erat, expressi, etiam in minutioribus plerisque, et ubi minus sibi ipsi constarent.

Notae Lipsii et Gronovii ut emendatius quam apud Ernestium legerentur operam dedi. Ernestii reccidi nonnullas, quae quidem in exagitandis operarum erroribus occuparentur. debebam plures. sed Heinsianas quoque quanquam invitus reliqui. Oberlinianae ne desiderentur vix est ut verear. mihi ne imputentur quae asteriscis secluduntur, addidit ea, me absente et inscio, adolescens quidam optimus, sed qui meam rationem parum aut teneret aut curaret.

Indices multis locis refinxi, minus necessarios illos post editum a GBoetttichero lexicon Taciteum.

Codices litteris suis initialibus signavi. est igitur

A codex Agricolae.

B — Budensis.

C — Corbinellianus s. lectiones ab Iacobo Corbinellio Beroaldinae appositae.

F — Farnesianus.

G — Guelferbytanus.
H — Harleianus.
K — Kappianus.
M — Mediceus s. Corbeiensis, Laurent. plut. 68 1.
M^{a} — Mediceus alter, Laurent. plut. 68 2.
O — Oxoniensis collegii Iesu.
O^{a} — Oxoniensis alter s. Bodleianus.
R — Regius Parisiensis.
T — Turicensis.
V — Vaticanus vel Vaticani.

Scrib. Berolini calendis Martiis a. 1831.

Corrigenda. p. 194 8. *lege* lactantur." 195 18. instructi. 195 20. agrestia, 200 10. maritus 206 8. flentes: 208 6. patriae, 212 18. ducebatur; 213 10. esse; 222 23. pollicitus, 239 11. mulierum 242 6. Cestius 247 12. Treveris 249 4. quattuor 370 10. Aegaei 401 9. asseverent mille 433 7. putate me idem dicere quod 435 3. Messalae 436 8. Messalam 442 8. genitus et 483 19. Lips. *transpone in* p. 484 4. 494 14. postquam 559 3 ceteri, 574 4. aspernabatur, 667 1. aspiciebatur; 733 11. completa; 781 *summa.* XVI. 784 19. digreditur.

---

*Denique qui librario optante asteriscis seclusa addidit, monet H esse codicem Hummelianum, a *Sellingio* collatum (obss. critt. in CCorn. T. Germ. 1830), St codicem Stuttgartiensem, ab Hessio collatum (varr. lectt. et obss. in T. Germ. commentatio II. 1828), P editionem Parisiensem, ab eodem collatam (varr. lectt. etc, comment. I. 1827), Vs editionem Viennensem, a *Passovio* collatam quem v. praef. p. XV. lectio T indicatur ex fide *Orellii* (symb. cr. et philol. in CCorn. T. Germ. 1819). Vct est lectio codicis M^{a} ex PVictorii collatione, v. *Walther.* Tac. t. 1 p. XXXVII sq.*

C. CORNELII TACITI
VITA HONORES ET SCRIPTA.

Caius Cornelius Tacitus, cui vulgo P. praenomen faciunt, non illa patricia Cornelia gente, sed alia minus illustri natus est, extremis, ut opinio mea fert, Ti. Claudii imperatoris temporibus. pater avusque honores gesserint et ad rempublicam accesserint necne, ut re vetusta et incerta nihil adfirmem: propius a vero abest ipsum primum ius imaginum et honores in familiam non nimis illustrem intulisse. initium dignitatis illi sub Vespasiano fuit; a quo, Plinio auctore, procurator datus Galliae Belgicae rationes principis administravit, quae dignitas equestri ordini diu peculiaris fuit. reversus a Tito, ut opinor, quaesturam accepit: certe dignitatem suam, quam Vespasianus inchoaverat, auctam et adiutam esse a Tito ipse in Historiis profitetur; nec aliud suspicari est quam quaesturam aut si forte aedilitatem, quia praetura XIV demum consulatu Domitiani auctus est. in quo erroris manifestus est eruditus vir, qui Domitiano IX et Verginio Rufo II coss praetorem Tacitum constituit. nam Tacitus quidem ipse in Annali XI diserte ait se XVvirum S. F. ac tum praetorem ludis saecularibus Domitiani cum cura adfuisse. atqui ludos saeculares a Domitiano editos a. u. c. 841, i. e. quinquennio ipso posterius quam Vertranio placuit, ex monumentis antiquis liquidae veritatis est. exstant nummi non pauci cum his notis, IMP. CAES. FLAV. DOMITIANUS AUG. GERM. PONT. MAX. TR. POTEST. VIII. COS. XIV LUD. SAEC. FEC. ad consulatum deinde satis longo intervallo imperante Nerva pervenit a. u. c. 850, suffectus in locum demortui T. Verginii Rufi, illius qui delatum a Germanicis legionibus imperium constanter spreverat. quem et defunctum pro rostris Tacitus laudavit. exsulasse eum sub Domitiano quidam tradiderunt, magis tamen, ut opinor, pro more vulgi, qui magnis viris insignes casus adfingere amat, quam quod eius rei certus auctor sit. ego legendo non aliud comperio quam afuisse eum aliquot annis ab urbe, idque eo ipso tempore quo Iulius Agricola socer

eius mortem obierit, coss Pompeio Conlega et Cornelio Prisco, non tam exsilii necessitate, ut arbitror, quam taedio temporum et cupidine otii. nam, quod iidem, ut omni ex parte tam anxia diligentia constet, decennium in exsilio egisse scribunt ac demum exorato Domitiano restitutum, Latine ut loquar, inanis fabula est. ac credo eos homines, cum hoc scriberent, indormiisse bello Troiano et illinc decennia sua sumsisse. constat enim apud vigilantes et sobrios Domitianum a ludis suis saecularibus, quibus certe Tacitus praetor Romae adfuit, VII dumtaxat annos vixisse, octavo conspiratione suorum occisum. haec fere in re publica. in privata eius vita ista sunt. uxorem duxit a. u. c. 830, Vespasiano IIX et C. Iulio Agricola coss, Agricolae filiam, idque illi ad extremam aetatem concors et tranquillum matrimonium fuit. liberos haud dubie reliquit, et ex iis, nisi coniectura fallor, longo intervallo nepotem M. Claudium Tacitum, qui postea imperator appellatus est (sic enim eum imperatorem nummi appellant, non ut vulgus, P. Annium Tacitum), qui, ut Flavius Vopiscus refert, parentem suum appellare hunc Tacitum solebat. historiae scribendae senex demum vacavit, cum reliquum aetatis in foro et caussis orandis egisset. ex Plinii epistolis et Tacitum in principibus oratoribus fuisse et orationes aliquot edidisse intelligimus. aequales habuit Fabium Quinctilianum, utrumque Plinium, Iulium Florum, Secundum, Maternum, M. Aprum, Eprium Marcellum, Vipsanium Messallam. scripsit primum omnium, uti post docebo, Historiarum libros ab excessu Neronis ad imperium Nervae, deinde Annales ab Augusti excessu ad finem Neronis; quorum omnium quanta iactura et quibus locis facta sit, in tempore memorabo. nominantur et eius Facetiarum libri a Fulgentio, cum hoc fragmento, *caesi itaque morum eclogio in filiis relicto.* mortis eius tempus non exprimo: natalem tamen annum propemodum inveni. odoratus sum ex Plinii Nepotis epistola, quae libro VII. nam ait diserte propemodum aetate aequalem se Tacito. at Plinius incendio Vesuvini montis, quo avunculus periit, agebat, ut ipse ait, duoetvicesimum annum. natus ergo Plinius (nam incendium illud secundo anno Titi) non dubie a. u. c. 816, Memmio Regulo et Verginio Rufo coss. at Tacitus paullo maior natu, quod eadem illa epistola testatum reliquit Plinius. ergo natus extremo imperio Claudii vel potius initio Neronis; vixeritque, opinor, vel ad imperium Hadriani. historiam quidem exorsus est scribere post mortem Nervae. clarum, quoniam principio I Historiarum vocat Divum Nervam. qui honos non habetur nisi principi mortuo. LIPS.

VETERUM SCRIPTORUM

DE TACITO TESTIMONIA
VEL EIUSDEM FRAGMENTA.

Plinius lib. VII Nat. hist. c. XVI (XVII).

Ipsi non pridem vidimus eadem omnia in filio Cornelii Taciti equitis Romani Galliae Belgicae rationes procurantis.

Plinius Nepos lib. II ep. I.

Laudatus est Verginius a consule Cornelio Tacito. nam hic felicitati eius supremus cumulus accessit, laudator eloquentissimus.

Eodem libro, ep. XI.

Respondit Cornelius Tacitus eloquentissime, et quod eximium orationi eius inest, σεμνῶς.

Libro IV ep. XV.

Idem Cornelium Tacitum, scis quem virum, arcta familiaritate complexus est.

Libro VI ep. XVI.

Petis ut avunculi mei exitum tibi scribam, quo verius tradere posteris possis. gratias ago. nam video morti eius, si celebretur a te, immortalem gloriam esse propositam.

Libro VII ep. XX, ad Tacitum.

Erit rarum et insigne, duos homines, aetate propemodum aequales, nonnullius in litteris nominis, alterum alterius studia fovisse. equidem adolescentulus, cum iam tua fama gloriaque floreret, te sequi, tibi longo, sed proximus, intervallo et esse et haberi concupiscebam.

Libro IX ep. XIV.

Nec ipse tibi plaudis; et ego nihil magis ex fide quam de te scribo. posteris an aliqua cura nostri nescio: nos certe meremur ut sit aliqua, non dico ingenio (id enim superbum) sed studio, sed labore et reverentia posterum.

Orosius de Domitiano loquens.

Nam quanta fuerint Diurpanei Dacorum regis cum Fusco duce proelia, quantaeque Romanorum clades, longo contextu evolverem, nisi Cornelius Tacitus, qui hanc historiam diligentissime contexuit, de reticendo

interfectorum numero et Sallustium Crispum et alios auctores quamplurimos sanxisse, et se ipsum idem potissimum elegisse, dixisset.

Idem.

Dein, ut verbis Cornelii Taciti utar, sene Augusto Ianus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novae gentes saepe ex usu et aliquando cum damno quaeruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium.

Flavius Vopiscus in Probo.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos atque omnes disertissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum etc.

Idem in Tacito.

Cornelium Tacitum scriptorem historiae Augustae, quod parentem suum eumdem diceret, in omnibus bibliothecis collocari iussit.

Sidonius ep. lib. IV, ad Polemium.

Caius Tacitus e maioribus unus tuis, Ulpianorum temporum consularis, sub verbis cuiusdam Germanici ducis in historia sua rettulit etc.

Idem in Panegyrico ad Anthemium.

Qua Crispus brevitate placet, quo pondere Varro,
quo genio Plautus, quo flumine Quinctilianus,
qua pompa Tacitus numquam sine laude loquendus.

Idem in Epigrammate.

Et te qui brevitate Crispe polles,
et qui pro ingenio fluente nulli,
Corneli Tacite, es tacendus ori.

Illa Quinctiliani lib. 10 1 103 [a]) fortasse ad Tacitum referantur.

Superest adhuc et exornat aetatis suae gloriam vir saeculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. habet amatores, nec immerito, ut libertas, quamquam circumcisis quae dixisset, ei nocuerit. sed elatum abunde spiritum et audaces sententias deprehendas etiam in iis quae manent.

---

a) ambigo ideo, quia haec vivo Domitiano Fabius scripsisse videtur. atqui noster tunc, ut opinor, nil vulgaverat. Lips.

CORNELII TACITI

ANNALES.

CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

A N N A L I U M

LIBER PRIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Augustus Nolae mortem obit. Tiberius succedit tarde et cupidinem dissimulans. Pannonicas legiones tres gravis seditio incessit. ea misso Druso Tiberii filio aegre componitur. idem in Germania inferiore motus; qui consedit non sine sanguine et caede. Germanicus Caesar in hostem ducit, eaque expeditione Marsi Tubantes Bructeri Usipetes vastati aut

CAII CORNELII] id verum huic scriptori praenomen adserui. Sidonius Epist. 4 14 ad Polemium: *Caius Tacitus e maioribus unus tuis, Vlpianorum temporum consularis.* et ad Leonem 4 22: *namque et antiquitus cum Caius Cornelius Tacitus Caio Plinio Secundo paria suasisset.* sed et epigraphe Farnesiani libri *C. Cornelii Taciti Romanas historias scribentis ex his, qui reperiuntur, liber primus.* Publium praenomen, quod in libris tritis, a casu aut a vulgo est. mihi autem in ipso aditu testari placet, *odi profanum vulgus et arceo.* LIPS. M a recentiore manu habet P. CORNELII TACITI. ipse ita incipit: AB EXCESSU DIV AUG. URBEM ROMAM etc.

ANNALIUM] bene Rhenanus, qui hanc inscriptionem adserit, etiam contra libros. in quibus plerisque est *Actorum diurnalium*, vel, vt in Veneto, *Actionum diurnalium.* qui tamen titulus non accepto referendus alicui imperito: unde enim illi in mentem fuissent Acta vel Diurna? sed cuipiam antiquioris aevi, qui Taciti Annales non ineptissime comparavit cum Actis urbis. quem tamen refellit ipse Tacitus 13 31, 4 32 et 71. etiam Iornandes (in rebus Goth. 1 2) Cornelium hunc citat *Annalium scriptorem.* LIPS. Augustinus Mascardus in Arte sua historica differentiam Annalium et Historiarum e Tacito discendam scribit: Annales admittere quicquid patitur historia, sed id tradere concisius ac brevius; dein habere aliquid proprium, nempe res minus graves quam frons historiae postulat. sed postea fatetur utroque scripto Taciti diligenter inspecto se causam edere non posse, quamobrem alterum potius Annalium, alterum Historiarum nomen praeferat. nec certe dissimilis hac parte sibi Tacitus. nam quod singuli Annales absolvunt complures annos, tot Historiae vix unum exhauriunt, ubertas materiae facit, non index librorum. quodsi plures Historiarum libri exstarent, appareret non minus in his

caesi. Iulia Augusti filia Rhegii vitam finiit. sodales in honorem Augusti et ludi Augustalia instituti. Germanicus iterum Rhenum transmittit, in Cattos ducit, agros domos homines vastat urit caedit. Segestes obsidione Arminii liberatur. ob haec imperator consalutatus. bellum deinde in Cheruscos gestum. reliquiae Vari et militum lectae, iisque suprema soluta. Romani in reditu, sub Caecina duce, periclitati: tamen hostes prospera eruptione fusi fugati. maiestatis lex reducta et aspere exercita. Tiberis inundat. theatralis tumultus est, et per eam causam decreta patrum expressa ad coercendos histriones. postremo actum de subducendis Tiberi aquis, eoque nomine querelae civitatum Italiae et legationes.

Haec biennio fere gesta, Sexto Pompeio et Sexto Appuleio, Nerone Claudio Druso Caesare et CNorbano consulibus. Lips.

quam in Annalibus stilum annis, ut loquuntur, et consulibus accommodasse Tacitum. at quod discrimen reiicit ac pro nullo putat Mascardus, id solum secutus est auctor noster. sic enim tradunt Servius (ad Aen. 1 373) et e Verrio Flacco Gellius 5 18, visum quibusdam antiquis annales temporum esse illorum quos scriptoris haud vidit aetas, historiam eorum quibus interfuerit. et ut huius rei obscura esset ratio, quam multa sunt quorum significationes ab origine non diversas usus secreverit, ut certa essent cuique rei vocabula? sed et praebet rationem evidentem, si non annalium, at historiae vox dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, quod est noscere visendo vel inspicere. Plutarchus βουλόμενος ἱστορῆσαι τὴν πόλιν. sic καθ' ἱστορίαν ἰέναι, καθ' ἱστορίαν πλανηθῆναι, lustrandi vel visendi gratia. Palaephatus: καὶ γέγραφα ταῦτα οὐχ οἷα ἦν λεγόμενα, ἀλλ' αὐτὸς ἐπελθὼν καὶ ἱστορήσας i. e. *quae ipse adii et comperi* vel *contemplatus sum.* iam cum scribit Tacitus dignitatem suam a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longius provectam, satis demonstrat, quae tradit in Annalibus, ea praecessisse suam aetatem, dumtaxat illam quae rebus intenta esse et maturum de illis iudicium facere posset. Gron.

Nerone Claudio] Ryckius rescripsit *C. Iulio*, lateque in hanc sententiam disputat. legitimum id nomen Drusi fuisse inducto patre in familiam Caesarum, non ambigitur. sed legitimam illam rationem tum secuti in appellando non videntur. nam ex ea nec pater *Tiberius* vocari debebat; similiterque mutanda foret inscriptio vitae Tiberianae apud Suetonium. Ann. 1 4 quidem habemus *Tiberium Neronem.* et hinc fortasse iudicari potest de iis quae Perizonius de *Silio Nerva* consule a. u. 781 scripsit. v. ad 4 68. Ern.

Urbem Romam a principio reges habuere. libertatem et consulatum Lucius Brutus instituit. dictaturae ad tempus sumebantur. neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu valuit. non Cinnae, non Sullae longa dominatio; et Pompei Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis civilibus fessa nomine principis

1. *Urbem — habuere*] Ryckius consulto initium factum putat ab hexametro, quod tali initio etiam usus esset Sallustius (in Iug. c. 5), hemistichio Livius. quae ratio mihi levis videtur. versus alios Taciti collectos, tum aliorum scriptorum prosaicorum indicatos vide apud Fabricium (in Bibl. lat. 2. p. 389. s.) Ern. idem censet Fosterus (in libro Anglico de accentu et quant. p. 155), nec subtilius auctor libelli de rhythmo Graecorum (Oxon. 1789. 8.) p. 55. sane puerilis ista aemulatio esset. contra quis tam surdus est scriptor, cui versus inscienti obrepat in ipso operis ingressu? neque ita obrepunt boni versiculi. in istis qui ex prosaicis operibus proferuntur magno numero, perpauci sunt suo nomine digni, v. c. ille hoc libro c. 71: *quorum — armis.* adeo plerique fracti sunt et elumbes; adeo in iis multa concurrunt, quorum quidque per se vitiosum versum facit. atque ex hoc genere hunc quoque celebrem versum esse, ac multo magis Sallustianum, periti sentient verbo moniti; ceteris explicare longum est. ex his igitur imperfectis numeris minime dubito quin hic tantus masculorum numerorum artifex illud *σεμνὸν* suum de industria quaesierit. Wolf. cf. Hermann. Op. 1 p. 124.

2. *dictaturae*] quas diuturnas primus Sulla fecit, Caesar perpetuas. et hic gradus ad principatum; quo praefatio ista ducit. Lips.

3. *ultra biennium*] ita accipio quasi dicat haud multo ultra biennium. nam exacte si putas, re vera ultra biennium decemviri imperium tenuere. Livium 3 38 et Fastos vide. nec tamen Vertranio adsentior, *ultra triennium* sufficienti. nam id includat triennium eos imperasse; quod contra est, et nonnisi supra biennium aliquot menses. Lips. ita vero se tutari iste queat exemplo 37 annorum c. 9. verum *septem* menses quos ex tertio anno delibarunt decemviri, non ius fuit sed vis, et vis in dies incertior. ceterum mirabatur PScriverius cur huic uni rei adderetur notatio temporis; hinc progressus est ad utramque controversam vocem relegandam. Wolf.

7. *nomine principis*] non ergo tam celebre tunc *imperatoris* nomen, ea quidem notatione. et Augusto visum istud principis minuendae invidiae, quia etiam olim princeps senatus; quod exemplum non dubie secutus. noster infra (c. 9): *non regno tamen neque dictatura, sed principis nomine constitutam rem publicam.* Ovidius de Augusto ad Romulum (Fast. 2 142): *tu domini nomen, principis ille tenet.* Dio 67 8 de Tiberio: *πρόκριτός τε τῆς γερουσίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον ὠνομάζετο, καὶ πολλάκις γε ἔλεγεν ὅτι δεσπότης μὲν τῶν δούλων, αὐτοκράτωρ δὲ τῶν στρατιωτῶν, τῶν δὲ δὴ λοιπῶν πρόκριτός εἰμι.* nec temere aliter Tacitus appellat. inde principatus et principium etiam pro imperio. Suetonius Calig. 31: *Augusti principium clade Variana, Tiberii ruina spectaculorum memorabile factum.* ita optimus liber, et puto sincere. Tertullianus quidem receptam eam significationem fuisse ostendit (adversus Hermog. p. 275 D. Rigalt.). *in Graeco*, inquit, *principii vocabulum, quod est ἀρχή, non tantum ordinativum sed et potestativum capit principatum. unde et ἄρχοντες dicuntur principes. ergo secundum hanc quoque significationem, prin-*

sub imperium accepit. sed veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Gaique et Claudii ac Neronis res florentibus ipsis ob metum falsae, post-

cipium pro potestate et principatu sumetur. sed et Glossae graecae distincte, ἀρχὴ τὸ προοίμιον, *exordium*, et deinde ἀρχή *imperium*, *magisterium*, *praesidatus*, *principium.* Lips. adde dicta Burmanno ad illum Suetonii locum. sed tamen *principatum* ibi verum est. v. Oudendorp. ad Suet. l. c. de nomine *principis* tirones inspiciant etiam locum Suetonii Calig. 22. Ern.

1. *reipublicae*] ita Vertranio placitum, traiectis notis, quae vulgo *p. r.* Lips. At M verbo integro, ut nulla suspicio sit traiectionis litterarum, *populi Romani*, ut notavit Pichena, qui etiam modum loquendi *vetus populus* bene adserit. Ern. adscripto 11 24. plura et alieniora afferunt alii. tu antequam correctionem spernas, quaere similius exemplum *veteris populi R.* et conf. ad 4 32. Wolf. cf. Walch. Agric. p. 119.

4. *deterrerentur*] ita recte, non *deterrerentur.* vide H. 2 76. Horatius pari metaphora *culpa deterit ingeni.* Lips. Si rem bene putes, versatur hic μορμὼ non levis. sed non *deterret* tantum qui gravem metum incutit, verum etiam qui studium alicuius qualicumque vel religione vel ratione tardat, et alia cogitatis suadet. sic Cicero et optimi quique veterum, hinc *adhortari* vel *cohortari*, inde *deterrere* et *avocare* ponentes. itaque *deterrerentur* nihil est aliud quam scribendi animum dimitterent, historiae condendae studium abiicerent atque deponerent, alii ob metum, partim ob stomachi fastidium. Cicero (ad Att. 13 28): *de epistola ad Caesarem, iurato mihi crede, non possum; nec me turpitudo deterret.* vide reliqua. Gron. *deterrere* sic dici vel in levissimo terriculo, inter doctos constabat. conf. Broukh. ad Tibull. 1 3 p. 57. ad alterum autem, ut h. l. aptius, inclinant praeter Muretum (V. L. 11 1) plures et elegantissimi translatores, Hispanus, Belga, Galli aliquot. uter igitur sensus Tacitum, uter *decora* ingenia magis deceat, hoc unum dubitandum. nempe generosi spiritus scriptores si adulatione saeculi *deterrentur* a tractando opere periculosae aleae plenissimo, si id aliorum studiis relinquunt, nihil illi decore suo indignum faciunt. at si *deteruntur* communi labe, infectique ad scribendum accedunt, vix eos decoro nomine dignos habeas. iam quum H. 1 1 post Actiacam victoriam dicantur magna ingenia *cessisse*, ibi prius illud, non hoc significari apparet. nam de ipsius Augusti principatu, et extremis quidem annis, intelligenda sunt verba *donec g. a. deterr.* adeo Velleium neutra lectio tangit. Muretus vero audiendus non est, cui v. *deteri* venustatem trahere e contraria notione *gliscendi* videbatur. denique cogita nobis ineptam iuncturam enuntiationum: exstiterunt ingenia decora, donec fierent deteriora! Wolf.

4. *Tiberii Caiique*] fines designat intra quos hi libri, qui attingunt quatuor dumtaxat principes. ut vel hinc liqueat Historias seorsum scriptas, finemque Annalium fuisse in fine Neronis. Lips.

5. *florentibus ipsis*] itaque verissima scriptio de principibus, cum iam esse desierunt. quod Arrianus prooemio in rebus Alexandri pro argumento habet fideliter eas a Ptolemaeo et Aristobulo traditas. Lips.

falsae — compositae sunt] an *falso*, seu potius *false?* forma proba et antiqua. res *falsae compositae* non magis placent quam *fallere res gestas s. historiam*, id quod prorsus nihili est. *falso* contra tradere, *falso* memoriae prodere, usitatum.

quam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. inde consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.

2 Postquam Bruto et Cassio caesis nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio ne Iulianis quidem partibus nisi Caesar dux reliquus, posito triumviri nomine consulem se ferens et ad tuendam plebem tribunicio iure contentum, ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paulatim, munia senatus magistratuum legum in se trahere, nullo adversante, cum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis ser-

sic fuerit etiam quod commode reddatur *recentibus odiis.* iam perpendes an forte ex notatis ad c. 7 vulgatum defendi queat. Wolf.

5. *publica arma*] senatus populique, pro re publica et a re publica. tantum privata nunc arma, et in propriam potentiam. Lips.

6. *apud Siciliam oppressus*] non mehercules apud Siciliam. in Asia oppressum eum iugulatumque consentiunt scriptores: de urbe tamen ambigitur. Dio 49 18 caesum vult *ἐν Μιδαείῳ τῆς Φρυγίας*, in Phrygiae oppido Midaïo; Florus 4 8 et Appianus (B. C. 5 144) Mileti, quae Cariae adscripta. sed noster victum eum saltem intelligit, et copias eius apud Siciliam oppressas. ita et Florus de eodem: *in Siculo freto iuvenis oppressus est.* Lips. *Oppressus* s. *deletus* est Sex. Pompeius apud Naulochum. Suet. Aug. 16. cetera Tacito sunt nihil ad rem. nec tamen quicquam ambigitur. captus est Midaïi, occisus Mileti. vide Wesselingium ad Simsoni Chron. p. 1540, Reimarum ad Dionis l. c. hic quoque male suspicax Scriverius satis putabat *Pompeianis oppressis.* Wolf.

exutoque] eleganter, i. e. exarmato et exercitu spoliato. nam viginti legiones ei ademit. Lips. sic infra 4 21: *bonis exutus.* Livius saepe *castris, agris, fortunis exuere.* de re v. Velleii 2 80. Ern.

7. *iulianus* M, et mox *reliqus.*

8. *triumviri nomine*] tironum in gratiam dicam hunc solum *triumviratum* proprie dici ac vere. nam fuit magistratus cum summo imperio, quem in quinquennium accepere Octavianus Antonius et Lepidus; eiusque nomine usi sunt, ut patet ex numis et inscriptionibus, sicut aliorum honorum. v. Casaub. ad Suet. 27, Pighius Annal. t. 3 p. 474. ceteri triumviratus, qui in vulgaribus libellis historicis traduntur, commentitii sunt. nam v. c. Caesar Pompeius et Crassus tantum privatim potentiae societatem inter se inierant, neque aut publico aliquo scito accepere, aut nomine triumvirorum usi sunt. Ern.

9. *tribunicio iure*] v. de tribunicia potestate Ann. 3 56, ubi v. Lips. adde Spanhem. de usu et pr. num. t. 2 p. 424. Ern. conf. Bleterii diss. in Memor. Acad. Inscriptt. et b. litt. t. 25. Wolf.

militem donis] respexit huc Victor, cum de eodem Augusto scripsit: *illectis per dona militibus, atque annonae curandae specie vulgo, ceteros haud difficulter subegit.* Lips.

10. *annona*] Muretus capit de copia et vilitate annonae. immo multo magis frumento gratuito: haec enim illa lenta et perpetua plebis Romanae vincula escaria. Sueton. Aug. 40 sq. Gron.

vitio promptior, opibus et honoribus extollerentur, ac novis ex rebus aucti tuta et praesentia quam vetera et periculosa mallent. neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium et avaritiam magistratuum, invalido legum auxilio, quae vi,
3 ambitu, postremo pecunia turbabantur. ceterum Augustus subsidia dominationi, Claudium Marcellum sororis filium admodum adulescentem pontificatu et curuli aedilitate, Marcum Agrippam ignobilem loco, bonum militia et victoriae socium geminatis consulatibus extulit, mox defuncto Marcello ge-

1. *opibus et honoribus*] ablativi sunt, uti posthac (8) *pontificatu et curuli aedilitate*. structura haec legitima; ne credas intpp Horatii Carm. 1 1. sed ante illud subaudi *tanto magis*, qua de ellipsi ad c. 57 et aliis locis dicetur. Wolf.

ac] *at* M.

4. *certamina potentium*] factiones in urbe, et tum bella, quae miseras provincias affligebant. Lips.

5. *avaritiam mag.*] rapinas et extorsiones praesidum, in populi imperio dissimulatas aut invicem donatas. Lips.

vi, ambitu, postremo pecunia] Cicero etiam *pecuniam* solet *vim* vocare, omninoque quae in iudiciis adhibentur praeter leges et causam, ut in Verr. 2 31: *si aliqua se vi eripuerit ex hoc iudicio*, h. e. metu gratia vel largitione; in singulisque locis videndum quod genus aut quae intelligantur. in Quintiana autem c. 1 coniungit *vim* et *gratiam*, opponitque inopiae et solitudini. hoc loco per *vim* intelligo metum, per *ambitum* autem gratiam sive studium gratiae ineundae. vide c. 75 sq. Ern. iudicia repetundarum in re publica corruptissima corrumpebantur saepe potentia, minis, quin et sicis intentandis, saepe precibus, modo largitione, occulta primum, tandem aperta: *nunc prece, nunc pretio, nunc vi*, ut poeta ait. Wolf.

7. *subsidia dominationi*] sic vocat, item *subsidia aulae*, eos qui succedere in imperio possunt aut destinari successores, propterea quod facilius et confidentius insurgit populus adversus principem, cuius morte fore se liberum putat, et quem si occiderit, nullum paratum videt ultorem, quam si videat eo sublato successorem quempiam ex eadem stirpe fore, ubi, futuri metu, praesentibus acquiescit, ut recte Muretus ad h. l. adde mox Lipsium ad verba *quo pluribus munimentis insisteret*; et Tacitum ipsum c. 8 extr., item Suetonium Galb. 17. Ern. modo absolutam constructionem notabis et Graecam, eximiam brevitate. non enim proprie ipsos quos nominat, subsidia dicit, sed *ut dominatio haberet subsidia in iis elatis*. conf. c. 27 et 30 initio. et 49 *piaculum furoris*. Wolf.

Claudium Marcellum] magnam illam Romae et libertatis spem. de cuius laudibus plena manu Seneca ad Marc. 2. Lips.

9. *ignobilem loco*] adeo ut ipsum generis sui nominisque poeniteret. vide Senecam patrem Controv. 2 12 extr. Lips.

bonum militia] Heinsius malebat *militiae*. si codex addiceret, non repugnarem. delectatur enim graecismis Tacitus. sed ablativo fere iungunt etiam alii graecismi amatores, Sallustius Iug. 13 49, atque poetae, ut docet Drakenborchius ad Silium 10 76, ubi similiter genitivum pro ablativo malebat Heinsius, ut in aliis locis permultis. Ern.

10. *geminatis consulatibus*] ideone geminatis, quia bis consul? cave censeas. tertium enim fuisse Dio 48

nerum sumpsit; Tiberium Neronem et Claudium Drusum privignos imperatoriis nominibus auxit, integra etiam tum domo sua. nam genitos Agrippa Gaium ac Lucium in familiam Caesarum induxerat, necdum posita puerili praetexta

49 docet et Fasti; itemque Velleius 2 90, *Agrippa*, inquiens, *quem usque in tertium consulatum et mox collegium tribuniciae potestatis amicitia principis evexerat.* sed ideo id dixit, quia postremi duo consulatus Agrippae coniuncti continentesque. qui sane honos erat, et raro cuiquam ea aetate tributus praeter principes re aut destinatione. Lips. immo nunquam. v. Pagius Appar. ad Crit. Baron. p. 26 b. Ern. *geminatis*, nativo significatu, de continuatis consulatibus annorum 726 et 727, quos gessit cum Augusto, cui debuerat. priorem a. 717 debuit liberis suffragiis tribuum, nondum verso statu. is ergo huc non pertinebat. Wolf.

defuncto Marcello] qui Baiis obiit, ut clare testatum reliquit, elegia huic rei propria, poeta Umber. nec scio cur vir doctus tanto opere pertendat mortuum eum potius in Stabiano. quid? Propertius, qui vixit id aevi, locum nescivit funestum iuveni tam illustri? scivit, sed dedit hoc, inquit, Liviae, quae suspicione laborabat Marcelli interempti. nec hercle immerito. num ergo venenum dari Baiis minus potuit ac in Stabiano? scilicet soluta omni crimine illa aulica Medea, si Marcellus obiit Baiis. ego vero, vir maxime, causam nullam video huius tuae tam seriae adsertionis; placetque cum Propertio et vulgatis Servii (ad Aen. 6 862) libris mortuum eum in Baiano. suspicionem quidem de Livia Dio 53 33 huiusmodi inseruit: *αἰτίαν μὲν οὖν ἡ Λιουΐα τοῦ θανάτου Μαρκέλλου ἔσχεν, ὅτι τῶν υἱέων αὐτῆς προετετίμητο.* at Tacitus Pliniusque ea culpa non liberant etiam Augustum, Ann. 2 41. Plinius 7 45, inter Augusti infortunia, *suspecta Marcelli vota, pudenda Agrippae ablegatio.* quasi conceperit aliquid cupiveritque contra Augustum amore pristini status et libertatis. Lips. vir ille maximus est Iosephus Scaliger ad Propert. 3 18 7. Wolf.

2. *imperatoriis nominibus auxit*] non eo more quo rei Romanae domini imperatores dicti, sed quo olim qui rem publicam militiae feliciter gessissent. vulgatus olim honos, non item sub imperatoribus, qui rei prospere gestae lauream et laudem sibi adscribi volebant auspiciisque suis. turbat in sententia huius loci vir doctus, et miror. tu vide Dionem Cassium 54 33 et 55 6, et Velleium 2 125, itemque ea quae scribo ad 3 74 extremum. Lips.

etiam tum] antiquum mendum, nimis diu repetitum, sustuli. *dum*, quod negationibus iungitur, non erat huius loci. Wolf.

3. *in familiam Caesarum induxerat*] emptos domi a patre per aes et libram. ita loquebantur, non *per assem*, ut perperam inolevit Suetonii Aug. 64. quanquam re vera in ea formula aes non aliud notat quam assem. Varro (de L. L. 8 p. 148 Bip.): *pro assibus nonnunquam aes dicebant antiqui, a quo dicimus assem tenentes: hoc ab aere aeneaque libra.* ritum hunc, ut omittam notata aliis, notat explicatque eleganter Clemens Alexandrinus Strom. 5 p. 574: *καὶ τὰ παρὰ Ῥωμαίοις ἐπὶ τῶν διαθηκῶν γινόμενα τάξιν εἴληχε διὰ δικαιοσύνην, ἐκεῖνα ζυγὰ καὶ ἀσσάρια καρπισμοί τε καὶ αἱ τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις. τὰ μὲν γὰρ ἵνα δικαίως γένηται, τὰ δὲ εἰς τὸν τῆς τιμῆς μερισμόν, τὰ δὲ ὅπως ὁ παρατυχὼν ὡς βάρους τινὸς αὐτῷ ἐπιτιθεμένου ἑστὼς ἀκούσῃ καὶ τάξιν μεσίτου λάβῃ.* triplex antiquitatis ritus, interpreti non intellectus. aes et libra in testamentis, vindiciae, et antestatio. nam *καρπισμοὺς* ad vindicias adsertionemque refero, *τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις*, aurium tactiones, ad

principes iuventutis appellari, destinari consules specie recusantis flagrantissime cupiverat. ut Agrippa vita concessit, Lucium Caesarem euntem ad Hispanienses exercitus, Gaium remeantem Armenia et vulnere invalidum mors fato propera

antestationem. omnia enim haec ad familiae mutationem pertinent, quae per testamentum, de qua Quinctilianus Declam. 308: *non dixerim testamentum, cui libripens deest et familiae emptor et cetera iuri necessaria.* Agellius 4 27 et Iurisconsulti. Lips.

1. *principes iuventutis appellari*] quod sane ridiculum, ut principes iuventutis sint qui etiamnum in pueris. natus autem Caius a. u. 734, Sexto Appuleio PSilio consulibus. at Lucius biennio toto minor, ex Dione 54 18, in actis eius anni. princeps iuventutis (πρόκριτον τῆς νεότητος Zonaras hic reddidit) ab Augusto invaluit, ad futurum imperium titulus et omen. sunt numi cum inscriptione *C. L. Caesares Augusti f. cos. des. princ. iuvent.* adpositae effigies Caii Luciique, cum clypeis et hastis, quae tirocinii die equites dederant honoris Augusti causa. Dio 55 12: καὶ αἱ πέλται τά τε δόρατα, ἃ παρὰ τῶν ἱππέων εἰς τοὺς ἐφήβους ἐσιόντες χρυσᾶ εἰλήφεσαν, εἰς τὸ βουλευτήριον ἀνετέθη. observa Dionem aureas hastas dicere, quas lapis Ancyranus (magnae apud me fidei, ut quem vivus conceperit Augustus ipse) argenteas. verba sunt, uti ad me missa beneficio viri illustris Augerii Busbequii, *equites autem Romani universi principem .... hastis argenteis donatum appellaverunt.* quam lacunam rite expleveris: *principem iuventutis Caium.* Lips. hodie, accuratius inspecto monumento a pluribus, lacuna sic expleta est, *principem iuventutis utrumque eorum parmis et hastis,* ut iam monuit ad h. l. IGronovius. adde quos laudat ad h. l. lapidis Ancyrani Fabricius in Augusti fragm. p. 223. Ern.

designari legendum putat, ut et ante *appellari*, Muretus. de forma verbi subscribo, nempe *destinari* scripsisse auctorem, hoc est designari. Suet. Caes. 1: *flamen Dialis destinatus.* vide Obs. 2 8. Gron. olim depravato sensu legebatur *destinare.* verum cum Ryckio Ernestius posuit. Wolf.

2. *cupiverat*] et vero perfecerat. Romae marmor de Caio: *quem populus cos. creavit annos natum* XIV. ait annos natum quatuordecim; et addicit Dionis ratio 55 9, qui consulem facit designatum a. u. 748. tamen Augustus in iam dicto lapide XV illi annum circumdat, sed nempe quem ingressus erat et iam agebat. verba sunt: *honoris mei causa senatus populusque Romanus annum quintum et decimum agentis consulis designavit, ut eum magistratum inirent post quinquennium ex eo die quo deducti in forum.* Lips.

4. *remeantem Armenia*] in Lycia mortuum eum voluit Suetonius cum Velleio, ille Aug. 65, hic 2 102. etiam Florus 4 12 42: *Massiliae Lucius morbo solvitur, in Lycia Caius ex vulnere.* fugerit ergo ratio memoriosum illum senem necesse est, qui in Syria tradidit defunctum. dico Senecam in Controv. 4 pr. sed erit fortasse qui culpam eam in exscriptorem conferet, rescribetque *Lycia.* addi velim Suetonii locum Tib. 15: *Caio et Lucio intra triennium defunctis adoptatur ab Augusto.* nec addi solum, sed et corrigi. nam hoc de triennio nonne nimis laxum? apparet e Velleii l. l. *Caius*, inquit, *in urbe Lyciae morbo obiit, cum ante annum ferme L. Caesar Massiliae morbo decessisset.* en, dumtaxat intervallum fecit paullo plus anni. et ipse Suetonius l. l. duodeviginti modo menses interponit. non ergo ambiges quin scribendum *intra biennium*, si hunc putamus sensum. nam in alium me duxit P. Io. Deckerius e societate Iesu, qui refert ad *triennium* Tiberiani reditus, et vult

vel novercae Liviae dolus abstulit, Drusoque pridem exstincto Nero solus e privignis erat, illuc cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribuniciae potestatis assumitur, omnisque per exercitus ostentatur, non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. nam senem Augustum devinxerat adeo uti nepotem unicum, Agrippam Postumum,

utrumque periisse intra tres primos annos, ex quo ille Rhodo reversus. historia approbat. Lips. vere. conf. intpp ad hunc Suetonii locum et ad illum Flori, ubi nunc legitur Syria. Wolf.

1. *Liviae*] nata exitio rei publicae haec mulier, et suae domus. sed bene quod Tacitus nusquam dissimulat fraudem eius et scelus. Plinius l. l. cautior, qui suspicionem hanc tangens cavit sibi obscuritate sermonis: *incusatae filiorum mortes, luctusque non tantum orbitate tristes.* nec enim alio traxeris ea verba, non, me quidem interprete. Lips.

pridem] nempe ante annos circiter 12, priusquam Caius moreretur. quippe Drusus obiit ex lapsu equi, in Germania, a. u. 745 (ex Dione 55 initio), et Caius a. 756. imposuerat mihi Dion olim, in cuius libro hiatus est et anni aliquot omissi; atque ita narratur mors Caii quasi biennio post illam Drusi. sed ut dixi, defectio et hiatus est, atque anni plures medii desunt; quod in notis ad Velleium observamus. Lips.

3. *collega imperii*] de hoc collegio imperii eiusque initio etc. late et erudite disputat Pagius in Critic. Baron. ad a. C. 11. sed collegium imperii ille definit tribunicia potestate et proconsulari imperio. id per se non improbem. sed h. l, ubi a *collega imperii* distinguitur diserte *consors tribuniciae potestatis*, collegam imperii factum Tiberium putem dato *imperatoris* praenomine. clare in pari causa Plinius de Traiano in Paneg. 8: *simul filius, simul Caesar, mox imperator et consors tribuniciae potestatis.* nam quod ibi idem Pagius proconsulare imperium intelligi disputat (ad a. C. 97, 98, 117. n. 15) nullo modo probare possum. nam imperium extra urbem cur praeferretur urbano? proconsulare imperium sumtum ac datum tantum cum in provincias irent: hic perpetuum intelligitur. nec illa ratio gravis, quod, nisi *imperatoris* nomine proconsulare imperium intelligeretur, eius in toto Panegyrico nulla mentio esset. vide in primis nostrum c. 7. hoc quidem in loco videtur indicari verbis sequentibus, *omnisque per exercitus ostentatur.* ceterum verbis *consors tribuniciae potestatis* Tacitus addere poterat *iterum.* nam ante iam tribunicia potestate usus fuerat, vivis Caio et Lucio Caesaribus. Ern. satis erat laudare Velleii 2 121 et Suetonii Tib. 21. quippe ibi narrata, quae, si Velleium audimus, ad a. u. 765 pertinent, hanc collegae appellationem vel certe vim eius designant. nam nomen hoc fortasse illo tempore non fuit in usu publico. conf. Dio 56 28 ad a. 766. perpetuum imperium proconsulare an unquam Tiberio datum sit, dubito, ea quidem vi qua id primum Augustus, mox Germanicus accepit. vid. Dio 53 32. si datum esset ista lege per consules lata, appellationem hanc etiam adiecisset aliquis eorum scriptorum quos supra nominavi. itaque virum summum ad Suetonii l. c. errare opinor. quid autem hic dicat, non satis assequor. imperatoris enim nomen, quod paullo ante memorabatur Tiberio ac Druso simul tributum, nunc iterum inculcari non potuit; neque ei rei nomen collegae conveniebat. Wolf.

4. *ostentatur*] modo huic modo illi exercitui impositus imperator, Germanicis maxime, tanquam non ambiguus successor. Wolf.

in insulam Planasiam proiiceret, rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum. at Hercule Germanicum Druso ortum octo apud Rhenum legionibus imposuit, adscirique per adoptionem a Tiberio iussit, quanquam esset in domo Tiberii filius iuvenis; sed quo pluribus munimentis insisteret. bellum ea tempestate nullum nisi adversus Germanos supererat, abolendae magis infamiae ob amissum cum Quintilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. domi res tranquillae, eadem magistratuum vocabula; iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotusquisque reliquus qui rem publicam vi-
4 disset? igitur verso civitatis statu nihil usquam prisci et integri moris: omnes exuta aequalitate iussa principis aspectare; nulla in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque et domum et pacem sustentavit. postquam

1. *Planasiam*] atqui Siciliam vocat Scholiastes Iuvenalis vetus ad 6 158. *Agrippa*, inquit, *in Sicilia propter morum feritatem ab Augusto relegatus est.* errat. nam de Planasia affirmat cum nostro etiam Dio, et ait vicinam Corsicae esse, libro extr. 55. in qua narratiuncula quod legitur *καὶ τὴν Ἰουλίαν ὡς μητρυιὰν διέβαλλεν*, meo iudicio *τὴν Λιουΐαν* faciendum est. non enim matrem suam Agrippa insectabatur (et illa vero iam relegata aberat) sed Liviam, ut probabile est, Augustae stirpi nunquam aequam. Lips. *planesiam proiecceret* M.

2. *nullius tamen flagitii*] imitatione Livii, si forte, qui de T. Manlio 7 4: *filium iuvenem, nullius probri compertum, extorrem urbe egit.* Lips.

6. *munimentis*] vere emendavi. filii enim heredesque passim dicuntur subsidia et firmamenta regni. Tacitus H. 4 52: *non legiones, non classes perinde firma imperii munimenta quam numerum liberorum.* Eurip. Med. 600: *φῦσαι τυράννους παῖδας ἔρυμα δώμασιν.* sic *subsidia aulae* Suetonio Calig. 12, *adminicula Augusti* Senecae (Cons. ad Marc. 4) heredes imperii dicuntur; et vere. Siculus ille momar (exprimit, quod verum est, a me indignatio) cum sua coniectura *sed qui pluribus morum vitiis insisteret*, abeat Morboniam. Lips. in primis editionibus [ut in M] fuerat *monumentis*, correctum isto modo a pluribus. conf. Lucret. 4 1250. Wolf.

10. *vocabula*] sed non vis aut potestas. Caesar in se traxerat. Lips. intimum arcanum novi status, imago prioris. ipse paullatim exolevit *priscus mos* i. e. vetera instituta et ratio rei publicae administrandae, magistratuum creandorum etc. ne forte disciplinam morum cogites. mox dedi *omnes*. iam Muretus vulgare vitium [*omnis*] mutavit. Wolf.

15. *nulla — formidine*] eruditus quidam corrigebat *nullae formidines*. cuiusmodi correctionum facilitas saepe fraudem facit. dixi supra de hoc genere ablativorum, e quo statim hi sunt in proximis, *vetere superbia* p. 11 7, *urbem magnifico ornatu* c. 9; ubi non difficilius erat Ciceronem in Tacitum intrudere scribendo *magnifice ornatam*. Wolf.

provecta iam senectus aegro et corpore fatigabatur, aderatque finis et spes novae, pauci bona libertatis incassum disserere, plures bellum pavescere, alii cupere. pars multo maxima imminentis dominos variis rumoribus differebant, trucem Agrippam et ignominia accensum non aetate neque rerum experientia tantae moli parem, Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, sed vetere atque insita Claudiae familiae superbia; multaque indicia saevitiae, quanquam premantur, erumpere. hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice; congestos iuveni consulatus, triumphos;

1. *aegro et corpore*] velim traiici *et aegro corpore.* Lips. sed a Tacito solere transponi *et*, recte monet Pichena. sic quoque tamen viris doctis omnia suspecta, et *animo* vellent interponi. non dubium est quin τὸ *fatigabatur*, quod iidem observant, referatur ad vocem *senectus:* sed eo sensu quo apud Iuvenalem 10 75, *si oppressa foret secura senectus principis.* nimirum postquam ipse princeps aetatis provectae, iam et morbis coepit attentari. rationem reddit Tacitus quare hominibus de re publica Augusto permissa pridem securis sollicitudinem attulerit exspectatio successoris; nempe quod videbant illum accessisse ad finem mortalitatis, utpote valde senem, nec iam crudo viridique sed caussario et labanti corpore, ut ille apud Phaedrum leo describitur, *defectus annis et desertus viribus.* hic nihil prorsus necesse fuit *animi* mentionem facere. non enim auctori cura pingere Augustum omnibus partibus, qualis fuerit tali tempore, sed submonere de duobus illis publice notis et in oculos incurrentibus, quae adverterunt homines tanquam praesagia instantis mortis. at animus neque vegetus in senio vitae longum duraturae neque infirmior citae mortis praerogativa est. Gron. exemi scrupulum virgula, quae *aegro* praeponitur, deleta. Tacito Suetonio aliisque nihil tritius est postposito *et*, non ad morem illum poetarum, sed ut sit *etiam*, *adeo*, qua vi illius voculae nondum utitur aevum Ciceronis. provectior aetas principis *etiam* morbis conflictabatur. sic duo membra apte constringuntur in unum. verbum *erat* in medio subaudire vix latinitas sinit. rectum et Acidalius vidit. Freinshemii coniecturae, *animo* allinentis, et exemplo Liv. 38 29 exemplum ipsius obverti poterat Supplem. Liv. 89 37. male coniiciebat Wopkensius, *provectâ iam senectute aeger*, *et corpore.* Wolf.

2. *dissere* M.

4. *imminentis — differebant*] notabis ingenium plebis, *cui mos humili laesisse veneno summa, nec impositos unquam cervice volenti ferre duces.* Statius Theb. 1 171. Lips.

8. *indicia* proprie non *premuntur*, sed vitia, h. l. saevitia. itaque inclinarem in eam partem ut Tacitum scripsisse putarem *prematur*, nisi scirem hunc scriptorem et in aliis duriorem esse, et ab vulgari consuetudine loquendi saepe consulto recedere. et favet vulgatae alius locus H. 1 26. Ern. immo rei ratio ac sermonis proprietas. vitia animi premere virtus est; id vero est coercere ea et compescere. at significationes eorum nobis incautis erumpentes premere, h. e. occultare et oculis hominum subducere, simulatio est virtutis. haud abnuerim figurate etiam alterum dici posse sensu eodem, sed in alia verborum collocatione. de superbia Claudiorum vel Suetonium vide Tib. 2, et Livium passim. Wolf.

ne iis quidem annis quibus Rhodi specie secessus exsulem egerit, aliquid quam iram et simulationem et secretas lubidines meditatum. accedere matrem muliebri impotentia: serviendum feminae duobusque insuper adulescentibus, qui rem publicam interim premant, quandoque distrahant.

5 haec atque talia agitantibus gravescere valitudo Augusti. et quidam scelus uxoris suspectabant. quippe rumor incesserat, paucos ante menses Augustum, electis consciis et comite uno Fabio Maximo, Planasiam vectum ad visendum Agrippam; multas illic utrinque lacrimas et signa caritatis, spemque ex eo fore ut iuvenis penatibus avi redderetur. quod Maximum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae. gna-

1. *exulem egerit*] ita *principem agere* et *agere se paullo minus quam privatum*, in Suetonio aliisque lego, et in nostro H. 3 2. Marco Antonio tamen Mureto, cuius scripta Venus inhabitat pariter cum Musis, legendum videtur *exul egerit*. Lips. gravius videri potest ulcus subesse, quamvis perquam similis oratio sit 4 44. sed diversa res. quid enim aliud est *exulem agere* nisi speciem seu personam exulis induere et gerere? at secedentis specie, non exulis, Rhodi vixit Tiberius. quid vero *exul agere* nisi verum exilium indicat? cui rei ecquis auctor? nullus praeter frigidum rumorem, quem ut minime probabilem Dio 55 9 certioribus illius secessus rationibus subiicit. verum aliam ac veriorem causam norat Tacitus c. 53. ne multa: *exulem* irrepsisse putabam aliquando ex glossa librarii, cui verbum *egerit*, absolute sic toties positum, h. l. novum fuisset. iam comparato Suet. Tib. 13 id me maxime in viam retrahit, quod fama vulgi hic affertur, non sententia scriptoris. ac forsan ita tueare vulgatum, ut eodem modo dictum sit, quomodo quis Augustum dicat Romae egisse dominum specie antiquae libertatis. sic fere etiam Hooftius vertit. Wolf.

2. *aliquid*] pro *aliud quid*, ne quis haereat et *aliud* legendum suspicetur. sic etiam hoc verbo uti Ciceronem et alios demonstratum est a Pearcio ad Cic. de Or. 2 42, Drakenborchio ad Liv. 6 3, et Oudendorpio ad Suet. Tib. 47. Ern. hic vero *aliquid* est *aliud quicquam*, propter negationem; quod longe rarissimum. Wolf.

lupidines M.

5. *interim*] dixi corruptum olim locum mutilumque. redeo in viam admonitu amici, qui explicat: Drusus et Germanicus nunc quidem coniuncti prement rem publicam; at olim orto, fors fuat, dissidio eandem distrahent per bellum civile dissipabuntque. consule Muret. V. L. 11 1. Lips. *interim* est τέως, per aliquod tempus, vivo Tiberio. parum frequens significatio. non est h. l. *interdum*, ut explicant ad Florum 1 26 6. Wolf.

7. *scelus uxoris*] haec est tertia venenariae huius palma, et iure lemniscata. tangit vero suspicionem illam de ficubus, quae nota ex Dione 56 30. Lips. inter recentiores sunt qui fidem demant atroci suspicioni, et ipsum Planasium iter, inscia Livia factum, ad vanos rumores reiiciant. scilicet veneno grassari si voluisset mulier, id non in 76 annum mariti distulisset. mihi nec haec ratiuncula satisfacit ad refellendum, neque vagus rumor ad firmandum. Wolf.

12. *Maximum uxori*] habes eleganter historiam totam in Plutarchi περὶ ἀδολεσχίας p. 508 A, quem locum pretium puto ut convertam paene verbatim. *Fulvius vero Cae-*

rum id Caesari; neque multo post exstincto Maximo, dubium an quaesita morte, auditos in funere eius Marciae gemitus semet incusantis quod causa exitii marito fuisset. utcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius properis matris litteris accitur; neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam an exanimem rep-

saris Augusti amicus cum iam senem eum saepius querentem audiret de solitudine suae domus, quodque duobus nepotibus fato functis, Postumo, qui solus reliquus, ex calumnia nescio qua exsulante, cogeretur uxoris suae filium ad successionem imperii vocare, quanquam miserans et consilium captans revocandi ab exsilio nepotis; cum, inquam, haec audiret Fulvius, enuntiavit suae uxori, illa Liviae. Livia autem acerbe cum Caesare egit, cur, quoniam iampridem id decrevisset, non arcesseret nepotem, sed se odio invidiaeque successoris obiiceret. venientem igitur de more mane Fulvium, et solitum illud dicentem ave, Caesar resalutavit. vale, inquit, Fulvi. (quod solet morituris dici abiturisque. ὑγίαινε Graece est, quod interpres vertit *sanus esto*, non recte.) *atque ille id intelligens domum se illico subduxit, et vocata uxore, rescivit, inquit, Caesar non siluisse me arcana: ideo mori mihi decretum est. uxor autem, iure, ait, quoniam tam diu mecum habitans vivensque nec noveris nec caveris intemperantiam meae linguae. sed praecedam tamen ego. et accepto gladio se ipsa viro coram interemit.* haec Plutarchus; nec alibi tam liquide narrata res. hoc tantum male, quod *Φούλβιον* ubique vocat qui Fabius est, Fabius ille Maximus, qui consul fuit a. u. 742. item quod Marciam interfectam vult ante maritum, cum noster clare vixisse eam dicat, et auditos gemitus eius in funere mariti. atque haec homini vera causa mortis; ne innocuum poetam oneremus, aut potius ipse se, de Ponto 4 6 11: *occidis ante preces, causamque ego, Maxime, mortis, nec fueram tanti, me reor esse tuae.* est enim hic Maximus quem Naso coluit, et ad quem elegia non una. sed et uxor Nasonis propinqua Maximi seu coniugis eius Marciae, ex his versibus (ibidem 1 2 138): *ille ego, de vestra cui data nupta domo est. hanc probat, et primis dilectam semper ab annis est inter comites Marcia censa suas.* *est censa* pro censuit, satis nove, immo antique. sic *adfectatus est regnum* pro adfectavit; *spectatus est suem* in Varrone lego retineoque; *communicati sunt* pro communicaverunt in Livio; *peragratus est regionem* in Velleio, et plura. tangit hanc de Fabio tragoediam etiam Plinius l. 1.: *iuxta haec abdicatio Postumi Agrippae post adoptionem, desiderium post relegationem, inde suspicio in Fabium arcanorumque proditiones.* Lips. in illo *censa est* explicando falli summum virum monuimus Obs. 4 3 extr. Gron. etiam verbum *peragrari* subtraxit Ruhnkenius ad Velleium 2 97. Wolf.

1. *G. Navum id M.* pridem emendavi firmavique *gnarum id.* Caii Navi nulla persona est in hoc actu. sic 6 46: *gnarum id Caesari, eoque dubitavit de tradenda re publica.* 1 51: *quod gnarum duci, incessitque itineri et proelio.* sed ecce, hanc mihi quasi desponsam coniecturam est qui sine ullo divortio velit abducere. ego vero non dimitto. nec enim soli Atridae uxores suas amant, ait ille. Lips. Muretum tangit ob V. L. 11 1. confer utriusque epistolas in Mureti Opp. t. 1 p. 537; et require, si potes, urbanitatem illorum temporum. Wolf.

2. *quaesita morte*] illata et violenta, machinatione Augusti. Lips. voluntaria, sponte sumpta, ut bene Freinshemius. Wolf.

6. *an exanimem*] prius tradunt

pererit. acribus namque custodiis domum et vias saepserat Livia; laetique interdum nuntii vulgabantur, donec provisis quae tempus monebat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem fama eadem tulit.

6 Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes; quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio aegre confecit. nihil de ea re Tiberius apud senatum disseruit: patris iussa simulabat, quibus praescripsisset tribuno custodiae apposito ne cunctaretur Agrippam morte afficere, quandoque ipse supremum diem explevisset. multa sine dubio saevaque Augustus de moribus adulescentis questus, ut exsilium eius senatus consulto sanciretur perfecerat: ceterum in nullius unquam suorum necem duravit; neque mortem nepoti pro securitate privigni illatam credibile erat. propius vero Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi iuvenis caedem festinavisse. nuntianti

Velleius 2 123, Suetonius Aug. 98 et Tib. 21, Dio 56 31, quanquam hic prudentius dubitat. Wolf.

1. *acribus custodiis*] Heinsius (in Misc. Obs. v. 9 p. 282) emendabat *artioribus;* quod est frequens huius verbi epitheton, ut ibi docet, permutaturque cum *acrior* apud Iustinum 38 9 atque nostrum 3 28, ut videtur viris doctis. sed quia tamen *acre* proprie dicitur de diligentia et rebus iis in quibus diligentia spectatur, sine libris nihil muto. sic 6 17 opponuntur *acria initia* et *incuriosus finis*. Ern. de vulgato nemo ambigat. apud Livium 39 19 est *custodia intentior*, voce plane *συνωνύμῳ*. Wolf.

6. *caedis* M.

7. *centurio*] a tribuno interfectum Suetonius voluit c. 22. sed Dio 57 3 pariter ut noster, a centurione. credo verum esse, ut a centurione occisus sit, at iussu tribuni. Lips. *aegre*, obnitente praevalido homine, et quantum nudis manibus poterat, ictus reddente. Ann. 16 9. falso Broterius misericordiam centurionis cogitabat. ceterum *firmatus* a Sallustio cum genitivo *animi* constructum erat, teste Arusiano Messio libello Elocutt. quam rarus nostro scriptori sit ablativus in hoc genere, Index docebit. Wolf.

9. *agrippa* M.

10. *quandoque*] sic cum I Gronovio reponere non dubitavi, cum M sic habeat, quod Beroaldus ut vitiosum mutavit, sequacibus editoribus posterioribus. bonae autem latinitatis esse *quandoque* pro *quandocunque* docuit Gronovius ad Livii 1 24, et alii. Ern. prior sic correxit Muretus. a quo sumptum fortasse in textu habet Aurelius. Wolf.

13. *duravit*] absolutum verbi usum animadverte, uti est 14 1, aliaque exempla apud Quinctilianum. similiter c. 7 *dabat famae*, ubi alias semper additur *aliquid*. mox praeteritum ponitur *erat* respectu priorum temporum. *tum hominibus* parum credibile *videbatur*. sic infra c. 53 *credebantur;* et 4 74, apudque Ciceronem (Tusc. 3 27) *constabat*, pro quo Boherius male corrigebat *constat*. Wolf.

16. *nuncianti*] legitimum verbum in hac re est *renunciare*, idque Tacito reddendum putat Drakenborchius ad Liv. ep. 47, ubi v. exempla. praecedentis verbi ultima syllaba potuit *re* absorbere. Ern. legitima et propria non raro optimi

centurioni, ut mos militiae, factum esse quod imperasset, neque imperasse sese et rationem facti reddendam apud senatum respondit. quod postquam Sallustius Crispus particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos) comperit, metuens ne reus subderetur, iuxta periculoso ficta seu vera promeret, monuit Liviam ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur, neve Tiberius vim principatus resolveret cuncta ad senatum vocando: eam condicionem esse imperandi ut non aliter ratio constet quam si

scriptores spernunt consulto: id promptius erat h. l. ob memoratum *morem militiae*. ita deinde *Vestae virgines* vocantur, quae *Vestales* sunt publico vocabulo, adeo ut Dionysio Halicarnassensi opus videretur facere τὰς Ἑστιάδας. accedit quod simplicia verba poetarum more praeferuntur compositis. ut c. 7 *posuit edictum* est *proposuit*, quod ipsum ibi legere volebat Muretus. Suetonium c. 22 et alios cum centurionibus loqui facile patimur. Wolf.

1. *ut mos militiae*] solennia militiae verba, *factum quod imperasti*. Sueton. l. c: *renuncianti tribuno factum esse quod imperasset*. et in Claud. 29: *de nece consularis viri renunciante centurione factum esse quod imperasset*. Lips.

3. *Sallustius Crispus*] est ille cuius vitam mortemque infra memorat 3 30, Sallustii, historiarum regis, ex sorore nepos. nominat eum Seneca inter intimos Augusti, de Clem. 1 10. *ignovit abavus tuus victis. nam si non ignovisset, quibus imperasset? Sallustium et Cocceios et Duillios et totam cohortem interioris admissionis ex adversariorum castris conscripsit*. sed cedo, quis in Seneca Duillius? falsus, scribendumque *Deillios* sive *Dellios*. Deillius a Seneca patre dicitur, in Suas. 1 med. *bellissimam tamen rem Deillius dixit*. Graecis tamen est Dellius, Plutarcho Dionique. item Horatio, inscriptione Odes 2 3, ubi temere interpretes *Gellium* sufficiunt. Plutarchus (Anton. 59 p. 943 D) eum historias quoque scripsisse ostendit. πολλούς, inquit, καὶ τῶν ἄλλων φίλων οἱ Κλεοπάτρας κόλακες ἐξέβαλον τὰς παροινίας καὶ βωμολοχίας οὐχ ὑπομένοντας, ὧν καὶ Μάρκος ἦν Σιλανὸς καὶ Δέλλιος ὁ ἱστορικός. eadem Dio 50 13 et 23. ad Sallustium autem istum facit, quod Plinius 34 2 *metallum quoddam Sallustianum appellatum* scribit *ab amico divi Augusti*. Lips. conf. Ruhnken. ad Velleium p. 353. Wolf.

4. *miserat codicillos*] ita enim receptum, quo magis cautum militibus esset, caedem mandari per libellum. scilicet ne imperator auctoritatem posset defugere. pulchre Herodianus 3 11 8 de Saturnino et Plautiano: ὁ δὲ Σατουρνῖνος γραμματεῖον ᾔτησε τοῦ φόνου φέρον τὰς ἐντολάς. ad quem usum duplices adhibitos, alibi (7 6 5) lectum. Lips.

5. *ficta seu vera*] ficta, si a Tiberio crimen amoliretur; ne ipse eius damnaretur a senatu. vera, si Tiberium auctorem ederet, ab eo puniendus aut tollendus. Lips. *periculoso* ablativus, et omissio prioris particulae *seu*, graecum et poeticum colorem habent. notatur illa saepe ad Horatium. male ergo quidam lenium correctionum amator coniiciebat *periculo seu ficta seu v. p.* metuebat ne reus subderetur *ipse*, quum aeque periculosum futurum esset etc. Wolf.

9. scitum dictum, nec quidquam mutemus. a mensulariis ductum est, quibus constant rationes cum pares sunt. Plin. Epist. 1 9 initio, Paneg. 38 4. usi et auctores prisci iuris lib. 1. de obseq. parent. l. penult. de re militari. adde Valentis dictum apud Trebel-

7 uni reddatur. at Romae ruere in servitium consules, patres, eques. quanto quis illustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu principis neu tristiores primordio, lacrimas gaudium, questus adulationes miscebant. Sextus Pompeius et Sextus Appuleius consules primi in verba

lium Pollionem Trig. tyr. 21: *non sibi apud deos inferos constare rationem, quod quamvis hostem suum, Pisonem tamen iussisset occidi, virum cuius similem Romana res publica non haberet.* Lips.

1. *reddantur* M.

2. *falsi*] Heinsius coniiciebat *fassi* (in Obs. Misc. v. 9 p. 283), male. simulationem assumtam dicit, de qua exquisite *falsus* dicitur, imitatione Sallustii Cat. 10, ubi v. Cortius. Ern.

4. *lacrimas, gaudium*] acute Muretus (V. L. 11 3) *lacrimas gaudio, questus adulatione miscebant.* placet rei hominisque causa. Lips. praemissa ratio clare indicat hic peccatum esse ablativo in accusativum mutando. nam quod Salinerius et Pichena sic accipiunt quasi Tacitus in omnibus adulationem adhibitam dicat, id frigidum est nec causae praemissae convenit. ceterum putem etiam legi posse *lacrimis gaudium, questus adulatione miscebant.* nam ita minus abitur a scriptura librorum, et Tacito solenne est variare modos loquendi, non omnia eodem modo atque ordine exprimere, ut attenti lectores facile observabunt. Heinsius etiam coniiciebat *adulationem*, ut ultima absorpta sit a prima sequentis verbi. nec hoc male. Ern. certi aliquid statuere difficile est. interim mihi quoque prae ceteris placet ratio Heinsii, vel Lipsii *adulationes* ob H. 3 74. certe iners est ablativus pro gerundio. non demum nunc subiecisset *questus*, si nihil esset quod responderet huic voci. paullo ante notabilis est ellipsis substantivi vel similis verbi, in H. 1 85 expleta, *ne viderentur.* pro *tristiores* in M est *tristior.* id I Gronovius in textum retrahit, propter incredibiles, ut ait, varietates Taciti in constructione. nec laudator defuit Cortius ad Sallust. Cat. 20. Wolf.

5. *apuleius* M.

in verba Tib. Caesaris iuravere] rem, quae per se satis habet indignitatis, magis turpificat Muretus, dum censet hoc loquendi genus proprium gladiatorum, qui se addicebant lanistis; quasi ad facienda perpetiendaque omnia, quae is cuius in verba iuratur iusserit, obstringi sit. immo militum est proprium, qui se devovebant imperatori. Liv. 3 20. Eumenes apud Iustin. 14 4: *quater intra hunc annum in mea verba iureiurando obstricti estis.* quod hic narratur, initium sumsit in Divo, de quo Suetonius Caes. 84: *item iusiurandum, quo se cuncti pro salute unius adstrinxerant.* et mox *confisum novissimo illo SC et iureiurando.* Appianus B. C. 2 124: ὧν Καίσαρι πάντες ὠμόσαμεν, φύλακες τοῦ σώματος ἢ τιμωροὶ παθόντι τι ἔσεσθαι. iterum c. 145: καὶ τοὺς ὅρκους, ἦ μὴν φυλάξειν Καίσαρα καὶ τὸ τοῦ Καίσαρος σῶμα παντὶ σθένει πάντας, ἢ εἴ τις ἐπιβουλεύσειεν, ἐξώλεις εἶναι τοὺς οὐκ ἀμύνοντας αὐτῷ. nec Augusto defuit foeda Sexti Pacuvii adulatio, de qua Dio 53 20. his exemplis cessit pudor, et Tiberio iam quasi legitimum ac solenne faciunt. vis fuit, salutem propugnaturos et acta rata habituros. a militia etiam translatum ad gladiatores; sed horum sacramentum *uri, vinciri, virgis ferroque necari.* Gron. iusiurandum Caesari praestitum ab hoc differre puto: fuit enim extraordinarium. nec iusiurandum in acta huc pertinet, quod post oblatum Tiberio SCto, sed repudiatum, auctore Tacito infra 72, Suetonio Tib. 67. in verba Tiberii iurarunt ut imperatoris. vis fuit, se dicto audientes fore, imperata facturos. ita olim milites iurasse

Tiberii Caesaris iuravere, apudque eos Seius Strabo et Gaius *Turranius*, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae; mox senatus milesque et populus. nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tanquam vetere re publica et ambiguus imperandi. ne edictum quidem quo patres in curiam vocabat, nisi tribuniciae potestatis praescriptione posuit sub Augusto acceptae. verba edicti fuere pauca et sensu permodesto: de honoribus parentis consulturum, neque abscedere a corpore, idque unum ex publicis muneribus usurpare. sed

auctor Polybius. v. Lips. Mil. R. 1 6. Ern. confundit etiam Broterius, quum rem discere potuisset ex Mem. Acad. Inscriptt. t. 19 edit. in 4. Wolf.

1. *apudque eos*] *apud coss* emendabat Muretus. eleganter. copula languet prae more Taciti. minus bene idem mox pro *vetere* coniiciebat *vigente* ex veterum librorum nescio quorum scriptura *vintere*. Wolf.

2. *hic annonae*] et quidem primus in eo munere ab Augusto. nam Augustus acceptam a populo praefecturam, nisi fallor, tenuit dum vixit; aut certe paullo ante mortem substituit sibi Turranium istum. adsero id ex Cornelii nostri verbis Ann. 11 31 initio; nisi tamen aliter accipis, ut in loco videbo. Turranii etiam mentio Senecae de Brev. vit. 20, nescio an huius, quia procurationem illi tribuit, non praefecturam. nominat et Ovidius in poetarum albo (ex P. 4 16 29), et in doctorum Plinii index. sed quaeras, cum praefecti praetorio et annonae in verba Tiberii iurarint, cur omissus praefectus urbis? cuius auctoritas non minor, maior immo illo annonario, et cui proprius in urbe miles. credo equidem omissum, quia nemo fuit. Taurus Statilius defunctus erat, cui Piso suffectus post aliquot annos a Tiberio, uti doceo clare 6 10. Lips. de praefecto annonae v. Burmannum de Vectigal. P. R. 8 p. 118. Ern.

9. *a corpore*] non rei publicae corpore, ne inducat te Maurus, sed Augusti. datum enim honori defuncti Augusti a Tiberio, quod ab eo olim Druso 3 5. sed cur id e publicis muneribus? visum ita Tiberio loqui ad honorem Augusti, quasi magistratuum praecipue esset, et eorum qui rei publicae primi, curare funus semonis illius et viri supra viros. Lips. ego vero sic intelligo: neque se discessurum ab hac una re, de funere Augusti; hoc unum, nempe *consulere senatum de ea re*, se de publicis muneribus usurpaturum. quam interpretationem confirmat illud quod c. 8 dicit, *nihil primo senatus die agi passus nisi de supremis Augusti*. vulgaris illa interpretatio Lipsii aliorumque locum habere non posse videtur, quia privata ista pietas esset, non publicum munus; deinde quia inde non appareret *edicti sensus permodestus*, h. e. quo indicare videretur se principatum non affectare; denique quia falsum est non discessisse a corpore Augusti Tiberium, sensu proprio. fuit enim Romae, senatum habuit, et de honoribus Augusto habendis egit, ut e sequentibus patet. *suprema* dicuntur de morte, in primis de funere, de quo h. l. accipienda, ut docuit Salmasius ad Solin. p. 16, 31. Ern. ne *corpus* ad celebrationem funeris aut sermonem de ea re habendum trahamus, tum usus Latinus vetat, tum locus a Lipsio laudatus aliusque Curtii (10 7 extr), denique tempus instans verbi *abscedere*, quod, ut tempora licenter mutet Tacitus, tamen in isto sensu adhibiturus non fuerat. illa vero palmaria est observatio Boecleri, sententiam postremi membri rursus revolvi ad primum, quasi illud de custodia cadaveris interiectum sit. igitur hoc dicit: relaturum se de sepul-

defuncto Augusto signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat; excubiae, arma, cetera aulae; miles in forum, miles in curiam comitabatur. litteras ad exercitus tanquam adepto principatu misit, nusquam cunctabundus nisi cum in senatu loqueretur. causa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam exspectare mallet. dabat et famae, ut vocatus electusque potius a re publica videretur quam per uxorium ambitum et senili adoptione irrepsisse. postea cognitum est ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem: nam verba, vultus in crimen detorquens recondebat.

tura patris, cuius corpori ut assideret pietatem poscere; hanc convocationem senatus unum esse ex senatoriis s. tribuniciis muneribus, quo fungi animum induxerit; idque omitti sibi non licere, quoniam ad honorem Augusti pertineat. quid hac oratione modestius esse potuerat in eo, quem successorem imperii sperabat senatus omnis metuebatve? gravis autem significatio est in ista παρενθήκῃ, eo spectans nimirum ne quis illum iam nunc aliquid moliri suspicetur ad occupandam rem publicam, videantque omnes nihil nunc ei potius cura venerandi corporis esse, sive custodiendi sive comitandi. nam edictum hoc fortasse Nola aut ex via Romam misisse putandus est. Nola missi sunt qui Agrippam necarent; Nola sunt mandata ad exercitus distributa; iam Nolae quodammodo aula fuit. quippe haud paucos intra dies omnia illa peracta esse arguunt Kalendaria vetera. postero statim die quam corpus in urbem illatum erat, hic senatus agebatur. V. Dio 56 31, 57 2 et 3. Wolf.

2. *excubiae, arma*] praecipua haec signa tunc principis. conf. H. 4 11. Lips.

cetera aulae] quae haec cetera? puto lictores, fasces laureati, et si quid praeterea tunc receptum principi distinguendo. neque enim adhuc illa principatus insignia, ignis, diadema, purpura; quae reperta sequenti aevo, et ad exemplum regum. vide Excursus in littera *A*. Lips.

5. *ex formidine*] cunctandi nempe causa formido ex Germanico, ne si ille tantis viribus et gratia imperium vellet, ipse turpiter abiiceretur. melius ergo censebat non agnoscere, donec nosset eius mentem. Lips.

6. *tot legiones*] octo ad Rhenum in ripa Gallica, praecipuum, uno loco, imperii robur. atque eae cum suis auxiliis et equitatu facile ad C M militum accedebant. Lips.

9. *uxorium ambitum*] matris Liviae, quae a marito id exambierat. Lips.

10. *senili adoptione*] quae facta esset a sene iam delirante, adeoque non satis gloriosa adoptato. Ern.

11. *inductam dubitationem*] scribo *indutam*. est enim *induere* nonnunquam praeferre, obtendere, ostentare. Livius 1 56 de Bruto: *longe alius ingenio quam cuius simulationem induerat*. Seneca de Benef. 2 2: *laetus facit et induit sibi animi sui vultum*. noster 6 42, 15 69. Gron. immo *inductam* verum est. sic Cicero pro Coelio 11: *oratio inducta* pro adhibita. nempe *induere* proprie refertur non ad rem, sed ad speciem aut ad personam, habitum, praetextum, ut in omnibus exemplis a Gronovio prolatis; cuiusmodi verbum hic non est. *species dubitantis* indui potest, non *dubitatio*,

8 Nihil primo senatus die agi passus nisi de supremis Augusti; cuius testamentum, illatum per virgines Vestae, Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Iuliam nomenque Augustae assumebatur, in spem secundam nepotes pronepotesque; tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed iactantia gloriaque ad

ut opinor. vulgatum defendit etiam Ryckius, sed alio modo, qui probari non potest. Ern. mihi is modus unice probabatur, priusquam eius auctorem legeram. *induci* proprium est in opere tectorio, in coloribus et pigmentis; legiturque ita apud Plinium saepissime. hoc vult Ryckius, etsi aliena affundit. itaque *inducta*, ut fucus, opponuntur sinceris verisque; et quis nescit Persii *tectoria linguae*? ad rem confer Aurelii Vict. de Caess. 2. Wolf.

2. *virgines Vestae*] more scilicet Romanorum, qui pactiones foedera testamenta, pecunias etiam, deponebant in templis, et saepissime in isto Vestae, quod religione primum. Dio 48 37 de pace inter triumviros et Sextum inita: *ταῦτά τε οὖν συνθέμενοι καὶ συγγραψάμενοι τά τε γραμματεῖα ταῖς ἱερείαις ταῖς ἀειπαρθένοις παρακατέθεντο.* eadem in re Appianus B. C. 5 73: *καὶ ταῦτα συνεγράψαντο καὶ ἐσημήναντο καὶ ταῖς ἱεραῖς παρθένοις φυλάσσειν ἔπεμψαν ἐς Ῥώμην.* sed et Iulianum testamentum virgini maximae traditum Suetonius Caes. 83 ait, MAntonii depositum apud Vestales Plutarchus p. 942 E. et generatim de templis Ulpianus (l. 3 de tabb. exhib.): *si custodiam testamenti aedituus suscepit.* dixi et pecunias in templis deponi solere. quod verum adeo ut quidam omnes fortunas in iis haberent, quasi custodia certa. vide Herodianum de templo Pacis, quod exustum sub Commodo, 1 14 3. nec mirum, quia milite haec templa custodiebantur. Tertullianus de Corona p. 127 C, ubi non vult Christianum militem scribi, et in Apologetico p. 29 D. ideo Iuvenalis 14 260 Castora vigilem dixit: *et ad vigilem ponendi Castora nummi.* Lips.

3. *Livia in familiam Iuliam*] ideo in nummis et lapidibus exhinc fere Iulia scripta aut sculpta, non Livia; quod item in notis ad Valerium observamus. sed nomen Augustae an recepit? negat ecce Suetonius Claudio 11. dicit ab avia id recusatum; quae non alia quam Livia est. mirum. Liviam enim Augustam faciunt scribuntque alii omnes; et hercle, si ambitionem feminae novi, non recusavit. Tacitus 3 64, 4 16, 5 1. Plinius 15 extr: *Livia Drusilla, quae postea Augustae matrimonii nomen accepit.* idem lapides sexcenti testantur et nummi. quid ergo Suetonio l. c. visum dissentire? non ipsi quidem, sed librario, qui pervertit. liquet enim nobis corruptum locum, scribendumque *ab viva recusatum*, vel *ab ea viva.* ad matrem Antoniam haec referuntur, non ad aviam, uti docet vel *ἀκολουθία* sermonis; quae viva donata Augustae nomine a Caligula (*ταύτην τε γὰρ Αὐγούσταν εὐθὺς καὶ ἱέρειαν τοῦ Αὐγούστου ἀπέδειξεν* ait Dio 59 3) id sprevit, et mortua nunc per Claudium recepit. itaque in lapidibus Claudiani aevi *Antoniai Aug. Drusi* sculptum hodieque. hoc verum. at interpretes in Suetoniano loco quam natant! qui licet ad portum se recipiant, me duce. Lips. emendationem optimam etiam nummi firmant. in nostro autem loco *nomen Augustum* sine idonea auctoritate exsculpsit I Gronovius ex codicis scriptura *Augustu.* ita quidem est apud Lampridium Severo 1 et ceteros istius classis, non apud priores. alia ne cumulem, Plinius Paneg. 84 *cognomen Augustarum*, Suet. l. l. de nomine *Iuliae* v. Ruhnkenium ad Velleium p. 311. Wolf.

6. quare *iactantia*? quasi sine

posteros. legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi quadringenties tricies quinquies, praetoriarum cohortium militibus singula nummum milia, legionariis trecenos, cohortibus civium Romanorum quingenos nummos viritim dedit.

affectu scilicet optimos utilissimosque patriae legisset. Lips.

1. *non ultra civilem modum* i. e. nihil praecipuum novumque in legatis, nihil regium aut praeter civium modum moremque. nam de Falcidiae modo accipere (ignoscent viri magni) pravum acumen est. Lips.

populo et plebi CCCXXXV] video placere viro docto emendari e Suetonii 101 *populo et plebi* CCCC, *tribubus* XXXV, ut intelligamus, ait, praeter quadringenties legatum populo, etiam in singulas tribus centena millia relicta esse. haereo; et e vulgatis Taciti verbis eruo bonum sane sensum. coniunctim scilicet extulit noster, quae magis distincte Tranquillus. ea tamen eius mens, ut populo legatum sit quadringenties, tribubus sive plebi XXXV. ni esset, non iunxisset duas eas voces, *populo et plebi*. sed populus ergo alius a tribubus? alius, hac quidem in parte. populo legavit quadringenties viritim distribuendum et καθ' ἕνα: tribubus tricies quinquies, id est corpori tribuum universo, veluti si collegio legem et collegis singulis seorsum. discrimen hoc summamque exactam neglexit Dio 56 32, qui satis habet dicere legatum populo CCCC. neglexi, vereor, et ego, dum in Electis motus haesitatione aliorum tentavi corrigere in Suetonii verbis *tribubus* XXXV. Lips. adde Casaub. ad Sueton. l. c. et Muret. V. L. 11 3. distributionem alii rectius sic faciunt, ut quod populo legaverat, in aerarium ad publicos usus delatum sit; quod tribubus, vicatim vel viritim pernumeratum. Wolf.

3. *legionariis cohortibus civium*] bene additum, ne accipiamus etiam cohortes sociales. ideo et Dio vertit, τῷ τε λοιπῷ τῷ πολιτικῷ πλήθει πέντε καὶ ἑβδομήκοντα δραχμάς. itaque ille idem legiones πολιτικὰ στρατόπεδα non semel appellat, quia scripta ex civibus tantum. fuit tamen cum in Dione placeret τῷ ὁπλιτικῷ πλήθει. male. Suetonius l. c. *legionariis trecenos nummos; quam summam repraesentari iussit: nam et confiscatam semper repositamque habuerat.* ubi *confiscatam*, in fiscis adservatam; uti Tertullianus eleganti metaphora (de fuga p. 698 B): *felices itaque pauperes, qui animam totam in confiscato habent.* Lips. si rem, ut erat, edidit Tacitus, scripsit *legionariis trecenos*, *cohortibus civium Romanorum quingenos nummos viritim dedit.* sic enim Suetonius, sic Dio. hoc si obtinere nequeam, admisero Freinshemianum *legionariis autem et cohortibus*, ea tamen conditione ut cohortes civium Romanorum solae sint urbanae cohortes, non quae aliae sub certis legionibus non continebantur; quas ille adiungit. et fuerit aut error aut negligentia Taciti, uno ordine habentis urbanos et legionarios, quum tamen urbani non in Augusti modo sed etiam in Tiberii testamento lautius fuerint tractati. sed si verum licet fateri, magis placet prius. Gron. Freinshemianam rationem Ryckius dedit. I Gronovius autem e codice M *legionariis aut cohortibus*. legiones quidem et cohortes saepe distingui certum est. ego interea pos[t] *autem* interpunxi. copula *et* potui[t] a Tacito ipso omitti, ut mox *ut legum latarum tituli, victaru[m] ab eo gentium vocabula anteferren[tur]*. *aut*, quod in M esse testat[us] est Gronovius, vereor ne Beroald[us] recte acceperit pro autem. Ern. val[de] vereor ut recte acceperit. Tacit[o] asyndeton decebat in tali enumera[ti]one, non adversativa *autem*, qua o[m]nino rarius utitur, ne semel quidem hoc toto libro; minime error in notissima et gratae in vulgus me[mo]riae. adde quod *et* omissum [p]*autem*, nescio quo modo, vehem[en]ter displicet, nec illo exemplo l[...]

tum consultatum de honoribus; ex quis maxime insignes visi: ut porta triumphali duceretur funus, Gallus Asinius, ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, Lucius Arruntius censuere. addebat Messala Valerius renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii; interrogatusque a Tiberio num se mandante eam sententiam prompsisset, sponte dixisse respondit, neque in iis quae ad rem publicam pertinerent consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis. ea sola species adulandi supererat. conclamant patres corpus ad rogum humeris senatorum ferendum. remisit Caesar adroganti moderatione; populum-

defenditur; neque locum habet *aut*, cui particulae Crollius simplicis copulae vim tribuit, quibusdam locis male intellectis deceptus. neque vero Broterii correctio, *legionariis atque cohortibus*, vestigia corruptae scripturae cum fide sequitur. his de causis Gronovio maiori sine ulla dubitatione assentior, *aut* ex numerali nota ccc, et proximo versu ccc ex ccccc depravata esse, atque ad hunc modum, quo feci, mutanda. tantum in re aperta et testata licet circa notas istas toties multo foedius habitas, praesertim in tanta similitudine elementorum. Wolf.

2. *visi*] visi sunt hi qui statim ponuntur. Wopkensius vel expungendum hoc *visi*, vel duplex *ut* nominibus censentium praefigendum putabat. Wolf.

porta triumphali] Suetonius 100: *inter alia complura censuerunt quidam funus porta triumphali ducendum, praecedente Victoria.* neque dicit id factum; quod tamen viri docti ex Dione asserunt, me mirante, qui video Dionem nihil tale, imo contra scribere (56 31) *funus eius ab equitibus noctu urbi illatum.* si noctu, quid refert per quam portam? hoc tamen Dio c. 34: *imaginem eius e Palatio ceream, habitu triumphali, ductam; itemque alteram in curru triumphali.* Lips. spectabant viri docti Dionis c. 42, ubi funus non ducendum porta triumphali, sed ductum narrat. perperam Lipsius cogitabat de corpore e Campania in urbem deferendo. Wolf.

de hac porta videndus Alexander Donatus in Roma vetere, 1 22, ita tamen ut homini quantumvis docto ne credas nescio quam religionem inferendi cadaver Augusti per hanc portam Romanis obiectam, eaque religione vetitos mortuum Augustum isthac recipere. Gron.

4. *anteferentur* M.

5. *renovandum per annos*] de eo ritu dico ad 15 67. valuit autem haec sententia et voluit Tiberium iam principem esse: neque enim alii iuratur. eoque velut offensus, rogat quo auctore dixisset. Lips. sacramentum *in nomen* non est aliud quam supra dictum *in verba.* etiam militis sacramentum singulis annis renovari moris erat. quare qui id transferendum censebat in novum principem, is primus militaris principatus fundamentis iactis libertati funus parabat. at qui potuit Messalla hanc adulationem sententiae suae intexere? per egressionem puta, de qua vide 2 38. eoque spectare videtur verbum *addebat.* iam ante talia plura immisturi erant senatores: sed *nihil ille agi passus nisi de supremis Augusti.* cogi volebat. Wolf.

10. *corpus humeris*] qui honor, nisi fallor, Sullae habitus primo Romanorum. Appianum lege 1 106 Civil. Lips.

11. *remisit Caesar*] quid? non ergo elatum corpus humeris sena-

que edicto monuit ne, ut quondam nimiis studiis funus divi Iulii turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo Martis, sede destinata, cremari vellent. die funeris milites velut praesidio stetere, multum irridentibus qui ipsi viderant quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis improspere repetitae, cum occisus dictator Caesar aliis pessimum aliis pulcherrimum facinus videretur: nunc senem principem, longa potentia, provisis etiam heredum in rem publicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret. multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus, quod idem dies accepti quondam imperii princeps et vitae supremus; quod Nolae in domo et cubiculo in quo pater eius Octavius

torum? est vero. Suetonius 100. at remittendi verbum eo valet ut non sit factum. 3 55: *remissa aedilibus talis cura.* 11 3: *hortantibus dehinc inediam et levem exitum, remittere beneficium Asiaticus ait.* scribo ergo *permisit Caesar.* sed eam ipsam permissionem arrogantem esse vult Tacitus, quia per speciem modestiae, et quasi pugnare cum senatu nollet, habuit amplissimum ordinem inter vespillones. simile illud 6 23 de Asinio Gallo: *consultusque Caesar an sepeliri sineret, non erubuit permittere.*

Add. de correctione nunc ambigo, quia docuit me vir ille qui omnes, (Cuiacium dico, quem nemo satis unquam miratus est qui cepit) eandem vim inesse verbo *remittendi.* exempla apud ipsum in Obss. 21 29. et sane in Irenaeo etiam legi: *remittite mortuos sepelire mortuos suos.* Lips. sic accipio, *remisit* in adversando, et cessit instantibus patribus, superbus specie pudoris et modestiae, facto eodem verecundus simul et arrogans. de Cuiacii observatione, quam laudat ὁ πάνυ, vide quae diximus Obss. 4 2. Gron. locis ibi excussis adde Caes. B. G. 7 20 med. *er überliess es ihnen selbst, stellte es ihnen anheim.* quod non simpliciter dissuadebat, aut significabat indecoram rem esse, mera arrogantia erat: modestia videri poterat, quod nec imperabat nec prohibebat, quum utrumque facere posset. temperamentum fuit eiusmodi, quo abuti solemus in collegiis quorum pars sumus, ut quum nostra ipsorum res agitur, eam rem ad humanitatem collegarum reiiciamus. Wolf.

2. *in campo Martis*] primum Sullam in campo Martio per honorem sepultum tradit Appianus l. c. nam alii, etiam illustres viri, extra urbem. at postea Iuliae ibi tumulus, et mox ipsius Iulii, nunc Augusti, *sede destinata*, id est in Mausoleo, quod sibi struxit. Lips.

4. *praesidio stetere*] tanquam metuendum fuisset ne plebi, quae nondum vetus servitii exsequias divi Iulii tantis studiis concelebraverat, nunc demum, postquam ad libertatem tot per annos omnium animi occalluissent, mitis domini supremum honorem turbare, seque eadem opera militibus discerpendam obiicere liberet. ita propemodum Muretus. supervacui apparatus risorem in ipso senatu vide apud Dionem 57 2. Wolf.

6. *inprospera repetita* M.

8. *provisis — opibus*] quum provisum esset ne successuris exercitus et reliquae opes deessent ad opprimendam rem publicam. Wolf.

11. *idem dies*] erit fortasse qui hic adhaereat; cui adiutorium ego.

vitam finivisset. numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et Gaium Marium simul aequaverat; continuata per septem et triginta annos tribunicia potestas, nomen imperatoris semel atque vicies partum, aliaque honorum multiplicata aut nova. at apud prudentes vita eius varie extollebatur arguebaturve. hi pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quae neque parari possent neque haberi per bonas artes. multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse. postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse quam ut ab uno regeretur. non regno tamen neque dictatura, sed principis

triplex enim ratio numerandi imperii Augustei. alii plurimique ab Actiaca pugna numerant, cum victo Antonio potens fuit imperii solus. ea pugna pugnata 4 nonas Septembres. quidam a sexto eius consulatu, cum imperium illi a senatu firmatum datumque cognomen Augusti, quasi is legitimi principatus primus dies. id fuit 7 idus Ianuarias. atque ea ratio numerandi provinciis fere familiaris. ita in lapide qui Narbone: VII *quoque idus Ianuarias, qua die primum imperium orbis terrarum auspicatus est, thure vino supplicent.* Orosius 6 20, paullum a lapide dissentiens, 8 nominat idus. longius recedit Censorinus de D. N. 21, qui reiicit in 16 calendas Februarias. Ovidius idus dumtaxat nominat Fast. 1 587 seqq. sed lapidem ego credo verum dicere. tertii denique numerabant a primo eius consulatu, scilicet quia is gradus et aditus ad reliquos honores. is fuit 14 calendas Septembres. eam rationem secutus est quicumque ille scriptor de causis corruptae eloquentiae c. 17, qui imperitasse Augustum ait annis 56, fallente numero, nisi ad hanc rationem. quam ipsam secuti curiosi isti, qui initium imperii et finem Augusti vitae in eundem diem miraculi causa conferebant. satis dixi: tu abi liber et expeditus. Lips. conf. Monim. Ancyr. in Chishulli Antiqq. Asiat. p. 172, Noris. Cenot. Pis. p. 102, et ex veteribus maxime Dio 56 30. Wolf.

2. *simul aequaverat*] nam Valerius sextum, Marius septimum consul. at *ter Latio deciesque tulit labentibus annis Augustus fasces,* ut ait Statius Silv. 4 1 31. Lips. Valerii illius verum cognomen *Corvum* fuisse, non *Corvinum*, quod h. l. vulgatur, docuerunt Sigonius, Pighius, alii. quidni ergo Medicei fidem sequamur cum I Gronovio et Allemando? Wolf.

3. XXXVII *annos tr. p.*] accepit eam Augustus 5 calendas Iulias, ut per 36 annos et duos ferme menses gesserit. Dio 53 32 cum Norisio Cenot. Pis. p. 260 sqq. mox *nomen imperatoris* illud dicitur, quod prisco more postponi solebat. conf. Dio 52 41. Wolf.

4. *aliaque honorum multiplicata*] v. Sueton. Aug. 26 s. et 57. Wolf.

5. *vitae* M.

6. *necessitudine r. p.*] i. e. necessitate, quia, ut mox loquitur, *tempora rei publicae* id poscebant, et asperum hoc remedii. Lips.

9. *dum*] M dabat *tunc.* inde Beroaldus coniiciebat *quo*, Rhenanus *ut*, Muretus et Pichena *dum.* I Gronovius *tunc*, *interf. p. ut ulcisceretur*, acutius, ut solet. Wolf

10. *ulciscerentur* M.

12. *ut* deest M.

nomine constitutam rem publicam; mari Oceano aut amnibus longinquis saeptum imperium; legiones, provincias, classes, cuncta inter se connexa; ius apud cives, modestiam apud socios; urbem ipsam magnifico ornatu; pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset. dicebatur contra pietatem erga parentem et tempora rei publicae obtentui sumpta: ceterum cupidine dominandi concitos per largitionem veteranos, paratum ab adulescente privato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium; mox ubi decreto patrum fasces et ius praetoris invaserit, caesis Hirtio et Pansa, sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri affusum, sui milites Hirtium et machinator doli Caesar abstulerat, utriusque copias occupavisse; extortum invito senatu consulatum, armaque quae in Antonium acceperit, contra rem publicam versa; proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem qui cepere laudatas. sane Cassii et Brutorum exitus paternis ini-

1. *Oceano*] hoc verum, et docui in Admirandis 1 3 et 4. tamen addendum hic ex Herodiano (2 11 5) de Augusto: *ποταμῶν τε μεγέθει, καὶ τάφρων ἢ ὀρῶν προβλήμασιν, ἐρήμῳ τε γῇ καὶ δυσβάτῳ ἔφραξε τὴν ἀρχήν. fluminum magnitudine et fossarum vel montium superciliis, terra item deserta et aegre pervia munivit imperium.* illic distincte pleraque: noster universe et praecipua dixit. sed fuere alibi *fossae*, *castra*, *stipites;* quae talia *limites* apellat Spartianus in Hadr. 11. *in plurimis*, inquit, *locis*, *in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur*, *stipitibus magnis, in modum muralis sepis*, *funditus iactis atque connexis barbaros separavit.* fuit instar valli castrensis, aut potius sudeti. hinc passim limitanei milites, quos Zosimus 2 34 narrat a Constantino sublatos magno rei Romanae malo. Lips.

5. *dicebatur contra*] uberius hanc partem exsequitur: an quia ipse in ea? non ambigo. Lips. propterea illum iusto acrius carpit Famianus Strada Prolus. 1 11. Wolf.

8. *largitionem*] sic M et editiones primae. vulgo *largitiones*. id cur tam sedulo repetant editores, praesertim a IGronovio moniti, non video. etiam magis miror paulo post (13) ab omnibus servatum *abstulerant*, quum iidem testes et grammaticus usus singularem commendet. Wolf.

9. *consulis legiones*] DIunii Bruti, quas in Mutinensi obsidio ad se traxit. Lips. immo Antonii Quartam et Martiam, quae donis promissisque corruptae MAntonium consulem deseruerunt, seque cum Octavio coniunxerunt, ut recte Muretus. Gron. Cic. Philipp. 4 2, Appian. B. C. 3 93. Wolf.

10. *ius praetoris*] suadente Cicerone Philipp. 5. Ern.

14. *senatu*] Muretus in Commentario habet *senatui.* apud Ciceronem id praeferendum esset. historiam narrant Suetonius Aug. 26, Dio 46 32 sqq, Appianus B. C. 3 48 sqq. Wolf.

15. *acceperit*] Muretus malebat *acceperat*, sc. quia mox *fecere.* Tacitus utroque modo utitur: paulo ante *invaserit.* sed saepius tamen plusquamperfecto, ut attentus lector facile observabit. Ern.

17. *fecere*] Muretus legi volebat *cepere;* idque probat Ryckius. bene,

micitiis datos, quanquam fas sit privata odia publicis utilitatibus remittere: sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos; post Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere et nuptiis sororis illectum, subdolae affinitatis poenas morte exsolvisse. pacem sine dubio post haec, verum cruentam: Lollianas Varianasque clades, interfectos

ut opinor. Heinsius (in Misc. Obss. v. 9 p. 283) *coepere* esse in scriptis ait, et emendat *fecere* vel *reperere*. sed unus modo scriptus exstat, et is habet *fecere*, teste Pichena. agnoscit tamen Sullam proprie esse proscriptionum auctorem et repertorem. ego non ignoro etiam Augustum simulasse se invitum proscribere: sed si hoc voluisset Tacitus dicere, dixisset, ut opinor, brevius *nec ipsis laudatas*. longe gravissima sententia est, si nec illi probarunt divisiones agrorum, ad quos fructus ex iis pervenit. Ern. verissimae sunt hae duae rationes, emendatio autem felicissima; cui futilia quaedam nuper opposita sunt. speciosius iste abuti potuisset loco H. 1 6, ut dictum videretur de mensoribus ex partibus triumvirorum. sed cui placere hic potest harum operarum mentio? immo quod in hoc genere largitionum Cicero (de Off. 2 22 79) accidere ait, ut eas ne sperata quidem gratia sequatur, in illa agrorum divisione evenisse clare testatur Suetonius Aug. 13. haec maxime auctoritas fecit ut *cepere* dederim in textu. Wolf.

1. *privata — remittere*] vid. Cic. post red. in senatu 8, idem de prov. cons. 18, Livius 9 38. Gron.

2. *sed Pompeium — sed Lepidum*] sic Livio restituimus 24 14: *libertatis auctorem eis non se fore solum, sed consulem MMarcellum, sed universos patres*. Gron. alia exempla ad h. l. attulit Vertranius. sic c. 22: *cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero*. c. 59 extr bis *ne*. c. 62 pr *ut*. adde Gron. et Drak. ad Liv. 3 11. Ern. Seneca de Benef. 1 1 med. *sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis et vix exeuntibus verbis*. memini me talia etiam quater repetita legisse. Wolf.

3. *Tarentino — foedere*] ὑστερολογία est. nam Brundisinum foedus aliquot annis prius Tarentino. utrumque autem a loco, ubi ictum. Brundisinum, quod Caesar cum Antonio coiit Perusia capta, cum morte opportuna Fulviae sublatum esset non dubium bellum, a. u. 714. Octavia tunc Antonio data, et provinciae Orientis. at Tarentinum triennio posterius est, cum iterum simultate exorta ὁ μὲν Ἀντώνιος (verba Appiani sunt Civilium 5 93) ἐξ Ἀθηνῶν ἐς Τάραντα διέπλει ναυσὶ τριακοσίαις: sed prudentia Octaviae, adnitente item Agrippa et Maecenate, iterum compositae res. Antonius Caesari centum naves ad bellum Siculum, ipse illi duas legiones ad bellum Parthicum attribuit. adi, si libido est, Plutarchum Antonio p. 931 F, Dionem 48 54. Lips.

4. *sororis*] Octaviae ex Ancharia. de quo instabili coniugio mire foedatus Senecae patris locus Suasoria prima. v. Excursus in *B*. Lips.

6. *Lollianas*] non impleo paginas istis quae alibi exposita et prompta. in hac Lolliana clade Iulium Obsequentem emendo (de prodigiis 131): *insidiis Romanorum Germani circumventi, sub MLollio legato, graviter vexati*. nam contra scribo *insidiis Germanorum Romani circumventi*. vide praeterea Suetonium Aug. 23, Dionem 54 20, Eusebium Chronicis Olymp. cxc. Lips. confer Velleium 2 97, et ibi Ruhnkenium. Wolf.

Varianasque clades] clades ea nota. sed Senecae de illa locus non sine labe, etiam in emendatis nuper libris, Epist. 47: *Mariana clade quam multos splendidissime*

Romae Varrones, Egnatios, Iulos. nec domesticis abstinebatur: abducta Neroni uxor, et consulti per ludibrium pontifices an concepto necdum edito partu rite nuberet; Quinti Tedii et Vedii Pollionis luxus; postremo Livia gravis in

natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit; alium ex illis pastorem, alium custodem casulae fecit. cladene Mariana? ubi ista, aut quando? nam Caius ille Marius victor ubique, si memini; et fecit servos, non dedit. quod de ea accipias quam Germanis intulit, nugae. an Germani senatorium per militiam auspicantur gradum? certissime rescribendum *Variana.* hanc enim nostram intelligit; et opportuno recentique exemplo admonet posse e summa fortuna labi ad imam. Lips.

1. *Varrones*] fuit Licinius Varro Murena; de cuius insidiis, praeter alios, Strabo 14 p. 670. Lips.

Egnatios] MEgnatius Rufus aedilis, de quo Dio 53 24. Suet. 19: *mox MEgnatii, exin Plautii Rufi.* ita ibi scribendum, non *Genutii.* vide Senecam de Clem. 1 9. Lips.

Iulos] dicere videtur iussu Augusti occisum Iulum; idque et Dio prodidit 55 10. at Velleius sua manu cecidisse eum dat intelligi 2 100. quid tum? nihil haec pugnant. praecessit scilicet iussus Augusti; quem ille exsecutus sua manu. Iulum autem Antonium intelligit, triumviri filium, ad quem Horatii oda 4 2. cognomen ei Africanus; quod male adhaesit Fabio, cum quo consul fuit, apud Suetonium in Claudio 2. Paullo enim Fabio cognomen Maximi fuit; et sunt duae ex ordine Horatianae odae, libri quarti prima et secunda, ad hos non dubie consules perque eam occasionem coniunctim scriptae. de eo Iulo Seneca (in De brev. vitae 5): *filia et tot nobiles iuvenes, adulterio velut sacramento adacti, infractam aetatem territabant, postquam* (melius *postque*) *iterum timenda cum Antonio mulier.* apparet enim hunc Iulum arcanum aliquod scelus, cui proximus ab adulterio gradus est, cum Iulia in Augustum concepisse, uti olim cum Cleopatra eius pater. Lips. contra particulam huius notae, quae pertinet ad consulatum Iuli et Paulli Fabii et cognomen Africani, disputant Reinesius et Rupertus in Epistolis. Ern. et intpp ad Horatium. Wolf.

2. *adducta* M.

3. *qui Tedii — luxus*] non extrico quis hic Tedius. utrumne *Atedius* scribendum? ut sit ille qui Ciceroni (ad Att. 12 4 sqq) dictus inter Caesaris amicos. an Sextum Tedium Afrum capimus, qui consul designatus se praecipitavit (apud Sueton. Aug. 27)? leviter placet. magis est ut geminata ab haesitante librario vox sit, scribamusque *qui Vedii Pollionis luxus.* in Seneca sane simile mendum succreverat, de Ira 3 40: *divus Augustus cum coenaret apud Vedium Pollionem.* ita restituit Pincianus, cum antea *Atedium* legeretur, Pincianus, selectus mihi censor et verbis modicus, re iudicioque ingens. mentio huius Vedii luxuriaeque eius apud multos, Dionem 54 23, Plinium 9 23, Tertullianum de Pallio p. 138 B. hic est ille Pollio qui testamento Caesari Pausilypum legavit, et e cuius diruta domo facta Romae porticus, quae Liviae dicta. Lips. *Atidius* praefectus Verris nominatur Ciceroni 3 32, et in quarto *Atidius Geminus* pictor. ad Atticum 12 epist. 4 et 24 ex Caesarianis appellatur *Aledius*, qui forsan hic *Atedius*, ut suspicatur et Lipsius. alioqui posses cogitare *QAsellii* ex Acrone (ad illud Hor. Sat. 2 7 *tutoque ciconia nido, donec vos auctor docuit praetorius*): *Asellius quidam praetor fuit, qui usum ciconiarum condendarum primus reperit.* Gron. in codice erat *nuberetque Tedii.* hinc Beroaldus coniecit *qui;* cui pronomini, hucusque per editiones vulgato, nullus hic locus est, quo id cunque torseris. illud cer-

rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca. nihil deorum honoribus relictum, cum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet. ne Tiberium quidem caritate aut rei publicae cura successorem adscitum: sed quoniam adrogantiam saevitiamque eius introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quaesivisse. etenim Augustus paucis ante annis, cum Tiberio tribuniciam potestatem a patribus rursum postularet, quanquam honora oratione, quaedam

tum puto, in eo latere nomen *Quinti*, primum propositum a Rhenano; idque nunc reductum nemo doctus reprehendet. de nomine altero et, quam occulit, persona nihil compertum habeo. non lubet nobiles popinones omnes simili nomine exagitare ex lustris suis, hoc ipso Tedio (seu Atedio) nihilo notiores. si tamen nominis similitudo sufficeret, ex proximo caperem Augusti cohaeredem *QPedium*, cui nemo adhuc manum iniecit. sed nuperus quidam editor, admirans in notis domesticae turpitudinis omissa adulteria, post longissimae disputationis taedium nos mactat coniectura, quam adeo in ordinem recepit, *nuptaeque taedia.* haud vidi magis: id videt, opinor, quisque malae linguae vulgi unum exemplum luxuriae satisfacere non potuisse. Wolf. *quae tedii* M.

1. *gravior domui*] sic rescripsit Pichena, quem editores deinceps secuti sunt; sicque coniecerat Groslotius ad Dousam ut concinnius et Tacito dignius, sed tamen nihil mutari volebat. in M est *gravius*, unde Beroaldus ediderat *gravis.* IGronovius *gravis* servandum censet. sic 6 26: *grave conscientiae, grave famae suae.* causam affert, quod illud, rei publicae obtrudere fraudibus suis filium saevissimum, peius sit; certum praeterea, cum hoc dubium sit. sed in criminando rumores pro certis rebus sumuntur; et in perdendis privignis maior saevitia. Ern. loquuntur prudentes, quibus publica res antiquior. recte igitur notant Allemandus et Crollius gradationem ab h. l. alienam esse. illa eiusdem vocabuli repetitio vel sine ulla maiore emphasi fieri solet, ut c. 7: *miles in forum, miles in curiam.* Velleius 2 125: *daturos senatui, daturos principi leges.* Wolf.

2. *templis et effigie numinum*] magna et insana ambitio; quam exemplo Herculis et Liberi patris excusare tamen videtur 4 38 noster. sed Augustus adhuc vivus et hominem fungens in provinciis esse colique voluit pro deo. in provinciis, non in Italia aut Romae. Suetonius 52 de urbe ait, Dio etiam de Italia 51 20. quod Tacitus scribit *effigie numinum,* valet in eam mentem ut signa apposita Augusti statuis sint, quae solent deorum; puta radius, hasta, fulmen. Lucanus 7 458: *fulminibus manes radiisque ornabit et astris.* itaque nummi etiam hodie, in quibus Augusti caput radiatum. at de flaminibus et sacerdotibus Augusti, plena omnia monumenta, et putidum sit referre. vide pluscula in Excurs. in *C.* Lips.

6. *deterrima*] sive placet *teterrima.* de re Suetonius Tib. 21: *Augustum ambitione tractum, ut tali successore desiderabilior ipse quandoque fieret.* Lips. verum arbitror *deterrima.* non placet *deterrimi* sine fulcro substantivi; multoque minus *teterrima.* illud dicitur ut *honorifica comparatio*, quae in honorem alterius utrius partis cedit; et sic in aliis, etiam ποιητικωτέρως, permutantur attributa. sic Germ. 5 terra nostra est *improcera* ob improcera corpora pecudum. de re, ne Augustus monstrum habeatur, vide Ann. 4 57, Dionem 57 3 et 12, Suetonium Tib. 23, Calig. 4; ipsamque rem perpende et fortunam domus principalis. Wolf.

de habitu cultuque et institutis eius iecerat, quae velut excu-
11 sando exprobraret. ceterum sepultura more perfecta, templum et caelestes religiones decernuntur.

Versae inde ad Tiberium preces. et ille varie disserebat, de magnitudine imperii, sua modestia. solam divi Augusti mentem tantae molis capacem: se in partem curarum ab illo vocatum experiendo didicisse quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus. proinde in civitate tot illustribus viris subnixa non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia rei publicae sociatis laboribus exsecutu-

1. *habitu cultuque — eius*] ad habitum spectant haec Suetonii Tib. 68: *incedebat cervice rigida et obstipa, adducto fere vultu, plerumque tacitus.* addit pro Tacito etiam: *quae omnia ingrata et arrogantiae plena animadvertit Augustus, et excusare tentavit saepe apud senatum et populum.* atque haec ad *habitum:* in *cultu* eius quid notabile aut arrogans, haud nunc memini legere. Lips. recte. itaque verissime Heinsius (in Obs. Misc. v. 9 p. 284) emendat *vultuque*, quod unicuique in mentem venire debuerat e loco Suetonii. cervix rigida et obstipa est habitus superbior. atque etiam Tacitus haec duo alibi iungit, Ann. 16 22, H. 1 17, 2 52, ut ibi iam notavit Heinsius, quem vide. itaque in tanta evidentia non dubitavi rescribere *vultuque.* adde infra c. 33. Ern. assenserunt Allemandus et Broterius. rectius scripturam codicis nunc reductam defendit Crollius; fecitque iam Lipsius docto, ut saepe alias, silentio. *habitus* in primis oris et vultus est, iungiturque modo *vestitus* modo *cultus*, cuius pars est *vestitus.* vide Suet. Aug. 44, et hunc ipsum Ann. 2 59. in tali homine cultum habitui similem fuisse, vel tacente Suetonio facile intelligitur. Wolf.

2. *templum* in Palatio ipso, ex decreto senatus. Dio 56 46: *καὶ αὐτῷ (Αὐγούστῳ) ἔν τε τῇ Ῥώμῃ ἡρῷον ψηφισθὲν μὲν ὑπὸ τῆς γερουσίας, οἰκοδομηθὲν δὲ ὑπό τε τῆς Λιουΐας καὶ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου ἐποιήθη, καὶ ἄλλοθι πολλαχόθι.* Liviae tamen soli id opus attribuit, praeter Dionis et Suetonii 47 mentem, Plinius 12 19. huc respicientem credo Senecam scribere, Cons. ad Polyb. 35 extremo: *Fortuna ibit violentior per omnia, sicut est solita, eas quoque domos ausa iniuriae causa intrare, in quas nonnisi per templa aditur, et atram laureatis foribus inducere vestem.* puto enim id templum in Palatii vestibulo fuisse, etsi referre fortean possis ad templum Apollinis Palatini. ceterum *ἀποθέωσιν* hanc Augusti, quam Tacitus commemorat, carmine singularis libri complexus videtur Ovidius, ut ipse quidem indicat de Ponto 4 6 17 et alibi. Lips. quae hic *coelestes religiones*, in Kalendario Amiternino vocantur *coelestes honores*, qui Augusto decreti dicuntur a. d. 13 cal. Oct. nam dissentio a Fogginio, qui illarum rerum discrimen ex Dione trahit Fast. Praenest. p. 130. Wolf.

4. *preces*] ut onus cuncta regendi sibi imponi patiatur. post hoc scribendum forsan *at ille.* Wolf.

5. *modestia* i. e. moderatione, animo minime ambitioso; atque sic alibi usurpat, Mureto notatum. Lips. quod tamen h. l. non satis convenit, ubi opponitur magnitudini. sensus requirit *mediocritate*; quo sensu fortasse *modestia* h. l. dictum. sic *modestia hiemis* 12 43. Ern. ipse Muretus accurate explicat tenuitatem virium V. L. 11 4. conf. Dio 57 2, ubi Tiberius aetatem et visus imbecillitatem excusat. Wolf.

ros. plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat; Tiberioque etiam in rebus quas non occuleret, seu natura sive assuetudine, suspensa semper et obscura verba, tunc vero nitenti ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. at patres, quibus unus metus si intellegere viderentur, in questus lacrimas vota effundi; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius manus tendere, cum proferri libellum recitarique iussit. opes publicae continebantur, quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provinciae, tributa aut vectigalia, et necessitates ac largitiones. quae cuncta sua manu perscripserat Augustus, addideratque consilium coercendi intra terminos
12 imperii, incertum metu an per invidiam. inter quae senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit forte Tiberius se

7. *ad eos* M.

effigiem Augusti] quae in ipsa curia. apparet enim ex illis quae de Hortensio 2 37. Lips.

8. *libellum*] libellum eumce quem Suetonius Aug. 28 *rationarium imperii* non incommode appellat, scilicet quia rationes eo publicae continebantur. videbatur autem prolatione libelli flexus paulum Tiberius, et imperium accepturus, cum curas susciperet. vocat idem auctor etiam *breviarium imperii* capite ultimo. ubi nota mihi etiam indicem hunc rerum Augusti certo illum esse, cuius exemplar Ancyrae positum et curante nobilissimo Busbequio exscriptum. nam titulus in ea ipsa tabula iste: *rerum gestarum divi Augusti, quibus orbem terrarum imperio populi Romani subiecit, et impensarum quas in rem publicam populumque Romanum fecit, incisarum in duabus aheneis pilis, quae sunt Romae positae, exemplar subiectum.* ex quo haud temere collegerim dixerimque in Suetonio scribendum *in aeneis pilis*, non *tabulis.* de eadem re loqui utrumque, id quidem clarum est. Lips.

9. *continebantur*] Heinsius l. c. omissum coniicit *eo.* credo Tacitum ipsum omisisse studio brevitatis, ut alibi facit in pronominibus. Ern. exempla collegit Wopkensius ad h. l. Wolf.

10. *necessitates* vocat onera publica, quaeque necessario in milites, in populum aliasque imperii res eroganda. Livius eadem sententia 23 48, Lampridius Alexandro 38. Capitolinus paullo aliter in Gord. 32. Tacitus 2 27 extr. pro onere vel angore ex aere alieno, sive et pauperie. Lips. de largitionibus conf. lap. Gr. p. . . vel Chishulli Monim. Ancyr. p. 174. Wolf.

12. *consilium*] quod consilium suum plene extollit Augustus ipse apud Iulianum in Menippea de Caesaribus (p. 326 C Spanh.). sed qui termini sive limites Romani imperii sub Augusto? duos nominat Iulianus, Istrum et Euphratem; quibus adde Rhenum et Oceanum, et quae supra dixi. Lips.

13. *metu*] quem pro ipsis habebat, *ne studio plura quaerendi ante parta amitterent*, atque hanc rationem ab ipso Augusto in libello datam, Dio est auctor 56 33. Lips. *per invidiam*, ne quis successorum proferendo fines augeret gloriam et latius imperasse diceretur. Ern.

14. *dixit forte*] excidit hoc ei in calore sermonum, quum reliqua omnia probe meditata domo attulisset. ne fortuiti speciem artem mimi pu-

ut non toti rei publicae parem, ita quaecunque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum. tum Asinius Gallus "interrogo" inquit, "Caesar, quam partem rei publicae mandari tibi velis." perculsus improvisa interrogatione paulum reticuit: dein collecto animo respondit nequaquam decorum pudori suo legere aliquid aut evitare ex eo cui in universum excusari mallet. rursum Gallus (etenim vultu offensionem coniectaverat) non iccirco interrogatum ait ut divideret quae separari nequirent, sed ut sua confessione argueretur unum esse rei publicae corpus atque unius animo regendum. addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. nec ideo iram eius lenivit, pridem invisus, tanquam ducta in matrimonium Vipsania Marci Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam civilia agitaret
13 Pollionisque Asinii patris ferociam retineret. post quae Lucius

tes. Suet. 24. illud non fert latinitas. Wolf.

3. *quam partem rei p.*] explicat Dio 57 2. Tiberius, inquit, tres fecerat rei publicae partes. prima Romam et Italiam complectebatur, altera exercitus, tertia provincias. uni ex istis parem se aiebat, non omnibus. at bono histrioni detracta propemodum persona est improvisa interrogatione Galli. Lips.

4. *perculsus*] legendum puto *percussus* i. e. perturbatus et velut captus; de quo *percuti* dicitur, non *percelli*, inprimisque in rebus repentinis. sic Cicero (Ep. ad div. 9 25): *repente percussus est atrocissimis litteris*; ubi male quidam *perculsus*. saepe haec verba confundi notissimum est. Ern. vix id probavisset Bentleius, ad cuius doctrinam Ernestius in eadem correctione ad Suet. Tib. 11 provocat. nam recollectus animus vocabulum gravius poscit. atque proprium est *percelli* in terrore et formidine ex inopinis. adde quod altero illo Tacitus ne semel quidem utitur, hoc multis in locis; quae res magnum in hoc genere momentum habet. mecum sentit Wopkensius laudans H. 4 16 et alia; adeoque in Cic. Epist. 9 25 nonnullorum lectionem bene restituit *perculsus*. Wolf.

7. *rursum*] vulgo *rursus*. scripturam codicis, auribus gratiorem, habent priscae editiones, ut c. 10, 25, 29. alibi *adversum*. Wolf.

vultu] intellige e vultu Tiberii, in quo signa offensionis non satis dissimulatae eminebant. praepositionis huius omissae plura exempla sunt apud nostrum. Ern.

9. *ut*] *et* M.

11. *laudem de Augusto*] liberiorem usum particulae *de* saepe notavi in optimis auctoribus latinitatis. fortasse ergo nihil opus Mureti correctione *addidit de laudibus Augusti*; et magis in promptu erat *laudem Augusti*, ut natum esset mendum ex male repetita finali syllaba *de*. Wolf.

14. *vipstania* M.

15. *plus quam civilia*] Calpurnius Flaccus Declam. 6: *sceleratis ingeniis et plus quam civilia cupientibus non dominari instar servitutis est*. Lips.

16. *polionis* M.

ferociam] sic vocabatur in aula, quod submittentibus sese inservientibusque aliis paulo plus libertatis et iuris sui retineret, qui puero etiam tum privatoque Octavio magnis legionibus imperitarat, dein ad-

Arruntius haud multum discrepans a Galli oratione perinde offendit, quanquam Tiberio nulla vetus in Arruntium ira: sed divitem, promptum, artibus egregiis et pari fama publice, suspectabat. quippe Augustus supremis sermonibus cum tractaret quinam adipisci principem locum suffecturi ab-

intor partium se iudicaret commeruisse ut regni, cuius condendi non leve momentum fuerat, particeps magis quam *famulus ultimus esset*, ut canit Ennius. nec dubito quin *ferociam* interpretati sint aulae interioris ministri, quod Timagenem, cum Augustus desiisset, amare coepit, et contubernalem habuit, postquam ei domo sua ille interdixerat, ut tradit Seneca de Ira 3 23; quod Aeserninі nepotis sui casum, qui in ludo Troiae crus fregerat, in curia graviter invidioseque questus est, teste Suetonio 43 (omnis enim ea invidia in principem, qui ludum ediderat, redundabat); quod bello Actiaco, cum tota Italia coniuraret pro Caesare, unus quievit et se discrimini subtraxit, se praedam victoris fore praefatus, ut est apud Velleium 2 86. hunc ego Velleium Asinii Galli clientem fuisse suspicor, atque eius gratiae non modo laudes patris, quas etiam c. 36 et 62 et 73 et 76 decantat, sed etiam LMunatii Planci quae c. 63 et 67 et 74 et 76 et 83 et 95 exstant vituperia dedisse. nam inter Plancum et Asinium simultates intercessisse discimus ex praefatione Plinii, ubi narrat non illepide Plancum, *cum diceretur Asinius Pollio orationes in eum parare, quae ab ipso aut liberis post mortem Planci ederentur, ne respondere posset*, dixisse *cum mortuis nonnisi larvas luctari*, atque eo dicto sic repercussisse illas orationes, ut apud eruditos nihil impudentius iudicetur. unde colligere est quantum fidei sit habendum convivae apud dominum de inimico illius haereditario male opinanti. blandum fuisse aptumque auribus regiae (nam ut supparasitaretur, fortunae illius alienum erat) et inventum Augusti cognomen et Seneca (in praef. Quaest. Nat. 4) ostendunt. virum tamen *οὐ τυχόντα* et res aliae gestae et conditum Lugdunum, oratorem summum epistolae in decimo Ciceronis familiarium evincunt. denique, quo de incepimus, inter Asinium et Munatium hoc interfuisse puto quod inter Labeonem Antistium et Ateium Capitonem; quaeque Asinii *ferocia* dicta est, eandem Labeonis *insaniam* vocatam fuisse. Dio 57 2: *Ἀσίνιος δὲ δὴ Γάλλος παρρησίᾳ ἀεί ποτε πατρῴᾳ καὶ ὑπὲρ τὸ συμφέρον αὐτῷ χρώμενος*. GRON. ad partem huius animadversionis pro Velleio suo accurate disputat optimus Ruhnkenius 2 63. WOLF.

1. *Arruntius*] est is qui consul a. u. 732. artes in eo doctrinamque suspicit. non vane, quoniam ex Plinii indice libri 3 et 5 inter scriptores censitus illustres fuit. et scripsit, nisi fallor, geographica. divitias etiam commemorat; quas Seneca non fuisse ostendit a bona arte, si de eo quidem sensit De Benef. 6 38. sed alium ab isto, opinor, intelligit Seneca; qui sub Caio magnus, et qui ante praeco. Iosephum vide Antiq. 19 1 sub finem. LIPS. Ryckius intelligi potius vult eum qui a. u. 759 consul fuit et (auctore Dione 58 27) a. u. 790 se interfecit ipse; filiumque putat illius fuisse. verum videtur. ERN. est etiam. diligenter id docuit Brummerus de lege Cinc. p. 84. WOLF.

2. *quanquam*] *quam* M.

3. *promptum*] Cicero ad Famil. 18: *tres fratres, summo loco natos, promptos, non indisertos.* in Verrem 2 14: *Heraclium hominem esse maiorem natu, non promptissimum.* 4 17: *CCaeurii promptissimi hominis et experientis.* Iustinus 22 2 extr: *ex plebe quoque locupletissimos et promptissimos interficit.* Agric. 3: *promptissimus quisque saevitia principis interciderunt.* GRON. conf. Ruhnken. ad Velleii 2 75.

nuerent aut impares vellent vel iidem possent cuperentque, Marcum Lepidum dixerat capacem sed aspernantem, Gallum Asinium avidum et minorem, Lucium Arruntium non indignum et, si casus daretur, ausurum. de prioribus consentitur, pro Arruntio quidam Gnaeum Pisonem tradidere; omnesque, praeter Lepidum, variis mox criminibus struente Tiberio circumventi sunt. etiam Quintus Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere, Haterius cum dixisset "quousque patieris, Caesar, non adesse caput rei publicae?" Scaurus quia dixerat spem esse ex eo non irritas

1. *idem* M.

2. *Marcum*] sic restituere ex Ruperti admonitione et demonstratione IFGronovius et Ryckius, cum ita esset etiam in antiquioribus editionibus ante Lipsium. Pichena et Freinshemius dederant *Manium Lepidum* e Lipsii coniectura ad Ann. 3 35, ubi vide. Ern. conf. Burm. ad Velleii 2 114. Wolf.

3. *et minorem*] Mureto legenti *sed minorem* Pichena assentitur. vide ad 5 3. ego *at* rescripserim. Ern. dedit hoc Broterius. animadvertat hic nobis studiosus eloquentiae, quanta arte sine ulla affectatione variatae sint locutiones, *sufffecturi abnuerent* et *impares vellent*. Wolf.

4. *casus daretur*] nempe a fortuna quemadmodum H. 1 65: *quoties fortuna contra daret*, puta casum. a Sallustio in Iug. 56: *fortunam illis praeclari facinoris casum dare.* vide ad Livium 30 30. noster 11 9: *casus Mithridati datus est occupandi Armeniam.* 13 36: *bene gerendae rei casum offerri.* quorsum ergo *si casus daret, vi ausurum?* Gron. sic Aurelius, qui passim vapulat a Gronovio ne nominatus quidem. Wolf.

7. *circumventi*] exquisite pro oppressi, ad perniciem redacti. Ern. *omnes* dicit de tribus illis quorum mortes enarrat 3 15, 6 23 et 48; quibus tamen locis accurate lectis mirabere cur tam affirmate loquatur de omnibus. Wolf.

9. *non adesse caput rei p.*] sententiam potius in hoc loco expedimus quam verba. lectio quam posui, a Ferretto est, qui adseverat in M codice sic scriptum. et cur ambigimus? sententia hercle percommoda est: offensum Tiberium, pro reliqua sua modestia, quod *caput rei publicae* nominaretur, qui tanquam veteri libertate unus vellet esse e multis. nec absurde legeris e vulgatis *non esse caput te rei p.* Lips. dicit hoc quidem Ferrettus, sed aliud Pichena (et Furia) testatur, ibi legi corrupte *non adesse aput te rei publicae;* quemadmodum vulgabatur olim, antequam Rhenanus coniiceret quod nunc habetur. cui omnino acquiescendum censeo, et illud *non esse caput te* iuxta miserum ac supervacaneum iudico ac Vertranii *non esse apud te caput.* aeque περίεργος Muretus cum suo *desse caput rei publicae*, quae sit vetus scriptura pro *deesse.* quid quaeso opus? aut quid minus est *non adest* quam *deest?* immo nescio quid gravius et suavius in isto. Cicero Bruto 54: *intelligens dicendi existimator uno aspectu et praeteriens de oratore saepe iudicat. videt oscitantem iudicem loquentem cum altero... intelligit oratorem in ea causa non adesse.* — Tiberius dici sibi putavit: quousque sines rem publicam quasi truncam et absque capite, quod scis esse atque esse debere Caesarem, neque ex illis qui nomen hoc ferunt alium quam temet ipsum esse posse, nisi bellum civile volumus existere? nolebat autem sciri Caesarem rei publicae caput esse, quippe *ignota etiam tum Caesarum potestate*, quam ipse onerosam servitutem vocabat, et principem servire

fore senatus preces, quod relationi consulum iure tribuniciae potestatis non intercessisset. in Haterium statim invectus est: Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit. fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum flexit paulatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. constat Haterium, cum deprecandi causa palatium introisset ambulantisque Tiberii genua advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius casu an manibus eius impeditus prociderat. neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret eiusque curatissimis precibus protegeretur.

14 multa patrum et in Augustam adulatio. alii parentem, alii matrem patriae appellandam, plerique ut nomini Caesaris adscriberetur Iuliae filius censebant. ille moderandos feminarum honores dictitans, eademque se temperantia usurum in iis quae sibi tribuerentur, ceterum anxius invidia et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est, aramque adoptionis et alia huiuscemodi

senatui oportere dicebat. nolebat suspicari homines, si Caesar caput rerum foret, spe successionis in imperio id se nomen admisisse. invitus audiebat per ipsum stare quo minus rem publicam quaecunque pars, nedum caput, deficeret. nolebat notescere alium principem ac rei publicae caput esse non posse, qui *modestiam* loquebatur et malle privatum pati se simulabat, quum iam eo processisset et milite et provinciis occupatis ut privatus vivere non quiret. praeterea illud *quousque* impatientiam quandam et familiaritatem praefert multum rogari et rogando fatigari volentis, nec nisi tardissime exorandum sese praebituri mimum agenti contrariam. Gron. Rhenanus in contextu servavit lectionem codicis M supra indicatam: sed Aldus, qui alias sequitur Rhenanum, dedit *non adesse apud te rem publicam*, sive data opera et de coniectura, sive casu. Ern. quum dicit *quousque patieris*, rem in unius sitam Tiberii potestate significat. et *caput rei publicae*, *imperii*, senatus dictus vulgo, ut H. 1 84; et tractatur ita saepe, nomine saltem, a posterioribus principibus. Wolf.

9. *prociderat*] ceciderat supinus, Suetonius 27, ubi rem attingit sine consularis nomine, quum istam *expostulationem singulorum* accuratius narrasset c. 24. Wolf.

11. *eiusque*] ita correxi: vulgo (e M) *et usque*. Lips.

12. *parentem — patriae*] coniungenda sunt haec, non, ut plures faciunt, *parens* κατ' ἐξοχὴν sic intelligendum, quasi sola dici meruerit parens, quae Tiberium peperisset. in proprio et magis genuino nomine *matris* maior est affectus caritatis. cf. Dio 57 12, Suet. 50. Wolf.

17. *ne lictorem quidem*] quo tamen vulgo feminae principes usae, Vestalium exemplo. Claudii quidem Agrippina etiam duobus. Tacit. 13 3. Lips.

18. *aramque adoptionis*] ludos hic facit vir doctus, equite non plaudente. damnat lectionem veterem, et multis verbis suadet hanc novam *aeraque adoptionis*, quasi Tiberius,

prohibuit. at Germanico Caesari proconsulare imperium petivit; missique legati qui deferrent, simul maestitiam eius ob excessum Augusti solarentur. quo minus idem pro Druso postularetur, ea causa quod designatus consul Drusus praesensque erat. candidatos praeturae duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum; et hortante senatu ut augeret,
15 iure iurando obstrinxit se non excessurum. tum primum e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. neque populus ademptum ius questus est nisi inani rumore, et senatus largitionibus ac precibus sordidis

inquit, in aes incidi adoptionem publiceque proponi vetuerit. mi homo, hodie nihil credo tibi. nam notus mihi mos Romanus, quo receptum ut propagandae memoriae causa ara aut templum statueretur virtuti reique, quam cuperent laudatam. noster 3 57: *quaesitior adulatio fuit; nec tamen repertum nisi ut effigies principum, aras deum, templa et arcus aliaque solita censerent.* ita apud eundem, cum Tiberius publico iudicio ultus esset Germanici mortem, *Caecina Severus censuit aram Ultioni,* 3 18. et ob amicitiam cum Seiano, 4 74, patres *aram clementiae, aram amicitiae, effigiesque circum Caesaris et Seiani censuere.* et 15 23, post natam ex Poppaea prolem, *supplicationes a senatu decretae et templum foecunditati.* eodem traho Suetonii illud in Calig. 8, praeter interpretum mentem: *addit etiam pro argumento aras ibi ostendi inscriptas ob Agrippinae puerperium.* errat idem ille, dum censet de Tiberii adoptione hic agi, cum Tacitus intellegat de Liviae. nam Livia testamento adoptata in familiam Iuliam nomenque Augustae; et novo exemplo coniux facta filia mariti. ideo dum Liviae adulantur, decreta ara adoptioni. passim in lapidibus et nummis *divi filia* lego. ut in marmore Hispaniensi: *Iuliae Augustae, divi filiae, matri Ti. Caesaris Augusti principis et conservatoris et Drusi Germanici, M. Cornelius Proculus pontifex Caesarum.* nummo aereo *s. p. q. R. divae Iuliae Augusti filiae.* carpenti forma tracti a duobus mulis. Lips. conf. Ruhnkenium ad Velleium 2 75 p. 322. Wolf.

1. *proconsulare imperium*] quodne ante habebat? nam Dio 56 25 diserte proconsulare imperium illi tribuit anno 764, id est triennio ante. sed intellegit, credo, proconsulare imperium perpetuum; quod inter titulos principatus. in oratione Alexandri apud Lampridium 8: *gratias vobis P. C. de Caesareo nomine, de pontificatu maximo, de tribunicia potestate et proconsulari imperio, quae omnia novo exemplo uno die in me contulistis.* ab eadem mente Nero 12 41, curante Agrippina, *proconsulare imperium extra urbem habet et princeps iuventutis apellatur.* exemplum ab Augusto, cui decretum perpetuum proconsulare imperium Dio tradit 53 32. Lips.

5. *candidatos praeturae*] praetorum origo, progressus, augmentum satis ambigue tradita, etiam ab iis quibus haec una cura fuit. ego breviter rem expedivi et ad historiae fidem; quae vide, si vis, in Excurs. in *D.* Lips.

numerum ab Augusto] diffuse magis Velleius 2 124. Lips. mox malim *obstrinxit se, non exc.* Ern.

8. *comitiorum* res amissa libertate varie habita; ac vide omnino in Excursibus quae huc faciunt littera *E.* Lips. *summota e foro seditio, ambitio campo,* ait Tiberii adulator Velleius 2 126. Wolf.

10. *fecbant* M.

exsolutus libens tenuit, moderante Tiberio ne plures quam quattuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. inter quae tribuni plebei petivere ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti fastis additi Augustales vocarentur. sed decreta pecunia ex aerario, utque per circum triumphali veste uterentur: curru vehi haud

2. *sine ambitu* i. e. ut ne opus quidem haberent in senatu ambire, sufficeretque sola principis commendatio. Lips.

4. *ludos, qui de nomine Augusti*] verum est. nam et in Kalendario veteri hodieque legimus 4 *eid. Octob. August.* i. e. Augustalia. eorum ludorum originem reperio a. 735, cum ex Graeciensi et Sicula peregrinatione redux Augustus passus est inter alios honores τύχῃ τε ἐπαναγώγῳ βωμὸν ἱδρυθῆναι, καὶ τὴν ἡμέραν ἣν ἀφίξοιτο ἔν τε ταῖς ἱερομηνίαις ἀριθμεῖσθαι καὶ Αὐγουστάλια ὀνομάζεσθαι. Dio 54 10. Indique eo die ex decreto senatus instituti octennio posterius, Aelio Tuberone Paullo Fabio consulibus. idem scriptor c. 34: τὰ δὲ δὴ Αὐγουστάλια, ἃ καὶ νῦν ἄγεται, τότε πρῶτον ἐκ δόγματος ἐτελέσθη. at Suidae (v. Αὔγουστος) Augustale etiam locus est, in quo praefecti regionum et cultores Augusti saltabant idibus Octobris. video hominem alludere velle ad hos ludos, sed ita ut eum plane non capiam. Αὐγουστεῖον, inquit, ἐκλήθη, διότι τῇ ιέ τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς οἱ ῥεγεωνάρχαι καὶ σεβαστοφόροι ἐχόρευον ἐν τῷ Αὐγουστείῳ, οἷον ἐν τῷ ὀψοπωλίῳ, εἰς τιμὴν Τιβερίου. scies tamen et alios ludos fuisse die natali Augusti, qui pariter celebrabantur in circo, notatos Fastis, 9 Kal. Octob. *h. d. Augusti natalis. lud. circ.* quorum mentio est Dioni l. c. in actis anni 743, et Suetonio, nisi fallor, c. 57: *equites Romani natalem eius sponte atque consensu biduo semper celebrarunt.* quos intellegit et Ovidius de Ponto 4 9 115. sed eos cave cum Augustalibus confundas. Lips. Suidae locus, quanquam obscurior, ludicra memorat in Tiberii, non Octaviani honorem instituta, ut contra Lipsium recte demonstravit Contarenus V. L. c. 3. Ern.

5. *utque per circum*] tribuni mortuo Augusto praefecti his ludis, ait Dio 56 46, quasi sacri; ut id quoque cederet honori Augusti. ludi autem ipsi circenses i. e. curules, et si forte, venatio. quod vestem triumphalem petunt tribuni, faciunt ad exemplum consulum et praetorum, quibus in circo ludos praebentibus ius togae pictae. Iuvenalis 11 193: *similisque triumpho praedo caballorum praetor sedet.* quo versu haesi aliquando, num legendum *praeda*, quia magna scilicet pecuniae vis effundenda praetori in aurigas et equos, iisque ipse quasi praeda. conf. idem 10 37. nec alius sententiae illud Cornelii nostri 12 41, *ludicro Circensium Britannicus in praetexta, Nero triumphalium veste transvecti sunt*, ut dicam in loco. Lips. Iustinus 16 5 de Clearcho: *veste purpurea et cothurnis regum tragicorum et aurea corona utebatur.* cf. Dio 56 extremo: τά τε Αὐγουστάλια etc. at vir nobilis apud Tacitum corrigit *triumphali veste veheretur.* nimirum eam his verbis sententiam tribuit, quae requirit ex superioribus intelligi τὸ *petivere*, tanquam sit integrum *iidem tribuni petivere ut per circum triumphali veste veherentur.* sic putat duplex eorum desiderium exponi, alterum de veste, alterum de curru, quod quia mox negatum dicatur, concessum illud apparere. me vero a vetere scriptura tenenda nondum deterret haec ratio. neque enim petitionem tribunorum, sed decretum senatus aut responsum ad petitionem ea verba continere censeo, sive illi aperte utrumque postularint, sive ius edendorum ludorum complectebatur hos honores, ut etiamsi nominatim

permissum. mox celebratio annua ad praetorem translata, cui inter cives et peregrinos iurisdictio evenisset.

16 Hic rerum urbanarum status erat, cum Pannonicas legi-

mentio de illis facta non esset, eos fuerint usurpaturi, nisi senatus de altero vetuisset. suppleo autem, quod compendifecit Tacitus, vel ex praecedentibus vel ex subsequentibus. satis enim commode intelliges, quasi dictum esset *decreta pecunia ex aerario, simulque decretum ut per circum triumphali veste uterentur.* nec minus commode, *utque per circum triumphali veste uterentur permissum, curru vehi haud permissum.* quale illud 13 56: *deesse nobis terra in qua vivamus; in qua moriamur, non potest.* ubi perinde dissimulatum τὸ *potest* ut illic τὸ *permissum*. Gron. durum mihi videtur *ut per circum triumphali veste uterentur.* nam si capias *in circo*, dum ludis praesiderent, vix credo *per* sic dici de loco: de re transitura, ut coena die ludis, recte dici constat. intelligere, dum per circum irent, id ipsum quoque displicet. venit in mentem suspicari locum mutasse verba, et sic transponenda esse, *per circum curru vehi haud permissum*, sc. ad locum quo escenderet ad quadrigas mittendas, et inde ad foros publicos. Livius 45 1: *quadrigis missis consul currum conscendit, et cum per circum reveheretur ad foros publicos.* adde Plinium H. N. 34 5. Ern. mira crisis. dubium esse nequit *per circum* esse *in circo*, quatenus certus locus circi non significatur. *bella per Emathios* etc. Plinii verba nihil efficiunt. Dio l. c.: *καὶ γὰρ τῇ ἐσθῆτι τῇ ἐπινικίῳ ἐν τῇ ἱπποδρομίᾳ ἐχρήσαντο, οὐ μέντοι καὶ τοῦ ἅρματος ἐπέβησαν.* ceterum prior Gronovii ratio unice vera est: *decretum ut — uterentur.* apte comparavit Wopkensius Ann. 14 12, Liv. 40 44 med. Wolf.

1. *curru vehi haud permissum*] ne prorsus aequarentur potestati maiori. de curru praetorum in circo Iuv. 10. 36, de consulum Plinius alter in laudatione Traiani c. 92 extr. scripsique de his uberius peculiari de spectaculis libro, cui Saturnalia index. Lips.

celebratio annuum] M, Beroaldus, Rhenanus habent *annum*, quod Aldus correxit *annuum*, secutus coniecturam Beroaldi, volebatque servatum IGronovius, qui tamen retinuit in contextu *annua*, quod editiones recentiores obtinet. id venit in textum, ut opinor, sedulitate correctoris vel operarum, cum in *annuum* vitium esse putarent. si tum primum instituti fuissent ludi Augustales, *annua* probarem: nunc friget hoc epitheton. itaque veterem lectionem restitui. praetori peregrino anni cuiusque cura ludorum mandata. Ern. Ernestium secuti sunt Allemandus et Broterius. ferri posset, si legeretur *annuum magistratum cui* etc. nunc magistratus nomine addito frigidum et absurdum fit adiectivum; idque sibi ipsius sententiae vi asciscit *celebratio*. IGronovius et qui huic paruerunt, errabant in eo quod ludos illos iam ante hoc decretum senatus statos et quotannis celebratos putabant: id autem non liquet ex Dione, tum locis duobus illis, tum 55 6, 56 29 et 46 sq. sed ut illud pro certo sumam, quotannis celebratos esse (credibile facit adulatio saeculi), ex uno tamen horum locorum plane apparet a. u. 743 a senatu rem nondum constitutam vel ordinatam fuisse in singulos annos. neque si id factum esset, fieri poterat ut nunc, quasi nihil actum esset, tribuni plebis operam suam ac sumptus offerrent, aut de modo celebrandi ulla consultatio apud senatum oriretur. alia quaedam quae nostrae lectioni firmandae fuerint, ad c. 54 disputabo adversus Lipsium, qui hic mecum sentit in notula primae editioni adscripta. iam una restat dubitatio, a Freinshemio mota. putat is infectum verbum *vocarentur* ex obliqua oratione pendere, ne Augustalia tum demum in Fastos relata nomenque adepta vi-

ones seditio incessit, nullis novis causis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum et ex civili bello spem praemiorum ostendebat. castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Iunio Blaeso; qui fine Augusti et initiis Tiberii auditis ob iustitium [aut gaudium] intermiserat solita munia. eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein

deantur; petitionem eius generis modum tribunorum egressuram; itaque eos dicere *ludos qui — Augustales vocantur.* at grammatica haec ratio, apud Ciceronem certissima, multum cautionis habet in Tacito, quod claris exemplis alibi doceo. h. l. certe, si illud voluisset, non tanta ambage, sed simpliciter *Augustales* scripturus fuisset. neque video quae lex aut mos magistratum, qui ius relationis haberet, ab illa re addenda deterrere potuerit. at Dio repugnat, aiunt. nondum video. at licet repugnet is qui Augustalium nomine tam parum accurate utitur, ut quemvis prope diem in Augusti honorem celebratum ita appellet. illum aliquid turbare in hac re iam Fogginius sensit l. c. p. 133, et antea Reimarus p. 827. Wolf.

3. *ostendebat*] arguta brevitas: *mutatio principatus spem lucri ostendebat ex bello civili.* mutatio enim illa erat prima causa turbarum, *quae occasionem lucri ostentabant.* postremum hoc verbum Freinshemius in indice Flori malebat potius quam *ostendebat.* sane alterum Tacito frequentius est; sed ea una ratio non satis valet. Wolf.

5. *iustitium aut gaudium*] iustitium ob mortem Augusti indictum, et publicus dolor et cessatio: gaudium ob initia Tiberii. et tunc quoque feriae in natali imperii. Lips. acutissime monuit Muretus, sed nulli interpretum auditus, verba *aut gaudium* ex priore vocabulo perperam iterato nata, vel adiecta esse ab aliquo qui iustitium quid esset parum recte teneret. fuerunt enim feriae gaudentibus iuxta et maerentibus indictae ex more, sicut hodie publici luctus in morte principum. secutam mox aut coniunctam cum iustitio fuisse publicam gratulationem seu laetitiam, nusquam lego; et ineptum videtur *gaudium* de praesidis affectu privato. Ursinus malebat *ob maestitiam aut gaudium.* etiam ineptius. dicamne quod sentio? mihi hoc totum glossam olet. Wolf.

9. *theatralium operarum*] in theatro, sicut in circo, suae partes et factiones, distracto videlicet favore plebis in hunc histrionem, in illum. eae non raro in tumultum exibant, imo pugnam, imo caedem. dux his factionibus et signifer levissimus quisque e plebe, cui lingua manusque ad iniurias et contumelias promptae. ab uno exemplo disce rem totam, apud Suetonium Ner. 26. operae autem theatrales Tacito, ut Ciceroni operae Clodianae; et in lapide prisco *operae veteres a scaena.* Plinio etiam operae in circo, sed a me correcto, 8 6: *L. Piso inductos dumtaxat* (elephantos intellegit) *in circum, atque ut contemptus eorum incresceret, ab operariis hastas praepilatas habentibus per circum totum actos,* ubi *ab operis* scribendum esse confirmo. Lips. eorum qui operam suam locabant ad fabulas agendas, interpretatur Muretus. video quid virum magnum deceperit. sic enim Suetonius Aug. 43: *ad scenicas quoque et gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando usus est.* conf. c. 45 et Ner. 12. itaque Salinerius quoque Lipsio cornua obvertens *ducem theatralium operarum* facit, qui regit gregem histrionum; qualis qui in Terentii

Hecyrae et Heautontimorumeni prologo loquitur: eum sumere sibi suoque gregi comoedias recitandas, quas alii composuerunt; et addiscendo multa, multa recitando non ineptum ad turbas conciendas evadere. at non de his Tacitus, cui *operae theatrales* sunt in spectatoribus, qui plaudebant ipsi primi, et fautores plausoresque histrionibus comparabant. hi sunt quos Plautus egregie describit in prologo Amphitruonis v. 65 sqq.; ubi habes omnem operam, quam praestabant hae operae. eodem pertinet infra v. 82 sqq. nimirum *operae theatrales* sunt *fautores delegati.* nam quod ex Coelio Rhodigino 5 8 nescio quod nubilum Plauti monent illustrari, et Coelius et ipsi tenebris circumfusi sunt. Plinius Epist. 7 24: *at Hercule alienissimi homines in honorem Quadratillae (pudet me dixisse honorem) per adulationis officium in theatrum cursitabant, exsultabant, plaudebant, mirabantur, ac deinde singulos gestus dominae cum canticis reddebant; qui nunc exiguissima legata theatralis operae corollarium accipient ab herede, qui non spectabat.* ubi longe devius a vero doctissimus Augustus Buchnerus. corrigit se, inquit, quod id quod Quadratillae mimi praesente domina faciebant, non honor esset sed adulatio turpis. immo corrigit, quod eos qui Quadratillae pantomimis studuerant, id in honorem dominae fecisse dixerat. scribendum (*pudet me dixisse honorem, per adulationis officium*), ut intelligas ad posterius membrum *immo*, vel *volui dicere.* nisi simplicius est (*pudet me dixisse honorem; quod est adulationis officium*) *in theatrum.* Gruterus hic aliquid esse scabri vidit. *cursitabant*, pergit, quasi cupidi eam videndi. non eam, sed pantomimos eius. *exsultabant*, addit, quasi exhilarati eius aspectu. nequaquam, sed simulantes ita se permoveri ac pertentari artificio saltantium, ut decoris obliti quiescere ac locum tenere segnes non possent. *plaudebant, mirabantur*, subnectit, ut gratulabundi et qui magnifacerent ipsius dotes. non ipsius, sed pantomimorum; neque ex animo, sed ut plaudendi principium esset, utque haberent quod imputarent dominae. volebant enim suos in hoc genere laudari. Lucianus περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ 28. denique, sed eo non contenti, ait, *singulos* etiam *gestus dominae*, et eos *cum canticis reddebant*, i. e. imitabantur et exprimebant, accinentes saltando aliquid quo dominae laudes attollerent. nulla hic sublatio laudum aut imitatio gestuum dominae: sed cum Numidia praesens in theatro non fuisset, hi clientes ad patronam domum venientes narrabant εὐημερήματα pantomimorum eius, ut scenam tenuissent, quos plausus meruissent; quin etiam addebant quae cantica ab tragoedo pronuntiata quibus gestibus effinxissent, ipsique eos repraesentabant saltando in quibus placuerant maxime, nulla alia de causa quam ut Numidia talibus mancipiis aut libertis gauderet, ipsi cum viva coenarent, in mortuae tabulis angusto loco haererent. eodem pertinet quod Suetonius refert de Nerone 20. denique *duces theatralium operarum* sunt, quos idem Suetonius appellat in Tib. 37 *capita factionum.* ad has etiam operas pertinere videntur tesserae in reliquiis antiquariorum, inscriptae SP vel SPECT vel SPECTAVIT. in quibus laborat Laurentius Pignorius. vult autem conductos quosdam gladiatores olim rude donatos, qui spectarent; et nomina servilia iisdem *Anthus, Faustus, Ingenuus, Olympus, Repentinus, Hermes, Felix, Philodamus, Philargurus* esse illorum a quibus, cui tessera obtigisset, pecuniam posceret; aut etiam ipsorum rudiariorum, qui spectassent; denique si nihil aliud, statuendum huiusmodi tesseras in usu fuisse ut spectatores inde aliquid lucrarentur. suspicabar tesseras illas fuisse inter fastidia divitum, qui a clientibus suis frequentari spectaculum sive ab ipsis datum, sive ad illud editori histriones equos et aurigas, homines ad ferrum praebuissent, quibus plaudendi auctores utique deesse nollent, sua referre putarent; nomina autem esse custodum appositorum ad observandum qui praesto fuissent, qui non; atque eo

gregarius miles, procax lingua et miscere coetus histrionali studio doctus. is imperitos animos, et quaenam post Augustum militiae condicio ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquiis aut flexo in vesperam die, et dilapsis meli-
17 oribus deterrimum quemque congregare. postremo promptis iam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum servorum obedirent. quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus vel armis adirent? satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent. ne dimissis quidem finem esse militiae, sed apud vexillum retentos alio vocabulo eosdem

qui officium fecissent, pro testimonio tesseris acceptis a custodibus istis et ad regem suum dispensatoremve eius allatis coenulam vel sportulam vel aliud quid praemioli meruisse. Gron.

1. *histrionali studio* i. e. studio quod solitus erat praestare histrionibus in comparandis factionibus plausorum. Gron.

6. *conditionabundus* M.

10. *tricena aut quadragena*] atqui vicena ex lege debebant tantum; et tunc *veterani* dicebantur. Suidas: *βετεράνος παρὰ Ῥωμαίοις ὁ ἀπολυθεὶς τῆς στρατείας. ἐπὶ εἰκοσαετίαν δὲ οὗτοι ἐδούλευον.* quod verum est: sed sub principibus, ut hic dicitur, parum servatum. Lips.

13. *apud vexillum retentos*] attende, qui historiam principum legis. apud antiquos simplex et una honesta missio, ab Augusti aevo facta duplex, exauctoratio et missio. Tacitus auctor sic distinguendi, infra c. 36. exauctorationis ea vis ut, exempli causa, legio aliqua sacramento solveretur, signis aquilaque ademptis, non tamen dimitteretur protenus, sed seorsum in exercitu ageret sub uno aliquo vexillo, donec praemia solverentur et agri; interea immunis a labore excubiis vigiliis et munere omni castrensi esset, excepta pugna in hostem. at plenae missionis effectus ut statim ab exercitu castrisque domum aut in colonias irent praemiis acceptis. cui bono hoc inventum? inquies. bono fisci. vide Sueton. Tib. 48. praemia enim, de quibus mox dicam, mortuis non debebantur, sicut nec cum causa missis ante stipendia completa. ideo Caligula (Suetonio narrante c. 44) *in exercitu recensendo plerisque centurionum maturis iam, et nonnullis ante paucissimos quam consummaturi essent dies, primos pilos ademit, causatus senium cuiusque et imbecillitatem.* capis ergo nunc cur hic de tricenis quadragenisque stipendiis querela, et infra totiens mentio retentionis apud vexillum, fons Pannonicae et Germanicae seditionis. Lips. IGronovius e vestigiis M (est ibi *tentes*) coniicit legendum *tendentes.* sed Beroaldum verum vidisse puto, cum *retentos* dedit. est enim verbum proprium in hac re. cf. c. 36. mox etiam hoc capite *sub vexillo teneri.* Ern.

13. *alio vocabulo*] quomodo? veterani enim proprie dicebantur, non legionarii. ita 3 21: *vexillum veteranorum, non plus quingenti.* conf. H. 2 11. nam et praetoriani post 16 annos habebantur sub vexillo. dicti etiam emeriti. glossae priscae *emeritus* ἀπολειτουργήσας ἢ ἀποστρατευσάμενος; iterumque *emeritus* ἔντιμος κατὰ στρατιωτικοὺς καμάτους. significat *immunes* eos fuisse

labores perferre. ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas in terras, ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiant. enimvero militiam ipsam gravem, infructuosam: denis in diem assibus

et operum vacuos. dicti saepe item vexillarii, ut mox *vexillarii discordium legionum*; in H. libris *vexillarii* XIII, XV legionum etc. de iisdem laboribus quod addunt, mentiuntur. LIPS. postremum vocabulum huc unice pertinere, contextus arguit. WOLF.

1. nonne melius *si qui tot casus vitae superaverint?* LIPS. Caesar B. G. 6 19: *uter eorum vita superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit.* Virgilius Aen. 11 244: *atque iter emensi casus superavimus omnes.* GRON. *vitâ superare* exacte respondet nostro *überleben.* nec propter sequens plurale *accipiant* opus est Lipsii coniectura, quum *si quis* hanc commutationem libenter ferat. WOLF.

3. *uligines paludum vel inculta*] id quidem contra leges militares. nam in Flacco Siculo lego p. 17: *silvas et loca aspera in assignationem non venisse. si quid amari vel incerti soli esset, id assignatione non datum, sed militi veteranoque culturam assignatam.* querela autem consimilis apud Sallustianum Lepidum (Fragm. Hist. lib. 1): *egregia scilicet mercede, cum relegati in paludes ac silvas contumeliam atque invidiam suam, praemia penes alios intellegent.* illudit enim atque imminuit Sullanas agrorum divisiones, quod pleraque palustria assignata militibus aut inculta. LIPS.

4. *denis in diem assibus*] Gordius, ut multis visum, hic nodus; nec ego tamen Alexander; solvi enim, non abrupi; et excursus nostros adi in *F.* LIPS. Alciatus hunc ostendere locum putavit, denarium decem aeris esse. quod reiicit a primo Ferrettus, tanquam nihil dici potuerit alienius: planissimum enim et hinc fieri pluris esse *denarium* quam *denos aeris*, Pliniumque et Volusium id confirmare; eoque ipse mirari cur idem Plinius 33 3 *in militari stipendio semper denarium pro decem assibus datum* scribat. mox et Suetonium ait non congruere cum Tacito: apud eum c. 25 contendere seditiosos *ut stipendio praetorianis aequarentur*; petisse igitur binos. inde ut in concordiam redigat Tacitum et Suetonium, repetit quod spreverat, denarium esse decem asses, binos petisse militem, et quod dicitur *ut singulos denarios mererent*, explicat, singulos, vel alios decem asses, praeter illos quibus queruntur *animam et corpus aestimari*; tum, *ut denarius diurnum stipendium foret*, supra denos videlicet ordinarios asses. Vertranius notat pro ea quae fuerit veteris disciplinae observatio, denarii aestimationis auctae nullum milites commodum sensisse, quamvis in paganorum commercio denarius (in quo vetustiores denos aereos asses constituerant) sedecim asses valuerit, Vitruvio Plinio et Maeciano testibus. Lipsius contra Ferrettum disputat; ubi quod de denario duodecim assium, explosum satis. reprehendit etiam quod posuerat Ferrettus ex Suetonio, seditiosos aequari voluisse praetorianis: de Germanico enim id dici, non de Pannonico exercitu. sed ipse deceptus est prava lectione verborum Suetonii, quae Torrentius correxit. nec vero necesse est Suetonium et Tacitum idem per omnia dicere: tradidit enim uterque quod a suis auctoribus accepit. et forte fuerunt aliqui primo fervore tumultus, qui clamarent aequari omnes oportere. plures ad spem profici putarunt, si dimidio contenti essent; et sic omnium nomine in postulatis ad principem editum. hoc secutus est Tacitus curatius rem narrans, illud Suetonius verbo periculum ex insolentia militum perstringens. recte vero Ponzani comes: cum decem asses aereos haberent, exposcebant dena-

animam et corpus aestimari; hinc vestem arma tentoria, hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi. at Hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna. nec aliud levamentum quam si certis sub legibus militia iniretur, ut singulos denarios mererent, sextus decumus stipendii annus finem afferret; ne ultra sub vexillis tenerentur, sed isdem in castris praemium pecunia solveretur. an praetorias cohortes, quae binos denarios acceperint, quae

rium argenteum, qui tunc sedecim assibus permutabatur. decem illi asses nostrae pecuniae sunt quatuor oboli aut stuferi minus duobus chalcis aut deutis; sive malis, tres stuferi et albus vel blanca. haec Iulii Caesaris largitio. antea, et quidem a bello Punico secundo, quinque asses merebant diurnos, id est nostros quindecim chalcos sive aereolos; nisi ipsos sedecim, hoc est duos stuferos aut obolos, quos tribuit eis Polybius, et deni asses rotunde dicuntur pro denis assibus duobus trientibus. sed de his vide quae diximus Pecuniae vet. 3 2. Gron.

1. *hinc vestem, arma*] vides ergo, aucto ab Iulio vel ab Augusto stipendio, abrogatam illam Gracchi legem, qua militi e publico vestem dari iussit sine ulla stipendii detractione. quod fugerat me admonere in Electis, cap. de stipendio. ambigas tamen an secuti principes iterum non reduxerint Gracchi hac parte legem. Lampridius certe (in Alex. 39) *donavit*, inquit, *et ocreas et braccas et calciamenta inter vestimenta militaria.* et 52: *qui acceptam a provincialibus annonam, qui vestem, qui stipendia vobis attribuit.* Lips.

2. *vacationes munerum*] scripsi ea de re ad H. 1 46. Lips.

6. *decimus* vulgo.

8. *praemium pecunia*] quale istud pecuniarum praemium? peto ab excursibus nostris in *G.* Lips.

9. *binos denarios*] bini denarii decreti a senatu praetorianis in honorem Augusti, ut scilicet fidelem gererent eius curam, in salute cuius salus publica nixa. id accidit in vii eius consulatu. si tamen Dionis 53 11 verba vera, non binos denarios meriti praetoriani, sed tantum 20 asses. nam ait, *τοῖς δορυφορήσουσιν αὐτὸν διπλάσιον τὸν μισθὸν τοῦ τοῖς ἄλλοις στρατιώταις διδομένου ψηφισθῆναι διεπράξαντο.* si, inquam, duplum quod ceteris militibus, datum praetorianis, constat invidiosam orationem esse nebulonis Percennii de duobus denariis, et augendae rei. quantum enim intersit, docui ante. at exemplum hoc stipendii praetorianis augendi sumptum a militia veteri; apud quos praetoria cohors sesquiplum accipiebat honoris causa. vide Festum in praetoria cohors. Add. vir doctus in re nummaria (*Hotomannus*) nuper emendari censuit, *quae bis denos acciperent.* nam constat ex Dione, inquit, accepisse eos saltem duplum quam alii milites; nec id plus fecerit quam vicenos nummos. denarium autem duorum aestimatio amplior. intellego. vellem et ipse ea quae in hanc rem satis scripsi. quis nostrum exigit ista rigide ad veri lancem? binos denarios? sic nempe, quomodo legionarii unum denarium. is enim eis definitus, sed solutus nunquam nisi aestimatione infima et prisca. eadem igitur fide et pretio duos denarios cepere praetoriani. quos quod diserte tamen exprimit Percennius, quis miretur? in seditione id facit, et ad animos scilicet vero an falso inflammandos. Lips. simplicius forsan *acciperent*, quod marginibus allinunt. sed potest defendi ut sit, quae *σύνταξιν* binorum denariorum consecutae fuerint; quibus Augusti constitutio binos denarios dederit; quibus senatus in honorem

post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen
18 apud horridas gentes e contuberniis hostem aspici. adstrepebat vulgus, diversis incitamentis, hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. postremo eo furoris venere ut tres legiones miscere in unam agitaverint. depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, alio vertunt, atque una tres aquilas et signa cohortium locant. simul congerunt caespites, exstru-

Augusti binos denarios stipendium statuerit. fuisse autem hoc praetorianorum stipendium, nec per invidiam ultra quam erat augeri, probabili coniectura ex testamentis Augusti et Tiberii eruimus primi dicto loco Pecuniae veteris. Gron. adde Schelium ad Polyb. Castr. p. 217, qui Tacitum potius quam Dionem audiendum docet. Ern. M *accepit*, in margine *acceperint*.

1. *post sedecim annos*] lapsus ergo Dio, qui 54 25 diserte tradit Augustum definisse annos praetoriis cohortibus duodecim, aliis sedecim. nisi tamen id decretum mutatum postea, a. 758. quod apparet ex eodem Dione 55 23, ubi de praemiis militaribus; quem adi. Lips. ceterum *redderentur* legendum, non *reddantur*, nisi servetur *acceperint*, quod veteres editiones habent. Ern. propter temporum quidem rationes id non necessarium esse, recte vidit Crollius. at *acciperent* sero invectum est ex coniectura Faerni; et alterum ab IFGronovio bene defensum. Wolf.

5. *exprobrantes*] vide infra ad c. 35 init. Ern.

6. *eo furoris*] si ex omnibus una legio fit, una tantum aquila, unius legionis signa, unum nomen legionis umitur; ceterae aquilae et signa abiiciuntur, duarum legionum nomina tolluntur; id quod e sequentibus intelligitur. nam aemulatio, qua depulsi sunt a consilio, haec fuit, quod suam quaeque aquilam, sua signa, suum nomen servari vellet. hoc consilium furorem vocat Tacitus, ut opinor, propterea quod religionem violabat, et quidem pluribus modis, primum in aquilis et signis, quae sanctitatem habent, ut satis notum est, et religionem, quae dissolvitur iis sublatis et abiectis; deinde in eo quod deserunt signa sua, quae se non deserturos, ad quae conventuros nec iniussu imperatoris discessuros iuraverunt; tertio quod legiones dissolvuntur, quae et ipsae sanctitatem habent. Ern.

9. *signa cohortium*] an cohortes propria signa habuerint, diversa a signis manipulorum, disputat Lipsius de Militia 4 5, putatque signa cohortium esse eadem quae manipulorum, aut signa triariorum, sic dicta propter dignitatem. Schelius autem p. 299 distinguit signa cohortium et manipulorum, si recte mentem eius cepi. e verbis solis *signa cohortium* aut *cohortis* nihil intelligi tale potest. nam etiam *legionis signa* occurrunt, et *centuriones cohortium*, et tamen intelliguntur signa manipulorum, qui sunt in legione, et duces centuriarum, quae sunt in cohorte. deinde intelligi possunt *cohortes sociorum*, ut in loco Livii 27 13, in quo *signa cohortium* distinguuntur a *signis manipulorum*, ut vidit Dukerus ad illum locum, post Schelium p. 315. quod tamen ab hoc loco est alienum; in quo intelligenda signa manipulorum, qui in quaque cohorte essent. Ern.

congerunt caespites] nota morem antiquum. tribunal imperatorium ecce in castris, etiam illa aetate caespiticium. Plinius Paneg. 56. Xiphilinus 62 2 de Boodicia regina Britanniae, *συνήγαγε δὲ τὸ στράτευμα ἀμφὶ δώδεκα μυριάδας ὄν, καὶ ἀνέβη ἐπὶ βῆμα ἐκ γῆς ἑλώδους*

unt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. properantibus Blaesus advenit, increpabatque ac retinebat singulos, clamitans "mea potius caede imbuite manus: leviore flagitio legatum interficietis quam ab imperatore desciscitis. aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus paenitentiam
19 accelerabo." aggerebatur nihilo minus caespes, iamque pectori usque accreverat, cum tandem pervicacia victi inceptum omisere. Blaesus multa dicendi arte, non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferenda ait; neque

ἐς τὸν Ῥωμαϊκὸν τρόπον πεποιημένον. eleganter. *et ascendit,* inquit, *tribunal e terra palustri more Romano confectum.* Statius in Silvis (5 2 144): *hic suetus dare iura parens, hoc cespite turmas adfari.* Ammianus 23 5. Lucanus 5 316. Plutarchus in Pompeio p. 641 A: *βήματος δὲ οὐκ ὄντος, οὐδὲ τοῦ στρατιωτικοῦ γενέσθαι φθάσαντος, ὃ ποιοῦσιν αὐτοὶ τῆς γῆς ἐκτομὰς βαθείας λαμβάνοντες καὶ κατ' ἀλλήλων συντιθέντες* etc. Claudianus de bello Gild. 424 sqq. Lips. Schelius (ad Hyginum p. 142) putat non intelligi *tribunal* duci destinatum (nullum enim dum ducem seditiosorum fuisse) sed aggerem, in quo signa et aquilae ponerentur: nam etiam apud Hyginum est tribunal, in quo tormenta ponuntur. dicam de hoc verbi huius sensu, quod ipse de *manipulo.* v. ad c. 65. Lipsium verum vidisse puto. satis distinguitur collocatio signorum et exstructio tribunalis. Ern.

1. *quo magis consp. s. f.*] sensus est: ut videre quisque posset ubi essent, qui ferre iniurias non possent, meliores conditiones poscerent; ubi conveniendum, quo eundum esset ei qui se iis aggregare vellet. Ern.

properantibus] si fuisset in unico libro *operantibus*, non huic istud praeferrem. Sueton. Claud. 20. noster infra c. 64: *miscetur operantium bellantiumque clamor.* cf. Veget. de re mil. 2 22. Gron. *properantibus* efficacius est. non modo *operabantur*, sed etiam acriter laborabant, ut celerius perficeretur opus, item studio incensi. sic *properare* dicitur; ut *properare cibum* apud Virgilium, opinor. noster 2 6 *naves properatae;* ibidem 31 *mortem properare*, et c. 80 *tela ad subitum usum properata.* et sic optimi quique. vide Broukhus. ad Tibull. 4 1 205. Ern.

3. *clamitans, mea potius caede*] mirum videri possit; et quid causae cur ob tribunal caespiticium adeo inclamet Blaesus? nam subiungit: *leviore flagitio legatum interficietis quam ab imperatore desciscitis.* capitale ergo adeo facinus illud? capitale prorsus. nam tribunalis exstructio ascensioque signum proprium imperatoris; quod allocuturus milites conscenderet. simile apud Vopiscum in Probo c. 10. sed et allocutio ipsa soli imperatori servata postea. Ammianus de Iuliano nondum principe 16 12: *et cum alloqui pariter omnes nec longitudo spatiorum extenta nec in unum coactae multitudinis permitteret crebritas* (*et alioqui vitabat gravioris invidiae pondus, ne videretur id adfectasse quod sibi soli deberi Augustus existimabat*) etc. Lips.

5. *poenitentiam*] *poenam* coniiciebat Cuiacius. vulgatum ἠθικώτερον et ad misericordiam permovendam accommodatius. Wolf.

6. *pectori eiusque* M.

7. *pervicacia*] ipsius Blaesi, et si qui alii fortiter obsisterent. Lips.

9. *desideria*] proprium hac aetate in tali re verbum; pro quo Cicero *postulata* dixit. sic etiam Suetonius Aug. 17 53 etc.; quae loca iam attulit Pichena. *postulata* vocat et

veteres ab imperatoribus priscis neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse; et parum in tempore incipientes principis curas onerari. si tamen tenderent in pace tentare quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint, cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae vim meditentur? decernerent legatos, seque coram mandata darent. acclamavere ut filius Blaesi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sedecim annis: cetera mandaturos, ubi prima provenissent. profecto iuvene modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati orator publicae causae satis ostenderet necessitate expressa quae per mode-
20 stiam non obtinuissent. interea manipuli ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt,

ipse c. 25 extr. Ern. *desiderium* et mox *ferendum* M.

2. *incipientes*] Acidalius *incipientis*. satis placent *incipientes curae*. sic Ovidio de A. 2 648: *incipiens omnia sentit amor*, et Met. 12 395: *barba erat incipiens*. noster H. 1 31: *incipiens adhuc et nondum adulta seditio*. Gron. mox rescripsi *meditarentur* pro *meditentur*, quod repudiat praecedens *tenderent* et sequentia. Ern. reduxi antiquum *meditentur*: rationem attuli in praeposita commentatione. difficilius est dicere, *incipientis*ne praestet an *incipientes*; in quo nulla est auctoritas librorum. exemplis Gronovii contraria, si probe memini, plura sunt apud Quinctilianum et alios huius aetatis, ut Plin. Paneg. 57: *principes incipientes et desinentes*. Wolf.

8. *ab*] *ad* M.

9. *provenissent*] eleganter pro *successissent*. sic etiam H. 2 16: *inani auxilio, etiam si provenissent*. cf. Ovid. Trist. 1 1 39, Plin. H. N. 18 3. adde interpp ad Sueton. Vesp. 5. Ern.

13. *ob itinera*] expeditionem ergo meditabantur, eoque haec praecurabant, neque alio fine simul in aestivis erant. Lips.

14. *accipere* M.

convellunt] Freinshemio placet vexilla ab hastis, quibus affixa erant, derepta esse. videtur abreptus ab eo qui exponit, fixa solo evellunt et detrahunt, abduntque non visenda militibus, quasi vexillorum reverentia militi turbanti esset pro conscientiae flagello. sed quod non absurdum concedit esse, e solo evellere, hoc solum verum est. nam detrahere vexilla et solo affligere solebant, qui prorsus aut ab imperio aut ab imperatore desciscerent, nec sibi receptum ad poenitentiam reliquum facerent. hi vero nec deficiebant nec sacramenti religione solvi volebant, sed conditionem suam meliorem facere conabantur. cogitandum eos Nauporti, quo missi erant, aliquamdiu tranquillos et in officio operique intentos fuisse, stantibus et fixis vexillis, quum tumultu castrorum comperto abiecerunt opus, iniussuque et ingratiis ducum sustulerunt vexilla, et festinarunt ne communi causae deessent. quod vero ait se nescire quorsum ad diripiendos vicos signa praetulerint, equidem non praetulerunt signa vicorum diripiendi ergo, sed proficiscendi. sed tamen, quemadmodum paulo ante operabantur subrectis vexillis, ut appareret militari eos munere fungi et milites esse, non viles manus undique contractarum aut oblocantium semet operarum, sic inter movendum ad se-

direptisque proximis vicis ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones irrisu et contumeliis, postremo verberibus insectantur, praecipua in Aufidienum Rufum praefectum castrorum ira, quem dereptum vehiculo sarcinis gravant aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret. quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris, et eo immitior quia toleraverat.

21 horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumiecta populabantur. Blaesus paucos, maxime praeda onustos, ad terrorem ceterorum affici verberibus, claudi carcere iubet: nam etiam tum legato a centurionibus et optimo quoque

candam rabiem versis stetisse vexilla, etsi non narretur, credibile satis est, et moris securitatisque causa (non enim sine custodibus facile relinquebantur), et ut ostenderent se milites esse, fraudatos iustis et indigne habitos, atque ob id iratos et pignora capientes, non latrones et praedones meros. vide quae ad Livii 3 54 diximus. Gron.

1. *Nauporto*] meminit et Velleius 2 110. Strabo (7 p. 314) collocat in Tauriscis, situ ab Aquileia stadiis 350. sed vocat *Ναύποντον*, corrupte, ut opinor. Lips.

4. *praefectum castrorum*] munus fuit, nescio an antiquum. mentionem quidem eius ante principes nondum inveni, postea saepius. vide Excursus in *H.* Lips.

dereptum] sic e M pro *direptum* Pichena, recte. sic emendabat etiam Heinsius, quem v. ad Ovid. Met. 3 52. mox in *ferret* est dilogia, et intelligitur proprie relatum ad *onera*, tropice ad *itinera*. Ern.

vehiculo] honestiores ergo militum etiam tunc in vehiculo aut equo. Lips.

9. Medicea scriptura *intus operis*, [in margine *invictus*.] verum censeo *vetus operis*. in Tacito (H. 4 20) *vetus militiae*, et in Silio ipsa haec verba, 4 532, *gnaros belli veteresque laborum*. Lips. recte recepit Pichena, Gronovius, Ryckius. probat etiam Schefferus in Anecd. Obs. Misc. 8 p. 408. ceterae quidem coniecturae, ut *intentus operis*, pro exactore operis, quod placebat Heinsio l. c., *tritus* Gronovii, aliaeque aliorum minus placent. 2 66 est *vetus stipendiis* s. *stipendii*, ut Pichena vult: contra *recens praeturâ*, sive ut Heinsius vult, *praeturae*. Aldus dedit *immitis*, quod Mureto placebat. Ern. etiam Wopkensio merito placet Lipsii correctio, quae unice vera. Wolf.

12. *carcere*] in castris stativis ergo carcer. et cum exercitus moveret, eosdem catena trahebant, more militari, ut alibi dicam. Iuvenalis 6 560. Lips.

13. *a centurionibus*] hoc parum congruere videtur cum reliqua narratione. centurionum saevitiam primum querebatur seditiosa turba c. 17, ut prope semper assolebat; mox iidem contumeliis et verberibus afficiuntur; tum unus eorum occiditur; et ne in hunc aut paucos saevitum putemus, *ceteros* omnes (non *alios*) latebrae texere c. 23. etiam c. 28 centurionum pauci dicuntur vulgo grati fuisse; nec usquam indicium est quando officium facere desierint. quid igitur? num legendum *ac centurionibus ab o. q. manipularium?* satis facilem emendationem vides; an aeque necessaria sit, tute videris. ne ipse quidem ego id puto: verum, nescio quo pacto, magis mihi satis-

manipularium parebatur. illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque cuius manipularis erat, cohortem, legionem, eadem omnibus imminere clamitantes. simul probra in legatum cumulant, caelum ac deos obtestantur, nihil reliqui faciunt quo minus invidiam misericordiam metum et iras permoverent. accurritur ab universis, et carcere effracto solvunt vincula, desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent.

22 flagrantior inde vis, plures seditioni duces. et Vibulenus quidam gregarius miles, ante tribunal Blaesi allevatus circumstantium humeris, apud turbatos et quid pararet intentos "vos quidem" inquit "his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos a Germanico exercitu de communibus commodis, nocte proxima iugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. responde, Blaese, ubi cadaver abieceris. ne

facio in accusanda quam in defendenda vulgata lectione. Wolf.

3. melius foret sic: *modo centuriam quisque, modo cohortem, cuius manipularis erat.* nam manipuli sunt cohortium, non centuriarum. sed nihil muto. etenim etiam qui in centuriis sunt, manipulares, quia quaeque centuria manipuli certi est, et a centuria milites non dicuntur, ut nec a cohortibus. Ern.

6. *invidiam* etc.] Heinsius l. c. ablativos malebat, intellecto *commilitones*; quibus sane aptius verbum *permovere*. invidia movetur, non permovetur. v. H. 4 27, ubi *permovere* est pro *movere*. ceterum latinitas postulat scribi *permoveant*. Ern. haec vana sunt. *permoveri* affectus non minus quam homo dicitur, nisi quod illud efficacius est verbo simplici. quem locum Ernestius in animo habuerit, non reperio; sed plures attulit Crollius. is autem corrigi vult *quo omnes invidia — ira permoverent*, ex mala comparatione loci 15 37. alius vir doctus, *quo militibus invidiam* etc. Wolf.

9. suspectum est viris doctis τὸ *iam*; unde Faernus et Pichena malebant *sibi immiscent*. me quidem particula illa non offendit, quae habet h. l. vim augendi, ut alibi. sensus est: non modo sui furoris socios e carcere eximunt, sed eos adeo ipsos liberatos sibi miscent, qui criminum causa in carcere fuerant. Ern.

15. *communibus*] Pannonico et Germanico exercitui. Wolf.

16. *gladiatores suos*] refer ad solitum saeculi eius morem, quo praesides, praefecti provinciarum familias gladiatorum alebant ad spectacula exhibenda. non enim inter milites lecti, ne erres. Lips. adde Dionysium Vossium ad Caes. B. C. 1 75, ubi etiam paulo ante legendum censet *reddet*, non necessaria coniectura. Ern. nec bona. elegantius est tempus instans in tali commotione. Wolf.

17. *ubi cadaver abieceris*] ingratus labor est Alberici Gentilis (lib. 2 de nuptiis) ex Ictorum reliquiis, quod Velleio 2 54 impegerat Titius, *ubique ire* defendentis. quis ignorat illam aetatem multa sibi permisisse, quae neque Velleius neque aequalium eius quisquam dicendi studiosus ausi? addit e Livio corruptum *accitusque ibi*. non melioribus utitur

hostes quidem sepultura invident. cum osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque trucidari iube, dum interfectos nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum con-

auctoribus in assertione Titius: quae a melioribus petit, aut corrupta aut aliena sunt, ut cum e Gellio *ubi transiret* pro *ut transiliret*; ex Panegyrico *ut ubique possint ire, festinant*, ubi exstat, *ut ubique prosint, ire festinant*. sic e Virgilio (Aen. 5 344) *gratior et pulcro veniens in corpore virtus*, quasi voluerit ille *virtus veniens in corpus* et non *virtus in pulcro corpore* οὖσα, vel si sit, *gratior veniens*, accidens, apparens. tum Propertii (3 7 37) *arcem sedisse* vel *sidisse in cineres*, si tamen sic scripsit, quis non videt esse combustam et collapsam ruisse in cineres? at Barthius *ubi* pro *quo* damnasse Caprum grammaticum, ita loqui tamen hic Tacitum, cui se quam toti gregi Caprorum credere malle festive ait Advers. 33 5. quicquid conentur, cum Latine loquimur, sicubi τὸ *quo* requiritur, illic τῷ *ubi* locus non est; et recte quidem dicimus *quo abieceris*, sed pro eo non dixit Tacitus *ubi abieceris*, verum more illo suo praegnantes sensus breviter efferendi pro eo quod est, ubi non humaveris aut condideris, sed iacens sub dio reliqueris; vel ubi non tenui terrae iniectu contectum, sed sic abiectum relinqui iusseris feris lacerandum. *ubi abieceris*, ubi sine iustis posueris, ubi feceris ut foede iaceat. Hyginus fab. 165: *cantans se in aqua adspexit, et vidit se merito irrisam; unde tibias ibi abiecit*. Gron. recte ista habent. simplicius erit ac facilius: ubi significatio *in loco* et *in locum* concurrunt, ut h. l., *ubi* et *quo* poni possunt; non, cum sola est significatio *in locum*, sed ibi necessario *quo* dicitur. v. Clark. ad Homeri Il. α 593. ceterum in M est *abegeris*, quod non displicet IGronovio. Ern. [immo est *ablegeris*.] plura et aptissima exempla particulae affert Wopkensius, ut Suet. Ner. 48, Galb. 20. Wolf.

1. *sepultura invident* in M est. id revocandum esse censet Gruterus: ei enim casui iungi posse, pluribus se alio loco ostendisse.] nimis vellem, de pluribus hic aliquid praelibasset: neque enim, quis hoc verbo sic usus sit, memini. at *sepulturam* an *sepulturae* scribas, ciccum non interduim: nam utrumque auctores habet optimos, quia et cum *invidere alicui* dicitur, semper intelligi accusativum censeo rei quae invidetur; et cum *invidere aliquid*, dativum personae cui invidetur. Cicero cum in Attio notat (Tusc. 3 9) *quis florem liberûm invidit meûm*, non improbat *invidere aliquid alicui*, sed *invidere aliquem* pro *alicui*. neque id veteribus placuisse video; et vereor ne in Attio praecesserit membrum orationis, in quo esset τὸ *mihi*, in his repetendum. scio Scioppium aliter sentire in Paradoxis, sed nihil me movet. Horatii *ego cur acquirere pauca si possum, invideor*, non ultra producendum est. Ovidii in epistola Laodamiae (Her. 13 137) *Troadas invideo* corruptum est pro *Troasin invideo*, ut animadvertit Salmasius, et merito secutus est Heinsius noster. apud Quinctilianum (9 3 initio) liber optimus *ut huic rei invidere; non, ut omnes veteres et Cicero praecipue, hanc rem*. qui tamen errat: nam *invidere alicui* Plautus, Varro, Lucretius, Cicero ipse dixerunt. quod autem cornicatur Scioppius, cum legimus *invidit commodis eorum*, supplendum esse *invidia* vel *invidere* nominis vim habens, nihil agit. potius *proventum* aut *continuationem*. sic *ne hostes quidem sepulturam invident*, puta *mortuis*: *sepulturae*, cogita τὸ γίνεσθαι vel *fieri*. *invidit operi*, nempe *incrementa* vel *successum*. *non invidebo exemplo*, τὸ *existere*: non prohibebo ne fiat. Gron. revocavi *sepulturam*, lectionem scripti et editorum ante Pichenam, qui primus sine libris induxit *sepulturae*, sine necessitate; quod etiam improbat Heinsius l. c., qui praefert cum Grutero *sepultura*, idque exemplis

23 sulebamus, hi sepeliant." incendebat haec fletu, et pectus atque os manibus verberans. mox disiectis quorum per humeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus tantum consternationis invidiaeque concivit, ut pars militum gladiatores qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram eiusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur. ac ni propere neque corpus ullum reperiri, et servos adhibitis cruciatibus abnuere caedem, neque illi fuisse unquam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. tribunos tamen ac praefectum castrorum extrusere: sarcinae fugientium direptae; et centurio Lucilius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum "cedo alteram" indiderant, quia fracta vite in tergo militis alteram clara voce ac rursus aliam poscebat. ceteros latebrae texere, uno retento Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus ob promptum ingenium. quin ipsae inter se legiones octava et quinta decima ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum illa morti deposcit, quintadecumani

firmare tendit. ablativum verbo *invidere* iungi ab huius aetatis scriptoribus certum est; nec dubitare debebat Gronovius. vide Burmannum ad Quinctil. l. c. et Gesnerum ibidem, qui in huius loci lectione Gruteri sententiam probat. Ern. primus Beroaldus intulit *sepulturam*. in codice plures testantur ablativum fuisse, quem repetii de Gesneri et Allemandi sententia. vide Cortium ad Plinii Epp. 1 10 extr, etsi obloquitur Schwarzius ad Paneg. 86. Wolf.

1. *hi*] Muretus et Lipsius sic ad marginem. nam est in M et vulgatis *ii*. recte *hi* receperunt Pichena et qui post eum edidere. nimis saepe in scriptis haec duo pronomina permutantur, ut etiam ad Suetonium notavimus. Ern. loquens digito ostendit commilitones. perperam alii coniecerunt *mei*. Wolf.

incendebat haec] his vim addebat. Crollius coniicit *intendebat*. sane *incendi* proprie dicuntur homines, non res. sed huius generis translationum alibi permulta exempla videbimus. similiter infra c. 69 *accendebat haec*. Wolf. *incedebant* M.

8. *neque illi fuisse fratrem*] num Vibulenus voluit imitari artem Volscii apud Dionysium Halic. 10 7? scilicet longe minor similitudo in scriptis, praesertim poetarum, saepe doctis videtur sufficere ut alterum alteri ante oculos versatum putent. Wolf.

12. *militaribus facetiis*] moris huius militaris exemplum item in Aureliani vita 6: *huic signum exercitus apposuerat, Manu ad ferrum.* de vite autem centurionum, protrita iam res et conculcata. Lips.

13. *facta vitae* M.

18. causa huius cognomenti me fugit. an forte Sirpicus a sirpando? quod est ligare nodoque constringere, prisca quidem voce; unde sirpi aenigmata sive nodi. quiane verberavit obsoleto illo verbo militum aures? an quia asperior in constringendis militibus duriorque? Lips. probabiliter alii putant scirpis illum usum esse pro vite. Wolf.

tuentur, ni miles nonanus preces et adversum aspernantis minas interiecisset.

24 Haec audita quanquam abstrusum et tristissima quaeque maxime occultantem Tiberium perpulere ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum. et cohortes delecto milite supra solitum firmatae. additur magna pars praetoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant; simul praetorii praefectus Aelius Seianus, collega Straboni patri suo datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector iuveni, et ceteris periculorum praemiorumque ostentator. Druso propinquanti, quasi per officium, obviae fuere legiones, non laetae, ut assolet, neque insignibus fulgentes, sed illuvie deformi et vultu, quanquam
25 maestitiam imitarentur, contumaciae propiores. postquam vallum introiit, portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. stabat Drusus, silentium manu poscens. illi quotiens oculos ad multitudinem rettulerant, vocibus truculentis strepere, rursum viso Caesare trepidare; murmur incertum, atrox clamor et repente quies; diversis ani-

2. *minas interiecisset*] hoc loco posset aliquis abuti ad defendendam vulgarem lectionem apud Suetonium Dom. 17, *dolum interiecit* pro *adhibuit*, quo sensu id dici posse ad illum locum in Excursu negavimus. sed et hic sunt primo duae partes, inter quas interponuntur minae, quod est interiicere deinde adhibentur ad impediendum, non ad perficiendum. Ern.

3. *tristissima — occultantem*] et merito. conf. Liv. 5 1 et 23 5, Caesar 7 28. Gron.

8. *qui tum custodes imperatori*] recepit ergo iterum Germanos custodes Tiberius, destitutos post cladem Varianam ab Augusto. Suetonius Aug. 49. de custodibus istis alibi abunde. Lips.

12. *ostentator* periculorum (poenarum) pervicacibus, praemiorum ad meliorem sensum redituris. non quasi ipse utriusque fortunae exemplar, ut volunt nonnulli. Wolf.

14. *insignibus fulgentes*] de cultu et incultu insignium notanda quaedam observo, et promo in Excurs. in *I.* Lips.

16. *introit* M.

19. *quotiens oculos*] is quidem mos et affectus vulgi, in turba sua audacis. Lucanus pariter in seditione 5 259: *quippe ipsa metus exsolverat audax turba suos. quidquid multis peccatur, inultum est.* et Velleius 2 81: *subita deinde exercitus seditio, qui plerumque contemplatus frequentiam suam a disciplina descivit.* Lips.

sedtulerant M.

21. *repente quies*] video expulsam priscam vocem, *repens quies.* porro huic sententiae Silianum illud plane geminum est, 10 396: *clamor saepe repens et saepe silentia fixis in tellurem oculis.* clamor autem,

morum motibus pavebant terrebantque. tandem interrupto tumultu litteras patris recitat, in quis perscriptum erat praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset; ubi primum a luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum; misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet quae statim tribui possent; cetera senatui servanda, quem neque gratiae
26 neque severitatis expertem haberi par esset. responsum est a concione mandata Clementi centurioni quae perferret. is orditur de missione a sedecim annis, de praemiis finitae militiae; ut denarius diurnum stipendium foret; ne veterani sub vexillo haberentur. ad ea Drusus cum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur. cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adlevandis laboribus, denique nulla benefaciendi licentia. at Hercule verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum rettulisse. nunquamne nisi ad se filios familiarum venturos? novum id plane quod imperator sola militis commoda ad senatum reiiciat. eundem ergo senatum consulendum, quotiens sup-

cum terrerent, ut sequitur; quies, cum timerent. Lips. mihi adverbium magis placet, ob ipsam variationem. Wolf.

9. *contentione* M, ut p. 53 13.

perferret reposuit e M Pichena. at Aurelius, barda mea mens, ait, si excusae lectioni patrocinarer; vultque *proferret* et *proferendis*. neque hic tantum, verum et apud Plinium 18 3: *viator, vela corpus, inquit, ut proferam senatus populique Romani mandata.* et in Plinio quidem iam sic ediderunt: sed tamen notant in optimo Chifletii esse *perferam.* nec dubito quin rectius. neque enim perlata sunt prius quam audita et pronuntiata; et pronuntiando traduntur, quod quid aliud quam *perferuntur?* similiter apud Iuvenalem 6 391: *dictataque verba pertulit*, genere loquendi satyram admodum decenti, in precibus praesertim parum probatis a sacerdote praeeunte *ad deos scilicet secundum consuetudinem*, ut habet vetus Scholiastes. non ergo *protulit.* Gron. c. 23: *perferendis mandatis idoneus.* c. 57: *perfert mandata.* et tamen Broterius ineptum suum *proferre* defendit. Wolf.

11. *denarius diurnum stipendium*] vide dicta ad c. 17. Ern.

15. *at hercule*] forma asseverandi, quae sermonem in sensum diversum ita traducit ut alias *sane*, sed maior[e] cum vi. an quisquam eorum qu[i] nunc supersunt principes scriptore[s] ita loquatur, non facile dixeri[m]; conf. tamen auctorem Epist. 2 [ad] Caes. de ord. re publ. c. 4. Wol[f.] v. Hand. Tursellini 1. p. 437.

18. *numquamne nisi ad se*] ver[a] lectio e verborum traiectu: *n[um]quamne ad se nisi.* Lips. ea p[...] hac recepta est vulgo. fortasse [...] causa, si *numquam nisi* ad to[...] enuntiationem pertinet, ut inter[...] *numquam non.* Wolf.

plicia aut praelia indicantur. an praemia sub dominis, poe-
27 nas sine arbitro esse? postremo deserunt tribunal, ut quis
praetorianorum militum amicorumve Caesaris occurreret, manus
intentantes, causam discordiae et initium armorum, maxime
infensi Gnaeo Lentulo, quod is ante alios aetate et gloria
belli firmare Drusum credebatur et illa militiae flagitia pri-
mus aspernari. nec multo post digredientem cum Caesare,
ac provisu periculi hiberna castra repetentem, circumsistunt,
rogitantes quo pergeret, ad imperatorem an ad patres, ut
illic quoque commodis legionum adversaretur. simul ingru-
unt, saxa iaciunt. iamque lapidis ictu cruentus et exitii cer-
tus, accursu multitudinis quae cum Druso advenerat prote-
28 ctus est. noctem minacem et in scelus erupturam fors leni-
vit: nam luna claro repente caelo visa languescere. id mi-
les rationis ignarus omen praesentium accepit, [ac] suis la-

3. *occurreret*] Muretus et Acidalius corrigunt *occurrerat*. sed in hoc verbo non semper observatur illa temporis ἀκρίβεια. Wolf.

manus — *discordiae*] ecquando manus dedere causam discordiae et armorum, ait ille? certe si, cui sunt intentatae, is strenue repulit eas, aut ultro, quod ira dictat, occupavit. eam enim, qui rixam quaerunt, ut suam occasionem rapiunt, et quasi essent provocati, nihil non sibi licere in auctores iniuriae interpretantur. dein tumultu coepto advolant et aggregantur utrimque socii, et a manibus ad ferrum ac caedes transitur. apage *annos*. Gron. sane durus est locus. quid si Tacitus dedit *manus intentantes, maxime Lentulo?* videtur in margine elogium, *causa discordiae et initium armorum*, scriptum fuisse, ut alibi, dein venisse in textum explendi causa. infra c. 32 est quidem simile quid, *ea vetustissima materia* etc. sed ibi alia structura est. Ern. exemplum huius structurae erat c. 2 *subsidia dominationi*; et eo modo intellexit, opinor, Gronovius. iam quaeris cuiusnam discordiae mentio fiat, quum discordiam dudum saevisse viderimus. nimirum totius huius seditionis tres quasi actus seu gradus distinguuntur, inde a c. 17, tum a 20, tum a verbis istis. narraturus nunc est discordiam praetorianos inter ac Pannonicos milites, iras horum novas et arma expedita in cohortem Drusi. huius extremi et atrocissimi actus praecipua *causa*, i. e. occasio et materia (incentivum), fuit *intentatio* illa *manuum*. Wolf.

5. *ante alios* h. e. aliis praestans aetate et gloria bellica. v. Ind. v. *ante*. hominis laudes sunt 4 44. Wolf.

14. quid hoc, *clariore paene coelo?* cassa palearum, si examinas. a Beroaldo ea lectio est, quam sperne; et substitue *luna claro repente coelo*. facit sententia, et prisca scriptura *clamore pena coelo*. claro autem coelo is lunae languor; et ideo sequitur *postquam ortae nubes offecere visui*. Lips. Salinerius volebat *clariore plena coelo*, et *clariore* positive accipiebat, et sic quoque Chifletius in epist. ad Lips. t. 1 collect. Burm. p. 727. Nerius in Ann. 1 4 *clarore plena coelo*; et clarorem accipit de lumine solis, quod luna recipit. sordes istae sunt. verum vidit Lipsius. *clarore* tamen etiam IGronovio placet. Ern. *clamore pena caelo* M.

15. molestum hic esse τὸ *ac* sen-

boribus defectionem sideris assimulans, prospereque cessura quae pergerent, si fulgor et claritudo deae redderetur. igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu strepere; prout splendidior obscuriorve, laetari aut maerere; et postquam ortae nubes offecere visui creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos lamentantur. utendum inclinatione ea Caesar et, quae casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria iubet. accitur centurio Clemens, et si alii bonis artibus grati in vulgus. ii vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inse-

sit Freinshemius, qui abesse mallet. succurrere alio modo voluit Heinsius, emendans *hanc*; quod durum est. melius Freinshemius iudicavit. Ern. [M *a*, in margine *ac.*] commodissime coniicit Wopkensius *accipiebat*, *suis lab.* eclipsis haec, apud chronologos celebris, incidit in 5 Kal. Oct, initio hor. 3 18′ 32″, fine h. 7 6′ 32″. certa testis incipientis principatus Tiberiani. Wolf.

2. *pergerent*] frequens hoc verbum Tacito: sed nusquam, opinor, vel ipsi vel alii *pergere aliquid* est insistere instituto, agere quod in manibus habeas. ut commodissime accipiamus, integrum foret *prospere cessura itinera quae pergerent.* sed quis hac in re sic loquitur? prorsus censeo Tacitum scripsisse *quae urgerent*, i. e. quae laborarent, quibus instarent. Horat. Sat. 2 7: *vitiis gaudet constanter et urget propositum.* et Carm. 2 18: *marisque Baiis obstrepentis urges summovere litora.* noster 12 12: *itaque urgeret coepta.* non dicit *pergeret coepta.* Gron. Rhenanus *quae gererent*, quod multo est languidius. Heinsius l. c. *quo pergerent.* Davisius (ad Cic. Leg. 2. extr.) *quae agerent*; quod cuivis in mentem veniat. vulgatum verum videtur. *pergere* nostro est persequi, urgere. A. 3 66: *si rectum iter pergeret.* conf. 4 20, 15 27. adde Burm. ad Val. Flacc. 4 690. Ern. iam Lipsii in prima editione coniecturae erant *urgerent*, *peragerent.* postea eas tacite revocavit. *pergere rem* antiquo usu est studiose tractare, in re molienda et persequenda quum maxime occupari. cf. Wopkens. Lectt. Tull. 3 2. sic et alia verba neutra similis potestatis olim cum quarto casu poni solita, v. c. *petere* (iter), *contendere*, *properare*; ac mansit id maxime in hoc posteriore. Wolf. *gererent* et *peragerent* margo M.

3. *aeris sono*] clarum exemplum vanae religionis, ad levandos lunae labores. ita enim opinio erat. Iuvenalis nimis facete de sexu tinniente (6 441) *una laboranti poterit succurrere lunae.* Livius 26 5. quem morem nec Christianos desiisse discas e divo Maximo Taurinensi episcopo; qui nimis id indignatur et culpat homilia propria *de defectu lunae.* ait inter alia hic apta: *cum requirerem quid sibi clamor hic vellet, dixerunt mihi quod laboranti lunae vestra vociferatio subveniret et defectum eius suis clamoribus adiuvaret.* Lips.

6. *perculsae*] hic quoque suspicari liceret legendum *percussae*, ut supra c. 12. sed vulgatum intelligi potest *de statu deiectae*, quod est *perculsae.* Ern. vide ad c. 12. Wolf.

7. *potandi* M, *portendi* margo. mox M *adversari.*

11. *ii*] sic a Lipsio correctus locus. M et alii corrupte *in. in vigiliis se inserere* dici nullo modo potest. vide dicta de *ubi* ad c. 22.

runt, spem offerunt, metum intendunt. "quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis imperium populi Romani capessent? quin potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad paenitentiam sumus? tarda sunt quae in commune expostulantur: privatam gratiam statim mereare, statim recipias." commotis per haec mentibus et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. tum redire paulatim amor obsequii: omittunt portas, signa unum in locum prin-
29 cipio seditionis congregata suas in sedes referunt. Drusus orto die et vocata concione, quanquam rudis dicendi, nobilitate ingenita incusat priora, probat praesentia; negat se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri ut placatus legionum preces exciperet. orantibus, rursum idem Blaesus et Lucius Apronius eques Romanus e cohorte Drusi, Iustusque Catonius

Lipsius posuit in margine: recepit Pichena, quem secuti sumus. Ern.

11. *stationibus*] quae ante portas quidem, sed paulo longius: atqui et in ipsis *custodiae* fuerunt, et has adiungit. nos in Militia, 5 8. Lips.

2. *percennioni* M.

4. *denique* h. l. pro, ut paucis absolvam, dici recte monet Freinshemius. sic saepe esse apud omnes scriptores hodie notissimum est. Ern.

6. *novissimi in culpam*] hoc accipiendum quasi ad meliores militum dictum. etsi enim omnes rebellaverant, non aeque prompte, et quidam secuti magis quam ducentes. hos nunc excitat. Lips. tirones a veteranis concitatos. ii maxime in vigiliis. accurate monuit Freinshemius. Wolf.

9. *tironem*] intellegit qui stipendia nondum complessent, abiunctos ab iis qui sub vexillo veterani. Lips.

13. *contentione* M.

nobilitate ingenita] culpavi; nec nunc omnino capio, nisi quod videtur simile illi dicto apud Lucanum 8 323: *quos Lentulus omnes virtutis stimulis et nobilitate dolendi praecessit.* hinc apud Claudianum (de bello Get. 376) *mista sed nobilis ira.* in quibus plus scilicet aliquid intellegitur quam dicitur. Lips. intellige ferociam quandam et pervicaciam, ut supra appellat Tacitus, quae non cedat periculo, non timeat libere dicere quae sentiat; qualis esse solet in hominibus magnae nobilitatis. Ern.

17. *exciperet*] legitima ratio postulat *excipiat*; et sic Tacitum dedisse credo. vulgatum est a librario Langobardico vel germanizante. Ern. hoc probat Crollius. haud dubie nimis insolens h. l. videtur imperfectum; non tamen ad Taciti mentem. Wolf.

18. *cohorte Drusi*] intellige cohortem amicorum, quos secum duxerat de more Drusus. comites alias vocantur. sic Germanici comites et amici Ann. 3 13, in quibus Vitellius fuit et alii. sed de his abunde dixi in Excursu xv ad Suetonium. Ern.

Iustusque] credo eum esse qui postea praetorii praefectus, imperante

primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. certatum inde sententiis, cum alii opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem censerent, alii fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum; terrere, ni paveant; ubi pertimuerint, impune contemni; dum superstitio urgeat, adiiciendos ex duce metus sublatis seditionis auctoribus. promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici iubet. tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos, alii corpora extra vallum abiecta ostentui.

30 tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti; et pars, extra castra palantes, a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi; quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. auxerat militum curas praematura hiems, imbribus continuis adeoque saevis ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque unda raptabantur. durabat et formido caelestis irae, nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum levamentum quam si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo suis quisque hibernis redderentur. primum octava, dein quinta decuma legio rediere. nonanus opperiendas Tiberii epistulas clamitaverat, mox desolatus aliorum discessione imminentem necessitatem sponte praevenit. et Drusus non exspe-

Claudio, et Messalinae fraude interfectus. suadeo legas Dionem 60 18. de primo ordine ego in Militia libro 2. Lips.

3. *primulcendum* M.

6. *ex duce metus*] ne mutemus. dictio est quam amat Tacitus. ita 2 38, 11 20, Agr. 16. a Sallustio sumpsit (de re publ. ad Caes. c. 1 extr.): *neque quemquam a multis metuendum esse, quin ad eum formido ex multis recidat.* Lips.

9. *obrutos*] sepultos, aut properatae scrobi iniectos. vide ad c. 61. necatos esse per se apparebat et ex antecedentibus. Wolf.

extra vallum] ut in oppidis animadversiones extra muros, sic et in castris extra vallum. ideo corpora hic abiecta in eum locum qui fuit extra portam Decumanam, a castrorum tergo, uti ex Vegetio discas 1 23. Seneca de Ira 1 16: *damnatus extra vallum deductus est, et iam cervicem porrigebat, cum subito apparuit commilito ille.* Hirtius de bello Africano c. 46: *sic extra vallum deducti sunt et cruciabiliter interfecti.* Calpurnius Declam. 7 in ipso argumento: *imperator corpora eorum extra vallum proiici iussit.* eiusdem sententiae quod idem Tacitus statim (c. 32): *convulsos laniatosque et partim exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum proiiciunt.* Lips.

15. *tutari signa* i. e. recta habere et servare in principiis, ubi defixa. Lips. habitum hoc in diris. Florus 3 11 3, ibique Dukerus. quippe signa numina legionum erant. Wolf.

22. *desolatus*] solus relictus, μονωθείς, ut Glossae veteres. Lips.

ctato legatorum regressu, quia praesentia satis consederant, in urbem rediit.

31 Isdem ferme diebus isdem causis Germanicae legiones turbatae, quanto plures, tanto violentius, et magna spe fore ut Germanicus Caesar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus vi sua cuncta tracturis. duo apud ripam Rheni exercitus erant: cui nomen superiori, sub Gaio Silio legato; inferiorem Aulus Caecina curabat. regimen summae rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unetvicesimanis quintanisque initio, et tractis prima quoque ac vicesima legionibus: nam isdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur per otium aut levia munia. igitur audito fine Augusti, vernacula multitudo nuper acto in urbe delectu, lasciviae sueta, labo-

1. *considerant* M.

6. *tracturus*] elegans est Freinshemii coniectura, et consentiens vocibus seditiosorum capite extremo, *tracturis*. sed et vulgata commodum sensum habet, ut bene iam monuit Ryckius. Ern. sicut extremo hoc capite *sua* ad milites spectat, ita hic quoque. si ad Germanicum spectaret, tamen *sua vis* esset ea quam ab exercitu mutuaretur; igitur non *sua*, sed *aliena*. tam ambigue non loquuntur veteres; nec possunt haec ex nostrarum linguarum vitiis iudicari. quare ut omittam quantum legiones praevalentes suarum opum fiducia deceat (illa enim *magna spes* est militum), ad Lipsii et Freinshemii coniecturam ipsa constructio nos trahit vi sua. et hanc coniecturam, quae iam dudum sedem in textu meruerat, malam dicit Broterius, mire laudans sui Pellicerii nugas, *in sua c. tracturus*. conf. c. 35 med. Wolf.

8. *filio* M, *silio* margo.

9. *Galliarum censui*] censum accipies non qualis Romae, ut notae saltem essent Gallorum facultates, sed ut ex modo census tributum penderent et vectigal. quod cum in aliis provinciis servabatur (apud Iurisconsultos titulo toto de censibus), tum in Gallia potissimum, ditissima provinciarum. adde sis nostra in Excurs. *K.* Lips.

12. *ab undevicesimanis*] in Germania inferiori hac aetate ubique xxi legionem reperio, non xix. itaque hic et saepius repone *unaetvicesimanis*, quae vox remotior ab usu hodie, imposuit scriptorum vulgo. adi, si placet, ad H. 1 61 notas. Lips. Pichena e M recte, quod coniecerat Lipsius, reposuit, firmaruntque ceteri, nisi quod dederunt vulgo *unetvicesimanis*, extrita littera ea quae una mendo fortasse causa fuerat. Lipsianam scripturam merito praefert Broterius. etiam c. 45 *unaetvicesimae*. vide ad H. 4 78. Wolf.

13. de legione *prima*, cuius saepe in hoc libro mentio, quaeque in antiquo marmore *Germanica* vocatur, vide, si lubet, erudite disserentem Bimardum in Originibus Cularonensibus c. 5 t. 1 Thes. Inscr. Murator. p. 95 seqq. Ern.

a^c vicessima M.

16. *nuper*] ante quinque circiter annos, nuntiata in urbe clade Variana; cum quidem Romae subitum militem Augustus conscripsit ad tu-

rum intolerans, impellere ceterorum rudes animos: venisse tempus quo veterani maturam missionem, iuvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, saevitiamque centurionum ulciscerentur. non unus haec, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures, alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: sua in manu sitam rem Romanam; suis victoriis augeri rem publicam; in suum cognomentum adscisci
32 imperatores. nec legatus obviam ibat: quippe plurium vecordia constantiam exemerat. repente lymphati destrictis gladiis in centuriones invadunt: ea vetustissima militaribus odiis materies et saeviendi principium. prostratos verberibus

telam ripae Rheni, et plerosque e libertinis. Suetonius 25 et Dio 56 23. Lips.

1. *impellere*] vulgatum *implere* Ernestii index explicabat *contagione imbuere*, nescio quo auctore; Wopkensius *exagitare*, *concitare*, laudatis quidem auctoribus, sed parum validis. aures seditiosorum *implere*, animos *impellere* Latinum est. itaque verissimam emendationem, quae cuivis ex c. 16 in mentem venerit, libenter reduxi in sedem suam. Wolf.

4. mutavi interpunctionem, ne sit *unus Percennius*, nomen proprium pro appellativo. oritur hinc acumen quoddam, quod dubito an sit veterum linguarum. Wolf.

8. *in suum cognomentum*] si ad sua tempora Tacitus respexit, clara res: omnes enim post Tiberium fere imperatores cognomen sumpserunt a pugnacissima gente. at quid est quod hic milites in eo glorientur, nisi si divini et praescii futurorum? nam ad hoc aevi solus Drusus et Germanicus cognomine illo usi, ex decreto quod apud Dionem habes 55 2. et si quisquam ex imperatoribus, solus certe Tiberius. sed correctione explico me, et omnino scribendum censeo *adsciscì imperaturos*. idque verum, cognomento illo insignitos eos qui in spe principatus. praeter dictos, ecce Vitellius imperator *filium sinu retinens Germanicum appellavit*, H. 2 59 extr. Lips. dissentiunt Salinerius Freinshemius Ryckius, et *imperatores* intelligunt duces exercituum, qualis Drusus olim, post Tiberius, tum Germanicus; quibus nomen imperatoris datum, quod etiam Germanico passim tribuit Tacitus. quae mihi adhuc commodissima ratio visa est. sensus erit: qui imperatores fiant, exercitui Germanico maxime praefici, ut Germanicorum cognomen accipiant veluti omnium gloriosissimum, sive hoc maxime cognomen petere ac sumere. ceterum vide infra 2 26. latinitas durior est, et mire dictum in *alicuius cognomen adsciscì*: sed tamen et supra c. 8 *Livia in nomen Augustae adsumebatur*. Ern. ibi forma lenitur zeugmate. sed conf. 2 60. ad gloriationem satis erat adhuc duos tres duces ita appellatos fuisse. militi militaris usus nominis conveniebat. quid de vocabulis mutetur Romae, isti non curant; et quando illi *imperator* usurpari coepit pro *principe?* conf. Lamprid. Severo c. initio. Germanico exercitui super bia creverat ex eo quod duc tum a nulla gente praeterquam Germanis cognomentum sumpserar Wolf.

12. *prostratos*] ex more fustuar vide Casaub. ad Suet. Tib. c. ante hoc parenthesin feci *ea — pr cipium*. Wolf.

mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adaequarent: tum convulsos laniatosque et partim exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum proiiciunt. Septimius cum perfugisset ad tribunal pedibusque Caecinae advolveretur, eo usque flagitatus est donec ad exitium dederetur. Cassius Chaerea mox caede Gai Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adulescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. non tribunus ultra, non castrorum praefectus ius obtinuit: vigilias, stationes, et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur. id militares animos altius coniectantibus praecipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disiecti nec paucorum instinctu,

1. *mulctant*] malim *mulcant* in hac significatione. Cicero pro Mil. 14. Liv. 29 9, 8 24, 26 12. quibus locis omnibus *multare* non aeque placet. Lips. idem in M repertum recte recepit Pichena et Gronovius. de verborum *multare* et *mulcare* permutatione frequenter actum a criticis. Ern.

sexageni singulos] in legione plena sexaginta centuriones. Dionysius Halic. 9 10, et Vegetius; ego plene in Militia 2 5—8. Lips.

7. *adolescens*] admodum 30 annorum et amplius. quum Caligulam occideret, senior dicitur Suet. Calig. c. 56. Wolf.

12. *nil p.*] Rhenano placet *vel*. nec sperno. Lips. hoc quidem palam est, non respondere inter se τὰ *neque* et *nil*, nihiloque magis τὰ *neque* et *vel*. sed qua in voce mendum sedeat, videndum. nihil illos offendit τὸ *disiecti*, quod me maxime. qui enim *disiecti?* sparsi, inquit Aurelius. et haec quidem vis vocis: sed an Pannonii magis sparsi? immo mox e sparsis adunati. tale autem quid dixisse Tacitus videtur, quod in Pannoniis fuisset et tumultum eorum minus metuendum reddidisset, quemadmodum *paucorum instinctu*: eo enim Percennius et Vibulenus significantur. quid moror? Taciti manus fuit: *quod nusquam distracti, nil paucorum instinctu*, hoc est, nullo loco, nulla in re discordes. Balbus ad Ciceronem (Epp. ad Att. 8 15): *ut Caesarem et Pompeium perfidia hominum distractos rursus in pristinam concordiam reducas.* noster 4 40: *si matrimonium Liviae velut in partes domum Caesarum distraxisset.* Varro apud Non. 4 138: *distractione civium elanguescit bonum proprium civitatis, atque aegrotare incipit et consenescere.* atque hinc Germaniciani formidabiliores. nam Pannonii subinde distracti, ut cum *depulsi aemulatione* c. 18, cum *ferrum inter se parabant ob centurionem cognomento Sirpicum* c. 23. Gron. sed *disiectus* idem est quod *distractus*, eoque verbo saepe utitur noster. vide 1 70, 2 45, 3 2, 4 46, ut iam monuit Heinsius. ego probem Rhenani coniecturam, *quod neque disiecti vel paucorum instinctu*, cum Pichena et aliis; quam recepit Ryckius. non semper post *neque* sequitur *neque* vel *nec*, ut saepe monuerunt viri docti, sed etiam *vel*, *aut* (v. Bentleium ad Horat. Epod. 16 6), item *et*, *ac*, ut contra Bentleium docet Burmannus ad Ovid. Met. 3 492. atque Tacitus permultis locis usitatiorem particularum consecutionem, velnti data opera, negligit. sic 3 54: *neque mihi aut vobis usui futuras.* Ern. *aut* munus negandi sustinere (nam vim per se non habet) ab omnibus, et recte, concessum est. verum an simplices copulae *et ac* eundem usum habe-

sed pariter ardescerent, pariter silerent, tanta aequalitate et
33 constantia ut regi crederes. interea Germanico per Gallias, ut diximus, census accipienti excessisse Augustum affertur. neptem eius Agrippinam in matrimonio pluresque ex ea liberos habebat, ipse Druso fratre Tiberii genitus, Augustae nepos, sed anxius occultis in se patrui aviaeque odiis, quorum causae acriores, quia iniquae. quippe Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus; unde in Germanicum favor et spes eadem. nam iuveni civile ingenium, mira comitas et diversa a Tiberii sermone vultu adrogantibus et obscuris. accedebant muliebres offensiones, novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paulo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis in-
34 domitum animum in bonum vertebat. sed Germanicus quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Se-

ant dubitatur, Burmannoque et aliis hac in re se opponit Ruhnkenius ad Velleium 2 45, Bentleium sequens. neque vero Bentleius id quod volebat plane demonstrasse videtur, et erunt qui victum putent uno adversarii Iohnsoni exemplo (ex Ovid. Met. 10 92 sqq), cui similia quamlibet multa addi possint. sed proprietatem si sequimur, his copulis ista negandi vis nonnisi tum tribuitur, quum unius aut paucorum nominum adiectio et velut appositio fit, non quum integrae enuntiationes inferuntur cum verbo novo. neque in his simillimae significationis particulis non apparet usus quidam legitimus, qui aliam magis frequentet alia. ita disiunctivam *vel* negare paucissimis exemplis doceri poterit. praetuli ergo *nec*, Grotii coniecturam; ac video iam eandem placere Wopkensio. *nil* omnino falsum duco, quia non coit cum proximis verbis, nec apte pendet aliunde. est enim: quod non *sparsi*, *non impulsu paucorum agerent*. pro *sparsis*, *distractis* iam Pompeius Magnus *disiectam manum* dixerat, opp. *coniunctis* sive *contractis copiis*, in epist. apud Cic. ad Att. 8 post 12. Wolf.

3. *census accipienti*] ea forma sermonis Iurisconsulto dicta *legatio ad census accipiendos*. c. 1. D. de muneribus et honoribus. Lips.

7. *iniquae*] a virtutibus eius ortae. invidebant, et erectum ingenium timebant. Lips. *acriores* causae sunt validiores. *pertinaciores nos facit iniquitas irae*, Seneca de ira 3 29. alte repetita sententia, in quam scite commentatur Muretus. Wolf.

8. *credebaturque*] immo prodita a Tiberio eius epistola est, qua de cogendo ad restituendam libertatem Augusto agebat. quae una causa necis pio in patriam iuveni, sed infelici. Suetonius in Tib. 50. Lips. conf. 2 82, et Suet. Claud. 1. Wolf. *credebatur. qui* M, et perinde p. 59 11: *triumphos qui*.

14. *castitate*] qua unum maritum amabat suum. per se castitas ferociam domare non potest, nisi ea virtute et moderationem et ceteras omnes muliebres virtutes contineri dixeris. sed prius videtur verius, et *amore mariti* quasi explicationis causa additum. Wolf.

16. *proprior* M, et *seque*: margo *sequanos*.

quanos proximos et Belgarum civitates in verba eius adigit. dehinc audito legionum tumultu raptim profectus obvias extra castra habuit, deiectis in terram oculis velut paenitentia. postquam vallum iniit, dissoni questus audiri coepere. et quidam prensa manu eius per speciem exosculandi inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret; alii curvata senio membra ostendebant. assistentem concionem, quia permixta videbatur, discedere in manipulos iubet: sic melius audituros responsum; vexilla praeferri, ut id saltem discerneret cohortes. tarde obtemperavere. tunc a veneratione Augusti orsus flexit ad victorias triumphosque Tiberii, praecipuis laudibus celebrans quae apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae inde consensum, Galliarum fidem extollit; nil usquam turbidum aut discors. si-
35 lentio haec vel murmure modico audita sunt. ut seditionem attigit, ubi modestia militaris, ubi veteris disciplinae decus, quonam tribunos, quo centuriones exegissent, rogitans, nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum

5. *exosculandi*] haec est codicis et antiquarum editionum scriptura, non *osculandi*, quod, nescio quare, Lipsius invexit. illud recte tuetur Gronovius et dedit Broterius. conf. H. 1 45. Wolf.

10. *a veneratione Augusti orsus*] ita capit haec verba Aurelius, ut Germanicus initio orationis oculos coniecerit in imaginem Augusti signis affixam, quam sit veneratus genu flexo et manu ori admota, mox orsus sit proloqui. sed sic possunt accipere, qui nesciunt quid Tacito et aliis sit *veneratio*; et certe id non omnes sciunt. usurpant autem eam vocem pro ea quam noluerunt dicere *venerabilitatem*; ut *veneratio Augusti* non sit actio aliorum circa eum, sed ipsi insita dignitas vel maiestas. sic 12 41: *qui mos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus augebat venerationem feminae.* de Agrippina loquitur. Seneca ad Polyb. 21: *qui munere fortunae tantam venerationem receperat, ut felicitas eius effugeret invidiam.* Iustinus de cohorte Alexandri 13 1: *eius virtutis ac venerationis erant ut singulos reges putares.* ergo *a veneratione Augusti orsus*, est, orsus dicere de magnitudine ac maiestate illius principis. Gron.

13. credo Tacitum dedisse *pulcherrime*, quae in hac phrasi est legitima ratio. scio ab ea discessisse paulatim scriptores Latinos, sed etiam librarios eam mutasse, quod a suae linguae indole discreparet. Ern. errat, ut puto. tenue discrimen est. si *recta, strenua* vel simile quid esset, concederem. sed ut rem *strenue* facere dicimus, ita non dicimus *pulchre*; et *pulchrum factum* magis in usu est quam *pulchre facere*, in illa certe significatione. ad hoc etiam exquisitior est vulgata. Wolf.

18. *universi*] in codice et ante Lipsium erat *universa*. etiam hoc repetit Gronovius filius. patri, opinor, Lipsius egregie coniecisse videbatur. Wolf.

notas exprobrant; mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant vallum, fossas, pabuli materiae lignorum adgestus, et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quaeruntur. atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, mederetur fessis, neu mortem in isdem laboribus, sed finem tam exercitae militiae neque inopem requiem orabant. fuere etiam qui le-

1. *exprobrant*] non, opinor, verbis, aut quo Germanico obiicerent, sed ostendunt invidiae faciendae causa et ostendendo exprobrant. sic est etiam supra c. 18 initio. vide locum Lucani mox allatum a Lipsio. Ern.

praetia vocationum M.

3. Daniel Heinsius vix dubitabat esse glossam e margine textui insertam vocem *lignorum*, vocis *materiae* interpretationem. Ryckius autem per *materiam* trabes ingentes, per *ligna* virgulta, vimina etc. contra Oudendorpius ad Sueton. Ner. 33 *materiam* de lignis dici docet, e qua sepes vel vallum fiat. possis etiam *materiam* latius capere, ut lapides contineat sternendis viis: sed illa materia non in castra congeritur, de quibus tamen sermo. optimum fuerit *materiam* capere de lignis ad struendum vallum et aedificandum, *ligna* intelligere, quae ad coquendum, ignes nocturnos necessaria sint. Ern. nota est Ulpiani distinctio in Digg. 32 1 55. conf. Buchneri not. ad Plin. Epp. 10 50 2. Wolf.

4. *adversus otium castrorum*] Seneca ep. 18. med. *miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum iacit, et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessariis possit.* Liv. 39 2. Vopisc. Probo 9. haec *opere, imperio, labore, manu militari* facta dicebant. conf. Suet. Aug. 18, Plin. 11 29, Quinctil. I. O. 2 13 16. Servius (ad Aen. 8 652) de Gallis urbem tenentibus: *adeo ut quae incendere non poterant, militari manu diruerent*, usus in hostium opere verbo Romano. Gron.

6. *mederetur fessis*] similia Iuliani milites, in seditione apud Lucan. 5 274: *iam respice canos* etc. Lips.

7. *neu mortem in iisdem laboribus*] haec mutilata esse putabat Heinsius. vitiosa esse fortasse concedam; et putavi aliquando sic emendari posse, *neu morerentur:* orabant ut mederetur fessis, neu sineret se mori in hac tam misera vitae conditione. *oro te ne moriar* breviter dictum pro oro te ne sinas me mori. particula quidem *neu* necessario verbum requirit, eaque si est a Tacito, aut *morerentur* legendum, aut excidit *obirent* aut simile. etiam vulgatum defendi et explicari potest, si pro *neu* legamus *nec.* qui dixit *neque inopem requiem orabant*, pro orabant ne sineret requiem sibi a militia esse cum inopia coniunctam, idem etiam non dubitavit, ut opinor, dicere *nec mortem in iisdem laboribus orabant*, h. e. ne se ad mortem usque iisdem laboribus vexari sineret, ne mors se in istis laboribus opprimeret. sed prius, ut opinor, melius. ceterum *neque inopem requiem* intelligendum, *et non inopem requiem.* de hoc usu τοῦ *neque* aliquot locis IFGronovius in Observatt. Ern. *neu* legitimum est in prohibitione (quippe alius generis est *neque*, ut bene docet Ernestius), nec ellipsis verbi durior hic quam c. 7 *ne laeti* etc. mollit eam post tria substantiva, *mortem finem requiem*, illatum *orabant*, neque erat verbum quod cum illis tribus commode iungi posset, v. c. *daret.* quod ille coniecit aliquando, multo est durius hac omissione. Wolf.

gatam a divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus; et si vellet imperium, promptos ostentavere. tum vero, quasi scelere contaminaretur, praeceps tribunali desiluit. opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. at ille moriturum potius quam fidem exueret clamitans, ferrum a latere deripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prensam dextram vi attinuissent. extrema et conglobata inter se pars concionis, ac vix credibile dictu, quidam singuli propius incedentes, feriret hortabantur; et

2. *ominibus*] an vero *nominibus?* sic quidem Suetonius 13 de Caligula: *densissimo et laetissimo obviorum agmine incessit, super fausta nomina, sidus et pullum et pupum appellantium.* fausta nomina sunt, di te servent Auguste, imperator, princeps, felix, victor, aliaque ab adulatione vulgi nata. Dio quidem ab hac lectione est 57 5. τόν τε Τιβέριον, inquit, ἐκακηγόρησαν, καὶ τὸν Γερμανικὸν αὐτοκράτορα ἐπεκάλεσαν. Lips. Ovidius Met. 12 218: *felicem diximus illa coniuge Peirithoum, quod paene fefellimus omen.* et alibi *et reddidit omina votis*, de salutantibus inter se. nec aliter Suetonius l. c., *super fausta omina*, non *nomina*. Gron. *faustum* et nominum et ominum epitheton est. at ἄκυρον est *nomen* in aliquem; et *in* ipsis nominibus sunt omina. Wolf. *omnibus* M.

si vellet imperium] id Velleius 2 125 ita exprimit: *defuitque qui contra rem publicam duceret, non qui ducerentur.* nec alio fine legata petunt, tanquam illum scilicet habeant pro herede. Lips.

varie tentatus locus in voce *promptos.* alii *promptas* i. e. legiones volunt e M; Heinsius *prompta* i. e. res promptas, ut 12 12. ego vulgatum *promptos* probo, intellectu τοῦ se. sic mox *at ille moriturum potius*; et sic saepe. neque enim legiones, sed se promptos ostendebant. verum aliud est in hoc loco, quod medelam desiderare videtur. primum, quid faustis in Germanicum ominibus cum flagitatione pecuniae sibi legatae? deinde *ostentavere* non potest pendere a *fuere.* igitur aut sic legam: *fuere etiam qui - - reposcerent, et faustis in G. ominibus, si vellet imperium, promptos ostentarent*, aut mutata interpunctione sic: *fuere qui - - reposcerent. et faustis in G. o. - - ostentavere.* Ern. apud Ciceronem haec constructio offensionem haberet, non apud Tacitum. ceterum si cui *promptos* mancum videtur, lenem medelam habet, *et se, si v. imperium.* nec eam tamen ipse probarim. Wolf.

6. recte *a latere.* nam mos priscus gladium ex humero suspendere et demittere ad latus. Homerus Il. β 45: ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον. Od. β 3: περὶ δὲ ξίφος ὀξὺ θέτ' ὤμῳ. conf. Virg. 8 459, 11 1. nec id heroum modo saeculo, sed obtinuit postea, atque adeo apud Romanos. Claudianus de laud. Stilic. 2 91: *gestatosque patri scapulis radiantibus enses.* et Germanos. Windichindus: *subnixi stabant* (Saxones) *parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos.* ad renes enim, ut eiusmodi scriptorum atticismus est, valet ad latera. Lips.

9. *incedentes*] sic quoque auctor infra c. 61: *incedunt moestos locos visuque ac memoria deformes.* immo et Cicero (de Invent. 2 14): *facilius autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii et suam et adversarii narrationem saepe et diligenter pertractabit.* Gron. coniecerat Muretus *accedentes.* sed gravius est *incedere*, Tacito etiam usitatius. vide indicem. Wolf.

miles nomine Calusidius strictum obtulit gladium, addito acu-
tiorem esse. saevum id malique moris etiam furentibus
visum; ac spatium fuit quo Caesar ab amicis in tabernacu-
36 lum raperetur. consultatum ibi de remedio. etenim nuntia-
batur parari legatos qui superiorem exercitum ad causam
eandem traherent; destinatum excidio Ubiorum oppidum, im-
butasque praeda manus in direptionem Galliarum erupturas.
augebat metum gnarus Romanae seditionis et, si omitteretur
ripa, invasurus hostis. at si auxilia et socii adversum absce-
dentis legiones armarentur, civile bellum suscipi. periculosa
severitas, flagitiosa largitio: seu nihil militi sive omnia con-
cederentur, in ancipiti res publica. igitur volutatis inter se
rationibus placitum ut epistulae nomine principis scriberentur,
missionem dari vicena stipendia meritis; exauctorari qui sena
dena fecissent, ac retineri sub vexillo ceterorum immunes
nisi propulsandi hostis; legata quae petiverant, exsolvi du-
37 plicarique. sensit miles in tempus conficta, statimque flagita-
vit. missio per tribunos maturatur; largitio differebatur in

3. *spatium fuit*] adstabant milites attoniti. id fecit ut ne furentes quidem illico sentirent Caesarem abductum. Wolf.

6. *Ubiorum oppidum*] intelligunt coloniam Agrippinae, caput Ubiorum. v. Cellar. G. A. t. I p. 262. Ern.

9. primum observent tirones abruptum loquendi genus: *ac civile bellum suscipi*, pro *et quod intelligebant civ. b. s.* deinde subita commutatio orationis obliquae in rectam, *periculosa severitas* etc. cuius etiam apud Livium exempla deprehendi. itaque non necesse cum Heinsio in accusativos mutare nominativos. v. ad 12 64. ac ne quis putet pro *concederentur* legendum esse *concedantur*, dicitur pro *concessa fuerint*, quomodo et alibi imperfectum ponitur. Ern. [*sibi omnia concedentur* M.] male adhuc servatum est Pichenae [et M] vitium *ac*, a Freinshemio iam mutatum. ita Beroaldus et reliquae veteres et Lipsii omnes. Wolf.

12. *res publica*] quia sic in unico libro est, concedo. alioqui facile *re publica*, quod habebant editi, tueare; nam quemadmodum *in ancipiti res publica* dicitur intellecto verbo *erat*, sic *in ancipiti re publica* iuxta belle dicitur intellecto eiusdem verbi participio *futura*. Gron. hoc dubito an belle. inde a verbis *periculosa severitas* intelligo *videbatur*, quod in superioribus latebat. nunc in postremis nova commutatio orationis inepta esset, etiamsi nulla esset ambiguitas. Wolf.

16. *legata quae petiverant*] recte ergo in Suetonii Tib. 48 scriptum: *militi, post duplicata ex Augusti testamento legata, nihil umquam largitus est.* ubi male Beroaldus *publicata*. Lips.

18. malebam *in hiberna usquam*: sed Iosiae Merceri, amici olim nostri, verissima lectio et distinctio, *largitio differebatur in hiberna cuiusque*. nam in castris aestivis iunctim legiones habebantur, in hibernis singulae seorsim. volebant ergo differri et interim divelli: sed miles fraudem suspicatus abnuit. Lips. quod ingenio assecutus est Mercerus, in M reperit Pichena. itaque receptum in textum. Ern.

hiberna cuiusque. non abscessere quintani unetvicesimanique, donec isdem in aestivis contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris pecunia persolveretur. primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, cum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus superiorem ad exercitum profectus, secundam et tertiam decumam et sextam decumam legiones nihil cunctatas sacramento adigit. quartadecumani paulum dubitaverant: pecunia et missio quamvis non flagi-
38 tantibus oblata est. at in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum, et prae-

1. *non absc.*] sic interpretor immotam priscam lectionem. cum acquiessent primani et vicesimani, tardum fuit quintanis unetvicesimanisque exspectare donec in hiberna veniretur; ideoque occlamitaverunt minitabundi non se vestigium moturos, non in officio futuros, nisi et nummi repraesentarentur; nec destiterunt tumultuari, donec concederet Germanicus. hoc cum extorsissent duae legiones improbae, si non necessario, at prudenter placuit ut modestioribus et moram passis ultro par honor haberetur, ne illi videntes contumaciam furoris sociis profuisse, rursus exasperarentur, et male obrutum incendium resurgeret. Gron. extorserunt eam pecuniam in ipsis aestivis quintani et unaetvicesimani, turbarum concitores pervicacissimi c. 31 et 45. hi abscedere recusabant, quum iam per ceteros mora non erat. si quid offendit, hoc est, quod continuo fisci rapti memorantur tantum in I et XX legionibus. sed id eo fit, quia harum discedentium prior mentio occurrebat. illae autem quum poscerent largitionem, non tam pro se quam pro communibus commodis loqui putandae sunt. Wolf.

untetvicesimanique donec istem M.

2. *viaticum* h. l. non accipiendum de pecunia ea quae de publico attribuitur in bellum, provincias ituris, ut apud Ciceronem: saltem non sola: sed ea quam secum quisque sumsit, non modo ad certas necessitates sed etiam ad fortuitas. Ern.

5. *inter signa*] tangit non dubie morem priscum, quo pecunias solitum deponere ad signa. ii enim militares dii, id templum. Veget. 2 20, Suet. Domit. 7. Lips.

8. *cunctatus*] immo *cunctatas*, uti ad legiones ipsas referas. Lips. ac sic e M restituit Pichena, probatque Heinsius. Ern.

10. *at in Chaucis — et praesenti*] non bene haec cohaerere videntur, nec apta consecutio particularum, aut Tacito usitata, qui saepe transitionem alias per *at* facit. videtur dicendum fuisse: *at in C. cum coeptavissent - - legionum, praesenti* etc. aut simili modo. forte scripsit Tacitus: *et in Chaucis - - at* vel *sed praesenti* etc. video tamen et alibi durius per *et* consequentia antecedentibus subiici, ut infra c. 60: *unde maior Caesari metus; et Caecinam - mittit.* Ern. *at* in Chaucis *quoque* turbatum est a vexillariis. nam etiam post Varianam cladem in interiore Germania praesidia erant relicta, Chaucique socii in primis constantis fidei. interiectum *et* egregie exprimit facilitatem et celeritatem rei. Wolf.

11. de Vexillariis, ne iusto longior nota fiat, dicemus separatim, ad calcem operis. Ern. ad quatuor vel quinque coniecturas de hoc genere militum accessit nuperrime nova, a reliquis paulo longius recedens, nec tamen per se improbabilis, Gallici interpretis, Lamalli. hic suspicatur milites fuisse *primae centuriae*, apud quam vexillum cohortis servabatur; ex ea centuria ad graviores casus

senti duorum militum supplicio paulum repressi sunt. iusserat id Mennius castrorum praefectus, bono magis exemplo quam concesso iure. deinde intumescente motu profugus repertusque, postquam intutae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: non praefectum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium imperatorem violari. simul deterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, et si quis agmine decessisset, pro desertore fore clamitans, reduxit in hiberna
39 turbidos et nihil ausos. interea legati ab senatu regressum

interdum delectos factos et ad expeditiones missos esse, qui Vexillarii dicerentur. Wolf. cf. Walch. Agric. p. 240.

2. *Mennius*] Heinsius suspicatur *M. Ennius*, vel *Menenius*. sic 3 70 *L. Ennius*. Ern.

bono magis — iure] soli enim illi ius plectendi militis, qui exercitus rector. et Augusti quidem instituto, quod apud Dionem 53 13, solis propraetoribus sive legatis Augusti, quos gladio succinxerat, id ius fuit; postea etiam proconsulibus universisque provinciarum rectoribus, ex lege 6 de off. praesid. saltem ut punirent milites gregarios. leg. 9 de custod. reorum: *qui exercitum accipit, ius animadvertendi in milites caligatos habet*. Lips. ego accipio: magis opportune atque utiliter quam legitime et ex disciplina. nam imitationem si cogites, *exemplum malum* erat, praesertim militiae, gladio quemquam uti cui ius utendi non est, vel in usum publicum. unde illud Galbae: *commilito, quis iussit?* H. I 35. et inde ausus L. Otho imperatoris pater *milites quosdam, quod motu Camilli ex poenitentia praepositos suos quasi defectionis adversus Claudium auctores occiderant, capite punire, et quidem ante principia se coram, quamvis ob id ipsum promotos in ampliorem gradum a Claudio sciret*, quo facto gloriam eum auxisse testis Suetonius Oth. 1. eodem pertinet Velleii 2 47, cum Clodium a Milone iugulatum ait *exemplo inutili, sed facto salutari rei publicae*. hic respexit ad imitationem. at Tacitus *bono exemplo* non dixit pro re imitanda, sed simpliciter pro *bene*; quemadmodum Iuvenalis 13 1: *exemplo quodcunque malo committitur*, h. e. male aut perperam. bene autem factum interpretatur ob utilitatem praesentem. Gron. rectissime. *exemplum* est factum, facinus, non simpliciter tamen, sed quoad vel alii imitari possunt, etsi non debent, vel exemplum fit, quod intuentes alii, quid fugiendum, quid timendum sit, intelligunt. est h. l. etiam respectus ad supplicium, quod *exemplum* vocari Latinis, posteriori de causa, notissimum est. Ern.

6. *deterritis qui obsisterant* M. vulgo *exterritis*.

9. *egressi*] sive placet, *digressi*. vulgo est *regressi*: sed falso, nequedum ulli missi. intellegit legatos, vel qui a senatu decreti ad ferendum proconsulare imperium, de quibus supra; vel qui a Tiberio missi ad turbas sedandas, de quibus iam audierat. hoc Dio 57 5 sentire videtur. res sic videtur. sed ut aperte fabuler, *ab senatu digressi* vel *egressi* haud satis placet: magis lectio Florentini codicis, *legati ab senatu regressum iam*, ut a superiore exercitu regressum iterum ad Aram Ubiorum velit, ibique conventum, ac plurimum fortasse ibi, aut Coloniae Agrippinae, agebat: quidni, vel in uxoris patrisque eius gratiam? Lips. sic etiam Mercerus et Faernus coniecerunt. recte recepit Pichena. Rutgersius (V. L. p. 73) coniicit *Roma egressi*. Ern. infeliciter. *regressum* recte legi, prodit particula *iam*. infra c. 57: *legati a Segeste*. Wolf.

iam apud aram Ubiorum Germanicum adeunt. duae ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo, hiemabant. pavidos et conscientia vecordes intrat metus, venisse patrum iussu qui irrita facerent quae per seditionem expresserant. utque mos vulgo quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, auctorem senatus consulti incusant; et nocte concubia vexil-

1. *aram Ubiorum*] v. ad c. 57. Ern.

6. *consulatu functum*] et quidem nuper: consul enim fuit anno ante, cum CSilio. Munatium illum esse qui censor fuit anno 732, fuge credere. non facile aetas fert, non Taciti verba. dixisset enim potius a praecipuo honore *censura functum*. filius, credo, eius. Lips.

7. *vexillum*] quod vexillum? illudne sub quo veterani habebantur? non videtur. non enim illi solum, sed duae legiones in eadem culpa, quarum signa aquilaeque in castris, non in tabernaculo ducis. refer ergo ad aliud vexillum, et observa ritum antiquum. signum futurae pugnae vexillum purpureum fuit; quod adservabatur merito in tabernaculo ducis, quia illi soli ius et arbitrium proponendi. hoc insignite et *κατ᾽ ἐξοχὴν vexillum* dictum. docte Glossae veteres: *ῥούσιον φάρσος vexillum*. at de more Caesar B. G. 2 20, B. H. 27. Plutarchus formam eius satis describit in Fabio p. 182 C: *τὸ τῆς μάχης σημεῖον ἐξέθηκεν. ἔστι δὲ χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος.* quod Plutarchus *χιτῶνα* dicit, tunicam etiam Isidorus Orig. 19 22: *russata, quam poeniceam vocant, nos coccineam. hac sub consulibus Romani usi sunt milites, unde etiam russati vocabantur. solebat enim pridie quam dimicandum esset, ante principia poni* (vellem dixisset *ante praetorium poni*, vel *supra praetorium*: id enim verius) *quasi admonitio et indicium futurae pugnae.* Plutarchus iterum in Bruto p. 1002 D: *ἅμα δὲ ἡμέρᾳ προὔκειτο μὲν τῷ Βρούτου χάρακι καὶ τῷ Κασσίου σύμβολον ἀγῶνος, φοινικοῦς χιτών.* non ergo simpliciter velum fuit, sed tunicae forma. mansit is mos ad tempora imperii labentis. vide Ammianum 27 10. hoc illud vexillum est, quod lymphati milites postulant, et cum eo ius scilicet caedis et armorum. Lips. non possum subscribere viris doctissimis, quibus libenter assurgo. quorsum enim signum pugnae, ubi nemo hostis? postquam in hiberna iam concesserant? sed ius caedis, inquit, postulant et armorum. itane? armorum adversus quos? legatos. at hi inermes. caedis tamen quorum? eorundem. at etiam sacrosancti. an Germanicus, cum tandem, invitus licet, vexillum tradidit, simul ius dedit caedendi legatos? dii meliora. ego vero *vexillum* intelligo, de quo legis hoc ipso capite, *veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant*; quod nacti erant, cum exauctorarentur. hoc suspicabantur venisse qui sibi ereptum atque suppressum irent, ab senatu legatos: ideo illud in sua potestate esse optimum rebantur. etsi autem tot erant caligae, tot millia clavorum, ut, quamvis hoc suppressum esset quod acceperant, aliud renovato tumultu extorquere possent, tamen ipsum omen verebantur, si, modo quod accepissent, fieret irritum. et facile subserviebant veteranis, qui sub signis manebant, quippe metuentes ne, si veteranis auferretur vexillum, ab sese repeterentur nummi eadem vi expressi. Gron. unum hoc quaerere libet, quare vexillum veteranorum in domo Germanici servatum sit, cum legiones signa sua in castris certo loco posita haberent. idem etiam scrupulus Ferrarium urebat Elect. 1 3. altera dubitatio eius, cur unum tantum vexillum, cum duarum legionum veterani essent, ni-

lum in domo Germanici situm flagitare occipiunt, concursuque ad ianuam facto moliuntur fores, extractum cubili Caesarem tradere vexillum intento mortis metu subigunt. mox vagi per vias obvios habuere legatos, audita consternatione ad Germanicum tendentes. ingerunt contumelias, caedem parant, Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat. neque aliud periclitanti subsidium quam castra primae legionis. illic signa et aquilam amplexus religione sese tutabatur; ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani Romanis in castris sanguine suo altaria deum commaculavisset. luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se Plancum imperat, recepitque in tribunal. tum fatalem increpans rabiem, neque militum sed

titur opinione eius de vexillariis veteranis, de qua dicetur loco ante indicato. Ern. prior dubitatio facile tollitur. nam si fides veteranorum suspecta erat imperatori, eorum vexillum ei loco pignoris esse poterat, retentum in domo sua. ac potest huc referri adiectio ipsa, *in domo Germanici situm*, quae cur facta sit, in hoc sensu statim apparet. sed tertium quendam scrupulum video in eo quod audax facinus ne uno quidem verbo veteranis tamquam praecipuis auctoribus assignatur, quae res alias omitti non solet. quamobrem ad Lipsii rationem revertor, qua milites, insigne imperatorium sibi exposcentes, significant se imperium detrectare, tum illud rapiunt quo adversus ipsos uti primo quoque tempore posset. ita vero haec vexilli efflagitatio similis est auso c. 18, quum tribunal exstruere et occupare conabantur. Wolf.

2. *extractum cubili*] cave vim Caesari factam cogites. *extrahi* dicuntur etiam qui strepitu aut alia re commoti surgunt e lecto, progrediuntur. dicuntur etiam *exciri*. Liv. 1 7: *Evander concursu pastorum trepidantium excitus*. Ern. at fores molientium necemque minantium audacia Lamallo incredibile facit vim factam non esse. equidem nescio quid fecerint, nisi quod eum non traxerunt pedibus. *excire* paulo lenius vocabulum est quam nostrum. Wolf.

7. *quam castra — amplexus*] haereo an distinguendum sit, *quam castra. primae legionis illic signa*. videntur enim duae hae legiones unis in hibernis fuisse, sic tamen ut ritu Romano quaeque legio cum signis seorsum locaretur. ideo ait Plancum confugisse ad aquilam et signa primae legionis. supra, tres legiones Pannonicae castris aestivis simul habebantur: separatae tamen aquilae, donec per furorem *una tres aquilas et signa cohortium locarent*, ait Tacitus. receptam tamen interpunctionem tueri videtur quod sequitur, *quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur*; ut videantur haec in unius legionis castris gesta. Lips. *castra primae legionis* intellige partem castrorum ubi prima legio, cum Schelio ad Hygin. p. 24. Ern.

11. *altaria deum*] sunt arae, ut opinor, quae in principiis honori aquilarum et castrensium deorum erant; itemque principum, quorum effigies in signis. vide Militiam nostram, 5 4. Lips.

13. *recipitque*] M [IGronovio teste, non Furia] et Beroaldus *recepitque*. recte correctum postea. Ern. vide ad 2 7. Wolf.

14. *increpans* non videtur regere

deum ira resurgere, cur venerint legati aperit; ius legationis atque ipsius Planci gravem et immeritum casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur, attonitaque magis quam quieta concione legatos praesidio auxiliarium

40 equitum dimittit. eo in metu arguere Germanicum omnes quod non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia et contra rebellis auxilium. satis superque missione et pecunia et mollibus consultis peccatum. vel si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam coniugem inter furentes et omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem avo et rei publicae redderet. diu cunctatus aspernantem uxorem, cum se divo Augusto ortam neque degenerem ad pericula testaretur, postremo uterum eius et communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret perpulit. incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quae

41 simul trahebantur; nec minus tristes qui manebant. non florentis Caesaris neque suis in castris, sed velut in urbe victa, facies, gemitusque ac planctus etiam militum aures oraque

rabiem ut suum accusativum (sequentia non patiuntur), sed absolute ponitur. Germanicus ne irritaret seditiosos, in fatum et deos avertit culpam; dixit fatalem illam rabiem esse, non militum vitio sed deorum ira resurgere. absolute dici *increpare* notum est. si quis tamen malit accipere pro *accusans* (v. Gron. ad Liv. 27 1) et deinde intelligere *dicens*, non repugnem. Ern. *increpans* h. l. potestatem quam dicunt praegnantem habet, ex neutrali propria et activa mistam, sicut Germanicum *schelten*. cf. Liv. 8 32 extr. fatalem rabiem et θεοβλάβειαν vocat cum increpatione. Wolf.

1. *resurgere*] nempe eam rabiem. fatalem eam rabiem esse incusans, neque sponte militum sed deorum ira recrudescere, ut recte Freinshemius. quod moneo, ne quem pelliceat *res vergere*, quod nonnemo coniecit, et vidi quibus placeret. conf. Tacitus H. 2 38, Cicero pro Lig. 6. Gron.

5. *metu*] *motu*, Faerni et Lipsii coniectura, multum arridet Allemando. non mihi. quum milites exprobratione imperatoris magis perculsi quam mitigati erant, et *metuebatur* ne cito rabies rediret, arguere Germanicum amici omnes etc. motus nunc non erat, immo quies aliqua. Wolf.

8. *salus*] Heinsius addendum censebat *sua*. non arbitror necessarium in Tacito. Ern.

11. puto verius *aspernante uxore*. Lips. quod recte negat Heinsius. sed quod accusativos pendere vult a *cunctatus*, et huic verbo significationem morandi tribuit, de qua ad Claudianum (in Stilic. 2 284) egerat, id ab h. l. alienissimum est. Ern.

12. *cum*] *con* M.

17. *qui*] lego *quae*. de feminis enim sermo coniugibusque amicorum. Lips. immo *qui* verum, ut recte monet Freinshemius. intelliguntur Caesar et amici distracti a suis coniugibus. Ern.

18. distinctio Acidalii [*sed velut in urbe victa facies*, scilicet erat, *gemitusque ac planctus*] non placet,

advertere. progrediuntur contuberniis. quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas illustres; non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris aut comitatus soliti. pergere ad Treveros et externae fidei. pudor inde et miseratio et patris Agrippae, Augusti avi memoria; socer Drusus; ipsa insigni fecunditate, praeclara pudicitia; iam infans in castris genitus, in contubernio legionum edu-

quamvis et Freinshemius eam secutus sit. ea, inquit, facies rerum, non florenti Caesari et castris suis subnixo, sed urbi captae conveniens, h. e. discessus hic muliebris agminis trepidus atque inhonorus, gemitusque ac planctus, etiam militum animos visu audituque percussit. GRON. saepe doctos in fraudem illexit omissum participium verbi substantivi, quamvis ea ellipsis frequens sit et quasi propria Latini sermonis. non est facies *urbi captae conveniens*, sed Caesaris *velut in urbe capta* ὄντος. alioquin esset *urbis victae*. WOLF.

2. *quod tam triste*] (putant viri docti substantivum desiderari,) quasi non passim veteres hoc compendio sermonis utantur. Virgilius *triste lupus stabulis*. Ovidius (ex P. 2 2 119): *qui cum triste aliquid statuit, fit tristis et ipse*. Petronius c. 19: *ne quid tristius exspectarem, comitatus faciebat*. et c. 20: *si quid tristius paras*. intelligo autem in Tacito *genus hominum et rerum*. GRON. sed Heinsio videtur scribendum *quid.* recte; et huius corruptionis plura exempla reperi. ERN. receptum nondum moveo, etsi locutio insolentior est, et Gronovii exempla minus idonea praeter notum Virgilii. si *triste* substantive dictum est pro *tristi facie rerum*, quo in loco *quod* recte habet, videri potest Tacitus frustra quaesivisse vocabulum, quod eam rem quam brevissime exprimeret. *spectaculum* suppeditabat Ursinus cum aliis. WOLF.

4. *treviros* M.

externae fidei] non ergo colonia tunc Treviri fuisse videntur, etsi in H. 4 62 et 72 sic appellat; putemque sub Claudio hoc iure demum donatos. LIPS. ceterum in hoc loco habent quo se delectent stili Corneliani admiratores ac defensores. mollietur tamen locus ultima sui parte, si cum Heinsio legas *et externa fidei*, quod stilo Taciti valde conveniens est; item si interpunxeris post *soliti*, ut sensus sit: et eas pergere ad Treviros, qui non sint Romani, sed externi, quorum fides incerta sit. ERN. vix Latina est Heinsii coniectura. ex analogia, quae illi obversabatur, tolerari possit *incerta fidei*, non *externa*. fides *externa* opponitur Romanae vel sociorum; *et* additum est ἐπεξηγητικῶς: ad Treviros quippe peregrinae fidei *homines*. mirifici sunt qui *externae fidei* pro dativis habent, et *committi* subaudiunt. priora quomodo molliora fiant, interpositae (post *illustres* et *soliti*) lineolae monstrabunt. vulgaris grammatica poscebat *sine centurione aut milite*, *sine solito comitatu et insignibus imperatoriae uxoris*. adeo vulgaria odit hic scriptor. WOLF.

6. quia *socer Drusus* non bene coit cum praecedentibus (deberet enim esse *soceri Drusi*, quia mortuus tum erat), interpunxerim sic: *Aug. a. memoria*: *socer Drusus*, *ipsa ins. fec*. ERN. vis insignis est in hac commutatione. non tam Drusi memoria quam ipse amatissimus imperator animis obversabatur cum miserabili nuru. similis conversio c. 42 ad legionem XX, quae sub Tiberio militaverat. puncta parum iuvabant. WOLF.

7. *in castris*] CCaligulam in castris natum versiculi prisci adfirmabant apud Suetonium c. 8; etiam Plinius in Germanica historia, apud Treveros vico Ambitarino i. e. apud hiberna legionum. et clare hic noster. alii aliter: vide Excursus in

ctus, quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. sed nihil aeque flexit quam invidia in Treveros. orant, obsistunt, rediret, maneret, pars Agrippinae occursantes, plurimi ad Germanicum regressi. isque ut erat

42 recens dolore et ira, apud circumfusos ita coepit. "non mihi uxor aut filius patre et re publica cariores sunt: sed illum quidem sua maiestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent. coniugem et liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul a furentibus summoveo, ut quicquid istuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur, neve occisus Augusti pronepos, interfecta Tiberii nurus nocentiores vos faciat. quid enim per hos dies inausum intemeratumve vobis? quod nomen huic coetui dabo? militesne appellem, qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis, an cives, quibus tam proiecta senatus auctoritas? hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis. divus Iulius seditionem exercitus verbo

L. Lips. et nos in Excursu ad Suet. Calig. Ern.

2. ait *studia vulgi*, militaris scilicet. nam tribuni et centuriones dignioresque militum veste et habitu erant a gregariis distincti, ut alibi dicam accurate. at caliga tegmen vulgi. infra c. 69. non ita plene Dio expressit 57 5, qui vertit *ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὸ πλεῖστον τραφεὶς τοῖς στρατιωτικοῖς ὑποδήμασιν ἀντὶ τῶν ἀστικῶν ἐχρῆτο.* melius Suetonius 9: *Caligulae cognomen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur.* caligatus igitur, manipularis, gregarius eadem sunt, pro militum plebe, i. e. qui honorem aut gradum in castris nondum ceperunt. Suet. in Aug. 25. iurisconsultus l. 9 de custod. reorum: *qui exercitum accipit, ius animadvertendi in milites caligatos habet.* cum exceptione dixit, quia in digniores non habet. legi in lapide vetusto *C. Oppio C. f. vel. omnibus officiis in caliga functo.* et ab eadem sententia Seneca (de Benef. 5 16) scripsit *Marium a caliga ad consulatum pervenisse*, i. e. ab infimis ordinibus. item Plinius (7 43) Ventidium *inopem iuventam in militari caliga tolerasse.* quamquam non abnuam quin caligae digniorum etiam militum, sed cum discrimine, puta aureis argenteisve clavis distinctae. unde cum additione *speculatoria caliga* apud Suet. c. 52 et Tertull. de cor. mil. init. Lips.

4. *absistunt* M.

6. Heinsius vult corrigi *doloris et irae*; eodemque modo corrigit vulgarem lectionem in aliis locis. mihi non placet, cum in omnibus locis *recens* cum ablativo constanter exhibeant libri scripti et editi, aliquid novari. Ern.

11. *istuc* quidem alienum est, et sine dubitatione rescribo *istinc*, nempe a vobis, ab exercitu seditioso. idque memetipsum olim non animadvertisse indignor. Ern. alienum adverbium, non pronomen.

14. *quod nomen*] imitatum videtur ex oratione Scipionis apud Livium, pariter in seditione militari, 28 27. Lips. mox *vallo et a. circums.* spectat ad c. 39, concursu ad Germanici domum facto; non quod vallum circumiecissent ei retinendo. Wolf.

18. *verbo uno*] Plutarchus Caesare

uno compescuit, Quirites vocando qui sacramentum eius detractabant. divus Augustus vultu et aspectu Actiacas legiones exterruit. nos ut nondum eosdem, ita ex illis ortos si Hispaniae Suriaeve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat. primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot praeliorum socia, tot praemiis aucta, egregiam duci vestro gratiam refertis? hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis e provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos non missione, non pecunia satiatos; hic tantum interfici centuriones, eici tribunos, includi legatos; infecta sanguine castra, flumina; meque precariam animam inter infensos trahere.
43 cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis, o improvidi amici! melius et amantius ille qui gladium offerebat. cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius; legissetis ducem, qui meam quidem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. neque enim di sinant ut Belgarum, quanquam offerentium, decus istud et claritudo sit, subvenisse Romano nomini, compressisse Germaniae populos. tua, dive Auguste, caelo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria, isdem

p. 732 A, Dio 42 53, Suetonius Caes. 70, et Lucanus 5 357: *discedite castris, tradite nostra viris ignavi signa Quirites.* Lips.

1. *Quirites vocando*] conf. Lampridius Alexandro Sev. 52 sq. Gron.

2. *Augustus — exterruit*] v. Suet. 17, Dio 51 3. Wolf.

5. *signis a Tib.*] apparet religionem aliquam fuisse in militia ordienda. credo autem hanc primam legionem conscriptam post cladem Vari. Lips.

7. *egregiam*] aut intelligendum aut addendum *ita* vel *tam egregiam.* potuit absorberi particula per ultima verbi praecedentis. sententia est e Virgil. Aen. 4 93. Ern. vim ironiae frangeret talis adiectio; nec veteres ea uti solent. neque opus est Wopkensii complemento *egregiam hanc.* Wolf.

duci vestro] de Tiberio cum Freinshemio et aliis capio; idque patet clare e sequentibus, *ipsius tirones, ipsius veteranos.* Ern.

16. *qui*] Pellicerius coniicit *qui ut.* temere, quanquam verba sic fere intelligenda. Wolf.

18. gloriemur Belgae. nos iam olim Caesaris testimonio *omnium Gallorum fortissimi*; nos nunc Germanici, idonei et validi *subvenire Romano nomini, comprimere Germaniae populos*; nos Civilis voce (H. 4 76) *Gallorum robur.* praeclara ista, at non illud. *πάλαι ποτ᾽ ἦσαν ἄλκιμοι Μιλήσιοι.* Lips.

21. *imago*] cur imaginis mentio? suspicor huius Drusi inter signa imaginem cultam, quia eo duce res pulcherrimae gestae. nec enim solae imperatorum imagines habebantur innexae signis, sed et aliorum, quos imperator sibi velut aequabat. Sueton. Tib. 48. hanc igitur praesentem intuens, ista pronunciat filius. Lips. magis probo Freinshemium, qui tropice capit. mortuorum, in

istis cum militibus, quos iam pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant. vos quoque, quorum alia nunc ora alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem et filium redditis, discedite a contactu ac dividite turbidos. id
44 stabile ad paenitentiam, id fidei vinculum erit." supplices

deos non relatorum, imagines in signis cultas non credo; neque id satis probat Stewech. ad Veget. 2 6, p. m. 105. Ern.

1. *cum militibus*] Grotius vult *commilitibus*. sed sensum eundem in prisca lectione patere censeo; quam tamen mutari facilius ferrem, si τὸ *commiles* Latinum esse vocabulum constaret. sed constat non esse: cur enim passim toties *commilitones* appellant? pellexit illustrem virum locus Plinii, apud quem corrupte legitur (37 2) *rei publicae datum mille talentum, legatis et quaestoribus, qui oras maris defendissent, HS bina millia, commilitibus singulis quinquaginta*; cum sit in mss *rei publicae et quaestoribus, qui oras maris defendissent, datum mille talentum, militibus singulis sena millia sestertiorum.* sic plane membranaceus bibliothecae Academicae; sic complures a Budaeo inspecti, qui Plutarcho et Appiano adhibitis rescribit *praefectis et quaestoribus, qui oras maris defendissent, datum mille talentum, militibus singulis sena millia sestertium, comitibus quinquagena*. Lib. 3 de Asse. Gron. et tamen Ryckius recepit in textum *commilitibus* ut necessarium, defendens latinitatem non modo loco Plinii, quem negat corrigendum statim ob auctoritatem codicum a Budaeo et Gronovio inspectorum, sed etiam alio Caesaris (B. C. 2 29), denique Glossis veteribus, in quibus est συστρατιώτης *commiles*. de Plinii loco fallitur: etiam alii codices Harduino consulti habent *militibus*, et sic restituit Harduinus. in Caesaris loco omnes sane libri scripti habent *commilites* vel *cummilites*, quae varietas favet coniecturae in hoc loco: sed locus ille atque verbum illud haud dubie in mendo cubat, virique docti ipsum verbum *commilites* varie tentant, ut nec huic loco confidere liceat. restat sola Glossarum auctoritas, quae vix tanta est ut propter eam liceat Tacito inferre vocem illam contra codicem; quae alioqui valde commoda esset. est autem duplex ratio huic loco consulendi. vel emendando, ut deleas *cum*, dicasque irrepsisse ut in locum Plinianum, utque infra c. 57 est *commotis* pro *motis*: ita satis fiet iis qui hic dativos desiderant, quos ad *eluant* referant. vel explicando sic, ut velit divum Augustum et Drusum istorum ipsorum militum, qui rebellassent, opera eluere maculam susceptam. mihi posterius placet. eadem mecum sensit IGronovius ad h. l, quamquam in hac sententia usitatius foret *per*. Ern. *maculam* intellige publicam, ex clade Variana aspersam Romano nomini. hanc maculam ne *Belgae*, ne *exteri*, sed *iidem isti* iam mutati *milites Romani* eluant, ducibus et auspicibus Augusti et Drusi coelestibus animis. longe usitatius est et vero etiam gratius *cum*, quo societas operae significatur. conf. c. 25 et 34; quamquam talia ubique plurima sunt. ut *commiles* non videretur aevi posterioris esse, h. l. tamen nihili esset, nisi forte ad ablativos absolute positos confugeris. dativos qui primus desideravit, dormitabat, et maculam forsan referebat ad dedecus seditione admissum. Wolf.

3. *vos quoque*] eximia peroratio. *mutata ora et pectora* quum dicit, nemo est qui id, si velit, non ad se privatim trahere queat. postrema autem sententia eiusmodi est ut, si qui adhuc iram retineant, in eos ceteram turbam armet, seu poenitentia seu metu poenae et coeptorum diffidentia correctam. notavit Freinshemius. Wolf.

5. *dividite* pro secernite, seiungite a vobis, quod est sane insolens. Ern.

ad haec, et vera exprobrari fatentes, orabant puniret noxios, ignosceret lapsis, et duceret in hostem; revocaretur coniux, rediret legionum alumnus, neve obses Gallis traderetur. reditum Agrippinae excusavit ob imminentem partum et hiemem; venturum filium: cetera ipsi exsequerentur. discurrunt mutati, et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae Gaium Caetronium, qui iudicium et poenas de singulis in hunc modum exercuit. stabant pro concione legiones destrictis gladiis; reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem acclamaverant, praeceps datus trucidabatur. et gaudebat caedibus miles, tanquam semet absolveret; nec Caesar arcebat, quando nullo ipsius iussu penes eosdem saevitia facti et invidia erat. secuti exemplum veterani haud multo post in Raetiam mittuntur, specie defendendae provinciae ob imminentis Suevos, ceterum ut avellerentur castris trucibus adhuc non minus asperitate remedii quam sceleris memoria. centurionatum inde egit.

8. *stabant pro conc.*] exemplum, nisi fallor, primum animadversionis a milite ipso usurpatae, quod hodie in nostra militia vulgo obtinet. Ammianus tamen id recensuit, quasi ex more prisco, 29 5: *cum invenisset eos exercitu circumseptos, quid de istis nefariis, inquit, proditoribus fieri oportere, contubernales devoti, censetis? secutusque adclamationem rogantium sanguine vindicari eos qui inter Constantianos merebant, prisco more militibus dedit occidendos.* Lips.

11. *tanq. semet absolveret*] Virgilius de Sinone (2 130): *assensere omnes; et quae sibi quisque timebat, unius in miseri exitium conversa tulere.* Gron.

15. *imminentes Suevos*] quomodo Suevi Rhaetiae imminere potuerint, intelligi potest e Germ. 43. Ern. *Raetiam* cum Broterio posui ubique, non *Rhaetiam*, de multorum doctorum sententia. ita lapides plurimi et optimi. *Rhenus* obvertitur, scio. verum in talibus non Germanica origo sed Romanorum consuetudo spectanda. Wolf.

16. *adhoc* M.

17. *egit*] nescio an *legit*, qua forma senatum legere dicimus. satis autem ambitiosa haec lectio, militibus adhibitis quasi arbitris, cum solius id imperatoris alias et ex more esset. tale notat noster in Caecina H. 3 49. etsi Germanicus tamen plenam totamque electionem militi non largitus. Lips. non potest placere, utcunque pingatur. *centurionatum agere* Latine dicitur ut *agere potestatem, agere proconsulatum, agere regnum*; ubi *agere* est gerere, administrare. item *legere centurionatum* non respuent aures Romanae, ut *legere sortem vitae*, si cui et huius et cuiuscumque alterius loci libera est optio. sed neuter sermo rei, qua de Tacitus, aptus est. *legere* autem *centurionatum*, ut *legere senatum*, ferri non quit: senatus enim corpus est senatorum: an et *centurionatus* corpus centurionum? immo gradus militiae honoratae. hoc modo corpora multorum et personae singulae *legi* dicuntur, ut *legere senatum, legere magistratum, legere militem, legere exercitum:* munus aut officium non dicitur *legi.* quid igitur iste ait *agere centurionatum* poni pro legere? cum nec *legere* Latinum sit hoc sensu, neque *agere*

citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in praeliis fecisset, et cui erant dona militaria, edebat. si tribuni, si legio industriam inno-

pro legere. quid est autem *legere censum?* nec felicius alter, qui comparat *delectum agere.* cur non et *agere censuram*, *agere experimenta*, *agere inquisitionem?* sed qua in re conveniant, dicam. nempe *delectum agit* delector, *censuram* censor, *experimenta* qui experitur, *inquisitionem* inquisitor. sic ergo *centurionatum agit* non nisi qui centurio est; et quemadmodum *agere delectum* non est delectores recensere aut examinare, *agere censuram* censores ad obrussam exigere, *agere inquisitionem* inquisitores legere, *agere experimenta* probare δοκιμαστάς, ita neque *agere centurionatum* est probare et recensere centuriones. quod vero tertius inculcat, non eam fuisse electionem novorum sed examen veterum, quis non agnoscit? sed quid hoc iuvat? an *agere* est recensere aut examinare? an *recensere* aut *examinare centurionatum* est examen centurionum instituere? fractus igitur locus, cuius sententia satis conspicua, verba nihil Romanum sonant. nihil haererem, si viderem scriptum *centurionum inde delectum egit*; neque aliud quam, quod vocant, examen aut recensionem intelligerem. etsi enim *delectus agi* proprie dicitur in illis qui ex privatis milites aut centuriones fiunt, tamen hoc ipsum quod hic agitur, qui commodius Latine pronuntiem non reperio; et ex illis quos iam habeas olim lectos, nova trutina libratis, alios retinere quo sunt loco, alios reiicere, utique *delectus* est. posset et scribi *centurionatus inde exegit*, ut alibi *exigere vulnera*, de quo in Obs. 1 8. Gron. Heinsius coniicit *censum centurionum* vel *centurionalem*; quod nemini, ut opinor, probabitur. an *centurionatim* vel *centuriatim* i. e. *per centurias?* nam verbum *centurionatus* alibi non exstat. Ern. neque usquam exstat *centurionatim*, nec totum loquendi genus, mancum et nugatorium, *agere centurionatim* seu *centuriatim.* hoc ergo ludenti IGronovio reddimus' a patre priorem coniecturam libentius accipimus; aut quod nuper viro docto in Schedis atque aliis ante in mentem venerat, *centurionum censuram.* quanquam nihil horum omnium animum explet, valdeque placet modestia Mureti, inauditam vocem simpliciter explicantis *recensionem et cognitionem de centurionibus.* quid enim, si res, cuius nulla alibi mentio, vocabulo nobis ignoto, at olim vulgari et proprio, expressa est. in hoc equidem acquiesco, quum sensum videam, verborum autem medelam quamvis fallacem et incertam putem. Hillerus in Racemationibus coniicit *centuriones tum in ordinem redegit* s. *coegit*, vel antiquo servato confert *forum*, *conventum agere*, ut *centurionatus* sit centurionum congregatio reddendi iuris causa. Wolf.

1. *ordinem* i. e. quotae centuriae ductor esset. nam in eo discrimen et dignitas, primae; secundae, tertiae. bene autem *ordinem*, quia appellabant *primi aut secundi ordinis* centurionem. nos explicate in Militia 2 8. Lips.

3. *donaria militaria*] scilicet torques, phalerae, hastae, coronae, ex quibus promoveri ad ordines altiores milites solere indicat etiam Lucanus 1 356: *summi tum munera pili Laelius emeritique gerens insignia doni, servati civis referentem praemia quercum.* inter omnia autem quae noster enumerat, cur siluit censum? cuius rationem habitam in declamatione quapiam (ap. Senec. Controv. 2 1) ostendit Porcius Latro: *census senatorium gradum ascendit*, *census in castris ordinem promovet*, *census iudices in foro legit.* Lips. ceterum vereor ne terminatio in *donaria* nata sit e terminatione vocis sequentis, legendumque *dona.* nondum reperi *donaria* dici de donis quae militibus dantur. adde 6 48, ubi similiter e *ludibria* adhaeserat terminatio voci sequenti *pericularia* in M. Ern. elegantem et Ernestio dignam correcti-

centiamque approbaverant, retinebat ordines: ubi avaritiam aut crudelitatem consensu obiectavissent, solvebatur militia.

45 sic compositis praesentibus, haud minor moles supererat ob ferociam quintae et unetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hibernantium. nam primi seditionem coeptaverant; atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum; nec poena commilitonum exterriti nec paenitentia conversi iras retinebant. igitur Caesar arma classem socios demittere Rheno parat, si imperium detrecte-

46 tur, bello certaturus. at Romae nondum cognito qui fuisset exitus in Illyrico, et legionum Germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium quod, dum patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles, neque duorum adulescentium nondum adulta auctoritate comprimi queat. ire ipsum et opponere maiestatem imperatoriam debuisse cessuris, ubi principem longa experientia eundemque severitatis et munificentiae summum vidissent. an Augustum fessa aetate totiens in Germanias commeare potuisse: Tiberium vigentem annis sedere in senatu, verba patrum cavillantem? satis prospectum urbanae servituti: militaribus animis adhibenda fomenta, ut

47 ferre pacem velint. immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit non omittere caput rerum, neque se remque publicam in casum dare. multa quippe et diversa angebant, validior per Germaniam exercitus, propior apud Pannoniam; ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? ac ne postpositi contumelia incenderentur.

onem receperunt Allemandus Broterius Crollius, quos sequor. vulgatum iam offenderat Latinum Latinium (in Bibl. sacra et prof. p. 36), qui corrigit *dona iam m.* Wolf.

3. *molis* M.

5. *apud sexag. lapidem*] sic ferme Itinerar. Antonini p. 370. *vetera* (castra) eo loco erant quo nunc *Santen.* sed de his rebus, nisi quid maiorem industriam flagitat, v. Ind. rerum. Wolf.

18. *Augustum*] vide Suet. Aug. 20, Dionem 54 20. Wolf.

22. *immotum — fixumque*] Virgilius Aen. 4 15: *si mihi non animo fixum immotumque sederet.* quid ergo tot per editiones in marginibus venditat ὁ *πάνυ immotus*? Gron. Lipsius, etiam in postrema. Wolf. *adversos* M.

24. *in casum*] *incassum* M. idem 26. *subnixius,* 27. *intenderentur.*

26. *quos*] male Rhenanus *ecquos.* sic enim dubitaret an essent aliqui anteferendi, ut in illo *ecquis erit mecum?* at de hoc nulla dubitatio: non enim poterat esse simul duobus locis, eoque necessario alteruter exercitus erat adeundus prior. illud ambiguum erat, utros anteferret; et hoc τῷ *quos* recte exprimitur.

at per filios pariter adiri, maiestate salva, cui maior e lon-
ginquo reverentia. simul adulescentibus excusatum quaedam
ad patrem reiicere, resistentisque Germanico aut Druso posse
a se mitigari vel infringi: quod aliud subsidium, si imperato-
rem sprevissent? ceterum ut iam iamque iturus, legit comi-
tes, conquisivit impedimenta, adornavit naves: mox hiemem
aut negotia varie causatus primo prudentes, dein vulgum,
48 diutissime provincias fefellit. at Germanicus, quanquam con-
tracto exercitu et parata in defectores ultione, dandum ad-
huc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent,
praemittit litteras ad Caecinam, venire se valida manu ac,
ni supplicium in malos praesumant, usurum promiscua caede.
eas Caecina aquiliferis signiferisque, et quod maxime castro-
rum sincerum erat, occulte recitat, utque cunctos infamiae,
se ipsos morti eximant hortatur: nam in pace causas et me-
rita spectari; ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta
cadere. illi tentatis quos idoneos rebantur, postquam maio-
rem legionum partem in officio vident, de sententia legati
statuunt tempus quo foedissimum quemque et seditioni prom-
ptum ferro invadant. tunc signo inter se dato irrumpunt
contubernia, trucidant ignaros, nullo nisi consciis noscente
49 quod caedis initium, quis finis. diversa omnium, quae un-

male item alii delent τὸ *ac*. sensus enim: et si alteros utros praetulisset, angebat eum metus ne postpositi eam contumeliam interpretarentur et saevirent magis. Gron. verba *timendi* ante *ne* omitti interdum, imitatione Graecorum, hodie notissimum est nec demonstratione indiget. igitur non opus est cum Heinsio legi *hac*, ut pendeat ab antecedentibus. atque etiam nimis dura ista verborum collocatio foret, *hac ne postpositi contumelia*. possis etiam intelligere *et quidem ita* sc. anteferre, *ne* etc. Ern. *ac* insertum est, ut melius distinguantur duo momenta, *primum* optio ipsa, *tum* metus. male *ne* explicares *ita ut non*. ex verbo *angebant* duo sunt ἀναλόγως eliciend a, *dubitabat* utri adeundi forent, *metuebat ne posthabiti dolerent*. ex his minutis ellipsibus germanum Tacitum agnosco. Wolf.

1. *maiestate salva*] vera et callida gnome. a Thucydide videri potest, 6 11 med. τὰ γὰρ, inquit, διὰ πλείστου πάντες ἴσμεν θαυμαζόμενα, καὶ τὰ πεῖραν ἥκιστα τῆς δόξης δόντα. Lips.

6. *impedimenta*] iumenta, vehicula. v. Graev. et Oudendorp. ad Sueton. Calig. 51, ubi male quidam corrigunt *iumenta*. vide etiam dicta ad Sueton. Tib. 38, et Oudendorpium ad Frontin. 2 1 11. Ern.

naves] quorsum naves, si in Galliam aut Germaniam iturus? an haec simulatio ad Pannoniam spectat? quo etsi terra, tamen et supero mari licebat traiicere. Lips. immo et ad Germaniam, quemadmodum Claudius Britannica expeditione suscepta navigavit Ostia Massiliam, inde terrestri itinere Gessoriacum petiit. Suet. 17. Gron.

13. *caenia* M, *caecinna* margo.

22. *quis finis*] si aures recte capiunt Latinam rationem, legendum

quam accidere, civilium armorum facies. non praelio, non adversis e castris, sed isdem e cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela. clamor vulnera sanguis palam, causa in occulto; cetera fors regit. et quidam bonorum caesi, postquam intellecto in quos saeviretur, pessimi quoque arma rapuerant. neque legatus aut tribunus moderator affuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. mox ingressus castra Germanicus, non medicinam illud plurimis cum lacrimis sed cladem appellans, cremari corpora iubet.

Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris; nec aliter posse placari commilitonum manes quam si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. sequitur ardorem militum Caesar, iunctoque ponte tramittit duodecim milia e legionibus, sex et viginti socias cohortis, octo equitum alas, quarum ea seditione intemerata modestia
50 fuit. laeti, neque procul, Germani agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. at Romanus agmine propero silvam Caesiam limitemque a Tiberio coeptum scindit, castra in limite locat; frontem ac tergum

qui. scio dubitari de discrimine, et permutari saepe. Burmannus adeo (ad Phaedr. p. 32) putat nos nescire ubi veteres *qui* vel *quis* ponendum censuerint; cui adstipulatur aliquo loco ad Livium Drakenborchius. arbitror tamen in interrogatione diserta *quis* rectius esse, quamquam et *qui* sic reperiri viri docti docent: ubi non proprie interrogatur, ut hic, *qui* rectius puto. Ern. ne hoc quidem verum est, ita universe pronuntiatum. alioqui falsum esset Virgilii illud, *quis cultus habendo sit pecori.* hic et aliis locis satis erit temerarias dubitationes leviter summovere. Wolf.

6. Groslotius coniiciebat *pessimi quique*, frustra. h. l. *quoque* melius. antea boni armis usi; nunc *etiam* improbi rapiunt. Ern. paulo ante *cetera*, exitum rei. Wolf.

13. *accepissent*] *excepissent* corrigit Muretus ex librorum quorumdam scriptura *eccepissent.* haud male, quod ablativus additus est, et ipsi se offerunt vulneribus. quippe haec praecipua *excipiendi* vis. diversum est Cic. de har. resp. 19: *acceptis a forti adversario vulneribus. adversis.* Wolf.

15. *legionibus sex, et viginti*] distinctio praeter historiam. interpunge *legionibus, sex et viginti.* quatuor enim dumtaxat legionum miles in id bellum ductus; nec plures in Germania inferiori erant. clarum ex c. 51, ubi legiones enumerat. Lips.

20. *scindit*] forte *scandit.* utrum autem limes hic a Tiberio structus ad secernendos discriminandosque Germanos? an potius agger et via? *Caesia* etiam *silva* dubites an *Hesia* scribenda; quo nomine etiamnunc eo tractu manet, in Clivensi inquam ducatu, *Heserwalt.* quae vox non abest quin a deo *Heso* nomen habeat, quem Galli Germanique Martem colebant. Lips. censeo cum Mureto *limitem* hunc ex eo genere esse, quibus, ubi flumina mare montes non erant, adversus incursiones barbarorum imperium Romanum muniebatur. Tacitus 2 7: *cuncta inter*

vallo, latera concaedibus munit. inde saltus obscuros permeat, consultatque ex duobus itineribus breve et solitum sequatur, an impeditius et intentatum eoque hostibus incautum.

castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita. Spartianus Hadr. 12: *in plurimis locis, in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in morem muralis sepis funditus iactis atque connexis barbaros separavit.* sic Ammiano 30 9 Valentinianus laudatur *oppidorum et limitum conditor tempestivus.* hos limites *scandere* quid sit, aut cui usui, non intelligo: sed si quando trans eos bellum inferebatur barbaris, aut barbari invadebant fines Romanos, tum *scindi, aperiri, rumpi* et *perrumpi* dicebantur. Velleius 2 120: *penetrat interius, aperit limites, vastat agros.* Vopiscus in Tacito 3: *nam limitem Transrhenanum Germani rupisse dicuntur, occupasse urbes validas.* Ammianus 23 3: *equestres hostium turmas vicino limite quodam perrupto avertisse subito praedas.* 26 5: *Alemanni perrupere Germaniae limites.* hunc dicit *coeptum a Tiberio*, i. e. factum, institutum, ut alibi *hortos coeptos a Lucullo. scindere silvam* non est caedere, non exscindere: nam *caedere silvam* est aut conlucare aut hic illic arbores deiicere, *exscindere* autem est omnem omnino abolere et nullas ibi arbores relinquere. at *scinditur* quod dividitur, aperitur, rimam aut fenestram aut intercapedinem et aliquid interlucens accipit. sic *scindunt robora cuneis; sic scindit se nubes.* sic Orion vadit *per maxima Nerei stagna viam scindens.* sic *solum scindere; sic vallum scindere.* ita ergo et *silva scinditur*, cum in ea pervium fit; cum per eam aperitur via militaris; ut relinquantur quidem utrinque arbores, tantum tamen fiat vacui ut exercitus tuto ea commeare possit. commodissime igitur hoc verbum et ad limitem et ad silvam refertur. castra denique *in ipso limite* posita intellige, ut fossae aggerisque et quicquid ibi structum erat muniendi causa, eius complanata pars intra castra recepta sit; non quasi praecise castra intra limitis quamvis latissimi angustias stringerentur. sic Iustino Agathocles (22 6) *castra in quinto lapide a Carthagine statuit.* sic enim mss, ut monuimus Pec. vet. 1 3. quia proxime limitem erat silva Caesia, saltus autem omnes sunt loca insidiis nata nec nisi caute et explorato intranda provido duci, eam non excidit totam (neque enim necesse habuit), sed longe lateque, qua e castris prospectum patere voluit et qua exercitus ducendus erat, cecidit, h. e. *scidit*, eo consilio quo Caesar B. G. 3 29, qui videndus. Gron. praeclare haec contra Freinshemium, qui Lipsii commentum copiose defenderat. eadem corruptela apud Caes. B. G. 5 51. de limite illo v. Cluverii Germ. ant. 3 9. Wolf.

1. *munitur*] alii *munit:* ego *munitus* malo. muniendi hic mos a Germanis Gallisque. Ammianus 16 11: *difficiles vias et suapte natura clivosas concaedibus claudere sollerter, arboribus immensi roboris caesis.* usus ea voce et Caesar. at *concisa* vocare videtur Paulus Diaconus. *factis etiam concisis*, inquit, *per devia silvarum irruit super eos.* Lips. non quasi non licuisset ea quoque vallum ducere: quid enim vetaret? sed quia tanta caesarum arborum copia erat ut aggesta sufficeret lateribus tutandis, contentus ea fuit et consuluit militum labori. prorsus ut in Morinis Caesar 3 29. Gron. parem auctoritatem a mss habent *munitus, munitur, munit.* nam per compendia scribebantur extremae hae syllabae. hic plane non dubito quin auctor scripserit *munit*, idque reposui. *scindit, locat, munit.* mox *saltus obscuros* proprium loci nomen putat Muretus, nescio quo teste. immo Caesiae silvae sunt. de itinere quod ingreditur Germanicus, v. Bucherii Belg. Rom. 3 4. Wolf.

3. *hostibus incautum*] non praesidiis insessum et munitum adversus

delecta longiore via cetera accelerantur: etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem ac sollennibus epulis ludicram. Caecina cum expeditis cohortibus praeire et obstantia silvarum amoliri iubetur: legiones modico intervallo sequuntur. iuvit nox sideribus illustris, ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes stratis etiam tum per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis. adeo cuncta incuria disiecta erant, neque belli timor; ac ne pax quidem nisi languida et soluta, inter temulentos.

51 Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, quattuor in cuneos dispertit; quinquaginta milium spatium ferro flammisque pervastat. non sexus, non aetas miserationem attulit; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum quod Tanfanae vocabant, solo aequantur. sine vulnere milites, qui semisomnos inermos aut palantis ceciderant. excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque per quos exercitui regressus, insedere. quod gnarum duci, incessitque itineri et praelio. pars equitum et auxiliariae

hostes. sic, ut opinor, Livio *agmen incautum* dicitur non quadratum, non adversus assultus hostium munitum, cui ab impetu hostili non cavit satis imperator. Ern. conf. Mureti V. L. 11 2. est *incustoditum*, quod nonnumquam apponitur. Wolf.

8. *disiecta*] Cicero *dissoluta* dixisset, opinor; quo illum verbo pro valde neglectis, item negligentibus, uti lexica docent. sic fere noster mox *solutam pacem* dixit. Ern.

9. *pax nisi languida et soluta*] agitabant, inquit, tanquam nullo bello atque in media pace securi: nec tamen, ut pace homines sobrii et vigiles (quippe qui hactenus plerumque intenti et sui compotes, ut si quid subitum ingruat, aut arma aut fugam quaerere norint), sed ut saucii, ac prae poculis, ubi essent, nescientes, marcebant torpebantque. Gron. alius dixisset: *si modo quies et languor, torpor temulentorum, pax dicenda est.* saltem dixisset *ut inter temulentos.* Wolf.

10. *avidas*] non tam praedae quam caedis. iram effundere, animum explere volebant. Wolf.

14. *Tanfanae*] quis deus, quae dea? quidam ἐτυμολογίζουσι quasi esset *Taenfanck*, quod lingua nostra principium rerum. at Britanni prisci sua lingua Tan ignem vocant. Lips. Loccenius interpretatur *luci patronus*, ut sit e *Tan*, *abies*, et *fan*, *dominus*. DVossius autem ad Caesarem (B. G. 6 17) legendum putabat *Teutanae*, recte improbante Oudendorpio ad Lucan. 1 445. Ern. praeter alios conf. Antonum in IHMErnestii Miscellan. Antiqq. German. p. 210 cum notis editoris. Wolf. Freinshemius putabat legendum *sine vulnere militis, qui semisomnos* etc *ceciderat.* non est necessarium. Ern. ἀτρώτως s. ἄτρωτοι discessere s. fuere milites nostri. nihil durum nisi ellipsis verbi substantivi, qua nihil vulgatius. Wolf.

17. *gnaram* M.

18. *incessitque itineri et proelio*] mollius idem dixit 13 40: *non ignaro duce nostro, qui viae pariter et pugnae composuerat exercitum.* Ern. intellige *paratus*, ut bene Muretus, qui et illum locum adscripsit et Xenophontis Cyrop. 2 extr. Wolf.

pars equitum] est hic descriptio agminis quadrati huius aevi, pleni

cohortes ducebant, mox prima legio, et mediis impedimentis sinistrum latus unetvicesimani, dextrum quintani clausere; vicesima legio terga firmavit; post ceteri sociorum. sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti, dein latera et frontem modice assultantes, tota vi novissimos incurrere. turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Caesar advectus ad vicesimanos voce magna hoc illud tempus oblitterandae seditionis clamitabat: pergerent, properarent culpam in decus vertere. exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta caeduntque. simul primi agminis copiae evasere silvas castraque communivere. quietum inde iter; fidensque recentibus ac
52 priorum oblitus miles in hibernis locatur. nuntiata ea Tiberium laetitia curaque affecere. gaudebat oppressam seditionem: sed quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria, angebatur. rettulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaque de virtute eius memoravit, magis in speciem verbis adornata quam ut penitus sentire crederetur. paucioribus Drusum et finem Illyrici motus laudavit, sed intentior et fida oratione. cunctaque quae Germanicus indulserat, servavit etiam apud Pannonicos exercitus.

53 Eodem anno Iulia supremum diem obiit, ob impudici-

et iusti, et ab omni parte firmati. v. Schel. ad Polyb. p. 280. Ern.

4. *porrigeretur*] mihi elegantissime dictum visum est semper pro *progrederetur*, ut longitudo agminis inter angustias exprimeretur; et sic alii quoque in simili re utuntur hoc verbo, ut etiam lexica docent. quo minus probo Heinsii coniecturam *progrederetur*. Ern. quievit hostis, donec agmen *universum* silvam *ingressum* esset. infra rem fuisset *progrederetur*. Wolf.

6. *levis* M. intelliguntur *ceteri sociorum*, de quibus paulo supra, leviter neque legionariis armis armati, ut recte monet Freinshemius. Ern.

11. *primis agminum* M.

12. *fidens recentibus*] recentis victoriae gaudio et fiducia fretus obliviscebatur dira seditionis. Wolf.

18. *in speciem*] *inspectam* M.

20. *intentior*] accurata magis oratione; unde *accuratae laudes*, *accurata commendatio* passim. Ern. *mit mehr Wärme.* id fieri potest brevi oratione, rem minus accurate explicante. pauca loquitur verus affectus. Wolf.

21. *Germanicus*] *Germanicis* coniicit IGronovius, ne subiectum mutetur, quasi non res illud postulet. sequenti capite notabile est M dare *Regium* sine aspiratione, quo modo nomen scribendum docuit Mazochius et alii plures. Wolf.

23. *ob impudicitiam*] qui feminam hanc impudicitiae arguant, multi testes. Seneca de Benef. 6 32: *Augustus flagitia principalis domus in publicum emisit, admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus urbem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de*

tiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Reginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. fuerat in matrimonio Tiberii florentibus Gaio et Lucio Caesaribus, spreveratque ut imparem; nec alia tam intima Tiberio causa cur Rhodum abscederet. imperium adeptus extorrem infamem et post interfectum Postumum Agrippam omnis spei egenam inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exsilii ratus. par causa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio et prave facundus, eandem Iuliam in matrimonio Marci Agrippae temeraverat. nec is libidini finis: traditam Tiberio pervicax adulter contumacia et odiis in maritum accendebat; litterae-

adulteriis tulerat, filiae in stupra placuisse, cotidianum ad Marsyam concursum, cum ex adultera in quaestuariam versa ius omnis licentiae sub ignoto adultero peteret. Plinius 21 3: *apud nos huius licentiae exemplum non est aliud quam filia D. Augusti, cuius luxuria noctibus coronatum Marsyam litterae illius dei gemunt*, vel ut clarissimus Torrentius emendat, *illius describunt*, etsi ego malim *degemunt*. de hoc Marsya, praeter ea quae dixi Antiquis 3 p. 110, Sidonius Carm. 13: *Marsyaeque timet manum ac rudentem*, i. e. tribunal metuit et forum. emendo *tridentem*. Arnobius 2: *quia fornicem Lucilianum et Marsyam Pomponii obsignatum memoria continetis.* vide Dionem 55 10. Lips.

1. *Pandateria*] plerisque vocatur *Pandataria*, quod ideo recepit Broterius. apud Melam tamen et Dionem 55 10 nostra scriptura exstat. Wolf.

4. *ut imparem*] taurum non ad illud iugum. Lips. rectius alii ad genus referunt. Ern. ut Livius (6 34 extr) de Fabia minore Ambusti filia, nupta viro plebeio, *quod iuncta impari esset*. Tacitus H. 2 50: *maternum genus impar*. Lipsianam argutiam nulli Romanorum in mentem venisse crediderim. Wolf. *imperarem* M.

de *tam* cum superlativo vide dicta in Clav. Cic. in h. v. *intima causa* est verissima, gravissima, quae maxime animum movet. Ern.

6. *Postumum*] *post unum* M, *posthumum* margo.

8. *longinquitate exsilii*] id est diuturnitate. nam relegata Iulia anno 748, ex quo ad hunc diem anni fere viginti. Lips. cum dicit *obscuram necem*, intelligo causam necis. at non adeo remotum est Rhegium ab domina urbe, ut si nota illic publice foret, fama eius Romam tardius perveniret. nec vero, utrum diu quis exsilium toleraverit an modo exierit, interest ad iudicandum fato an fraude humana perierit. res igitur ipsa videtur velle ut scribamus *longinquitate exitii.* quod enim non subito eam peremit, sed aegrum spiritum inter inopiam trahere aliquandiu passus est donec contabesceret, eo speravit se posse consequi ut fraus lateret, quemadmodum illi qui lentis et tabificis venenis grassantur. Gron. vulgatum verum puto. diuturnitas exsilii faciebat ut homines iam paene obliti eius, minus eam, et quae ei acciderent, curarent. Ern. rectissime. relegata est haec Iulia a. u. 752, ut e Velleio et Macrobio docuit Norisius Cenot. Pis. p. 182. dubito an *exitium* Latine dici possit *longinquum* s. *longum.* Wolf.

Sempronium Gracchum] Velleius 2 100. vidimus et nummos huius Gracchi, *Ti. Sempronius Graccus* IIIIvir *q. desig.* i. e. quatuorvir, quaestor designatus. in parte altera *divi Iulii f.* Lips.

12. *accendebat*] an *accenderat?*

que quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositae credebantur. igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quattuordecim annis exsilium toleravit. tunc milites ad caedem missi invenere in prominenti littoris, nihil laetum opperientem. quorum adventu breve tempus petivit, ut suprema mandata uxori Alliariae per litteras daret, cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine: vita degeneraverat. quidam non Roma eos milites sed ab Lucio Asprenate proconsule Africae missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem verti frustra speraverat.

54 Idem annus novas caerimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam Titus Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. sorte ducti e

propter praecedens *temeraverat*. sed sequens *credebantur* tuetur vulgatum. Ern.

1. *scripsit*] legitima ratio desiderat *scripserat*. neque tamen aliquid mutandum. etiam apud Livium aliosque historicos observata sunt talia, quae accipienda sunt ut e persona scribentis dicta; quod aliquot locis ad Livium recte monere memini Drakenborchium. sic c. 79: *an verterentur flumina et lacus per quos augescit.* 2 43: *praefeceratque Pisonem - - insita ferocia a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit.* durius est ibidem 62: *lixae et negotiatores reperti, quos ius commercii - - hostilem in agrum transtulit.* Ern. *scripsit* est aoristus, rem vulgo notissimam simpliciter indicans; forsan etiam exemplar litterarum ad Taciti aetatem servatum. alio pertinet parakimenus *credebantur*, de quo ad c. 6. Wolf.

9. *Asprenate*] credo cognomen esse gentis Noniae. de Asprenatum claritudine et familia consulari Plinius 30 7, Suetonius in Aug. 43, Lips. conf. Schotti de claris Rhetoribus apud Senecam, in quo multa mentio Asprenatum. Wolf.

11. *speraverat*] forte rectius *speraverit*, Freinshemius ait. bene, ut opinor: neque enim similis satis hic locus ceteris de quibus supra ad c. 10. Ern. plura exempla vulgati v. in commentatione nostra. Wolf.

13. *sodalium — sacerdotio*] idque exemplum placuit deinceps in omnibus imperatoribus qui facti divi. ita sodales Flavii, Hadrianales, Aeliani, Antonini, passim in historia memorati. lapis priscus: *Neroni Caesari Germanici f, Ti. Augusti n, divi Augusti pron, flam augustali, sodali augustali. q. Q. Novanius. q. L. Saevius.* Lips.

14. *ut quondam TTatius*] pugnat aperto Marte secum Tacitus H. 2 95, ubi vult sodales Titios (ita enim scribendum, non *Tatios*, ex lapidibus et libris; dictique a praenomine Tatii) institutos non retinendis sacris, sed memoriae Tatii sacrandae. quae causa hoc quidem loco aptior erat; fortasse et verior. Dionysius 2 52 hanc rem non attigit, contentus dixisse honeste sepultum Tatium, et quotannis ei publicas inferias factas. Lips.

15. *Tatios*] sic M, Beroaldus, Rhenanus, Aldus; nec causa est cur in *Titios* mutetur. Ern. valeat in hoc consuetudo Latina, quam praeter monumenta confirmat Varro celebri loco. de his autem sacerdotibus a

primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius Drususque et Claudius et Germanicus adiciuntur. ludos Augustales tunc primum coeptos turbavit discordia ex certamine histrionum. indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat effuso in amorem Bathylli; neque ipse abhorrebat talibus

Tiberio institutis diligentissime explicat Norisius p. 74 sqq et Gorius inscriptt. ant. 2 p. 54. Wolf.

2. *tunc primum coeptos*] quomodo id verum? siquidem ludi Augustales iampridem instituti celebratique, Q Aelio Tuberone, Paullo Fabio consulibus ut dixi, supra. rescribe igitur *tunc primum coepta;* idque Tacito ipso auctore, c. 77 initio. Lips. in laudanda hac emendatione conspirant omnes, et ex Lipsii margine omnes eam assumpserunt in textum, Tacito ipso infra auctore, aiunt. quid ille affert infra? nempe *hoc anno coeptam theatri licentiam.* num omnem? tamne sero? licentiam histrionum et fautorum iam dudum sub Augusto, pantomimorum amatore studiosissimo, invaluisse et ipsa res et historiae loquuntur. iam Horatius plebem in theatro viderat depugnare paratum, si discordaret eques. non ergo hoc totum genus licentiae *tunc invectum* dici potuit, quum ludi Augustales darentur: sed hos ludos *tunc primum datos s. institutos* turbavit discordia quaedam. hoc affert lectio codicis, quam non solum ferendam sed coniecturae etiam praeferendam censeo. nam *primum coeptos* licebat dicere *ludos*, qui tunc primum solemni modo facti et sive celebrati novum in modum sive instaurati a senatu essent. non enim est dubium quin hi iidem ludi sint, quorum pars, circense ludicrum, supra c. 15 in hunc annum tribunis plebis concessum dicebatur. quod rei peractae mentio ad exitum anni differtur, illud fit ex more Taciti, quem servare solet in omnibus rebus minoris momenti et non perpetui tenoris. denique nihil sentio in hoc genere, aut ipsa latinitas pristinae scripturae plus favet quam novae. nam ut infra placet *coepta discordia*, ita h. l. series verborum nos ad *coeptos ludos* revocat. itaque hoc reduxi, nihil reverens nisi virorum secus sentientium auctoritatem. Wolf.

4. *indulserat ei ludicro Augustus*] immo vero, quod censeo me primum advertisse, Augustus id ludicrum invenit. Suidas: ὄρχησις πάντιμος. ταύτην ὁ Αὔγουστος Καῖσαρ ἐφεῦρε Πυλάδου καὶ Βαχχυλίδου πρῶτον αὐτὴν μετελθόντων. emenda ὄρχησις παντόμιμος. et vere Suidas. ante Augustum sane liberaque re publica pantomimorum nullum vestigium. Zosimus 1 6 inter causas labefactati imperii non vane refert, quod *Octaviani temporibus pantomimorum saltatio prius incognita in usu esse coeperit, Pylade ac Bathyllo primis eius auctoribus.* quod Suidas notat in Ἀθηνόδωρος, cave ad Tiberii tempora referas, sed Augusti: κατὰ δὲ τοὺς καιροὺς ἐκείνους καὶ ἡ παντόμιμος ὄρχησις εἰσήχθη, οὔπω πρότερον οὖσα. emenda etiam supra in Suida Βαθύλλου. duo pantomimi sive histriones (vulgo enim in historia, ut hic Tacito, miscentur eae voces) eximii, Pylades et Bathyllus, posterior ignis et delicium Maecenatis. Dionem non capiunt vulgo, qui hunc amorem honeste tetigit, 54 17 extr. ubi tamen intellegi etiam potest hunc Bathyllum servum Maecenatis fuisse. Seneca pater (Controv. Praef. 5 med.): *recitabat rescriptum Labieni pro Bathyllo Maecenate* (corrige *Maecenatis*), *in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum provocantis.* corruptum id nomen apud eumdem Senecam, Praefat. 3 extr. *si Thrax essem, Fusius essem; si pantomimus essem, Pantillus essem; si eques, Melison.* lege *Bathyllus essem.* Lips. add. Scaliger ad Euseb. p. 169. Ern.

studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. alia Tiberio morum via: sed populum per tot annos molliter habitum nondum audebat ad duriora vertere.

Druso Caesare Gaio Norbano consulibus decernitur Germanico triumphus manente bello; quod quanquam in aestatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Chattos ex-
55 cursu praecepit. nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae, Segestes parari rebellionem saepe alias et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit, suasitque Varo ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret: nihil ausuram plebem principibus amotis, atque ipsi tempus fore quo crimina et innoxios discerneret. sed Varus fato et vi Arminii cecidit: Segestes, quanquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam eius alii pactam rapuerat. gener invisus, inimici soceri; quaeque apud concordes vincula
56 caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant. igitur Germanicus quattuor legiones, quinque auxiliarium milia, et tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium Caecinae tradit; totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit; positoque castello super vestigia paterni praesidii

1. *civile rebatur*] lege Sueton. Aug. 45. Ern.

6. *et repentino*] Muretus *et* delet cum Acidalio. mox iidem id inseri volunt ante *saepe alias.* Ern. utrumque Ciceronianum est. quamquam *et* non raro etiam apud Ciceronem est *et quidem*; ac sic h. l. intellige. conf. Index. simile erat c. 29: *orto die et vocata concione.* Wolf.

Chattos M, et perinde infra.

7. *dissidere h. in Arm. et Seg.*] sensus non obscurus: dissidere hostes ita ut alii in Arminii, alii in Segestis partes abeant, hi illum, alii hunc sequantur. an dictum imitatione Graecorum, qui dicunt λέγειν τι εἰς τοὺς ἀτελέστους, dicere aliquid ut ad notitiam profanorum perveniat, et similia; de quibus eleganter egit Hemsterhusius ad Aristophanis Plutum p. 456. Ern.

17. Pichena suspicatur Tacitum scripsisse *gener invisus, inimicus socer.* Alii distinctione, quae est in textu, succurrunt Tacito, ut enallage numeri sit. Tacitum autem variare modos loquendi iam diximus. sequentia docent duo membra desiderari. Ern. utique sunt membra duo: *gener* socero *invisus*, ipsi *soceri* (Segestes et Sigimerus: v. Velleii 2 118) *inimici.* Gruteri enallage, *soceros* pro uno socero interpretantis, absurdissimum acumen est. alii virgula expuncta genitivos inducunt, scilicet ne quis socerum inviso genero amicum putet. Wolf.

20. *cis Rhenum colentium*] ut erant Vangiones, Triboci, Nemetes, Treveri, Nervii. sed et pars aliqua Batavorum. Lips. immo hi tum Galli. ego intelligo Ubios Sicambros aliosque e Germania populos, ab Augusto traductos Rhenum, ut ibi colerent. Ern. vide Mannerti Geogr. ant. 2 1 p. 206 sqq. Wolf.

in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit, Lucio Apronio ad munitiones viarum et fluminum relicto. nam (rarum illi caelo) siccitate et amnibus modicis inoffensum iter properaverat, imbresque et fluminum auctus regredienti metuebantur. sed Chattis adeo improvisus advenit ut, quod imbecillum aetate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit. iuventus flumen Adranam nando tramiserat, Romanosque pontem coeptantis arcebant. dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra condicionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in silvas disperguntur. Caesar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere; quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit. fuerat animus Cheruscis iuvare Chattos: sed exterruit Caecina huc illuc ferens arma; et Marsos congredi
57 ausos prospero praelio cohibuit. neque multo post legati a Segeste venerunt auxilium orantes adversus vim popularium, a quis circumsedebatur, validiore apud eos Arminio, quando

1. *monte Tauno*] alii *Tauro* scribunt. ubi is, mecum alii ignorant. Lips. nempe haec duo nomina in libris permutantur, reperique in editionibus veteribus Taciti etiam pro *Tauro* esse *Taunum*. Cellarius (G. A. t. 1 p. 369) probat Cluverii opinionem, qui censet esse montem contra Magontiacum, vulgo *der Heyrich* vel *die Höhe* dictum. aliter Vossius ad Caes. B. G. 6 17, quem, si lubet, vide. Ayrmannus Gissensis peculiari libello docere instituit intelligi debere montem haud procul Gissa urbe, quem ibi vocant *den Dyesberg*; quod aliis excutiendum relinquo. Ern. Ayrmanni opinio etsi a Mogeno Sicilimentis quibusdam 1763 editis exornata, situ tamen locorum et reliquiis veterum munitionum refellitur, confirmaturque his iisdem rebus Cluverii sententia. Wolf.

4. *metuebatur*] sic M, Beroaldus, Rhenanus, Aldus; nec necessaria causa mutandi. *auctus* in singulari accipiendus. numerus et genus accommodantur saepe tantum proximo. Ern. flumina Latine *auctus* habent, flumen *auctum*. ab hac consuetudine non temere disceditur. correxi igitur. Wolf.

7. *flumen Adranam*] quod Iunius noster *Ederam* accipit in Hassis; qui Fuldam amnem illabitur. Lips. probabilius Mannertus (3 p. 564) in Adrana errorem Taciti notat, qui voluerit aut debuerit ponere Loganam, *die Lahne*. Wolf.

nando tramiserat] tacite in textum recepta est a Gronoviis et Ryckio emendatio Acidalii et Pichenae *tramiserat*. non improbo: sensus enim plane desiderat sic legi. sed debebat etiam interpunctio ex eorum mente mutari, ut punctum esset ante *iuventus*, ubi colon retinuerunt. alii [cum M] *tramiserit*. Ern.

11. *Mattio*] Ματτιακὸν Germaniae urbs est Ptolemaeo. Marspurgum Hassiae esse non abhorret a vero. adfirmare enim haec talia, in tanta mutatione temporum, stultum; et tamen suavis hodie ingeniorum lusus. ab hoc autem Mattio Mattiacos nostros quidni deducam? ut non solum contermini iam et socii, sed etiam consanguinei sint Batavorum. Lips.

bellum suadebat: nam barbaris, quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus rebusque motis potior habetur. addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum: sed iuvenis conscientia cunctabatur. quippe anno quo Germaniae descivere, sacerdos apud aram Ubiorum creatus ruperat vittas, profugus ad rebelles. adductus tamen in spem clementiae Romanae pertulit patris mandata; benigneque exceptus cum praesidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit convertere agmen; pugnatumque in obsidentis, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. inerant feminae nobiles; inter quas uxor Arminii eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque vi-

1. *quanto — habetur*] ne quis, praesertim tiro, putet hic aut aliquid vitii esse, ut legendum sit *promptior*, aut omissum aliquid, ut addatur *magis*, cautum est a nobis, cum monuimus Tacitum libenter variare orationem; tum cavetur aliis exemplis similibus. supra c. 52: *sed intentior et fida oratione*, intellectu τοῦ *magis*, quod libenter omittit noster, more Graecorum. mox c. 58: *quia pacem quam bellum probabam.* c. 68: *quanto inopina, tanto maiora.* Ern. in primo exemplo nulla est comparatio: nam minime *fida* fuit oratio de Germanico. paullo ante *quando* non multum differt a causali *quod* s. *quia*, latente quadam significatione *temporis.* sed quum tempus mox exprimatur *rebus motis*, veretur IGronovius ne *quod* vel *quoniam* scribendum sit. in M enim esse *quo*, compendium ambiguum, ex quo etiam nunc turpia nonnulla menda haerent in Ciceronis Epistolis. Wolf.

2. *rebus commotis* M. immo scribo *rebusque motis*, ex sententia, et Taciti exemplo 14 61: *ducem tantum defuisse, qui rebus motis facile reperiretur.* Lips.

3. *nomine Segimundum*] horum et plurium ducum mentio apud Strab. 7 p. 291. *ἔτισαν δὲ δίκας ἅπαντες, καὶ παρέσχον τῷ νεωτέρῳ Γερμανικῷ λαμπρότατον θρίαμβον, ἐν ᾧ ἐθριαμβεύθη τῶν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν σώματα καὶ γυναικῶν, Σεμιγοῦντός τε καὶ Σεγέστου υἱὸς* (corrige *Σεγιμοῦντός τε Σεγέστου υἱὸς*, copula item deleta) *Χηρούσκων ἡγεμών, καὶ ἀδελφὴ αὐτοῦ, γυνὴ δ' Ἀρμενίου τοῦ πολεμαρχήσαντος ἐν τοῖς Χηρούσκοις ἐν τῇ πρὸς Οὔαρον παρασπονδήσει.* Lips.

5. *aram Ubiorum*] frequens huius arae mentio. vidi qui vellet Bonnam nunc esse. ego vereor ut propius abfuerit ab oppido Ubiorum. quidquid hodie sit, puto originem ei loco a veneratione Augusti, cui novo caeliti ara illic, recepta adulatione, exstructa, uti ara Lugduni, et ad eam sacerdotes ex primoribus gentis, inter quos hic Segimundus. Lips. sic etiam Cluverius et alii. nonnulli intelligi putant *oppidum Ubiorum* c. 36, hodie Coloniam Agrippinensem. v. Cellar. G. A. t. 1 p. 245, qui rem in medio relinquit. Ern. optime illi qui ex *ara Ubiorum* crevisse putant *oppidum Ubiorum*, situm in eodem fere loco quo posthac fuit Colonia Agrippinensis. *annus quo descivere Germaniae* haud dubie designatur a. u. 762, quem secuta est clades Variana, non 754, ut Ryckius scribit. Wolf.

8. *pretium*] explicant *operae pretium.* ita esset non *fuit*, sed *visum est.* exquisitior mihi videtur locutio, eiusdem prope potestatis qua est nostrum nunc tantopere frequentatum *interessant.* nove positum in primis arguit usus H. 3 8: *in Veronensibus pretium fuit.* Wolf.

cta in lacrimas neque voce supplex, compressis intra sinum manibus gravidum uterum intuens. ferebantur et spolia Varianae cladis, plerisque eorum qui tum in deditionem venie-
58 bant praedae data. simul Segestes ipse, ingens visu et memoria bonae societatis impavidus. verba eius in hunc modum fuere. "non hic mihi primus erga populum Romanum fidei et constantiae dies. ex quo a divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi, neque odio patriae (quippe proditores etiam iis quos anteponunt invisi sunt), verum quia Romanis Germanisque idem conducere, et pacem quam bellum probabam. ergo raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium apud Varum, qui tum exercitui praesidebat, reum feci. dilatus segnitia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios vinciret flagitavi. testis illa nox, mihi utinam potius novissima. quae secuta sunt, defleri magis quam defendi possunt. ceterum et inieci catenas Arminio, et a factione eius iniectas perpessus sum. atque ubi primum tui copia, vetera novis et quieta turbidis antehabeo, neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam, simul genti Germanorum idoneus conciliator, si paenitentiam quam perniciem maluerit. pro iuventa et errore filii veniam precor: filiam necessitate huc adductam fateor. tuum erit consultare utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit an quod ex me genita est." Caesar clementi responso liberis propinquisque eius

1. *compressis intra*] qui habitus etiam nunc Germanicis matronis (videre videor) per modestiam et decorum assumptus. Lips. mox pro *bonae* forte *nostrae* aut *Romanae* legendum. Ern. hominem non tam *Romana* societas impavidum facit quam *cognita fides* societatis. nullum ἐναργέστερον vocabulum invenias, nullum in pari simplicitate dignius. Wolf.

9. *proditores etiam iis*] Thucydides 8 9: τὸ μὲν καθεστὸς τοῖς Ἕλλησι νόμιμον ἴσμεν. τοὺς γὰρ ἀφισταμένους etc. Gron.

10. *invisunt* M, *invisi sunt* margo.

11. *conducere*] infinitivus pendet a *indicabam*, quod latet in mox sequente verbo *probabam*. hac figura saepe utitur noster, ut in sequentibus subinde monebimus. Ern. nonnulli corrigunt *conduceret*, *pacem*, vix Latine. alius vir doctus *conducere rebar*. Wolf.

15. *illa nox*] in qua convivium de quo c. 55. Ern.

22. *maluerit*] vir doctus apud Ryckium et Heinsius malebant *maluerint*. saepe sane noster plurali post collectiva utitur. sed sine libris non muto. Ern.

23. *utrum praevaleat*] uter plus iuris in eam habeat, et utri parere magis debeat, patri an marito mox patri. Lips. immo, ut puto cum Freinshemio, utrum veniam dare malit, quia Segestis fidelis socii filia, an punire, quia hostis Arminii uxor. Ern.

incolumitatem, ipsi sedem vetere in provincia pollicetur. exercitum reduxit, nomenque imperatoris auctore Tiberio accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Ravennae puer quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

59 Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium super insitam violentiam rapta uxor, subiectus servitio uxoris uterus vecordem agebant; volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens. neque probris temperabat. egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus unam mulierculam avexerint. sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. non enim se proditione neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare. cerni

1. *veterem in provincia*] nescio an verius *vetere in provincia*. id enim ad securitatem Segestis, ne sedem acciperet in provincia nova, obnoxia hosti. per veterem autem provinciam ceperim Galliam. infra *coleret Segestes victam ripam, redderet filio sacerdotium*. tamen fieri potest ut sedem iam ante defectionem in Gallia habuerit; atque ita *veterem*. an *uberem* placet? an aliud e veteri scripto elicis, qui habet *vaera?* Lips. recepit coniecturam Lipsii Pichena cum sequentibus editoribus. Iacobus autem Gronovius rescripsit *Vetera in provincia* (*Vetera* commemorantur supra c. 45), e scriptura codicis M; quem secutus sum. *vetus provincia* dicitur pars provinciae, quae prima fuit sub imperio populi Romani, aliis deinde adiectis, ut e Livii 24 44, 25 3 docet Freinshemius. quae autem hic esset vetus provincia? in Germania quidem ulteriori nulla tum omnino provincia. Varus apud Velleium (2 118) dicitur in mediis Germanorum hostium finibus fuisse. ripa citerior Rheni victa erat, c. 59, nondum ulterior. Ern. et illam citeriorem seu *Gallicam ripam*, quae dicebatur c. 57, significari posse *vetere provincia* nemo dubitet. sic 3 74 *vetus provincia* Africae ea pars est, quae iam pridem Carthaginiensibus adempta erat. atque etiam *rebellis* regio opponitur *veteri provinciae*, non modo *nova* s. *nuper adiecta*. conf. ad c. 59 extr. nisi igitur *veterem* defendas, nihil acutius, nihil verius video coniectura Lipsiana, quam revocavi. *Vetera*, oppidum, alienum esse arbitror. eum locum si nominavisset Tacitus, non adiecisset *in provincia*. at Crollius coniecit, quique eius malus mos, in textum recepit *et aera*. cur non *et caetera?* quod non minus lene remedium erat. extra iocum: *aera* pro stipendiis notus Livii et aliorum usus est; immo vir ingeniosus uti potuit loco Spartiani in Hadr. 6, si eundem morem barbaris stipendia pendendi iam tum fuisse constaret. sed quid illud est, *stipendia in provincia?* inepte frigeret haec adiectio, nisi ordine verborum mutato, *aera et sedem*. ita tandem aliquis sensus prodiret, non manus scriptoris. Wolf.

4. *quo mox ludibrio*] apud alios nihil repperi. Tacitus haec narraverit in rebus Caii aut Claudii, libris qui perierunt. Lips. puero nomen Thumelico, matri Thusneldae, si modo scripturae apud Strabonem l. c. confidere licet. Wolf.

10. *ceruscos* M.

12. *quorum tot manus*] videtur in mente habuisse locum Virgilii Aen. 4 93. Ern.

adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quae dis patriis suspenderit. coleret Segestes victam ripam, redderet filio sacerdotium Romanum: Germanos nunquam satis excusaturos quod inter Albim et Rhenum virgas et secures et togam viderint. aliis gentibus ignorantia imperii Romani inexperta esse supplicia, nescia tributa; quae quando exuerint, irritus-

3. *excusaturos*] forte *accusaturos*, et statim *ignorantiam*. Lips. [vulgo *sacerdotium*: *hominem Germanos*.] meo iudicio recte Grotius *homines Germanos*. Liv. 42 19: *regem educandum filium Romam misisse, ut iam inde a puero assuesceret moribus Romanis hominibusque*. est genus excusandi, quod non inanibus verbis sed rebus quaeritur. sic Statius Theb. 1 691: *tu modo dissimilis rebus mereare secundis excusare tuos*, i. e. praestare ut illis ignoscatur, ut pro purgatis habeantur. hoc intelligit Tacitus, significatque, qui vere Germani sint et hoc nomen tueantur, eos meminisse oportere, quoad vivant, elaborandum sibi ut hanc maculam diversis et fortibus factis deleant, nec in eo unquam sibi satisfacere. adde quae diximus Obs. 2 13. nam quod iste obnititur, quid est, *nunquam satis excusaturos hominem*, qui, si culpa eius id acciderit, nemini excusandus sed omnibus accusandus debet videri? ita dicendum erat, *amicos Segestis nunquam hominem satis excusaturos* apud alios Germanos. Freinshemius παραφράζει, Germanos huius proditionis nota hominem nunquam liberaturos, quod eius opera factum est. hoc est *nunquam excusaturos*, non *nunquam satis excusaturos*. Gron. aliter Freinshemius, qui corrigit *hominem Germanis*. sed ne hoc quidem placet, multoque peius Heinsii et aliorum commenta. neque nobis satisfacit illa Gronovii, quamvis docte et eleganter explicata, ratio, neque ipsum languide additum *homines*, quod haud scio an nusquam ita in his libris legatur. vulgatum vero *hominem* vitiosum esse nemo dubitabit. nam oratio statim ad *rem*, quae inexcusabilis dicitur, conversa, *hominis*, cuius illud commissum sit, commemorationi repugnat, quatenus obiectivus casus inest his ipsis *quod — viderint*. quamquam id ferendum esset, si pro hoc verbo legeretur *adduxerit* aut simile quodpiam, quod a Segeste penderet. an praeterea hoc arguam, quam ridicule loquatur Arminius, qui optare videatur ut invisus socer excusationem et veniam impetret? sed alia quoque parte laboramus in hoc loco, siquidem *sacerdotium* ita nude positum loquentis animum non explet, et excidisse videtur aliquid quod peregrinae religionis contemptum indicabat. his incommodis omnibus medebitur coniectura mea: *redderet filio sacerdotium Romanum: Germanos* etc. iam verbum *excusare* nativa potestate fungitur. *aliis gentibus excusatum esse Romana imperia pati: Germanos nunquam excusaturos*. simul sic vigor et vis additur sententiae. Wolf. M *hominum*.

5. *ignorantia imperii Romani*] quasi dicat: longinquiores gentes tutae sunt a superbia et imperio Romano ipso situ, et Romanos nec norunt: nos in limite virtute nos liberavimus et porro liberemus. Lips. mihi videtur sensus hic esse. aliis gentibus excusatius esse, si imperio Romano non valde resisterent. etenim ignorare rationem imperii Romani, non expertas esse supplicia et saevitiam, nescire quae et quanta tributa imponere soleant. Germanis veniam dari non posse, si subeant imperium Romanum, cum plane sciant Romanorum quanta sit saevitia et avaritia, et quando se ab eo liberarint fortiter resistendo, neque subigi vel ab Augusto vel a Tiberio potuerint. Ern. *ignorantiá* apud Tacitum est *ignorantes* seu *quod ignorabant*. similiter c. 69 extr *peritiá*, et saepe alibi. Wolf.

que discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adulescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. si patriam parentes antiqua mallent quam dominos et colonias novas, Arminium potius gloriae ac libertatis quam Segestem flagitiosae servitutis ducem se-
60 querentur. conciti per haec non modo Cherusci sed conterminae gentes, tractusque in partis Inguiomerus Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate; unde maior Caesari metus. et ne bellum mole una ingrueret, Caecinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit, equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit. ipse impositas navibus quattuor legiones per lacus vexit; simulque pedes eques classis apud praedictum amnem convenere. Chauci cum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis expedita cum manu Lucius Stertinius missu Germanici fudit; interque caedem et praedam repperit undevicesimae legionis aquilam cum Varo amissam. ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam et Lupiam amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo

1. *delectus*] (Freinshemius intelligit, ad imperium in Germania, missus in Germaniam.) admitterem, si esset *delegatus*. sed longe amplius est *delectus*, et Tiberium extollendo auget laudem eorum a quibus vir talis irritus discessit. ille *delectus* igitur est ille, quem unum ex omnibus dignum Augustus putavit ut heredem successoremque ordinaret. Gron. quid hoc ad heroem barbarum? forti bellandique perito sese fortiorem fert. intellige ergo cum Freinshemio ex optimis electum gerendo bello. conf. c. 65, H. 1 71, Germ. 10 et Tiberii orationem 2 26. Wolf.

3. clarum est h. l. *parentes* non esse qui parent, *ὑπηκόους*, sed quibus vitam debemus. vide de hac forma loquendi Cort. ad Sallust. Catil. 6. Ern.

4. *colonias novas*] respicit morem Romanorum victis populis imponendi, tamquam praesidia, colonias. quod *novas* vocat, non indicat alias veteres iam tum fuisse inter Rhenum et Albim; quod non est: sed dicitur cum respectu ad *antiqua*, antiquum, pristinum statum, in quo nullae ibi coloniae. Ern. verba id parum credibile facerent, etsi nihil mussaret historia. at v. Dio 56 18 initio. *novas colonias* Arminius opponit iis quas victoria sua deleverat. conf. Mannerti 3 p. 78. Wolf.

8. *veteri ap. Rom. auctoritate*] non quod amicus Romanis esset, sed quod vir fortis et prudens, cuius magna apud Romanos opinio, ut recte Freinshemius explicat. Ern.

11. *Pedo*] credo Albinovanus Pedo, cuius fragmentum exstat de navigatione Oceani. est tamen et alius Pedo Pompeius vir illustris, quem nominat Seneca in Ludo de morte Claudii sub finem. Lips.

13. *per lacus*] omnes postea haustas a sinu austrino. Wolf.

equos classes M.

20. *Teutoburgiensi saltu*] nomen etiamnum retinet inclytus Romana

61 reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur. igitur cupido Caesarem invadit solvendi suprema militibus ducique, permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum. praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt maestos locos visuque ac memoria deformis. prima Vari castra lato ambitu et dimensis principiis trium legionum manus ostentabant; dein semiruto vallo, humili fossa accisae iam reliquiae consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disiecta vel aggerata. adiacebant fragmina telorum equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora. lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. et cladis eius superstites, pu-

clade saltus, *Teuteberg*, et victoriae cognomine insignis campus, *Winfeldt*, ad opidulum Hornam, in Westphalia. Lips. v. monumenta Paderb. p. 56. Ern. quam Germanis pretium fuerit scire ubi Arminius suus vicerit, multorum diversae opiniones docent. cf. Gattereri Hist. univers. synchron. 2 p. 721 sqq, et Mannerti 3 p. 88 et 98, qui locum ponit in australi parte Luppiae in comitatu Marchiae vel ducatu Westphaliae. alii longius aberrarunt a situ qui h. l. designatur; nec de saltus ipsius magnitudine quaeri poterat. Wolf.

1. *dicebantur*] Heinsius *visebantur.* etenim, inquit, non dicebantur modo, sed erant, ut e sequentibus patet. sed Romani tamen tantum e fama rem sciebant. itaque vulgatum verum puto. Ern.

7. *deformes*] in M est *deformides;* unde Heinsius et IGronovius scribendum putant *deformi.* id Taciti consuetudini orationis constructionem variandi valde consentaneum. sed quod Heinsius addit insuper, *iidem prima castra*, non placet. Ern. multo minus Gronovianum *deformi. dein prima.* iniectae particulae locus est alibi, non hic. nec *deformem memoriam* probo ut c. 24 *illuviem deformem*, cuius ille recordabatur. Wolf.

9. quo argumento ex principiis colligebatur *manus trium legionum?* quia quotiens plures legiones unis castris, principia suae cuique legioni descripta; in quibus aquila et signa. item principia maiora. vide Milit. Rom. 5 7. Lips. adde in Analect. ad Mil. R. ad h. l. male rationem reddit Lipsius. nam in castris singulis etiam singula tantum principia, si vel decem legiones in iisdem castris tenderent. neque τὸ *dimensis* ad Germanicum referendum, ut ipse dimensus sit principia, ut in Analectis putat. sensus est: e magnitudine ambitus et principiis e disciplina Romana dimensis intelligebant periti consuetudinis castrensis tres legiones ibi tetendisse. v. Schelius p. 16 et 17. Ern.

semiruto vallo] videtur bina castra designare, una ante cladem, iusta, magna; altera in clade, quae secundo die in monte quodam fecisse eos Dio 56 21 tradit; at tertio occidione occisos. haec secunda igitur describere mihi nunc videtur, semiperfecta, et ubi reliquiae se collegerint. Lips.

15. *et cladis — pugnam*] mavult vir doctus in schedis, transposita copula, *cladis — et pugnam.* non assentior. Wolf.

gnam aut vincula elapsi, referebant hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo adactum, ubi infelici dextra et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, quae scrobes; ut-
62 que signis et aquilis per superbiam illuserit. igitur Romanus qui aderat exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut coniunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, maesti simul et infensi condebant. primum exstruendo tumulo caespitem Caesar posuit, gratissimo munere in defunctos, et praesentibus doloris socius. quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad praelia et formidolosiorem hostium credebat, neque imperatorem auguratu et vetustissimis caerimoniis praeditum attrectare feralia debuisse. sed Germanicus cedentem

3. *dextera* M.

mortem invenerit] Sallustius Cat. 55: *ita — dignum moribus factisque suis exitum vitae invenit.* Gron.

4. *quae scrobes*] observo scrobium mentionem aliquoties in suppliciis, sive quia soliti puniendum in scrobe collocare, quo securius ferirent, sive quia posituri in ea cadaver. tale aliquid e Suetonii Nerone, c. 49. vix enim est ut eiusmodi damnati combusti fuerint aut iusta eis facta. Tacitus 15 67: *poena Flavii — disciplina.* Philo Iudaeus, εἰς Φλάκκον, apparatum supplicii eius describens, οἱ δὲ ἀπνευστὶ διώκοντες καταλαμβάνουσι, καὶ οἱ μὲν εὐθὺς ὤρυττον βόθρον, οἱ δὲ πρὸς βίαν εἷλκον ἀφηνιάζοντα καὶ κεκραγότα.

Add. de *scrobe* verissime notasse me censeo, iacta in eam corpora damnatorum. id, qui tunc mores, pro ignominia. nec enim terra corpora condebant, sed igne absumebant. iuvat in arcano ritu Polybius, de Carthaginiensibus supplicio affectis, 1 80 extremo: κολοβώσαντες δὲ καὶ συντρίψαντες τὰ σκέλη, ἔτι ζῶντας ἔρριψαν εἴς τινα τάφρον. Lips. Quernaeus (Egreg. c. 7) intelligit scrobem in qua bestiae, quibus obiecti homines. non credo illum morem Germanis fuisse. Ern.

6. *qui aderat*] an inculcatum a librariis, et male repetitum ex initio superioris capitis? Ern. quid librarios movere potuerit ut repeterent? nam casu repetitum ipse non putat. itaque videtur potius ex grata quadam negligentia additum. Wolf.

15. *vetustissimis caerimoniis*] quae adhaerent auguratui, nec violandae erant. exstat inscriptio Romae, sed mutila, in qua *Germanicus Caesar* scribitur, *Ti. Augusti f, divi Augusti n, divi Iulii pron, augur, flamen aug.* infra etiam 2 83: *ne quis augur aut flamen in locum Germanici, nisi gentis Iuliae, crearetur.* Lips.

16. *adtrectare feralia*] non augures solum, sed pontifices et, opinor, omnes sacerdotes arcebantur a funestis. apparet ex facto Augusti et Tiberii, qui velo interposito mortuos laudarunt. item ex Plutarcho in Sulla p. 474 A, qui scribit Metellam uxorem eius obiisse, additque καὶ τῶν ἱερέων τὸν Σύλλαν οὐκ ἐώντων αὐτῇ προσελθεῖν οὐδὲ τὴν οἰκίαν τῷ κήδει μιανθῆναι, γραψάμενος διάλυσιν τοῦ γάμου ὁ Σύλλας ἔτι ζῶσαν ἐκέλευσεν εἰς ἑτέραν οἰκίαν μετακομισθῆναι. notabilis ritus aut caerimonia; et credo

in avia Arminium secutus, ubi primum copia fuit, evehi 63 equites campumque, quem hostis insederat, eripi iubet. Arminius colligi suos et propinquare silvis monitos vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis quos per saltus occultaverat. tunc nova acie turbatus eques; missaeque subsidiariae cohortes, et fugientium agmine impulsae, auxerant consternationem; trudebanturque in paludem gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset. inde hostibus terror, fiducia militi; et manibus aequis abscessum. mox reducto ad Amisiam exercitu legiones classe, ut advexerat, reportat; pars equitum littore Oceani petere Rhenum iussa; Caecina, qui suum militem ducebat, monitus, quanquam notis itineribus regrederetur, Pontes longos quam maturrime superare. angustus is trames vastas inter palu-

pluries aut solenniter usurpatam. Sulla autem inter sacerdotes, neque scio an et augures: certe lituus comparet in quibusdam eius nummis. sed de offensa Tiberii, credo et occultam causam Tiberio fuisse, quod hoc factum nimis populare et conciliando militi videbatur. qua consimili Philippus Macedonum rex, cui bellum cum Romanis fuit, alienus ab Antiocho rege Syriae factus, qui Macedonas caesos ad Cynoscephalas sepelierat, humaniter, sed quasi cum tacita Philippi redargutione. vide Appianum in Syr. 16. Lips.

2. *campum — eripi*] genus loquendi e circo petitum, ubi cum quatuor currus ad carceres starent, si primo ostio missus palmam meruisset, dicebant *occupavit et vicit* (occupatio enim est eorum qui in vacua veniunt primi); si secundo, *successit et vicit;* si tertio, *eripuit et vicit.* habes in lapide antiquo apud Gruterum p. 337. *eripuit* puta *campum* praecedentibus. Silius 16 423: *tene, Astur, certante feret quisquam aequore palmam erepto?* vide Salmasium ad Solin. p. 905. idem Silius *praerepto limite* dicit de primo. hoc Manilio est *praecludere circum* 5 80: *vel prima tenentem agmina in obliquum currus agitare malignos obstantemque mora totum praecludere circum.* illud *in obliquum* repraesentat Silius v. 440 sqq. est enim *malignus* in adversarium, qui hanc ei moram obiicit; et praecludit ei circum, in quo nullum ei locum dat antevertendi aut laudem in eo quaerendi. quod non consideravit Scaliger, cum correxit in Manilio *perludere.* Gron.

9. *manibus aequis*] aequo Marte. Sallustius Cat. 39 medio *aequa manu.* at Romanos, si non fusos, certe cum damno aliquo discedere coactos e consequentibus recte notarunt viri docti. Wolf.

14. *angustus is trames*] ubi is hodie? et an est? ex Taciti tota descriptione (considera serio) inducor illum esse qui hodieque exstat et usui est, inter paludes aut uligines haud procul Amisia flumine, inter *Lingam Weddam* et *Coevordam.* aliquot milliarium spatium occupant; itque per medias solus hic limes, manu factus, arenis magno opere congestis, et palis trabibusque ad marginandum defixis. extrema palorum aevo detrita sunt, sed sub terra vel aquis reperiuntur; et Batavi nunc tam opportuno loco usi, qua aditus in Frisiam datur, valido propugnaculo, in ipso limite illo, munierunt. vocant *Bretaniae uligines* (*Bretansche heyde*) nostra lingua; et discis iam ubi et unde *Britannica herba* reperta aut dicta, Plinio fru-

des, et quondam a Lucio Domitio aggeratus; cetera limosa, tenacia gravi caeno aut rivis incerta erant; circum silvae paulatim acclives, quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum antevenisset. Caecinae dubitanti quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit, ut opus et alii praelium inciperent.

64 barbari perfringere stationes seque inferre munitoribus nisi lacessunt, circumgrediuntur, occursant. miscetur operantium bellantiumque clamor. et cuncta pariter Romanis adversa, locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus, corpora gravia loricis; neque librare pila inter undas poterant. contra Cheruscis sueta apud paludes praelia, procera membra, hastae ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. nox demum inclinantis iam legiones adversae pugnae exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta quiete, quantum aquarum circum surgentibus iugis oritur, vertere in subiecta; mersaque humo, et obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat, secundarum ambiguarumque rerum sciens eoque interritus.

stra inquisitum. est ab ista *Britannia* sive magis *Bretannia*; et tu, sodes, Plinium vide, in Frisiis herbam hanc mire celebrantem, 25 3. Porro isti limites sive aggeres *Kaii* etiam Latinis olim dicti; quae vox et Batavis manet. Lips. praeter Geographos, Cellarium et alios v. Mensonis Altingii Notitiam Germ. Inf. antiq. p. 1 tab. 2, in qua Pontium longorum tractus designatur. Ern. conf. Mannerti 3 p. 100. Wolf.

1. *L. Domitio*] Neronis principis avo. Tac. 4 44, Suet. Ner. 4. in alium sane Domitium ista non cadunt. Lips.

7. *in loco*] sic 4 47: *castris in loco communitis.* et tamen Heinsius coniiciebat *ilico.* Ern. cf. 13 41. Wolf. et Walch. Emend. Liv. p. 23.

ut opus et alii pr. inciperent] frustra laborant in loco sano et nihil laboranti. vide nostra ad Liv. 3 37. Gron. non rara sc. exempla, in hac praesertim aetate, pronominis distributivi omissi vel in priori vel in posteriori membro; quod paulo ante etiam de particula *magis* vidimus. mox c. 67 extr: *ut hi, mox pedes*, pro *ut primum hi, mox*; et similiter in aliis. v. exempla plurima ap. Davis. et Oudendorp. ad Caes. B. G. 1 8, et quos hic laudat. Ern.

8. *sequi* M, et 12. *liberare.*

15. Heinsius *tum* vitiosum putat, cum ipse agnoscat Tacitum saepe in talibus uti hac particula. Freinshemio placebat *iam.* si coniecturis indulgendum, plane delendum *tum*, ut e sequentibus mox retractum, dicerem. Ern. *iam* mihi certum. paulo supra c. 61: *accisae iam reliquiae.* Germ. c. 8: *inclinatas iam et labantes acies.* et sic saepius. Wolf. M *tam*, margo *iam.*

19. *quo defectum* M.

quadragesimum id stipendium] est ergo idem ille de quo 3 33. Lips.

igitur futura volvens non aliud repperit quam ut hostem silvis coerceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur. deliguntur legiones quinta dextro lateri, unetvicesima in laevum, primani ducendum ad agmen, vicesimanus adversum secuturos.
65 nox per diversa inquies, cum barbari festis epulis, laeto cantu aut truci sonore subiecta vallium ac resultantis saltus complerent, apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim adiacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam pervigiles. ducemque terruit dira quies: nam Quintilium Varum sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire visus est velut vocantem, non tamen obsecutus et manum intendentis reppulisse. coepta luce missae in latera legiones, metu an contumacia, locum deseruere,

9. *invalidi ignes*] similis prorsus descriptio Xenophontea (Anab. 3 1 3) in desperatione pari: *ταῦτα ἐννοούμενοι καὶ ἀθύμως ἔχοντες, ὀλίγοι μὲν αὐτῶν εἰς τὴν ἑσπέραν σίτου ἐγεύσαντο, ὀλίγοι δὲ πυρὰν ἔκαυσαν, ἐπὶ δὲ τὰ ὅπλα πολλοὶ οὐκ ἦλθον ταύτῃ τῇ νυκτί, ἀνεπαύετο δὲ ὅπου ἐτύγχανεν ἕκαστος, οὐ δυνάμενοι καθεύδειν ὑπὸ λύπης καὶ πόθου πατρίδων, γονέων, γυναικῶν, παίδων, οὓς οὔποτε ἐνόμιζον ἔτι ὄψεσθαι.* porro de castrorum his ignibus in *Militia* nobis scriptum 5 9. Lips. Gruterus mavult ignes coenae corporumque curandorum causa accensos. in tali periculo ignes vigilum solere esse crebriores, et *invalidos ignes* opponi Germanorum *festis epulis*. ad maiorem speciem laudat nobis Plut. Pelop. p. 296 C. Lipsii tamen ratio melior. Romanos cibi immemores agere noctem omittitur. quis id non exspectet in tanta consternatione? at grandior imago maestitiae ac desperationis est *vigilum ignis male pervigil* (Stat. Theb. 8 266), quales *ipsi* (milites) fuisse paulo post dicuntur, *insomnes magis quam pervigiles*. idem Gruterus mox *interruptas voces* intelligit militum, non vigilum. quidni utrorumque? dicat aliquis. sed vigilum profecto maxime. iis qui per officium debebant voces emittere, pavor ora clauserat; nedum ut milites quicquam locuti sint, quibus metum silentio tegere licebat. antitheta hic in rebus sunt, non in singulis verbis. Wolf.

voces] quae, aut quorum? vigilum. ita capiendi auctor ipse Tacitus H. 5 22. duo igitur solennia Romanis vigilibus, signum et voces. signum capio buccinam, voces istas quas interposuisse videntur munere suo functi ad vigiles alios excitandos. colligo ex Ambrosio Hexaëm. 5 15, ubi militari more de vigiliis gruum: *ceteris quiescentibus aliae circumeunt; post ubi vigiliarum tempus fuerit impletum, perfuncta munere in somnum se praemisso clangore componit, ut excitet dormientem, cui vicem muneris traditura est.* Lips. post *voces* subintellige *essent*, ne colorem habeat nonnullorum emendatio *adiacere vallo oberrare*. conf. ad c. 7 et 35. Wolf.

11. *dira quies*] Lucanus 7 26: *dira quies et imagine maesta diurna*. Gron.

14. *manum intendentis*] scil. eius manum sibi. *intendere manum* est h. l. manum iniicere alicui conari, ut abstrahas. Ern.

capto propere campo, humentia ultra. neque tamen Arminius, quanquam libero incursu, statim prorupit. sed ut haesere caeno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus et lentae adversum imperia aures, irrumpere Germanos iubet, clamitans "en Varus et eodem iterum fato vinctae legiones!" simul haec, et cum delectis scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit. illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes excussis rectoribus disiicere obvios, proterere iacentes. plurimus circa aquilas labor, quae neque ferri adversum ingruentia tela neque figi limosa humo poterant. Caecina dum sustentat aciem, suffosso equo delapsus circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. iuvit hostium aviditas, omissa caede praedam sectantium; enisaeque legiones vesperascente die in aperta et solida. neque is miseriarum finis. struendum vallum, petendus agger; amissa magna ex parte per quae egeritur humus aut exciditur caespes; non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infectos caeno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras et tot hominum milibus unum iam reliquum diem lamentabantur.
66 forte equus abruptis vinculis vagus et clamore territus quosdam occurrentium obturbavit. tanta inde consternatio irrupisse

6. *et eodem*] M et Beroaldus *et eodemque*. hinc Pichena suspicatur *en Varus, en, eodemque*; IGronovius *Varus est*. male hic, ille scite. Wolf.

vinctae M. vulgo *victae*.

7. Faernus legebat *simul haec, cum delectis scindit agmen*, deleta *et* coniunctione. infeliciter. Gron. Statius Theb. 2 659: *simul haec, et crassum* etc. Wolf.

9. *rectoribus*] Heinsius *vectoribus*; quod usitatius est de equis; *rectores* de elephantis dicuntur. sed tamen et alia loca reperiuntur ubi rectores equorum dicuntur, quae omnia corrigere, ut Heinsius voluisse videtur, temerarium foret." v. Suet. Tit. 4, inprimis Drakenb. ad Sil. 17 138. Ern. nec cogitabat vir optimus verbum superesse corrigendum, *regere*. plus in his dignitatis inest quam in vulgaribus. Wolf. mox *dissicere* M, et *proterrere*.

11. *"adversum" ferri* M, i. e. *ferri adversum*.

13. *circumveniebatur, ni*] *circumveniebatur et circumventus esset*, res effectum habuisset, *ni prima legio se opposuisset*. doctior illa neque legibus temporum contraria structura semel notanda erat. confer c. 35 et 63. Wolf.

17. *per quae egeritur humus*] corbulae et sportae. Lips. *geritur* M.

18. *manipulis*] Salmasius de Mil. R. putat *manipulos* h. l. esse contubernia, inductus voce *tentorii*; quae ratio idonea non est. poterat etiam dicere *cohortibus*, nec propterea *cohortes* contubernia. *manipulos* pro contuberniis serior aetas dixit. v. Schel. ad Hygin. p. 4. Ern.

19. *funestas tenebras*] quasi vitae finem portendentes. *ferales* 2 31. Wolf.

Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas; quarum
decumana maxime petebatur, aversa hosti et fugientibus tu-
tior. Caecina comperto vanam esse formidinem, cum tamen
neque auctoritate neque precibus, ne manu quidem obsistere
aut retinere militem quiret, proiectus in limine portae mise-
ratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit
67 viam. simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse do-
cuerunt. tunc contractos in principia, iussosque dicta cum
silentio accipere, temporis ac necessitatis monet. unam in
armis salutem, sed ea consilio temperanda, manendumque
intra vallum donec expugnandi hostes spe propius succede-
rent; mox undique erumpendum; illa eruptione ad Rhenum
perveniri. quodsi fugerent, pluris silvas, profundas magis
paludes, saevitiam hostium superesse: at victoribus decus,
gloriam. quae domi cara, quae in castris honesta, memo-
rat: reticuit de adversis. equos dehinc, orsus a suis, lega-
torum tribunorumque nulla ambitione fortissimo cuique bella-
68 tori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent. haud
minus inquies Germanus spe cupidine et diversis ducum sen-
tentiis agebat, Arminio, sinerent egredi egressosque rursum
per humida et impedita circumvenirent, suadente, atrociora

2. *decumana*] ea opposita praetoriae ex adverso, et plurimum remota ab hoste erat, et ab eo ibat. v. Militiam nostram libro 5. Lips.

5. *proiectus*] habes idem prorsus factum in Plutarchi Pompeio, sub initium. vide. Lips.

7. *esse*] hoc verbum deerat vulgo. ex M atque editionibus Beroaldi et IGronovii addidi. Wolf.

11. *hostes spe*] ingrata traiectio. coniiciebam aliquando *donec hostes expugnandi spe.* nunc pronuntiationem virgula [post *spe* posita] adiuvavi. Wolf.

14. *saevitiam*] v. ad 2 11. ceterum aut addendum est *aliam*, aut, quod fortasse melius, id verbum aut simile intelligendum. Ern. talia sine dubio delevisset Ernestius, si hanc editionem curasset. mihine licebit eius vice tacite fungi? Wolf.

15. *gloriam*] miror editores non obsecutos Pichenae, qui e M post *gloriam* punctum posuit. *at* satis indicat *decus et gloriam* opponi *silvis, paludibus, saevitiae hostium; victores fugientibus.* Ern.

in castris honesta] olim aut nuper in militia feliciter ab iis gesta. Lips. dona honorifica, non tam in castris reposita quam adhuc merenda, ut bene Pichena. ita *cara domi* ad quae dulcis reditus; *adversa*, futura, infelicem eventum. sic et Hooftius. Wolf.

16. *orsus a suis*] ferri potest intellegique, quod plures suos equos distribuerit: praeoptem tamen *a suo.* ut Caes. B. G. 1 25: *Caesar primum suo, deinde omnium e conspectu remotis equis.* Lips. enimvero recte monent Mercerus et Freinshemius apud Caesarem esse sermonem de acie. ibi unus equus cuilibet, etiam duci. ceterum plures in castris duces habere possunt. hos omnes equos suos Caecina distribuit fortissimis militum. Ern.

Inguiomero et laeta barbaris, ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam praedam fore. igitur orta die proruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite et quasi ob metum defixo. postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere. exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes non hic silvas nec paludes, sed aequis locis aequos deos. hosti facile excidium et paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto maiora offunduntur; cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis

3. duplex hic ratio transeundi fossas, ut aut proruta a labris terra complerent, aut cratibus iniectis velut ponte transirent. utramque tangit. neque enim Turnebo assentiar legenti *orta die proruunt, fossis iniiciunt crates.* de cratibus, etiam Galli apud Caesarem usurpant, 7 79: *proximam fossam cratibus integunt atque aggere explent.* ubi etiam de *aggere;* quem et Romani huic rei usurpabant, e fascibus scilicet et levi materie. Lips.

[Turnebus probante Freinshemio vult *orta die proruunt, fossis iniiciunt crates.*] vide tamen ut veteres hoc verbo utantur. Caesar B. G. 3 26: *celeriter ad munitiones pervenerunt, atque his prorutis.* Liv. 9 14 et 37. adde 22 5, 26 13. Frontinus 2 5: *repente adortus et desertum proruit vallum et castra cepit.* noster 2 17: *prorutae arbores.* H. 3 22: *hostem postera die profligare ac proruere.* et ibidem 23: *balista ingentibus saxis hostilem aciem proruebat.* et sic semper; neque usquam memini me legisse *proruere* pro impetum facere, incurrere. Livii locus erat 25 39, ubi vulgo *ab cohorte et equitibus ex occulto proruentibus.* sed Puteanicus et meliores *procurrentibus.* alter Curtii 4 16: *subditis calcaribus proruere in hostem.* sic plane libri etiam optimi: sed legendum *prorupere*, ut apud Virg. Aen. 10 379: *et medius densos prorumpit in hostes.* Gron. tamen Turnebi coniecturam non modo defendit sed etiam in textum recepit Ryckius; quod probari nullo modo potest. vulgatum recte se habere puto cum Lipsio Pichena et Gronoviis. Ern. at vero Ryckius ducem habet Freinshemium, sequunturque et alii; ut si de auctoritate quaeris, par sit ea in partem utramque. iam Ryckio etiam Wopkensius accedit. ac sane alibi, opinor, nusquam legitur *fossam proruere*; tum hoc verbo neutraliter accepto facilior prodit contextus; denique ipsa obstat difficultas rei, in conspectu hostium. ad postremum nihil admodum habeo quod respondeam, nisi quod Germano hodie nefas est exquirere quid Germanis olim arduum fuerit aut inusitatum. altera ratio minus valet in scriptore qui duriores transitiones vel maxime amat. locutio ipsa etsi insolens et nova nobis (nam *vallum* s. egesta, effossa terra, *prorui in fossam* dicitur, *fossa expleri*), tamen si significationem verbi praegnantem cogites, neque ab analogia nec a more Taciti abhorret. sed quod mihi quidem gravissimum videri solet, hoc est. saepissime illa neutrali potestate in his libris legitur *prorumpere*, nusquam *proruere;* hoc autem non aliter quam active et proprie. v. Indicem in utroque. Wolf. M *fossos.*

8. sententia desiderat *hostis*, non *hosti*, quod inolevit. Lips. hanc correctionem recte repudiant Mercerus Freinshemius et alii; nec scio quid in hanc sententiam impulerit Lipsium. Ern.

10. *offenduntur* M, et p. 98 1 *Ingoiomerus.*

incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim sanitatem copias cuncta in victoria habuere.

69 pervaserat interim circumventi exercitus fama, et infesto Germanorum agmine Gallias peti; ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. tradit Gaius Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. id Tiberii animum altius penetravit. non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quaeri. nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet, tanquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat Caesaremque Caligulam appellari velit. potiorem iam apud exercitus Agrippinam quam legatos, quam duces; compressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiverit. accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Tiberii, odia in longum iaciens, quae reconderet auctaque promeret.

2. Heinsius *donec iratis dies permisit.* vulgatum elegantius puto. Ern. recte id tuetur Wopkensius exemplis 13 15, H. 3 68, 4 14, Agr. 37. Wolf.

7. *Rheno*] qua parte Rheni iste pons? ne trahant ad se Agrippinenses; falluntur. apud Treveros fuit. nam Agrippina discedens a marito, tumultu militari, in Treveros iit, ut supra lectum nobis, ibique mansit. pons ergo eopse in loco. Strabo 4 p. 194: *μετὰ δὲ τοὺς Μεδιοματρικοὺς καὶ Τριβόχους παροικοῦσι τὸν Ῥῆνον Τριουάγροι* (puto *Τριουεροί*), *καθ' οὓς πεποίηται τὸ ζεῦγμα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νυνὶ τῶν στρατηγούντων τὸν Γερμανικὸν πόλεμον.* Lips. Agrippinam mariti amantissimam tam diu post puerperium in Treviris haesisse nullo modo probabile est; narrationisque series repugnat. quocirca intellige pontem apud Novesium in Ubiis sive apud Vetera, ubi v et xxi legiones hiemabant. v. Ryck. ad h. l. et Mannert. p. 101. Wolf.

10. *fomenta*] nempe vulneribus. solent enim hoc imperatores conciliandis militibus; fecitque Traianus. vide Suidam in *λαμπάδιον*, et me in Plinii Panegyr. 13. Lips.

12. *ponti* M.

13. *non simplices*] non unum consilium esse huius curae muliebris, nec id solum quod prae se ferat, sed aliud insuper occultum, ad cupiditatem summi imperii pertinens. nec benevolentiam militum tantum conciliari ut fortius contra hostes pugnent, sed ut adiutores sint in comparando imperio et adversus se. Ern.

14. *militum* M.

19. *compressam — seditionem*] patet haec, ut ante *largitionem*, invidiosius dici, ex c. 41. Ern.

22. *odia in longum iaciens* i. e.

70 at Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et quartam decimam itinere terrestri Publio Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut modice adlabente aestu quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maxime tumescit Oceanus, rapi agique agmen. et opplebantur terrae: eadem freto littori campis facies, neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis. sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus iumenta, sarcinae; corpora exanima interfluunt, occursant. permiscentur inter se manipuli, modo pectore modo ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disiecti aut obruti. non vox et mutui hortatus iuvabant adversante unda; nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab rudi, consilia a casu differre:

odii materiam praeparans et semina invidiae spargens in animum Tiberii, quae longo tempore post se exsereret. sequentia, *quae reconderet* etc, de Tiberio intelligenda sunt, et explicant τὸ *in longum*. Heinsii *acuens* minus elegans quam *iaciens* puto. *in longum parare* dixit noster 3 27. Ern. eruditus quidam coniiciebat *iacientis*. eleganter, non vere, puto. Wolf.

3. *reciproco sideret*] est hoc in eo litore Chaucorum et Frisiorum, ut mare longissime a terris recedat et in sicco naves destituat. ipsi navigavimus atque experti sumus. Lips.

4. *sicca — aestu*] Heinsius putabat Vitellium iter fecisse relabente aestu, locumque sic castigandum: *siccata humo, aut modice uda, relabente aestu*, sive *ut modice allabente aestu.* sed hoc nimis a vulgata scriptura recedit, nec necessarium videtur. Ern.

6. *aequinoctii*] h. l. aequinoctii auctumnalis. Wolf. idem Caesar sensit scripsitque, navigatione Britannica, in commentariis suis 4 28. et vide Posidonii non abhorrentem ab usu hodierno disputationem super tota re, apud Strabonem l. 3 extr, quem tamen ipse haud iuste refellit. Lips.

7. *eadem freto litori*] ex his pluribusque locis clarum non fuisse loco litoris olim arenarias illas moles verius quam montes, quae Oceanum hodie arcent; succrevitque maiorum aevo illa arenarum vis satione caricis, non sine monitore deo. Lips.

8. *incerta* opponuntur solidis, quia ubi solida non sunt, ibi lubricus instabilis et incertus gradus. Ern.

9. *gurgitibus: iumenta, sarcinae*] vulgarem hanc distinctionem mutavi de sententia Pichenae. iubet res; et sic iam Beroaldus. Wolf.

13. *et mutui*] fortasse *aut mutui.* nisi hoc exemplum addetur iis de quibus diximus ad c. 32 extr. Wolf.

14. *sapiens a prudenti*] clarum est scribi debere *sapiens ab imprudenti.* Lips. hoc magis probem quam ceterorum coniecturas. *sapiens*, ut alias, pro perito dicitur. idem placebat Heinsio. alias etiam *prudens* eodem sensu dicitur. vide Sallust. Iug. 49, et ibi Cortium. Ern. Lampugnani larva coniecit *sapiens ab rude*, ipso probante Lipsio. id miror: nam ex bonorum scriptorum observatione et ex regula Plinii maioris (apud Charis. 1 p. 114 ac Prisc. 7 p. 767) debebat esse *rudi*, non *rude.* Pichena corrigit *insciens a pr.*, Freinshemius *sapiens ab rude, nil cons.* quod prae ceteris placet Ryckio et Allemando. ego nunc Lipsianum servavi; sed unice placet *ab rudi.* Wolf.

cuncta pari violentia involvebantur. tandem Vitellius in editiora enisus eodem agmen subduxit. pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore, haud minus miserabiles quam quos hostis circumsidet: quippe illis etiam honestae mortis usus, his inglorium exitium. lux reddidit terram, penetratumque ad amnem Unsingim, quo Caesar classe contenderat. impositae dein legiones, vagante fama submersas; nec fides salutis, antequam Caesarem exer-

2. *sine utensilibus*] sine supellectile, inquit Freinshemius. ego accipio sine cibariis; quae aut amissa aut corrupta erant. neque aliter ea voce utitur Tacitus, ut cum 2 1 ait *vilissima utensilium annulo clausa.* ubi Lipsius etiam, supellex penusque: sed quaecunque affert loca, penum tantum demonstrant, praeter unum Plinii; ex quo ut apparet etiam vasa aurea et argentea obsignatis arcis fuisse condita, ita non de pretiosis isto loco Tacitus, sed quod servus comicus diceret, *allium* vel *acetum obsignatum cum sale* indignabantur. eodem libro c. 60: *quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet.* Freinshemius hic accipi ait pro quaque re quae usui esse posset. nimis laxe: immo nonnisi ad victum. libro 3 52: *sperni sumptuariam legem vetitaque utensilium pretia augeri in dies.* eum c. 55 *luxum mensae* appellat. 15 39: *subvecta utensilia ab Ostia et propinquis municipiis, pretiumque frumenti minutum.* utique ad alendam inopem plebem. adde Pecun. vet. 2 7, et Pricaeum ad Apuleii Milesias. Gron.

3. *nudo*] Heinsio placebat *udo;* eoque spectare *sine igni*, quo vestes udae siccarentur. immo omnes udo corpore fuisse crediderim, non magnam partem; et si ignis eo tantum pertinet ut siccentur udae vestes, non opus idem iterum dici, udis corporibus memorandis. Ern.

5. *illic* M.

6. [M *visurgia.*] ego vero hic obhaereo. supra c. 63 scriptum: *reducto ad Amisiam exercitu, legiones ut advexerat reportat.* si ad Amisiam Germanicus classem conscendit Rhenum et Galliam petiturus, quo casu nunc ad Visurgim? tempestate, inquies. bene: sed quomodo Vitellius, qui et ipse paulo ante ad Amisiam, et ne tempestatem iterum suspicere, terra iit, nunc quoque ad Visurgim? haec si probe narrantur, Germaniam profecto petiere, non Galliam repetiere: aut fallunt me locorum omnes situs.

Add. merito hic haesimus: at nunc me, animo hercle meo, expedivi. nam scribendum *ad amnem Vidrum,* quem Ptolemaeus in hoc tractu novit, et ille ipse est quem *Vechtam* hodie vocant, et ad *Gelmudam* in sinum australem, mox Oceanum influit. sane Taciti narratio evincit pensitata. ecce ad Amisiam dimisit Vitellium, ipse naves conscendit; uterque progressus, ille terra, hic mari: et ubi convenire ad amnem nisi hic potuere? enimvero et portus ibi a Ptolemaeo locatur, *Μαναρμανὶς λιμήν, Manarmanis;* neque abhorret *Staurium* esse. Lips. probat Ryckius. sed Altingius in opere supra laudato coniicit *Unsingin;* quam coniecturam peracutam merito vocat IGronovius. nomen minus notum facile a librariis mutari potuit in notissimi fluminis nomen propter similitudinem scripturae. Ern. hoc in textum receperunt Allemandus et Broterius, suaseratque ante Bleterius. hos sum secutus, non satis gravem putans iniectam dubitationem de modico alveo fluvii, ut in terra olim maximis mutationibus obnoxia. Visurgim certe Tacitus hac in ora melius novit quam ut hic poneret. Wolf.

7. *dein* M. legebatur *deinde.*

71 citumque reducem videre. iam Stertinius, ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segestis praemissus, ipsum et filium eius in civitatem Ubiorum perduxerat. data utrique venia, facile Segimero, cunctantius filio, quia Quintilii Vari corpus illusisse dicebatur. ceterum ad supplenda exercitus damna certavere Galliae Hispaniae Italia, quod cuique promptum, arma equos aurum offerentes. quorum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem iuvit. utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere; vulnera intuens alium spe, alium gloria, cunctos adloquio et cura sibique et praelio firmabat.

72 Decreta eo anno triumphalia insignia Aulo Caecinae, Lucio Apronio, Gaio Silio ob res cum Germanico gestas. nomen patris patriae Tiberius, a populo saepius ingestum, repudiavit; neque in acta sua iurari, quanquam censente senatu, permisit, cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans. non tamen ideo faciebat fidem civilis animi. nam legem maiestatis reduxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant, si quis proditione exercitum aut plebem seditionibus, denique male gesta re publica maiestatem populi Romani minuisset. facta arguebantur, dicta impune erant.

3. *filium eius*] Segimeri filium Sesithacum nomine. Strabo 7 p. 292: *ἔτι δὲ Σεσίθακος Αἰγιμήρου υἱὸς τῶν Χηρούσκων ἡγεμόνος.* sed corrige in Strabone *Σιγιμήρου.* nam Taciti scriptura ad etymon apta eius linguae. LIPS.

10. *circumire saucios*] v. Liv. 8 36, de LPapirio Cursore. GRON.

15. *nomen patris — sua iurari*] adde Sueton. Tib. 26 et 67, Dionem 57 8. ERN.

18. *dictans*] *dictitans* legendum putant Muretus Pichena et alii. sane librarii interdum in hoc verbo lapsi sunt, et pro *dictitare* dedere *dictare.* v. Drak. ad Liv. 3 20. sed rursus 2 65 est *dictabat.* ERN. olim quidem ex vulgari mendo. sed Pichena iam et multo ante Beroaldus e codice dederunt *dictitabat*, quod ibi quoque reposui. *dictitare* saepe legitur in his libris, nusquam *dictare*, forma alius potestatis propria. in illa vi nihilo certior est quam *scriptare* et *lectare*, de quibus v. Bentl. ad Hor. Serm. 1 6 123. WOLF.

20. *sed alia in iud. ven.*] Cicero, opinor, dixisset *sed vis alia.* itaque venit in mentem corrigere *sed alia vis* sive *vi.* *in iudicium veniebat, si quis* etc. verum Tacitus dedita opera vitare videtur similitudinem membrorum orationis, qua magna pars elegantiae continetur. itaque huic coniecturae non confido. ERN. sic intellige. sed alia erant crimina, de quibus tum quaestio habebatur. haud paulo melius in hac iunctura *res in iudicium venit* quam *persona.* sic saepe etiam Quinctilianus. WOLF.

21. *aut*] *ut* M.

23. *facta arguebantur — erant*]

primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat. mox Tiberius, consultante Pompeio Macro praetore an iudicia maiestatis redderentur, exercendas leges esse respondit. hunc quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata in saevitiam superbiamque eius et discordem cum matre animum.

73 haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus Romanis, praetentata crimina, ut quibus initiis, quanta Tiberii arte gravissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremo arserit cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio obiiciebat accusator quod inter cultores Augusti, qui per omnes domos in modum collegiorum habebantur, Cassium quen-

haec verba Petrus Danesius putabat ex alio Taciti loco irrepsisse, eaque ut prorsus ab hoc aliena reiiciebat, consentientibus libris, ut ait Ursinus. quid sibi velint ignoro. nam et loco posita sunt verba, et verissima, quod totus titulus in Digestis Ad legem Iuliam maiestatis docet ac demonstrat, ne post tot secula quidem tot tyrannos argui verba plane ausos sancire, etsi per interpretationem eo trahi legem paterentur. quin et aperte Iurisconsultus: *nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est.* sed latebra est in illo *non facile.* interim vere Tacitus et commode de prisca vi legis. Gron.

1. *Augustus*] Sullae discipulus. Cic. Fam. Ep. 3 11: *veruntamen est maiestas, ut Sulla voluit, ne in quemvis impune declamare liceret.* Gron.

specie legis eius] de famosis libellis quaeri voluit ex formula legis illius, quae olim ad alium usum lata erat. confer tamen intpp ad Cic. Epp. Famil. l. c. et Dionis 56 27. Wolf.

2. *Cassii Severi libidine*] scribam infra ad 4 21. Lips.

qua viros] nihil deperiret orationis nitori, si scriberetur *qui viros.* Gron. Crollius vulgato contentus est. recte. usui id longe est convenientius, non solum huius aetatis sed etiam Ciceronianae et omnis latinitatis. exempla attulit Wopkensius. Wolf.

4. *iudicia m. redderentur*] Suet. Tib. 58: *an iudicia m. cogerentur. iudicia reddere* dicitur ad similitudinem τοῦ *ius reddere.* de re vide quos laudavi ad Suetonii l. c. Ern.

6. *carmina*] intellegit ea ipsa carmina, quae exstant Sueton. 59. Lips.

10. *gravissimum exitium*] Seneca de Benefic. 3 26. Lips.

dein] quando? sub Vespasiano et Tito, opinor. nam eousque calumniis ex lege ista locus: illi minuerunt aut sustulerunt. iterumque *arsit*, inquit, *et cuncta corripuit*, haud dubie sub Domitiano, qui telo eo passim usus ad saeviendum. Lips. ergo ex hoc loco non noscitur quomodo *repressum sit* etc. tironibus notandum est hoc genus brachylogiae ex docta negligentia ortum, tritumque optimis scriptoribus. ceterum eo quodammodo promittitur crebrior mentio rei gravissimae in libris reliquis. Wolf.

12. *per omnes domus*] hoc est quod Ovidius de pietate sua gloriatur (ex P. 4 9 105): *nec pietas ignota mea est: videt hospita tellus in nostra sacrum Caesaris esse domo.* non tamen ut *singulae domus* collegia sua habuerint (id non videtur, neque is sensus his verbis), sed quod circuibant domesticatim collegae, et sacrum alibi atque alibi faciebant. sparsi igitur per omnes domos, sed

dam mimum corpore infamem adscivisset, quodque venditis hortis statuam Augusti simul mancipasset. Rubrio crimini dabatur violatum periurio numen Augusti. quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus non ideo decretum patri suo caelum, ut in perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum inter alios eiusdem artis interesse ludis quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset; nec contra

statis temporibus conveniebant. Lips. si ita esset, unde ius et potestas modico equiti legendi collegae? evidens puto proprium collegium cultorum habuisse Falanium, et sic similiter ceteros. *mimus corpore infamis* honeste de pathico. Ern.

2. *statuam — mancipasset*] rideamus; et eo magis, quod Iurisconsultis etiam discrimen aliquod repertum hac in re, qui tradunt *non videri contra maiestatem fieri ob imagines Caesaris nondum consecratas venditas* (l. 5 et 6. D. Ad leg. Iul. mai.). ergo consecratas vendi commissum fuit. iure exagitat purpuratos illos stipites Tertull. Apol. p. 15 A: *publicos aeque deos foedatis, quos in hastario vectigales habetis. si Capitolium, si olitorium forum petitur, sub eadem voce praeconis, sub eadem hasta, sub eadem annotatione quaestoris divinitas addicta conducitur.* Lips.

3. *violatum periurio nomen*] vulgatum ut sanctissimum iuramentum esset per nomen et numen Augusti. Horatius id accidisse testatur eo etiam vivo, Epp. 2 1 15. sapiens ille Claudius *iusiurandum neque sanctius sibi neque crebrius instituit quam per Augustum,* ait Suetonius 11. Tertullianus Apolog. p. 29 C: *maiore formidine et callidiore timiditate Caesarem observatis quam ipsum de Olympo Iovem; citius denique apud vos per omnes deos quam per unum genium Caesaris peieratur.* Minutius Felix 29: *et est eis tutius per Iovis genium peierare quam regis.* nec mentiuntur nostri scriptores, ex iis quae legibus firmata video De iureiurando, lib. 13 sub finem. Lucanus inter ultiones sanguinis civilis hanc posuit, ut mihi videtur, facunde, 7 455: *cladis tamen huius habemus vindictam, quantam terris dare numina fas est. bella pares superis facient civilia divos. fulminibus maneis radiisque ornabit et astris, inque deum templis iurabit Roma per umbras.* formulae autem iurandi erant, per genium, per fortunam, per salutem principis. Lips. ceterum Freinshemio placebat *numen* legi; quod sane vulgato praeferendum videtur. librarii monachi, adsueti consuetudini loquendi ecclesiasticae, proclives fuere in hanc permutationem, praesertim h. l. alias notum est haec duo verba saepe in libris permutari. ceterum quia vulgata intelligi potest nec absurda est, de coniectura nihil immutare ausus sum. Ern. me audentiorem fecit Bentleius ad Hor. l. c. *violari* potest *numen*, non *nomen*. cf. Suet. Calig. 24. alius generis est sacramentum in nomen, de quo supra. Wolf.

4. *scripsit consulibus*] errat igitur Dio fine libri 57, qui ait Tiberium voluisse damnari eum qui statuam cum hortis vendidisset; sed obstitisse pudorem, quia primus a consule sententiam rogatus esset. nam Tiberius, ut vides, non interfuit. Lips. erraret Dio etiam in temporibus, si de eodem iudicio loqueretur. affert enim illud sub 10 anno principatus Tiberiani. sed licuit ei in tali re negligentiorem esse. Wolf.

6. *ludis quos mater*] credo eos esse qui Palatini postea a loco dicti, alii ab Augustalibus. videnturque non equestres aut curules fuisse, ut illi, sed scenici. Dio 56 46 extr: χωρὶς δὲ τούτων καὶ ἡ Λιουΐα ἰδίαν δή τινα πανήγυριν αὐτῷ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐν τῷ παλατίῳ ἐποίησεν, ἣ καὶ δεῦρο ἀεὶ ὑπ' αὐτῶν

religiones fieri quod effigies eius, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant. ius iurandum perinde aestimandum quam si Iovem fefellisset: deo-
74 rum iniurias dis curae. nec multo post Granium Marcellum praetorem Bithyniae quaestor ipsius Caepio Crispinus maiestatis postulavit, subscribente Romano Hispone; qui formam vitae iniit quam postea celebrem miseriae temporum et au-

τῶν ἀεὶ αὐτοκρατόρων τελεῖται. conf. Sueton. Calig. Lips.

3. *deorum iniurias*] expressit eam sententiam et Iurisconsultus (libro 2 De reb. cred.): *iurisiurandi contempta religio satis deum ultorem habet.* Lips. omissio verbi *esse* vel *fore* h. l. ita dura mihi videtur, ut librariis deberi putarem, ni similes locos reperissem, ut infra c. 80. additur *fore* 2 35. Ern.

5. *praetorem Bithyniae*] de scriptura ambigit sidus exoriens suae Galliae Iosias Mercerus; nec de nihilo. praetorem Bithyniae? ait. nonne debuisset *proconsulem?* ex re quidem et ex vero. nam Bithynia, divisione Augusti, inter eas provincias quae senatui et populo relictae, i. e. proconsulares. Dio 53 12 et Strabo l. 17 extr. quid dicam? vulgatam haud tuear, nisi si quid post Augustum in ea re mutatum; quod observes haud semel. Lips. ita visum etiam Savilio. sed aberravit a vero uterque; neque Lipsio, viro summo, venit in mentem, ut fit, quod norat, quod aliis Taciti in locis similibus viderat, veluti Ann. 2 55, praetoris nomen a Tacito poni de praeside quocunque provinciae. unde *ius praetoris* et *vis praetoris* pro iure et vi magistratus provincialis passim dicitur, 2 55 et 77, 4 15. verum iam Colerus vidit, post Ryckius ad h. l. et Perizonius de praetorio p. 27 et 28. etiam vetere re publica *praetoris* nomen sic dici notavimus in Clave Cic. in h. v, et docuit idem Perizonius l. c. p. 23. sic apud Ciceronem (Ep. ad Div. 2 17) Bibulus dicitur *praetor Syriae*, qui fuit proconsul. itaque Granius Marcellus fuit sane proconsul et Bithynia proconsularis provincia, sed tamen communi praesidum nomine *praetor* appellatur, neque ex hac voce ullo modo genus provinciae et imperii iudicandum. credo verum esse quod Dukero videtur ad Liv. 35 29, nomina *praetoris propraetoris et proconsulis* saepe esse a librariis permutata: hoc quidem in loco tale quid accidisse, nullo modo concedi potest propter ea quae dixi. Salmasius (ad MAntoninum Capitolini c. 22) Spanhemius (de V. et Pr. N. diss. 13 p. 594) et Norisius (Cenot. Pis. diss. 5 p. 207) putant praetorem dici Granium, quia Bithynia provincia praetoria, non consularis, in eamque mitterentur viri praetorii, non consulares, sive quia Granius praetorius, non consularis. nam Strabo auctor est provinciarum populi duo genera fuisse, et alias consulares alias praetorias dictas, quod etiam obtinuit in Caesareis, in quas modo consulares modo praetorii missi. Ern. maiestatis postulatus est proconsul, sed actione quae in speciem instituta erat de repetundis. itaque priore crimine absolutus, posteriore damnatus est, ut obscurius tradit Suetonius c. 58. hunc enim de eodem loqui prope certum arbitror propter insignem rei similitudinem et eundem tractum temporis. Wolf.

6. *Romano Hispone*] cuius declamationum Electa in Senecae Controversiis non uno loco. Lips.

qui] non Hisponem, sed Crispinum intelligi recte monet Pichena. id patebit, si consideres sequentia: *sed Marcellum insimulabat - - addidit Hispo.* sic etiam Ryckius, qui comparat locum similem e 15 19. Ern. ablativus absolutus quasi in parenthesi intercurrit. tam subitae mutationis relationum aliud exemplum erat c. 69 extr. Wolf.

daciae hominum fecerunt. nam egens ignotus inquies, dum occultis libellis saevitiae principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum quod secuti ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac postremum sibi invenere. sed Marcellum insimulabat sinistros de Tiberio sermones habuisse: inevitabile crimen, cum ex moribus principis foedissima quaeque deligeret accusator obiectaretque reo. nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. addidit Hispo statuam Marcelli altius quam Caesarum sitam, et alia in statua amputato capite Augusti effigiem Tiberii inditam. ad quod exarsit adeo ut rupta taciturnitate proclamaret se quoque in ea causa laturum sententiam palam et iuratum; quo ceteris eadem necessitas fieret. manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. igitur Gnaeus Piso "quo" inquit "loco censebis, Caesar? si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam." permotus his, quantoque incautius efferverat, paenitentia pati-

2. *saevitiae principis adrepit* i. e. saevitiae materiam subministrando gratiam eius colligit; quae mox dicitur *potentia*, ut saepe. 3 50: *mulierculartum animis adrepit.* Ern.

4. *ex pauperibus divites*] videri possit a Demosthene (Philipp. 4 p. 149 R.): *καὶ γὰρ τούτων μὲν ἐκ πτωχῶν ἔνιοι ταχὺ πλούσιοι γεγόνασι καὶ ἐξ ἀδόξων ἔνδοξοι καὶ γνώριμοι.* Lips.

11. *amputato capite*] quod nunc crimini datur, id receptum fuisse suo aevo Plinius indicat 35 2. *surdo*, inquit, *figurarum discrimine capita permutantur.* et Caligula simulacra numinum e tota Graecia conquisivit, quibus capite dempto suum imponeretur. Suetonius 22. cur tamen Tiberius ita hic exarsit? causa alia est. nam solebant tyrannos ea ignominia afficere; videbaturque occulte quasi talem Marcellus damnasse Augustum. Hieronymus in prophetam Abacuc c. 3: *cum tyrannus detruncatur, imagines quoque eius deponuntur et statuae, et vultu tantummodo commutato ablatoque capite eius facies qui vicerit superponitur.* Lips.

14. *quo ceteris*] vix opinor haec inter verba Tiberii fuisse. nimis hoc superbum aut saevum. sed interpretatione sua, et vera, addit noster. et sequentia Pisonis argutius ad priora referuntur. Lips. de arte Tiberii in regendo sententiis suis senatu v. Memor. Acad. Inscriptt. t. 47 p. 193 sqq. Wolf.

18. *efferbuerat*] est hoc a Beroaldo, cuius aetas in talibus haerebat. quod edidi, codex praestat. Wolf.

poenitentia patiens] *tanto patientius* emendant Faernus Muretus et alii. non ita visum Tacito, cui pretium fuit dissimulare *τὸ tanto*, quemadmodum solent et minus brevitati studentes post *quo* et *quam* omittere *eo* et *tam;* nec leviores auctores secutus, aut hic tantum, prudentiae lectoris intelligendum reliquit *τὸ magis.* idem ergo sensus verborum veteris scripturae quasi haberetur: tanto, ut poenitentiam commotioris animi approbaret, magis patiens vel patientius tulit. Gron. vide dicta ad c. 57. id ni esset, suspicarer Tacitum scripsisse *quandoque* i. e. et quoniam.

ens tulit absolvi reum criminibus maiestatis. de pecuniis repetundis ad reciperatores itum est. nec patrum cognitioni-

quando pro *quia* etiam supra dixit, satisque usitatum est. ita sensus planus et oratio mollior foret. his de causis, atque insuper quia animadvertebat se non bene dissimulasse iram sed incautius efferbuisse, poenituit eum facti reumque absolvi passus est. ceterum Heinsius censebat legendum *poenitentiae patiens*, ut alibi est *irae impatiens*. Ern. V. D. (in Bibl. crit. 2 2 p. 615) *poenitentiae patens*. equidem nihil melius vidi lectione vulgo recepta. *poenitentia* est pro participio, *patiens* pro adverbio *patienter*; quare post hoc virgulam abieci. sensit tempestive Tiberius aliquid imperiosum et superbum sibi excidisse: igitur colligit se et revocat, non tamen ut poenitentiam approbet, sed quia callidum commotioris animi cito poenitebat. Wolf.

1. *absolvi reum*] absolvine? atqui damnatum eum Suetonius c. 58 ait. ego non concilio, nisi si repetundarum damnatus fuit, non maiestatis. quod tamen omnino Suetonius voluisse videtur. Lips.

2. *ad reciperatores itum*] ergo damnatus repetundarum fuit, et tum iudices dati ad aestimandum. vide sodes quae scribo in 14 28 super criminis huius poena. Lips. vir doctus παραφράζει, ad iudices ei negotio destinatos. quod et obscurum et χυδαῖον, nec verbis solennibus. Marcellus Donatus causatur, senatum recuperatores dedisse nusquam legi, sed senatu iubente a praetore dari solitos: ita hoc quoque loco accipiendum, non recuperatores in causa Granii a senatu datos, sed iussu illius cum consensu Tiberii, vel ex huius mandato commissum iudicium recuperatorium. id ostendere verba *itum esse ad recuperatores:* aliter enim *datos* dicturum fuisse. at ille cum dicit *itum ad recuperatores*, datos dicit a senatu iudices non qui rem ut integram audirent (iam enim apud senatum acta erat, ut et proconsulis Asiae Silani 3 66 et 67) sed qui lites aestimarent, quod et Lipsius voluit. sic Plinius Epp. 2 11: *Marius Priscus accusantibus Afris, quibus proconsul praefuit, omissa defensione iudices petit.* et mox: *excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina, quibus dari iudices possent.* 4 9: *censuit Baebius Macer consul designatus lege repetundarum Bassum teneri, Caepio Hispo salva dignitate iudices dandos.* 6 29 extr: *tuitus sum Iulium Bassum, ut incustoditum nimis et incautum, ita minime malum: iudicibus acceptis in senatu remansit.* in commemorata undecima epistola legimus: *Marium repetundarum poenae, quam iam passus erat, censuit relinquendum.* Petrus Faber Semest. 2 15 se concoquere negat illa verba *quam iam passus erat*: quomodo enim iam subiisse poenam dici, de cuius criminibus tum primum senatus, non ex appellatione, iudicaret, et nondum pronuntiasset? itaque mali interpretis esse hoc additamentum. et Gruterus Buchnerusque laudant. sed falluntur. nam ex eadem epistola discimus, cum sese ultro repetundarum Marius damnasset neque eo contentus esset Plinius, valuisse sententiam Iulii Ferocis consulis designati, *Mario quidem iudices interim dandos, evocandos autem quibus diceretur innocentium poenas venditasse.* elapsum est igitur aliquid temporis, dum isti e provincia arcessuntur et ventitant; atque interea iudices dati lites aestimarunt. hinc ergo recte dicitur eam *poenam iam passus;* et sententia Collegae fuit, de Mario repetundarum poena, quam per iudices a senatu datos iam sustinuerat *modo consularis, modo septemvir epulonum, nunc neutrum* (quae verba et ipsa partem exacti supplicii significant), debere senatum sibi satisfactum putare. at crimina de quibus tum senatus iudicabat, erant atrocia illa quae *ultra repetundarum legem quaerebantur.* contra Marcellum Donatum faciunt etiam quae scribit noster 4 22. Gron.

bus satiatus iudiciis assidebat in cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret; multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces constituta. sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. inter quae Pius Aurelius senator questus mole publicae viae ductuque aquarum labefactas aedis suas, auxilium patrum invocabat. resistentibus aerarii praetoribus subvenit Caesar, pretiumque aedium Aurelio

1. *in cornu trib.*] v. Suet. Tib. 33. Ern.

3. *potentium preces*] in iudiciis. solent enim advocatos aut deprecatores adducere potentissimos civitatis. ex Cicerone et Asconio notum; repressitque Tiberius, quia iustitiam corrumpebat. at ipse, adiungit noster, *libertatem.* nam quomodo? quia scilicet in iudiciis assiduus ea velut regebat ac temperabat, et sententiae obnoxiae illi erant. Lips.

veritati] neque legendum *severitati*, ut Freinshemio placuit, neque *veritas* est aequitas sive ἐπιείκεια, sed simpliciter iustitia, sanctitas et integritas iudiciorum. v. Cicero pro Caelio 9, in Verr. 1 1, 5 fine. noster 3 16, 4 43. *consulere* ergo *veritati* est *operam dare ut integrum iudicium sit*, ut loquitur noster 3 8. sic, si patiantur iudices senatorii ordinis sese corrumpi, *opinione populi Romani rationem veritatis integritatis fidei religionis ab hoc ordine* abiudicatum iri ait Cicero in Verrem 1 2. haec si non sufficiunt, adde quae ad Senecam (de ira 2 29) diximus. Gron. gravissima sententia. iudicum decreta oportet esse libera nec interventu principis ullo modo sollicitari. nocet is libertati publicae, dum integritati iudiciorum consulit praesentia sua. confer Suet. Tib. 33, Dionem 57 7, et ineptulum Velleium 2 129. Wolf.

4. *Pius Aurelius*] fortasse hic inter maiores optimi principis Antonini; etsi nulla mentio Capitolino. Lips. de voce *senator* vid. ad 3 36. Ern.

5. *mole publicae viae*] ab ingentibus illis silicibus, quibus tum viae omnes publicae sternerentur, istam molem fuisse putat Muretus. alii per reparationem atque aggerationem viae domum istam labefactam putant. Freinshemio aliter visum ob locum Plinii 36 2, ubi de columnis marmoreis in atrio Scauri collocatis: *satisdari sibi damni infecti egit redemptor cloacarum, cum in palatium extraherentur.* item hunc alterius Plinii Paneg. 51 1: *non, ut ante, immanium transvectione saxorum urbis tecta quatiuntur; stant securae domus, nec iam templa nutantia.* Seneca Epist. 90 n. 1. ab initio: *in hunc usum pinus aut abies deferebatur, longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus.* Ern. nempe intelligit Freinshemius transvectionem immanium saxorum, qua domus urbis quassas l. c. etiam Plinius queritur. nec video quid contra dici possit, nisi malis viam iam stratam talibus saxis in vicinia domus illius. Wolf.

6. *aerarii praetoribus*] nova locutio. si *aerarii* abesset, nihil dubitationis haberet *praetoribus*; quam vocem apud Suetonium (Claud. 9) pro *praefectorum*, frustra tamen, reponi volebat Nicolaus Loensis. nunc absurdum videatur *praetoribus*, in librisque fuisse aut PR aut PRAEF, unde quam facile nasci potuerit *praetoribus*, quisque videt. similiter hae voces permutatae in libris ap. Liv. 25 12, 32 31, ubi v. Drak., et Suet. Aug. 33, ubi pro *praetore urbis* reposuimus *praefecto urbis*, idque probavit et imitatus est Oudendorpius. itaque non dubitarem et hic sic reponere, nisi et H. 4 9 omnes libri haberent *praetores aerarii*, item apud Frontinum de aquaed. in SCto de curatoribus aquarum p. 179 ed. Poleni; ubi tamen Scaliger *praefecti* malebat, quod potuit ibi e compendio nasci, quia in fine SCti est *praetoribus qui aerario praesint.*

tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens; quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exueret. Propertio Celeri praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto paternas ei angustias esse. tentantis eadem alios probare causam senatui iussit, cupidine severitatis in iis etiam quae rite faceret acerbus. unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

76 Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnaverat; relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. igitur censuit Asinius Gallus ut libri Sibyllini adirentur. renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens. sed remedium coercendi fluminis Ateio Capitoni et Lucio Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis levari in praesens proconsulari imperio tradique

adde dicta ad 13 28. Ern. nulla est suspicio vitii; et satis erat observare novatum sermonem, quippe nova in re. primus Augustus curam aerarii ad praetorios praetoresque transtulerat. Suetonius 36. idque mansit sub Tiberio et Caio, teste etiam inscriptione Grut. 360 3, ubi *praetor aerarii.* Dio vertit Graeco more *στρατηγὸν ἐπὶ τῆς διοικήσεως.* de reliquis mutationibus v. Lips. Exc. *B* ad xiii. Wolf.

5. *tentantis eadem*] adi Senecam de Beneficiis 2 7. Lips. Sueton. Tib. 47. Ern.

6. *iis* M: vulgo *his.*

14. *Achaiam* quod ait, capies Graeciam totam: nec enim aliter tunc appellabant Romani. scriptor quispiam apud Suidam: *Μόμμιος τὴν Κόρινθον εἷλεν αὐτοβοεί, πρωτεύουσαν παντὸς κατὰ τοῦτο τοῦ Ἑλληνικοῦ. ὅθεν δοκοῦσι καὶ νῦν Ἀχαΐαν ὀνομάζειν τὴν Ἑλλάδα Ῥωμαῖοι, ἐς τὸ χειρωθὲν ἔθνος, ὃ προεστὸς ἦν τότε τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὅλην μεταβαλόντες τῆς χώρας ἐπωνυμίαν.* conf. Pausan. 7 16 extr. Lips.

15. *levari proconsulari imperio*] durius ergo proconsulare imperium praesidiali; nec causam satis scio. inquiro, et dico aliquid in Excurs. littera *M.* Lips. potest fieri ut hoc fuerit nihil aliud quam *optat ephippia bos piger.* memineris tamen quod initio dixit huius libri c. 2 extr: *nec provinciae eum statum abnuebant* etc. atque istis consonant multae apud MTullium praesagae querelae; quemadmodum in Verrem 1 1: *inveteravit enim iam opinio perniciosa rei publicae — pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari.* unde spes impunitatis et avaritia libidoque provinciales urgendi vexandi exhauriendi maior. cum igitur natura ferat imperiorum ut male apud paucos, male per conciones re publica administrata *τὸ πλῆθος ἀποτεθηριωμένον πάλιν εὕρῃ δεσπότην καὶ μόναρχον*, ut egregie disputat Polybius 6 9 9, ita mirum non est provinciam dure habitam a magistratu senatorio, corruptis iudiciis, nec ulla spe reliqua vel evadendi vel vindicandi iniurias a potestatibus illatas, respicere unum a quo sine ambagibus spes sit impetratum iri, *ubi ius, ubi iniuria opus sit*, ut Iunii et Vitellii loquebantur. atque hoc significat Dio 53 14, ubi agit de ordinatione provinciarum sub Augusto: *ὕστερον δὲ ἐπειδή τινες αὐτῶν οὐ καλῶς ἦρχον, τῷ αὐτοκράτορι καὶ ἐκεῖνα προσετέθησαν.* dabat et spem meliorum ipsius Tiberii disci-

Caesari placuit. edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quanquam vili sanguine nimis gaudens; quod vulgo formidolosum, et pater arguisse dicebatur. cur abstinuerit spectaculo ipse, varie trahebant; alii taedio coetus, quidam tristitia ingenii et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset.

plina, qui miram provinciarum curam prae se ferebat, quippe qui praesidibus onerandas maiore tributo eas suadentibus rescripserit *boni pastoris esse tondere pecus, non deglubere.* Suetonius 32. et exemplum severitatis praebuit in procuratore Asiae Lucilio Capitone A. 4 15. quin et contationem suam in mutandis praesidibus eodem studio consulendi provincialibus excusabat, teste Iosepho 18 8, quasi animo haberet quod apud Statium ait Eteocles: *non parcit populis regnum breve.* denique cogitant homines, etsi plerumque in eo decipiantur, quod ait Isocrates Nicocle: *ῥᾷόν ἐστιν ἑνὸς ἀνδρὸς γνώμῃ προσέχειν τὸν νοῦν μᾶλλον ἢ πολλαῖς διανοίαις καὶ παντοδαπαῖς ζητεῖν ἀρέσκειν.* Gron. posterior ratio est vera. meliori conditione erant provinciae sub Caesaribus quam quae proconsules haberent, primum quod maiores sumtus in proconsulem fierent quam legatum Caesaris, deinde quod facilior iniuriarum ultio in hoc quam in illo. in proconsule ulciscendo iudicium requirebatur e legibus de repetundis, quae facile perfringebantur gratia, largitione etc. in legato erat unius Caesaris notio, item in procuratore, v. c. Iudaeae, praefecto Aegypti; qui facilius doceri, ad misericordiam vocari poterat et ad poenam improborum; cuius generis exempla sunt in Philonis legatione ad Caium et alibi. Ern.

1. *tradique Caesari*] quod etiam factum. ideoque Strabo, qui vixit medio Tiberii principatu, Achaiam et Macedoniam Caesarianis provinciis accensuit; aliter quam Dio, qui populi. sed mutavit iterum Claudius, qui populo restituit. habes in Suetonii c. 25 et Dionis 60 24. Lips.

2. *praesidit* M.

3. *quod vulgus*] confirmo scribendum *quod in vulgus.* ita prisci scriptores, et ipse Tacitus 2 59: *multaque in vulgus grata usurpavit, incedere sine milite, pedibus intectis et pari cum Graecis amictu.* Lips. at sic etiam recte. vulgus enim illam in Druso sanguinis appetentiam formidabilem iudicavit ac saevitiae indicium; idque et pater suspicatus est. Pichena. Pichenae interpretationi obstat vox *dicebatur,* quod est *quidam dicebant,* ut de re non nimis certa, quale quod Tiberius cum filio in secreto egerat. id vero non convenit populo: eius enim affectio publice nota fuit. rectius igitur Lipsius *in vulgus.* Cicero ad Att. 2 22. nisi malis *quod vulgo formidolosum.* sic enim amat loqui. 11 19: *formidolosum paci virum insignem.* 13 53: *formidolosum id imperatori.* Agric. 7: *quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat* legio. et rursum c. 39: *id sibi maxime formidolosum. vulgo* autem, quod propius horum humilitas ab istorum vilitate distabat. ad rem pertinet quod Suetonius de Claudio 34: *quocumque gladiatorio munere vel suo vel alieno etiam forte prolapsos iugulari iubebat;* et quae sequuntur. et de avo Neronis ibidem 4: *munus etiam gladiatorium, sed tanta saevitia ut necesse fuerit Augusto clam frustra monitum edicto coercere.* at Nero ipse nondum perditus *munere neminem occidit, ne noxiorum quidem,* c. 12. Gron. utrum horum verum sit, haud dixerim. adscivi tamen *vulgo,* ut aptius illi constructioni et usui satis conveniens. praeterea *et* est *etiam.* paulo ante *quamquam* levem excusationem occultat: *nimis gaudens sanguine, quamquam vili,* ut servulorum. Wolf. *in vulgus* M in margine.

non crediderim ad ostentandam saevitiam movendasque populi offensiones concessam filio materiem, quanquam id quo-
77 que dictum est. at theatri licentia, proximo priore anno coepta, gravius tum erupit, occisis non modo e plebe sed militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiae ut praetoribus ius virgarum in histriones esset. intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat. valuit tamen intercessio, quia divus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat, neque fas Tiberio infringere dicta eius. de modo lucaris et adversus lasciviam fautorum multa decernuntur; ex quis maxime insignia, ne domos pantomimorum senator in-

2. *quoque*] *quod* M.

3. *proximo priore anno*] Burmannus (ad Suet. Claud. 33) putat vel alterutrum esse ex interpretatione, vel legendum *maxime priore anno*. non veniebat viro praeclaro in mentem ap. Cic. Or. 64 esse *proximum superiorem*; N. D. 2 20 *orbem proximum inferiorem*; N. D. 3 21 *proxime superiores*. nempe omnes praecedentes anni sunt priores, superiores: igitur non inepte additur *proxime*. Ern. Vopiscus Probo 11: *proximo superiore anno*. conf. Wopk. ad Cic. de N. D. 2 20. Wolf.

4. *tum*] *dum* M.

5. *militibus et centurione*] refer ad cohortem quae adsidere ludis solita; itemque nota cruentas istas seditiones, et quid nisi pugnas? ut non iniuria Valerius *theatra* dixerit *urbana castra, quoniam haec quoque,* inquit, *saepenumero voluptatem et religionem civili sanguine, scenicorum portentorum gratia, macularunt.* 2 4. Lips.

12. *Augustus* ad frangendos rigidos illos animos non dubie rei ludicrae fautor. ideo *coercitionem in histriones magistratibus omni loco et tempore lege vetere permissam ademit, praeterquam ludos et scenam,* ait Suetonius 45. ubi emendo *ludis et scena,* verissima optimaque sententia. mos vetus puniri histriones ab aedilibus, praetoribus, consulibus quovis tempore et quovis loco permittebat: artavit Augustus, et nonnisi per tempus ludorum permisit, et in loco ipso ubi peccarant, i. e. in scena. ademit etiam ius virgarum. quod tamen redditum esse magistratibus videtur lege Iulia de vi publica, non quidem nominatim, sed prudentum interpretatione. vide Paullum Sentent. 5 tit. 26. quae tamen coercitio relicta ab Augusto? exsilium et carcer. ideo infra in Tiberii principatu legis 4 14: *pulsi tum histriones Italia*; et alibi 13 28: *in vincla ductos fautores histrionum.* idem ergo iuris in histriones ipsos. Lips.

13. lucar merces histrionum, a lucis, qui multi circa urbem, quorum reditus destinati ad ludos. Plutarchus in Q. R. p. 285 C, et Festus, ibique magni patris magna proles. pluscula adde ex Excurs. in *N.* Lips.

15. *ne domos pantomimorum*] magnum studium, ut video, Romanorum in has nugas hominum, imo furor. vestibula eorum quasi principum frequentabantur; adhaerebant egressibus, non vulgus modo, sed eques senatusque. Plinius 29 1: *nullius histrionis equorumve trigarii comitatior egressus in publico erat.*

troiret; ne egredientis in publicum equites Romani cingerent, aut alibi quam in theatro spectarentur; et spectantium immo-
78 destiam exsilio multandi potestas praetoribus fieret. templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto petentibus Hispanis permissum, datumque in omnes provincias exemplum. centesimam rerum venalium, post bella civilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius militare aerarium eo subsidio niti; simul imparem oneri rem publicam, nisi

Seneca Ep. 47: *ostendam nobilissimos iuvenes mancipia pantomimorum.* idem Quaest. nat. 7 32: *stat per successores Pyladis et Bathylli domus. — mares inter se uxoresque contendunt uter det latus illis.* dare latus explico, uter latero sit illis, ut hic Tacitus, *ne egredientes equites Romani cingerent;* ut Martialis 6 68: *Eutychus ille tuum, Castrice, dulce latus.* hanc insaniam quam bene notat damnatque Tertullianus! *etenim ipsi actores,* ait libello de spectaculis p. 100 A, *et administratores spectaculorum, quadrigarios, scenicos, xysticos, arenarios illos amentissimos, quibus viris animas, feminis aut illis etiam corpora sua substernunt, propter quos in ea committunt quae reprehendunt, quam magni faciunt? deponunt et diminuunt ignominia et capitis minutione.* quem libens adduxi, ut eruam correctione elegantem sensum: *quibus viri animas, feminae autem illis etiam corpora sua substernunt.* idque verissimum. vir magnus, qui conatus est ante me, non attigit. Lips.

2. *aut alibi*] puto, ne domi, ne in hortis. Lips.

3. *exsilio*] etiam vinculis. infra 13 28. ex hoc decreto patrum nata lex, quae Pandectis insita, de poenis l. 28: *solent quidam, qui volgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus turbulentibus se adclamationibus popularium* (ita vocat locum ipsum, ubi spectabat populi plebs) *accommodare; qui si amplius nihil admiserint, fustibus caesi dimittuntur, aut etiam spectaculis eis interdicitur. quodsi correcti in eisdem deprehenduntur, exsilio puniendi sunt,* ait ecce diserte, exsilio, ut hic noster. Lips.

mansit id *templum* ad aevum Hadriani. in eius vita c. 12: *Tarracone hiemavit, ubi sumptu suo aedem Augusti restituit.* item in Severi vita c. 3: *somniavit sibi dici ut templum Tarraconense Augusti, quod iam labebatur, restitueret.* antea iam vivus aram illic habuerat; de qua, et palma ibi enata, iocus eius in Fabio 6 3 77. quod sequitur, *datumque in omnes provincias exemplum,* cave acceperis quasi litterarum exemplaria diffusa et transscripta ad omnes provincias, cum Vertranio. sed hoc ait, exemplo Tarraconensium monitos alios ut peterent impetrarentque idem. Lips. templum illud hodieque multi Tarraconensium numi servant, inscripti *deo Augusto.* Wolf.

6. *centesimam*] dico ad 2 42. Lips. adde Burmann. de Vectig. P. R. p. 70 et ad Sueton. Cal. 16. Ern.

7. *militare aerarium*] cuius inventor Augustus. Suet. 49. id factum anno 759, ex Dionis 55 25. Zonaras Agrippae Postumi damnati bona in aerarium militare relata ait. propriique huic aerario praefecti. Tacitus de PVitellio 5 8. lapis in Samnio: *L. Neratio C. f. Vol. Proculo praef. aerari militaris.* Lips.

8. *imparem oneri rem p.*] quo enim citius dimittebantur (expresserant autem ut decimo sexto anno), eo plura et statim repraesentanda praemia. ideo id indultum, revocatum. Lips.

vicesimo militiae anno veterani dimitterentur. ita proximae seditionis male consulta, quibus sedecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

79 Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus per quos augescit; auditaeque municipiorum et coloniarum legationes, orantibus Florentinis ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem afferret. congruentia his Interamnates disseruere: pessum ituros fecundissimos Italiae campos, si amnis Nar (id enim parabatur) in rivos diductus superstagnavisset. nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes, quippe in adiacentia erupturum: optume rebus mortalium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit; spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis amni-

2. *sexdecim stipendiorum finem*] Freinshemius putat multo convenientius restitui posse *sextodecimo stip.* ut error iste natus sit ex numerorum nota. aliud enim esse *sexdecim stipendiorum finem;* et omnium stipendiorum totiusque militiae *finem sextodecimo stipendio* circumscriptum. fateor sic posse accipi: sed non posse aliter accipi, et quidem pro eodem quod substituit Freinshemius, metuo dicere. *finis sexdecim stipendiorum* est finis militiae complexus non plura stipendia quam sexdecim, sistens in sexdecim stipendiis completis. nempe *finis alicuius* non tantum est quo finitur aliquid, sed etiam qui quodve finit. sic Cicero Off. 1 16: *vulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennii finem*, i. e. quem Ennius facit vel statuit. sic *finis sexdecim stipendiorum*, quem sexdecim stipendia statuunt. Gron.

4. Tacitus hic et supra c. 76 duobus modo commissam eam curam scripsit. at Dio auctor quinqueviros a Tiberio constitutos, qui Tiberis inundationes arcerent verterentque. vide eius verba 57 14, actis anni 768. cur opus fuerit nova electione, nescio, quia praefecerat pridem Augustus. Suetonius 37. in monumentis frequenter *curator riparum et alvei Tiberis*. Lips.

pronum foret pro *ob* coniicere *ad*, quae duae particulae saepe in libris permutantur: v. Drakenb. ad Liv. 37 27. et est *ad* in hac forma usitatissimum. sed nihil definire audeo. Heinsius autem putat legendum *averterentur*. id est verbum proprium in hac re. itaque si Ciceronem tractarem, hoc esse ab auctoris manu dicerem. in Tacito non audeo sine libris. Ern. vide Ind. in vocabulo *ob*, quod optime habet. Wolf.

8. *idque* h. e. *quum*, *quandoquidem id.* negligentiam hanc in primis post particulam *ne* amat Romanus sermo. Latinus Latinius corrigit *id quod.* Wolf.

9. *Interamnates*] M dabat *Antemanates*, ex quo Pichena fecit *Antemnates*. audacius primi editores; et vere, puto. Wolf. *interamnates* etiam margo M.

11. *deductus* M.

16. *sacra et lucos*] nam fluvii priscis inter deos; et res notior quam ut exemplis firmetur. Lips.

patriis amnibus] loquitur de fluviis ut de diis, unde etiam mox *accolas Tiberis* vocat. *amnes patrii*

bus dicaverint. quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluviis orbatum minore gloria fluere. seu preces coloniarum seu difficultas operum sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.

80 Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia, additis Achaia ac Macedonia. id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia ac plerosque ad finem vitae in isdem exercitibus aut iurisdictionibus habere. causae variae traduntur: alii taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse, quidam invidia, ne plures fruerentur. sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. qua haesitatione postremo eo provectus est ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

sunt a maioribus culti, quorum cultus a maioribus traditus est. Ern.

3. *in sententiam Pisonis*] ita omissa nunc res. Nerva tamen postea, sive Traianus, ad arcendos fatales huius fluvii et non sine omine auctus fossam duxit. de qua Plinius sensit Epp. 8 17: *Tiberis alveum excessit, et quamquam fossa, quam providentissimus imperator fecit, exhaustus, premit valles, innatat campis, quaque planum solum, pro solo cernitur.* legerim *quaque planum, solus pro solo cernitur.* Lips.

4. *concederet* M.

6. *ac*] sic M, et sic antea c. 76. fidem praestamus etiam in his minutioribus. ut supra c. 36 reddidi *sive omnia*, c. 43 *et filium*; aliquoties *sedecim*, non *sexdecim*, ex qua tamen scriptura c. 78 commentum suum ducebat Freinshemius. Wolf.

morum Tiberii fuit] Sueton. Tib. 41. Ern.

8. *iurisdictionibus*] provincias inermes sic appellat, a praecipuo in iis praesidum munere, quod sola fere iurisdictione implebatur. Lips. in veteri re publica *imperio* et *potestate* distinguebantur praesides provinciarum. *cum imperio* erant proconsules fere, h. e. cum exercitu et potestate belli gerendi, et quidem in provinciis vel maioribus vel infestioribus a finitimis hostibus: *cum potestate* autem fere propraetores in provinciis minoribus aut pacatis et ab hoste tutis. potestas erat in iurisdictione. Cicero ad Q. Fr. I 1 7: *mihi quidem videtur non sane magna varietas esse negotiorum in administranda Asia, sed ea tota iurisdictione maxime sustineri.* Ciceronis autem provincia erat praetoria. cum ergo commutata re publica minores provinciae et pacatae essent proconsulum, maiores et ubi exercitus, a legatis Caesarum pro praetore administrarentur, intelligi potest h. l. commode provincias has per exercitus, illas per iurisdictionem exprimi. poterat dicere eosdem legatos et proconsules. Ern.

11. *anxium iudicium*] v. ad c. 73 extr. Ern.

13. *sibi*] *sibi: sibi* M.

14. *mandaverit quibusdam*] cf. Suet. in Tib. 63. ceterum alii alias causas tradunt, Suetonius 41 ignaviam et negligentiam rei publicae, Iosephus A. I. 18 8 honestiorem longe, studium placendi sociis et provincialibus. historici imitantur populum fere: pro suo quisque ingenio, studiis, moribus interpretatur quidque. Ern.

15. *quos egr. urbe*] pingitur ambi-

81 De comitiis consularibus, quae tum primum illo principe ac deinceps fuere, vix quicquam firmare ausim: adeo diversa non modo apud auctores sed in ipsius orationibus reperiuntur. modo subtractis candidatorum nominibus originem cuiusque et vitam et stipendia descripsit, ut qui forent intelligeretur: aliquando ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. plerumque eos tantum apud se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset: posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis confiderent. speciosa verbis, re inania aut subdola, quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitium.

LIBER SECUNDUS.

Breviarium. Motus aliqui in Oriente. Vonones Parthorum rex solio et solo suo ab Artabano pellitur, et ad Armenios profugus ab his in regnum accipitur. quo eodem mox demovetur a Silano praeside Syriae ob metum et Artabani minas. at Tiberius specie moti Orientis Germanicum a legionibus suetis abstrahit. cui paret ille, sed lente. prius enim Germaniam ingreditur, et fabricata ingenti classe exercitum Oceano ad Amisiam flumen vehit. illic Angrivarios Stertinio duce populatur et sternit. mox Cheruscos et Arminium ingenti praelio vincit.

gnitas consilii. mandavit quibusdam provincias, quos sive metu sive aliqua alia causa Romae retinere ante statuerat. multi hoc perperam interpretantur. Wolf.

1. *tum primum*] secundo anno Tiberii, quo primum designavit consules. nam proxime priori destinarat Augustus. *deinceps* intellige de reliquis annis eiusdem Tiberii, non de successoribus eius. conf. Dio 58 20. Wolf.

5. *descripsit*] est verbum proprium, quo utuntur cum de aliquo non nominatim dicitur, sed tamen ita ut, qui sit, intelligatur. sed boni auctores, velut Cicero, fere iungunt accusativo personae: *describere aliquem.* vide exempla in Clave Cic. in h. v. ex qua ratione dicendum erat *origine quemque et vita et stipendiis descripsit*, h. e. commemoranda origine, moribus et stipendiis. sed vulgatum a Tacito esse puto. Ern. nec unquam quisquam dubitabit. Wolf.

6. *ea quoque significatione*] an originis, vitae, stipendiorum? ut tantum nomina ederet, quorum rationem haberi vellet. sed additur *ne ambitu comitia turbarent.* an igitur privatim aliquando candidatos suos commendare satis habuit, in senatu autem ignarum egit, simulacrum praebens liberae electionis? nimia hercle brevitas. Wolf.

multumque gloriae partum, nisi in regressu fortuita clades eam oblitterasset: navium enim hominumque maximam partem in Oceano amisit vi tempestatis et imperitia eius maris. interea Romae vir nobilis Libo Drusus studii rerum novarum defertur. accusatur in senatu, et parte aliqua convincitur. Tiberium infensum expertus, et veniae nulla spe, gladio incubuit. MHortali preces (nepos is Hortensii) in manifesta paupertate spretae a principe. Clemens Postumi Agrippae servus domino interfecto faciem et nomen eius mentitur, res Romanas turbat, occulte conscios et adiutores multos habet. opera tamen et ingenio Sallustii Crispi sine motu capitur et Romam perducitur. sub id tempus Germanicus de Cattis Cheruscis aliisque gentibus triumphat. Archelaus Cappadocum rex in urbem accitus et indigne habitus fato moritur. regnum eius in provinciam redactum. Germanico Oriens permissus cum maiore, quoquo adisset, imperio; CnPisoni Syria cum occultis, ut creditur, in Germanicum mandatis. Drusus in Illyricum it, dux contra Germanos, qui tamen inter se discordes otium et securitatem Romanis fecere. Cherusci duce Arminio potentem et veterem regem Maroboduum magno nec incruento praelio vincunt. in Asia duodecim celebres urbes terrae motu collapsae aut haustae sunt. Tacfarinas in Africa bellum sive latrocinium exercet; idque a Furio proconsule statim repressum. Germanicus in Armeniam venit, regem Zenonem volentibus iis imponit. Drusus Germanos ad discordias illicit. Maroboduus vi Catualdae regno pulsus in Italiam venit, et Ravennae per duodeviginti annos egit. idem Catualdae mox casus, qui Forum Iulium missus. Rhescuporis Thracum rex opera Pomponii Flacci in vincla datur, Romam perducitur. Germanicus Aegyptum lustrat. reversus inimicitias cum Pisone exercet et denunciat. sed paulo post morbo correptus cum ingenti gentium omnium luctu Antiochiae exstinguitur. veneni a Pisone dati suspicio erat. qui conatus armis Syriam repetere a Sentio aliisque Germanici amicis impeditur. honores multi Germanico mortuo Romae decreti. sanctiones contra muliebrem impudicitiam. virgo Vestalis capta. Arminius in Germania dolo caesus.

Haec gesta annis quattuor, TStatilio Sisenna Tauro et LScribonio Libone, CCaelio Rufo et LPomponio Flacco, TiCaesare Augusto III et Germanico Caesare II, MIunio Silano et CNorbano Flacco consulibus. LIPS.

Caelio] reliqui hoc in loco nomen *Caelii*, infra c. 41 mutatum ab Ernestio. nam ibi allatae inscriptioni alia obstat ap. Gruter. 448 8. WOLF.

Sisenna Statilio Tauro Lucio Libone consulibus mota Orientis regna provinciaeque Romanae, initio apud Parthos orto, qui petitum Roma acceptumque regem, quamvis gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. is fuit Vonones, obses Augusto datus a Phraate. nam Phraates quanquam depulisset exercitus ducesque Romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat, partemque prolis firmandae amicitiae

3. *gentis Arsacidarum*] Strabo 15 p. 702: *τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ παρὰ τοῖς Παρθυαίοις. Ἀρσάκαι γὰρ καλοῦνται πάντες, ἰδίᾳ δε ὁ μὲν Ὀρώδης, ὁ δὲ Φραάτης, ὁ δὲ ἄλλο τι.* ubi Casaubonus, immo *Arsacidae* vocabantur, inquit, non *Arsacae*; et ita legendum dictare cum grammaticorum canonas, tum Dionem et alibi Strabonem. idem tamen ad 12 p. 563: Paphlagoniae reges *Pylaemenes* vocabantur, Cappadociae plerique *Ariarathes*; Thraciae plurimis *Cotys* nomen fuit; Parthorum *Arsacae*. sic ibi. nimirum si *πατρωνυμικὸν* formandum sit, grammaticorum canones *Ἀρσακίδης* volunt, ut *Priamides*, *Tydides*: sed ipsi haud dubie salutabantur et se scribebant quisque *Arsaces*, non *Arsacides*, simul imperare coeperant, etsi prius alio nomine fuissent. sic apud Sallustium (Fragm. e l. 4 Histor.) *rex Mithridates regi Arsaci* scribit. is erat Phraates secundus, Pacori filius, gente *Arsacides*, nomine inter suos *Arsaces*. Dio 36 28: *τοῦ γὰρ Ἀρσάκου τοῦ τῶν Πάρθων βασιλέως ἀποθανόντος ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ, Φραάτην τὸν διάδοχον αὐτοῦ προσεδόκησεν οἰκειώσεσθαι.* hic Arsaces erat Pacorus, quem modo nominabamus. sic et Trogus 41 5 testatur memoriae conditoris Parthos hunc honorem habuisse, *ut omnes exinde reges suos Arsacis nomine nuncupent.* lapis vetus Romae ap. Grut. 288 2: *Seraspadanes Phraatis Arsacis regum regis f Parthus. Rhodaspes Phraatis Arsacis regum regis Parthus.* recte igitur et Strabo *Ἀρσάκαι*. Gron. Dionis Arsaces Appiano Sanatroces est: Pacori per illa tempora nusquam mentio. sed de omnibus his Parthorum et Armeniorum regibus Excursus vide. Wolf.

5. *prahate. nam prahates* M. *depulisset*] possit alicui in mentem venire *pepulisset*. sed vulgatum recte habet. paulo post: *ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium.* et h. l. sermo est de Antonio; quamquam *depellere* etiam simpliciter pro *vincere* dicitur, ut 3 73 et alibi. Ern. fuderat etiam Oppium Statianum et alios duces. Plut. p. 933 sqq. Dio 49 25. mox *venerantium officia* locutio est huic aetati propria. Dial. de Eloq. 29: *ambitio salutantium*, ubi male corrigunt. Agric. 4: *illecebrae peccantium.* ad officia illa pertinebat restitutio signorum et alia quaedam, uti species numi Pelleriniani Supplem. 3 aux recueils d. médailles p. 9 34. Wolf.

7. *partemque prolis*] quattuor filios, si Straboni credimus, et eorum uxores duas cum filiis item quattuor misit Romam. verba eius sententiaque gemina sunt huic loco, 16 p. 748 inf. *ὁ Φραάτης καλέσας εἰς σύλλογον Τίτιον τὸν ἐπιστατοῦντα τότε τῆς Συρίας, τέτταρας παῖδας γνησίους ἐνεχείρισεν ὅμηρα αὐτῷ, Σαρασπάδην καὶ Κεροσπάδην καὶ Φραάνην καὶ Βοώνην, καὶ γυναῖκας τούτων δύο καὶ υἱεῖς τέτταρας, δεδιὼς τὰς στάσεις καὶ τοὺς ἐπιτιθεμένους αὐτῷ.* tantum in iis emendaverim *Φραάτην καὶ Βονώνην*. fuerunt enim inter obsides Phraates et Vonones. vide eumdem scriptorem 6 p. 288. hac ipsa de re Iustinus 42 5: *sed et filii nepotesque Phraatis obsides Augusto dati.* Lips.

miserat, haud perinde nostri metu quam fidei popularium
2 diffisus. post finem Phraatis et sequentium regum ob inter-
nas caedes venere in urbem legati a primoribus Parthis, qui
Vononem vetustissimum liberorum eius accirent. magnificum
id sibi credidit Caesar, auxitque opibus. et accepere barbari
laetantes, ut ferme ad nova imperia. mox subiit pudor,
degeneravisse Parthos; petitum alio ex orbe regem, ho-
stium artibus infectum; iam inter provincias Romanas

1. *haud perinde nostri metu*] utriusque facti haec ratio est, non tantum venerationis adversus Augustum, ut Boxhornio placet: nam *τὰ firmandae amicitiae* nil nisi praetextum significant. imperaturum Parthis oportebat esse Arsacidem. quem gravem facile destituebant, si copiam alterius haberent eadem stirpe prognati: sin, spes erat minus ausuros, cum deesset quem subornarent adversus praesentem, cuiusque auctoritatem sequerentur. sic Ptolemaeus Physcon arcessitum maximum a Cyrenis filium Memphitem, ne eum Alexandrini contra se regem crearent, interfecit. hoc spectavit et Nero in Britannico tollendo: *tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia summum ad fastigium genita*, Ann. 13 17. hic ipse Phraates, cum infestos sibi optimates propter assidua scelera videret, ne esset qui rex nominari posset, adultum filium interfici iussit, teste Trogo l. c. eandem ob causam hos amandavit. nam quod Iosephus (A. I. 18 2) narrat, etiam verum censeo. Phraates metuebat exemplum suum: eum metum intendit mulier quasi et ipsa pro marito timens, cum re vera filio locum ad successionem pararet. species assumpta, ut firmandae amicitae obsides essent. Gron. eadem causa in Strabone. nec iniuria etiam liberis suis diffisus, ne suo exemplo se tollerent. ipse enim Orodem patrem sustulerat, itemque fratres vigintinovem. Iosephus missionem hanc obsidum ad Thermusae uxoris artes refert, ut illis absentibus filio suo Phraataci regnum conficeret, quod evenit. Lips.

2. *sequentium regum*] adeo ergo multi interiecti inter Phraatem et filium eius hunc Vononem? ego sane duos reperio, Phraatacem et Orodem. sed quia confusum hoc totum stemma, et multa eius in Tacito mentio, dedi in Excursibus super eo quod opus, littera *A*. Lips.

4. *vetustissimum*] atqui in Strabone quartus ordine minimusque ponitur. Lips. bene monet Freinshemius intelligendum esse de tota progenie, ex qua tum natu maximus Vonones, cum legatio mittebatur. Ern. sane nescimus quando perierint Seraspadanes et Rhodaspes; ac potuit iure Tacitus ad illud legationis tempus respicere. cetera discrepantia nulla est. Strabo hunc Vononem quartum ponit ordine: an aetate, nemo dixerit; nec sciebat ipse fortasse. Wolf.

5. *auxitque opibus*] comitatu, pecunia, alia pompa instruxit regium in morem. Lips. mox, *ut ferme ad nova imperia*, int. solent laeti esse vel laetari. Ern. *Caesar* Augustus. Ann. 12 11. missae legationis annus ab u. c. 758 vel 759 ponitur Vaillantio et aliis, a quibus cur dissentiamus aut annum finiamus 752 nullum argumentum video. Wolf.

accipere M.

6. *subiit* M: vulgo *subit*.

8. *inter pr. R.*] quod et saepius est factum, eoque velut de more scribit Hegesippus (in oratione Agrippae regis 2 9 med.): *Persarum superba audimus imperia, sed eorum quoque obsides vidimus; et cum ipsi pluribus nationibus imperent, offerunt liberos suos et nobilitatem suam. servire Romanis gaudent pro fide*

solium Arsacidarum haberi darique. ubi illam gloriam trucidantium Crassum, exturbantium Antonium, si mancipium Caesaris, tot per annos servitutem perpessum, Parthis imperitet? accendebat dedignantes et ipse, diversus a maiorum institutis, raro venatu, segni equorum cura; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas. irridebantur et Graeci comites, ac vilissima utensilium anulo clausa. sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia; et quia ipsorum moribus aliena, perinde

pacis, simul ut serviendo discant suis imperare. offerunt vestes, monilia, elephantos quoque Romanis, unum tributum reges imponere. postrema huc faciunt, et emendem *elephantos: quodque Romanis unum* (vel *summum*) *tributum.* Lips.

1. *solium Arsacidarum*] Claudianus Cons. Honorii 4 214: *si tibi Parthorum solium fortuna dedisset.* apud Hegesippum, quem tentat ὁ πάνυ, legendum censeo: *offerunt vestes, monilia, elephantos; quodque Romanis visum est tributi genus imponere.* vel *visum tributorum genus imponere.* Gron.

ubi illam gloriam] formula desiderantis et exprobrantis bonum amissum, ut recte Freinshemius. vide de ea Heinsium ad Ovid. Heroid. 4 150. Ern.

5. *raro venatu, segni eq. cura*] quae tamen unica studia procerum regisque. conf. Xenoph. Cyrop. 8 1 34. Lips. conf. Sueton. Calig. 5. Wolf.

6. *fastus* h. l. est fastidium, quod proprie in cibis dicitur, et id est etiam interdum e superbia; unde *superbus dens* apud Horatium de fastidio Serm. 2 6 87. simplicem victum Persarum fastidiebat, adsuetus Romae delicatioribus. Ern. simplicem victum Parthis non tribuerim. in *epulis* cogita totum morem convivandi cum megistanibus. *fastus* invidiose dicitur pro contemptu, de aliis quoque rebus quam cibis. Wolf.

7. *Graeci comites*] vide Excursum xv ad Suetonium. Ern.

anulo] signatorium anulum intellegit, sive ut alii appellant, sigillaricium, qui habeat χαρακτῆρα, de quo Vopiscus in Aureliano c. 50: *uxori et filiae anulum sigillaricium quasi privatus instituit.* moris autem Romani, ut domi supellex penusque omnis eo signaretur, ne quid negligentia aut furto periret. exempla in Excursibus vide litt. *B.* Lips. vide Luciani Hermot. 11, et de *utensilibus* ad lib. 1 70. Gron.

9. *nova vitia*] vultne ipsas virtutes ignotas habitas pro vitiis? possit sic accipi, ut comitas illa pro vilitate fuerit. sed potius est duo dici, ut et ignotas quasdam virtutes intulerit, et nova etiam vitia, luxum videlicet, delicias, aliaque Romana. mox *ipsorum maioribus:* haud male etiam *moribus.* Lips. hoc praeferunt Muretus Freinshemius et Heinsius (Obs. Misc. v. 9 t. 3 p. 382), sive *a moribus.* recte recepit Gronovius. quod autem ad verba *ignotae Parthis virtutes, nova vitia* attinet, priorem Lipsii interpretationem cum Heinsio l. c. probamus. ceterum quod hic locum sic constituendum putat: *ignotae Parthis virtutes, novitate invisae, et quia ipsorum a moribus alienae, perinde odio pravis et honestis:* id nimis recedit a vulgata scriptura, nec necessarium videtur. sensus est: virtutes Vononis, ut prompti aditus et obvia comitas, quia ignotae ante Parthis in regibus, pro novis vitiis habebantur, omninoque et prava et honesta eius instituta odio erant, propterea quod a moribus ipsorum aliena erant. Ern. in verbis *et quia* etc. latet explicatio quaedam prioris sententiae, Tacito non in-

3 odium pravis et honestis. igitur Artabanus Arsacidarum e sanguine apud Dahas adultus excitur, primoque congressu fusus reparat vires regnoque potitur. victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc interque Parthorum et Romanas opes infida ob scelus Antonii, qui Artavasden regem Armeniorum specie amicitiae illectum, dein catenis oneratum, postremo interfecerat. eius filius Artaxias, memoria patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. occiso Artaxia per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. nec Tigrani diuturnum imperium fuit neque liberis eius, quanquam sociatis more externo in matrimonium re-
4 gnumque. dein iussu Augusti impositus Artavasdes, et non sine clade nostra deiectus. tum Gaius Caesar componendae

frequens mos. Lipsio forsan amor brevitatis imposuerat. Wolf.

3. *reparat vires*] fuga capta ad montes Mediae, ait Iosephus 18 3. Lips.

4. *Armenia*] primo Seleucia. vide eundem scriptorem l. c. Lips.

5. *scelus Antonii*] vere scelus. nec enim censori Tacito ludus et iocus, ut hodie, fallere fidem. Artavasdes autem Antonium expeditione Parthica deseruisse visus, fallacibus ab eo litteris excitus in vincla habitus et in triumpho Alexandriam ductus est. vide Dionem et Plutarchum. Lips. cur Parthis infida fuerit, pro noto omittit, properans statim ad scelus Antonii. Wolf.

Artavasden] *Artabazen* Graeci scriptores vocant, Ios. B. I. 13 extr, Dio 54 9 et alibi, Plutarchus in Crasso p. 554. sed idem in Antonio p. 939, et Strabo 11 p. 524 et 530, *Artavasden.* Ern.

7. *Artaxia*] Iosephus hunc Artaxiam filium facit Artabazis: ita enim appellat pro Artavasde, ut alibi etiam Plutarchus. occisum eum a propinquis non dicit: dicit a Tiberio et Archelao pulsum. Horatius gloriam tribuere Tiberio videtur non pulsi solum sed etiam occisi, Epist. 1 12 26. Suetonius Tib. 9: *ducto ad Orientem exercitu regnum Armeniae Tigrani restituit, ac pro tribunali diadema imposuit.* Dio historiam confundit, et Artabazem nominat pro Artaxia; Tigranem facit eius fratrem 54 9. res autem ita habet. Artavasdes sive Artabazes, duum filiorum pater, Artaxiae et Tigranis: ille maior natu. adi Iosephum 15 5. Lips. de Horatii loco v. Ruhnkenium ad Vell. 2 94 p. 384. quam causam tamen ampliandam duco. Wolf.

9. proprie *datus.* hoc verbo in nummis Augustum usum ad Suet. Tib. 9 observatum Torrentio et aliis. *deducere* plane exprimit Iosephi κατάγειν. sed Suetonius l. c. dicit *regnum Armeniae Tigrani restituit.* id si proprie capias, falsum est: sed *restituere* ibi capio pro *dare.* vide viros doctos ad Vell. 2 32. et sic verbum hoc postea saepe usurpatum etiam in constitutionibus principum. vide Glossar. Nomic. Cod. Theodos. h. v. Ern. quomodo in isto genere confundi possint *restituere* et *dare*, verba per se diversa satis nec optimis scriptoribus commutata, facillime apparet. etiam Dio l. c. habet ἀποκαταστῆσαι. Wolf.

12. *more externo*] qui mos etiam Aegyptiis aliisque barbaris ad Orientem. Lips.

14. *CCaesar*] filius Agrippae, in reditu ex illa provincia mortuus.

Armeniae deligitur. is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam et praeclarum animum volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane morte fortuita absumpto stirpem eius haud toleravere; tentatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque brevi pulsa, incerti solutique et magis sine domino quam in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. sed ubi minitari Artabanus, et parum subsidii in Armeniis, vel, si nostra vi defenderetur, bellum adversus Parthos sumendum erat, rector Suriae Creticus Silanus excitum custodia circumdat, manente luxu et regio nomine. quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

5 Ceterum Tiberio haud ingratum accidit turbari res Orientis, ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis impositum dolo simul et casibus obiectaret. at ille, quanto acriora in eum studia militum et aversa patrui voluntas, celerandae victoriae intentior, tractare prae-

de Artavasde paulo ante v. Exc. Wolf.

5. *magis sine domino*] nam libertas legibus et magistratibus suis constat, et imperii certa forma. itaque sine domino esse possunt, nec tamen liberi proprie dicendi. Lips. Gallofranci nuper exemplum dederunt. Wolf.

7. *Artabanus*] qui Orodem sive Herodem filium suum regem iis dedit. Iosephus 18 4, qui etiam hanc rem fusius exsequitur, paulum tamen a Tacito diversus. Lips.

8. *nostra vi*] *nos avi* M.

11. *in loco reddemus*] reddidit hoc ipso libro c. 68. Lips.

15. *novis provinciis*] accurate. non enim uni provinciae praepositus, sed omnibus quae in Oriente, sive ut c. 43 dicit, quae mari dividuntur, cum imperio proconsulari. Ern.

dolo, quem ipse meditabatur, et in longinquis locis veneno tollere, obscuriore sic fama. Lips. *obiectare* imitatione Virgilii dixit Aen. 2 751. nam omnino saepe hunc imitatur. Ern.

17. *praeliorum vias*] Heinsius l. c. coniiciebat *praeliorum dubia*, ut dixit noster H. 2 33; pro quo alibi est *incerta praeliorum* ibidem 77. accommodatius ad scripturam vulgatam et eodem sensu *vices* Acidalius. at mihi videtur Tacitus his verbis non idem dicere quod sequentibus, sed potius, Caesarem consultasse de modo belli cum Germanis gerendi, quaeque optima esset ratio belli illius bene gerendi, et quidem comparandis et prosperis et adversis, quae sibi antea in illo bello evenissent; unde colligebat optimum fore, si per mare ingrederetur hostium fines. res mihi videtur esse plana ex iis quae sequuntur: *fundi Germanos — media in Germania fore*; in quibus explicatur quomodo Germanicus consultarit de bello h. e. tractarit praeliorum vias. *via* est modus rei gerendae, tractandae, consequendae. Cic. Ep. 4 13: *omnes vias persequar, quibus putabo ad id quod volumus pervenire posse.* et ad Q. Fr. 1 1: *omnes vias pecuniae norunt.* Or. 1 19: *docendi ratio et via.* similiter Graeci λύρης, μύθων οἴμους dicunt, de quo diximus ad Callimachi h. in Dianam. imitatus est Thucydidem 1 122: ὁδοὶ τοῦ πολέμου. Ern.

liorum vias, et quae sibi tertium iam annum belligeranti saeva vel prospera evenissent. fundi Germanos acie et iustis locis, iuvari silvis, paludibus, brevi aestate et praematura hieme; suum militem haud perinde vulneribus quam spatiis itinerum, damno armorum affici; fessas Gallias ministrandis equis; longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum. at si mare intretur, promptam ipsis possessionem et hostibus ignotam, simul bel-

haud probabiles sunt talium imitationum suspiciones. neque apud Thucydidem ὁδοὶ aliud est quam ἀφορμαί. h. l. *vias* proprie intellige, non modum *belli gerendi*, etsi *viam* sic usurpat Iustinus 31 5, ac Tacitus ipse *viam morum*. optime Allemandus: *cogitare quibus viis hostem ad pugnam eliceret.* Wolf.

1. *tertium iam annum*] immo plures. nam continenter in Germanos bellum gessit a clade Vari, excepto anno consulatus. sed Tacitus a postrema eius missione annos numerat, quae fuit exacto consulatu eius, sub Augusti mortem. Lips.

2. *saeva*] verius hic esset *scaeva*, i. e. sinistra. Lips. fuit cum lascivirent in hoc vocabulo passim inculcando ingenia: sed raris processit. *saevum* est interdum grave, durum, asperum, crucians, et sic utique non ex sententia et optatis. sic *saeva tempestas*, *saevus dolor*, *saevae catenae*, *saeva paupertas*, *necessitas. fortuna saevo laeta negotio*, gaudens adversa secundis miscere. Sallustius in Catil. 26: *quoniam quae occulte tentaverat, aspera foedaque evenerant.* quid hoc aliud quam *saeva?* et omnia, quam *adversa?* Gron.

iustis locis] nove dictum, pro aequis locis. Lips. male hoc ipsum coniicit Broterius. *iusta loca* sunt idonea ad pugnandum: talia sunt *aequa*, plana. Wolf.

5. *damno armorum*] satis defendi vulgatum verbis quae leguntur 1 71 (*quod cuique promptum — iuvit*), et hanc historiae partem suaque in ea verba maxime respexisse auctorem posteriori loco putem. ut enim ibi instrumentum utrumque belli, et arma et equos, accepisse dicit Germanicum, ita hic tacite secum queri utriusque damno exercitum per expeditionem terrestrem affici. Gron. adde Ryckium, simili modo adversantem absurdo commento Boxhornii, *armentorum*, quod iste dictum putabat de *equis.* at Muretus vocabulum plane deletum volebat, male offensus, ut opinor, iunctura illa, *spatiis itinerum affici.* Wolf.

8. *promptam ipsis possessionem*] nam triremes et classem in Rheno et ad Oceanum ordinariam Romani habebant. at eo aevo Germani navigiorum rudes: mox quam didicerunt! Saxones, Normanni, et piratarum illa agmina dicant, qui Europam per saecula aliquot magnis classibus cladibusque infestarunt. Lips. nihil mutandum (cum Acidalio et Boxhornio, qui volunt *profectionem.*) facile Romanis, inquit, occupatu esse *mare.* nam *possidere* est occupare interdum. Caesar B. G. 4 7: *vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere quos possederint.* Liv. 24 45 sub finem: *causam nactus erat tam divitis hominis bona possidendi vendendique*, i. e. invadendi vel occupandi. idem 31 31: *urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit.* neque aliter noster in vita Agric. 18. Gron. restat tamen hic scrupulus, quod et in his et in aliis similibus locis verbum *possidendi* aut *possessionis* semper hanc vim adiunctam habet, ut id quod invaditur in potestatem redigatur ac pro nostro teneatur, quod est ab h. l. alienum; praeterquam quod huic significationi adiectivum *ignota* non satis aptum videtur. enimvero ex antecedentibus clarum est non hic de occupatione esse sermonem,

lum maturius incipi, legionesque et commeatus pariter vehi; integrum equitem equosque per ora et alveos fluminum media in Germania fore. igitur huc intendit, missis ad census Galliarum Publio Vitellio et Gaio Antio. Silius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. mille naves sufficere visae properataeque, aliae breves, angusta puppi proraque et lato utero, quo facilius fluctus tolerarent; quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent; plures appositis utrinque gubernaculis, converso ut repente remigio hinc vel illinc appellerent; multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui, velis

6

sed de itinere, per quod ingredi Romanus possit fines hostium. id erat infestum terra et grave, per mare facile et tutum, quod hostibus improvisum erat, nec sciebant hac hostes venturos. igitur non negem mihi valde *profectionem* blandiri. ceterum Heinsius malebat mox *ut hostibus ignotam:* sed mihi prior illa ratio melior videtur et stilo Taciti magis consentanea. Ern. *possessio* vel actio est τοῦ κτᾶσθαι i. e. *occupandi*, vel status et conditio τοῦ κεκτῆσθαι, *habendi:* si prius, a verbo *possido*, si posterius, a *possideo*. locus autem, quem praelio delectum occupavimus hostique eripuimus, noster habetur, utpote in potestate nostra. iam de agro, de loco praelii intelligenda sunt verba, sic quidem: cursu maritimo Romanis facile fore occupare hostilem agrum, aequa loca ad Visurgim seu *media in Germania*, ipsis insciis Germanis. sic si explicasset Gronovius, nullus scrupulus restaret, nisi forte in verbis *hostibus ignotam*. verum quum *possessionem* de actione dixerit, aliter non potuit loqui. si quid durum residet, in brevitate est, sed aptum rei et stylo huius scriptoris. Wolf.

1. *maturius*] quare? nam et triremibus aestas exspectanda erat. sed causam, credo in commeatibus, de quibus adiungit. quia enim tarda aestas et messis in Germania, haec exspectanda erat ob frumenta et pabula, aut magna mole et mora identidem ista subvehenda. Lips.

4. *Cantio*] suspectum est viris doctis haud immerito nomen, in quo emendando sine libris frustra laboratur. omnibus aliis tamen coniecturis praeferam Ursinianam, quam et defendit Ryckius, *C. Antio*. vide Ryckii notam, si lubet. Ern. sic dedi cum Broterio. Wolf.

6. *breves*] opponit *longis* navibus, i. e. triremibus, et describit lato alveo, angusta prora et puppi, uno verbo naves hodie maris nostri. Lips.

8. *appositis utrimque gubernaculis*] id quidem genus navigii binis gubernaculis hodie invisum. at noster iterum describit, H. 3 47; vocatque *cameras*. conf. Germ. 44. reperio et apud Suidam prisci scriptoris verba, nescio an hanc ipsam rem narrantis: πλοῖα μονήρη ἔστιν ἃ καὶ δίκροτα κατεσκευάσαντο. τινὰ δὲ καὶ ἐκ τῆς πρύμνης καὶ ἐκ τῆς πρώρας ἑκατέρωθεν πηδαλίοις ἤσκηντο, ὅπως αὐτοί τε μὴ μεταστρεφόμενοι καὶ ἐπιπλέωσι καὶ ἀναχωρῶσι, καὶ τοὺς ἐναντίους ἐν τῷ παράπλῳ καὶ ἀπόπλῳ αὐτῶν σφάλλωσιν. Lips. adde Schefferi R. Nav. 2 5. idem videndus *de navibus constratis*, quarum mox mentio, l. c. mox in *super quas* etsi satis commode intelligi possunt *naves*, tamen magis placet legi *quos*, ut referatur ad *pontes*. Ern. minime necessaria mutatio. *pontibus stratae* est pro simplici adiectivo. repugnat etiam reliqua constructio. est: *et vehendis tormentis aptae et ferendis equis.* Wolf.

habiles, citae remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. insula Batavorum, in quam convenirent, praedicta, ob faciles appulsus accipiendisque copiis et transmittendum ad bellum opportuna. nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus, qua Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior et placidior affluens; verso cognomento Vahalem accolae dicunt; mox id quoque vocabulum mutat Mosa flumine, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

7 sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expedita manu irruptionem in Chattos facere iubet: ipse audito castellum Lupiae flumini appositum obsideri, sex legiones eo duxit. neque Silio ob subitos imbres aliud actum quam ut modicam praedam et Arpi principis Chattorum coniugem filiamque raperet; neque

1. *augebantur*] sine causa hoc verbum tentatur a Faerno et Mureto aliisque, corrigentibus *agebantur*, quod verbum non convenit ultimis *in speciem ac terrorem.* sensus est: cum accederet etiam militum alacritas, augebatur species ac terror classis. alacritas militum intelligitur e clamore maxime. Virg. Aen. 4 411, 5 140. Ern.

2. *praedicta*] vide infra ad c. 79, unde intelliges frustra amicum Ryckii coniecisse *dicta.* Ern.

3. *accipiendisque copiis*] si qua alia insula, in hac mundi pila. Lips. *transmittendum*] Acidalius corrumpit rem elegantissimam, cum legi vult *transmittendis.* Ovid. Met. 12 25: *permanet Aoniis Nereus violentus in undis, bellaque non transfert.* neque enim hoc mutare ausim. Plinius in Panegyr. 12: *cum Danubius ripas gelu iungit, duratusque glacie ingentia tergis bella transportat.* Gron. mox malim *miscetur*, quamquam et aliis locis coniunctivus sic τῷ *donec* iungitur. Ern. postposita praepositio et subito mutata structura errori Acidalii causam dabat. in posterum nemo hic haerebit. Wolf.

9. *Vahalem*] Gronovius in M reperit *Vahalam*, quod negat mutandum fuisse. Ern. at nusquam legitur ea terminatio vocabuli, quamvis inconstanter scripti in Caes. B. G. 4 10, Pacat. Paneg. Theodos. 5. [nec M *vahalam* habet, sed *vahalaem.*] ceterum hic est anacoluthon, cui signa parentheseos parum medeantur, quum nominativi quodammodo pendeant a verbo *mutat.* Wolf.

11. *adiguntur naves*] confer 11 18. Gron. adde H. 2 83, 3 47, 4 22. Ern.

13. *chatos* M, et 16. *chatorum.*

14. *duxit*] nisi valde fallor, Tacitus scripsit *ducit. Caesar — Silium — iubet: ipse ducit.* sic c. 25 initio: *CSilio — imperat: ipse — irrumpit.* iunguntur quidem interdum praesens et perfectum, ut c. 32 initio: *bona inter accusatores dividuntur, et praeturae extra ordinem — datae*: sed locus ille huic non est similis. adde ad 15 5. Ern. satis simile erit mox c. 20: *Scio tradit equitem campumque: peditum aciem ita instruxit* etc. et sic locis pluribus, ut 1 39 in codice erat *recepit*, non *recipit*, quod ab Ernestio inductum ut leviculum patienter tuli adeoque repetii. *castellum Luppiae appositum* Aliso est, de quo mox. Wolf.

Caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam adventus eius dilapsi. tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum et veterem aram Druso sitam disiecerant. restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit: tumulum iterare haud visum. et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

8 iamque classis advenerat, cum praemisso commeatu et distributis in legiones ac socios navibus, fossam cui Dru-

1. *opsessores facere* M.

2. *tumulum*] de quo supra 1 62. tumulus ille non aliud quam κενοτάφιον fuit; habesque huius ritus illustre apud Xenophontem exemplum Anab. 6 4 9, ubi inane sepulcrum constituitur militibus defunctis, quorum reliquiae non faciles repertu. et apud Virgilium Aen. 3 303 sqq. Lips.

3. *Druso*] mortuo cenotaphium decretum ad Rhenum ipsum. Dio 55 2 et Suet. Claud. 1. nescio an huic tumulo adiuncta ara: apparet, quia Suetonius ait *supplicarent.* volunt id cenotaphium ad Moguntiacum fuisse. repugnat hic locus, qui constituit inter Lupiam et Rhenum. sed et Ravennae sepulcrum Drusus habuit, a Claudione eius filio an ab Augusto ipso exstructum? cuius memoria in lapide prisco, ibi. *Ti. Claudius Drusi f. Caes. Aug. Germ. pont. max, trib. pot.* II, *cos. desig.* III, *imp.* III, *p. p. dedit ob memoriam patris sui dec.* VII *collegii fabr. m. r.* HS ∞. *n. liberalitate donavit, sub hac condicione ut quotannis rosas ad monumentum eius deferant et ibi epulentur dumtaxat in* V *id. Iulias. quod si neglexerint, tunc ad* VIII *eiusdem collegii pertinere debebit condicione supradicta.* Lips. adde intpp ad Suet. l. c. sed honorarius tumulus, qui ibi memoratur, ab hac ara diversus sit necesse est. nam haec est in finibus hostium, ubi annua illa cerimonia fieri non potuit, de qua tradit Suetonius. Oudendorpius ad Suetonium hanc aram eandem facit cum honorario tumulo Suetonii, et distinctam putat a monumento Magontiaco, de quo vide quos ipse laudat. Ern. equidem assentior Oudendorpio. alii *sitam*, exstructam, ab ipso *Druso* explicant, locis usi dicam an abusi 3 38 et 6 41. quorum locorum prior satis docet talem graecismi ambiguitatem de industria vitari; posterior facilem medelam habebit, si ex vocabulo QUAE litteram A repetas. quamquam ibi nulla ambiguitas est prae illa nostri loci. denique alieno iussu extructi monumenti maior religio, restitutionisque et decursus ratio probabilior est. Wolf.

4. *decucurrit*] antiquissimi inventi decursio in funere illustrium virorum. Homerus in funere Patrocli, Virgilius Pallantis descripsit 11 188. Livius Poenis etiam usitatam ostendit 25 17 in morte Gracchi. conf. Lucanus 8 735 et Stat. 6 213 sqq. Lips.

5. distinguendum videri *castellum, Alisonem, ac Rhenum,* pronuntiavit Vertranius. et recte, ad mentem Dionis 54 33. nam scribit a Druso castellum exstructum ad Lupiae et Alisonis confluvia, quod opinor ipsum esse quod dixit noster obsessum fuisse. Velleio tamen 2 120 loci nomen Aliso est, et Ptolemaeo 2 11 Ἄλεισον inter Germaniae urbes. *Vesaliam* hodiernam faciunt. Lips. apud Muretum *Aliso* fluvius est, qui in Mosellam erumpit. quod ne quem inducat in errorem, sciendum esse quidem fluvium Alisonem, non tamen Mosellae sed Luppiae, qui et ipse longe infra confluentes Rheni et Mosellae in Rhenum exit, sese miscentem; porro hic a Tacito non *Alisonem* fluvium, sed castellum situm propter eum fluvium, eodem nomine, intelligi. Gron. sic etiam Cluverius Germ. ant. 3 9. adde Monumenta Paderb. p. 2 sqq. et ibidem in Panegyr. p. 62 sqq. Ern.

8. *fossas* Suetonius plurali nume-

sianae nomen ingressus, precatusque Drusum patrem ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum iuvaret, lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur. classis

ro dixit, sed unam solam fuisse constat; ideoque rectius *fossa Drusiana* singulari numero appellatur Tacito, ut videtur Cluverio, qui augeri supra modum opus a Suetonio putat. sed vide dicta ad Suet. Claud. 1, et scriptores ibi laudatos. Ern. sic alii *fossam* in Gallia *Marianam*, alii *fossas Marianas* appellant, non ut augeant rem, sed ex solo usu latinitatis, ut in opere paulo maiore. Wolf.

1. *precatusque Drusum patrem*] qua superstitione ante praelium ad Isson *victor Atheniensium Philippus pater invocabatur* ab Alexandro. Curtius 3 10. apud Silium 15 203: *ac supplex patrios compellat nomine manes. este duces bello et monstratam ducite ad urbem.* de Africano loquitur in Hispania res gerente. Gron.

2. *eadem ausum*] ita est. nam et Drusus classe Oceanum tentavit; immo et pugnam navibus conseruit in Amasia fluvio, vicitque Bructeros. Strabo 7 p. 290: *εἰσὶ δὲ μεταξὺ καὶ ἄλλοι ποταμοὶ πλωτοί, ὧν ἐν τῷ Ἀμασίᾳ Δροῦσος Βρουκτέρους κατεναυμάχησε.* sed et Petrarcha auctor arcum triumphalem Romae sibi visum Druso Neroni huic inscriptum; e quo fracto hos dumtaxat versus a se lectos: *ad divortia Rheni pervasi hostiles depopulatus agros. dum tibi Roma decus aeternaque sudo tropaea, Ister pacatis lenior ibit aquis.* Lips. pro *ausum* melius *ausurum* existimabat Ernestius. perperam. audere iam coepit, qui viam ingressus est. Wolf.

3. *lacus* nominat semper plures, ut 1 60. at hodie unus, quod mare meridionale appellant. apparet autem clare gentes ibi terrasque fuisse pluribus lacubus interstinctas. Lips. Cannegieter (in Otiis litt. ad Isalam p. 1 p. 70) sic: *lacus inde, et, Oceanum usque, ad Amisiam fl. s. n. p.* Ern.

iae

4. *amissiam* M.

classis Amisiae] locus mihi ambiguae sententiae et perplexae. vidi qui sic vellet, classem relictam in ripa citeriore (aspectu Galliae dico); et in hoc culpari Germanicum, quod non in ripa ulteriore. pontibus enim tunc nihil opus fuisset, quibus nunc iunxit amnem et dies plures absumpsit. simplex haec sententia, fateor, et ex primo verborum aspectu. at qui scrutetur, valde, vereor, repugnet. primum si classis in citima ripa posita, quomodo apte annectitur militem transpositum in terras dextras? sane eo positu, si quid ego capio, uti amnis classi laevus fuit, ita et terrae trans amnem. deinde quis hic (malum) Germanici et Romanorum stupor, classem non appellere ad ulteriorem ripam, in flumine iam noto, et vanam illam operam sumere in exstruendo ponte? praesertim re nulla aut hoste impediente. tertio, si ea res, cur *pontes* multitudinis numero nominat? potuit enim et debuit transmitti ponte uno. cur *subvehendi* verbo utitur, cum verius *transvehendi?* nescio an haec diluent. mea de Taciti mente mens est, classem relictam in ulteriore ripa fluminis, uti debuit; sed tamen in ima et mari proxima, quod non debuit. quomodo igitur tunc, inquies, amnis illi laevus? ex positura nempe navium, quam verisimile est quiescentes eas et in statione habuisse. nempe proras in Oceanum verterunt, tamquam rediturae nec ultra scilicet progressurae. pone autem milites in iis et vectores ut solet, facie ad proram versa: nonne sic laevus iis amnis et terrae in quas transponuntur dextrae? peccatum tamen a Germanico, quod humilibus et humentibus illis locis militem exposuerit (debuisset longius subvehere); in quibus transeundis opus pontium structura. ad mare

Amisiae relicta, laevo amne; erratumque in eo quod non subvexit. transposuit militem dextras in terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. et eques quidem ac legiones prima aestuaria, nondum accrescente unda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte ea, dum insultant aquis artemque nandi ostentant, turbati, et quidam hausti sunt. metanti castra Caesari Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur: missus ilico Stertinius cum equite et armatura levi igne et caedibus perfidiam
9 ultus est. flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat. eius in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit,

enim aestuaria, non sic supra. Lips. simplicissimum mihi videtur, cum Cluverio Freinshemio aliis, *Amisiam* intelligere de loco, non fluvio, *laevum amnem* de ripa laeva, s. quae laeva esset ex Oceano advenientibus. non in dextra ripa expositus exercitus, quod iter ibi impeditius esse constaret. sed ei incommodo occurrere debebat Germanicus non itinere in laeva parte faciendo, sed longius adverso flumine progrediendo, h. e. subvehendo exercitu. ceterum locus utique scaber est, imprimis in verbis *quod non subvexit: transposuit m. d. i. terras iturum.* si *transposuit* tollas, omnia plana sint. error fuit et peccatum in eo quod militem non longius subvexit in flumine, ut eum statim in dextris exponere posset nec opus haberet pontibus. Ern.

1. *erratumque — subvexit*] haec quasi quandam παρενθήκην putans nihil scabrum video, nisi quod elegantior fortasse auctor scripsisset, *classe A. relicta — transposuit m.* alii male explicant *dupliciter* erratum, *primum* quod non subvexerit, *tum* quod *non* transposuerit. pertinet hoc ipsum verbum *transposuit* ad sinistram ripam, ut recte viderunt interpretes modo laudati. ad rem confer Bucheri Belg. Rom. 3 6, et Mannerti Geogr. 3 p. 104 sqq. Wolf.

3. *pontibus*] aut per enallagen dictum, ut apud Suetonium *fossae Drusinae*, aut etiam pontes super aestuaria et paludes facti, ut placet Cluverio. sed illud melius. sic mox c. 11: *pontes in Visurgi.* Plancus (ap. Cic. ep. 10 23) dicit se *pontes, quos fecerat in Isara*, interrupisse. atqui is unus fuit, ipso teste ep. 18 15. Ern. ex lege sermonis iudicari hoc non potest. dicuntur interdum *pontes*, ut *horti*, ut *fossae*. sed hic locorum situs favet propriae significationi. Wolf.

5. *Batavique in parte ea*] Caesar B. G. 1 13: *in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi Caesar constituisset.* Livius 38 25: *in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt.* Gron. Batavi, qui inter has copias auxiliares erant. Broterius *in parte ea* explicat in iis aestuariis. Wolf.

7. *Angrivoriorum* M. illos haud multo ante in Romanam societatem perductos puta a Germanico, eorum sedes peragrante. id Tacitus ex hac narratione suspicari nos volebat; quae non admodum insolens ratio est. confer tamen Mannertum l. c. Wolf.

10. *Visurgis*] mutua Romanorum Germanorumque clade nobilis amnis, cui famam praecipue Tacitus dedit, et ipse Tacito (mirum fatum) vitam. nam quinque hi primores libri inventi Corbeiae, quod monasterium ad Visurgim est. atque illinc depromptum vere hunc thesaurum quaestor quidam pontificius ad magnum Leonem detulit, donatus ab eo aureis quingentis. Lips.

quaesitoque an Caesar venisset, postquam adesse responsum est, ut liceret cum fratre colloqui oravit. erat is in exercitu, cognomento Flavus, insignis fide et amisso per vulnus oculo paucis ante annis, duce Tiberio. tum permissum, progressusque salutatur ab Arminio; qui amotis stipatoribus, ut sagittarii nostra pro ripa dispositi abscederent postulat, et postquam digressi, unde ea deformitas oris interrogat fratrem. illo locum et praelium referente, quodnam praemium recepisset exquirit. Flavus aucta stipendia, torquem et coronam aliaque militaria dona memorat, irridente Arminio
10 vilia servitii pretia. exin diversi ordiuntur, hic magnitudinem Romanam, opes Caesaris et victis graves poenas, in deditionem venienti paratam clementiam; neque coniugem et filium eius hostiliter haberi: ille fas patriae, libertatem avitam, penetralis Germaniae deos, matrem precum sociam, ne propinquorum et affinium, denique gentis suae desertor et proditor quam imperator esse mallet. paulatim inde ad iurgia prolapsi quo minus pugnam consererent, ne flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius accurrens plenum irae armaque et equum poscentem Flavum attinuisset. cernebatur contra minitabundus Arminius, praeliumque denuntians. nam pleraque Latino sermone interiaciebat, ut qui Ro-
11 manis in castris ductor popularium meruisset. postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar, nisi pon-

3. *Flavius*] ius civitatis Romanae acceperit necesse est, qui nomen Romanum adsciverit. Ern. nisi potius scribendum est *Flavus*, uti M nomen constanter praebet ter repetitum; quod plane verum puto. idem codex mox habuit *Chariovalda*, sicut *Chattos* pro *Cattis* habet Beroaldus, ad modum *Chaucorum*, *Cheruscorum*. nec hoc spreverim. Wolf.

4. Muretus *tum* delet; Heinsius *tum*, *ut permissum*. vir doctus apud Ryckium *id tum permissum*. Heinsiana ratio cogeret etiam *τὸ que* delere. Mureti ratio melior; nisi respici aliud tempus a Tacito putemus, quo tales congressus non permissi. Ern. *tum* transitioni servit; alibi *ibi tum* et similia. omisso illo abruptior foret oratio, praesertim quum verba *erat* — *Tiberio* sic interposita sint, ut etiam signis dirimi queant. Wolf. *permissu* M.

11. *diversi ordiuntur*] uterque causas suas et consilia proferre coepit, diversa inter se et contraria. Wolf.

15. *penetralis Germaniae deos*] valet *penetrales*, prisco scribendi more, i. e. *penates*. et tamen vis quaedam in verbo est, quasi intimos penates. Lips. haec vis nulla est, ut vidit Pichena. *penetrales* plane synonymi sunt penatibus, nisi quod illud poetis proprium olim fuit, auctore Cicerone N. D. 2 27. adde Heinsium ad Silium 15 18. *penates* sunt *dii* patrii, ut satis notum est. tirones videant dicta in Clave Cic. in h. v. Ern.

tibus praesidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. praefuere Stertinius et e numero primipilarium Aemilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent. qua celerrimus amnis, Chariovalda dux Batavorum erupit. eum Cherusci fugam simulantes in planitiem saltibus circumiectam traxere: dein coorti et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant. Chariovalda diu sustentata hostium saevitia, hortatus suos ut ingruentes catervas globo frangerent, atque ipse in densissimos irrumpens, congestis telis et suffosso equo labitur, ac multi nobilium circa: ceteros vis sua aut equites cum Stertinio Aemilioque subvenientes periculo exemere.

12 Caesar transgressus Visurgim, indicio perfugae cognoscit delectum ab Arminio locum pugnae; convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. habita indici fides, et cernebantur ignes; suggressique propius speculatores audiri fremitum equorum immensique et inconditi agminis murmur attulere. igitur propinquo summae rei discrimine explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret, secum agitabat. tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare; libertorum servilia ingenia; amicis inesse

1. *haud imperatorium ratus*] Caesar B. G. 4 17: *Caesar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat. sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae neque populi Romani dignitatis esse statuebat. itaque etsi summa difficultas faciundi pontis proponebatur —, tamen id sibi contendendum aut aliter non transducendum exercitum existimabat.* Gron.

3. *e numero primipilarium*] vide infra 4 72. Ern. *primilliarium* M.

4. *deducerent* M.

6. *planitiem saltibus circumiectam*] non quae saltus ambiat, quomodo accipiendum esset e vulgari consuetudine loquendi, sed quam saltus cingant. nove dictum. verbum *trahere* antem proprium est in hac re. Ern. *circumlectam* M.

7. *collectosque in orbem*] conf. Livius 4 28 et 22 29. Gron.

9. *saevitia* i. e. vehementia, impetu, ut 1 67, monuit iam Ryckius. Ern.

10. *globo fringerent atque ipsis densissimos* M.

16. *Herculi sacram*] qualis iste Hercules, intelligetur e libro de moribus Germanorum c. 9. Ern.

20. *explorandos militum animos*] v. Eustath. ad Il. β 73. Gron.

21. *foret*] Heinsius ingeniose *ferret.* sed in vulgato nihil est quod offendere debeat. Ern. nec satis Latinum esset *ferret. incorrupta exploratio* dicitur ut *iudicium incorruptum* et alia. secus Wopkensius. Wolf.

adulationem; si concio vocetur, illic quoque, quae pauci incipiant, reliquos adstrepere. penitus noscendas mentes, cum secreti et incustoditi inter militaris cibos spem aut metum
13 proferrent. nocte coepta egressus augurali per occulta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias, assistit tabernaculis, fruiturque fama sui, cum hic nobilitatem ducis, decorem alius, plurimi patientiam, comitatem, per seria per iocos eundem animum lau-

2. *penitas* Pricaeus p. 242, ut Apuleius Met. 11: *penita mente conditum.* sed Tacitus Ciceronem sequi maluit, de orat. 1 5, Brut. 48, Hor. Epist. 1 18 80. Gron.

4. *augurali*] nihil muto. in castris Romanis ad dextram praetorii auguraculum fuit, ubi duces auspicarentur et ex pullis auguria captarent; quod Graecis οἰωνιστήριον est. Hyginus ms, verbis tamen corruptis: *auguratorium parte dextra praetoriatur a principalem agnovimus, ut dixi, ne et augurium recte capere potest, parte laeva tribunal statuitur, ut augurio accepto insuper ascendat ad exercitum felicia hospicio adloquatur.* ita Tacito auguralis ara commemoratur in castris Corbulonis, 15 30. erudito tamen viro [Vertranio] *augustali* legendum videtur, quia in Quintiliano scriptum (8 2 8) *carmen funebre proprie naenia, et tabernaculum ducis augustale.* non idem mihi videbatur. Lips.

Hygini verba sic legenda sunt: *auguratorium parte dextra praetorii ad viam principalem adponemus, ut dux in eo augurium recte capere possit: parte laeva tribunal statuitur, ut augurio accepto insuper ascendat, et exercitum felici auspicio adloquatur.* Romae ad DIoannis Lateranensis (Gruter. p. 128 4): *Traianus Hadrianus Aug. pontif. max, trib. pot.* XX, *imp.* II, *cos* III, *p.p, auguratorium dilaps.....* Tacitus ostendit ita tabernaculo imperatoris adiunctum et continuatum fuisse, ut ignaris vigilibus e praetorio ingredi potuerit. nisi verius est a parte hac sanctiore et auspiciis, quae unius imperatoris erant, totum praetorium *augurale* appellatum, atque ita hic a Tacito appellari. verba quidem id facile persuadeant. cum enim dicit *egressum augurali* Germanicum *per occulta et vigilibus ignara*, non *per augurale*, innuit iam ante fuisse et tensionem habuisse in loco qui *augurale* dicebatur. et solitum veteribus augustis eiusmodi locis, quo maior inesset religio, a parte sanctiore nomina indere. sic Capitolium quondam *auguraculum* dictum fuisse Festus scribit: *auguraculum appellabant antiqui quam nos arcem dicimus, quod ibi augures publice auspicarentur.* nescio anne et Quintilianus confirmet hanc sententiam loco saepius a viris doctis citato, sed non satis explicato: *carmen funebre proprie naenia et tabernaculum ducis augustale.* an fuerat *augurale?* Iosephus (B. Iud. 3 5) constitutum inter media principum tabernacula praetorium s. στρατήγιον ναῷ παραπλήσιον ait fuisse. hactenus Schelius ad Hyginum p. 52. adde Burmann. ad Quintil. l. c. Ern. haud dubie prior illa ratio praestat. est quasi dixisset: *egressus augurali via occulta et v. ignota.* quod offendit Schelium, id ipsum vel in primis ad morem Taciti pertinet. Wolf.

5. quare *ferina pelle?* ut habitum mentiretur Germani, credo, qui plerumque pelliti. Germani autem multi non in castris solum, sed ut opinor, inter eius custodes. Lips. mox Heinsius in Advers. *castrorum vices* i. e. vigilias ex eleganti doctrina probat ita dici; ita vero scribendum non adprobat. Wolf.

7. *hic nobilitatem ducis, decorem alius*] sumpsit a Xenoph. Cyrop. 3 1 41. Gron.

dibus ferrent, reddendamque gratiam in acie faterentur, simul perfidos et ruptores pacis ultioni et gloriae mactandos. inter quae unus hostium, Latinae linguae sciens, acto ad vallum equo, voce magna coniuges et agros et stipendii in dies, donec bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset, Arminii nomine pollicetur. incendit ea contumelia legionum iras. veniret dies, daretur pugna: sumpturum militem Germanorum agros, tracturum coniuges; accipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare. tertia ferme vigilia assultatum est castris, sine coniectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere.
14 nox eadem laetam Germanico quietem tulit; viditque

1. *reddendamque gratiam*] sic Patroclus ad milites Iliad. π 270. Diodorus (in excerptis lib. 35 p. 608 Wess.) de Mario: *μεγάλην εὔνοιαν ἐν τοῖς στρατιώταις περιεποιήσατο. πάντες γὰρ τῆς εὐεργεσίας χάριν ἀποδιδόντες ἐν ταῖς μετὰ τούτου μάχαις φιλοτιμότερον ἠγωνίζοντο, συναύξοντες αὐτοῦ τὴν ἡγεμονίαν.* hanc qui debere se gratiam non putarent, Appio Claudio duce vincere noluerunt. GRON.

2. *ultioni mactandos*] Petronius similiter c. 81: *noxio sanguine parentabo iniuriae meae.* ERN.

5. *sestertios centenos*] intellige aureum Romanum (confer H. 1 24, et Sueton. Oth. 4), 25 denarios, nostros imperiales vel unciales tres ipsos, Philippos duos et dimidiatum. genera autem ista nummorum et copiam quin ab ipsis habuerint Romanis, dubitare nefas. nam ut integrae cohortes aut manipuli transirent, qui numero suo difficilem solutionem facere possent, ne Arminius quidem speravit. GRON.

8. *tracturum*] ne quis putet legendum *rapturum*, quod ipsum locum haberet, et sic est supra c. 7. verbum *trahere* eleganter in hac re, et efficacius altero illo, dicitur. Virgil. Aen. 2 402. ERN.

9. *matrimonia* h. l. sunt uxores. sic apud Suetonium Caes. 51 *matrimonia provincialia* sunt uxores provincialium; ubi v. Burmannum. adde Dukerum ad Flor. 1 1, Lipsium ad Ann. 12 65. sed ab initio videntur sic dixisse, ut semper aliquis simul respectus ad coniugium esset id quod proprie dicitur. in Suetonii quidem loco, quem attulimus, potest etiam haec interpretatio locum habere, ut nec a matrimoniis provincialium violandis abstinuerit, adulterandis eorum uxoribus. similiter capi possunt verba Taciti l. c: *quod coniugium principis devotionibus petivisset*, i. e. coniugem principis, et hoc ipso coniugium eius. sed deinde paulatim, ut fit, etiam dictum simpliciter de uxore, sine tali respectu ad coniugium, ut in loco Taciti in quo iam versamur. atque sic esset etiam in loco Livii 10 23, ubi quidam libri scripti habent *convocatis plebeiis matrimoniis;* idque probant nonnulli viri docti, sicque laudat etiam thesaurus Gesneri. sed adsentior prorsus Drakenborchio, qui dubitat Livium sic scripsisse, et in textu servavit *matronis.* ERN.

11. *nihil remissum*] qualis facies rerum 1 65. WOLF.

12. *viditque*] Muretus deleri volebat τὸ *que*. melius Acidalius et Heinsius, qui corrigebant *vidit quippe se.* sed nec hoc necessarium. nam etiam τὸ *que* ponitur explicandi vi, praesertim apud historicos. vide Drak. ad Liv. 2 56. noster infra c. 59: *sed cura provinciae praetendebatur; levavitque pretia frugum.* ERN.

se operatum, et sanguine sacro respersa praetexta, pulchriorem aliam manibus aviae Augustae accepisse. auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et quae sapientia praevisa aptaque imminenti pugnae, disserit. non campos modo militi Romano ad praelium bonos, sed si ratio assit, silvas et saltus: nec enim immensa barbarorum scuta, enormis hastas inter truncos arborum et enata humo virgulta perinde haberi quam pila et gladios et haerentia corpori tegmina. denserent ictus, ora mucronibus quaererent: non lori-

1. *se operatum*] operandi verbum ad sacra. Tibullus 2 5: *tunc pubes operata deo.* Curtius 8 10: *per dies decem Libero patri operatum habuit exercitum.* restitue apud Livium 10 39: *dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit.* ita meus codex: vulgo *superati.* quod ait *respersam praetextam*, scire licet pontifices, imo saserdotes omnes, cum diis facerent, praetexta usos: Germanicus autem augur. Lampridius in Alex. 40: *accepit praetextam etiam cum sacra faceret, sed loco pontificis maximi, non imperatoris.* Appianus B. C. 1 54: οὕτω μὲν Ἀσελλίων στρατηγῶν τε καὶ σπένδων, καὶ ἱερὰν καὶ ἐπίχρυσον ἐσθῆτα ὡς ἐν θυσίᾳ περικείμενος, ἀμφὶ δευτέραν ὥραν ἐσφάζετο ἐν ἀγορᾷ μέσῃ παρὰ ἱεροῖς. Quinctilianus decl. 340: *ego vobis allego etiam ipsum illud sacrum praetextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus; quo infirmitatem pueritiae sacram facimus ac venerabilem.* Spartianus in Hadr. 26: *natali suo ultimo cum Antoninum commendaret, praetexta sponte delapsa caput ei operuit.* ubi corrigo *aperuit*, quia sacrificabant capite velato. adi et Zosimum 4 36, ubi delata ad Gratianum Christianum principem praetexta pontificia, et spreta. ab hac mente Plinius placari purpura deos scripsit, respiciens scilicet ad praetextam, 9 60: *distinguit ab equite curiam, dis advocatur placandis, omnemque vestem illuminat.* Lips.

sacro] M IGronovio inspectus *sacri;* quod non spernam. *sacrum* pro hostia dici, vel tritum illud *inter sacrum et saxum* docet. Ern. in tali formula parum momenti est; vulgatam scripturam certissimam habeo. Wolf. *restersa* M.

3. *addicentibus auspiciis*] nove dictum. nam proprie aves dicuntur addicere, non auspicia. Liv. 1 36 et saepe. Ern.

quae sapientia praevisa] recte Freinshemius, quae commoda quasque opportunitates ad futuram pugnam providentia sua comparasset. sed hic sensus exigit ut *provisa*, non *praevisa* legamus: aliud enim *praevidere*, aliud *providere;* illud animadvertere futurum est, hoc consulere in futurum. Gron. probant Ryckius et Heinsius, recte. est enim verbum proprium in hac re. vide Sallust. Iug. 49: *quae ab imperatore decuerint, omnia suis provisa.* ubi v. Cortius. Ern. nullum in tota concione Germanici verbum est, quo commoda a se parata aut quidquam providentia sua curatum memoret. ut potius sese parent futurae necessitati, milites suos hortatur, ea disserens quae sapienter praeviderat et animadverterat ex usu futura. neque proprie providet sapientia, sed praevidet. Wolf.

6. *barbarorum scuta*] dicimus in Germania, infra. Lips.

8. *haberi*] geri, tractari; unde *habilis*, qui facile tractari potest, εὐμεταχείριστος. Liv. 7 10: *habilis gladius ad propiorem pugnam.* et 22 46: *gladii brevitate habiles.* adde Gronovium ad Livii Epit. 57. Ern.

haerentia corpori tegmina] vide ad c. 21. Ern.

9. *densarent*] IGronovius in optimo

cam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus vel tenuis fucatas colore tabulas; primam utcunque aciem hastatam, ceteris praeusta aut brevia tela. iam corpus ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia: sine pudore flagitii, sine cura ducum abire, fugere; pavidos adversis, inter secunda non divini, non humani iuris memores. si taedio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim quam Rhenum, neque bellum ultra, modo se, patris patruique vestigia prementem, isdem in terris victorem sisterent.

15 orationem ducis secutus militum ardor, signumque pugnae datum. nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari, hos esse Romanos Variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint; quorum pars onusta vulneribus terga, pars fluctibus et procellis fractos artus infensis rursum hosti-

codice reperit *denserent*, quod saepe mutatum in *densarent*. vide Drak. ad Sil. 10 15. sed poetarum verbum est, et hic potuit a librario antiquario induci. itaque nihil mutem. Ern. ob id ipsum mutavi, quia antiquior forma est. vide Gifanii ind. Lucret. v. *densere*, et Heinsium ad Ovid. Fast. 3 820. rariores in grege librariorum erant tales antiquarii; neque vulgaris illa forma usquam apud Tacitum exstat, etsi nec haec reperitur. Wolf.

1. *nervo* i. e. corio, tergore boum. erant scuta inducta corio et aere. Ovidius Met. 12 97: *quod et aes et proxima rupit terga novena boum.* adde Silium 4 293, ubi similiter *nervus* pro corio dicitur. Ern.

2. *viminum textus*] Sallust. Fragm. hist. 4: *soliti nectere ex viminibus vasa agrestia, ibi tum quod inopia scutorum fuerat, ad eam artem se quisque in formam parmae equestris armabat.* Virg. Aen. 7 633: *flectuntque salignas umbonum crates.* ubi Servius: *ut dicit Sallustius de Lucanis "qui de vimine facta scuta recentibus detractis coriis quasi glutino adolescebant."* Gron.

3. *primam utcumque*] vide in Germania. Lips.

4. *ad brevem imp. val.*] similiter de Gallis Livius 5 44, 10 28. Ern.

5. *nulla vulnerum patientia*] videntur adumbrata e Thucydide, qui Brasidam inducit hortantem suos contra Illurios, eosque iisdem moribus fingit, 4 126. Lips.

10. *patris patruique*] Drusi et Tiberii. Lips.

iisdem in terris sisterent] iterum e Virgilio sumptum Aen. 3 117: *tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.* Ern.

15. *onusta vulneribus tergum*] omnino aut *onustum* aut *terga* scribendum placet Mureto et Acidalio, quod miratur Heinsius, cum noto et usitato auctori nostro graecismo dicatur *pars onusta vulneribus tergum.* viri docti non potuerunt hoc ignorare: quis enim omnino ignorat? sed cum *pars* referatur ad *obiiciant hostibus* etc, viderunt requiri accusativum *onustum vulneribus tergum,* vel *onusta vulneribus terga*, ut mox *pars fractos artus.* neque ullo modo constructio constat, nisi in primo illo membro intelligas *sit* vel *sint,* quod mihi verum videtur. Ern. non mihi. *pars* bis positum et in eadem forma orationis unum sibi verbum postulat; atque adeo *obiiciant* aeque

bus, adversis dis obiiciant, nulla boni spe. classem quippe et avia Oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsidium. meminissent modo avaritiae, crudelitatis, superbiae: aliud sibi reliquum quam tenere
16 libertatem aut mori ante servitium? sic accensos et praelium poscentes in campum, cui Idistaviso nomen, deducunt. is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt aut prominentia montium resistunt, inaequaliter sinuatur. pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis et pura humo inter arborum truncos. campum et prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci iuga insedere, ut praeliantibus Romanis desuper incurrerent. noster exercitus sic incessit, auxiliares Galli Germanique in fronte, post quos pedites sagittarii; dein quattuor legiones et cum duabus

bene ad *terga* refertur quam ad *artus*. Tacitum modos constructionum variare constat, sed non ad istum modum. *terga* autem convenientius puto quam *tergum*. vitio plures causae esse potuerunt. Wolf.

1. *diis*] ita correxi: vulgo *odiis*. Lips. et sic plane M. Ern.

boni spe] arbitror Tacitum dedisse *bona spe*. sic Latini semper, quod sciam; nunquam *spes boni*. Ern. conf. Wolf. ad Cic. post red. in sen. p. 27.

2. *avia Oceani*] hic locus mire confirmat emendationem Burmanni apud Liv. 10 2 *avio itinere* legentis pro *altero*. sic infra c. 68 *avia saltuum*. mox melius foret *neu pulsos premeret*. Ern. duplicatum *ne* gravius est magisque ex more. c. 21: *non protenderet*, *non colligeret*. rectius monitum supra ad 1 10. Wolf.

5. *aliud sibi reliquum*] omnes aliquid deesse putant: quid? non convenit. *nihil* vel *non* Rhenanus, Vertranius, Ferrettus; *haud* Heinsius; *an* Lipsius; *nec* Acidalius et Ryckius; *quid* Ursinus tamquam e ms, cuius auctoritatem in dubium merito vocat Ryckius. Grotio autem placebat *aliud quid*. possis etiam coniicere *quid* pro *aliud*. quae coniecturae omnes parem prope verosimilitudinem habent, eaque de causa nihil licet definire. Ern. saepissime abest particula interrogandi, ubi aperta est interrogatio. doctorum sedulitatem et certamen iure mirere. Wolf.

7. *Idistaviso nomen*] ea loca in peregrinatione vidi, et vel scriptoris huius causa curiosius lustravi. animus autem mihi dicit hunc ipsum campum esse, qui infra Bremam, mare versus, pulchre lateque se pandit inter flumen et colles saltusque circumiectos. non potest aptior pugnae magnae planicies, et pro Taciti hic descriptione. distat ab oppido Brema duobus circiter Germanicis milliaribus, circa pagum qui *Vegesackus* dicitur. Lips. locus videtur longius distasse Brema, quippe austro propior. Wolf.

8. *cedunt — resistunt*] eleganter utrumque verbum dicitur in tali descriptione, ut *refugere* apud Plinium ep. 5 6, *occurrere* apud eundem alia epistola, et alia apud alios. *cedere ripae fluminis* sive flumen ipsum dicitur, cum sinum facit aversum a campo; *montes resistere*, cum longius prominent in campum. frustra Freinshemius volebat *ripae flumini*. ripae cum flumine cedunt campo, ut fiat latior. Ern.

praetoriis cohortibus ac delecto equite Caesar; exin totidem aliae legiones et levis armatura cum equite sagittario, ceteraeque sociorum cohortes. intentus paratusque miles, ut
17 ordo agminis in aciem assisteret. visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi tergaque invadere iubet, ipse in tempore affuturus. interea pulcherrimum augurium, octo aquilae petere silvas et intrare visae imperatorem advertere. exclamat irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina. simul pedestris

3. *intentus paratusque*] libenter haec duo verba iungunt Livius et, quem noster imitatur, Sallustius. Cat. 27: *hortari ut semper intenti paratique essent.* Iug. 49, ubi v. Cortius. Ern.

ut ordo agminis in aciem] peccatur hic vulgo distinguendo. quid es tenim *ut ordo agminis*, si a sequentibus separetur? hinc suspiciones et mutationes doctorum virorum. uno spiritu lege *ut ordo agminis in aciem adsisteret*, hoc est, pro se quisque intentus ac paratus, ut sicunde adparuisset hostis aut signum dux daret, omne agmen presso pede staret acie structa, vel ad excipiendum vel ad invadendum hostem. sic infra *hic pedes adstitit.* *adsistere in aciem* est incessum sistere atque inhibere formata acie, vel ita ut stent in gradu milites ad praeliandum. genus quoque loquendi haud vulgare. *ut adsisteret in aciem* est ut adsisteret fieretque acies, vel essetque stabilis et firma acies. sic Apuleius 3 p. 55: *fixus in lapidem steti gelidus*, ex certa Michaelis Piccarti emendatione; et 4 p. 72: *iacens in mortuum.* quae significant, defixus et quasi lapis factus; iacens et quasi mortuus. Claudianus quarto Honorii consul. 616: *tristis conditio pulsata fronte recedit. in civem rubuere genae.* ubi dubium est, voluerit auctor sic ut adscripsimus, an *recedit in civem. rubuere genae.* neutrum enim improbum, sive hoc malis, quod erit, servilis conditio recedit et fit civis; sive illud, quo exponitur, civis fit et suffunduntur genae. sic *relinqui in prata* Plinio 18 28, quod non aratur, ut pratum fiat; et eidem c. 29 *in callum praecoquuntur acini. tundi in pollinem* 19 5, *in farinam* 33 7. *tundi in exitum ptisanae*, ut exiret quasi ptisana, Tertulliano. de incessu huiusmodi locus est insignis Sallustii Iug. 49, quem incepimus explicare in Omissis Observ. 4 10, valde infeliciter tractatus Salmasio in Reliquis de re militari, p. 70 et 71 et 107. Gron.

9. *advertere*] sic H. 3 48: *advertit ea res Vespasianum.* et Livius 1 12, emendante me, *advertebatque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri.* nam hactenus *avertebatque* scriptum reperias, ignorantia historicae dictionis. ceterum illud mirum, unde hic aquilae nostris terris haud temere visae. ac subvereor ut falsa species obiecta Germanico, aliaeque alites fuerint. Lips. pygargos fuisse, *aren*, credibile est, quas etiam Plinius 10 3 in aquilis numerat, suntque in istis regionibus non rarae, ut Aurelius ad h. l. tradit. Ern.

sequerentur Romanas aves] aquilas intellegit, quae a C. Marii aevo propriae Romanis. de quibus in Excursu C. Lips.

10. *legionum numina*] ita H. 3 10: *mox conversus ad signa et bellorum deos.* Dionysius Hal. de iisdem 6 45: τιμιώτατα γὰρ Ῥωμαίοις ταῦτα ἐπὶ στρατείας, καὶ ὥσπερ ἱδρύματα θεῶν ἱερὰ νομίζονται. adeo autem signa pro diis, uti per ea miles iuraret. Livius 26 48: *obstringere periurio non se solum suum-*

acies infertur, et praemissus eques postremos ac latera impulit. mirumque dictu, duo hostium agmina diversa fuga, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant. medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur; inter quos insignis Arminius manu voce vulnere sustentabat pugnam. incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Raetorum Vindelicorumque et Gallicae cohortes signa obiecissent. nisu tamen corporis et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. quidam agnitum a Chaucis inter auxilia Romana agentibus emissumque tradiderunt. virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit. ceteri passim trucidati. et plerosque tranare Visurgim conantes iniecta tela aut vis fluminis, postremo moles ruentium et incidentes ripae operuere. quidam turpi fuga in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagittariis per ludibrium figebantur; alios prorutae arbores afflixere.

18 magna ea victoria neque cruenta nobis fuit. quinta ab hora diei ad noctem caesi hostes decem milia passuum cadaveribus atque armis opplevere, repertis inter spolia eorum cate-

que caput, sed signa militaria et aquilas sacramentique religionem. Tertull. apol. 16: *religio Romanorum tota castrensis signa veneratur, signa iurat, signa omnibus diis praeponit.* exemplum eius sacramenti egregium apud Lucanum 1 374, ubi Laelius Caesari *per signa decem felicia castris, perque tuos iuro quocumque ex hoste triumphos.* imo et adorata ea. disce e Sozomeno Eccl. hist. 1 4, ubi de labaro. *σημεῖον δὲ τοῦτο τιμιώτατον, καθότι ἀεὶ τοῦ βασιλέως ἡγεῖσθαι καὶ προσκυνεῖσθαι νενόμιστο παρὰ στρατιωτῶν.* Lips.

5. quo modo *vulnere?* nempe demonstrando vulnere suo; cuius adspectu ad imitationem fortitudinis incenderentur. Ern.

6. fortasse legendum *erupturus* suspicati Muretus et Ursinus. frustra. licet intelligere *aciem*, sive potius *se;* quod dicitur pro *erumpere.* Virgilius, qui dixit G. 4 368 *unde se erumpit Enipeus.* idem 3 428 *amnes rumpuntur fontibus;* quamquam et in illo loco codices quidam habent *se rumpit.* sed nota res est hodie. Ern.

13. *moles ruentium*] Heinsius ad Silium 14 554 malebat *irruentium.* frustra. fugientium est *ruere.* multitudo eodem ruentium oppressit priores. Ern.

16. *prorutae* arbores sunt succisae; idque probat partim vis verbi, de qua ad 1 68, partim exempla similia. vide locum Silii a Grutero advocatum 5 480. Dio 37 2: *συχνοὶ δὴ καὶ κατὰ τὰς ὕλας σκεδασθέντες ἡμέρας μέν τινας ἀπὸ τῶν δένδρων ὑπερυψήλων ὄντων ἀποτοξεύοντες διεγένοντο, ἔπειτα δὲ καὶ οὗτοι ὑποτμηθέντων τῶν δένδρων ἐφθάρησαν.* in hunc quoque usum militi Romano secures in promptu, ut videre est Ann. 3 46. idem intutum suffugium cuidam dat Silius 7 669. Gron.

19. *catenis quas* —] fecit idem MAntonius apud Florum 3 7, qui *Cretam invasit cum ingenti quidem victoriae spe atque fiducia, adeo ut*

nis, quas in Romanos ut non dubio eventu portaverant.
miles in loco praelii Tiberium imperatorem salutavit, stru-
xitque aggerem, et in modum tropaeorum arma subscriptis
19 victarum gentium nominibus imposuit. haud perinde Germa-
nos vulnera, luctus, excidia quam ea species dolore et ira
affecit. qui modo abire sedibus, trans Albim concedere
parabant, pugnam volunt, arma rapiunt; plebes primores,
iuventus senes agmen Romanum repente incursant, turbant.
postremo deligunt locum flumine et silvis clausum, arta intus
planitie et humida: silvas quoque profunda palus ambibat,
nisi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo
a Cheruscis dirimerentur. hic pedes adstitit: equitem pro-
pinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo
20 foret. nihil ex his Caesari incognitum: consilia, locos,
prompta occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis
vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem campumque;
peditum aciem ita instruxit ut pars aequo in silvam aditu
incederet, pars obiectum aggerem eniteretur; quod arduum,
sibi, cetera legatis permisit. quibus plana evenerant, facile
irrupere: quis impugnandus agger, ut si murum succederent,
gravibus superne ictibus conflictabantur. sensit dux impa-
rem comminus pugnam, remotisque paulum legionibus fun-

plures catenas in navibus quam arma portaret. fecit Flaminius, in Polybio 3 82, qui suos ita vanitatis implevit *ut plures essent qui ἀλύσεις καὶ πέδας καὶ τοιαύτην παρασκευὴν ferrent, quam qui arma.* sed utriusque quis exitus? qui nunc Germanorum. nec aliter solet magnus ille deus, qui deiicit quidquid vane se attollit. Lips.

2. *Tiberium imperatorem salutavit*] oportuerat Germanicum ipsum, qui dux et auctor facti. sed Augustus ut auspicia servavit sibi, sic honorem omnem rei a ducibus suis legatisve gestae. nam qui ductu quidem suo, alienis tamen auspiciis vicerat, ne antiquitus quidem imperator salutabatur aut triumphabat. hoc adulans suo principi Horatius voluit 4 14 33. et ab hac re statim in tropaei inscriptione legis *exercitum Tiberi imperatoris ea monimenta sacravisse*, non Germanici qui ducebat. Lips.

3. *tropheorum* M.

19. durior syllepsis. e verbo *permisit* intelligendum in priori membro *sumpsit, delegit.* sed alia exempla passim in Graecis et Latinis occurrunt; et quaedam alibi a nobis notata sunt. vide infra c. 29. Ern. adde Perizon. ad Sanctii Min. 4 8 p. 713, Arntzen. ad Plin. Paneg. 4 2. nihil facilius. Wolf. *plane venerunt* M.

20. Muretus *muro;* quod reiiciunt recte Ursinus, Pichena. adde Oudendorpium ad Caesarem B. G. 2 6. nam et alii cum accusativo dixerunt *succedere.* Ern. recteque et proprie. nam *murum succedere* est subire, scandere, *muro succedere* accedere. sic Ryckius. Wolf.

ditores libratoresque excutere tela et proturbare hostem iubet.
missae e tormentis hastae, quantoque conspicui magis propu-
gnatores, tanto pluribus vulneribus deiecti. primus Caesar
cum praetoriis cohortibus, capto vallo, dedit impetum in
silvas: collato illic gradu certatum. hostem a tergo palus,
Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas
21 in loco, spes in virtute, salus ex victoria. nec minor Ger-
manis animus, sed genere pugnae et armorum superabantur,
cum ingens multitudo artis locis praelongas hastas non pro-
tenderet, non colligeret, neque assultibus et velocitate cor-
porum uteretur, coacta stabile ad praelium; contra miles,
cui scutum pectori appressum et insidens capulo manus, latos
barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium
aperiret, imprompto iam Arminio ob continua pericula, sive
illum recens acceptum vulnus tardaverat. quin et Inguio-
merum, tota volitantem acie, fortuna magis quam virtus de-
serebat. et Germanicus quo magis agnosceretur, detraxerat
tegimen capiti, orabatque insisterent caedibus: nil opus ca-
ptivis, solam internecionem gentis finem bello fore. iamque
sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: cete-
rae ad noctem cruore hostium satiatae sunt. equites ambi-
22 gue certavere. laudatis pro concione victoribus, Caesar con-
geriem armorum struxit, superbo cum titulo: debellatis inter

1. *libratoresque*] sunt qui tormentis hastas aut lapides excutiunt; quia librant scilicet et iactus arte expendunt. sic H. 3 23 *vincla ac libramenta tormentorum* appellat. hoc verius quam referri ad *libralia;* quod suspicabar Poliorc. 4 3. Lips. IGronovius hic et ad 13 39 in M reperit *libritores;* quod ille in textum recepit, fretus etiam analogia, ut ait, cum et dicatur *librile*, *libripens*, *librilla*. nòn ausus sum sequi Grònovium, cum in Plinio omnes libri, quod sciam, habeant *librator;* et dicuntur h. l. non a *libra*, ut in Plinio, sed a *librando*. *libratores* etiam sunt Cod. Theod. 13 4 2, Cod. Iust. 10 64 1. adde Schwarzium ad Plinii Paneg. 13, et nos ad 13 39. Ern.

8. *genere pugnae*] Liv. 31 35 et 32 10. Gron.

10. *colligere hastam* est *reducere*, quam ante protenderas, ut hostem ferires; atque haec contraria sunt, *protendere* et *colligere hastam*. ita Turnebus recte Adv. 3 25. Ern.

12. *scutum*] diversum a Germanicō. illud planum non sic tegebat; hoc incurvum corpori adhaerebat et circumfundebatur. Lips.

insidens capulo] pulchre et significanter dictum, in minoribus gladiis. in oblongis, quibus ritu Gallorum Germani utebantur, non eadem manus habitudo; neque firmiter aut tenet gladios aut regit. Lips.

13. *nuda ora*] nam, ait noster in Germ. 6, *vix uni alterive cassis aut galea*. Lips.

14. *Arminio* in margine M, ab alia manu.

17. *detraxerat tegimen*] idem video Cyrum minorem fecisse in pugna

Rhenum Albimque nationibus exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta Marti et Iovi et Augusto sacravisse. de se nihil addidit, metu invidiae, an ratus conscientiam facti satis esse. mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent. atque illi supplices nihil abnuendo veniam
23 omnium accepere. sed aestate iam adulta legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae; plures Caesar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. ac primo placidum aequor mille navium remis strepere aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando, simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire; milesque pavidus et casuum maris ignarus dum turbat nautas vel intempestive iuvat, officia prudentium corrumpebat. omne dehinc caelum et mare omne in austrum

illa sibi extrema; cuius causam tamen Xenophon (Anab. 1 8 4) ambigue refert ad morem Persarum, qui nudis capitibus pugnam inibant. Lips. *tegimen*, quod supra c. 14 de scuto dictum, h. l. de galea capiendum res ipsa docet. Ern.

2. *munimenta* M.

3. *satis esse*] sufficere vel sapienti vel sibi. Cic. Philipp. 2 44: *satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat.* merito autem ambiguum relinquit utra causa Germanicum moverit: prior et modestiam et prudentiam eius decet, posterior litteras et magnitudinem animi. sic de socero suo Tacitus c. 8: *nec Agricola unquam — extra gloriam erat. factis*, si haberent libri, tolerarem: sed vulgatum mutari non placet. Gron. *factis* in M reperit IGronovius. mox pro *mandat* videtur legendum *mandabat*. adde c. 23 extr. Ern. *agrivarios* M.

6. *aestate iam adulta*] saepe ita loquitur noster, imitatione aperta Sallustii; quam phrasin operae est semel a iuventute intellegi ex Servianis notis ad illud *vere novo* Georg. 1 43. *id est*, ait, *primo mense Martio. nam veteres per singula tempora anni, quae in tres menses dividuntur, observant ut sic dicant, primum mensem novum ver, secundum adultum, tertium praeceps. ita de hieme, aestate, autumno. sic semper Sallustius.* simile, quod Graeci annum partiuntur *ἱσταμένου τοῦ ἔτους, μεσοῦντος, ἢ λήγοντος.* Lips. Thucyd. 2 19: *τοῦ θέρους καὶ τοῦ σίτου ἀκμάζοντος.* Oberl. *aegestate* M.

9. *placidum aequor*] Sallust. fragm. l. 3: *cohors una mari placido a duobus praedonum myoparonibus circumventa.* Gron.

10. *grando*] sub quam, occulta causa, semper, ut aiunt, Oceanus intumescit. Lips.

13. *turbat nautas*] Curtius 7 9: *vacillantesque milites, et ne excuterentur solliciti, nautarum ministeria turbabant.* Gron.

prudentium] v. ad 1 70. Ern.

14. *in austrum*] non abnuo de vero austro. nam ille a terra naves in mare interius rapiat; quod ostendit factum, cum subdit *disiecitque naves in aperta Oceani.* procul igitur a litore; cui notus impegisset. facit eodem, quod de *insulis longius sitis* adiungit; et potest *Orcadas* intellegere, aut potius eas quae haud procul litore Frisico hodieque exstant. nam quod *longinquas* facit, fama et redeuntes haec auxerunt, ac timidis insolitisque maris ita visae. Lips. Chr. God. Schützius *in aestum.* Oberlin.

cessit, qui tumidis Germaniae terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, et rigore vicini septentrionis horridior, rapuit disiecitque naves in aperta Oceani aut insulas saxis abruptis vel per occulta vada infestas. quibus paulum aegreque vitatis, postquam mutabat aestus eodemque quo ventus ferebat, non adhaerere ancoris, non exhaurire irrumpentis undas poterant: equi, iumenta, sarcinae, etiam arma praecipitantur, quo levarentur alvei manantes

1. *tumidis*] Pichena intelligit montosis. etiam in Agric. c. 10 *terrae montesque causa ac materia tempestatum;* idque probat Burmannus ad Ovid. Her. 5 138: *in immensis, qua tumet Ida, iugis.* *tumores terrae* pro tumulis etiam Frontinus dixit, ut lexica docent. pro Rhenani et Faerni coniectura *humidis* dici potest *tumidas terras* nimis poetice dici, et in istis regionibus raros aut nullos montes. v. Lipsium ad c. 24. Ern.

4. *abruptis*] Pichena sic e M, cum vulgo esset *abruptas.* perpetua prope est in hoc verbo variatio in libris, velut apud Lucret. 2 214 et Virgil. Aen. 3 198 in *abruptis nubibus ignes,* ubi alii libri *abrupti,* quod quidam defendunt et illi praeferunt, veluti Creechius ad Lucretium. v. Drakenb. ad Sil. 3 196. *abruptas* ortum credo a correctore, qui accommodare ad sequens *infestas* volebat. M lectio est etiam apud Beroaldum, Rhenanum, Aldum, Gryphium. Ern.

5. *eodem quo*] non male etiam *eodemque quo;* atque ita iam didici in Florentino esse. Livius 26 45: *acer etiam septemtrio ortus inclinatum stagnum eodem quo aestus ferebat.* Lips. *mutabat* pro *mutabatur* admitto: non *ferebat* pro *ferebatur,* ut vult Freinshemius. est enim genus loquendi proprium, et *fert aestus,* ut *ferre* dicitur *via* (de quo ad Liv. 39 27), ut *ferentis venti.* intelligimus et fluctus, et quicquid deprehenderat. Gron. *eodemque quo* recte receptum a Pichena et sequentibus editoribus. sed sic iam dederant Beroaldus Aldus Rhenanus Gryphius. Ern.

8. *praecipitantur*] etsi scio inconstantem esse Tacitum in usu temporum, tamen h. l. probabile videtur eum scripsisse *praecipitabantur,* quia antecedit *poterant* et sequitur *levarentur.* Ern. male. Wolf.

manantes] nec displiceret scribi *nantes.* Lips. mihi vero nec placet *nantes,* et multo magis miror Freinshemio *manare* proprie esse natare. Tacitus significat, cum depressae oneribus naves profundius mare secarent, earum summa latera propius abfuisse ab eius superficie, atque eo plus aquae a superurgente fluctu accepisse; levatas igitur oneribus, ut labra laterum exstarent altius aquis, et sic minus assilientium undarum acciperent. in quo hoc est paulo insolentius, quod alvei *manare* dicuntur, cum proprie manent ipsa liquida. sed non caret id auctoribus, et manant etiam in quibus liquidum fluit. sic Livius 1 59 *manantem cruore cultrum;* Ovidius (Met. 6 312) et Seneca (Herc. fur. 391) *marmora manantia lacrimas* de Niobe; sic Plinius 14 20 *arbores succo manantes.* sunt ergo *alvei manantes per latera* inrumpentem aquam magna copia recipientes. Gron. adde Drakenb. ad Livii, Heinsium ad Ovidii l. c. similis est usus τοῦ *perfluere,* quod proprie dicitur de liquore, sed etiam de vase, ut in illo Terentii (Eun. 1 2 25) *plenus rimarum sum, hac et illac perfluo;* pro quo male Bentleius reposuit *perpluo.* itaque non opus cum Heinsio legere vel *alternantes latera* vel *innatantes alterno latere,* etiam propterea quod hic non tam de iactatione navis sermo est quam de aqua irrumpente per

24 per latera, et fluctu superurgente. quanto violentior cetero mari Oceanus et truculentia caeli praestat Germania, tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum littoribus, aut ita vasto et profundo ut credatur novissimum ac sine terris mari. pars navium haustae sunt, plures apud insulas longius sitas eiectae; milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum eodem elisa toleraverant. sola Germanici triremis Chaucorum terram appulit; quem per omnes illos dies noctesque apud scopulos et prominentis oras, cum se tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici quo minus eodem mari oppeteret. tandem relabente aestu et secundante vento claudae naves raro remigio aut intentis vestibus, et quaedam a validioribus tractae, revertere; quas raptim refectas misit ut scrutarentur insulas. collecti ea cura plerique: multos Angrivarii nuper in fidem accepti redemptos ab interioribus reddidere; quidam in Britanniam rapti, et remissi a regulis. ut quis ex longinquo revenerat, miracula narrabant, vim turbinum et inauditas volucres, monstra maris, ambi-

latera, propter quam levanda erat navis, ne ὑπέραντλος fieret. Ern.

4. *novissimum*] Freinshemius cum antiquorum somnium esse dicit de Oceano terram undique cingente, vix assequor quid sibi velit. nam terram undique mari cingi non antiquorum magis quam horum hominum est somnium, si somnium est. in Taciti verbis aliquid agnosco quod somnium veterum vocare possis; quale et apud MSenecam Suasor. 1: *ita est rerum natura: post omnia Oceanus, post Oceanum nihil.* sed illae ipsae terrae, quas propiorum seculorum navigatio deprehendit, quaeque trans Oceanum nos coercentem iacent, Oceano cingi et contineri non desinunt. timide autem suspicabar scripsisse Tacitum *mari.* Gron. M enim *mare.*

6. *eiectae*] verbum proprium et elegans de naufragiis, quam significationem illustrat Gronovius ad Liv. 44 19. Ern.

8. *elisa*] Heinsius post alios mavult *enisa*, ne mortuos equos comedisse videantur. sed primo nulla necessitas est elisa corpora de mortuis intelligere: nam etiam *eiectus* de mortuis dicitur, ut apud Cic. Pis. 19 *eiectum cadaver*, et de iis qui vivi enatarunt. deinde dixisset, opinor, *enisorum.* Ern.

10. *scopulos*] quantum ego vidi vel audivi, non sunt in eo tractu litorales scopuli. est mollis aut arenosa terra, nec nisi arte aut opere elata. Lips.

12. *claudae*] Livius 37 24: *contemplatus Eudamus hostes claudas mutilasque naves apertis navibus remulco trahentes.* Gron. Virgil. Aen. 5 271: *amissis remis atque ordine debilis uno.* Ern.

13. *intentis vestibus*] Iuvenalis 12 67: *inopi miserabilis arte cucurrit vestibus extentis.* noster H. 5 23: *simul captae lintres sagulis versicoloribus haud indecore pro velis iuvabantur.* haec Aurelius. unde patet frustra Heinsium coniicere *restibus.* de navibus fune tractis statim separatim dicit. Ern.

19. *inauditas volucres*] ne eae quidem sunt. libuit istis apud ignaras

guas hominum et beluarum formas, visa sive ex metu cre-
25 dita. sed fama classis amissae ut Germanos ad spem belli,
ita Caesarem ad coercendum erexit. Gaio Silio cum triginta peditum, tribus equitum milibus ire in Chattos imperat; ipse maioribus copiis Marsos irrumpit, quorum dux Mallovendus nuper in deditionem acceptus propinquo luco defossam Varianae legionis aquilam modico praesidio servari indicat. missa extemplo manus quae hostem a fronte eliceret, alii qui terga circumgressi recluderent humum; et utrisque affuit fortuna. eo promptior Caesar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem aut, sicubi restiterat, statim pulsum, nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. quippe invictos et nullis casibus superabiles Romanos praedicabant, qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus littora, eadem virtute, pari ferocia, et veluti aucti numero
26 irrupissent. reductus inde in hiberna miles, laetus animi
quod adversa maris expeditione prospera pensavisset. addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo. nec dubium habebatur labare hostes petendaeque pacis consilia sumere, et si proxima aestas adiceretur, posse bellum patrari. sed crebris epistulis Tiberius monebat, rediret ad decretum triumphum: satis iam eventuum, satis casuum. prospera illi et magna praelia: eorum quoque meminisset quae venti et fluctus, nulla ducis

aures, in his et sequentibus, τραγῳδεῖν, et narrare quae noster merito ambigit, *visa sive ex metu credita.* imo nec visa nec credita, sed vanitate efficta. Lips.

6. *loco*] malim *luco.* hic autem inventa aquilarum una, et supra (1 60) altera. ergo receptae nunc omnes, quia tertia servata militis astu. Florus tamen scripsit (4 12) *signa et aquilas duas adhuc barbari possident: tertiam signifer* etc. parum considerate, nisi ex Livii persona et aetate loqui hominem placet. Lips. tertiam Claudii demum tempore receptam tradit Dio 60 8. vide Ryckium ad h. l. Ern.

8. *exemplo* M.

11. legerim haec et sequentia, *non auso congredi hoste, pulso, pavente.* Lips. sed et H. 5 16 *exscindere hostem* dixit. simile Agric. 22: *vastare nationes.* Ern.

14. meo indicio τὸ *praedicabant,* quod Acidalius ab interprete esse putabat, non est nisi Taciti, et verbum pro materia lectum. neque vero Lipsius audiendus. quin quaesita elegantia est; nec novum profecto possessoris nomen pro re possessa poni. sic (Virg. Aen. 2 311) *iam proximus ardet Ucalegon.* adde Observ. 4 24. *hostem* igitur *non ausum congredi* est loca et res hostis non ausi congredi. Gron.

17. *in Hiona*] vera correctio Beroaldi *in hiberna* ex Taciti verbis ipsis. Rhenanus qui *Iuhiona* legit,

culpa, gravia tamen et saeva damna intulissent. se novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse. sic Sugambros in deditionem acceptos, sic Suevos regemque Maroboduum pace obstrictum. posse et Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quando Romanae ultioni consultum esset, internis discordiis relinqui. precante Germanico annum efficiendis coeptis, acrius modestiam eius adgreditur alterum consulatum offerendo, cuius munia praesens obiret. simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui nullo tum alio hoste nonnisi apud Germanias assequi nomen imperatorium et deportare lauream posset. haud cunctatus est ultra Germanicus, quanquam fingi ea seque per invidiam parto iam decori abstrahi intellegeret.

et ego qui serio olim refelli, digni ambo qui piemur. Lips.

1. *novies in Germaniam*] non toties in proprie Germaniam: quaere in historiis et examina. sed intellegit sumitque una missiones, opinor, in Pannoniam et Illyricum. Lips. Boxhornius coniiciebat *toties*. Ern.

3. *sic Sugambros*] id accidit Tiberio ipso duce. vide Dionem 55 6, in cuius verbis menda, Cantabrique appellantur in Germania, qui revera Sugambri, ut monui olim Antiq. lect. 1 6. Suetonius Aug. 21: *Suevos et Sugambros dedentes se in Galliam traduxit, et in proximis Rheno agris collocavit.* Eutropius 7 9: *Tiberius* XL M *captivorum ex Germania transtulit et supra ripam Rheni in Gallia collocavit.* Isidorus non obscure indicat hos ipsos esse, qui Burgundiones postea appellati largiter potuerunt. *Burgundiones*, inquit, *quondam a Romanis subacta interiore Germania per castrorum limites positi a Tiberio Caesare, in magnam coaluerunt gentem, atque ita nomen ex locis sumpserunt, quia crebra per limites habitacula constituta burgos vulgo vocant. hi postea rebelles effecti Romanis, plus quam* LXXX M *armatorum ripas Rheni fluminis insederunt, et nomen gentis obtinuerunt.* a quo tamen diversus it Ammianus 28 5, qui originem eorum a Romanis trahit: *gratanter ratione gemina principis acceptae sunt litterae, prima quod iam inde temporibus priscis sobolem se esse Romanam Burgundii sciunt, dein quod salinarum finiumque causa Alemannis saepe iurgabant.* Lips. de orthographia nominis v. Duker. ad Flor. 4 12, et Oudend. ad Suet. Aug. 21, qui probat *Sygambros.* ibi etiam de Suevis vide. Ern. *suebos* M, et c. 44 et 63 *suebi*, 45 *suebae*, 62 *sueborum*.

4. *Maroboduum*] v. Vellei. 2 108 et 109. Ern.

6. *esset* posui pro *est*, Muretum secutus et Pichenam, quod latinitatem requirere quivis videt. verba haec in mss confundi solere nemo nescit. Ern.

10. *nullo tum*] scribendum arbitror *nullo dum:* non enim e persona Taciti, sed Tiberii dicuntur. pro *nullus dum* etiam apud Livium (29 11) irrepserat *nullus tum*, quod mutatum a Rhenano et aliis. vide ibi Drakenborchium. Ern.

12. *deportare lauream* i. e. triumphare. triumphantes enim ascendere Capitolium soliti, et laurum quam manu tenebant, quaeque in fascibus lictorum, deponere in gremio Iovis, arbitri scilicet victoriae et auctoris. plura in Exc. *D.* Lips.

27 Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res novas. eius negotii initium ordinem finem curatius disseram, quia tum primum reperta sunt quae per tot annos rem publicam exedere. Firmius Catus senator, ex intima Libonis amicitia, iuvenem improvidum et facilem inanibus ad Chaldaeorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit, dum proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quae quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libi-
28 dinum et necessitatum, quo pluribus indiciis illigaret. ut

3. *disseram*] ne quis tentet emendare *edisseram*, quod in hac constructione usitatius est, et alibi quoque contra libros a viris doctis inductum, etiam *disserere* cum accusativo dicitur Livio (v. Drakenb. ad 41 6) et Sallustio Cat. 5, quem imitatur noster. vide etiam Cortium ad l. c. Ern.

7. *proavum Pompeium*] ante lucem quaerere occepi hoc stemma, et vereor ut concubium noctis sit priusquam pertingam. cur Liboni huic proavus Pompeius, scio; cur Caesares consobrini. in Scribonia amita haereo, quae ex historiis quidem adstruitur saltem matertera maior, nisi placet amitae nomine abusum Tacitum esse. si non est, sequitur ut paternum genus etiam (nam de materno constat) huic adolescenti e Scriboniis sit. et suadet hercle nomen, quia Tacito dicitur Scribonius Libo Drusus. censeo LScribonio Liboni, qui consul cum MAntonio fuit, fratrem fuisse alium Scribonium, cuius nepos iste, ita, inquam, ut maritus Pompeiae Scribonius aliquis fuerit. liquere res nisi ex genesi non potest; quam in Exc. vide *E*. Lips.

8. *amitam Scriboniam*] digna lectu de tota hac re apud Senecam ep. 70. Lips. prope temerarium est in his aliquid audere. video tamen Scriboniam Augusti etiam Senecae appellari huius Drusi *amitam*. video et Dioni 48 16, et Appiano B. C. 5 139, Scribonium Libonem consulem a. u. 719 dici socerum Sexti Pompeii. huius igitur Scribonii filius si Pompeiam duxit, sororis suae filiam duxit, quae Romanis non erant iustae nuptiae. nec vero Pompeiam Sexti filiam possum putare, quam cum Fausti liberis conservatam Hirtius B. Afr. 95, Florus 4 2 90 (haud dubie falso) interfectam cum patruelibus e Sulla scribunt; quod vult Rupertus (Reines. ep. 48), etsi alibi Hirtianam Magni, Flori Pompeiam Sexti filiam faciat. utrobique profecto eadem designatur, et Magni filia, Cnaei et Sexti soror. relinquitur ut suspicemur, si possimus, Sexto aliam fuisse uxorem, ex qua genuerit Pompeiam Libonis Drusi matrem, antequam Scriboniam duceret. Gron. adde Ryckium ad h. l. Ern.

9. *fuerat*] Heinsius *fuerit*, bene, si e persona Firmii Cati dicta sunt. sed potest accipi saltem hoc, *quae — fuerat*, e persona Taciti dictum. vide ad 1 53. Ern.

consobrinus caesaris M.

11. *necessitates* sunt sumptus vel impensae. H. 4 22: *per licentiam absumpta sunt quae adversus necessitates in longum suffecissent*. Germ. 15: *quod pro honore acceptum etiam necessitatibus subvenit*. Ann. 1 11: *vectigalia et necessitates*. *angustiae* autem, quae vox tantopere placet hic Freinshemio, quid aliud sunt quam egestas, inopia? quae sequitur quidem immodicos sumptus, sed non petitur ex destinato, neque ad societatem placet. quam belle igitur *socius libidinum et egestatis!* immo prodigentiae, sumptuum, proponit ei

satis testium et qui servi eadem noscerent repperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine et reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar indicium haud aspernatus congressus abnuit: posse enim eodem Flacco internuntio sermones commeare. atque interim Libonem ornat praetura, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior (adeo iram condiderat); cunctaque eius dicta factaque, cum prohibere posset, scire malebat, donec Iunius quidam, tentatus ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit. celebre inter accusatores Trionis ingenium erat, avidumque famae malae. statim corripit reum, adit consules, cognitionem senatus poscit. et vocantur patres, addito consultandum super re magna et

29 atroci. Libo interim veste mutata cum primoribus feminis circumire domos, orare affines, vocem adversum pericula poscere, abnuentibus cunctis, cum diversa praetenderent, eadem formidine. die senatus metu et aegritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, simulato morbo, lectica delatus

avitam nobilitatem, ob quam ostendit eum posse ad imperium pervenire, modo se dignum illo praestet munificentia et conviviis gratiam quaerendo (eo efficacioribus quod ab hac ambitione remotus esset triparcus Tiberius), nec parceret pecunia, vel si mutuandum gravibus sub usuris esset quod donaretur (sic enim et Iulius auctor dominationis fecerat); utque ostenderet sese adiutorem consilii quod dederat, ipse quasi pro Libone laborans similiter faciebat, luxuriosus et damnosus, revera ut plures conscii fierent temerariae ambitionis, per quos Libonem convinceret. Gron. non possum hic accedere magno Gronovio. *necessitates* de impensis dici scio, sed de necessariis, ut I 11 et locis ibi a Lipsio allatis, non quae fiunt luxuriae causa. neque impensarum, qua sunt impensae et quoad sunt necessariae, aliquis socius esse potest, nisi forte hoc sensu ut partem conferat. manifeste *libidines* referuntur ad *luxum:* ergo et *necessitates* ad *aes alienum.* et sic accepere Lipsius l. c. et Freinshemius. Ern.

1. *reperit*] Aurelius *reperti:* probant Freinshemius et Heinsius; qui insuper vult *et qui e servis.* vulgatum quoque commodum est, etsi altera illa ratio frequentior apud nostrum. Ern.

3. *Flaccum Vescularium*] qui tamen infra (6 10) est Vescularius Atticus *insidiarum in Libonem internuncius.* Lips.

5. *sermone* M.

13. *et vocantur*] Faernus legebat *advocantur.* frustra. *vocari* in tali re dicitur senatus, non *advocari,* tum hic transitus per *et* frequens Tacito et aliis. Ern.

18. *eadem formidine*] omnes enim timebant principis offensam. Lips.

19. *lectica delatus*] quod receptum in solis aegris. nam lecticae quamquam iam vulgatae, tamen spernebantur adhuc a curiae aditu. Suetonius de Tiberio 30: *nunquam curiam nisi solus intravit. lectica quondam introlatus aeger comites a se removit.* Lips.

ad fores curiae innisusque fratri, et manus ac supplices voces ad Tiberium tendens, immoto eius vultu excipitur. mox libellos et auctores recitat Caesar, ita moderans ne lenire neve asperare crimina videretur.
30 accesserant praeter Trionem et Catum accusatores Fonteius Agrippa et Gaius Vibius, certabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introisset, singillatim se crimina obiecturum professus, protulit libellos vecordes adeo ut consultaverit Libo an habiturus foret opes quis viam Appiam Brundisium usque

1. *fratri*] puto LScribonio Liboni, qui hoc anno consul. Lips.
manus – voces tendens] v. ad c. 20. Ern.

3. *libellos*, qui continerent crimina, *auctores*, qui indicia fecissent. Ern.

5. [M *Caius Livius*.] editi habent CLivius, pro quo Lipsius coniiciebat *Cluvius*. post omnes consensere ex A. 4 28 et 29 rescribendum *Vibius*. idque ita evidens est ut non dubitarim cum Ryckio recipere. dissentiunt in praenomine, cum aliis C, aliis Q placeat; sed quia 4 13 28 sine praenomine in scriptis nominatur, ut etiam dedit Gronovius, optimum duxi cum Ryckio servare C. *Vibium*. Ern.

6. *certabantque*] ut quondam in causa Verrina Cicero et Caecilius; idque genus causae *divinationem* vocabant. Ern.

8. *singillatim se crimina*] ut fecit Cicero in Verrem, actione prima, et fieri voluit Nero. v. Suet. Ner. 15, et quae ibi diximus. Ern.

9. *vecordes adeo*] hoc vitio Libonem non absolvo. vereor tamen ne Tacito hic exciderit, quale Floro 1 7, cum τέχνασμα Tarquinii, eminentia papaverum capita demetentis, superbiam vocavit. speciem stultitiae obtendi agnosco: sed sub ea rem atrocem velatam diffiteri nequeo, nec tam stolida quam perplexantis ea oratio videtur, qui rogare aperte non auderet an maiorem habiturus esset quam quisquam privatorum; ad quantam accederet forsan nemo, propinquius tamen nemo accederet principe; denique an principatu potiturus esset. omnis superlatio, quam vocant rhetores, exprimit quod fieri non quit, ut quod summum veri est intelligamus. Darius pecuniam deferebat Alexandro, *quantam tota Macedonia caperet*. et solent in consultationibus istis perplexim loqui, dum vanum e re in dubios exitus veniae patrocinium praeparant, qui spei vetitae indulgent. sic iste patrum nostrorum memoria consulebat an in capitato argento suam faciem quandoque visurus esset. Gron.

10. *viam Appiam*] non temere de via Appia consultavit vanum caput, quia ea inter Romanas vias longissima et quasi regina, ut ait Statius Silv. 2 2 12: *qua limite noto Appia longarum teritur regina viarum*. sed pertinuitne ea Brundisium usque? negat Frontinus de Aquaeductibus, qui ultra Capuam non porrigit. *Appia aqua*, inquit, *inducta est ab Ap. Claudio censore, qui et viam Appiam a porta Capena usque ad urbem Capuam muniendam curavit*. adfirmat tamen hic Tacitus, et Strabo prolixe 5 p. 233 et 6 p. 283, et Horatius ep. 1 18 20: *Brundisium melius Numici via ducat an Appi*, aliique. omnes bene. nam Appius ipse non hercle ultra Capuam perduxit. ne potuit quidem, ut fines tunc erant imperii Romani. perduxit postea sive CGracchus tribunus, qui plerasque vias fecit refecit; sive CCaesar, qui curator viae Appiae non leviter in eam impendit; sive Augustus, de quo inscriptiones priscae S. P. Q. R. *quod viae mu-*

pecunia operiret. inerant et alia huiuscemodi, stolida, vana, si mollius acciperes, miseranda. uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atroces vel occultas notas accusator arguebat. negante reo, agnoscentes servos per tormenta interrogari placuit. et quia vetere senatus consulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi iuris repertor Tiberius mancipari singulos actori publico iubet, scilicet ut in Libonem ex servis salvo senatus consulto quaereretur. ob quae posterum diem reus petivit, domumque digressus extremas preces Publio Quirinio

31 propinquo suo ad principem mandavit. responsum est ut senatum rogaret. cingebatur interim milite domus, strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut aspici possent, cum Libo ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus vocare percussorem, prensare servorum dextras, in-

nitae sunt. nam certum aliquid non alii, non ego inveni. Lips.

3. *atroces*] quae ad mortem eorum pertinerent aut caedem. Lips.

5. *interrogare* M.

vetere SC] quando et a quo latum id SC, quaero. sane antiquum est, et Cicero (pro Deiot. 1, pro Mil. 22) referre videtur ad morem maiorum potius quam ad legem. derogatum ei legi antiquitus in causa incesti. pro Milone ib. iurisconsulti excipiunt etiam adulterii crimen, fraudati census et maiestatis. l. 1 C. de quaestion. l. 9 c. 41. Lips.

7. *repertor Tiberius*] imo infamia huius inventi penes Augustum; erratque noster, si non errat Dio 55 5. ὅτι δὲ οὐκ ἐξὸν ὂν δοῦλον κατὰ δεσπότου βασανισθῆναι, ἐκέλευσεν, ὁσάκις ἂν χρεία τοιοῦδέ τινος γένηται, τῷ δημοσίῳ αὐτὸν ἢ καὶ ἑαυτῷ πιπράσκεσθαι, ὅπως ἀλλότριος τοῦ κρινομένου ὢν ἐξετάζηται, οἱ μὲν ᾐτιῶντο ὅτι ὁ νόμος τῇ τοῦ δεσπότου μεταλλαγῇ καταλύεσθαι ἔμελλεν. Lips.

mancipari mancupio tradi. πιπράσκεσθαι sive vendi dixit Dio. supra 1 73: *hortisque venditis statuam Augusti simul mancipasset*. cf. 3 67. sed quis *publicus actor?* non alius quam publicus sive servus sive libertus, proprio tamen munere, qui res rationesque rei publicae administrabat. plura in Exc. *F.* Lips.

10. est PSulpicius Quirinius, qui Aemiliam Lepidam habuit uxorem, unde adfinitas. nam ipse ignobilis. Lips. *Quirino* est in M, in prima Beroaldi et Aldina, ut notavit IGronovius. sic habent etiam editiones Frobenianae. atque sic Latini in inscriptionibus et alibi. itaque non dubitavi hanc scripturam post Ryckium et IGronovium recipere. adde Dukerum ad Flor. 4 12. sic volebat et Matius in Verisim. Ern. si Furiae fides, M et hic et infra (3 22 et 48) *Quirinium* vocat hominem.

12. *milite*] qui necessitatem ostenderent, et sponte aut vi pereundum. Lips.

strepebant etiam] velim *strepebantque iam*. Gron. ante Pichenam erat *strepebantque etiam*, velut in ed Lipsii. sed veteres editiones inde a Beroaldo omnes *strepebant etiam*. Ern.

15. *percussorem* i. e. aliquem cuius manu periret. hic locus confirmare potest suspicionem nostram de loco Suetonii Ner. 17. Ern.

serere gladium. atque illis, dum trepidant, dum refugiunt,
evertentibus appositum mensa lumen, feralibus iam sibi te-
nebris duos ictus in viscera direxit. ad gemitum collabentis
accurrere liberti; et caede visa miles abstitit. accusatio ta-
men apud patres asseveratione eadem peracta, iuravitque
Tiberius petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi volunta-
32 riam mortem properavisset. bona inter accusatores dividun-
tur, et praeturae extra ordinem datae iis qui senatorii or-
dinis erant. tunc Cotta Messalinus, ne imago Libonis exse-
quias posterorum comitaretur, censuit, Gnaeus Lentulus, ne
quis Scribonius cognomentum Drusi assumeret. supplicatio-
num dies Pomponii Flacci sententia constituti. dona Iovi
Marti Concordiae, utque iduum Septembrium dies, quo se
Libo interfecerat, dies festus haberetur, Lucius P et
Gallus Asinius et Papius Mutilus et Lucius Apronius decre-
vere; quorum auctoritates adulationesque rettuli, ut sciretur
vetus id in re publica malum. facta et de mathematicis
magisque Italia pellendis senatus consulta; quorum e numero
Lucius Pituanius saxo deiectus est, in Publium Marcium

2. *mensa*] Groslotius *mensae*, vel *in mensa*. hoc melius. sed *in* potest intelligi, ut alibi. Ern.

3. *derexit* M. mox *adstitit*.

8. *praeturae extra ordinem*] an supra numerum eos praetores adiectos vult? certe enim unius praetura tantum vacabat. an potius in annum proximum destinatos eos, extra sortem aleamque comitiorum? Lips. posterius verius. Ern.

9. *Cotta* hic inter notas et vibices eius secli, filius, ut Plinius ait 10 22, Messallae oratoris, patris optimi degener proles. de imaginibus in funere, deque hoc interdicto, non repeto ea quae scripsi in Electis 1 29. sic Bruti et Cassii imagines abolitae, infra 3 76. Lips.

10. *ne quis Scribonius*] in praenominibus simile quid olim factitatum. v. Livium 6 20, Suetonium Tib. 1. Ern.

12. *ut dona*] delendam *ut* particulam putat Freinshemius, recte, ut opinor. alterum *utque* fecit ut putaret librarius in principio *ut* excidisse. Ern.

13. *cordiae* M.

14. *L. P. et Gallus Asinius*] vereor ut elapsum exscriptori sit aliquid nomen. divinabam olim *L. Paetus, Gallus Asinius*. Paetos sane illo aevo in senatu fuisse docet 15 6, ubi Caesonius Paetus. quid si etiam *L. P. et Gallus Asinii!* ut praenominibus distinguat plures eius gentis. nam Asinii aliquot senatores, imo consulares, uti infra dicam. Lips. fortasse *L. Piso et Gallus Asinius*. Gron. *L. Publius* dedit Ryckius; quod probari non potest. Freinshemius etiam coniicit *Plancus* vel *Paullus*. frustra viri docti ingenium exercent in hoc loco, quando nulla veri ansa datur nisi una littera initialis, quae pluribus nominibus est communis. divinatio in talibus est, non iudicium. Ern. *galius* M.

17. *facta*] imo repetita potius. nam veteri lege edictoque pridem amota e re publica illa pestis. adde quae in Exc. G. Lips.

19. *saxo*] Tarpeio. ita dicebant, sine alia additione. Plautus Trin.

consules extra portam Esquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco advertere.

33 Proximo senatus die multa in luxum civitatis dicta a Quinto Haterio consulari, Octavio Frontone praetura functo; decretumque ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis Serica viros foedaret. excessit Fronto, ac postulavit modum argento, supellectili, familiae: erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e re publica crederent, loco sententiae promere. contra Gallus Asinius disseruit. auctu imperii adolevisse etiam privatas opes, idque non novum sed e vetustissimis moribus. aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rem publicam referri, qua tenui angustas civium domos, postquam eo magnificentiae venerit, gliscere singulos. neque in familia et

2 1 30: *qui in amore* (malim *amorem*) *praecipitavit, peius perit quam si saxo saliat.* Lucretius 3 1028. Lips. *delectus* M. item c. 60.

1. *extra portam*] supplicia pleraque apud Romanos sumi solita extra portas. credo, ne frequenti sanguine et caede contaminari oculi civium aut delibari videretur libertas. exempla in Exc. *H.* Lips.

classicum canere] non cuilibet e plebe doctorum notus mos. cum civi rei capitalis dies dicta esset, classicum in celeberrimis urbis locis canebat, et postremo ante ianuam damnati. Plutarchus in Gracchis p. 836, Seneca de Ira 1 16. in Commentario MSergii apud Varronem L. L. 5: *quo die comitia erunt; in arce classicum canat, endo* (sic emendo) *circumque moeros, et ante privati huiusce TQuinctii Trogi scelerosi hominis hosticum* (leg. est *hostium*) *canat, et ut in campo cum primo luci adsit.* Seneca iterum huc respexit Ep. 17. puto et Lucilius hoc versu trochaico, Sat. 26 32: *rauco concionem sonitu et curvis cogant cornibus.* nec Romae solum et inter cives servatus ille mos, sed etiam in provinciis, nisi fallunt me declamatores (et hercle vereor ut animi ingeniique causa fallant) apud Senecam patrem (Controv. 25) de Flaminio, qui inter coenam noxium punivit. Capito: *fit a praecone silentium; adhibentur deinde legitima verba; canitur ex altera parte classicum.* Cassius Severus: *si tribunal conscenderit conviviali veste; si cum classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit.* Lips.

2. *more prisco*] supplicium prisci moris quale, pete a me ad 15 60. Lips.

5. *ne vasa auro*] vide luxum eius aevi, et gratulare saeculo nostro. Dio 57 15 paulo communius id concipit, quasi interdicta omnia vasa auri, nisi quae ad sacra. Lips.

6. *vestis serica*] nolim erres: distincta genera vestium olim, byssina, bombycina, serica. quae persequor et evolvo in Exc. *I.* Lips. *sirica* M.

7. *modum* i. e. certum pondus numerumque definiri voluit: tot pondo argenti, tot servos, talem supellectilem. Lips.

erat quippe] de hoc more vide Obs. mearum 1 22. Gron.

12. larga significatione *pecuniam* dixit, ut lex xviralis et Iurisconsulti. Lips.

cuncta ad rem publicam referri] aliter haec dicta quam vetere latinitate. intellige: omnia esse talia qualis res publica eiusque conditio. Ern.

14. vir nobilis corrigit *gliscere in singulos,* ut suppleatur *magnificenti-*

argento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid aut modicum nisi ex fortuna possidentis. distinctos senatus et equitum census, non quia diversi natura, sed ut locis ordinibus dignationibus, antistent et aliis quae ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur, nisi forte clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delenimentis curarum et periculorum carendum esse. facilem assensum Gallo, sub nominibus honestis, confessio vitiorum et similitudo audientium dedit. adiecerat et Tiberius non id tempus censurae, nec, si quid in moribus labaret, defuturum corri-
34 gendi auctorem. inter quae Lucius Piso ambitum fori, cor-

am. nam *gliscere singulos* Latine non dici putat; certe non explicare quod auctor dicere voluerit, nisi forte senserit unumquemque indulgere sibi et velut in lubrico ferri. nimirum putavit *gliscere* Latinum esse Gallicum *glisser;* quae multum differunt. *gliscere* Latinis est crescere. vide Nonium c. 1. et saepe sic usurpat ipse Tacitus. hic *gliscere singulos* est augeri opibus, crescere paratu et nitore instrumenti rerumque necessariarum ad victum et cultum. Gron. adde Gebhard. et Drakenb. ad Liv. 6 14. Ern.

4. *antistent talesque ad req.*] quid est illud *tales?* censeo rescribendum *aliisque quae ad requiem.* ideo, inquit bonus patronus luxuriae, repertum discernere censum senatorum equitumque a plebe, non solum ut loco ordine dignitate praemineant, sed etiam supellectile, veste, aliisque quae animo aut corpori cara. potes etiam legere *ita aliis quae ad,* minusque recedes a scriptura. Lips. distinguo et lego: *non quia diversi natura, sed ut locis ordinibus dignationibus, antistent et aliis, quae ad requiem animi aut salubritatem corporum parentur.* in qua oratione multiplex ἔλλειψις obscuritatem fecit et occasionem mendo dedit. intelligendum enim inter τὰ *sed ut* ex superioribus τὸ *quia,* et post τὸ *dignationibus* ex sequenti τὸ *antistant* intra idem comma; denique ante τὸ *antistent* particula comparativa. est enim integrum: *non quia diversi natura sint, sed quia, quemadmodum locis ordinibus dignationibus antistant, sic antistent et aliis.* Gron. sic ante emendarat Grotius, idque receptum a Ryckio; quod non sum ausus imitari, quia altera Lipsiana, *sed ut l. o. d. antistent, ita aliis quae,* non minus probabilis; quam etiam probavit Pichena, qui testatur se in M reperisse *talisque.* Ern. *talis quae* repperit Furia.

8. *confessio*] possit legi *consensio.* Lips. absit ut mutemus, quod pulcerrime dictum est. neque vero haec confessio est Galli, ut censuit Freinshemius, qui παραφράζει: *huic Asinii orationi non difficulter assensi sunt reliqui, qui quod ipsi similiter animati essent, gratum habebant exstitisse virum primarium, qui iisdem, quibus ipsi tenebantur vitiis, teneri se confiteretur, et tamen obtegendae eorum turpitudini honesta nomina reperire potuisset.* immo, impudentia, inquit, plurium, qui praetextu et vocabulis *commodorum* et *necessariorum* luxuriam suam tantum non prodebant et palam confitebantur, et quod haec istis similes audiebant. *confessio* est illorum qui post Gallum sententias dixere: *similitudo audientium* est illorum qui non sunt locuti, sed verbo aut manu promissa assensere, aut denique pedibus in eam sententiam iere. defendere turpia instar confessionis est insitorum vitiorum. ludit pari suavitate 14 11: *adverso rumore Seneca erat, quod oratione tali confessionem scripsisset.* Gron.

11. *L. ipso ambitum fore* M.

rupta iudicia, saevitiam oratorum accusationes minitantium increpans, abire se et cedere urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure, testabatur; simul curiam relinquebat. commotus est Tiberius, et quanquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius impulit ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit vocata in ius Urgulania, quam supra leges amicitia Augustae extulerat. nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Caesaris spreto Pisone vecta, aut ille abstitit, quanquam Augusta se violari et imminui quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus ut se iturum ad praetoris tribunal, affuturum Urgulaniae diceret, processit Palatio, procul sequi iussis militibus. spectabatur occursante populo compositus ore, et sermonibus variis tempus atque iter ducens, donec propinquis Pisonem frustra coercentibus deferri Augusta pecuniam, quae petebatur, iuberet. isque finis rei; ex qua neque Piso inglorius et Caesar maiore fama fuit. ceterum Urgulaniae potentia adeo nimia civitati erat, ut testis in causa quadam, quae apud senatum tractabatur, venire dedignaretur: missus est praetor qui domi interrogaret, cum virgines Vestales in foro et iudicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

35 Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret Gnaei Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, quanquam afuturum se dixerat Cae-

6. *liberi doloris*] eleganter. sic ap. Cic. ep. 12 28: *liber in ulciscendo. liber dolor* est, cum ea dicas facias, quae dolor suadet, nihil timens cuiusquam odium aut iras. Ern.

9. *spreto Pisone*] hoc quoque exquisita latinitate. spernere dicuntur leges, iudices, accusatores, qui se impune peccare posse putant, fiducia potentiae, opum etc. Horat. Epod. 4 de libertino *in quatuordecim sedilibus contemto Othone sedet*, ubi v. Bentl. adde Clav. Cicer. in v. *contemnere*. similiter *καταγελᾶν νόμου* dixit Lucianus in Toxari 2. Ern.

10. *ille abstitit*] in M I Gronovius testatur esse *illi abscissit*. unde coniicere licet a Tacito fuisse *abscessit*, quod eundem sensum habet. Xenophon (Mem. Socr. 2 9) de Archidemo accusante sycophantas Critonis: *ὁ δὲ οὐκ ἀπηλλάττετο*, *non abscessit*, non omisit aut deposuit accusationem. Ern.

20. *missus est praetor*] quod in egregiis personis observari Paullus iubet (d. 12 2. l. 15 de iureiur.) *ad egregias personas, eosque qui valetudine impediuntur, domum mitti oportet ad iurandum.* Lips.

26. *abfuturum se dixerat*] omnino sic legendum. atqui non abfuit, ut e sequentibus colligas. ita est: sed

sar, ob id magis agendas censebat, et absente principe senatum et equites posse sua munia sustinere decorum rei publicae fore. Gallus, quia speciem libertatis Piso praeceperat, nihil satis illustre aut ex dignitate populi Romani nisi coram et sub oculis Caesaris, eoque conventum Italiae et affluentis provincias praesentiae eius servanda dicebat. audiente haec Tiberio ac silente magnis utrinque contentio-
36 nibus acta: sed res dilatae. et certamen Gallo adversus Caesarem exortum est. nam censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda, utque legionum legati, qui ante

dixerat, ut saepe, et haec talia ex usu aut causa simulabat. Lips. in M est *afuturum;* quod recepi. millies litera *b* temere addita huic verbo, et sublata per codices a viris doctis. v. Gebh. et Drakenb. ad Liv. 4 2, 26 41, et qui ibi laudantur. ceterum IGronovius in M se reperisse testatur mox *agendas*, *senatum* et *posse*. unde Taciti scripturam hanc facit: *ob id magis agendas censebat, et* [*ut* M] *absente principe senatum et equites posse sua munia sustinere, decorum rei publicae fore.* mirandum est Beroaldum et Pichenam hoc non vidisse, et uno versiculo illum ter mutasse lectionem codicis, sine causa: [legit enim *agendum c. ut — senatus et equites possent.*] ceterum in utraque lectione aliquid duri est in verbis *ob id magis.* post *quamquam* intelligi debere *tamen*, clarum est. ei non satis convenit *ob id magis*, sed desideratur *haud minus.* haud mutari potuisse in *ob id,* facile intelligitur, *magis* autem et *minus* saepe permutata esse in libris scriptis observarunt viri docti. v. quos laudat Drakenb. ad Liv. 45 24. cetera, *et — senatum — posse*, sunt meliora, eaque recepi. in editione Rhenani est vitio operarum *adfuturum*, quod in Aldinam hinc irrepsit. Ern. *foret* M.

2. *sua munia*] equitum munia sunt iudicia. nam etsi iudiciorum administratio communis tum fuit senatui et equiti, tamen usus loquendi tulit ut equitibus, nomine quidem, solis tribueretur. sic *decuriae equitum* de iudicibus apud nostrum 14 20 et Sueton. Tib. 41, ubi v. quae diximus in Excursu; quae non convelluntur iis quae contra dixit Oudendorpius. adde in primis Plinium H. N. 33 2. Ern.

6. *servanda*] habeo quo vulgatum tuear: malim tamen *servandas*. Gron. ceterum in ms unico est ante *et ei adfl.* Ern.

9. *in quinquennium*] non a se id invenit Gallus, sed imitari decretum CCaesaris voluit, de quo Appianus, in persona MAntonii, B. C. 2 128: ἡμεῖς γὰρ αὐτοὶ σχεδὸν ἅπαντες οἱ μὲν ἤρξαμεν ὑπὸ τῷ Καίσαρι, οἱ δὲ ἔτι ἄρχομεν αἱρετοὶ πρὸς ἐκείνου γενόμενοι, οἱ δὲ ἐς τὸ μέλλον ἄρχειν κεχειροτονήμεθα. ἐς γὰρ πενταετές, ὡς ἴστε, καὶ τὰ ἀστυκὰ ἡμῖν καὶ τὰ ἐτήσια καὶ τὰς τῶν ἐθνῶν ἢ στρατοπέδων ἡγεμονίας διετάξατο. de quo etiam Suetonius sentit in Iulio 76: *magistratus in plures annos ordinavit.* Lips. idem Vitellio 11: *comitia in decem annos ordinavit.* Ern.

10. *legionum legati*] in exercitu duplices legati, consulares et praetorii. consularis toti exercitui, praetorius legioni uni praesidebat. at ecce Gallus, quia multae legiones, et plures sane quam quotannis praetores (nam ad 25 aut 26 illo aevo erant), Gallus, inquam, hic blanditum legatis ivit, et ut putabat, Caesari. voluit illos qui ab eo praepositi ante praeturam, iam tum praetores designatos eo ipso facto esse, et sequenti anno inire. quid amplius? duodecim candidatos in singulos annos a principe nominari. sed cuius

praeturam ea militia fungebantur, iam tum praetores destinarentur, princeps duodecim candidatos in annos singulos nominaret. haud dubium erat eam sententiam altius penetrare et arcana imperii tentari. Tiberius tamen, quasi

rei candidatos? legationis an praeturae? si istud, tum augeatur valde praetorum numerus, aut certe praetoriorum; quod tamen Gallus callide suasit novo reperto, quia Caesar iuraverat (A. I 14) se numerum duodenarium in praetoribus non excessurum. at nunc potest excedere, sed alio titulo et mantello. an placet legationis candidatos accipi? et ut Caesar quotannis omnes illos nominet, solusque comitia haec peragat? neque id sperno: sed sprevit valde Tiberius, qui totum hoc caput eius sententiae nec refutatione, imo nec repetitione dignum censuit; et in oratione reiicit prius caput tantum, de magistratibus in quinque annos. Lips. imo prius verum est. *in annos singulos* intellige de quinque annis, in quos magistratus ordinandi ex ipsius sententia. ita princeps nominabit candidatos 60, et quidem candidatos sine repulsa et ambitu designandos, ut loquitur I 15. utrum praeturae tantum an etiam consulatus aliorumque magistratuum, non dixerim. etenim qualis consulum creatio fuerit tum, incertum, auctore ipso Tacito I 81. sed tamen et ibi candidatorum mentio. itaque credam non de sola praetura locum intelligendum esse. ab initio quatuor candidatos nominaverat. adulator duodecim concedi vult. Ern.

4. *arcana imperii*] quare? quia validi nimis illi electi fuissent, et potuissent tractu in principem coire. item odia serebantur in ipsum, et fortasse conspiratio, a repulsis. et sane ea mens Taciti; quod verba illa mox ostendunt, *favorabili oratione vim imperii tenuit*, quae resoluta igitur et velut enervata fuisset illa sententia. nam addo etiam inter arcana imperii esse ut princeps gratiae et beneficii sit potens: vix aut non esset, in tam longum tempus honoribus semel datis. Lips. alii aliter explicant hunc locum. mihi sic videtur. *arcana imperii et dominationis* apud Tacitum, id quod comparandis locis ceteris (infra 59, H. 1 4) intelligi potest, sunt artes ab Caesare et Augusto, suggerente in primis Maecenate, inventae ad imperium summum et comparandum et retinendum, et instituta Caesarum eodem comparata. *arcana* vocantur, quia non in vulgus nota erant, sed occultabantur, ne animadverterentur consilia dominandi, et quod sub iis dominandi cupiditas et vis ipsa dominationis latebat. ergo sensus verborum Taciti hic videtur esse: omnibus apparebat istam sententiam pertinere ad res, quae in deliberationem senatus non cadebant, et de quibus sententiam dicere senatores non consuessent, sed propriae essent imperatoribus. nam magistratus ordinare in plures annos, candidatos nominare, erat inventum Caesaris et Augusti pertinens ad dominationem comparandam et retinendam. igitur an et in quot annos ordinandi magistratus essent, quot candidati nominandi in singulos annos, imperatoris erat videre et decernere, non senatus. ea porro sententia patefieri artes dominandi, quas occultas esse volebant imperatores. bis ergo peccabat Gallus, primo, quod in senatu decerni volebat in quot annos comitia haberentur, quod fuerat imperatorum ante, auctore Caesare; deinde, quod significabat etiam adulatione illa, qua duodecim candidatorum nominandorum potestatem Tiberio fieri volebat, non ignorare se in eo esse aliquid, quod ad augendam potentiam excogitassent imperatores. nam ignorari istas suas artes volunt dominandi cupidi, nec de iis verba fieri, quibus sibi exprobrari dominationem putant. atque ad hunc fere modum interpretatur hunc locum etiam Ryckius. Ern.

augeretur potestas eius, disseruit. grave moderationi suae tot eligere, tot differre. vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur: quantum odii fore ab his qui ultra quinquennium proiiciantur. unde prospici posse quae cuique tam longo temporis spatio mens, domus, fortuna? superbire homines etiam annua designatione: quid si honorem per quinquennium agitent? quinquiplicari prorsus magistratus, subverti leges, quae sua spatia exercendae candidatorum industriae quaerendisque aut potiundis honoribus statuerint. favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit.

37 censusque quorundam senatorum iuvit. quo magis mirum fuit quod preces Marci Hortali, nobilis

1. *augeretur*] in M *auretur* legitur, voce admutilata. illa vera lectio. augebatur enim potestas, cum in eius manum comitia tot annorum nova ratione darentur. Lips. *auferretur* margo M.

moderationi suae] nam ante ita moderatus erat, ut quatuor tantum nominaret. 1 15. Ern.

5. *quae mens*, utrum nimirum bona, an animus rei publicae infensus, 4 70, 6 24, non ex hac tantum continuatione spei, sed undecumque. *domus* familia, gens, cognatio et necessitudines: nam et horum peccata poterant efficere ut aliquis in suspicionem veniret et potestas ei male credi videretur. *fortuna* res familiaris, integra an attenuata. Gron.

7. *honorum* M. sermo ad invidiam rem augens. ut 1 69: *compressa a muliere seditione*. et paulo ante *confessio vitiorum*. designati a gerentibus magistratum potestate, non dignatione neque gratia differunt: immo maiorem saepe gratiam habent, ut plerumque a quibus speratur. adorant ferme solem orientem, et semper, quae sperant homines, ampliora sibi fingunt quam praesentia vel inveniunt vel aestimant. unde non mirum, si et ipsi sumerent superbiam quasi meritis quaesitam. Liv. 33 46, Cic. in Verrem 1 7. verebatur igitur haud iniuria ne quis eorum, qui tot annos in oculis et exspectatione hominum fuissent, vires colligeret ad invadendum imperium. Gron.

8. *spatia*] tot mensibus aut diebus petant et in candida sunto; tot deinde adepti gerant. neque enim solenniter petere toto anno licebat. atque hoc est *spatium exercendae candidatorum industriae*, olim legibus finitum. Lips.

11. *censusque quorundam senatorum*] Suet. Vesp. 17. punctum posui post *tenuit*. est enim nova sententia. *que* est praeterea, deinde. v. dicta ad Suet. Ner. 38. sic infra 52: *circumferent. compulerantque etc.* Ern.

12. *Hortali*] Ortalus scribitur in Suet. Tib. 47. Ortalus igitur Hortensiae gentis cognomen. Cicero ad Att. 4 15: *Ortalus in ea causa fuit cuiusmodi solet*. infanda quaedam de hoc ipso, nisi fallor, Hortensio Valerius Maximus narrat 3 5 4. sed vocat Corbionem. anne igitur scribendum *Hortalus Corbio?* an corrupta ea vox, substituendumque *Ortalus?* alterum certe horum. principio etiam Valerianae narrationis emendo *in maximo et ingeniorum et civium amplissimorum proventu*. facio iudicem nostrum Pighium, cui scriptor hic non medicinam debet sed vitam. sed hic Ortalus Hortensii nepos, numquid ex filio?

iuvenis, in paupertate manifesta superbius accepisset. nepos erat oratoris Hortensii, illectus a divo Augusto liberalitate decies sestertii ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur. igitur quattuor filiis ante limen curiae adstantibus, loco sententiae, cum in Palatio senatus haberetur, modo Hortensii inter oratores sitam imaginem modo Augusti intuens, ad hunc modum coepit. "patres conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte sustuli, sed quia princeps monebat; simul maiores mei meruerant ut posteros haberent. nam ego, qui non pecuniam, non studia populi neque eloquentiam, gentile domus nostrae bonum, varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam si tenues res meae nec mihi pudori nec cuiquam oneri forent. iussus ab imperatore uxorem duxi. en stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum. nec ad invidiam ista, sed conciliandae misericordiae refero. assequentur florente te, Caesar, quos dederis honores: interim Quinti Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos ab in-
38 opia defende." inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit quo promptius adversaretur, his ferme verbis usus. "si

apparet: nam et Valerius diserte Hortensium eum appellat. attamen filius magni illius oratoris bello civili Brutiano periit, praemature. Velleius 2 71: *eadem Lucullum Hortensiumque, eminentissimorum virorum filios, fortuna abstulit.* sed debuit scilicet iam tunc prolem sevisse et reliquisse in urbe. Catulli Elegia, quae ad Ortalum est: censeo eam esse ad huius avum. Lips.

3. *decies* HS] is est ipse census senatorius, qui sub Augusto fuit. nam auxit eum et produxit. sunt ista *vigintiquinque millia Philippicum.* Lips. *liberalitatem decies sestertii* dicebant veteres et scripsit haud dubie Tacitus, non *sestertium.* Gron. IGronovius in M̨ clare reperit *sestertii.* itaque non dubitavi recipere cum Ryckio. aliis etiam locis veterum scriptorum, etiam sine libris scriptis, recepere viri docti. v. intpp ad Suet. Caes. 50, Aug. 41, Tib. 48. Ern.

15. *tot consulum*] vaniloqua hominis oratio et falsa. ubi enim isti tot consules, tot dictatores? certe ego in Hortensia gente unum dictatorem reperio et consulem unum, dictatorem a. u. 467 secessione plebis, consulem QHortensium, huius avum. sed intellegit fortasse maiores suos etiam ex gente materna. Lips.

16. *adsequantur* Acidalius. non placet: certius enim omen in vulgata, etsi ratum non fuerit. Gron.

19. *inclinatio senatus*] quare illa impedivit aut arcuit? debuisset incitare: nam videri volebat omnia per senatum agere. sed hic aliud. ista inclinatio popularitatem quandam referebat, et severum principem quasi ad famam et gratiam componebat: spretum Tiberio. fortasse etiam quia sponte volebat dare et solus gratiam habere, non ab aliis invitatus aut impulsus. Lips.

quantum pauperum est venire huc et liberis suis petere pecunias coeperint, singuli nunquam exsatiabuntur, res publica deficiet. nec sane ideo a maioribus concessum est egredi aliquando relationem et, quod in commune conducat, loco sententiae proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus, cum invidia senatus et principum, sive indulserint largitionem sive abnuerint. non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio, intempestiva quidem et improvisa, cum aliis de rebus convenerint patres, consurgere et numero atque aetate liberum suorum urgere modestiam senatus, eandem vim in me transmittere, ac velut perfringere aerarium, quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec ea lege ut semper daretur. languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus aut spes; et securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignavi, nobis graves." haec atque talia, quanquam cum assensu audita ab iis quibus omnia principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepere. sensitque Tiberius, et cum paulum reticuisset, Hortalo se respondisse ait: ceterum si patribus videretur, daturum liberis eius ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent. egere alii grates: siluit Hortalus, pavore, an avitae nobilitatis etiam inter angustias fortunae re-

7. *abnuerunt* M.

preces sunt istuc] IGronovius in M legit *istut* pro *istud*; quod ille probat. sed illud *istut*, si quidem acutius ceteris in hac voce legenda vidit Gronovius, potest esse factum ex *istuc*, pro quo saepe librarii reposuere *istud*, ut docuere viri docti ad Liv. 28 28 et 42. Ern.

11. prisca scriptura *in me transmerei*, ex quo Beatus *transumere*. legebam *eadem invidiam in me transmittere*, vel etiam *tandem vim*. primo, inquit, urgent modestiam senatus, denique velut vim mihi adhibent et aerarium perfringunt. vim dico, quia velut pro sententia dicunt, et senatus assensum capiunt aut captant; cui parere me sit necessum. Lips. optime habet vulgatum. nam et *vis* infertur pudori: vis etiam est, cum aliquid *extorquet improbitas*, ut loquitur Arbiter c. 87, cui concedit frontis imbecillitas. sic 15 36: *ergo ut in privatis necessitudinibus proxima pignora praevalerent, ita P. R. plurimam vim habere, parendumque retinenti.* Gron. IGronovius e prisca scriptura, quam Beroaldus et Rhenani editio prima retinuere, legi vult *transiicere*. Aldus edidit *transmitti*, Gryphius *transmittere*. Ern.

18, et c. 43 et 50, *iis* M: vulgo *his*.

20. *excipere* M.

24. *retinens*] infra 5 11: *modestiae retinens.* sic etiam Cic. ad Q. fr. 1 2: *sui iuris dignitatisque retinens.* Ern.

tinens. neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

39 Eodem anno mancipii unius audacia, ni mature subventum foret, discordiis armisque civilibus rem publicam perculisset. Postumi Agrippae servus, nomine Clemens, comperto fine Augusti pergere in insulam Planasiam et fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos non servili animo concepit. ausa eius impedivit tarditas onerariae navis; atque interim patrata caede, ad maiora et magis praecipitia conversus furatur cineres, vectusque Cosam Etruriae promontorium ignotis locis sese abdit, donec crinem barbamque promitteret: nam aetate et forma haud dissimili in dominum erat. tum per idoneos et secreti eius socios crebrescit vivere Agrippam, occultis primum sermonibus, ut vetita solent, mox vago rumore apud imperitissimi cuiusque promptas aures, aut rursum apud turbidos eoque nova cupientes. atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam aspici, neque diutius isdem locis, sed quia veritas visu et mora, falsa festinatione et incertis valescunt, relinquebat fa-

2. *dilaberetur*] arbitror Tacitum dedisse *delaberetur*. sic Suet. Claud. 9: *ad eas rei familiaris angustias decidit*; quamquam ibi suspicatus sum Suetonium scripsisse *recidit*. *delabi* et *dilabi* saepe confundi in libris satis notum est. infra 3 63: *neu specie religionis in ambitionem delaberentur*. itaque non dubitavi sic rescribere. Ern.

7. *ferre ad exercitus*] Suet. Oct. 19, Tib. 53. noster 4 67. Gron.

10. *furatur cineres*] quare hoc? an ne constaret eo argumento mortuum Postumum, quem vivum ille, et se esse, credi volebat? an caritate in dominum fecit, et alibi sepulturus? Lips.

Coram] apud Dionem 57 16 leges in Galliam profectum eum. sed Corae nomen ego apud geographos in hoc tractu non reperio: reperio Cosae, quod Etruriae oppidum fuit in sublimi colle ad mare, cum subiecto sinu. Strabo 5 p. 225: *μετὰ δὲ Ποπλώνιον Κόσσα πόλις, μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης· ἔστι δὲ ἐν κόλπῳ βουνὸς ὑψηλός.* vicinum id portui Herculis Rutilius (Itin. 1 286) locat: *et desolotae moenia foeda Cosae.* Servius de eodem (ad Virg. Aen. 10 167): *Cosae civitas Tusciae, quae numero singulari etiam secundum Sallustium dicitur.* nominat et Plinius 3 8. itaque qui me audiet, *Cosam* hic restituet. Lips.

19. *relinquebat famam*] statim abeundo scilicet, priusquam bene innotesceret: *praeveniebat* autem ex inopinato et celeriter se sistendo. ita parum gnaros relinquebat, parum providis se sistebat. Lips. totum interpretor de abitu, idque praecipit ipse Tacitus, cum ait *neque diutius iisdem locis, sed aut relinquebat aut praeveniebat.* quid fecerit, narrat, in mutandis locis. etsi autem *relinquere* interdum dicimur quicquid post tergum est vel venit, proprie tamen relinquimus quod nobiscum fuit, aut quod iam adest, cum ab eo discedimus: praevenimus id quod nondum adest, seu quod post nos demum exsistit. hoc igitur ait: abibat vel cum inciperetur

40 mam aut praeveniebat. vulgabatur interim per Italiam servatum munere deum Agrippam, credebatur Romae; iamque Ostiam invectum multitudo ingens, iam in urbe clandestini coetus celebrabant, cum Tiberium anceps cura distrahere, vine militum servum suum coerceret, an inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret. modo nihil spernendum, modo non omnia metuenda ambiguus pudoris ac metus reputabat. postremo dat negotium Sallustio Crispo. ille e clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit, atque hortatur, simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula polliceantur. exsequuntur ut iussum

spargi, vel priusquam spargeretur rumor eum adesse. Gron.

4. *coetus*] *catus* M, *cetus* margo.

celebrabat] Freinshemius capit de sermonibus hominum. crederem, si adiiceretur *fama*, *rumore*, *sermone*, *vocibus*. nam mihi nihil exploratius quam, quem *multitudo celebrare ingens* dicitur veteribus, eum magnam turbam comitum anteambulonum sectatorum secum trahere intelligi. Cicero pro Sext. 63: *viae multitudine legatorum undique missorum celebrabantur.* ad Att. 4 1: *similis frequentia me usque ad Capitolium celebravit.* de Orat. 1 45: *testis est huiusce QMucii ianua et vestibulum, quod maxima quotidie frequentia civium celebratur.* plane sic et Tacitus loquitur, narratque, simul egressus in terram esset, magna frequentia vulgi circumfusum comitatumque incessisse per vias gaudentis, gratulantis, deducentis, mirantis. et quid in eo novi? Pseudogracchi et Pseudomarii iuxta magnos concursus fecerunt. neque abhorret quod praecedit, *adire obscuro*, et *relinquebat aut praeveniebat.* sic tum illic; postea Ostiae aliter: crescunt enim et in scelere ac fraude animi parvi metu primo, rursusque pro occasione minuuntur. quos progressus regressusque curate satis annotavit Tacitus. Ostiae effuderant sese. in urbe sub oculis principis minus audebant. aut si audebant, ipse dimisit illos, monitos conducere magis rebus suis ut minus conspectus Romam intraret. postquam igitur moenia irrepsit, coitiones interim clandestinae ad eum fiebant, donec matura, si daretur, fieret seditio. XXII lapide ab urbe distare Ostiam accepit, opinor, Freinshemius e corrupto Strabonis loco 5 p. 232, cum tot alii auctores, tabulae, itineraria XVI, quidam etiam XIII millibus contenti sint. vide Cluverium. Gron. *Ostiam* in textu scripsi, imitatus viros doctus in Livio. *Ostia* vera scriptura, non *Hostia.* et sic in M auctore IGronovio. Ern.

5. *servum suum*] rectum est. etsi enim Clemens hic servus Agrippae olim, tamen nunc Tiberii, ad quem scilicet universa Agrippae hereditas venerat. Lips. Acidalio non inconcinne ex *suum* scribi posse *statim* videbatur. sed multo efficacius τὸ *suum.* Iustinus 42 5: *Phraates legatos statim ad Caesarem mittit, servum suum Tiridatem et filium remitti sibi postulat.* Gron. Groslotius volebat corrigi *tum.* Ern.

10. *simulata conscientia*] Freinshemii interpretationem, qui fraudis conscientiam intelligit, admittere non possum. quem ad modum enim planus hic confideret committeretque sese illis, qui dicerent, *scimus te non esse Agrippam, quem praefers?* prorsus hoc erat totam tragoediam evertere. qua fronte poterant offerre pecuniam, fidem et pericula polliceri, qui detrahebant ei aperte personam sub qua erat favorabilis? non erat tam fatuus Clemens ut crederet homines, si nihil aliud, ingenuos et militares sacramento di-

erat. dein speculati noctem incustoditam, accepta idonea manu, vinctum, clauso ore, in Palatium traxere. percunctanti Tiberio quomodo Agrippa factus esset, respondisse fertur "quomodo tu Caesar." ut ederet socios, subigi non potuit. nec Tiberius poenam eius palam ausus, in secreta Palatii parte interfici iussit corpusque clam auferri. et quanquam multi e domo principis equitesque ac senatores sustentasse opibus, iuvisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.

41 Fine anni arcus propter aedem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa ductu Germanici, auspiciis Tiberii, et aedes Fortis Fortunae Tiberim iuxta in hortis quos Caesar dictator populo Romano legaverat, sacrarium genti Iuliae effigiesque divo Augusto apud Bovillas dicantur.

Gaio Caecilio Lucio Pomponio consulibus Germanicus Caesar ante diem septimum calendas Iunias triumphavit de Cheruscis Chattisque et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt. vecta spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, praeliorum; bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. augebat intuentium visus eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus. sed suberat occulta formido reputantibus haud prosperum in Druso patre eius favorem vulgi, avunculum eiusdem Marcellum flagrantibus plebis studiis intra iuventam ereptum, breves
42 et infaustos populi Romani amores. ceterum Tiberius nomine Germanici trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque

cturos ei quem fugitivum esse nossent. quin *simulata conscientia* est fingentes se conscios ac participes eorum qui iampridem illius adventum optarint et exspectarint, adeoque conspirationis pro servato munere deum Agrippa factae, et velle omni modo Augusti sanguinem adversus inimicos tueri. Gron.

12. *sacrarium*] addito etiam ludicro circensi; quod docent verba 15 23. at de sacrario, exemplum imitatus in gente Flavia Domitianus. Statius Silv. 5 1 240: *aeternae modo qui sacraria genti condidit, inque alio posuit sua sidera coelo.* Lips.

14. *C. Caecilio*] sic edidi pro *Caelio*, ex inscriptione ap. Murat. t. 1 p. 301 et sic appellant Dio 57 17 et Cassiodorus in Chron. ut iam monuit Panvinius, Blanchinus. sic edidit etiam Brotier. v. et Massonus Vita Ovidii ad h. a. de Pomponii consulatu v. Rezzonici Disquis. Plin. t. 1 p. 146. Ern.

15. *de Cheruscis*] plures gentes in hoc triumpho Strabo 7 p. 291 nominat, sed verbis corruptis; de quibus videro in Germania Taciti. Lips.

20. *currus quinque liberis*] ex triumphantium ritu, qui pueros minores in curru, grandiores interdum equis triumphalibus imponebant. Cicero pro Murena 5, Plutarchus, Suetonius Tib. 6, alii. Lips.

25. *trecenos pl. sest.*] tres aureos Romanos, nostros septem Philippos

collegam consulatui eius destinavit. nec ideo sincerae carita-tis fidem assecutus, amoliri iuvenem specie honoris statuit, struxitque causas aut forte oblatas arripuit. rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadocia potiebatur, invisus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset. nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus, quia florente Gaio Caesare missoque ad res Orientis intuta Tiberii amicitia credebatur. ut versa Caesarum subole imperium adeptus est, elicit Archelaum matris litteris, quae non dissimulatis filii offensionibus clementiam offerebat, si ad precandum veniret. ille ignarus doli, vel, si intelligere crederetur, vim metuens, in urbem properat; exceptusque immiti a principe, et mox accusatus in senatu, non ob crimina quae fingebantur, sed angore, simul fessus senio, et quia regibus aequa, nedum infima insolita sunt, finem vitae, sponte an fato, implevit. regnum in provinciam redactum est, fructibusque eius levari posse centesimae vectigal professus Caesar ducentesimam in posterum statuit. per idem tempus

vel ducatones argenteos et dimidiatum. Gron.

3. *rex* Cappodocum, non Iudaeae tetrarcha, ut Muretus vult. hic Herodis erat filius, ille ex posteris Archelai, Mithridatis praefecti. Archelai Iudaei frater Alexander Archelai Cappadocis filiam Glaphyren uxorem habuit. Gron. confundit utrumque etiam Torrentius ad Sueton. Tib. 8. Ern.

4. *quinquagesimum annum*] iusta putatio. cepit enim regnum ab Antonio a. u. 718. consule Dionem 49 32. Lips.

11. *veniret*] legitima ratio desiderat *venisset*. saepe in hoc genere, nominatimque in hoc verbo, peccatum inscitia librariorum. Ern.

gnarus M.

14. *angore*] Suet. Tib. 49. Gron. adde supra de Libone c. 30. Ern.

16. *in provinciam reductum est*] non nunc quidem, sed paulo post a Germanico misso ad res Orientis. infra 56: *at Cappadoces in formam provinciae redacti QVeranium legatum accepere.* Strabo 12 p. 534: *τῆς δὲ μεγάλης Καππαδοκίας νῦν μὲν οὐκ ἴσμεν πρώτην διάταξιν. τελευτήσαντος γὰρ τὸν βίον Ἀρχελάου τοῦ βασιλεύσαντος ἔγνω Καῖσάρ τε καὶ ἡ σύγκλητος ἐπαρχίαν εἶναι Ῥωμαίων αὐτήν.* regnum autem Cappadociae a Tiberio primum in provincam redactum, consensu traditum est. Appianum quis hic audiet, qui refert ad Augustum? verba eius (Mithr. 105): *Ἀριοβαρζάνης μὲν οὖν τὴν βασιλείαν ὅλην τῷ παιδὶ περιὼν ἐνεχείρισε, καὶ πολλαὶ μεταβολαὶ μέχρι Καίσαρος ἐγένοντο τοῦ Σεβαστοῦ, ἐφ' οὗ, καθάπερ τὰ λοιπά, καὶ ἥδε ἡ βασιλεία περιῆλθεν ἐς στρατηγίαν.* via excidisti, o bone et fide alias scriptor. Lips.

17. *centesimae vectigal*] onus hoc impositum urbi et Italiae post bella civilia ab Augusto, anno, nisi erro, 759, quo tempore aerarium militare institutum, ut tradit Dio 55 25. colligo ex verbis Taciti, quae 1 78. non aliud autem hoc vectigal quam centesimus rerum in auctione venalium nummus. auctor sic interpretandi Suetonius, qui du-

Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus; et provinciae Suria atque Iu-
43 daea, fessae oneribus, deminutionem tributi orabant. igitur haec, et de Armenia quae supra memoravi, apud patres disseruit; nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientia componi: nam suam aetatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse. tunc decreto patrum permissae Germanico provinciae quae mari dividuntur, maiusque imperium, quoquo adisset, quam iis qui sorte aut missu principis obtinerent. sed Tiberius demoverat Suria Creticum Silanum, per affinitatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni vetustissimo liberorum eius pacta erat; praefeceratque Gnaeum Pisonem, ingenio violentum et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit, mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur delatum ab Augusto consulatum

centesimam auctionum appellat Cal. 16: *ducentesimam auctionum Italiae remisit.* ubi bene Turnebus (Adv. 27 20) emendat *centesimam.* bene, inquam, maximus ille criticus aevi nostri. nec iuvat Suetonii receptam lectionem hic locus Taciti, quia ille idem Tiberius, quasi poenitentia beneficii, centesimam iterum instituit, ducentesima inducta. clare Dio 58 16. *καὶ μετὰ τοῦτο* (i. e. post Seiani mortem) *τέλος τι διακοσιοστὴν ἔχον ἑκατοστὴν ἤγαγε.* non narrat id Tacitus. fateor, quia ea omnis historia exstincta. at Dio idem 59 9, ubi de Caligula, sibi constans, centesimam ab eo sublatam ait, non ducentesimam. Lips.

1. *commagenonum* M.

6. *motum Orientem*] recte, quasi dicat turbatum commotumque Orientem. alias non peccabis si legas *motum Orientis.* Lips.

9. *maiusque imperium*] id eximium ius tributum etiam olim Pompeio Magno, bello in piratas. quod ait sorte aut missu, dividit proconsules a propraetoribus legatisque, ut vere notavi 1 74. Lips. Cicero *imperium infinitum* vocat, quia nulli certae provinciae adstrictum. tale imperium habuit olim etiam MAntonius Creticus. Dio 53 32: *τὸ πλεῖον τῶν ἑκασταχόθι ἀρχόντων ἰσχύειν.* quae super hoc loco inter Pagium et Spanhemium disputata sunt, vide in opere de Vs. et Pr. N. t. 2 p. 469. Ern.

11. *Creticum Silanum*] ex Iunia familia hic Silanus, sed adoptione in Caeciliam transierat. itaque nomina illi QCaecilius Metellus Creticus Silanus. ex Dione 55 30, Cassiodoro in Chron. aliisque qui scripserunt Fastos. consul fuit a. u. 760 cum Nerva Silano. Lips.

15. *civili bello*] ita est, et nominat semel iterumque inter duces adversarios Hirtius tersissimo belli Africi Comment. 18. *MPetreius et CnPiso cum equitibus Numidis mille centum electis peditatuque eius generis satis grandi occurrunt.* item 4: *Adrumeti CnPiso cum Maurorum circiter tribus millibus apparuit.* Lips.

18. *consulatum accipere*] consul fuit CnCalpurnius Piso cum ipso

accipere. sed praeter paternos spiritus, uxoris quoque Plancinae nobilitate et opibus accendebatur. vix Tiberio concedere; liberos eius ut multum infra despectare. nec dubium habebat se delectum, qui Suriae imponeretur, ad spes Germanici coercendas. credidere quidam data et a Tiberio occulta mandata; et Plancinam haud dubie Augusta monuit aemulatione muliebri Agrippinam insectandi. divisa namque et discors aula erat tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius ut proprium et sui sanguinis Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat, et quia claritudine materni generis anteibat, avum Marcum Antonium, avunculum Augustum ferens. contra Druso proavus eques Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines videbatur. et coniunx Germanici Agrippina fecunditate ac fama Liviam uxorem Drusi praecellebat. sed fratres egregie concordes et proximorum certaminibus inconcussi.

44 Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae studiaque exercitus pararet; simul iuvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente. sed Suevi praetendebantur auxilium adversus Cheruscos orantes.

Augusto a. 731. de ministerio eius in bello Africo vide Hirtium initio libri. Lips.

1. *Plancinae*] a Dione 58 22 Munatia Plancina dicitur, ut certum sit eam celebris illius L Munatii Planci filiam fuisse aut neptem. nominat hanc ipsam Romae lapis in aedibus Caesiis [Grut. 985 8] *dis manibus L. Munati Plancinae l. Polycliti*. id est, Plancinae liberti. Lips.

3. *liberos eius*] Germanicum intellege et Drusum. Lips.

7. *insectandi*] non muto, etsi dictio non trita. sic 15 5: *Vologesi penitus infixum erat arma Romana vitandi*. Lips. similiter ibidem 21: *maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi.* neque Tacitus modo, sed antiquiores ac meliores etiam. v. Voss. Aristarch. 7 53, Gron. ad Liv. 35 49. et hi quidem putant, cum Linacro l. 4, intelligi *consilium*, *voluntatem*, *facultatem*; quorum nihil huic loco convenit. forte initio sic usi sunt hac forma, ut intelligeretur aliquod eiusmodi verbum. sed quia gerundio in talibus infinitivus substitui salva sententia poterat, eo pro infinitivo uti coepere, ubi ellipsis talis esse non potest. multa talia in omnibus linguis observare licet. adde dicta ad c. 47 et ad 13 11. Ern. Freinshemius sic coniungit: *muliebri aemulatione insectandi Agrippinam*. transpositionis auctor M.

9. *fovere aliquem* Tacitus dicit pro favere alicui. sic infra c. 71: *si me potius quam fortunam meam fovebatis*. Ern.

11. *mater* M.

avum M Antonium] tu, qui in historia tiro, haec pete ex tabula stirpis Augustae, quam inserui fine librorum. videbis autem *avunculum* intellegi *proavunculum*. Lips.

nam discessu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis assuetudine et tum aemulatione gloriae arma in se verterant. vis nationum, virtus ducum in aequo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bel-
45 lantem favor habebat. igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum; sed e regno etiam Marobodui Suevae gentes, Semnones ac Longobardi, defecere ad eum. quibus additis praepollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum perfugisset, non aliam ob causam quam quia fratris filio iuveni patruus senex

1. *discessu*] videtur esse debere *decessu*. nam Romani de Germania *decesserant*, non *discesserant*. omnino exercitus dicitur *decedere*, cum relinquit provinciam, non *discedere*. saepe haec verba confusa constat. *decessus* est apud Cic. Phil. 2 38 et alibi. de usu talium ablativorum vide Gron. ad Cic. Dom. 21, Suet. Aug. 13. Ern.

vacui externo metu] simile illi Sallustiano (Gell. 9 12): *postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuum fuit*. Lips. Muretus, qui e vetere libro laudat *vacue*, videtur voluisse, *vacuae externo metu gentes*, *assuetudine*. sed ita fuisse in unico ms codice non puto. Gron.

2. *et tum*] vereor ne τὸ *et* insititium sit, ortumque ex ultima et prima vicinorum verborum. *tum* est praeterea. si *et* genuinum est, *tum* accipiendum pro *eo tempore*, quod non satis convenit. dudum aemulatio inter istas gentes fuerat. nisi quis malit cum Heinsio *tum et*: ita redundabit alterutrum. Ern.

4. *invisum*] iure. nam hic Maroboduus adolescens Romae benigne ab Augusto habitus, reversus ad suos artes et servitutem intulit externas. de quo iucunda et necessaria scitu Strabo 7 p. 290: *ἐν ταύτῃ δ' ἐστὶ καὶ ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς καὶ τὰ τῶν Σουήνων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ, καθά που τὰ τῶν Κολδούλων* (suspecta lectio), *ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ Βουιασμὸν* (forte *Boyhaimum* quasi Boiorum domus) *τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον, εἰς ὃν ἐκεῖνος τόπον ἄλλους τε μετανέστησε πλείους καὶ δὴ τοὺς ὁμοεθνεῖς ἑαυτῷ Μαρκομάννους. ἐπέστη γὰρ τοῖς πράγμασιν οὗτος ἐξ ἰδιώτου μετὰ τὴν ἐκ Ῥώμης ἐπάνοδον. νέος γὰρ ἦν ἐνθάδε, καὶ εὐεργετεῖτο ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ. ἐπανελθὼν δὲ ἐδυνάστευσε, καὶ κατεκτήσατο, πρὸς οἷς εἶπον, Λουίους* (scribo *Λυγίους*) *τὸ μέγα ἔθνος, καὶ Σούμους, καὶ Βούτονας* (lego *Γούθονας*) *καὶ Μουγιλῶνας καὶ Ζιβινοὺς καὶ τῶν Σουήνων αὐτῶν μέγα ἔθνος Σέμνωνας*. ex his clara illa Taciti quae sequuntur, Maroboduum *Hercyniae latebris defensum*, *Caesaris satellitem*; magisque e Velleio 2 108. Lips.

9. *clientium*] sic in codice unico est; de quo genitivo saepe dictum a criticis. nec video quare ei *clientum* praeferatur. similis confusio apud Sallust. Cat. 26, ubi v. Cortius, et ad c. 11. Ern.

10. *fratris*] Segimeri. Velleius 2 118: *iuvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius, Segimeri principis gentis eius filius, ardorem animi vultu oculisque praeferens, assiduus militiae nostrae prioris comes, et iam civitatis Romanae ius equestremque consecutus gradum*. Gron.

iuveni] iuvenili prorsus aetate res magnas gessit decus illud Germaniae. Varum fudit anno xxvi aetatis, Maroboduum nunc anno xxxv. facile collectu ex Tacito, qui eum 37 annos vitae, 12 imperii ex-

parere dedignabatur. diriguntur acies, pari utrinque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus aut disiectas per catervas: quippe longa adversum nos militia insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. ac tunc Arminius equo collustrans cuncta, ut quosque advectus erat, reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum ostentabat; contra fugacem Maroboduum appellans, praeliorum expertem, Hercyniae latebris defensum, ac mox per dona et legationes petivisse foedus, proditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minus infensis animis exturbandum quam Varum Quintilium interfecerint. meminissent modo tot praeliorum; quorum eventu, et ad postremum eiectis Romanis, satis
46 probatum penes utros summa belli fuerit. neque Maroboduus iactantia sui aut probris in hostem abstinebat, sed Inguiomerum tenens, illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta quae prospere ceciderint, testabatur: vecordem Arminium et rerum nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua, cum coniunx, cum filius eius servitium adhuc tolerent. at se duodecim legionibus petitum duce Tiberio illibatam Germanorum gloriam servavisse: mox condicionibus aequis discessum; neque paenitere quod ipsorum in manu

plesse scribit. obiit autem anno 772, biennio post hanc pugnam. Lips.

1. *deriguntur* M.

3. *adversum*] sic M. Ern.

7. *direpta*] *derepta* Acidalius volebat. recte. sic etiam M. cf. ad 1 20. Ern.

19. *vacuas legiones*] subit illud Caesaris, se *ire ad exercitum sine duce, atque inde rediturum ad ducem sine exercitu.* et hoc *vacuum* saepe, carens praeside, vindice, defensore, domino. Brutus ad Cic. fam. 11 10: *quantam perturbationem rerum afferat obitus consulum, quantamque cupiditatem hominibus iniciat vacuitas* i. e. orba res publica. hoc libro 76: *repeteret provinciam non iure ablatam et vacuam.* 12 50: *vacuam rursus Armeniam Rhadamistus invasit.* et saepe. Ambrosius in Hegesippo 2 17: *tanquam in vacuum populum omni iniuriarum genere processit.* sed additur, inquis, *ducem fraudis ignarum.* respondeo, ideo *vacuae legiones*, hoc est sine duce, quia dux fraudis ignarus et improvidus: non enim cautor, ipse qui capitur. Gron.

21. *filios* M.

24. Acidalius vult sic distingui: *mox c. aeq. discessum, neque poenitere. quod* (i. e. quoniam) *ips. i. m. sit* etc. ego vulgatam distinctionem probo. sensus est: neque illud exiguum commodum est, quod mihi debent populares, quod perfeci ut liberum nobis sit, utrum pacem malimus sine bello, an bellum gerere, quod integra spe licet

sit, integrum adversum Romanos bellum an pacem incruentam malint. his vocibus instinctos exercitus propriae quoque causae stimulabant, cum a Cheruscis Longobardisque pro antiquo decore aut recenti libertate, et contra augendae dominationi certaretur. non alias maiore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrinque dextris cornibus. sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. id signum perculsi fuit; et transfugiis paulatim nudatus in Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. responsum est non iure eum adversus Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantis in eundem hostem Romanos nulla ope iuvisset. missus tamen Drusus, ut rettulimus, paci firmator.

47 Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes collapsae nocturno motu terrae; quo improvisior graviorque pestis fuit. neque solitum in tali casu effugium subveniebat, in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur.

facere, quando nondum antea victi a Romanis sumus. Ern.

4. *recente* M.

8. *transfugis*] subscribo Lipsio emendanti *transfugiis*; quem et Freinshemius secutus: *multi subinde ex ipsius partibus ad Arminium transfugerunt; et sic cum vires suas decrescere seque paulatim copiis exui animadverteret.* H. 2 34: *crebris, ut in civili bello, transfugiis.* 3 61: *crebra transfugia tribunorum centurionumque.* Gron. sic et Ryckius. recte. Ern.

13. *paci* M. legebatur *pacis.*

14. terraemotus huius mentio Plinio 2 86: *maximus terrae, memoria mortalium, exstitit motus Tiberii Caesaris principatu, duodecim urbibus Asiae una nocte prostratis.* bonum Orosium quam fugit ratio, qui 7 4 hunc tremorem terrae ad tempus refert mortui nostri servatoris! quod nos quidem scimus totis quattuordecim annis posterius fuisse. scilicet egebant hoc fuco sacrae litterae. de eodem Strabo 12 p. 579: *καὶ τὰ περὶ Σίπυλον δὲ καὶ τὴν ἀνατροπὴν αὐτοῦ οὐ δεῖ μῦθον τίθεσθαι. καὶ γὰρ νῦν τὴν Μαγνησίαν τὴν ὑπ' αὐτῷ κατέβαλον σεισμοί, ἡνίκα καὶ Σάρδεις καὶ τῶν ἄλλων τὰς ἐπιφανεστάτας κατὰ πολλὰ μέρη διελυμήναντο. ἐπανώρθωσε δὲ ὁ ἡγεμὼν χρήματα ἐπιδούς, καθάπερ καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς γενομένης συμφορᾶς Τραλλιανοῖς ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ Λαοδικεῦσιν.* Lips.

duodecim] at tredecim eas facit Eusebius in Chronico, sed nominibus valde corruptis. *tredecim urbes terraemotu corruerunt, Ephesus, Magnesia, Sardis, Mosthene, Megaechyero, Caesarea, Philadelphia, Himolus, Temis, Cumae, Myrhina, Apollonia, Diahircania.* emendabis *Mosthene, Aegae, Hierocaesarea, Philadelphia, Tmolus, Temnus, Cumae, Myrina, Apollonia* [immo *Apollonidea.* Ob.], *Hyrcania.* Lips.

17. *prorumpendi*] vide ad c. 43. neque enim hunc genitivum puto ab *effugium* regi. *prorumpere in aperta* est effugium ipsum. si Tacitus brevitatis ubique retinens esset, posses haec verba de glossa suspecta habere. nam quis non per se intelligit solitum effugium in tali casu

sedisse immensos montes, visa in arduo quae plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignes memorant. asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar, et quantum aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegeatas, Apollonidenses, quique Mosteni aut Macedones Hyrcani

esse ut in aperta homines prorumpant? atque aliquando valde proclivis in hanc partem fui. sed non sibi in brevitate adhibenda ubique constat Tacitus. et quis in hoc satis cautus esse potest? quis non subinde, quamvis diligens, in scribendo negligit legem quam sibi ipse fecit? adde ad 16 15. Ern.

1. *sedisse immensos montes*] imitatur Sallustium, in cuius fragm. hist. est *tumuli sedere* p. 1003, ubi Cortius laudat Heins. et Drakenb. ad Silium 6 647. Ern.

visa in arduo] Heinsius coniiciebat *enisa in arduum*, quod durius, praesertim in tali oratione, puto. Ern.

2. *ignis* vulgo.

asperrima in Sardianos lues] Bianoris epigramma in hanc rem est l. 1 Anthologiae (2 p. 150 Iac.) *Σάρδιες αἱ τὸ πάλαι Γύγου πόλις, αἵ τ' Ἀλυάττου, Σάρδιες, αἳ βασιλεῖ Περσὶς ἐν Ἀσιάδι, αἳ χρυσῷ τὸ παλαιὸν ἐπλινθώσασθε μέλαθρον, ὄλβον Πακτωλοῦ ῥεύματι δεξάμεναι· νῦν δὲ ὅλαι δύστηνοι ἐς ἓν κακὸν ἁρπασθεῖσαι, ἐς βυθὸν ἐξ ἀχανοῦς χάσματος ἠρίπετε.* Lips.

3. *lues*] pestis, pernicies. Gloss. vett. *λύμη lues, labes.* sed *labes* pro peste et pernicie dicitur, unde *labes perniciesque* iunguntur apud Cic. Verr. 1 1. item *labes et flamma rei publicae* pro Domo 1, *labes et ruina innocentiae* pro Flacco 10. itaque non opus est coniicere *labes*, quae etiam pro ruina dicitur (Cic. de Div. 1 43: *labes agri Privernatis*) permutaturque cum *lues* in libris. Ern.

5. *Magnetes a Sipylo*] Strabo 13 p. 621: *οὐκ ἄποθεν δὲ τούτων τῶν πόλεων οὐδ' ἡ Μαγνησία ἐστὶν ἡ ὑπὸ Σιπύλῳ, ἐλευθέρα πόλις ὑπὸ Ῥωμαίων κεκριμένη. καὶ ταύτην δὲ ἐκάκωσαν οἱ νεωστὶ γενόμενοι σεισμοί.* scitum iam autem duas Magnesias esse, a Sipylo et a Maeandro. Tiberiani nummi exstant, monumentum benivolentiae et liberalitatis in adflictas urbes, quibus inscriptum *civitatibus Asiae restitutis.* Lips. *Μαγνησίαν ἀπὸ Σιπύλου* e nummis laudat Ryckius. adde Spanh. de usu et pr. N. t. 1 p. 656. sic vocat etiam Plinius H. N. 5 31; et sic habent libri quidam apud Liv. 37 44, ubi v. Drakenborchium, et Harduinum ad Plin. l. c. Ern.

6. *Temnios*] urbs ipsa Temnus Straboni l. c. Lips.

7. *Apollonidenses* s. *Apollonidienses* verum nomen est, ut saepe vocat Cicero pro Flacco 29 et 32 et alii, ubi similiter libri quidam *Apollonienses.* v. ibi interpretes. *Apollonidem* urbem vocat idem Cic. l. c. 21. adde Cellar. G. A. t. 2 p. 117. Ern.

Mosceni] verius *Mosteni*, quo nomine urbs Lydiae. Lips. nam Graeci vocant *Μοστηνούς*, urbem *Μοστήνην*, in libris, nummis etc. atque sic est etiam, teste IGronovio, in codice scripto e quo hi libri editi; sic edidere Beroaldus, Alciatus, Aldus. itaque non dubitavi recipere hanc scripturam. *Mosceni* primus Rhenanus, vitio operarum, ut opinor. Ern.

aut Mac.] Freinshemius τὸ *aut* copulative capit, dictum pro *et.* sed non probat. Ryckius legi vult *et.* malim *ac*; quod centies cum *aut* confunditur in mss. distincti quidem a Mostenis sunt Macedones Hyrcani, et h. l. distingui debent: alioqui numerus duodecim urbium non effi-

vocantur, et Hierocaesaream, Myrinam, Cymen, Tmolum levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit qui praesentia spectaret refoveretque. delectus est Marcus Aletus e praetoriis, ne consulari obtinente Asiam aemulatio in-

48 ter pares et ex eo impedimentum oreretur. magnificam in publicum largitionem auxit Caesar haud minus grata liberalitate, quod bona Aemiliae Musae, locupletis intestatae, petita in fiscum Aemilio Lepido, cuius e domo videbatur, et Patulei divitis equitis Romani hereditatem, quanquam ipse heres in parte legeretur, tradidit Marco Servilio, quem prioribus neque suspectis tabulis scriptum compererat, nobilitatem utriusque pecunia iuvandam praefatus. neque hereditatem cuiusquam adiit nisi cum amicitia meruisset. ignotos et aliis infensos, eoque principem nuncupantes, procul arcebat. ceterum ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium Varronem, Ma-

citur. Cellarius (l. c. p. 115) τὸ *aut* sic explicat: prope eosdem fuisse, aut ita vicinos et permistos ut aegre discernerentur, quamvis oppida distincta tenerent. Ern.

1. *hierocaesariam* M.

etiam ab Eusebio *Tmolus* in urbibus terrae motu afflictis ponitur; item in marmore Neapolitano, quae basis colossi Tiberiani fuit. memoratur eadem urbs Herodoto I 84. unde merito Cellarius reiicit Freinshemium ob silentium Strabonis de hac urbe dubitantem. (l. c. p. 112) Ern. de marmore Neapolitano vel Puteolano v. L. Th. Gronov. Th. A. Gr. t. 7. Ob.

5. *oriretur* vulgo.

videtur dicere debuisse *auxit Caesar privata liberalitate.* sed talium negligens Tacitus est, intelligi potest *alia*; quod in tali contextu saepe omittitur. Ern.

7. *bona Aemiliae Musae*] in tenebroso loco collineabo ad scopum, et nescio an tangam. Aemiliam hanc Musam libertam fuisse, id primum pono, argumento cognominis Graeci, quod scio notam servitutis. ideo in Tacito legerim *Musae L. locupletis*, i. e. libertae locupletis, usitata formula scribendi. sed cur, inquies, bona eius petita in fiscum? cur non data patrono patronisve, uti lex iubet? Iulianus ait (lege 23 D. de bon. libert.): *si libertus intestato decesserit, patronum aut filium nepotemve eius ad successionem vocari indubitatum est.* Ulpianus ait (lege 3 D. de suis et leg. her.): *liberto intestato mortuo, primum suis deferri hereditatem verum est; si hi non fuerint, tunc patrono.* haec si vera, quis locus potuit esse fisco? an forte nec suus heres huic Musae, nec patronus super quisquam fuit? tale aliquid elicias ex Taciti verbis, dum ait *Lepido concessit, cuius e domo videbatur*, quasi ambiguum de domo patronoque fuisset. erant autem non Romae solum sed et in provinciis procuratores sive rationales, qui bona eiusmodi caduca legerent tollerentque. Strabo de Aegypto 17 p. 797: *ἄλλος δ' ἐστὶν ὁ προσαγορευόμενος ἴδιος λόγος, ὃς τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστής ἐστι.* Lips.

11. *nobilitate utrisque* M.

13. *nisi cum*, vel quoties, inquit Tacitus, ab eo scribebatur haeres, a quo id *amicitia*, hoc est

rium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Quintum Vitellium movit senatu aut sponte cedere passus est.

49 Isdem temporibus deum aedes vetustate aut igni abolitas coeptasque ab Augusto dedicavit, Libero Liberaeque et Cereri iuxta circum maximum, quam Aulus Postumius dictator voverat, eodemque in loco aedem Florae ab Lucio et Marco Publiciis aedilibus constitutam, et Iano templum quod apud forum olitorium Gaius Duillius struxerat, qui primus rem Romanam prospere mari gessit triumphumque navalem de Poenis meruit. Spei aedes a Germanico sacratur: hanc Atilius voverat eodem bello.

familiaritate aut beneficiis, *meruisset*. nihil sollicitandum. Gron.

1. *Q. Vitellium*] Suetonius in Vitellio 2 satis obscure: *Quintus caruit ordine, cum auctore Tiberio secerni minus idoneos senatores removerique placuisset.* Lips. *vitellum* M.

4. male interpunctione divelluntur. omnibus enim his tribus templum commune fieri solebat, ut patet e Cic. Verrinis, et monet Lipsius in nota seq. Ern.

5. *quas*] emendo *quam*. his enim tribus unum templum. a solo Dionysio copiosa lux huic loco, 6 9 4 de APostumio: *ἀπὸ δὲ τῶν λαφύρων ἐξελόμενος τὰς δεκάτας ἀγῶνάς τε καὶ θυσίας τοῖς θεοῖς ἐποίει, καὶ ναοῦ κατασκευὰς ἐξεμίσθωσε Δήμητρι καὶ Διονύσῳ καὶ Κόρῃ κατ' εὐχήν.* vovit igitur APostumius, sed dedicavit CCassius consul. idem Dionysius, fine eiusce libri: *Κάσσιος δὲ ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων, ὁ καταλειφθεὶς ἐν τῇ Ῥώμῃ, τόν τε νεὼν τῆς Δήμητρος καὶ Διονύσου καὶ Κόρης ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ καθιέρωσεν, ὅς ἐστιν ἐπὶ τοῖς τοῦ μεγίστου ἱπποδρόμου τέρμασιν, ὑπὲρ αὐτὰς ἱδρυμένος τὰς ἀφέσεις, εὐξαμένου μὲν αὐτὸν Αὔλου Ποστουμίου τοῦ δικτάτωρος.* est autem Liber Bacchus, Libera soror eius Proserpina, nati ex Cerere uterque. ideo ordo decentior in Dionysio, qui matrem religiose ubique praeponit, quam in nostro, qui posthabuit. Libera autem alias Cora. lapis Romae, *deo Baccho Cereri et Corae sacratae apud Aeginam.* estque eadem cum Proserpina. e Solino tolli velim glossema 5 15: *quem propter est demersum foramen, quo Ditem patrem ad raptus Proserpinae libere exeuntem fama est in lucem ausum.* scribe *ad raptus Liberae exeuntem*, et *fama est lucem ausum.* adde Livii locum 3 55: *familia ad aedem Cereris Liberi Liberaeque venum iret.* Lips. nempe librarii aut correctores putarunt referri ad *aedes*. sed *aedes* pertinent etiam ad sequentia templa, Florae, Iani. Ern.

7. *aedilibus*] sed plebis, ut tradunt Varro 4 32 et Festus in Publiciis. vide in primis Ovid. Fast. 5 285 sqq, et ibi Neapolim. Ern.

8. aedes Iani ad infimum Argiletum in foro olitorio fuit; et structam volunt Livius 1 19 atque alii a Numa. an aliud ab illo templum noster igitur intellegit? an restitutum aut amplius structum a Duillio fuit? hoc putem. Lips. immo aliud. nam in illo Numae, quod signum pacis et belli, instaurando mediocris liberalitas; neque id structum a Duillio dici poterat. doctissimi saepe viri confuderunt illam aediculam Iani a Numa institutam, quam describit Procopius in Goth. 1 25, cuiusque species exhibetur in nummo Augusti (ap. Masson. in Iano Christo nascente reserato p. 97. 66), cum aliis templis in honorem Iani structis, quae ceteris templis similia fuere. Ern. *Dullius* M.

10. *Spei aedes*] Cicero de Legibus

50 Adolescebat interea lex maiestatis. et Appuleiam Variliam, sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus divum Augustum ac Tiberium et matrem eius illusisset, Caesarique connexa adulterio teneretur, maiestatis delator arcessebat. de adulterio satis caveri lege Iulia visum: maiestatis crimen distingui Caesar postulavit, damnarique, si qua de Augusto irreligiose dixisset: in se iacta nolle ad cognitionem vocari. interrogatus a consule quid de iis censeret quae de matre eius locuta secus argueretur, reticuit; dein proximo senatus die illius quoque nomine oravit ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent. liberavitque Appuleiam lege maiestatis: adulterii graviorem poenam deprecatus, ut exemplo maiorum propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur suasit. adultero Manlio Italia atque Africa interdictum est.

2 11: *recte etiam a Calatino Spes consecrata est.* Livius 21 62: *aedem Spei, quae in foro olitorio est, fulmine tactam.* Lips. *in germanico sacratur. hanc iatillius* M.

2. *sororis*] utrius sororis? Octaviae maioris an minoris? sane de minoris liberis aut coniugio nihil legi. si maioris, oportet aliquam Marcellarum (duae fuerunt) nuptam in gentem Apuleiam, et liberos habuisse. facit, quod Dio duobus locis (54 30 et 56 29) Sextum Apuleium, qui consul fuit in Augusti morte, eum *συγγενῆ Αὐγούστου* appellat. Lips.

duplex crimen in hac inscriptione maiestatis. prius convitia in principes, alterum adulterium. quomodo istud? quia, inquit, *Caesari connexa.* est enim interpretatio ab ipso Augusto petita, *qui culpam inter viros ac feminas vulgatam* (noster 3 24) *gravi nomine laesarum religionum ac violatae maiestatis appellabat.* ita nunc igitur delator maiestatis arcessit, quia cognata Caesari. Lips.

12. *graviorem poenam*] de hoc loco et poena legitima adulterii dicendum mihi infra 4 42. Lips.

13. *propinquis* i. e. a propinquis. amat ita loqui noster, ut 6 41: *ceterasque urbes quae Macedonibus sitae Graeca vocabula usurpant.* Suetonius Aug. 1: *et ostendebatur ara Octavio consecrata*, i. e. ab Octavio; nec crede cum interpretibus, rudi illo et ignaro adulandi aevo Octavio ipsi sacratam aram. quod ait *exemplo maiorum*, satis notum est ex lege Romuli uxorem ita fuisse in manu viri, ut de crimine eius omni cum propinquis cognosceret statueretque. Dionysius auctor 2 25, et Cato ap. Gell. 10 23. *vir cum divortium facit, mulieri iudex procensorque est. imperium quod videtur habet. si quid perverse tetreque factum est a muliere, multatur; si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur.* Livius 39 18: *mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in privato animadverterent. si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur.* Suetonius Tib. 35: *matronas prostratae pudicitiae, quibus accusator publicus deesset, ut propinqui more maiorum de communi sententia coercerent, auctor fuit.* Tacitus 13 32: *Plautius, prisco instituto, propinquis coram de capite famaque coniugis cognovit, et insontem nuntiavit.* adi ad Valerium 6 3. Lips.

51 De praetore in locum Vipstani Galli, quem mors abstulerat, subrogando certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romae erant) Haterium Agrippam propinquum Germanici fovebant: contra plerique nitebantur ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex iubebat. laetabatur Tiberius, cum inter filios eius et leges senatus disceptaret. victa est sine dubio lex, sed neque statim et paucis suffragiis, quomodo etiam cum valerent leges vincebantur.

52 Eodem anno coeptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate. is natione Numida, in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primum et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare, dein more militiae per vexilla et turmas componere, postremo non inconditae turbae sed Musulamiorum dux haberi. valida ea gens et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma, Maurosque accolas in bellum traxit. dux et his Mazippa. divisusque exercitus, ut Tacfarinas lectos viros et Romanum in modum armatos castris attineret, disciplina et imperiis suesceret, Mazippa levi cum copia incendia et caedes et terrorem circumferret. compulerantque Cinithios,

1. *Vipsanii* vulgo.

3. *Haterium Agrippam*] est is qui supra, 1 77, tribunus plebis fuit. de propinquitate nihil mihi compertum. Lips.

5. *numerus liberorum*] non ergo prorsus libera comitia illa patrum, sed devincta lege. legem quam intellegit, est Papia, quae in magistratu et sorte provinciarum praetulit improlibus eos quibus proles. noster 15 19: *percrebuerat ea tempestate — quos adoptaverant.* ubi clare de praeturis, ut hic. simile in tribunatu. Plinius ep. 7 16: *Calestrium Tironem familiarissime diligo. ille me in tribunatu liberorum iure praecessit: ego illum in praetura sum consecutus, quum mihi Caesar annum remisisset.* Lips.

11. *auxiliaria*] sic edidere Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus et Gryphius; quod post IGronovium restitui. *auxiliariis* non est e codice scripto, nec commode dicuntur *auxiliaria castra Romana*. *auxiliaris*, quod iam edidit Lipsius, est e coniectura, neque satis commodum videtur. dixisset potius *inter auxiliares*. Ern.

15. *Musulanorum dux*] Ptolemaeus 4 3 vocat *Μισουλάμους*, Plinius 5 4 Misulanos. Lips. unde Ryckius et Pichena *Musulamorum* scribendum putant, ut est 4 24. sed etiam apud Plinium codices Harduino laudati habent *Musulanos*; ut dubium esse possit utrum hic vera Taciti manus exhibeatur, an 4 22. Ern. *musula maiorum* M. et *valide agens*.

19. *disciplina*] Pichena haud scio an iure mutaverit in *disciplinae*, quo casu alibi Tacitus utitur. nam cur non liceat variare Tacito, et eidem verbo nunc hoc nunc alio flexu nomen iungere? iuxta autem bonum et Latinum *disciplina suescere*. vide ad Liv. 31 35. Gron.

21. *Cinithios*] Plinio 5 4 dicti videntur Ethini. Lips. Ptolemaeus etiam habet *Κινηθίους* 4 3, ut mo-

haud spernendam nationem, in eadem, cum Furius Camillus pro consule Africae legionem, et quod sub signis sociorum, in unum conductos ad hostem duxit, modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares: sed nihil aeque cavebatur quam ne bellum metu eluderent. spe victoriae inducti sunt ut vincerentur. igitur legio medio, leves cohortes duaeque alae in cornibus locantur. nec Tacfarinas pugnam detrectavit. fusi Numidae, multosque post annos Furio nomini partum decus militiae. nam post illum reciperatorem urbis filiumque eius Camillum penes alias familias imperatoria laus fuerat; atque hic quem memoramus, bellorum expers habebatur. eo pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit; et decrevere patres triumphalia insignia. quod Camillo ob modestiam vitae impune fuit.

nuere docti viri. Aurelius tamen volebat *Cinyphios;* quod placebat etiam Vlitio ad Gratii Cyneg. 34. Ern. *cnitios* M.

2. M *proconsule*, unde receptum a IFGronovio, qui etiam sic laudat ad Liv. 26 33, cum editiones veteres habeant *proconsul*, quod et servavit Ryckius. et saepe a librariis τῷ *pro consule* substitutum *proconsul*, idque restitutum a viris doctis, in primis apud Livium, ad quem passim de hac re egere Gronovius et Drakenborchius. sed in omnibus locis, ubi *pro consule* recte restitutum reperi, ponitur absolute, non cum genitivo provinciae; ut nec dicimus *ius pro consule* et similia, sed *proconsulis.* igitur h. l., dum alia idonea exempla proferantur, melius putabo *proconsul*, praesertim cum aliis in locis Taciti sic sit, ubi provinciae nomen additur, ut 13 1, 16 18; item ubi alius genitivus, ut 14 46 *proconsulem ipsius.* nisi quis *Africae* spurium putare velit; quod sane hic redundat, et per se intelligitur Africae proconsulem Camillum fuisse. Ern.

3. Heinsius non credebat Tacitum scripsisse *conductos - - duxit*, sed *condictos* vel *coactos.* propius ad vulgatam scripturam accedit *contractos. in unum contrahere* est formula usitata Livio 7 25, 26 42, 44 7: *Perseus contractis in unum omnibus copiis ducibusque.* sed *in unum conducere* est etiam 4 47, et in talibus interdum optimi scriptores sunt negligentiores, ut demonstravi in diatriba de grata neglig. or. Cicero pro Archia 11: *in illis libellis quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt.* Ern.

duxit: modicam m.] colon pro puncto feci, quod est in Lipsianis et Gronovianis. rectius Rhenanus et alii antiquiores. Ern.

5. *metu eluderent*] optime: id est, ne metu Romanarum virium traherent bellum, nulla copia pugnae. assidet huic illud Claudiani de laud. Stilic. 1 340: *res mira relatu. ne timeare, times; et quem vindicta manebat, desperare vetas.* Rhenanus tamen *astu* maluit. Lips.

9. *nam post illum*] tamen ex eadem gente duo adhuc triumphi notantur, alter PFurii de Gallis a. 530, alter LFurii Purpureonis de hisdem Gallis a. 553. huius autem Camilli, de quo nunc, filius credo fuit qui imperium temporibus Claudii frustra sibi vindicavit. Lips.

11. *memoramus*] sic M teste IGronovio; quod haud dubie h. l. aptius restituimus. editi *memoravimus.* Ern.

14. *ob modestiam vitae*] quod ita vixerat semper, ut appareret eum excellere atque eminere nolle, me-

53 Sequens annus Tiberium tertio, Germanicum iterum consules habuit. sed eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso in Delmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus. igitur paucos dies insumpsit reficiendae classi; simul sinus Actiaca victoria inclutos et sacratas ab Augusto manubias castraque Antonii cum recordatione maiorum suorum adiit. namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium laetorumque. hinc ventum Athenas, foederique sociae et vetustae urbis datum ut uno lictore uteretur. excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum

diocri fama contentum. nam ab tali nihil periculi principi. *quietem* vocat 14 47. Ern.

3. *Achaiae Nicopolim*] bene late *Achaiae* nomen sumit, non pro Graecia solum (quod adnotavimus ad 1 76) sed pro Epiro, ubi sane haec urbs est, ab Augusto structa ad Ambracium sinum, monumentum scilicet victoriae Actiacae. credo ideo, quia illo aevo tota haec regio uni praesidi permissa, ideoque et nomine uno dicta. Lips.

4. codex scriptus *Delmatia*, ut saepe scribitur in nummis, inscriptionibus et libris Latinis et Graecis: nam variant monumenta. v. Cellar. G. A. t. 1 p. 490, Burm. ad Sueton. Aug. 20. ceterum scripturam codicis secutus sum. Ern.

7. *sacratas Augusto manubias*] intelligo, cum Mureto, templum Apollini structum e manubiis, ut mos imperatorum in vetere re publica. v. Clav. Cic. in *manub.* Ern.

10. *tristium*, si Antonium spectaret, *laetorum*, si Augustum. et ipse ab utroque in utrumque affectus. Lips.

11. *uno lictore*] vim terroremque imperii Romani ostendebant lictores, secures, fasces. ideo cum adempto illo metu magistratus quasi ad amicos agere volebant, removebant insignia potestatis. sic Antonio olim in eadem urbe, ait Appianus (Civ. 5 76), ἔξοδοι ἦσαν ἄνευ σημείων αὐτῷ σὺν δύο φίλοις καὶ σὺν ἀκολούθοις δύο, εἰς διδασκάλων διατριβὰς ἢ ἀκροάσεις. et Tiberius Rhodi *genus vitae admodum civile instituit, sine lictore aut viatore gymnasia interdum obambulans.* Suetonius 11. Lips.

12. per *vetera dicta et facta suorum* intelligo, quicquid maiores in primis fortiter fecissent, ut ad Marathona Salamina etc, illustriores viri magnifice dixissent; unde appareret primo se non esse eos quos deceret aut qui solerent humiliter adulari, deinde honorem a se habitum non spernendum esse. *praeferentes* suspicatus sum olim corruptum, Tacitum conieci scripsisse *praefantes*, hoc sensu: in honoribus habendis praefatione usi sunt ducta a maiorum suorum factis ac dictis; quales praefationes, etiamsi aliunde ductae, sunt in decretis civitatum veteribus, ut omnes sciunt qui talia tractarunt. ac ne participium hoc offendat, cum elegantius fuisset *praefati*, etiam Livius eo usus est 5 41: *pontifice maximo praefante carmen.* Catullus de nupt. Pel. et Thet. 383: *talia praefantes.* infra 3 22 pro *proferenda* IGronovius malebat *profanda* e scriptura codicis *profenda.* noster 12 22: *multa de claritudine eius praefatus.* sed vulgatum verum est. *praeferentes* significat commemorantes. in animo habuit locum Livii 37 37 de Iliensibus: *Iliensibus in omni rerum ver-*

facta dictaque praeferentes, quo plus dignationis adulatio
54 haberet. petita inde Euboea tramisit Lesbum, ubi Agrippina novissimo partu Iuliam edidit. tum extrema Asiae, Perinthumque ac Byzantium Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos et fama celebratos noscendi; pariterque provincias internis certaminibus aut magistratuum iniuriis fessas refovebat. atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem obvii aquilo-

borumque honore oriundos ab se Romanos praeferentibus. Ern.

2. *ubi Agrippina*] eo facit nummus a Mytilenensibus in eius honorem cusus, de quo Spanh. de V. et P. N. t. 2 p. 277 et 490 et Eckhel. Doctr. N. v. 6, p. 214. Ob.

6. *internis certaminibus aut magistratuum iniuriis*] Cicero ad Q. Fr. 1 8: *cuius quidem generis constare inter omnes video abs te summam adhiberi diligentiam; nullum aes alienum novum contrahi civitatibus, vetere autem magno et gravi multas abs te esse liberatas urbes; complures dirutas ac paene desertas, in quibus unam Ioniae nobilissimam, alteram Cariae, Samum et Halicarnassum, per te esse recreatas; nullas discordias; provideri abs te ut civitates optimatum consiliis administrentur; sublata Mysia latrocinia, caedes multis locis repressas, pacem tota provincia constitutam, neque solum illa itinerum atque agrorum, sed multo etiam plura et maiora oppidorum et fanorum furta et latrocinia esse depulsa.* ad Fam. 3 1: *ego autem cum hoc suscepissem, ut levarem miseriis perditas civitates et perditas maxime per magistratus suos, non potui in illo sumptu non necessario negligens esse.* ad Att. 6 2: *mirabilia quaedam effecimus: ita multae civitates omni aere alieno liberatae, multae valde levatae sunt; omnes suis legibus et iudiciis usae, αὐτονομίαν adeptae, revixerunt etc. mira erant in civitatibus ipsorum furta Graecorum, quae magistratus sui fecerant. quaesivi ipse de iis qui annis decem proximis magistratum gesserant. aperte fatebantur, itaque sine ulla ignominia suis humeris pecunias populis retulerunt.* quanquam et vox *magistratuum* Roma missos complecti possit. ad Att. 5 20: *Laodiceam pridie Kal. Sext. venimus. ibi morati biduum perillustres fuimus, honorificisque verbis omnes iniurias revellimus superiores.* Gron.

8. Samothracia insula non eadem cum Imbrasia, ut censet Musarum decus; nec Imbrasus fluvius sive Parthenius in hac, sed in Ionica Samo, quae ideo Parthenias dicta, ut discimus ex Strabone 10 p. 457, Plinio 5 37, et Hygino fab 14. Eustathius ad Il. ν 12: ἡ δὲ Θρακία Σάμος λέγεται καὶ Σαμοθράκη συνθέτως. καλεῖται δὲ οὕτω πρὸς διαστολὴν τῆς ἑτέρας Σάμου τῆς Ἰωνικῆς. immo tres distinctae Sami, de quibus docte noster Ortelius in Thes. Geogr. ideo firmanda in Varrone prisca lectio (L. L. 4 10): *terra et caelum, ut Samothracum initia docent, sunt dei magni, et hi quos dixi, multis nominibus. nam neque quas Samothracia* (non *Ambracia* aut *Imbrasia*) *ante portas statuit duas viriles species ahenas, dei magni; neque ut volgus putat, hi Samothraces dii qui Castor et Pollux: sed hi mas et femina, et hi quos augurum libri scriptos habent sic* d i v i p o t e s; *et sunt pro illis qui in Samothrace θεοὶ δυνατοί.* initia quae Varro dicit, sunt haec sacra de quibus noster, sacra religiosa in primis etiam apud Romanos. ideo Iuven. 3 144: *iuret licet et Samothracum et nostrorum aras.* Suidas: ἐν Σαμοθράκῃ ἦσαν τελεταί τινες, ἃς ἐδόκουν τελεῖσθαι πρὸς ἀλεξιφάρμακον κινδύνων

nes depulere. igitur ab Ilio, quaeque ibi varietate fortunae et nostri origine veneranda, relegit Asiam, appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. non femina illic, ut apud Delphos, sed certis e familiis et ferme Mileto accitus sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit; tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua,

τινῶν. ἦν δὲ ἐκεῖσε καὶ τὰ τῶν Κορυβάντων μυστήρια καὶ τὰ τῆς Ἑκάτης. propter religionem loci confugiebant illuc olim nocentes, ut colliges ex l. 2 Anthologiae p. 209, et facto Persei Macedonum regis apud Livium 45 5 et 6. adde Strabonem 10 p. 470. Lips. de sacris Samothracum adde Diodorum Sic. 5 47. Ern.

1. *igitur alio quaeque* M. turbatus locus, aut mutilus. si turbatus tantum, sic reponito. *atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem, aliaque quae ibi varietate fortunae et origine nostri veneranda, obvii aquilones depulere. igitur relegit Asiam.* sed quae varietas fortunae aut origo Romanorum in Samothrace? principium Troianae gentis inde: a Troianis autem Romani. Dionysius 1 68 Dardanum facit in hanc insulam venisse, quae tunc Melane dicta; et pulsum inde sterilitate soli devenisse ea Phrygiae loca, ubi post Troia. ideo olim Dardania dicta Samothrace, ut Plinius auctor 4 23. bene ergo *origine nostri.* sed et Varro (2 Humanarum) Dardanum deos penates ex Samothrace in Phrygiam, Aeneam ex Phrygia Italiam advexisse tradidit. et quaedam huic rei suggeret Servius, in illud vatis magni (Aen. 3 96) *antiquam exquirite matrem.* varietatem fortunae vel ad Dardanum refer, vel ad Romanos, qui ex tam parvis magni. fieri tamen potest ut mutilus locus sit, fueritque aliquid de Ilio etiam insertum, fonte non dubio Romulae gentis. Lips. subscribo uni Freinshemio, cuius ipsa prorsus coniectura olim et mihi nata est, ut pro *aliaque quae* sit *Ilio quaeque.* intelligimus Troiae reliquias conspectas Germanico, non cum transiret angustias Hellesponti et ad *στόμα Πόντου* properaret, ut vult Salinerius (etsi praeter ea *extrema Asiae* a Lesbo conscendenti brevis cursus Seston et ad Europaeum Hellesponti ac Propontidis latus fuerit), sed regresso, cum et alia superiora lateris Asiatici eum praelegisse otiosius credibile est. ibi forte navibus ad Sigaeum appulsis venit ei in mentem de Samothracum diis venerandis, iamque eo velis, si daretur, et remis. sed illum e septentrionum filiis praecipue quem Thrasciam vocant, pertinaciter adversus ab incepto desistere compulit. *igitur Ilio quaeque ibi*, hoc est, igitur continuato itinere ab Ilio, quod redux a Bosporo Thracio tenuit, et illis quae istic loci, vel quod varia sorte celebris fortunae ludus fuerunt, nunc splendida regna, nunc rudera et cadavera civitatum, vel quod inde origo Romanae gentis descendit, conspecta nec sine sacro horrore et religione quadam visenda, his, inquam, relictis, ut inceperat, Asiae oram legere pergit. ideo *relegit.* Gron. sed Heinsius volebat *ab Ilio*, quod vestigiis corruptae lectionis melius respondet; et est lenius *ab Ilio relegit* quam *Ilio.* quod recepit Ryckius. Ern.

3. *Clarii Apollinis oraculo*] Strabo tamen, qui huic aetati compar, ita loquitur de hoc oraculo (14 p. 642) tanquam nullum tunc fuerit. *Κολοφὼν πόλις Ἰωνική, καὶ πρὸ αὐτῆς ἄλσος τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ καὶ μαντεῖον ἦν ποτὲ παλαιόν.* Lips.

4. *Mileto accitus*] hinc colligit Spanhemius Colophonem colonos accepisse Mileto, de Usu et Pr. N. diss. 9 p. 575. Ern.

ignarus plerumque litterarum et carminum, edit responsa versibus compositis super rebus quas quis mente concepit. et ferebatur Germanico per ambages, ut mos oraculis, maturum exitium cecinisse.

55 at Gnaeus Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium turbido incessu exterritam oratione saeva increpat, oblique Germanicum perstringens, quod contra decus Romani nominis non Athenienses tot cladibus exstinctos, sed colluviem illam nationum comitate nimia coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus divum Augustum socios. etiam vetera obiectabat, quae in Macedones improspere, violenter in suos fecissent, offensus urbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam Areo iudicio falsi damnatum precibus suis non concederent. exin navigatione celeri per Cycladas et compendia maris assequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium quibus insectationibus petitus foret: sed tanta mansuetudine agebat ut, cum orta tempestas raperet in abrupta possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremis quarum subsidio discrimini eximeretur. neque tamen mitigatus Piso, et vix diei moram perpessus linquit Germanicum praevenitque. et postquam Suriam ac legiones attigit, largitione, ambitu, infimos manipularium iuvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis provectus est ut sermone vulgi parens legionum haberetur. nec Plancina se intra decora feminis tenebat, sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse, in Agrippinam in Germanicum

8. *colluviem illam*] respicit ad consuetudinem Atheniensium ius civitatis communicandi cum multis, atque adeo vendendi hominibus vilissimis ac perditis; de qua iam graviter questus Demosthenes *περὶ συντάξεως* p. m. 126; quod ius iis ademtum postea ab Augusto. vi. Dio 54 7. similiter infra 3 54 negat Romanos iam unius urbis cives esse. Ern.

12. *suo* M.

18. *miserit triremes*] Livius 23 34: *P Valerius Flaccus cercuros ad persequendam retrahendamque navem cum misisset*. utrobique intelligitur *aliquot*. Gron. M *triremis*.

28. *decursibus*] alia haec decursio ab illa funebri, de qua dixi. nam haec exercitii fuit, solita usurpari ter quot mensibus ex institutione D Augusti. Vegetio campicursio dicitur; quem vide 1 27, 3 4. campestris decursio Suetonio in Galba 6: *campestrem decursionem scuto moderatus*. in Nerone 7: *in-*

contumelias iacere, quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod haud invito imperatore ea fieri occultus rumor incedebat. nota haec Germanico: sed

56 praeverti ad Armenios instantior cura fuit. ambigua gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terrarum, quoniam nostris provinciis late praetenta penitus ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interiecti et saepius discordes sunt, adversus Romanos odio et in Parthum invidia. regem illa tempestate non habebant, amoto Vonone: sed favor nationis inclinabat in Zenonem Polemonis regis Pontici filium, quod is prima ab infantia instituta et cultum Armeniorum aemulatus, venatu epulis et quae alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta devinxerat. igitur Germanicus in urbe Artaxata, approbantibus nobilibus, circumfusa multitudine, insigne regium capiti eius imposuit. ceteri venerantes regem Artaxiam consalutavere, quod illi vocabulum indiderant

dictaque decursione praetorianis scutum sua manu praetulit. et sane indecorum feminam in his spectari et velut moderari. Lips.

3. *incidebat* M.

4. *praeverti*] ita infra 4 32: *aut si quando ad interna praeverterent.* Curtius 6 6: *tamen ad Satibarzanem opprimendum praeverti optimum ratus.* Apuleius Apol. (p. 75 ed. Pric.): *nunc tempus est ad epistolas Pudentillae praeverti.* Plautus et Livius quoque, sed sine praepositione. Lips.

5. *et*] *sed* M.

quoniam M: vulgo *quo*.

6. *praetenta*] possis intelligere *Armenia* ex verbis *ambigua ea gens*, ut aliis in locis: sed non necesse. Valer. Fl. 5 167: *Armeniae praetentus Iber;* quem locum iam attulit Aurelius. ibi v. Burmannus. Ern.

10. *Pontici*] melius *Ponti*. Polemo autem Zenonis rhetoris filius ad regnum pervenit concessu Antonii et Augusti; de quo vide Dionem 59 33 et 44, in actis anni 729. uxorem habuit Pythodorim; quam mire a prudentia aliisque virtutibus laudat Strabo (12 p. 555), et quae nunc, mortuo marito, praeerat rebus regni. Polemoni illi filius item Zeno, qui nunc Armeniae datus rex. Strabo l. c. p. 556: *τῶν δὲ τῆς Πυθοδώριδος υἱῶν ὁ μὲν ἰδιώτης συνδιῴκει τῇ μητρὶ τὴν ἀρχήν, ὁ δὲ νεωστὶ καθίσταται τῆς μεγάλης Ἀρμενίας βασιλεύς.* Lips. coniectura Lipsii non necessaria, ut iam monuit Heinsius. Ern.

11. *aemulatus*] possit Sallustiano exemplo (ex fragm. H. l. 3) legi *aemulus. at Pompeius a prima adolescentia Alexandri regis facta dictaque aemulus erat.* Lips. ut adiectivum habeat casum verbi *ἀρχαϊκῶς*. vide Cortium ad Sallust. p. 978. sed talia ut, ubi libri habent, non mutanda, ita non contra libros obtrudenda. Ern.

14. *insigne regium*] Zenonem itaque regem Armeniae dedit Germanicus, sed sine ullo, ut vides, bello. addo, nec metu belli. mirum igitur a Suetonio scribi, Cal. 1: *Germanicus cum Armeniae regem devicisset, Cappadociam in provinciae formam redegisset, Antiochiae obiit.* quem, sodes, ille regem devicit? auctoritate tota res perfecta, non armis. videbar apposite corrigere *deiecisset*. sed nec id plene verum, quia Vonones a

ex nomine urbis. at Cappadoces in formam provinciae redacti Quintum Veranium legatum accepere; et quaedam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium speraretur. Commagenis Quintus Servaeus praeponitur, tum primum ad
57 ius praetoris translatis. cunctaque socialia prospere composita non ideo laetum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui iussus partem legionum ipse aut per filium in Armeniam ducere utrumque neglexerat. Cyrri demum apud hiberna decumae legionis convenere, firmato vultu, Piso adversus metum, Germanicus, ne minari crederetur; et erat, ut rettuli, clementior. sed amici accendendis offensionibus callidi intendere vera, adgerere falsa, ipsumque et Plancinam et filios variis modis criminari. postremo paucis familiarium

Silano dudum regno amotus, ante Germanici adventum. itaque corrigas potius *regem dedisset.* Lips.

1. *ex nomine urbis*] mirum, cum iam ante plures reges eo nomine fuerint; et urbs ipsa potius nomen habuit ab aliquo regum, uti Tigranocerta. Lips. IGronovius coniecit *ex conditore urbis*, sive *ex nomine conditoris urbis.* Ern.

2. *legatum accepere*] hiems media est, tamen aestuo. legatum, inquit: nonne id est praetorem sive propraetorem? ita enim dicti qui in Caesaris provi"cias missi; et hos omnes legi reperio e senatu. si id est, quis Dionem nobis conciliet super eadem re scribentem, 57 17: *κἀκ τούτου καὶ ἡ Καππαδοκία τῶν τε Ῥωμαίων ἐγένετο καὶ ἱππεῖ ἐπετράπη.* si enim equiti, quomodo legato? fateor in minores provincias saepe equites missos, immo et libertos: sed cum procuratorum titulo, non legatorum. tamen a Dione et Tranquillus est in Vespas. 8: *Cappadociae propter assiduos barbarorum incursus legiones addidit, consularemque rectorem imposuit pro equite Romano.* ego censeam primo quidem legatum impositum, sed post id mutasse; Dionem autem oculos habuisse in eo quod obtineret, non quod obtinuisset. Lips.

4. *Commagenis*] duplex elementum in hac voce nummi requirunt. Ob.

serva eius M.

5. *praetoris*] verius esset *propraetoris:* sed ista miscentur, et passim in Tacito praetor, propraetor, legatus munere eodem. Strabo ad hanc rem 16 p. 749: *ἡ Κομμαγηνὴ μικρά τις ἐστίν, ἔχει δὲ ἐρυμνὴν πόλιν Σαμόσατα, ἐν ᾗ τὸ βασίλειον ὑπῆρχε· νῦν δ᾽ ἐπαρχία γέγονε.* nec moveat te, quod Suetonius l. c. provinciam eam factam primum vult a Vespasiano, quia Caligula regibus eam iterum tradiderat, ut narrat Dio 59 8. *Antiocho*, inquit, *Antiochi filio Comagenen paternum regnum adiectis Ciliciae maritimis dedit.* uti ergo Caligula Tiberii, sic Caligulae decretum Vespasianus rescidit. Lips. adde dicta ad 1 74. Ern.

13. haec de dissidio et calumniis inter Pisonem et Germanicum, quique partium utriusque ibi erant. sed quomodo *filios* criminantur? sane unus ibi *MPiso* filius; et *Cnaeus* alter *omne hoc tempus in urbe egit*, quod ipse Tacitus infra 3 16 scripsit; nec paternae fortunae aut crimini potuit adiungi. vide an non *filium;* nisi et Cnaeus Romae aliquid in Germanicum. aut criminati universe sunt filiorum superbiam, contumaciam, aut tale. Lips. videtur pluralis non urgendus, ut si *liberos* dixisset. sic *leges* de lege una dicuntur, et infra c. 71 *parentes.* Ern.

adhibitis sermo coeptus a Caesare, qualem ira et dissimulatio gignit, responsum a Pisone precibus contumacibus; discesseruntque apertis odiis. postque rarus in tribunali Caesaris Piso, et si quando assideret, atrox ac dissentire manifestus. vox quoque eius audita est in convivio, cum apud regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Caesari

1. *ira et dissimulatio*] Muretus male et contra mentem Taciti coniicit *irae dissimulatio*. nam *irae dissimulatio* talis potest esse, ut frontem et verba praeferat summopere amantium: at *ira et dissimulatio* est, ubi insignis et nota ira sic insigni comprimitur animo, ut identidem erumpat sese ac male tegat. accipe igitur, qualem vicissim nunc ira, nunc eius dissimulatio gignit. qualis solet alternari inter eos qui eodem tempore eodemque congressu frenos iracundiae modo relaxant modo adducunt. Gron.

2. *precibus contumacibus*, ut Iupiter apud Nasonem Met. 2 397 *precibusque minas regaliter addit*; quibus petebat quidem ne ea quae rei publicae causa et ex instituto egisset, in suam contumeliam verteret, ut Pompeius apud Caesarem initio belli civilis, simul demonstrabat, si tamen id faceret atque indignaretur, se id susque deque ferre, ut Cicero ad Appium fam. 3 7. forsan et adiiciebat scire velle quot sibi sint domini: Tiberio putasse soli rationem actorum reddendam. Gron.

3. *discesseruntque* M.

opertis] lego *apertis*. Lips. scio *offensarum operta* in H. 3 65. attamen omnino Lipsio subscribo, et plane alterum τὸ *opertis* alienum puto. naturaliter enim evenit ut ex huiusmodi colloquiis, inter ingenia praesertim dissociabilia, exeant professi inimici. et tum quae praecedunt, tum quae sequuntur, alterum firmant. si odiis opertis discessissent, lenes querelas expurgatio, hanc eius qualiscunque acceptio, et rursus aliqua mutuae fidei species sollicitosque vultus laeti excepissent. at hic sermo ira et dissimulatione mixtus, dein preces arrogantes ac nihil cedentis quid possunt gignere aliud quam odia retecta et apparentia? iam, si nolebat sciri Piso se cum Germanico in gratia non esse, cur rarus in tribunali Caesaris, cur austerus, cur diversa semper sententia? stultitiam Cicero vocat *in obscuro odio apertas inimicitias* ostendere, ad Fam. 3 10. denique innata utrique indoles, hoc est et simplicitas Germanici et ferocia Pisonis, satis refutare vulgatum videntur. quae Gruterus urget, ad ea responsio facilis. aliud e colloquio *discedere odiis apertis*, hoc est ita ut alienatorum animorum signa satis apparuerint; aliud denuntiare inimicitias et omnem consuetudinem rumpere. velim scire, Lucullus et Pompeius in Galatia digressine fuerint etiam *opertis odiis*? *certatum inter imperatores iurgiis*, inquit Velleius 2 33. item annon postea quoque vixerint *apertis odiis*, quum Pompeius in provincia Luculli acta rescinderet, Lucullus Pompeii acta confirmari a senatu prohiberet? *Πομπηΐῳ δ' ἦν μὲν ἐκ τῆς στρατηγίας διαφορὰ πρὸς Λούκουλλον*, ait Plutarchus: neutrum tamen alteri amicitiam libello renuntiasse legimus. sed *eum finem gratiae* ponebant. sed quibus libuisset? non utique omnes, sed qui simpliciter in gravissimis offensis agerent. sed non ita praefestine, quos honoris collegium aut provinciae societas conglutinasset, etiam post manifesta odia. Gron. Heinsius *opertis* defendit eodem quo Gruterus argumento, quod amicitia post demum c. 70 renunciata. Ern.

6. *coronae aureae*] coronae conviviorum e floribus foliisque vulgatae, non aeque ex auro. quas tamen non solum in illo Orientis luxu, sed etiam Romae usum aliquem habuisse discas ex Capitolino,

et Agrippinae, leves Pisoni et ceteris offerrentur, principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari; abiecitque simul coronam, et multa in luxum addidit; quae Germanico,
58 quanquam acerba, tolerabantur tamen. inter quae ab rege Parthorum Artabano legati venere. miserat amicitiam ac foedus memoraturos, et cupere renovari dextras, daturumque honori Germanici ut ripam Euphratis accederet: petere interim ne Vonones in Suria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret. ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de adventu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim Ciliciae maritimam urbem amotus est. datum id non modo precibus Artabani sed contumeliae Pisonis, cui gratissimus erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

qui in Aelio Vero 5 scribit: *data etiam conviviis aurea atque argentea pocula et gemmata; coronas quin etiam datas lemniscis aureis interpositis et alieni temporis floribus.* item Ulpiano (lege 19 § 13 et 14 D. de auro et arg. leg.): *cedent igitur gemmae fialis vel lancibus, inclusae auro argentove. sed et in coronis mensarum gemmae coronis cedent, ut hae mensis.* at in Aegypto hunc morem Iustinus tangit 18 2. *missi*, inquit, *a senatu in Aegyptum legati cum ingentia sibi a Ptolemaeo rege missa munera sprevissent, interiectis diebus ad coenam invitatis aureae coronae missae sunt, quas illi honoris causa receptas postera die statuis regis imposuerunt.* etiam Polybius 15 31, qui ostendit tamen regibus tantum ex auro dari solere, aliis alias. itaque narrat de Aristomene quodam, qui Agathocli, etsi non regi, per adulationem eius generis imposuit. *πρῶτος μὲν γάρ*, inquit, *ὡς ἑαυτὸν ἐπὶ δεῖπνον καλέσας τὸν Ἀγαθοκλέα, χρυσοῦν στέφανον ἀνέδωκε μόνῳ τῶν παρόντων, ὃ τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς ἔθος ἐστὶ μόνοις συγχωρεῖσθαι.* neque scio an huc faciat, quod Laertius in Xenocrate 15 scribit: *χρυσῷ στεφάνῳ τιμηθέντα ἐπ᾽ ἄθλῳ πολυποσίας.* certe ad convivia etiam spectat. Lips.

1. *principis Romani*] claret sententia. quasi dicat luxum illum alienum Romanis moribus, dignum Parthorum. Aemilius (Ferrettus) tamen hic *λεπτολογεῖ*, et perdit multa verba. Lips.

6. *memoraturos*] verbo signato et proprio hac in re usum Tacitum notavimus ad Plautum Pseud. 5 1 36. Gron.

8. *neu*] legendum putant Mercerus et Pichena *ne*, hic etiam *ne is.* nihil mutari placet. videtur enim et genus τοῦ ἓν διὰ δυοῖν esse, et sermo legibus pactionibus conditionibus proprius: *ne sit*, *neu faciat*, pro illo *ne sit*, *ubi vetitum faciat.* quare autem *proceres gentium* Germanicus et Artabanus ingeniosissimo Mercero? saltem tempus anguste captum, quasi Vonones Artabano tantummodo gravis vicinus, dum ipse et Germanicus in proximo. quin *proceres gentium* acceperim praefectos et satrapas plurimarum gentium Parthis parentium, et *discordias* rebelliones, defectiones, dissensiones Parthorum inter sese. neque aliter Freinshemius, puto. Gron.

59 Marco Silano Lucio Norbano consulibus Germanicus Aegyptum proficiscitur cognoscendae antiquitatis. sed cura provinciae praetendebatur, levavitque apertis horreis pretia frugum, multaque in vulgus grata usurpavit: sine milite incedere, pedibus intectis et pari cum Graecis amictu, Publii Scipionis aemulatione, quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Poenorum bello, accepimus. Tiberius cultu habituque eius lenibus verbis perstricto, acerrime increpuit quod contra instituta Augusti non sponte principis Alexandriam introisset. nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis nisi permissu ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Aegyptum, ne fame urgeret Italiam quisquis eam provinciam claustraque terrae ac maris, quamvis levi praesidio adversum ingentes exerci-
60 tus, insedisset. sed Germanicus nondum comperto profectionem eam incusari, Nilo subvehebatur, orsus oppido a Canopo. condidere id Spartani ob sepultum illic rectorem navis Canopum, qua tempestate Menelaus Graeciam repetens

1. *Aegyptum*] malit *in Aegyptum* Pichena. frustra. sic enim loquebantur. Livius 45 10: *ad susceptam legationem peragendam navigare Aegyptum pergit.* Iustinus vel Trogus 23 2: *uxorem genitosque ex ea duos parvulos Aegyptum remittit.* cf. et 28 4. Gron. noster ante c. 54 *tramisit Lesbum.* Ern.

2. *cognoscendae antiquitatis*] auditis, principes? imitamini. haec cognitio ad gloriam honestumque excitat; haec parandi vias ostendit. Lips. *causa*, *nomine* intelligi, more Graecorum, vix opus monere. plura exempla notata ad 3 7. Ern.

3. *horreis*] publicis, opinor, ubi frumentum asservabant in plebis Romanae, et quod superesset, in alios usus. at ille, in caritate forte annonae, indigenis indulsit. Lips.

5. *pedibus intectis*] interpretor incessisse crepidatum palliatumque. plura in Exc. K. Lips. adde interpretes ad Cic. pro Rab. Post. 10. Ern.

PScipionis] intellige Africanum maiorem, de quo id tradit Livius 29 10. Ern.

9. *contra instituta*] vide Suet. Tib. 52, et quae dicam ad H 1 11. Lips.

12. *illustribus*] de hoc cognomine equitum infra ad 11 4. Lips.

13. *claustraque terrae ac maris*] intellegit Pelusium, Paraetonium et Alexandriam. in Propertio 3 7 55: *claustraque Pelusii Romano subruta ferro.* Lips. Grotius et Heinsius *que* deleri malebant, ut per appositionem dicerentur *claustra t. ac maris.* quod non necessarium foret, etiam si per appositionem adderentur. nam τὸ *que* ἐξηγητικῶς capi posset. v. supra ad c. 14. sed Lipsium sequor. nam non tam provincia vocari potest *claustra terrae marisque*, quam urbes et portus, per quos illa provincia adiri, e provincia in mare veniri potest. itaque semper *claustra* videbis de urbibus, portubus, montibus celsis dici. atque sic est in omnibus exemplis, quae bene multa congessere Heinsius ad Velleium 1 3 et Brouckh. ad Propert. l. c, qui et ipse hunc locum sine *que* laudat; et inter alia locum Lucani

diversum ad mare terramque Libyam deiectus. inde proximum amnis os dicatum Herculi, quem indigenae ortum apud se et antiquissimum perhibent, eosque qui postea pari virtute fuerint in cognomentum eius adscitos; mox visit veterum Thebarum magna vestigia. et manebant structis molibus litterae Aegyptiae, priorem opulentiam complexae; iussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat habitasse quondam septingenta milia aetate militari, atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libya Aethiopia Me-

10 509, ubi diserte *Pharos pelagi claustrum*. Ern.

1. *diversum* h. e. quod esset in contraria plaga ei, qua esset quod petebat. sic *diversae fenestrae* apud Ovidium in Amoribus, qui saepe hoc verbo ita utitur. sic 3 2: *diversa oppida*. Ern.

recepi post IGronovium *deiectus* pro vulgato *delatus*, cum in M sit *delectus*, ex quo Beroaldus fecit *delatus*, cum debuisset *deiectus*. sed ea notio huius verbi tum nondum eruditis erat satis observata et nota; de qua vide IFGronovium et Drak. ad Liv. 23 34. Pichena etiam volebat addi *est;* quod omissum a librariis putabat, cum signum eius in codice non adsequerentur. sane durum est id hic abesse. Ern.

Acidalius volebat *inde ad proximum*. at Tacitus ea particula, qua iuvare illum se putat Acidalius, uti noluit; quippe qui ad verba illa *inde proximum amnis os* intellectum voluit ex sequenti membro τὸ *visit*, quasi esset *inde visit proximum amnis os dicatum Herculi*, *mox Thebarum vestigia*. quod haud scio an satis consideraverit et vir doctus, qui παραφράζει *abhinc proximum Nili ostium Heracleoticum appellatur;* quasi rationem huius vocabuli tantum edat Tacitus, non ipsum os ingressum, et quae circa occurrerent visenda, adiisse et contemplatum esse significet Germanicum. immo *abhinc proximum Nili ostium adiit*, *Heracleoticum appellatum*, etc. Gron. recte haec a Gronovio disputantur. sed ita minor distinctio esse debet ante *mox*, non punctum ut est in editionibus Rhenani Gronoviorum Ryckii et aliis, sed minor, ut in Lipsiana qua usus sum; sicque interpunxi. Ern.

2. de *Hercule* Aegyptio Herodotum 2 42, Melam 3 6, Arrianum de rebus Alex. 2 p. 125, et Diodorum 1 24 iam laudavit Muretus. Ern.

5. *magna vestigia*] Strabo 17 p. 816: *καὶ νῦν δείκνυται ἴχνη τοῦ μεγέθους αὐτῆς ἐπὶ ὀγδοήκοντα σταδίους τὸ μῆκος*. hic tamen latius patent *magna vestigia*, ut sequentia facile indicant, de quibus ibidem Strabo. Ern.

structis molibus] intellegit obeliscos, de quorum frequentia et notis consule omnino Ammianum 17 4, atque in hac ipsa re nos etiam in Aegyptiis admirandis. Lips. de obeliscis v. Diodor. 1 57. eius de quo h. l. sermo est, qui fuit Ramessis et nunc quoque Romae visitur, omnium qui fuere maximus, forma aeri incisa reperitur in Ammiano Gronovii l. c. *litterae* autem intelligendae hieroglyphicae, s. potius tituli, inscriptiones litteris Aegyptiacis. sic et Livius loqui solet. Ern.

8. *septingenta millia*] magnitudo numeri fecit ut nonnulli coniicerent *septuaginta;* quos refellit Vossius ad Mel. 1 9. Ern.

9. de hac tanta potentia Aegyptiorum nihil legi. nec facile credam. nam quod Suidas ait, Thulin quemdam Aegyptium regem usque ad Oceanum imperium tenuisse, a quo dicta sit Thule, quid tam infandum somniavit ullus aegrotus? nescio an

disque et Persis et Bactriano ac Scytha potitum; quasque terras Suri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum hinc Lycium ad mare, imperio tenuisse. legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque, et dona templis ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet, haud minus magnifica quam nunc vi
61 Parthorum aut potentia Romana iubentur. ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum, quorum praecipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens; disiectasque inter et vix per-

hic sit Rhamses, quo regnante Ilium captum esse vult Plinius 36 14. ubi tamen leges *Ramises*, corrupte. Lips. quae de scriptura nominis varia apud veteres, num idem qui Sesostris, et aliis disputantur, rectius, qui scire volent, in compilationibus historicis quaerent quam in notis ad Tacitum. itaque de his dicendum non putavi. *Sesostrin* intelligi vult etiam Perizonius Orig. Aegypt. c. 17. Ern.

1. *pactriano* M. 1, et 5. *epur.*

3. *lycum* M.

4. *indicta g. tr.*] de his prioribusque vide Strabonem l. c, qui cum Cornelio Gallo illuc profectus pleraque refert oculata fide, egregius mehercules et non ad vulgi gustum scriptor. Lips.

7. *vi Parthorum* i. e. imperio. sic alibi *vim Romanam* dixit 3 60, H. 4 69. Ern.

9. *intendit animum*] Livius praefat. *ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae vita, qui mores fuerint.* Gron.

10. *Memnonis saxea effigies*] visitur, ut Plinius 36 11 vult, in Serapis templo forma colossi: *quem*, ait, *cotidiano solis ortu contactum radiis crepare dicunt.* Iuvenalis 15 5: *dimidio magicae resonant ubi Memnone chordae.* dimidium cur vocet, explicat Strabo l. c: *τοῦ δ' ἑτέρου τὰ ἄνω μέρη τὰ ἀπὸ τῆς καθέδρας πέπτωκε σεισμοῦ γενηθέντος, ὥς φασί.* qui etiam vidisse se ait, et cum multis aliis circiter horam primam diei sonitum aliquem audisse. Philostratus 6 4 ab Apollonio eam statuam in Aethiopia visam ait; et mentitur non insolens, sive ipse sive impurus ille magus. nam certum est in Aegypto fuisse. vide praeter alios Pausaniam in Atticis. Lips. hanc saxeam effigiem Memnonis exhibet Pocockius (Descr. of the East t. 1 p. 102 tab. 26 et 27) cum multis inscriptionibus eorum qui se sonum illum audisse testarentur. v. et eius Inscr. ant. c. 9. Ern.

11. *disiectasque*] haud scio an recte intellexerit Freinshemius: certe loquitur quasi nolit intelligi. quis enim assequitur *incertas arenas*? nam *dispersas* quis non putet passim iacentes? aut spargente aliquo, sive is ventus sit, portatas et passim abiectas? ut apud Maronem Ecl. 3 87: *pedibus qui spargat arenam*, et Georg. 3 234: *sparsa ad pugnam proludit arena.* necdum tamen ex his scias quae sint Tacito *arenae disiectae.* quo vocabulo significat ille proprium huius materiae *τὸ ἀσύναπτον, ἀσύγκλωστον*, quod singula corpuscula vel singuli pulvisculi ab aliis secedunt, eoque ad moliendum aut accipiendo suscipiendoque operi est inutilis. unde ὁ λόγος: *ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ἄμμον* etc. merito igitur Tacitus ad augendum rei miraculum addit arenas inter *disiectas*, id est solutas, dissociabiles, intractabiles ob segregem naturam, tantas moles structas.

vias arenas instar montium eductae pyramides certamine et opibus regum; lacusque effossa humo, superfluentis Nili receptacula; atque alibi angustiae et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.

62 Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit illiciens Germanos ad discordias, utque fracto iam Maroboduo usque in exitium insisteretur. erat inter Gotones nobilis iuvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc dubiis rebus

nam etsi hac vento quoque, ut ubique, agitentur et iactentur, non sunt tamen, ubi sitae Pyramides, Garamantum arenae, quae castra obruere possint. Gron. vix aliter explicari possunt *disiectae arenae* quam facit Gronovius, etiamsi alioqui falsum est in istis locis non esse arenas, quae vento agitentur, varientur, et obruant res etiam editas, cum hoc diserte tradat testis oculatus Strabo. sed mihi tamen frigidum hoc epitheton h. l. videtur. quis enim non per se intelligit tales esse arenas? et quorsum dicat brevitatis amantissimus scriptor? in poeta tale epitheton ferendum, non in tali historico. neque in arenis structae sunt pyramides, sed *ἐν ὀρεινῇ τινὶ ὀφρύι*, ut diserte Strabo l. c, in saxis circumdatis arenis. suspicor Tacitum dedisse *desertas*, quod est frequens arenarum epitheton. ut permutantur in libris *disiectus* et *defectus*, item *defectus* et *desertus*, ita et e *desertas* potuit fieri *disiectas*. Brotier reiicit hanc nostram coniecturam, sed simpliciter, ut solet. docendum erat *mobiles* arenas Latine *disiectas* dici posse; quod non credo, nec a quoquam est demonstratum. Ern.

1. *pyramides*] de his Herodotus 2 124, Diodorus 1 63 sq, Strabo 17 p. 807. Ern.

certamine et opibus regum] dum certant reges, aemulatione gloriae, opes suas iactare posteritati. Ern.

3. *angustiae et profunda altitudo*] intellige Nili. intelligunt viri docti de duobus fontibus profundissimis, de quibus Herodotus 2 28. sed quae ibi traduntur, sunt e narratione Aegyptii, quam Herodotus ipse ridet. eae abyssi porro inter Syenen et Elephantinen, cum hic sermo sit de loco infra has urbes. denique in hac interpretatione negliguntur *angustiae Nili*, quae non conveniunt fontibus istis. arbitror igitur intelligi locum, ubi Nilus riparum angustiis coartatus et incitatus effecit, ut fit, altitudinem profundissimam, quam, augentes rem more suo Aegyptii, nullis mensuris penetrabilem dicebant. *spatia* sunt mensurae; neque opus cum Heinsio coniicere *nulli inquirentium satis penetrabilis*, quod ne commodum quidem sensum facit, nec *τερατολογίαις* Aegyptiorum satis convenit. Ern.

5. alio sensu *claustra* quam paulo ante. nam nunc terminum et finem intellegit, qui claudit. insertum hoc autem in gratiam laudemque Traiani, qui res magnas gessit ad Orientem, limitibus imperii ad rubrum mare promotis. eleganter apud Suidam scriptor incertus super hac ipsa re: *Ῥωμαίων ἀρχή. αὕτη τῆς Ἀσσυρίων καὶ Περσῶν καὶ Μακεδόνων τῶν πρὶν μακρῷ ὑπερῆρεν, ὁρισαμένη πέρατα ἑαυτῆς*

eius ultionem ausus. is valida manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisque primoribus ad societatem irrumpit regiam castellumque iuxta situm. veteres illic Suevorum praedae, et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in
63 agrum transtulerat. Maroboduo nndique deserto non aliud subsidium quam misericordia Caesaris fuit. transgressus Danubium, qua Noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae: nam multis nationibus, clarissimum quondam regem ad se vocantibus, Romanam amicitiam praetulisse. responsum a Caesare tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus eius aliud conduceret, abiturum fide qua venisset. ceterum apud senatum disseruit non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum aut Antiochum populo Romano perinde metuendos fuisse. exstat oratio qua magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, et quam propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia extulit. et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. sed non

πρὸς μὲν ἕω Ἰνδοὺς καὶ ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ Νεῖλον καὶ καταῤῥάκτας καὶ λίμνην Μαιῶτιν, et reliqua, quae non dubie adtexit de rebus Traiani. ita Tacitus 4 4: *quanto sit angustius imperatum*, praequam nunc videlicet meo aevo. Lips.

1. *marcomanorum* M.

2. *corruptis primoribus ad societatem*] concisum, sed elegans dicendi genus: corruptis primoribus et eo adductis ut societatem secum inirent. ductum est a Graecis. Herodotus 1 23 de Arione: *ἀπειληθέντα ἐς ἀπορίην παραιτήσασθαι*, et c. 27: *κατεστρέψατο ἐς φόρου ἀπαγωγήν*. noster 3 49: *ceteris ad dicendum testimonium exterritis*. 4 10: *corrupta ad scelus Livia*. ibidem 45: *uno vulnere in mortem affecit*. Ern.

3. *regiam*] Boviasmum in Hercynia silva, de quo attuli Strabonis verba ad c. 44. Lips.

5. *ius commercii*] quod Romanis a Maroboduo concessum amicitiae et honoris causa, sive sponte, sive petentibus Romanis. ius commercii amicitiae, honoris, grati animi causa dari solitum olim testantur multa veterum civitatum decreta. Ern.

7. *transtulit*] debet esse *transtulerat*. vide tamen ad 1 53. Ern. *transtulat* M.

8 et p. 184 7. *danuvium* M.

11. *nam*] aut repetendum *ἀπὸ κοινοῦ scripsit*, aut totum illud omissum, cuius ratio redditur, *non indignum se cui opem ferat, quem tueatur Caesar*; cuius generis plura exempla apud veteres occurrunt, de eoque dixit ad Homerum Clarkius. hae rationes cui non placebunt, poterit coniicere Tacitum scripsisse *quam multis - - - praetulisset*. Ern.

13. *si*] *ne si* M.

21. *rediturus*] M habet *reditus*. et sic edidit Beroaldus, secutusque

excessit Italia per duodeviginti annos, consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. idem Catualdae casus, neque aliud perfugium. pulsus haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce, receptusque Forum Iulium Narbonensis Galliae coloniam mittitur. barbari utrumque comitati ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur,
64 dato rege Vannio gentis Quadorum. simul nuntiato regem Artaxian Armeniis a Germanico datum, decrevere patres ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent. structi et arcus circum latera templi Martis ultoris cum effigie Caesarum, laetiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset. igitur Rhescuporim quoque, Thraeciae regem, astu adgreditur. omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat; quo defuncto Augustus partem Thraecum Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit. in ea divisione arva et urbes et vicina Graecis Cotyi, quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit; ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox avidum et societatis impatiens erat. sed primo subdola concordia egere: mox Rhescuporis egredi fines, ver-

hunc Alciatus. unde IGronovius vult legi *reditui*; quod non abhorret a Taciti more. sed ego potius *reditus* per compendium scribendi datum puto pro *rediturus*, atque hoc recte restitutum a Rhenano. saepe in hoc genere peccavit in illo codice librarius. vide mox c. 73 et 83, 3 18, 4 5 et 32, 13 6. B pro *daturum* habuit *datum*. Ern.

4. Ryckius putat scribendum *Vibillio*. recte, ut opinor. sic *Vibullius* apud Caesarem Civ. 1 15. nisi potius legendum *Vibidius*, quod nomen mox, et passim in inscriptionibus antiquis, occurrit. Ern. *daice* M.

7. *Marum*] Marisus hic fluvius dictus Straboni 7 p. 304, Maris Herodoto 4 49, Marisia Iornandi Get. 22, Aethico Margus. retinet nomen hodie, et incolis appellatur Maros. Lips.

11. *Caesarum*] Germanici et Drusi. Lips.

13. *Rhescuporim*] non in alio nomine magis variatum. Dio 54 34 55 30 *Ῥασκύποριν*, Velleius 2 129 Rhascupolin, Suetonii optimus in Vaticano codex in Tib. 37 Thrascypolin, quomodo et in Livio scriptum leges. Lucanus vocat (5 55) *gelidae dominum Rascipolin orae*. de historia autem ipsa consule Dionem 54 in actis anni 738. Lips. v. interpretes ad Suet. Tib. 37, in primis Oudendorpium, et Perizonium ep. ad Heinsium t. 4 Coll. Burm. p. 821. Ern. numus (ap. Cary H. des rois de Thrace pl. 2) *βασίλεος ῥασκουπόριδος*. in alio (ap. Eckhel v. 2 p. 59) legitur *ῥαισκουπόριδος*. Oberlin.

19. *mite et amoenum*] adeo hoc verum est, ut Cotys ille etiam litteris et poesi excultus fuerit. ad eum enim est elegia Ovidii ex Ponto 2 9, et in huius regno vates ille exsulavit. Lips.

21. *vertere in se Cotyi data*] Li-

tere in se Cotyi data, et resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat. enimvero audita mutatione principis immittere latronum globos, exscindere castella, causas bello.

65 nihil aeque Tiberium anxium habebat quam ne composita turbarentur. deligit centurionem qui nuntiaret regibus ne armis disceptarent; statimque a Cotye dimissa sunt quae paraverat auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat, eundem in locum coiretur: posse de controversiis colloquio transigi. nec diu dubitatum de tempore, loco, dein condicionibus, cum alter facilitate alter fraude cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adicit, tractaque in multam noctem laetitia per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn et, postquam dolum intellexerat, sacra regni, eiusdem familiae deos et hospitalis mensas obtestantem catenis onerat. Thraeciaque omni potitus scripsit ad Tiberium structas sibi insidias, praeventum insidiatorem; simul bellum adversus Bastarnas Scythasque praetendens, novis peditum et equitum copiis sese firmabat.

vius 24 4: *deponendaque tutela, quae ipsi cum pluribus communis erat, in se unum omnium vires convertit.* Suet. Vesp. 4: *ut primum provinciam attigit, proximas quoque convertit in se.* Gron.

4. *causas bello* i. e. quae res causae bello forent; unde fieri non poterat quin bellum oriretur. formam loquendi, *causae bello*, valde usitatam Livio multis ex eo exemplis illustrat Drakenborchius ad 3 46. Ern.

8. *ficta modestia*] qui videri cuperet nihil novi petere, facilis paci, aequis conditionibus contentus. Ern.

13. *adiicit*] vellem Scaligero non venisset in mentem hic respici verbo *adiicit* ad *coenas adiiciales* (p. 118 ad Varronem R. R. 3 6). satis enim multos traxit etiam doctos viros. at sciant tirones *adiiciales coenas* esse nugas meras. *aditiales* dicendum, ut PFaber (Semestr. 1 6), Gruterus, Lipsius (de magn. R. 4 9) monuere, ab aditu sacerdotii vel adeundo sacerdotio. veteres etiam *aditus aditi*, ut *senatus senati* dicebant. et interpres optimus Suetonius Claud. 9, qui *aditialem* interpretatur quae *pro introitu sacerdotii* daretur. Gron.

15. *sacra regni* i. e. sanctitatem regii nominis, quod reges sacrosancti et inviolabiles, ut recte explicat Freinshemius, qui bene laudat Cic. Manil. 9. adde *sanctitatem regum* e Suet. Caes. 6. Ern.

eiusdem familiae deos] communes *deos patrios*, quos supra *penetrales* vocaverat. Cicero etiam (pro domo 41) *familiares* appellat. v. supra ad c. 10, quamquam ibi non familiae, sed gentis dii patrii. Ern.

hospitalis mensas] similis locus ap. Liv. 23 9, ubi pater filium, conantem interficere Hannibalem, sic deterret: *ab hospitali mensa surgis - - ut eam ipsam cruentares hospitis sanguine?* adde 15 52. Ern.

molliter rescriptum, si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere; ceterum neque se neque senatum nisi cognita causa ius et iniuriam discreturos: proinde tradito Cotye veniret
66 transferretque invidiam criminis. eas litteras Latinius Pandus pro praetore Moesiae, cum militibus quis Cotys traderetur, in Thraeciam misit. Rhescuporis inter metum et iram cunctatus, maluit patrati quam incepti facinoris reus esse: occidi Cotyn iubet, mortemque sponte sumptam ementitur. nec tamen Caesar placitas semel artes mutavit, sed defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum veterem stipendiis et arta cum rege amicitia, eoque accommodatiorem ad fallendum, ob id maxime Moesiae
67 praefecit. Flaccus in Thraeciam transgressus per ingentia promissa quamvis ambiguum et scelera sua reputantem perpulit ut praesidia Romana intraret. circumdata hinc regi specie honoris valida manus, tribunique et centuriones, monendo, suadendo, et quanto longius abscedebatur, apertiore custodia, postremo gnarum necessitatis in urbem traxere. accusatus in senatu ab uxore Cotyis damnatur, ut procul regno teneretur. Thraecia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis

10. *Pando*] *padusa* M.

Pomponium Flaccum] est ipse de quo Ovidius de Ponto 4 9 75 sq. atque idem praefuit postea Syriae, ut scribit noster 6 27. Lips. adde Suet. Tib. 42 et ibi notas, Velleium 2 129. Ern.

11. *veterem stipendiis*] Pichena, Freinshemius, Ryckius volebant scribi *stipendii.* sed non necesse est ut, quia saepe Graeca constructione noster utitur, propterea semper usum putemus, et ad eam rationem omnia loca in quibus ablativus est mutemus, cum nulli certae legi se adstrinxerint in hoc ne quidem poetae, nimisque multa loca in contrarium reperiantur. vide ad 1 3. deinde debebant docere *stipendium* in singulari dici de eo qui iam plures annos meruisset. *primum* quidem *stipendium* est apud Nepotem Caton. 1. sed de pluribus annis non memini me legere. dixisset opinor *veterem stipendiorum,* non *stipendii.* itaque vulgatum non tentandum. Ern.

15. *praesidia Romana* i. e. castra, sive potius locum provinciae Romanae, ubi essent praesidia Romana, qui esset in potestate Romanorum. Cic. pro Ligar. 9 et 10. v. Dukerum ad Liv. 38 11. Ern.

hic locus aut sic interpungendus est: *circumdata hinc regi, specie honoris, valida manus: tribunique et centuriones* etc. aut *manu* legendum: *circumdata hinc regi s. h. valida manu, tribunique* etc. Tacitus, atque etiam Livius saepe, ut poetae, etiam primo substantivo copulam *que* addunt. Livius 1 43: *hastaque et gladius,* pro *hasta et gladius.* idque potuit fraudi esse librariis. sed prius praefero, ne corrigendi necessitas sit. Ern.

19 et 21. *cotys* M.

dividitur; iisque nondum adultis Trebellienus Rufus praetura functus datur, qui regnum interim tractaret, exemplo quo maiores Marcum Lepidum Ptolemaei liberis tutorem in Aegyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus, atque
68 illic fugam tentans, an ficto crimine, interficitur. per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque et consanguineum sibi regem Scytharum conatus est. specie venandi omissis maritimis locis avia saltuum petiit; mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolae ruperant audita regis fuga: neque vado penetrari poterat. igitur in ripa fluminis a Vibio Frontone praefecto equitum vincitur; mox Remmius evocatus, priori custodiae regis appositus, quasi per iram, gladio eum transigit. unde maior fides conscientia sceleris et metu indicii mortem Vononi illatam.

1. *Trebellianus* Freinshemio per analogiam videtur rectum: ut Iulianus Aemilianus a Iulio Aemilio, sic Trebellianus a Trebellio; unde et *Trebellianum* SCtum, non *Trebellienum*, apud ICtos. quasi non perinde per analogiam dicerentur *Allius Allienus*, *Nasidius Nasidienus*, *Aufidius Aufidienus*, *Gallius Gallienus*, *Bellius Bellienus*, et huiusmodi infinita. sic *Matius Matienus*: et tamen *Matianum malum* dicebant. GRON. *trebellenus* M.

3. *MLepidum*] Valerius Max. 6 6. Iustinus 30 3. exstant et denarii argentei cum inscriptione *M. Lepidus pont. max. tutor reg.* in parte versa caput turritum, subscriptum *Alexandrea*. LIPS.

6. *in Ciliciam*] Pompeiopolim, supra 58. Suetonius Tib. 49 paulo aliter haec narrat, et cum Tiberii probro. *sed et Vononem Parthorum regem, qui pulsus a suis quasi in fidem populi Romani cum ingenti gaza Antiochiam se receperat, spoliavit perfidia et occidit.* ut Taciti narratio est, imperator extra culpam. LIPS.

8. *conatus est specie venandi. omissis*] Acidalius dubitat annon potius sic distinguendum sit: *conatus est. specie venandi, omissis mar.* etc. potius dubites annon delendum τὸ *est*, et continua oratione faciendum *inde in Albanos Heniochosque ad consanguineum sibi regem Scytharum conatus, specie venandi, omissis maritimis locis, avia saltuum petiit.* GRON.

12. *Vibio Frontone*] Bimardus (in ep. *de Inscript. et aliis monum. antiquis municipii Augusti Allobrogum* t. 1 Thes. Inscr. Murator. p. 114) coniicit hic forte legendum *LIulio Frontone* ex inscriptione ibi prolata *Livi Frontoni praef. equit*; aut si diversi sint, ab alterutro nomen accepisse *alam Frontonianam*, cuius subinde mentio in Gruteri (414 8, 537 7) et Reinesii (cl. 8 57) inscriptionibus fiat. haec incerta esse quilibet videt, etsi *Iulios* et *Vibios* in libris permutari etiam 14 28 videbimus: illud autem certum est, quod idem demonstrat contra Sucietum, qui eandem inscriptionem illustrare tentavit, *praefectum equitum* non esse qui universo equitatui praesit (quod etiam PManutio videtur ad Ciceron. ad Div. 2 17) sed qui alae. nunquam reperiuntur equites omnes sub uno peculiari

69 At Germanicus Aegypto remeans cuncta quae apud legiones aut urbes iusserat, abolita vel in contrarium versa cognoscit. hinc graves in Pisonem contumeliae; nec minus acerba, quae ab illo in Caesarem tentabantur. dein Piso abire Suria statuit. mox adversa Germanici valitudine detentus, ubi recreatum accepit votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem per lictores proturbat. tum Seleuciam digreditur, opperiens aegritudinem quae rursum Germanico acciderat. saevam vim morbi augebat persuasio veneni a Pisone accepti; et reperiebantur solo ac parietibus erutae hu-

duce fuisse, nisi cum dictator esset, qui magistrum equitum dixerat: sed erant sub legatis cum legionibus; unde Crassus Caesaris legatus equitum praefectos cohortatur apud Caesarem B. G. 3 26. praefecti porro nomen tenue, nec satis dignum eo qui universo equitatui praesit. Graeci coniungunt *χιλιάρχους* et *ἱππάρχους*, ut Appianus B. C. 2 102, ut alia taceam. nec impedit, quod simpliciter *praefectus equitum* dicitur. nam etiam *praefecti sociorum* commemorantur, qui tamen non omnibus sociis, sed tantum cohortibus sociorum singulis praefuere. gravior dubitatio est Manutii l. c. ex eo quod Labienus apud Plutarchum praefectus equitum dicitur in exercitu Pompeii, qui ante legatus apud Caesarem fuerat. sed aut contemtus causa id factum est, de quo questus est Labienus, aut aliquid tum extra ordinem constitutum est a Pompeio propter multitudinem equitatus. nam de CVoluseno (ap. Caes. B. C. 3 60) et QVaro (ibidem) non dubitanter pronunciem praefectos alarum fuisse. praefectos equitum esse eosdem qui alarum, statuunt etiam Schelius ad Hyginum p. 75, Dodwellus Annal. Vellei. 1 15. clarissimus locus est ap. Valer. M. 2 7 9, iam laudatus Bimardo, ubi CTitius praefectus equitum praefuisse turmis equitum quibusdam dicitur. Ern.

4. *tentabantur * dein Piso*] ad eam quam posui notam, suspicio mihi est ne quid desit. non enim satis plena videtur narratio. Lips. Acidalius coniiciebat *denique*, non male. eo enim verbo utuntur Latini eleganter, ubi enarrare singula volunt, sed ad finem properant. v. Graev. ad Suet. Aug. 23. Ern.

7. *admotas*] sacrorum verbum est. Suetonius in Calig. 32: *admota altaribus victima, succinctus poparum habitu.* idem significat quod Tibullo et aliis statuere ad aram. Lips.

festam] laeto habitu et candidatam. Lips.

8. *Seleuciam*] plures Seleuciae, atque adeo in ipsa Syria. sed hanc puto quae *Pieria* cognominatur Straboni, Ciceroni, Polybio, Ptolemaeo. nam in litore maris est, parabatque navigationem Piso; tum etiam haud procul Antiochia, a qua veniebat. Lips. ceterum *degreditur* scribendum videtur. Ern.

9. *aegritudinem*] intellige *eventum morbi*. Ern.

11. *parietibus*] Muretus *parietinis* coniicit. Lips.

erutae humanorum corporum reliquiae] Dio sic expressit: *ὀστᾶ γὰρ ἀνθρώπων ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐν ᾗ ᾤκει κατορωρυγμένα καὶ ἐλασμοὶ μολίβδινοι ἀράς τινας μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἔχοντες ζῶντος ἔθ᾽ εὑρέθη.* sunt hae persuasiones a vulgo, et ideo vanae. Apuleius callide descripsit Miles. 3: *instruxit feralem officinam omne genus aromatis, et ignorabiliter laminis litteratis, et infelicium manium durantibus calvis, defletorum, sepultorum etiam cadaverum exposi-*

manorum corporum reliquiae, carmina et devotiones, et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres ac tabe obliti, aliaque maleficia quis creditur animas numinibus infernis sacrari. simul missi a Pisone incusabantur ut
70 valitudinis adversa rimantes. ea Germanico haud minus ira quam per metum accepta. si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis inimicorum foret, quid deinde miserrimae coniugi, quid infantibus liberis eventurum? lenta videri veneficia: festinare et urgere, ut provinciam, ut legiones solus habeat. sed non usque eo defectum Germanicum, neque praemia caedis apud interfectorem mansura. componit epistulas quis amicitiam ei renuntiabat. addunt plerique iussum provincia decedere. nec Piso moratus ultra navis solvit; moderabaturque cursui, quo propius regrederetur, si mors

tis multis admodum membris. hic nares et digiti, illic carnosi (vel etiam *cariosi*) *clavi pendentium; alibi trucidatorum servatus cruor, et extorta dentibus ferarum trunca calvaria.* ita nos eum locum totum emaculamus. Lips.

1. *carmina et devotiones*] est hendiadys, pro *devotionum carmina;* in quibus nomen erat Germanici, ut dubitare non liceret devotiones ad eum pertinere. si vellemus Tacitum cum Dione in concordiam redigere, posset videri legendum *insculpta*, ut simul ad *carmina* referretur. sed non est necessarium. Tacitus ultimi nominis genus secutus est. Ern.

2. *plumbeis tabulis*] v. Boekh. Inscript. Gr. 539.

3. *tabe*] malim *tabo.* Lips. non necessarium est. nam *tabes* etiam pro *tabo*, sanie, putredine dicitur. v. Burmann. ad Quintil. Decl. 6 3, Heins. ad Sil. 3 342. locum Suetonii Vitell. 10 iam laudavit Ryckius. Ern.

maleficia] verbum proprium in rebus magicis et veneficiis. vide praeter laudatos Gesnerum in Thesauro, Glossarium Nomic. Cod. Theod. in h. v, ubi Lactantius 2 16 et egregius locus Hieronymi (Comm. in Dan. c. 2) laudantur. Ern. *malefica* M.

5. *haud minus ira quam per metum*] his rebus non modo ira commota Caesari, sed etiam metus iniectus. sive non modo metus iniectus, sed etiam ira incensa. Heinsius coniiciebat *irae*, int. *fuerunt*, male. *ira* idem est quod *per iram.* variavit Tacitus, ut solet, genus loquendi. Ern.

11. *componit epistolas*] mos ex veteri illa et simplici vita; qua receptum amicitiam et inimicitiam promptam habere in ore et in fronte. adi Excurs. in *L.* Lips. miram caussam epistolae huius comminiscitur Boxhornius, quasi renuntiandae amicitiae non sit alia ratio quam suspicio accepti veneni. Tacitus ipse satis significat quid spectarit Germanicus, nempe ne limen obsideretur; ne pasceret oculos inimici, si quid sibi accideret; ne coniux et liberi essent in eius ditione. hoc scilicet agebat, ut e vicinia hominem abigeret. et intellexit Piso, sive adiectum fuerit, decederet provincia, sive non adiectum. nam qui renuntiat amicitiam, interdicit domo; qui domo, et locis suae potestatis, ut Augustus Cornelio Gallo domo et suis provinciis interdixit, Sueton. 66. Gron.

14. *moderabatur cursui*] consulto tardius navigabat, et moras nectebat in cursu. *que* h. l. commode capias adversative, pro *sed.* Ern.

propius] bene, suo quodam sensu.

71 Germanici Suriam aperuisset. Caesar paulisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi finis aderat, assistentes amicos in hunc modum adloquitur. "si fato concederem, iustus mihi dolor etiam adversus deos esset, quod me parentibus liberis patriae intra iuventam praematuro exitu raperent. nunc scelere Pisonis et Plancinae interceptus ultimas preces pectoribus vestris relinquo: referatis patri ac fratri quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumventus miserrimam vitam pessima morte finierim. si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat, illacrimabunt quondam florentem et tot bellorum superstitem muliebri fraude cecidisse. erit vobis locus querendi apud senatum, invocandi leges. non hoc praecipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo questu, sed quae voluerit, meminisse, quae mandaverit, exsequi. flebunt Germanicum etiam ignoti: vindicabitis vos, si me potius

quid si tamen *properius?* Lips. vulgatum Tacito dignius puto. concise dictum est pro, quo minus longe abesset ab Syria, ubi mortuo Caesare regrediendum esset. ceterum *prope* et *propere* sane crebro in libris confundi, passim notatum est ad Livium Drakenborchio. Ern.

4. *parentibus*] atqui unica parens supererat, Antonia mater, Druso pridem functo. Lips. nempe ut *liberi* etiam de uno filio vel una filia dicuntur, ut multis exemplis constat, quae etiam in lexicis reperiuntur, sic *parentes* de uno patre vel matre. vide et supra ad c. 57. Ern.

5. *intra iuventam*] Romano more, quibus iuventa finiebatur anno 45. Lips.

7. *fratri*] Druso. nam Claudius ulcisci non poterat; eaque de causa unum hic Drusum nominasse videtur. Ern.

9. *pessima morte* i. e. ingloria et indigna viro forti et imperatore. sic *male mori* dicunt Latini, quod illustrat Cuper Obs. 1 8. Ern.

si quos spes meae — movebat] paulo durius dictum, omissione verbi ad quod referantur *spes* et *propinquus sanguis*. id autem intelligendum est ἀπὸ κοινοῦ ex *movebat*, in hunc modum: *si quos spes meae, si quos propinquus sanguis movet* vel *movent*. ceterum totum dictum est pro *non modo quos spes meae* (quae immatura morte ad nihilum redeunt) *et propinquus sanguis movent, sed etiam quos invidia erga viventem movebat.* Ern. *propinquos* M.

12. *muliebri fraude*] Plancinam intellege; nec Liviam omitte, quam certum mihi est huic sceleri fuisse architectam. Lips. Pichena bene huc retulit locum Sophoclis e Trachiniis (ap. Cic. Tusc. 2 8), ubi Hercules moriens: *hos non hostilis dextera — corpori inflixit meo: sed feminea vi, feminea interimor manu.* Ern.

14. *ignavo questu*] similiter Claudianus (in Eutrop. 2 394) *ignava vota* i. e. vota sine opera. huc voces etiam *vota et supplicia muliebria* Sallustii Cat. 52, ubi v. Cort. Ern.

15. *mandaverit*] proprie dixit pro iusserit. est enim verbum proprium *mandare* de morientibus, cum dicunt quid post mortem fieri velint. sed hoc satis notum. Ern.

quam fortunam meam fovebatis. ostendite populo Romano divi Augusti neptem eandemque coniugem meam; numerate sex liberos. misericordia cum accusantibus erit; fingentibusque scelesta mandata aut non credent homines aut non ignoscent." iuravere amici, dextram morientis contingentes, spi-
72 ritum ante quam ultionem amissuros. tum ad uxorem versus per memoriam sui, per communes liberos oravit, exueret ferociam, saevienti fortunae submitteret animum, neu regressa in urbem aemulatione potentiae validiores irritaret. haec palam, et alia secreto, per quae ostendere credebatur metum ex Tiberio. neque multo post exstinguitur, ingenti luctu provinciae et circumiacentium populorum. indoluere exterae nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes; visuque et auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem et gravitatem summae fortunae retineret, invidiam
73 et adrogantiam effugerat. funus sine imaginibus et pompa, per laudes ac memoriam virtutum eius celebre fuit. et erant qui formam, aetatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum in quibus interiit, magni Alexandri fatis adaequarent. nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis externas inter gentes occidisse: sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse, neque minus praeliatorem, etiamsi temeritas abfuerit praepeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias servitio premere. quodsi solus arbiter rerum, si iure et nomine regio fuisset, tanto

1. *fovebatis*] vide ad c. 43. Ern.

4. *scelesta mandata*] int. sibi mandatum fuisse a Tiberio, Livia, ut ita me tractarent. Ern.

5. *dextram*] quae sedes fidei. sed et apud Xenoph. 8 7 Cyrus moriens hortatur amicos ut dextram suam contingant. *εἴ τις οὖν ὑμῶν ἢ δεξιᾶς βούλεται τῆς ἐμῆς ἅψασθαι, ἢ ὄμμα τοὐμὸν ζῶντος ἔτι προσιδεῖν ἐθέλει, προσίτω.* Lips.

17. *ac* M: vulgo *et*.

18. Ursino videtur deesse particula *ob*, legendumque *qui ob formam*. sed si ita esset, non mox repeteretur. *fatis m. A. adaequarent* magis quidem convenit ultimo membro *genus mortis* quam ceteris; sed per *σύλληψιν* etiam ad formam et aetatem refertur. multa talia ubique occurrunt. quod addit *ob prop. e. locorum*, indicat tanto proniores homines in hanc comparationem fuisse, quod vicina loca essent iis ubi Alexander perisset. Ern.

20. *haud multum triginta annos egressum*] obiit Germanicus anno 34 vitae acceptae. Lips.

26. *solus arbiter rerum*] Livius 9 18: *et quo sint mirabiliores quam Alexander aut quisquam alius rex, denos vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit; ab tribunis plebis*

promptius assecuturum gloriam militiae, quantum clementia, temperantia, ceteris bonis artibus praestitisset. corpus antequam cremaretur nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturae destinabatur, praetuleritne veneficii signa, parum constitit. nam ut quis misericordia in Germanicum et praesumpta suspicione aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur.

74 Consultatum inde inter legatos quique alii senatorum aderant, quisnam Suriae praeficeretur. et ceteris modice nisis, inter Vibium Marsum et Gnaeum Sentium diu quaesitum: dein Marsus seniori et acrius tendenti Sentio concessit. isque infamem veneficiis ea in provincia et Plancinae percaram, nomine Martinam, in urbem misit, postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque qui crimina et accusationem tan-
75 quam adversus receptos iam reos instruebant. at Agrippina, quanquam defessa luctu et corpore aegro, omnium tamen quae ultionem morarentur intolerans, ascendit classem cum cineribus Germanici et liberis, miserantibus cunctis quod femina nobilitate princeps, pulcherrimo modo matrimonio inter

delectus impediti sunt; post tempus ad bella ierunt, ante tempus comitiorum causa revocati sunt; in ipso conatu rerum circumegit se annus; collegae nunc temeritas nunc pravitas impedimento aut damno fuit; male gestis rebus alterius successum est; tironem aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. at Hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Gron.

4. *sepulturae* i. e. cremando corpori: nam cineres Romae conditi, 3 1 et 4. sic Graeci τὸ θάπτειν. et sic alii quoque *sepulturam* dixere, *sepulcrum* de busto, *sepelire* pro comburere. vide Cuperum Obs. 1 7. Ern.

praetuleritne veneficii signa] multi adfirmant. Plinius 11 71: *cor negatur cremari posse in iis qui cardiaco morbo obierint, aut veneno interemptis. certe exstat oratio Vitellii, qua reum Pisonem eius sceleris coarguit, hoc usus argumento, palamque testatus non potuisse ob venenum cor Germanici Caesaris cremari.* Lips. adde Sueton. in Calig. 1. Ern.

6. in M est *interpraetantur.* sed imperfectum desiderat sane contextus orationis, quod iam habet Beroaldus. vide ad c. 63. ergo si hic contra M licet, cur non aliis etiam in locis? Ern.

9. *modicensis* M.

14. *accusationem instruebant*] Leg. 1 D. de Fide instr.: *instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa instrui potest.* Leg. 1 D. de leg. Corn. de falsis: *poena legis Corneliae irrogatur ei qui ob instruendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit.* Cic. pro Cluent. 67: *cum instructum accusatorem filio suo Romam ipsa misisset.* Plin. ep. 10 85: *ut longiorem diem ad instruendam causam darem.* Gron. atque etiam *rei recipi* proprie dicuntur, item *nomina*, ut ap. Coelium in Cic. ad Div. 8 8, et alibi. Ern.

venerantis gratantisque aspici solita, tunc feralis reliquias sinu
ferret, incerta ultionis, anxia sui et infelici fecunditate for-
tunae totiens obnoxia. Pisonem interim apud Coum insulam
nuntius assequitur excessisse Germanicum. quo intemperanter
accepto caedit victimas, adit templa, neque ipse gaudium
moderans, et magis insolescente Plancina, quae luctum amissae
76 sororis tum primum laeto cultu mutavit. affluebant centu-
riones, monebantque prompta illi legionum studia: repeteret
provinciam non iure ablatam et vacuam. igitur, quid agendum,
consultanti Marcus Piso filius properandum in urbem censebat:
nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones im-
becillas aut inania famae pertimescenda. discordiam erga
Germanicum odio fortasse dignam, non poena; et ademptione
provinciae satisfactum inimicis. quodsi regrederetur, obsi-
stente Sentio civile bellum incipi; nec duraturos in partibus
centuriones militesque, apud quos recens imperatoris sui me-
77 moria et penitus infixus in Caesares amor praevaleret. contra
Domitius Celer, ex intima eius amicitia, disseruit, utendum
eventu: Pisonem, non Sentium Suriae praepositum; huic
fasces et ius praetoris, huic legiones datas. si quid hostile
ingruat, quam iustius arma oppositurum qui legati auctori-
tatem et propria mandata acceperit? relinquendum etiam ru-

1. *venerantes* M.

2. *infelici fecunditate*] dubitari de hac lectione potest, an non scribendum *in felici.* nam fuit sane fecunditas felix. Ern.

4. nimis elegans modus loquendi est, quam ut τὸ *intemperanter* a librariis esse et corruptum putem. et tamen sic Tacitus videtur ταυτολογεῖν. nam quid est aliud *neque ipse gaudium moderans*, quam intemperanter accipere nuncium? 13 13: *intemperanter demissa* i. e. non moderans demissionem. videtur *int. acc.* commune esse Pisoni et coniugi, alterum Pisoni proprium Ern.

7. *laeto cultu mutavit*] quasi in gratulatione, aut quasi voti damnata. vide Festum in verbis *minuitur luctus.* quis autem feminae tristis, quis laetus cultus, nos in Exc. quaerimus, in *M.* Lips.

9. *non*] *con* M.

19. *huic*] ad Pisonem referendum facile patet. *hic* ad remotius interdum apud optimos scriptores referri satis hodie notum est. V. tamen Gron. Obs. 3 16, Sanctii Minerv. 2 9, et ibi Perizon. Ern.

21. *quem iustius arma oppositurum quam qui*] sic olim legebatur, addito *quam* ante *qui.* Rectius Pichena τὸ *quem*, quod est in libro unico, mutavit in *quam*; quod cum Gronoviis et Ryckio secuti sumus. adde Heins. ad Virg. Georg. 3 309. Ern.

22. *propria mandata* h. e., si recte capio, ea quibus plane definitum esset quid ageret, ut provinciam a vi hostili defenderet. Cic. ad Att. 5 2: *cui deposcenti mea mandata cetera universe mandavi; illud proprie, ne pateretur prorogari nobis provinciam.* ac forte legendum: qui *proprie* mandata acceperit. Ern.

moribus tempus quo senescant: plerumque innocentes recenti
invidiae impares. at si teneat exercitum, augeat vires, multa,
quae provideri non possint, fortuito in melius casura. "an
festinamus cum Germanici cineribus appellere, ut te inauditum
et indefensum planctus Agrippinae ac vulgus imperitum primo
rumore rapiant? est tibi Augustae conscientia, est Caesaris
favor, sed in occulto; et perisse Germanicum nulli iactantius
78 maerent quam qui maxime laetantur." haud magna mole
Piso, promptus ferocibus, in sententiam trahitur; missisque
ad Tiberium epistulis incusat Germanicum luxus et superbiae;
seque pulsum, ut locus rebus novis patefieret, curam exercitus
eadem fide qua tenuerit repetivisse. simul Domitium im-
positum triremi vitare littorum oram praeterque insulas lato
mari pergere in Suriam iubet. concurrentes desertores per
manipulos componit, armat lixas, traiectisque in continentem
navibus vexillum tironum in Suriam euntium intercipit, re-
gulis Cilicum ut se auxiliis iuvarent scribit, haud ignavo
ad ministeria belli iuvene Pisone, quanquam suscipiendum
79 bellum abnuisset. igitur oram Lyciae ac Pamphyliae prae-
legentes, obviis navibus quae Agrippinam vehebant, utrin-
que infensi arma primo expediere: dein mutua formidine
non ultra iurgium processum est, Marsusque Vibius nuntiavit
Pisoni, Romam ad dicendam causam veniret. ille eludens
respondit affuturum, ubi praetor, qui de veneficiis quaereret,
reo atque accusatoribus diem praedixisset. interim Domitius
Laodiciam urbem Suriae appulsus, cum hiberna sextae le-
gionis peteret, quod eam maxime novis consiliis idoneam
rebatur, a Pacuvio legato praevenitur. id Sentius Pisoni

6. *rapiant*] eleganter dictum de eo qui indicta caussa cupide condemnatur, ut *rapi* alias dicuntur qui ante tempus acerba morte pereunt, supra c. 71 et centies alibi. ERN.

13. *lato mari*] equidem tolero, sed verius fortasse *alto*. LIPS. *latum* et *longum mare* saepe dicitur apud Ovidium et alios poetas, sed non eo sensu qui huic loco conveniat. vere Lipsium emendasse puto. *latus* et *altus* saepe in mss confunduntur. v. Drakenb. ad Liv. 5 37. ERN.

22. *vibimus* M.

25. *praedixisset*] viri quidam docti maluerunt *prodixisset*, quod est usitatum et legitimum in hac re verbum, ut omnes sciunt. sed quia et alibi in hac re *praedicere* reperitur in libris Taciti, ut supra c 6, et verbum significare idem potest, nihil mutandum censeo. idem videbatur Drakenb. ad Liv. 2 61, ubi pro *dies prodicta* libri quidam itidem habent *praedicta*. ERN.

26. *laodiciam* M.

per litteras aperit, monetque ne castra corruptoribus, ne provinciam bello tentet. quosque Germanici memores aut inimicis eius adversos cognoverat, contrahit, magnitudinem imperatoris identidem ingerens, et rem publicam armis peti; ducit-
80 que validam manum et praelio paratam. nec Piso, quanquam coepta secus cadebant, omisit tutissima e praesentibus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celenderis, occupat. nam admixtis desertoribus et tirone nuper intercepto suisque et Plancinae servitiis, auxilia Cilicum, quae reguli miserant, in numerum legionis composuerat. Caesarisque se legatum testabatur provincia, quam is dedisset, arceri non a legionibus (earum quippe accitu venire) sed a Sentio privatum odium falsis criminibus tegente. consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum, si iure ageretur, potiorem, si armis, non invalidum vidissent. tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo et derupto: nam cetera mari cinguntur. contra veterani ordinibus ac subsidiis instructi hinc militum, inde locorum asperitas: sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia; ad subitum usum properata. ut venere in manus, non ultra dubitatum quam dum Romanae cohortes in aequum eniterentur: vertunt terga Ci-
81 lices, seque castello claudunt. interim Piso classem haud procul opperientem appugnare frustra tentavit; regressusque

3. *Imperatoris* nomine Germanicum intelligit, non Tiberium Freinshemius. ego vero *imperatorem* omnino accipio Tiberium, nec *magnitudinem imperatoris* a *re publica* seiungo. hoc enim vult Tacitus, ingerens armis peti rem publicam et magnitudinem imperatoris. *magnitudo* maiestas. ut 3 56 de Augusto: *simul modestiae Neronis et suae magnitudini fidebat.* 16 23: *an ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum quasi regio facinore ostentaret.* Gron.

7. *Celenderis*] nominat id Iosephus 17 5, collocatque in via qua Romam ibatur. sed in eo scriptum reperies *Celendris.* meminit et Ptolemaeus 5 8. antiquissimum id fuit, si Apollodoro fides Bibl. 3 14, qui conditionem eius refert ad Sandarum Tithoni nepotem. ὅς, inquit, ἐκ Συρίας ἐλθὼν εἰς Κιλικίαν πόλιν ἔκτισε Κελένδεριν. Lips. *Celendris* habet etiam codex Flor. itaque a Pichena et sequentibus receptum. Ern.

10. *in numerum legionis composuerat* h. e. etsi non Romanos, tamen contra morem descripsit in legiones, ut numerus eorum is qui esse soleret in legione, nomen legionis haberet. Ern.

11. *provinciam* M.

20. *ad*] *aut* M.

22. *in aequum* i. e. in eum collis locum, ubi iam aequis locis pugnare possent. sic supra 1 68. *aequis locis aequi dii.* Ern.

24. *adpugnare*] sic codex Flor. sic

et pro muris, modo semet afflictando, modo singulos nomine ciens, praemiis vocans, seditionem coeptabat; adeoque commoverat ut signifer legionis sextae signum ad eum transtulerit. tum Sentius occanere cornua tubasque, et peti aggerem, erigi scalas iussit, ac promptissimum quemque succedere, alios tormentis hastas saxa et faces ingerere. tandem victa pertinacia Piso oravit uti traditis armis maneret in castello, dum Caesar, cui Suriam permitteret, consulitur. non receptae condiciones, nec aliud quam naves et tutum in urbem iter concessum est.

82 At Romae, postquam Germanici valitudo percrebuit, cunctaque ut ex longinquo aucta in deterius afferebantur, dolor, ira. et erumpebant questus. ideo nimirum in extremas

Beroaldus edidit, ut advertit Gronovius. atque etiam sic dedere Alciatus, Rhenanus, Aldus, Gryphius. postea temere est mutatum in *oppugnare*, donec restitutum in editione Abr. Gronovii. idem verbum occurrit etiam infra 4 48, 15 13. Ern.

1. recte meo iudicio omnes, qui *pro muris* ut *pro rostris*, *pro tribunali* acceperunt; nec potest placere *progressus extra muros*, ut vult Freinshemius. quousque enim progredi tuto poterat, qui extra muros, qua parte incubuerant Sentiani, nihil vacuum aut liberum habebat? et quanto commodius haec invidia fiebat ex alto et late conspecto loco? quantoque ad plures pertinebat et visus adflictantis sese et vox querentis ac sollicitantis? sic igitur accipe, Pisonem circa id ipsum tempus quo reiiciebantur et se claudebant intra munimenta sui, eodem per aversam portam rediisse a tentata classe, et dum parant Sentiani quae oppugnando essent idonea, in summis moenibus hanc tragoediam saltasse, donec Sentius parata iam parte instrumenti canere signa et vim fieri iussit. Gron.

4. *occanere cornua*] occulte surreptum Sallustio est: *iussu Metelli cornicines occanuere*. Lips. in fragm. H. 1 p. 954 ed. Cort. Ern.

peti aggerem] Freinshemius eodem modo accipit quo supra 1 65, ut sit terra, cespites struendis aggeribus ad oppugnandum, improbatque eos qui de muris capiunt contra consuetudinem latinam. sed aggeres isti sunt in obsidione, non cum impetu urbs capitur, ut h. l. si impetu non captum foret castellum et obsidione utendum fuisset, tum demum aggerem talem peti iussisset. nunc id est ab h. l. alienum. *agger* haud dubie de muris capiendus. dixit insolentius, imitatione Virgilii Aen. 10 23: *quin intra portas atque ipsis aggeribus murorum*; ubi clare Servius *abusive muros et munimenta omnia aggerem dicimus*. adde 11 382. Ern.

8. *consulitur*] debebat esse *consuleretur*; nec nostrum quisquam in tali contextu et structura aliter diceret. Ern.

12. *cunctique* M. expunctis verbi *adferebantur* litteris extremis.

Dolor, ira: et erumpebant questus] hunc locum interpunctione planum fecimus, de qua etiam Boxhornio in mentem venerat. Imitatus est Brotier. ordo verborum est: *at Romae dolor et ira* sc. exarsit, *postquam Germanici valetudo percrebuit* etc. neque ea ira premebatur, sed erumpebant questus etc. antea dixerat quid in provincia consecutum sit mortem Germanici: transit iam ad urbem, usitata formula. vid. 1 46. Ern.

13. *extremas terras* intellige imperii Romani. Florus 4 1: *quod in*

terras relegatum, ideo Pisoni permissam provinciam; hoc egisse secretos Augustae cum Plancina sermones. vera prorsus de Druso seniores locutos: displicere regnantibus civilia filiorum ingenia, neque ob aliud interceptos quam quia populum Romanum aequo iure complecti, reddita libertate, agitaverint. hos vulgi sermones audita mors adeo incendit ut ante edictum magistratuum, ante senatus consultum sumpto iustitio desererentur fora, clauderentur domus. passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem; et quanquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis maerebant. forte negotiatores, vivente adhuc Germanico Suria egressi, laetiora de valitudine eius attulere. statim credita, statim vulgata sunt. ut quisque obvius, quamvis leviter audita in alios, atque illi in plures cumulata gaudio transferunt. cursant per urbem, moliuntur templorum fores. iuvit credulitatem nox et promptior inter tenebras affirmatio. nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent.
83 et populus quasi rursum ereptum acrius doluit. honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti de-

extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur. Cic. ad fr. 1 1: *non ignoro quid sociis accidat in ultimis terris, cum audiverim in Italia querelas civium.* locorum quae affert pro *externis* Boxhornius, qui vult legi *externas*, alia ratio est. Gron. add. Graev. ad Cic. pro lege Manil. 16. Ern.

3. *de Druso*] V. Suet. Claud. 1. Ern.

7. *sumpto iustitio*] olim in tumultu aut calamitate a dictatore consulibusve indici iustitium solitum ex decreto senatus: nunc passim in funere principum virorum. sic 1 16. de vi habituque iustitii nihil melius possum Petro Fabro sem. 2 10. Lips.

10. *neque insignibus lugentium*] indicto enim iustitio mutabant etiam vestem. Lucanus 2 18: *ferale per urbem iustitium; latuit plebeio tectus amictu omnis honos; nullos comitata est purpura fasces.* Iuvenalis 3 213: *pullati proceres, differt vadimonia praetor.* Cf. et Seneca ep. 18. Lips.

14. *illi*] dicendum erat *hi.* sed ut *hic* de remotiori (v. ad c. 77), ita *ille* interdum de proximo dicitur. vide quos ibi laudavimus, item quos Dukerus et Drakenb. ad Liv. 24 29, quamquam in istis exemplis *hic* et *ille* concurrunt, quod secus est in superiori et hoc loco Taciti, ubi *hic* vel *ille* solum est. Ern.

15. *moliuntur templorum fores*] nam vespere haec gesta aut nocte, et tum clausa templa. Suet. Cal. 6. de ipsa hac re: *repente iam vesperi, cum incertis auctoribus convaluisse percrebuisset, passim cum luminibus et victimis in Capitolium concursum est, ac paene revulsae templi fores, ne quid gestientes vota reddere moraretur.* Lips. *templores flores* M. et mox *falsi.*

18. honores - decreti] eius SCti reliquias v. ap. Niebuhr. Rhein. Mus. 1. p. 349—54.

19. *amore aut ingenio validus*] per σύλληψιν *validus* ad *amorem* refertur, cui alias hoc verbum non convenit satis; qua figura Tacitus saepe utitur. vide ad c. 73. Ern.

cretique: ut nomen eius Saliari carmine caneretur; sedes curules sacerdotum Augustalium locis, superque eas querceae coronae statuerentur; ludos circenses eburna effigies praeiret; neve quis flamen aut augur in locum Germanici, nisi gentis Iuliae, crearetur. arcus additi Romae et apud ripam Rheni et in monte Suriae Amano, cum inscriptione rerum gestarum ac mortem ob rem publicam obisse. sepulcrum Antiochiae, ubi crematus, tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat.

1. *Saliari carmine*] qui honos non nisi nominibus deorum. hoc exemplo MAntoninus Philosophus, mortuo filio Vero, *iussit ut nomen eius Saliari carmini insereretur*, ita malo apud Spartianum 21. quam *inferretur*. Lips.

sedes curules] spectaculis Romam transductis magno honori fuit publicus in iis locus. exempla multa. evaluit paullatim adulatio, ut non solum vivis sed etiam absentibus mortuisque daretur is locus, memoriae conservandae; loci praebiti indicium sella esset. primum vestigium eius ritus odorari videor in Livii verbis 2 31 de Valerio dictatore. *dictator triumphans in urbem invehitur. super solitos honores locus in circo ipsi posterisque ad spectaculum datus; sella in eo loco curulis posita.* Caesari habitus deinde idem honos, ut clare Dio 44 6: *ἐψηφίσαντο τόν τε δίφρον αὐτῷ τὸν ἐπίχρυσον εἰς τὰ θέατρα καὶ τὸν στέφανον τὸν διάλιθον καὶ διάχρυσον εἰσάγεσθαι.* Mox M Marcello defuncto. de quo verba eiusdem scriptoris 53 30: *Μαρκέλλῳ δὲ καὶ εἰκόνα χρυσῆν καὶ στέφανον χρυσοῦν δίφρον τε ἀρχικὸν ἔς τε τὸ θέατρον ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων πανηγύρει ἐσφέρεσθαι, καὶ ἐς τὸ μέσον τῶν ἀρχόντων τῶν τελούντων αὐτὰ τίθεσθαι ἐκέλευσε.* sed et Severus Pertinaci mortuo non unam sellam sed tres in theatro posuit, uti apud Xiphilinum scribitur 74 4: *καὶ χρυσῆν εἰκόνα αὐτοῦ ἐφ' ἅρματος ἐλεφάντων ἐς τὸν ἱππόδρομον ἐσάγεσθαι καὶ ἐς τὰ λοιπὰ ἐκέλευσε θέατρα, θρόνους τε τρεῖς καταχρύσους αὐτῷ ἐσκομίζεσθαι.* lego etiam sedes aereas in theatrum illatas Tiberio et Seiano absentibus. et miror interpretem id vertisse currus, apud Dionem 58 4: *δίφρους τε ἐπιχρύσους ἐς τὰ θέατρα ἀμφοῖν ἐσέφερον.* Germanico igitur decretae eiusmodi curules sedes per trina, ut opinor, theatra inter sacerdotum Augustalium sedes; et coronae in iis e quercu, ob cives scilicet servatos. hunc ritum non alibi adhuc videram explicatum. Lips.

2. *querceae coronae*] coronae super tales sellas etiam Caesari quondam decretae, sed aureae, ut patet e loco Dionis cit. *querceam* hic malebant ut honoratissimam, et quia libertatis amans fuerat. Ern.

3. *ludos circenses*] qui honos diis habitus, et qui divinos deinde honores meriti videbantur. ritus non obscurus. Lips.

7. *mortem ob rem publicam obiisse*] hoc Druso quoque patri eius tributum, et voluit dictum Pedo ad Liviam v. 457: *consul, et ignoti victor Germanicus orbis, qui fuit heu mortis publica causa*, *legor.* sed tu rescribe *Cui fuit*, ad hanc mentem. Lips.

Antiochiae] nempe in foro. v. c. 73. *sepulcrum* est bustum. v. ibid. Ern.

8. h. l. *tribunal* est monumentum, tumulus honorarius, ut supra vocari vidimus, nam id verbum de aliis quoque alte exaggeratis locis dici coeptum, quam in quibus imperatores aut magistratus ius dicerent, concionarentur. v. Schel. ad Hygin. p. 142. et sellae honoris caussa structae apud Graecos, qualis Ptolemaica Adulitani monumenti apud Cosmam. Ern. *epidaphene* M.

statuarum locorumve in quis colerentur, haud facile quis numerum inierit. cum censeretur clipeus auro et magnitudine insignis inter auctores eloquentiae, asseveravit Tiberius solitum paremque ceteris dicaturum: neque enim eloquentiam fortuna discerni, et satis illustre, si veteres inter scriptores haberetur. equester ordo cuneum Germanici appellavit, qui iuniorum dicebatur; instituitque uti turmae idibus Iuliis imaginem eius sequerentur. pleraque manent: quaedam statim
84 omissa sunt, aut vetustas oblitteravit. ceterum recenti adhuc maestitia soror Germanici Livia, nupta Druso, duos virilis

1. *colerentur*] intellige *statuae*. nam coli etiam et adorari imagines et effigies dicuntur. noster infra 4 2, quem locum iam laudavit IGronovius. Sueton. Tib. 48. *quod solae nullam Seiani imaginem inter signa coluissent*. vulgo editiones habent *coleretur*. sed quod nos dedimus, est in M. Ern.

2. *clypeus*] veteris iuventi fuit imagines illustrium virorum publice in templo curiaque deponi et quasi dedicari. sic Africani imago in Capitolio, Catonis censorii in curia collocata. Valerius Max. 8 15 1: *Africanus imaginem in cella Iovis O. M. positam habet; quae quotiescumque funus aliquod Corneliae genti celebrandum est, inde petitur; unique illi instar atrii Capitolium est. tum hercle quam superiori Catoni curia, unde effigies illius ad eiusdem generis officia expromitur. gratum ordinem, qui utilissimum rei publicae senatorem tantum non semper secum habitare voluerit*. sed cumulatius id fecit, ut apparet, Augustus, qui primarias imagines in curia collocavit, suis quasque locis distinctas, sive quis belli sive pacis artibus claruisset. ita supra c. 37 legimus *Hortensii imaginem positam inter oratores;* idemque honos nunc Germanico petitus. sed clypei nomine Tacitus cur usus? quia imagines illae, ut censeo, instar militaris clypei rotundae, ex aere auro argento. firmamentum aut lucem Excursus noster dabit, in N. Lips. *clipeos* M.

3. *adseveravit*] sic verissime restituit e M IGronovius, in quo legitur *adseravit*, ut 3 49 *adsevavit;* unde *adseveravit* daudum erat. non *adseruit*, quod hoc sensu non dici constat inter doctos. Ern.

7. cur *iuniorum* dictus cuneus equestris ordinis? ut opinor, quia equites κατ' ἐξοχὴν *iuventus* dicti. unde *princeps iuventutis* pro principe ordinis equestris. Ern.

uti turmae] ita accipio ut in solenni illa transvectione equitum Germanici imago pro vexillo esset, quod sequerentur. 5 4: *quorum imagines pro vexillis secuti essent, duces imperatoresque diligerent*. aliud autem transvectio equitum, aliud recognitio sive censio sive probatio; et cave ea confundas. transvectio a QFabio Rulliano instituta, ut Livius 9 46, Valerius 2 2 9 auctores sunt. eiusque formam et quasi pompam graphice depinxit Dionysius 6 13, ubi Idibus Quinctilibus sive Iuliis fieri solitam dicit, quia victoria ad lacum Regillum incidit in eum diem. sed et *Castorum aedes Idibus Quinctilibus dedicata*, ait Livius 2 42, quorum honori praecipue transvectio instituta. at recognitio equitum olim a censoribus singulis lustris, postea ab imperatoribus passim facta tempore non certo. idque non aliud fuit quam censura quaedam in equites equosque publicos, et quasi examen. nos plura 1 5 de Milit. Lips.

10. *duos viriles sexus*] disce ergo hinc, quod nondum alii, Tiberium illum Drusi F. Tiberii N., quem Caius sustulit, superfuisse ex his

sexus simul enixa est. quod rarum laetumque etiam modicis penatibus, tanto gaudio principem affecit, ut non temperaverit quin iactaret apud patres nulli ante Romanorum eiusdem fastigii viro geminam stirpem editam. nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit, tanquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

85 Eodem anno gravibus senatus decretis libido feminarum coercita, cautumque ne quaestum corpore faceret cui avus aut pater aut meritus eques Romanus fuisset. nam Vistilia praetoria familia genita licentiam stupri apud aediles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant. exactum et a Titidio Labeone Vistiliae marito, cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset. atque illo prae-

geminis, et ideo Gemellum cognominatum. et sane numismata quaedam huius Drusi aerea exstare aiunt, in quibus expressa gemellorum capita surgentia e copiae cornu. Lips. is numus exhibetur apud Torrent. ad Suet. Calig. 15. Ceterum quia M habet *viriles*, IGronovius putabat Tacitum scripsisse *virile secus;* de quo vide ad 4 62. Ern. tacet Furia.

2. ad verbum repetiit Suet. Caes. 22: *quo gaudio elatus non temperavit quin iactaret.* Ern.

8. *senatus decretis*] quorum decretorum particula haec apud Tertullianum de Pallio c. 41: *habes spectare, quod Caecina Severus graviter senatui impressit, matrona sine stola in publico. denique Lentuli auguris consultis, quae ita sese exauctorasset, pro stupro erat poena, quoniam quidem indices custodesque dignitatis habitus, ut lenocinii factitandi impedimenta, sedula quaedam desuefecerant.* Lips.

11. *apud Aediles vulgaverat*] minus expressa apud alios vestigia huius moris; quae hic in Tacito clara. apparet autem in stupra matronarum ordinis primi aut secundi graviter semper animadversum ad servandum publicum decus: non tam graviter in libertinarum aut e plebe, quibus haec militia Venerea moribus tantum non permissa; quod vel ex Horatio Ovidio aliisque liquere potest. sic et illud patet, cuivis feminae licitum fuisse vulgare corpus, modo apud aediles id profiteretur. cui professioni consequens ut iure cederet et dignitate matronali, etiam, ut opinor, ornamentis, censereturque inter togatas. quod facile adstruo ex Suetonii verbis in Tib. 35: *feminae famosae, ut ad evitandas legum poenas iure ac dignitate matronali exsolverentur, lenocinium profiteri coeperant; quas, ne quod refugium in tali fraude cuiquam esset, exsilio affecit.* ut ergo ibi lenocinium profitebantur ad amittendum ius matronarum, sic hic stuprum eadem fine. plura in Exc. O. Lips.

14. *exacta*] Vertranius *exactum;* cui adsentio. Lips. Faernus putabat excidisse *ratio*, nec improbat Ursinus. Ern.

15. *ultionem legis*] int. accusationem ex lege. sic *iniurias legibus persequi s. iudicio*, item *poenas*, apud Ciceronem et alios. *legem* autem intelligit Iuliam de adulteriis. sic videbatur etiam Freinshemio. Ern

tendente sexaginta dies ad consultandum datos necdum
praeterisse, satis visum de Vistilia statuere; eaque in insu-
lam Seriphon abdita est. actum et de sacris Aegyptiis Iu-
daicisque pellendis; factumque patrum consultum ut quattuor
milia libertini generis, ea superstitione infecta, quis idonea
aetas, in insulam Sardiniam veherentur, coercendis illic la-
trociniis et, si ob gravitatem caeli interissent, vile damnum;
ceteri cederent Italia, nisi certam ante diem profanos ritus
86 exuissent. post quae rettulit Caesar capiendam virginem in
locum Occiae, quae septem et quinquaginta per annos summa
sanctimonia Vestalibus sacris praesederat; egitque grates
Fonteio Agrippae et Domitio Pollioni, quod offerendo filias
de officio in rem publicam certarent. praelata est Pollionis

1. *dies sexaginta* dati lege Iulia; a die divortii, marito ad accusandum. clarum ex l. 11 14 15. ad legem Iuliam de adulteriis. Lips.

3. *actum*] non tunc primum. nam et Agrippa, praefectus urbi ab Augusto, sacra Aegyptia repressit, edicto ne quis ea intra quingentos ab urbe passus exerceret. id accidit a. 733, ut habes apud Dionem 54 6. sed de hoc Tiberiano edicto capiendus Seneca ep. 108: *his instinctus abstinere animalibus coepi; et anno peracto non tantum facilis mihi erat consuetudo, sed dulcis. quaeris quomodo desierim? in Tiberii Caesaris principatum iuventae tempus inciderat. alienigena tum sacra movebantur; et inter argumenta superstitionis ponebatur animalium quorundam abstinentia.* apparetque eum intellegere etiam Iudaica sacra, qui abstinuerunt animalibus quibusdam, ut sue. quamquam et Romani postea diebus religiosis abstinere carne coeperint, Aegyptio ritu. Spartianus in Iuliano 3: *saepe autem, nulla existente religione, oleribus leguminibusque contentus, sine carne cenavit.* Lips. de Iudaeis sub Tiberio afflictis et Roma expulsis est locus elegans apud Philonem Legat. ad Caium p. 1015. ed. Frf. (p. 569. ed. Mangeanae); quamquam ille, si verum dicit Philo, non ad haec tempora pertinet. nam e Seiano contra Iudaeos incensum Tiberium tradit fictis criminibus; idque sublato Seiano vidisse Tiberium, ideoque ad praesides etiam provinciarum scripsisse ut Iudaeis parcerent. sed proprie huc pertinet locus Iosephi 18 3, ubi et Isiacorum et Iudaeorum pulsorum afflictorumque causae plane memorantur. Ern.

4. *quatuor millia*] Iosephus l. c. id deplorat, et ostendit in eo numero solos Iudaeos fuisse. cui subscribit Suet. Tib. 36: *Iudaeorum iuventutem per speciem sacramenti in provincias gravioris caeli distribuit.* huic calamitati occasionem causamque praebuisse stupra quaedam et fraudes tectas nomine religionis, Iosephus ibidem describit, in historia Paullinae et Mundi. Lips.

5. *libertini generis*] hoc genus maxime Iudaicis sacris addictum fuisse, etiam Philo auctor est l. c. p. 1014 (568). Ern.

7. *vile damnum*] acutius quam verius puto, quod Freinshemius coniicit, *utile damnum* e Vell. 2 45. Statius Theb. 1 649: *iacturaque vilior orbi mors hominum.* Gron.

9. *capiendam virginem*] et de verbo et de ritu toto scripsi in proprio syntagmate *De Vesta* et *Vestalibus.* Lips. Gell. 1 12. Ern.

10. LVII] at lex definiebat ministerio virginum tantum annos XXX. spontanea igitur mansio Occiae. Lips.

12. *Domitio*] comicio M.

filia, non ob aliud quam quod mater eius in eodem coniugio manebat: nam Agrippa discidio domum imminuerat. et Caesar
87 quamvis posthabitam, decies sestertii dote solatus est. saevitiam annonae incusante plebe, statuit frumento pretium quod emptor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. neque tamen ob ea parentis patriae delatum et antea vocabulum assumpsit, acerbeque increpuit eos qui divinas occupationes ipsumque dominum dixerant. unde angusta et lubrica oratio sub principe qui libertatem metuebat, adulationem oderat.

88 Reperio apud scriptores senatoresque eorundem temporum

1. *in eodem coniugio*] i. e. univira esset, cuius rei honos. Tertull. de cast. exhort. 13: *monogamia apud ethnicos in summo honore est, ut et virginibus nubentibus univira pronuba adhibeatur, et sic auspicii initium est. item in quibusdam solennibus et auspiciis, ut prior sit univirae locus. certe Flaminica non nisi univira est.* Lips. sive potius, non divortio abisset a marito. patet ex iis quae de Agrippa subiicit. sic placebat etiam Mercero. Ern.

2. *dissidio*] scribendum *discidio* et hic et quotiescumque pro divortio haec vox occurrit. verissimum est enim quod observavit Giphanius, male hoc nomine a Scioppio reprehensus, *dissidium* esse dissensum animorum, *discidium* disiunctionem quae fit corpore, loco, domo. vide ad Liv. 25 18. Gron. vide quid prosit diligentia inspiciendorum librorum. non opus erat coniecturis, nec dicendum erat Ryckio ante hic *dissidio* lectum, se recipere *discidio*, si inspexisset veteres editiones. Beroaldus, ut IGronovius monuit, plane expressit *discidio*, idque e codice unico. Sed *discidio* etiam habent editiones Alciati, Rhenani, Aldi, Gryphii. non igitur recipitur sed restituitur *discidio*. adde ad 3 34. Ern.

3. *decies sestertii*] numerus hic in dote, quod observavimus, inter honestiores quasi legitimus et solemnis. notatque diserte Iuvenalis 10 335: *et ritu decies centena dabuntur antiquo.* et Seneca Consol. ad Helv. 12: *beatioresne istos putas quorum pantomimae decies sestertio nubunt, quam Scipionem cuius liberi a senatu in dotem aes grave acceperunt?* et Martialis non uno loco. Lips.

Ursino magis placet: *et Caesar quamvis posthabitam decies sestertium*, non *Sestertii*. fallitur: nam *dos decies sestertium* latinum non est, sed *dos decies sestertii*. Gron. est summa census senatorii illis temporibus. Ern.

4. *frumento pretium*] de modo pretioque annonae infra 15 72. Lips. *negotiatores* mox intellige frumentarios, ut in Sueton. Aug. 42, ubi male Casaubonus quosvis negotiatores intelligebat. Ern.

8. *increpuit eos qui*] Suet. Tib. 27: *alium dicentem sacras eius occupationes, et rursum alium, auctore eo senatum se adisse, verba mutare, et pro auctore suasorem, pro sacris laboriosas dicere coegit.* Ern.

dominum] rectissime. facta tantum suppetissent dictis. nam domini vox proprie nonnisi in servos, aut etiam coniunctos. de quo Exc. P. Lips.

11. *senatoresque*] non displiceat *senioresque*, primum quia saepe advocat noster testes eius aevi, qui fuissent in re praesenti, ut 3 16: *memini audire me ex senioribus visum inter manus Pisonis libellum*, et 11 28: *verum audita scriptaque senioribus tradam.* deinde quia peccatum et alias in ea voce, ut 13 50: *sed impetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, atti-*

Adgandestrii principis Chattorum lectas in senatu litteras, quibus mortem Arminii promittebat, si patrandae neci venenum mitteretur; responsumque esse non fraude neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci. qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant prodiderantque. ceterum Arminius abscedentibus Romanis et pulso Maroboduo regnum affectans libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit, liberator haud dubie Germaniae, et qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit, praeliis ambiguus, bello non victus. septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit, caniturque adhuc barbaras apud gentes, Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur, Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus recentium incuriosi.

nuere senatores, *dissolutionem imperii docendo ;* ubi certe scribo *seniores*, ut dicam in loco. possit tamen aliquis defendere hic senatores, quia res quasi arcano acta in senatu. sed viderit lector. a priori sententia Ianus Douza noster est, de quo plura dicere iubet et prohibet me amor. tollam manum, et in tam boni nominis memoria paullisper conquiescam. Lips. vulgatum defendunt Gruterus, Acidalius, Freinshemius; quod mihi quoque magis probabile. Ern.

3. *responsumque* M: vulgo *responsum*.

16. *celebris*] hanc terminationem pro masculino genere reperi etiam apud auctorem ad Herenn. 2 4, in libris quos vidi. alias optimi scriptores masculinum genus exprimunt *celeber*, ut in aliis prope omnibus huius formae adiectivis; in quibus soli fortasse aut maxime poetae interdum etiam terminationem in *is* genere masculino usurpant, quod studiosi elegantiae in scribendo non imitabuntur. itaque aliquando pronus fui in hanc sententiam ut Tacitum scripsisse putarem *celebratus*. Liv. 29 26: *partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ad ingentis incrementa gloriae celebratus*. nam ms codicem horum librorum saepe contractione vitiosa verborum peccare, iam aliquoties notavimus. vide ad c. 63, ubi *reditus* pro *rediturus*, et 3 17. frustra saepe in lexicis et indicibus laudatur hic nominativus, ut *locus celebris* in indice Quintiliani et in thesauro latinae linguae, *celebris deus* ex Tibullo etc, cum in locis iis qui laudantur, casus obliqui sint. sic Liv. 27 1 *equestris tumultus*, sed editiones quaedam veteres *equestres*, quod factum videtur ex *equester*. similiter 27 42 *equestris terror*. mss Put. Cantabr. *eques*, quod Salmasius et IGronovius recte putant factum ex *equester*, idque restituit Drakenborchius. *celebris* tamen in omnibus editionibus est etiam 13 47. 14 19. unde et h. l. nihil mutare ausus sum. Ern.

LIBER TERTIUS.

Breviarium. Agrippina cum Germanici reliquiis Brundisium, inde Romam pervenit. eae tumulo Augusti illatae, et funus ductum. Drusus in Illyricum redit. CnPiso cum Romam redisset, veneni et maiestatis postulatus. dicta causa cum omnia infensa et infesta experiretur, manus sibi affert. Tacfarinas bellum in Africa renovat; quod opprimitur a LApronio proconsule. Lepida Aemilia adulterii et veneni defertur damnaturque. Papia Poppaea lex ad id tempus asperius exercita mollitur a Tiberio, et nexus eius exsolvuntur. iterum Africam incurrit Tacfarinas; cui tutandae Iunius Blaesus deligitur. equites aliquot Romani maiestatis damnantur. Galliae rebellant ducibus Iulio Sacroviro et Iulio Floro, infeliciter, quia a legionibus Germanicis copiae earum caesae et ipsae ad vetus iugum retractae. CLutorius eques maiestatis damnatus in carcere exanimatus est. cura luxus coercendi coepta et omissa. Drusus tribuniciam potestatem accipit. flamen Dialis vetitus provinciam sortiri. asyla Graecorum lustrata et repurgata. CSilanus repetundarum et maiestatis damnatus. Tacfarinatem Iunius proturbat, et fratrem eius capit. Iuniae illustris feminae mors et funus.

Haec triennio gesta, MValerio et MAurelio, Tiberio imperatore IV. et Druso Nerone II., CSulpicio et DHaterio consulibus.

1 Nihil intermissa navigatione hiberni maris Agrippina Corcyram insulam advehitur, littora Calabriae contra sitam. illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu et nescia tolerandi. interim adventu eius audito intimus quisque amicorum et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis e municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod naviganti celerrimum fidissimumque appulsu erat. atque ubi primum ex alto visa classis, complentur non modo portus et proxima maris, sed

5. *quique*] sic cum IGronovio restitui, quod praeter citatos ipsi habet etiam Rhenanus et Gryphius. Alii, IFGronovius Ryckius *quisque*. Ern. M *cuique*.

8. *fidissimumque*] sic praeter libros IGronovio laudatos Rhenanus. male irrepserat *fidelissimum*, quod verbum illi etiam alibi a librariis et operis typographicis substitutum est. Ern. *adpulsum* M.

9. *maris*] legendum *mari* censent Muretus, Freinshemius, Ryckius. sane *proxima maris* proprie sunt

moenia ac tecta, quaque longissime prospectari poterat, maerentium turba et rogitantium inter se silentione an voce aliqua egredientem exciperent. neque satis constabat quid pro tempore foret, cum classis paulatim successit, non alacri, ut assolet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi defixit oculos, idem omnium gemitus; neque discerneres proximos alienos, virorum feminarumve planctus, nisi quod comitatum Agrippinae longo maerore fessum obvii et recentes in dolore anteibant.
2 miserat duas praetorias cohortes Caesar, addito ut magistratus Calabriae Apulique et Campani suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur. igitur tribunorum centurionumque humeris cineres portabantur; praecedebant incompta signa, versi fasces; atque ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites pro opibus loci

pars maris proxima, non loca mari vicina. Ern.

4. *successit*] portum ingressa est. *succedere tectis* et similia frequenter apud Virgilium in primis et alios. sic etiam *subire* idem Virgilius Aen. 5 281, ubi Burmannus e Plinio (Ep. 9 26) laudat *subire portum*. ceterum locus Virgilianus maxime illustrat nostrum. Sergesti navis amiserat remorum unum ordinem. hinc tarde movebatur. sed ut de more alacriter portum ingrederetur, *vela facit tamen et plenis subit ostia velis*, velificatione usus pro remigatione. illustrant etiam quae viri docti de formula *inhibere remis*, quod faciunt ingressuri portum, dixere, Gronovius Obs. 4 26, et alii ad Cic. Att. 13 21. Ern.

6. *duobus cum liberis*] Iulia in Lesbo anno superiori nata (vide 2 54) et filio nescio quo. Ern.

7. *defixit oculos*] in terram de more tristium, e Virg. Aen. 6 469. Ern.

10. *in dolore*] Bongarsius deleri volebat *in*, ut 1 41 *recens dolore et ira*, aut ut referretur ad *anteibant*. Ern.

11. *magistratus*] municipales duumviros, quinqueviros et similes interpretatur Muretus. Recte. Ern.

14. *incompta signa*] de ornatu signorum dixi ad 1 24. de versis fascibus res sic habet. in dolore, quia omnia fieri praeter morem amant, etiam lictores fasces praeferebant inversos. Pedo in Eleg. ad Liviam 142: *quos primum vidi fasces, in funere vidi; et vidi versos indiciumque mali.* Statius Theb. 6 214: *versis ducunt insignibus ipsi Graiugenae reges.* nec fasces solum suos lictores, sed milites invertebant etiam scuta et arma. Virg. Aen. 11 93: *et versis Arcades armis.* manentque in militia nostra hodie vestigia eius ritus. adde, quod non indignum monitu, versionem hanc armorum non luctus solum notam fuisse, sed etiam transfugii et defectionis. Ammianus 26 9: *eumque secuti complures, iam gladios quatientes et pila, ad imperatorem transeunt, cum vexillis scuta perversa gestantes; quod defectionis signum est apertissimum.* sed quare hic, aut unde fasces? neque enim populi Romani magistratus adfuisse video. respondeo signa quidem praetorianorum fuisse: at fasces ipsius Germanici defuncti, qui cineribus praeferebantur, insignia nuper potestatis. addo quod designatores lictores suos habere soliti, qui funeris ordinem et solennia curabant. Lips.

15. trabea quid ad luctum? nihil.

vestem odores aliaque funerum sollennia cremabant. etiam quorum diversa oppida, tamen obvii et victimas atque aras dis manibus statuentes lacrimis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Tarracinam progressus est cum Claudio fratre liberisque Germanici, qui in urbe fuerant. consules Marcus Valerius et Gaius Aurelius (iam enim magistratum occeperant) et senatus ac magna pars populi viam complevere, disiecti et ut cuique libitum flentes, aberat quippe

immo contra utebantur ea in diebus solennibus laetisque, ut in equitum transvectione; quod Dionysius notat Ant. 6 13. sed et Domitiano decretum per honorem, ut quotiens consulatum gereret, *equites Romani, quibus fors obtigisset, trabeati et cum hastis militaribus praecederent eum inter lictores apparitoresque.* sic Suet. 14. denique nusquam trabea in luctu, equitesque Romae toga pulla usi in funere, ut reliqui cives. Credo igitur vestem hanc trabibus purpurae intextis (id enim trabea) sumptam hic non doloris indicium sed ordinis, ad discriminandum, inquam, in coloniis equitem a plebe, et splendorem funeri conciliandum. trabeae enim propriae equitum (nam Grammaticorum inventa hic non moror, qui faciunt etiam regum, ducum, augurum), et ideo *trabeata agmina* ipsi equites Statio in Epulo Domitiani (Silv. 4 2 32): *hic tum Romuleos proceres trabeataque Caesar agmina mille simul iussit discumbere mensis.* et 5 2 15 ad Crispinum; quem locum fusius adscribam, quia mei eget: *non te series inhonora parentum, obscurum proavis et priscae lucis egentem plebeia de stirpe tulit. non sanguine cretus turmali trabeque ac remis, et paupere clavo augustam sedem et Latii penetrale senatus advena pulsasti: sed praecedente tuorum agmine.* vere enim emendo, *non sanguine cretus turmali, trabeaque Remi, nec paupere clavo.* i. e. non tu ex plebe satus, imo nec ex ordine equestri. quem deinde describit tribus notis, luxuria non indecora ingenii, ut solet in illo poeta. *turmalem sanguinem* vocat, quia propriae equitum turmae; *trabeam Remi*, quia ii trabeati exemplo regum; *pauperem clavum*, i. e. angustum et artum, qui ordinis equestris. Lips. quae de trabea hic disputantur, partim confirmantur partim emendantur a Rubenio de Lato Clavo 1 5. de usu trabeae in funere Germanici Lipsio Germanici Lipsio consentit Ferrar. de Re Vestiar. p. 1. 1. 2 6. Ern.

1. *funerum solennia*] observa hunc ritum, quod alibi defunctis et usto iam cadavere nihilo minus non aras tantum statuebant, sed struebant et accendebant rogos, quasi verum ibi funus et cadaver esset. Ostendit hic locus, et Senecae ad Marciam c. 3. de Druso huius patre, qui in Germania obierat, et reliquiae item relatae: *mater longo itinere reliquias Drusi sui prosecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi toties illum amitteret.* ait *per omnem Italiam*, in coloniis nempe et municipiis, qua transibant, ut hic. Lips.

2. *diversa*] v. dicta ad 2 60. Ern.

4. *tarricinam* M.

6. *C. Aurelius*] sic codex et editiones Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi, Gryphii. *M* est ex emendatione, ducta e catalogo consulum in Dionis libris, et Cassiodoro, quorum, ut recte indicat IGronovius, non est ea auctoritas ut propterea aliquid in Tacito contra codicem scriptum debeat mutari. Ern.

magistratum occoeperant] ergo Ianuario haec mense gesta. Lips.

8. *disiecti*] satis hoc mirum, ubi consules et senatus; qui solent ordine et composite incedere sive stare. sed hic apparet aliter factum sparsosque fuisse. an quia sponte venerant? an id quoque testando do-

adulatio, gnaris omnibus laetam Tiberio Germanici mortem
3 male dissimulari. Tiberius atque Augusta publico abstinuere, inferius maiestate sua rati, si palam lamentarentur, an ne omnium oculis vultum eorum scrutantibus falsi intellegerentur. matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna actorum scriptura reperio ullo insigni officio functam, cum super Agrippinam et Drusum et Claudium ceteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint, seu valitudine praepediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non toleravit. facilius crediderim Tiberio et Augusta, qui domo non excedebant, cohibitam, ut par maeror, et matris exemplo avia quoque et patruus attineri
4 viderentur. dies quo reliquiae tumulo Augusti inferebantur, modo per silentium vastus, modo ploratibus inquies; plena

lori? cui confusio videtur adhaerere, nec decori cura. Lips. possis etiam ad solum populum referre. Ern.

8. *aberat quippe adulatio*] reddit rationem quare incompositi, sine arte, sine ambitione, atque ut natura dabat, doluerint. nempe quia et vere lugebant, sibi lugebant, non principi, suo dolori dabant, non alieno commodabant et venditabant lacrimas. dolendo non adulabantur Tiberium, quippe quem nemo ignorabat gaudere morte Germanici, utcumque tristitiam fingeret. Gron.

5. *Antoniam*] haec illa est Antonia Drusi, quam Plinius 7 18 ait numquam spuisse; illa, quam Valerius 4 3 3 mire laudat a continentia et amore in coniugem. Lips.

auctores rerum] sic hoc ipso libro c. 30: *C. Sallustius rerum Romanarum florentissimus auctor*. Ern.

diurna actorum scriptura] de actis diurnis abunde dictum a nobis ad Suet. Exc. I. dixit autem inverse pro *diurnorum actorum scriptura*, cuius formae multa exempla apud prosaicos huius aetatis. v. dicta ad eundem Suetonium Exc. 9. adde ad 4 32. Ern.

10. *visu* est ablativus absolutus, pro *si videret*, ut c. 14. sed qui modus loquendi. *perferre toleravit?* *perferre* et *tolerare* idem est. nisi *toleravit* idem est quod *ausa est*, quod non puto, τὸ *perferre* pro insititio habendum videtur, quo in margine quis τὸ *toleravit* explicavit. sed tamen et sic duriusculum est, *magnitudinem non toleravit*, pro non putavit se tolerare posse. an fieri possit *non speravit?* Ern.

11. *par moeror*] Heinsius concinnius fore putat *pari moerore*. non puto. in *par moeror* intellige *videretur*. Ern.

14. *vastus*] Pichena malebat *vastum*. at mihi falli vir optimus videtur. nam si *vastum silentium* accipimus, tam dies inquies fuit silentio quam ploratibus. at quid est *per silentium inquies?* apud Ovidium in regia Somni (Met. 11 602) *muta quies habitat*. apud Statium *pressisque silentia pennis muta sedent*. si ἀντὶ τοῦ *inquies* apud Tacitum esset *varius*, tolerarem. at Tacitus utrique proprium assignat verbum. *dies magna* dicitur, qua magna res gesta est; *dies faustus*, quo quid feliciter evenit. sic *dies vastus per silentium* est pars diei silentium habens, quasi in vasta solitudine. interdum prae nimio dolore stupentes conticuerant et in tanta multitudine erat silentium loci vasti et deserti; interdum ploratus quietem turbabat. sic c. 9. *die frequenti* est parte diei, qua homi-

urbis itinera, collucentes per campum Martis faces. illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, concidisse rem publicam, nihil spei reliquum clamitabant, promptius apertiusque quam ut meminisse imperitantium crederes. nihil tamen Tiberium magis penetravit quam studia hominum accensa in Agrippinam, cum decus patriae solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen appellarent, versique ad caelum ac deos integram illi subolem ac superstitem iniquorum precarentur.

5 fuere qui publici funeris pompam requirerent, compararentque quae in Drusum patrem Germanici honora et magnifica Augustus fecisset. ipsum quippe asperrimo hiemis Ticinum usque progressum, neque abscedentem a corpore simul urbem intravisse; circumfusas lecto Claudiorum Liviorumque imagines; defletum in foro,

num frequentia in publico versatur. Gron.

1. *collucentes — faces*] dixit ad morem priscum, quo ii qui funus prosequebantur, cereos manibus gestabant, candelas, funalia, faces. Donatus id obtinuisse eo censet, quia noctu olim cadavera solita efferri. super hoc more Exc. in A. Lips.

2. *miles cum armis*] sic 1 8: *die funeris milites velut praesidio stetere*. Gron. sic etiam Muretus. non credo. etiam funeri Drusi milites cum armis adfuere, sed non praesidii causa, verum ut cum populo exsequias celebrarent. Albinovanus ad Liviam v. 217: *armataeque rogum celebrant de more cohortes, et pedes exsequias reddit equesque duci*. Ern.

sine insignibus] i. e. sine toga praetexta, sine anulis, sine lato clavo. quae omnia accurate mihi dicta in scripto de funeribus singulari. Lips.

populus per tribus] an in tribus divisus et digestus, ut unaquaeque tribus suum proprium locum haberet? non puto. videtur intelligi simpliciter populus universus, et modus loquendi adhibitus iste, ut prioribus membris aptius responderet ultimum. Ern.

6. *solum Augusti sanguinem*] non vere. plures erant, ut Lepidi et Silani, ex Iulia nepte. sed reliquos velut degeneres, credo, arguunt, hanc solam Augusto dignam. Lips.

7. *unicum antiquitatis specimen*] perfectissimum exemplar antiquae virtutis femineae apud Romanos. formam loquendi copiose illustrat, more suo, Broukhusius ad Propertium 4 11 93. Ern.

9. *iniquorum*] forsitan *inimicorum* Rhenanus. hodie notissimum est *iniquos* etiam inimicos dici. *dii iniqui* sunt inimici, adversi, irati, ut exemplis non sit opus. Ern.

publici funeris pompam] i. e. talem qualis esse deberet in funere publico, qualis in funere Drusi fuisset, ut facile patet e sequentibus. sic recte Freinshemius et alii. non posuissem haec, nisi Vertranii ad h. l. nota doceret posse alicui haec obscura videri et male intelligi. de funere publico alio loco dicetur. Ern.

12. *Ticinum usque*] vide quaedam non vulgata apud Valerium Max. 5 5. Lips.

14. *Iuliorumque imagines*] Drusus hic in Iuliam familiam ne adoptione quidem venit. unde ergo in pompa funebri imagines illi gentis Iuliae? nisi forte, quia mater deducta in domum Augusti. haec et talia de summo pectore dici possunt: at mihi nondum evilnit coniectura mea *Liviorum*. causa duplici. primum, non

laudatum pro rostris; cuncta a maioribus reperta, aut quae posteri invenerint, cumulata. at Germanico ne solitos quidem et cuicunque nobili debitos honores contigisse. sane corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum: sed tanto plura decora mox tribui par fuisse, quanto prima fors negavisset. non fratres, nisi unius diei via, non patruum, saltem porta tenus, obvium. ubi illa veterum instituta, propositam toro effigiem, medi-

praeposuisset Claudios Iuliis Tacitus. id nefas. deinde cum a patre latae imagines, cur omissae a matre, quae praesertim antiquae et multae? Lips. add. Epist. Quaest. 4 3. sic et Muretus Freinshemius et alii. *Iulii* et *Livii* saepe in libris scriptis permutantur, ut ap. Liv. 22 35 (?) est haec emendatio mea opinione ita certa, ut eam in textum receperim, etsi e nota Ryckii intellexi tamen alicui vulgatum rectum videri posse. quamquam eius ratio admodum levis. nec quisquam poterit docere vitricorum imagines, omissis maternis, in funeribus praelatas; estque id credere perabsurdum. ceterum qui *Iuliorum* defendere et nos reprehendere volet, id debebit docere. frustra obloquitur etiam Mattius Opinion. I 19, qui conatur ostendere adoptatum in Iuliam familiam Drusum. ea omnia falsissima sunt. nec magis valet Broterii ratio, qui ob Augusti benevolentiam dicit Iuliorum imagines praelatas. sit ita. sed an propterea Liviorum imagines remotae? saltem et hae debebant commemorari. Ern.

2. *at*] *aut* M. et mox *deditos*.

3. *sane corpus*] ferendum esse quod corpus sine solita magnificentia crematum, quia procul Roma id factum sit. 11 23: *fruerentur sane vocabulo civitatis.* Ern.

6. *quanto*] legendum *quando* putabat Muretus, male. dixit more suo, pro: quanto magis ab initio, statim post mortem, sors negavisset debitos honores sepulturae. V. ad 1 57. Ern.

fratrem] scribe *fratres*, nisi sui et historiae oblitus Tacitus. duo enim Germanico superstites fratres, Claudius natura, adoptione Drusus, semperque eo nomine etiam hunc noster insignit. scripsit autem supra Drusum et Claudium Tarracinam usque progressos. Lips. mirifici sunt homines eruditi in defendenda vulgata: Claudium non pro homine habitum, qui tamen supra memoratur; per invidiam unum commemoratum, quasi hoc esset invidiam facere, si aperte mentiaris. supra 2 71 etiam commemoratur *frater*: sed ibi alia ratio est, ut ibi dixi. una ratio vulgatae defendendae est, si dicas intelligi *ullum, aliquem.* sed Lipsium verum vidisse puto. Ern.

8. bene *instituta* dixit, quia idoneis de caussis et virtutis studii iniiciendi caussa mores isti recepti, ut praeclare demonstrat Polybius 6 51; quem locum velim legi in primis a tironibus. Ern.

toro effigiem] ritum fuisse arbitror ut, si cadaver adhuc vegetum et coloratum, ipsum in toro sive lecto ostenderetur; sin autem, ut in peregre functis aut diu functis, aut non esset cadaver aut decore proponi non posset, tum effigies cerea eius loco in lecto ostenderetur. Colligo ex hoc loco, tum Dionis de Augusto, qui Nolae obierat, 56 34. *lectus erat*, inquit, *ex auro et ebore, purpureis auratisque stragulis; in cuius ima parte cadaver arcae inclusum latebat; effigies autem eius cerea triumphali habitu supra apparebat.* idem in Pertinacis funere, quod ei Severus sollenniter duxit, adnotavit idem scriptor 74 4. et in ipsius Severi Herodianus 4 3. Lips. ceterum Muretus Grotius Ryckius scribi volunt *propositam;* quod est verbum proprium in hac re.

tata ad memoriam virtutis carmina, et laudationes et lacri-
6 mas, vel doloris imitamenta? gnarum id Tiberio fuit; utque premeret vulgi sermones, monuit edicto multos illustrium Romanorum ob rem publicam obisse, neminem tam flagranti desiderio celebratum. idque et sibi et cunctis egregium, si modus adiceretur. non enim eadem decora principibus viris

Graeci dicunt similiter προτιθέναι, ut Herodianus l. c. verum puto. sic noster Hist. I 78: *fuere qui imagines Neronis proponerent*, ubi v. Gronovium, et in Diatr. in Stat. c. 6. praepositiones *pro* et *prae* in compositis centies permutantur in libris. saltem longe melius hoc, quam IGronovii *repositam* e Virg. Aen. 6 220: *membra toro defleta reponunt*. *propositam* etiam probat Heinsius (in Obs. Misc. l. c. p. 388), quem etiam v. ad Petron. 40, ubi si quis vellet scribi *toralia reposuerunt toris*, facilius probarem quam in h. l. Ern.

2. *doloris imitamenta*] simile in Claudii funere, 13 4. *ceterum peractis tristitiae imitamentis*. Lips. *vel* non disiunctive capio cum Freinshemio, sed pro *saltem*. sensus est, ut, si non vero dolore moverentur, saltem imitarentur simularentque dolorem. nam istis ipsis rebus quae commemoratae sunt, imitari dolorem solent, eaedemque l. c. imitamenta doloris dicuntur. Ern.

Gnarum id Tiberio fuit] delendum putat Muretus verbum *fuit*. sic 1 5: *gnarum id Caesari*. item 2 20: *nihil ex iis incognitum Caesari*. sed nulli tali legi se adstrinxit Tacitus, omittens interdum hoc verbum, interdum addens. non bene viri docti, quod semel aut aliquoties dixit Tacitus, id eum ubique ac semper cogunt dicere. nemo ita in dicendo ac scribendo constans ac semper sibi similis est. Ern.

3. *monuit edicto*] ita moris aetate illa, ut princeps populum peccantem aut exorbitantem alloqueretur per libellum coerceretque. eo respicit metaphora scita Senecae ep. 94: *praecepta sapientiae, quae affectus nostros velut edicto coercent et obligant*. et cave quidquam ibi mutes. Lips.

5. *cunctis*] an non magis *functis*? in vulgata mihi frigus. Lips. mihi multo maius frigus in τῷ *functis*. quid enim? an *functis* vel mortuis egregium erat, quod nemo eorum tam flagranti desiderio celebratus esset? immo et sibi, inquit, honestum decensque esse, et omnibus qui sic Germanicum desiderarent. maluit autem dicere *cunctis* quam *populo Romano*, quia mox voce *populi* usurus erat. nam gravi luctu et sibi honorem habitum significat, cui proximus erat Germanicus, et ipsos lugentes laudem mereri, quod sic testarentur quanti virtutes eius facerent. Gron. recte. sed *idque* esse vitiosum suspicor, pro eoque legendum *itaque*. clarum enim videtur, e consuetudine maiorum colligi quid deceat. Ern.

6. *non enim eadem*] sententia commoda. non eadem decere principes viros primoresque in re publica, et ipsum imperatorem; eadem, inquam, quae populum. huic luctum permitti, at non illis. plane hoc ipsis Tiberii verbis quasi expressum voluit Pedo v. 347: *non eadem vulgusque decent et culmina rerum*. Ennius poeta (apud D. Hieronymum in Epit. Nepotiani): *plebs hocce regi antistat; in loco licet lacrimare plebi, regi honeste non licet*. similia Euripides in Iphigenia v. 446. at vero in Taciti verbis legebam olim: *non enim decora eadem principibus viris et imperatori populo. modicis domibus* etc. populus imperator et princeps Romani sunt; ideoque contra de *modicis civitatibus* mox sequitur. probat Pichena, sed hoc amplius vellet: *populo, quae mod. d. a. civitatibus. convenisse*, etc. Lips. olim erat *et imperatori populoque*.

et imperatori populo, quae modicis domibus aut civitatibus. convenisse recenti dolori luctum et ex maerore solatia: sed referendum iam animum ad firmitudinem, ut quondam divus Iulius amissa unica filia, ut divus Augustus ereptis nepotibus abstruserint tristitiam. nil opus vetustioribus exemplis: quotiens populus Romanus clades exercituum, interitum ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit. principes mortales, rem publicam aeternam esse. proin repeterent sollennia, et quia ludorum Megalesium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent.

7 Tum exuto iustitio reditum ad munia, et Drusus Illyricos ad exercitus profectus est, erectis omnium animis spe petendae e Pisone ultionis, et crebro questu quod vagus interim per amoena Asiae atque Achaiae adroganti et sub-

modicis etc. quod nunc est in textu, e M restitutum a Pichena. Ern.

2. *dolori*] sic M, Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus, quod cur mutaretur, nulla necessitas fuit. itaque restituimus pro *dolore*. Ern.

5. *abstruserint*] Acidalius coniiciebat *absterserint*, frustra, ut opinor. vulgatum exquisitius est. Ern.

7. *funditus am. nob. f.*] respicit Fabiam familiam, et vulgarem traditionem sequitur, de qua Perizonius Animadv. Hist. c. 5 p. 193. s. Ern.

9. *Megalensium spectaculum suberat*] vides ergo multum temporis intercessisse a die mortis Germanici. nam mortuus ipse extremo Novembri. quod facile colligo ex Suetonii verbis scribentis (Calig. 6): *et ut fato functum palam factum est, non solatiis ullis, non edictis inhiberi luctus publicus potuit, duravitque etiam per festos Decembris mensis dies*, i. e. per Saturnalia, quae medio Decembri. at Megalensium spectaculum, de quo nunc, incidit in Nonas Aprileis, per quas *ludi matri mag*, ut in Kalendario notatum. Lips. in M est *Megalesium*, et in editionibus veteribus: itaque restitui. sic et in aliis auctoribus boni libri scripti et editi habent. vide copiose de hac scriptura dicentem Dukerum ad Liv. 34 54. ceterum miror Ryckio τὸ *suberat* suspectum esse, et pro eo velle rescribi *subierat*, quod *subesse* pro instare non reperiatur. si *subire* est prope accedere, adpropinquare, cur non *subesse* prope esse, adesse? et sic Plancus ad Cic. 10 21: *subesse propinquis locis.* Ern.

13. *petendae — ultionis*] Freinshemius coniicit *spe petendae*, Heinsius *ultioni:* sed deinde corrigit se, et vulgatam defendit aliis Taciti locis c. 9, 27, 41; quibus alia addi facile possent. ita intelligendum *caussa*. sed an dicimus *erecti sunt animi propter petendam ultionem?* immo *in ultionem*, *ad petendam ultionem*. Liv. 21 20: *erecti in expectationem belli.* Cic. Phil. 4 5: *erecti ad libertatem recuperandam.* sed pro eo dices tu quidem *libertati recuperandae*, stilo Taciti, non *propter libertatem recuperandam.* ceterum Freinshemii coniecturam veram puto. literae *spe* semel in antiquis libris scriptae bis legendae erant; cuius negligentia aut inscitia et alia loca corrupta. sperabant Drusum ultionem sumturum a Pisone: ecce ille abit ad exercitum. Ern.

14. *interim*] Heinsius coniicit *itinerum*. Frustra. Ern.

dola, mora scelerum probationes subverteret. nam vulga-
tum erat missam, ut dixi, a Gnaeo Sentio famosam vene-
ficiis Martinam subita morte Brundisii exstinctam, venenum-
que nodo crinium eius occultatum, nec ulla in corpore signa
8 sumpti exitii reperta. at Piso praemisso in urbem filio, da-
tisque mandatis per quae principem molliret, ad Drusum
pergit; quem haud fratris interitu trucem quam remoto aemulo
aequiorem sibi sperabat. Tiberius quo integrum iudicium
ostentaret, exceptum comiter iuvenem sueta erga filios fami-
liarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera
forent quae iacerentur, praecipuum in dolore suum locum
respondit: sed malle falsa et inania nec cuiquam mortem
Germanici exitiosam esse. haec palam et vitato omni secreto;
neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio, cum incallidus
9 alioqui et facilis iuventa senilibus tum artibus uteretur. Piso,
Delmatico mari tramisso relictisque apud Anconam navibus,
per Picenum ac mox Flaminiam viam assequitur legionem
quae e Pannonia in urbem, dein praesidio Africae duceba-
tur: eaque res agitata rumoribus, ut in agmine atque itinere
crebro se militibus ostentavisset. ab Narnia, vitandae suspi-
cionis, an quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare ac
mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras, quia navem tumulo
Caesarum appulerat; dieque et ripa frequenti, magno clien-
tium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, et vultu
alacres incessere. fuit inter irritamenta invidiae domus foro
imminens, festa ornatu, conviviumque et epulae, et celebri-

4. *nodo crinium*] v. Boettiger. Sabin. p. 109.

7. *haud*] pro *non tam*. ellipseos τοῦ *tam* in hac constructione etiam alia exempla notata Mureto ad h. l. vide Cortium ad Sall. Iug. 100, et Drakenb. saepe ad Livium. similiter noster loquitur infra c. 17. et 13 23 *tam* ante *quam* aberat a codice Budensi. Ern.

9. *sueta erga fil.*] mos igitur fuit principem donare aliquid filiis praesidum, qui e provinciis redirent atque ipsum adirent. exempla velim notari. Lips.

filiosfamiliarum una voce legendum monuit Mercerus, et recepit Pichena. in M sic esse testatur IGronovius. veteres editiones habent *filios familiarum*. Ern.

14. *praescripta et*] melius *praescripta ei*. Lips.

20. *ostentavisset*] quod alias dicitur *venditare*, *iactare*, h. l. *ostentare* dixit: verbis factisque legionis gratiam captasset. Ern.

23. *frequenti*] Sc. casu aliquo, ut apud Suet. Calig. 15, ubi v. dicta. Ern.

24. *vultu alacres*] ut ille apud Livium 2 61 Appius, et alii contemnentes accusationem. V. Suet. Tib. 2. Ern.

26. *festo ornatu*] ob laetitiam do-

tate loci nihil occultum. postera die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit. contra Vitellius ac Veranius ceterique Germanicum comitati tendebant, nullas esse partes Trioni; neque se accusatores, sed rerum indices et testes mandata Germanici perlaturos. ille dimissa eius causae delatione, ut priorem vitam accusaret obtinuit, petitumque est a principe, cognitionem exciperet. quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et patrum metuens: contra Tiberium spernendis rumoribus validum et conscientiae matris innexum esse: veraque aut in deterius credita iudice ab uno facilius discerni, odium et invidiam apud multos valere. haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quaque ipse fama distraheretur. igitur paucis familiarium adhibitis minas accusan-

mini redeuntis. ornatum festum intellegit laurum et lucernas. Iuvenalis 6 79: *ornentur postes et grandi ianua lauro.* de lucernis vide quae notavi in Electis I 4, et adde egregium Arriani locum in Serm. Epicteti 1 19: ἠξίωται δημαρχίας. πάντες οἱ ἀπαντῶντες συνήδονται. ἄλλος τοὺς ὀφθαλμοὺς καταφιλεῖ, ἄλλος τὸν τράχηλον, οἱ δοῦλοι τὰς χεῖρας. ἔρχεται εἰς οἶκον, εὑρίσκει λύχνους ἁπτομένους. ἀναβαίνει εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἐπιθύει. idem 2 17: τέκνον, ἂν σωθῇς, ἅψω λύχνους. ταῦτ᾽ ἐςὶ τὰ τοῦ φιλοσόργου. μέγα σοι ἀγαθὸν ἔςαι σωθέντι. τοιούτῳ καὶ λύχνον ἅπτειν ἄξιον. nec lucernas solum in diebus eiusmodi festis, sed etiam funalia cereosque accendebant. Panegyristes Theodosii c. 37: *quid portas virentibus sertis coronatas, quid aulaeis tardantes plateas accensisque funalibus auctum diem referam?* ubi ex optimo libro lego *aulaeis undantes plateas.* LIPS. In M est *festa ornatu*, idque expressere Beroaldus Alciatus Rhenanus Aldus; neque erat mutandum, cum sit exquisitius eo cui cedere coactum est. supra 2 69 *festa plebs* int. ornatu. itaque nec Pichenae coniectura opus, *festa*, *ornata*. paulo post *ac* additum ex antiquis editionibus. ERN.

4. *Trionis* malebat Muretus; quod est usitatius sane. sed etiam dativum bene habere puto cum Heinsio, qui comparat e c. 40 *libertati resumendae tempus*; quod similiter tentat Pichena, coniiciens *libertatis*. ERN.

5. *illa* M.

7. *exciperet*] nodum in scirpo quaerunt, qui *acciperet* vel *reciperet* tentant. *exciperet* est admitteret. GRON. similiter *excipere desideria, preces* Suetonius dixit Aug. 73. item *excipere* pro suscipere saepe occurrit. ERN.

10. *iudice ab uno facilius discerni*] non Tacitus hoc dicit, sed Piso post pessimum ministerium vanissimae spei serviens. Verius sanctior regis praeceptor Polit. 3 11: διὰ τοῦτο καὶ κρίνει ἄμεινον ὄχλος πολλὰ ἢ εἷς ὁςισοῦν. ἔτι μᾶλλον ἀδιάφθορον τὸ πολύ. καὶ καθάπερ ὕδωρ τὸ πλεῖον, οὕτω καὶ το πλῆθος τῶν ὀλίγων ἀδιαφθορώτερον. τοῦ δ᾽ ἑνὸς ὑπ᾽ ὀργῆς κρατηθέντος ἤ τινος ἑτέρου πάθους τοιούτου, ἀναγκαῖον διεφθάρθαι τὴν κρίσιν. ἐκεῖ δ᾽ ἔργον ἅμα πάντας ὀργισθῆναι καὶ ἁμαρτεῖν. GRON. adde, quae adolescentes regium imperium desiderantes dicunt ap. Liv. 2 3. ERN.

12. *distraheretur*] usitatius et frequentius est *differre* hoc sensu. quod

tium et hinc preces audit, integramque causam ad senatum
11 remittit. atque interim Drusus rediens Illyrico, quanquam patres censuissent ob receptum Maroboduum et res priore aestate gestas ut ovans iniret, prolato honore urbem intravit. post quae reo Lucium Arruntium, Titum Vinicium, Asinium Gallum, Aeserninum Marcellum, Sextum Pompeium patronos petenti, iisque diversa excusantibus, Marcus Lepidus et Lucius Piso et Livineius Regulus affuere, arrecta omni civitate,

etiam noster habet 1 4, mox c. 12. Ern.

5. *T. Arruntium*] Nic. Faber, vir quem probitas et eruditio iuxta amant (veris nec ambitiosis laudibus utor), notis ad Senecam patrem legendum censet *Lucium*, non *Titum*, verissime. est illustris ille vir, senator et consularis, Augusti iudicio dignus principatu, Tacito nostro saepe nominatus. Lips. idem placet Ryckio, qui eundem esse putat de quo noster 1 13. Ern.

Quid? *Fulcinium* Trionem patronum petit Piso? atqui is accusationem eius petiit obtinuitque, et mox etiam exsequitur. ambigo de lectione, nisi alius aliquis Fulcinius ab isto. Lips. Muretus emendabat *T. Arellium Fuscum;* qui fuit nobilis orator, aliquoties memoratus Senecae in controversiis. Ryckius coniiciebat *T. Vinicium:* id consentire cum scriptura M, in quo *Fulnicium*, testatur I. Gronovius; quod est nomen *T. Vinicius:* idque cum Gronovio recepimus, etsi in praenomine adhuc dubium reliquum est, annon potius M. esse debeat. nam *M. Vinicium* oratorem novi e 6 15. *T. Vinicius* non occurrit. sed *T.* magis consentit vestigiis scripturae *Fulcinium* in M; et sunt plures Vinicii oratores, quorum mentio apud veteres. Ern.

6. *Marcellum*] Eprium nomine; cuius celebre ingenium in foro. Lips. de quo in Dial. de Orat. 8. sed bene Freinshemius vidit *Aeserninum Marcellum* esse coniunctim legendum, ut edidere Gronovii, Ryckius. fuit Aeserninus Marcellus Asinii Pollionis nepos. V. Suet. Aug. 43. Ern.

Sex. Pompeium] est ille qui supra cum Apuleio consul; quem Valerius Maximus amicum patronumque suum nimis plena manu laudat 4 7. vocat clarissimum ac disertissimum virum. et 2 6 8 adsignificat proconsulem eum Asiae fuisse, comite se. vocat ibi *virum ut omnibus virtutibus, ita humanitatis quoque laudibus instructissimum;* additque *fecundissimum sermonem ore eius quasi e beato quodam eloquentiae fonte manasse.* nec dissentit Ovidius, qui vitam illi suam fortunasque non uno loco refert acceptas. v. lib. 4 de Ponto el. 1 et 4 et 5. ut appareat hunc Sextum amicum unice fuisse Musis studiisque, et ideo a nobis fugitivam memoriam eius non frustra retractam. Lips.

7. *M. Lepidus*] utrum est is de quo 1 13 et infra c. 35, an alter, de quo 4 56? Prioris dignitas et gravitas non patitur credere, nisi forte propinquus Pisonis fuit. alterius socordia, quae ei obiicitur, vix sinit credere idoneum patrocinio suscipiendo fuisse. sed potest etiam alius ab his esse. fuere enim plures Pisones. Ern.

L. Piso] orator, de quo 2 34. fratrem Cn. Pisonis putat Muretus. Ern.

8. *Livineius*] primam litteram geminandam, ut sit *L. Livineius*, ut in veteribus numis scribitur, monet Muretus. de scriptura ipsius nominis concedo; et sic est 14 17, quamquam ibi editi olim *Lividineius.* de praenomine dubito, cum etiam infra absit, et Tacitus in ponendis omittendisque praenominibus variet.

quanta fides amicis Germanici, quae fiducia reo; satin cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius. iis haud alias intentior populus plus sibi in principem occultae vocis aut

12 suspicacis silentii permisit. die senatus Caesar orationem habuit meditato temperamento. patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adiutoremque Germanico datum a se, auctore senatu, rebus apud Orientem administrandis. illic contumacia et certaminibus asperasset iuvenem exituque eius laetatus esset, an scelere exstinxisset, integris animis diiudicandum. "nam si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exuit, eiusdemque morte et luctu meo laetatus est, odero, seponamque a domo mea, et privatas ini-

Ern. *Liveneius* M, sicut paulo ante *Lepedus*.

1. *quae fiducia reo*] imitatus est illud Virgilii, *quae sit fiducia capto* (Aen. 2 75), ut iam monuit Muretus. Ern.

2. *ac premeret sensus suos Tiberius ac* (in marg. *an*) *promeret. iis* M. *τὰ ac premeret* in unico libro posteriori loco meram esse delirationem librarii, Pichenae subscribo; neque aut inde faciendum *an promeret*, aut tam puerilis atque *ὀχληρώδους*, ut Lucilius recte iudicat, lusus lenocinio *τὸ σεμνὸν* suum condonasse Tacitum censeo. *satin* dixit, non *utrum*, ut alteram quoque dubitationis partem necesse fuerit adscribi. quae praeterea hic moliuntur vel ipse Pichena, qui putat legendum *is haud alias intentior: populus plus etc.* vel Gruterus, qui *ac premeret* utroque loco delet, vel Acidalius, qui *iis* delet, ea me non afficiunt. nam de Tiberio, quod significat toties, quid opus nunc repeti? dein illa *populus plus sibi permisit*, curta et manca oratio est, nisi populus idem *haud alias intentior* accipitur. accedit quod, cum tria posuerit quae tum occupabant cogitationes hominum et suspensas habebant, parum commode duobus transmissis de tertio aliquid interiicitur, quod nemo ignorabat. quin si verum volumus, omnis haec periodus nihil aliud est quam repetitio et explicatio *τῶν arrecta omni civitate*, quae praecidi oportuerat mentione facta rerum quae cunctos etiam quietos sollicitarent. quasi esset: his, inquam, arrecta omnis civitas, his intentus populus magis quam unquam alias, plus etiam sibi iuris fecit aut in aurem loquendi de principe, aut in sermonibus repente vel obstinate tacendi neque exspectato sono ora solvendi. est enim ubi et silentium sit genus libertatis. docent apud nostrum Paetus Thrasea Helvidiusque Priscus eius gener. Gron. alterum *ac premeret* s. *an promeret* confidenter delere iubet etiam Heinsius. recte. mox *is* [e M] Pichena auctore recepit Ryckius. Broterius coniicit: *iis intentior populus, haud alias plus sibi etc.* non male. Ern.

5. *legatum*] in Hispania, ut apparet ex seq. Lips.

6. *adiutorem*] Iustinus 13 6, cum quae Eumeni essent attributae provinciae dixisset: *adiutores ei dantur cum exercitibus frater Perdiccae Alcetas* etc. Livius 6 22: *Volscum bellum MFurio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte LFurius datus, non tam e re publica quam ut collegae materia ad omnem laudem esset.* Suetonius Tib. 63: *per legatos et adiutores suos.* Gron.

micitias non vi principis ulciscar. sin facinus in cuiuscunque mortalium nece vindicandum detegitur, vos vero et liberos Germanici et nos parentes iustis solatiis afficite. simulque illud reputate, turbide et seditiose tractaverit exercitus Piso, quaesita sint per ambitionem studia militum, armis repetita provincia, an falsa haec in maius vulgaverint accusatores; quorum ego nimiis studiis iure succenseo. nam quo pertinuit nudare corpus et contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos tanquam veneno interceptus esset, si incerta adhuc ista et scrutanda sunt? defleo equidem filium meum, semperque deflebo: sed neque reum prohibeo quo minus cuncta proferat quibus innocentia eius sublevari aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit; vosque oro ne, quia dolori meo causa connexa est, obiecta crimina pro approbatis accipiatis. si quos propinquus sanguis aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia et cura valet, iuvate periclitantem. ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curia potius quam in foro, apud senatum quam apud iudices de morte eius anquiritur. cetera pari modestia tractentur. nemo Drusi lacrimas, nemo maestitiam meam spectet, nec si qua
13 in nos adversa finguntur." exin biduum criminibus obicien-

1. *non principis*] ita emendavimus. tamen, cum vetus lectio sit *novi principis*, aptius, ut nunc censeo, ex ea feceris *non ut princeps*, sive mavis *non vi principis*. non utar potestate quam princeps habet, sed noxas mihi illatas ut privatus ulciscar. Lips. primum etiam Faerno Vertranio aliisque, alterum Antonio Augustino et Ursino, tertium Mureto Mercero Freinshemio placuit. in hoc dissensu mihi licere putavi sequi, quod scripturae M esset convenientissimum, *non vi*; etsi video in hac lectione esse etiam corrigendum, ut in altera *non ut princeps*, *sed* pro *et*, quod non est in prima, quae vulgo hodie est in libris, *non principis*. Ern.

8. *contrectandum oculis*] sic etiam Lactantius de Opif. D. 1. quem locum male tentat Clericus in arte Crit. p. 3, 1 9 6. V. Heumannum in Parergis Crit. p. 147, et intp. Lactantii l. c. Cicero etiam (Tusc. 3 15) dixit *mente contrectare*; quod dici non posset, nisi et diceretur *oculis contrectare*. Ern.

21. *pari modestia*] ea aequitate, qua caussae privatorum apud iudices solent aut debent tractari. Ern.

23. *adversa finguntur*] nihil me movet Acidalii, aliquid post haec verba excidisse, suspicio. sed quia Tacito fere *adversa* sunt quae *secundis* opponuntur, hic eum scripsisse censeo *diversa*. ea enim et ipse et optimi quique saepe accipiunt pro

dis statuitur, utque sex dierum spatio interiecto reus per triduum defenderetur. tum Fulcinius vetera et inania orditur, ambitiose avareque habitam Hispaniam; quod neque convictum noxae reo, si recentia purgaret, neque defensum absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis. post quem Servaeus et Veranius et Vitellius consimili studio, sed multa eloquentia Vitellius, obiecere odio Germanici et rerum novarum studio Pisonem vulgus militum, per licentiam et sociorum iniurias, eo usque corrupisse ut parens legionum a deterrimis appellaretur; contra in optimum quemque, maxime in comites et amicos Germanici saevisse; postremo ipsum devotionibus et veneno peremisse; sacra hinc et immolationes nefandas ipsius atque Plancinae, petitam armis rem publi-
14 cam, utque reus agi posset, acie victum. defensio in ceteris trepidavit. nam neque ambitionem militarem neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversum imperatorem infitiari poterat. solum veneni crimen visus est diluisse; quod ne accusatores quidem satis firmabant, in convivio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes. quippe absurdum videbatur, inter aliena servitia et tot adstantium visu,

istis quae aliter *contraria* dicimus. vide indicem. Iustinus 3 4: *oraculi diversa sententia fuerat*. Suet. Iulio 1: *diversarum partium habebatur*. nemo, inquit, Drusi lacrimas, meam moestitiam spectet, ne incitetur illis ad condemnandum innoxium: nemo, quae in contrarium de nobis falso sparguntur, ne sontem eo facilius absolvat. Gron. si vulgatum verum est, pertinent verba ad rumores de morte Germanici a Tiberio laete accepta. Ern.

3. *ambitiose avareque*] illud refer ad exercitus, hoc ad socios sive provinciales: mox *licentia* et *iniuriae sociorum* commemorantur. adde initium c. seq. Ern.

6. *Servaeus*] de hoc ipso Tacitus 6 7. Lips.

12. *immolationes nefandas*] de quibus 2 75. *nefandae* dicuntur, quia impie in Caesarum domum. sic etiam Freinshemius et Ryckius capiunt. Ern.

13. *petitam armis rem publicam*] nempe bello provinciae inferendo, ut mox. Ern.

16. *cuique*] *cui* M.

19. *super eum Piso*] interior ergo discubuit Germanicus ut dignissimus. de quo ordine sedendi non omnia mihi dicta in Convivio. dicam alibi plene et apertis tibiis. Lips.

21. *visu*] legendum videtur Pichenae et Heinsio *visus*. sed tamen utcunque ferri potest *visu*, i. e. in oculis tot adstantium. immo a Tacito est. sic supra c. 3: *magnitudinem mali perferre visu non toleravit*, ubi vide notam. sensus: si tot adstantes viderent; si tot adstarent qui videre possent. Tacitum porro constructiones libenter variare, id quoque iam aliquoties vidimus. Ern.

ipso Germanico coram, id ausum. offerebatque familiam reus, et ministros in tormenta flagitabat. sed iudices per diversa implacabiles erant, Caesar ob bellum provinciae illatum, senatus nunquam satis credito sine fraude Germanicum interisse. . . scripsissent expostulantes; quod haud minus Tiberius quam Piso abnuere. simul populi ante curiam voces audiebantur: non temperaturos manibus, si patrum sententias evasisset. effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias ac devellebant, ni iussu principis protectae repositaeque forent. igitur inditus lecticae et a tribuno praetoriae cohortis deductus est, vario rumore, custos saluti an mortis exactor sequeretur.

15 eadem Plancinae invidia, maior gratia; eoque ambiguum habebatur quantum Caesari in eam liceret. atque ipsa, donec mediae Pisoni spes, sociam se cuiuscun-

2. *ministros*] servos Germanici, qui tum ministeria mensae obiissent. Ern.

5. *scripsissent expostulantes*] alieno loco haec inserta. mihi sententia praeclare reddi videtur, si iis amotis legas *senatus, nunquam satis credito sine fraude Germanicum interiisse: simul populi ante curiam voces audiebantur.* quo tamen illa quae superant remittenda sint, mihi non liquet. Lips. verba *quod haud m. T. q. P. a.* Muretus supra poni volebat, post *arguentes.* quod nescio an cuiquam probabile videri possit. multo frigidior est ratio Schefferi (in Obs. Misc. t. 8. p. 290). frustra coniecturae super hoc loco exercentur. Ern.

8. *effigiesque Pisonis*] id solet in damnatis. Iuvenalis 10 58: *descendunt statuae restemque sequuntur.* Lips.

9. *devellebant*] sic rescripsimus pro vulgato *divellebant*, quod est ab h. l. alienum. *devellebant* est revellebant, sc. a basibus. sic reposuimus apud Sueton. Domit. 22, ubi omnes libri ante habebant *divellebant*, secutusque est exemplum nostrum Oudendorpius. codex ms saepissime in hac syllaba vitiosus est, ut iam aliquoties vidimus. ad *devellebant* refer mox *protectae.* ceterum restat aliquid difficultatis in diversitate temporum, *traxerant — devellebant*, foretque pronum corrigere *devellerant.* sed non arbitror id necessarium. partim iam devellerant et trahebant ad gemonias, partim adhuc moliebantur et devellere tentabant. Ern.

11. *saluti* M. vulgo *salutis.*

Exactor, qui praepositus ad exigendum perficiendumque, et quasi custos. Livius 2 5 de Bruto filios plectente: *ei qui spectator erat amovendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit.* Plinius Ep. 9 37: *ac deinde ex meis aliquos operis exactores, custodes fructibus ponam.* Romae marmor epitaphium (ap. Grut. 594 2). *M. Aurelius Augg. nn. lib. Epaphroditus exsactor operum dom. nn.* Tacitus in suppliciis fere usurpat, ut 11 37: *denunciat centurionibus, qui aderant, exsequi caedem . . . custos et exactor e libertis Euodus datus.* Ambrosius de Tobia c. 9: *dum vadis cum adversario tuo ad magistratum, da operam liberari ab illo, ne forte producat te ad iudicem, et iudex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem.* sed et ἁπλῶς reperio, quasi muneris nomen, exactor, ut in Museo Carpensi (ap. Grut. l. c. n. 3.) *Sex. Pompeius Faustus Sex. Pompeii exactor.* Lips.

que fortunae et, si ita ferret, comitem exitii promittebat. ut secretis Augustae precibus veniam obtinuit, paulatim segregari a marito, dividere defensionem coepit. quod reus postquam sibi exitiabile intellegit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis durat mentem senatumque rursum ingreditur; redintegratamque accusationem, infensas patrum voces, adversa et saeva cuncta perpessus, nullo magis exterritus est quam quod Tiberium sine miseratione, sine ira, obstinatum clausumque vidit, ne quo affectu perrumperetur. relatus domum, tanquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit obsignatque et liberto tradit, tum solita curando corpori exsequitur. dein multam post noctem, egressa cubiculo uxore, operiri fores iussit; et coepta luce
16 perfosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est. audire me memini ex senioribus visum saepius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit; sed amicos eius dictitavisse litteras Tiberii et mandata in Germanicum contineri, ac destinatum promere apud patres principemque arguere, ni elusus a Seiano per vana promissa foret; nec illum sponte exstinctum, verum immisso percussore. quorum neutrum asseveraverim: neque tamen occulere debui narratum ab iis qui nostram ad iuventam duraverunt. Caesar flexo in maestitiam ore, suam invidiam tali morte quaesitam apud senatum. . . crebrisque interrogationibus exquirit qualem

1. *exitii*] proclive est coniicere *exilii*. *comes exilii*, *fugae* saepe occurrit. quod et Huetio placuit. Cicero ad Div. 13 71: *itinerum navigationum laborum et periculorum meorum omnium socius et comes*. adde infra 4 13. sed vulgatum verum puto, propter verba *si ita ferret* sc. res, fortuna; quae de ultimo malo sermonem esse arguunt. Ern.

6. valde inclino ad *redintegrataque accusatione*, quod certe elegantius foret. sed et vulgatum ferri potest, quod et in audiendis criminibus molestia est. Ern.

7. *adversa et saeva*] sic Catilinae post primam Ciceronis orationem in Senatu habitam eo nomine, cum maledicta in consulem congereret, *obstrepere omnes; hostem atque parricidam vocare*. Gron.

17. *continere* vulgo.

18. *destinatum promere*] eiusdem sententiae fuit quod Suetonius scripsit, Tib. 52: *quem* (Pisonem) *mox huius criminis reum putant quidam mandata prolaturum, nisi ea secreta obstarent*, loco hodie non corrupto solum sed defecto. conatur tamen ingeniose Torrentius: *ni Seianus secreto obstaret*. Lips.

24. putant vulgo post *senatum* aliquid, velut *queritur*, excidisse, ideoque asteriscum ponunt indicandae lacunae; quod negat Ryckius ita esse, sed intelligi tale verbum posse. non negem id latere posse in verbis *flexo in moestitiam ore*, sed ita copula *que* locum non haberet; quae

Piso diem supremum noctemque exegisset. atque illo pleraque sapienter, quaedam inconsultius respondente, recitat codicillos a Pisone in hunc ferme modum compositos. "conspiratione inimicorum et invidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati et innocentiae meae nusquam locus est, deos immortales testor vixisse me, Caesar, cum fide adversum te, neque alia in matrem tuam pietate; vosque oro, liberis meis consulatis, ex quibus Gnaeus Piso qualicunque fortunae meae non est adiunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit, Marcus Piso repetere Suriam dehortatus est. atque utinam ego potius filio iuveni quam ille patri seni cessisset. eo impensius precor ne meae pravitatis poenas innoxius luat. per quinque et quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus quondam divo Augusto parenti tuo probatus, et tibi amicus, nec quicquam post haec rogaturus, salutem infelicis filii rogo."

17 de Plancina nihil addidit. post quae Tiberius adulescentem crimine civilis belli purgavit (patris quippe iussa nec potuisse filium detrectare), simul nobilitatem domus, etiam ipsius quoquo modo meriti gravem casum miseratus. pro Plancina cum pudore et flagitio disseruit, matris preces obtendens, in quam optimi cuiusque

indicat verbum praecessisse, quod ipsa cum *exquirit* coniungeret. Ern.

1. *atque illo*] non fugiet corruptio loci attentum lectorem. quis enim erit ad quem haec referantur, *atque illo*? nullum certe nomen praeivit. puto mutila esse. nisi sint, scribe *atque filio*. est enim *εὔλογον* filium Pisonis attulisse parentis codicillos, et ab eo quaesisse Tiberium singulatim de morte. Lips. *filio* placet etiam Ryckio. alii *illo* ad libertum referunt: sed ita vox liberti post *crebrisque* exciderit necesse est. verum non mihi fit credibile libertinum in senatum admissum, et tamdiu praesentem fuisse ut crebro interrogari a Tiberio posset; qui ne signatores quidem testamenti paterni in senatum admiserat ad signa sua agnoscenda, qui non senatorii ordinis essent, auctore Suetonio Tib. 23. nam quod Broterius in hoc ipso Suetonii loco libertum Caesaris dicit recitantem in senatu Augusti testamentum commemorari, id non satis est ad refellendum. nam in tali brevi ministerio potuit adhiberi, non praesens esse, cum res agerentur. pro *atque* Heinsius malebat *ad quae*. Ern.

5. *quatenus*] melius *quatinus*, i. e. quoniam. Lips. nempe e distinctione Grammaticorum vulgari; quod placet etiam Mureto. sed ei distinctioni usus contrarius est. v. Duker. ad Flor. 1 5, et quos laudat Drakenb. ad Liv. 2 55. Ern.

14. *per collegium*] quian Augusto collega, an quia Tiberio ipsi? utrumque enim verum. et consul cum Augusto fuit a. u. 731, consul iterum cum Tiberio a. 747. Lips. non video quare neget Freinshemius Augusti collegam in consulatu fuisse Pisonem, cum ei consulatus in fastis adsignetur cum Augusto, sive ordinarius ille fuit, sive suffectus, ut Capitolinorum fastorum auctoritatem sequentibus placet. Ern.

secreti questus magis ardescebant. id ergo fas aviae, interfectricem nepotis adspicere, adloqui, eripere senatui. quod pro omnibus civibus leges obtineant, uni Germanico non contigisse. Vitellii et Veranii voce defletum Caesarem, ab imperatore et Augusta defensam Plancinam. proinde venena et artes tam feliciter expertas verteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamque aviam ac patruum sanguine miserrimae domus exsatiaret. biduum super haec imagine cognitionis absumptum, urgente Tiberio liberos Pisonis matrem uti tuerentur. et cum accusatores ac testes certatim perorarent respondente nullo, miseratio quam invidia augebatur. primus sententiam rogatus Aurelius Cotta consul (nam referente Caesare magistratus eo etiam munere fungebantur) nomen Pisonis radendum fastis censuit, partem bonorum publicandam, pars ut Gnaeo Pisoni filio concederetur, isque praenomen mutaret; Marcus Piso exuta dignitate et accepto quinquagies sestertio in decem annos relegaretur, concessa

5. *perinde*] haec est scriptura M, quam expressere Beroaldus et Alciatus. utrum data opera an culpa operarum mutatum sit in *proinde*, nescio. nam aeque hae proclives in hanc confusionem ac librarii, de quibus centies hoc observatum est a doctis viris. iam in Rhenani editione et Aldi *proinde* reperitur. atque habet aliquid commodi *proinde*. videntur enim ratiocinari: quia in Germanico impune fuit, idem experiri licebit in Agrippina etc. tum *perinde* quod significare potest, iam inest in verbo *verteret*. sed tamen non ausus sum ab antiqua lectione discedere, non satis gravi, ut opinor, necessitate urgente. Ern.

8. Ryckius putat necessario legendum *super hac imagine*: nam *super* cum accusativo hic locum non habere. idque recepit Broterius. sane nondum mihi locum occurrere memini, in quo esset *super haec* pro *in his* sive *his*. sed tamen etiam durum *super imagine cognitionis absumere*. an Tacitus dedit *biduum per haec*, *imagine cognitionis*, *absumtum?* quod rei et Taciti consuetudini aptissimum. Ern. M *haec*, puncto posito sub e.

11. *magis* post *miseratio* intelligendum; cuius formae multa exempla a doctis saepe notata sunt. quod obiter monendum fuit, ne tirones aliquid excidisse putarent. vide quos laudat Cortius ad Sall. Cat. 8 initio. Ern.

13. *magistratus*] non vane id notat. prisco enim more magistratus a iudicandi onere immunes. Cicero in Verrem 1 10 et alii. Lips.

16. *praenomen mutaret*] quod et factum, nisi Dio mihi imponit, qui 59 20 Lucium (non Cnaeum) Pisonem, CnPisonis et Plancinae filium, praefuisse Africae sub Claudio tradidit. Lips.

dignitate] senatoria videlicet. ita inferius scriptum *exuere ordinem*. Lips.

17. *quinquagies sestertio*] sunt nobis centum vigintiquinque millia Philippicum. videsis opes eius aevi, etiam ab hoc exemplo, et quomodo vel exsuli provisum. vere ergo Seneca Cons. ad Helv. 12: *eo temporum luxuria prolapsa est*, *ut maius viaticum exsulum sit quam olim patrimonium principum fuit*. Lips. frustra laborant Muretus et Ursinus,

18 Plancinae incolumitate ob preces Augustae. multa ex ea
sententia mitigata sunt a principe: ne nomen Pisonis fastis
eximeretur, quando Marci Antonii, qui bellum patriae fecis-
set, Iuli Antonii, qui domum Augusti violasset, manerent.
et Marcum Pisonem ignominiae exemit, concessitque ei pa-
terna bona, satis firmus, ut saepe memoravi, adversum pecu-
niam, et tum pudore absolutae Plancinae placabilior. atque
idem, cum Valerius Messalinus signum aureum in aede Mar-
tis ultoris, Caecina Severus aram ultioni statuendam censuis-
sent, prohibuit, ob externas ea victorias sacrari dictitans,
domestica mala tristitia operienda. addiderat Messalinus
Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Drusoque ob
vindictam Germanici grates agendas, omiseratque Claudii
mentionem. et Messalinum quidem Lucius Asprenas senatu
coram percunctatus est an prudens praeterisset; ac tum de-
mum nomen Claudii adscriptum est. mihi, quanto plura
recentium seu veterum revolvo, tanto magis ludibria rerum
mortalium cunctis in negotiis obversantur. quippe fama spe
veneratione potius omnes destinabantur imperio quam quem
19 futurum principem fortuna in occulto tenebat. paucis post
diebus Caesar auctor senatui fuit Vitellio atque Veranio et
Servaeo sacerdotia tribuendi. Fulcinio suffragium ad hono-
res pollicitus; monuit ne facundiam violentia praecipitaret.
is finis fuit ulciscenda Germanici morte, non modo apud

ille delens *sestertio*, hic *sestertium* legens. Gron.

relegaretur] in M *religatur*, in editionibus est *relegatur*. Lipsius correxit. nam supra dixit *concederetur*. recte. fallitur IGronovius defendens *relegatur*, quasi non penderet a *censuit*; quod secus est. quid sententiae dictionem secutum sit, post demum memoratur. vide ad 2 63, 14 15 et 22. Ern.

4. *iulii*, *antonii* M. et

7. *dum*.

8. *signum*] Martis intelligit Freinshemius. recte, ut facile e seq. colligas. Ern.

10. *victoria* edidit Beroaldus, apposita stellula velut loco desperato. Victorius (ad Cic. ep. 1 19) corrigit *victorias* duplicata litera sequente. sed sic iam correxerat Rhenanus, quem alii secuti sunt. Ern.

24. *is finis fuit ulciscenda Germ. morte*] videtur in mente habuisse Livianum illud 1 44 *is finis censendo factus est;* quamquam haec forma saepe occurrit apud eundem. 2 30: *is finis populationibus fuit?* sed in istis locis dativo iunctum putatur, e consuetudine Livii, cuius exempla bene multa ibi congessit Drakenborchius. in priori quidem nihil impedit etiam ablativum putari *censendo*. etenim et in aliis formulis antique ponitur pro dativo, ut in his: *triumviri auro argento aere f. f.*, *comitia consulibus creandis*. sic mox ablativi sunt in isto *Drusus urbe egressus repetendis auspiciis*. v. 14 4. Ern.

illos homines qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore iactata. adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent, alii vera in contraria vertunt, et gliscit utrumque posteritate. at Drusus urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans introiit. paucosque post dies Vipsania mater eius excessit, una omnium Agrippae liberorum miti obitu. nam ceteros manifestum ferro vel creditum est veneno aut fame exstinctos.

1. *etiam secutis temporibus*] coniunctionis *sed* post negationem *non*, et *non modo* omissae frequentia exempla sunt apud Livium et Sallustium (v. Gronov. et Drak. ad Liv. 28 39, Cort. ad Sall. Cat. 18), quos noster libenter imitatur. Ern.

2. *adeo maxima quaeque*] similis querela Thucydidis 1 20: *οἱ γὰρ ἄνθρωποι τὰς ἀκοὰς τῶν προγεγενημένων, καὶ ἦν ἐπιχώρια σφίσιν ᾖ, ὁμοίως ἀβασανίςως παρ' ἀλλήλων δέχονται.* et statim: *οὕτως ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας, καὶ ἐπὶ τὰ ἕτοιμα μᾶλλον τρέπονται.* nec dubium quin ad haec loca respexerit noster. Lips.

3. *audita*] in M est *audire*, in editione item Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi; defenditurque a IGronovio ut substantive dictum. sed *comperta* sane desiderant *audita*, recteque sic correctum textum puto. deberet enim esse *quoquo modo audire pro comperire habent*, non *pro compertis*. vide Vechneri Hellenol. 1 10. ceterum *audita* primum reperi in Gryphiana mea. Ern. est in M, a correctore.

5. *urbe egressus*] quaeras quo haec egressio et reditio? ad morem priscum, quo obtinuit ut qui e provinciis cum imperio redirent, illud ipsum amitterent, simul intrassent urbem. ideo Livius 26 9: *QFulvio ne minueretur imperium, si in urbem venisset, decernit senatus.* et magis ad lucem Taciti, quod Dio 53 32 tradit, Augusto decretum perpetuum proconsulare imperium, ita ut nec si intra urbem venisset minueretur, neve necessum esset *ἀνανεοῦσθαι τὴν ἀρχὴν*, i. e. renovare sive repetere auspicia. nam auspicii nomine etiam imperium hic cape. sed cui rei Druso opus fuit repetito imperio? ad ovationem. nam qui triumphans ovansque urbem ingreditur, cum imperio id facit in illum diem: Drusus autem imperium amiserat, ingressus urbem ob fratris sui mortem. debuit ergo repetere, ut ovaret. eius sententiae sunt quae apud Ciceronem legis, spem triumphi abiicientem, ad Att. 7 7: *utar ea porta quam primam videro.* et apud Coelium ad Cic. ep. 6. *neque enim stulte Appius, qui, simul atque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in urbem triumphique postulationem abiecerat.* apud Ulpianum (l. ult. de off. proconsul.): *proconsul portam Romae ingressus deponit imperium.* iterum apud Cic. ad Att. 7 1: *mihi valde placet de triumpho nos moliri aliquid; extra urbem esse cum iustissima causa.* Lips. quid libera re publica fuerit *repetere auspicia*, vide docentem HValesium ad Liv. 3 30, apud quem pluribus locis *repetita auspicia* a magistratibus commemorantur. Ern.

6. *Vipstania* M.

7. *miti obitu* i. e. citra vim et ex fato. sed videamus. MAgrippae tres uxores fuerunt. prima Pomponia Attici filia, conciliante eas nuptias MAntonio triumviro, ex ea genuit Vipsaniam, de qua hic, Drusi matrem. altera Marcella Octaviae filia. ex ea quoque liberi, si Suetonio fides diserte id in Augusto tradenti, etsi nihil de iis postea reperias, et videatur ea proles non fuisse vitalis. tertia uxor Iulia. ex ea nati Caius et Lucius Caesares, Postumus Agrippa, Agrippina et

20 Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum a Camillo memoravi, bellum in Africa renovat, vagis primum populationibus et ob pernicitatem inultis, dein vicos exscindere, trahere graves praedas; postremo, haud procul Pagyda flumine, cohortem Romanam circumsedit. praeerat castello Decrius impiger manu, exercitus militia et illam obsidionem flagitii ratus. is cohortatus milites ut copiam pugnae in aperto facerent, aciem pro castris instruit. primoque impetu pulsa cohorte, promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos quod inconditis aut desertoribus miles Romanus terga daret; simul excepta vulnera et, quanquam transfosso oculo, adversum os in hostem intendit,
21 neque praelium omisit, donec desertus suis caderet. quae postquam Lucio Apronio (nam Camillo successerat) comperta, magis dedecore suorum quam gloria hostis anxius,

Iulia. in his plerisque vera Taciti nota. Caius enim et Lucius veneno crediti periisse, Agrippina fame, Postumus ferro. Iuliam excipio, cuius mortem 4 71 ita narrat ipse Tacitus ut ex natura videatur, ferri aut veneni nulla mentione. Lips.

5. *Pagyda* M: vulgo *Pagida*] quem alio nomine Belum dici Plinius 5 17 ait. Lips. mentionem Plinii h. l. alienam esse, quod Plinianus ille fluvius Pagida in Phoenice est, non in Africa, recte monuit Ryckius. Ern.

10. *inconditis*] disciplinae militari nulli, nedum Romanae, adsuetis. sic *inconditum agmen* dixit Curtius 4 14 et alii. Ern.

11. *simul excepta vulnera*] varietas interpungendi huius loci indicare videtur eum non eodem modo intellectum ab editoribus. nam veteres editiones punctum habent ante et post haec verba; quam interpunctionem servant Lipsianae, quas vidi. Gronovianae contra iungunt praecedentibus et sequentibus, commatibus tantum positis. Ryckius puncto seiungit ab antecedentibus, sed coniungit sequentibus. sed nemo aliquid animadversionis huic loco addidit. enimvero quaeri potest ad quod verbum vel expressum vel intelligendum haec verba referantur. id hoc modo indagabimus. *excepta vulnera* sunt haud dubie Decrii, non primo impetu fugatorum militum. igitur non ad antecedens referri verbum possunt. nec excepta sunt post illa dicta: nondum enim in hostem rursus irruerat. itaque non intelligi potest *sunt*, quod videntur voluisse qui haec verba a ceteris separarunt punctis. nihil aliud igitur restat nisi ut putemus Decrium signiferis et militibus ostendisse vulnera, quae ipse exceperit fortiter pugnando, iisque ostendendis et exprobrare ignaviam et fortitudinem incendere voluisse, ut alii simili tempore fecere. unde fit ut aut verbum huic rei exprimendae positum, velut *ostendit* vel *ostentat*, *nudat*, exciderit, aut e sequentibus *os in hostem intendit* intelligendum sit; quod tamen durius esse omnes, ut opinor, videbunt. *ostendit* potuit excidere, quod sequens membrum verbo simili finiretur. neque indecorum Tacito duo iuncta membra verbis ὁμοιοτελεύτοις ponere, cum etiam Livius verbum *ostendere* ipsum bis aliquo loco sic ponat. ceterum similia loca plura memini me apud auctores reperire. Virgilius Aen. 5 357, quamquam alia in caussa, *et simul his dictis faciem ostentabat*, ubi multi libri *ostendebat*. Ern.

raro ea tempestate et e vetere memoria facinore, decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos fusti necat. tantumque severitate profectum ut vexillum veteranorum, non amplius quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias praesidium cui Thala nomen adgressas fuderint. quo praelio Rufus Helvius gregarius miles servati civis decus rettulit, donatusque est ab Apronio torquibus et hasta. Caesar addidit civicam coronam, quod non eam quoque Apronius iure proconsulis tribuisset, questus magis quam offensus. sed Tacfarinas perculsis Numidis et obsidia aspernantibus spargit bellum, ubi instaretur, cedens, ac rursum in terga remeans. et dum ea ratio barbaro fuit, irritum fessumque Romanum impune ludificabatur: postquam deflexit ad maritimos locos, illigatus praeda stativis castris adhaerebat, missu patris Apronius Caesianus cum equite et cohortibus auxiliariis, quis velocissimos legionum addiderat, prosperam adversum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.

2. Totidem Sallustiana verba Servius citat ad Aen. 2 201, *sorte ductos fuste necat.* quod ad Crassum referendum videri in decimatione cohortis unius, vere observavit noster Douza. Lips. e M *fusti* restituit Pichena, cum ante vulgo legeretur *fuste.* similiter apud Vell. 2 78 extr., ubi editiones *fuste percussit*, ms. *fusti*, quod late adserit, etiam Taciti loco allato, Heinsius ad illum locum. *fusti* etiam infra 14 8 et 44 meliores libri. de supplicio autem hoc tirones legant Polyb. 6 36, Lipsium Milit. 5 18. Ern.

8. *iure proconsulis*] huc refer illud Suetonii 32: *corripuit consulares exercitibus praepositos, quod de tribuendis quibusdam militaribus donis ad se referrent, quasi non omnium tribuendorum ipsi ius haberent.* Lips.

10. *obsidia aspernantibus* i. e. cum nollent obsidere aut oppugnare ultra praesidia Romana, male bis terque accepti. Lips.

spargit bellum] non est late extendit, ut Freinshemius in Indice interpretatur: sed diversis locis vel diviso exercitu vel vagando gerere. hoc quidem loco, ut sequentia clare arguunt, significat cum copiis vagari incertis locis, et ubique circumferre bellum, ut Livius loqui solet. cum diviso exercitu locis diversis bellum geritur, dicitur etiam *distrahi* bellum. formulam *spargere bellum* posteriori hoc sensu illustrat Burmannus ad Val. Fl. 5 488, Lucan. 3 64. Ern.

14. *adhaerebat: missu patris*] hic locus in editis interpunctione laborat, eaque caussa videtur fuisse quare editores, inde ab Rhenano et Aldo, *missuque* dederint, cum e M. Beroaldus *missu* edidisset, quod a Pichena restitutum est. fraudi fuit omissio copulae ante *inligatus*, quae est sane hoc loco durior, sed tamen a Taciti oratione non aliena. antecedens est *postquam deflexit ad maritimos locos*, (et) *inligatus praeda stativis castris adhaerebat:* iam deinde consequens, de rebus Tacfarinatis conversis, *missu patris Apronius Caesianus . . . prosperam pugnam facit* etc. igitur post *adhaerebat* colon posuimus. *adhaerebat* ms, non *haerebat*, ut editi. *haerere* sane usitatius et elegantius dixisset; hincque correctio nata. pro *inliga-*

22 At Romae Lepida, cui super Aemiliorum decus Lucius Sulla et Gnaeus Pompeius proavi erant, defertur simulavisse partum ex Publio Quirinio divite atque orbo. adiciebantur adulteria, venena, quaesitumque per Chaldaeos in domum Caesaris, defendente ream Manio Lepido fratre. Quirinius post dictum repudium adhuc infensus, quamvis infami ac nocenti miserationem addiderat. haud facile quis dispexerit illa in cognitione mentem principis: adeo vertit ac miscuit irae et clementiae signa. deprecatus primo senatum ne maiestatis crimina tractarentur, mox Marcum Servilium e consularibus aliosque testes illexit ad proferenda quae velut reticere voluerat. idemque servos Lepidae, cum militari custodia haberentur, transtulit ad consules, neque per tormenta interrogari passus est de iis quae ad domum suam pertinerent. exemit etiam Drusum consulem designatum dicendae primo loco sententiae; quod alii civile rebantur, ne ceteris assentiendi necessitas fieret, quidam ad saevitiam trahebant: neque enim cessurum nisi damnandi officio.

tus frustra Heinsius coniiciebat *inlectatus*. *illigatus* est, qui Livio saepe *impeditus praeda*. Ern.

2. *L. Sulla — proavi*] hoc late demonstrat et probabiliter, fatente ipso IGronovio, Norisius ad Cenot. Pis. p. 257. Ern. *et* M: vulgo *ac*.

4. *quaesitumque per Chaldeos*] quod semper capitale. *cui autem opus est perscrutari super Caesaris salute, nisi a quo aliquid adversus illam cogitatur vel optatur, aut post illam speratur et sustineatur? non enim ea mente de caris consulitur, qua de dominis*, ait apposite ad hanc rem Tertull. Apol. 35. Lips. formam loquendi IGronovius illustrat e Propertii 1 7: *atque aliquid duram quaerimus in dominam.* quod tamen ibi aliter dicitur. Ern.

6. *dictum repudium*] non ita capies, quasi alibi dixerit de eo repudio: sed *dicere* repudium usurpat, quod *mittere* vulgo. i. e. postquam repudiasset eam Quirinius. repudiarat autem ante annos 20. Suet. Tib. 49. Lips.

8. *vertit*] quidnam? an *signa irae et clementiae*? non putem. intelligam *se*. mutavit saepe orationem, modum agendi. Ern.

11. *ad proferenda*] vide ad 2 53. Ern.

12. Acidalius volebat legi *reticeri*. sensus est, quae ante simulaverat se reticeri velle. verba duriora sunt et vix sana. negat Broterius: utinam docuisset, *velut voluerat* sic dici. Ern. *reicere* M.

militarem custodiam, uti se habuit, paullo uberius explicavi, non tibi veterane, sed tibi tiro, in Exc. nostris in *B*. Lips. de custodia apud magistratus idem agit ad 6 3. Ern.

15. *Consulem designatum*] Appianus B. C. 2 5: *Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν, ὃς ἐς τὸ μέλλον ᾕρητο ὑπατεύειν. ὧδε γὰρ Ῥωμαίοις ὁ μέλλων ὑπατεύσειν πρῶτος ἐςφέρει γνώμην, ὡς αὐτὸς, οἶμαι, πολλὰ τῶν κυρουμένων ἐργασόμενος, καὶ ἐκ τοῦδε εὐβουλότερόν τε καὶ εὐλαβέςερον ἐνθυμησόμενος περὶ ἑκάςου.* Lips. adde Sallust. Cat. 50. Ern.

18. *neque enim cessurum nisi damnandi officio*] Boxhornius putat ex his liquere, primo cedentem loco,

23 Lepida ludorum diebus, qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili maiores suos ciens ipsumque Pompeium, cuius ea monimenta et adstantes imagines visebantur, tantum misericordiae permovit ut effusi in lacrimas saeva et detestanda Quirinio clamitarent, cuius senectae atque orbitati et obscurissimae domui destinata quondam uxor Lucio Caesari ac divo Augusto nurus dederetur. dein tormentis servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubellii Blandi, a quo aqua atque igni arcebatur. huic Drusus assensit, quanquam alii mitius censuissent. mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum ne bona publicarentur. tum demum aperuit Tiberius compertum sibi etiam ex Publii Quirinii servis veneno eum a Lepida petitum.

ultimo sententiam Drusum dixisse, et quidem *damnandi officio*, i. e. ut sic auctis damnantium suffragiis Lepida damnaretur. scilicet adeo inops erat Tiberius paratorum ad damnandum quos vellet perdere, ut quae vinceret absolventes una, Drusi sententiam in postremum differendam haberet. unde autem constat Drusum ultimo loco sententiam dixisse? neque enim, quod censuerunt aliqui priores mitius, prior etiam Rubellius Blandus, cui Drusus accessit, inde sequitur hunc post omnes demum rogatum. varia illa iudicia fiebant in senatu, simulatque Drusum Tiberius sententiae primo loco dicendae, ut consulem designatum, necessitate solvisset. qui peiorem in partem hoc interpretarentur, coniiciebant eum velle Lepidam condemnari. nam si absolvi vellet, utique non erat passurus ut gratiam, quam initurus erat primus auctor clementiae, alius occuparet. quod eventus comprobavit. *neque enim cessurum nisi damnandi officio*, est, non enim daturum aliis priorem locum nisi ad invidiosam causam damnandi. ut recte et alii omnes acceperunt. Gron. Ferrarius (in Elect. I 10) coniicit *adsensurum*, frustra. quid est *adsentiri damnandi officio*? si esset *damnantibus*, alia res esset. nunc quaeritur quare primo loco in censendo cedat. altera coniectura est, ne quod ipse censuisset, ceteris necessario censendum videretur, tamquam volente Tiberio, qui filio subiecisset quid censeret. altera, quia damnari vellet Lepidam Tiberius; cuius sententiae primum auctorem nollet esse filium. vide etiam I Gronovium. Ern.

3. *ea monumenta*] de ipso theatro accipienda esse, quod Pompeius exstruxerat quodque Pompeii theatrum saepe vocatur, recte monuit Freinshemius. *monumenta* sunt aedificia publica, alicuius cura sumtuve exstructa. v. Clavis Ciceron. in h. v. Ern.

4. *misericordia* M.

6. *obscurissimae domui*] abunde infra hoc ipso libro. Lips.

7. *destinata uxor L. Caesari*] non alibi quam in lapide repperi hanc historiam, qui Bergomi visitur, *Pudens M. Lepidi. l. grammaticus. procurator eram Lepidae, moresque regebam. dum vixi, mansit Caesaris illa nurus. Atteius philologus discipulus.* post damnationem demum positus lapis videtur; et Pudenti adscripta gloria, tamquam illo vivo Lepida casta, bona. Lips. hanc inscriptionem exhibent Gruterus p. 653. et alii. ea suspecta est Ryckio ad h. l, primo quia *nurus Caesaris* dicitur, cum tantum desti-

24 Illustrium domuum adversa (etenim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Aemilii Lepidam amiserant) solatio affecit Decimus Silanus Iuniae familiae redditus. casum eius paucis repetam. ut valida divo Augusto in rem publicam fortuna, ita domi improspera fuit ob impudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit adulterosque earum morte aut fuga punivit. nam culpam inter viros ac feminas vulgatam gravi nomine laesarum religionum ac violatae maiestatis appellando, clementiam maiorum suasque ipse leges egrediebatur. sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis, memorabo, si effectis in quae tetendi, plures ad curas vitam produxero. Decimus Silanus in nepti Augusti adulter, quanquam non ultra foret saevitum quam ut amicitia Caesaris prohiberetur, exsilium sibi demonstrari intellexit, nec nisi Tiberio imperitante deprecari senatum ac principem ausus est Marci Silani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam praecellebat. sed Tiberius gratis agenti Silano, patribus coram, respondit se quoque laetari quod frater eius e peregrinatione longinqua re-

nata fuerit; deinde quia pater eius M. dicitur, cum Q. praenomen habuerit; tertio quia contra rationem temporis Atteius Pudentis discipulus vocatur. primae duae rationes dubitandi evanescent, si hanc inscriptionem non de hac Lepida sed de alia, quae Drusi coniunx fuit, cuius pater MLepidus, quae post patris mortem damnata est (v. 4 20, 6 40), accipiamus; ad quam video eam relatam esse a Peschvicio in Comm. de Familia Caesarum August. § 92. egit de hac inscriptione etiam Norisius l. c. Ern.

5. malim *in re publica:* opponitur enim *domi*, et exprimit, quod alias opponitur τῷ *domi*, *foris*, *publice*. sic et Huetio placuisse testatur Broterius. negat ipse necessarium esse, sed non docet *fortunam in rem publicam* dici latine. Ern.

11. *tendi*] Heinsius coniiciebat *intendi*, ut alibi *intendi ad curas* H. 2 67. sed etiam *tendere* rectum est. *tendere in aliquid* est conari aliquid, suscipere; quo sensu saepe dici *tendere* etiam lexica docent, intellectu pronominis *se* sive etiam *animum*. ut dicimus *intendere iter*, *cursum*, et *tendere* apud Livium 23 34. adde Drakenborchium ad Silium 10 73. sic etiam dici potest *tendere animum* et *intendere*. sed pro *tendi* legendum *tetendi*. nam prima syllaba in talibus perfectis saepissime excidit. vide exempla bene multa apud Drakenborchium ad Liv. 37 53, quo in loco pariter codex non unus *tendisse* pro *tetendisse*, quod recte illi praetulit Drakenborchius. ceterum non ignora locum Senecae Herc. fur. 538: *rates carbasa tenderant*. nam in altero Propertii 3 6 37, qui laudari solet, Broukhusius recte dedit et defendit *nexisse*. Groslotius volebat *tendo*. Ern.

plures ad curas] vide ad 4 11. Ern.

16. elegans coniectura Acidalii: *qui super insignem nobilitatem et eloquentia praecellebat*. *et* pro etiam. Ern.

18. *grates* vulgo.

vertisset; idque iure licitum, quia non senatus consulto, non lege pulsus foret. sibi tamen adversus eum integras parentis sui offensiones, neque reditu Silani dissoluta quae Augustus voluisset. fuit posthac in urbe, neque honores adeptus est.

25 Relatum deinde de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus, post Iulias rogationes, incitandis caelibum poenis et augendo aerario sanxerat. nec ideo coniugia et educationes liberum frequentabantur, praevalida orbitate: ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur; utque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. ea res admonet ut de principiis iuris, et quibus modis ad hanc multitudinem infi-

1. *non SC, non lege*] observa. triplex ratio sive via a patria abeundi. primum iussu decretoque senatus, quasi rei publicae interesset. quae ratio validissima, nec facile veniam aut indulgentiam inveniebat. ideo Augustus in Agrippa Postumo, *multa de moribus adolescentis questus, ut exsilium eius SC sanciretur perfecerat.* Ann. 1 6. altera ratio per indices et sententiam ex lege. haec quoque firma et olim usurpata. at tertia novitia, cum princeps in exsilium mittebat, quae verius relegatio tantum erat, et velut a parente publico (nam et patribus domi ac privatim hoc ius) facta. Ovidius omnes tangit Trist. 2 1 135: *nec mea decreto damnasti facta senatus; nec mea selecto iudice iussa fuga est. tristibus invectus verbis* (*ita principe dignum*) *ultus es offensas, ut decet, ipse tuas. adde quod edictum, quamvis immite minaxque, attamen in poenae nomine lene fuit, quippe relegatus, non exsul, dicor in illo.* gradatim ibi vides tres has species; et levissimam ac lenissimam tertiam, quae auctoritate magis quam iure constat. cum tamen edicta principum vim legis haberent, verbo *legis* et hanc speciem Tacitus est complexus; et cum nulla harum intervenisset, aperte quidem, Tiberius redeundi merito gratiam fecit. Lips.

6. *Papia Poppaea*] lex apud veteres in multa fama et usu; de qua ubertim disseruimus in Exc. et multa ad Taciti aliorumque lucem, in *C.* Lips.

7. *incitandis* i. e. augendis atque intendendis. Lips. Pichena putat etiam *incitatas poenas* dici fortasse, quia iacebant nec erant in usu. locum haberet haec interpretatio, si legeretur *excitandis*. v. Obs. 2 16. Gron. ceterum si poenae caelibatus auctae sunt, ante legem Papiam Poppaeam tales poenae fuerint necesse est. cum autem nulla talis lex ante fuerit, ut docuit Lipsius in Excursu, poenae intelligendae sunt de notis censorum; de quibus idem Lipsius. Heinsii coniecturae, *irritandis*, *invitandis*, argutiores sunt quam ut probare possim. Ern.

9. *praevalida orbitate*] quia id genus omnes captabant, colebant. Seneca Cons. ad Marc. 19: *in civitate nostra plus gratiae orbitas confert quam eripit; adeoque senectutem solitudo ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum simulent et liberos eiurent et orbitatem manu faciant.* Lips.

11. *subverteretur*] sic e M restituit Pichena, quem secutus est IGronovius. sic habent etiam editiones Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi, Gryphii. recentiores *subverterentur*. Ern.

nitam ac varietatem legum perventum sit, altius disseram.
26 vetustissimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant. neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. at postquam exui aequalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat, provenere dominationes, multosque apud populos aeternum mansere. quidam statim, aut postquam regum pertaesum, leges maluerunt. hae primo rudibus hominum animis simplices erant; maximeque fama celebravit Cretensium, quas Minos, Spartanorum, quas Lycurgus, ac mox Atheniensibus quaesitiores iam et plures Solo perscripsit. nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco. sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtempe-
27 rarent. pulso Tarquinio, adversum patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis et firmandae concordiae; creatique decemviri, et accitis quae usquam egregia, compo-

3. *coercitationibus* M, syllaba *ta* punctis notata.

4. *suopte ingenio* refertur ad *honesta*, non ad *vetustissimi*. sic Liv. 2 30: *sed curae fuit consulibus et senioribus patrum, ut imperium suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio*. Gron. Acidalius autem et Ursinus referebant ad *vetustissimi*, malebantque *peterent*, cum etiam sequatur *cuperent*; quod non adeo displicet. neque tamen contra libros aliquid mutem, et ut saepe dixi, Tacitus variat libenter modos loquendi. *suopte ingenio* autem non referam ad *honesta* (non quaeritur iam de rebus per se honestis) sed ad *peterentur*. *suopte ingenio* est *sponte*, quod opponitur *praemiis*. sine praemiorum spe petebantur honesta, insito amore honesti. Ern.

5. *morem*] *mortem* M.

7. *incedebat*] oriebatur, ut 15 37: *postquam tenebrae incedebant*. Liv. 29 24: *timorque in exercitu incederet*, ut IFGronovius rescripsit. aut invaserat animos, grassabatur, ut multis locis apud Livium. vide Gronovium ad l. c. adde 4 46. Ern. *incidebat* M.

11. de *Cretensium* re publica et legibus lege Polybium 6 43, ubi negat primo Spartanae similem, deinde laudandam fuisse, quod Xenophontem Platonem Ephorum et Callisthenem tradidisse dicit; quibus adde Aristotelem de re publica 2 9. Ern.

13. *Solon*] M *Solo*, quae terminatio et ipsa proba est, ut saepe docuere viri docti in talibus nominibus. vide, quem hic laudat IGronovius, IFGronovium ad Senec. Agam. 514. nominatim ap. Valer. M. 8 9 in mss est *amantissimus patriae Solo*, ut l. c. tradit Gronovius. Ern.

nobis Romulus] viri docti iam laudarunt locum Pomponii in l. 2 de Origine Iuris: *initio civitatis nostrae populus sine certa lege, sine iure certo primum agere instituit; omniaque manu a regibus gubernabantur*. Ern.

sitae duodecim tabulae, finis aequi iuris. nam secutae leges etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen dissensione ordinum et apiscendi illicitos honores aut pellendi claros viros, aliaque ob prava, per vim latae sunt. hinc Gracchi et Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor nomine senatus Drusus; corrupti spe aut illusi per intercessionem socii. ac ne bello quidem Italico, mox civili omissum quin multa et diversa sciscerentur, donec Lucius Sulla dictator abolitis vel conversis prioribus, cum plura addidisset, otium ei rei haud in longum paravit, statim turbidis Lepidi rogationibus, neque multo post tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agitandi. iamque non modo in commune sed in singulos homines latae quaestiones; et
28 corruptissima re publica plurimae leges. tum Gnaeus Pompeius tertium consul, corrigendis moribus delectus, et gravior remediis quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit. exin continua per viginti annos discordia, non mos, non ius; deterrima quaeque impune, ac multa honesta exitio fuere. sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae triumviratu iusserat abolevit, deditque iura quis pace

1. *finis aequi iuris*] non de extremo tempore capiam cum Freinshemio, sed de absolutione et perfectione iuris. tabulis XII perfectis absolutum quoddam iuris aequi corpus extitit, quam ei laudem Cicero et alii tribuunt; neque ei quicquam accessit magnopere novis legibus. sic Ciceroni (Planc. 25) *consulatus* dicitur *finis honorum populi*; eodemque modo (Tuscul. 2 1) *finis sperandi* est summum quod quis sperare potest. ceterum ea quae sequuntur, ex historiis illustrare nihil attinere putavi, cum ex omnibus historiae Romanae compendiis, Floro, Velleio etc. cognoscere de iis liceat. Ern.

11. *Lepidi rogationibus*] de quibus Florus 3 23, et quaedam Sallust. in Fragm. l. 1. Lips.

licentia] per legem tribuniciam, quam Cicero vocat, sive Pompeiam, latam a Pompeio in primo consulatu, qua tribunis plebis ius pristinum restituit. vide Clav. Cic. Ern.

13. *in singulos homines*] per privilegia, ut Ciceroni accidit, quae per leges sacratas et XII tabularum irrogare nefas erat. Ern.

16. *auctor idem ac subversor*] nam leges de ambitu et iudiciis tulit, et in suis amicis non servavit, imo perrupit. ex Dione, Asconio, aliis. Lips. adde legem de iure magistratuum et de petitione Caesaris absentis. Suet. Caes. c. 28. de tribunicia potestate, quam sustulisse videtur, tribunis, qui intercesserant pro Caesare, armis persequendis, vide Caes. B. C. 1 (?) 5 et 7. Ern.

18. *per viginti annos*] rotundus numerus, non verus. nam a Pompeii secundo consulatu ad Augusti sextum intersunt anni 24. Lips.

21. *abolevit*] uno edicto. v. Dio 53 2. Ern.

quibus uteremur est, quod cum

et principe uteremur. acriora ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papia Poppaea praemiis inducti, ut, si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia

Pomponio dicas *aleremur*, regeremur, viveremus. *pace*, i. e. per pacem terra marique ab ipso restitutam, nullo iam civilium armorum metu, eoque non talia qualia triumviratu iussa, quae saepe temporum erant, non iustitiae; praesentis et paucorum, non perpetuae publicaeque utilitatis. *pace* igitur iam reducta, sed *et principe*, nempe instituto, introducto, exorto, summae rei praeposito, velut eorum vindice ac defensore. per pacem sub principe, quia pacis interfuit omnium potestatem ad unum conferri; cui scilicet ea non posset eripi, iamdudum parata, confirmata, succincta armis inter victos aut inermes atque imbelles. Gron.

1. *acriora*] assentior Pichenae, *artiora*. Lips. nisi forte magis ad vim verbi *vincula* quam ad verbum ipsum respexit. *custodias* quidem *acres* supra habuimus 1 6. sed ibi custodiis aptius verbum est quam h. l. vinculis. Ern.

inditi — inducti] haec verba quam varie tentata sint, non dicam. Muretus *inditi* et copulam *et* deleri volebat. sed verbum *inditus* frequens est Tacito, nec eiusmodi ut a librariis ortum videatur. *inditi custodes* haud dubie bene dicuntur pro impositis, haec enim duo verba in multis modis loquendi permutari possunt, ut *indere* et *imponere nomen*, *castellum rupi* 4 46, etc. ut etiam monuit Gronovius in nota proxima. sed *inditi* sive *impositi legum custodes* non possunt intelligi nisi de magistratibus hac de causa constitutis, ut videant ne qui contra leges peccent, nam accusatores, qui et ipsi custodes legum dicuntur 4 30, *alliciuntur*, non *imponuntur*. tales ab Augusto nulli constituti sunt. itaque mihi in mentem venit sic esse legendum: *acriora ex eo vincula indita, custodes ex lege P. P. praemiis inducti*. *vincula indita* non raro occurrunt. etiam Tacitus noster sic dixit 11 1. durius porro est *custodes lege P. P. praemiis inducti*; nec est frustra illud *et*, quod in codice est, et corruptum reliquae corruptioni locum dedit. *legis praemia* et *ex lege* promiscue dici nulla dubitatio est. sic infra c. 55: *obsequium inde in principem et aemulandi amor validior quam poena ex legibus et metus*; quamquam si quis malit τὸ *et* delere, nulla alia voce reposita, non valde repugnem. etenim et sic dici potuit. Heinsius quoque vidit aliquid ex hac emendatione. sic enim vult rescribi: *artiora ex eo vincula indi, ac custodes l. P. P. praemiis induci*. nostrum lenius esse omnes, ut opinor, videbunt. pro *inducti* possis etiam coniicere *inlecti*, ut infra 4 30 dicuntur *elici*: sed non necessarium puto. Ern. v. Walch. emend. Liv. p. 67.

2. *praemiis inducti*] delatores scilicet accusatoresque. Suet. Ner. 10: *praemia delatorum Papiae legis ad quartas redegit*, ut appareat praemia magna fuisse, et fortean tertiam aut semissem. Lips.

visi] legendum *ut si*. Lips. accipio *ut si*: de reliquo bonam spem habeo. ab eo tempore, inquit, quod legibus pace et principe usi sumus, quod pax reducta et novo imperii nomine, nova potestate, principe, iuncta locum iuri et iudiciis dedit, acrius stringebant et impediebant leges, severiusque (si non et saevius interdum) animadversum et exercita vindicta in illos qui tenerentur; nec tanta impunitas et suffugia, quanta in libertate aut per motus civicos vel grassantes vel impendentes. neque enim, ut prius, exspectatum, donec alicui forte liberet diserto inimicitias exsequi nomine deferundo, aut magistratus mulctam diceret, de qua ad populum certaretur: sed *inditi custodes et praemiis inducti*, hoc est, capita legibus addita, quibus praemia definiebantur accusatoribus, delatoribus, quadru-

teneret. sed altius penetrabant, urbemque et Italiam, et quod usquam civium, corripuerant; multorumque excisi status. et terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque e praetoriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexus modicum in praesens levamentum fuere.

29 Per idem tempus Neronem e liberis Germanici, iam ingressum iuventam, commendavit patribus, utque munere capessendi vigintiviratus solveretur et quinquennio maturius

platoribus, sycophantis, tanquam bonis viris et custodibus legum et cognitoribus populi ac defensoribus. vel Papia Poppaea quam insigniter illos invitat! sed minore invidia, cum populus in partem praedae vocaretur, et magna specie aequitatis, ut quum tanta privilegia maritatis et patribus essent proposita, si tamen ab illis per matrimonia et susceptos liberos appetendis caelibes cessarent, eorum in relicta et legata iuri populus omnium parens succederet, atque iis ut caducis frueretur. *inditi* impositi, ut 4 46 *castella rupibus indita*, et 11 1 *vinclis inditis*. *custodes*, ut 4 30. Cicero Div. in Caecil. de repetundis 5: *cuius legis non modo a populo Romano, sed etiam ab ultimis nationibus severi custodes requiruntur*. adde in eadem c. 20 et 21. ut et pro Roscio Amerino 20. illud [Freinshemii], *ut si non utilitate publica moverentur, saltem ob suam mercedem transgressores earum deferrent*, neque invenio in Tacito nec requiro, aut eo locum quasi mancum suppleri existimo. potuit hoc Augusto in mente aut praetextum tantae acerbitati fuisse: Tacitus, si hominem novi, sentiebat non opus esse praemiis: delatores qui non castigat et esse patitur, satis invitare. pergit: ceterum non intra aequa stetit delatorum impotentia. neque enim satis habebant ea criminari quae palam erat lege obligari: sed velut altius introspicientes et penitius scrutati vim et sententiam legis casus et criminum genera infinita commenti erant, ut propemodum nemo insons esset; et pari vehementia per omnes imperii Romani partes, quicquid ubique civium esset, nihil saepe minus exspectantes in ius raptabant. non enim capio *sed haec altius*. Tacitus cum effert *penetrabant* et *corripuerant*, intellectum voluit *custodes* isti custodiendi, sive accusatores. GRON. *altius penetrabant*, dixit ut 2 36. plus sibi arrogabant quam lex et consilium legislatoris volebat. ceterum cum Gronovio et Ryckio credo nihil deesse; ideoque et asteriscum, qui hic erat post *ut si*, removi. *ut si* retinui, quod iam Gronovius receperat. ERN.

2. *multorumque excisi status*] hoc est quod antea dixit: *omnisque domus delatorum interpretationibus subvertebantur*. et calumniae multae in hac lege circa ingenuitatis iura et similia, ut periclitaretur non dubie multorum status. Plinius Paneg. 34 de hisdem: *vidimus delatorum iudicium quasi grassatorum, quasi latronum. non solitudinem illi noviter, sed templum, sed forum insederant. nulla iam testamenta secura, nullus status certus. non orbitas, non liberi proderant. auxerat hoc malum principum avaritia. advertisti oculos*, etc. quibus in verbis emendo, *non solitudinem illi, non iter;* quod perperam coaleverat, *noviter*. itinera sane insident obsidentque grassatores. LIPS.

9. *capessendi Vigintiviratus*] non ergo aditus ad maiores honores nisi illo adepto? apparet ex his verbis, itemque e Dione de Claudio 60 5: *τοὺς γαμβροὺς τότε ἐν τοῖς εἴκοσιν ἀνδράσιν ἄρξαι καὶ μετὰ τοῦτο*

quam per leges quaesturam peteret, non sine irrisu audientium postulavit. praetendebat sibi atque fratri decreta eadem petente Augusto. sed neque tum fuisse dubitaverim qui eiusmodi preces occulti illuderent: ac tamen initia fastigii Caesaribus erant, magisque in oculis vetus mos, et privignis cum vitrico levior necessitudo quam avo adversum nepotem. additur pontificatus et, quo primum die forum ingressus est,

πολιαρχῆσαι ἐν ταῖς ἀνοχαῖς ἐκέλευσε, καὶ ὀψέ ποτε πέντε ἔτεσι θᾶσσον τὰς ἄλλας ἀρχὰς αἰτῆσαι σφίσιν ἐπέτρεψεν. vigintiviros aperuit nobis solus Dio 54 26, triumviros monetales, triumviros capitales, quattuorviros viales, decemviros stlitibus. instituti sunt hoc numero ab Augusto (antea ad viginti sex erant) a. 741. Dionem adi, atque etiam Festum in voce Praefecturae; cuius locum Cuiacius emendavit Obs. 11 24. Lips.

9. *quinquennio maturius*] vides ergo quam aberret vir doctus et Italiae suae suada, qui negat legitimam ullam aetatem quaesturae fuisse. fuit, praeter hunc locum, Spartianus in Iuliano c. 1: *quaestor ante annum quam legitima aetas sinebat designatus est.* Suet. Calig. 1: *quaesturam quinquennio antequam per leges liceret, et post eam consulatum gessit.* sed quaenam illa? vide in Exc. *D.* Lips. *quaesituram* M.

2. *praetendebat sibi*] vide Dionem de Tiberio 53 28 in actis a 730; de Druso 54 10 in actis a. 735. Lips.

4. *ac tamen*] frustra Muretus *haec tamen. ac tamen* exprimit Graecorum *καίτοι*, quo in argumentando utuntur. enimvero tum facilius ferri tales preces poterant, quod in recenti imperio mollius tractandi hominum animi et occultanda dominatio, memoresque adhuc erant homines veteris rei publicae, qua peterentur talia a senatu. Ern. *fastidii* M.

5. *magisque in oculis*] quasi dicat: tamen alii non illudebant, et attendebant haec initia et gradus ad principatum esse, quaesturam, inquam, extra ordinem aut aetatem datam, et solutionem a vigintiviratu. itemque attendebant vetus et ab Augusto institutum, non recens a Tiberio; quod si ille fecisset, qui vitricus tantum istorum erat, Tiberii et Drusi, cur non Tiberius in nepotibus usurparet magis iunctis? nepotibus tamen adoptione; cum sanguine propatruus eorum esset. Lips.

7. *additur Pontificatus*] de Nerone agit Germanici filio, quem tamen ego pontificem in lapidibus, qui data opera honori eius et memoriae positi, non lego. exstat urna (a Caligula, ut e Suetonio colligas, dicata) Romae (ap. Grut. p. 237): *ossa Neronis Caesaris Germanici Caesaris f. divi Augusti pronepotis flaminis augustalis quaestoris.* et in Hispania marmor, quod amicus noster Carolus Clusius descripsit (ib. p. ead.): *Neroni Caesari Germanici f, Ti. Augusti nepoti, divi Augusti pronepoti, flamini augustali, sodali augustali.* ubi cum flamen utrobique insculpatur, non pontifex, subvereri in mentem venit ne in cognato honore Tacitus si forte aberrarit. Lips. Tacitum cum lapidibus sic conciliat Ryckius, ut dicat decretum esse primum inter pontifices locum, qui vacaret postea; id cum longius videretur, datum interea flaminium. ceterum his inscriptionibus addenda alia ex Thes. Mur. t. 1 p. 188: *Neroni Caesari Germanici Caesaris f, Ti. Caesaris Augusti n, flamini augustali, sodali titio, fratri arvali, fetiali, quaestori ex s. c.* Ern.

quo primum die] i. e. tirocinii die, sive togae virilis, quo auspicii caussa tirones a patre proximisque solenni officio in forum deduci et

congiarium plebi admodum laetae, quod Germanici stirpem iam puberem adspiciebat. auctum dehinc gaudium nuptiis Neronis et Iuliae Drusi filiae. utque haec secundo rumore, ita adversis animis acceptum quod filio Claudii socer Seianus destinaretur. polluisse nobilitatem familiae videbatur, suspectumque iam nimiae spei Seianum ultra extulisse.

30 Fine anni concessere vita insignes viri Lucius Volusius et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen praeturam egressa: ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque, quis domus illa immensum viguit, primus accumulator. Crispum

inde in Capitolium solent. notat Plutarchus in Bruto et Valerius Max. 5 4: *MCotta eo ipso die quo togam sumsit virilem, protenus ut e Capitolio descendit, CCarbonem, a quo pater eius damnatus fuerat, postulavit.* Suet. Aug. 26: *duodecimum et rursus tertium decimum biennio post consulatum magno, id est 17 annorum intervallo, ultro petiit, ut Caium et Lucium filios amplissimo praeditus magistratu suo quemque tirocinio deduceret in forum.* Tib. 15: *Romam reversus, deducto in forum filio Druso.* munera etiam sportulasque dari tirocinio solere, observabis hic ex Tacito, et Suet. Ner. 7: *deductus in forum tiro populo congiarium, militi donativum proposuit.* et Calig. 10. nec in principum modo liberis, sed vulgo id servatum disco ex Plinio Ep. 10 117: *qui virilem togam sumunt vel nuptias faciunt vel ineunt magistratum, solent totam Bulen atque etiam e plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios vel singulos dare.* Lips.

2. *nuptiis Neronis*] quod igitur supra est 2 42. *Silani filiam Neroni vetustissimo liberorum Germanici pactam*, pactam desponsamque fuisse credimus, nuptam deductamque non fuisse. aut si fuit, fatum abstulit et locum huic fecit. Lips.

3. *secundo rumore*] sensus planus est h. l. vel ex antitheto. sed non male leguntur, quae Heinsius probavit ad nobilem locum Virg. Aen. 8 90, ubi navigantes dicuntur *iter celerare rumore secundo.* Ern. *secundorum more* M.

4. *filio Claudii*] explicat Suet. Claud. 27: *Drusum Pompeiis impuberem amisit, piro per lusum in sublime iacto et hiatu oris excepto strangulatum; cui et ante paucos dies Seiani filiam despondisset.* ita enim eum locum in Antiquis 2 6 olim restituimus. vide initium lib. 4. Lips.

5. *videbantur*] immo *videbatur*, nempe Tiberius. nam quod Freinshemius intelligit, *ii quibus auctoribus id gestum erat*, non videtur hic locum habere. Gron.

6. *ultra*] sic M et Beroaldus. vitio operarum et negligentia correctorum, ut opinor, irrepsit *ultro* (quod iam Alciati Rhenani et Aldi editio habet), ut saepe alias in scriptis et editis libris. *ultra extulisse* Seianum videbatur *quam satis esset*, *quam oporteret*, quae interdum adduntur ab auctoribus, interdum omittuntur. *ultro* latinitati et sententiae melius convenire pronunciat Broterius, sed non docet. Ern.

9. *consulatum intulit*] in fastis nondum notatus LVolusii consulatus. suffectum consulem fuisse apertum est, recteque monet Broterius. Ern.

censoria etiam protestate] munusne illud intellegit quod Augustus instituit, triumviratum recognoscendi equites? de quo Suet. 37 an potius lectas ab eo decurias iudicum vult, (quod censorium olim munus) honore

equestri ortum loco Gaius Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit. atque ille, quanquam prompto ad capessendos honores aditu, Maecenatem aemulatus sine dignitate senatoria multos triumphalium consulariumque potentia anteiit, diversus a veterum instituto per cultum et munditias, copiaque et affluentia luxu propior. suberat tamen vigor animi ingentibus negotiis par, eo acrior quo somnum et inertiam magis ostentabat. igitur incolumi Maecenate proximus, mox praecipuus cui secreta imperatorum inniterentur, et interficiendi Postumi Agrippae conscius, aetate provecta speciem magis in amicitia principis quam vim tenuit. idque et Maecenati acciderat, fato potentiae raro sempiternae, an satias capit aut illos, cum omnia tribuerunt, aut hos, cum iam nihil reliquum est quod cupiant.

31 Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii collegio insignis. nam biennio ante Germanici cum Tiberio idem honor neque patruo laetus neque natura tam connexus fuerat. eius anni principio Tiberius, quasi firmandae valitudini, in Campaniam concessit, longam et continuam absentiam paulatim meditans, sive ut amoto patre Drusus munia consulatus solus impleret. ac forte parva res magnum ad certamen progressa praebuit iuveni materiem apiscendi favoris. Domitius Corbulo praetura functus de Lucio Sulla nobili iuvene questus est apud senatum, quod sibi

a principe dato? Lips. mihi prius verum videtur; propterea quod munus legendorum iudicum nunquam mandatum privato reperitur, ut dixi in Excursu 14 ad Suetonium. nec censoriae potestatis pars iudices legere, sed praetoriae libera re publica, Caesarum sub principatu. Ern.

1. *romanorum* M.

19. *connexus*] suspicor Tacitum scripsisse *connexis*. Gron.

21. *sive ut amoto*] non desideratur alia portio alternativae orationis, ut Ferretto visum; etiamsi non apparet priori parti τὸ *sive* praepositum, quod ei fraudi fuit. sic 2 24: *visa sive ex metu credita*. hoc facile alii assecuti. sed vim τοῦ *meditans* haud scio an satis perceperint. id enim non est cogitans, sed in antecessum experiens, praetentans, praegustans, et ei quasi proludens. ut *meditari* dicimur, in quo nos exercemus ad discendum; et morbi genus in difficultate respirandi *meditationem mortis* vocat Seneca ep. 54, ubi notavimus. pro eo *discere* ponit in Hercule Furente v. 1076 Somnum alloquens: *genus humanum cogis longam discere mortem*, i. e. meditari. Gron.

25. in theatro olim discreta loca: nondum, ut vides, in circo aut amphitheatro. alias causa non fuisset huic querelae. discrevit primus Claudius imperator, et *in circo* (Suetonii verba sunt c. 21) *propria*

inter spectacula gladiatorum loco non decessisset. pro Corbulone aetas, patrius mos, studia seniorum erant: contra Mamercus Scaurus et Lucius Arruntius aliique Sullae propinqui nitebantur. certabantque orationibus, et memorabantur exempla maiorum, qui iuventutis irreverentiam gravibus decretis notavissent, donec Drusus apta temperandis animis disseruit; et satisfactum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullae et oratorum ea aetate uberrimus erat. idem Corbulo plurima per Italiam itinera fraude mancipum et incuria magistratuum interrupta et impervia clamitando, exsecutionem eius negotii libens suscepit; quod haud perinde publice usui habitum quam exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hasta saeviebat.

32 Neque multo post missis ad senatum litteris Tiberius motam rursum Africam incursu Tacfarinatis docuit, iudicioque patrum deligendum pro consule gnarum militiae, corpore validum et bello suffecturum. quod initium Sextus Pompeius agitandi adversus Marcum Lepidum odii nactus, ut socordem inopem et maioribus suis dedecorum, eoque etiam

senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis. tamen Augusti temporibus decretum patrum fuit, *ut quoties quid spectaculi usquam publice ederetur, primus subselliorum ordo vacaret Senatoribus*, ait idem Suet. Aug. 44. sed id extra urbem dumtaxat fuit firmum. Lips.

4. *que* vulgo omittunt.

5. *exempla maiorum*] si animus est, consule Electa mea 1 23, et adde quod in Plutarchi Gracchis p. 856 scribitur, CVeturio mortem illatam, quia tribuno in forum venienti non decessisset. Lips.

8. *oratorum ea aetate*] dico 6 29. Lips. *ea* recte adiecit *Ferrettus*. Oberlin.

10. *mancipes* hic qui vias publicas reficiendas quaestus sui causa redimebant. Hyginus: *viae publicae et curatores accipiunt et per redemptores muniuntur.* lapis Romae in hortis Carpensibus (ap. Grut. p. 622 2.) *Cn. Cornelio Cn. f. Sab. mancipi viae Appiae.* sed qui *magistratus*? credo, intellegit minores, i. e. curatores viarum, qui ab Augusto. vide in E. Lips.

11. *exsecutionem eius negotii*] non nunc tantum, sed et postea iterum sub Caio; et vir cetera magnus haesit in his calumniae sordibus, bonis omnibus invitis. vide Dionem 59 15. Lips.

13. *quorum*] in possessorum videlicet, qui agros haberent viae vicinos. quasdam enim vias collaticia pecunia tueri finitimi debebant, ut vulgo hodie. Hyginus ms: *viae publicae auctorum nomina obtinent, et curatores accipiunt, et per redemptores muniuntur. nam et quarundam tutelae a possessoribus per tempora certa summa exigitur.* Lips.

17. *pro consule*] sic M et Beroaldi editio et Alciati, idque post IGronovium restituimus. v. ad 2 52. Ern.

19. *MAemilium Lepidum*] est Q filius, consulis a. 732, ipse consul a. 763. Ryckius edidit *Manius*.

Asiae sorte depellendum incusavit, adverso senatu, qui Lepidum mitem magis quam ignavum, paternas ei angustias et nobilitatem sine probro actam honori quam ignominiae habendam ducebat. igitur missus in Asiam. et de Africa decre-
33 tum ut Caesar legeret cui mandanda foret. inter quae Severus Caecina censuit ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur, multum ante repetito concordem sibi coniugem et sex partus enixam, seque quae in publicum statueret domi servavisse, cohibita intra Italiam, quanquam ipse pluris per provincias quadraginta stipendia explevisset. haud enim frustra placitum olim ne feminae in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum

recte, si est is de quo c. 22; quod tamen videtur adhuc dubitari posse. Ern.

1. [disputant Mercerus et Freinshemius utrum iam sortitus fuerit, an adhuc debuerit sortiri.] ego vero non sortitum, nec sortiendum habuisse censeo. sortiri solebant Asiam et Africam. sed quia extra ordinem deligebatur cui mandaretur Africa, restabat Asia sola. quid igitur sorte opus? porro de his sortiebantur duo consularium omnium vetustissimi. horum priorem fuisse M'Aemilium Lepidum accipimus: ita ad hunc iam Asia sine sortitione pertinebat. hactenus etiam obtinuisse potest dici, nempe spe ac destinatione et sua et omnium qui non essent ei malevoli; et ea si careret veniente anno, inde depellebatur. quid ergo est? impedivit Freinshemium vocabulum *sors*, quod putavit locum non habere, nisi utique urna intercessisset. at *sors* nihil aliud hic Tacito quam provincia, sive sorte sive sine sorte haberetur, ideo quia rite ac solenniter non nisi per sortem habebatur, ut saepe apud Livium. sic 42 31: *illud quoque praecipuum datum sorti Macedoniae, ut centuriones militesque veteres scriberet, quos vellet, consul.* sic cum Cicero *coniunctionem sortis, necessitudinem sortis* dicit, nihil aliud dicit quam communis provinciae coniunctionem et necessitudinem. ep. 2 19: *ad eam necessitudinem, quam nobis sors tribuisset, consuetudinem quoque accedere*, hoc est provincia coniuncta. invitis omnibus scriptis ita tenendum; nec magis Victorio ad edendum *fors* quam Gebhardo ad probandum *accidere* fuit intima causa. sed et frustra captatur τὸ *depellere*. neque enim id aliter dicitur quam *deiicere honore* Livio 4 44 et 39 41, *detrudere* Suetonio (Iul. 24: *detrudendi Domitii causa*): non sane quem iam habebant, in cuius possessione erant, sed quem petebant, spe tantum et votis sibi despondebant. Gron.

7. *uxor comitaretur*] olim id insolens. declamatores apud Senecam patrem Controv. 25 de Flaminino: *hic est Flamininus, qui exiturus in provinciam uxorem a porta dimisit.* et alius: *in hoc tecum uxorem non misimus? ut salva provincia sit, optemus meretrici bonam mentem.* ita lego locum eum et distinguo. nec in crebro usu etiam temporibus Augusti, ut ex Suetonii verbis apparet c. 24: *disciplinam severissime rexit. ne legatorum quidem cuiquam, nisi gravate hibernisque demum mensibus, permisit uxorem intervisere.* sed irrepsit; et Germanico Agrippina in provinciis comes, ipsi Augusto Livia. Lips.

10. xl *stipendia*] est ergo idem ille Caecina de quo 1 64: *quadragesimum id stipendium — habebat.* Lips.

comitatui quae pacem luxu, bellum formidine morentur, et Romanum agmen ad similitudinem barbari incessus convertant. non imbecillum tantum et imparem laboribus sexum, sed si licentia assit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum; incedere inter milites, habere ad manum centuriones; praesedisse nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum. cogitarent ipsi, quoties repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus obiectari; his statim adhaerescere deterrimum quemque provincialium, ab his negotia suscipi, transigi; duorum egressus coli, duo esse praetoria, pervicacibus magis et impotentibus muliebrum iussis, quae Oppiis quondam aliisque legibus constrictae, nunc vinclis exsolutis do-
34 mos, fora, iam et exercitus regerent. paucorum haec assensu audita: plures obturbabant, neque relatum de negotio neque Caecinam dignum tantae rei censorem. mox Valerius Messalinus, cui parens Messala ineratque imago paternae facundiae, respondit multa duritie veterum in melius et laetius

5. *praesedisse nuper feminam*] tangit Plancinam. supra 2 55: *nec Plancina — interesse.* Lips. quod in isto loco dixerat *interesse*, h. l. invidiose angens rem vocat *praesidere;* nisi capias lenius pro praesentem esse et loco ac sede insigni spectare; quod *praesidere* subinde significat. V. ad Sueton. Tib. 6. porro ut ibi legionum nulla mentio, ita hic equitum. legiones ibi cohortium nomine intelligi possunt. nec tamen necessarium puto pro *cohortium* scribere *equitum.* Ern.

10. *egressus coluntur* prosequendo, deducendo; qui honos habebatur in provincia magistratui. *duo praetoria*, si de castris sermo esset, caperem de duobus tentoriis, quorum altero dux altero uxor tenderet; ut plura praetoria memorantur, ubi plures in exercitu duces. sic Livius 25 22 *tria praetoria* in obsidione Capuae memorat, quod duo proconsules et unus propraetor obsidioni praeerant. sed non est sermo de bello et castris, ut contextus facile docet. nec credibile duobus diversis palatiis in provincia habitasse praesidem et uxorem. igitur pronus sum in hanc partem, ut credam per *praetorium* h. l. intelligi turbam hominum quae versari ante praetorium solet, ut praesto sit si quid velit, appareat, deducat, comitetur; quo sensu praetorium dici dudum demonstravit Perizonius de Praetorio p. 120. idque contextui consentaneum, nisi quis malit per αὔξησιν dici, et significari duo prope praetoria esse. Ern.

11. de lege Oppia v. Liv. 34 1. Ern.

12. Acidalius coniicit *exsolutae.* Plautus enim Trucul. 4 3 10: *at si verum mihi eritis fassae, vinclis exsolvemini.* sed tamen noster supra 28: *exsoluti plerique legis nexus,* infra 39: *ad exsolvendum obsidium.* unde apparet *exsolvere* interdum prorsus idem quod solvere. Statius Silv. 1 6 4: *Saturnus mihi compede exsoluta.* denique Tacitus H. 3 12: *vincitur: sed exsoluta statim vincula.* inserere autem *non modo*, ut idem vult, incivile est. Gron.

17. M et editiones veteres *duritie.* dubium videri potest utrum *duritiae* vel *duritiei* (saepe enim in libris scriptis permutantur, v. g. *spe* et *spei*, *die* et *diei.* V. Drakenb. ad Liv. 9 37) an *e* vel *a duritie* de-

mutata; neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis aut provincias hostilis esse. et pauca feminarum necessitatibus concedi, quae ne coniugum quidem penates, adeo socios non onerent; cetera promiscua cum marito, nec ullum in eo pacis impedimentum. bella plane accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem quod honestius quam uxorium levamentum? at quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. quid? ipsorum magistratuum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? non tamen ideo neminem in provinciam mitti. corruptos saepe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnes caelibes integros? placuisse quondam Oppias leges sic temporibus rei publicae postulantibus: remissum aliquid postea et mitigatum, quia expedierit. frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si femina modum excedat. porro ob unius aut alterius imbecillum animum male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. simul sexum natura invalidum deseri, et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. vix praesenti custodia manere illaesa coniugia: quid fore, si per plures annos in modum discidii oblitterentur? sic obviam irent iis quae alibi peccarentur, ut flagitiorum urbis meminissent. addidit pauca Drusus de matrimonio suo. nam principibus adeunda saepius longinqua imperii. quotiens divum Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse comite Livia. se quoque in Illy-

derit Tacitus. sed genitivus sane Taciti consuetudini convenientior, unde recepisse videntur recentiores editores. an *duritie* dictum pro *duritiei*, ut apud Virgilium *die* pro *diei* in illo (G. 1 208) *libra die noctisque*, ut mox et c. 30 dicit *luxu* pro *luxui* et similia? V. Cortium ad Sall. Iug. 52. si Livium non decet *pernicie* pro *perniciei* 5 13, cur Tacitum dedeceat? in hac ambiguitate optimum duxi veterem lectionem servare. Heinsius volebat *duritiae veteris*. Ern.

melius] consensu dicunt viri docti legendum *in melius*; idque non dubitavi recipere: adeo certa et evidens res est. τὸ *in* a finali *m* praecedentis vocis saepe interceptum observarunt viri docti, item ab initiali sequentis; innumeris prope locis ad Livium Drakenborchius. Ern.

3. *adeo non*] pro *nedum* etiam 6 15 dixit cum aliis huius aetatis scriptoribus. vide et H. 4 80. Ern.

6. *post laborem*] insititium et a glossa ortum putabat Bongarsius. sane, si abesset, nemo desideraret: sed nec idonea est delendi causa, cum saepe similia occurrant. Ern.

20. *dissidii*] scribe *discidii*, hoc est divortii. quasi divortium cum eis factum esset. ut 2 86: *Agrippa discidio domum imminuerat*. Gron. atqui sic habent Beroaldus Alciatus Rhenanus. adde ad 2 86. primus *dissidii* dedit Aldus, vitio, ut opinor, operarum: nam alias fere sequitur Rhenani editionem. Ern.

ricum profectum, et si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper aequo animo, si ab uxore carissima et tot communium liberorum parente divelleretur. sic Caecinae sententia elusa.

35 et proximi senatus die Tiberius per litteras, castigatis oblique patribus quod cuncta curarum ad principem reicerent, Marcum Lepidum et Iunium Blaesum nominavit ex quis pro consule Africae legeretur. tum audita amborum verba, intentius excusante se Lepido, cum valitudinem corporis, aetatem liberum, nubilem filiam obtenderet, intellegereturque etiam quod silebat, avunculum esse Seiani Blaesum atque eo praevalidum. respondit Blaesus specie recusantis, sed neque eadem asseveratione, et consensu adulantium haud iutus est.

2. *tot*] non plus trium. infra c. 56: *esse illi coniugem et tres liberos.* Lips.

4. *proximi senatus die*] usitatius dixisset *proximo senatus die.* sed etiam alterum rectum est. Suet. Caes. 79: *proximo senatu LCottam sententiam dicturum.* Ern.

6. *MLepidum*] duone ergo Lepidi eo tempore praenominibus iisdem? nam alius certe ab isto qui proconsul Asiae c. 32. non censeo: Manium censeo praenomen fuisse huic, non Marcum, facili scriptorum in nota ea lapsu. et hercle Manium Lepidum supra reperies clare, Lepidae, quae damnata, fratrem. diversa etiam ingenia istorum. Marcus ignavus, secors: Manius prudens, gravis, saevis aliorum adulationibus adversus; quem Tacitus ex professo laudat 4 20. repono ergo ubique Manium, in eo Lepido qui in senatu et in urbe. Lips. sed v. ad 1 13. hic quoque Gronovius debebat restituere M. pro Lipsiano *Manius;* ut fecit Ryckius. *Manius Lepidus* est proconsul Asiae, de quo ante c. 32, ubi tamen v. quae dixi. Ern.

12. quid velit Tacitus, satis video: sed hoc ita sit expressum ut ille voluit, necne, parum mihi liquet. contrarium enim verba menti sonare videntur. si *auditus est consensu adulantium,* videtur ei contigisse quod desiderare se fingebat, et valuisse excusatio. valde itaque mallem *et consensu adulantium adiutus est.* intellige, visa est frangi et expugnari eius modestia, ut honestius remitteret ac delatum honorem susciperet. non ita intente serioque sese excusavit; et ut maiori cum specie desisteret, subvenerunt pudori eius et iuverunt eum, quasi cuneis factis obturbantes per adulationem et cogentes scilicet iudicio Caesaris et senatus cedere. ut 1 8: *remisit Caesar adroganti moderatione.* 12 41: *et Caesar adulationibus senatus libens cessit, ut vicesimo aetatis anno consulatum Nero iniret.* hi non *auditi* sunt (quippe orationi eorum repugnabatur), sed *adiuti* in eis quae specie recusantium flagrantissime cupiebant. verbum sic habes 11 38: *iuvitque eius oblivionem senatus.* 12 3: *praevaluere haec adiuta Agrippinae illecebris.* et eodem 61: *Claudius facilitate solita, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adiumentis velavit.* Suet. Vitell. 4: *Neroni acceptior peculiari merito, quod praesidens certamini Neroneo cupientem inter citharoedos contendere, nec quamvis flagitantibus cunctis promittere audentem, ideoque egressum theatro, revocaverat quasi perseverantis populi legatione suscepta, exorandumque praebuerat.* hic quoque adiutus, non auditus. noster quoque 14 10: *atque cum auctore Burrho*

36 Exin promptum quod multorum intimis questibus tegebatur. incedebat enim deterrimo cuique licentia impune probra et invidiam in bonos excitandi arrepta imagine Caesaris; libertique etiam ac servi patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. igitur Gaius Gestius senator disseruit principes quidem instar deorum esse: sed neque a dis nisi iustas supplicum preces audiri, neque quemquam in Capitolium aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. abolitas leges et funditus versas, ubi in foro, in limine curiae ab Annia Rufilla, quam fraudis sub iudice damnavisset, probra sibi et minae intendantur, neque ipse audeat ius experiri ob effigiem imperatoris oppositam. haud dissimilia alii, et quidam atrociora

prima centurionum tribunorumque adulatio firmavit. et hoc adiuvandi genus. Gron. enimvero *consensu adulantium adiuvari* idem est quod alterum. consensus adulantium adiuvare simulatorem non aliter potest nisi ut credatur id quod credi vult. itaque legerem *nec consensu adulantium* vel *auditus* vel *adiutus* est, si in M esset illud *auditus.* nunc IGronovii indicio constat *auditus* esse coniecturam Beroaldi, quam pro lectione codicis secuti sint posteri editores, cum in codice sit *haut iustus;* ex quo ille fecit *haud iutus;* quod nos quoque secuti sumus ut melius conveniens scripturae codicis et sententiae, quam vulgatum *auditus.* participium *iutus* ne cui insolens videatur, est etiam 14 4. delectatur noster simplicibus non admodum usitatis: sic *paratus* pro *apparatus* infra c. 52 et 55, *vincire* pro *devincire* 4 10, *firmare* pro *affirmare* 6 6 et 50, *noscere* pro *cognoscere* ibidem 9, *premere* pro *opprimere* H. 4 2. Ern.

2. *incedebat deterrimo*] v. ad c. 26. idem c. 60 sic expressit: *crebrescebat Graecas per urbes licentia asyla statuendi.* Ern.

3. *arrepta imagine*] Graeci moris fuit, ad vim iniuriamque arcendam, confugere ad templa, statuas, aras. eo genere tutelae frequenter supplices utebantur, frequentissime servi. vide nostra in Exc. Lips.

6. nescio an moris Tacito inter titulos addere *senator.* et quid hic opus? aut quis nesciat in senatu non nisi senatorem disseruisse? ambigo (non enim affirmo) an non *senior* substituendum, ad discrimen, quia reperio illo aevo duos Cestios fuisse, patrem et filium. 6 7: *admonuit Cestium patrem.* an magis placet *senatu?* quod esset in senatu, ellipsi Tacito percrebra. Lips. sed etiam 1 75. est *Pius Aurelius senator*, ubi non suspectum Lipsio, discriminis causa ab aliis eiusdem nominis additum non dicam (non enim tollitur Lipsii dubitatio), sed ut distinguatur a consularibus, praetoriis etc. solet enim et alibi tale quid addere, ut c. 31: *Domitius Carbulo praetura functus.* adde 2 33. plura exempla congessit Ryckius ex ipso Tacito, ubi senatoris nomen additur, ut 2 27, 6 38, 12 42. Ern.

11. *damnavisset* i. e. perfecisset ut ea ab iudice damnaretur fraudis. V. dicta ad Suet. Tib. 8. Ern.

12. *ius experiri*] a glossa videtur *ius. experiri* enim, pro iure agere, frequentissimum priscis. Lips. olim tuebamur hunc locum Observ. 2 11. Gron. nempe *ius experiri* h. l. est uti potestate per leges data abducendi convictum fraudis, donec iudicatum solvat. mox pro *et quidam* Heinsius *et quidem.* Ern.

circumstrepebant; preçabanturque Drusum, daret ultionis exemplum, donec accitam convictamque attineri publica custodia iussit.
37 et Considius Aequus et Coelius Cursor equites Romani, quod fictis maiestatis criminibus Magium Caecilianum praetorem petivissent, auctore principe ac decreto senatus puniti. utrumque in laudem Drusi trahebatur: ab eo in urbe, inter coetus et sermones hominum obversante secreta patris mitigari. neque luxus in iuvene adeo displicebat: huc potius intenderet, diem editionibus, noctem conviviis traheret, quam solus et nullis voluptatibus avocatus maestam vigilantiam et malas curas exerceret.
38 non enim Tiberius, non

2. *convictamque*] non fraudis, quod frustra tentassent, sed probrorum et minarum, quas intendisset Cestio. Ern.

publicam custodiam puto carcerem; discretamque a militari. Lips.

8. *huc potius intenderet*] Seneca de Benef. 7 20: *si marmora et vestes desideraverit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria eius instruitur: militem et arma non suggeram. si pro magno petet munere artifices scenae et scorta et quae feritatem eius emolliant, libens offeram. cui triremes et aeratas non mitterem, lusorias et cubiculatas et alia ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Iuven. 4 150: *atque utinam his potius nugis tota illa dedisset tempora saevitiae, claras quibus abstulit urbi illustresque animas impune et vindice nullo.* Gron.

9. *aedificationibus*] verane haec lectio? si est, interpretor in Druso notari studium aedificandi et crebras insanasque substructiones. ex sententia scriptoris Graeci apud Suidam: *οἰκοδομήματα Ἀσσύρια καὶ δαπανηρὰς λειτουργίας χαίρειν ἐάσαντας χρὴ τοὺς ἄρχοντας ἄρχειν. ψεκτέος γὰρ ὁ ἄρχων ὁ χαίρων οἰκοδομήμασιν εὐπρεπέσιν.* nam hoc tolerabile praequam illud Ferretti. *aedificationibus*, ait, *pro eo quod est emendandis rebus; nisi in verbo mendum sit.* sed est profecto, me quoque indice, mendum. quis enim apud Romanos viro principi aedificationes vitio dedit? laudi potius, ut MAgrippae Augusto aliisque. et ut vitium sint, quis scriptor id prodidit de Druso? cuius monumentum ullum aedificiumve suspicione non tango. lego *editionibus*, convenienter sane ad Drusi mores. nam editiones proprie spectacula muneraque, editores, qui ea praebent, uti in Saturnalibus dixi. diem ergo trahebat Drusus editionibus sive spectaculis, noctem conviviis epulisque. notant utrumque id vitium in eo scriptores. noster 1 76: *edendis gladiatoribus — arguisse dicebatur.* ubi vides describi studium eius in gladiatores, non sine saevitiae nota. nec in gladiatores modo, sed et histriones scenicosque. Dio 57 14: *τοῖς τε ὀρχησταῖς οὕτω προσέκειτο ὥστε καὶ στασιάζειν αὐτούς, καὶ μηδ᾽ ὑπὸ τῶν νόμων, οὓς ὁ Τιβέριος ἐπ᾽ αὐτοῖς ἐσενηνόχει, καθίστασθαι.* iterum c. 13: *τῷ δὲ Δρούσῳ τῷ υἱεῖ καὶ ἀσελγεστάτῳ καὶ ὠμοτάτῳ, ὥστε καὶ τὰ ὀξύτατα τῶν ξιφῶν Δρουσιανὰ ἀπ᾽ αὐτοῦ κληθῆναι, ὄντι καὶ ἤχθετο καὶ ἐπετίμα καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ πολλάκις.* crudelis ergo Drusus, et ideo cruentis illis spectaculis gaudens; quae sibi non in publico solum, ut opinor, sed saepe domi repraesentabat et in hortis. de ebrietate eius vide eumdem c. 14. haec Taciti mens, haec lectio, me quidem indice. sed qui gladii illi Drusiani, quos Dio nominat? vide, si lubet, in Exc. G. Lips.

trahere M.

accusatores fatiscebant. et Ancharius Priscus Caesium Cordum pro consule Cretae postulaverat repetundis, addito maiestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Caesar Antistium Veterem e primoribus Macedoniae, absolutum adulterii, increpitis iudicibus ad dicendam maiestatis causam retraxit, ut turbidum et Rhescuporidis consiliis permixtum, qua tempestate Cotye [fratre] interfecto bellum adversus nos volverat. igitur aqua et igni interdictum reo, appositumque ut teneretur insula neque Macedoniae neque Thraeciae opportuna. nam Thraecia diviso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis, quis ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentia nostri discors agebat, neque minus Rhoemetalcen quam Trebellienum incusans, popularium iniurias inultas sinere. Coelaletae Odrusaeque et Dii, validae

1. *cordium pro consule* M.

3. *complementum*] Plinii verbis *unicum crimen eorum qui crimine vacabant*. Lips.

4. *e primoribus Macedoniae*] Muretus coniiciebat scriptum fuisse *e pr. Maced.*, h. e. *e provincia Macedoniae*. quasi non Suetonius Octav. 79: *ut quidam e primoribus Galliarum confessus sit inter suos*. idem Tib. 49: *praeterea Galliarum et Hispaniarum Syriaeque et Graeciae principes confiscatos*. Gron. sed hoc non tollit dubitationem Mureti, quam sine dubio movit nomen Romanum et res ipsa. nempe inter primores provinciarum plures tum cives Romani. sed tamen nec hoc sufficit. homo Romae iudicatus est, quod provinciali non satis convenit. Ern. *veterrime primoribus* M.

7. *Cotye fratre*] minime hercle fratre, sed, Tacito ipsi si fides, *fratris filio*. ita enim scriptum 2 64. *omnem eam — filio Cotyi permisit*. et Velleius 2 129: *qua ille prudentia Ruscupolim, interemtorem fratris sui filio Cotyis, evocavit*. quin humani ergo aliquid Tacitus hic passus sit, nemo negaverit. Lips. mihi non fit credibile lapsum Tacitum in re ea quam non obiter tractaret (in quo genere etiam aliis tale quid accidit), quam alio loco recte tradidisset. itaque pronior sum in Mureti coniecturam, e compendiaria scriptura fr. f. vulgatam lectionem ortam, cum librarii eam non adsequerentur, aut τὸ f temere omisissent. neque dubitarem sic rescribere, ut fecit Broterius, nisi altera loci emendandi ratio superesset, ut e margine in textum venisse hoc verbum diceremus, sive adscriptum a non satis perito, sive depravatum casu aut vitio librarii aliquo. quorsum enim addat rem paullo ante traditam? IGronovii correctionem *et fratre* probare non sinunt verba *qua tempestate*, nec ordo verborum. Ern.

14. *Coelaletae*] a Plinio 4 18 *Celaetae* dicuntur, a Dione 54 34 *Σιαλέται*, sed corrupte. qui autem *alii?* populi nomen, sed perversum. placuit in Epistolicis 5 24 *Astii* reponi; et causam vide. at nunc verum censeo *Dii*, quae vox abiit in *alii*, linea tantum diducta. similis error notatus mihi infra in Agricolae vita 31. Dii autem montani Thraces. locuples auctor Thucydides 2 96: *παρεκάλει δὲ καὶ τῶν ὀρεινῶν Θρᾳκῶν πολλοὺς, οἳ Δῖοι καλοῦνται, τὴν Ῥοδόπην οἱ πλεῖστοι οἰκοῦντες*. Lips. pro *Coelaletas* scribendum *Coeletas* e Ptolemaeo Plinio Livio putat Ryckius. vere, ut opinor, et sic edidi. locus Livii tamen 38 40 incertus, cum

nationes, arma cepere, ducibus diversis et paribus inter se per ignobilitatem; quae causa fuit ne in bellum atrox coalescerent. pars turbant praesentia, alii montem Haemum transgrediuntur ut remotos populos concirent; plurimi ac maxime compositi regem urbemque Philippopolim, a Macedone
39 Philippo sitam, circumsidunt. quae ubi cognita Publio Vellaeo (is proximum exercitum praesidebat), alarios equites ac leves cohortium mittit in eos qui praedabundi aut assumendis auxiliis vagabantur, ipse robur peditum ad exsolvendum obsidium ducit. simulque cuncta prospere acta, caesis populatoribus, et dissensione orta apud obsidentes regisque opportuna eruptione et adventu legionis. neque aciem aut praelium dici decuerit, in quo semermi ac palantes trucidati sunt sine nostro sanguine.

40 Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem aeris alieni rebellionem coeptavere, cuius exstimulator acerrimus inter Treveros Iulius Florus, apud Aeduos Iulius Sacrovir.

ibi e mera coniectura sic legatur. pro *Odrusae* alii *Odrussae*, quae nil differunt. denique pro *et alii* rescripsi *et Dii*, ut Lipsius voluit. dixisset *et aliae val. n.* recepit et Broterius. Ern.

5. *Philippopolim*] describit eam Strabo l. 7 p. 320 in Astorum regione: *ὑπέρκειται δὲ τοῦ Βυζαντίου τὸ τῶν Ἀστῶν ἔθνος* (ex Livio *Ἀστίων* legendum esset), *ἐν ᾧ πόλις Καλύβη, Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου τοὺς πονηροτάτους ἐνταῦθα ἱδρύσαντος.* dicta eadem est Trimontium, Poneropolis, *Δουλώνπολις*, causis claris e Strabone. Lips.

6. *sitam*] ne quis *positam* legendum putet, cavet ipse Tacitus aliis locis similibus. V. ad 2 7. nec opus cum Freinshemio emendare *Macedoni Philippo.* nulla necessitas est credendi Tacitum semper graecismo usum, ut iam aliquoties monui. Ern.

P. Vellcio] sunt qui illum velint esse, cuius breviarium historiae in manu, serium, doctum quantumvis opus, sed plenum adulationis foedissimae, cuius me pudet. nec abnuerim quin ille sit. meruit servitio tam proiecto evehi ad res magnas, quamquam modicus originis, ut ipse fateri videtur, et diu tantum tribunus militum; postea praefectus Ti. Caesaris per novem annos aut legatus, ait ipse l. 2. praenomen tamen illi in vulgatis libris est Caius; nec id moveor. nam Priscianus l. 6 eundem Marcum appellat, noster hic Publium. quam confundi illa soleant, doctus scio. Lips. in M est *P. Vellaeo*, unde Beroaldus fecit *Velleius*; quo occasionem huic notae datam ait IGronovius. sed an *Vellaeus* aliud nomen est quam *Velleius*? sic *Cneius* et *Cneus* scribitur, et alia similiter. ceterum vix credam h. l. intelligendum historicum, cum ipse nihil de hac expeditione dicat in historia sua, quae ultra hoc tempus porrigitur, non praetermissurus utique, ut putat Ryckius ad h. l. Ern.

7. *exercitum praesidebat*] saepe hac forma utitur noster, ut 4 5 et 72, 12 29, intellectu τοῦ *ad* vel *apud*. Ern.

13. *semerme* M: vulgo *semermes*.

nobilitas ambobus et maiorum bona facta, eoque Romana civitas olim data, cum id rarum nec nisi virtuti pretium esset. ii secretis colloquiis, ferocissimo quoque assumpto, aut quibus ob egestatem ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo, componunt Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. igitur per conciliabula et coetus seditiosa disserebant de continuatione tributorum, gravitate fenoris, saevitia ac superbia praesidentium. et discordare militem audito Germanici exitio. egregium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes quam inops Italia, quam imbellis urbana plebes, nihil validum in exercitibus nisi quod exter-
41 num, cogitarent. haud ferme ulla civitas intacta seminibus eius motus fuit: sed erupere primi Andecavi ac Turoni.

1. *bona facta*] Rhenanus coniiciebat *bene facta*, male. ut *bene dicta* et *bona dicta*, quamquam hoc ἀρχαϊκῶς, sic *bona facta* et *bene facta*. infra c. 65: *prava dicta factaque;* qui locus iam laudatus Gronovio filio. Ern.

6. *per conciliabula*] scio quidem nunc vulgo ita loqui doctos etiam homines, ut *conciliabula* dicant per contemptum quantumvis magna et frequentia concilia. sed ubi quis veterum ita locutus sit, etiamnum quaero. Romanis vicorum aut oppidulorum, quae ius nundinarum haberent, numero erant, ut cum *fora et conciliabula* iungunt. extra haec *conciliabulum* haud dubie concilium minus aut minus frequens est. nec *conciliabula et coetus* aliter dicuntur quam *concilia et coetus.* Cicero Somn. Scip. 3: *concilia coetusque hominum iure sociati.* idem de Sen. 23: *in illud divinum animorum concilium coetumque proficiscar.* de fin. 2 24: *opiniones quae apud populum, quae in omni coetu concilioque proferendae sunt.* idem pro domo 28: *quoniam plebi quoque urbanae maiores nostri conventicula et quasi concilia quaedam esse voluerunt.* non magis apud Tacitum *conciliabula* vel per contemptum vel tantummodo de clandestinis his dicuntur, quam Ciceroni *conventicula.* sed nec *concilii* tam honesta appellatio est ut non et interdum de clandestinis coetibus usurpetur. in Tacito igitur ut non excludo congressus quoque secretos, ita expressum censeo id ipsum quod Florus ait de Vercingentorige 3 10: *ille festis diebus et comitialibus, quum frequentissimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad ius pristinum libertatis erexit.* sed tempus Florus, loca Tacitus designat. per minora et maiora populorum concilia, per vicos et oppida mercatuum aut sacrorum tempore, per loca et tempora ubi quibusque magno aut aliquo numero coire ipsis inter se licebat. Gron.

7. *gravitate fenoris*] ita hoc habet. provinciales et oppida cum tributis gravibus premerentur aliisque extra ordinem oneribus, pecuniam mutuam capiebant a divitibus illis Romanis, idque grandi fenore. unde haec querela, et in Cicerone exempla iam tunc sunt; et Dio scribit 62 2: *Senecam causam rebellioni Britannicae sub Nerone dedisse, quod quadringenties* HS *grandi fenore creditum subito universum repetiisset.* Lips. V. Cicer. ad Att. 6. passim. Ern.

12. durior est modus loquendi *intacta seminibus*, nec placet nobis, quippe *seminibus* non convenit *intactus.* Ern.

13. *turoni* et infra (c. 46) *turonum* M: vulgo *Turonii*, *Turonium.*

quorum Andecavos Acilius Aviola legatus, excita cohorte quae Lugduni praesidium agitabat, coercuit. Turoni legionario milite, quem Visellius Varro inferioris Germaniae legatus miserat, oppressi, eodem Aviola duce et quibusdam Galliarum primoribus, qui tulere auxilium quo dissimularent defectionem magisque in tempore efferrent. spectatus et Sacrovir intecto capite pugnam pro Romanis ciens, ostentandae, ut ferebat, virtutis: sed captivi, ne incesseretur telis, agnoscendum se praebuisse arguebant. consultus super eo Tiberius aspernatus est indicium, aluitque dubitatione
42 bellum. interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quae conscripta e Treviris militia disciplinaque nostra habebatur, ut caesis negotiatoribus Romanis bellum inciperet; paucique equitum corrupti, plures in officio mansere. aliud vulgus obaeratorum aut clientium arma cepit; petebantque saltus quibus nomen Arduenna, cum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et Gaius Silius adversis itineribus obiecerant, arcuerunt. praemissusque cum delecta manu Iulius Indus e civitate eadem, discors Floro et ob id navandae operae avidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus postremo, visis militibus qui effugia insederant, sua manu cecidit. isque
43 Treverici tumultus finis. apud Aeduos maior moles exorta, quanto civitas opulentior et comprimendi procul praesidium. Augustodunum caput gentis armatis cohortibus Sacrovir occu-

1. *Acilius Aviola*] hic ille ipse quem Plinius 7 53 insigni exemplo elatum in rogo revixisse tradidit, et quia subveniri non potuit, vivum exustum. nam quod Onufrius (Comm. in fastos) aliique ad illum Acilium referunt, qui consul extremus Claudio, desinant licet erroris: manifestus *ἀναχρονισμὸς* est. nam ecce Valerius, quem scripsisse omnes scimus Tiberio imperante, 1 8 12 eandem historiam recensuit. quomodo autem ille operi suo inseruerit quod post Claudium gestum? Lips.

3. *Visellius Varro*] nominatur in lapide Romae (ap. Grut. p. 197 3) *L. Visellius C. f. Varro curator riparum et alvei Tiberis.* hicne, an alius? Lips.

10. *dubitatione*] Heinsius *dilatione*, male. *dubitatio* est cunctatio, cum deliberamus quid agendum sit, et in neutram partem decernimus. v. ad 4 42. Ern.

12. *conscriptae treveris* M: vulgo *conscripta Treveris.*

13. *negotiatoribus*] nam hi erant qui fenore gravi premebant provinciales, ut e Ciceronis l. c. patet. adde diatriben nostram de negotiatoribus Romanis. Ern.

15. *vulgus obaeratorum*] more Galliae. vide Caesarem comment. 1 4. Lips.

clientium] quorum summa fides in patronos. Caesar B. G. 7 40. Ern.

22. *visis*] Heinsius *obvius.* est du-

paverat, et nobilissimam Galliarum subolem, liberalibus studiis ibi operatam, ut eo pignore parentes propinquosque eorum adiungeret. simul arma occulte fabricata iuventuti dispertit. quadraginta milia fuere, quinta sui parte legionariis armis, ceteri cum venabulis et cultris, quaeque alia venantibus tela sunt. adduntur e servitiis gladiaturae destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen: cruppellarios vocant, inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles. augebantur eae copiae vicinarum civitatum ut nondum aperta consensione, ita viritim promptis studiis, et

rum adsuetis latinitati meliori *visis mil.* sed a Tacito esse non dubitari potest. nam eodem modo et alibi dixit, ut H. 3 62. Ern.

1. M lectio est *nobilissimarum*, pro quo recte repositum *nobilissimam*. ceterum utrum *et nobilissimam* an *nobilissimamque*, vel *ob nobiliss.* legendum, quorum istud Lipsio, illud Pichenae, hoc Acidalio placet, difficile est dicere. Heinsius etiam putabat *nobilissima G. subole l. st. i. operata.* Ern.

liberalibus st.] digna res nota, quod iam tunc ea urbs hospitium Musarum. nam Rhenano quae laeva mens fuit, cum gloriam eam transferre voluit ad Augustoclivienses? scilicet indigni hac gloria nos Galli. tueor et retineo in Exc. *H.* Lips.

2. *operatam*] Boxhornius vult *operantem.* quasi *operati studiis* dici nequeant, qui cum maxime studiis attendunt. Livius 4 60: *rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum rei publicae esset.* Plinius 26 2: *sedere in scholis operatos.* Gron.

6. *gladiaturae destinati*] e Gallia genus gladiatorum, qui Mirmillones; quorum arma hic descripta. V. Saturn. nostra. Lips.

7. *gentico*] Tertull. de anima 39: *pro gentica, pro avita, pro publica aut privata devotione.* habet etiam Avienus Festus in Ora Maritima. Gron.

cruppellarios] non alibi ea vox mihi lecta. haesi ne *clibanarios* scribendum esset. Nazarius in Laud. Constantini 22: *quae enim illa fuisse dicitur species, quam atrox visu, quam formidolosa! operimento ferri equi atque homines pariter obsepti. clibanariis in exercitu nomen est. superne omnibus tectis, equorum pectoribus demissa lorica et crurum tenus pendens, sine impedimento gressus, a noxa vulneris vindicabat.* Ammianus 16 10: *sparsique cataphracti equites, quos clibanarios dictitant.* iterumque c. 12: *norant enim licet prudentem ex equo bellatorem, cum clibanario nostro congressum, tegminibus ferreis abscondito bellatori nocere non posse.* vocem peregrinam et Persicam esse suadeor Lampridii verbis in Severo 56: *centum millia equitum eorum fudimus cataphractarios, quos illi clibanarios vocant.* alioqui non incommode a Graeco κλίβανος deduxeris, quod σκεῦός τι σιδηροῦν, ἐφ' ᾧ τοὺς ἄρτους ὀπτοῦσι, definit Moschopulus. et clibanus apud Leonem imperatorem passim pro thorace quo pectus tegitur. at hic tamen nihil mutem; et fortasse cruppellarii pedites fuerunt, non equites. sane ex Taciti narratione non colliges pugnasse eos ex equis. Lips. *crupellearios* habet M editiones Beroaldi Alciati Rhenani Aldi, quam scripturam etiam secutus est Cangius in Gloss. Ern. de M dubitaveris: tacet enim Furia.

10. *viritim pr. st.*] sensus est, etsi nondum ita aperte favebant ut publice mitterentur copiae, tamen nemo impediebatur quo minus ad id bellum iret voluntarius; in eoque

certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur utroque bellum sibi poscente. mox Varro invalidus senecta vi-
44 genti Silio concessit. at Romae non Treveros modo et Aeduos sed quatuor et sexaginta Galliarum civitates descivisse, assumptos in societatem Germanos, dubias Hispanias, cuncta, ut mos famae, in maius credita optumus quisque rei publicae cura maerebat: multi odio praesentium et cupidine mutationis suis quoque periculis laetabantur, increpabantque Tiberium quod in tanto rerum motu libellis accusatorum insumeret operam. an et Sacrovirum maiestatis crimine reum in senatu fore? exstitisse tandem viros, qui cruentas epistulas armis cohiberent. miseram pacem vel bello bene mutari. tanto impensius in securitatem compositus, neque loco neque vultu mutato, sed ut solitum, per illos dies egit, altitudine
45 animi, an compererat modica esse et vulgatis leviora. interim Silius cum legionibus duabus incedens, praemissa auxiliari manu vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi et Aeduis contermini sociique in armis erant. mox Augustodu-

prompta hominum studia fuere, multis eam militiam adpetentibus. Ern.

4. LXIV] in certas gentes videntur Galliam divisisse. Strabo 4 p. 192 Lugduni aram Augusto exstructam ait a communi Galliae cum inscriptione 60 gentium. quod in numis etiam MAntonii legimus, *Lugduni a.* 40, libentius ad gentium numerum retulerim quam, ut alii, ad annorum coloniae conditae (adde Quaest. Epist. 2 21). Appianus in Celtico 4 2 ampliore numero *ἔθνη τετρακόσια* in Galliis ponit, *πόλεις ὑπὲρ ὀκτακοσίας*. Lips. omnes Galliae civitates indicari putat Freinshemius, usus locis similibus, ubi numerus rerum ponitur pro universitate, ut Liv. 4 23, Cic. N. D. 2 37. sed numerus civitatum Gallicarum incertus est. Petrus de Marca (de Primatu Lugd. p. 278) vult legi *quatuor et septuaginta.* loqui ait Tacitum de populis Galliae, quippe qui et Turonios et Andegavos in civitatibus ponat; et de universo corpore Galliarum, quod 74 populis constiterit, additis, ad 60 populos trium Galliarum, 14 Narbonensis provinciae, quas ei tribuit Ptolemaeus. Ern.

10. *et* M, super siglam litterae I similem; *Iulium* margo.

14. *altitudine animi*] non est ea quae vulgo dicitur, eadem cum magnitudine animi, sed quam Sallustius (B. Iug. 95) vocat *ingenii altitudinem*, quam recte Cortius dicit esse in iis qui consilia sua ita celant, et abditos tenent sensus suos, ut assequi non liceat; qui etiam laudat Turneb. Adv. 3 15, Casaubon. ad Cic. ep. ad Att 4 6. Polybius vocat *βάθος* in Excerpt. p. m. 1441 (27 10), ad quem locum videndus Valesius; Cicero *βαθύτητα* ad Att. l. c. et 5 10, 6 1. Tunstallus (ep. ad Midletonum p.114) interpretatur *prudentiam*, ex 1 8. non male: est enim illa altitudo pars prudentiae: sed illud accuratius. atque sic etiam ceperim ap. Cic. Off. 1 25, quem locum non bene tentant Pearcius et Chapmannus, ut alio loco ostendam. sic Ovidius (Am. 2 4 16) *ex alto dissimulare;* ubi vide Burmannum, qui recte de profundo silentio capit.

num petit propero agmine, certantibus inter se signiferis, fremente etiam gregario milite ne suetam requiem, ne spatia noctium opperiretur: viderent modo adversos et adspicerentur; id satis ad victoriam. duodecimum apud lapidem Sacrovir copiaeque patentibus locis apparuere. in fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo semermos. ipse inter primores equo insigni adire, memorare veteres Gallorum glorias, quaeque Romanis adversa intulissent; quam decora victoribus libertas, quanto intolerantior servitus iterum victis.

46 non diu haec, nec apud laetos: etenim propinquabat legionum acies, inconditique ac militiae nescii oppidani neque oculis neque auribus satis competebant. contra Silius, etsi praesumpta spes hortandi causas exemerat, clamitabat tamen pudendum ipsis quod Germaniarum victores adversum Gallos tanquam in hostem ducerentur. "una nuper cohors rebellem Turonum, una ala Treverum, paucae huius ipsius exercitus turmae profligavere Sequanos. quanto pecunia dites et voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Aeduos evincite et fugientibus consulite." ingens ad ea cla-

similiter *altitudinem animi* et in loco nostro et ap. Cic. Off. 1 25 capere video Drakenb. ad Liv. 4 6. Ern.

9. *intolerantior*] Gellius 19 7, inter ea quae notat ex Livio, *item curis intolerantibus pro intolerandis.* et hinc *intolerantia morum Tiberii*, qui scilicet ferri nequirent, Suet. 51. Gron. non ergo necessarium cum Grotio corrigere *intoleratior* ex 12 11, ubi *toleratior* occurrit, quamquam et ibi ms. Reg. habet *tolerantior.* Ern.

12. *competebant*] Sallustianum est, apud Nonium 4 110: *formidine attonitus, neque animo neque auribus aut lingua competere.* etiam tale hoc Livii 5 42: *Romani ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant.* Lips. adde Cortium ad Sallust. fr. p. 953, et quos ibi laudat. Ern.

16. itane *Turonium*, an verius *Andecavum?* ipse quidem c. 41 narravit: *Andecavos Acilius — oppressi.* Lips.

19. *fugientibus consilite*] video Freinshemium interpretari: *ite, vincite, aut potius sponte iam fugientes cursu sequimini.* sed quem auctorem apud alium invenire est *consilire* pro cursu sequi? aut quem apud omnino *consilire!* nam et quod Muretus addit ex Livio, fucatum (est enim 24 28, ubi nihil melius quam omnium codicum *consulere*); et quod ex nostro Ursinus 6 36, non stat bono talo: legendum enim *occultos consilii*, ut Acidalius et Freinshemius viderunt. quid si legamus *et fugientibus consulite*, i. e. trepidos et tantum non iam fugientes exuite, detractisque armis et insignibus militaribus leviores et fugae paratiores reddite. Gron. *consulite* placet etiam Heinsio, sed alio sensu, nempe ut dictum sit pro *parcite.* idem placebat Ryckio; nec dubito verum esse. idem volebat Graevius (in ep. ad Heins. t. 4 collect. Burm. p. 497), qui et alibi in M esse *consilere* monet pro *consulere*, interpretaturque *parcite.* itaque non dubitavi recipere. Ern.

mor, et circumfudit eques, frontemque pedites invasere;
nec cunctatum apud latera. paulum morae attulere ferrati
restantibus laminis adversum pila et gladios: sed miles cor-
reptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, cae-
dere tegmina et corpora; quidam trudibus aut furcis inertem
molem prosternere; iacentesque, nullo ad resurgendum nisu,
quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primo Augustodunum,
dein metu deditionis in villam propinquam cum fidissimis
pergit. illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. in-
47 censa super villa omnes cremavit. tum demum Tiberius or-
tum patratumque bellum senatui scripsit; neque dempsit aut
addidit vero, sed fide ac virtute legatos, se consiliis super-
fuisse. simul causas cur non ipse, non Drusus profecti ad
id bellum forent, adiunxit, magnitudinem imperii extollens,
neque decorum principibus, si una alterave civitas turbet,
omissa urbe, unde in omnia regimen. nunc, quia non metu
ducatur, iturum, ut praesentia spectaret componeretque. de-
crevere patres vota pro reditu eius supplicationesque et alia
decora. solus Dolabella Cornelius, dum anteire ceteros
parat, absurdam in adulationem progressus, censuit ut ovans
e Campania urbem introiret. igitur secutae Caesaris litterae,
quibus se non tam vacuum gloria praedicabat ut post fero-
cissimas gentes perdomitas, tot receptos in iuventa aut spre-
tos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanae inane
praemium peteret.

48 Sub idem tempus, ut mors Sulpicii Quirinii publicis ex-

9. *incensa*] M et Beroaldus et Alciatus *ingressa;* pro quo in Rhenani et Aldi editionibus *incensa*, recte, ut opinor. IGronovius tamen malebat *ingesta;* bene, si sequeretur *omnes obruit*, *oppressit*, aut simile quid. nunc *omnes cremavit* desiderat mentionem incendii. Ern.

12. *superfuisse*] adfuisse, opem tulisse. vide interpretes ad Gellium I 22, quem locum hic iam laudavit Muretus. Ern.

15. *neque decorum principibus*] nam in minoribus bellis principi, ut Claudianus ait de bello Gild. 384, *vindictam mandasse sat est.* et ipsa Roma huic rei apud eundem vatem (de 6 Cos. Hon. 411): *medium non deserit umquam caeli Phoebus iter; radiis tamen omnia lustrat.* Lips.

16. *omissa urbe*] Pichena et IGronovius putant intelligi ex antecedentibus *proficisci ad id bellum:* sed Freinshemius legendum censet *omisisse urbem.* sane illa repetitio h. l. durior est, ut et Ryckiana, qui e sequentibus intelligi volebat *duci.* corruptela potuit nasci e compendiaria scriptura *omisse.* sed etiam Heinsii remedium satis lene, *omissam urbem.* Ern.

26. *publicis exsequiis*] de quibus v. Guther. de Iur. Man. 2 1. Ern.

sequiis frequentaretur, petivit a senatu. nihil ad veterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium: sed impiger militiae et acribus ministeriis consulatum sub divo Augusto, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis insignia triumphi adeptus, datusque rector Gaio Caesari Armeniam obtinenti, Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat. quod tunc patefecit in senatu, laudatis in se officiis et incusato Marco Lollio, quem auctorem Gaio Caesari pravitatis et discordiarum arguebat. sed ceteris haud laeta memoria Quirinii erat ob intenta, ut memoravi, Lepidae pericula sordidamque et praepotentem senectam.

49 Fine anni Gaium Lutorium Priscum equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecunia donatum a Caesare, corripuit delator, obiectans aegro Druso composuisse quod, si exstinctus foret, maiore praemio

4. *consulatum*] consul fuit a. u. 742 cum MValerio Messala. Quirinius a Dione Iosepho Tacito constanter appellatur; ut mirer cur maluerit Onufrius *Quirinus*. Lips. sed vide ad 2 30 extr. Ern.

expugnatis per Ciliciam] tangit historiam solus, quod sciam, Strabo 12 p. 569: *τοὺς δὲ Ὁμοναδέας Κυρίνιος ἐξεπόρθησε λιμῷ, καὶ τετρακισχιλίους ἄνδρας ἐζώγρησε καὶ συνῴκισεν εἰς τὰς ἐγγὺς πόλεις. τὴν δὲ χώραν ἀπέλιπεν ἔρημον τῶν ἐν ἀκμῇ.* at idem is etiam in Africa gessit, si Floro accredam, aut certe veteribus eius libris. nam 4 12 41, ubi legitur *Marmaridas atque Garamantas Furnio subigendos dedit,* alter meus scriptus codex *Curinio*, alter *Quirino* refert. et puto recte. Lips. vide ibi viros doctos et in primis Dukerum. Ern. *onomadensium* M.

6. *datusque rector*] diu etiam post in Syriam missus, ad census describendos; de qua re multa Iosephus 18 1 2. et seq. et mentio eius apud Lucam in historia sacra. Lips.

7. *coluerat*] prudentior Archelao, qui *Rhodi agentem nullis officiis coluerat*, 2 42. Ern.

8. *MLollio*] ita emendavi olim, cum vulgo esset *MFolio*. hausi emendationem facile ex historia, quae apud Suet. 12: *namque privignum Caium Orienti praepositum, cum visendi gratia traiecisset Samum, alieniorem sibi sensit ex criminationibus MLollii comitis et rectoris eius.* item Plinium 9 58, et Velleium 2 102. fuit enim hic Lollius CCaesari rector, quo more principibus iuvenibus etiam nunc dantur; et post illum PSulpicius Quirinius, Tiberio amicus. causa errori, quod in priscis libris sine geminatione fere *Lolio*. Lips.

9. *pravitatis et discordiarum*] sic Livius 4 26: *pravitas consulum discordiaque inter ipsos*; ubi vide nostra. Gron.

13. *CLutorium*] vulgo, *Clutorium*. sed Dio auctor sic emendandi, apud quem 57 20 est *Γάϊος Λουτώριος*. error ex adhaesu notarum, ut infra *Panteius*, qui est PAnteius. mentio huius aut alterius Lutorii apud Plinium 7 40, ubi tamen male *Sutorio Prisco*. Lips.

15. *corripuit delator*] Curtius 10 1: *rex cognita causa pronuntiavit ab accusatoribus unum et id maximum crimen esse praeteritum, despera-*

vulgaretur. id Gaius Lutorius in domo Publii Petronii, socru eius Vitellia coram multisque illustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia nihil se audivisse asseveravit. sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit, sententiaque Haterii Agrippae consulis designati indictum

50 reo ultimum supplicium. contra Marcus Lepidus in hunc modum exorsus est. "si, patres conscripti, unum id spectamus, quam nefaria voce Gaius Lutorius Priscus mentem suam et aures hominum polluerit, neque carcer neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus in eum suffecerint. sin flagitia et facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio maiorumque et vestra exempla temperant, et vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt, est locus sententiae per quam neque huic delictum impune sit, et nos clementiae simul ac severitatis non paeniteat. saepe audivi principem nostrum conquerentem, si quis sumpta morte misericordiam eius praevenisset. vita Lutorii in integro est; qui neque servatus in periculum rei publicae neque interfectus in exemplum ibit. studia illi, ut plena vecordiae, ita inania et fluxa sunt; nec quicquam grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor non virorum animis sed muliercularum adrepit. cedat tamen urbe, et bonis amissis aqua et igni arceatur. quod perinde

51 censeo ac si lege maiestatis teneretur." solus Lepido Rubellius Blandus e consularibus assensit: ceteri sententiam Agrippae secuti, ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, cum extolleret pietatem quamvis modicas principis

tionem salutis suae. nunquam enim talia ausuros, qui ipsum ex India sospitem aut optassent reverti aut credidissent reversurum. Gron.

3. *ad dicendum testimonium exterritis*] ita territis metu periculi, ut dicerent testimonium contra CLutorium. formam loquendi supra iam illustravimus 2 62. sed etiam Livius 7 42: *multitudinem ad arma consternatam esse.* Ern.

11. *serviles cruciatus*] i. e. patibula crucesque. Lips.

19. *est*] sententia mihi mallet *esto.* Lips. non necessarium puto cum Pichena. vult dicere: atqui Lutorius adhuc vivit, non sibi vim attulit: sinamus locum fieri principis misericordiae, praesertim cum nec servatus periculum rei publicae allaturus sit. Ern.

21. *vecordiam* intelligit, quam supra *vaniloquentiam* dixerat, dementiam. *inania* et *fluxa* vocat, quippe nihil cuiquam nocitura studia. Ern.

29. *pietatem*] sic vocabatur tum

iniurias acriter ulciscentium, deprecaretur tam praecipitis verborum poenas; laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. igitur factum senatus consultum ne decreta patrum ante diem decimum ad aerarium deferrentur, idque vitae spatium damnatis prorogaretur. sed non senatui libertas ad paenitendum erat, neque Tiberius interiectu temporis mitigabatur.

52 Gaius Sulpicius Decimus Haterius consules sequuntur,

temporis, quae veriore vocabulo est *saeva adulatio* 4 20. Suetonius Aug. 66: *laudavit quidem pietatem tantopere pro se indignantium.* Domit. 11: *permittite P. C a pietate vestra impetrari.* Ovidius Met. 1 204: *nec tibi grata minus pietas, Auguste, tuorum, quam fuit illa Iovi.* non melior *pietas* Vitellianorum H. 2 69. Gron.

1. *verborum poenas*] recte, quia verba, non facta Lutorii poena adfecta sunt. nec male tamen *reorum poenas*, argumento decreti, quod secutum. Lips.

3. *ante diem decimum*] interciderat nota numeri, quam nos certis auctoribus restituimus, Suetonio Tib. 75: *nam cum SC cautum esset ut poena damnatorum in decimum semper diem differretur.* Dione 57 20: *καὶ δόγμα τι παραδοθῆναι ἐκέλευσε, μήτ' ἀποθνήσκειν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὸν καταψηφισθέντα ὑπ' αὐτῶν, μήτε τὸ γράμμα τὸ ἐπ' αὐτῷ γενόμενον ἐς τὸ δημόσιον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χρόνου ἀποτίθεσθαι.* qui et idem repetit, fine libri 58. nec aliud Seneca sensit de tranquill. 1 14: *credisne illum decem medios usque ad supplicium dies sine ulla solicitudine exegisse?* mansisse videtur id decretum, donec Theodosius imperator clementissime convicto et damnato reo dies indulsit triginta vitae, in l. Si vindicari C. de poenis. Sidonius ergo non abest quin falsus sit, Ep. 1 7, qui id tribuit SC Tiberiano. *ex vetere*, inquit, *SC Tiberiano triginta dierum vitam post sententiam trahit.* haec satis certa videbantur. at turbant me declamatores; inter quos Quinctil. Themate declam. 313: *damnatorum*, inquit, *supplicia in diem tricesimum differantur.* et in ipsa declam. *et mihi videtur ideo constituta esse lex quae damnatum post tricesimum diem puniri voluit, quoniam videbat legum lator posse fieri ut deciperetur accusator.* item Calpurnius Flaccus (Pithoeo nostro auctores hos debemus) declam. 25: *poena raptoris in diem trigesimum differatur.* nam vixisse istos ante Theodosii longe aevum, satis claret. an igitur exolescentem rettulit dumtaxat ratamque Tiberianam legem habuit Theodosius, et in Tacito Dione Seneca suspicamur de mendo? an potius declamatores illi in transcribendo vitiati a posteris sunt, et ad posteriorem illam legem aptati? mehercle haereo, eo magis quod Quinctilianum illum Augusti aevo vixisse volunt; quod ex hoc loco non potest. Lips. Iac. Sirmondus haec sic conciliat, ut novo aliquo SCto postea, incertum quo tempore, viginti dies adiecti sint, et tamen iste numerus dierum tributus sit primo illi SCto, quod de spatio temporis inter condemnationem et supplicium primum sub Tiberio factum sit; quale quid saepe in aliis legibus factum. vide quae diximus ad Suet. Exc. 24. eam rationem probat Ryckius ad h. l. merito. Ern.

4. *ad aerarium*] in aerario tabulae publicae et acta senatus. Livius 39 4: *verum cum sint notissimae sibi cum consule inimicitiae, quid ab eo posse quemquam aequi exspectare, qui per infrequentiam furtim factum SC ad aerarium detulerit?* nec ante rata, donec delata. interea auctoritas dicebatur, non SC, ut ex Cic. ep. ad Div. 8 8 et Dione 55 3 iam alii notarunt. vide similem in Tacito locum 13 28, de multis aedilium. Lips.

7. *consules* h. l. pro anno dicun-

inturbidus externis rebus annus, domi suspecta severitate adversum luxum, qui immensum proruperat ad cuncta quis pecunia prodigitur. sed alia sumptuum, quamvis graviora, dissimulatis plerumque pretiis occultabantur; ventris et ganeae paratus assiduis sermonibus vulgati fecerant curam ne princeps antiquae parcimoniae durius adverteret. nam incipiente Gaio Bibulo ceteri quoque aediles disseruerant sperni sumptuariam legem, vetitaque utensilium pretia augeri in dies, nec mediocribus remediis sisti posse. et consulti patres integrum id negotium ad principem distulerant. sed Tiberius

tur, sensusque hic: sequitur annus quo CS. DH. consules fuere. igitur sequentia per appositionem capienda; eique rei interpunctionem accommodavi. 6 40: *QPlautius SPapinius consules sequuntur. eo anno* etc. Ern. *Harius* M.

7. Augusti *sumptuariam* intellegit, de qua Agellius 2 24: *postremo lex Iulia ad populum pervenit, Caesare Augusto imperante, qua profestis quidem diebus ducenti finiuntur, Kalendis Idibus Nonis et aliis quibusdam festis trecenti, nuptiis autem et repotiis HS millies esse. etiam dicit Capito Ateius edictum divine Augusti an Tiberii Caesaris* etc. quo loco claram mendam per occasionem tollo, legoque *nuptiis autem et repotiis sestertii mille. esse etiam dicit Capito*, etc. sestertium millies ad nuptias ut definiat ulla lex? non potest: nimis immane est. at sestertii mille conveniunt, et συμμετρίαν habent cum numero priore, ducentorum trecentorumque. ceterum hanc Tiberii curam intellexit Plinius 33 8, hoc diversus quod CSulpicium Galbam aedilem nominat, non CBibulum, reiicitque in annum sequentem, quo consules Vetus et Pollio. *Tiberii demum*, inquit, *principatus nono anno in unitatem venit equester ordo; anulorumque auctoritati forma constituta est, CAsinio Pollione CAntistio Vetere coss.*, a. u. c. 775, *quod miremur, futili paene de causa, cum CSulpicius Galba, dum iuvenalem famam apud principem popinarum poenis aucupatur, questus esset in senatu vulgo institores eius culpae defendi anulis.* fieri tamen potest ut iterata tunc ea inquisitio. Lips. emendationem Lipsii in Gellio omnes post editores recte recepere. Ern.

8. *vetita utensilium pretia augeri*] Freinshemius *supellectilium prohibitam taxationem non modo retineri, verum etiam indies augescere.* mirum omnibus partibus. tu accipe, et in cibaria et convivia plus plusque in dies, quam concessum sit, impendi. de ganeae namque paratibus agunt; et *utensilia* quae sint, diximus ad 1 70. Gron. adde Suet. Tib. 34. in quo loco planum est ad ea quae hoc anno in senatu acta sunt respici maxime, neque solum ad 2 33, ut videbatur ibi Burmanno, hinc vocem *mullos* apud Suetonium tentanti, quod ibi (2 33) macelli nulla mentio. vide dicta in Exc. ad locum Suetonii. Ern.

9. *remediis sisti*] sic rectissime restituit Pichena, cum ante legeretur *remediis resisti*, de coniectura edentium. nam in M est *remediiisti.* recte adeo receptum Gronovio et sequentibus. Gronovius adscripserat videndas notas suas ad Livium 4 12. Ern.

10. *distulerant*] pro usitatiori *reiecerant*, quia illud ipsum *reiicere* habet dilationem iudicii, sententiae; eaque de causa haec verba permutantur. Livius 41 8: *legati qui ad novos magistratus* (i. e. in proxime futurum annum) *dilati erant.* Cic. ad Att. 1 4? *in mensem Quintilem reiecti sumus.* Ern.

saepe apud se pensitato an coerceri tam profusae cupidines possent; num coercitio plus damni in rem publicam ferret; quam indecorum attrectare quod non obtineret, vel retentum ignominiam et infamiam virorum illustrium posceret, postremo litteras ad senatum composuit, quarum sententia in hunc

53 modum fuit. "ceteris forsitan in rebus, patres conscripti, magis expediat me coram interrogari et dicere quid e re publica censeam: in hac relatione subtrahi oculos meos melius fuit, ne denotantibus vobis ora ac metum singulorum qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem eos ac velut deprenderem. quodsi mecum ante viri strenui, aediles, con-

2. *damni*] e numero scilicet periclitantium et malitia delatorum, itemque ex infamia, ut addit, tot illustrium. Lips.

3. *obtineret*] exhibui lectionem M, Beroaldi et Frobenianae primae, quam restituit IGronovius. Rhenanus edidit *obtineretur;* quod secutae sunt editiones post factae, estque convenientius contextui. sed quia et *obtineret* intelligi potest, et Tacitus, ut saepe iam diximus, amans est variandae constructionis, non pro certo audeam dicere *obtineretur* esse Taciti manum. Ern.

7. *e* deest M: in margine est *de*.

9. *denotantibus*] non videtur esse, quod vulgo hoc verbum significat, *designare*, quo sensu simplex et compositum promiscue dicuntur (nam quod Cicero in Catil. 1 1 dixit *notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum*, id pro Lege Manil. 3. dixit *una litterarum significatione cives Romanos trucidandos denotavit*), sed *observare;* pro quo cum *notare* dicatur, ut ap. Virgil. Ecl. 3 68: *locum ipse notavi, aeriae quo congessere palumbes*, etiam *denotare* dici potuit. Ern.

11. *deprenderem*] hic quoque secutus IGronovium exhibui scripturam codicis, non quo concinnior sit, ut ille ait, aut pro certo audeam affirmare Tacitum sic scripsisse, sed quia scripturam codicis exhibendam putavi, ubi ambiguum esset utrum Tacitus dedisset. unius codicis auctoritas non satis est ut credam Tacitum sic dedisse. codices Liviani bene multi multis locis exhibent *prendere, prensus:* v. Drakenb. ad 2 29; nec tamen ille recepit. etiam in Suet. Calig. 39 codex Med. tertius habet *comprensis*, sed alii *comprehensis*, ut editur. itaque non magnopere peccasse in Tacitum puto viros doctos, cum h. l. *deprehenderem* ediderunt; eorumque exemplum secutus essem, nisi scirem Tacitum poetarum rationem et aliis in rebus secutum esse, contra consuetudinem elegantiorum scriptorum. sed tamen mihi *deprehenderem* verius videtur. *deprehendere* editur in Agricola 7, nescio an e mss. sed permultis aliis locis in omnibus scriptis et editis reperitur. Ern.

viri strenui] insanam epithetorum, quibus vulgo utimur, luxuriam reprehendi facile fero. sed principium eius a Cicerone vel Tiberio vel Tacito petere cum Freinshemio, est iocari. non dubito quin *viri strenui* sint acres, vigilantes, intenti, suique muneris et officii memores, quod in hoc ipso demonstrariut negotio. prorsus sic Fabius apud Livium 28 40: *quemadmodum iam certa provincia Africa consulis, viri fortis ac strenui, sit.* et Parmenio apud Curtium 7 2: *rex expeditionem parat in Arachosios. strenuum hominem et nunquam cessantem!* quae nequaquam addidissent illi, nisi res praesens eo duceret. Gron.

silium habuissent, nescio an suasurus fuerim omittere potius praevalida et adulta vitia, quam hoc assequi ut palam fieret quibus flagitiis impares essemus. sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque magistratus sua munia implere velim: mihi autem neque honestum silere neque proloqui expeditum, quia non aedilis aut praetoris aut consulis partes sustineo. maius aliquid et excelsius a principe postulatur; et cum recte factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidia ab omnibus peccatur. quid enim primum prohibere et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia? familiarum numerum et nationes? argenti et auri pondus? aeris tabularumque miracula? promiscas viris et feminis vestes? atque

10. *villarumne infinita spatia*] Muretus male de amplitudine fundorum capit, quae nihil ad leges sumtuarias pertinet. de aedificiis villarum, urbium magnitudinem habentium, intelligendum. Seneca de benef. 7 10. Ern.

familiarum numerum] numerum servorum Romanis eum reperio, qui non facile fidem inveniat moribus nostris. Tacitus 14 43 Pedanio secundo tribuit quadringentos, Plinius 33 47 Caecilio cuidam Isidoro quinquies mille. et hi nihil dicunt prae Athenaeo 6 20: *πρὸς ταῦτα ἀπαντήσας ὁ Λαρήνσιος ἔφη Ἀλλὰ Ῥωμαίων ἕκαστος (οἶδας δ' ἀκριβῶς ταῦτα ὦ καλὲ Μασσούριε) πλείστους ὅσους κεκτημένος οἰκέτας. καὶ γὰρ μυρίους καὶ δισμυρίους, καὶ ἔτι πλείους δὲ πάμπολλοι κέκτηνται. οὐκ ἐπὶ προσόδοις δὲ, ὥσπερ ὁ τῶν Ἑλλήνων ζάπλουτος Νικίας, ἀλλ' οἱ πλείους τῶν Ῥωμαίων συμπροϊόντας ἔχουσι τοὺς πλείστους.* Seneca de tranq. an. 8: *felicioremne tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? numerus illi quotidie servorum, velut imperatori exercitus, referebatur; cui iamdudum divitiae esse debuerant duo vicarii et cella laxior.* tot servi, si deo placet, uni servo! ut non iniuria queratur et culpet Plinius 33 6: *mancipiorum legiones, et in domo turbam externam, ac servorum quoque causa nomenclatorem adhibendum.* nec Romae solum haec copia; etiam Athenis. Thucydidem auctorem habeo, ex ea urbe bello Peloponnesiaco, idque uno tempore, transfugisse ad hostem super viginti millia servorum, et quidem servorum qui manuarias operas exercerent. quantam vim in urbe suspicari debemus fuisse reliquam? verba eius haec 7 27: *τῆς τε γὰρ χώρας ἁπάσης (οἱ Ἀθηναῖοι) ἐστέρηντο, καὶ ἀνδραπόδων πλέον ἢ δύο μυριάδες ηὐτομολήκεισαν, καὶ τούτων πολὺ μέρος χειροτέχναι.* Lips. adde Senec. de benef. 7 10. Ern.

11. possis *nationes* de multitudine capere. Seneca l. c. *familia bellicosis nationibus maior.* sed multitudo indicatur verbo *numeri.* igitur potius de servis e variis nationibus intelligendum e 14 44. ex aliis locis veterum constat in hoc quoque magnificentiam quaesitam. Ern.

aeris] de vasis Corinthiis intelligendum, quorum in hac causa mentio ap. Suet. Tib. 34. sed praeterea etiam de aliis ornamentis supellectilis ex aere; de quibus v. Meurs. de Luxu. Ern.

12. *promiscuas viris et feminis vestes*] Sericas intellegit Coasque, quibus abstinebant nec viri. carpit non semel gravissimus auctor Seneca ut Ep. 123 (122): *non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum feminis vestem? non vivunt contra naturam, qui exspectant*

illa feminarum propria, quis lapidum causa pecuniae nostrae
54 ad externas aut hostilis gentes transferuntur? nec ignoro in conviviis et circulis incusari ista et modum posci: sed si quis legem sanciat, poenas indicat, iidem illi civitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. atqui ne corporis quidem morbos veteres et diu auctos nisi per dura et aspera coerceas: corruptus simul et corruptor, aeger et flagrans animus haud levioribus remediis restinguendus est quam libidinibus ardescit. tot a maioribus repertae leges, tot quas divus Augustus tulit, illae oblivione, hae, quod flagitiosius est, contemptu abolitae securiorem luxum fecere. nam si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetere: at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra neque pudor est. cur ergo olim parcimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur, quia unius urbis cives eramus; ne irritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus. quantulum istud est de quo aediles admonent! quam, si cetera respicias, in levi habendum! at Hercule nemo refert quod Italia externae opis indiget, quod vita populi Romani per incerta maris et tempestatum cotidie volvitur. ac nisi provinciarum copiae et

(corrigo *expetunt*) *ut pueritia splendeat tempore alieno?* et 114: *quod vides istos sequi qui aut vellunt barbam aut intervellunt; qui labra pressius tondent et abradunt, servata et submissa cetera parte; qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam.* et Plinius 11 27: *nec puduit has vestes* (de Cois loquitur) *usurpare etiam viros, levitatem propter aestivam. in tantum a lorica gerenda discessere mores, ut oneri sit etiam vestis.* plura pete e Clem. Alexandr. Paedag. 3 3, cuius index *πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν*. Lips. *promiscas* M. cf. c. 70.

1. *lapidum*] gemmas intellegit, et in primis uniones, quorum feminis ad inaures creber usus. vide Exc. 1. Lips. Plinius 12 41: *Arabiae etiamnum felicius mare est: ex illo namque margaritas mittit; minimaque computatione millies centena millia sestertium annis omnibus India et Seres peninsulaque illa imperio nostro adimunt.* Gron.

6. *clamitabant* M. et

12. *facere.* et

15. *sibique moderabatur qua.*

16. *unius urbis cives*] quasi dicat, at nunc ex omni orbe mixtio sumus. undique gentes civitate et honoribus donatae, itemque non donatae, confluximus. quae vera sunt de illo aevo: vel Senecam ad Helviam vide c. 6. Lips. adde ad 2 55, et Dionys. Halic. 4 23 sq. Ern.

21. *per incerta*] quia e Sicilia, ex Africa, ex Aegypto frumentum advehebatur, ut notum est, et iam ad h. l. monuere alii. similiter loquitur infra 12 43. Ern.

22. *ac* non videtur huic loco convenire. suspicor Tacitum scripsisse

dominis et servitiis et agris subvenerint, nostra nos scilicet nemora nostraeque villae tuebuntur. hanc, patres conscripti, curam sustinet princeps; haec omissa funditus rem publicam trahet. reliquis intra animum medendum est: nos pudor, pauperes necessitas, divites satias in melius mutet. aut si quis ex magistratibus tantam industriam ac severitatem pollicetur ut ire obviam queat, hunc ego et laudo, et exonerari laborum meorum partem fateor. sin accusare vitia volunt, dein, cum gloriam eius rei adepti sunt, simultates faciunt ac mihi relinquunt, credite, patres conscripti, me quoque non esse offensionum avidum; quas cum graves et plerumque iniquas pro re publica suscipiam, inanes et irritas neque
55 mihi aut vobis usui futuras iure deprecor.” auditis Caesaris litteris remissa aedilibus talis cura; luxusque mensae, a fine Actiaci belli ad ea arma quis Servius Galba rerum

nam, ut ratio redderetur praecedentium verborum. mox toti contexto et formae argumentationis esset convenientius *quodsi* quam *aut si*. sed hoc quoque utcunque defendi posse video. paullo post Heinsius corrigit *parte* pro *partem*, intellecto *me*. Ern.

9. *gloria* M.

faciunt] Iosias Mercerus *fugiunt:* at ego *iaciunt* verum puto. semina simultatum illi spargunt, me volunt colligere acerbos fructus. mox etiam *remissam curam* interpretantur *permissam*. nam ita Suet. Tib. 34: *annonam macelli senatus arbitrio quotannis temperandam censuit, dato aedilibus negotio popinas ganeasque usque eo inhibendi ut ne opera quidem pistoria venalia proponi sinerent.* sed hoc sane ad publicum luxum, et divitum istorum, non spectat: magis ad pretia rerum, prior quidem pars, et reliqua ad plebeculae disciplinam. nihil quidem nunc actum, Tacitus ita clare dicit, et post orationem etiam ostendit, ut calumnia sit aliter interpretari. et age, dissentiat a Suetonio: an rarum est? Lips. Mercerus et Grotius legendum putant *faciundas mihi relinquunt;* quod probat etiam Ryckius. Heinsio Lipsiana ratio placebat. sed *faciundas* melius puto. quod ad *remissam curam* attinet, Lipsium sequitur Freinshemius: Pichena contra pugnat pro *permissa, relicta*, usus loco Taciti 3 10: *remittere causam integram ad senatum*, item 1 8: *remisit Caesar.* sed uterque locus alienus. nam in illo construitur cum *ad*, neque tamen significat proprie permittere: in hoc *remittere* non esse permittere, patet ex iis quae ibi a Lipsio et Gronovio dicta. nec Broterius ullum exemplum idoneum attulit pro hac significatione, defunctus magnifica ratione, quod res ita sit comperta ut exemplis supersedere potuerit. Lipsianae interpretationi, quam Freinshemius sequitur, obstare videtur quod aediles illam curam non petierant, sed ad senatum detulerant principemque, ab iisque emendari rem voluerant. sed tamen et latinitas et sequentia non aliter patiuntur intelligi. Ern.

12. *iniquas*] a pravis causis animisque ortas, non ex merito meo. Lips.

neque mihi aut vobis. v. ad 1 32. Ern.

15. *rerum adeptus*] faciebam olim *rem Romanam adeptus:* nunc non muto. est archaismus, et sic dictum ut *rerum potiri.* nam ita 6 45: *nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur.* Lips.

adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti paulatim exolevere. causas eius mutationis quaerere libet. dites olim familiae nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiae prolabebantur. nam etiam tum plebem socios regna colere et coli licitum; ut quisque opibus domo paratu speciosus, per nomen et clientelas illustrior habebatur. postquam caedibus saevitum et magnitudo famae exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere. simul novi homines e municipiis et coloniis atque etiam provinciis in senatum crebro assumpti domesticam parcimoniam intulerunt; et quanquam fortuna vel industria plerique pecuniosam ad senectam pervenirent, mansit tamen prior animus. sed praecipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. obsequium inde in principem et aemulandi amor validior quam poena ex legibus et metus. nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur; nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit. verum haec nobis ... maiores certamina ex honesto maneant.

6. *per nomen et clientelas ill. hab.*] ut superiora *ut quisque opibus d. p. speciosus* respondent verbis *plebem socios*, *regna colere*, sic haec verbo *et coli:* intellige *a plebe sociis, regibus.* atqui socii et regna sunt *clientelae.* de sociis notissimum: Cappadociam clientelam Catonis vocat Cicero Ep. 15 4, ubi etiam Cyprum insulam, quae fuit sociorum, sic appellat. unde fit ut alterum verbum videatur debere respondere *plebi*, veniatque in mentem *per urbem.* sed potest *per nomen et clientelas illustrior* accipi pro *nomine et clientelis*, et *habebatur* pro *erat;* neque necessarium est omnia sibi accurate respondere. Ern. v. Roth. Tac. Synon. p. 33.

11. *pervenissent* temporum ratio requirit; et sic a Tacito scriptum puto. possis etiam coniicere *pervenerant;* quod esset sane rectius ex antiquiori et meliori latinitate: sed Tacitus saepe τῷ *quamquam* coniunctivum iungit, ubi contextus non desiderat, ut h. l. Ern.

14. *obsequium inde in principem*] simillimum quod Panegyristes ad Theodosium 14: *tuae, imperator, epulae mensis communibus parciores... hinc certatim in omnes luxuriae pudor, parcimoniae cultus inolevit; et quiescentibus legum minis subiit quemque* (ita lego) *privatim poenitentia.* Lips.

20. *verum haec nobis*] in funesto hoc loco olim conclamavi. forte *nobis in maiores*, id est adversum maiores. medicina quae huic mortuo non faciet vitam. Lips. sic etiam Vertranius, probatque Ryckius. et saepe τὸ *in* absorberi ab litera *m* vel praecedente vel sequente, alibi notatum. eodem redit *ergo* Rhenani, *adversus* Faerni. Salinerius locum sanum putat, orationemque hic converti ad maiores i. e. veteres Romanos; idemque placet Heinsio. id mihi durius videtur, et oratori quam annalium scriptori aptius. ceterum comparem locum huic ex 15 21: *maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi.* Broterio placet Boxhornii ratio: *verum haec nobis maio-*

56 Tiberius fama moderationis parta, quod ingruentis accusatores represserat, mittit litteras ad senatum quis potestatem tribuniciam Druso petebat. id summi fastigii vocabulum Augustus repperit, ne regis aut dictatoris nomen assumeret ac tamen appellatione aliqua cetera imperia praemineret. Marcum deinde Agrippam socium eius potestatis; quo defuncto Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret. sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur; simul modestiae Neronis et suae magnitudini fidebat. quo tunc exemplo Tiberius Drusum summae rei admovet, cum incolumi Germanico integrum inter duos iudicium tenuisset. sed principio litterarum veneratus deos ut consilia sua rei publicae prosperarent, modica de moribus adulescentis neque in falsum aucta rettulit. esse illi coniugem et tres liberos, eamque aetatem qua ipse quondam a divo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. neque nunc propere, sed per octo annos capto experimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem, noti laboris parti-
57 cipem sumi. praeceperant animis orationem patres; quo quaesitior adulatio fuit. nec tamen repertum nisi ut effigies principum, aras deum, templa et arcus aliaque solita censerent; nisi quod Marcus Silanus ex contumelia consulatus honorem principibus petivit, dixitque pro sententia ut publicis privatisve monimentis ad memoriam temporum non consulum nomina praescriberentur sed eorum qui tribuniciam potestatem gererent. at Quintus Haterius cum eius diei senatus con-

res, sc. exempla reliquere. *certamina ex honesto maneant*. Ern.

4. *Augustus repperit*] ita cum Tacito plerique scriptores tradiderunt. quos refellit Dio 42 20, ubi diserte scriptum Caesarem admisisse ut dictator in integrum annum diceretur et tribuniciam potestatem per omne aevum haberet. non ergo vocis auctor Augustus. sed hoc tamen verum, Caesarem eo titulo publice non usum. usus est primus Augustus, et dedit ei splendorem. ideoque origo eius non immerito relata ad ipsum. Lips. v. ad 1 2. Ern.

14. *eamque aetatem*] egit ergo Drusus tunc trigesimum sextum annum. nam Tiberius natus est LMunatio Planco MLepido iterum consulibus a. u. 712. a quo die anni medii triginta sex ad tribuniciam eius potestatem; quae delata a. u. 748. Lips.

23. Mureto Pichenae aliisque legendum videtur *privatisque*. quod non opus esse putat Ryckius, si ante *publicis* intelligatur *vel*. sed illud lenius. *ve* et *que* non raro in libris permutantur. V. Drakenb. ad Liv. 24 10, et quos ibi laudat. Ern.

26. *atque Haterius*] non dubie scribendum *at QHaterius*, idque illi praenomen. simile in Suetonii Vi-

sulta aureis litteris figenda in curia censuisset, deridiculo fuit senex foedissimae adulationis tantum infamia usurus.
58 inter quae provincia Africa Iunio Blaeso prorogata, Servius Maluginensis flamen Dialis ut Asiam sorte haberet postulavit, frustra vulgatum dictitans non licere Dialibus egredi Italia, neque aliud ius suum quam Martialium Quirinaliumque fla-

tellio mendum c. 1: *exstatque elogii ad QVitellium libellus.* scribo *exstat QLongini.* vel ut Muretum video velle, *QClodii.* Lips. Ern.

2. *tantum infamia usurus*] haec corrupta esse si largiar Heinsio, tamen remedium, *tantum infamia ausurus*, vereor ut idoneum sit. ceterum sic interpungendum, *deridiculo fuit senex foedissimae adulationis, tantum infamia usurus* i. e. nullum alium fructum ex hac sententia nisi adulatoris infamiam relaturus. si quis malit interpungi post *senex*, ut *f. a.* ad *infamia* referatur, non repugnem. Ern.

3. *Servius*] Reinesius in margine adscripserat, forte *Sergius.* item infra c. 71, putabatque esse Sergium Cornelium Lentulum Maluginensem, qui a. u. 763 consul suffectus cum CIunio Blaeso fuit. de consulatu verum est. sed de praenomine fallitur vir magnus. *Servius* est praenomen, non *Sergius* (v. viros doctos ad Suet. Galb. 1); et *Servius* usitatum Maluginensibus praenomen, ut e Livio notum est, apud quem plures hoc praenomine occurrunt. Ern. *maliginensis* M.

4. *ut Asiam sorte haberet*] non difficilis hic nodus, si memineris quae ad caput 32 monuimus. Asia et Africa in sortem mittebantur; et de illis sortiebantur duo consularium vetustissimi. sed Africa tum temporis sine sorte prorogabatur Iunio Blaeso. ergo et citra sortem vetustissimo consularium cedebat Asia. is erat SerCornelius Maluginensis; eoque postulabat *ut Asiae sortem haberet.* ita enim scripsisse Tacitum mihi pro explorato est. intelligo Asiam provinciam. quod miror non animadvertisse virum singularem Iosiam Mercerum, qui solus hic sapuit, potius quam decurreret ad rem absurdam, etiam qui sine sorte haberet, *sorte obtinere* dictum. nusquam hoc, sed *sortem*; hoc est provinciam, quae, nisi extra ordinem aliquid incidisset, sorte deferebatur. *ut Asiae sortem haberet*, i. e. ut Asiam alteram provinciarum quas sortirentur consulares, quando altera earum Africa Iunio Blaeso prorogata esset, et sic neutra in sortem mitteretur, ipse ut istam ante omnes alios consulatu functus citra sortem haberet. quam etiam nactus esset, nisi Diale flaminium obstitisset. ideo sequenti c. 71: *ita sors Asiae in eum qui consularium Maluginensi proximus erat conlata*, provincia nimirum Asiae sine sortitu. neque his adversantur illa *porro si hi duxissent provincias;* quae primus recte cepit Mercerus. loquitur enim ut more atque ex instituto fiebat, nisi necessario aliquid praeter morem statuendum esset. et ex antecedente intelligitur consequens. nam si Dialibus flaminibus sortiri concessum, sequebatur ut quoties sine sorte transibat alterutra harum provinciarum ad primum consularium, si flamen is Dialis esset, non posset excludi. Gron. emendationem Gronovii probat Ryckius, recte, ut opinor. Ern.

5. adeo *non egredi*, ut nec urbe abesse iis liceret una nocte. quod lege in Camilli oratione apud Livium 5 52: *flamini Diali*, inquit, *noctem unam manere extra urbem nefas est.* Lips.

6. *ius suum*] editio prima [e M] *iussum;* pro quo *ius suum* legendum vidit Victorius ad Cic. Brut. p. 544. sed sic iam correxerat et ediderat Rhenanus, quem merito secuti sunt ceteri. Ern.

Martialium, quirinaliumque] atqui ne his quidem antiquitus egredi

minum: porro si hi duxissent provincias, cur Dialibus id vetitum? nulla de eo populi scita, non in libris caerimoniarum reperiri. saepe pontifices Dialia sacra fecisse, si flamen valitudine aut munere publico impediretur. duobus et septuaginta annis post Cornelii Merulae caedem neminem suffectum, neque tamen cessavisse religiones. quodsi per tot annos possit non creari nullo sacrorum damno, quanto facilius abfuturum ad unius anni proconsulare imperium? privatis olim simultatibus effectum ut a pontificibus maximis ire in provincias prohiberentur: nunc deum munere summum pontificum etiam summum hominum esse, non aemulationi,
59 non odio aut privatis affectionibus obnoxium. adversus quae cum augur Lentulus aliique varie dissererent, eo decursum est ut pontificis maximi sententiam opperirentur. Tiberius

Italia concessum. Valerius 1 1 2: *Metellus vero pontifex maximus Postumium consulem eumdemque flaminem Martialem, ad bellum gerendum Africam petentem, ne a sacris discederet, multa indicta urbem egredi passus non est; religionique summum imperium cessit.* Cf. et Epitoma Livii 19. et de Qirinali Livius 37 51: *priusquam in provincias praetores irent, certamen inter PLicinium pontificem maximum fuit et QFabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter LMetellum et Postumum Albinum fuerat. religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici.* eadem caerimonia pontificem maximum tenuisse videtur ex Liviana epitome 59: *adversus eum PLicinius Crassus consul, cum idem pontifex maximus esset, quod numquam antea factum erat, extra Italiam profectus proelio victus et interemptus est.* sed scire licet quaedam ex his cum aevo mutasse. alias aperte falsis exemplis se iuvet hic flamen. Lips. Cicero Phil. 11 8: *Crassus pontifex maximus Flacco collegae flamini Martiali multam dixit, si a sacris discessisset; quam multam populus remisit: pontifici tamen flaminem parere iussit.* Ern.

1. *si hi duxissent*] offendo in hac phrasi. forte *si hi duo rexissent.* duo, Martialis et Quirinalis. vel *si hi direxissent.* aliquis tamen fortasse ad sortem haud male traxerit; et *duxerint*, i. e. sorte extraxerint. Lips. vide notam Gronovii proxime praecedentem. Rutgersius autem (Lect. Venus. c. 25) putat *duxissent* pro *rexissent* expressum esse e Thucydidis *ἡγεῖσθαι* et *ἐξηγεῖσθαι τὴν πόλιν, τὴν Πελοπόννησον.* Ern.

4. LXXII *annis*] constat ratio. nam Merula interfectus a. u. 668. suffectus flamen novus ab Augusto a. u. 644. notat Dio 54 36: *κἂν τῷ αὐτῷ τούτῳ χρόνῳ*, ait, *ὅ τε ἱερεὺς τοῦ Διὸς πρῶτον μετὰ τὸν Μερούλαν ἀπεδείχθη.* non turbat quod Iulius Caesar flamen Dialis destinatus fuerit, teste Suetonio 1, quia tantum destinatus et a Sulla eodem sacerdotio mox multatus est. facit huc Suetonii illud Aug. 31: *nonnulla ex antiquissimis caerimoniis paulatim abolita restituit, ut Salutis augurium, Diale flaminium.* Lips. Vossius tamen (ad Vell. 2 43) vult legi *sex et septuaginta* qui numerus efficitur etiam Lipsii calculo. de Caesaris flaminio cum Lipsio sentit Burm. ad Vell. l. c, Wesseling. Obs. 2 18. Ern.

11. *aemulationi*] est e Mureti emendatione. libri omnes *aemulatione.* Acidalius praeterea volebat deleri *aut* post *odio.* Ern.

dilata notione de iure flaminis, decretas ob tribuniciam Drusi potestatem caerimonias temperavit, nominatim arguens insolentiam sententiae aureasque litteras contra patrium morem. recitatae et Drusi epistolae, quanquam ad modestiam flexae, pro superbissimis accipiuntur. huc decidisse cuncta ut ne iuvenis quidem tanto honore accepto adiret urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud solum inciperet. bellum scilicet, aut diverso terrarum distineri, littora et lacus Campaniae cum maxime peragrantem. sic imbui rectorem generis humani; id primum e paternis consiliis discere. sane gravaretur aspectum civium senex imperator, fessamque aetatem et actos labores praetenderet: Druso quod nisi ex adrogantia impedimentum?

60 Sed Tiberius vim principatus sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui praebebat, postulata provinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. crebrescebat enim Graecas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi; complebantur

1. *notionem* pro *cognitione* posuit. Cic. pro Dom. 13: *quae omnis notio pontificum esse debuit.* ad Att. 11 20: *notionem differre.* adde infra 6 12 extr. Gron. ad Liv. 27 25. Ern. *delata notitione* M.

5. *decidisse*] sic M et editiones, praeter laudatas IGronovio Beroaldi et Aldi, etiam Alciati Rhenani Gryphii. at Lipsianae, quis ego utor, habent *recidisse*, item Berneggeri, sed tamen credo Tacitum scripsisse *recidisse*, quocum in libris saepe permutatur *decidere* (v. Burm. ad Suet. Caes. 17, et nos ad Claud. 9), aut *cecidisse*, ut H. 3 13. sensus enim est: eo rem iam rediisse, huc redacta esse omnia. Ern.

7. *auspicia saltem*] lucem dat Livii locus 22 1 de C. Flaminio, qui ante initum consulatum profectus ab urbe. *qoud enim illi iustum imperium, quod auspicium esse? magistratus id a domo, publicis privatisque penatibus, Latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre. nec privatum auspicia sequi; nec sine auspiciis profectum in externo ea solo nova aeque integra concipere posse.* vide etiam quae de auspiciis infra scribo, 4 36. Lips.

8. *bellum*] non male etiam *bello*, sive *bello eum.* sed distinctione adhibita commode servaveris illud prius. Lips. immo, quia liber unicus *bellum*, male et non recte subiicies *bello*, etsi oratio reliqua id facile ferat. *bellum scilicet*, id est bellum esse scilicet quod moretur Drusum. quo genere loquendi cur offendare, nulla ratio est. sic Silius 7 42: *ad portas bellum;* quod Obs. 1 17 vindicavimus. Gron. mox Heinsius legi volebat *aut diversa terrarum distinere.* Ern.

9. *tum maxime*] *cum maxime* Rhenanus et Muretus voluere. et sic est in M, unde restitutum a Pichena. Ern.

17. *asyla*] ad totum hunc locum de asylis et iure asylorum in Graecis civitatibus non poenitebit contulisse Spanhemium de Usu et Praest. N. Diss. 9 5. Ern. adde Eckhelii doctr. n. vet. v. 4 p. 306. Ob.

tribus ergo generibus hominum perfugium in asylis, servis, obaeratis, maleficis. de maleficis servisque Plutarchus περὶ Δεισιδαιμονίας p. 166: ἔστι δούλῳ φεύξι-

templa pessimis servitiorum; eodem subsidio obaerati adversum creditores suspectique capitalium criminum receptabantur. nec ullum satis validum imperium erat coercendis seditionibus populi, flagitia hominum ut caerimonias deum protegentis. igitur placitum ut mitterent civitates iura atque legatos. et quaedam, quod falso usurpaverant, sponte omisere; multae vetustis superstitionibus aut meritis in populum Romanum fidebant. magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam qui ante vim Romanam valuerant decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret
61 mutaretve. primi omnium Ephesii adiere, memorantes non, ut vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos: esse apud se Cenchrium amnem, lucum Ortygiam, ubi La-

μος βωμὸς, ἔστι καὶ λησταῖς ἀβέβηλα πολλὰ τῶν ἱερῶν. καὶ πολεμίους φεύγοντες ἂν ἀγάλματος λάβωνται ἢ ναοῦ, θαῤῥοῦσιν. de obaeratis idem de vitandis usuris p. 828: ἡ μὲν γὰρ Ἄρτεμις ἡ ἐν Ἐφέσῳ τοῖς χρεώσταις, ὅταν καταφύγωσιν εἰς τὸ ἱερὸν αὐτῆς, ἀσυλίαν παρέχει καὶ ἄδειαν ἀπὸ τῶν δανείων. et Sallustius eleganter de Pompeio, ep. ad Caesarem 1 2: *eoque per omne tempus belli, quasi sacro atque inspoliato fano, debitores usi.* adde quae de asylis Pollux 1 10: εἰ δὲ καὶ ἄσυλόν τι εἴη, τοῦτο καὶ χρησφύγετον λέγε καὶ φύξιμον, καὶ ἱεροὺς ὅρους, ἐφ' ὅσον τοῖς οἰκέταις ἀσφάλεια. Lips.

5. *iura* i. e. tabulas, litteras, monumenta, quibus iura niterentur, inspicienda senatui, ut iudicaret utrum ius asyli esset necne. Ern.

12. *Ephesii*] quibus Diana culta celebri illo templo. statuam eius describit Minucius Felix c. 21: *Diana interim est alte succincta venatrix; et Ephesia mammis multis et verubus exstructa.* ubi repono *uberibus exstructa.* de toto hoc asylo eleganter Strabo 14 p. 641: ἄσυλον δὲ μένει τὸ ἱερὸν καὶ νῦν καὶ πρότερον. τῆς δὲ ἀσυλίας τοὺς ὅρους ἀλλαγῆναι συνέβη πολλάκις, Ἀλεξάνδρου μὲν ἐπὶ στάδιον ἐκτείναντος, Μιθριδάτου δὲ τόξευμα ἀφιέντος ἀπὸ τῆς γωνίας τοῦ κεράμου καὶ δόξαντος ὑπερβαλέσθαι μικρὰ τὸ στάδιον, Ἀντωνίου δὲ διπλασιάσαντος τοῦτο καὶ συμπεριλαβόντος τῇ ἀσυλίᾳ μέρος τι τῆς πόλεως. ἐφάνη δὲ τοῦτο βλαβερὸν, καὶ ἐπὶ τοῖς κακούργοις ποιοῦν τὴν πόλιν, ὥστ' ἠκύρωσεν ὁ Σεβαστὸς Καῖσαρ. cui descriptioni causa non est ut aliunde quippiam addam. Lips. Minucii locum tuetur Holstenius in ep. ad Card. Barberinum de fulcris s. verubus Dianae Ephesiae fol. Rom. 1688. Oberlin.

14. *cenchreum* M.

locum] scribendum *lucum*. Strabo l. c. p. 639: ἐν δὲ τῇ αὐτῇ παραλίᾳ μικρὸν ὑπὲρ τῆς θαλάττης ἐστὶ καὶ ἡ Ὀρτυγία, διαπρεπὲς ἄλσος παντοδαπῆς ὕλης, κυπαρίττου δὲ τῆς πλείστης. διαῤῥεῖ δὲ ὁ Κέγχριος ποταμὸς, οὗ φασὶ νίψασθαι τὴν Λητὼ μετὰ τὰς ὠδῖνας. ἐνταῦθα γὰρ μυθεύουσι τὴν λοχείαν καὶ τὴν τροφὸν τὴν Ὀρτυγίαν, καὶ τὸ ἄδυτον ἐν ᾧ ἡ λοχεία, καὶ τὴν πλησίον ἐλαίαν, ᾗ πρῶτον ἐπαναπαύσασθαί φασι τὴν θεὸν ἀπολυθεῖσαν τῶν ὠδίνων. quae sola satis illustrant hunc totum Graecanicae fabulae locum. vide tamen, si lubet, Epigramm. Graecum l. 4. εἰς ναούς, ubi Ephesum

tonam partu gravidam et oleae, quae tum etiam maneat, adnisam edidisse ea numina; deorumque monitu sacratum nemus. atque ipsum illic Apollinem post interfectos Cyclopas Iovis iram vitavisse. mox Liberum patrem, bello victorem, supplicibus Amazonum, quae aram insederant, ignovisse. auctam hinc concessu Herculis, cum Lydia poteretur, caerimoniam templo; neque Persarum dicione deminutum ius.
62 post Macedonas, dein nos servavisse. proximi Magnetes Lucii Scipionis et Lucii Sullae constitutis nitebantur, quorum ille Antiocho hic Mithridate pulsis fidem atque virtutem Magnetum decoravere, uti Dianae Leucophrynae per-

vocat Dianae τὰν τροφόν. Lips. *lucum* recepit Pichena, idque nos cum Gronoviis et Ryckio secuti sumus. probat et Torrentius ad Suet. Tib. 1. *locus* et *lucus* etiam in aliis libris confunduntur. apud Livium 1 8 pro *inter duos lucos* codex Lipsiensis habet *inter duos locos*. Pichena insuper volebat addi *et*. item mox *ibi* pro *ubi*; quod non necessarium puto. Ern.

1. *oleae*] Paullo aliter Strabo, ut vidisti; qui vult post partum demum innisam oleae quietis causa. Lips. Callimachus (H. in Del. 209) palmam pro olea laudat. ceterum parturientem ei acclinatam tradit. V. ibi Spanhemius. de *tum etiam* supra dictum. Ern.

2. *adnisam*] est se reclinantem, quod illustrat Heinsius ad Virg. Aen. 4 690; non parientem, ut capit Vossius de Analog. 3 31, notatus ab Heinsio l. c. Ern.

5. *supplicibus Amazonum*] aliquid ea de re Pausanias 4 31, ubi de templo Dianae Ephesiae. Lips. verbum porro *insidere* proprium de hac re. graece καθέζεσθαι ἐπὶ τῆς ἑστίας apud Palaephatum 41, sive καθέζεσθαι simpliciter Demosth. de Cor. 31. Thucyd. 3 28: ἐπὶ τοὺς βωμοὺς καθίζουσι. Ern.

6. *potiretur* vulgo et hic et c. 73.

8. *proximo*] Freinshemius aliique volunt *proximi*. sic mox *Aphrodisienses posthac*, ut sane videatur verbum ordinis hic desiderari. cf. 2 47. sed Heinsius malebat *e proximo*, h. e. repetitis iuribus non e longinquo, ut Ephesii fecerant, sed e proximo. sic c. 63: *propiora Sardianos* etc, cui contrarium quod mox est, *altius Hierocaesarienses exposuere*. lector eligat. Ern.

11. *decoravere*] Freinshemius malebat *decoraverint* vel *decoravissent*. frustra. sic paullo ante c. 61: *liberum patrem supplicibus Amazonum quae aram insederant, ignovisse*, et sic centies noster, ut iam alibi notavimus. interdum tamen illo modo legitimo utitur, ut c. 63: *nam Smyrnaeos etc.* itaque libri audiendi. Ern.

Leucophryenae] scribe *Leucophrynae*. eius deae templum in Magnetibus descripsit Strabo 14 p. 647. causam cognominis ad feminam aliquam, quae ibi condita, referre ex Arnobio possis, l. 6: *in Didymaeo Milesio Cleochum dicit habuisse suprema Leandrus; funeris Leucophrynae monumentum in fano apud Magnesiam Dianae esse Myndius profitetur ac memorat Zeno.* et Clemente Protrept. c. 3 p. 29: ἐνταῦθα τῆς Λευκοφρύνης τὸ μνημεῖον οὐκ ἄξιον παρελθεῖν, ἑπομένους Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ, ἢ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ κεκήδευται. vel ad Tenedon insulam, quae olim appellata Leucophrys, ubi Dianae sanctissimum templum. Xenophon rerum Graecarum 3 14: τὸ δ' Ἑλληνικὸν στράτευμα ἐς Λεύκοφρυν ἀπῆλθε, ἔνθα ἦν Ἀρτέμιδος ἱερὸν μάλα ἅγιον καὶ λίμνη. eiusque exemplo et cognomine fortasse aedificatum in Magnetibus istud. Pausan. 1 26: *Magnetes, quibus ex regis libera-*

fugium inviolabile foret. Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Caesaris, ob vetusta in parteis merita, et recens divi Augusti decretum attulere, laudati quod Parthorum irruptionem nihil mutata in populum Romanum constantia pertulissent. sed Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. altius Hierocaesarienses exposuere, Persicam apud se Dianam, de-

litate imperavit Themistocles, Leucophrynen Dianam colunt. at Appianus (B. C. 5 9) etiam alterum eius deae fanum locat Mileti, cognomento pari. τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ἀρσινόην, inquit, ἱκέτιν οὖσαν ἐν Μιλήτῳ τῆς Λευκοφρύνης Ἀρτέμιδος, πέμψας ὁ Ἀντώνιος ἀνεῖλεν. et Pausanias aram Athenis, cui a Themistoclis filiis dicata statua. Lips. *leucophine* M.

1. *posthac*] Acidalius *post hos*, Heinsius *post haec* vel *post has*, sc. civitates. noster 6 7: *QServaeus posthac et Minucius Thermus inducti;* ubi pariter Acidalius tentat *post haec*, et Lipsius 12 62. permulta ad hanc rationem loca tentare liceret, ut Suet. Domit. 13. Ern.

3. Caesaris *decretum* non extat: sed hoc ipso saeculo ex oriente allatum est decretum senatus Romani, quo confirmantur concessa Aphrodisiensibus a Caesare dictatore et triumviris, quod hoc ipsum esse videtur Chishullo, de quo hic sermo. id edidit ille (in Antiq. Asiat. t. 1 p. 152) cum epistola Antonii triumviri eodem pertinente. idem p. 155. edidit antiquissimum Stratonicensium decretum, pertinens ad cultum Iovis et Hecates, in quo mentio iuris asyli e decreto Romanorum his verbis. τὴν πόλιν ἄνωθεν τῇ τῶν προεστώτων αὐτῆς μεγίστων θεῶν [προνοίᾳ, Χρυσαορέως Διὸς καὶ Ἑκά]της, ἐκ πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ συνεχῶν κινδύνων σεσῶσθαι, ὧν καὶ τὰ ἱερὰ ἄσυλα, καὶ ἱκέται, καὶ ἱερὰ σύγκλητος, δόγματι Σε-[βαστοῦ Καίσαρος καὶ] τῆς τῶν κυρίων Ῥωμαίων αἰωνίου ἀρχῆς, ἐποιήσαντο προφανεῖς ἐναργείας. quae uncis inclusa sunt, supplevit de coniectura Chishullus. Ern.

Parthorum irruptionem intelligit, quae duce Labieno. de qua et de hac ipsa Stratonicea Dio 48 26: ὁ δὲ δὴ Λαβιῆνος ἐν τούτῳ τήν τε Κιλικίαν κατέσχε, καὶ τῆς Ἀσίας τὰς ἠπειρώτιδας πόλεις παρεστήσατο πλὴν Στρατονικείας, τὰ μὲν πλεῖστα ἄνευ πολέμου, Μύλασα δὲ καὶ Ἀλάβανδα διὰ κινδύνων ἑλών. Lips. recte Acidalius, immo Lipsius *laudantis*. Gron. sc. Augusti. sed in hac emendatione comma esse debet post *attulere*, ut Acidalius voluit. Ern.

5. Muretus *sed* delet. Acidalius *pertulissent; seque Aphr. — religione tuebantur.* perperam. *tuebantur religionem*, ut supra *flagitia hominum et caerimonias deum protegentis.* Gron. etiam Heinsius volebat *religione se tuebantur.* Ern.

6. Stratonicea Cariae urbs est, et templa duo in suburbano agro habet, Iovis Chrysaoris, et Hecates sive Triviae in Laginis. Strabonem vide 14 p. 660. notat et Pausanias 5 21 quod olim ea urbs et regio Chrysaoris dicta fuerit, nimirum ab hoc templo. Lips.

7. *Hierocaesarienses*] oppidum est in Lydia. Lips.

Persicam Dianam] atque ipsi Lydi illi *Persici* cognomen habent, velut inde oriundi. Pausanias 5 27. *sunt*, inquit, *Lydis*, *qui Persici cognominantur*, *templa in Hierocaesarea oppido et Hypaepis. in utroque templo aedicula sive cella est cum aris; super his cinis. eoque ingressus sacerdos sive magus* (ad magicam enim Pausanias hoc miraculum refert) *tiara caput velatus, foco arida ligna imponit; et deum nescio quem barbarico sermone* (Persico, opinor) *invocans, ubi desiit, statim e lignis sponte purissima flamma emicat et adsurgit.* id se

lubrum rege Cyro dicatum; et memorabantur Perpernae Isaurici multaque alia imperatorum nomina, qui non modo templo sed duobus milibus passuum eandem sanctitatem tribuerant. exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiae Veneri auctor Aërias, post filius eius Amathus Veneri Amathusiae, et Iovi Salaminio Teucer, Telamonis patris ira pro-
63 fugus, posuissent. auditae aliarum quoque civitatium legationes. quorum copia fessi patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisere ut perspecto iure, et si qua iniquitas involveretur, rem integram rursum ad senatum referrent. consules super eas civitates quas memoravi, apud Pergamum Aesculapii compertum asylum rettulerunt: ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti. nam Zmyrnaeos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum dicaverint, Tenios eiusdem carmen referre, quo sacrare Neptuni effigiem aedemque iussi sint. propiora Sardianos: Alexandri victoris id donum. neque minus Milesios Dareo rege niti. sed cultus numinum utrisque Dianam aut Apollinem venerandi. petere et Cretenses simulacro divi Augusti.

vidisse Pausanias testatur; et non dubie hinc templo religio, et ius mox asyli. Lips.

1. *rege*] Freinshemius corrigit *regi*, quod probat Ryckius. sed potuit indicare voluisse structum antiquissimis temporibus, regnante Cyro, qui Lydos vicit et colonos eo misit. parum interest. Ern. *perpennae* M.

5. *Veneri Amathusiae*] de ea v. Holsten. ad Steph. de Urb. p. 29. Ern.

7. *civitatum* vulgo.

8. *quorum*] int. negotiorum vel legatorum. alioqui foret pronum corrigere *quarum*. Ern.

13. *nam Smyrnaeos*] v. ad 4 56. Ern. *zmirnetis* M.

14. *Stratonicidi Veneri*] in decreto Smyrnaeorum (Marmor. Oxon. p. 6) Seleucus Callinicus dicitur declarasse *τὸ ἱερὸν τῆς Στρατονικίδος Ἀφροδίτης ἄσυλον εἶναι*. quem locum huic Taciti illustrando prodesse bene monet Spanhem. diss. 9 5. v. et Wesseling. Probab. p. 333. Ern. *strato nici divae veneri* M.

15. *Tenios*] Insulae Teni, quae inter Cycladas, cultores. de hac re Strabo 10 p. 487: *Tenus insula oppidum habet non magnum, sed extra illud in luco Neptuni templum dignum sane quod spectetur;* et de magno ibi conventu addit. Lips. *carmen* est oraculum, ut saepe apud alios. Ern.

17. *dareo regi* M.

18. *uti*] scribo *niti*. Lips. recepit Pichena cum sequentibus editoribus. Ern.

Dianam aut Apollinem] Sardiani Dianam cognomento Coloenen, cuius templum *μεγάλην ἁγιστείαν ἔχει*, ait Strabo 13 p. 626, Milesii Apollinem venerabantur cognomento Didymaeum; de quo idem Strabo 14 p. 634, et Suet. Calig. 21. Lips. ceterum et hic *venerandi* pro infinitivo: utrisque esse cultus numinum hos, ut Dianam et Apollinem maxime venerarentur ac colerent. Ern.

factaque senatus consulta quis multo cum honore modus tamen praescribebatur, iussique ipsis in templis figere aera, sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur.

64 Sub idem tempus Iuliae Augustae valitudo atrox necessitudinem principi fecit festinati in urbem reditus, sincera adhuc inter matrem filiumque concordia, sive occultis odiis. neque enim multo ante, cum haud procul theatro Marcelli effigiem divo Augusto Iulia dicaret, Tiberii nomen suo postscripserat; idque ille credebatur, ut inferius maiestate principis, gravi et dissimulata offensione abdidisse. sed tum supplicia dis ludique magni ab senatu decernuntur, quos pon-

1. *modus tamen praescr.*] non satis considerate ergo elapsum hoc Tranquillo Tib. 37: *abolevit et ius moremque asylorum, quae usquam erant.* dumtaxat moderatus est et temperavit. Lips. at vide quae ad illum locum diximus in Excursu, probata nuper Oudendorpio ad Suet. Ern.

2. *facere aras*] Pichena in scripto esse ait *fiere uera;* atque ita *figere* pulcherrime emendat. voluit nempe senatus in aere sculpi et proponi haec decreta et has suas modificationes. Lips.

8. *Marcelli eff. D. Augusto*] nota morem, haud etiam notum, statuas effigiesque dedicandi certis diis. cuius vestigium in hoc lapide vetusto (ap. Grut. p. 227 3): *P. Veidius P. f. Pollio Caesareum imp. Caesari aug. et coloniai Beneventanai.* Pollio enim ibi non aliud quam effigiem Caesaris imperatoris dedicat consecratque Augusto et coloniae suae. et clarius in Strabone 14 p. 657: *ἦν δὲ καὶ ἡ ἀναδυομένη Ἀφροδίτη, ἣ νῦν ἀνάκειται τῷ θεῷ Καίσαρι ἐν Ῥώμῃ, τοῦ Σεβαστοῦ ἀναθέντος τῷ πατρὶ τὴν ἀρχηγέτιν τοῦ γένους αὐτοῦ.* etiam Dionysius Antiq. 2 54 scribit Romulum ex manubiis Vulcano dedicasse quadrigas aureas simulque suam effigiem. hunc morem in Graecia quoque fuisse, Diogenes mihi praeit in vita Platonis 3 20, ubi ait Mithridatem quandam Platonis statuam in Academia dedicasse, cum inscriptione ista: *Μιθριδάτης ὁ Ῥοδοβάτου Πέρσης Μούσαις εἰκόνα ἀνέθετο Πλάτωνος, ἣν Σιλανίων ἐποίησε.* Lips. sed bene vidit Freinshemius post *Marcelli* interpungendum esse. Ern.

11. *abdidisse*] quoties ad h. l. venio, sollicitor ad credendum Tacitum scripsisse *accepisse.* nam praeterquam quod contextus et forma orationis hoc verbum desiderat, id ipsum quod exprimitur verbo *abdidisse*, iam est in *dissimulata;* ne quis credat vim orationis imminui. Ern.

12. *supplicia*] Sallustianum verbum pro supplicationibus Catil. 9 et alibi. Ern.

ludi magni iidem cum Romanis. quia autem ludi plerique sacri diis et instituti ad eos placandos, visum est ut cura eorum editioque sacerdotibus esset. non omnibus tamen, sed collegiis sacerdotum quatuor, quae ista pontifices, augures, septemviri epulones, quindecimviri. Dio 53 1, de ludis Actiacis Agrippinae: *καὶ αὕτη μὲν* (scilicet *ἡ πανήγυρις ἡ ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ πρὸς τῷ Ἀκτίῳ*) *διὰ πέντε ἀεὶ ἐτῶν ἐγίγνετο, ταῖς τέσσαρσιν ἱερωσύναις ἐκ περιτροπῆς μέλουσα. λέγω δὲ τοὺς ποντίφικας καὶ τοὺς οἰωνιστὰς τούς τε ἑπτὰ καὶ τοὺς πεντεκαίδεκα ἄνδρας καλουμένους.* idem 58 12, de iis quae decreta post mortem Seiani: *ἐψηφίσαντο*

tifices et augures et quindecimviri septemviris simul et sodalibus Augustalibus ederent. censuerat Lucius Apronius ut fetiales quoque iis ludis praesiderent. contradixit Caesar, distincto sacerdotiorum iure et repetitis exemplis: neque enim unquam fetialibus hoc maiestatis fuisse. ideo Augustales adiectos, quia proprium eius domus sacerdotium
65 esset pro qua vota persolverentur. exsequi sententias haud institui nisi insignes per honestum aut notabili dedecore; quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. ceterum tempora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum qui praetura functi, multique etiam pedarii senatores certatim exsurgerent foedaque et nimia censerent. memoriae proditur Tiberium, quotiens curia egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum "o homines ad servitutem paratos!" scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectae servientium patientiae taedebat.

66 Paulatim dehinc ab indecoris ad infesta transgrediebantur. Gaium Silanum proconsulem Asiae, repetundarum a

δὲ ἑορτὴν διά τε των ἀρχόντων καὶ διὰ τῶν ἱερέων ἁπάντων, ὃ μὴ πώποτε ἐγεγόνει, ἀχθῆναι, καὶ τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἐτελεύτησε, καὶ ἵππων ἀγῶσι καὶ θηρίων σφαγαῖς ἐτησίοις, διά τε τῶν ἐς τὰς τέσσαρας ἱερωσύνας τελούντων καὶ διὰ τῶν τοῦ Αὐγούστου θιασωτῶν ἀγγέλλεσθαι (ἀγάλλεσθαι), ὃ οὐδέποτε ἐπεποίητο. quibus verbis interpretis errorem esse scio, qui vertit *per quatuor collegia pontificum*, imperite, cum debuisset *sacerdotum*. pontificum sane collegium unum est. quod dicit autem Dio, non antea pronuntiatos ludos curatosque per quatuor collegia et Augustales, id si sensit, errat, et refellit hominem clare hic qui in manu Taciti locus. ceterum ad curationem sacerdotalem pertinet Cornelii et ille locus 11 11: *iisque ludis intentius adfui, sacerdotio quindecimvirali praeditus ac tum praetor; quod non iactantia refero, sed quia collegio quindecimvirum antiquitus ea cura.* Lips.

1. *et qui decemviri* M.

10. *pravis dictis factisque*] v. supra ad c. 40. Ern.

13. *claritudo s. o. protegenda*] qui metu periculi e claritudine sua imminentis (etenim clarissimos quosque Tiberius, quia metuebat, oderat, ut pluribus locis tradit noster) cogebantur se demittere et humiliter obsequendo vitare periculum. Ern.

22. *CSilanum*] Ryckius non dubitat esse eum qui consul a. 763 cum PDolabella fuit; quod secus videbatur Ruperto, qui consulem fuisse dubitabat ex eo quod c. 69 tantum senatorii ordinis mentio. id argumentum si valet, nec praetorium fuisse dicemus. loquitur ibi in senatu: vult misericordia commovere

sociis postulatum, Mamercus Scaurus e consularibus, Iunius Otho praetor, Brutidius Niger aedilis simul corripiunt, obiectantque violatum Augusti numen, spretam Tiberii maiestatem, Mamercus antiqua exempla iaciens, Lucium Cottam a Scipione Africano, Servium Galbam a Catone censorio, Publium Rutilium a Marco accusatos. videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proavum suum opprobrium maiorum Mamercus infami opera dehonestabat. Iunio Othoni litterarum ludum exercere vetus ars fuit: mox Seiani potentia senator obscura initia impudentibus ausis propellebat. Brutidium artibus honestis copiosum et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum festinatio ex-

ex eo quod sui ordinis fuerit. in quo parum referebat utrum consularis an praetorius pedariusve esset. Ern.

2. *bruttedius* M, et mox *bruttedium.*

4. *iaciens*] int. instituti sui, accusationis susceptae defendendae causa. Ern.

LCottam] Cicero Div. in Verrem 21, ibique Asconius; et Valerius 8 1. Lips.

5. de *Galba* ibidem Cicero c. 20 et Valerius; de Rutilio Livius Epit. 70, Cicero in Bruto 30 et Oratore 2 69, Orosius 5 17. Lips.

8. *opprobrium maiorum*] Sallustianum est. Lips.

8. *Iunio Othoni*] declamator fuit eo aevo notus. Seneca pater et ipsum et genus eius dicendi describit, non sine nota, Controv. 9. ait illum usum tecto genere dicendi et suspicioso, ubi minime opus, et cum aperte liceret agere. *bene*, inquit, *de hoc vitio illius Scaurus aiebat, illum acta in aurem tegere.* acumen ioci reddo, scriboque *legere.* acta publica sunt, nec aliud tam vulgo promptum notumque, adeo ut proverbii loco Seneca filius alibi dixerit *beneficia in acta non mitto,* i. e. non publico, non divulgo. quid autem magis ridiculum quam acta publica alicui recitare in aurem? subtilis ergo in id vitium hominis iocus; quem belle aemulatus est Martialis 1 90: *garris in aurem semper omnibus Cinna, garris et illud, teste quod licet turba. adeone penitus sedit hic tibi morbus, ut saepe in aurem Cinna Caesarem laudes?* nec enim dubito quin oculos habuerit ad breve illud Scauri acutumque dictum. Lips.

10. *propolluebat*] Nicolaus Faber *perpolluebat.* Groslotius noster *propellebat*, bono pariter et prompto sensu. Lips. Pichena *praetor polluebat*, idque tanquam certissimum recepit in textum. Acidalius *protollebat;* alii *propalabat*, vel *porro polluebat*, quod in paraphrasi sequitur Freinshemius. Heinsius *praepollebat*, quod non patiuntur obscura initia. IGronovius *provolvebat.* IFGronovius recepit *propellebat*, servavitque Ryckius. idque ceteris certe coniecturis melius puto. probat etiam Burm. ad Suet. Calig. 30. vulgatum defendi posset e 6 25, ubi *provixisse* pro porro vixisse. Ern.

11. *artibus honestis*] vera laus. non solum enim inter oratores rhetoresque locum habuit, recensente Seneca non semel: sed etiam historiam scripsit, ut ex fragmentis apparet, cum laude. pete ea a Seneca patre, in Suasoria de morte Ciceronis. puto eumdem esse quem signavit Iuvenalis 10 82: *pallidulus mi Brutidius meus ad Martis fuit obvius aram.* Lips.

12. *perageret* M.

stimulabat, dum aequalis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes anteire parat; quod multos etiam bonos pessum dedit, qui spretis quae tarda cum securitate, praematura
67 vel cum exitio properant. auxere numerum accusatorum Gellius Publicola et Marcus Paconius, ille quaestor Silani, hic legatus. nec dubium habebatur saevitiae captarumque pecuniarum teneri reum: sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa, cum super tot senatores adversos facundissimis totius Asiae eoque ad accusandum delectis responderet solus et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat, non temperante Tiberio quin premeret voce, vultu, eo quod ipse creberrime interrogabat, neque refellere aut eludere dabatur, ac saepe etiam confitendum erat, ne frustra quaesivisset. servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat. et ne quis necessariorum iuvaret periclitantem, maiestatis crimina subdebantur, vinclum et necessitas silendi. igitur petito paucorum dierum interiectu defensionem sui deseruit, ausis ad Caesarem codicillis, quibus invidiam et pre-
68 ces miscuerat. Tiberius quae in Silanum parabat, quo excusatius sub exemplo acciperentur, libellos divi Augusti de Voleso Messala eiusdem Asiae proconsule factumque in eum senatus consultum recitari iubet. tum Lucium Pisonem sententiam rogat. ille multum de clementia principis praefatus, aqua atque igni Silano interdicendum censuit, ipsumque in

2. *ante reparat* M.

5. *Poplicola* vulgo.

MPaconius] quem postilla reum maiestatis Tiberius interfecit, admonitu scurrae cuiusdam. Suet. Tib. 61. Lips.

9. *eo quod*] Lipsius *et quod*, Acidalius *eoque quod*. non arbitror necessariam copulam: nam explicat *voce premere*. Ern.

13. *neque - dabatur*] timore, ut opinor, ne refellendo et eludendo augeret iram. Ern.

15. *interrogentur* M.

19. *ausis*] Faernus *missis*, nempe quia *ausus* passive nuspiam dicitur. lenius Ryckius *ausus codicillos*. *missis* quare in *ausis* mutarent librarii, nulla ratio esse potuit. idem videbatur Heinsio et Groslotio (quamquam idem etiam *missis*, *ausis*) idque verum puto. Ern.

22. *Voleso Messalla*] cuius saevitiae clarum exemplum in Seneca de ira 2 5, ubi item vocat eum Asiae proconsulem sub Augusto. *Volesus nuper sub D. Augusto proconsul Asiae, cum trecentos una die securi percussisset, incedens inter cadavera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Graece proclamavit, o rem regiam! quis haec rex fecisset? non fuit haec ira, sed maius malum et insanabile.* nec plura super eo mihi comperta. Lips.

insulam Gyarum relegandum. eadem ceteri, nisi quod Gnaeus Lentulus separanda Silani materna bona, quippe alia parente geniti, reddendaque filio dixit, adnuente Tibe-
69 rio. at Cornelius Dolabella dum adulationem longius sequitur, increpitis Gai Silani moribus addidit ne quis vita probrosus et opertus infamia provinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri ne peccaretur? adversum quae disseruit Caesar. non quidem sibi ignara quae de Silano vulgabantur, sed non ex rumore statuendum. multos in provinciis contraquam spes aut metus de illis fuerit egisse. excitari quosdam ad meliora magnitudine

3. *alia parente geniti*] certe haec implexa. Pichena interpretatur Silano fuisse matrem et novercam: materna autem bona intellegi verae matris, quae separanda a novercae ac filio danda, ut aviae paternae. ego causae nihil video cur bona matris non fuerint Silani hic rei; et simul igitur cum paternis, pari iure, confiscanda. mihi semper aliquid occulti vulneris in hac scriptura visum, et sententiam affirmare paene audeam, etsi vix scripturam. sed haec quoque fortasse fuerit *quippe tali parente geniti*, vel *quippe illa parente*, per admirationem. enimvero Lentulus separari materna bona per honorem voluit, et respectu illius parentis, quae ex Augusti sanguine scilicet esset. hoc in Silanis verum est; et Tacitus noster 13 1 Silanum abnepotem D. Augusti facit. et Plinius 7 11: *D. Augustus neptis suae nepotem genitum vidit, quo excessit anno.* stemma tamen seriatim hoc texere difficile sit. quodsi in lectione nihil mutas, tum ego interpretari capiar, duas matres Silano huic reo fuisse, veram et novercam. noverca autem bona maxima ex parte Silano reliquerat, in gratiam mariti, vel obsequiis, ut fit, privigni capta. nunc censet Lentulus separanda ea bona, quippe cum *non ea parente genitus esset:* sed adventicia illa et ex indulgentia data filio item indulgenda. haec dixerim, nec mihi firma aut proba, ut praemisi. scripsit ad me ex Hispania vir doctus, in veteri libro se legisse *quippe alta parente.* quod ad nostrum illum sensum faciat, sed mallem aliud verbi. Lips. Lipsianae emendationi similis est Freinshemiana *quippe Iulia parente geniti.* sed illa melior, quod in hac vox *parente* friget; praeterquam quod merito dubitatur de Iulia, an Silani parens fuerit. 4 44: *Antonia Octavia genita*, et sic centies. sed tamen 13 12: *Senecio liberto Caesaris patre genitus*, et c. 45: *Ollio patre genita.* duriores nec aeque probabiles sententiae, primum Grotii, qui *Manlia* sive *Mallia*, dein Reinesii Epist. 50, qui *Cornelia* volebat. nam et idem vitium est quod in Freinshemiana; et si matris cuiuscunque, si modo nobilis, ista vis est, cur non et in aliis illa ratione utuntur senatores? idemque dicendum de Heinsii coniectura *Aelia*, ut Seiano hoc daretur. Ern.

4. *Cornelius Dolabella*] praeter caeteros adulator; qui supra censuit ut Tiberius ovans urbem iniret. cuius mentio in prisco lapide coniunctim cum hoc CSilano (ap. Gruter. p. 176) *P. Cornelius, P. f. Dolabella, C. Iunius C. f. Silanus flamen Martialis, coss. ex s. c. faciundum curaverunt, idemque probaverunt.* Lips.

10. *vulgabantur*] valde inclino eo ut *vulgarentur* scribendum putem.

rerum, hebescere alios. neque posse principem sua scientia cuncta complecti, neque expedire ut ambitione aliena trahatur. ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint. sic a maioribus institutum ut, si antissent delicta, poenae sequerentur. ne verterent sapienter reperta et semper placita. satis onerum principibus, satis etiam potentiae. minui iura, quotiens gliscat potestas, nec utendum imperio, ubi legibus agi possit. quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto laetioribus animis accepta. atque ille prudens moderandi, si propria ira non impelleretur, addidit insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum esse: darent Iuniae familiae et viro quondam ordinis eiusdem ut Cytheram potius concederet. id sororem quoque Silani Torquatam, priscae sanctimoniae virginem, expetere. in hanc sententiam facta discessio.

70 post auditi Cyrenenses, et accusante Anchario Prisco Caesius Cordus repetundarum damnatur. Lucium Ennium equitem Romanum, maiestatis postulatum quod effigiem prin-

sed scio talia etiam aliis locis reperiri. itaque non ausus sum mutare. sic 4 10 bis indicativus pro coniunctivo in tali oratione, *inierat*, *struxerat*. Ern.

1. *habescere* M.

4. *anteissent* vulgo.

6. *minutura*] ne deliberare quidem quemquam puto quin coniectura nostra vera sit, *minui iura*, praeclara et ex usu rerum gnome. Lips.

12. *Cytheram potius*] in M *Cythonum* [immo Cythenum Gronovio auctore]. putes *Cythnum* fuisse, quae insula est iuxta Atticam, sub Euboea, nostro alibi, Ptolemaeo item et Plinio nominata. Lips.

13. *Torquatam*] cuius memoriam servat marmor Romae (ap. Grut. p. 310): *Iuniae C. Silani f. Torquatae vir. Vest. maximae Iuvenio. l.* itemque alterum in hortis Vaticani mihi lectum (ib. p. 25): *Iunoni Iuniae C. Silani f. Torquatae sacerdoti Vestali annis* LXIIII *caelesti patronae Actius. l.* Lips. adde Sponii Miscell. er. ant. p. 150. Ern. de Torquata disputantes v. Rupertum et Reinesium Ep. 48 et 50.

14. *facta discessio*] quomodo discessio facta? immo videntur omnes hoc probasse, nec dignum Caesare per discessionem experiri, Caesaris an alius sententia sequenda. nempe in unam Caesaris sententiam discessio facta: eam cum consul repetiisset et pronuntiasset, iussit discedere in partes, ut appareret hanc sententiam probare senatores. atque ita omnes ad Caesaris partes, subsellium, accessere. nam auctore Varrone per discessionem fit SC, cum consentitur, ap. Gellium 14 7. Ern.

15. *Cyrenenses*] fluctuavi in hoc loco. supra enim scriptum eadem de re c. 38: *Ancharius Priscus Caesium Cordum proconsulem Cretae postulaverat repetundis.* mirum videbatur agere Cyrenenses in illum qui alienae provinciae rector; et inclinabam ut substituerem *Cretenses.* dispulit hanc caliginem Strabo, apud quem libro ultimo in divisione provinciarum lego Cretam cum Cyrenaica eiusdem proconsulis fuisse. ab hac mente Suet. Vespas. 2: *quaestor Cretam et Cyrenas provinciam sorte cepit.* ubi male quidam libri *provincias.* Lips.

cipis promiscum ad usum argenti vertisset, recipi Caesar inter reos vetuit, palam aspernante Ateio Capitone quasi per libertatem. non enim debere eripi patribus vim statuendi, neque tantum maleficium impune habendum. sane lentus in suo dolore esset: rei publicae iniurias ne largiretur. intellexit haec Tiberius ut erant magis quam ut dicebantur, perstititque intercedere. Capito insignitior infamia fuit, quod humani divinique iuris sciens egregium publicum et bonas domi artes dehonestavisset.

71 Incessit dein religio, quonam in templo locandum foret donum quod pro valitudine Augustae equites Romani voverant equestri Fortunae: nam etsi delubra eius deae multa

4. *lentus*] patiens, non ulciscendi cupidus. Cicero Or. 2 45 *lente ferre* opponit τῷ irasci. Liv. 22 14 *tendentem ad moenia Hannibalem lenti spectamus;* ubi v. Drakenborchium, item late de hac voce eiusque variis et contrariis significationibus agentem Vossium ad Catull. p. 213. Ern.

5. *Reip. iniurias ne largiretur*] ne condonaret iniurias rei publicae illatas. alias ista forma significat condonare alicui iniurias rei publicae causa; quod ab h. l. alienum est. Ern.

7. *insignitior*] sic ex M restituit Pichena. ante erat *insignior*. Heinsius insuper vult *infamiae*, ubique scilicet inferciens illum genitivum; quod non convenire iam aliquoties diximus. Ern.

8. *egregium publicum*] ita dictum ut vulgo bonum publicum, et Livio 2 1 *pessimum publicum*. Rhenanum risi scribentem: *obscurus locus est* (censeo Delphos mittamus ad consulendum) *aut certe mendosus; qui forsan sic legi debeat, se, rem publicam et bonas domi artes.* Lips.

12. *equestri fortunae*] valde me permulcet illa *Fortuna Sequestris*: sed et inventor (Gruterus) et approbator (Pichena) tam belli cognominis explicando eius taedium faciunt. *sequester* meo iudicio non a *sequor*, quod Gellio creditum, sed a *secus* quasi *secuster*, ut a *magis magister*, a *minus minister*, dictus, quoniam intervenit dissidentibus ipse neutrarum partium, semotus ab utroque et liber a causis eorum, aliusque atque certantes. duas autem personas significat, vel arbitri, medii, interpretis, quam notionem illi duriter captant; vel custodis, penes quem res controversa deponitur, l. 110. D. de V. S. Plautus Mercat. 4 3 36: *immo sic sequestro mihi data est.* Rudente 4 3 78: *nisi pars datur, aut ad arbitrum reditur, aut sequestro ponitur.* Cato apud Gellium 20 11: *per deos immortales, nolite vos sequestro ponere*, hoc est, nolite custodiam vestri committere cuiquam praeter vosmetipsos; nolite vos, cum liberi sitis, fiduciarios reddere et cuiquam in potestatem dare. Paulus l. 6. D. Depositi: *proprie autem in sequestre est depositum, quod a pluribus in solidum certa conditione custodiendum reddendumque traditur.* unde observant *sequestre* genus esse depositi. at ego Pauli verba corrupta esse censeo, neque unquam Latinis dictum aliquid *esse sequestre* aut *in sequestre.* scribe *proprie autem sequestro est positum, quod* etc. idem spectavit Tertull. de resurr. 51: *hic sequester dei atque hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi.* et c. 63: *in deposito* (caro) *est apud deum per fidelissimum sequestrem dei et hominum, Iesum Christum.* et de patientia 15: *adeo*

in urbe, nullum tamen tali cognomento erat. repertum est aedem esse apud Antium quae sic nuncuparetur, cunctasque caerimonias Italicis in oppidis, templaque et numinum effigies, iuris atque imperii Romani esse. ita donum apud Antium statuitur. et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum adversus Servium Maluginensem flaminem Dialem prompsit Caesar, recitavitque decretum pontificum, quotiens valitudo adversa flaminem Dialem incessisset, ut pontificis maximi arbitrio plus quam binoctium abesset, dum ne diebus publici sacrificii, neu saepius quam bis eundem in annum; quae principe Augusto constituta satis ostendebant annuam absentiam et provinciarum administrationem Dialibus non concedi. memorabaturque Lucii Metelli pontificis maximi exemplum, qui Aulum Postumium flaminem attinuisset. ita

satis idoneus patientiae sequester est deus. si iniuriam deposueris penes eum, ultor est. hanc quoque vim huius vocabuli considerarunt, qui *Fortunae Sequestri* pro Augustae valetudine donum voverunt, nempe ut eius salutem apud Fortunam deponerent, et huic illam custodiendam mandarent. quod etiam votum, postquam eam dea sartam tectam habuisse visa, solverunt. ut Domitianus in Capitolii oppugnatione ex incendio *Iovi Custodi* servatus. Gron. de hac voce videre etiam Heinsium ad Ovid. Fast. 1 287 iubet IGronovius. de re adde not. seq. Ern.

1. *nullum tali cogn. erat*] mirum vero. nam et Livius 40 40 10 et Valerius 1 1 20 auctores sunt Q Fulvium Romae dedicasse aedem Fortunae Equestri. nominat et Iulius Obsequens 113. *CClaudio*, inquit, *MPerpenna consulibus bubo in aede Fortunae Equestris comprehensus inter manus exspiravit.* incendio consumptam suspicemur, nisi obstaret P. Victor, qui eam collocat in regione IX urbis suo etiam aevo. fatebor ingenue. aliud quod pro Tacito dicam, non habeo. Lips. huic dubitationi obviam ire voluere, qui *Sequestri Fortunae* legi voluere. quod ut argutius, ita Lipsianum simplicius ac mollius; idemque placet Nardino (de Vet. V. R. 6 3), Freinshemio, Philippo a Turre (in mon. vet. Antii c. 1). equestrem ordinem Fortunae Equestri vota fecisse pro Livia nihil mirum, et studio assentandi mirifice convenit, quod minus apparet in Fortuna Sequestri. illud etiam contra dici potest (quod alias viri docti libenter usurpant, velut Gronovius in dea Modestia, quam sibi videntur quidam 4 7 reperisse, in Obs. 3 10) *Fortunae Sequestris* nullam apud veteres mentionem esse. neque vero quaeritur quo nomine appellari potuerit, sed quo appellata fuerit aut appellari in tali re ab tali ordine sueverit. inscriptio in qua *Fortuna Equestris*, est apud Grut. p. 75 4. alia apud Murat. t. 1 p. 81 n. 5. Ern. cf. Hirt. de Pantheo p. 223.

5. *quando*] *quo* M, ut possis *quoniam.* ita etiam 4 6 et 16.

6. *mallug inensem* M.

7. *promisit* M.

9. *plus quam binoctium*] ita in M, ablegatis aliis vocibus; placetque. licere flamini abesse, sed consulto et consciscente pontifice, etiam plusquam binoctium: sed dumtaxat in adversa valetudine et cum exceptionibus quae sequuntur. vulgata tamen lectio erat *dum ne plusquam:* sed novitia cum sit, quis moretur? Lips.

13. *LMetelli*] auctorum loca adduxi ad c. 58. Lips.

sors Asiae in eum qui consularium Maluginensi proximus erat collata.

72 Isdem diebus Lepidus ab senatu petivit ut basilicam Pauli, Aemilia monimenta, propria pecunia firmaret ornaretque. erat etiam tum in more publica munificentia; nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum hostiles exuvias aut exundantis opes ornatum ad urbis et posterum gloriam conferre. quo tum exemplo Lepidus, quanquam pecunia modicus, avitum decus recoluit. at Pompeii theatrum igne fortuito haustum Caesar exstructurum pollicitus est, eo quod nemo e familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeii. simul laudibus Seianum extulit, tanquam labore vigilantiaque eius tanta vis unum intra damnum ste-

4. bene *Aemilia monumenta.* non enim unius Aemilii opus. Aemilius Paullus, qui postea cum CMarcello consul, duas basilicas, veterem refecit, novam locavit. auctor Cicero ad Att. 4 16. novam interventu bellorum civilium non perfecit ipse, ut alucinari video virum inter antiquarios primum: perfecit sub Augusto Paullus Aemilius, qui consul a. 720 et postea censor. Dio 49 41: *καὶ τὴν στοὰν τὴν Παύλου καλουμένην Αἰμίλιος Λέπιδος Παῦλος ἰδίοις τέλεσιν ἐξῳκοδόμησε, κἀν τῇ ὑπατείᾳ καθιέρωσεν.* eam incendio consumptam refecit 20 annis post alius Aemilius, ut narrat idem Dio 54 25: *ἡ μὲν οὖν στοὰ μετὰ τοῦτο ὀνόματι μὲν ὑπ' Αἰμιλίου, ἐς ὃν τὸ τοῦ ποιήσαντός ποτε αὐτὴν γένος ἐληλύθει, τῷ δὲ ἔργῳ ὑπ' Αὐγούστου καὶ ὑπὸ τῶν τοῦ Παύλου φίλων ᾠκοδομήθη.* et nunc post annos 35 iterum collapsam firmavit ornavitque Manius Lepidus is de quo dixi supra. Lips. sine causa urget vir summus pluralem, qui in hoc verbo etiam de unius tali opere dicitur. sic apud Ciceronem pro Milone 7 Clodius dicitur interfectus *in maiorum suorum monimentis*, i. e. in via Appia ab Appio Caeco munita. et noster 4 7 *monimenta Pompeii* vocat theatrum Pompeii. cf. 3 3. de basilicis dixi ad Suet. Exc. 5. Ern.

6. *arguerat*] scribendum *arcuerat*, i. e. vetuerat, prohibuerat. Tauri amphitheatrum intellegit in campo Martio, Marcii Philippi aedem Herculis Musarum, Balbi theatrum. vide Suet. Aug. 29, Dionem 51 23 et 54 25. Lips. recte Lipsius. alterum vix latinum. *arcuerat conferre*, ut Senecae defendimus in Hippolyto v. 805: *tu licet asperos pugnacesque deos viribus arceas, et vasti spatio vincere corporis.* et solenne librorum vitium est. Ovidio diu fuit Met. 15 72: *primusque animalia mensis arguit imponi* pro *arcuit.* Statio diu Theb. 2 629: *cur inficiatus honora arguerim fama* (et male defendit Gebhardus) pro *arcuerim.* Val. Flacco 4 317: *haec Amycum tandem manus arguit ausis* pro *arcuit.* Gron. nec latinitas nec res patitur *arguerat* legi. non latinitas, tum propter ea quae Gronovius dixit, tum propter constructionem: deberet enim sequi *contulisse*, aut *quod contulissent.* non res: nam Augustus etiam impulerat, auctore Suet. 29. *non arcuerat* est *hortatus erat.* itaque non dubitavi recipere *arcuerat.* librarii medii aevi in multis verbis *g* pro *c* scripsere, ut *vagare* pro *vacare.* v. H. 1 44. Ern.

9. *recoluit*] repetiit, ut dicimus *recolere morem.* Ern.

13. *vis*] int. ignis, incendii, quale quid frustra addi volebat Muretus. et solet *vis* absolute poni pro ea re cuius vis exseritur, sentitur, ut 4

tisset. et censuere patres effigiem Seiano, quae apud theatrum Pompeii locaretur. neque multo post Caesar, cum Iunium Blaesum proconsulem Africae triumphi insignibus attolleret, dare id se dixit honori Seiani, cuius ille avunculus
73 erat. ac tamen res Blaesi dignae decore tali fuere. nam Tacfarinas, quanquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis huc adrogantiae venerat ut legatos ad Tiberium mitteret, sedemque ultro sibi atque exercitui suo postularet, aut bellum inexplicabile minitaretur. non alias magis sua populique Romani contumelia indoluisse Caesarem ferunt, quam quod desertor et praedo hostium more ageret. ne Spartaco quidem post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quanquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret res publica, datum ut pacto in fidem acciperetur: nedum pulcherrimo populi Romani fastigio latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur. dat

62 pro ruina: *quos illa vis perculisset.* v. Heinsius in Misc. Obs. 1 p. 396, ad Val. Flacc. 7 333. Ern.

1. *eff. Seiano*] de ea Seneca ad Marciam 22: *decernebatur Seiano statua in Pompeii theatro ponenda, quod exustum Caesar reficiebat. exclamavit Cordus tunc vere theatrum perire.* Lips.

6. *depulsus*] victus, superatus. v. ad 2 1. Ern.

9. *inexplicabile*] i. e. perpetuum, finem non habiturum. sic apud Livium 39 51 *inexplicabile odium* habent multi codices et editiones ante Ascensianam, post quam *inexpiabile* receptum est, quod etiam Drakenborchius servavit, ut apud eundem 4 35 *inexpiabile bellum* dicitur. quod alicui et hic posset in mentem venire pro correctione. idem Livius 37 52 *inexplicabilem facilitatem* vocat, cuius exitus nullus est. adde dicta in Clave Cic. in h. v. Ern.

10. *populique Rom. contumelia*] verba haec transposita, suadente Lipsio, in hunc ordinem se reposuisse ait Pichena. parerem, si iubente unico codice dixisset. quod quando non ausus, illam iuncturae vulgaris horum verborum immutationem, *populique contumelia Romani*, haudquaquam auribus accidere meis ingratam, quin et aliquid magnificum praeferre mihi videri fateor. Gron. atqui sic est in M teste IGronovio, sic in ed. Beroaldi. prima Alciati editio, casu haud dubie, dedit *populique cont. Ro.* unde in editionem Rhenani, Aldinam aliasque deinceps venit. talia multis in locis acciderunt veterum scriptorum, quae etiam ambitiose defenduntur, in quibus acumina magnificentiam et nescio quid saepe doctissimi homines quaerunt. Ern.

11. *hostium more ageret*] sc. bellum vocans, quod latrocinium est; postulata edens, qualia hostis in iusto bello solet. Ern.

14. Acidalius etsi non damnat *labaret*, tamen putat fore cui verbum id grave nimis videatur magisque probet *laboraret*. et confunduntur sane hae voces subinde a librariis: sed magis ut *labare* in *laborare* mutent quam contra. v. Drakenb. ad Liv. 22 61, 32 30. illud favet coniecturae, quod M pluribus locis tali contractione peccat. v. ad 2 53. Ern.

negotium Blaeso, ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi, ipsius autem ducis quoquo modo poteretur. et recepti ea venia plerique. mox adversum artes Tac-
74 farinatis haud dissimili modo belligeratum. nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, plures per globos incursaret eluderetque et insidias simul tentaret, tres incessus, totidem agmina parantur. ex quis Cornelius Scipio legatus praefuit qua praedatio in Leptinos et suffugia Garamantum; alio latere, ne Cirtensium pagi impune traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit. medio cum delectis, castella et munitiones idoneis locis imponens, dux ipse arta et infensa hostibus cuncta fecerat, quia, quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere et saepe a tergo erat; multique eo modo caesi aut circumventi. tunc tripertitum exercitum plures in manus dispergit, praeponitque centuriones virtutis expertae. nec, ut mos fuerat, acta aestate retrahit copias aut in hibernaculis veteris provinciae componit, sed ut in limine belli, dispositis castellis, per expeditos et solitudinum gnaros mutantem mapalia Tacfarinatem proturbabat, donec fratre eius capto regressus est, properantius tamen quam ex utilitate sociorum, relictis per quos resurgeret bellum. sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blaeso tribuit ut imperator a legionibus salutaretur prisco erga duces honore, qui bene gesta re publica gaudio

3. *mox — belligeratum*] quanto brevius ille copiosus et verbosus, ut putatur ab imperitis, Livius dixisset idem quod brevitatis laude florens Tacitus: *mox Tacfarinas suis artibus petitus*, c. 1. 22 16. qui videtur esse fundus sententiae Cornelianae. Ern.

6. *eluderet*] i. e. impetu facto et assultu resiliret subito, nec copiam sui pugnaeque faceret. 4 25: *infensus miles memoria laborum et adversum eludentes optatae toties pugnae.* Ern.

8. *Leptinos*] intelligi putant qui Leptim Africae urbem colunt; qui *Leptitani* vocantur (v. H. 4 50), nusquam *Leptini;* unde *Leptitanos* rescribi volebant Freinshemius et Ryckius. esse autem debent qui Leptim parvam tenebant. sed scire velim quomodo e finibus Leptitanorum suffugium esset in Garamantas, cum Leptis sit ad mare, Garamantes in interiori Africa. Ern.

9. *traherentur*] diriperentur, vexarentur, perderentur. supra c. 54: *haec cura omissa rem publicam funditus trahet*, i. e. perdet, evertet. Ern.

14. *tripartitum* vulgo.

19. *mapalia* i. e. castra, quae mapalia pro tentoriis habebant. addo 4 25 *positis mapalibus consedisse. mapalia* illa qualia fuerint, discas e Livio 30 3, qui etiam c. 5 *casas* vocat. adde Cort. ad Sall. Iug. 18. Ern.

20. *proturbat* vulgo.

et impetu victoris exercitus conclamabantur; erantque plures simul imperatores, nec super ceterorum aequalitatem. concessit quibusdam et Augustus id vocabulum, ac tunc Tiberius Blaeso postremum.

75 Obiere eo anno viri illustres Asinius Salonius, Marco Agrippa et Pollione Asinio avis, fratre Druso insignis, Caesarique progener destinatus, et Capito Ateius, de quo me-

1. *conclamabantur*] appellabantur; quo verbo Cicero de hac re utitur ad Div. 2 10. sed clamore exercitus; unde *conclamari* noster dixit. simile est illud Ciceronis Phil. 6 1: *cum vos universi a me conservatam esse rem publicam conclamastis.* poterat dicere *me conservatorem rei publicae conclamastis.* Ern.

4. distinguo locum, *Blaeso postremum. obiere eo anno*, non levi ad historiam momento. olim et libera re publica multi imperatores dicti, ut quisque rem suis auspiciis bene gessisset. displicuit Augusto, et ut reliquos honores in se, sic et hoc nomen traxit. quod communicatum postea cum paucis, et fere nonnisi ex gente Augusta. Tiberius tamen hic Blaesum imperatoris nomine insignit; eumque e privatis postremum. id est, ut postinde soli principes eo titulo sint usi, nemini ultra concesso subditorum. Velleius 2 25: *Iunius Blaesus proconsul in Africa ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit.* neque etiam indignum nota, quod observamus in nummis et inscriptionibus, imperatoris titulum, cum principis est, praeponi, cum victoris, subiungi hoc modo. *imp. Caesar Augustus*, contra *Iunius Blaesus imp.*, *M. Tullius Cicero imp.* quod etiam e Suetonii Iulio 76 colligas, cuius id inventum. Lips. haec distinctio est in M teste Pichena. ceterum videtur aptius esse *at tunc* quam *ac tunc*; quae inter se confundi solere supra dictum. Ern.

5. *Asinius Salonius*] Asinio Pollioni oratori et historico filius natus Asinius Gallus, quem captis Salonis Delmatica urbe agnomento dixit Saonium. Servius auctor in Virg. ecl. 4 1. etsi id cognomen Tacitus et Dio illi nusquam tribuunt, contenti dixisse Asinium Gallum. is Saloninus duxit Vipsaniam Agrippae filiam, dimissam paullo ante a Tiberio, qui ex ea sustulerat Drusum. hoc est quod Tacitus 1 12 scripsit: *nec Gallus — civilia agitaret.* habuit ex ea liberos complures, virilis sexus istos, C. Asinium Saloninum, de quo hic; Asinium Gallum, de quo Suetonius Claudii 13 et Dio 55 5; Asinium Pollionem, qui consul a. u. 776, de quo Plinius 33 8, Tacitus 1 12, Dio in Syll. coss. et Fasti; Asinium Agrippam, de quo 4 34; Asinium Celerem, quem consularem Plinius nominat 9 31 et ponit sub principe Caio. nec vanum est quod tribuo tam multos. iubet hoc Tacitus 6 23, ubi de morte Asinii Galli patris: *scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti.* cui loco abunde lucem fecerint ista. superest ut virum doctum (Vertranium) eripiam e luto, qui haeret quomodo hic Asinius Saloninus Drusi frater mortuus dicatur, quem Suetonius et Dio vivum ponunt Claudii aevo. nam Suetonius ecce l. c. *conspiraverant ad res novas Gallus Asinius et Statilius Corvinus, Pollionis ac Messallae oratorum nepotes.* et Dio 60 27: *Ἀσίνιος δὲ δὴ Γάλλος, ὁ τοῦ Δρούσου πρὸς μητρὸς ἀδελφὸς, ἐπεβούλευσε μὲν τῷ Κλαυδίῳ.* itaque quasi in pugna clara concludit: *quid verum sit, deus aliquis viderit.* immo ego homo. frater enim hic Salonini, non ipse; ne ultra turbes et in simpulo, quod dicitur, excites fluctus. Lips.

6. *Caesarique progener*] uti aliquam duceret e liberis Germanici. Lips.

moravi, principem in civitate locum studiis civilibus assecutus, sed avo centurione Sullano, patre praetorio. consulatum ei acceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium isdem artibus praecellentem dignatione eius magistratus anteiret. namque illa aetas duo pacis decora simul tulit. sed Labeo incorrupta libertate, et ob id fama celebratior: Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. illi, quod praeturam intra stetit, commendatio ex iniuria, huic, quod consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur.

76 et Iunia sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno supremum diem explevit, Catone avunculo genita, Gai Cassii uxor, Marci Bruti soror. testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit, quia in magnis opibus, cum ferme cunctos proceres cum honore nominavisset, Caesarem omisit. quod civiliter acceptum, neque prohibuit quo minus laudatione pro rostris ceterisque sollennibus funus cohonestaretur. viginti clarissimarum familiarum imagines antelatae sunt, Manlii, Quintii aliaque eiusdem nobilitatis nomina. sed praefulgebant Cassius atque Brutus eo ipso quod effigies eorum non visebantur.

2. *consulatum*] quem cepit inter suffectos a. u. 759. lapis priscus Romae: *C. Ateio Capitone C. Vibio Postumo cos.* Lips.

4. *magistratibus* M.

5. *Labeo incorrupta libertate*] patrem aemulatus, virum praeclarum et prudentem, qui bello Philippensi pro libertate fortiter occubuit. Appianus 4 135: *Λαβεὼν δὲ ἐπὶ σοφίᾳ γνώριμος, ὁ πατὴρ Λαβεῶνος τοῦ κατ᾽ ἐμπειρίαν νόμων ἔτι νῦν περιωνύμου, τοῦ πιστοτάτου τῶν οἰκετῶν τῆς δεξιᾶς λαβόμενος, καὶ περιστρέψας αὐτὸν, ὡς ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίοις ἐλευθεροῦν, ἐπιστρεφομένῳ ξίφος ἔδωκε καὶ τὴν σφαγὴν ὑπέσχε.* Lips. exemplum libertatis vide ap. Suet. Aug. 54. Ern.

11. *Catone avunculo*] DIunius Silanus, qui consul cum LLicinio Murena uxorem habuit Serviliam sororem MCatonis. ex iis nata haec Iunia, soror MBruti per matrem (nam Bruti pater fuit MIunius Brutus), Tertia vel Tertulla cognomento; de qua notus Ciceronis iocus ap. Suet. Iul. 50: *Tertia deducta est.* diversa igitur ab hac Iunia, de qua Velleius 2, 68: *MLepidus iuvenis, Lepidi eius qui III vir fuerat R. C. filius, Iunia Bruti sorore natus.* nam haec uxor Lepidi fuit; nisi si ante Cassii, quod non opinor. Lips.

13. *operibus* M. margo *quid si opibus?*

17. quare *Manlii?* quia Iunii Silani innexi Manliae genti. TManlius Torquatus filium in adoptionem dedit DSilano, de quo Cic. 1 7 de Finibus, Valerius 5 8 3. de Quinctiis nihil dum repperi. Lips.

LIBER QUARTUS.

Breviarium. Aeliani Seiani praefecti praetorio ingenium et mores. is ad dominationem adspirat; et ut perveniat, Drusum Tiberii filium e medio tollit, adiuvante uxore Livia, quam stupro prius polluerat. eidem fini castra praetoria Romae iubet exstrui et militem in unum locum conduci. ab hoc tempore lapsae imperii res. ideoque qui status tunc rerum, quis numerus, quae loca cohortium et legionum, Tacitus opportune exsequitur. at Druso iam mortuo senatum princeps ingreditur, Germanici duos filios inducit, eosque ut imperii heredes patribus commendat. Seianus quo destinata perficeret, Agrippinam callide calumniatur et semina futuri odii in ipsam liberosque iacit. Tiberius legationes et accusationes aliquot civitatum et provinciarum audit. histriones sive pantomimos immodestius agentes Italia pellit. de flamine Diali eiusque caerimoniis temperandis nova lex lata. sacerdotes sollennibus votis etiam Drusum et Neronem diis commendaverant. aegre id Tiberius tulit, et initium in eos exitii fuit. CSilius ex amicis Germanici damnatus. CnPiso, CCassius, Plautius Silvanus accusati aut damnati. in Africa Tacfarinatis bello finis impositus a PDolabella. ipse Tacfarinas caesus. semina servilis motus in Italia, sed statim oppressa. QVibius Serenus in senatu a filio accusatur et Amorgum amovetur. PSuillius aliique damnantur. inter eos Cremutius Cordus historiae scriptor, quod Brutum et Cassium laudavisset, eiusque libri combusti. Cyzicenis libertas adempta. templi honorem ab Hispanis oblatum Tiberius spernit. Seianus rebus ex voto adhuc fluentibus altiora struit, et Liviam sibi uxorem a principe petit. hic modeste negat, additis causis. sed ille ut potentiam sibi augeret magisque opportunum Tiberium haberet, perpulit eum ad secessum ab urbe. interea Romae legationes Graecorum auditae de iure asylorum. in Hispania LPiso praetor a quodam agreste interficitur. in Thracia montani Thraces dilectus abnuunt, arma sumunt. vicit eos Poppaeus Sabinus, et triumphi insignia accepit. Claudia Pulchra Romae adulterii accusata et damnata. Agrippina maritum sibi postulat nec accipit. undecim Asiae civitates certant in qua earum templum Tiberio statueretur. Smyrnaei praelati. tandem Tiberius, non ultra dilato consilio, in Campaniam ab urbe abiit. ubi in spelunca quadam repentino lapsu lapidum periclitatur, sed a Seiano servatur; quae res huic fidem addidit. igitur Neronem maiorem e liberis Germanici aggreditur et variis artibus calumniisque subvertit. amphitheatri casu Fidenis multa hominum milia debilitata vel obruta. Romae ingens incendium Caelium montem deurit.

princeps Capreas insulam transit ibique se recondit. Titus Sabinus turpi fraude circumventus accusatur damnaturque ipsis anni calendis. Iulia neptis moritur. Frisii rebellant; quos LApronius propraetor inferioris Germaniae parum feliciter repressum iit. CnDomitius Agrippinam Germanici filiam uxorem accepit.

Haec sexennio fere gesta, CAsinio CAntistio consulibus, Cornelio Cethego — Visellio Varrone, Cosso Lentulo — Asinio Agrippa, CnLentulo Gaetulico CCalvisio, MLicinio Crasso LCalpurnio Pisone, ApIunio Silano PSilio Nerva.

Gaio Asinio Gaio Antistio consulibus nonus Tiberio annus erat compositae rei publicae, florentis domus (nam Germanici mortem inter prospera ducebat), cum repente turbare fortuna coepit, saevire ipse aut saevientibus vires praebere. initium et causa penes Aelium Seianum cohortibus praetoriis praefectum, cuius de potentia supra memoravi; nunc originem, mores, et quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. genitus Vulsiniis, patre Seio Strabone equite Ro-

1. *G. Asino* M.
2. *compositae reip. flor. d.*] copula intelligenda. sed melius foret, *composita rep. florentis domus.* Ern.
5. *Aelium Seianum*] funestum hoc Romanis caput patrem habuit Seium Strabonem: sed in adoptionem datus alicui ex Aeliis dictus mutato inflexoque, ut solet, patris nomine LAelius Seianus. id enim praenomen illi Dio dat 57 19. at in nummo aereo legi adfirmat mihi quidam Tiberium Seianum, cuius haec inscriptio: *Ti. Caesar divi Augusti f. Augustus Augusta Bilbilis.* parte altera, corona e quercu. *Ti. Aelio Seiano.* non vidi ego. Lips. in nummo est *l*, non *ti*, uti exhibetur a Valente in Numis famil. Rom. non accurate vel inspexit vel exscripsit, qui cum Lipsio communicavit. in antica parte est *Ti. Caesar divi Aug. f. Augustus*, in aversa *Augusta Bilbilis Ti. Caesare. u. L. Aelio Seiano.* estque cusus Tiberio quintum consule cum Seiano; quod exprimitur in corona querna, non laurea, ut dicit Ryckius, qui alias et ipse iam de numo monuit. Ern.

7. *quo facinore*] nece Drusi, quem veneno sustulit. Lips.
captaverit] probum videbatur: et captavit certe, non cepit. tamen cum in M sit *raptum perit*, placet quod Pichena efformat, *raptum ierit.* Lips.
8. *genitus Vulsiniis*] quia ergo Vulsiniensis Seianus, ideo acute et non sine morsu Iuvenalis 10 74: *idem populus, si Nortia Tusco favisset, si oppressa foret secura senectus principis, hac ipsa Seianum diceret hora Augustum.* nam Nortia, vel potius, ut libri meliores, Nurscia, Volsiniensium peculiaris dea. Livius 7 3: *Volsiniis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templo Nursciae Etruscae deae comparere, diligens talium monumentorum (auctor) Cincius adfirmat.* ubi velim deleri minutum illud glossema, quod circumscripsi. Tertull. Apol. 24: *Asculanorum Ancaria dea, Volsiniensium Nurscia, Ocriculanorum Valentia, Sutrinorum Nortia.* Lips. *vulgussinis* M.
Seio Strabone] qui et ipse praetoriis cohortibus praefuit: sed in Aegypti administrationem misso, solus

mano, et prima iuventa Gaium Caesarem divi Augusti nepotem sectatus, non sine rumore Apicio diviti et prodigo stuprum veno dedisse, mox Tiberium variis artibus devinxit adeo ut obscurum adversum alios sibi uni incautum intectumque efficeret, non tam sollertia (quippe isdem artibus victus est) quam deum ira in rem Romanam, cuius pari exitio viguit ceciditque. corpus illi laborum tolerans, animus audax; sui obtegens, in alios criminator; iuxta adulatio et superbia; palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, eiusque causa modo largitio et luxus, saepius industria ac vigilantia, haud minus noxiae, quotiens parando regno finguntur.
2 vim praefecturae modicam antea intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo, ut simul imperia acciperent, numeroque et robore et visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus cresceret. praetendebat lascivire militem

deinde filius. ob haec officia attollit magnifico elogio Velleius 2 127: *Seianus Aelius, principe equestris ordinis patre natus, materno vero genere clarissimas veteresque et honoribus insignes complexus familias.* quod autem maternum genus? Iunium, ut opinor: hoc argumento, quod *Iunius Blaesus proconsul Africae avunculus* ei fuit. Tacitus 3 72. Lips.

2. *Apicio diviti*] quod idem Dio adfirmat 57 19, qui MGavium Apicium nominat. sed Apicios eiusdem notae et luxus tres reperio. primum qui Athenaeo nominatus 4 19, qui veteri rep. vixit, quemque a Posidonio celebratum ait, et auctorem fuisse ut Rutilius in exsilium mitteretur. alterum, qui Augusti et Tiberii aevo, de quo noster hic, et Seneca cons. ad Elbiam 10: *Apicius nostra memoria vixit, qui in ea urbe ex qua aliquando philosophi ut corruptores iuventutis abire iussi sunt, scientiam popinae professus disciplina sua saeculum infecit.* qui idem Plinio 10 68 dictus *nepotum omnium altissimus gurges;* et de cuius deliciis volumen Appioni Grammatico scriptum lego in Athenaei 7 12. at tertium, qui in imperio Traiani, cuius mentio apud Suidam in Ὄστρεα. *Τραιανῷ ἐν Πάρθοις ὄντι καὶ τῆς θαλάσσης ἀπέχοντι ἡμερῶν πολλῶν ὁδὸν Ἀπίκιος ὁ ὀψοφάγος ὄστρεα νεαρὰ διεπέμψατο, ὑπὸ σοφίας τεθησαυρισμένα.* si tamen Traiani ibi vox incorrupta. Lips. quaedam contra monet Contarenus Var. Lect. c. 27. Ern.

3. *veno dedisse*] ita e M iam edidere Pichena et IGronovius pro vulgato *venum.* eodem modo loquitur noster 13 51, 14 15. sic volebat etiam Perizonius ad Sanctii Minervam 3 3 139. Ern.

7. *corpus illi etc.*] hic locus non bene interpungitur in vulgatis libris, divulsis subinde quae iungenda erant, iunctis quae divellenda. ludit, ut solent scriptores in exprimendis moribus, per antitheta. Ern.

12. *per urbem*] non per urbem modo, sed per opida vicina dispersae fuerunt praetoriae cohortes, ex Suet. Aug. 49: *neque unquam plures quam tres cohortes in urbe esse passus est, easque sine castris: reliquas in hiberna et aestiva circa finitima opida demittere assuerat.* Lips.

15. *crederetur*] monuit me Iosias Mercerus legendum videri *dederetur* vel *diderctur,* quod verbum sane ubique in Tacito velut fataliter corruptum. in codice aiunt esse *crederetur;* si quis aliud forte eruet. Lips. sic interpretor: ut multitudinem suam

diductum; si quid subitum ingruat, maiore auxilio pariter subveniri; et severius acturos, si vallum statuatur procul urbis illecebris. ut perfecta sunt castra, irrepere paulatim militares animos adeundo, appellando; simul centuriones ac tribunos ipse deligere. neque senatorio ambitu abstinebat clientes suos honoribus aut provinciis ornandi, facili Tiberio atque ita prono ut socium laborum non modo in sermonibus sed apud patres et populum celebraret, colique per theatra et fora effigies eius interque principia legionum sineret.

noscendo, robur aestimando, vultus omnium singuli familiariores habendo certi fierent de fiducia inter sese deque metu sui apud ceteros; se, quicquid esset audendum, confidere inter se, aliis metum facere posse. v. Obs. 3 10. Gron. Mercerus post suam sententiam ipse retractavit, probavitque Savilii coniecturam *crearetur*; quam verissimam esse puto, ei proximam specie Faernianam *oriretur*, sive potius *oreretur*, quod in libris scriptis esse potuit, ut ap. Suet. Tib. 37, ubi etiam in textum recepit Burmannus, quem vide et ad Caes. c. 64. Paullo magis a scriptura vulgata abit Grotiana *cresceret*. quicquid sit, *crederetur* certe alienum et corruptum. non enim hoc credi volebat, ne a militibus quidem, se in hoc conductos in unum locum, ut metui essent aliis. ut sibi plus fiderent, id sua sponte existebat. quorsum enim ista quae sequuntur praetendisset? accedit aliquid momenti etiam e Dione, qui de hac re tradens 57 19 sic dicit: *ὥστε τὰ παραγγέλματα καὶ ἀθρόους καὶ διὰ ταχέων λαμβάνειν, καὶ φοβεροὺς πᾶσιν, ἅτε καὶ ἐν ἑνὶ τείχει ὄντας, εἶναι.* adde c. 24. atqui Dio e Tacito hoc, ut multa alia, sumsit. *crearetur* placet etiam Freinshemio et Ryckio. Ern.

2. *procul urbis inlecebris*] quomodo hoc verum? nam castra ista ad ipsam urbem fuerunt, iuxta portam Viminalem; et hoc antiquarii nostri hodie docuerunt: vel Onufrium in urbe Roma vide. adde haec Scholiastis prisci in Iuvenalem 10 95: *iuxta aggerem primus posuit castra Seianus, id est super Diocletianas; quae dicta sint castra praetoria.* sunt ipsa quae dixi. nam agger Tarquinii est ad Viminalem, et infra Diocletianae. sed quod quaerebam, quomodo igitur *procul urbis illecebris?* non nimis hercle, nisi quod amoti a consuetudine vulgi. item quod vallo clausi, et licentia cohibita: quo adspectum. Lips.

5. *neque senatorio ambitu*] i. e. neque nolebat a senatu ambiri, coli; cum et eos promoveret, ac posse ibi doceret. Lips. *senatorius* utique formatur a *senator*, non a *senatus*, ut vult Freinshemius, neque tamen propterea significat tantum quod est unius senatoris aut singulorum in senatu, sed etiam potest significare quod est senatorum et sic senatus vel totius corporis. *ambitus senatorius* est ambitio in senatu. neque hoc faciebat, ut extolleret clientes suos: id enim ei largiebatur Tiberius, non aliqua factio in senatu: sed hoc extollere erat via ad potentiam in senatu. itaque facile admitto *ambitu ornandi*, quod ex M notat Pichena. non cessabat etiam in senatu se venditare ac gratiosum et potentem reddere. qua ratione? nempe non patiendo ad honores et imperia pervenire, nisi quibus ipse apud Tiberium suffragatus esset. quo animadverso, quis dubitaret hunc patronum adoptare? Gron. sic *municipalis ambitio* c. 62. de studio gratiae municipum captandae. Ern.

9. *interque principia legionum*] inter militaria signa, ait Suet. Tib. 48. de quo ritu abunde in libris Histor. et Milit. Rom. Lips. adde ad I 61. Ern.

3 ceterum plena Caesarum domus, iuvenis filius, nepotes adulti moram cupitis afferebant; et quia vi tot simul corripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat. placuit tamen occultior via, et a Druso incipere, in quem recenti ira ferebatur. nam Drusus impatiens aemuli et animo commotior orto forte iurgio intenderat Seiano manus, et contra tendentis os verberaverat. igitur cuncta tentanti promptissimum visum ad uxorem eius Liviam convertere; quae soror Germanici, formae initio aetatis indecorae, mox pulchritudine praecellebat. hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit; et postquam primi flagitii potitus est (neque femina amissa pudicitia alia abnuerit), ad coniugii spem, consortium regni et necem mariti impulit. atque illa, cui avunculus Augustus,

2. Harlaeus putabat legendum *eripere* et mox delendum *tamen:* alioqui dicturum fuisse *simul aggredi.* atqui aggredi et de medio tollere *corripere* est, non *eripere.* Iustinus 3 1: *exuentem se ac nudatum gladio traiicit; tum et filios eius corripi iubet.* nec deleverim τὸ *tamen:* id enim tacite demonstrat ambitionis tantae et Seiani indolem; datque intelligendum: quamquam aegre ferret ambitio incitata hanc moram, et properaret ad vota Seianus, *placuit* ei *tamen occultior via.* posses alioqui et *tandem* legere. Gron. arbitror Gronovium verum vidisse. sed ante *et* media distinctio esse debet, qua facilior fit ille sensus, et *tamen* aptius. itaque sic interpunxi. Ern.

6. *intenderat Seiano manus*] intendere manus principium et causa iurgii etiam hodie apud Italum vulgus, 1 27: *postremo deserunt tribunal, ut quis praetorianorum militum amicorumve Caesaris occurreret, manus intentantes, causam discordiae et initium armorum.* 13 14: *simul intendere manus, aggerere probra.* Seneca de clem. 1 25: *conclamatio civitatis et fuga est, et diis ipsis manus intenduntur.* at quod sequitur Seiani os palma percussum a Druso, aliter apud Dionem 10 2 et Zonaram 57 22 legas, qui Drusum percussum volunt a Seiano. itaque eorum fide rescribit hic Vertranius, *et hic contra tendentis os verberaverat.* neutri mihi persuadent, non illi sententiam, non hic lectionem. Seianum non tam prorupta audacia fuisse crediderim, ut ultro verberarit principis Romani filium tribunicia potestate et imperii consortem; et convenit magis in mores Drusi, cui adeo promptae ad verbera manus ut hac de causa Castor sit cognominatus, teste Dione ipso 57 14. Lips.

8. *Liviam*] Suetonius Livillam semper vocat; ut Claudillam, quam noster Claudiam. nec te moverit: ὑποκόρισμα est, ut Secundilla, Tertulla, Quartilla in feminarum nominibus per blanditias frequens. sic in Museo Carpensi lapis de hac ipsa Livia (ap. Grut. 812 4) *Secunda Livillae s medica Ti. Claudius Caesaris. L. Celer aedituus. a. v. esta.* Lips.

10. *adulterio pellexit*] pro *in* vel *ad adulterium* more poetarum 6 45: *amore iuvenem inlicere.* sic enim ibi capiendum puto. Ern.

12. *abnuerit*] Freinshemius Tacitum scripsisse suspicatur *abnueret*: non ego; et miror nodum in scirpo quaeri. Gron. recte etiam Gruterus Faerni coniecturam *abnuit* reiicit. Ern.

13. *avunculus* i. e. maior avunculus. nam Antoniae filia Livilla, Antoniae mater Octavia. Ern.

socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac maiores et posteros municipali adultero foedabat, ut pro honestis et praesentibus flagitiosa et incerta exspectaret. sumitur in conscientiam Eudemus amicus ac medicus Liviae, specie artis frequens secretis. pellit domo Seianus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne pellici suspectaretur. sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diversa interdum consilia afferebat.

4 Interim anni principio Drusus ex Germanici liberis togam virilem sumpsit; quaeque fratri eius Neroni decreverat senatus, repetita. addidit orationem Caesar, multa cum laude filii sui, quod patria benevolentia in fratris liberos foret. nam Drusus, quanquam arduum sit eodem loci potentiam et concordiam esse, aequus adulescentibus aut certe non adversus habebatur. exin vetus et saepe simulatum proficiscendi in provincias consilium refertur. multitudinem veteranorum praetexebat imperator, et delectibus supplendos exercitus: nam voluntarium militem deesse, ac si suppeditet, non eadem virtute ac modestia agere, quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumant. percensuitque cursim numerum legionum, et quas provincias tutarentur. quod mihi quoque exsequendum reor, quae tunc Romana copia in armis,
5 qui socii reges, quanto sit angustius imperitatum. Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud et Ravennam, proximumque Galliae littus rostratae naves praesidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat, valido cum remige. sed praecipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo le-

2. *municipali*] quasi diceret ne Romano quidem. nam municipales tunc minus honorati aut pares urbanis censebantur. ita Iuvenalis 8 238 per contemptum *municipalis eques*, Florus 3 18: *municipalia prodigia*. erat autem Seianus Vulsiniis natus. Lips.

3. *Eudemus*] in criminatione medicorum non omisit eum Plinius 29 1 (8): *iam vero et adulteria etiam in principum domibus, ut Eudemi in Livia Drusi Caesaris*. Lips.

12. addidit *sui*, quia ante liberi Germanici vel filius Germanici. Ern. *benivolentia* M.

22. *tunc* M: vulgo *tum*.

23. *quanto sit angustius*] recte, et dictum in Traiani laudem, qui fines imperii promovit. dixi supra. Lips.

24. *duae classes*] haec et sequentia explico ubertim in Admirandis 1 5. Lips. v. Suet. Aug. 49. Ern.

28. *octo legiones*] divisae per varia castra et castella. Florus de Druso 4 12: *per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit*. quae non dubia origo nobilium in eo tractu opidorum. Lips.

giones erant. Hispaniae recens perdomitae tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat donum populi Romani. cetera Africae per duas legiones, parique numero Aegyptus. dehinc initio ab Suria usque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quattuor legionibus coercita, accolis Ibero Albanoque et aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur adversum externa imperia. et Thraeciam Rhoemetalces ac liberi Cotyis, ripamque Danubii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia attinebant, totidem apud Delmatiam locatis, quae positu regionis a tergo illis, ac si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur, quanquam insideret urbem proprius miles, tres urbanae, novem praetoriae cohortes, Etruria ferme Umbriaque delectae

1. *recens perdomitae*] ab Augusto. Livius 28 12 de Hispania: *ita ergo prima Romanis inita provinciarum, quae quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum aetate ductu auspicioque Augusti Caesaris perdomita est.* propter Cantabros scilicet et Astures, quos ipse devicit. Lips. Suet. Aug. 21. 81. Ern.

2. *Iuba rex*] filius Iubae eius qui a Caesare victus est, paterque Ptolemaei a Caligula interfecti. Suet. Cal. 26. 35. Ern.

3. *per duas*] aiu tu duas? atqui una legio adtributa Africae ab Augusto Tiberioque, te ipso teste non uno loco. H. 4 48 scribis *legio in Africa auxiliaque tutandis imperii finibus, sub D Augusto Tiberioque principibus, proconsuli parebant.* et Ann. 2 52: *Furius Camillus proconsul Africae legionem, et quod sub signis sociorum, ad hostem duxit.* H. 2 97: *in Africa legio cohortesque delectae a Clodio Macro.* vidimus hunc nexum, et solvemus. unam legionem ordinariam Africae fuisse verissimum est. unde hic ergo duae? per bellum Tacfarinatis abducta e Pannonia legio, et in Africam missa. supra 3 9: *Piso adsequitur legionem, quae e Pannonia in urbem, dein praesidio Africae ducebatur.* ea ibi mansit biennium paulo amplius, iterumque in Pannoniam remissa. hoc ipso libro, 23: *Caesar post — belli metuens.* at enim quia, quo loco quaeque legio hoc ipso anno fuerit, decretum scribere Tacito, et nondum ea abducta, ideo duas ecce in Africa collocavit, in Pannonia duas. atqui tres in ista debuerat. quod clarum vel ex iis quae in seditione trium Pannonicarum legionum dicta supra. ubi etiam recensita haec nona. Lips.

4. Muretus adhaesit ad hunc locum voluitque legi *initio ab Syriae*, dictum per transpositionem pro *ab Syriae initio*, probavitque Acidalius. sed quorsum dixerit *ab initio Syriae?* ego τὸ *initio* insititium puto: *hinc, ab Syria usque ad Euphraten flumen quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coercita:* aut ex *inde* natum. *coercita* e M dedit Pichena pro vulgato *coercitum.* talia saepe apud Tacitum attentus lector observet. Ern.

10. *Dalmatia* Augusto tradita perpetuumque praesidium in ea decretum a. u. 743. antea inermis fuit. adi Dionem 54 34. Lips.

13. *cohortes*] vigilum autem cur omittit? quae numero et robore supra urbanas. septem enim cohortes erant, institutae iam inde ab Augusto. causa haec, quia id aevi inter legitimos iustosque milites vigiles non censebantur. itaque in omnibus bellis civilibus Galbae Othonis Vitellii rara eorum mentio, nullus

aut vetere Latio et coloniis antiquitus Romanis. at apud idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium, neque multo secus in iis virium: sed persequi incertum fuerit, cum ex usu temporis huc illuc mearent, gli-
6 scerent numero, et aliquando minuerentur. congruens crediderim recensere ceteras quoque rei publicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint, quando Tiberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. iam primum publica negotia et privatorum maxima apud patres tractabantur, dabaturque primoribus disserere, et in adulationem lapsos cohibebat ipse; mandabatque honores nobilitatem maiorum, claritudinem militiae, illustres domi artes spectando, ut satis constaret non alios potiores fuisse. sua consulibus, sua praetoribus species; minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si maiestatis quaestio eximeretur, bono in usu. at frumenta et pecuniae vecti-

usus. e libertinis lecti erant, vile genus, et Vulcani potius ministri quam Martis. itaque nec praefecti vigilum inter illustres dignitates mentio Tacito usquam; cuius auctoritas tamen adolevit, sicut et militum ipsorum, uti ex Pandectis aliisque scriptoribus clarum. dicam de hoc omni urbano milite cum cura ad libros Historiarum. Lips. Mercerus inclinat corrigere *decem praetoriae*, quia sic tradit Dio 55 24 et inscriptio antiqua ap. Gruter. p. 258 8. vulgatum numerum defendit Lipsius de Magnit. R. 1 4, erroris arguens Dionem. Fabrettus autem mavult utrumque pro suo aevo intelligere, quod res variavit cum in praetoriis tum in urbanis cohortibus; quem vide in Inscr. p. 127. s. Ern.

1. *colonis* M. Potius *coloniis*. Lips.

2. *sociae triremes*] ut classis in Danubio, classis in Rheno, in Ponto. Lips.

3. *neque multo secus*] dicit clare non minus virium roborisque in auxiliis fuisse quam in legionibus; ex quo magnitudinem opesque videas imperii Romani. Lips.

4. Lipsius restituit *fuerit* pro [codicis] *fuit*. Ern.

huc illuc mearent] attendant tirones, observentque aliam auxiliorum et legionum rationem fuisse. legiones certas stationes habuisse, etsi non plane immutabiles, ut exempla apud nostrum docent, contraquam nonnulli putarunt; auxiliis autem nullum certum locum attributum fuisse. Ern.

6. *recensere ceteras*] pro *recensere quibus modis ceterae quoque r. p. ad eam d. h. s.* quae ratio elegans in primis Graecis habetur, ut animadversum Kustero ad Aristophanem et aliis. Ern.

12. *illustres domi artes*] eloquentiam, iuris scientiam etc. quae *civilia studia* vocat 3 75, *pacis artes* saepe Cicero, ut pro Murena 14. Ern.

14. *species*] ornamenta eadem, dignitas, quae vetere re publica. *speciem* de consule dixit etiam Cicero in Pison. 11. adde ad Suet. Caes. 77. Ern.

16. *frumenta*] decumae ex agris publicis et vectigalibus, ut in Sicilia. per *pecunias vectigales* non modo scriptura et portorium, sed cetera etiam quae ab Augusto instituta sunt vectigalia intelligenda. *cetera publicorum fructuum* sunt tributa provincialibus imposita. Ern.

gales, cetera publicorum fructuum, societatibus equitum Romanorum agitabantur. res suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat; semelque assumpti tenebantur prorsus sine modo, cum plerique isdem negotiis insenescerent. plebes acri quidem annona fatigabatur, sed nulla in eo culpa ex principe: quin infecunditati terrarum aut asperis maris obviam iit, quantum impendio diligentiaque poterat. et ne provinciae novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat. corporum verbera, ademptiones bo-
7 norum aberant. rari per Italiam Caesaris agri, modesta servitia, intra paucos libertos domus; ac si quando cum privatis disceptaret, forum et ius.

Quae cuncta, non quidem comi via sed horridus ac plerumque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur: nam dum superfuit, mansere, quia Seianus incipiente adhuc potentia bonis consiliis notescere volebat, et ultor metuebatur non occultus odii, et crebro querens incolumi filio adiutorem imperii alium vocari. et quantum superesse ut collega dicatur? primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros. exstructa iam sponte praefecti castra, datos in manum milites; cerni effigiem eius in monimentis Gnaei Pompeii; communes illi cum

2. *agitabantur*] Seneca ep. 119: *iam ego paraveram fiscos; circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem.* Suet. Vespas. 1: *publicum quadragesimae in Asia egit.* Gron.

res suas] fiscum primum eiusque curam, deinde etiam, ut opinor, provincias suas. de posterioribus colligo e Suet. Tib. 41, quamquam ille socordiae tribuit. Ern.

11. *rari per It. agri*] non latifundia, ut postea, ex bonorum publicatione et reorum damnationibus parta. Lips.

modesta servitia] non de paucitate servorum, sed modestia recte Freinshemius accipit. non attingebant rem publicam; non potentes nimis, insolentes erant, ut postea. Ern.

14. *comi via*] Acidalius haud dubitat legendum *cum vi*. si hoc voluisset, dixisset, opinor, simpliciter *vi* aut *per vim*. putavit vir doctus haec verba referenda esse ad *retinebat*, quod non est. Tiberius ista non mutarat, etsi alias horridus et formidolosus erat, non facilis, comis. si quid mutandum esset, mallem *comi vita* i. e. moribus. sed non est necessarium. *comi via* intell. *morum*. supra 1 54: *Tiberio alia morum via.* et *non quidem* est pro *etsi non*. *comis* bene opponitur *horrido* non uno sensu. Ern.

18. *odiis* M.

22. *effigiem eius*] statuam aeneam in theatro Pompeii. Dio 57 21. Lips.

23. *communes illi*] consideremus, quaeso. Suetonius Claudii filio Druso desponsam Seiani filiam scribit c. 27 in Claudio. nec alius sententiae est, quod noster 3 29 dixit, Claudii

familia Drusorum fore nepotes. precandam post haec modestiam, ut contentus esset. neque raro neque apud paucos

filio Seianum socerum destinatum. haec certa, clara. sed quomodo hic Drusus queritur communes illi fore cum Drusorum gente nepotes? locum non habet ea querela, vana est, si vere idem Suetonius scribit Drusum exstinctum post paucos dies quam ei Seiani filia esset desponsa. desponsa autem ante biennium, ut ex Taciti supra verbis clarum. ante biennium ergo exstinctus, et simul connubii nepotumque spes. an aliud aliquid est, quo noster hic respexit? nemo dicet. in Zonara 11 2 lego *Iuliam* Drusi filiam desponsam Seiano, corrupte, quia scribendum *Liviam*, intellegitque Germanici sororem, de qua infra dicemus, Drusi maioris prolem. quid nugamur? cum omnia scrinia excusserimus, non inficiabimur quin Tacitus guttam attigerit e flumine Lethes. Lips.

1. *precandam post haec modestiam*] mirum genus loquendi, quasi Modestia inter deas. et cave tamen immutes. simile illud e 15 17: *sic quoque optimam Fortunam orandam, ut pedes confectis itinerum spatiis equitem assequeretur.* Lips. haec ita accipiunt viri docti quasi *Modestia* inter deas censeretur. eo sensu mihi nihil videtur frigidius. poetarum est fingere numina, quae non sunt; non historicorum. precanda modestia est, quae iuberi non potest, sed rogari debet. post haec atque talia eo ait evectum Seianum uti non imperari ei amplius modestia possit, sed rogare necesse habeat eum, qui velit continere et efficere ut contentus sit intraque illum modum consistat. ita de Pompeio Cicero de fin. 2 18: *sed finge non solum callidum eum qui aliquid improbe faciat, verum etiam praepotentem, ut MCrassus fuit, qui tamen solebat uti suo bono; ut hodie est noster Pompeius, cui recte facienti gratia est habenda: esse enim, quam vellet, iniquus, iustus poterat impune.* Pompeius et Seianus hactenus pares: precanda eorum modestia erat ut contenti essent, et recte facientibus gratia erat habenda. vel potius, precandam post haec a diis, quos veros putabant, illi modestiam; rogandos deos ut hanc illi darent. abiit enim id e potestate nostra. tale est apud MSenecam Contr. 25: *ut salva provincia sit, optemus meretrici bonam mentem.* tale Medeae apud Ovid. Met. 7 37: *quamquam non ista precanda, sed facienda mihi.* hic addit, quod Tacitus vult intelligi: precandam, quia manu facere nemo queat. Cicero ep. 1 8: *commutata tota est ratio senatus, iudiciorum, rei totius publicae; otium nobis exoptandum est.* significat nimirum se et alios, qui debebant, id praestare non posse. Plato 6 de Legibus p. 757: *διὸ τῷ τοῦ κλήρου ἴσως ἀνάγκη προσχρήσασθαι, δυσκολίας τῶν πολλῶν ἕνεκα, θεὸν καὶ ἀγαθὴν τύχην καὶ τότε ἐν εὐχαῖς ἐπικαλουμένους, ἀπορθοῦν αὐτοὺς τὸν κλῆρον πρὸς τὸ δικαιότατον.* Precari autem tam dicimus *rem a diis alicui*, quam *deos aliquid* aut *pro aliquo.* infra c. 39: *neque fulgorem honorum unquam precatum.* 12 65: *amplecti Britannicum, robur aetatis quam maturrimum precari.* haec in Obs. 3 10 dicta. tamen Freinshemius defendit deam Modestiam, et haec subtiliora quam veriora putat. in quo illud festivum, si recipiatur sensus, quem Tacito attribuimus, tamen fore ut constet sensus quo ille delectatur, nempe exorandum esse Modestiae numen. tanquam cum dicitur *precandam modestiam*, non possit intelligi vel *Seiani* vel *Seiano a diis*, qui eo creverat ut coerceri atque adeo modestia ei imperari non posse videretur. tanquam verbo *precandam* necessario statuatur singularis dea Modestia, a qua modestiam peti oporteret. male igitur Horatius Sat. 1 4 17: *dii bene fecerunt, inopis me quodque pusilli finxerunt animi.* debuisset dicere: *Modestiae numen bene fecit, quod me modestum finxit.* non venit enim scilicet illa modestia virtus et animal nisi a peculiari numine Modestia; quemadmodum

talia iaciebat; et secreta quoque eius corrupta uxore prode-
8 bantur. igitur Seianus maturandum ratus deligit venenum quo paulatim irrepente fortuitus morbus assimularetur. id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. ceterum Tiberius per omnes valitudinis eius dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto necdum sepulto, curiam ingressus est. consulesque sede vulgari per speciem maestitiae sedentes honoris locique admonuit; et effusum in lacrimas senatum, victo gemitu, simul oratione continua erexit. non quidem sibi ignarum posse argui, quod tam recenti dolore subierit oculos senatus: vix propinquorum adloquia tolerari, vix diem adspici a plerisque lugentium. neque illos imbecillitatis damnandos: se

nemini potest optari nisi ab eo unico numine, quod eam conferre possit. ego tamen deam nullam, sed quae sanis facile modestiam ingeneraret, Adrastiam, Rhamnusiam, Nemesin novi. nam Plautus (Asinar. 3 2 1) risum captat. quid multa? quod illi mire elegans, id mihi *κακόζηλον* et gravitati cum Taciti tum materiae indignum videtur. Gron. verissima sunt quae Gronovius disputat. itaque veteres editiones secutus, *modestiam* litera initiali minuta rescripsi, ut fecit iam Ryckius. Ern.

3. *adsimularetur*] videretur; ut tabes e veneno imitaretur fortuitum morbum, similitudinem fortuiti morbi haberet. *adsimulare* est imitari: de quo verbo v. Gronov. diatr. in Stat. c. 6. Ern.

4. *octo post annos*] recte. eo ipso videlicet anno quo interfectus Seianus, cum Apicata eius uxor haec scelera prodidit. vide Dionem 58 11. Lips.

8. *sede vulgari* i. e. in sedibus praetorum aut tribunorum, ut Dio interpretari videtur in morte Augusti 56 31: *ἐκαθέζοντο δὲ οἱ μὲν πολλοὶ ὥς που ἕκαστος εἰώθει, οἱ δ᾽ ὕπατοι κάτω ἐν τοῖς βάθροις, ὁ μὲν τῷ τῶν στρατηγῶν, ὁ δὲ τῷ τῶν δημάρχων.* nec dissimile est quod Suetonius scribit c. 23, Claudium *de maiore negotio acturum medium inter consulum sellas tribunicio subsellio sedisse.* humiles autem senatorum omnium sedes, altae consulum et excelsae. Lucanus 5 15: *ut primum maestum tenuere silentia coetum, Lentulus e celsa sublimis sede profatur.* Lentulus enim ibi consul. et alius poeta quispiam (Ovid. ex Ponto 4 5 18) *conspicuum signis cum premet altus ebur.* intellegit consulis sellam curulem; in qua ornatus causa signa. idem ib. 4 9 28: *signa quoque in sella nossem formata curuli, et totum Numidae sculptile dentis opus.* Lips. immo in subselliis senatorum communibus, quo loco senatori cuique sedere licebat. nam subsellia praetorum et tribunorum non possunt profecto *sedes vulgaris* appellari. non quia Augusto mortuo in subselliis tribunitiis ac praetoriis sedere consules luctus causa, propterea et nunc idem fecere, ut recte monet Ryckius. etenim ista non more aliquo et instituto certo fiebant, sed sponte, et ut cuique suggerebat ingenium; in quo genere nihil certi est. Ern.

9. *gemitu*] int. suo. vix dignum admonitione, nisi doctos viros dubitasse viderem. Ern.

12. *alloquia*] proprie in consolatione, notatum aliis. Lips.

vix diem adspici] ita enim moris, ut limine et domo se continerent in luctu. Plinius 9 13: *mitto ad Arriam. rogo ut veniat,*

tamen fortiora solatia e complexu rei publicae petivisse. miseratusque Augustae extremam senectam, rudem adhuc nepotum et vergentem aetatem suam, ut Germanici liberi, unica praesentium malorum levamenta, inducerentur petivit. egressi consules firmatos adloquio adulescentulos deductosque ante Caesarem statuunt. quibus apprensis "patres conscripti, hos" inquit "orbatos parente tradidi patruo ipsorum, precatusque sum, quanquam esset illi propria suboles, ne secus quam suum sanguinem foveret ac tolleret sibique et posteris conformaret. erepto Druso preces ad vos converto, disque et patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos, suscipite, regite, vestram meamque vicem explete. hi vobis, Nero et Druse, parentum loco. ita nati estis ut bona malaque vestra ad rem publicam pertineant."

9 magno ea fletu, et mox precationibus faustis audita; ac si modum orationi posuisset, misericordia sui gloriaque animos audientium impleverat: ad vana et totiens irrisa revolutus, de reddenda re publica, utque consules seu quis alius regimen susciperent, vero quoque et honesto fidem dempsit. memoriae Drusi eadem quae in Germanicum decernuntur, plerisque additis, ut ferme amat posterior adulatio. funus ima-

quoniam me recens adhuc luctus limine contineret. Lips.

1. *complexum* pro cura rei publicae, negotiis capit Freinshemius infra 13: *negotia pro solatiis accipiens.* et dicitur *complecti* pro curare aliquem: sed *complexum* pro cura dici non credo. sensus est: se maluisse in complexum rei publicae ruere velut matris, atque ibi levamentum doloris quaerere, hinc solatia satis fortia petere. Cic. ad Div. 4 6: *habebam quo confugerem, ubi conquiescerem, in cuius sermone et suavitate omnes curas doloresque deponerem.* et mox *non nunc domo moerens ad rem publicam confugere possum, ut in eius bonis acquiescam.* Ern.

2. *rudem adhuc nepotum* ad Tiberium pertinet, non ad matrem Tiberii; itaque distinctionem sustuli. *rudis nepotum* est nondum expertus suavitatem e nepotibus, qui solent prope cariores et dulciores esse filiis. Ern.

6. M *adprensis*; quod non ausus sum recipere, ob ea quae dixi ad 3 53, quae multo magis in hoc verbum conveniunt. nec ipse IGronovius recepit. Ern.

9. *foveret attolleret* M.

10. *conformaret*] sic M, Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus. post irrepsit vitio operarum *confirmaret*, quod est in Lipsianis quas vidi, solenni confusione illorum verborum, de qua vide dicta in Clave Cic. Pichena restituit *conformaret*, idque Gronovius et Ryckius secuti sunt. *conformaret sibi et posteris* i. e. monendo, fovendo redderet dignos se, patruo, et honestos posteris atque utiles. si *confirmaret* magis placeat, sensus est, fovendo, provehendo efficeret ut in iis et ipse et posteritas subsidia haberet. Ern.

20. *plerisque*] multis, pluribus, de consuetudine huius aetatis. sic Suet. Caes. 52 et multis aliis locis. noster infra c. 20: *pleraque in melius*

ginum pompa maxime illustre fuit, cum origo Iuliae gentis Aeneas, omnesque Albanorum reges, et conditor urbis Romulus, post Sabina nobilitas, Attus Clausus, ceteraeque Claudiorum effigies longo ordine spectarentur.

10 In tradenda morte Drusi, quae plurimis maximeque fidis auctoribus memorata sunt, rettuli: sed non omiserim eorundem temporum rumorem, validum adeo ut nondum exolescat. corrupta ad scelus Livia Seianum Lygdi quoque spadonis animum stupro vinxisse, quod is aetate atque forma carus domino interque primores ministros erat; deinde inter conscios ubi locus veneficii tempusque composita sint, eo audaciae provectum ut verteret et, occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tiberium vitandam potionem quae prima ei apud filium epulanti offerretur. ea fraude tum senem, postquam convivium inierat, exceptum poculum

flexit, ubi recte Muretus interpretatur *multa*. *posterior adulatio* opponitur adulationi recenti et eius initiis, quae sunt modestiae retinentiora. ERN.

3. *Appius Clausus*] lego *Atta Clausus*, vel *Attus*. LIPS. *Attus* est in M, ut etiam 12 26 mss habent. itaque Pichena, et qui post ediderunt, receperunt. recte, ut etiam Gronovius indicat, qui se consuli vult ad Liv. 2 16. adde viros doctos ad Suet. Tib. 1. ante erat in editionibus Appius. ERN.

5. *fideis* M.

8. *ad scelus*] ad interitum marito struendum. corruperat eam Seianus adulter, ut eius opera ad tollendum Drusum uteretur. qui de adulterio accipiunt, non cogitant id iam esse in voce *corrupta*, et *flagitium* potius dicturum Tacitum fuisse, si hoc voluisset. ERN.

9. *vinxisse*] usitatius est in hac re compositum *devincire*. Cic. Planc. 15 et 18: *largitione devincire tribus*. Cluent. 64: *ut eum nuptiis alligatum simul et testamenti spe devinctum possit habere in potestate*. sed Tacitus simplicia compositis in multis praefert. v. ad 3 55 et 6 45: *pacto matrimonio vincire*; quamquam et devincire dixit, v. c. 12 64. ERN.

is] M *is Lygdus*. haud dubie spurium est, et a glossa ortum. ERN.

11. *tempusque*] sic non modo M, ut Pichena notavit, et editiones Beroaldi et Aldi, ut IGronovius, sed etiam Alciati, Rhenani. casu in Lipsianis [non omnibus] excidit copula, ut opinor, quod alii temere imitati. sed pro *sint* vel *sunt*, ut nonnullae editiones habent, legendum *fuerint* vel *fuerant*, temporum ratione postulante. sic mox *postquam convivium inierat*. mox *verteret*, int. se, consilium. ERN.

14. *ei*] *et* M.

15. valde vereor ne pro *tum* legendum sit *captum*, *inductum*, aut simile quid: sed *captum* optimum. potuit etiam Tacitus scripsisse *ea captum fraude*; ubi facilior corruptela fuit. non nego *ea fraude* simpliciter dici potuisse, et sic intelligi posse, etsi durius foret: sed illud *tum* ab h. l. alienum et frigidissimum. possis etiam *exceptum* ad fraudem referre: nam id verbum in insidiis dicitur: sed esset alieno loco, et melius ad *poculum* refertur ERN. Muretus "alibi legitur *captum*." OB. *tum* margo M: ipse *cum*.

Druso tradidisse; atque illo ignaro et iuveniliter hauriente auctam suspicionem, tanquam metu et pudore sibimet irro-
11 garet mortem quam patri struxerat. haec vulgo iactata, super id quod nullo auctore certo firmantur, prompte refutaveris. quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu et nullo ad paenitendum regressu? quin potius ministrum veneni excruciaret, auctorem exquireret, insita denique etiam in extraneos cunctatione et mora adversum unicum et nullius ante flagitii compertum uteretur. sed quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia caritate in eum Caesaris et ceterorum in utrumque odio quamvis fabulosa et immania credebantur, atrociore semper fama erga dominantium exitus. ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani proditus, tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est. neque quisquam scriptor tam infensus exstitit ut Tiberio obiectaret, cum omnia alia conquirerent intenderentque. mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit ut claro sub exemplo falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis quorum in manus cura

1. *iuveniliter* i. e. avide, strenne celeriterque, ut ille apud Virgilium, qui *impiger hausit*, Aen. 1 742. dixit imitatione Graecorum, qui *νεανικῶς* pro strenue, acriter, *νεανικὸς* pro strenuus, impiger dicunt. Ern.

3. *haec vulgo iactata*] et credita Orosio, qui 7 3 tradit Drusum a Tiberio veneno exstinctum. at me non valde movent eiusmodi scriptores, legitimae historiae (dicam iratis quorumdam auribus) dehonestamenta. Lips.

7. *ad poenitendum*] exquisite dictum pro *ad mutandum*, *si poeniteret*. ita *non muto*, *non poenitet*, promiscue dicuntur. v. Bentleius ad Terent. Andr. 1 1 13. Livius 24 26, simili fere sententia: *quod adeo festinatum ad supplicium, neque locus poenitendi aut regressus ab ira relictus esset.* quem locum, qui est de liberis Hieronis iussu populi interfectis, haud dubie in animo habuit Tacitus, aut alterum 42 13: *unde receptum ad poenitendum non haberent.* Ern.

10. *facinorum omnium repertor*] sumtum e Virgilio Aen. 2 164: *scelerumque inventor Ulysses*, ut iam monuit Muretus; ubi codex Graevianus habet *repertor*. v. ibi Burm. Ern.

13. *immania*] alios libros *inania* habere ait Muretus: nescio quos. sed vulgatum verum esse sequentia docent. Ern.

atrociore semper fama] id valet, spargi plurimum et credi atrocia aut tragica de morte dominantium. Lips.

14. *Apicatam Seiani*] sic dictum ut ab eodem Virgilio *Hectoris Andromache*, Muretus notavit. Ern.

18. *falsas auditiones*] de rumoribus dixit etiam Cicero Planc. 23: *fictas auditiones*. *depellerem* est repudiandas, reiiciendas docerem, monerem. Ern.

19. *cura*] haud scio qui sint illi libri antiqui, in quibus Muretus esse dicit *scripta*. sed *cura* sic ut 3 24: *si effectis, in quae tetendi, plures ad curas vitam produxero.* Ovidius de Ponto 4 16 38: *quorum*

nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia avide accepta veris neque in miraculum corruptis antehabeant.

12 Ceterum laudante filium pro rostris Tiberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum simulatione magis quam libens induebat, domumque Germanici revirescere occulti laetabantur. quod principium favoris, et mater Agrippina spem male tegens, perniciem acceleravere. nam Seianus ubi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine maerore publico esse, ferox scelerum, et quia prima provenerant, volutare secum quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia successio. neque spargi venenum in tres poterat, egregia custodum fide et pudicitia Agrippinae impenetrabili. igitur contumaciam eius insectari, vetus Augustae odium, recentem Liviae conscientiam exagitare, ut

quod inedita cura est, ex felicissima restitutione Heinsii. idem 2 4 16: *hoc pretium curae dulce recentis erat.* Martialis 10 2: *festinata prior decimi mihi cura libelli.* Gron. *ne* M deest.

3. *laudante filium*] velo quidem interposito, ne pontificis maximi oculi adspectu cadaveris funestarentur. Seneca Consol. ad Martiam 15: *Tiberius Caesar et quem genuerat et quem adoptaverat amisit. ipse tamen pro rostris laudavit filium, stetitque in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod pontificis oculos a funere arceret.* recenset eumdem ritum Dio 54 28 in funere Agrippae, sed causam eius ignorare fatetur, et quam Seneca dedit, refellit. verba sunt *τόν τε λόγον τὸν ἐπ' αὐτοῦ εἶπε, παραπέτασμά τι πρὸ τοῦ νεκροῦ παρατείνας· ὅπερ ἐγὼ μὲν οὐκ οἶδα διὰ τί ἐποίησεν. εἴρηται δὲ ὅμως τοῖς μὲν ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν, ταῖς δὲ ὅτι τὰ τῶν τιμητῶν ἔπραττεν· οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν, οὔτε γὰρ τῷ ἀρχιερέῳ ἀπείρηται νεκρὸν ὁρᾶν, οὔτε τῷ τιμητῇ, πλὴν ἂν τὸ τέλος ταῖς ἀπογραφαῖς μέλλῃ ἐπάξειν.* haec Dio; sed ego existimo de pontifice Senecam vera dicere; sacer enim; ideoque non ipsum solum arceri aspectu funesto, sed et statuas deorum voluerunt. quae si in loco positae ubi supplicia et caedes, velari eas mos fuit aut transferri. notat ipse Dio 60 13. *Claudius*, inquit, *delectabatur gladiatoribus, et praesertim meridianis. ideo plerosque servos, qui dominos sub Caio aut Tiberio calumniati erant, hoc modo perdebat. eorumque tantus fuit numerus ut Augusti statuam eo loci positam iusserit transferri, ne aut semper adspiceret caedes aut semper velata esset.* ceterum de pontifice in Iudaeorum ritu simile Philo notat, de Monarchia 2 p. 827, *a cadavere arceri.* Lips.

5. *revirescere*] sic M, sic editiones Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi. in Lipsianam editionem vitio operarum aut correctoris irrepsit *reviviscere*: non enim tacitus recepisset et contra libros Lipsius; unde in sequentes edd. venit, donec vetus restituit IGronovius. adde H. 3 7. Ern.

11. *spargi venenum*] verbum proprium in ea re, quo usus etiam Cicero Catil. 2 10: *qui spargere venena didicerunt.* Ern.

14. *exagitare*] irritare, instigare. sic *plebem exagitare* dixit Sallust. Catil. 38. ceterum sensus est: et Augustam odio vetere et Liviam recentis sceleris conscientia instigavit; usus est callide odio Augustae et conscientia Liviae, ut eas inci-

superbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare dominationi apud Caesarem arguerent. adque haec callidis criminatoribus, inter quos delegerat Iulium Postumum, per adulterium Mutiliae Priscae inter intimos aviae, et consiliis suis peridoneum, quia Prisca in animo Augustae valida, anum suapte natura potentiae anxiam insociabilem nurui efficiebat. Agrippinae quoque proximi illiciebantur pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

13 At Tiberius nihil intermissa rerum cura, negotia pro solatiis accipiens, ius civium, preces sociorum tractabat; factaque auctore eo senatus consulta ut civitati Cibyraticae apud Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium. et Vibius Serenus proconsul ulterioris Hispaniae, de vi publica damnatus

taret in Agrippinam, permoveretque ut eam arguerent. Ern.

1. Muretus emendabat *superbam* sic: *superbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare dominationi*; quod etiam placebat Grutero, mihique verissimum videtur. *subnixa* melius et magis e consuetudine Latinorum referetur ad *popularibus studiis* quam ad *fecunditate*. *subnixas opibus* dixit, ni fallor, Livius. Quintil. 6 3: *fultus ope*. noster 11 1; *propinquitatibus validis subnixus*; et sic alibi quoque. Ern.

2. *atque haec*] Acidalius *adque haec*, vel *at super haec*, vel *adhaec*. rectissime. nam alias constructio et sensus non constant. novum artificium narrare incipit. *atque* et *adque* in libris permutari notum est. itaque non dubitavi rescribere *adque*. Broterius hanc correctionem non probabilem dicit, sed nulla causa commemorata, nec serie orationis vulgatae demonstrata, quam nos nullam videmus. Ern. *adque* etiam in M esse videtur; tacet enim Furia.

3. *Iulium Postumum*] estne ille qui praefectus Aegypto postea? de quo Romae lapis (ap. Grut. 113 1.) *pro salute Ti. Claudii Caesaris Aug. Germanici pont. max, trib. pot. 7, cos. 4, imp. 15, p. p, censoris. . . . liberorumque. . . ex voto suscepto C. Iulius Sex. f. Cor. Postumus praef. Aegypti.* vix puto: Claudii enim aevo ille floruit, non hoc Tiberiano. Lips. *post unum* M.

4. *Mutiliae Priscae*] Freinshemius putat eamdem esse, quae vitiose apud Dionem 58 4 *Πουπλία πρίσκα*, facili ob similitudinem literarum lapsu, pro *Μουτιλία*, CGemini Rufi uxor. Ern.

7. *pravis serm. t. sp. perstimulare*] sic apud Livium, quamquam de alius ingenii homine, Demetrio, 40 23: *missus hic comes, cum simplicitatem iuvenis incauti et suis haud immerito succensentis, assentando indignandoque et ipse vicem eius, captaret.* Ern. n

12. *Aegiensi*] in M est *Aegiensi*. unde Beroaldus dedit *Aeginensi*. sed Rhenanus Aldus et secuti dedere *Aegirenses*. utrum vitium sit typographicum in editione Rhenani pro *Aeginensi*, an data opera sic correctum sit, quia *Aegina* nulla in Achaia, sed *Aegira*, non pro certo dicam, quamquam magis in hoc inclino. sed Tacitus etiam potuit dedisse *Aegiensi* ab *Aegio* Achaiae urbe, nobilitata quondam concilio Achaeorum (Liv. 38 30), idque praefert IGronovius. itaque et recepi, quippe magis consentaneum lectioni codicis, quam est altera illa correctio. Ern.

14. *ulterioris Hispaniae* i. e. Bae-

ob atrocitatem morum, in insulam Amorgum deportatur. Carsidius Sacerdos, reus tanquam frumento hostem Tacfarinatem iuvisset, absolvitur, eiusdemque criminis Gaius Gracchus. hunc comitem exsilii admodum infantem pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. illic adultus inter extorres et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur; neque tamen effugit magnae fortunae pericula. ac ni Aelius Lamia et Lucius Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis et paternis adversis foret abstractus.

14 Is quoque annus legationes Graecarum civitatium habuit, Samiis Iunonis, Cois Aesculapii delubro vetustum asyli ius ut firmaretur petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quis praecipuum fuit rerum omnium iudicium, qua tempestate Graeci conditis per Asiam urbibus ora maris po-

ticae, quae populo relicta, et ideo in ea proconsul. plura distinctius de Hispaniae divisione infra ad H. I 13. LIPS. M *Procons.* unde Beroaldus expressit *Proconsule*; quod secutus est IGronovius. at vide, quae dixi ad 2 52. certe ex huius loci scriptura nihil definiri potest. ERN.

1. *temporum*] placet olim emendatio *morum*, quam velim distinctione iuvari hoc modo: *de vi publica damnatus ob atrocitatem morum, in insulam.* facilis exscribentium lapsus repetitione syllabae, *tem morum.* etsi non sum ignarus a Suetonio *temporum atrocitatem* dictam, Calig. 6. sed hic, ut censeo, parum opportune. puto autem pertinuisse ad Serenum caput hoc legis Iuliae: *Iulia de vi publica tenetur, qui cum imperium potestatemve haberet, civem Romanum adversus provocationem necaverit, verberaverit, iusseritve quid fieri, aut quid in collum iniecerit ut torqueatur.* LIPS.

2. *Carsius*] sic M et editi. Reinesius in margine scripsit: *an Carsidius?* ex inscr. ap. Grut. p. 767 10, ubi haec ipsa coniectura Reinesii adscripta in editione secunda. adiuvatur non parum observatione ad 2 63. sed multo certiori argumento intelligitur *Carsidius* esse legendum ex 6 48. ubi *Carsidius Sacerdos:* sic enim ibi scribendum, non *Grasidius.* itaque non dubitavi recipere in textum. ERN.

4. *pater Sempronius*] qui adulter in Iulia, supra 1 53. LIPS.

7. *sordidas merces* i. e. quarum mutatio sordida homini nobili genere nato. vivebat e quaestu sordido i. e. indigno nobilitate sua. non tam ad merces aut certum mercium genus respicitur, sed ad mercaturam universam, quae sordida putabatur et indecora nobili homini. sic mox c. 14 *levissima oblectatio* est hominum levium, indigna gravi viro. ERN.

8. *lamina* M.

13. *vetustus tum asyli* M.

14. *decreto Amphictyonum*] de hoc concilio Graeciae, quod bis quotannis, vere et autumno, celebratum missis civitatum legatis, cognoscere licet e Demosthenis Or. de Corona c. 49. 50. 51. copiosa de Amphictyonibus collectanea dedit van Dalen in Diss. ad antiq. et marmora diss. 6. ERN.

15. *iudicium ea qua* M

tiebantur. neque dispar apud Coos antiquitas, et accedebat meritum ex loco: nam cives Romanos templo Aesculapii induxerant, cum iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiae insulas et urbes trucidarentur. variis dehinc et saepius irritis praetorum questibus, postremo Caesar de immodestia histrionum rettulit: multa ab iis in publicum seditiose, foeda per domos tentari; Oscum quondam ludicrum, levissimae apud vulgum oblectationis, eo flagitiorum et virium venisse ut auctoritate patrum coercendum sit. pulsi tum histriones Italia.

15 Idem annus alio quoque luctu Caesarem afficit, alterum ex geminis Drusi liberis exstinguendo, neque minus morte amici. is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium laetorumque socius, unusque e senatoribus Rhodii secessus comes. ita, quanquam novo homini, censorium funus, effigiem

7. *Oscum ludicrum*] quod celebratum Romae, non Romana lingua. Strabo 5 p. 233: *ἴδιον δέ τι τοῖς Ὄσκοις καὶ τῷ τῶν Αὐσονίων ἔθνει συμβέβηκε· τῶν μὲν γὰρ Ὄσκων ἐκλελοιπότων ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ὥστε καὶ ποιήματα σκηνοβατεῖσθαι κατά τινα ἀγῶνα πάτριον καὶ μιμολογεῖσθαι.* censent idem cum Atellanis ludis; nec errant: nam Atella Oscorum urbs. sermo autem Oscus diversus a Latino. Titinnius ap. Festum in v. Oscum: *qui Osce et Volsce fabulantur, nam Latine nesciunt.* quo et Campani usi videntur, et ut Livius alibi me docet, Samnites. Lips. adde Liv. 7 2. ceterum de pantomimorum saltatione sermo est, de qua dictum ad 1 54. cf. ad 14 21. Ern.

8. *ut* M deest.

14. *censorium funus*] quaeri video quid sit censorium funus. Vertranius censuit id esse, in cuius nimiam pompam, ut in opus censorium, animadvertere censoribus licuisset, nisi iussus praetoris adfuisset. nimis velim, ad manum mihi laurus sit quam mordeam: ita praecordia mihi saliunt ad risum. alii idem putant funus publicum, funus censorium, funus indictivum. non audio. arbitror ego funus publicum et indictivum eadem; nec aliud esse quam cum denuntiatur et indicitur publicitus per praeconem. censorium partem eius esse: id est, ut omne censorium funus publicum sit (qui enim aliter honoratum esse potest?) at non omne publicum censorium. ut inter magistratus honoratissimi censores, isque cumulus quasi reliquarum dignitatum, sic inter funera illud primo loco. itaque Capitolinus de Pertinace 15: *funus imaginarium ei et censorium ductum est, et ab ipso Severo funebri laudatione honoratus est.* Tacitus de Sabino fratre imperatoris H. 4 47: *funusque censorium Flavio Sabino ductum.* et 13 2: *decretum Claudio censorium funus et mox consecratio.* qua ergo nota eximium hoc funus? credo ista, ut omnia in eo purpurea essent, vestes stragulaque; in aliis tantum purpura praetexta. non obscure annuere mihi videtur Polybius 6 53. postrema Graece sic habent: *ἐὰν μὲν ὕπατος ἢ στρατηγὸς ᾖ γεγονώς, περιπορφύρους* (intellige *ἐσθῆτας λαμβάνουσιν*), *ἐὰν δὲ τιμητής, πορφυρᾶς, ἐὰν δὲ καὶ τεθριαμβευκώς, διαχρύσους.* publico autem funeri opponitur tacitum, id est sine pompa, sine designatore, sine ludis, praecone, indictione, silens et quietum. Seneca de Tranq. 1 1: *quid opus est saeculis duratura componere? vis tu nunc id agere ne te posteri taceant? morti*

apud forum Augusti publica pecunia patres decrevere; apud quos etiam tum cuncta tractabantur, adeo ut procurator Asiae Lucilius Capito accusante provincia causam dixerit, magna cum asseveratione principis non se ius nisi in servitia et pecunias familiares dedisse: quodsi vim praetoris usurpasset manibusque militum usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios. ita reus cognito negotio damnatur. ob quam ultionem, et quia priore anno in Gaium Silanum vindicatum erat, decrevere Asiae urbes templum Tiberio matrique eius ac senatui. et permissum statuere; egitque Nero grates ea causa patribus atque avo, laetas inter audientium affectiones, qui recenti memoria Germanici illum adspici, illum audiri rebantur. aderantque iuveni modestia ac forma principe viro digna, notis in eum Seiani odiis ob periculum gratiora.

16 Sub idem tempus de flamine Diali in locum Servii Ma-

natus es. minus molestiarum habet funus tacitum.

ADD. E Polybii verbis suspicere distinctum censorium funus a triumphali fuisse, et hoc dignius. mihi ita non videtur. primum quia nemo Latinorum triumphale nominat. deinde quia censorium reperio principibus ipsis ductum, ut Claudio, ut Pertinaci, quos constat honestissimo affectos. tertio quia illa ipsa ornamenta, quae triumphali tribuit Polybius, reperire est in isto. vide Xiphil. in Severo 74 4. currum huic intervenisse ritu triumphantium non opinor. nam quod in Propertio legis 4 11 102, *cuius honoratis ossa vehantur equis*, verius est *aquis*; et ille ipse poeta superiori eius libri elegia in amne infero distinxit duplices sedes et navigationes. quod in Dione etiam 56 34 scriptum, funere Augusti imaginem eius unam (tres enim fuerunt) vectam *ἐφ᾽ ἅρματος πομπικοῦ*, i. e. *curru triumphali*, ut interpretes volunt, ego mallem *curru pompali*, et carpentum intellegam, quo per pompam circensium dii transvecti. hoc enim novi honoris genus apposite tributum novo divo. LIPS. idem sensit Casaubonus ad Capitolin. Pert. 15, idemque deinde *funus regium, imperatorium* dictum. nempe etiam *censorium* omnino dictum est de eo quod esset honoratissimum, pulcherrimum, ut docet Salmasius ad Capitolin. Anton. Phil. 22. Ryckius tamen sequitur Gutherium, qui (de iure man. 2 2) publicum et censorium nil differre putat. eorum sententia adiuvatur duabus rationibus, prima, quod Dio 58 19 LPisoni praefecto urbis tribuit *δημοσίαν ταφὴν*, noster Aelio Lamiae praefecto urbis *censorium funus* 6 27; altera, quod ib. c. 11 praefectus urbi effertur *publico funere*, c. 27 alius praefectus *censorio*. an dicemus Dionem genus pro specie posuisse? non eodem funere sepultos Pisonem et Lamiam? non credo. clarum autem erit comparanti Dionem ibi exscripsisse Tacitum. ERN.

1. *apud forum Augusti*] ubi in utraque porticu ab ipso Augusto locatae statuae omnium veterum ducum. Suet. 31. LIPS.

2. *procurator Asiae*] eadem omnia e Tacito Dio 57 23. LIPS.

10. *permissum statuere*] int. templum quod decreverant. nam non licuit tales honores, ut templa, dies festos, in honorem Caesaris instituere et usurpare, nisi praesciis et consentientibus ipsis. atque interdum etiam res negata est. v. infra c. 37. ERN.

luginensis defuncti legendo, simul roganda nova lege disseruit Caesar. nam patricios confarreatis parentibus genitos tres simul nominari, ex quis unus legeretur, vetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi assuetudine aut inter paucos retenta. pluresque eius rei causas afferebat, potissimam penes incuriam virorum feminarumque: accedere ipsius caerimoniae difficultates, quae consulto vitarentur, et quando exiret e iure patrio qui id flaminium apisceretur quaeque in manum flaminis conveniret. ita medendum senatus decreto aut lege, sicut Augustus quaedam ex horrida illa antiquitate ad praesentem usum flexisset. igitur tractatis religionibus placitum instituto flaminum nihil demutari;

2. *patricios confarr. par.*] non alibi tam expressi ritus in legendo diali. ait *patricios*, quia, cum quindecim flamines essent, ex iis tres primi, instituti a Numa, non nisi ex patribus legebantur, iique maiores dicti. alii etiam e plebe, appellatique flamines minores. addit *confarreatis parentibus*, quia, ut Plinius ait 18 3, *in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat.* triplex enim matrimonii contrahendi mos, usu, farre, coemptione. antiquissimum genus farre videtur, quod Dionysius 2 25 adpellat γάμον κατὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους. eratque necessum non solum flaminem nasci confarreatis parentibus, sed et ipsum cum flaminica farre iungi. Servius Danielis in excerptis a Pithoeo ad Georg. 1 31: *tribus modis apud veteres nuptiae fiebant, usu, si verbi gratia mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset; farre, cum per pontificem maximum et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur, unde confarreatio appellatur, ex quibus nuptiis patrimi et matrimi nascebantur; coemptione vero atque in manum conventione, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, ut si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri faceret.* iterum ad Aen. 4 104: *quid enim est aliud dextrae quam in manum convenire? quae conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur. quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontificio in matrimonium necesse est convenire.* et ib. ad v. 374: *mos fuit flamini ac flaminicae, ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugatas ovili pelle superiniecta poni eius ovis quae hostia fuisset; et ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione flamen ac flaminica residerent. confarreationes autem tonitru dirimit.* pulchrae reliquiae. adde Festum in *Diffarreatio*, et Arnobium lib. 4. *uxores enim dii habent, atque in coniugalia foedera conditionibus veniunt ante quaesitis. usu, farre, coemptione genialis lectuli sacramenta conducunt.* Lips.

8. *et quando exiret*] defectum locum censeo, et deesse quae ad caeremoniarum difficultatem pertinent. qui cantus caerimoniaeque flaminio adiunctae, habes apud Agellium 10 15. Lips. aliter sentio cum Vertranio, Mercero, aliis, qui locum integrum putant. *quando* est *quia*, ut saepe apud nostrum, quod et notavit Muretus. tres causas commemorat Tacitus; in quibus tradendis variat, more suo, formam loquendi. IGronovius testatur in codice esse *accederet*, unde colligit Tacitum scripsisse *accedere et ipsius.* Ern.

sed lata lex qua flaminica Dialis sacrorum causa in potestate viri, cetera promiscuo feminarum iure ageret. et filius Maluginensis patri suffectus. utque glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas caerimonias, decretum Corneliae virgini, quae in locum Scantiae capiebatur, sestertium vicies, et quotiens Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret.

17 Cornelio Cethego, Visellio Varrone consulibus pontifices, eorumque exemplo ceteri sacerdotes, cum pro incolumitate principis vota susciperent, Neronem quoque et Drusum isdem dis commendavere, non tam caritate iuvenum quam adulatione; quae moribus corruptis perinde anceps, si nulla et ubi nimia est. nam Tiberius haud unquam domui Germanici mitis, tum vero aequari adulescentes senectae suae impatienter indoluit; accitosque pontifices percunctatus est num id precibus Agrippinae aut minis tribuissent. et illi quidem, quanquam abnuerent, modice perstricti (etenim pars magna e propinquis ipsius aut primores civitatis erant): ceterum in senatu oratione monuit in posterum ne quis mobiles adulescentium animos praematuris honoribus ad superbiam extolleret. instabat quippe Seianus, incusabatque diductam civitatem ut civili bello; esse qui se partium Agrippinae vocent, ac ni resistatur, fore pluris; neque aliud gliscentis discordiae re-

1. *flaminica*] flaminia appellari mulier ipsa videtur, ex lapide prisco: *Marcella flaminia Augustae.* Lips. flaminiam alii distingui volunt e Festo, qui flaminiam facit sacerdotulam, quae flaminicae praeministret. sed monimenta antiqua non consentiunt. in Inscr. ant. ap. Reines. Cl. 5 n. 48 memoratur *flamen Martialis et Aemilia flaminia uxor.* et insc. 49 *Flavia Flamina Flavialis*, ubi v. Reinesium. Ern.

6. HS XX.] lege *sestertium vicies.* nam plus esse debet quam antea datum, quia dignationem augere et cupiditatem capessendi sacerdotii iniicere voluit. atqui antea 2 86 iam dederat *decies sestertium*: ergo iam duplum. Ern.

7. *Vestalium*] quibus locus e regione praetoris. Suet. Aug. 44: *solis virginibus Vestalibus locum in theatro separatum et contra praetoris tribunal dedit.* Lips.

10. *vota susciperent*] de quibus dicam 16 22, Exc. B. ceterum notat Dio 57 24 hoc anno prima decennalia Tiberii Caesaris celebrata; quorum originem pete ab eodem scriptore 53 16. Lips.

19. *mobiles*] qui adhuc inclinare se in partem deteriorem possent, neque ita cogniti essent ut de eorum constantia certi esse possent. Suetonius Tib. 54 de eadem re: *non debere talia praemia tribui nisi expertis et aetate provectis.* adde quae ipse de se dixit ap. Suet. 67, quare patris patriae appellationem sibi dari nollet. haec non dixissem, nisi viderem Acidalium hic haesisse. Ern.

medium quam si unus alterve maxime prompti subverteren-
18 tur. qua causa Gaium Silium et Titium Sabinum adgreditur. amicitia Germanici perniciosa utrique, Silio et quod ingentis exercitus septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus Sacroviriani belli victor, quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantia, immodice iactantis suum militem in obsequio duravisse, cum alii ad seditiones prolaberentur; neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset. destrui per haec fortunam suam Caesar, imparemque tanto merito rebatur. nam beneficia eo usque laeta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multum antevenere,
19 pro gratia odium redditur. erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinae invisa principi. hos corripi, dilato ad tempus Sabino, placitum; immissusque Varro consul, qui paternas inimicitias obtendens odiis Seiani per dedecus suum gratificabatur. precante reo brevem moram, dum accusator consulatu abiret, adversatus est Caesar: solitum quippe magistratibus diem privatis dicere; nec infringendum consulis ius, cuius vigiliis niteretur ne quod res publica detrimentum caperet. proprium id Tiberio fuit scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. igitur multa asseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul aut illud res

1. *prompti*] Cicero ad fam. 2 19: *tres fratres summo loco natos, promptos, non indisertos, te nolo habere iratos.* Iustinus 22 2: *ex plebe quoque locupletissimos et promptissimos interficit.* noster in Agricola 3: *multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitia principis interciderunt.* GRON. ceterum temporum ratio desiderat *subvertantur.* ERN.

2. *Titium*] *Titurium* Muretus legendum putat; quo nomine fuit quidam DIulii Caesaris legatus. ERN. v. B. G. 5 24. OB.

3. *Silio et, quod*] sic interpungendum, ut iam monuit Acidalius: Silio etiam haec causa perniciei, hoc perniciosum fuit. ERN. de Silio v. 1 31. 2 6. 3 43.

5. *quanto maiore m. proc.*] quanto maioris dignitatis et gloriae esset, quantoque altiore adeo e fastigio rueret. notum illud Claud. in Ruf. 1 22: *tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant.* ERN.

14. *pro gratia odium redditur*] Seneca ep. 19: *quidam quo plus debent, magis oderunt. leve aes alienum debitorem facit, grave inimicum.* LIPS.

22. *proprium*] *quo prium* M.

23. *multa adseveratione*] cum magna severitatis et gravitatis specie, nove dictum. Cf. c. 42 et 6 2. ERN.

24. *aut Varro consul*] Harlaeus corrigit *per Varronem consulem.* at tu cave tam infeliciter corrigenti auscultes. Cicero fam. 7 30: *sella QMaximi, quem illi consulem esse*

publica esset, coguntur patres, silente reo, vel si defen-
sionem coeptaret, non occultante cuius ira premeretur. con-
scientia belli Sacrovir diu dissimulatus, victoria per avari-
tiam foedata, et uxor Sosia arguebantur. nec dubie repe-
tundarum criminibus haerebant: sed cuncta quaestione maiesta-
tis exercita, et Silius imminentem damnationem voluntario
20 fine praevertit. saevitum tamen in bona, non ut stipendia-
riis pecuniae redderentur, quorum nemo repetebat: sed libe-
ralitas Augusti avulsa, computatis singillatim quae fisco pe-
tebantur. ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia
fuit. Sosia in exsilium pellitur Asinii Galli sententia, qui

dicebant. ib. 9 14: *quem quidem, post te consulem, solum possumus vere consulem dicere.* et 4 1: *te frustra in senatum sive potius in conventum senatorum esse venturum.* Gron. similiter Cicero in Philippicis saepe negat consulem esse Antonium. sed tamen inde sensus commodus non fit. non enim quaeritur an dignus consulis nomine Varro, sed an, qui consulis potestatem habeat, accusator esse possit salva aequitate; quod ea prematur reus. Ern.

4. *uxor Sosia*] iis nominibus, de quibus Caecina queritur 3 33. ceterum Gronovius sic vult distingui: *coguntur Patres. silente reo - - premeretur: conscientia belli - arguebantur.* Ern.

7. *stipendiariis* i. e. Gallis provincialibus, quos exhauserat. Lips. alibi *provinciales* aut *socios* vocat, ut supra c. 13 et 15. sed in omnibus fere provinciis erant civitates tributariae sive stipendiariae. itaque ab his hoc loco provinciales dicti. vide quae dixi in Clave Cic. in h. v. Ern.

8. *sed liberalitas Augusti avulsa*] alii aliter in loco, ut solet, obscuro. et fere intellegunt, avulsis separatisque iis quae Augustus dono ei dederat, reliqua petita in fiscum. ego putarem illa vel maxime obnoxia fuisse et ut ab ingrato repetenda. sed meo iudicio nihil hic de primo Augusto, de Tiberio ipso sermo est; et hic denique avaritiam eius se revelasse, antea occultam. legerem pro hoc sensu *Augusti convulsa.* supra 3 18 Tacitus dixit *Tiberium adversus pecuniam satis firmum fuisse*, et alibi sic ostendit. Lips. recte negat Freinshemius Tiberium hic intelligi, qui nuspiam a Tacito Augustus vocatur. obscuritatem loco attulit Taciti consuetudo perpetua, non probata illa meliori aetati, variandae constructionis in singulis membris. sensus est: non tam de repetundis accusatus est, cuius criminis convinci poterat, quam maiestatis. et tamen in bona impetus factus, non quo sociis redderentur, quibus eripuisset (etenim illi non repetebant, nec de repetundis reus fuerat), sed ut Augusti dona ab hominis ingrati et maiestatis convicti bonis avellerentur. itaque summa facta est omnium quae Augustus dedisset, eaque in fiscum petita. haec inter se optime cohaerent; et ita accepit etiam Freinshemius. computatio facta est nominum, ut in caussa repetundarum fieri solebat; de qua constat e Ciceronis Verrinis. adde supra 1 74. locus similis est mox 23: *erat illi — in maius audiebantur.* Ern.

10. *diligentia*] est avaritia, studium pecuniae augendae, cupiditas pecuniae. sic optimis scriptoribus. saepe tamen etiam in bonam partem *diligentia* dicitur, ut cum pater familias diligens vocatur. Cic. Verr. 1 48: *qui in ea re adventitia et hereditaria tam diligens et attentus esset.* Ern.

partem bonorum publicandam, pars ut liberis relinqueretur, censuerat. contra Marcus Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis, cetera liberis concessit. hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperio: nam pleraque ab saevis adulationibus aliorum in melius flexit. neque tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate et gratia apud Tiberium viguerit. unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos, an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum. at Messalinus Cotta haud minus claris maioribus, sed animo diversus, censuit cavendum senatus consulto ut quanquam

3. *legis*] ut censeo, Iuliae de maiestate. nam quod alii de Papia suspicantur, refuto. dicit a me Tacitus, qui cuncta in hac quaestione exercita scribit lege maiestatis. quarta autem praemium non in hac solum, sed etiam de repetundis lege. de qua ipsa nihil abnuo quin hic accipiamus. Asconius in Verrem non uno loco ostendit quadruplatores dictos a praemio quartae, quam consequebantur. innuit ipse Cicero lege et more id receptum. *non enim*, inquit, *spolia C. Verris*, *sed existimationem populi Romani concupivi.* fortasse et in criminibus aliis praemium idem. ideo vulgare praemium id interpreter in Paullo l. 13 de iure fisci. *heredem*, ait, *eius ultra vulgare praemium nihil consecuturum.* de lege maiestatis auctor mihi adfirmandi Iosephus 19 2, ubi de servis quos Caius in dominos emittebat: *ῥᾴδιον γὰρ* inquit *ψευσαμένοις τε κατὰ τῶν κυρίων πεπιστεῦσθαι, καὶ τὰ χρήματα ἐνδείξασιν αὐτῶν ἅμα ἐλευθέροις τε εἶναι καὶ πλουσίοις μισθῷ τῶν κατηγοριῶν, διὰ τὸ ἆθλα αὐτοῖς προκεῖσθαι τὰς ὀγδόας τῶν οὐσιῶν.* si octava servo, bene colligo libero quartam. nec in servili accusatione aliud capere persuadeor quam crimen maiestatis. illud moneo, principum aevo non tam ex lege quam arbitrio senatus praemia decreta. 6 47: *qua damnata cum praemium accusatori decerneretur, Iunius Otho trib. pl. intercessit.* sic 16 12: *liberto et accusatori praemium operae* (non pecunia ulla, sed) *locus in theatro inter tribunicios viatores datur.* interdum certa pecunia attributa, ut Eprio Marcello quinquagies HS Thrasea damnato, Regulo septuagies HS et sacerdotium damnato Crasso. Tac. A. 16 33, H. 4 42. nec praetereundus hic Dionis locus, qui de praemiis eorum qui Caesaris percussores accusabant, 46 49. *χρήματα* inquit *ἐκ τῆς τοῦ ἁλόντος οὐσίας, καὶ τὴν τιμὴν ἢ τὴν ἀρχὴν τὴν ἐκείνου, εἴ τινα ἄρα ἔχων ἦν, τό τε μηκέτι μήτ' αὐτὸν τούς τε υἱεῖς τούς τε ἐγγόνους αὐτοῦ στρατεύεσθαι, ἐλάμβανον.* ut videantur legis eius Pediae exemplo instituta praemia accusatorum. Lips.

13. *cavendum SC.*] et cautum non dubie hoc anno. si enim ante, quorsus haec sententia? tamen Ulpianus de officio proconsulis l. 4 2 decretum id refert ad Cottam et Messallam consules, i. e. ad quartum ante annum. ait: *proficisci quidem proconsulem melius est sine uxore; sed et cum uxore potest, dummodo sciat senatum Cotta et Messalla consulibus censuisse futurum ut, si quid uxores eorum qui ad officia proficiscuntur deliquerint,*

insontes magistratus et culpae alienae nescii provincialibus uxorum criminibus perinde quam suis plecterentur.

21 Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. is namque, ut retuli, cessurum se urbe ob factiones accusatorum in senatu clamitaverat, et spreta potentia Augustae trahere in ius Urgulaniam domoque principis excire ausus erat. quae in praesens Tiberius civiliter habuit: sed in animo revolvente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat. Pisonem Quintus Granius secreti sermonis incusavit adversum maiestatem habiti, adiecitque in domo eius venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiam. quod ut atrocius vero tramissum: ceterorum, quae multa cumulabantur, receptus est reus; neque peractus ob mortem opportunam. relatum et de Cassio Severo exsule, qui sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus,

ab ipsis ratio et vindicta exigatur. vir doctissimus (Cuiac. Obs. 6 30.) conatur legere *senatum Cotta Messalino consulente censuisse.* acute: sed me iudice non exsolvet ullum acumen Domitium hac culpa. Lips. Muretus etiam coniicit *censente.* Ern.

3. *feroci*] ex iis quae mox et pluribus 1 12 tradita sunt, apparet *ferociam* h. l. in bonam partem dici, de homine forti, qui non timeat offensiones potentum, libere dicat quae indignitate sua movent animum. Ern.

9. *Pisonemque gravius*] mendum arguunt multa. primum quod accusator nemo expressus, ut solet. quod Tiberius ipse incusasse eum dicitur, insolens imperatori. quod pars accusationis spreta dicitur, ut atrocior vero; quod non evenisset principe accusante. ne quis dicat non legitimam accusationem fuisse, tantum principis mandatum, ecce addit *ceterorum receptus est reus, neque peractus ob mortem opportunam.* at reus recipi sine accusatore non potuit. lego igitur *Pisonem QGranius.* Granii Romae non ignoti iam inde a Lucilii aevo, apud quem Granius praeco; et infra 6 38 Granius Martianus, supra 1 74 Granius Marcellus. Lips.

11. *venenum esse*] quo fine? an ut Caesari praeberet? an potius ipse in necessitate uteretur? atque ita liberior scilicet, proviso exitu, ferociorque agitaret. et apparet ita mox factum, ac mortem sumpsisse. Lips.

13. *neque peractus*] h. e. sed accusatio reo mortuo non potuit ad exitum perduci, ut reus condemnaretur. hoc enim sensu haec aetas dixit *reum peragere* et secuta. v. Budaeus ad Pand. p. m. 300. sed Plinius ter dixit pro *reum facere,* ep. 3 9: *Salvius Liberalis legatos graviter increpuit, tanquam non omnes, quos mandasset provincia, reos peregissent.* atque sic antiquiores dixere. Ovid. Trist. 1 1 24: *et peragar populi publicus ore reus;* ubi male Ciofanus priori sensu capit: nam sequitur *neu, cave, defendas.* et sic est etiam Pont. 4 6 30; Valer. M. 6 2 4, ubi itidem male Vorstius; Liv. 4 42. non igitur simpliciter verum quod Budaeus tradit. Ern.

14. *Cassio Severo*] qui primus flexisse dicitur ab illa recta et vetere dicendi via. quem et historiam scripsisse comperior ex Tertulliani

per immodicas inimicitias ut iudicio iurati senatus Cretam amoveretur effecerat; atque illic eadem actitando recentia veteraque odia advertit, bonisque exutus, interdicto igni
22 atque aqua, saxo Seripho consenuit. per idem tempus Plautius Silvanus praetor, incertis causis, Aproniam coniugem in praeceps iecit; tractusque ad Caesarem ab Lucio Apronio socero turbata mente respondit, tanquam ipse somno gravis atque eo ignarus, et uxor sponte mortem sumpsisset. non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum; in quo reluctantis et impulsae vestigia cernebantur. refert ad

Apolog. 10 et Suet. Vitell. 2. eius laudes vide apud Senecam patrem l. 3 Exc. Contr. initio. Lips.

1. *per immodicas inimicitias*] suspectum. Lips.

iudicio iurati senatus] quod sub Augusto ei accidit, scriptis etiam librisque abolitis. Suet. Calig. 16, noster 1 72. ait *iudicio iurati senatus*, quod erat, cum senatus deum testem advocabat se censiturum quod e fide sua reque publica videretur. Livius 42 21: *ut iuratus senatus decerneret, qui eam rem quaereret decerneretque.* 30 40: *patres igitur iurati* (*ita convenerat*) *ita censuerunt, uti consules provincias inter se compararent.* Appianus B. C. 2 127: τούτου μόνου δεξάμενοι τὸ λεχθὲν οἱ ἕτεροι ᾔτουν σφίσι ψῆφον ἀναδοθῆναι περὶ τοῦ Καίσαρος ἐπὶ ὅρκῳ. Tacitus infra c. 31: *PSuillium amovendum in insulam censuit tanta contentione animi, ut et iureiurando obstringeret e re publica id esse.* morem eum postea obtinuisse in omni senatu, idque lege quadam Traiani, colligas ex Plinii verbis, ep. 5 14: *quin etiam Dextrum, qui primus diversum censuerat, perlata lege de senatu habendo, iurure coegit e re publica esse quod censuisset.* Graeci id vocabant ἱερὰν συμβουλήν; et formula eius eleganter expressa apud Xenoph. Anabas. 5 6, in oratione Hecatonymi. εἰ μὲν συμβουλεύοιμι ἃ βέλτιστά μοι δοκεῖ εἶναι, πολλά μοι ἀγαθὰ γένοιτο, εἰ δὲ μή, τἀναντία. αὕτη γὰρ ἡ ἱερὰ συμβουλὴ λεγομένη εἶναι δοκεῖ μοι παρεῖναι. sed is mos quando primum coepit? haud temere dixerim. puto tamen Coriolani aevo, in cuius causa tribuni plebis volunt et impetrant ut *senatus iuratus sententiam dicat, uti solet in consessu iudicum*, Dionysius ait 7 39. Lips.

4. vere *saxo.* vide Strab. 10 p. 487. Lips. *seripho* M: vulgo *Seriphio.*

bene *consenuit.* nam annis 25 in exilio haesit. Eusebius Chron.: *Cassius Severus orator egregius* XXV *exsilii sui anno, summa inopia, moritur, vix panno verenda contectus.* Lips.

5. *Plautius Silvanus*] similis at non eadem res narrata Quinctil. 7 2. *id autem genus de quo novissime dixi, non solum in scholis saepe tractatur, sed etiam in foro. nam id est in causa Naevii Arpuniani* (lego *Nonii Aproniani*) *solum quaesitum, praecipitatane esset ab eo uxor, an se ipsa sua sponte iecisset. quam actionem equidem solam in hoc tempus emiseram; quod ipsum fecisse seductum iuvenili cupiditate gloriae fateor.* de hoc ipso autem Plautio lapis (ap. Grut. p. 453.) *Ti. Plautio M. f. a. n. Silvano Aeliano pontif. sodal. aug.* III *vir. a. a. a. f. f. q. Ti. Caesaris legat. leg.* V. *in Germania.* Lips. male lapidem ad hunc Silvanum referri iam monuit Mercerus. nam ille Vespasiani ad tempora vixisse dicitur. non vidit Lipsius integrum titulum. Ern.

senatum, datisque iudicibus Urgulania Silvani avia pugionem nepoti misit. quod perinde creditum quasi principis monitu, ob amicitiam Augustae cum Urgulania. reus frustra tentato ferro venas praebuit exsolvendas. mox Numantina prior uxor eius, accusata iniecisse carminibus et veneficiis vecordiam marito, insons iudicatur.

23 Is demum annus populum Romanum longo adversum Numidam Tacfarinatem bello absolvit. nam priores duces ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant; iamque tres laureatae in urbe statuae, et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui Ptolemaeo Iubae filio iuventa incurioso, libertos regios et servilia imperia bello mutaverant. erat illi praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum, non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis, quae ex longinquo in maius audiebantur; ipsaque e provincia, ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Caesar post res a Blaeso gestas, quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari nonam legionem iusserat, nec pro

1. *Urgulania*] Urgulanii in gente Plautia sunt. lapis (ap. Grut. p. 452.) *M. Plautius M. f. Urgulanius.* et Suetonii Claudio 26 Plautia Urgulanilla, non Herculanilla, eius uxor; quod recte monuit ex veteri libro Torrentius. Lips.

9. *sibi*] corrigo *ubi.* Lips. M *sub;* quod quomodo ortum sit, facile intelligi potest. Ern.

10. *tres*] Furii Camilli, L. Apronii, Iunii Blaesi. de statuis triumphalibus Plinius 33 46. et Tacitus in Agricola 40: *igitur triumphalia ornamenta et illustris statuae honorem, et quidquid pro triumpho datur, multo verborum honore cumulata decerni in senatu iubet.* Lips.

11. *raptabat*] non *reptabat*, ut vulgo. alibi: *igitur raptare inter se, immittere latronum globos.* Lips.

12. *Ptolemaeo*] quem Caius postea interfecit. Suet. c. 26. *Ptolemaeum regis Iubae filium consobrinum suum (erat enim et is M. Antonii ex Selena filia nepos) interfecit.* Seneca de Tranq. 11: *Ptolemaeum regem Africae, Mithridatem Armeniae inter Caianas custodias vidimus: alter in exsilium missus est: alter ut meliore fide mitteretur optabat.* ex verbis Senecae apparet dimissum Ptolemaeum, sed per viam iussu Caii interfectum. Lips.

13. *bello mutaverant*] maluerant bellum gerere, belli pericula subire, quam servili libertorum imperio subesse. nam *servilia imperia* sunt libertorum, quibus nimium potestatis permiserat Ptolemaeus; et per contemtum servi vocantur, ut alibi apud nostrum videbimus fieri. Ern.

15. *incederet*] verbum *incedendi* habet aliquam gravitatis significationem, ut saepe monuerunt viri docti. itaque eleganter dicitur de exercitus iusti et gravis armaturae itinere. similiter mox *incessus* dicitur, item 3 74. Ern.

19. M et Beroaldus, Alciatus, *pro consule eius anni*, quod recepit Gronovius. sed vereor ne ultima littera orta sit ex initiali sequentis, et Ta-

consule eius anni Publius Dolabella retinere ausus erat, iussa
24 principis magis quam incerta belli metuens. igitur Tacfarinas disperso rumore rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eoque paulatim Africa decedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti quibus libertas servitio potior incubuissent, auget vires, positisque castris Thubuscum oppidum circumsidet. at Dolabella contracto quod erat militum, terrore nominis Romani, et quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu solvit obsidium, locorumque opportuna permunivit; simul principes Musulamiorum defectionem coeptantes securi percutit. dein quia pluribus adversum Tacfarinatem expeditionibus cognitum non gravi nec uno incursu consectandum hostem vagum, excito cum popularibus rege Ptolemaeo quattuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data; et praedatorias manus delecti Mau-
25 rorum duxere: ipse consultor aderat omnibus. nec multo post affertur Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse, fisos loco, quia vastis circum saltibus claudebatur. tum expeditae cohortes alaeque, quam in partem ducerentur ignarae, cito agmine rapiuntur. simulque coeptus dies, et concentu tubarum ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros, praepeditis Numidarum equis aut di-

citus dederit *proconsul*; quod sensisse videntur, qui a Beroaldo discesserunt. adde ad 2 52. et mirum hic servasse Beroaldum scripturam codicis, cum 2 52 non servarit. Ern.

1. *PDolabella*] cuius memoriam in Illyrico servat lapis (ap. Grut. p. 396): *PCornelio Dolabellae cos.* VII. *viro epulon. sodali Titiensi leg. propr. divi Augusti et Ti. Caesaris Augusti civitates superioris provinciae Hillyrici.* Lips.

6. *Thubuscum opidum*] Mauritaniae Caesariensis. alias Tubusuptus et Succubae dictum. Lips.

9. *sui*, ut otiosum plane et nulli usui, Acidalius volebat mutari in *statim*. mallem et ipse, si codex scriptus faveret, aut necessitas aliqua urgeret. Ern.

15. *aut*] sic codex scriptus; pro quo Beroaldus dedit *ac* sine necessitate. non tot habebat legatos Dolabella, ut omnibus legatum praeponere posset. itaque partim legatis, partim tribunis dedit. Ern.

19. *quia*] forte Tacitus scripsit *qui*. Gron. crederem, si Cicero auctor esset aut Livius. in Tacito et alia eiusmodi loca reperias, ubi τὸ *quia* durius dicatur. 6 4: *Haterius invidiosior fuit, quia — meditabatur*, et sic sexcenties. Ern.

23. *praepeditis*] recte Freinshemius dictum indicat pro compeditis. πεποδισμένους appellat Xenophon loco per omnia huic simili, παιδ. 3 3, de Assyriis: πεποδισμένους γὰρ ἔχουσι τοὺς ἵππους ἐπὶ ταῖς φάτναις· καὶ εἴ τις ἐπ᾽ αὐτοὺς ἴοι, ἔργον μὲν νυκτὸς λῦσαι ἵππους, ἔργον δὲ χαλινῶσαι, ἔργον δὲ

versos pastus pererrantibus. ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta praelio provisa: hostibus contra omnium nesciis non arma, non ordo, non consilium, sed pecorum modo trahi, occidi, capi. infensus miles memoria laborum et adversum eludentis optatae totiens pugnae, se quisque ultione et sanguine explebant. differtur per manipulos, Tacfarinatem omnes, notum tot praeliis, consectentur; nonnisi duce interfecto requiem belli fore. at ille deiectis circum stipatoribus vinctoque iam filio et effusis undique Romanis, ruendo in tela, captivitatem haud inulta
26 morte effugit. isque finis armis impositus. Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi avunculi eius laus obsolesceret. sed neque Blaesus ideo illustrior, et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu insignis captivos, caedem ducis bellique confecti famam deportarat. sequebantur et Garamantum legati, raro in urbe visi, quos Tacfarinate caeso perculsa gens et culpae nescia ad satisfaciendum populo Romano miserat. cognitis dehinc Ptolemaei per id bellum studiis repetitus ex

ἐπισάξαι. atque eadem de Persis *ἀνάβ.* 3 21: *οἵ τε γὰρ ἵπποι αὐτοῖς δέδενται καὶ ὡς ἐπιτοπολὺ πεποδισμένοι εἰσὶ, τοῦ μὴ φεύγειν ἕνεκα, εἰ λυθείησαν.* ab his igitur Persis, progenitoribus suis (Sallust. Iug. 18. vide), fortassis hunc morem retinuerunt Numidae. *pedicam* appellare videtur respectu ad hanc rem Livius 21 36. Ern.

5. *eludentes* vulgo, et *toties.*

se quisque] *si quis* M.

6. *differtur per manipulos*] sive imperium ducum, sive cohortatio mutua militum. imperium ducum voce diditur per exercitum. dicitur et *dare tesseram* apud Suet. Galb. 6. item *signum dare* apud eundem Cal. 56 et 58. Ern.

9. *dilectis*] Mercerus *disiectis.* ego etiam statim *offusis undique* malim. Lips. quin potius forsan *deiectis*, i. e. prostratis. sic Phaedrus 2 1: *super iuvencum stabat deiectum leo.* Martialis 1 61: *non nisi deiecta pascitur ille fera*, ex felici, ut puto, coniectura CBarthii, ubi vulgo etiam *delecta.* neque abest longe nostri 11 29: *uxore deiecta plus potentiae ostentando.* Gron. hoc exprimendum curavi pro *deletis*, quod nunc e Pichenae coniectura editos obtinet. lectionem codicis *delectis* vitiosam esse convenit. pro eo haud dubie et elegantius est *deiectis*, quam *deletis*, etiamsi hoc quoque recte dicitur, ut infra c. 51, et scripturae codicis convenientius. sic 2 60 vidimus *delectus* in eodem codice esse pro *deiectus.* nec displicet mox cum Lipsio legi *offusis.* vide tamen ad H. 2 70 de verbo *erumpere.* Ern.

12. *tribuens*] int. *hoc*, ne quis erret. non *triumphalia.* Seiano vel petenti vel sponte in hoc gratificari volebat. Ern.

18. *culpae nescia*] imo *culpae conscia.* atque ita scribo. nam supra 23 ait *praedarum receptorem et socium praedandi fuisse Garamantum regem, missis levibus copiis.* non ergo extra culpam. Lips. IGronovius putat excidisse *non.* lenior Ryckii medela *nec culpae nescia.* Ern.

vetusto mos, missusque e senatoribus qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera daret, regemque et socium atque amicum appellaret.

27 Eadem aestate mota per Italiam servilis belli semina fors oppressit. auctor tumultus Titus Curtisius, quondam praetoriae cohortis miles, primo coetibus clandestinis apud Brundisium et circumiecta oppida, mox positis propalam libellis ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia, cum velut munere deum tres biremes appulere ad usus commeantium illo mari. et erat isdem regionibus Curtius Lupus quaestor, cui provincia vetere ex more Cales evenerat. is disposita classiariorum copia coe-

1. *vetusto more omissusque* M.

2. *antiqua*] et valde quidem antiqua, siquidem Porsenae regi ea missa lego apud Dionysium 5 35. *ἡ δὲ τῶν Ῥωμαίων βουλὴ, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Τυρρηνῶν συνελθοῦσα, ἐψηφίσατο Πορσένᾳ μὲν πέμψαι θρόνον ἐλεφάντινον καὶ σκῆπτρον καὶ στέφανον χρύσεον καὶ θριαμβικὴν ἐσθῆτα, ὑφ᾽ ἧς οἱ βασιλεῖς ἐκοσμοῦντο.* nec prius vestigium, opinor, eius ritus. LIPS. adde Liv. 30 15, ubi v. Drakenb. ERN.

5. Reinesius malebat *Curtilius*; quod nomen est apud Cic. ad Att. 14 6 et 10, nostrum 13 56, et alibi. itaque non displicet ea coniectura. vide tamen supra ad c. 13. ERN.

9. *feroricia* M.

12. utrum *calles* hic legimus, an *Cales*? si *calles*, interpretor ex Suetonii loco in Iulio 19: *opera ab optimatibus data est ut provinciae futuris consulibus minimi negotii, id est silvae callesque decernerentur.* ut antiquitus quidem calles (eo nomine intelligimus curam publicorum saltuum calliumque, in quibus pecora pascebantur, aere aliquo constituto) provincia quaestorum fuerit; interdum et consulum, si bella nusquam aut hostis. sed nec *Cales* mihi displiceat, ut in eo opido quaestoris fuerit sedes. sic enim in Livio lego, Pisas consulibus decretas et Tarentum praetoribus; et 25 3 *Nero praetor Suessulam sortitur*, quibus opidorum nominibus loca scio intellegi vicina. veteri autem re publica ante Sullam, cum octo quaestores essent, exque iis duo militares duo urbani, satis constat quattuor reliquos provincias in Italia aut certe Sicilia habuisse, externis provinciis imperio nondum adiunctis. eas puto sic constituendas (quid enim nisi arbitrium interponam in re casca et obscura?) aquariam (vide Antiquas meas 1 12) sive frumentariam, Ostiae; cuius mentio Ciceroni pro Plancio, pro Muraena 8, et interrogatione in Vatinium testem 5; cui quaestori ora tota maris inferi, subvectio frumenti, res nautica aliaque talia curae. secundam Gallicam, Arimini. meminit Suetonius in Claudio 24: *detracta quaestoribus Ostiensi et Gallica provincia, curam aerarii Saturni reddidit.* video ibi virum doctum velle *callium provincia*; erudite fateor et acute. et tamen sustinet assensionem meam Plutarchi locus Sertorio p. 569, quem quaestorem designatum ait Galliae circumpadanae: *ταμίας*, inquit, *ἀποδείκνυται τῆς περὶ Πάδον Γαλατίας.* tertiam Calibus, ad Volturnum flumen, qui quaestor tractui Campano Sidicinoque praefuit Brundisium usque. eam non alio tibicine fulcire possum quam hoc loco. quartam adhuc quaero, nisi si fuerit in Sicilia Lilybaei. argumento, quod ea prima provinciarum facta;

ptantem cum maxime coniurationem disiecit. missusque a Caesare propere Staius tribunus cum valida manu ducem ipsum et proximos audacia in urbem traxit iam trepidam ob multitudinem familiarum, quae gliscebat immensum, minore in dies plebe ingenua.

28 Isdem consulibus miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, accusator filius (nomen utrique Vibius

et quod etiam inferiori aevo, cum missus illuc praetor, semper in Sicilia duo quaestores, Syracusanus et Lilybaetanus. Lips. *calles* est scriptura M quam expressere Beroaldus Rhenanus Aldus, restituit Ryckius et IGronovius, sequitur Burmannus de Vectig. P. R. p. 107. Lipsianae editiones habent *Cales*, unde in alias venit, sicque laudat Pighius Ann. t. I. p. 468, non probans eos qui *calles* emendent, quod *Cales* esset in editionibus antiquis, quas non inspexerat. ceterum non dubitandum quin Tacitus scripserit *Cales.* primo, non potest doceri *silvas callesque* fuisse ordinariam quaestoriam provinciam; quod esse debet, si Curtio quaestori sorte evenerunt calles *e vetere more.* extraordinaria autem illa provincia fuit decreta, cum res et necessitas postularet; unde Caesari et Bibulo decreta. neque tum extra ordinem data erat Curtio, quippe bello illo servili exorto, cum iam illam provinciam obtineret, nec quaestori bellum servile mandatum fuisset; multo minus sine militibus, quos nullos eum habuisse planum est. aliud est calles provinciam habere, ut latronibus, paucis cum militibus, obviam eat; aliud bellum cum servis gerere, quod cum exercitu factum omni tempore. idque non videtur cogitasse Ryckius. iam porro rem maritimam mandatam fuisse Curtio patet e sequentibus. nam qua ope opprimit servos? nempe per classiarios, quos sub manu habebat. ergo maritimam provinciam habuit; quae nulla alia esse potuit quam Calena. quam appellari a Dione maritimam provinciam observavit iam Pighius, etsi non indicato loco. denique non raro librarii pro *Cales* scripserunt *Calles*, veluti ap. Livium 8 16, 29 15, ubi bene monet Drakenborchius etiam alibi scribas sic errasse. in nostro etiam in aliis verbis haec littera duplicatur temere, ut in *Sillanus* pro *Silanus*, *molliri* pro *moliri*, in G in *callones*, *colloni* et sexcentis aliis. Broterius defendit *calles*, sed non explicat; repudiatque provinciam *Caleticam*, quam sane nemo fando audivit, ut ipse dicit. sed *Calenam* nemo debet ignorare, quaeque a nobis hic satis demonstrata est. Ern.

1. *cum maxime*] sic est in M, et sic Rhenanus et Muretus legendum putabant, cum in editis esset *tum maxime.* Ern.

2. *Staius*] dubitant num *Statius* legendum sit. nempe ob insolentiam nominis *Staius;* quae etiam apud Livium 10 20 fecit ut librarii e *Staio* facerent *Statium.* sed hoc nomen idoneis exemplis ibi vindicavit IFGronovius. Reinesius putat esse *MStaium Flaccum*, qui a. u. 784 duumvir Nolae fuit, ut tradit fragmentum fastorum municipalium Nolae repertum, ap. Grut. p. 1087 1. Ern.

3. *audatia* M: vulgo *audaciae.*

7. *nomenque viri q. vibius* M. puto legendum totum locum, *reus pater, accusator filius (nomen utrique Vibius Serenus) in senatum inducti sunt.* quod postea firmatum a veteri lectione didici, quae est *virique.* nec male etiam coiverit hiulca alias oratio, traiectis verbis: *reus pater, accusator filius in senatum inducti sunt. nomen viri QVibius Serenus, ab exsilio retractus.* Lips. malebam *reus pater, accusator filius (nomen utrisque*

Serenus) in senatum inducti sunt, ab exsilio retractus illuvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus perorante filio: praeparatus adulescens multis munditiis, alacri vultu, structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli index idem et testis dicebat, adnectebatque Caecilium Cornutum praetorium ministravisse pecuniam; qui taedio curarum, et quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. at contra reus nihil infracto animo, obversus in filium quatere vincla, vocare ultores deos, ut sibi quidem redderent exsilium, ubi procul tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur. asseverabatque innocentem Cornutum et falsa exterritum; idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se caedem principis et res
29 novas uno socio cogitasse. tum accusator Gnaeum Lentulum et Seium Tuberonem nominat, magno pudore Caesaris, cum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero defecto corpore, tumultus hostilis et turbandae rei publicae arcesserentur. sed hi quidem statim exempti: in patrem ex servis quaesitum, et quaestio adversa accusatori fuit. qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, robur et saxum aut parricidarum poenas minitantium,

Quintis Vibiis Serenis) inducti sunt. Gron. elegans, sed non necessaria correctio. vide ad 5 1. sed in eo aliquid vidisse puto Pichenam, cum τὸ *sunt* suspectum habuit, idque hic, ut opinor, frigere sentient, si qui Taciti stilo adsueti attendent. quod vero id mutari vult in *senex*, non id quidem absonum, sed tamen non sufficit loco constituendo. clarum est Tacitum primum loqui de utroque simul, deinde utriusque habitum describere, denique utriusque dicta contraria memorare. iam in altera parte desideratur verbum; non enim possunt haec pendere ab *inducti sunt*, propter verba *perorante filio.* nec commode haec particula incipit a verbis *ab exilio retractus.* igitur credo inferendum esse *stabant*, quod latere puto in *sunt. stant* quidem et *sunt* confundi multis exemplis constat. si porro cum IGronovio legas *pater orante filio*, de quo mox, et *praeparatus*, optime conformata prodibit oratio: *stabant, ab exilio retractus illuvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus pater, orante filio: praeparatus adolescens multis munditiis, alacri vultu.* verbum *stare* valde usitatum in tali narratione apud nostrum etiam. 1 25: *stabat Drusus silentium manu poscens. stabat* inseri volebat etiam Acidalius, sed servato τῷ *sunt.* Ern.

2. *peroranti filio. praeparatur*] audio virum magnum et meritis in litteras clarum Erricum Memmium legere: *perorante filio pater. paratur adolescens.* et rei et hominis causa quis non comprobet? Lips. magis placet IGronovii [immo Lampugnani. Ob.] sententia legentis *pater orante filio.* etenim nondum perorabat filius, sed orabat causam. et deinde [cum Venturio] *praeparatus.* Ern.

21. *robur*, ait Festus, *in carcere is locus quo praecipitatur malefico-*

cessit urbe. ac retractus Ravenna exsequi accusationem adigitur, non occultante Tiberio vetus odium adversus exsulem Serenum. nam post damnatum Libonem missis ad Caesarem litteris exprobraverat suum tantum studium sine fructu fuisse, addideratque quaedam contumacius quam tutum apud aures superbas et offensioni proniores. ea Caesar octo post annos rettulit, medium tempus varie arguens, etiam

30 si tormenta pervicacia servorum contra evenissent. dictis dein sententiis ut Serenus more maiorum puniretur, quo molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius Gyaro aut Donusa claudendum cum censeret, id quoque aspernatus est, egenam aquae utramque insulam referens, dandosque vitae usus cui vita concederetur. ita Serenus Amorgum reportatur. et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de praemiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita privavisset. ibaturque in eam sententiam, ni durius contraque morem suum, palam pro accusatoribus, Caesar irritas leges, rem publicam in praecipiti conquestus esset: subverterent potius iura quam custodes eorum amoverent. sic delatores, genus hominum publico

rum genus, quod ante arcis robusteis includebatur. Livius 38 59: *ut in carcere instar furis et latronis vir clarissimus includatur, et in robore ac tenebris exspiret, deinde ante carcerem nudus proiiciatur.* Plautus Poenulo 5 3 33: *quos ego iam detrudam ad molas, inde porro ad puteum atque ad robustum codicem.* et allusit per iocum idem Capteiveis 5 2 9: *at ego faciam ut pudeat, nam in ruborem te totum dabo.* ubi malim scribi *in robur.* nec tamen omiserim hic in Tacito *robur* videri potius supplicii locum quam custodiae. Valerius ita accepit, 6 3 1: *quin etiam familiares Gracchorum, nequis rei publicae inimicis amicus esse vellet, de robore praecipitati sunt.* et Lucanus 2 25: *saeva tribunicio maduerunt robora tabo.* itemque Calpurnius Declam. 4: *video carcerem publicum saxis ingentibus structum, angustis foraminibus tenuem lucis umbram recipientem. in hunc coniecti robur Tullianum prospiciunt; et quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, et alienum supplicium aspectando* (ita inibi lego) *suum discunt.* ex quo clare discas robur hoc in Tulliano fuisse. i. e. carceris inferiore loco. Livius 34 44: *Pleminius in inferiorem demissus carcerem est, necatusque.* Lips. immo *Tullianum* est *robur* ipsum, ut clare patet ex illo Calpurnii loco; quamquam ibi Pithoeus e vetere codice *robur Tullianumque*, ut etiam est in ed. Burmanni. sed etiam sine hoc loco intelligi potest. *robur* enim dictum Tullianum, quia roboreis parietibus, olim saltem, cinctum fuit. vide loci descriptionem apud Sall. Cat. 55, et ibi Cortium. per *saxum* intelligitur mons Tarpeius, unde praecipitati facinorosi. Ern.

3. *post damn. Libonem*] at in damnatione Libonis nulla mentio huius Sereni, nullae partes. Lips. at vide 2 30. Ern.

10. vulgo vitiosa distinctio. scribe

exitio repertum et poenis quidem nunquam satis coercitum, per praemia eliciebantur.

31 His tam assiduis tamque maestis modica laetitia interiicitur, quod Gaium Cominium equitem Romanum, probrosi in se carminis convictum, Caesar precibus fratris, qui senator erat, concessit. quo magis mirum habebatur gnarum meliorum, et quae fama clementiam sequeretur, tristiora malle. neque enim socordia peccabat; nec occultum est quando ex veritate, quando adumbrata laetitia facta imperatorum celebrentur. quin ipse, compositus alias et velut eluctantium verborum, solutius promptiusque eloquebatur, quotiens subveniret. at Publium Suillium quaestorem quondam Germanici, cum Italia arceretur convictus pecuniam ob rem iudicandam cepisse, amovendum in insulam censuit, tanta contentione animi ut et iurando obstringeret e re publica id esse. quod aspere acceptum ad praesens, mox in laudem vertit regresso Suillio; quem vidit sequens aetas praepotentem, venalem, et Claudii principis amicitia diu prospere, nunquam bene usum. eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, tanquam falsis maiestatis criminibus sororem petivisset. Catus, ut rettuli, Libonem illexerat insidiis, deinde indicio perculerat. eius operae

totum locum, *intercessit. Gallus Asinius G. a. D. claudendum censere* i. e. censebat. intercedendi aspernandique verba ad Caesarem ipsum referenda sunt, qui iure tribuniciae potestatis intercessit decreto, invidiae minuendae. Lips. ut nunc editur, habet M auctore Pichena. sed sic aliquid deest, velut *cum*, quod videbatur Mureto et Ryckio. an *censuerat* fuit? illud autem plane non necessarium, cum Freinshemio coniicere mox pro *aut*, *Cotta*. Ern.

1. *unquam* M, tanquam fuerit *et ne p. q.*

8. *socordia* nostro fere est stultitia, inscitia, etiam stupor, dementia. adde mox c. 35 extr. 39 initio. Ern.

10. *velut eluctantium verborum*] alias ita loquebatur, ut difficultas quaedam dicendi appareret, ut viderentur verba cohiberi nec libere prodire posse. Ern.

12. *quaestorem*] gloriatur ipse, in oratione contra Senecam 13 42, *se quaestorem Germanici, illum domus eius adulterum fuisse.* Lips.

13. *ob rem iudicandam*] sic M, Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus, Seb. Gryphius, Lipsius (in iis exemplis quae inspexi). id mutatum, operarum vitio, ut opinor, seu correctoris, cui notius *ob rem iudicatam*, maleque defensum a Ryckio. restituit recte IGronovius. Ern.

15. *ut eiurando* M.

22. *iudicio*] Vertranius malebat *indicio*, probabili coniectura. nam Cato *indicium* tribuitur diserte 2 27. quia etiam inter accusatores fuit c. 30, et quia occasionem dedit iudicio in Libonem habendo, potest sane *iudicio perculisse* utcunque de-

memor Tiberius, sed alia praetendens, exsilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit.

32 Pleraque eorum quae rettuli quaeque referam, parva forsitan et levia memoratu videri non nescius sum: sed nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit qui veteres populi Romani res composuere. ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium certamina libero egressu memorabant. nobis in arto et inglorius labor: immota quippe aut modice lacessita pax, maestae urbis res, et princeps proferendi imperii incuriosus erat. non tamen sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia, ex quis magnarum saepe rerum motus oriun-
33 tur. nam cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex iis et consociata rei publicae

fendi. sed *indicio* tamen melius, et sic laudat haec verba Gronovius ad c. 59. itaque etiam praetuli. Ern.

5. *veteres*] Freinshemius ex 1 1 malebat *veteris*, probante Ryckio. sic 6 42: *veterum regum honores.* at contra 3 3: *diurna actorum scriptura*, pro *diurnorum*, ubi vide. utrumque recte dici potest. Ern.

6. *compossivere* M.

8. *praeverterent*] vel redirent tanquam a peregrinatione (nam multis locis verbum hoc sic capere licet, unde etiam ap. Plin. 5 15 codex *revertor*), vel interna potius tractarent. Horat. Sat. 1 3 38: *illuc praevertamur*. v. Gronov. ad Plin. 28 8, Cort. ad Plin. 5 15. Ern.

10. *in arto*] e Virg. G. 4 6 *in tenui labor, at tenuis non gloria.* ductum Muretus notavit. Ern.

11. *immo ita quippe* M.

14. *motus*] lego *monitus*. non enim ullos motus ex accusatione aliisque talibus oriri vult, sed rerum salubrium exempla monitionesque. qui revera pulcherrimus historiae fructus. Lips. probat Freinshemius. sane sequentia docent hoc aut simile quid requiri. planius enim haec mox explicantur: v. ad 2 53. Ern.

16. *ex his*] M *ex iis*. sensum esse arbitror enm quem Freinshemius putavit: civitatem, quae sit ex his tribus mixta et temperata, ut omnium commoda complectatur, incommoda vitet, facilius laudari et optari quam inveniri, et si uspiam sit, diuturnam esse non posse. neque dubito Tacitum in animo habuisse cum alios politicos, tum Polybium, qui 6 9 sqq. Romanam rem publicam laudat hoc nomine, quod omnium illarum trinm formarum commoda complexa sit, vitatis singularum vitiis, eamque solam rem publicam perfectam esse dicit, quae sit e tribus istis temperata. talem autem formam vocat primo *delectam ex illis tribus*, nempe qua partes suas: quae fiat, ut Longinus, quamquam in alia re, dicit sect. 10, ἐκλογῇ τῶν λημμάτων καὶ συνθέσει. in altero verbo dubitatio est. M habet *consciata*, unde Beroaldus fecit *constituta*, quod secuti sunt omnes editores. Gronovius autem putabat Tacitnm dedisse *concinnata*, ita edere non ausus. ego autem non dubitavi edere *consociata* unde *consciata* ortum esse clarum est. sic e *sociorum* saepe in libris factum est *suorum*, non alia de causa quam quod scriptum esset *scio-*

forma laudari facilius quam evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest. igitur ut olim plebe valida, vel cum patres pollerent, noscenda vulgi natura et quibus modis temperanter haberetur, senatusque et optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur, sic converso statu, neque alia re Romana quam si unus imperitet, haec conquiri tradique in rem fuerit, quia pauci prudentia honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt, plures aliorum eventis docentur. ceterum ut profutura, ita minimum oblectationis afferunt. nam situs gentium, varietates praeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium et easdem exitu causas coniungimus, obvia rerum similitudine et satietate. tum quod antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiusquam, Punicas Romanasve acies laetius extuleris: at multorum qui Tiberio regente poenam vel infamiam subiere, posteri manent. utque familiae ipsae

rum. v. Drak. ad Liv. 23 16. contra e *consciorum* in G 15 59 factum est *consociorum*. *consociare* est *coniungere*, quocum verbo saepe iungit Cicero. ita fit res publica, quae constat e trium formarum bonis delectis et in unum consociatis et coniunctis. apud Cic. ad Div. 3 3 *consociatissima* voluntate bene edidit Victorius: alii inde fecere *constantissima*. Liv. 24 24: *rem consociatam incaute aperit*, pro compositam et constitutam de coniuratione, consilio plurium. recepere hanc lectionem editores Francici. Ern.

3. *noscendi* M.

4. *temperanter haberetur*] ita tractaretur ut neque irritaretur saevitia, insolentia, acerbitate, neque assentando corrumperetur. Ern.

6. *rerum*] emendavi, *re Romana*. rem Romanam hoc sensu non semel dixit. Lips. probant hanc emendationem Acidalius, Freinshemius, qui tamen etiam vulgatum explicari posse putat. Ryckius malebat *neque alio rerum*, ut referretur ad *statu*. sed hunc modum loquendi sive hanc structuram verborum durissimam esse, quivis sentiat. ego Lipsium sequor. scriptum fuit *re Rom.* inde natum vitium. sensus est: etsi non in regno vivimus, nec regem habemus, sed civitatem et rem publicam; tamen forma rei publicae administrandae, quae nunc est, nil differt a regno, nisi nomine. Ern.

9. *ut profutura*] dixit idem Thucyd. 1 22: *καὶ ἐς μὲν ἀκρόασιν ἴσως τὸ μὴ μυθῶδες αὐτῶν ἀτερπέστερον φανεῖται.* Lips.

11. *retinent*] videtur in animo habuisse locum e nobili Ciceronis ep. ad Lucceium 5 12: *varietas in scribendo plena cuiusdam voluptatis, quae vehementer animos hominum in legendo retinere possit.* Ern.

14. *easdem exitu causas* i. e. pares exitus a paribus causis. passim damnati ob suspiciones, delationes, innocentes aut illustres. vidi qui legeret *easdem exitii.* Lips. is est Pichena. sed sequentia reclamant. Ern.

obvia rerum] in quibus rebus similitudo perpetua celeriter satietatem affert legentibus. Ern.

17. M, Beroaldus, Alciatus, Rhe-

iam exstinctae sint, reperies qui ob similitudinem morum aliena malefacta sibi obiectari putent. etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. sed ad incepta redeo.

34 Cornelio Cosso, Asinio Agrippa consulibus Cremutius Cordus postulatur, novo ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus laudatoque Marco Bruto Gaium Cassium Romanorum ultimum dixisset. accusabant Satrius Secundus et Pinarius Natta, Seiani clientes. id perniciabile reo, et Caesar truci vultu defensionem accipiens; quam Cremutius, relinquendae vitae certus, in hunc modum exorsus est. "verba mea, patres conscripti, arguuntur: adeo factorum innocens sum. sed neque haec in principem aut principis parentem, quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor, quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Gnaeum Pompeium tantis laudibus tulit ut Pompeianum eum Augustus appellaret; neque id amicitiae eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum nus-

nanus, Aldus habent *infamias*; idque restituit IGronovius. Lipsianae *infamiam*: data opera, an casu et lapsu operarum, nescio. ceterum verum puto; eaque de causa retinui. scriptum fuit *infamiā:* adhaesit litera *s* ex initio sequentis verbi. non me moveret alias pluralis, etsi nullum aliud exemplum in hoc verbo occurrit, quo alias argumento uti solent libenter viri docti. sed Tacitus dixisset opinor etiam *poenas*. Ern.

3. *animus*] legam *nimis*. si laudes nuperam virtutem, offendis: at de antiquis ferre possumus ut aevo dissitis, et oggerere aliud saeculum fuisse. at si propinqua laudes, arguis et uris qui dissimiles. si voles etiam *animos*, non refutem. Lips. sic etiam Mureto placebat: recepit Pichena. Ern. *animis* M.

4. *ad incoepta*] sic reperi in editis omnibus. M habet *ancepto*, quod IGronovius putat factum ex *ad coepta*. Ern.

8. *Romanorum ultimum*] hoc quidem Bruti ipsius elogium fuit de Cassio iam mortuo; publiceque dixit ἔσχατον ἄνδρα Ῥωμαίων τὸν Κάσσιον. Plutarchus in Bruto p. 1005. inde ergo magnificam eam vocem Cremutius sumpsit. neque aliter *Romanus quispiam, Philopoemenem laudans, ultimum Graecorum dixit;* quod in eodem Plutarcho leges p. 356. at in similem sententiam de Bruto, et ad Brutum, Lucanus canit 7 588: *o decus imperii, spes o suprema senatus, extremum tanti generis per saecula nomen.* Lips. Suetonius Tib. 61 Brutum et Cassium ab eo *ultimos Romanorum* vocatos dicit. Ern.

Satrii mentio Senecae in Cons. ad Martiam, huius Cremutii filiam, c. 22. *propone*, inquit, *illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Se-*

quam latrones et parricidas, quae nunc vocabula imponuntur, saepe ut insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem memoriam tradunt; Messala Corvinus imperatorem suum Cassium praedicabat: et uterque opibusque atque honoribus perviguere. Marci Ciceronis libro quo Catonem caelo aequavit, quid aliud dictator Caesar quam rescripta oratione, velut apud iudices, respondit? Antonii epistulae, Bruti conciones falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent; carmina Bibaculi et Catulli referta contumeliis Caesarum leguntur: sed ipse divus Iulius, ipse divus Augustus et tulere ista et reliquere, haud facile dixerim, moderatione magis an sapientia. namque
35 spreta exolescunt: si irascare, agnita videntur. non attingo Graecos, quorum non modo libertas, etiam libido impunita; aut si quis advertit, dictis dicta ultus est. sed maxime solutum et sine obtrectatore fuit prodere de iis quos mors odio aut gratiae exemisset. num cum armatis Cassio et Bruto, ac Philippenses campos obtinentibus, belli civilis causa, populum per conciones incendo? an illi quidem septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem

cundo congiarium dedit. irascebatur illi ob unum aut alterum liberius dictum; quod tacitus ferre non poterat Seianum in cervices nostras non imponi quidem, sed descendere. scribo *escendere* i. e. pedetentim et per gradus imperatorem fieri. Lips.

1. *latrones et parricidas*] adspexit ad has servilis adulationis voces idem Lucanus, de Pompeii caede 8 609: *scelus hoc quo nomine dicent, qui Bruti dixere nefas?* qui poeta ubique tam liberi, imo licentis stili in principes est, ut mirer ea scripta sub principe, et quidem tali. Lips. *vocabulum ponuntur* M.

2. *Asinii Pollionis*] qui 17 libros Historiarum scripsit, auctore Suida. citat Suetonius, et alii. Lips.

4. *opibusque*] Acidalius τὸ *que* deleri vult, ne tribus verbis ter concurrat ingratius. potuit etiam Tacito tale quid excidere, cum aliis exciderit haud paullo studiosioribus suavitatis, Ciceroni et Livio. Cic. pro Quint. 11: *qui quia, quod nunquam debitum est.* N. D. 1 20: *quod quia, quem ad modum natura.* v. plura in diatribe nostra *de grata negligentia orationis.* mox in *quid aliud* intellige *fecit*, ellipsi Graecis et Latinis frequenti. Ern.

12. *namque*] Muretus legebat *nam quae.* Ern.

19. *an*] Pichena *at*, interrogationis nota in verbo *retinent* deleta. sic et Boxhornius. male. nam τὸ *num* supra ea vi est qua *utrum*: itaque hoc alterum est duorum, quae interrogare instituit. Gron.

19. LXX] rotundum numerum posuit, non verum, qui erat 66. facilis supputatio. nam bellum Philippense a. u. 711. at nunc 778. Lips.

21. *nec victor quidem* M. genus mendi, quod passim insedit, et iam dudum nimis secure doctis hominibus transmittitur. scribe: *ne*

memoriae apud scriptores retinent? suum cuique decus posteritas rependit; nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti sed etiam mei meminerint." egressus dein senatu vitam abstinentia finivit. libros per aediles cremandos censuere patres: sed manserunt, occultati et editi. quo magis socordiam eorum irridere libet, qui praesenti po-

victor quidem. Gron. ab hoc tempore plurimis in locis mendum hoc auctoritate codicum sublatum. v. copiosissimum exemplis Drakenb. ad Livium 1 10, et quos ille laudat. cf. infra H. 2 76, 79, 82. hic et ubique in Tacito correximus, ubi nondum ab superioribus editoribus factum. Ern. *adolevit* M.

2. *rependunt nec derunt* M.

4. *vitam abst. finivit*] distincte totam historiam Seneca l. c. *usus itaque balneo, et quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit; et dimissis pueris, quaedam per fenestram, ut videretur edisse, proiecit a coena. deinde quasi* (corrupta interpunctio ab ignaris moris prisci, scribe *proiecit. a coena deinde quasi.* mos vulgo obtinebat, ut in balneo, aut statim post balneum, aliquid sumerent, quod vocabant gustare et gustum, et deinde nihilo minus venirent ad legitimam coenam) *iam satis in cubiculo edisset, abstinuit. alteroque die et tertio idem fecit. quarto ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. . . . cognito consilio eius publica voluptas erat, quod e faucibus avidissimorum luporum educeretur praeda. accusatores Seiano auctore adeunt consulum tribunalia; queruntur mori Cordum, ut interpellarent quod coegerant. adeo illis Cordus videbatur effugere. magna res erat in quaestione, an mortis rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absolverat.* quem locum eo libentius adscripsi, ut ab aliis depositum emendarem. corruptum enim illud *an mortis rei perderentur;* et ad Oedipum relegat nos Pintianus. in libro manu scripto legi *proderentur.* itaque cum adseveratione emendo *an morte rei prohiberentur.* probat ipse Seneca, statim: *fles, quod quemquam tuorum mori necesse fuit? paene non licuit.* Lips.

per aediles] alias id per triumviros factum. in vita Agricolae 2: *delegato triumviris ministerio ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur.* alias per praetorem. Valerius 1 1 12: *Graecos Numae libros L.Petillius praetor urbanus ex auctoritate senatus per victimarios igne facto in conspectu populi cremavit.* primus Romanorum hanc ingenii sui poenam subiit Labienus. vide pulchra apud Senecam patrem lib. 5. Controv. initio. Lips.

5. *sed*] *et* M.

occultati a filia, et ab eadem postea *editi.* itaque nihil muto. Vertranio tamen placet *et abditi.* non moris Tacito bina verba ponere eiusdem rei. v. Sen. Cons. ad Marciam 1. scripserat hic Cremutius bella civilia et res Augusti; extantque fragmenta, ex quibus genus dicendi colligas, in Suasoria Senecae de morte Ciceronis. Lips. recte Vertranii coniecturam repudiat Lipsius. sed vide, an potius legendum sit *redditi.* Seneca l. c: *ingenium patris tui in usum hominum reduxisti, et a vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monimenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat.* certe iamdudum editi fuerant, nunc restituti. adiuvat coniecturam etiam alius nostri locus 16 5: *dissimulatum ad praesens et mox redditum odium;* ubi tamen Groslotius malebat *editum.* frustra. Broterius hanc correctionem meliorem iudicat Vertraniana, sed acumine carere. quod acumen intelligat, non dicit. Ern.

6. *socordia* M.

tentia credunt exstingui posse etiam sequentis aevi memoriam. nam contra punitis ingeniis gliscit auctoritas; neque aliud externi reges, aut qui eadem saevitia usi sunt, nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperere.

36 Ceterum postulandis reis tam continuus annus fuit ut feriarum Latinarum diebus praefectum urbis Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adierit Calpurnius Salvianus

6. *Drusum*] capio Drusum Germanici filium. moris enim ut Latinarum diebus praeficeretur urbi adolescens aliquis ex prima nobilitate. dico adolescens, quoniam, ut Mutius ait, *ex ea aetate praefectus fiat quae non sit senatoria*, apud Agell. 14 8. Dio tamen indicare videtur ab Augusto id institutum, 49 42: ἐν δὲ ταῖς ἀνοχαῖς αἱρεθοὶ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος πολίαρχοι παῖδες ἄνηβοι ἐξ ἱππέων, ἀλλ' οὐκ ἐκ βουλευτῶν γεγονότες ἦρξαν. ita et Nero praefectus urbi a Claudio Suet. 7. Lips. *urbis* est in M et edd. vett. Ern.

auspicandi gratia] moris, ut quicunque munus aut magistratum caperent, primo eius die leviter aliquid delibarent, auspicii saltem causa. Asconius (ad illud Cic. in Verrem, *qui auspicato a Chelidone surrexisset*, 1 40): *auspicari dicuntur ineuntes magistratus; et quia chelidon, i. e. hirundo, urbem frequentat, facete urbanam provinciam Chelidonis auspicio meretricis dicit esse susceptam.* itaque appellabant primum illum auspicalem diem. Panegyristes Maximiani c. 6: *illum tamen primum consulatus tui auspicalem diem tacitus praeterire nullo modo possum; quo tu solus omnium consecutus es, ut quod tempus antea incipiendis tantummodo rebus aptum esse videbatur, tunc primum potuerit sufficere peragendis; unoque sol curriculo . . . et officia te consulis inchoantem videret et imperatoris implentem.* non alia fax clarior ad hunc ritum. et bene ait *incipiendis rebus*, quia tantum leves quaedam et tralaticiae causae proponi solent, dicis gratia. Suet. Ner. 7: *auspicatus est et iurisdictionem praefectus urbi* (ita lego, non *praefecti urbis*) *sacro Latinarum, celeberrimis patronis non translaticias, ut assolet, et breves, sed maximas plurimasque postulationes certatim ingerentibus; quamquam interdictum a Claudio esset.* nec magistratus solum, sed etiam privati homines vulgo calendis Ianuariis artes suas, religionis ominisque causa, auspicabantur. Ovidius Fast. 1 167: *tempora commisi nascentia rebus agendis, totus ab auspicio ne foret annus iners. quisque suas artes ob idem delibat agendo, nec plus quam solitum testificatur opus.* Seneca ep. 84 (83): *ille tantus psychrolutes, qui cal. Ianuariis in Euripum saltabam; qui anno novo, quemadmodum legere scribere dicere aliquid, sic auspicabar in virginem desilire.* Suetonium eodem traho Ner. 46: *cal. Ianuariis auspicanti Sporus anulum muneri obtulit, cuius gemmae sculptura erat Proserpinae raptus.* illud proprium studiosis, ut auspicarentur lucubrationes suas nocturnas, ut opinor, Volcanalibus ipsis. apparet ex Plinii verbis ep. 5 5, ad Macrum de avunculi sui vita studiisque: *lucubrare Vulcanalibus incipiebat, non auspicandi causa, sed studendi.* Vulcanalia autem IX cal. Sept. Lips. videtur *auspicandi* verbum aliter h. l. dictum quam putat Lipsius, nempe non de eo quod boni ominis caussa initio cuiusque magistratus faciebant, sed de initio iurisdictionis et primo gradu honorum gerendorum et rei publicae capessendae. solebant principum liberi et nepotes ab hac praefectura auspicari, h. e. initium facere honorum et rei publicae administrandae. patet e loco Suetonii Ner. 7. Ern.

in Sextum Marium. quod a Caesare palam increpitum causa exsilii Salviano fuit. obiecta publice Cyzicenis incuria caerimoniarum divi Augusti, additis violentiae criminibus adversum cives Romanos. et amisere libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circumsessi, nec minus sua constantia quam praesidio Luculli pulso rege. at Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curaverat, absolvitur, comperto ficta in eum crimina per Vibium Serenum. neque tamen id Sereno noxae fuit, quem odium publicum tutiorem faciebat. nam ut quis districtior accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles poenis afficiebantur.

37 Per idem tempus Hispania ulterior missis ad senatum legatis oravit ut exemplo Asiae delubrum Tiberio matrique eius exstrueret. qua occasione Caesar, validus alioqui spernendis honoribus, et respondendum ratus iis quorum rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huiuscemodi orationem coepit. "scio, patres conscripti, constantiam meam a plerisque desideratam, quod Asiae civitatibus nuper idem istud petentibus non sim adversatus. ergo et prioris silentii defensionem, et quid in futurum statuerim, simul aperiam. cum divus Augustus sibi atque urbi Romae templum apud

1. *increpitum*] iure, quia, ut dixi, non seriae caussae, sed leves quaedam tunc agi solitae; multo minus capitales, et ominis saevi ac scaevi. LIPS.

2. *publice* referendum ad *Cyzicenis*, non ad *obiecta:* exquisite pro *Cyzicenae civitati.* v. Suet. in nota proxima. sic contrario sensu *privatim.* Cicero: *nulla me privatim iniuria pepulit.* ERN.

incuria caer. D.Augusti] quod fanum honori eius coeptum non perfecissent, et quod cives quosdam Romanos in vincla habuissent. Dio 54 7, et Suet. 37: *Cyzicenis in cives Romanos violentius quaedam ausis publice libertatem ademit, quam bello Mithridatico meruerant.* ademerat sane Cyzicenis libertatem et Augustus, ob cives item Rom. flagris caesos: sed mox restituit, uti apud Dionem reperies 54 7 et 23, actis anni 734 et 740. Strabo (12 p. 576) Cyzicum liberam fuisse ait suo etiam aevo; ex quo vides magnum illum scriptorem desiisse vivere aut scribere ante hunc Tiberii annum. LIPS.

10. *ut quis districtior*] plane ex illo Sallustiano oraculo (Iug. 31), sub tyrannis *quam quisque pessume fecit, tam maxime tutus est.* LIPS. *districtus* est acerbus, saevus, gravis, ut recte Freinshemius. ERN.

21. *Augustus sibi*] exemplum huius adulationis a Persis, de quibus apud QCurtium postremus servorum Cleo 8 5: *Persas non solum pie, sed etiam prudenter reges suos inter deos colere: maiestatem enim imperii salutis esse tutelam.* eadem Augusto mens, sed ut leniret invidiam, non sibi soli permisit templa statui, sed coniunctim urbi Romae; quae iampridem scilicet inter Deas. Suet. 52: *templa quamvis sciret etiam proconsulibus decerni solere,*

Pergamum sisti non prohibuisset, qui omnia facta dictaque eius vice legis observem, placitum iam exemplum promptius secutus sum, quia cultui meo veneratio senatus adiungebatur. ceterum ut semel recepisse veniam habuerit, ita per omnes provincias effigie numinum sacrari ambitiosum, superbum; et vanescet Augusti honor, si promiscis adulationi-
38 bus vulgatur. ego me, patres conscripti, mortalem esse et hominum officia fungi, satisque habere si locum principem impleam, et vos testor et meminisse posteros volo; qui satis superque memoriae meae tribuent, ut maioribus meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in periculis, offensionum pro utilitate publica non pavidum credant. haec mihi in animis vestris templa, hae pulcherrimae effigies et mansurae. nam quae saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. proinde socios cives et deos ipsos precor, hos ut mihi ad finem usque vitae quietam et intelligentem humani divinique iuris mentem duint,

in nulla tamen provincia nisi communi suo Romaeque nomine recepit. ita a communi Asiae Pergami statutum templum, de quo hic Tacitus, et denarii veteres; in quibus templi forma cum inscriptione *com. Asiae Rom. et Aug.* i. e. commune Asiae Romae et Augusto. de quo satis multa Dio 51 20, in actis anni 725. facit quod in lapidibus legimus, *flamini Rom. et Aug.* et apud Rufum templum Romae et Augusti in ipsa urbe. Lips.

1. *facta*] *ficta* M. quod de se hic Tiberius, tribuit illi etiam Strabo 6 extremo. *Tiberius*, inquit, *successit Augusto*, *κανόνα τῆς διοικήσεως καὶ τῶν προσταγμάτων ποιούμενος ἐκεῖνον*. Lips.

5. *sacra* M.

10. *ut*] an *si* vel *ubi*, quod saepe a librariis in *ut* mutatur. v. Drak. ad Liv. 24 15, et quos ibi laudat. Broterius *ut* interpretatur *cum*; quod sic dici Latinis non docet, nec ipse scio. Ern. v. *Walch.* Emend. Liv. p. 88.

15. *pro sepulcris* i. e. non secus ac sepulcra. atqui Cicero in sepulcris sanctitatem esse dicit, Phil. 9, et statuis praefert c. 6. nec acumen sententiae video; si templa mortuorum et eorum sepulcra sperni dicantur, etsi oppositio in templis et sepulcris clarior est. an Tacitus scripsit *pro sepultis?* non secus atque ipsi mortui et sepulti, quorum honori et memoriae talia tribuuntur. nam eiusmodi quid, quod ad hominem pertineat, requirere videntur illa *si iudicium posterorum in odium vertit*. de vi praepositionis in hac forma v. Heins. ad Ovid. Her. 3 98. Ern.

16. *deos et deas ipsas*] optime; nec, ut alii, *deas* reiicias. est sollennis precatio, exemplo Graecorum. Demosth. de cor. 1: *θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις*; et saepius. est a fonte Homerico Il. ϑ 5: *κέκλυτέ με πάντες τε θεοὶ πᾶσαί τε θέαιναι*. Lips. in M bis est *et deos*, inde veteres editores dedere *et deas*. IGronovius autem, emendabat *exteros*. malim Pichenam sequi, qui illam inanem repetitionem librarii putabat. nam etiam *socii* sunt *exteri*. Ern.

21 *

illos ut, quandoque concessero, cum laude et bonis recordationibus facta atque famam nominis mei prosequantur." perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. quod alii modestiam, multi, quia diffideret, quidam ut degeneris animi interpretabantur. optumos quippe mortalium altissima cupere: sic Herculem et Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos deum numero additos. melius Augustum, qui speraverit. cetera principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. nam contemptu famae contemni virtutes.

39 At Seianus nimia fortuna socors, et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Caesarem codicillos: moris quippe tum erat quanquam praesentem scripto adire. eius talis forma fuit. benevolentiae patris Augusti et mox plurimis Tiberii iudiciis ita insuevisse, ut spes votaque sua non prius ad deos quam ad principum aures conferret. neque fulgorem honorum unquam precatum: excubias ac labores, ut unum e militibus, pro incolumitate imperatoris malle. attamen quod pulcherrimum, adeptum, ut coniunctione Caesaris dignus crederetur. hinc initium spei. et quoniam audiverit Augustum in collocanda filia nonnihil etiam de equitibus Romanis consulta-

1. M *quandoque*, ut 1 6. editi omnes *quandocunque*. Ern.

8. *speraverit*] fatetur ipse in litteris ad dissimillimum sibi successorem: *benignitas enim mea me ad coelestem gloriam efferet*, Suet. 71. Livius 1 7: *haec tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscipit, iam tum immortalitatis virtute partae, ad quam eum sua fata ducebant, fautor*. Gron.

statim] legendum *affatim* Muretus putabat; quod sequentia videntur postulare. Ern.

9. *prosperam*] Chifletius tentat *posteram* (ep. ad Lips. t. I. Coll. Burm. p. 728), ut Horatius Carm. 3 30 7 dixit *postera laude*. vulgatum melius. de *prospera fama* v. ad c. 52. Ern.

11. *socors* h. l. intelligam vecors, demens. v. ad 31. Ern. Lipsius in margine *vecors*.

13. *moris quippe*] probus sapiensque mos, et quem ego sane laudem. repertorem eius CCaesarem fuisse, moneatur a me iuventus. ita enim Plutarchum accipio in Caesare p. 716: *λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὁμιλεῖν Καίσαρα πρῶτον μηχανήσασθαι, τὴν κατὰ πρόσωπον ἔντευξιν ὑπὲρ τῶν ἐπειγόντων τοῦ καιροῦ, διά τε πλῆθος ἀσχολιῶν καὶ τῆς πόλεως τὸ μέγεθος, μὴ περιμένοντος.* quod referri non nisi ad amicos praesentes posse clarum est. tenuit coluitque eumdem morem Augustus, qui *sermones cum singulis, atque etiam cum Livia sua, graviores non nisi in scriptis et e libello habebat, ne plus minusve loqueretur*. Suet. 84. Lips.

20. *coniunctione Caesaris*] filia eius Claudii filio desponsa. Lips.

22. *etiam de eq. R.*] Suet. Aug.

visse, ita, si maritus Liviae quaereretur, haberet in animo amicum sola necessitudinis gloria usurum. non enim exuere imposita munia: satis aestimare firmari domum adversus iniquas Agrippinae offensiones, idque liberorum causa. nam sibi multum superque vitae fore, quod tali cum principe explevisset.

40 ad ea Tiberius laudata pietate Seiani suisque in eum beneficiis modice percursis, cum tempus tanquam ad integram consultationem petivisset, adiunxit ceteris mortalibus in eo stare consilia quid sibi conducere putent, principum diversam esse sortem, quibus praecipua rerum ad famam dirigenda. ideo se non illuc decurrere quod promptum rescriptu, posse ipsam Liviam statuere, nubendum post Drusum an in penatibus isdem tolerandum haberet; esse illi matrem et aviam, propiora consilia. simplicius acturum. de inimicitiis primum Agrippinae, quas longe acrius arsuras, si matrimonium Liviae velut in partes domum Caesarum distraxisset. sic quoque erumpere aemulationem feminarum, eaque discordia nepotes suos convelli: quid si in-

63: *Agrippa defuncto, multis ac diu etiam ex equestri ordine circumspectis conditionibus, Tiberium privignum suum elegit.* Lips.

3. *imposita munia*] intellige praefecturam praetorii, munus equestre: nolle altius ascendere, ad maiores honores provehi, ut ea de caussa hoc matrimonium expetat. sic c. 50 *sua quisque munia servarent immoti:* maneret quisque in loco, faceretque mandata. Ern.

4. *liberorum caussa*] non hoc dicit, quod in fronte videtur, velle se matrimonium liberorum causa, uti formula et lex erant: sed firmandae Drusi domus, quae desolata iam illo mortuo erat, contra Agrippinam. firmandae, inquam, liberorum Drusi gratia, et ut illos (nepotes Tiberii) tueretur. sequentia id adfirmant, alioqui longinqua: *nam sibi satis vitae* etc. quasi dicat de se non angi aut sua posteritate, felice, si cum principe vivat obeatque. Lips. immo suorum liberorum caussa, ut bene interpretatur Freinshemius. suam domum firmari volebat adversus Agrippinam, et quidem liberorum maxime nomine. nam de se non magnopere laborare, quippe satis sibi diuturnam vitam fore, si modo ad Tiberii finem vivat atque interea cum ipso vivat. Ern.

8. *ceteris mortalibus*] vix abest quin ad Sallustium respexerit, quem non legit solum sedulo, sed sublegit. nam apud eum Caesar pari sententia disserit in Cat. 51: *aliis alia licentia est, P. C. qui demissi in obscuro vitam agunt, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt: fama atque fortuna eorum pares sunt. qui magno imperio praediti in excelso aetatem agunt, eorum facta cuncti mortales novere. ita in maxima fortuna minima licentia est.* Lips. *in eo stare*, utilitatis finibus contineri, ad solam utilitatem referri. mox *vis tu quidem intra istum locum sistere.* Ern.

16. *partes*] int. factionum. mox *quid* int. fiet. *convelli* autem est ad discordiam redigi et odia, cum filii Drusus et Germanicus bene concordes fuerint et certaminibus proximorum inconcussi, 2 43. Ern.

tendatur certamen tali coniugio? "falleris enim, Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liviam, quae Gaio Caesari, mox Druso nupta fuerit, ea mente acturam ut cum equite Romano senescat. ego ut sinam, credisne passuros qui fratrem eius, qui patrem maioresque nostros in summis imperiis videre? vis tu quidem istum intra locum sistere: sed illi magistratus et primores, qui te invito perrumpunt omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium longeque antisse patris mei amicitias non occulti ferunt, perque invidiam tui me quoque incusant. at enim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. mirum Hercule, si cum in omnis curas distraheretur, immensumque attolli provideret quem coniuncti-

1. *falleris enim*] respondet illi parti, *non enim exuere se imposita munia.* Lips.

3. *CCaesari*] Augusti filio. Lips. sc. per adoptionem. Ern.

7. *sistere*] haec est antiqua et vera lectio, cui male quidam supposuere *subsistere*, fato quodam verbi illius. v. Gronov. ad Liv. 4 12: *sistere* est continere se, coercere. sic infra c. 48: *dum populatio lucem intra sisteretur.* Ern.

invite M.

perrumpunt] i. e. ut ego arbitror, fines istos intra quos continere te vis, modestiam tuam; qui vim faciunt modestiae tuae; te velut principem civitatis salutant omnibusque de rebus consulunt. atque hanc interpretationem et contextus ipse desiderat, et sequentia c. 41: *tacita suspicionum deprecatur.* nam non ita obtusus erat Seianus, ut non sentiret hic per ambages sibi obiici a Tiberio istas primorum salutationes et obsequia. itaque excogitavit deinde quomodo, salva potentia, adeuntium coetus arceret, ne receptando materiam criminantibus inimicis atque adeo suspicanti Tiberio praeberet. infra c. 67: *ne quis quietem eius inrumperet* i. e. turbaret adeundo, appellando, petendo. Ern.

8. *omnibusque de rebus*] senatores igitur intelligere videtur, qui publice consulunt et de re publica censent. neque de privatis ceperim, qui Tiberio consilium darent. Lips. male. vide not. praecedentem. Ern.

excessisse] quare? aut quo in facto? credo, quia praetoriis honoribus insignitus Seianus a Tiberio, atque ita velut exemtus equiti et insertus in senatum. sed et postea consulem eum fecit et senatorem palam. Suetonii igitur scriptio, adfirmantis (Tit. 6) *praefecturam praetorii numquam ad id tempus nisi ab equite Romano administratam,* nonne legenda caute? videtur; et cum exceptione huius, atque etiam alius, ut alibi dicam, exempli, in Clemente Arretino H. 4 68. Lips.

9. *amicitias* i. e. amicos. intellegit Augusti Agrippam aut Maecenatem. Lips.

12. *mirum hercule*] sensus est: non debemus mirari, si Augustus aliquando deliberavit an equiti filiam collocaret. etenim ille pro sua prudentia, qua rem quamque, in primisque tantam, ab omni parte considerabat, cogitabatque quid publice privatimque nasci a coniugio tali posset, videbat tali coniunctione tantum attolli homines, ut facile possent spiritus sumere et sibimet ipsi molesti esse, si iam per se nobiles et honorati essent. itaque cogitavit an non melius et tutius foret equitem generum deligere, qui

one tali super alios extulisset, Gaium Proculeium et quosdam in sermonibus habuit insigni tranquillitate vitae, nullis rei publicae negotiis permixtos. sed si dubitatione Augusti movemur, quanto validius est quod Marco Agrippae, mox mihi collocavit? atque ego haec pro amicitia non occultavi: ceterum neque tuis neque Liviae destinatis adversabor. ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre. id tantum aperiam, nihil esse tam excelsum quod non virtutes istae tuusque in me animus mereantur; datoque tempore vel in senatu vel in concione non reticebo."

41 rursum Seianus, non iam de matrimonio, sed altius metuens, tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invidiam deprecatur. ac ne assiduos in domum coetus arcendo infringeret potentiam aut receptando facultatem criminantibus praeberet, huc flexit ut Tiberium ad vitam procul Roma amoenis locis degendam impelleret. multa quippe providebat: sua in manu aditus, litterarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per milites commearent; mox Caesarem vergente iam sene-

expers rei publicae procul ab honoribus et negotiis publicis egisset: nam tamen maiorem ceteris ista coniunctione fore, et nihil contra se moliturum. Ern.

1. *CProculeium*] qui frater Varronis Murenae, illius qui in Augustum conspiravit; cuius etiam soror Maecenati uxor. Dio 54 3. laudat eum Horatius Od. 2 2 5: *vivet extento Proculeius aevo, notus in fratres animi paterni.* Lips.

3. *dubitatione*, hoc est deliberatione; cui mox opponitur decisio. neque haec est argumentatio: si consiliis Augusti movemur, moveamur eo quod Agrippae mihique filiam suam collocavit, quasi diceret, nam et hoc inter eius consilia fuit. verum longe fortius est, si movemur dubitatione Augusti, multo magis moveri debemus eius decisione: nam de equestribus conditionibus deliberavit quidem, at longe aliud probavit decrevitque et ipso pacto exsecutus est. Lips. *dubitare* etiam Cicero pro considerare, deliberare dixit pro Rosc. Am. 31, de Offic. 1 3. et noster infra c. 57 extr. Ern.

12. *iam* Muretus, *tam* M.

altius metuens] metuebat non tam ne matrimonii istius spes irrita esset, sed ne maiora incommoda sequerentur. mox *deprecatur*, intellige vel coram, vel potius per epistolam alteram. Ern.

19. *per milites*] observa litteras per milites solere transmitti, et quidem per eos qui speculatores dicti. Plutarchus in Galba p. 1056 Nymphidium praefectum praetorio valde offensum scribit, quod consules litteras et diplomata *μὴ παρ᾽ αὐτοῦ καὶ σφραγῖδα καὶ στρατιώτας λαβόντες ἀνέπεμψαν.* nec alius sententiae illud Taciti H. 2 73: *vix credibile memoratu est quantum superbiae Vitellio accesserit, postquam speculatores e Syria Iudaeaque adactum in verba eius Orientem nuntiavere.* haec clara, et firmandae Suetonii scripturae, quae in omnibus fere mss, Cal. 44: *magnificas Romam litteras misit, monitis speculatoribus ut vehiculo ad forum*

cta, secretoque loci mollitum, munia imperii facilius tramissurum; et minui sibi invidiam adempta salutantium turba, sublatisque inanibus vera potentia augere. igitur paulatim negotia urbis, populi accursus, multitudinem affluentium increpat, extollens laudibus quietem et solitudinem, quis abesse taedia et offensiones, ac praecipua rerum maxime agitari.

42 ac forte habita per illos dies de Votieno Montano, celebris ingenii viro, cognitio cunctantem iam Tiberium perpulit ut vitandos crederet patrum coetus vocesque quae plerumque verae et graves coram ingerebantur. nam postulato Votieno ob contumelias in Caesarem dictas, testis Aemilius e militaribus viris dum studio probandi cuncta refert et, quanquam inter obstrepentes, magna asseveratione nititur, audivit Tiberius probra quis per occultum lacerabatur, adeoque perculsus est ut se vel statim vel in cognitione purgaturum clamitaret, precibusque proximorum, adulatione omnium aegre componeret animum. et Votienus quidem maiestatis

usque et curiam pertenderent. depravarunt vulgo *saepe latoribus.* Lips.

3. *manibus* M.

augere] accipiunt passive, pro *augeri*, quomodo etiam alibi noster dixit imitatione Sallustii fr. hist. l. 1 p. 947 ed Cortii, quem ibi vide. adde Duker. ad Liv. 3 6. itaque non opus videtur cum Rhenano et Marcilio emendare *augeri*, aut cum Mureto *veram potentiam.* sed tamen credo *augeri* legendum. nam ubi *augere* passive reperitur, semper ita est ut possit intelligi *se* aut aliud pronomen tale, velut in loco Sallustii, *ignoscendo populi R. magnitudinem auxisse.* atque ita capiebat ibi recte Cortius, quem de aliis talibus verbis vide Exc. 6 ad Iug. 85. sed id hic fieri non potest. atque etiam concinnior fit oratio. ceterum elegans est etiam quod Ryckius vult, *vera potentiae*, ut alibi *inania famae* dixit; quamquam non semper illa exquisitiori forma utitur noster, sed subinde etiam tritiori. Ern.

7. *Votieno Montano*] cuius inter celebres oratores mentio Senecae contr. 28 et praef. libri 4. etiam inter poetas Ovidio ex Ponto 4 16 11: *quique vel imparibus numeris, Montane, vel aequis sufficis, et gemino carmine nomen habes.* Lips.

8. *cunctantem*] *nutantem* Muretus et Acidalius volunt legi. sed id verbum ab hoc loco alienius videtur. *dubitantem* potius emendarem. sed nihil correctione opus. *cunctari* deliberandi significationem habet, sed cum nondum decreveris. Suet. Dom. 2: *diu cunctatus an duplum donativum militi offerret.* v. Gronov. Obs. 1 18, Cort. ad Sall. Cat. 52. Ern.

13. *adseveratione*] vide ad c. 19. possis etiam h. l. capere pro constantia. Ern.

15. *vel statim vel in cognitione* h. e., ni fallor, vel statim ab edito testimonio Aemilii, vel post, ubi de istis rebus cognitio, disceptatio futura esset. Freinshemius autem malebat corrigere *in concione:* quae duo verba etiam alibi confunduntur. v. intpp ad Suet. Tit. 6, et infra H. 2 79. Ern.

17. *maiestatis poenis*] quibus poenis, propius disce ex Eusebio in Chronicis. *Votienus Montanus Narbonensis orator in Balearibus insulis*

poenis affectus est: Caesar obiectam sibi adversus reos inclementiam eo pervicacius amplexus, Aquiliam adulterii delatam cum Vario Ligure, quanquam Lentulus Gaetulicus consul designatus lege Iulia damnasset, exsilio punivit, Apidiumque Merulam, quod in acta divi Augusti non iuraverat, albo senatorio erasit.

43 Auditae dehinc Lacedaemoniorum et Messeniorum legationes de iure templi Dianae Limnatidis, quod suis a maioribus suaque in terra dicatum Lacedaemonii firmabant annalium memoria vatumque carminibus, sed Macedonis Philippi, cum quo bellassent, armis ademptum, ac post Gai Caesaris et Marci Antonii sententia redditum. contra Messenii veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi protulere, suoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse; monimentaque eius rei sculpta saxis et aere

moritur, illuc a Tiberio relegatus. Lips.

4. *lege Iulia damnasset*] adulterii poenae quae olim, non in promptu: reclusi, qua potui, et tenebris prisci aevi radium aliquem novae lucis dedi, in Excursu, quem huic rei vide, in *A.* Lips.

6. album τὸ *λεύκωμα* i. e. tabulae albatae, in quibus nomina aliudve quid inscriptum. sic legis album praetoris, album decurionum, album iudicum, et in Tertull. adv. Marc. 5 1 album apostolorum. senatorum autem album primus instituit Augustus a. u. 746, cum recenso senatu mulctas infrequentibus imposuisset, et simul definisset numerum intra quem SC non fieret. eas ad res visum necessarium album; quod renovatum quotannis, et in Curia propositum. Dio 55 3: *τά τε ὀνόματα συμπάντων τῶν βουλευόντων ἐς λεύκωμα ἀναγράψας ἐξέθηκε, καὶ ἐξ ἐκείνου καὶ νῦν κατ' ἔτος οὕτω ποιεῖται.* Lips. de albo v. Salmas. de mod. usur. p. 678. Ern.

8. *Limenetidis*] scripturam eam iuvare aliquid Callimachi versus videntur in Dianae Hymno v. 38: *καὶ μὲν ἀγυιαῖς ἔσσῃ καὶ λιμένεσσιν ἐπίσκοπος*, quasi eadem illa dea viis praesit portibusque. at tu nihil ambigens repone *Limnatidis.* ita historia hic postulat et consensio scriptorum. sive enim a Limnis vico (qui aliter Amyclae dictus) Messeniae, sive *ἀπὸ τῆς λίμνης*, a palude, agnominata ea dea, certe *Limnatis* scribendum sive *Limnetis.* prioris sententiae Strabo esse videtur 8 p. 361: *τὸ δ' ἐν Λίμναις τῆς Ἀρτέμιδος ἱερὸν Λιμναῖον, ἐφ' ᾧ Μεσσήνιοι περὶ τὰς παρθένους ὑβρίσαι δοκοῦσι τὰς ἀφιγμένας ἐπὶ τὴν θυσίαν, ἐν μεθορίοις ἐστὶ τῆς Λακωνικῆς καὶ τῆς Μεσσηνίας, ὅπου κοινὴν συνετέλουν πανήγυριν καὶ θυσίαν ἀμφότεροι.* nec dissimilia 6 p. 257. at a lacu derivat clare Pausanias 4 31, 7 20, itemque Artemidorus 2 35, qui Dianam in somniis visam boni ominis piscatoribus esse vult, quoniam et *Λιμνῆτις* dicatur. Lips. idem sentiunt Ferrettus, Vertranius, et Heinsius ad Ovid. Met. 5 48. de Diana Limnatide, item Limenetide laudatur hic Meursius in Laconicis 1 2. M habet *Liminatidis.* Ern.

13. *divisionem*] in tria regna, Argivum Lacedaemonium et Messenium. v. Isocratis Archidamum p. 282 (131) et collecta Prideausio ad Marm. Oxon. Ep. 6. Ern.

14. *recident heliatem* M. lectionis et historiae obscurae locus. placet

prisco manere. quodsi vatum annalium ad testimonia vocentur, plures sibi ac locupletiores esse. neque Philippum potentia sed ex vero statuisse. idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii iudicium. sic Milesios permisso publice arbitrio, postremo Atidium Geminum praetorem Achaiae decrevisse. ita secundum Messenios datum. et Segestani aedem Veneris, montem apud Erycum, vetustate dilapsam

regi Penthilo Eleatem agrum. Penthilus Arcadiae et, nisi fallor, Messeniorum rex, filius Orestis. Strabo 13 p. 582: *Ὀρέστου δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ τελευτήσαντος τὸν βίον, διαδέξασθαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πένθιλον λέγουσι, καὶ προελθεῖν μέχρι Θρᾴκης ἑξήκοντα ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν ὕστερον, ὑπ' αὐτὴν τὴν τῶν Ἡρακλειδῶν εἰς Πελοπόννησον κάθοδον.* Velleius 1 6: *post Orestis interitum filii eius Penthilus et Tisamenus regnavere triennio. tum, fere anno octogesimo* (Strabo numeravit annos dumtaxat sexaginta) *post Troiam captam, centesimo et vigesimo quam Hercules ad deos excesserat, Pelopis progenies, quae omni hoc tempore pulsis Heraclidis Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis progenie expellitur.* tempora et res satis conveniunt: disconvenit fortasse Tacitus, qui regem ipsum e posteris Herculis facere videtur. at cum omnia Graecorum scrinia excussi, qui progeniem Herculis prodidere, interque alios Theophilum 2 adversum gentes, Penthilum nullum reperio. turbat etiam, quod Pausanis 4 1, ubi Messeniorum reges ordine enumerat, neminem recenset hoc nomine. quid si legas ergo *Pentheo Eleatem agrum?* quid si *Temeno?* qui certe inter Heraclidas est. sed is Argis regnum habuit, ut Pausanias auctor 2 18 et 19. quem eumdem in hac historia si sequimur 4 3, Cresphonti nomen fuit Messeniorum regi, cui in divisione per fraudem liquescentis sortis terra ea obvenit. scripserim ergo *suoque regi dein Eleatem agrum.* Eleatem sane retineo, quia Strabo mihi auctor, 8 p. 345, totam regiunculam inter Dymen et Messenam Eleam vocatam fuisse. *Denthelcatem* sive potius *Dentheletem* recipere non possum, quia Thraciae ii populi; apud quos qui potuit esse hoc templum? dixi multa. si erro, da sodes coronam, quia taurum toties non ferire difficile est, ait ille.

ADD. Mercerus *Tegeatem* aut *Thuriatem* mallet; et cum eo Pausanias profecto, quem vide 4 31. nec enim *ἔργα* facio historiarum haec *πάρεργα.* LIPS. Mercerum sequitur etiam Freinshemius. Meursius autem, in Laconicis 1 2, emendat *Deltheniatem* e Stephano, qui habet *Δελθάνιοι πόλις μία τῶν περιμαχήτων Μεσσηνίων καὶ Λακεδαιμονίων.* verum ibi Holstenius e litterarum ordine turbato colligit legendum *Δενθάλιοι*, quod probat Ryckius, negatque rationem esse cur potius Tacitus e Stephano quam hic ex illo corrigatur. Chifletius (ep. ad Lips. t. 1 coll. Burm. pag. 728) *suoque regi datum Heliatem agrum cessisse.* ERN.

1. *vates* sunt poetae, quorum testimoniis veteres usos in dirimendis controversiis de finibus satis notum est e Strabone et aliis, observatis Menagio ad Laert. 1 47, Meursio in Solone c. 7, laudatis Fabricio Bibl. Gr. v. I p. 345. *annales* sunt libri historicorum. ceterum durior est copulae omissio, quae supra addita est. ERN.

4. *publice*] sive decreto civitatum litigantium, sive rei publicae Milesiorum, quod placet Freinshemio. ERN. *publicae* M.

7. *Erycum*] imo *Erycem.* Eryx enim Siciliae ille mons dictus, descriptus Polybio 1 55 cum ipso

restaurari postulavere, nota memorantes de origine eius et laeta Tiberio. suscepit curam libens ut consanguineus. tunc tractatae Massiliensium preces, probatumque Publii Rutilii exemplum. namque eum legibus pulsum civem sibi Smyrnaei addiderant. quo iure Vulcatius Moschus exsul in Massilienses receptus bona sua rei publicae eorum ut patriae reliquerat.

44 Obiere eo anno viri nobiles Gnaeus Lentulus et Lucius Domitius. Lentulo, super consulatum et triumphalia

templo, et Straboni 6 p. 272. de eo Virgilius Aen. 5 759: *tum vicina astris Erycino in vertice sedes fundatur Veneri Idaliae.* et ad eius instar etiam Romae templum erectum Veneris Erycinae ad portam Collinam, de quo Ovidius Rem. Am. 549, et Livius 22 10, 23 30, 40 34. at illud mirum, quod noster hic Tiberio tribuit, id Suetonium Claudio adscripsisse c. 25; *templum in Sicilia Veneris Erycinae, vetustate collapsum, ut ex aerario P. R. reficeretur, auctor fuit.* an Suetonius id scripsit ἀλογιστί? an vere instauratum iterum a Claudio fuit? quod tamen haud facile creditu, tam pauco annorum intervallo. Lips. male tentatur *Erycum*, ut ap. Cic. Verr. 2 8 ab aliis, quo loco Ryckius defendi vulgatum posse putat. adde Cic. Verr. 2 47, et quae diximus in Clave Cicer. in Ind. Geogr. in universum sunt plura nomina, quae duobus modis formantur, ut bene notat IGronovius, altero rariori. sic vulgatum est *Arabs*, habetur tamen etiam *Arabus* ap. Virg. Aen. 7 605, ubi v. Serv., Ovid. Her. 15 76, ubi v. Heins. et Burm. adde Bimard. diss. 1 c. 5 p. 26 t. 1 Thes. Murat. Inscr. ceterum pro *delapsam* edidi *dilapsam*, latinitate iubente. Cic. pro Marc. 8: *omnia quae dilapsa iam fluxerunt.* quidam libri male *delapsa.* v. Graev. Livius 4 20: *aedem Feretrii Iovis, quam vetustate dilapsam refecit;* quem locum in animo habuit Tacitus. ubi v. Drakenb. Ern.

2. *ut consanguineus*] quia Segestani pariter a Troianis orti. Panegyricus tamen scriptor (Eumenius c. 3.) ad solos in Sicilia Mamertinos eam gloriam transfert. *imputavere se origine fabulosa*, inquit, *in Sicilia Mamertini, in Asia Ilienses.* Lips.

3. *Rutillii* M. de quo Ovidius ex Ponto 1 3 63: *et grave magnanimi robur mirare Rutili, non usi reditus conditione dati. Smyrna virum tenuit, non Pontus et hostica tellus.* Velleius 2 13, Cicero Font. 13, Seneca ep. 24, omnes scriptores. Lips.

6. *bonas varie publicae* M.

9. *Lentulo*] plures Lentuli sub hoc aevum, et vereor ut confuderint quosdam viri docti. Lentulum augurem eumdem fuisse cum hoc Gaetulico censent. non consentio ego, primum quia ille semper auguris cognomine quasi ad discrimen adfectus; quod desiisset facto loco agnomini meliori. ubi, inquam, ille augur nominatur, nusquam adiectum Gaetulici nomen. iterum quia huic auguri liberi nulli. colligo ex Suetonii Tiberio, qui 49 ait *CnLentulum augurem, cui census maximus fuerit, angore et metu ad fastidium vitae a Tiberio actum; et ut ne quo nisi ipso herede moreretur.* non tam impudens Tiberius, praesertim hoc imperii sui aevo, qui id exprimeret ab homine cui suus heres. at Lentulo Gaetulico filius, uti docebo, cognomine eodem. denique notari augurem ut inertem, sine ingenio, sine lingua, a Seneca video, illum laudari a Tacito hic et 1 27: *maxime infensi CnLentulo, quod is ante alios aetate et gloria*

de Gaetulis, gloriae fuerat bene tolerata paupertas, dein magnae opes innocenter paratae et modeste habitae. Domitium decoravit pater civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris misceretur. avus Pharsalica acie pro optumatibus ceciderat. ipse delectus cui minor Antonia, Octavia genita, in matrimonium daretur, post exercitu flumen Albim transscendit, longius penetrata Germania quam quisquam priorum; easque ob res insignia triumphi adeptus est. obiit et Lucius Antonius, multa claritudine generis, sed improspera. nam patre eius Iulo Antonio ob adulterium Iuliae morte punito hunc admodum adulescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur. habitus tamen supremis honor, ossaque tumulo Octaviorum illata per decretum senatus.

belli firmare Drusum credebatur, et illa militiae flagitia primus aspernari. non movet me quod opes magnas Gaetulico Tacitus tribuit, magnas item auguri Seneca Suetoniusque. disparitas enim elucet eo ipso. Gaetulico gloriae fuerunt opes innocenter partae et modeste habitae, ait noster: vitio auguri, cuius sordes et sterilitatem notat Seneca his verbis de Benef. 2 27: *CnLentulus augur, divitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent* (*hic quater millies* HS *suum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quam vidit*), *ingenii fuit tam sterilis quam pusilli animi. cum enim esset avarissimus, nummos citius emittebat quam verba. tanta illi inopia erat sermonis.* censeo ergo diversum ab augure Gaetulicum fuisse: censeo tamen, non pugno. sed et Gaetulici duo, pater filiusque. pater ecce, qui hoc anno mortuus, filius, qui sequenti consul. nominant Fasti, Dio 59 22, Tacitus ipse 46. Velleius clarissime 2 116: *sed Cossus etiam victoriae testimonium in cognomen filii contulit, adolescentis in omnium virtutum exempla geniti.* filius est, cui locus inter doctos; cuius historiae et poemata laudantur a priscis. historia a Suetonio Cal. 8: *CnLentulus Gaetulicus Tiburi genitum scribit.* poemata a Martiale in ep. praem. 1. Sidonio ep. 2 10 et carm 9 260, et Probo. leguntur et hodie quaedam Graeca 3 et 6 Anthologiae, ubi corrupte titulus *Γετουλίου* pro *Γαιτουλικοῦ*. supervixit iste ad Caii Principatum, interfectus ab eo, cum Germaniae praefuisset decem annos. Dio l. c. Lips.

1. *de Gaetulis*] *degetes* M, *de Getis* margo.

2. *modeste* h. e. sine insolentia e divitiis et profusione. *paratae* est in M, et sic veteres edd et adhuc Rhenanus et Aldus. in Lipsianas *partae* irrepsit vitio operarum. *paratae* restituit Pichena. Ern.

Domitium decoravit pater] v. Suet. Ner. 1, Vell. 2 72. Lips.

5. *deiectus* M.

minor] Vertranius, Muretus volunt scribi *maior* e Suetonio, qui Ner. 5 maiorem Domitio, Cal. 1 minorem Germanico tribuit. sed etiam infra 12 64 *minor* dicitur, ubi v. Lipsium. IGronovius succurrere voluit legendo *cui minori*, h. e. cum adhuc aetate esset ea qua nondum magistratum gessisset; quod mihi durum videtur. Ern.

10. *iulio* M.

11. *sororis nepotem*] natus enim ex

45 Isdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispania admissum a quodam agresti nationis Termestinae. is praetorem provinciae Lucium Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus uno vulnere in mortem affecit; ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo per derupta et avia sequentis frustratus est. neque diu fefellit: nam prenso ductoque per proximos pagos equo, cuius foret cognitum. et repertus cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna, sermone patrio frustra se interrogari clamitavit: assisterent socii ac spectarent; nullam vim tantam doloris fore ut veritatem eliceret. idemque cum postero ad quaesitionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus saxoque caput afflixit ut statim exanimaretur. sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur; qui pecunias e publico interceptas acrius quam ut tolerarent barbari cogebat.

46 Lentulo Gaetulico Gaio Calvisio consulibus decreta tri-

Iulo Antonio et Marcella Octaviae filia. consule Augusti nostrum stemma. Lips.

2. *Termaestinae* M. Termisum oppidum clarum in Hispaniis agnoscit Appianus Hisp. 99: *Τερμισὸν δὲ μεγάλην πόλιν, ἀεὶ δυσπειθῆ Ῥωμαίοις γενομένην, ἐξ ἐρυμνοῦ κατήγαγεν ἐς τὸ πεδίον, καὶ ἐκέλευσεν οἰκεῖν ἀτειχίστους.* et credo me vere emendasse illud Sallustii fragm. l. 3: *hi saltibus occupatis Termestinorum agros invasere.* ubi vulgo *tum externorum agros.* opidum ipsum Termes Plinio 3 4 dictum; unde Termestini. Lips.

4. *in mortem adfecit*] v. ad 2 62. Groslotius tentat *adecit*, ἀρχαϊκῶς pro *adegit.* sordes istae sunt. Ern.

7. *prehenso* vulgo.

12. *postero*] Vertranius notat, *deest hic nomen, die.* imo iudicium hic tibi. solens priscis sine additione dicere hesterno, cottidiano, anno, horno, postero, et fere adverbiorum in morem. exempla, iuventutis causa, sint ista. Tacitus 15 57: *postero cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae.* Plautus Capt. 3 5 67: *nisi cottidiano sesquiopus confeceris;* ubi perperam legas *cottidianos* vulgo. sic idem ille *anno* non semel dixit, ut alibi notavi et correxi. sic Cicero ad Att. 4 *anniversario*, item *voluntario*, *commodo*, et plura. *hesterno* etiam eadem ratione mihi lectum. Lips.

quaesitionem] ἀρχαϊκῶς. sic variis locis Plautus. utrum Tacitus, aliis quoque locis antiquarius, an librarius talis dederit, pro certo non dicam. Ern.

14. *permestinorum* M.

15. *pecunias*] Plinius ep. 10 28: *nunc rei publicae Prusensium impendia, reditus, debitores excutio; quod ex ipso tractatu magis ac magis necessarium intelligo. multae enim pecuniae variis ex caussis a privatis detinentur; praeterea quaedam minime legitimis sumptibus erogantur.* et ep. 34: *erit enim pecunia ex qua fiat, primum ea quam revocare a privatis et exigere iam coepi.* idem Paneg. 70: *praefuerat provinciae quaestor unus ex candidatis, inque ea civitatis amplissimae reditus egregia constitutione fundaverat.* adde nostrum 13 48, et quae ad 2 54 notavimus. Gron.

umphi insignia Poppaeo Sabino contusis Thraecum gentibus, qui montium editis inculti atque eo ferocius agitabant. causa motus, super hominum ingenium, quod pati delectus et validissimum quemque militiae nostrae dare aspernabantur, ne regibus quidem parere nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores praeficere nec nisi adversum accolas belligerare. ac tum rumor incesserat fore ut disiecti aliisque nationibus permixti diversas in terras traherentur. sed antequam arma inciperent, misere legatos amicitiam obsequiumque memoraturos, et mansura haec, si nullo novo onere tentarentur: sin ut victis servitium indiceretur, esse sibi ferrum et iuventutem et promptnm libertati aut ad mortem animum. simul castella rupibus indita collatosque illuc parentes et coniuges ostentabant, bellumque impeditum arduum cruentum minitabantur.
47 at Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, postquam Pomponius Labeo e Moesia cum legione, rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, venere, addita praesenti copia ad hostem pergit compositum iam per angustias saltuum. quidam audentius apertis in collibus visebantur; quos dux Romanus acie suggressus haud aegre pepulit, sanguine barbarorum modico ob propinqua suffugia. mox castris in loco communitis valida manu montem occupat angustum et aequali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna vis armata aut

2. *qui montium editis*] hi sunt quos *ὀρεινοὺς Θρᾷκας* Thucydides appellat describitque 2 96: *παρεκάλει δὲ καὶ τῶν ὀρεινῶν Θρᾳκῶν τοὺς πολλοὺς τῶν αὐτονόμων καὶ μαχαιροφόρων, οἳ Δῖοι καλοῦνται, τὴν Ῥοδόπην οἱ πλεῖστοι οἰκοῦντες.* quod ait eos *αὐτονόμους*, idem Tacitus voluit, cum hic scripsit *ne regibus quidem nisi ex libidine parere solitos.* Lips. *incultu* M.

15. si bene attenderis, animadvertes, alterutrum horum, *donec exercitus in unum conduceret*, et *dum Pomponius Labeo cum legione veniret*, prorsus esse supervacuum, et idem omnino garrulitate inepta dicere. qua possumus liberare Tacitum, si scribamus: *cum Pomponius — venissent.* neque aliter ab auctore fuisse censeo. Gron. in M est *quam*, non *dum*, et *venire*, non *veniret;* unde IGronovius sic locum concinnat: *responsis; postquam P. — venere.* vulgatum non recte habere quivis sentiet, et alterutro modo corrigendum esse. Ern.

25. *aut*] recte. Rhenanus *at*, praeter Taciti mentem. Lips. Rhenani coniecturam Aldus expressit. Muretus etiam *armata* delebat, et vir doctus in ed. Gryphii, corrigens *magna vis sed incondita.* lectio vulgata vera, infra 49: *multitudo bellatorum, imbellium.* Ern.

incondita tuebatur. simul in ferocissimos, qui ante vallum more gentis cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. ii dum eminus grassabantur, crebra et inulta vulnera fecere: propius incedentes eruptione subita turbati sunt, receptique subsidio Sugambrae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minus cantuum et ar-
48 morum tumultu trucem, haud procul instruxerat. translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thraecibus, quos nobis affuisse memoravi. iisque permissum vastare, urere, trahere praedas, dum populatio lucem intra sisteretur noctemque in castris tutam et vigilem capesserent. id primo servatum: mox versi in luxum et raptis opulenti omittere stationes, lascivia epularum aut somno et vino procumbere. igitur hostes incuria eorum comperta duo agmina parant, quorum altero populatores invaderentur, alii castra Romana appugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore, telis, suo quisque periculo intentus sonorem alterius praelii non acciperet. tenebrae insuper delectae augendam ad formidinem. sed qui vallum legionum tentabant, facile pelluntur; Thraecum auxilia repentino incursu territa, cum pars munitionibus adiacerent, plures extra palarentur, tanto infensius caesi quanto perfugae et proditores ferre arma ad

2. *more gentis*] notat barbaricum eum ritum eleganter Thucydides in oratione Brasidae 4 126: *οὗτοι δὲ τὴν μέλλησιν μὲν ἔχουσι τοῖς ἀπείροις φοβεράν. καὶ γὰρ πλήθει ὄψεως δεινοὶ καὶ βοῆς μεγέθει ἀφόρητοι· ἥ τε διὰ κενῆς ἐπανάσεισις τῶν ὅπλων ἔχει τινὰ δήλωσιν ἀπειλῆς. προσμῖξαι δὲ τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὰ οὐχ ὅμοιοι.* ubi scribi velim *πλήξει ὄψεως*, quod Tacitus transtulit ad Germanos, *corpus visu torvum.* de hoc ritu in loco plura. Lips.

4. *inulta*] Freinshemius *inulta* legendum vidit, et sic habent veteres edd Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi, Gryphii. in Lipsianis irrepsit vitio typographorum *multa*, quod negligentia editorum in posteras edd venit, correctum primum a IGronovio. priores quidam Lipsii edd, velut a. 1574 et 1585, habent *inulta.* at ultima sive sexta *multa.* Ern.

5. *sugranbrae* M.

6. *armorum tumultus*] est sonus, crepitus e concussis telo scutis, de quo multa veterum sunt loca. *tumultum* hoc sensu etiam dixit Horatius. Ern.

12. *raptis opulenti*] sic e M vere restituit Pichena; et sic video exhiberi in Lipsiana Antverpiensi 1648, e Pichena, ut opinor. quae ab ipso vivo curatae sunt, fere habent *rapti opulentia*, ut Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi, Gryphii. quod an data opera scriptum sit necne, nescio. in Lipsianis est etiam *capti;* quod male vulgatis omnibus tribuit Pichena, cum haud dubie operarum vitio pro *rapti* in Lipsianas venerit. Ern.

49 suum patriaeque servitium incusabantur. postera die Sabinus exercitum aequo loco ostendit, si barbari successu noctis alacres praelium auderent. et postquam castello aut coniunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae opportune iam muniebat; dein fossam loricamque contexens quattuor millia passuum ambitu amplexus est; tum paulatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra artaque circumdare; et struebatur agger, unde saxa hastae ignes propinquum iam in hostem iacerentur. sed nihil aeque quam sitis fatigabat, cum ingens multitudo bellatorum imbellium uno reliquo fonte uterentur. simulque armenta, ut mos barbaris, iuxta clausa, egestate pabuli exanimari; adiacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat; pollui cuncta sanie, odore, contactu. rebusque turbatis malum extremum discordia accessit, his deditionem, aliis mortem et mutuos inter se ictus parantibus. et erant qui non inultum exitium sed eruptionem suaderent,

50 neque ignobiles, quamvis diversi sententiis. verum e ducibus Dinis provectus senecta et longo usu vim atque clementiam Romanam edoctus, ponenda arma, unum afflictis id re-

4. *degrediebantur*] sic e M pro vulgato *digrediebantur* recte a Pichena repositum. Sall. Iug. 49: *monte degrediens*, ubi v. Cortium et quos laudat. noster H. 1 61: *Peninis iugis degredi.* adde viros doctos ad Livium 40 22, ad H. 2 66. Ern.

5. *iam muniebat*] *immuniebat* (h. e. in tumulis istis muniebat, sicut infra 11 19: *ne iussa exuerent, praesidium immunivit*) Freinshemius coniiciebat. possis etiam *communiebat*. Ern.

loricam i. e. exiguum vallum et sepem e cratibus, aut sepis instar; ideoque hic *contexens*. v. Poliorcetica nostra 2 2. Lips. loricae interdum vimineae ex cratibus pluteisque, interdum ex lapide aut terra. interdum etiam pro ipso vallo dicuntur, sive quia pars valli, sive quia vallum loricae usum praestat iis qui post vallum stant. v. Schelius ad Hygin. p. 126. nihil sane impedit quo minus et hic de vallo capiatur, cum fossae iungatur, neque alia valli mentio. neque verbum *contexens* impedit, ut opinor, cum *texere* pro struere, aedificare, dicatur apud Cic. ad Att. 4 15 et Suetonium. Ern.

12. *simul aeque*] malim *simulque*. possit etiam *simul equi*. sed hoc praefero. Lips. probat Pichena. M *eque*. IGronovius *uterentur simul. aeque armenta.* quod mihi quidem non placet. Ern.

15. *malum*] neque nollem *malorum*. ceterum ad vitam et usum notanda gnome, quam adfirmat item Polybius 5 93. ἦν, inquit, ἀμφισβητήσεως φιλοτιμίας ὀργῆς τῆς ἐν ἀλλήλοις πάντα πλήρη. τοῦτο γὰρ δὴ φιλεῖ γίγνεσθαι καὶ περὶ τὰ κοινὰ πράγματα καὶ περὶ τοὺς κατ᾽ ἰδίαν βίους, ὅταν ἐλλίπωσιν αἱ χορηγίαι τὰς ἑκάστων ἐπιβολάς. haec talia, quisquis vir es, observa et decerpe, serios historiarum fructus. Lips.

medium, disserebat, primusque se cum coniuge et liberis victori permisit. secuti aetate aut sexu imbecilli, et quibus maior vitae quam gloriae cupido. at iuventus Tarsam inter et Turesim distrahebatur. utrique destinatum cum libertate occidere: sed Tarsa properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus clamitans, dedit exemplum demisso in pectus ferro. nec defuere qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. igitur firmatae stationes densioribus globis. et ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modo per vastum silentium, incertos obsessores effecerat, cum Sabinus circumire, hortari ne ad ambigua sonitus aut simulationem quietis casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent immoti telisque non in falsum iactis.

51 interea barbari catervis decurrentes nunc in vallum manualia saxa, praeustas sudes, decisa robora iacere, nunc virgultis et cratibus et corporibus exanimis complere fossas, quidam pontis et scalas ante fabricati inferre propugnaculis, eaque prensare, detrahere, et adversus resistentis comminus niti. miles contra deturbare telis, pellere umbonibus, muralia pila, congestas lapidum moles provolvere. his partae victoriae spes et, si cedant, insignitius flagitium, illis extrema iam salus et assistentes plerisque matres et coniuges earumque lamenta addunt animos. nox aliis in audaciam aliis ad formidinem opportuna, incerti ictus, vulnera improvisa, suorum atque hostium ignoratio, et montis anfractu repercussae velut a tergo voces adeo cuncta miscuerant ut quaedam munimenta Romani quasi perrupta omiserint. neque tamen pervasere hostes nisi admodum pauci: ceteros, deleto promptissimo quoque aut saucio, appetente iam luce trusere in summa castelli, ubi tandem coacta deditio. et proxima sponte in-

18. *pontes* vulgo.
propugnaculis] dubitat turres esse Freinshemius. recte. intellige *loricam*, quam c. 49 textam dixit. noster 1 68: *proruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prensant.* ut muri, sic valla propugnacula dicuntur, unde urbs, castra defendantur. Ern.

20. *muralia pila*] maiora iis quae in acie iacerentur, quod facilius deiiciuntur et maiori cum vi. Caes. B. G. 7 82 iam laudavit Freinshemius. Ern.

30. *in*] sic M, editi *ad*. Ern.

31. *incolarum*] M *incorum*. Be quo primum editum *inimicorum*, quod alienum, animadvertente ex-

colarum recepta. reliquis, quo minus vi aut obsidio subigerentur, praematura montis Haemi et saeva hiems subvenit.

52 At Romae commota principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra sobrina eius postulatur, accusante Domitio Afro. is recens praetura, modicus dignationis et quoquo facinore properus clarescere, crimen impudicitiae, adulterum Furnium, veneficia in principem et devotiones obiectabat. Agrippina semper atrox, tum et periculo propinquae accensa, pergit ad Tiberium, ac forte sacrificantem patri reperit. quo initio invidiae, non eiusdem ait mactare divo Augusto victimas et posteros eius insectari. non in effigies mutas divinum spiritum transfusum; sed imaginem veram, caelesti sanguine ortam intelligere discrimen, suscipere sordes. frustra Pulchram praescribi, cui sola exitii causa sit quod Agrippinam stulte prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiae ob eadem afflictae. audita haec raram occulti pectoris vocem elicuere; correptamque Graeco versu admonuit non ideo laedi, quia non regnaret. Pulchra et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, divulgato ingenio et secuta asseveratione Caesaris,

roaldo ipso in notis; deinde e correctione Mureti edidit Pichena, quod sequentes editores recte secuti sunt. IGronovius tamen suspicabatur *vicorum*. Ern.

4. *Claudia Pulchra*] Dionem adi, qui 59 19 historiam hancce recensuit inter acta Caii, ubi de Domitio. sobrina haec Claudia quomodo Agrippinae fuerit, nondum repperi: hoc tantum, filium eius Quinctilium Varum desponsum filiae Germanici. quod ostendo infra. Lips.

5. *praetura*] Heinsius volebat *praeturae*. frustra, ut iam alibi notavimus. Ern.

8. *atrox* i. e. ferox, impotens animi, iras occultare nescia, animosa. v. infra 60. talis et *atrox Catonis animus* ap. Horat. 2 1 24. Ern.

10. *repperit* M.

invidiae] int. faciendae. hinc initium et occasionem invidiae faciendae, dicendi ea quae invidiam Tiberio facerent, sumsit. sic mox c. 53: *invidiam et preces orditur*. 6 29: *culpam invidia velavisse* i. e. invidia ipsi facienda velare tentasse. 15 19: *magna cum invidia senatum adeunt*. Ern.

13. *ortam*] mallem etiam paulo rectius *ortos*. Gron. quidam etiam malunt *se imaginem v.* sed vulgati idem sensus. Ern.

intelligere discrimen] periculum scire quod immineret. *sordes suscipere* ut in reatu propinquorum. de se Agrippina sentit. Lips.

14. *suscipere sordes*] hoc ad Agrippinam, quae ipsa in sordibus, ut videtur, ob reatum Pulchrae sobrinae. Lips.

15. *praescribere* est praetexere, obtendere. frustra occultari consilium sui perdendi Pulchra in discrimen vocanda, tanquam haec peteretur, non per latus eius ipsa. Ern.

18. *Graeco versu*] Suetonius c. 53 extulit, *si non dominaris filiola, iniuriam accipere existimas?* ex quo

qua suo iure disertum eum appellavit. mox capessendis accusationibus, aut reos tutando, prosperiore eloquentiae quam morum fama fuit, nisi quod aetas extrema multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessa mente retinet silentii impa-
53 tientiam. at Agrippina pervicax irae et morbo corporis implicata, cum viseret eam Caesar, profusis diu ac per silentium lacrimis, mox invidiam et preces orditur: subveniret solitudini, daret maritum; habilem adhuc iuventam sibi, neque aliud probis quam ex matrimonio solatium; esse in civitate . . . Germanici coniugem ac liberos eius recipere dignarentur. sed Caesar non ignarus quantum ex re publica

Cauterus noster divinat εἰ μὴ κρατεῖς, τεκνίον, ὑβρίζεσθαι δοκεῖς. sed non est dubium quin ad Iasonis vocem aspexerit Tiberius, quam ille in Tragoedia quapiam emiserit. cuius meus haec et verba apud Aristotelem Polit. 3 4: *καὶ διὰ τοῦτ' ἴσως Ἰάσων ἔφη πεινῆν, ὅτε μὴ τυραννοῖ, ὡς οὐκ ἐπιστάμενος ἰδιώτης εἶναι.* Lips. Pichena et IGronovius testantur in M esse *non;* quod cur spernatur, nulla causa est. sine interrogatione exprimit Tacitus, quod Suetonius cum interrogatione, quia praecedit *admonuit*, cui hoc aptius, ut facile quivis sentiet. Pichena, ut Suetonio similem Tacitum faceret, scripsit *num*, quod illud verbum non patitur; unde nemo imitatus est. Ern.

1. *disertum*] et sane magnificat eum ubique Quinctilianus, quem senem ab se adolescentulo cultum ait 5 7. Lips. Freinshemius comparat locum Cic. pro Arch. 8: *suo iure noster ille Ennius sanctos appellat poetas*, ubi *suo iure* ad poetas, non ad Ennium pertineat propter sequentia, *quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur*. sed haec est interpretatio Ciceronis. *appellavit* est appellandum dixit. simile est illud c. 26: *missus, qui regemque et socium atque amicum appellaret* i. e. a senatu appellatum diceret, nunciaret. Cic. Arch. 11: *praedicationem nobilitatemque despiciunt* i. e. despiciendam dicunt, docent. Ern.

3. *forma*] an Tacitus *fama* scripsit? quod epitheton desiderare res videtur. *prosperam famam* dixit etiam H. 1 14, *secundam* Cicero ad Q. Fr. 1 1, et alii. eademque sententia alibi quoque utitur Tacitus. mox etiam *eloquentiae demsit* de fama capiendum. sic contra c. 61: *Haterius eloquentiae, quoad vixit, celebratae.* supra c. 38: *prospera sui memoria*, quae statim explicatur per *famam.* 15 59 contra pro *forma corporis* male *fama.* idem visum Cannegietero in Rescriptis Boxhornio de Catone c. 31. Ern. *fama* M.

9. *esse in civitate Germanici*] non ego medicus huic loco: vidi qui legeret *esse in civitate, qui Germanici c.* sed in manuscripto cum palam lacuna sit, *civitate . . . Germanici*, cur non defectum arbitremur? Lips. supplementum illud probant Vertranius, Muretus, Gruterus, Ryckius. IGronovius autem Agrippinae nomen excidisse putat: *esse in civitate, Agrippinam G. c. ac liberos qui rec. dign.* illud lenius puto, etsi nihil definio. ceterum invidiose dictum facile patet. aliter corrigit Rutgersius Lect. Venusin. c. ult. interpungit post *esse;* et *civitate* putat factum ex *orvitate* i. e. *orbitate. in orbitate* (sua) *Germ. — dignaretur.* Malherbius (ap. Gevart. Elect. 3 3) coniicit *solatium in ea aetate, Germanici c.* Ern.

11. *ex re publica*] cui illo con-

peteretur, ne tamen offensionis aut metus manifestus foret, sine responso quanquam instantem reliquit. id ego, a scriptoribus annalium non traditum, repperi in commentariis Agrippinae filiae, quae Neronis principis mater vitam suam et casus suorum posteris memoravit.
54 ceterum Seianus maerentem et improvidam altius perculit, immissis qui per speciem amicitiae monerent paratum ei venenum, vitandas soceri epulas. atque illa simulationum nescia, cum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos attingere cibos, donec advertit Tiberius, forte, an quia audiverat. idque quo acrius experiretur, poma, ut erant apposita, laudans nurui sua manu tradidit. aucta ex eo suspicio Agrippinae, et intacta ore servis tramisit. nec tamen Tiberii vox coram secuta, sed obversus ad matrem non mirum ait, si quid severius in eam statuisset a qua veneficii insimularetur. inde rumor parari exitium, neque id imperatorem palam audere, secretum ad perpetrandum quaeri.

55 Sed Caesar quo famam averteret, adesse frequens senatui, legatosque Asiae, ambigentes quanam in civitate templum statueretur, pluris per dies audivit. undecim urbes certabant, pari ambitione, viribus diversae. neque multum distantia inter se memorabant de vetustate generis, studio in populum Romanum per bella Persi et Aristonici aliorum-

iugio cum Augusti nepte velut alterum caput dabatur. ideo de *metu* sequitur, quem silentio dissimulavit. Lips.

4. *Agrippinae filiae*] quae mulier perita et industria praeter sexum. citat eam Plinius indice libri 7, vocatque Agrippinam Claudii scilicet uxorem. et libro 7 6: *Neronem paulo ante principem pedibus genitum parens eius scribit Agrippina.* non pertinent ad hanc, ut vir doctus nuper censuit, Augusti laudes ap. Suet. 86: *et quadam epistola Agrippinae neptis ingenium collaudans, sed opus est, inquit, dare te operam ne moleste scribas aut loquare.* manifestus est ἀναχρονισμός; pertinent ad matrem huius, quae Augusto neptis: ista proneptis. nec dubium quin haec quidem vivo Augusto plane adhuc puera. Lips.

12. *suae* M.

13. *servis*] qui ad fulcra lecti, ex more. Lips.

18. *famam averteret*] et populi sermones alibi occuparet. eo enim fine ipse in senatu creber, et res illustriores actae, ne vacare ipse privatis videretur, neve populo de iis loqui esset. Lips. Suet. Cal. 48: *confestimque urbem petiit, deflexa omni acerbitate in senatum, cui ad avertendos tantorum dedecorum rumores palam minabatur.* nota fabula de cane Alcibiadis. Gron.

19. *templum*] illud quod destinatum Tiberio et senatui a communi Asiae. Lips.

23. *Persi*] haec forma genitivi in libris antiquis saepe obvia, saepe

que regum. verum Hypaepeni Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul tramissi ut parum validi. ne Ilienses quidem, cum parentem urbis Romae Troiam referrent, nisi antiquitatis gloria, pollebant. paulum addubitatum, quod Halicarnassii mille et ducentos per annos nullo motu terrae nutavisse sedes suas, vivoque in saxo fundamenta templi asseveraverant. Pergamenos (eo ipso nitebantur) aede Augusto ibi sita satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique, hi Apollinis, illi Dianae caerimonia occupavisse civitates visi. ita Sardianos inter Zmyrnaeosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriae recitavere ut consanguinei: nam Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos ob multitudinem divisisse gentem; Lydum patriis in terris resedisse, Tyrrheno datum novas ut conderet sedes; et ducum e nominibus indita vocabula illis per Asiam, his in Italia; auctamque adhuc Lydorum opulentiam missis in Graeciam populis, cui mox a Pelope nomen. simul litteras imperatorum et icta nobiscum foedera bello Macedonum, ubertatemque fluminum suorum, temperiem caeli ac dites circum terras memorabant.
56 at Zmyrnaei repetita vetustate, seu Tantalus

temere mutata; de qua v. Gron. et Drak. ad Liv. 42 25. usus etiam Sallustius H. 1, auctore Prisciano: *a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum;* quem imitatus Tacitus videtur. ibi v. Cort. p. 934. Ern.

1. *peni tralitanique* M.

2. *validi*] int. divitiis; quo etiam mox *pollebant* spectat. alias *validae urbes* a magnitudine, munimentis, copiis militaribus dicuntur potius. Ern.

5. M *Alicarnasii*, quod defendit Gronovius ad Herodoti titulum, non ego. Ern.

6. *nutavisse* M: editi *mutavisse.*

7. *aedem — sitam* M.

12. Atys, Herculis et Omphales filius, e duobus filiis sorte iacta alterum retinuit Lydum nomine, alterum in Italiam misit coloniae deducendae; cui nomen Tyrrhenus, et ab eo Tyrrhenia terra. ita fere Strabo 5 p. 219 convenienter ad Taciti verba. et Tertull. de spectaculis 5: *Lydos ex Asia transvenas in Etruria consedisse Timaeus refert, duce Tyrrheno, qui fratri successerat* (lego *cesserat* sive *secesserat*) *regni contentione.* paulo diversus tamen ab istis Dionysius 1 27. cf. et Velleius 1 1. Lips. de Atye et eius progenie v. Dionys. l. c., Scalig. Canon. Isag. 2 p. 159, 3 p. 327, qui primos reges Lydorum Atyadas facit; a quo discedit Rupertus ad Besold. p. 104 et 112. Ern. *divise* M.

17. *Pelope*] quem Pelopem, vulgo Phrygem, Pausanias 5 1 et quidam Lydum faciunt. Lips.

18. *icta*] *dicta* M.

20. *seu Tantalus*] variantes has sententias super condita Smyrna notabis passim. de Theseo et Atheniensibus sensit Epigrammatarius 4 4 *εἰς εἰκόνα Πεισιστράτου*, ubi Athenienses hoc argumento Homerum sibi vindicant, *ἡμέτερος γὰρ ἐκεῖνος ὁ χρύσεος ἦν πολιήτης, εἴπερ Ἀθηναῖοι Σμύρναν ἀπῳκίσαμεν.*

Iove ortus illos, sive Theseus divina et ipse stirpe, sive una Amazonum condidisset, transcendere ad ea quis maxime fidebant in populum Romanum officiis, missa navali copia non modo externa ad bella, sed quae in Italia tolerabantur; seque primos templum urbis Romae statuisse, Marco Porcio consule, magnis quidem iam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe et validis per Asiam regibus. simul Lucium Sullam testem afferebant, gravissimo in discrimine exercitus ob asperitatem hiemis et penuriam vestis, cum id Zmyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes qui adstabant detraxisse corpori tegmina nostrisque legionibus misisse. ita rogati sententiam patres Zmyrnaeos praetulere. censuitque Vibius Marsus ut Marco Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum legaretur, qui templi curam susciperet. et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso e praetoriis sorte missus est.

57 Inter quae diu meditato prolatoque saepius consilio, tandem Caesar in Campaniam, specie dedicandi templa apud

de Amazone, quae nomen Smyrnae a se dederit, initio libri 14 Strabo. ceterum lapides nummique hoc oppidum Zmyrnam scribunt, non ut obtinuit per sigma. Lips. et sic scribitur etiam in codice M h. l. et supra 3 63. v. IGronov. ad h. l. vide etiam de hac scriptura Pierium in Castig. ad Virg. Aen. 7 648. Ern.

5. *se primos t. u.*] observabit philologus. accidit hoc a. u. 558. secuti exemplum sunt Alabandenses annis 24 circiter posterius. gloriantur apud Livium 43 6: *Alabandenses templum urbis Romae se fecisse commemoraverunt, ludosque anniversarios ei divae instituisse.* Prudentius de hac dea in Symm. 1 219: *colitur nam sanguine et ipsa more deae, nomenque loci ceu numen habetur; atque urbis Venerisque pari se culmine tollunt templa, simul geminis adolentur thura deabus.* ubi vides commune Romae templum in ipsa urbe cum Venere fuisse. ad hanc quoque divam ille poeta: *exaudi, regina, tui pulcherrima mundi, inter sidereos, Roma, recepta polos.* Claudianus in monte Palatino collocat, ubi Provincias facit Romae supplicantes in 1 Cos. Stilich. 2 227: *conveniunt ad tecta deae, quae candida lucent monte Palatino.* Lips.

11. *adstabant*] vera ratio latinitatis postulat *adstarent.* Ern.

13. *Marcus* M.

14. *super numerum*] eum qui aut usitatus esset in quaque provincia, aut in SC praefinitus, quo provincia decreta fuisset. olim quidem SC numerus definitus, quo provincia ornabatur. ceterum quia Lepido optio legati data, videtur tum moris fuisse ut praesides in provinciis senatus et populi legatos legerent, ut olim libera re publica; quamquam et tum variatum in ea re. v. dicta in Clave Cic. Ern.

19. *Caesar in Campaniam*] vox abest sententiae explendae. lego *Caesar iit Campaniam.* Lips. Pichena putabat *iit, profectus est*, intelligi posse, usus loco Cic. ad Att.

Capuam Iovi, apud Nolam Augusto, sed certus procul urbe degere. causam abscessus quanquam secutus plurimos auctorum ad Seiani artes rettuli, quia tamen caede eius patrata sex postea annos pari secreto coniunxit, plerumque permoveor num ad ipsum referri verius sit, saevitiam ac libidinem cum factis promeret, locis occultantem. erant qui crederent in senectute corporis quoque habitum pudori fuisse: quippe illi praegracilis et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies ac plerumque medicaminibus interstincta. et Rhodi secreto vitare coetus, recondere voluptates insuerat. traditur etiam matris impotentia extrusum, quam dominationis sociam aspernabatur, neque depellere poterat, cum dominationem ipsam donum eius accepisset. nam dubitaverat Augustus Germanicum, sororis nepotem et cunctis laudatum, rei Romanae imponere: sed precibus uxoris evictus Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit. idque

2 8: *cogito in Tusculanum;* qui huic non est similis. vel excidit verbum, vel, ut Lipsius putat, latet in praepositione, vel ab ea absorptum est. Ern.

1. *apud Nolam*] loco ubi mortuus. adi Dionem 56 46 in extremo, Suet. 40. Lips. ceterum e M *templa* pro vulgato *templum* rescripsi. templum Iovis Capuae *Capitolium* dictum ap. Sueton. l. c. Ern.

3. *rettuli*] supra c. 41. Ern.

4. vi *postea annos*] abiit urbe Tiberius a. u. 779, nec rediit: abiit vita a. 790. undecim ergo abfuit continuos annos. errorem Plutarchi non dissimulo, aut potius exscriptoris, libello de exsilio p. 602, ubi legitur Tiberius septem annis Capreas inhabitasse. verba sunt: *Τιβέριος δὲ Καῖσαρ ἐν Καπρέαις ἑπτὰ ἔτη διητήθη μέχρι τῆς τελευτῆς.* falsum. nec iuverit eum, quod non statim Capreas secessit. vix enim in Campania haesit dimidiatum annum, ut liquet ex Cornelio nostro. damna ergo lectionem, nisi mavis Plutarchum, et scribe *δέκα* vel *ἕνδεκα ἔτη.* etiam in Suetonii loco, ubi de hac absentia, adhaeresco c. 51: *toto quidem triennio, quo vivente matre abfuit, semel omnino eam nec amplius quam uno die ac paucissimis vidit horis.* et malim *toto biennio.* egressus enim Tiberius fine a. 779: obiit illa principio a. 782, ut ex Tacito clarum. non ergo fuerunt inter toti tres anni. Lips. *annos coniunxit* est, sex annos continuos, post illos quinque superiores annos, mansit in eodem secreto. sic *consulatus coniungere* Suet. Cal. 17 dixit. Ern.

plerumque permoveor] est, saepe venit in mentem, dubito, an verius sit. *plerumque* pro saepe iam supra vidimus. et verbum *moveri*, *permoveri* e contextu intelligendum; diciturque etiam ingenium moveri. Ern.

6. *occultantis* M.

8. *praegracilis*] pugnat haec delineatio e diametro cum Suetonii verbis 68: *corpore fuit amplo atque robusto, statura quae iustam excederet, latus ab humeris et pectore, ceteris quoque membris usque ad imos pedes aequalis et congruens.* de veritate, secundum neutrum pronuntio. quod sequitur, *ulcerosa facies ac plerumque medicaminibus interstincta*, explicat idem Suetonius: *facie honesta, in qua tamen crebri et subtiles tumores.* in

58 Augusta exprobrabat, reposcebat. profectio arto comitatu
fuit: unus senator consulatu functus, Cocceius Nerva, cui
legum peritia; eques Romanus, praeter Seianum, ex illu-
stribus Curtius Atticus; ceteri liberalibus studiis praediti,
ferme Graeci, quorum sermonibus levaretur. ferebant periti
caelestium iis motibus siderum excessisse Roma Tiberium ut
reditus illi negaretur. unde exitii causa multis fuit, prope-
rum finem vitae coniectantibus vulgantibusque. neque enim
tam incredibilem casum providebant, ut undecim per annos
libens patria careret. mox patuit breve confinium artis et
falsi, veraque quam obscuris tegerentur. nam in urbem
non regressurum haud forte dictum: ceterorum nescii egere,
cum propinquo rure aut littore, et saepe moenia urbis assi-
59 dens, extremam senectam compleverit. ac forte illis diebus
oblatum Caesari anceps periculum auxit vana rumoris, prae-
buitque ipsi materiem cur amicitiae constantiaeque Seiani
magis fideret. vescebantur in villa cui vocabulum Spelun-

cuius verbis vitium: quid enim est *subtilis tumor?* libri aliquot Pulmanni nostri *subiti tumores.* nihilo melius. at tu me duce scribe, *substilli tumores*, vel etiam *substilles.* non potuit magis aptiore verbo exprimi liquor saniesque, quae in eiusmodi tumoribus minutatim stillat. ita *substillum* Festo *tempus ante postque pluviam, quod iam stillaret aut nondum desiisset.* Tertull. de pallio 2: *aut imbres ruunt, et si qua missilia cum imbribus, dehinc substillum, et denuo sudum.* Cato de R. R. 156 in stranguria usurpat: *nunc de iis quibus aegre lotium it, quibusque substillum est.* Lips. de loco Suetonii vide ibi dicta. ceterum paulo ante vulgo *in senectute quoque c. h.* ordinem verborum e M refinximus, qui est haud dubie elegantior. Ern.

1. *comitatu*] de comitibus imperatorum abunde dictum ad Suet. Exc. 15. Ern.

3. *ex illustribus*] v. ad 11 4. Ern.

4. *Curtius Atticus*] est ille quem 6 10 subversum artibus Seiani ait, et ad quem Ovidii El. 2 4 et 7 de Ponto. Lips.

5. *levaretur*] amicus Ryckii, Heinsius fortasse, *oblectaretur.* interpretatio haec est, non emendatio. Ern.

6. *iis motibus siderum* i. e. ut vulgo loquuntur, ea constellatione, quam Graeci *θέμα*, *συνδρομὴν* vocant. in eoque et motus ratio habetur, per quem fiunt certi positus siderum. Gellius 14 1 Chaldaeos profiteri *de motu deque situ stellarum dicere posse quae futura sint.* noster infra H. 2 78: *responsa vatum et siderum motus.* Ern.

9. coniunctio *ut* pendet a verbo *casum*, in quo latet *futurum esse;* cuius generis exempla plura diligentes veterum scriptorum et Graecorum et Latinorum lectores observabunt. neque enim rem tam incredibilem eventuram providebant ut etc. Ern.

12. *haud forte*] non temere, sine idonea causa; unde veritas praedictionis. Ern.

17. *villa*] praetorium Suetonius appellat c. 39, more sui saeculi, quo omnes villae elegantiores et non rustici usus praetoria dictae. nomen illi a re nia imposita vel adiuncta

cae, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, nativo in specu. eius os lapsis repente saxis obruit quosdam ministros: hinc metus in omnes et fuga eorum qui convivium celebrabant. Seianus genu vultuque et manibus super Caesarem suspensus opposuit sese incidentibus, atque habitu tali repertus est a militibus qui subsidio venerant. maior ex eo; et quanquam exitiosa suaderet, ut non sui anxius, cum fide audiebatur. assimulabatque indicis partes adversus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent, maximeque insectarentur Neronem proximum successioni et, quanquam modesta iuventa, plerumque tamen quid in prae-

huic nativae speluncae. id secutos in positura villae Romanos docet Senecae locus de villa Vatiae ep. 55. *Speluncae sunt duae*, inquit, *magni operis*, *laxo atrio*, *paries manufactus* (scribo *pares manufactis*), *quarum altera solem non recipit*, *altera usque in occidentem tenet*. ceterum hoc ipso in facto recensendo non sine censione Suetonium dimitto. cuius vulgati libri *in praetorio*, *cui Speluncae nomen erat*, *incaenante eo complura et ingentia saxa fortuito superne delapsa sunt*. et aio rescribendum *in caenantem eum*. addo hodieque nomen manere, et opidulum esse extremis montibus Fundanis, ad mare adiacens. Lips. adde Strab. 2 p. 233, qui prope Terracinam dicit esse σπήλαια μεγάλας κατοικίας καὶ πολυτελεῖς δεδεγμένα. male ibi vertitur *aedes*. immo *triclinia*, *diaetas*. adde dicta ad Suet. l. c., ubi dixi praetorii nomine posse etiam intelligi triclinium illud ipsum in quo coenabat Tiberius, quod non placet Oudendorpio. ego vero non negavi totam villam Speluncam dictam: sed dicta tamen sic est a triclinio in spelunca, atque ipsum etiam triclinium sic potuit vocari. Ern.

1. *Amuclanum*] Amyclae duplices. alterae Laconum, quae silentio perierunt, ut paroemia est; alterae Italorum, inter Caietam et Terracinam, quas a serpentibus deletas crediderunt Solinus 2 32, 7 8, Pliniusque 3 9. ab his Amyclis mari illi nomen. Lips. Ern. *amundanum inter fundanos montes* M.

4. *genu vultuque*] haec positio facile capitur, si cogitas iacentem in lecto Tiberium, ut solent vescentes. ipse igitur tali habitu super eum, ut tueretur. Lips.

6. *maior*] i. e. potentior. sic Latini *crescere* dicunt, ut Cicero Cluent. 28. adde Burm. ad Ovid. Her. 15 117. Ern.

8. *indicis*] Freinshemius in ed. 1638 adsentiebat Mureto *indicis* legenti. idem postea (in paraphrasi) sic exposuit: *quapropter occasione illa ad subvertendos Germanici liberos usus, tamquam indicis officio contra eos fungebatur*, *exclamabatque quantam illi animadversionem mererentur*, *qui adversus beneficia principis tam ingrati forent*. at ego subscribo Mureto, et malo *indicis*. hoc enim ipso libro c. 28: *index idem et testis dicebat*. c. 31: *Catus Libonem inlexerat insidiis*, *deinde indicio perculerat*. 6 9: *ni Celsus urbanae cohortis tribunus*, *tum inter indices*, *Appium et Calvisium discrimini exemisset*. Iustinus 32 2: *ad cuius rei probationem immittit indices*, *testes subornat*. et mox *testes indicesque torquere*. talem se gerebat apud Tiberium Seianus, tanquam invitus, fide ac devotione cogente, principi domus suae vomicas indicaret. Gron. verissime. nam hoc interpretatio ipsius Taciti desiderat: *subditis qui accusatorum nomina sustinerent*. Faernus insuper volebat *adsumebatque*, non adsecu-

sentiarum conduceret oblitum, dum a libertis et clientibus, apiscendae potentiae properis, exstimulatur ut erectum et fidentem animi ostenderet: velle id populum Romanum, cupere exercitus, neque ausurum contra Seianum, qui nunc
60 patientiam senis et segnitiam iuvenis iuxta insultet. haec atque talia audienti nihil quidem pravae cogitationis: sed interdum voces procedebant contumaces et inconsultae, quas appositi custodes exceptas auctasque cum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diversae insuper sollicitudinum formae oriebantur. nam alius occursum eius vitare; quidam salutatione reddita statim averti; plerique inceptum sermonem abrumpere, insistentibus contra irridentibusque qui Seiano fautores aderant. enimvero Tiberius torvus aut falsum renidens vultu: seu loqueretur seu taceret iuvenis, crimen ex silentio, ex voce. ne nox quidem secura, cum uxor vigilias somnos suspiria matri Liviae atque illa Seiano patefaceret; qui fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe obiecta principis loci, si priorem aetate et iam labefactum demovisset. atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiae et solita fratribus odia, accendebatur invidia, quod mater Agrippina promptior Neroni erat. neque

tus vim verbi *adsimulabat*, de qua supra; nec videtur probabile, librarios notam vocem in exquisitiorem mutasse. Ern.

1. *conducet* M.

3. *animi*] forte melius *animum*, Pichena. male. vulgatum exquisitius est, et stilo Taciti convenientius. int. *se*. Ern.

8. argutatur Freinshemius, cum *appositi* ita dictum putat ut ap. Virg. Aen. 6 90: *Teucris addita Iuno* i. e. affixa, ut non recederet sed intentissime observaret. *addita* ibi est infesta, inimica, ut Servius recte interpretatur. adde ibi Burm. et Gronov. ad Sen. Herc. F. 1237. Iuno sponte inimica est, hic appositi sunt a Seiano. Ern.

9. Acidalius putat post vocem *daretur* pauca quaedam deesse, quae illam periodum absolvant, et ab integro scribenda sequentia, quae cum superioribus necti in unam periodum nequeant. sane *insuper* hic durius est, nec commodum sensum habet. Ern.

10. *occursum eius vitare*] pulchra et graphica descriptio eorum qui amant metuunt, volunt nolunt iungi. et simillima in Sidonio, de sese delato ob satyram, ep. 1 11: *alii tamen mihi plus quam deceret ad genua provolvi; alii, ne salutarent, fugere post statuas, occuli post columnas; alii tristes vultuosique iunctis mihi lateribus incedere.* Lips.

14. distinguo sic: *renidens vultu. seu loqueretur, seu taceret iuvenis, crimen ex silentio, ex voce.* turbant vulgo. Lips. rectissime. Ern.

16. *uxor*] Iulia Drusi f. quae Neroni nupta, quamque postea Claudius Messallinae dolo interfecit. Suet. Claud. 29, et Dio 60 18. Lips.

21. *promptior*] alii mallent *pronior*; quod verum puto. saepe sic Suet.

tamen Seianus ita Drusum fovebat ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur, gnarus praeferocem et insidiis magis opportunum.

61 Fine anni excessere insignes viri Asinius Agrippa, claris maioribus quam vetustis, vitaque non degener, et Quintus Haterius, familia senatoria, eloquentiae, quoad vixit, celebratae: monimenta ingenii eius haud perinde retinentur. scilicet impetu magis quam cura vigebat; utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illud et profluens cum ipso simul exstinctum est.

62 Marco Licinio Lucio Calpurnio consulibus ingentium bellorum cladem aequavit malum improvisum. eius initium simul et finis exstitit. nam coepto apud Fidenam amphi-

Ner. 40, Galb. 12. constructio cum dativo fraudi fuit, quam etiam Lipsius non concoquebat, adscribens loco Suetonii Ner. 40: *quis cum dativo?* permutari in mss istas voces notatum Heinsio ad Ovid. Rem. Am. 522 et aliis alibi. *studia promtiora in aliquem* sunt 13 8: sed hoc aliud est. contra H. 2 74: *in Titum pronior.* ceterum si *promtior* verum est, significat, facilior ad gratificandum. Ern.

4. *Asinius Agrippa*] censeo filium Asinii Galli; ideoque addit, clariores illi maiores quam vetustiores. nam Asinia gens in lucem protracta ab Augusto, qui non iniuria extulit avum huius, Pollionem. Lips.

5. *et quae Haterius* M. inter declamatores recenset Seneca pater Contr. 6, inuritque eamdem notam quam hic Tacitus. *QHaterius*, inquit, *pulcherrimam imaginem movit. coepit enim subito quo solebat cursu orationis scribere* (vellem *describere*), *quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium, et cum omnia implesset terrore, adiecit, quid exhorruisti adolescens? socer tuus venit.* de eodem homine vitioque corrigendus Seneca filius ep. 40: *namque Echeri cursum, suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo.* lege *nam QHateri.* elegans in hanc rem Augusti iocus (ap. Sen. Exc. Contr. 4. in praef.): *Haterius noster sufflaminandus est.* quod a curribus tractum. ad hunc hominem Eusebiana ista refer in Chronicis: *QHaterius* (male in eo *Atherius*) *promptus et popularis orator, usque ad* 90 *prope annum in summo honore consenescit.* Lips.

6. *quoad*] *qua ad* M et hic et 6 51.

8. *vigebat*] placebat, probabatur, florebat. v. ad Suet. Ner. 20. Ern.

9. *canorum et profluens*] suavitas vocis et volubilitas verborum, facilitas in dicendo. Cicero Or. 2 38, 3 7. idem Tusc. 5 18: *profluenter loqui.* Ern.

13. in hoc loco vereor ne quid turbatum sit a librariis; idque animadversuros qui haec cogitent. si verba *coepto ap. F. theatro* stant suo loco, amphitheatrum non ab Atilio institutum est, sed ab alio; quod sequentia et res ipsa non patiuntur. amphitheatra lignea, quale hoc, temporaria erant et ab editore muneris struebantur. ergo Atilius amphitheatrum instituit et struxit. igitur Tacitum sic dedisse putem: *nam Atilius quidam, libertini generis, coepto* (i. e. instituto, ut 11 1: *horti coepti a Lucullo*) *apud Fidenam amphitheatro, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fun-*

theatro Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, ut qui non abundantia pecuniae nec municipali ambitione, sed in sordida mercede id negotium quaesivisset. affluxere avidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre secus, omnis aetas, ob propinquitatem

damenta per solidum subdidit etc. ita omnia plana et optime cohaerentia. verba *quo sp. gl. celebraret* aut sic accipienda, *in quo amphitheatro*, quae est facillima ratio; aut si hoc sensu supervacua ista verba videantur, quod ex ipso amphitheatri verbo intelligitur, quod in his verbis inest, sic: ut eo frequentiores homines ad spectaculum gladiatorum concurrerent, frequentiores ludos efficeret; quod tali amphitheatro structo longe plures spectare possent. *celebrare* pro frequens efficere exquisite dicitur, ut Sall. Iug. 86: *seque remque publicam celebravere* i. e. celebriores fecere. Cic. de Or. 1 45: *celebrandae senectuti perfugium*, de re quae efficit ut senis domus celebretur, frequentetur. atque id convenit etiam sequentibus, ubi docetur hominem istum in eo munere quaestum spectasse. lectores eligant. sensus igitur loci est: Atilius quidam, libertinus, munus editurus aedificare instituit amphitheatrum, sed id neque solidis fundamentis imposuit, neque ipsum satis firmiter coagmentavit. caussa erat, quod neque tantos sumtus sustinebat res hominis, neque gratiae et gloriae causa id munus edebat: sed propter quaestum; unde quam levissima impensa defungi volebat. Ern.

Fidenam] H. 3 79 *Fidenas.* et et sic libri omnes apud Suet. Tib. 40, item apud Livium 2 19. unde merito dubitandum cum Burmanno ad Suet. l. c. an lectio huius loci incorrupta sit necne. mihi posterius videtur. *Fidenam* tamen libri omnes ap. Virg. Aen. 5 773. Ern.

1. *libertini generis*] ergone permissum libertis edere ludos? apparet. Suetonius tamen aliud indicare videtur Claudii 28, de Harpocra magnae gratiae apud imperatorem liberto: *cui*, ait, *lectica per urbem vehendi spectaculaque publice edendi ius tribuit.* sed credo vetitum Romae tantum, non in municipiis coloniisque. Lips. de libertino esse capiendum patet e 2 85. Ern.

4. *ambitio municipalis* est studium gratiae municipalium comparandae, ut ad honores municipales, ut duumviratum, pervenias. quo sensu etiam *ambitionem urbanam*, ni fallor, legi de iis qui Romae talia facerent; quamquam etiam talis ambitio esse potest in eo qui iam honores consecutus est, et gratiam famamque talibus captat. sed quod *sordidae mercedis* causa munus illud editum dicit, et indicio est hominem non gratuito admisisse spectatores, sed accepta pecunia sive mercede; unde intererat hominis quam maximam spectatorum copiam adfluere. eam mercedem quaestum Tacitus vocat sordidum, quia quaestus alioqui in talibus non solebat spectari, sed gratia et gloria. Ern.

5. Pichena putat legendum *in sordidam mercedem.* placet. sensum ante declaravi. Ern.

7. *virilis ac muliebris sexus*] Tacitus scripsit *virile ac muliebre secus.* v. ad Liv. 26 47. Gron. recte. et sic esse in M magna adseveratione testatur IGronovius; unde post eum recepimus, ut nuper fecimus in Suet. Aug. 44, et post nos Oudendorpius. inscitia verbi viri docti non crediderunt oculis suis in M *secus* esse, sed *sexus* legerunt; unde etiam Beroaldus genus conformavit, et edidit *virilis ac muliebris sexus.* Ern.

loci effusius; unde gravior pestis fuit, conferta mole, dein convulsa, dum ruit intus aut in exteriora effunditur, immensamque vim mortalium, spectaculo intentos aut qui circum adstabant, praeceps trahit atque operit. et illi quidem quos principium stragis in mortem afflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugere. miserandi magis quos abrupta parte corporis nondum vita deseruerat; qui per diem visu, per noctem ululatibus et gemitu coniuges aut liberos noscebant. iam ceteri fama exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari. etiam quorum diversa de causa amici aut necessarii aberant, pavere tamen; nequedum comperto quos illa
63 vis perculisset, latior ex incerto metus. ut coepere dimoveri obruta, concursus ad exanimos complectentium, osculantium; et saepe certamen, si confusior facies, sed par forma aut aetas errorem agnoscentibus fecerat. quinquaginta hominum milia eo casu debilitata vel obtrita sunt; cautumque in posterum senatus consulto ne quis gladiatorum munus ederet, cui minor quadringentorum milium res, neve amphitheatrum imponeretur nisi solo firmitatis spectatae. Atilius in exsilium actus est. ceterum sub recentem cladem patuere procerum

4. *praeceps*] sic M, non *in praeceps*, ut est in edd. quibusdam. adde 6 17. Ern.

5. *ut tali sorte*] brevitatis studium fecit ut hic interpretes haererent. etiam Freinshemius non satis assecutus est, explicans effugisse cruciatum, quoad in tali casu potuerint. plenum erat: *et illi quidem — adflixerat, ut tali sorte, felices, qui cruciatum effugissent.* hoc res et sequens *miserandi magis* desiderat. sed illud *felices* intelligendum reliquit Tacitus. Ern.

7. *qui per diem*] sive illi ipsi de quibus ante, sive alii, expertes quamvis mali, qui interdiu videbant, noctu audiebant miserias suorum. Ern.

14. *sed* M: editi *et*.

15. *quinquaginta*] nihil mutemus. Suetonius et Orosius 7 4 *supra* viginti hominum millia periisse eo casu aiunt; noster quinquaginta, sed latius sumens, debilitatos, non solum obtritos. Lips.

17. *gladiatorum manus* M: vulgo *gladiatorium munus*.

18. *quadringentorum millium*] Lipsii computatio ad 10000 Philippeos argenteos redegit: sed imperialibus totidem nummis maxime respondere eam summam putat Freinshemius. haudquaquam. immo si materiae sinceritas et praestantia comparetur, ne Philippi quidem sufficient; tantum abest ut imperiales. quadringenta sunt centum millia denarium sive drachmarum. drachmam autem vel denarium esse octavam partem imperialis nummi concessit ad 1 17 6. decem igitur millia imperialium non assurgunt ultra 80000 drachmarum, hoc est 320000 nummum sestertium. at Philippus decem denariis aut drachmis respondet. ergo 10000 Philippeum sunt 100000 denarium, quadringenta millia nummum sestertium. Gron. ceterum hic modus pecuniae muneris ipsius facultatem dat, non amphitheatri struendi. Ern.

domus, fomenta et medici passim praebiti; fuitque urbs per illos dies, quanquam maesta facie, veterum institutis similis, qui magna post praelia saucios largitione et cura sustentabant.

64 Nondum ea clades exoleverat, cum ignis violentia urbem ultra solitum affecit, deusto monte Caelio; feralemque annum ferebant, et ominibus adversis susceptum principi consilium absentiae, qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes, ni Caesar obviam isset tribuendo pecunias ex modo detrimenti. actaeque ei grates apud senatum ab illustribus famaque apud populum, quia sine ambitione aut proximorum precibus ignotos etiam et ultro accitos munificentia iuverat. adduntur sententiae ut mons Caelius in posterum Augustus appellaretur, quando cunctis circum flagrantibus sola Tiberii effigies, sita in domo Iunii senatoris, inviolata mansisset. evenisse id olim Claudiae Quintae, eiusque statuam vim ignium bis elapsam maiores apud aedem matris deum consecravisse. sanctos acceptosque numinibus Claudios, et augendam caerimoniam loco
65 in quo tantum in principem honorem dii ostenderent. haud

2. *instituti* M. Livius 2 47: *neque immemor eius quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos dividit patribus. Fabiis plurimi dati; nec alibi maiore cura habiti.* Iustinus 28 4 de Spartanis post pugnam ad Sellasiam bello Cleomenico: *patentibus omnes domibus saucios excipiebant, vulnera curabant, lapsos reficiebant.* Gron.

7. *omnibus* M: perinde 5 4, *omnia* 6 37.

11. *sine ambitione*] nihil gratiae tribuens, sed necessitati omnia. sic Cicero *ambitiosas preces* opponit *necessariis.* tirones videant Clav. Cic. in h. v. Ern.

13. *Augustus appellaretur*] v. Suet. 48. Lips.

16. *Claudiae Quinctiae*] duo nomina gentilitia huic feminae? non est Romanum. scribo *Claudiae Quintae.* Tertia, Secunda, Quarta, Quinta, mulierum agnomina ab ordine nascendi. ita Livio 40 37: *Calpurnius Piso necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur.* in vetusto lapide *Quarta Livia*, et alibi *Quinta Nonia.* eoque exemplo hic Quinta Claudia. iudicium meum firmat historia, quia ApClaudio huius patri quinque filiae fuerunt. Cic. Cat. 11: *quattuor robustos filios et quinque filias Appius regebat et senex et caecus.* male ergo in scriptore de Viris illustribus Livia Claudia. quod ad historiam hanc miraculumque, habes apud solum, nisi aberro, Valerium 1 8 11: *possunt et illa miraculorum loco poni . . . quod QClaudiae statua in vestibulo templi matris deum posita, bis ea aede incendio consumpta, prius PNasica Scipione LBestia, item MServilio et LLamia consulibus, in sua basi flammis intacta stetit.* Lips. sic e M restituit Pichena. Ern.

18. *augendam caerimoniam*] i. e. sanctitatem, nomine Augusti imponendo. Freinshemius ad consecrationem loci refert. sed illud, opinor, suffecerit. Ern.

19. *ostenderint* vulgo.

fuerit absurdum tradere montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis silvae frequens fecundusque erat, mox Caelium appellitatum a Caele Vibenna, qui dux gentis Etruscae cum auxilium appellatum tavisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco, seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. cetera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitavisse, unde Tuscum vicum e vocabulo advenarum dictum.

66 Sed ut studia procerum et largitio principis adversum

3. *Caele Vibenna*] mutant annales in nomine, in tempore, in re. nomen illi Caelem noster et Varro faciunt 4 8, Caelium Dionysius 2 36 et tabula Claudiana, quae Lugduni. tempus adventus eius ad Romulum Varro et Dionysius rettulere, ad Tarquinium Tacitus et Claudius in tabula dicta. Festus, ut Fragmenta sunt, de Tarquinio item inseruit, sed dispescuit nomen, et Caelem ac Vibennam facit duos fratres. in re ipsa, Dionysius Romam migrasse eum impulsum Romuli fama, Tacitus auxilii ferendi causa, Claudius exactum varia fortuna pulsumque describunt. tabulae illius Claudianae verba digna adscribi. Lips. v. Exc. ad 11 24.

4. *appellatum * tauisset*] haec scriptura, aiunt, codicis M, (quam servavere Beroaldus et Alciatus). varie restituunt. putem τὸ *appellatum* e priore linea repetitum frustra delendumque. ita legerim, *cum auxilium tulisset*. Lips. varie tentatus a viris doctis. Aldus edidit *appellitavisset*, ut Rhenanus coniecit: non enim uno loco ita fecit Aldus. *ductavisset* coniecere Ferrettus, Vertranius. *ad bella tum ductavisset* Pichena et Acidalius. Faernus *appellatus tulisset*; quod probare videtur Ursinus. *appellatus* probo. *ductavisset* est verbum Sallustianum Iug. 70, ubi v. Cortius; quo noster etiam utitur H. 2 100. *auxilium appellari* quoque est bona phrasis. sic tribuni dicuntur appellari, sc. auxilium. obstat quod *ductare exercitum* est ducere exercitum, praeesse exercitui, cum hic desideretur potius *adducere*. conieci aliquando: *cum auxilium ab illo*, sive *belli*, *tentavisset* sc. rex Romanus, vel *tentavissent* Romani, e Virgilii Aen. 3 146: *unde laborum tentare auxilium iubeat* i. e. petere. sed potius accipiendi verbum desideratur quam petendi. Chifletius coniecit (in ep. ad Lips. t. 1 p. 728. Coll. Burm.) *cum in auxilium appellatus itavisset*. non placet. Ern.

8. *unde Tuscum vicum*] aliter visum Livio, qui 2 14 cognominatum vult a reliquiis exercitus Porsenae, qui e fuga receperant se Romam, victi ad Ariciam a Cumanis. *pars*, inquit, *perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes et fortuna et specie supplicum delati sunt. . . . his locus ad habitandum datus, quem deinde Tuscum vicum appellarunt.* Varro item leviter dissentit. *hi post Caelis obitum*, inquit, *quod nimis munita loca tenerent neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum. ab eis dictus vicus Tuscus, et ideo ibi Vortumnum stare, quod is deus Etruriae.* de Vortumno quod ait, confirmat Propertius 4 2 3. *Tuscus ego, Tuscis orior, nec poenitet inter proelia Volscinos deseruisse focos.* ubi perperam *Volscinos*, quia Volsci in Etruria non fuerunt. libri mss *Volsonos*, quos sequor, aut certe *Volsinios*. Lips.

10. *adversis casuum* coniicit Muretus. sic 3 24: *illustrium do-*

casus solatium tulerant, ita accusatorum maior in dies et infestior vis sine levamento grassabatur; corripueratque Varum Quintilium, divitem et Caesari propinquum, Domitius Afer, Claudiae Pulchrae matris eius condemnator, nullo mirante quod diu egens et parto nuper praemio male usus plura ad flagitia accingeretur. Publium Dolabellam socium delationis exstitisse miraculo erat, quia claris maioribus et Varo connexus suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. restitit tamen senatus et opperiendum imperatorem censuit; quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

67 at Caesar dedicatis per Campaniam templis, quanquam edicto monuisset ne quis quietem eius irrumperet, concursusque oppidanorum disposito milite prohiberentur, perosus tamen municipia et colonias omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium milium freto ab extremis Surrentini promontorii diiunctam. solitudinem eius placuisse maxime crediderim, quoniam importuosum circa mare, et vix modicis navigiis pauca subsidia; neque appulerit quisquam nisi gnaro custode. caeli temperies hieme mitis, obiectu montis quo saeva ventorum arcentur; aestas in Favonium obversa et aperto circum pelago peramoena. prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret. Graecos ea tenuisse Capreasque Telebois habita-

mum adversa solatio adfecit DSilanus. Ern. *telerant* M.

2. *Varum Quinctilium*] censeo filium esse infelicis patris, qui in Germania caesus. sed quomodo Caesari propinquus? credo, quia Germanici filiam duxerat uxorem. Seneca 1 Controv. 1 3: *declamaverat apud illum hanc controversiam Varus Quinctilius, tunc Germanici gener et praetextatus.* itaque absocer illi Tiberius fuit. an etiam propinquus alia de causa? puto, quia Claudia Pulchra, Vari mater, sobrina Agrippinae dicitur supra. nec tamen ultra repperi. Lips.

4. *Claudiae — condemnator*] supra c. 52. adde de v. *condemnare* supra dicta. Ern.

7. *conixius* M.

14. *Capreas*] scholiastes Iuvenalis (ad haec poetae 10 93: *angusta Caprearum in rupe sedentis*) *sedentis*, inquit, *significat et divem turpiter vixisse Capreis Tiberium.* corrige *et diu et turpiter.* Lips. mox *promuntirii* M. infra, 6 50, *promunturium*, 14 4 et 15 45 *promuntorium.*

18. *pauca subsidia* i. e. stationes et tutiora loca, in quibus naves subsidere et suffugium habere possent. Lips. sic et Turneb. Adv. 3 9. Ern.

23. *Telebois habitatas*] ideo Teleboae pro ipsis Capreis Ausonio: *viridesque resultant Teleboae.* Virgilius causam nominis tangit Aen. 7 735: *Teleboum Capreas dum regna teneret.* emit, sive permutavit eas cum re pub ica Neapolitanorum imp. Augustus, traditis earum

tas fama tradit. sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus et molibus insederat, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultos in luxus et malum otium resolutus. manebat quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in urbe suetus acrius turbabat non iam occultis adversum Agrippinam et Neronem insidiis. quis additus miles nuntios, introitus, aperta secreta, velut in annales referebat; ultroque struebantur qui monerent perfugere ad Germaniae exercitus, vel celeberrimo fori effigiem divi Augusti amplecti populumque ac senatum auxilio vocare. eaque spreta ab illis, velut pararent, obiciebantur.

68 Iunio Silano et Silio Nerva consulibus foedum anni principium incessit tracto in carcerem illustri equite Romano,

vice Pithecusis sive, ut Suetonius appellat, Aenaria, Aug. 92. notat Dio 52 43, et clare Strabo 5 p. 248. ab hac caussa ergo Capreae in censu Caesarum. quam Tiberius 12 villarum nominibus insedit, ait noster. iis villis nomina fuisse censeo 12 deorum ex Suetonio, qui Capreis adsignat *villam cui nomen Iovis*, c. 65. sed et Pharus in ea insula, usui nautis. idem c. 74: *turris Phari terrae motu Capreis concidit*; quod ponit inter omina Tiberianae mortis. exstructa iterum, ex his Statii versibus: *Teleboumque domos, trepidis ubi dulcia nautis lumina noctivagae tollit Pharus aemula lunae.* Lips. sine adspiratione hoc nomen scribendum recte monuit Ryckius. Ern.

1. *duodecim villarum*] neque corrigendum aliquid censeo, nec tamen satisfaciunt interpretationes, quas adhuc editas vidi. *duodecim villarum nominibus et molibus* est duodecim villis clarorum nominum ob veteres possessores, nec minus substructionum magnificentia conspiciendis. Gron. recte Gronovius, nisi quod non clara nomina ob veteres possessores intelligenda, sed quaecunque, etiam deorum. nam *villa Iovis* diserte apud Suetonium commemoratur. Ern.

3. *occultior*] scribo *occultos*. quanto magis olim intentum, tanto magis nunc resolutum dicit in luxus occultos et malum otium. Gron. verissime. Ern.

7. *additus miles*] honoris specie additos putat Pichena, revera ad custodiam. sed honoris species non convenit apertis Seiani insidiis. ceterum hic potius est ut dicamus *addendi* verbum exquisitius dici cum significatione in deteriorem partem, de qua laudavi ad c. 60 Gronovium ad Senecam. Plautus Aulul. 3 6 20: *Argus, quem quondam Iovi Iuno custodem addidit.* sic capio Virg. G. 1 150: *mox et frumentis labor additus* i. e. mox frumenta a variis malis coeperunt infestari, ut sequentia docent, velut rubigine, carduo, lolio. sed etiam 6 14 *custodes additi* occurrunt, sine tali vi, ut opinor, et clare 13 18. Ern.

9. *celeberrimo fori*] non tam celeberrima fori parte, ut apud Suet. Aug. 1: *celeberrima parte oppidi* (etenim quorsum diceret effigiem Augusti celeberrima fori parte esse, quod quisque sciebat?) quam *frequenti foro*, sive quo tempore forum plenissimum est hominibus, qui adcurrere, misereri, opem ferre possunt. mox haud scio an melius *ab* deleatur: *eaque spreta illis — obiiciebantur.* Ern.

12. *Silio*] Perizonius (ep. ad Heins. coll. Burm. t. 4 p. 760) *Silianum*

Titio Sabino, ob amicitiam Germanici: neque enim omiserat coniugem liberosque eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes unus, eoque apud bonos laudatus et gravis iniquis. hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petitius Rufus, Marcus Opsius praetura functi adgrediuntur, cupidine consulatus, ad quem non nisi per Seianum aditus; neque Seiani voluntas nisi scelere quaerebatur. compositum inter ipsos ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent, deinde accusationem inciperent. igitur Latiaris iacere fortuitos primum sermones, mox laudare constantiam, quod non, ut ceteri, florentis domus amicus afflictam deseruisset; simul honora de Germanico, Agrippinam miserans, disserebat. et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrimas, iunxit questus, audacius iam onerat Seianum, saevitiam superbiam spes eius. ne in Tiberium quidem convicio abstinet. iique sermones, tanquam vetita miscuissent, speciem artae amicitiae facere. ac iam ultro Sabinus quaerere Latiarem, ventitare domum, dolores suos quasi ad fidissimum deferre.

69 consultant quos memoravi, quonam modo ea plurium auditu acciperentur. nam loco in quem coibatur, servanda solitudinis facies; et si pone fores assisterent, metui

verum putat, cum patre Silio natus, ab A Nerva adoptatus fuerit, et filius, de quo 15 48, a Phlegonte Mirab. 23 corrupte Σιλανιανὸς, in inscriptione vetere diserte *Silianus* vocetur; et sic ibi legi vult Lipsius. ad quem locum plura. vide tamen dicta ad Ann. 1 breviar. Ern.

1. *Titio*] Titum praenomen illi dat Plinius 8 61. *Ap Iunio*, ait, *P Silio coss cum animadverteretur ex caussa Neronis, Germanici f, in T Sabinum et servitia eius.* Lips.

4. *gravis iniquis*] est, ut opinor, invisus iis qui odissent eos. mox restitui veterem lectionem *Petitius* pro Lipsii *Petilius*, quod id nomen in inscriptionibus pluribus apud Muratorium recitavi. Ern.

7. *quaerebatur*] eleganter pro *parabatur*, *parari poterat.* Virg. Aen. 4 647: *non hos quaesitum munus in usus* i. e. repertum, paratum. c. 74: *Seiani congressus per ambitum et societate consiliorum parabatur.* 6 4: *sic Regulo salus et Trioni dilatio exitii quaesita* i. e. parata. Ern.

15. arbitror legendum *iunxitque questus; que* absorbuit prima in *questus.* Ern.

18. *facere*] Muretus et Faernus legebant *fecere.* placet. *tamquam vetita miscuissent* est, tamquam consilia prava agitassent aut socii scelerum fuissent. Ern.

22. *metus — suspicionis erat*] haec est Rhenani coniectura. M lectio et veterum edd est *metus — suspiciones erant.* [immo M *suspicionis*]. mihi *metus visus* aliquid duri habere videtur. quid si Tacitus dedit: *metu visus, sonitus, aut forte ortae suspiciones erant*, sive etiam *metui*, unde *metus* facile fieri potuit. Ern.

visus sonitus aut forte ortae suspiciones erant. tectum inter et laquearia tres senatores, haud minus turpi latebra quam detestanda fraude, sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domum et in cubiculum trahit; praeteritaque et instantia, quorum affatim copia, ac novos terrores cumulat. eadem ille et diutius, quanto maesta, ubi semel prorupere, difficilius reticentur. properata inde accusatio, missisque ad Caesarem litteris ordinem fraudis suumque ipsi dedecus narravere. non alias magis anxia et pavens civitas, egens adversum proximos: congressus, colloquia, notae ignotaeque aures vitari; etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.

70 sed Caesar sollennia incipientis anni calendis Ianuariis epi-

1. *tectum inter et laquearia*] di deaeque auctores perdant tam scelestae fraudis, cuius tamen exemplum ab Ephoris esse moneo inventum, Pausaniam Spartae regem cum ad Ephoros detulisset Argilius quidam proditionis et occultae cum rege societatis, eamque in rem litteras eius ostendisset. ut tamen ipsi coram ea audirent cognoscerentque, commenti fraudem sunt, ut in templum perfugeret Argilius quasi ad aram, ubi Pausaniae in os haec exprobraret, apud conscium non negaturo; Ephori autem in occulto laterent, duplici quodam tabulato disclusi. pete haec a Thucydide disertim narrante I 133. nec dubitabis quin perfidiae novum exemplum sit a facto illo. Lips. Cicero Topicis: *multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Staterio nuper accidit, qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis in iudiciumque prolatis rei capitalis iure damnatus est.* Gron. aptius exemplum e Valer. M. 6 7 2 attulit IGronovius, ubi *inter camaram et tectum cubiculi abditi memorantur.* de camara, sive laqueari tectis subiuncto, v. dicta ad Suet. Ner. 34. Ern.

8. *quanto*] *quanto* M.

11. *egens*] litterula addita restituo *tegens.* dictio similis in Cicerone, pro Roscio Am. 40: *tecti esse ad alienos possumus: socium vero cavere qui possumus?* Lips. alii aliter tentant. frustra omnes. coniectura est, non veterum librorum lectio egit, *etiam*, ut vult Muretus; quod alioqui bonum sensum efficeret. vulgatum defendit IGronovius, intelligens *fide*, qua destituta civitas merito *egens* dicatur; quod an aliis placeat, nescio. ego intelligam potius *consilii.* nesciebant homines an etiam proximis satis crederent. simile est, quod c. 74 dicit: *anxia erga Seianum.* sed facile largiar locum sanum non esse. Ern.

14. *sollennia incipientis anni*] illudit nobis vir doctus (Vertranius), dum interpretatur Tiberium ipso calendarum die a senatu populoque strenas per epistolam exegisse, et id multis verbis. quanto proclivius et verius erat dicere Tiberium initio epistolae *praefatum* (ita scripserim, quam *precatum*) de calendis novi anni, quae festae et sacrae vulgo? nec *precatus* damno sententia ista, ut sacra auspiciaque eius diei prima epistola veneratus Caesar sit. ita supra legi: *sed principio litterarum veneratus deos.* sane dies ille, siquis alius, religiosus in vulgus. Plinius 28 5: *primum incipientis anni diem laetis precationibus invi-*

stula precatus, vertit in Sabinum, corruptos quosdam libertorum et petitum se arguens, ultionemque haud obscure poscebat. nec mora quin decerneretur; et trahebatur damnatus, quantum obducta veste et adstrictis faucibus niti poterat, clamitans sic inchoari annum, has Seiano victimas cadere. quo intendisset oculos, quo verba acciderent, fuga, vastitas; deseri itinera, fora. et quidam regrediebantur ostentabantque se rursum, id ipsum paventes quod timuissent. quem enim diem vacuum poena, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis

cem faustum ominamur. templa aperiebant, vota concipiebant pro sua quisque publicaque salute. Prudentius in Symm. 1 237: *Iano etiam celebri de mense litatur auspiciis epulisque sacris; quas inveterato, heu miseri! sub honore agitant, et gaudia ducunt festa calendarum.* vide et Ovid. Fast. 1 175. sed et ludi tum in palatio. Iulianus Misopog. p. 339: εἴργω τῶν θεάτρων ἐμαυτὸν ὑπ' ἀβελτηρίας, οὐδ' εἴσω τῆς αὐλῆς παραδέχομαι τὴν θυμέλην, ἔξω τῆς νεομηνίας τοῦ ἔτους. at de stipe strenisque quae est ratio? cum adeo aversatus eum morem Tiberius sit, homo alias abhorrens omnes eiusmodi vitae amoenitates, ut plerumque extra urbem calendis ipsis egerit, ne admitteret strenas. clare Dio 57 8: τούτου τ' οὖν ἕνεκα ἔξω που ταῖς νουμηνίαις διῆγε, καὶ ἵνα μηδένα τῶν ἀνθρώπων ἄσχολον περί τε τὰς νέας ἀρχὰς καὶ περὶ τὴν ἑορτὴν ἔχοντα ποιῇ, ἢ καὶ ἀργύριον παρ' αὐτῶν λαμβάνῃ. οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τὸν Αὔγουστον ἐπὶ τούτῳ ἐπῄνει διὰ τὸ πολλὴν δυσχέρειαν ἐν αὐτῷ, πολλὴν δὲ καὶ ἀνάλωσιν ἐκ τῆς ἀντιδόσεως γίγνεσθαι. religionem et auspicia calendarum illustrabit etiam hic DMaximi locus, viri docti, vetusti (aevum illius ante mille annos), e sermone cui titulus *de calendis Ianuariis increpatio.* in quo multa apposite in hanc vanitatem; et istud: *novum annum Ianuarias appellant calendas, cum vetusto semper errore et horrore sordescant. auspicia etiam vanissimi colligere se dicunt; ac statum vitae suae inanibus indiciis aestimantes per incerta avium ferarumque signa imminentis anni futura rimantur, cum utique apud deum solum sit notitia futurorum.* at de epulis illo die, vide omnino epist. 64 (22) DAugustini ad Aurelianum. Lips. *Ianuarias* edidit Beroaldus, quem ceteri secuti sunt. in M est *Ianuarius*, unde *Ianuariis* debebat edere, ut nos post IGronovium fecimus. Ern.

6. *acciperent* M.

fuga] auctor vitae Lucani: *adeo ut quondam in latrinis publicis, clariore strepitu ventris emisso, hemistichium Neronianum maxima consessorum fuga pronuntiarit "sub terris tonuisse putes."* Gron.

9. *inter sacra et vota*] nihil enim triste publice privatimque primo illo die patrabant, nedum ut punirent. Plutarchus in Mario p. 482: καὶ προσελθὼν (ὁ Μάριος) αὐταῖς καλάνδαις Ἰανουαρίαις, ἔτους ἀρχῇ, Σέξτον τινὰ Λικίννιον κατεκρήμνισεν· ὃ κἀκείνοις καὶ τῇ πόλει τῶν αὖθις ἐδόκει κακῶν γεγονέναι σημεῖον μέγιστον. nec mirum, si Romani diem illum eximium habuerint a poena; quippe qui omnes dies festos. Seneca pater Exc. controv. 5 4: *accusatus est a fratre parricidii et damnatus. diebus festis intercedentibus poena ex lege dilata est.* Suetonius de Tiberii saevitia 61: *nullus a poena hominum cessavit dies, ne religiosus quidem et sacer.* Philo Iudaeus contra Flaccum p. 976: τοῖς ὀρθῶς πολιτευομένοις τῶν ἀρχόντων . . . ἔθος ἐστὶ μηδένα κολάζειν τῶν

abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? non imprudentem Tiberium tantam invidiam adisse: quaesitum meditatumque ne quid impedire credatur quo minus novi magistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant. secutae insuper litterae grates agentis quod hominem infensum rei publicae punivissent, adiecto trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias, nullo nominatim compellato; neque tamen dubitabatur in Neronem et Agrippinam intendi.

71 Ni mihi destinatum foret suum quaeque in annum referre, avebat animus antire statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius ceterique flagitii eius repertores habuere, non modo postquam Gaius Caesar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio; qui scelerum ministros ut perverti ab aliis nolebat, ita plerumque satiatus, et oblatis in eandem operam recentibus, veteres et praegraves afflixit. verum has atque alias sontium poenas in tempore trademus. tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, petendum a principe ut metus suos senatui fateretur amoverique sineret. nullam aeque Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis quam dissimulationem diligebat. eo aegrius

κατακρίτων, ἄχρις ἂν αἱ ἐπιφανεῖς γενέθλιοι καὶ πανηγύρεις αὗται τῶν ἐπιφανῶν σεβαστῶν διεξέλθωσιν. similis Athenis lex, ut in morte Socratis Xenophon expressit, Mem. 4 8: *ἀνάγκη μὲν γὰρ ἐγένετο αὐτῷ μετὰ τὴν κρίσιν τριάκοντα ἡμέρας βιῶναι διὰ τὸ Δήλια μὲν ἐκείνου τοῦ μηνὸς εἶναι, τὸν δὲ νόμον μηδένα ἐᾶν δημοσίᾳ ἀποθνήσκειν, ἕως ἂν ἡ θεωρία ἐκ Δήλου ἐπανέλθῃ.* sed et videntur Romani etiam in bello, per calendas istas, abstinuisse ab armis. subindicat Appianus B. C. 5 34: *νουμηνίας δὲ ἔτους ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν οὔσης, φυλάξας ὁ Λούκιος τὴν ἑορτὴν ὡς ἀμελείας τοῖς πολεμίοις αἰτίαν, ἐξέθορε νυκτὸς ἐπὶ τὰς πύλας αὐτῶν.* Lips.

1. *imprudentem*] scriptus codex *prudentem*; sed male. obiicit libere Sabinus, de industria et consulto Tiberium haec patrare, ut omnibus constaret omni tempore omnia in reos licere. ita nemo excuset, inquit, tamquam ignarus aut incogitans hunc diem polluisset. Lips. non Sabinus ista dixit, sed homines vulgo cogitavere, ideoque timuere. I Gronovius defendit *non prudentem*, et servat, sed ita, ut interrogative capiat. quod probare non possum. si Tacitus dixit *non prudentem invidiam adiisse?* inepte subiiciuntur ista: *quaesitum meditatumque*, praeterquam quod interrogatio ab hoc contextu aliena est. Ern.

10. *anteire* vulgo, ut 5 10 *anteiret*.

11. de Opsio in his libris nihil: de Latinio habes 6 4. Lips.

15. *et pr.*] Groslotius *ut pr.* Ern.

17. *matertera erat*] nimirum quia Vipsania uxor Asinii, consanguinea Agrippinae soror, i. e. eodem patre Vipsanio natae ambae, diversa matre. vide nostrum stemma. Lips.

19. *ut rebatur*] ad sequentia refer. putabat hanc virtutem esse, non erat. Lips.

accepit recludi quae premeret. sed mitigavit Seianus, non Galli amore, verum ut cunctationes principis opperiretur, gnarus lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta coniungere.

Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus convictam adulterii damnaverat, proieceratque in insulam Trimerum, haud procul Apulis littoribus. illic viginti annis exsilium toleravit, Augustae ope sustentata; quae florentes privignos cum per occultum subvertisset, misericordiam erga afflictos palam ostentabat.

72 Eodem anno Frisii, transrhenanus populus, pacem exuere, nostra magis avaritia quam obsequii impatientes. tributum iis Drusus iusserat modicum, pro angustia rerum, ut in usus

2. *contationes* non apte aut recte *aperiri* mihi dicuntur, sive quis mallet *operiri*. ego *cogitationes* magis scribam. tum explico, Seianum mitigasse Tiberium, quia non nolebat frigus et lentitudinem illam excitari ac cogitationes eius produci; ut denique voti sui compos fieret, duobus illis afflictis. quod praevidebat fore ut Tiberius occultam adhuc iram promeret, et atroce facto ostenderet, cum non ultra lateret. et sane ita evenit, statimque initio anni proximi duo illi (Agrippina et Nero) accusati et damnati. an quis etiam *operirentur* mallet? tum esset, mitigasse ideo Seianum, quia nondum maturum videbatur sensus principis aperiri, excusavitque Asinium eius dicti; ut scilicet maius odium mora conciperet, et denique tristibus factis efferret. Lips. quidquid occinant, verum censeo *opperiretur*, quod Mureto placuit. hoc est, ut subserviret ingenio principis et specie clementiam suadentis daret ei occasionem contandi differendique Gallum in maturius odium, sciens illum gaudere mora et quodam tractu consiliorum; postquam decresset, non poenitere, sed a verbis immitibus ad saeva supplicia procedere. sustinebat igitur ad tempus, donec maior et accumulata offensio uno impetu Gallum prosterneret. sed et supererat Iulia Augusta, cuius ambo ad exserendum omne odium in domum Germanici mortem avide exspectabant. Gron. certe totum illud, quod sequitur usque ad *coniungere*, clarum est, si quis attendat, ad solum Asinium Gallum pertinere. quod si est, neque *aperirentur* neque *operirentur* locum habet. *opperiretur* etiam Ryckio non displicet. Ern.

5. *Iulia*] Iuliae filia, quae nupta Aemilio Paullo. scholiastes Iuvenalis in Sat. 6 158 *a barbaro relegatam* scribit: sed corrigendum *ab avo*. Lips.

7. *Trimerum*] sic M et veteres edd habent, estque adhuc in Lipsianis. Freinshemius recepit *Tremetum*, quia hodie est *Tremiti*, quod deinde in alias propagatum est, donec vetus *Trimerum* restituit Gronovius. Ern.

12. *tributum iis iusserat*] pro tributum imposuerat. neque vero hoc exemplo patet *iubere* dativo iungi, de quo infra, cum praecipiendi vim habet. sed dicitur hic, ut apud Livium *imperium alicui iubere*, et similia, in quibus intelligitur *esse* aut simile quid, 26 41, ubi v. Dukerus. Ern.

13. *in usus militares*] nempe ad scuta, ad tentoria militum, etiam ad machinarum paratum. simile tributum in Bosporo, tempore Graecanicorum imperatorum, pensum Cedrenus docet ad a. C. 527, et ap-

militares coria boum penderent, non intenta cuiusquam cura quae firmitudo, quae mensura, donec Olennius e primipilaribus regendis Frisiis impositus terga urorum delegit quorum ad formam acciperentur. id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quis ingentium beluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. ac primo boves ipsos, mox agros, postremo corpora coniugum aut liberorum servitio tradebant. hinc ira et questus, et postquam non subveniebatur, remedium ex bello. rapti, qui tributo aderant, milites et patibulo affixi. Olennius infensos fuga praevenit, receptus castello, cui nomen Flevum; et haud spernenda illic civium sociorumque manus littora
73 Oceani praesidebat. quod ubi Lucio Apronio inferioris Germaniae propraetore cognitum, vexilla legionum e superiore provincia, peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit, ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit, soluto iam castelli obsidio et ad sua tutanda digressis rebellibus. igitur proxima aestuaria aggeribus et pontibus traducendo graviori agmini firmat. atque interim repertis vadis alam Canninefatem, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet; qui

pellat τὰς συντελείας τῶν βοῶν. addit autem (quam vere nescio) *Bosporo inde nomen esse*, ἀπὸ τοῦ τελεῖν Ῥωμαίοις κατ' ἔτος ἀντὶ χρημάτων βόας. lego et *equos datos a Dalmatis* in tributo, idque medio et inferiore aevo. Lips. adde de Mil. 5 5. Ern.

2. *e primipilaribus*] int. centurionibus; quorum quanta dignitas fuerit, ex h. l. facile intelligitur, tum ex aliis Taciti et Suetonii. vide Lipsium l. c. 2 8. Ern.

6. *modica domi armenta*] aliter est nostro aevo, et eminent. Lips.

9. *non subveniebat*] legendum *subveniebatur*, aut *nemo subveniebat*. Lips. sic et Rhenanus, Muretus et alii. receptum deinde *subveniebatur* a Pichena et aliis. servavi lectionem M, Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi cum IGronovio, quia explicari potest intellecto *Olennius*. utrum Tacitus dederit *subveniebat* necne pro certo non dixerim. Ern.

10. *tributo aderant*] int. exigendo; quorum opera, vi, tributum exercebatur. *adesse* Livio et Sallustio exquisite dicitur in deteriorem partem, ut vim, odium, ferociam, saevitiam indicet, quod huic loco valde aptum. Sall. Iug. 50: *infensi adesse atque instare*, ubi v. Cortius. si quis tamen malit simpliciter capere pro *adiuvare*, ut 12 1 *fautores aderant*, non valde repugnem. sed illud melius. Livius saepe *adesse* iungit dativo rei, posteriori sensu. v. Drakenb. ad 6 38. Ern.

11. *Flevum*] scribo libris Hist. Lips.

14. M, Beroaldus et Alciatus *propraetore*. post *propraetori* editum ab Rhenano, Aldo. *propraetore* reposuit IGronovius. sed v. ad 2 52. Ern.

vexilla leg.] v. ad 1 38. Ern.

20. *alam Canninefatem*] cuius mentio Vulsiniis in lapide (ap. Grut.

iam acie compositi pellunt turmas sociales equitesque legionum subsidio missos. tum tres leves cohortes, ac rursum duae, dein tempore interiecto alarius eques immissus. satis validi, si simul incubuissent, per intervallum adventantes neque constantiam addiderant turbatis et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni legato quintae legionis, quod reliquum auxiliorum, tradit. atque ille dubia suorum re, in anceps tractus, missis nuntiis vim legionum implorabat. prorumpunt quintani ante alios, et acri pugna hoste pulso recipiunt cohortis alasque fessas vulneribus. neque dux Romanus ultum iit, aut corpora humavit, quanquam multi tribu-

p. 385 1): *praef. equitum alae primae Cannanefatum.* Lips. sic scribitur etiam 11 18 in ed pr. Ern.

1. *pellunt*] Rhenanus sic emendavit pro *pelluntur*, quod est in M; idque Aldus ceterique secuti. sed IGronovius legendum potius censet *pellunt vi. turmae sociales* sunt equites ex alis, quae sunt sociorum. primo pars equitatus alarii impetum fecit, mox equitatus legionarius, tandem universus alarius eques. Ern.

3. *alarius*] rectissime Freinshemius ita rescripsit pro vulgato tum *acrius*, idque servatum sequentibus editoribus. sed in eo nescio an assentiendum sit viro doctissimo, quod equites alarios et legionum sic distinguit, ut illos ex sociis, hos e Romanis sumptos dicat. nam istis temporibus equitatus omnis e sociis videtur fuisse: sed dividebatur sic, ut pars adiungeretur legionibus, quarum olim quaeque equites trecentos habuerat alae nomine, post quingentos fere, pars cohortibus sociorum; qui equites alarii dicti. olim aliter fortasse fuit. nam Livius, qui 35 5 et 40 40 clare distinguit *legionarios equites* et *alarios*, in posteriori loco mox legionarios equites vocat Romanos. *alarii equites postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre* etc. sed licet fortasse *Romanos equites* interpretari, qui cum Romanis erant; ut illi *alarii* etiam *equites sociorum* dicuntur, non quia e sociis lecti (quamquam hoc quoque) sed quia cum ipsis pugnant. sic et Victorius ad Cic. ep. 2 17 iudicat. neque tamen hic aliquid pro certo affirmem. ceterum hoc loco refellitur Schelius, qui ad Hyginum p. 68 contra Salmasium disputans, legioni etiam sub imperatoribus equites trecentos attribuentem, negat Tacitum aut alium aetatis eius quae sub imperatoribus fuit scriptorem uspiam *legionarii equitis* mentionem fecisse, contenditque nullos alios nisi alarum equites illis temporibus fuisse, cum hic diserte *legionum equites* et *alarii* distinguantur; qui locus virum summum fugit. etiam H. 1 57 *equites legionis* occurrunt. equites legionum quidem fuere, idque concedere Salmasio debebat, sed non ex ordine equestri. idem tamen (diss. de agmine Vespasiani p. 298) corrigit se, et cum alas Pannonicas et Moesicas interpretatus esset equitatum legionum Pannonicae et Moesicae (de quo v. ad H. 3 2), addit: *hae alae quia ex civibus conscriptae et legionibus adiunctae, in inscriptionibus eius aetatis equites legionis etiam appellantur.* quod ait de civibus Romanis, dubium videtur, necdum idoneis locis inductus sum ut credam. nam legionibus etiam sociorum equites additos fuisse iam Caesaris et liberae rei publicae extremis temporibus, clarum est e loco Hirtii B. Alex. 34, ubi CnDomitius legioni xxxvi equites centum a Deiotaro totidemque ab Ario-

norum praefectorumque et insignes centuriones cecidissent. mox compertum a transfugis nongentos Romanorum, apud lucum quem Baduhennae vocant, pugna in posterum extracta confectos; et aliam quadringentorum manum, occupata Cruptoricis quondam stipendiarii villa, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

74 clarum inde inter Germanos Frisium nomen, dissimulante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. neque senatus in eo cura an imperii extrema dehonestarentur: pavor internus occupaverat animos, cui remedium adulatione quaerebatur. ita quanquam diversis super rebus consulerentur, aram clementiae, aram amicitiae, effigiesque circum Caesaris ac Seiani censuere; crebrisque precibus efflagitabant, visendi sui copiam facerent. non illi tamen in urbem aut propinqua urbi degressi sunt: satis visum omittere insulam et in proximo Campaniae adspici. eo venire patres, eques, magna pars plebis, anxii erga Seianum, cuius durior congressus, atque eo per ambitum et societate consiliorum parabatur. satis constabat auctam ei

barzane adiungit. nempe Romani onerosissima militiae in socios transtulere, inque his equitum praestandorum munus. Ern.

1. *insignes centuriones*] sunt quos alibi vocat *primorum ordinum*, primipilares. Ern.

3. *Baduhennae vocant*] a nomine deae Padae. hodie *Holt Pade*; de quo accurate dicentem vide Mensonem Altingium in Not. Batav. et Fris. ant. t. 1 p. 14. Ern.

10. *diversis* h. e. aliis quam de quibus relatio facta esset. Ern.

14. legendum est *degressi sunt*, non *digressi*. aliter est ante c. 73: *ad sua tutanda digressis rebellibus*. nam ibi non modo castellum relinquitur, sed homines etiam diversi abeunt, quod hic secus est. v. supra ad c. 49, 6 1, H. 2 51. Ern.

17. *per ambitum et societate consiliorum* est familiaris eius prensando et conscientia atque opera ad illa quae identidem machinabatur. neque enim *consiliorum* vocabulo accipio tantum illam summam consiliorum omnium de invadendo imperio, sed quaevis vel directo vel per cuniculos eo ducentia coepta; immo et nonnulla huc proprie non tendentia, et in quibus odio interdum solummodo aut libidini, ut solent potentiae impotentes, indulgebat. sed Freinshemius, quomodo, inquit, societas consiliorum iniri potuit ante congressum? quasi scelerum ministris et pretiosis emptoribus desint proxenetae, pararii, sequestres, commendatores. ne longius abeamus, Firmius Catus et Tiberius societatem coierunt perdendi Scribonii Libonis citra congressum 2 28. Suetonius Oth. 5: *ac primo quinque speculatoribus commissa est res; deinde decem aliis, quos singuli binos produxerant.* et plenae aulae, immo vita omnis, mirificis inter absentes, ignotos antehac aut etiam invisos, sociandorum consiliorum viis. Gron. Ryckius tamen Freinshemii interpretationem praefert, quasi plures societatem inter se innxissent, ut qui prius admissus esset, ceteris aditum pararet. Gronovius verum vidit. idque patet ex eo quod, qui ambitu et societate consiliorum parassent

arrogantiam foedum illud in propatulo servitium spectanti. quippe Romae sueti discursus, et magnitudine urbis incertum quod quisque ad negotium pergat: ibi campo aut littore iacentes nullo discrimine, noctem ac diem iuxta gratiam aut fastus ianitorum perpetiebantur, donec id quoque vetitum, et revenere in urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat; quidam male alacres, quibus infaustae ami-
75 citiae gravis exitus imminebat. ceterum Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, cum coram Gnaeo Domitio tradidisset, in urbe celebrari nuptias iussit. in Domitio, super vetustatem generis, propinquum Caesaribus sanguinem delegerat: nam is aviam Octaviam et per eam Augustum avunculum praeferebat.

LIBER QUINTUS.

Breviarium. Livia Augusta moritur, eoque Seiani potentia crescit. Agrippina et Nero principis litteris accusantur. nec multo post Seianus ipse detecta cupidine imperii pervertitur cum magna amicorum eius strage. (quae omnia Tacito singillatim tradita aevum abolevit.) falsus apud Cycladas Drusus se ostendit, sed diligentia et astu Poppaei Sabini capitur.

Haec gesta annis circiter tribus, CRubellio Gemino CFufio Gemino, MVinucio Quartino CCassio Longino, Tiberio Caesare quintum LAelio Seiano consulibus. Lips.

aditum, male alacres dicuntur Romam redisse, cum iis gravis infaustae amicitiae (quae societate consiliorum parta esset) exitus immineret. Ern.

1. *illum in propatibulo* M.

5. *fastus ianitorum perpetiebantur*] simile illud Ciceronis ad Div. 6 14: *cum omnem illius conveniendi indignitatem pertulissem.* ceterum est σύλληψις in his verbis, cum *perpetiebantur* proprie tantum τῷ *fastus* conveniat; cuius generis exempla iam supra notavimus. Ern.

idque] alii τὸ *que* explicant *quoque*, alii *quoque* corrigunt; quod probo. centies *quoque* in *que* mutatum et adiunctum voci praecedenti, ut *hodieque* pro *hodie quoque*. v. Burm. ad Suet. Claud. 19, Tit. 1, imprimisque Drakenb. ad Liv. 5 26. recepi nunc, quia vulgatum non est bene latinum, hoc cuilibet in mentem veniat fuisse dicendum. Ern.

7. *male*] perperam, stulte, sine causa, interpretatur Freinshemius. non male. malim tamen, re sibi perniciosissima laeti, ut *male ingeniosus*, qui, ut Ovidius ait Trist. 2 342, *in poenas suas ingeniosus est*, qui perit ingenio suo. sic *mala gaudia* Virg. Aen. 6 278, quae perniciem afferunt. atque hunc sensum sequentia desiderant. Ern. mox *infastae* M.

13. *aviam Octaviam*] quia filius LDomitii ex Antonia maiore. Antonia autem ex Octavia et MAntonio sata. avunculus ergo maior illi Augustus. est autem hic Domitius, qui pater principis Neronis. Lips.

Rubellio et Fufio consulibus, quorum utrique Geminus cognomentum erat, Iulia Augusta mortem obiit, aetate extrema, nobilitatis per Claudiam familiam et adoptione Liviorum Iuliorumque clarissimae. primum ei matrimonium et liberi fuere cum Tiberio Nerone, qui bello Perusino profugus, pace inter Sextum Pompeium ac triumviros pacta in urbem rediit. exin Caesar cupidine formae aufert marito, incertum an invitam, adeo properus ut ne spatio quidem ad enitendum dato penatibus suis gravidam induxerit. nullam posthac subolem edidit, sed sanguini Augusti per coniunctionem Agrippinae et Germanici adnexa communes pronepotes habuit. sanctitate domus priscum ad morem, comis ultra quam antiquis feminis probatum, mater impotens,

1. *Fufio* bene editur pro *Fusio*, quod veteres edd habent. nulli tum *Fusii*, ut bene docent viri docti passim ad Ciceronem et alibi. et sic habent etiam inscriptiones apud Fabrettum p. 217 et Muratorium ad a. 775: *CFufius Geminus*, *LRubellius Geminus.* sic et Pagius in Crit. Bar. et Noris. in Ep. Consul. Ern.

Burmannus ad Vell. 2 12 corrigit *Geminis*: adde Gronovium supra ad c. 28, ubi similiter pro *nomen utrique Vibius Serenus* volebat legi *nomen utrisque Quintis Vibiis Serenis*, et ad Livium 1 1. elegans est correctio, ut ibi quoque dixi, quam in Livio amplecterer; sed Tacitus sic pluribus locis. v. 11 4. unde nihil definire audeo. Ern.

2. *Iulia Augusta*] de cuius vitae annis dissensus est scriptorum. Plinius 14 8 annos ei tribuit 82. *Iulia*, inquit, *Augusta 82 annos vitae Pucino rettulit acceptos, non alio vino usa.* at Dio 58 1 ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ait, ἡ Λιουΐα μετήλλαξεν, ἓξ καὶ ὀγδοήκοντα ἔτη ζήσασα. sed labor ut Plinium e Dione corrigendum censeam. Lips.

3. *Liviorum Iuliorumque*] duas ergo familias complexa per adoptionem Livia. ipsa enim e Claudiis, unde et cognomen tenuit Drusillae. sed pater eius insertus adoptione in Livios, quod hic Tacitus voluit dictum. nec aliter accipies quod scriptum 6 51: *quamquam mater in Liviam et mox Iuliam familiam adoptionibus transierit.* non enim ipsa, sed pater; cui nomen apud Velleium 2 75 Livius Drusus Claudianus. vocat simpliciter Dio 44 48 Livium Drusum; et cum a Bruto stetisset, post pugnam Philippensem manus ait adtulisse sibi. clara haec e Suetonio Tib. 3: *ex hac stirpe (Claudia) Tiberius Caesar genus trahit, et quidem utrumque, paternum a TiNerone, maternum ab ApPulchro, qui ambo Appii Caeci filii fuerunt. insertus est et Liviorum familiae adoptato in eum materno avo.* ad quae verba tamen interpretes connivent. Lips. sic et Ryckius ad 6 51, Graevius ad Suet. l. c. sed quod dicunt adoptatum iam nata filia, id non necessarium statuere ob verba 6 51. alias etiam nepote iam nato factam adoptionem dicendum foret. nam et hic apud Suetonium dicitur insertus Liviorum familiae. Ern.

5. *perusinio* M.

10. *sanguini Augusti*] nam Germanicus Druso ortus Liviae sanguis, Agrippina ex Iulia sanguis Augusti. Lips.

13. *mater impotens*] non videntur mihi interpretes cepisse mentem Taciti. non enim ei *mater impotens*

uxor facilis, et cum artibus mariti, simulatione filii bene composita. funus eius modicum, testamentum diu irritum fuit. laudata est pro rostris a Gaio Caesare pronepote, qui mox
2 rerum potitus est. at Tiberius quod supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutata amoenitate vitae, magnitudinem negotiorum per litteras excusavit; honoresque memoriae eius ab senatu large decretos quasi per modestiam imminuit, paucis admodum receptis, et addito ne caelestis religio decerneretur: sic ipsam maluisse. quin et parte eiusdem epistulae increpuit amicitias muliebres, Fufium consulem oblique perstringens. is gratia Augustae floruerat, aptus adliciendis feminarum animis, dicax idem et Tiberium acerbis facetiis irridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memo-

indulgens iuri materno in liberos, et id extendens, quod Romae parvum aut nullum erat: sed indulgens στοργῇ et studio potentiae filii, cui adversus domum mariti et adversus rem publicam et adversus nepotem ex modestiore filio, omni bono maloque modo favit ac servivit. prorsus ut hic idem sit *mater impotens*, quod I 10 *gravis in rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca.* Gron.

1. *uxor facilis*] nemo melius explicaverit quam ipsa Livia, cuius hoc inter apophthegmata Dio recenset 58 2. *interrogante quodam qua ratione et arte Augustum ita sibi devinxisset ac paene subiecisset, respondit* ὅτι αὐτή τε ἀκριβῶς σωφρονοῦσα, καὶ πάντα τὰ δοκοῦντα αὐτῷ ἡδέως ποιοῦσα, καὶ μήτε ἄλλο τι τοῦ ἐκείνου πολυπραγμονοῦσα, καὶ τὰ ἀφροδίσια αὐτοῦ ἀθύρματα μήτε αἰσθάνεσθαι προσποιοῦσα. en facilitatem. Lips. adde Suet. Aug. 71. Ern.

cum artibus — composita] aut anguste aut laxe nimis capiunt. interpretor: et marito, cui erat difficile probari et bene comparatum haberi sive ipsi sive per famam ob magnas multiplicesque, interdum ambiguas, saepe bonas eius artes; et filio, quem dissociabilem et molestum reddebat tecta et obscura natura, unice respondens, conveniens, digna visa, et quasi a fatis lecta, quae utrumque, quantum erat salubre, temperaret. Gron. *bene composita* ductum, ut opinor, ab Horatio *bene compositum par.* Ern.

2. *diu irritum fuit*] v. Suet. Tib. 50 et 57. Ern.

8. *caelestis religio*] quam tamen postea ei tribuit Claudius effigie eius in templo Augusti consecrata, sacrisque, quae Vestales facerent, institutis; edicto etiam, ut per nomen eius feminae iurarent. Dio 60 5 et Suet. Claud. 11. exstant nummi, *divus Augustus pater.* caput radiatum, ara ante pedes. parte aversa *s. p. q. R. divae Iuliae Augusti fil.* carpentum, cui subiuncti duo muli. nec dubito quin consecrata haec Iulia habitu et nomine Iunonis. Prudentius in Symm. I 251: *adiecere sacrum, fieret quo Livia Iuno, non minus infamis thalami sortita cubile quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.* quamquam eo nomine adfecta a poetis etiam viva. Ovidius ex P. 3 1 145: *cum tibi contigerit vultum Iunonis adire.* ut autem Livia habitu Iunonis, sic Drusilla a Caio consecrata Veneris, cognomento Pantheae. auctor Dio 59 11. quo refero inscriptionem priscam (ap. Grut. 59 3) *Veneri caelesti Augustae sacr. Nummia C. f. Dorcas s. p. f. c.* Lips.

3 ria est. ceterum ex eo praerupta iam et urgens dominatio. nam incolumi Augusta erat adhuc perfugium, quia Tiberio inveteratum erga matrem obsequium, neque Seianus audebat auctoritati parentis anteire. tunc velut frenis exsoluti proruperunt, missaeque in Agrippinam ac Neronem litterae, quas pridem adlatas et cohibitas ab Augusta credidit vulgus: haud enim multum post mortem eius recitatae sunt. verba inerant quaesita asperitate: sed non arma, non rerum novarum studium, amores iuvenum et impudicitiam nepoti obiectabat. in nurum ne id quidem confingere ausus, arrogantiam oris et contumacem animum incusavit, magno senatus pavore ac silentio, donec pauci, quis nulla ex honesto spes, et publica mala singulis in occasionem gratiae trahuntur, ut referretur postulavere, promptissimo Cotta Messalino, cum atroci sententia. sed aliis a primoribus, maximeque a magistratibus, trepidabatur: quippe Tiberius etsi infense inve-
4 ctus, cetera ambigua reliquerat. fuit in senatu Iunius Rusticus, componendis patrum actis delectus a Caesare, eoque meditationes eius introspicere creditus. is fatali quodam motu (neque enim ante specimen constantiae dederat) seu prava sollertia, dum imminentium oblitus incerta pavet, in-

1. *vergens*] ita reposui et intellego cadentem aut praecipitem; non ultra in statu. vulgo *urgens*, quod saevum explicant, nescio quo exemplo. Lips. recte sane Pichena defendit *urgens* i. e. saevior ac violentior; quod Tacitus voluit. sed quaerit Lipsius, quo exemplo? satis est exemplorum, modo absit captio. *urgens* est premens, gravis, onerosa, iniusti iugi aut oneris. qua re? nempe ob saevitiam et violentiam. Varro: *qui pote plus, urget*. Iustinus 22 5: *nec enim moraturos in eius obsidione hostes, cum sua urgeantur* i. e. vexentur, male habeantur, in periculo sint. Gron. Virg. G. 1 146: *duris urgens in rebus egestas*. Cic. Tusc. 3 25: *opinio magni praesentis atque urgentis mali*. Ern.

6. *et*] Acidalius malebat *sed*. vulgatum verum. pluribus locis sic loquitur Tacitus, ut 6 21, ubi similiter Acidalius et alii *sed* corrigunt; quae loca omnia sic tentare non ausim. 11 5: *quadringentis numorum millibus Suillio datis, et cognita praevaricatione*. ibid. 38: *nec ille quaesivit, poposcitque poculum*. 12 30: *dum adipiscerentur dominationes, multa caritate, et maiore odio, postquam adepti sunt*. Ern.

10. *confringere* M.

18. *actis*] duplicia acta reperio, senatus populique. acta senatus alio nomine commentarii senatus, Tacito 15 74. acta populi alias diurna, alias publica. dixi distincte de utrisque, quia confundi video non a iuventute, sed et a doctis: dixi, inquam, in Exc. *A.* Lips.

21. *imminentium oblitus*] mala praesentia et pericula negligit prae futuris. plus scilicet timebat ab heredibus, quos destinabat, quam a Tiberio. Lips. mox *brevibus mo-*

serere se dubitantibus, ac monere consules ne relationem inciperent; disserebatque brevibus momentis summa verti posse, quandoque Germanicis titium paenitentiae senis. simul populus effigies Agrippinae ac Neronis gerens circumsistit curiam, faustisque in Caesarem ominibus falsas litteras et principe invito exitium domui eius intendi clamitat. ita nihil triste illo die patratum. ferebantur etiam sub nominibus consularium fictae in Seianum sententiae, exercentibus plerisque per occultum, atque eo procacius, libidinem ingeniorum. unde illi ira violentior et materies criminandi. spretum dolorem principis ab senatu, descivisse populum; audiri iam et legi novas conciones, nova patrum consulta;

mentis exquisite dictum. aptius alias et usitatius est *levibus*: sed voluit etiam temporis rationem habere. Ern.

3. *dandumque interstitium*] in M *quandoque Germanicis stitium* [immo *titium*] *paenitentiae senis.* posset elici *dandumque Germanicis interstitium* (sive placet *spatium*) *paenitentiae senis.* suadebat iste, saltem vel Germanicorum memoriae magnae (Drusi avi et filii, qui pater aut maritus horum) Germanicorum, inquam, memoriae hoc largiendum, ut spatium esset poenitentiae senis. posse enim illum ad bonam mentem redire, si tempus medium esset nec iussio eius statim patraretur. sane aliquid de Germanicis fuit, etsi locus fortasse non plenus. Lips. simillima est Boxhornii coniectura, *dandumque Germanico interst. p. s.* sed in utraque est aliquid duri. nam si *Germanicis* vel *Germanico* est dativus pendens a *dandum*, quo referetur *poenitentiae?* Rhenanus emendavit *dandumque interstitium poen.*, idque in textum receptum secuti sunt postea editores inde ab Aldo usque ad Ryckium et IGronovium, qui lectionem M reposuerunt. certe in hac emendatione male negligitur vox codicis *Germanicis.* mihi probabile videtur Tacitum scripsisse *dandumque in Germanicis spatium poenitentiae senis.* volebat dicere, quia res pertineret ad Germanicos, non esse festinandum; quae sententia huic loco valde convenit. v. supra 4 11. Germanicos non intelligo praecise filios Germanici iunioris, ut Broterius videtur putasse, qui *in Germanicis* ferri posse negat, sed ut Lipsius, de familia Germanicorum. ceterum in textum inferre non sum ausus. lacuna post haec apud Beroaldum Alciatum et Ryckium; mihi nihil amplius deesse videtur. Heinsium legisse *dandumque domui Germanici interstitium poenitentiae senilis*, didici ex ep. Graevii t. 4 coll. Burm. p. 505, idque placuisse Graevio, nisi quod *senis* tuebatur. Broterius coniicit: *quandoque Germanici stirpem, ubi spatium poenitentiae senis, resurgere.* Ern.

5. *festis*] Ursinus, PFaber (de Magg. Rom. c. 2) volebant *faustis.* idemque placet Burmanno ad Ovid. Met. 6 448, ubi etiam videndus Heinsius, qui locum Lucani 3 101, quo ad vulgatum defendendum hic utuntur, corrigit, quod in editione sua secutus est Burmannus. verum puto; atque sic etiam 12 extr pro *festis vocibus* legendum *faustis.* Ern.

11. distingue contra vulgus, *spretum dolorem principis ab senatu, descivisse populum.* Lips.

12. *nova* i. e. seditiosa, ad res novas pertinentia. Ern.

quid reliquum nisi ut caperent ferrum et, quorum imagines pro vexillis secuti forent, duces imperatoresque deligerent?
5 igitur Caesar repetitis adversum nepotem et nurum probris, increpitaque per edictum plebe, questus apud patres quod fraude unius senatoris imperatoria maiestas elusa publice foret, integra tamen sibi cuncta postulavit. nec ultra deliberatum quo minus, non quidem extrema decernerent (id enim vetitum), sed paratos ad ultionem vi principis impediri testarentur.

6 . . . . quattuor et quadraginta orationes super ea re habitae, ex quis ob metum paucae, plures assuetudine. . . . mihi pudorem aut Seiano invidiam allaturum censui. versa est fortuna, et ille quidem, qui collegam et generum adsciverat, sibi ignoscit; ceteri, quem per dedecora fovere, cum scelere insectantur. miserius sit ob amicitiam accusari an amicum accusare, haud discreverim. non crudelitatem, non clementiam cuiusquam experiar, sed liber et mihi ipsi pro-

9. *testarentur*] malum tuum, Corneli, fatum! non paginae aliquot, sed libri hic perierunt, quibus gesta fere triennii continebantur, de Agrippinae liberumque eius exitu, de Seiani spe conatuque, de eiusdem cum agmine amicorum strage, de Liviae flagitiis et morte; ad summam, flos quasi historiae tuae. adeo bonis illis patribus cura otiumque fuit describere Orosios et Vopiscos et huiusmodi quisquilias prae tuo auro. LIPS.

Quae praeeunt, gesta sunt Fufio et Rubellio coss, initio anni: haec autem CMemmio Regulo et Fulcinio Trione. ita interciderunt acta pleraque anni 782, acta omnia anni sequentis, quo coss MVinucius et LCassius; item huius anni, quo ex cal. Maii suffecti Tiberio et Seiano consules Regulus et Trio. ERN.

12. *mihi pudorem*] ἀποσπασμάτιον ex oratione cuiuspiam damnandi ob Seianum, uti et sequens membrum. LIPS.

15. Boxhornius *accusari* deleri vult, et pro *accusare* legi *accusari*. nihil muto. *accusare amicum* est facere quod illi qui, quem per dedecora foverant, nunc insectabantur; quod Satrius Secundus, ex emissario et satellite Seiani coniurationis index. hi, modo sic subterfugerent Tiberium saevientem, neque ab sese neque a vulgo pro *miseris* habebantur. ut et quivis improbi, quamdiu poenam evitant. at hic noster cum philosophis *miserum* censet et felix scelus; ac perinde *miseros* dicit, qui prodendo fidem et eiurando amicum sese tutantur, et qui, quod non inficientur amicitiam, in periculo versantur. scilicet ut, cum utrimque miserum sit, hinc, quia turpitudo adest, inde, quia fulmen damnationis imminet, ostendat iustius se consilium cepisse, forti, ut illi putabant, exitu hoc anceps evadendi. GRON.

16. *non crudelitatem*] magni animi voces, vel abrupti. et similes a Vibio Virio prolatae, quem Livius sua manu moriturum ita loqui facit, 26 13: *cruciatus contumeliasque, quas sperat hostis, dum liber, dum mei potens sum, effugere morte, praeterquam honesta, etiam levi, possum.* LIPS.

batus antibo periculum. vos obtestor ne memoriam nostri per maerorem quam laeti retineatis, adiiciendo me quoque
7 iis qui fine egregio publica mala effugerunt." tunc singulos, ut cuique assistere adloqui animus erat, retinens aut dimittens, partem diei absumpsit, multoque adhuc coetu, et cunctis intrepidum vultum eius spectantibus, cum superesse tempus novissimis crederent, gladio, quem sinu abdiderat, incubuit. neque Caesar ullis criminibus aut probris defunctum insectatus est, cum in Blaesum multa foedaque incusavisset.
8 relatum inde de Publio Vitellio et Pomponio Secundo. illum indices arguebant claustra aerarii, cui praefectus erat, et militarem pecuniam rebus novis obtulisse; huic a Considio praetura functo obiectabatur Aelii Galli amicitia, qui punito Seiano in hortos Pomponii quasi fidissimum ad subsidium perfugisset. neque aliud periclitantibus auxilii quam in fratrum constantia fuit, qui vades exstitere. mox

1. *ne memoriam*] et hic nihil corrupti, ut videtur Boxhornio: ne difficile quidem quicquam memori τὸ *quam* esse *magis quam*, iamdudum in nostro, in Plauto, in aliis observatum. *ne memoriam nostri per maerorem, quam laeti, retineatis*, est, ne recordatio mei et mortis huius vos magis contristet quam laetificet; ut mortem meam malitis plausu quam planctu prosequi; ut malitis eam laudare quam lugere. vide Senecam ad Marciam c. 2 et 3. Octavia Marcelli memoriam retinuit per maerorem: Livia Drusi, post primum illum doloris impetum, laeta. Gron.

3. *tunc singulos*] quis iste? dignus erat quem nossemus, ob constantiam mortis. Lips.

4. *ut cuique adsistere*] et haec, uti sunt, illibata conservo. τῷ *adsistere* respondet τὸ *retinens*, τῷ *alloqui* τὸ *dimittens*. *adsistere* hic est genus officii, quod, si decubuisset ille magnanimus, fuisset *adsidere*. qui venerant, ut adsisterent, ut ei praesto essent, ut praesentiam commodarent tanti viri supremis, eos retinebat; iis vultu nutu verbis significabat gratum sibi esse quod adessent. qui vero, ut brevi alloquio, sive ob id ipsum quod agebatur, sive ob aliud negotium, potiti discederent, eos cum responso sedate placideque nihil turbatus dimittebat. Gron. haec opposita coniecturis Vertranii et Boxhornii, quorum ille *ut quique adstitere*, hic *ut cuique adstiterat*. videntur non sensisse *adsistere* referri ad *animus erat*. Ern.

9. mallem deleta vocula *cum Blaesum*. Lips. non ego. memini enim id dictum, ut apud Livium 27 1: *ipse in Fulvii similitudinem nominis increpans*; et 30 20: *in se quoque ac suum ipsius caput exsecratum*. vide utrobique notas. Gron.

10. Vitellius praetorius vir erat. de Pomponio v. ad 11 13. Ern.

13. *Velii*] lege *Aelii*, cuius gentis cognomen Gallus. Lips.

16. *fratrum constantia*] Suetonius Vit. 2 ita narrat, ut de uno fratre modo dicat. *Publius*, inquit, *post praeturae honorem inter Seiani conscios arreptus, et fratri in custodiam datus, scalpro librario venas incidit . . . . et obligari curarique se passus in eadem custodia morbo periit*. Lips.

crebris prolationibus, spem ac metum iuxta gravatus Vitellius, petito per speciem studiorum scalpro levem ictum venis intulit, vitamque aegritudine animi finivit. at Pomponius multa morum elegantia et ingenio illustri, dum adversam fortunam aequus tolerat, Tiberio superstes fuit.

9 placitum posthac ut in reliquos Seiani liberos adverteretur, vanescente quanquam plebis ira, ac plerisque per priora supplicia lenitis. igitur portantur in carcerem, filius imminentium intelligens, puella adeo nescia ut crebro interrogaret quod ob delictum, et quo traheretur; neque facturam ultra, et posse se puerili verbere moneri. tradunt temporis eius auctores, quia triumvirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, a carnifice laqueum iuxta compressam; exin oblisis faucibus id aetatis corpora in Gemonias abiecta.

10 Per idem tempus Asia atque Achaia exterritae sunt acri magis quam diuturno rumore, Drusum Germanici filium apud Cycladas insulas, mox in continenti visum. et erat iuvenis haud dispari aetate, quibusdam Caesaris libertis ve-

2. *per speciem studiorum*] doctus enim fuit, et scripta reliquit. Tertull. de anima c. 46: *in Vitellii commentariis conditum est.* Lips.

9. *puella*] illa ipsa quae sponsa Claudii filio, ut hic notat Dio 58 11. Lips.

11. *verbere moneri* i. e. castigari, puniri. sic *obiurgari flagris* Sueton. Oth. 2. Ern.

12. *triumvirali*] triumviri, qui alias iudices capitales, prorsus iidem Romae qui undecimviri Athenis. munus eorum praeesse carceri, punire damnatos; itemque cognoscere de furtis admissisque servorum aut eiusmodi viliorum capitum ad Maeniam columnam. quod idem in Atheniensibus fuisse disco ex Suida. ἕνδεκα, inquit, ἀρχὴ ἐν Ἀθήναις ἐπιμελομένη τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ κατακρίτων, ἐφ' ἣν ἀνήγοντο οἱ κλέπται καὶ οἱ ἀνδραποδισταί. nec ambigo quin Romanis exemplum inde. alia de his habes apud Raevardum 2 Variorum et Fabrum Sem. 2 6, quae non recoquam ego. sed cur ait inauditum virginem adfici triumvirali supplicio i. e. laqueo? id quidem ita ceperim, quasi non simpliciter virginem dixerit, sed impubem investemque. lex enim non tam virginitati ignotum cautumque voluit quam aetati. ita nec pueros interfici fas nisi toga sumpta et relatos in viros. hinc apud Dionem scriptum a triumviris in proscriptione iussum puerum quemdam togam virilem sumere, ut scilicet iure posset interfici, 47 6. καὶ ἄλλα τε, ait, διὰ τοῦτο πολλὰ παρενομήθη, καὶ παιδίσκον τινὰ ἐς ἐφήβους ἐσήγαγον, ἵν' ὡς εἰς ἄνδρας ἤδη τελῶν ἀποθάνῃ. Appuleius 2 apol. de puero praecoci malitia (ed. Pric. p. 95): *hoc magis noxius, quod cum venia perniciosus est; et nondum poenae, iam iniuriae sufficit.* quam caussam et hic subesse arbitror, ut compressa devirginataque mulier videretur et plena annis. Lips.

lut agnitus, per dolumque comitantibus. adliciebantur ignari fama nominis, et promptis Graecorum animis ad nova et mira: quippe elapsum custodiae pergere ad paternos exercitus, Aegyptum aut Syriam invasurum, fingebant simul credebantque. iam iuventutis concursu, iam publicis studiis frequentabatur, laetus praesentibus et inanium spe, cum auditum id Poppaeo Sabino. is Macedoniae tum intentus Achaiam quoque curabat. igitur quo vera seu falsa antiret, Toronaeum Thermaeumque sinum praefestinans, mox Euboeam Aegei maris insulam et Piraeeum Atticae orae, dein Corinthiense littus angustiasque Isthmi evadit; marique alio Nicopolim Romanam coloniam ingressus, ibi demum cognoscit sollertius interrogatum quisnam foret, dixisse Marco Silano genitum, et multis sectatorum dilapsis adscendisse navem tanquam Italiam peteret. scripsitque haec Tiberio, neque nos originem finemve eius rei ultra comperimus.

11 Exitu anni diu aucta discordia consulum erupit. nam Trio, facilis capessendis inimicitiis et foro exercitus, ut se-

1. *agnitus*] scribendum opinor *agnitum*, ut pendeat a *comitantibus*. nam intelligere *velut agnitus esset a se*, in hoc positu durum est. Ern.

3. *lapsum*] forte *elapsum*. Lips. idem placet Rhenano Faerno et aliis. recte. item *custodia* pro *custodiae*, quod est in [M et] veteribus omnibus. id ego sequi non sum ausus, cum *elabi* etiam dativo iungatur, ut lexica docent. alioqui Tacitus libenter accusativum iungit, ut 1 61, unde suspicari possis Tacitum scripsisse *custodias*, idque pro *custodiae* acceptum a Beroaldo. sic H. 3 59: *locorum notitia custodias Vitellii elapsum*. Ern.

6. *inanium spe* i. e. inani spe. Heinsius tamen (ad Vell. 2 30) legendum putat *inanium specie* ex 13 8: *super experientiam sapientiamque etiam inanium specie validus*. sed ibi alia res. hic vulgatum ferri posse arbitror. Ern.

7. *pompeio* M. infra, 6 39, *poppaeius*.

8. *Achaiam quoque curabat*] ex decreto illo 1 76 et 80, quo *Achaiam et Macedoniam onera deprecantes levari proconsulari imperio tradique Caesari, placuit*. Lips.

9. *Toronaeum Thermaeumque sinum*] quorum ille ad Toronen Macedoniae urbem, hic iuxta Macedoniam, Axii fluvii receptor. Lips.

12. *ibi demum*] locus inter mancos. nec enim ubi aut quomodo deprehensus fugitivus ille, narratum. post *cognoscit* ergo ponenda nota. et statim scribe *interrogato*. Lips. immo sanus locus in M et in editione Beroaldi, ubi sic exhibetur, ut nunc post Pichenam editur. irrepserat vitio operarum *dixit se* in ed Rhenani primam. id secuti sunt Aldus Gryphius cet. hinc difficultas et emendandi conatus. in Basileensi Alciati quidem a. 1519 adhuc est *dixisse*. Ern.

16. *neque nos*] at reppererunt Zonaras 11 3 et Dio 58 25, qui missum eum ad Tiberium tradiderunt, Caligulae nuptias Antii celebrantem. Lips.

gnem Regulum ad opprimendos Seiani ministros oblique perstrinxerat. ille, nisi lacesseretur, modestiae retinens, non modo rettudit collegam, sed ut noxium coniurationis ad disquisitionem trahebat. multisque patrum orantibus ponerent odia in perniciem itura, mansere infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

LIBER SEXTUS.

Breviarium. Tiberii arcanae et foedae libidines. multorum accusationes, interque eos MTerentii equitis Romani, cuius libera et egregia defensio inserta. LPisonis praefecti urbis mors et funus, et per occasionem de origine eius muneris et progressu. de Sibyllarum carminibus recipiendis consultatio, et quae in iis cautio. seditio Romae ob gravitatem annonae. Germanici duae filiae nuptum datae LCassio et MVinicio. feneratores accusati, repressae usurae, et liberalitate Caesaris fides multorum refecta. iterum accusationes maiestatis, et uno edicto omnes conscii Seianianae coniurationis necati. CCaesar Caligula Claudiam uxorem accipit: eius mores et callida simulatio in avum. Tiberii praesagium de Servio Galba, et per causam eam de mathematicis aliquid et Thrasyllo. Drusi Germanici filii miseranda mors, item Agrippinae. Nerva iureconsultus inedia voluntaria obiit. aliquot aliorum illustrium mortes. phoenix in Aegypto visa, et super ea veterum narrationes ac iudicia. accusationes variae et mortes. Parthorum legati in urbem venere ad novum regem petendum; et Tiberius unum, deinde alterum misit. LVitellius Orienti praefectus, eiusque ingenium. praelia inter Armenios et Parthos: Artabanus regno exutus et in Scythiam profugus; cui Teridates sufficitur Vitellii consiliis et armis. at Romae illustrium damnationes et mortes. Clitae Cappadoces regi suo rebelles et repressi. Teridates rex dissidio procerum pellitur, et Artabanus in regnum iterum accitur. Romae incendium atrox, quod Caesar liberalitate sua mitigavit. Tiberii deliberatio de successore, eiusque morbus et mors.

Gesta haec annis circiter sex, CnDomitio MFurio Camillo, SerSul-

3. *noxium*] imitatur Sallustium, qui *noxium* de eo dicit qui culpae consors est. v. B. Iug. 42, ubi Cortius hunc locum laudare non neglexit. usus est constructione graeca; Livius Latina 7 20: *in Faliscos eodem noxios crimine*. Ern.

picio Galba LCornelio Sulla, Paulo Fabio LVitellio, CGestio Gallo MServilio Rufo, QPlautio SexPapinio, CnAcerronio CPontio consulibus. Lips.

Gnaeus Domitius et Camillus Scribonianus consulatum inierant, cum Caesar tramisso, quod Capreas et Surrentum interluit, freto Campaniam praelegebat, ambiguus an urbem intraret, seu, quia contra destinaverat, speciem venturi simulans. et saepe in propinqua degressus, aditis iuxta Tiberim hortis, saxa rursum et solitudinem maris repetiit, pudore scelerum et libidinum, quibus adeo indomitis exarserat ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret. nec formam tantum et decora corpora, sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines maiorum incitamentum cupidinis habebat. tuncque primum ignota antea vocabula reperta sunt sellariorum et spintriarum ex foeditate loci ac multiplici patientia. praepositique servi, qui quaererent, pertraherent, dona in promptos, minas adversum abnuentes, et si retinerent propinquus aut parens, vim, raptus suaque ipsi libita velut in captos exercebant.
2 at Romae principio anni, quasi recens cognitis Liviae flagitiis ac non pridem etiam punitis,

1. initium sexti libri arbitrario hic iure constitui, non certo. cui enim probes tantam vim rerum quantam dixi, trienniique gesta uno libro cum sequentibus inclusa fuisse? secrevi igitur, non quia liqueret mihi initium in his demum verbis faciundum, sed quia magnitudinem resque gestas aestimanti ita videbatur. denique ut scires saltem hunc vulgo quintum librum in duos esse tribuendum. Lips.

Ex h. l. Camillum hunc consulem ordinarium merito faciunt Pagius in Crit. Baron. ad h. a. et Norisius in Ep. Cons. t. 2. opp. p. 864, quem sequitur, motus inscriptione antiqua (ap. Grut. p. 1087) Bimardus in Antiq. Cularonensibus c. 5. p. 95 t. 1 Thes. Inscr. Mur. alii fastorum concinnatores suffectum faciunt. Ern.

5. *digressus*] hic quoque *degressus* legendum ex iis, quae saepe viri docti de horum verborum discrimine docuere. V. ad 4 74. sic infra c. 30: *in insulas demoti*, non *dimoti*. Ern.

iuxta Tiberim hortis] hortos Caesaris accipio, de quibus Horat. S. 1 9 18: *trans Tiberim longe cubat is prope Caesaris hortos.* ii vicini Naumachiae fuerunt, siquidem eadem de re Suetonius Tiber. 72: *bis omnino toto secessus tempore Romam redire conatus, semel triremi usque ad proximos Naumachiae hortos subvectus est, disposita statione per ripas Tiberis, quae obviam prodeuntes submoveret.* vide iis de hortis et Suet. Iul. 83. Lips.

11. *antea* M: vulgo *ante.*

12. *sellariorum et spintriarum*] vide, si lubet Suet. Tib. 43 et Turnebum 5 1. qui tamen non satis explicant cur sellarii dicti a foeditate loci. sed ego non violo te, Pudor. Lips. V. interpretes ad Suet. l. c. Ern. p. *sintriarum* M.

13. *servi quirerent pertraherent* M·

atroces sententiae dicebantur, in effigies quoque ac memoriam eius, et bona Seiani ablata aerario ut in fiscum cogerentur, tanquam referret. Scipiones haec et Silani et Cassii, isdem ferme aut paulum immutatis verbis, asseveratione multa censebant, cum repente Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. nam principem orabat deligere senatores, ex quis viginti sorte ducti et ferro accincti, quotiens curiam inisset, salutem eius defenderent. crediderat nimirum epistulae subsidio sibi alterum ex consulibus poscentis, ut tutus a Capreis urbem peteret. Tiberius tamen, ludibria seriis permiscere solitus, egit gratis benevolentiae patrum: sed quos omitti posse, quos deligi? semperne eosdem an subinde alios? et honoribus perfunctos an iuvenes, privatos an e magistratibus? quam deinde speciem fore sumentium in limine curiae gladios? neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret. haec adversus Togonium, verbis moderans;
3 neque ultra abolitionem sententiae suadere. at Iunium Gallionem, qui censuerat ut praetoriani actis stipendiis ius apiscerentur in quattuordecim ordinibus sedendi, violenter increpuit, velut coram rogitans quid illi cum militibus, quos

1. *in figies quoque* M. crebra talium mentio: disce semel hunc morem, si placet, e nostro excursu in *A.* Lips.

3. * *tum rettulere Scipiones*] stigmatias locus non frustra. desunt enim quaedam. vel hoc argumento, quod rettulisse Scipiones dicit. at relatio consulum erat, censio tantum senatorum. possit, si forte, legi *ut in fiscum cogerentur, consules rettulere. Scipiones haec, et Silani et Cassii.* sed ut tectum sit, non sanatum vulnus. Lips. sed postea cognita lectione M *tam referret Scipiones,* quam Beroaldus mutavit in *tum rettulere,* correxit *tamquam referret* in Dispunctione notarum Mirandulani codicis; quam emendationem Pichena in textum recte recepit. *vere Lipsius et Pichena,* addit Gronovius: *ceteri nugantur.* eas nugas commemorare non est necesse. Ern.

12. *gratis*] sic M, Beroaldus, Alciatus, Rhenanus. Aldus *grateis,* alii *gratias.* illud post IGronovium restituimus. Ern.

14. *honoribus perfunctos an iuvenes?*] quidam ergo in senatu honoribus nondum functi. quod manavit ab Augusto: *qui liberis senatorum, quo celerius rei publicae adsuescerent, protenus virili togae latum clavum inducere et curiae interesse permisit.* ait Suetonius Aug. 38. Tacitus 13 25: *Iulius Montanus senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset.* plura ibi. Lips. enimvero semper putem in senatum lectos quosdam nondum ullo honore functos. Ern.

17. *verbis*] *urbis* M.

18. *neque ultra abolit. sent. suadere*] h. e. nihil aliud praeter sententiae abolitionem suasit, nec eo ulterius progressus est, ut recte Pichena. Ern. *suaderet* M.

20. *in quatuord. ord. sedendi*] tamquam equites essent. caussam sententia sumpsit a primipilaribus, qui functi militia equites censebantur.

neque dicta imperatoris neque praemia nisi ab imperatore accipere par esset. repperisse prorsus quod divus Augustus non providerit. an potius discordiam et seditionem a satellite Seiani quaesitam, qua rudes animos nomine honoris ad corrumpendum militiae morem propelleret. hoc pretium Gallio meditatae adulationis tulit, statim curia, deinde Italia exactus; et quia incusabatur facile toleraturus exsilium delecta Lesbo, insula nobili et amoena, retrahitur in urbem custoditurque domibus magistratuum. isdem litteris Caesar Sextium Paconianum praetorium perculit, magno patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem, delectumque a Seiano cuius ope dolus Gaio Caesari pararetur. quod postquam patefactum, prorupere concepta pridem odia;

simile voluit in praetorianis. vide me in Milit. 2 8. Lips.

1. *dicta imperatoris*] haeret sententia, fortasse explicanda, si legas *dicta non imperatoris;* negatione inserta. Lips. sed post delendam vocem *imperatoris* censuit, quod etiam visum Grotio. Rhenano aliisque placet *neque dicta nisi imperatoris.* in his etiam Groslotio, qui tamen alterum praefert. Ern.

9. *custoditurque domibus magistratuum*] praeter carcerem et custodiam militarem custodia alia duplex, apud magistratus et apud vades. apud magistratus, cum reus consuli, praetori, aedili, interdum et senatori, etiam non e magistratu, committebatur, quod non nisi in reis illustrioribus usurpatum, eaque custodia libera dicta. Sallustius Cat. 47: *senatus decrevit uti abdicato magistratu Lentulus itemque ceteri in liberis custodiis haberentur. itaque Lentulus PLentulo Spintheri, qui tum aedilis erat, Cethegus QCornificio, Statilius CCaesari, Ceparius CnTerentio senatori traduntur.* Cicero in Bruto 96: *domi teneamus eam septam liberali custodia*, quasi si alia illa servilis. Iulius Firmicus: *in custodia quandoque, sed libera exponetur*, et sane haec libera digniorum tantum et plerumque senatorum. Hieronymus contra Vigilantium: *sint ergo non tetro aliquo carcere, sed amoena et libera custodia, tamquam patres quidam ordinis senatorii.* Dio optime 58 3, de Asinio Gallo; qui hanc custodiam *φυλακὴν ἄδεσμον* vocat, i. e. liberam et sine vinclis, additque *πρός τε γὰρ τῶν ἀεὶ ὑπάτων ἐτηρεῖτο, ἔξω. τῆς τοῦ Τιβερίου ἀρχῆς· τότε γὰρ πρὸς τῶν στρατηγῶν ἐφυλάχθη, ἵνα μὴ φύγῃ, οὐ μὰ Δί', ἀλλ' ἵνα μὴ τελευτήσῃ.* Sidonius ep. 1 7, de Arvando: *in Capitolio custodiebatur a Flavio Asellio hospite, comite sacrarum largitionum.* custodia apud vades, cum eorum periculo fideiussoribus reus tradebatur. Tacitus 5 8: *nec aliud periclitantibus auxilii quam in constantia fratrum fuit, qui vades exstitere.* clariusque de eadem re Suetonius Vit. 2: *Publius post praeturae honorem inter Seiani conscios arreptus, et in custodiam fratri datus.* Ulpianus l. 1. de custod. reorum: *de custodia reorum aestimare proconsul solet, utrum in carcerem recipienda sit persona, an militi tradenda, an fideiussoribus committenda.* Symmachus Epist. 1: *statui ut Felix vadibus, qui Fulgentio non essent cogniti, traderetur.* Lips.

10. *Sestium Pagonianum*] Sextius Paconianus scribitur infra: *nec dispares Trebellieni Rufi et Sextii Paconiani exitus.* Lips. *pagonianum* M.

13. *per idem*] emendo *pridem* Lips. sic etiam Faernus et Pichena. Salinerium *per idem* explicantem *iisdem de caussis*, nugari vere indicat

et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium
4 foret. ut vero Latinium Latiarem ingressus est, accusator ac reus iuxta invisi gratissimum spectaculum praebebantur. Latiaris, ut rettuli, praecipuus olim circumveniendi Titii Sabini et tunc luendae poenae primus fuit. inter quae Haterius Agrippa consules anni prioris invasit, cur mutua accusatione intenta nunc silerent: metum prorsus et noxiam conscientiae pro foedere haberi; at non patribus reticenda quae audivissent. Regulus manere tempus ultionis, seque coram principe exsecuturum; Trio aemulationem inter collegas, et si qua discordes iecissent, melius oblitterari respondit. urgente Agrippa Sanquinius Maximus, e consularibus, oravit

Gron. Ern. supra quoque 4 40, M *iam per idem equestre.*

2. *Latinium*] *lucanium* M.

ingressus est accusator Acrius] restitui non male *aggressus est accusator ac reus.* Paconius et Latiaris odiorum duo nomina. itaque gaudium patrum fuit perculso Paconio a Caesare; gaudium alterum nominato, ab eo indice, Latiari. Lips. *ac reus* probant et alii, receptumque a Pichena et sequentibus editoribus. *ingressus* servatum, recte. Sallustius Iug. 28: *Calpurnius acriter Numidiam ingressus est, multos mortales et urbes aliquot pugnando cepit:* ubi codices quidam *aggressus.* opportune ibi Cortius attulit locum Iustini 41 4: *cum praedonum manu Parthos ingressus;* ubi itidem Tanaquil Faber volebat *aggressus.* quamquam video et ibi et hic de motu capi posse: nam etiam *Parthos* interpretari licet fines Parthorum. sed omnino *ingredi* pro *aggredi* dicitur, etiam ap. Cic. de Senect. 4, Acad. 4 6. v. Burm. ad Virg. G. 2 175. simile infra c. 16: *magna vis accusatorum in eos inrupit*; quod proprie dicitur de iis qui infestis armis impetum faciunt in fines. si quis putet Tacitum in mente habuisse locum Sallustii, possit etiam coniicere: *ut vero L. L. i. e. accusator acrius, iuxta invisum, g. s. p.* ita non opus mox emendare *praebebant*, quod Lipsio in Dispunctionibus placet et Mureto ac Pichenae; aut cum Acidalio transponere verba: *ingressus est, gratissimum spectaculum praebebatur, accusator ac reus iuxta invisi.* Ern.

3. *praebebantur* M, proxime ad Mureti *praebebant.* vulgo *praebebatur.*

7. si examinas, stabis a Groslotio legente *noxae conscientiam.* ego etiam velim *habere*, non *haberi*, sententia volente. Lips. M, Beroaldus, Alciatus *noxiam*, quod verum puto. primus mutavit Rhenanus, quem secutus est Aldus, Gryphius cet. Pichena etiam coniicit *noxiam conscientiam.* si hoc licet, malim *et obnoxiam conscientiam:* nam *ob* potuit absorberi a praecedente copula. *obnoxia conscientia* est huius, qui sibi male conscius non audet alterum offendere, ne ab ipso prodatur, ne ipse in periculum incurrat. nam tales homines *obnoxios* dici satis hodie notum est. v. Gron. ad Senec. de Ira 3 8. Ern.

12. *maximus*] verius, ut grandiori littera notes, *Maximus*, ut sit eius gentis cognomen. nam maximum aevo inter consulares fuisse non placet, nec verum est. consul enim suffectus demum fuit ante annos quattuor a. u. 781. praefectum urbis eum fuisse comperior sub Caio; ex Dionis corruptis verbis, 59 13: τριάκοντα δὲ δὴ ἡμέρας ἦρξε, (Caius videlicet) καίτοι Λουκίῳ Ἀπρωνίῳ τῷ συνάρχοντι ἓξ μῆνας ἐπιτρέψας, καὶ αὐτὸν Σαουΐνιος Μάξιμος πολιαρχῶν διεδέξατο. scribe

senatum ne curas imperatoris conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis remediis. sic Regulo salus et Trioni dilatio exitii quaesita. Haterius invisior fuit, quia somno aut libidinosis vigiliis marcidus, et ob segnitiam quamvis crudelem principem non metuens, illustribus viris perniciem inter ganeam ac stupra meditabatur.

5 Exin Cotta Messalinus, saevissimae cuiusque sententiae auctor eoque inveterata invidia, ubi primum facultas data, arguitur pleraque: Gaium Caesarem quasi incestae virilitatis, et cum die natali Augustae inter sacerdotes epularetur, no-

Σαγκίνιος, et hunc cape, qui tunc praefectus urbi et secundum consul. praefuit et inferiori Germaniae, ex Tacito 11 18: *Chauci nulla dissensione domi, et morte Sanquinii alacres.* Lips. mox *quaesita* v. 4 68. Ern.

9. ne hunc quidem locum, ex aedilitio edicto, perhibeo sanum integrumque. remedium aliquod, si legas: *arguitur pleraque: CCaesarem quasi incestae virilitatis, et cum die natali Augustae inter sacerdotes epularetur, novemdialem eam caenam dixisset*, ut, inquam, τὸ *dixisset* reducas etiam ad priora, statimque eodem exemplo legas *addidisset*. sed metuo ut haec, cum Aristophane, sit συκίνη ἐπικουρία. Lips. *pleraque*, ut saepe, multa. crimina plurima in eum sunt congesta, velut etc. reliqua Lipsii coniectura sane non magis aliis quam ipsi placet. melius Muretus, Ursinus, Acidalius, *arguitur pleraque in CCaesarem*, nam τὸ *in* non raro a praecedente *que* in libris absorptum est, et hic additum sensum commodum facit. sed non negem mihi valde blandiri Freinshemianam rationem: *Caium Caesarem, quasi incertae virilitatis, dixisse.* exemplis ab eo allatis ex Homero Il. β 235, Suetonio Caes. 49 et Xiphilino 62 6, addas accommodatissimum e Cicerone de Orat. 2 68. *Cum QOpimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior nec esset, dixisset, quid tu Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu et lana? non pol, inquit, audeo: nam me ad famosas mater vetuit accedere.* adde Suet. Cal. 36. non dubito ita Tacitum scripsisse. idem placet Ryckio, a quo etiam locum Ciceronis iam allatum video, itemque IFGronovio ad Sen. de Vit. beat. c. 13, qui praeter locum Ciceronis, alium similem ex Egesippo de Exc. Hierosol. 1 31 affert. et sic licebit legere τὸ C, quod est in M et edd. prioribus ad Lipsianas usque, etiam Ryckiana, et IGronovii. Ern.

incesta virilitatis M. constabit sententia iocusque, *incertae virilitatis.* atque ita scribe. sic alibi *Abdus ademptae virilitatis.* notat autem Caligulam quasi ambigue virum, quique, ut Suetonius ait l. c., pudicitiae neque suae neque alienae pepercerit. infra c. 9: *sive composuerat quaedam in CCaesarem ut impudicum, sive facto habita fides.* iocus aliquis in verbis, quasi dicas androgynum eum fuisse, ἀμφοτέραν ἀφροδίτην θηρώμενον. Lips. Querneus (Egreg. c. 12) explicat e Suetonii verbis: *pudicitiae neque suae neque alienae pepercerat;* ut sit virilitas incesto contaminata stupro. Ern.

10. *die natali Augustae*] immo vero *Augusti.* Liviae quidem natalem post mortem eius epulo ludisve celebratum non invenio. nec vero Tiberius, alias haud pronus in matrem, id permiserit, cum etiam minores quosdam honores a senatu ei decretos vetuerit abrogaritque. Dionem vide 60 5, ubi de iis, quae Liviae decreta: verbum nullum [de

vendialem eam cenam dixisse; querensque de potentia Marci Lepidi ac Lucii Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam

natali. at de Augusti certum est; cuius vitalis dies annuis ludis epulisque celeber. repete ea quae scripsi de Augustalibus ludis ad 1 15. Lips. recepit in textum Pichena. verum puto, etsi non ignoro, etiam vivae natalem celebrari potuisse, ut Seiani apud Dionem 58 2. Ern.

inter sacerdotes epularetur] observa ergo illo die epulum fuisse, et ut apparet, per collegia. Dio auctor senatores tunc convivatos in Capitolio, 54 26. *τὰ γενέθλια*, inquit, *τοῦ Αὐγούστου ὁ Ἴουλος ὁ τοῦ Ἀντωνίου παῖς στρατηγῶν καὶ ἱπποδρομίᾳ καὶ σφαγαῖς θηρίων ἑώρτασε, καὶ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ καὶ ἐκεῖνον καὶ τὴν βουλὴν κατὰ δόγμα αὐτῆς εἱστίασεν.* videtur idem scriptor hoc convivium extendere ad vulgus etiam hominum. ib. 30: *καὶ αὐτὸν διά τε ταῦτα καὶ διὰ τἆλλα ἀνδριᾶσί τε ἐκ συντελείας ἐτίμησαν, καὶ τῷ τοῖς τε ἀγύνοις καὶ ταῖς ἀνάνδροις καὶ συνθεᾶσθαι τοῖς ἄλλοις καὶ συνδειπνεῖν ἐν τοῖς γενεθλίοις αὐτοῦ δοῦναι.* sed fallor, aut hoc de iis tantum, qui quaeve senatorii gradus. post principes servarunt, immo laetitiam eius diei etiam auxerunt. DMaximus quaedam mihi suppeditat sine praevaricatione non omittenda, Serm. in Vigiliis Natalis Dominici. *laetitia quanta sit*, inquit, *quantusque concursus, cum imperatoris mundi istius natalis celebrandus est, bene nostis; quemadmodum duces eius et principes, omnes etiam militantes, accurati sericis vestibus, accincti operosis cingulis auro fulgente pretiosis, ambiant solito nitidius in conspectu regis incedere.* et paullo post: *deinde quia in die natalis sui sciunt eum largum futurum ac donaturum plurima vel ministris suis vel his qui in domo eius abiecti putantur et viles, tanta prius thesauros eius replere divitiarum varietate festinant, ut in quantum erogare voluerit, in tantum praerogatio copiosa non desit, et ante voluntas donandi deficiat quam substantia largiendi. haec autem ideo sollicite faciunt, quia maiorem sibi remunerationem pro hac sollicitudine sperant futuram.* quibus in postremis nota mihi morem donandae stipis principi, natum, ut opinor, ex more Augusti, qui calendis et alias solitus largiter munera capere et dare. Lips.

1. *novendialem*] causam ioci paullo altius petendum. mortuis ritu Romano non ante diem nonum parentabatur. tunc iis iusta, ludi, epulae, inscriptio, et funeri finis. Donatus Phorm. 1 1 6: *in nuptiis septimus dies instaurationem voti habet, ut in funere nonus, quo parentalia concluduntur.* poetae alludunt. ut Virg. Aen. 5 64: *praeterea si nona diem mortalibus almum Aurora extulerit.* ut Statius in Archemori funere Theb. 6 238: *roscida iam novies caelo dimiserat astra Lucifer.* et ab ea mente Iustinianus in Novella quadam scribit *in nonum diem fieri μνήμας defunctorum.* glossae: *novemdialia ἔννατα ἐπὶ νεκροῦ ἀγόμενα.* Augustinus in Genesim 1 Q. 182: *nescio utrum inveniatur alicui sanctorum in scripturis celebratum esse luctum novem dies, quod apud Latinos novemdial appellant.* nono ergo ille die, praeter alia, caena funebris epulaeque. Iulius Obsequens 112: *in sacro novemdiali caena deae posita, a cane adesa, antequam delibaretur*, etsi ambigo an id ad sacrum novemdiale referendum; quod solitum fieri (instituit Tullius rex, de quo Livius abunde 1 31) post lapidum imbrem. Tertull. de Testim. animae c. 4: *vocas securos mortuos, si quando extra portam cum obsoniis et mattiis* (aliquid Suidas in *Μελιττοῦτα*) *tibi potius parentans ad busta recedis, aut a bustis dilutior redis.* idem de Resurr. carnis c. 1: *at ego magis ridebo vulgus tunc quoque, cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, iisdem ignibus et promerens et offendens.* eam vocat Appuleius cae-

disceptabat, addidisse "illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus." neque cuncta a primoribus civitatis revincebatur; iisque instantibus ad imperatorem provocavit. nec multo post litterae afferuntur, quibus in modum defensionis, repetito inter se atque Cottam amicitiae principio cre-

nam feralem c. 4 Florid. *procul igitur faces abigerent, procul ignes amolirentur, caenam feralem a tumulo ad mensam referrent.* et Iuvenalis 5 84: *dimidio constrictus gammarus ovo ponitur, exigua feralis caena patella.* ubi nota ova, quia adhiberi ad lustrationem solita, videri in eiusmodi caenis tralaticia fuisse, uti lentem et salem: *ἅ νομίζουσι Ῥωμαῖοι πένθιμα, καὶ προτίθενται τοῖς νέκυσιν*, ait in Crasso Plutarchus c. 36 t. 1 p. 555; licet in Appiani Parth. eadem narrantis, *φακοὺς καὶ μᾶζαν*, lentem et libum. sane certos quosdam cibos proprios fuisse huic mortuali caenae, docet etiam Xiphilinus in Domit. 67 9, ubi de simulato illo sepulcrali epulo: *καὶ μετὰ τοῦτο πάνθ' ὅσα περ ἐν τοῖς ἐναγίσμασι καθαγίζεται, καὶ ἐκείνοις μέλανα ἐν σκεύεσιν ὁμοίως προσηνέχθη.* hanc caenam silicernium vocatam docent Nonius Festus et Tertull. Apolog. 13: *quo differt ab epulo Iovis silicernium? a simpuvio obba? ab aruspice pollinctor?* hunc morem transisse ad Christianos etiam Augustinus narrat, et leviter excusat, 8 27 de civit. dei. *quicunque*, inquit, *epulas suas eo* (ad sepulchra martyrum) *deferunt: quod quidem a Christianis melioribus non fit, et in plerisque terris nulla est talis consuetudo: tamen quicumque id faciunt, eas cum apposuerint, orant, et auferunt ut vescantur.* et 6 2 Confess., de matre sua: *cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solet, pultes et panem et merum attulisset.* addit mox vetitum ab Ambrosio, *quod illa parentalia superstitioni gentilium essent simillima.* Paullini locum huic rei subtexo, in Felicis Natali 9: *ignoscenda tamen puto talia, parvis gaudia quae ducunt epulis, quia mentibus error inrepit rudibus; nec tantae conscia culpae simplicitas pietate cadit, male credula sanctos perfusis halante mero gaudere sepulchris.* ubi rusticulos suos in Italia excusat, quod usi vel abusi per simplicitatem veteri gentilium more, ad sepulchrum ipsum DFelicis. legam *pietate caret.* ad eas ergo novemdiales epulas hic allusum. et cum natalis Augusti celebraretur, dies laetus auctorque vitae, videri sibi Cotta ferales potius eas epulas dixit, sive quia ille natus exitii causa multis, sive quia ante novem forte dies multi a Tiberio animadversi interfectique. quod placet. et mirum, ni exciderit is iocus (verior liberiorque quam ut Cottam deceat) post stragem Seiani. non absimile Plauti illud Aulul. 2 4 45: *cocus ille nundinalis est, in nonum diem solet ire coctum*, i. e. feralis novemdialisque, et qui mortuis tantum parat in caenam, ut praeit nobis bene Festus. Lips.

querensque] sic bene ex M restituit Pichena, pro vulgato *querentemque.* sed quod inde colligit legendum e coniectura Lipsii *dixisset* et mox *addidisset*, idque in textum recipit, in eo fugit illum ratio. *querens* pendet ab *arguitur.* Ern.

Marci] Manii, ut saepe. Lips. immo *Marci*, ut supra ostensum ad 1 13, 3 35. Ern.

2. *neque cuncta*] vere puto correxisse Pichenam et Berneggerum, *eaque cuncta.* IGronovii ratio: *illos quidem senatus: me autem? tuebitur Tiberiolus meus me. quae cuncta etc.* multis modis displicet. dixisset, opinor, *me autem quis?* deinde in responsione Tiberioli nomen primo loco posuisset, et omisisset τὸ *me.* Ern.

brisque eius officiis commemoratis, ne verba prave detorta
neu convivalium fabularum simplicitas in crimen duceretur
postulavit. insigne visum est earum Caesaris litterarum ini-
6 tium. nam his verbis exorsus est "quid scribam vobis, pa-
tres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non
scribam hoc tempore, di me deaeque peius perdant quam
perire me quotidie sentio, si scio." adeo facinora atque
flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. neque fru-
stra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si reclu-
dantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus,
quando ut corpora verberibus, ita saevitia, libidine, malis
consultis animus dilaceretur. quippe Tiberium non fortuna,
non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque
7 ipse poenas fateretur. tum facta patribus potestate statuendi
de Caeciliano senatore, qui plurima adversum Cottam prom-
pserat, placitum eandem poenam irrogari quam in Aruseium
et Sanquinium, accusatores Lucii Arruntii; quo non aliud
honorificentius Cottae evenit, qui nobilis quidem, sed egens
ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus
dignitate ultionis aequabatur.

Quintus Servaeus posthac et Minucius Thermus inducti,

2. *convivales fabulae*] sunt ipsi sermones quicunque, inter convivium facti. Suet. Aug. 70: *coena eius in fabulis fuit*, sc. hominum, vulgi; in sermonibus vulgi versata est. Ern.

5. *quomodo*] *quando* M.

9. *praestantissimus sapientiae*] credo, Socrati hoc elogium, et iure, tribuit. apud Platonem sane de Rep. 9 p. 579 gnome talis: *ἔστιν ἄρα τῇ ἀληθείᾳ, κἂν εἰ μή τῳ δοκῇ, ὁ τῷ ὄντι τύραννος τῷ ὄντι δοῦλος τῆς μεγίστης θωπείας καὶ δουλείας, καὶ κόλαξ τῶν πονηροτάτων . . . καὶ πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἄν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίστηται θεάσασθαι. καὶ φόβου γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου, σφαδασμῶν τε καὶ ὀδυνῶν πλήρης.* sed et ante et postea (magnus enim locus est) plura huic rei Socrates effatur, et istis similia, etsi noster contraxit. Lips.

firmare] Muretus *adfirmare*. frustra. v. ad 3 35. iterum sic dixit infra c. 50. Ern.

10. *laniatus et ictus*] Claudian. in Rufin. 2 504: *pectus inustae deformant maculae.* ubi videndus Barthius. Cicero de Off. 3 21: *hunc tu quas conscientiae labes in animo censes habuisse? quae vulnera?* Gron.

15. *caesiliano* M.

16. *Aruseium*] Reinesius malebat *Aruleium* in c. 40; quae coniectura huc quoque pertinet. id nomen occurrit ap. Grut. p. 961 6. Ern.

sangunnium M.

17. *Arruntii*] de eo dixi supra ad 1 13, 3 11. at de accusatione eius nihil in libris qui nunc sunt. Lips.

20. *ultioni sequebatur* M.

21. *posthac*] Acidalius malebat *post haec.* v. ad 3 62, ubi corrigebat *post hos.* Ern.

inducti] Ammianus Marc. 22 3: *et acta super eo gesta non sine*

Servaeus praetura functus et quondam Germanici comes, Minucius equestri loco, modeste habita Seiani amicitia; unde illis maior miseratio. contra Tiberius praecipuos ad scelera increpans, admonuit Gaium Cestium patrem dicere senatui quae sibi scripsisset; suscepitque Cestius accusationem. quod maxime exitiabile tulere illa tempora, cum primores senatus infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per occultum; neque discerneres alienos a coniunctis, amicos ab ignotis, quid repens aut vetustate obscurum: perinde in foro, in convivio, quaqua de re locuti incusabantur, ut quis praevenire et reum destinare properat, pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valitudine et contactu. sed Minucius et Servaeus damnati indicibus accessere. tractique sunt in casum eundem Iulius Africanus e Santonis Gallica civitate, Seius Quadratus: originem non repperi. neque sum ignarus a plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et poenas, dum copia fatiscunt aut, quae ipsis nimia et maesta fuerant, ne pari taedio lecturos afficerent verentur. nobis pleraque
8 digna cognitu obvenere, quanquam ab aliis incelebrata. nam
ea tempestate qua Seiani amicitiam ceteri falso exuerant, ausus est eques Romanus Marcus Terentius, ob id reus, am-

magno legebantur horrore, *cum id voluminis publici contineret exordium: consulatu Tauri et Florentii*, *inducto sub praeconibus Tauro*. Gron. *inducti*, accusati. proprie tamen inducti in Senatum ad dicendam caussam. Ern.

4. *Caestium patrem*] duo ergo Cestii Romae, pater filiusque? non inveni. fuit qui Caestium Pium vellet legi, quia frequens declamatoris eius Senecae mentio. mihi, si quid mutandum, placeat *Caestium praetorem*; potuitque obiici error ex notis. Caestius quidem praetor fuit, ille ipse, uti divino, de quo Romae inscriptio. *CCestius L. f*, *pob. epulo pr. pl.* VII *vir. epulonum*. itaque apparet scribendum *Cestius*, littera spreta, quoniam et in nummis *LCestius*. Lips. coniectura Lipsii, ut demonstrat Ryckius, refellitur ex eo, quod huic Cestio apud Dionem 58 25 cognomen Galli, fuitque consul cum MServilio infra c. 31. Ern.

9. *repens*] sic M et editi. sed iam Iucundus Veronensis in apographo correxit *recens*. nam hic est codex vetus quem laudat Ursinus, qui hanc correctionem, quae et Mureto in mentem venit, probabat. sane *repens* proprie pro repentino dicitur, et tum male ei *recens* substituitur: v. Gron. et Drak. ad Liv. 8 29. sed non de nuper orto vel facto. ceterum, quia sic etiam est 11 24, nihil mutandum censeo, sed credo paullatim dictum pro *recens*. Ern. cf. H. 4 25.

11. *properat*] non abiecerim *poterat*. Lips. sic etiam Muretus, vel *properabat*. Ern.

13. *indicibus accessere* i. e. servati sunt, quia indicium professi. ita supra c. 3: *summum supplicium decernebatur*, *nisi indicium professus foret*. Lips.

tractatique M.

plecti, ad hunc modum apud senatum ordiendo. "fortunae quidem meae fortasse minus expediat agnoscere crimen quam abnuere. sed utcunque casura res est, fatebor et fuisse me Seiano amicum, et ut essem expetisse, et postquam adeptus eram laetatum. videram collegam patris regendis praetoriis cohortibus, mox urbis et militiae munia simul obeuntem. illius propinqui et affines honoribus augebantur; ut quisque Seiano intimus, ita ad Caesaris amicitiam validus; contra, quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur. nec quemquam exemplo assumo: cunctos qui novissimi consilii expertes fuimus, meo unius discrimine defendam. non enim Seianum Vulsiniensem, sed Claudiae et Iuliae domus partem, quas affinitate occupaverat, tuum, Caesar, generum, tui consulatus socium, tua officia in re publica capessentem colebamus. non est nostrum aestimare quem supra ceteros et quibus de causis extollas. tibi summum rerum iudicium di dedere: nobis obsequii gloria relicta est. spectamus porro quae coram habentur, cui ex te opes honores, quis plurima iuvandi nocendive potentia; quae Seiano fuisse nemo nega-

3. *fatebor et fuisse me*] tota haec Terentii oratio, ut et caussa, simillima est illi Amyntae apud Curtium 7 1. et membra sane aliquot sunt quae dicas illinc translata. nam Amyntas ita: *amicitiam, quae nobis cum Philota fuit, adeo non inficior, ut expetisse quoque nos magnosque ex ea fructus percepisse confitear. an vero Parmenionis, quem tibi proximum esse voluisti, filium, omnes paene amicos tuos dignatione vincentem, cultum a nobis esse miraris? tu, Hercule, si verum audire vis, rex, huius nobis periculi causa es. quis enim alius effecit ut ad Philotam decurrerent, qui placere vellent tibi? ab illo traditi ad hunc gradum amicitiae tuae adscendimus. is apud te fuit, cuius et gratiam expetere et iram timere possemus.* et mox: *igitur si hoc crimen est, paucos innocentes habes, immo Hercule neminem. omnes enim Philotae amici esse voluerunt; sed totidem quot volebant, esse non poterunt. ita, si a consciis amicos non dividis, ne ab amicis quidem separabis illos qui idem esse voluerunt.* quae delector, ita me deus amet, exscribere candidissime et disertissime dicta. at postrema verba etiam correctiuncula iuvo et interpunctis. *omnes enim Philotae amici esse voluerunt. sed totidem, quot volebant, esse non poterant. ita, sed si a consciis,* etc. prorsus ita legendum, ex Amyntae quidem mente. quod facile videbis, qui ipse eam habes. Lips.

9. *sordibus conflictabantur*] respicit ad sordes reorum. sensus igitur est: aut metuebant perpetuo accusationes, aut ab accusatoribus vexabantur. Ern.

10. *novissimi consilii*] nempe de Tiberio tollendo, quod Tiberio patefactum per Antoniam Germanici matrem. Ioseph. Ant. Iud. 18 6. v. Ryckius ad h. l. coniurationis huius mentio infra c. 14 et alibi. Ern.

12. *Claudiae* per filiam, *Iuliae*

verit. abditos principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere illicitum, anceps: nec ideo assequare. ne, patres conscripti, ultimum Seiani diem, sed sedecim annos cogitaveritis. etiam Satrium atque Pomponium venerabamur; libertis quoque ac ianitoribus eius notescere pro magnifico accipiebatur. quid ergo? indistincta haec defensio et promisca dabitur? immo iustis terminis dividatur. insidiae in rem publicam, consilia caedis adversum imperatorem puniantur: de amicitia et officiis idem finis et te, Caesar, et nos

9 absolverit." constantia orationis, et quia repertus erat qui efferret quae omnes animo agitabant, eo usque potuere ut accusatores eius, additis quae ante deliquerant, exsilio aut morte multarentur.

Secutae dehinc Tiberii litterae in Sextum Vestilium praetorium, quem Druso fratri percarum in cohortem suam transtulerat. causa offensionis Vestilio fuit, seu composuerat quaedam in Gaium Caesarem ut impudicum, sive ficto

per se, quia Liviam duxerat Germanici sororem. Lips. sed utrumque destinatum tantum fuit. Seianus Liviam ducere voluerat 4 39, et ducturus credebatur: Seiani filia destinata Claudii filio, auctore Dione 58 11. mox *Tiberii gener* dicitur ob opinionem destinatae ipsi Liviae. ceterum in M et ed Beroaldi est *et Claudiae et Iuliae*, sine *sed;* quod defendit IGronovius. et extant sane alia huius generis loca. Ern.

2. *nec ideo assequare*] breviter Tacitus, hoc sensu: et illicitum est et vanum: nam, utcumque scruteris, haud assequere. Gron.

4. *Satrius* est ille qui Cremutium accusavit 4 34. *Pomponium* puto, *Quintum* praenomine, qui *moribus inquies*, ait noster infra c. 18, haec et talia *factitari a se praetendebat*, *ut periculis Pomponii Secundi fratris mederetur;* de quo 5 8. Lips. hunc Satrium Ryckius putat conscium coniurationis fuisse et Antoniae dixisse, unde *coniurationis index* dicatur infra c. 47. eodem ex numero Pomponium putabimus. Ern.

15. *cohortem* amicorum. ita enim vocabant exemplo Praetoriae cohortis. Seneca de Clem. 1 10: *Sallustium et Cocceios et Deillios et totam cohortem primam interioris admissionis ex adversariorum castris conscripsit.* ubi vides plures fuisse amicorum cohortes (cf. Suet. Tib. 46, Cal. 19) et quasi gradus. quod originem habuit a Graccho et Livio Tribunis. idem scriptor, de Benef. 6 34: *apud nos primi omnium CGracchus et Livius Drusus instituerunt segregare turbam suam, et alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum universis. habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt et secundos, numquam veros.* (legerim *numquid*, interrogatione sententia erecta.) itaque dicebantur amici primae, secundae, tertiae admissionis, ex ordine quo admittebantur. ille ipse ib. 33: *non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas et secundas admissiones diguntur.* Lampridius in Alex. 20: *moderationis tantae fuit ut amicos non solum primi ac secundi loci, sed etiam inferioris, aegrotantes*

habita fides. atque ob id convictu principis prohibitus cum senili manu ferrum tentavisset, obligavit venas; precatusque per codicillos, immiti rescripto, venas resolvit. acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco simul ac Sabino Calvisio, maiestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adiciebatur, clari genus, et quidam summis honoribus. contremuerantque patres (nam quotus quisque affinitatis aut amicitiae tot illustrium virorum expers erat?), ni Celsus urbanae cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset. Caesar Pollionis ac Viniciani Scaurique causam, ut ipse cum senatu nosceret,

10 distulit, datis quibusdam in Scaurum tristibus notis. ne feminae quidem exsortes periculi. qua occupandae rei publicae argui non poterant, ob lacrimas incusabantur; necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, quod filii necem flevisset. haec apud senatum. nec secus apud principem Vescularius

viseret. et Tiberius ipse amicos solitus describere in tres classes. v. Suet. c. 46. ab hoc more admissiones manarunt, admissionales (quos Arrianus describit diss. 4 5: οἱ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος καὶ οἱ ἀποκλείοντες τοὺς εἰσιόντας) et officium admittendi. admissionum eius facilitatem in Traiani laudatione Plinius admiratur c. 47. Alexandrum *quasi unum e senatoribus, patente velo, admissionalibus remotis, salutatum esse* Lampridius scribit c. 4. et Accoleius *magister admissionum* nominatur in Flavii Aureliano c. 12. id munus fuit libertorum, ut clarum ex Suet. Vesp. 14: *quidam ex officio admissionis, simul expellens, abire Morboniam iusserat*. fuit autem is libertus Phoebus. Plinius hoc idem ostendit loco non sano 33 12: *fuit et alia Claudii principatu differentia, in solis his, quibus admissionem liberti eius dedissent, imaginem principis in anulo ex auro gerendi, magna criminum occasione. quae omnia salutaris exortus Vespasiani imperatoris abolevit, aequaliter publicando principem.* quem corrigo, *quibus admissionum liberti ius dedissent*. quod ait criminum occasionem fuisse, refer ad ea quae de imagine principis dicta mihi ad 3 36, et quae Seneca de Benef. 3 26. Lips. adde Excurs. 15 ad Suet. Ern.

4. *Annius Pollio*] est ille qui postea in Neronem coniuravit amicorum eius praecipuus. 15 56. Lips.

5. *Vicinianus*] lego *Vinicianus*, auctore Dione 60 15, qui hunc Annium Vinicianum coniurasse in Claudium cum Scriboniano adserit. Lips. sic et M. est ergo in Beroaldi ed error vel scriptoris vel operarum, quem Alciatus et ceteri secuti sunt. Ern. infra *viciniani* M.

11. *nosceret*] pro cognosceret. v. ad c. 12. cf. supra ad 3 35. Ern.

13. *qua*] Muretus corrigit *quia*. Pichena probat, recte. Huetius corrigit *quae*. Ern.

14. *ob lacrimas incusabantur*] heu, misera conditio sub tyrannis, ubi nec liber liberrimus affectuum dolor. Claudianus hoc pulchre exprimit in Ruf. 1 259: *tacitique sepultos suspirant gemitus, indignarique verentur*. Lips.

15. *Fufii Gemini*] qui ante consul 5 1 et 2. Lips. *fugii* M.

Atticus ac Iulius Marinus ad mortem aguntur, e vetustissimis familiarium, Rhodum secuti et apud Capreas individui, Vescularius insidiarum in Libonem internuntius: Marino participe Seianus Curtium Atticum oppresserat. quo laetius acceptum sua exempla in consultores recidisse.

Per idem tempus Lucius Piso pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit, nullius servilis sententiae sponte au-

1. *Atticus*] sic M et edd veteres. *Flaccus*, quod est in ed IFGronovii, est ex correctione Pichenae, quia 2 28 bis Flaccus dicitur. potuit duplex cognomen habere, ut videtur Ryckio. nec id rarum illis temporibus. Ern.

2. *secuti*] forte *secutis*. Gron. *familiarum* M.

4. *Curtium Atticum*] equitem Romanum ex illustribus, qui Tiberio comes Capreas. supra 4 58. Lips.

5. *sua exempla*] Phaedrus 1 26: *sua quisque exempla debet aequo animo pati.* Ern.

6. *per idem tempus*] quid ergo Iosepho (18 6 et 10) Zonaraeque in mentem venit, vivum eum facere Tiberio iam defuncto? nec enim alium habeo de quo possint illa intellegi, *a Caio binas epistolas missas, unum ad senatum de Tiberii morte et suo imperio, alteram ad Pisonem praefectum urbis, qua iubebat Agrippam e castris transferri in priscas suas aedes.* an imposuit Syro celebritas nominis Pisonis, et per Syrum (nam ab illo hausit) Graeco? an alius aliquis Piso tunc praefectus? quod non repperi. huic quidem Pisoni Aelius Lamia suffectus est, de quo Dio 58 19: *τόν τε Πείσωνα τὸν πολίαρχον τελευτήσαντα δημοσίᾳ ταφῇ ἐτίμησεν. . . καὶ Λούκιον ἀντ' αὐτοῦ ταμίαν ἀνθείλετο, ὃν προπάλαι τῇ στρατιᾷ προστάξας κατεῖχεν ἐν τῇ Ῥώμῃ.* scribe *Λαμίαν.* ridiculus interpres, qui vertit *Lucium ei quaestorem suffecit*, inductus puerili errato. sed ille ipse paullo post obiit, ut habes mox in nostro; et successit Lentulus Cossus. disco ex Seneca ep. 84 (83): *LPiso urbis custos, ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in convivio exigebat, usque in horam sextam fere dormiebat. hoc erat eius matutinum. officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. huic et DAugustus dedit secreta mandata, cum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit; et Tiberius proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe et suspecta relinqueret et invisa. puto, quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis praefectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino et madentem.* lego ex libro ms *ebrius ex quo semel factus est, fuit.* i. e. post unam illam ebrietatem (quae tam bene cesserat, et cuius pretium praefecturam ipsam habebat, ut Plinius scribit 14 28 et Suetonius Tib. 42.) semper placuit ei esse ebrium. iacet alioqui sententia, nec a me erigi potest. Lips. de dissensu Taciti et Iosephi, et iis quae hic de Iosepho Lipsius dicit, alio loco dicetur commodius. neque enim Tacito illustrando profuerit ista disputatio. Ern.

pontifex] nescio an ex notis error, scribendumque *P. V.* id esset, praefectus urbi. Lips. sic etiam Muretus et alii. recte. nam etiam si pontifex fuisset, tamen potius praefectura urbis commemoranda erat. vulgatam tamen lectionem defendit Rezzonico (Disquis. Plin. t. 1 p. 288 not. 3) ex inscriptione ap. Murator. Thes. Inscr. p. 584, ubi *LCalpurnius Piso pontif. cos.* commemoratur, quem putat esse hunc ipsum, dissentientibus Maffeo et Muratorio. Ern.

ctor, et quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. patrem ei censorium fuisse memoravi; aetas ad octogesimum annum processit; decus triumphale in Thraecia meruerat. sed praecipua ex eo gloria quod praefectus urbi recens continuam potestatem et insolentia parendi graviorem mire tem-
11 peravit. namque antea, profectis domo regibus ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur qui ius redderet ac subitis mederetur; feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impositos. dein consules mandabant; duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas praeficitur qui consulare munus usurpet. ceterum Augustus bellis civilibus Cilnium Maecenatem,

2. *memoravi*] non quidem in his libris, qui exstant. tamen intelligi vult LPisonem socerum CCaesaris, qui censor cum Appio Claudio a. u. 704. quo ipso anno, ut ratio aetatis Tacito constet (ait enim vixisse octoginta annos) natus fuisse debuit hic Piso. Lips.

3. *in Thracia meruerat*] Velleius 2 98: *atrox in Thracia bellum ortum, omnibus eius gentis nationibus in arma accensis, LPisonis, quem hodieque diligentissimum atque lenissimum securitatis urbanae custodem habemus, virtus compressit.* vide et Dionem 54 34. Lips.

4. *recens*] ideo *recentem* dici putant, quia ab Augusto praefectura urbis instituta, quam Piso gessit, diversa a vetere, de qua mox; ut adeo *praefectus urbis recens* sit e recenti genere. sed hunc loquendi modum durissimum esse omnes vident, neque credo quemquam sic locutum. *praefectus recens* est recens creatus, nuper factus; quod alienum est. suspicabar Tacitum scripsisse *creatus:* sed id languidum esse sentio. nec tamen melius quid reperi. Ern.

6. *praefectis demum regibus* M.

9. *Romulium*] quia ap. Liv. 10 1 *MLivius Denter* occurrit, coniiciunt nonnulli, hic *Livium* pro *Romulium* legendum, quasi necessario ille Livianus Denter e posteris illius primi praefecti: et non genti quoque Romuliae sive Romuleiae usitatum cognomen esse potuerit. Ern.

Numam Marcium] est pater Anci Marcii, regis Numae Pompilii gener, quocum praenomen Sabinum Numa commune habuit. eius mentio ap. Liv. 1 20, ubi pontifex a Pompilio creatus dicitur; ad q. l. v. Sigonius. v. de hoc Numa Marcio Spanhem. de Us. et Pr. N. diss. 10 t. 2 p. 19 et 20, ubi recte repudiat Merceri coniecturam *Numae nepotem Marcium;* quod et placuerat Reinesio Inscr. class. v. n. 2. Ern.

10. *SpLucretium*] Livius 1 59. Ern.

13. *Cilnium*] non ut receptum est [e M] *Cillinium.* Cilnius enim gentile nomen patris huius et altoris Musarum. cui domus prisca Arretium, ut olim ex Livio 10 3 docui v. Lect. Antiq. 1 22. et adde Silii versus huiusce rei 7 29: *Cilnius Arreti Tyrrhenis ortus in oris clarum nomen erat;* etsi ibi quoque vulgo *Cilinus.* natu Silius, ut solet, historiam exornat flore hominum sui superiorisque aevi. praefecit autem Romae Italiaeque Maecenatem Augustus per bellum Siculum. consule Dionem 49 16, in actis anni 718. Lips. adde de gente Cilnia Demsterum in Etruria regali 2 54, quem cum aliis lau-

equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam praeposuit. mox rerum potitus, ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia, sumpsit e consularibus qui coerceret servitia et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat. primusque Messala Corvinus eam potestatem, et paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi. tum Taurus Statilius, quanquam provecta aetate, egregie toleravit. dein Piso viginti per annos pariter probatus, publico funere ex decreto senatus celebratus est.

dat Drak. ad Livium l. c, ubi etiam de varietate mss in hoc nomine. Ern.

3. *coerceret servitia*] circumscribit potestatem praefecturae, quae tamen aucta. suadeo, legas Dionem in oratione Maecenatis 52 21. Lips.

5. *primusque Messalla*] tradit idem Eusebius Chronico. *Messalla Corvinus*, inquit, *primus praefectus urbis factus, sexto die magistratu se abdicavit, incivilem potestatem esse contestans.* at Dio 54 6, in actis a. 733, ita narrat, ut MAgrippam primum faciat praefectum urbi, cui mox a. 738, c. 19, Taurum sufficit, huius Corvini nulla mentione. Lips. omnino excogitavit novum, quod frustra negat Vertranius; et quidem, licet alia obtenderet, ut frangeret ius praetorum magistratus, quem a populo creari sinebat; tam felici successu, ut Boethius 3 de cons. phil. scribat: *praetura magna olim potestas, nunc inane nomen est, et senatoris census gravis sarcina.* recte Suet. Aug. 37, etsi Torrentius quoque non tam instituisse quam auxisse et ornasse notet. nomine usus est vetere: sed res et potestas toto genere distabat. itaque eopse tempore quo hic urbano milite succinctus praefectus urbi vigebat volitabatque maxime, tamen quotannis Latinarum causa quidam alius urbi praeficiebatur. ceterum de his Taciti deque Eusebii vel Hieronymi verbis eodem pertinentibus, quae disputamus adversus Scaligerum (ad Eus. p. 167) vide Obs. in Ecclesiast. Script. c. 19. Gron. Heinsius (in Ep. ad Perizon. t. 4 coll. Burm. p. 805) in Hieronymo legendum putat: *inhabilem se esse potestati contestans.* probat Perizonius in responsione p. 809, nisi quod τὸ *se* non desiderat. Ern.

8. xx *per annos*] ligat me nodus. quid? viginti per annos praefectus Piso? fuerit ergo necesse est ab a. u. 765. nam ab eo die in hoc tempus viginti ipsi anni. atqui Augustus tunc vixit imperavitque. quomodo ergo verum, quod Plinius Suetoniusque consensu tradiderunt, a principe Tiberio Pisonem factum praefectum urbis propter bidui assiduam compotationem? illius verba sunt 14: *eaque commendatione* (ebrietatis scilicet) *credidere LPisonem urbis Romae curae ab eo delectum, quod biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud ipsum iam principem.* nota ea, *apud ipsum iam principem.* Suet. 42: *postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco et LPisone noctem* (dissentit Plinius, qui ait duas noctes) *continuumque biduum epulando potandoque consumpsit; quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis confestim detulit.* ait diserte *postea princeps.* atqui vel ab initio principatus Tiberii ad hunc diem Pisonianae mortis anni duntaxat 17. sed hoc amplius ex Suetonio colliges, factum Pisonem praefectum sub idem tempus quo Pomponius Syriae praetor. ille autem Syriae non ante annum 773 praeponi potuit: Moesiam enim provinciam administrabat a. 772, uti ex Taciti 2 66 clarum. non ergo

12 Relatum inde ad patres a Quintiliano tribuno plebei de libro Sibullae, quem Caninius Gallus quindecimvirum recipi inter ceteros eiusdem vatis, et ea de re senatus consultum, postulaverat; quo per discessionem facto misit litteras Caesar, modice tribunum increpans ignarum antiqui moris ob iuventam. Gallo exprobrabat quod scientiae caerimoniarumque vetus incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut assolet, lecto per magistros aestimatoque carmine, apud infrequentem senatum egisset. simul commonefecit, quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, sanxisse Augustum quem intra diem ad praetorem urbanum deferrentur neque habere privatim liceret. quod a maioribus quoque decretum erat post exustum sociali bello Capitolium, quaesitis Samo Ilio Erythris, per Africam etiam ac Siciliam et Italicas colonias, carminibus Sibullae, una seu plures fuere, datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere. igitur tunc quoque notioni quindecimvirum is liber subicitur.

tot annos Piso praefectus urbi. his rationibus cogor ut in Tacito restituam *Piso decem per annos*, quia Pomponium Syriae praefuisse ante a. 75 non probabile. sit ergo hic error ex notis geminatis. Lips. sic censet etiam Norisius ad Cen. Pis. diss. 2, 16, 12. sed Pagius (Crit. Bar. t. 1 p. 7) defendit vulgatum, non bene, ut docui ad Suet. Tib. 42, ubi pluribus de h. l. actum. summa redit huc, ut suspicarer, hic scriptum fuisse xv, et inde factum xx. nam x et v saepe in libris scriptis permutantur. altera ratio quam ibi proposui, ut numerus certus pro incerto dictus sit, probatur IGronovio et Broterio. Ern.

2. *quindecimvirum*] sic M, quod cum IGronovio recepimus. Beroaldus mutavit in *quindecimvir*, offensus insolentia constructionis. intellige: e numero quindecimvirum. H. 1 31: *tribunorum Subrium et Cerium milites adorti.* et sic alibi. v. Sanctii Min. 4 3 p. 544, et ibi Perizon. Ern.

8. *magistros*] magistri sunt sacerdotum. Valerius 1 1 9: *a patre suo collegii Saliorum magistro iussus.* Plinius 28 3: *quindecimvirum collegii magister.* in lapide (ap. Grut. p. 313 3) *ordo sacerdotum magistro suo.* et Sueton. Cal. 22, Dom. 4. Capitolinus in Ant. Phil. 4: *fuit in eo sacerdotio et vates et praesul et magister.* Lips.

10. *sanxisse Augustum*] pete e Suetonio Aug. 31. Lips.

12. *neque*] arbitror, legendum *neve*, quod interdum in libris cum *neque* permutatur. Ern.

13. *sociali bello*] quid ais? sociali sive Italico bello Capitolium flagravit? non alios, sed te, in te advoco, qui scribis H. 3 72 *Capitolium flagrasse LScipione CNorbano coss.* a. u. 671. atqui tunc iam diu positum sociale bellum. Tullius tibi adsit, a memoriae vitio non excuset. *civili bello* scripsisse omnino te ex historia oportuit. Lips.

14. *erytrythrys* M.

17. *potuissent*] latinitas postulat *possent*. Ern.

notioni] verbum proprium in hac re. v. ad 3 59. Ern.

13 Isdem consulibus gravitate annonae iuxta seditionem ventum; multaque, et plures per dies, in theatro licentius efflagitata quam solitum adversum imperatorem. quis commotus incusavit magistratus patresque quod non publica auctoritate populum coercuissent; addiditque quibus e provinciis, et quanto maiorem quam Augustus, rei frumentariae copiam advectaret. ita castigandae plebi compositum senatus consultum prisca severitate; neque segnius consules edixere. silentium ipsius non civile, ut crediderat, sed in superbiam accipiebatur.

14 Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius, equites Romani, cecidere coniurationis crimine; ex quis Geminius prodigentia opum ac mollitia vitae amicus Seiano, nihil ad serium. et Iulius Celsus tribunus in vinclis laxatam catenam et circumdatam in diversum tendens, suam ipse cervicem perfregit. at Rubrio Fabato, tanquam desperatis rebus Romanis Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi. sane is repertus apud fretum Siciliae retractusque per centurionem, nullas probabiles causas longinquae peregrinationis afferebat. mansit tamen incolumis, oblivione magis quam clementia.

15 Servio Galba Lucio Sulla consulibus, diu quaesito quos

1. *grav. annonae*] v. ad 11 4. Ern.

6. *maiorem quam Augustus*] aliquid hac de re scripsi in Electis 1 8 de annona. sed modum tributi Aegyptiaci, qui tunc me latuit, erui ex Sex. Victore, in Augusto. *huius*, inquit, *tempore ex Aegypto urbi annua ducenties millia frumenti inferebantur.* velim interseri *centena millia modium frumenti*, quae vox, littera saltem notata M, ut solet, periit. Lips. frustra tentat Aurelium Victorem. sic enim et Seneca de brev. vitae c. 18: *cogita non id egisse te ab aetate prima, omni cultu studiorum liberalium, ut tibi multa millia frumenti bene committerentur.* nec aliter Polybius 5 1: *καὶ σίτου προσθεῖναι μυριάδα.* Gron.

8. *segnius*] forte *sequius.* Lips. similiter locum Sallustii (B. Iug. 75 extr. *nihilo segnius bellum parare*) tentat Cortius, et vult legi *sequius* pro *secus*, *secius*, quocum in libris permutatur. vide quos ibi laudat Cortius, et Davis. et Oudendorp. ad Caes. B. C. 2 7. ut credam multis locis *segnius* irrepsisse pro *secius*, propter scripturam veterem *sequius*, tamen h. l. non concedam. respondet enim *neque segnius* praecedentibus *prisca severitate*: non ita commode *secius* vel *secus.* Ern.

17. *sanus repertus*] quasi dicat illuc tantum itare solitos aegros? suspecta lectio. Mercero placebat *sane is.* Lips. et aliis pluribus. recte receptum est a viris doctis in textum. Ern.

21. *SerGalba*] duobus simul praenominibus usum quemquam privatum Romae temporibus istis, nedum gentem, putare est *βεκκεσεληνίζειν* et nostros mores miscere antiquis. Galbam autem non simul Lucium et Servium vocatum, sed *mutato prae-*

neptibus suis maritos destinaret Caesar, postquam instabat virginum aetas, Lucium Cassium Marcum Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus: Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri familia erat, mitis ingenio et comptae facundiae. Cassius plebeii Romae generis, verum antiqui honoratique, et severa patris disciplina eductus facilitate saepius quam industria commendabatur. huic Drusillam, Vinicio Iuliam Germanico genitas coniungit; superque

nomine, cum Servius a patre appellatus esset, adoptatum a noverca *pro Servio Lucium usque ad tempus imperii*, dein rursus omisso Lucio Servium *usurpasse* praenomen, testis Suetonius. Gron. haec opposita sunt Fulvio Ursino, qui ad h. l. produxerat eburneae tesserae inscriptionem *LSulp. LSulla*, de qua v. etiam dicta ad Suet. Galb. 4, eamque cum Tacito sic conciliaverat, ut Sulpiciam gentem duobus simul praenominibus usam diceret; quod sane probari non potest. ceterum cum Galba praenomine *Lucii* usque ad imperium usus sit, clarum est in fastis consularibus scriptum esse debuisse *LGalba*, ut in tessera. utrum hoc Tacitus posuerit et librarii mutarint, an Tacitus usus sit data opera praenomine quo tum vulgo appellaretur in libris, non pro certo dicam. sed posterius mihi propius verum videtur. Ern.

2. *LCassium*] ita recte, estque ille qui consul cum MVinicio Quartino fuit a. u. 783. nam Suetonius diserte notat Drusillam collocatam LCassio Longino consulari. Pomponius de Origine iuris manum adiit viris magnis (Onufrio in fastis et Antonio Augustino de fam. Rom.), qui scribenti credunt CCassium Longinum illum, qui iurisconsultus, consulem fuisse cum Quartino Tiberii temporibus. atque censent hunc ipsum esse qui progener Caesari nunc factus. mihi cautio est, ne temere credam homini etiam alias fallaci. erras, non est hic, Pomponi, iuris antistes ille quem censes. primum quia Tacitus inter elogia morum generisque laudem ei nullam tribuit iuris; deinde quia praenominibus diversi. Lucius hic est, Caius ille tuus, constanti veterum scripto. Cassiodorus ecce LCassium et MVinicium consules nominat; Suetonius in Caio 57 Lucium Cassium Longinum; et Tacitus in hoc loco. diversi vita etiam et morte. iurisconsultus ille in honore sub Claudio fuit, Syriam administravit, pulsus a Nerone per Vespasianum rediit, et omne illud tempus vixit: iste sub Caio proconsul Asiae, et monentibus sortibus caveret Cassium, a tyranno caesus est. Suet. l. c. et Dio 59 29, qui tamen male Caium vocat. denique quid respondes ad illud Taciti, *facilitate saepius quam industria commendabatur?* demit ecce illi industriam ingeniumque; et audeant dicere haec convenire in magnum illum sacerdotem. plura de hoc CCassio 16 7. Lips. Pomponius defenditur a Mercero ad h. l. et Cuiacio (ad D. 1 t. 2 de orig. Iuris) et aliis. sed hoc nihil ad nos. v. Rupertus et Reinesius in Epistolis p. 140 et 160 et 199, et Ryckius ad h. l. Ern.

hic est M. ille Vinicius (placet aliis Vinucius scribi, etsi Dio semper *Οὐινίκιος*) ad quem historiam suam Velleius misit, cuique indecore et serviliter blanditur. produxit vitam ad Claudium, et a Messalina, quia pudorem servavit, interfectus. habes in Dione 60 27. pater eius Publius consul a. u. 755, avus Marcus a. 735. Lips.

5. *plebei* vulgo.

6. *facilitate* i. e. comitate, a qua *faciles* dicuntur apud nostrum non uno loco. *facilitatem* sic dixit etiam Suetonius Claud. 29, ubi codex

ea re senatui scribit, levi cum honore iuvenum. dein redditis absentiae causis admodum vagis, flexit ad graviora et offensiones ob rem publicam coeptas, utque Macro praefectus tribunorumque et centurionum pauci secum introirent, quotiens curiam ingrederetur, petivit. factoque large et sine praescriptione generis aut numeri senatus consulto, ne tecta quidem urbis, adeo publicum consilium nunquam adiit, deviis plerumque itineribus ambigens patriam et declinans.

16 Interea magna vis accusatorum in eos irrupit qui pecunias fenore auctitabant adversum legem dictatoris Caesaris,

---

Harlemensis male *felicitate*, quod hic quoque placebat Pichenae, recte reprehenso a Freinshemio. adde ad Agric. 3. Ern.

1. *scripsit* vulgo.

2. *vagis*] nescio an melius *vanis*, ut causas dicat futiles levesque. tamen non male *vagis*, quasi alienis et parum certis. Lips. *vagis* verum puto, i. e. longe repetitis, et cum fluctuatione quadam, ut appareret eum laborasse nec a vera animi sententia protulisse. sic 15 54 *vagi sermones* tribuuntur ei qui laetitiam simulare contendit. Ern.

3. *coeptas*] an magis *captas*, an cum Mureto *susceptas*? Lips. planum est Tacitum posuisse verbum, quod significaret *susceptas*. an hoc ipsum posuerit, dubito. quid enim induxisse dicamus librarios ut mutarent? magis inclino in *captas*. sic *benevolentia capitur* dixit Cicero Off. 2 9 idque permutatur cum *coeptus*. v. Lips. Lect. Ant. 5 4. adde ad H. 2 79. aut *exceptas*. Suet. Caes. 73: *simultates excepit*; in quo haeret Burmannus: defendimus nos, probante Oudendorpio. Ern.

8. *ambigens*] Beato placuit *ambiens*. vulgatum tueri videtur, quod supra scriptum, *Campaniam praelegebat, ambiguus an urbem intraret*; ni suspecta esset dictionis novitas. Lips. *ambiens* etiam Ferrettus. sed *ambigens* verum puto, etsi nullum aliud eius verbi sic usurpati exemplum prolatum scio. olim qui- dictum, *ambages* argumento agibus circumibat urbem, et declinabat, quoties ad eam accessisset. Ern.

10. *legem Caesaris*] suggerit eam legem aperte, quod sciam, solus Dio 41 38: *ἐπειδή τε συχνοὶ πολλὰ χρήματά τε ἔχειν καὶ πάντα αὐτὰ ἀποκρύπτειν ἐλέγοντο, ἀπηγόρευσε μηδένα πλεῖον πεντακισχιλίων καὶ μυρίων δραχμῶν ἐν ἀργυρίῳ ἢ καὶ χρυσίῳ κεκτῆσθαι.* et alludunt alii scriptores, ut Sueton. Tiber. 49, dum scribit quosdam damnatos, *quibus nihil aliud sit obiectum quam quod partem rei familiaris in pecunia haberent.* partem scilicet maiorem quam pro lege. in qua Suetonii vera sententia eruenda Scholiastae sunt frustra. reliquum pecuniae conferri Caesar voluit in agros. Lips. non credo locum Dionis huc pertinere. nam si quis sequentia legat, reperiet Caesarem praefinisse modum non credendae sed domi habendae pecuniae, non modo in numis, sed etiam in supellectili aurea et argentea; voluisse ea lege efficere ut hoc plures cogerentur credere pecunias, nec eas comprimerent in arcaque haberent, neve copia pecuniae paratae esset materia rerum novarum; quo spectare etiam locum Suetonii Tib. 49 diximus ad illum locum. Lipsium tamen secutus est in notula ad Dionis locum IAFabricius. ceterum non dubito legem hic innui Treboniam, qua fidem publicam constituit, et ut ei in posterum caveretur, rem omnem fenebrem et pecuniariam. nam Dio 58 21 vocat hanc Caesaris legem *περὶ τῶν συμβολαίων*. id

qua de modo credendi possidendique intra Italiam cavetur, omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. sane vetus urbi fenebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima causa; eoque cohibebatur antiquis quoque et minus corruptis moribus. nam primo duodecim tabulis sanctum ne quis unciario fenore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur; dein rogatione tribunicia ad semuncias redacta, postremo vetita versura. multisque plebis scitis obviam itum fraudibus, quae totiens repressae miras per artes rursum oriebantur. sed tum Gracchus praetor, cui ea quaestio evenerat, multitudine periclitantium subactus rettulit ad senatum; trepidique patres (neque enim quisquam tali culpa vacuus) veniam a principe

interpres Latinus vertit *de contractibus.* male. verte *de pecuniis creditis;* quas ita vocari multis locis planum est. vide Gesnerum et Reizium ad Luciani Asinum initio, ubi aliquis dicitur peregre abiisse propter *πατρικὸν συμβόλαιον*, *ad exigendam syngrapham*, pecuniam quam pater alicui credidisset, ut ille apud Callimachum (h. in Cererem v. 78) *τέλθος ἀπαιτήσων*. hic igitur locus Dionis huc pertinet. Ern.

5. xii *tabulis sanctum*] at eam sanctionem Livius ad MDuellium tribunum plebis refert post 12 tabulas aliquot annis. 7 16: *CMarcio CnManlio consulibus de unciario foenore a MDuellio tribuno plebis rogatio est perlata; et plebs aliquando eam cupidius scivit accepitque* Lips. crediderim neglectam, ut alias saepe, instauratam et severius sancitam nova lege. Ern.

6. *unciario fenore* h. e. ne quis in centum asses plus menstrui fenoris exigeret quam unciam h. e. unum assem pro centenis in annum. ita recte explicant Muretus ad h. l. Sigonius ad Livium, Salmasius de modo usurarum p. 291, IFGronovius in Antexegesi priore de centesimis usuris et foenore unciario p. 63 sqq. Ern.

7. *dein rogatione trib.*] decem annis post illam Duellii. Livius 7 27: *TManlio Torquato CPlautio consulibus semunciarium* [*tantum ex unciario foenus factum.* Lips. v. Salmas. l. c. Ern.

8. *vetita versura* [i. e. sublatum omne foenus quod ambigue Livius 7 42 posuit in actis anni 412, quinto anno post semunciam constitutam. *praeter haec*, inquit, *invenio apud quosdam LGenutium tribunum plebis tulisse ad populum ne foenerare liceret.* magis cum Tacito adfirmat Appianus B. C. 1 54· τοῦ δ᾽ αὐτοῦ χρόνου κατὰ τὸ ἄστυ οἱ χρῆσται πρὸς ἀλλήλους ἐστασίασαν, οἱ μὲν πράττοντες τὰ χρέα σὺν τόκοις, νόμου τινὸς παλαιοῦ (Genutii legem intelligit) προαγορεύοντος, μὴ δανείζειν ἐπὶ τόκοις, ἢ ζημίαν τὸν οὕτω δανείσαντα προσοφλεῖν. . . . ἔθους δὲ χρονίου τοὺς τόκους βεβαιοῦντος, οἱ μὲν κατὰ τὸ ἔθος ἤτουν, οἱ δὲ οἷον ἐκ πολέμων τε καὶ στάσεων ἀνεβάλλοντο τὰς ἀποδόσεις. εἰσὶ δ᾽ οἳ καὶ τὴν ζημίαν τοὺς δανείσαντας ἐκτίσειν ἠπείλουν. Lips. similiter *versuram* explicat Salmasius l. c. p. 292. adde Gronovium in Antexegesi poster. p. 162. nempe esse mutuum, quod sub foenore sumatur; unde frustra tentarunt quidam rescribere *usura.* ceterum Salmasius non dubitat talem legem latam, sed statim neglectam. nempe nemo erat qui crederet gratis; unde sua sponte lex irrita facta. Ern.

petivere; et concedente annus in posterum sexque menses dati, quis secundum iussa legis rationes familiares quisque
17 componerent. hinc inopia rei nummariae, commoto simul omnium aere alieno, et quia tot damnatis bonisque eorum divenditis signatum argentum fisco vel aerario attinebatur. ad hoc senatus praescripserat, duas quisque fenoris partes in agris per Italiam collocaret. sed creditores in solidum appellabant; nec decorum appellatis minuere fidem. ita primo concursatio et preces; dein strepere praetoris tribunal; eaque quae remedio quaesita, venditio et emptio, in contrarium mutari, quia feneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. copiam vendendi secuta vilitate, quanto quis obaeratior, aegrius distrahebant, multique fortunis provolvebantur; eversio rei familiaris dignitatem ac famam praeceps dabat, donec tulit opem Caesar disposito per mensas milies sestertio, factaque mutuandi copia sine usuris per

1. *et* ferri posse ait Pichena, mallet tamen *eo*. Ern.

3. *commoto aere — alieno*] i. e. dum creditor quisque pecuniam creditam repetit eodem tempore, ut mox tradit Tacitus. Ern.

6. *duas quisque f. partes*] Suet. Tib. c. 48. simile quod Plinius ep. 6 19 de senatu sui aevi: *patrimonii tertiam partem conferre iussit in ea quae solo continerentur.* Capitolinus de MAntonino 11: *iussit ut senatores peregrini quartam partem in Italia possiderent.* Lips. v. dicta ad Suet. l. c. ceterum video haesisse Muretum in verbo *foenoris*, pro eoque coniecisse *patrimonii* e loco Suetonii et similibus. *foenus* dicitur de nummis qui sub foenore ponuntur a foeneratoribus, de quibus hic maxime sermo. sic dici *foenus* dudum docuit Salmasius de Usuris p. 24, in primis Gronovius in Mantissa de pecun. vet. c. 1. eius rei ignoratio etiam locis quibusdam Livii tenebras offudit. Ern.

8. *appellabant*] int. debitores; qui proprie *appellari* dicuntur, cum pecunia credita ab ipsis reposcitur, cum de solutione monentur, ut mox. notissimum illud *optima nomina non appellando fiunt mala.* etiam *solidum* proprium in hac re verbum. Cic. pro Rab. Post. 17: *solidum solvere.* Quintil. 5 10: *solidum petere.* Ern.

9. *concursatio*] more Ciceronis dicta de eo qui anxie laborat de re aliqua, adeundo, allegando, petendo. Cic. ad Div. 1 1: *Libonis et Hypsaei non obscura concursatio et contentio;* quem locum in mente habuisse Tacitus videtur. Ern.

11. *mercandis*] Salmasius putat legendum *in mercandis*, et *condere* idem quod *ponere*, *collocare*, verba in hac re tritissima. Pichena putat abscondidisse divites pecuniam, ut obaeratos redigerent ad necessitatem vilissimo pretio vendendi sibi agros. Gronovius (Mantiss. de pec. vet. c. 1 p. m. 417) Pichenam sequitur hactenus ut pecuniam in arca compressam a divitibus putet, ut paratiores essent ad occasionem bene emendi. verum vidisse arbitror. Ern.

13. *aegrius distrahebant*] quia emtores, necessitate vendendi cognita, simulabant sibi non opus agris et alia similia, ut fit, ut quam minimo pretio emerent. Ern.

15. *praeceps*] hic quoque inculcatum eunt *in*. v. ad 4 62. Ern.

16. *sestertio*] sic legendum, ut est in M et editis, non *sestertium*, ut

triennium, si debitor populo in duplum praediis cavisset. sic refecta fides, et paulatim privati quoque creditores reperti. neque emptio agrorum exercita ad formam senatus consulti, acribus, ut ferme talia, initiis, incurioso fine.

18 Dein redeunt priores metus postulato maiestatis Considio Proculo; qui nullo pavore diem natalem celebrans raptus in curiam, pariterque damnatus interfectusque. et sorori eius Sanciae aqua atque igni interdictum, accusante Quinto Pomponio. is moribus inquies haec et huiuscemodi a se factitari praetendebat, ut parta apud principem gratia periculis Pomponii Secundi fratris mederetur. etiam in Pompeiam Macrinam exsilium statuitur, cuius maritum Argolicum, socerum Laconem, e primoribus Achaeorum, Caesar afflixerat. pater quoque illustris eques Romanus, ac frater praetorius, cum damnatio instaret, se ipsi interfecere. datum erat crimini quod Theophanem Mytilenaeum proavum eorum Gnaeus Magnus inter intimos habuisset, quodque defuncto Theo-

19 phani caelestes honores Graeca adulatio tribuerat. post quos Sextus Marius Hispaniarum ditissimus defertur incestasse filiam et saxo Tarpeio deicitur. ac ne dubium haberetur magnitudinem pecuniae malo vertisse, aurarias eius, quan-

Muretus, Ursinus volunt; de quo genere ad 2 86 mentio facta est. Gron.

1. Pichena vocem *praediis* non spernit, tamen ambigit num verius *praedibus*, usus loco Livii 22 60, ubi praedes et praedia iunguntur. cur autem *praedibus* potius quam *praediis*, si unum sufficit? nam praedes tamen cavent praediis suis, et qui praediis cavent, praedes sunt. Ern.

3. *emitio* M.

15. *interficere* M.

16. *proavum*] horum avus fuit MPompeius Theophanes, Asiae procurator, Tiberio ex intimis amicis. Strabo 13 p. 617: *οὗτος δὲ (Θεοφάνης) καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ ὑπῆρξε, καὶ πομπηΐῳ τῷ Μάγνῳ κατέστη φίλος μάλιστα διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτὴν καὶ πάσας συγκατώρθωσεν αὐτῷ τὰς πράξεις. . . . καὶ ἑαυτὸν πάντων Ἑλλήνων ἐπιφανέστατον ἀνέδειξεν. υἱόν τε ἀπέλιπε Μάρκον Πομπήϊον, ὃν τῆς Ἀσίας ἐπίτροπον κατέστησέ ποτε Καῖσαρ ὁ Σεβαστός. καὶ νῦν ἐν τοῖς πρώτοις ἐξετάζεται τῶν Τιβερίου φίλων.* Lips. de Theophane vide e Cicerone congesta in Clave, Burm. ad Vell. 2 18, et Ryckium ad h. l, qui de suspicione Freinshemii ad 1 72 *avum* legendum putat: nam Theophanis filium fuisse Pomponium illum apud Strabonem, huius hos duos. si Strabo non fallit, verum est. Ern.

21. *magnitudinem pecuniae*] de qua vide Dionem 58 22, et de hac historia tota. nescio an hic idem ille Marius, qui ante annos aliquot postulatus. 4 36: *Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adiit Calpurnius Salvianus in Sextum Marium.* Lips.

aurariasque] pro *etiam aurarias* accipit Salinerius et Heinsius ad Vell. 8 2, neque tentandum

quam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit. irritatusque suppliciis cunctos qui carcere attinebantur accusati societatis cum Seiano, necari iubet. iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis aetas, illustres ignobiles, dispersi aut aggerati. neque propinquis aut amicis assistere, illacrimare, ne visere quidem diutius dabatur; sed circumiecti custodes et in maerorem cuiusque intenti corpora putrefacta assectabantur, dum in Tiberim traherentur, ubi fluitantia aut ripis appulsa non cremare quisquam, non contingere. interciderat sortis humanae commercium vi metus; quantumque saevitia glisceret, miseratio arcebatur.

20 Sub idem tempus Gaius Caesar, discedenti Capreas avo comes, Claudiam Marci Silani filiam coniugio accepit, im-

fuisse a Faerno, qui *argentarias eius* legebat, contendit. neque tamen persuadet, neque IGronovio neque mihi. aut delendum τὸ *que* puto, aut legendum *quoque*. v. ad 4 74. id lenius puto quam IGronovii coniecturam *magnitudinem pecuniae malo vertisse aurariasque, eas, quamquam.* Ern.

2. *suppliciis*] supplicationibus reorum ac periclitantium, interpretatur Pichena. quis autem pro Caesaris hostibus supplicare auderet? potius *suppliciis* est sanguine, caede. significat crudelitatem eius non exsatiatam multitudine punitorum, sed ultro incitatam, ut grassari cuperet in plures. Gron.

3. *immensa strages*] mirum tragoedias eas verborum Tacitum miscere, si interfecti non plures viginti. ita enim Suet. 61: *viginti uno die abiecti tractique, inter eos pueri et feminae.* sed numerum eum, re ipsa admonente, corruptum dixero, substituoque ∞, id est mille; quod fatuus exscriptor interpretatus est viginti. certe de maiori numero fatebitur, qui Taciti verba vigilans leget. menda numerorum in Suetonio plura, et quaedam magnae rei. ut Nerone 12: *exhibuit ad ferrum etiam quadringentos senatores, sexcentosque equites Romanos.* quadringenti senatores dimidia senatus pars; quos omnes depugnasse in arena, fuge credere. corrigo *quadragenos.* de equitibus etiam malim *sexagenos*, firmante coniecturam Xiphilino 61 9, qui auctor est pugnasse tantum equites triginta. simile in Claud. 32: *convivia et ampla et assidua agitavit, ac fere patentissimis locis, ut plerumque sexcenteni simul discumberent.* scribo *sexageni.* sexcenti convivae epulum publicum, non convivium. plura huius generis alias. statim etiam in Taciti verbis lego *vi metu.* Lips. Muretus in loco primo Suetonii *ducenti* corrigit, alii aliter, ut fit, in re incertissima. v. Casaub. et Burm. ad Suet. l. c, quasi non, ut aliis in rebus, diversos auctores potuerint sequi. Ern.

9. *sors humana* mors est et inopinati aut incerti casus. ita 1 61: *permoto ad miserationem exercitu ob casus bellorum et sortem hominum.* at sortis eius *commercium* est miseratio et agnitio similis fortunae; quae omnibus potest evenire. hanc sequitur auxilium vel solatium, et sepultura, communi quodam iure. Lips. sive persuasio, sortem humanam, aliorum hominum adversa ad nos pertinere, communia esse. ut ille Terentianus nihil humani a se alienum putat, eaque de causa misericordiam, auxilium deberi. Ern.

10. *metus*] Lipsius *metu*, quod etiam Freinshemio placebat. Ern.

13. *immanem animum*] adde Suet. Cal. 10. Ern.

manem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum rupta voce; qualem diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multum distantibus verbis. unde mox scitum Passieni oratoris dictum percrebuit, neque meliorem unquam servum neque deteriorem dominum fuisse.

Non omiserim praesagium Tiberii de Servio Galba tum consule; quem accitum et diversis sermonibus pertentatum postremo Graecis verbis in hanc sententiam adlocutus "et tu, Galba, quandoque degustabis imperium," seram ac brevem potentiam significans, scientia Chaldaeorum artis, cuius apiscendae otium apud Rhodum, magistrum Thrasullum habuit, peritiam eius hoc modo expertus.

21 quotiens super tali negotio consultaret, edita domus parte ac liberti unius conscientia utebatur. is litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus imminet) praeibat eum

2. *qualem diem*] corrupte. videntur verba huc tralata ex pagina sequenti: *quem tum annum, qualem diem haberet.* Vertranius conatur *qualem die Tiberius*, hoc sensu, Caligula talem habitatum induebat, qualem Tiberius quoque die induisset. coniectura, quam ego non emerim sestertio nummo. Lips. dixi (Obs. I 2) non modo nihil hic esse mendi, sed et verba exquisita. *qualem diem induisset* i. e. qualem animum vultumque quoquo die sumpsisset vel gessisset Tiberius, talem et ipse induens ac prae se ferens. *τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν — οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι.* Gron. rectissime, etsi inest aliquid duri. *habitum* de vultus atque oris specie dici notum est, et supra iam vidimus. Huetius corrigebat *qualem in diem*, quod etiam Broterius recepit in textum, intellecto *habitum.* Ern.

4. *Passieni*] de eo v. Torrentium ad Ner. 6, Lipsium Excursu *A* ad l. 12, et Ryckium ad h. l. Ern.

6. *praesagium Tiberii*] pugnat Suetonius, qui non Tiberio sed Augusto praesagium hoc tribuit; nec de consule Galba, sed puero. lege eum c. 4. a Tacito stant Iosephus 18 6 et Dio 57 19. Lips. quid si dicamus Tacitum duplex praesagium Augusti et Tiberii confudisse? nam verba *seram ac brevem potentiam significans*, non conveniunt satis verbis *tu quandoque degustabis imperium.* Ern.

8. hoc de consule Tiberius: at Suetonius de puero refert *Augustum apprehensa eius buccula dixisse καὶ σὺ τέκνον τῆς ἀρχῆς ἡμῶν παραγεύσῃ.* quae sunt ipsa quae hic Tiberio adscribuntur; quod idem cum nostro et Dio facit. ita censeat aliquis Suetonium vel alios auctores secutum vel memoriola lapsum; etsi potuit uterque diverso tempore praedixisse. sed itane verbis iisdem? Lips. apud Suetonium ex melioribus libris iam legitur *παρατρώξῃ*. Gron. ceterum *est* excidisse videtur. Ern.

11. *Thrasyllum*] qui etiam de re medica libros composuisse videtur, laudante Plinio plus uno loco. peto fuse haec a Dione 55 11. Lips.

12. *super negotio*] M *superta negotio*, unde *super tali negotio*, vel *super eo negotio*, scil. praescientiae coniecit Pichena. *tali* probo. *consultaret* int. aliquem, scientiam illam professum. sic Plin. pan. 76. *consultare aves.* Ern.

15. *imminet*] non dicit *imminebat*, nam exstabat adhuc, et ostendebatur ac visebatur peregrinantibus, ut fit.

cuius artem experiri Tiberius statuisset, et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subiectum mare praecipitabat, ne index arcani exsisteret. igitur Thrasullus isdem rupibus inductus postquam percunctantem commoverat imperium ipsi et futura sollerter patefaciens, interrogatur an suam quoque genitalem horam comperisset; quem tum annum, qualem diem haberet. ille positus siderum ac spatia dimensus, haerere primo, dein pavescere, et quantum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metus, postremo exclamat ambiguum sibi ac prope ultimum discrimen instare. tum complexus eum Tiberius praescium periculorum et incolumem fore gratatur; quaeque dixerat, oracli
22 vice accipiens, inter intimos amicorum tenet. sed mihi haec ac talia audienti in incerto iudicium est, fatone res mortalium et necessitate immutabili an forte volvantur. quippe sapientissimos veterum, quique sectam eorum aemulantur, diversos reperies, ac multis insitam opinionem, non initia nostri, non finem, non denique homines dis curae; ideo creberrime tristia in bonos, laeta apud deteriores esse. contra alii fatum quidem congruere rebus putant, sed non e vagis stellis, verum apud principia et nexus naturalium causarum; ac tamen electionem vitae nobis relinquunt, quam ubi elegeris, certum imminentium ordinem. neque mala vel bona quae vulgus putet: multos qui conflictari adversis videantur, beatos, at plerosque quanquam magnas per opes miserrimos, si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur. ceterum plurimis mortalium

forte tamen dedit Tacitus *imminebat*, et syllaba excidit, ut saepe in hoc M factum vidimus. ERN.

8. *pavescere*] M *pavescente*, unde IGronovius coniicit *pavescens*. non displicet. ERN.

12. *et*] Acidalius *sed* coniicit, ut supra 5 3. intellige ex *gratatur* dicit, aperit. ERN.

19. Freinshemius non dubitat legendum esse *creberrime tristia*, deleto *et*. IGronovius suspicatur *creberrima tristia*. illud melius puto, sed ut *et* servetur, et deinde *et laeta* scribatur. ERN.

22. etsi *quam* ad *vitam* referri potest, tamen durius videtur nec satis dignum Tacito, *electionem vitae, quam ubi elegeris*. an *quam ubi feceris?* aut *quam ubi decreris*, vel potius *nam ubi decreris*. Martialis 2 64: *dum te caussidicum, dum te modo rhetora fingis, et non decernis, Taure, quid esse velis*. ERN.

25. *at*] *ac* vulgo.

27. *prospera utantur*] ἀρχαϊκῶς, ut alia. Catonem et Plautum sic dixisse lexica docent. ERN.

non eximitur quin primo cuiusque ortu ventura destinentur; sed quaedam secus quam dicta sint cadere, fallaciis ignara dicentium: ita corrumpi fidem artis, cuius clara documenta et antiqua aetas et nostra tulerit. quippe a filio eiusdem Thrasulli praedictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incepto longius abierim.

23 Isdem consulibus Asinii Galli mors vulgatur, quem egestate cibi peremptum haud dubium: sponte vel necessitate, incertum habebatur. consultusque Caesar an sepeliri sineret, non erubuit permittere, ultroque incusare casus qui reum abstulissent antequam coram convinceretur. scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde exstinguitur, cum se miserandis alimentis, mandendo e cubili tomento, nonum ad diem detinuisset. tradidere quidam praescriptum fuisse Macroni, si arma ab Seiano tentarentur, extractum custodiae iuvenem (nam in palatio attinebatur) ducem populo imponere. mox quia rumor incedebat fore ut nurui ac nepoti conciliaretur Caesar, saevitiam quam paenitentiam

5. *memorabitur*] non est in libris, qui supersunt, id vaticinium; ne in Suetonio quidem. Lips. sed apud Xiphilinum 61 2, ubi narrat astrologum quendam praedixisse Neronem et imperaturum et matrem interfecturum. Ern.

7. *Asinii Galli*] quem eodem die et convivam Tiberii fuisse, et eo subornante damnatum narrat Dio 58 3, in actis anni 783. est ille qui filius Pollionis Asinii librum edidit, quo patrem Ciceroni comparavit; cui rescripsit imperator Claudius. v. Suet. 41, et Plinius ep. 7 4, Agellius 17 1. Eusebius in Chronicis notat *Asinium Gallum diris suppliciis mactatum anno ante TLivii mortem.* Lips. stemma Asiniorum ad h. l. dedit Ryckius. Ern.

12. *medio triennio* i. e. toto triennio, quod a tempore accusationis ad mortem eius effluxerat. Ern.

13. *tot cons. par.*] plures enim filios habuit qui consules. vide ea quae notavi ad 3 75. Lips.

15. *descriptum*] Muretus *praescriptum.* Lips. et sic Iucundus scripserat in apographo suo, unde laudat Ursinus. arbitror vulgato aliquid defensionis reliquum esse. *describere* exquisite dicitur pro imperare, mandare, ubi aut pluribus ac per partes imperatur aliquid, aut imperantur plura simul, rei perficiendae aut avertendae necessaria. v. dicta in Clave Cic. in h. v. Tiberius in disponendo opprimendi Seiani negotio, Macroni mandarat de Druso; unde ei hoc *descriptum* fuisse recte et eleganter, ut opinor, dicitur. Horat. Art. P. 86: *descriptas servare vices* i. e. mandatas. sed quoniam *praescriptum* est in M (et sic edidere Beroaldus et Alciatus), non dubitavi hoc praeferre. miror quo modo Rhenano in mentem venerit *descriptus*, quod expressit etiam Aldus. Pichena *praescriptum* in M non vidit; IGronovius non restituit. Ern.

17. *custodia* vulgo M.

18. *nuru* M.

24 maluit. quin et invectus in defunctum, probra corporis, exitiabilem in suos, infensum rei publicae animum obiecit, recitarique factorum dictorumque eius descripta per dies iussit. quo non aliud atrocius visum: adstitisse tot per annos qui vultum, gemitus, occultum etiam murmur exciperent, et potuisse avum audire, legere, in publicum promere, vix fides, nisi quod Actii centurionis et Didymi liberti epistulae servorum nomina praeferebant, ut quis egredientem cubiculo Drusum pulsaverat, exterruerat. etiam sua verba centurio saevitiae plena, tanquam egregium, vocesque deficientis adiecerat, quis primo [alienationem mentis simulans] quasi per dementiam funesta Tiberio, mox ubi exspes vitae fuit, meditatas compositasque diras imprecabatur, ut quemadmodum nurum filiumque fratris et nepotes domumque omnem caedibus complevisset, ita poenas nomini generique maiorum et posteris exsolveret. obturbabant quidem patres specie detestandi: sed penetrabat pavor et admiratio, callidum olim et tegendis sceleribus obscurum huc confidentiae venisse, ut tanquam dimotis parietibus ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter servorum ictus, extrema vitae alimenta frustra orantem.

25 Nondum is dolor exoleverat, cum de Agrippina auditum, quam interfecto Seiano spe sustentatam provixisse reor, et postquam nihil de saevitia remittebatur, voluntate exstinctam, nisi si negatis alimentis assimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. enimvero Tiberius foedissimis criminationibus exarsit, impudicitiam arguens et Asinium Gal-

1. *probra corporis*] int. impudicitiam, quam 11 2 *mollitiam* vocat. Ern.

3. *factorum*] intelligendum, ut opinor, *plurima* aut simile quid. Genitivum cum tali ellipsi, more Graeco, supra quoque vidimus. adde Burm. ad Suet. Ner. 37. Ern.

14. *et nepotes*] intellige *interfecerit*, quod latet in sequentibus *domum caedibus complevisset*. v. ad c. 21 et alibi. ita non opus cum Acidalio suspicari vocem periisse. Ern.

19. *dimotis*] parietes non, ut aulaea aut plagulae lecticae, dimoventur, sed *deiiciuntur*. itaque legendum *demotis*. saepe haec verba confusa docent viri docti. v. Burm. ad Quinctil. 7 3. sic infra c. 30: *in insulas demoti sunt*. non *dimoti*. supra 4 60: *labefactum demovisset*, ubi etiam est pro *deiecisset*. 11 38: *effigies demovendas*. Ern.

23. *provixisse*] porro vivere voluisse, vitam retinuisse. aliud exemplum nondum reperi aut proditum vidi. 3 66: *propolluebat* pro porro polluebat, ubi tamen corrigunt viri docti. Ern.

lum adulterum, eiusque morte ad taedium vitae compulsam. sed Agrippina aequi impatiens, dominandi avida, virilibus curis feminarum vitia exuerat. eodem die defunctam quo biennio ante Seianus poenas luisset, memoriaeque id prodendum addidit Caesar; iactavitque quod non laqueo strangulata neque in Gemonias proiecta foret. actae ob id grates, decretumque ut quintumdecimum calendas Novembris, utriusque necis die, per omnis annos donum Iovi sacraretur.

26 Haud multo post Cocceius Nerva, continuus principis, omnis divini humanique iuris sciens, integro statu, corpore illaeso, moriendi consilium cepit. quod ut Tiberio cognitum, assidere, causas requirere, addere preces, fateri postremo grave conscientiae, grave famae suae, si proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret. aversatus sermonem Nerva, abstinentiam cibi coniunxit. ferebant gnari cogitationum eius, quanto propius mala rei publicae viseret, ira et metu, dum integer, dum intentatus, honestum finem voluisse.

Ceterum Agrippinae pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. nupta olim Gnaeo Pisoni et palam laeta morte Germanici, cum Piso caderet, precibus Augustae nec minus inimicitiis Agrippinae defensa erat. ut odium et gratia desiere, ius valuit; petitaque criminibus haud ignotis, sua manu sera magis quam immerita supplicia persolvit.

2. *aequi impatiens*] Heinsius (ep. ad Graev. Coll. Burm. t. 4 p. 130) *obsequii impatiens:* nam illud probrosum esse. frustra 2 42: *regibus aequa nedum iniqua insolita.* sic indicat etiam Graevius in resp. ad Heinsium, qui et ipse post agnovit errorem. Ern.

7. *quintum decimum*] sic M, non *quintodecimo*, ut est in editis recentioribus: nam Beroaldus, Rhenanus, Aldus, Gryphius illud habent. similiter aliis locis loquitur Tacitus. 12 69: *tertium ante idus Octobres*, ut iam docuit IGronovius; ubi similiter mutatum in *tertio* restituit Pichena. Ern.

10. *Nerva*] celeber iuris auctor, de quo Pomponius: *hic etiam Nerva Caesari familiarissimus fuit.* consul fuit cum Vibio Rufino a. 775. Lips.

16. *ferebant gnari*] Dio 58 21 tradit causas fuisse tum alias, tum hanc, quod Tiberius leges Caesaris περὶ τῶν συμβολαίων i. e. *de pecuniis creditis* renovare voluisset, unde fidem labefieri et alios motus oriri viderit; eamque causam fuisse quare Tiberius postea rem moderaretur, et illud millies gratuitum daret. dicendum esse potius, quod renovasset: nam Nerva ἀπεκαρτέρησε post transactam causam illam. Ern.

18. *intentatus*] ab accusatoribus, periculis nondum appetitus, nondum vexatus. Ern.

27 Tot luctibus funesta civitate pars maeroris fuit quod Iulia Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cuius avum Tiburtem, equitem Romanum, plerique meminerant. extremo anni mors Aelii Lamiae funere censorio celebrata, qui administrandae Suriae imagine tandem exsolutus urbi praefuerat. genus illi decorum, vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat. exin Flacco Pomponio Suriae propraetore defuncto recitantur Caesaris litterae, quis incusabat egregium quemque et regendis exercitibus idoneum abnuere id munus, seque ea necessitudine ad preces cogi per quas consularium aliqui capessere provincias adigerentur, oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum iam annum attineri. obiit eodem anno et Marcus Lepidus, de cuius moderatione atque sapientia in prioribus libris satis collocavi. neque nobilitas diutius demonstranda est: quippe Aemilium genus fecundum bonorum civium, et qui eadem familia corruptis moribus, illustri tamen fortuna egere.

2. *denupsit*] extra cognationem suam nupsit, interpretatur Muretus. id esset potius *enupsit*, verbo Liviano. si dixisset infra nobilitatem gentis, ferrem facilius. sed arbitror simpliciter pro *nubere* capi posse. v. 15 37. Suet. Ner. 29: *Doryphoro liberto, sicut ipsi Sporus, ita ipse denupsit.* sic et Ovid. M. 12 196, ubi B. a. l. usus est. adde Heins. ad illum locum. Ern.

3. *avum Tiburtem*] at pater eius tamen consularis, de quo 3 51: *solus Lepido e consularibus Rubellius Blandus adsensit.* consul suffectus fuit a. 771. Lips. Ryckius illum ipsum consularem hic intelligi putat. Ern.

5. *funere censorio*] v. supra ad 4 15. Ern.

8. *Flacco Pomponio*] de eodem Suetonius Tib. 42: *postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco et L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit; quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis confestim detulit.* ubi aliquot libri *Pompeio Flacco*, male. est enim ille ipse qui ante 15 annos Moesiae praefuerat. Cf. 2 66. Lips.

10. *exercitubus* M.

14. *Marcus*] iterum *Manius*. Lips.

15. *collocavi*] de mendo suspectum habet hoc verbum Muretus; et in promtu foret corrigere *commemoravi*. sed etiam *ponere* sic fere dicitur. Cicero de Fin. 2 26: *posuisti etiam dicere alios* i. e. commemorasti: est enim de disputatione sermo. de leg. 2 3: *magnus ille noster me audiente posuit in iudicio* i. e. dixit. Ern.

17. *corruptis moribus* i. e. temporibus malis et morum pravitate corruptis, ut saepe; ne quis ad familiam proprie referat. quod tamen ipsum quoque licebit, si quis malit, hoc sensu: qui ex illa familia mali cives fuere, tamen illustri fortuna usi sunt. Ern.

28 Paulo Fabio Lucio Vitellio consulibus post longum saeculorum ambitum avis phoenix in Aegyptum venit, praebuitque materiam doctissimis indigenarum et Graecorum multa super eo miraculo disserendi. de quibus congruunt, et plura ambigua sed cognitu non absurda, promere libet. sacrum soli id animal, et ore ac distinctu pinnarum a ceteris avibus diversum, consentiunt qui formam eius definiere. de numero annorum varia traduntur. maxime vulgatum quingentorum spatium: sunt qui asseverent, mille quadringentos sexaginta unum interici, prioresque alites Sesoside primum, post Amaside dominantibus, dein Ptolemaeo qui ex Macedonibus tertius regnavit, in civitatem cui Heliopolis nomen advolavisse, multo ceterarum volucrum comitatu novam fa-

1. *Paullo Fabio L Vitellio coss.*] Dio 58 27, Solinus c. 33, Plinius 10 2 biennio posterius venisse eum volunt, Q Plautio Sexto Papinio consulibus. vereor ut stare sententia Taciti possit contra tot testes. nota autem ex Dione 58 24 hos ipsos consules post celebrata decennalia Tiberii poena adfectos; quod tacuit noster. ex quo non vane dixerim narrationi huic annali deesse quaedam. non enim consulum supplicium certe omisisset. Lips. negat Muretus consules interfectos fuisse. Vitellius quidem, imperatoris pater, Caligula et Claudio imperatoribus vixit. Suet. Vit. 2. Ern.

3. *materiem* vulgo.

6. *et ore ac distinctu*] haud mutem. nam os ei etiam eximium, *cristis faciem caputque* (ait Plinius) *plumeo apice cohonestantibus.* ingeniose alioqui Pichena *colore ac.* Lips. vulgatum defendit IGronovius ex noto carmine de phoenice. Plinius sane 10 2 etiam *faucium* (ubi quidam libri *faciem*) *et capitum* ornatum tradit. item Graevius ep. ad Heins. t. 4 coll. Burm. p. 512. Ern.

7. *definiere*] M *deffinere* [*deffiniere*] sed literam *d* a recenti manu, et legendum *effinxere* Pichena censet. non credo. *effingere* non est, ut opinor, describere. Ern.

9. *LXI*] nimis minutum aut curiosum de *uno* anno. itaque Muretus sententiam expedisse mihi videtur: *sexaginta: unum in terris.* neque enim probabile hoc omissum, de unitate. Lips. idem placet Ursino, Pichenae, nisi quod ille insuper coniicit e CDLX factum esse CIↃCDLX, quod fortasse et apud Plin. l. c. reponendum esse, ubi anni eduntur DCLX. sed Salmasius ad Solinum p. 388 b vulgatum defendit, intelligitque annum magnum canicularem Aegyptiorum, qui anno millesimo quadringentesimo sexagesimo primo circumagitur auctore Censorino c. 18. apud Plinium quidem l. c. traditur Manilium statuisse vitam phoenicis finiri anni magni conversione. id si probetur, sequentia de aliis debent accipi. nam inter Amasin et Ptolemaeum Euergetem tantum spatium temporis non intercedit. sed in rebus fabulosis et nugatoriis nihil certi reperiri potest. videnda etiam quae de hoc loco disputat Perizonius in Orig. Aegypt. c. 16. Ern.

10. *Sesostride*] sic ex emendatione doctorum virorum legitur. nam Beroaldus edidit *Soside.* IGronovius autem mavult *Sesoside*, e vestigiis scripturae quae est in M, *aliter esse soside.* *Sesosis* vocatur etiam a Diodoro Sic. 1 53 et aliis. Ern.

11. *Amaside*] Perizonius l. c. p. 312 aut *Anysi* vel *Anyside* legendum, aut certe Herodoti Anysin intelligendum putat, si hic locus ad

ciem mirantium. sed antiquitas quidem obscura: inter Ptolemaeum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt. unde nonnulli falsum hunc phoenicem neque Arabum e terris credidere, nihilque usurpavisse ex his quae vetus memoria firmavit. confecto quippe annorum numero, ubi mors propinquet, suis in terris struere nidum, eique vim genitalem affundere, ex qua fetum oriri; et primam adulto curam sepeliendi patris; neque id temere, sed sublato murrhae pondere tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui sit, subire patrium corpus inque solis aram perferre atque adolere. haec incerta et fabulosis aucta: ceterum aspici aliquando in Aegypto eam volucrem non ambigitur.

29 At Romae caede continua, Pomponius Labeo, quem

aliquam veri speciem revocari debeat. Ern.

5. *annorum numero*] Heinsius *annorum* M *numero*. probat Graevius l. c. Ern.

6. *suis in terris*] Heinsius coniiciebat *surculis e thuris*; quam emendationem Graevius (ep. ad Heins. t. 4 coll. Burm. p. 505) pro certissima habet, nisi quod τὸ *e* abesse vult. est sane peringeniosa. melior tamen altera eiusdem *surculis tureis*. Ern.

9. *tentato* i. e. cum prius tentaverit. sic saepe historici loquuntur, Sallustius, Livius et Tacitus noster. Lips. Heinsius *itinere*, probat Graevius l. c. recte. Ern.

10. *subire*] Salmasius ad Solin. l. c. legendum censet *subicere*: non enim *subire* corpus, quod verbum dicatur de onere imposito, quod dorso capite humeris feratur; sed pedibus ferre globum myrrheum cavatum, in locum cavatum subiecto patre: hoc esse *subicere corpus*, antique pro *subiicere*. refellitur ab Isaaco Vossio ad Melam 3 8 ed Gron., qui variare veteres in modo portandi docet ex Artemidori Onirocriticis, ubi dicit eum qui phoenicem a se pingi somniarit, eo paupertatis venturum ut parentis cadaver more phoenicis suis humeris efferre cogatur, 4 49. bene haec. neque dubium est Tacitum in animo habuisse Virgilianum illud Aen. 4 599: *quem subiisse humeris confectum aetate parentem*. atque etiam non nimis proprietas verbi in talibus urgenda. defendebat etiam Heinsius et hoc et *adolere*, teste Graevio l. c. Ern.

11. *atque adolere*] Salmasius l. c. vult *neque adolere*: nam cineres iam in aram deferri et ibi relinqui, non comburi corpus. sed Tacitus certe putavit *corpus* patrium deferri, sicque accepit Herodotus 2 73, cuius tota narratio hoc clamat. idem dicit phoenicem patrem suum in templo Heliopolitano θάπτειν, idque fieri in ara noster et alii tradunt. illud autem θάπτειν in ara quomodo fieri quaeso potest nisi cremando? sive ipse abiecerit in ignem, sive sacerdotibus comburendum reliquerit. qualis autem modus narrandi, *in aram perferre neque adolere*? non potius omisisset Tacitus hoc addere? idem indicandum de Ryckiano *atque avolare*. Ern.

13. *caede continua*] absolute capiendum est: cum Romae caedes continuae fierent; ideoque post ea verba interpunxi. nam alioqui plurium nomina sequi deberent. et sic edd veteres usque ad Lipsianas. fortasse tamen alicui videatur legendum: *at Romae caedes continua* vel *continuae*, ut sit summa capitis 29 et 30. et alibi vel nominativi pro

praefuisse Moesiae rettuli, per abruptas venas sanguinem effudit; aemulataque est coniunx Paxaea. nam promptas eiusmodi mortes metus carnificis faciebat, et quia damnati publicatis bonis sepultura prohibebantur, eorum qui de se statuebant humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. sed Caesar missis ad senatum litteris disseruit morem fuisse maioribus, quotiens dirimerent amicitias, in-

ablativis accepti, vel in ablativos mutati. v. ad 11 2 init. Ern.

4. *sepultura prohibebantur*] sepultura luctuque adfinium prohiberi, nisi magnorum scelerum damnatos (puta parricidii, perduellionis, itemque suspendiosos) non moris apud priscos. invaluit sub tyrannis, ideoque quasi novum in Tiberii saevitia Suetonius notat, c. 61: *interdictum ne capite damnatos propinqui lugerent.* itemque *nemo punitorum non in Gemonias abiectus uncoque tractus.* qui autem tracti, Tiberis eis sepultura. idem in publicatione bonorum fuit, quae apud antiquos in crimine perduellionis et hostilitatis tantum exercita, et fortasse parricidii. ita SpMaelii *bona contacta pretiis regni mercandi vendere atque in publicum redigere quaestores iussi*, ait Livius 4 15. ita Ciceronis damnati a Clodio; MLepidi a senatu publica facta, quia secutus Antonii sectam. primus publicationem ad omnia crimina (publica intellego) traxit Caesar; qui, ut Suetonius ait c. 42, *poenas facinorum auxit; et cum locupletes eo facilius scelere se obligarent, quod integris patrimoniis exsulabant, parricidas, ut Cicero scribit, bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit.* tenuit ea lex sub Augusto; qui tamen, cum multis divitibus vel dimidia pars nimiae essent opes, et in ipso exsilio caussa luxus, sanxit ut iis omnibus quibus aqua et igni interdictum (i. e. iurisconsultorum verbo deportatis) non plus possidere liceret quingentis millibus nummum. Dio 56 27. intenditque iterum saevitiam eam Tiberius, lata lege qua interdictis aqua et igni adempta omnis testamenti factio. idem Dio 57 22. quam legem interpretans Caius (l. 8. Qui test. fac. possunt) *si cui aqua et igni interdictum sit*, inquit, *eius nec illud testamentum valet quod ante fecerit, nec id quod postea. bona quoque, quae tunc habuit cum damnaretur, publicabuntur.* Lips.

qui de se statuissent] non mirum, quia ne damnati quidem nec peracti rei. Dio haec omnia exprimere voluit, in actis anni 784, 58 15: *ἔς τε τὴν ἀγορὰν τὰ σώματα ἁπάντων ἐρρίπτετο, καὶ μετὰ τοῦτο ἔς τὸν ποταμὸν ἐνεβάλλετο. ἤδη δὲ καὶ ὅπως οἱ παῖδες τῶν οὐσιῶν αὐτοὺς κληρονομῶσιν.* ubi puero mendum clarum, scribendumque *μὴ κληρονομῶσιν*, inserta voce. ideo enim abiecta corpora tractaque, ne liberi succedere in bona possent, quae iam publica ut damnatorum palam punitorumque. mirum ex sequentibus Dionis verbis interpretem id non vidisse. bona ergo manebant, si quis praevenisset damnationem, et testamenta. sed quid in praemiis accusatorum? nihilo secius dari solere, ostendit Taciti locus supra 4 30: *et quia Cornutus — per praemia eliciebantur.* dari non solere, Seneca in narranda Cremutii morte, quae sub hoc Tiberii tempus, in Cons. ad M. 22: *cognito consilio — rei prohiberentur.* [v. supra ad 4 34] nec satis scio quomodo in concordiam reducam eos locos. sub Claudio et Nerone fortean aliud fuerit; et Senecam deceperit mos sui aevi. Lips. adde Paull. Rec. Sent. 5 12, et ibi interpretes. ceterum latinitas postulat *statuerant* sive *statuissent*, quod video exhiberi in titulo notae Lipsianae, nuspiam in textu reperi. Ern.

7. *morem fuisse*] v. supra 2 70, et ibi Lipsium, et quae diximus ad Suet. Cal. 3. Ern.

terdicere domo eumque finem gratiae ponere: id se repetivisse in Labeone; atque illum, quia male administratae provinciae aliorumque criminum urgebatur, culpam invidia velavisse, frustra conterrita uxore, quam etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse. Mamercus dein Scaurus rursum postulatur, insignis nobilitate et orandis causis, vita probrosus. nihil hunc amicitia Seiani, sed labefecit haud minus validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultius exercebat; detuleratque argumentum tragoediae a Scauro scriptae, additis versibus qui in Tiberium flecterentur. verum ab Servilio et Cornelio accusatoribus adulterium Liviae, magorum sacra obiectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Aemiliis, damnationem anteit, hortante Sextia uxore,
30 quae incitamentum mortis et particeps fuit. ac tamen accusatores, si facultas incideret, poenis afficiebantur, ut Servilius Corneliusque perdito Scauro famosi, quia pecuniam a Vario Ligure omittendae delationis ceperant, in insulas interdicto igni atque aqua demoti sunt. et Abudius Rufo functus aedilitate dum Lentulo Gaetulico, sub quo legioni praefuerat, periculum facessit, quod is Seiani filium generum destinasset, ultro damnatur atque urbe exigitur. Gaetulicus ea tempestate superioris Germaniae legiones curabat, mirum-

3. *urgebatur*] in promptu foret corrigere *arguebatur*, quod facile potuisset converti in *urguebatur*, praesertim cum nullum aliud exemplum huius generis profertur. sed quando omnes, qui M inspexerunt, reperernnt *urgebatur*, credamus id esse a Tacito, et intelligamus Graeco more dictum pro *urgeri criminibus*, ut Tacitus alibi loquitur (H. 4 43), intellectu *nomine* aut alius talis vocis. supra 5 11: *noxius coniurationis*, ubi vide dicta. Ern.

invidia] v. dicta ad 4 52. Ern.

5. *Mamercus*] male hic a Dione 58 24 Μάρκος. de probrosa eius vita lege Senecam de Benef. 4 31, aut potius non lege impuritatem hominis et ἄρρητον μίξιν. notat eum brevi stigmate Tertull. de Pallio c. 5: *dabo catharticum impuritati Scauri et aleae Curii et vinolentiae Antonii.* Lips. quem vide et Senecam l. c. Ern.

7. *Seiani, sed labefecit*] an transpositio facta est, legendumque *Seiani labefecit, sed?* Ern.

9. *tragoediae*] cui nomen Atreus fuit. versus qui in Tiberium flecti videbatur, ex Euripide: τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν. adi Dionem l. c. Lips.

11. *Cornelio*] fuit cognomen Thusci. Seneca pater Suasoria 2: *Thuscus ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia exstincta est, maiestatis reum fecerat, homo quam improbi animi, tam infelicis ingenii.* Lips.

13. *Sexitia*] Lipsius in margine *Sextia.* recte, ut opinor. Ern.

17. *omittendae delationis*] intell. causa: de quo genere loquendi iam supra dictum. *capere pecuniam* autem est formula propria de iis qui

que amorem assecutus erat; effusae clementiae, modicus severitate, et proximo quoque exercitui per Lucium Apronium socerum non ingratus. unde fama constans ausum mittere ad Caesarem litteras, affinitatem sibi cum Seiano haud sponte sed consilio Tiberii coeptam; perinde se, quam Tiberium falli potuisse, neque errorem eundem illi sine fraude, aliis exitio habendum. sibi fidem integram et, si nullis insidiis peteretur, mansuram: successorem non aliter quam indicium mortis accepturum. firmarent velut foedus, quo princeps ceterarum rerum poteretur, ipse provinciam retineret. haec, mira quanquam, fidem ex eo trahebant quod unus omnium Seiani affinium incolumis multaque gratia mansit, reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam aetatem, magisque fama quam vi stare res suas.

31 Gaio Cestio Marco Servilio consulibus nobiles Parthi in urbem venere, ignaro rege Artabano. is metu Germanici fidus Romanis, aequabilis in suos, mox superbiam in nos, saevitiam in populares sumpsit, fretus bellis quae secunda adversum circumiectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii ut inermem despiciens, avidusque Armeniae, cui defuncto rege Artaxia Arsacen liberorum suorum veterrimum imposuit, addita contumelia et missis qui gazam a Vonone

contra leges pecuniam accipiunt, qui corrumpi se pecunia patiuntur. v. Clav. Cic. in h. v. Ern.

1. primum, ne quis tentet *effusus*, quia mox *modicus*, cautum est observatione saepe inculcata de consuetudine Taciti variandae constructionis contra consuetudinem elegantiorum scriptorum. infra c. 47: *vetustis honoribus et illustris studiis.* deinde coniectura Mureti et Pichenae *severitatis* refellitur frequentia exemplorum contrariorum in ipso Tacito, de qua iam alibi actum. sed quomodo differunt *effusae clementiae* et *modicus severitate?* nam *clementia* est moderatio severitatis. *effusam clementiam* arbitror esse in condonatione aut levitate poenarum, severitatis moderationem in disciplinae militaris parum accurata et acri exactione. Ern.

8. videtur *indicium mortis* pro indicta morte vel indictione mortis dixisse. Gron. nihil arbitror impedire quo minus *indicium* pro signo accipiamus mortis sibi imminentis. *indicium* quidem, quae est Freinshemii coniectura, vix commodum sensum parit. Ern.

17. *aequabilis* i. e. lenis, mitis, aequus, iustus. nam *aequabilis* interdum dicitur pro *aequalis*, ut ap. Cic. Off. 2 11: *aequabilis praedae partitio.* sed *aequalitatis* verbo notio iustitiae adhaesit: nam *aequalis* v. c. *partitio* est eadem iusta; et hinc etiam civilitatis, lenitatis. v. Clav. Cic. Ern.

19. *execreverat* M.

20. *inermem* h. e. liberis carentem. v. dicta ad 1 3. sic etiam Freinshemius; a quo sine causa idonea dissentit IGronovius. Ern.

22. *imposuit*] tempus ratio desideat *imposuerat*, sicut etiam ante

relictam in Suria Ciliciaque reposcerent; simul veteres Persarum ac Macedonum terminos, seque invasurum possessa Cyro et post Alexandro, per vaniloquentiam ac minas iaciebat. sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familia ac perinde opibus, et proximus huic Abdus, ademptae virilitatis. non despectum id apud barbaros, ultroque potentiam habet. ii adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summae rei imponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque aut nondum adultis, Phrahaten regis Phrahatis filium Roma poscebant: nomine tantum et auctore opus, ut sponte Caesaris, ut genus Arsacis ripam apud Euphratis cerneretur.

32 cupitum id Tiberio. ornat Phrahaten accingitque paternum ad fastigium, destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. interea cognitis insidiis Artabanus tardari metu, modo cupidine vindictae inardescere. et barbaris cunctatio servilis, statim exsequi regium videtur. valuit tamen utilitas, ut Abdum specie amicitiae vocatum ad epulas lento veneno illigaret, Sinnacen dissimulatione ac

est *exercuerat*; et sic Tacitum scripsisse puto. frustra obloquitur Broterius: nam exempla similia non docent tam parum Latine scripsisse auctores, sed saepe imperitos librarios male descripsisse. Ern.

6. *non despectum*] ex instituto Cyri apud Xenoph. 7 5, qui custodiam curamque sui corporis solis commisit eunuchis, et intimam aulam ex hoc semiviro genere constituit quasi fidissimo. itaque deinceps in honore. sed et Persae primi privasse viro creduntur. Stephanus de Urbibus: *Σπάδα, οὐδετέρως, κώμη Περσικὴ, ἐν ᾗ πρώτη εὐνουχισμὸς γέγονεν.* Petronius c. 119: *Persarum ritu, male pubescentibus annis surripuere viros, exsectaque viscera ferro in Venerem fregere.* alii ad Semiramim referunt, ut Ammianus 14 6. utramque famam posuit Claudianus in Eutrop. 1 339: *seu prima Semiramis astu Assyriis mentita virum, ne vocis acutae mollities laevesque genae se prodere possent, hos sibi coniunxit similes; seu Persica ferro luxuries vetuit nasci lanuginis umbram.* ubi scriptum etiam *Parthica*, nullo vitio, quia populi ii tunc confusi. Lips. unde factum ut *eunuchi* pro primoribus, magnatibus dicerentur, ut docent viri docti ad Act. 5 27. Ern.

11. *nomine*] refer ad *genus Arsacis*, *auctore* autem ad *sponte Caesaris* i. e. iussu, ut supra. Ern.

14. *astu*] *asatu* M, ut paulo ante (30 extr.) *visitare*, non *vi stare*.

16. *modo cup. v. inard.*] desiderari alterum *modo* concedo: sed inserendum esse, ut cum Mureto vult Acidalius, nego cum IGronovio. Tacitus sic et alibi; neque modo in hac particula, sed etiam in aliis. Ern.

19. *veneno illigaret*] sic Hercules apud Sophoclem in versione Latina Cic. Tusc. 2 8: *ipse illigatus peste interimor textili*, de veste venenata; ubi in Graeco Sophoclis est *χειρωθείς*. sed Cicero ad vestem respexit, de qua ante dixerat *irretire*. hic *illigare* videtur vim impe-

donis, simul per negotia moraretur. et Phrahates apud Suriam, dum omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum insumit, patriis moribus impar morbo absumptus est. sed non Tiberius omisit incepta. Tiridaten sanguinis eiusdem aemulum Artabano, reciperandaeque Armeniae Hiberum Mithridatem deligit, conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat; et cunctis quae apud Orientem parabantur, Lucium Vitellium praefecit. eo de homine haud sum ignarus sinistram in urbe famam, pleraque foeda memorari: ceterum regendis provinciis prisca virtute egit. unde regressus, et formidine Gai Caesaris, familiaritate Claudii turpe in servitium mutatus, exemplar apud posteros adulatorii dedecoris habetur, cesseruntque prima postremis, et bona iuventae senectus flagitiosa
33 oblitteravit. at ex regulis prior Mithridates Pharasmanem perpulit dolo et vi conatus suos iuvare; repertique corruptores ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt. simul Hiberi magnis copiis Armeniam irrumpunt, et urbe Artaxata potiuntur. quae postquam Artabano cognita, filium Orodem ultorem parat, datque Parthorum copias, mittit qui auxilia

diendi habere, ut in illo Virg. Aen. 10 794: *inutilis inque ligatus.* Ern.

3. *insumit*] sic M, Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus. Lipsius tacite edidit *sumit.* Pichena correxit *resumit*, quod inde in alias edd fluxit. IGronovius restituit *insumit*, quod imitati sumus. Tacitum sic scripsisse non affirmem. *sumit* verum puto. *in* natum est e finali praecedentis verbi, ut saepe alibi. Ern.

6. *mithridantem* M. idem hic *Hiberum* et c. 33 *Hiberi*, sed 11 8 et 9 *Iberis* et *Ibero*. M^a^ ubique *Hiberus.*

12. *exemplar apud posteros*] corrigamus ergo Senecam, ubi vulgo Nat. Quaest. 4. praef. *alius adulatione clam utetur, alius ex aperto palam, rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Villeum maximus aiebat non esse occulte nec ex dissimulato blandiendum.* et legamus, *ante Vitellium.* Villeus enim ignotus: at Vitellii huius mirum in adulando ingenium etiam Suetonius celebrat Vit. 2 et Dio 59 27. Plancus autem in Seneca est is qui apud Fulviam Antonii magnus; de cuius adulatoriis moribus Appianus B. C. 5 50. Lips.

15. *Pharasmanen* vulgo.

17. *ad scelus*] ad interficiendum veneno Arsacen, ut recte Muretus. Ern.

18. *urbe Artaxata*] malim *urbem.* tamen et Artaxatam et Tigranocertam priore numero noster aliique scripserunt. Lips.

19. *filium Oroden*] omnis haec historia apud Iosephum 18 2. Lips.

20. *datque Parthorum copias*] M *dat Parthorumque*; quod IGronovio placet, non mihi. sed in copulis aliquid hic turbatum amplius credo. an scripsit Tacitus *dat Parthorumque copias, et qui auxilia mercede facerent?* certe illud *mittit* cum per

mercede facerent. contra Pharasmanes adiungere Albanos, accire Sarmatas, quorum sceptuchi utrinque donis acceptis, more gentico, diversa induere. sed Hiberi locorum potentes Caspia via Sarmatam in Armenios raptim effundunt. at qui Parthis adventabant, facile arcebantur, cum alios incessus hostis clausisset, unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, aestas impediret, quia flatibus Etesiarum implentur vada, hibernus auster revolvit fluctus,

34 pulsoque introrsus freto brevia littorum nudantur. interim Orodem sociorum inopem auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam et detrectantem incessere, adequitare castris, infensare pabula; ac saepe in modum obsidii stationibus cingebat, donec Parthi contumeliarum insolentes circumsisterent regem, poscerent praelium. atque illis sola in equite vis: Pharasmanes et pedite valebat. nam Hiberi Albanique saltuosos locos incolentes duritiae patientiaeque magis insuevere. feruntque se Thessalis ortos, qua tempestate Iaso,

se friget, tum quia est sine copula. Ern.

2. *accipere*] profecto fuit *acciere* i. e. arcessere et advocare. Lips. puto *accire*. Gron. recte. saepe in libris huic verbo substituitur *accipere*. v. Drak. ad Liv. 10 19 et 23 17. itaque non dubitavi recipere, ut alibi viri docti fecere. Ern.

4. *Caspia via Sarmatam*] Seneca Thyeste 374: *aut qui Caspia fortibus recludunt iuga Sarmatis*. Gron. sunt *portae Caspiae* Suet. Ner. 19. v. Ryckius. Ern. *effunt* M.

5. *qui Parthis adventabant*] nempe Sarmatae, qui diversa, ut dixit, more gentis induerant. et hodie faciunt Tartari, qui ea loca tenent. Lips.

6. *mare*] nempe Caspium; et res ita habet. extremi fines Albanorum, versus Sarmatiam, Caspium mare tangunt. ad illud usque perpetuis fere montibus a Sarmatis separantur: ergo aditus in Albaniam per litoris eius oram et plana vicina. sed haec quoque, inquit, clausa tunc Sarmatis, quia ab oriente Etesiae flabant et undas fluctusque in plana impellebant, atque ita restagnabant. transitus autem Sarmatis non alius in Armeniam quam per Albanos, et in Albanos per illud litus. Lips.

7. *aestas*] defendi potest: nam Etesiae ventus aestivus. sed forte *aestus* scripsit Tacitus. Ern.

11. *infensare*] usitatius est *infestare*: sed *infensare* eadem analogia dicitur. sic 13 37: *infensare bello Armeniam*. item ut *infestum agmen* saepe Livius, sic noster *infensum* 15 10 etc. Ern.

12. *modum*] addi praepositionem, *in modum*, voluit Muretus, Groslotius et Acidalius. recte. prima verbi sequentis absorbuit praepositionem, ut saepe alibi. Ern.

14. *sola in equite vis*] miror nemini in mentem venisse aut *solo* aut *tota*, cum supra in *veteres* 4 32 haeserint. *sola* est *una*, quod etiam sic dicitur 4 39: *sola necessitudinis gloria usurum*. Ern.

17. *Thessalis ortos*] Strabo 11 p. 498, qui de oraculo item Phrixi et vetita arietis caede, his verbis: *ἐν τῇ Μοσχικῇ τὸ τῆς Λευκοθέας ἱερὸν, Φρίξου ἵδρυμα καὶ μαντεῖον ἐκείνου, ὅπου κριὸς οὐ θύεται.* at aliter Iustinus, qui hos ad Orientem Albanos deducit ex

post avectam Medeam genitosque ex ea liberos, inanem mox regiam Aeetae vacuosque Colchos repetivit. multaque de nomine eius, et oraclum Phrixi celebrant; nec quisquam ariete sacrificaverit credito vexisse Phrixum, sive id animal seu navis insigne fuit. ceterum directa utrinque acie, Parthus imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum, contraque ignobilem Hiberum mercenario milite disserebat; Pharasmanes integros semet a Parthico dominatu, quanto maiora peterent, plus decoris victores aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos. simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum agmina, hinc viros, inde praedam ostendere.

35 enimvero apud Sarmatas non una vox ducis: se quisque stimulant, ne pugnam per sagittas inirent: impetu et comminus praeveniendum. variae hinc bellantium species, cum Parthus sequi vel fugere pari arte suetus distraheret turmas, spatium ictibus quaereret, Sarmatae omisso arcu, quo bre-

Italia ab Albano monte. eius verba 42 3: *cum Albanis foedus percussit Iason, qui Herculem ex Italia ab Albano monte, cum Geryone exstincto armenta eius per Italiam duceret, secuti dicuntur, quique memores Italicae originis exercitum CnPompeii bello Mithridatico fratres salutavere.* Lips. *Iaso* M: vulgo *Iason.*

1. *inanem* int. liberis, qui succedere parenti possint. sic *vacua domus* apud Sall. Cat. 15 facta est sublato filio; ubi plura Cortius. infra c. 51 *vacui penates. vacui Colchi*, qui regem non habent. sic *vacua Armenia* 12 50; *provincia* 2 76, quae praesidem non habet; *legiones* 2 46, quae sine duce; *mulier vacua* 13 44, quae sine marito. Ern. *aetae* M.

2. *multaque de nomine eius*] id capio, loca sive templa de nomine eius dici. ita Strabo l. c. p. 503. Iasonem cum Armenio Thessalo profectum usque ad mare Caspium, ὡς, inquit, μαρτυρεῖ τά τε Ἰασόνεια καὶ ἄλλα ὑπομνήματα. Iasonea acceperim sacella aut templa Iasonis honori. Iustinus l. c.: *Iasoni totus fere oriens ut conditori divinos honores templaque constituit.* quem etiam vide super hoc reditu in Colchos, Medea rursum adsumpta; ut hic noster tetigit. Lips.

3. *oraculum* vulgo.

7. *disserebat*] magis pro sententia esset *differebat.* Lips. *disserebat* verum est. etiam alibi disserendi verbo tali loco utitur. H. 4 69: *at Iulius Auspex vim Romanam pacisque bona dissertabat.* adde infra 44, 12 2 et 20 et 35 et 38. v. Obs. Misc. Nov. t. 2. sed Acidalii coniecturam, paullo ante *mercenarium militem* legendum, probo. Ern.

13. *inirent*] *sinerent* M.

16. *brevius*] puta quam Parthi. hi enim ex propinquo invalidi, quae res PVentidio de illis victoriam dedit. Frontinus Strateg. 2 2 5: *adeo se admovit ut sagittas, quibus ex longinquo usus est, cominus applicitus eluderet.* Florus 4 9: *passus est hostem castris succedere, donec absumpto iactus spatio adimeret usum sagittarum.* Val. Flaccus Argon. 2 524: *iam brevis et telo volucri non utilis aër.* Gron. nihil impedire arbitror quo minus *brevius* pro *breviter* dictum accipiamus, non diu. Ern.

vius valent, contis gladiisque ruerent; modo equestris praelii more, frontis et tergi vices; aliquando, ut conferta acies, corporibus et pulsu armorum pellerent pellerentur. iamque et Albani Hiberique prensare, detrudere, ancipitem pugnam hostibus facere, quos super eques, et a propioribus vulneribus pedites afflictabant. inter quae Pharasmanes Orodesque, dum strenuis assunt aut dubitantibus subveniunt, conspicui eoque gnari, clamore telis equis concurrunt, instantius Pharasmanes; nam vulnus per galeam adegit. nec iterare valuit, praelatus equo, et fortissimis satellitum protegentibus saucium. fama tamen occisi falso credita exterruit Parthos,
36 victoriamque concessere. mox Artabanus tota mole regni ultum iit. peritia locorum ab Hiberis melius pugnatum. nec ideo abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius, et subdito rumore tanquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. tum omissa Armenia versaeque Artabani res, illiciente Vitellio, desererent regem saevum in pace et adversis praeliorum exitiosum. igitur Sinnaces, quem antea infensum memoravi, patrem Abdagesen aliosque occultos consilii, et tunc continuis cladibus promptiores, ad defectio-

1. *equestris*] *equites tres* M.

2. *vices*] scribo *vice*, et sententiam expedio. a Sallustio est, qui in Hist. fragm. *more equestris praelii, sumptis tergis atque redditis.* et Iug. 59: *quibus illi freti, non uti equestri proelio solet, sequi, dein cedere, sed adversis equis concurrere, implicare ac perturbare aciem.* frontis et tergi vice i. e. alterna mutatione, modo frontis modo tergi. Lips. Muretus et Acidalius malunt intelligi *erant* vel *essent* vel *facerent*; quod durum est, quia commune tribus membris subiectum *Sarmatae*. Ern.

conferta] sic correximus, quod omnes edd obtinet *conserta*, quod esse vitiosum dubitari non potest, et non uno loco pro *conferta* a librariis obtruditur. Liv. 3 70: *quibus conferta peditum acies cessisset;* ubi codex Harleianus *conserta*. 22 28: *conferto agmine mittit equites.* multi scripti et editi *conserto*: illud recte tuetur Drakenborchius, quem vide, et quos ibi laudat. adde infra 12 35, 14 36. Ern.

3. *pellerent pellerentur*] cf. Wyttenbach. Bibl. Crit. 6 p. 65.

11. *credita*] lego *dedita* vel *didita*. at Iosephus revera occisum eum tradit 18 2. Lips. *didita fama* est 11 1. sed etiam H. 4 34 est in libris *credita fama*, idque contra Lipsium et Rhenanum recte defendit Gronovius Obs. 3 10 p. 520. vulgatum igitur et hic servandum. in Gesneri tamen Thes. L. L. ex his locis omnibus laudatur *didita fama*. Ern.

*ultimi * id*] nisi quid desit (nec puto hercle, quoniam tota hac narratione belli externi concisus Tacitus), commodo restituemus *ultum iit*. amat ita loqui noster, et Sallustius Iug. 68: *quam maxima cura ultum ire iniurias festinat.* Lips. recepit Pichena et secuti editores. Ern.

20. *consulit*] scribo *conligit*. Lips.

nem trahit, affluentibus paulatim qui metu magis quam benevolentia subiecti repertis auctoribus sustulerant animum. nec iam aliud Artabano reliquum quam si qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quis neque boni intellectus neque mali cura, sed mercede aluntur ministri sceleribus. his assumptis in longinqua et contermina Scythiae fugam maturavit, spe auxilii, quia Hyrcanis Carmaniisque per affinitatem innexus erat: atque interim posse Parthos absentium aequos, praesentibus mobiles, ad paenitentiam mutari.
37 at Vitellius profugo Artabano et flexis ad novum regem popularium animis, hortatus Tiridaten parata capessere, robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis ducit. sacrificantibus, cum hic more Romano suovetaurilia daret, ille equum placando amni adornasset, nuntiavere accolae Euphraten nulla imbrium vi sponte et immensum attolli, simul albentibus spumis in modum diade-

quomodo iam conligit, si demum ad defectionem trahit? melius Faernus et Freinshemius *consilii*; idque non dubitavi recipere, quia in M non est *consulit*, ut id propterea ferendum sit, sed *consilit*, ut edidere etiam Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus, Gryphius. quod dubitari non potest e *consilii* factum: nam non raro in hac litera lapsi scribae. v. Sciopp. Art. Crit. p. 56. *occultus consilii* dicitur, ut alibi *manifestus consilii*. Ern.

14. de suovetaurilibus dico ad H. 4 53. de equo res sic habet. sollennis Persarum victima soli equus. Iustinus 1 10: *solem unum esse deum Persae credunt, et equos eidem deo sacratos ferunt.* Xenophon Anab. 4 5: *καὶ ἵππον ὃν εἰλήφει παλαιότερον, δίδωσι (Ξενοφῶν) τῷ κωμάρχῃ ἀναθρέψαντι καταθῦσαι, ὅτι ἤκουσεν αὐτὸν ἱερὸν εἶναι τοῦ ἡλίου, δεδιὼς μὴ ἀποθάνῃ.* et Cyrop. 8 3: *πρῶτον μὲν ἤγοντο τῷ Διὶ ταῦροι πάγκαλοι εἰς τέσσαρας . . . μετὰ δὲ τούτους ἵπποι ἤγοντο θῦμα τῷ ἡλίῳ.* idemque Pausaniae in Lacon. 20 notatum. at de amne nihil nobis lectum. sed et aliis gentibus victima equus. apud Romanos Marti. Festus in *Equus*, et apud Mysios. Florus 4 12: *illi statim ante aciem inmolato equo concepere votum.* apud Massagetas item soli. Strabo 11 p. 513: *θεὸν δὲ ἥλιον μόνον ἡγοῦνται, τούτῳ δὲ ἱπποθυτοῦσι.* pugnat cum superioribus quod idem Strabo 15 p. 727. de Carmanis scribit: *ὄνον τε θύουσι τῷ Ἄρει, ὃν Πέρσαι σέβονται θεῶν μόνον.* alii enim Persis solem, quem Mithram dicunt, deum unicum tribuunt, non Martem, ut hic, per oblivionem forte, Strabo. Lips. adde ad H. 4 53. Ern.

16. *in modum diadematis*] ad diadematis formam adspicit; quam, si vacat, a me cape. diadema commune olim insigne regum, non aliud quam fascia tenuis cingens caput. Seneca ep. 80: *vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem insigni capitis decorum? si vis illum aestimare totumque scire qualis sit, fasciam solve. multum mali sub illa latet.* Florus 3 19: *ipse veste purpurea argenteoque baculo, et regium in morem fronte redimita.* atque ea fascia alba. Tacitus hic *albentibus spumis in modum diadematis.* Silius 16 241, de Iuba rege: *regnique insigne vetusti gestat laeva decus;*

matis sinuare orbes, auspicium prosperi transgressus. quidam callidius interpretabantur, initia conatus secunda neque diuturna, quia eorum quae terra caelove portenderentur certior fides, fluminum instabilis natura simul ostenderet omina raperetque. sed ponte navibus effecto tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum milibus in castra venit, exsul quondam et Tiberio, cum Delmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator, eoque civitate Romana donatus, mox repetita amicitia regis multo apud eum honore, praefectus campis qui Euphrate et Tigre inclutis amnibus circumflui Mesopotamiae nomen acceperunt. neque multo post Sinnaces auget copias, et columen partium Abdageses gazam et paratus regios adicit. Vitellius ostentasse Romana arma satis ratus, monet Tiridaten primoresque, hunc, Phrahatis avi et altoris Caesaris, quae utrobique pulchra, meminerit, illos, obsequium in regem, reverentiam in nos, decus quisque suum et fidem retinerent. exin cum legionibus in Suriam remeavit.

38 Quae duabus aestatibus gesta coniunxi, quo requiesce-

cinguntur tempora vitta albenti. Plinius 11 16: *regibus apum in fronte macula, quodam diademate candicans.* ab hac caussa *quidam e turba* (ap. Suet. Iul. 79.) *statuae Caesaris coronam lauream candida fascia praeligatam imposuit*, quasi diadema illi attribuens. et apud Valerium 6 2 7 Pompeio, *candida fascia crus alligatum habenti*, *Favonius, non refert, inquit, qua in parte corporis sit diadema.* corrige Egesippum B. Iud. 2 1: *quid enim sella aurea allatumque diadema, nisi regni forent insignia?* et scribe *albatumque.* apud Persas paullo aliter, quibus nec omnino candidum diadema, nec capiti nudo circumplexum, sed cidari sive tiarae. Xenophon 8 3 7: *habebat Cyrus diadem a circum tiaram, uti et cognati eius idem insigne ferebant.* Curtius 3 3: *Cidarim Persae vocabant regium capitis insigne. hoc caerulea fascia albo distincta circuibat.* quae verba ἐξ ἐπιπολῆς pronuncio parum sana. damnat ipse Curtius 6 6, de Alexandro: *itaque purpureum diadema distinctum albo, quale Darius habuerat, capiti circumdedit, vestemque Persicam sumpsit.* si purpureum, quomodo caeruleum? nec sane caeruleum colorem inter regios aut principales legi. an illic scribendum *coccinea fascia?* an *hoc caeruleum?* ut insigne capitis tali colore fuerit, non fascia ipsa. de medicina enim certa alius viderit: non hic mihi cognomen Sullae. Lips.

1. *prosperi*] Rhenanus sic correxit. ante erat *prospere.* secutus est Aldus cum ceteris. Ern.

13. M et editi *adicit.* Ryckius *adiicit* edidit, bene: nam sic alias scribitur in his libris; quo argumento Burmannus repudiat scripturam codicis Memmiani optimi *Delmaticum* ad Suet. Aug. 20. *adici* etiam ed pr 12 1; et tamen ibi *adiici* editur. v. de hac scriptura in libris Drak. ad Liv. 2 10. Ern.

15. *et*] *ut* M. mox *utrubique.*

17. *retinerent*] ita e M Pichena. vulgo *retineret.* Ern.

ret animus a domesticis malis. non enim Tiberium, quanquam triennio post caedem Seiani, quae ceteros mollire solent, tempus preces satias mitigabant, quin incerta vel abolita pro gravissimis et recentibus puniret. eo metu Fulcinius Trio ingruentis accusatores haud perpessus, supremis tabulis multa et atrocia in Macronem ac praecipuos libertorum Caesaris composuit, ipsi fluxam senio mentem et continuo abscessu velut exsilium obiectando. quae ab heredibus occultata recitari Tiberius iussit, patientiam libertatis alienae ostentans et contemptor suae infamiae, an scelerum Seiani diu nescius, mox quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatisque, cui adulatio officit, per probra saltem gnarus fieri. isdem diebus Granius Marcianus senator, a Gaio Graccho maiestatis postulatus, vim vitae suae attulit; Tatiusque Gratianus praetura functus lege eadem extremum ad supplicium damnatus.

39 nec dispares Trebellieni Rufi et Sextii Paconiani exitus: nam Trebellienus sua manu cecidit, Paconianus in carcere ob carmina illic in principem factitata strangulatus est. haec Tiberius non mari, ut olim, divisus, neque per longinquos nuntios accipiebat, sed urbem iuxta, eodem ut die vel noctis interiectu litteris consulum rescribe-

5. *supremis tabulis*] quae testamentorum licentia adeo recepta, ut plerique ingeniorum petulantiam non alio velo exercerent. ita Fabricius Veiento *multa et probrosa in patres et sacerdotes composuit, iis libris quibus nomen codicillorum dederat*, ait Tacitus 14 50. et ab hac mente in Augusto Suetonius 56: *iocis quoque quorumdam invidiosis aut petulantibus lacessitus contradixit edicto. et tamen de inhibenda testamentorum licentia ne senatus quidquam constitueret, intercessit.* ab hac, inquam, mente. nec virum doctum „ CSigonium, quisquam audiat corrigentem *de inhibenda scommatorum licentia.* enimvero exempla huius libertatis in extrema tabula habebis in Tacito plura. et haec autem et quae sequuntur, tantum non ad verbum convertit Dio 58 25, addito Trionem interfecisse se ipsum. quod nescio an intellegi satis habuerit Tacitus, an expressum ab eo per ignaviam describentium exciderit. Lips.

7. Faernus legebat *continuum abscessum.* Ern.

13. *granus marcianus* M: vulgo *Granius Martianus.*

16. *Trebellieni Rufi*] illius qui, praetura functus, tutor a senatu liberis Cotyis Thraciae regis datus fuit. 2 67, 3 38. Lips.

18. video esse qui transponant, *ob carmina in principem factitata, illic strangulatus est.* quasi carmina extra carcerem facta. fallunt falluntque. ante triennium enim hic Paconianus in carcere fuit, et quia indicium professus erat, retentus, donec carmina exitium illi maturavere. lege initium libri huius. Lips.

20. *urbem iuxta*] Tusculi, aut in Albano. Dio 58 24. Lips.

ret, quasi aspiciens undantem per domos sanguinem aut manus carnificum. fine anni Poppaeus Sabinus concessit vita, modicus originis, principum amicitia consulatum ac triumphale decus adeptus, maximisque provinciis per quattuor et viginti annos impositus, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis neque supra erat.

40 Quintus Plautius Sextus Papinius consules sequuntur. eo anno . . . neque quod Lucius Aruseius morte affecti forent, assuetudine malorum ut atrox advertebatur: sed exterruit quod Vibulenus Agrippa eques Romanus, cum perorassent accusatores, in ipsa curia depromptum sinu venenum hausit, prolapsusque ac moribundus festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque iam exanimis laqueo vexatae. ne Tigranes quidem, Armenia quondam potitus ac tunc reus, nomine regio supplicia civium effugit. at Gaius Galba consularis et duo Blaesi voluntario exitu cecidere,

2. *concessit vita*] sua sponte, non fato. vide Dionem 58 25. Lips. male, e versione latina. in Graeco est ἥδιστα mortuum esse antequam in accusatores incideret. Ern.

4. *per* IV *et* XX *annos*] Muretus dubium movit ex eo quod Tiberius tantum 23 annos imperavit, et Pomponius Labeo sub Tiberio octo annos praefuerit Moesiae. Sabinus Moesiae praepositus vivo Augusto a. u. 763. addita est Macedonia et Achaia a. 768. adhuc praeerat a. 779 Macedoniae et Achaiae, 4 46. sed Moesiae Pomponius Labeo, fortasse sub Sabino: nam eius iussu legionem ducit in Thraciam. item a. 782, ut patet e 5 10. unde iam anni 19 efficiuntur. quando ex istis provinciis Romam redierit, non traditur. Tacito autem credo hoc ipso anno in provincia mortuum esse; quod probabile fit ex 1 80, et clarum est e Dione, qui l. c. in actis huius anni mortem eius refert, et in provinciis fuisse ἐς ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, successoremque habuisse Regulum. Ern.

8. desunt non dubie propria aliquot nomina eorum qui damnati occisique. Vertranius labentem locum immissa voce fulcit: *eo anno, neque quod alii, neque quod L. Aruseius.* sed tibicine non bono. Lips. suspicabar *quod L. Aruseii — advertebat.* particulam *neque* tolero: videtur enim compendium in sermone, significans *non dico alia, sed neque. Lucios* autem *Aruseios* intelligo patrem una cum filio. idque erat exemplum non inter vulgaria ponendum, et quod invidiam conflare posset; quemadmodum quod Octavianus statuit in Aquilios Floros Suet. 13 et Dion. 51 2. *advertebat* est convertebat in se ac movebat hominum oculos et linguas, aut saltem arcanas iracundias. ut 2 17: *octo aquilae silvas petere et intrare visae advertere imperatorem.* et sic belle eadem vox eadem inclinatione ad utrumque verbum subauditur. *advertebat* homines, ut *exterruit* homines. Gron. de nomine *Aruseii* vid. supra ad c. 7. Ern.

10. *Vibulenus*] Vibilius dicitur Dioni 58 21. Lips.

14. *positus* M.

16. *Blaesi*] sic bene edidere Ryckius et I Gronovius. ante edebatur *Blaesii* et *Blaesiis.* nam in M mox *Blaesis.* Ern.

Galba tristibus Caesaris litteris provinciam sortiri prohibitus: Blaesis sacerdotia, integra eorum domo destinata, convulsa distulerat, tunc ut vacua contulit in alios. quod signum mortis intellexere et executi sunt. et Aemilia Lepida, quam iuveni Druso nuptam rettuli, crebris criminibus maritum insectata, quanquam intestabilis, tamen impunita agebat, dum superfuit pater Lepidus: post a delatoribus corripitur ob servum adulterum; nec dubitabatur de flagitio. ergo omissa defensione finem vitae sibi posuit.

41 Per idem tempus Clitarum natio Cappadoci Archelao subiecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in iuga Tauri montis abscessit, locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur, donec Marcus Trebellius legatus, a Vitellio praeside Suriae cum quattuor milibus legionariorum et delectis auxiliis missus, duos collis quos barbari insederant (minori Cadra, alteri Davara nomen est) operibus circumdedit, et erumpere ausos ferro, ceteros siti ad deditionem coegit.

At Tiridates volentibus Parthis Nicephorium et Anthemusiada ceterasque urbes quae Macedonibus sitae Graeca vocabula usurpant, Halumque et Artemitam Parthica oppida recepit, certantibus gaudio qui Artabanum Scythas inter eductum ob saevitiam exsecrati come Tiridatis ingenium Roma-
42 nas per artes sperabant. plurimum adulationis Seleucenses induere, civitas potens, septa muris, neque in barbarum

1. *Galba*] frater est illius qui postea princeps. Suet. Galb. 3: *Caius attritis facultatibus urbe cessit, prohibitusque a Tiberio sortiri anno suo proconsulatum voluntaria morte obiit.* Lips.

5. *Druso*] Germanici filio, qui periit a. 786. v. c. 23. Ern.

rettuli] nusquam id in his libris scriptum. Lips.

insectata M: editi *insecuta.*

6. *intestabilis*] v. c. 51 extr. Ern.

7. *pater*] mortuus paucis annis ante. v. c. 27. Ern.

10. *Clitarum*] male vulgo *Citarum.* fidem Clitae Cilices, non Cappadoces dicuntur ab eodem Tacito 12 55: *nec multo post agrestium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum est.* ideo hic legerim *Clitarum natio, Cappadoci Archelao subiecta.* nam Cilicia cognomento Trachea proprios reges habuit ad tempora Vespasiani. cave enim, de Archelao acceperis Cappadocum rege, qui pridem mortuus, et regnum eius in provinciam redactum. nescio tamen an hic Archelaus eius filius fuerit, ideo Cappadox dictus. postea a Pichena monitum in scripto sic etiam esse. Lips. *cietarum* M.

25. *in barbarum*] int. *nomen*, ut e sequentibus intelligitur, sive *morem;* quod malim. Isocrates in Euagora ἐκβαρβαροῦν vocat. Ern.

corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. trecenti opibus aut sapientia delecti ut senatus; sua populo vis. et quotiens concordes agunt, spernitur Parthus: ubi dissensere, dum sibi quisque contra aemulos subsidium vocant, accitus in partem adversum omnes valescit. id nuper acciderat Artabano regnante, qui plebem primoribus tradidit ex suo usu: nam populi imperium iuxta libertatem, paucorum dominatio regiae libidini propior est. tum adventantem Tiridaten extollunt veterum regum honoribus, et quos recens aetas largius invenit; simul probra in Artabanum fundebant, materna origine Arsaciden, cetera degenerem. Tiridates rem Seleucensem populo permittit. mox consultans quonam die sollennia regni capesseret, litteras Phrahatis et Hieronis, qui validissimas praefecturas obtinebant, accipit, brevem moram precantium. placitumque opperiri viros praepollentis, atque interim Ctesiphon sedes imperii petita. sed ubi diem ex die prolatabant, multis coram et approbantibus Surena patrio
43 more Tiridaten insigni regio evinxit. ac si statim interiora ceterasque nationes petivisset, oppressa cunctantium dubitatio

3. *spernuntur* M.

7. *iuxta libertatem* i. e. parum abest a libertate, quae contraria regum dominationi. imitatus est Thucydidem 3 62, ubi oligarchia dicitur esse *ἐγγυτάτω τυράννου*; quem locum laudavit illustrandae Cornelianae sententiae caussa Muretus. idem 1 13: *ἐγγύτατα τοῦ νῦν τρόπου*. Ern.

10. *materna*] verissimam esse putat Ryckius coniecturam Freinshemii corrigentis *paterna*. nam Artabanus diserte *Arsacidarum e sanguine* dicitur 2 3, nec alium Parthi nisi Arsacidem ferebant (cf. c. 31), nec oppositio aliter constat. v. Freinsh. et Ryck. melius totum epitheton abesset. sufficiebat enim *origine Arsacidem*. sed scriptores in talibus non semper accuratissimi sunt. ceterum argumenta illa non sunt omni exceptione maiora. etiam e filiabus posteri sanguinis nostri sunt et e sanguine nostro; neque de eo dubitavere Lipsius ad 3 4 extr., Gronov. ad 4 52, aut quisquam alius, quod sciam. ergo et materna origine natus ex Arsacidis est e stirpe et genere Arsacidarum, et genus Arsacis. tamen non abhorreo a coniectura Freinshemii, praesertim quod *Arsacides* dicitur. Ern.

16. *Ctesiphon sedes imperii*] ut Herodianus ait 3 9: *ἔνθα ἦν τὰ βασίλεια τοῦ Παρθυαίου*. ea urbs sive pagus potius vicinus Seleuciae. Strabo 16 p. 743: *πλησίον δ' ἐστὶ κώμη Κτησιφῶν λεγομένη, μεγάλη. ταύτην δ' ἐποιοῦντο χειμάδιον οἱ τῶν Παρθυαίων βασιλεῖς*. Plinius 6 30: *Ctesiphontem iuxta tertium ab ea lapidem in Chalonitide condidere Parthi*. et conditorem eius Vardanem regem facit Ammianus 23 6. pugnat tamen iis Procopius de bello Persico 2 28: *apud Assyrios civitates duae maximae sunt Seleucia et Ctesiphon, Macedonum aedificia*. de urbis huius situ et duplici munitissima arce lege Gregorium Naz. Orat. 4 in Iulianum. Lips.

19. *dubitatio et omnes*] Freinshemius mavult *dubitatione*, *omnes*: nec enim facile subandiri in tali

et omnes in unum cedebant: assidendo castellum in quod pecuniam et pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. nam Phrahates et Hiero, et si qui alii delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam invidia in Abdagesen, qui tum aula et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertere. isque in Hyrcanis repertus est, illuvie obsitus et alimenta arcu expediens. ac primo, tanquam dolus pararetur, territus, ubi data fides reddendae dominationi venisse, adlevatur animum, et quae repentina mutatio exquirit. tum Hiero pueritiam Tiridatis increpat, neque penes Arsaciden imperium, sed inane nomen apud imbellem externa mollitia, vim in Abdagesis domo.

44 sensit vetus regnandi falsos in amore odia non fingere. nec ultra moratus quam dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus et praeveniens inimicorum astus, amicorum paenitentiam; neque exuerat paedorem, ut vulgum miseratione adverteret. non fraus, non preces, nihil omissum quo ambiguos illiceret, prompti firmarentur. iamque multa manu propinqua Seleuciae adventabat, cum Tiridates simul fama atque ipso Artabano perculsus distrahi consiliis, iret contra an bellum cunctatione tractaret. quibus praelium et festinati casus placebant, disiectos et longinquitate itineris fessos ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse disserunt, proditores nuper hostesque eius quem rursum foveant. verum Abdageses regrediendum in Mesopotamiam censebat, ut

oratione subiunctivum vel imperfectum. sic elegantius fore video. ac fortasse etiam sic scripsit Tacitus. sed τὸ *erat* aut *fuisset* non solere omitti falsum est. itaque nihil definio. Ern.

1. *adsidendo*] pro obsidendo, ut supra 2 81 et 4 48 *adpugnare* pro oppugnare. accusativus a praepositione, quae in verbo est, pendet. Ern.

4. *haud*] turbas dedit hic scriptura corrupta codicis *haci;* quam Beroaldus fideliter expressit, item Alciatus. pro eo Rhenanus et Aldus dedere *non;* quod secuti sunt omnes ad Pichenam, qui recte *haud* restituit. Faernus in *navi* mutabat, addito *non*. Ern.

5. *abdacesen* M, mox 12 et 25 *abdagaesis*, pag. sq. 4 *abdagaesen*.

11. *Arsacidem* vulgo.

13. *falsos — fingere*] Aurelius Victor Schotti in Constantino M: *quippe humanae mentes frustratae boni spe asperius offenduntur, cum mutato rectore flagitioso aerumnarum vis manet*. Gron.

14. *dum*] *tum* M.

19. *adventabant* M.

20. *perculsus*] sic recte reposuit Rhenanus, cum edd Beroaldi et Alciati et M haberent *percussus;* de quorum verborum solita permutatione saepe monitum est a viris doctis. Rhenanum statim Aldus secutus est. Ern.

amne obiecto, Armeniis interim Elymaeisque et ceteris a tergo excitis, aucti copiis socialibus et quas dux Romanus misisset fortunam tentarent. ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagesen et Tiridates ignavus ad pericula erat. sed fugae specie discessum; ac principio a gente Arabum facto ceteri domos abeunt vel in castra Artabani, donec Tiridates cum paucis in Suriam revectus pudore proditionis omnes exsolvit.

45 Idem annus gravi igne urbem afficit, deusta parte circi quae Aventino contigua, ipsoque Aventino. quod damnum Caesar ad gloriam vertit exsolutis domuum et insularum pretiis. milies sestertium ea munificentia collocatum, tanto acceptius in vulgum, quanto modicus privatis aedificationibus ne publice quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto et scenam Pompeiani theatri; eaque perfecta, contemptu ambitionis an per senectutem, haud dedicavit. sed aestimando cuiusque detrimento quattuor progeneri Caesaris, Gnaeus Domitius, Cassius Longinus, Marcus Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque nominatione consulum Publius Petronius. et pro ingenio cuiusque quaesiti decretique in principem honores. quos omiserit receperitve, in incerto fuit ob propinquum vitae finem. neque enim multo post supremi Tiberio consules, Gnaeus Acerronius Gaius Pontius, magistratum occepere, nimia iam potentia Macronis, qui gratiam Gai Caesaris nunquam sibi neglectam acrius

1. *elymaeisque* M.

9. *gravi igne*] idem et eodem modo tradit Dio 58 26. sed Suetonius Tib. 48 existimatur dissentire, montem Coelium nominando pro Aventino. v. Muretus ad h. l. frustra. tum quoque pecunias tribuit, cum Coelius deustus est. v. 4 64. hanc munificentiam Suetonius praetermisit, ut monuit Lipsius. Ern.

12. *millies sestertium*] sunt viciesquinquies centena millia Philippicum. egregia munificentia, et quam mirum est Suetonio non dictam aut neglectam. nam ubi ex proposito de hac re, Tib. c. 48, *publice munificentiam bis omnino exhibuit, proposito millies* HS *gratuito in triennii tempus; et rursus dominis insularum, quae in monte Caelio deflagraverant, pretio restituto.* sed utraque haec munificentia praeivit et in Tacito narrata est: haec posterior et insignis Suetonium effugit. Lips.

ea] *in* M.

13. Freinshemius sic volebat interpungi: *aedificationibus, ne publice.* Ern.

14. *templum Augusto*] v. Suet. Tib. 47 et Cal. 21, qui leviter dissentit. ille enim semiperfecta opera fuisse ait, quae noster perfecta. Lips.

20. *cuius* M.

in dies fovebat, impuleratque post mortem Claudiae, quam nuptam ei rettuli, uxorem suam Enniam imitando amore iuvenem illicere pactoque matrimonii vincire, nihil abnuentem, dum dominationis adipisceretur. nam etsi commotus ingenio

46 simulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat. gnarum hoc principi, eoque dubitavit de tradenda re publica primum inter nepotes, quorum Druso genitus sanguine et caritate propior, sed nondum pubertatem ingressus; Germanici filio robur iuventae, vulgi studia, eaque apud avum odii causa. etiam de Claudio agitanti, quod is composita aetate, bonarum artium cupiens erat, imminuta mens eius obstitit. sin extra domum successor quaereretur, ne memoria Augusti, ne nomen Caesarum in ludibria et contumelias verterent metuebat: quippe illi non perinde curae gratia praesentium quam in posteros ambitio. mox incertus animi, fesso corpore, consilium, cui impar erat, fato permisit, iactis tamen vocibus per quas intellegeretur providus futurorum. namque Macroni, non abdita ambage, occidentem ab eo deseri, orientem spectari exprobravit. et Gaio Caesari forte orto sermone Lucium Sullam irridenti, omnia Sullae vitia et nullam eiusdem virtutem habiturum praedixit. simul crebris

2. *immittendo*] hoc verbum quo referatur, non video. nam ordo verborum est: *Macro impulerat uxorem suam Enniam illicere iuvenem amore* etc. an vitium est in *impulerat*, legendumque *instituerat?* quod verbum in consiliis talibus frequens est. *amore illicere* quid sit, dictum ad 4 3. *vincire* pro devincire. v. ad 4 10. Broterius omnia sana putat: *Macro*, inquit, *uxorem s. Enniam immittendo, eam impulerat.* sed quae est ista latinitas? quid differunt *immittere* et *impellere?* Ern. *immittendo* margo M: ipse *imitando amorem.* mox *pactoque m. patrimonio vincere.*

4. *dominationis apisceretur*] v. Lips. ad 3 55. frustra Pichena *dominationem.* Ern.

commotus ingenio i. e. vehemens, iracundus, ferox, unde ap. Cic. Brut. 34 iunguntur *fervidior et commotior.* Ern.

5. *avi*] Casaubonus ad Suet. Cal. 10 legi vult *aviae*, et intellegit Liviam, apud quam primo educatus est; quod recte reiicit Ryckius. Ern.

6. *hoc*] int. ferocis et fervidioris ingenii esse Caium, et vitia eius premi dissimulando. Ern.

10. *composita aetate* h. e. placida et a vehementioribus animi motibus aliena, quibus obnoxii iuvenum animi esse solent. Ern.

18. *occidentem ab eo deseri*] gloria acuti dicti penes Pompeium, qui Sullae abneganti triumphum confidenter dixit (ap. Plut. Pomp. 22 p. 625) ὅτι τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα πλείονες ἢ δυόμενον προσκυνοῦσιν, ὡς αὐτῷ μὲν αὐξανομένης, μειουμένης δὲ καὶ μαραινομένης ἐκείνῳ τῆς δυνάμεως. fons dicti ab eo, quod plerisque populis religione receptum salutare solem orientem, ut alibi dicam. Lips.

cum lacrimis minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu, "occides hunc tu" inquit, "et te alius." sed gravescente valitudine nihil e libidinibus omittebat, in patientia firmitudinem simulans, solitusque eludere medicorum artes atque eos qui post tricesimum aetatis annum ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alieni consilii indigerent.

47 Interim Romae futuris etiam post Tiberium caedibus semina iaciebantur. Laelius Balbus Acutiam, Publii Vitellii quondam uxorem, maiestatis postulaverat; qua damnata cum praemium accusatori decerneretur, Iunius Otho tribunus plebei intercessit. unde illis odia, mox Othoni exsilium. dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo coniurationis indice fuerat, defertur impietatis in principem; connectebantur ut conscii et adulteri eius Gnaeus Domitius, Vibius Marsus, Lucius Arruntius. de claritudine Domitii supra memoravi: Marsus quoque vetustis honoribus et illustris studiis erat. sed testium interrogationi, tormentis servorum Macronem praesedisse commentarii ad senatum missi ferebant, nullaeque in eos imperatoris litterae suspicionem dabant invalido ac fortasse ignaro ficta pleraque

3. *in patientia*] legendum *impatientia* Muretus putabat; quod ego non intelligo. ceterum vulgatum sanum non puto. videtur legendum *intemperantia*. Suet. 72: *nihil ex ordine quotidiano praetermitteret, ne convivia quidem ac ceteras voluptates, partim intemperantia, partim dissimulatione.* melius certe nihil succurrit. Ern.

4. *solitus eludere*] Tiberianum hoc apophthegma etiam Plutarchus inseruit praeceptis de valetudine tuenda c. 49 p. 136, sed corruptus, vereor, in numero. *ἤκουσα Τιβέριόν ποτε Καίσαρα εἰπεῖν ὡς ἀνὴρ ὑπὲρ ἑξήκοντα γεγονὼς ἔτη καὶ προτείνων ἰατρῷ χεῖρα καταγέλαστός ἐστιν.* nam post sexagesimum annum ait, quod noster tricesimum non dubie verius. rescripserim *ὑπὲρ τριάκοντα ἔτη*, iuvante etiam Suetonio c. 68: *valetudine prosperrima usus est, quamvis a trigesimo aetatis anno arbitratu eam suo rexerit, sine adiumento consilioque medicorum.* Lips. ubi v. dicta a nobis. Ern.

8. *Laetius* M.

10. *artho* M, mox *athoni.*

11. *illis odia*] i. e. ipsis inter sese. quae Balbus exsecutus est accusando et damnando Othonem. Gron.

13. *Satrio*] ille idem est qui supra 4 34 cliens Seiani, et nunc, ut apparet, eius eversor. Lips. Ryckius ad c. 8 suspicatur ab eo coniurationem Antoniae patefactam, quod ipse aut nollet aut non posset principem adire. Ern.

16. *vetustis hon.*] v. supra ad c. 30. Ern.

17. *testium interrogationi*] ea qualis olim fuerit, tirones cognoscent e dictis in Clav. Cic. in h. v. mox *commentarii* intell. in quos, quae testes et servi torti edidissent, relatum erat. Ern.

18. *praesedisse*] *praesidiis se* M.

48 ob inimicitias Macronis notas in Arruntium. igitur Domitius defensionem meditans, Marsus tanquam inediam destinavisset, produxere vitam. Arruntius cunctationem et moras suadentibus amicis, non eadem omnibus decora respondit. sibi satis aetatis, neque aliud paenitendum quam quod inter ludibria et pericula anxiam senectam toleravisset, diu Seiano, nunc Macroni, semper alicui potentium invisus, non culpa, sed ut flagitiorum impatiens. sane paucos et supremos principis dies posse vitari: quemadmodum evasurum imminentis iuventam? an, cum Tiberius post tantam rerum experientiam vi dominationis convulsus et mutatus sit, Gaium Caesarem vix finita pueritia, ignarum omnium aut pessimis innutritum, meliora capessiturum Macrone duce? qui ut deterior ad opprimendum Seianum delectus, plura per scelera rem publicam conflictavisset. prospectare iam se acrius servitium, eoque fugere simul acta et instantia. haec vatis in modum dictitans venas resolvit. documento sequentia erunt bene Arruntium morte usum. Albucilla irrito ictu a semet vulnerata, iussu senatus in carcerem fertur. stuprorum eius ministri, Carsidius Sacerdos praetorius ut in insulam deportaretur, Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium, et eaedem poenae in Laelium Balbum decernuntur, id quidem a laetantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur, promptus adversum insontes.

49 Isdem diebus Sextus Papinius, consulari familia, repentinum et informem exitum delegit, iacto in praeceps corpore. causa ad matrem referebatur, quae pridem repudiata

6. *pericula*] scriptus codex *pericularia.* an *pericula varia?* LIPS. forte *pericula tot.* GRON. *vix* coniicit IGronovius, quod omnium minime placet. nihil addendum puto, et appendiculam illam *ria* adhaesisse e fine vocis *ludibria.* alias propius scripturam esset *talia.* adde ad 1 44. ERN.

15. *conflictavisset*] pro afflictavisset. etiam passivum sic interdum licet accipere, ut in Agric. 22: *exercitus saevis tempestatibus conflictatus,* afflictatus, male vexatus. ERN.

20. *Carsidius*] sic pro *Grasidius* rescripsi ex iis, quae dicta sunt ad 4 13. commune utriusque hominis cognomen utriusque nominis scripturae prodest. ERN.

22. *aedem paene* M.

23. *a laetantibus*] Acidalius delet *a.* non enim a laetantibus decretas poenas, sed eas poenas laetantibus fuisse i. e. gratas in alios. 1 59: *ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat.* sed quid impedit quo minus et senatores laetati sint sibi occasionem datam ulciscendae improbitatis? ERN.

assentationibus atque luxu perpulisset iuvenem ad ea quorum effugium nonnisi morte inveniret. igitur accusata in senatu, quanquam genua patrum advolveretur, luctumque communem et magis imbecillum tali super casu feminarum animum aliaque in eundem dolorem maesta et miseranda diu ferret, urbe tamen in decem annos prohibita est, donec minor filius lubricum iuventae exiret.

50 Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimulatio deserebat. idem animi rigor: sermone ac vultu intentus, quaesita interdum comitate quamvis manifestam defectionem tegebat: mutatisque saepius locis tandem apud promontorium Miseni consedit, in villa cui Lucius Lucullus quondam dominus. illic eum appropinquare supremis tali modo compertum. erat medicus arte insignis, nomine Charicles, non quidem regere valitudines principis solitus, consilii tamen copiam praebere. is velut propria ad negotia digrediens et per speciem officii, manum complexus pulsum venarum attigit.

1. *ad ea*] intelligit incestum simile, quale obiectum Ciceroni in Tulliolam. de quo infami sermone Servius ad illud Virg. 6 623: *hic thalamum invasit natae.* Lips.

3. *patris* M.

luctum] anne etiam *lectum?* Lips. cur *lectum?* immo *luctum* verum est. Cic. Verr. 1 44: *atque ego non dubito quin, ut mihi, cui filia maxime cordi est, res haec acerba videatur atque indigna, sic unicuique vestrum, qui simili sensu atque indulgentia filiarum commovemini. luctus communis* est quem omnes parentes in morte liberorum capiunt: sequitur deinde de praecipuo feminarum et matrum. mox *alia in eundem dolorem* dicta, ut 11 3: *verba in eandem clementiam.* Ern.

5. *diu ferret*] emendo *differret*, coniunctis vocibus, quas diduxerant. Lips. probant Acidalius, Ryckius. sensus est: spargeret in omnes qui aderant. putem tamen etiam vulgati commodum sensum esse, si accipiatur pro *iactaret*, sc. sermone; quomodo *ferre* saepe dicitur apud Livium, nostrum et alios. viri docti ac Schefferus in Obs. Misc. t. 8 p. 291 *diu fleret.* Ern.

7. *exiret*] forte *exisset.* ferri tamen et vulgatum potest. Ern.

8. *iam vires, nondum diss. des.*] manifeste imitatur Livium 1 25: *Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat.* Ern.

12. *in villa cui*] de ea fere his verbis Plutarchus in Mario c. 55 p. 424: *villam in Misenensi Marius amoenam et mollius exstructam possidebat quam deceret virum militarem et tot bellorum victorem. eam aiunt* LXXV CIↃ *denarium emisse Corneliam, nec multo post L. Lucullum quingentis millibus denarium et ducentis. tantum brevi luxuria crevit, et civitas invaluit in abundantes opes.* Lips.

17. *officii*] nescio an *osculi.* ea quidem mens. Suet. 72: *cum manum sibi osculandi causa apprehendisset.* Lips. vulgatum quoque rectum et verum est. idem Suet. Caes. 82: *assidentem conspirati, specie officii, circumsteterunt.* sed *officium* h. l. est in osculando. Ern.

neque fefellit: nam Tiberius, incertum an offensus tantoque magis iram premens, instaurari epulas iubet, discumbitque ultra solitum, quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen labi spiritum nec ultra biduum duraturum Macroni firmavit. inde cuncta colloquiis inter praesentes, nuntiis apud legatos et exercitus festinabantur. septimo decimo calendas Aprilis interclusa anima creditus est mortalitatem explevisse. et multo gratantium concursu ad capienda imperii primordia Gaius Caesar egrediebatur, cum repente affertur redire Tiberio vocem ac visus, vocarique qui recreandae defectioni cibum afferrent. pavor hinc in omnes; et ceteri passim dispergi, se quisque maestum aut nescium fingere; Caesar in silentium fixus a summa spe novissima exspectabat. Macro intrepidus opprimi senem iniectu multae vestis iubet, discedique ab limine. sic Tiberius finivit, octavo et
51 septuagesimo aetatis anno. pater ei Nero, et utrinque origo gentis Claudiae, quanquam mater in Liviam et mox Iuliam familiam adoptionibus transierit. casus prima ab infantia

1. *neque fefellit: nam Tiberius*] non magis hic opus plaustris castigationum quam plaustris nugarum, quas saepe castigationibus opponit Salinerius. *neque fefellit*, omnino vult intelligi *Tiberium* vel *Chariclem*. neque latuit, inquit; neque hoc egit ita caute ut Tiberius non sentiret dolum et arcana sua tentari. argumentum huius rei et Charicles et qui circa erant interpretabantur, quod tenuit hominem quasi coena viatica prosecuturus, et apparatis epulis secum discumbere iussit, et solito longius in triclinio duravit, ut eum ambiguum redderet, seseque firmiorem probaret quam fortassis arteria promisisset. quidam guari morum eius, et quantopere nollet intima sua nosci, etiam graviter offensum dicebant, et ut hoc quoque dissimularet, magis benignitatem et amici honorem fingere. hinc apparet vis et necessitas particulae, neque ad divinos eundum. GRON.

5. *firmavit*] v. ad c. 6. ERN.

6. XVII] haud dubie *septimo decimo*, ut malebant antiqui. neque aliter apud Suetonium scribendum et pronuntiandum c. 73. GRON. latius IGronovius firmat parentis emendationem consuetudine Taciti, et scriptura codicis XVII, quam *decimo septimo* expressit Beroaldus. ego scripturam codicis reposui, sed ea sic est legenda ut Gronovius voluit. de die ipso vide dicta ad Suet. 73. ERN.

15. VIII *et* LXX *aetatis anno*] vel, ut Victor, post septuagesimum octavum annum et mensem quartum. Dio tamen anno toto diversus ab istis, qui l. c. ait vixisse *ἑπτὰ καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη καὶ μῆνας τέσσαρας καὶ ἡμέρας ἐννέα*. et hercle verius, si Suetonio credendum et actis; qui natum Tiberium ponunt a. u. 712, Munatio et Lepido coss, XVI cal. Decembres. mortuus autem est consensu omnium a. 790, XVII cal. Aprilis. quamquam et Dionis rationes non plane ad eum calculum pariaveris. LIPS.

17. *in Liviam — transierit*] non quod ipsa adoptata sit, sed quod pater. et tamen transisse in Liviam familiam dici potest, ut Tiberius

ancipites. nam proscriptum patrem exsul secutus, ubi domum Augusti privignus introiit, multis aemulis conflictatus est, dum Marcellus et Agrippa, mox Gaius Luciusque Caesares viguere. etiam frater eius Drusus prosperiore civium amore erat. sed maxime in lubrico egit accepta in matrimonium Iulia, impudicitiam uxoris tolerans aut declinans. deinde Rhodo regressus vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanae arbitrium tribus ferme et viginti obtinuit. morum quoque tempora illi diversa: egregium vita famaque, quoad privatus vel in imperiis sub Augusto fuit; occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. idem inter bona malaque mixtus incolumi matre; intestabilis saevitia, sed obtectis libidinibus, dum Seianum dilexit timuitve: postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore et metu suo tantum ingenio utebatur.

LIBER UNDECIMUS.

Breviarium. Valerius Asiaticus fraude Messalinae et Vitellii evertitur. advocatis praemii modus pro patrocinio definitus. Parthorum res intestino regum dissidio turbatae. ludi saeculares Romae editi. litterae tres novae a Claudio repertae, et ea occasione de primis litteris. Italus Cheruscis rex imponitur. Corbulo inferiori Germaniae praeficitur, et ipsam militemque severe regit. Curtius Rufus triumphalia assequitur, deque ipso viro. de quaestorum munere et numero. Galliae proceres ius plenum civitatis Romanae adipiscuntur. patricii augentur. lustrum conditur. Messalina impudicissima feminarum, amore vecors, CSilio palam

apud Suetonium c. 3 insertus ei familiae dicitur. v. ad § 1. deinde pro *transierit* haud dubie legendum *transierat*. Ern.

6. *indicitiam* M.

tol. aut declinans] toleravit in urbe et coram; declinavit, cum Rhodum secessit. Lips.

9. *regegium*, *occultum*, *subdolum* commode atque eleganter referri ad τὸ *tempus* docuimus Obs. 1, 2. Gron.

13. *intestabilis*] Muretus *inde stabilis*: tum vagum inter bona malaque fuisse, mox in saevitia stabilem et firmum. adde § 3. sed cave vel sic vel quidquam mutes: nam *intestabilis* detestabilis. Gron. sic dicitur supra c. 40. Ern.

nubit. res ad Claudium defertur, qui in uxorem et administros libidinum impulsu libertorum animadvertit.

Haec gesta annis fere duobus, CValerio Asiatico MValerio Messala, AVitellio LVipstano consulibus. Lips.

nam Valerium Asiaticum, bis consulem, fuisse quondam adulterum eius credidit; pariterque hortis inhians, quos ille a Lucullo coeptos insigni magnificentia extollebat, Suillium accusandis utrisque immittit. adiungitur Sosibius Britannici educator, qui per speciem benevolentiae moneret Claudium cavere vim atque opes principibus infensas; praecipuum au-

1. hunc librum *ἀκέφαλον* esse ne moneri quidem necesse est. desunt autem, a fine libri 6 ad huius initium, res gestae annorum circiter decem, in quibus CCaligulae principatus in universum, et Claudiani imperii primores anni sex perierunt. olim adolescens contexui Caianam historiam et initia Claudii Corneliano exemplo stiloque. distuli aut sprevi edere. postea in migrationibus meis, ut alia quaedam, periit mihi hic labor, fraude an casu, non dicam. Lips.

2. *eius*] Poppaeae, ut apparet. Lips.

3. *coeptos*] libri veteres *emptos*. iidem *extollebat*, non, quod Rhenano supponere visum, *excolebat*. Lucilliani horti infra saepius nominati; et in principis res pervenerunt, manseruntque ad aetatem Traiani. de iis quidem Plut. in Luc. c. 81 p. 518: *ὅπου καὶ νῦν, ἐπίδοσιν τοιαύτην τῆς τρυφῆς ἐχούσης, οἱ Λουκουλλιανοὶ κῆποι τῶν βασιλικῶν ἐν τοῖς πολυτελεστάτοις ἀριθμοῦνται.* Lips. alii tamen codices a Pichena et Schotto inspecti *coeptos*; quod verum est. atque hoc est etiam in prima ed, quanquam vitio operarum est *captos* pro *coeptos*; item Puteolani et Rivii. mox pro *extollebat* frustra Rhenanus scripsit *excolebat*, ut etiam est in ed Puteolani, quam haud dubie veteris editionis nomine intelligit Rhenanus ad h. l, nisi Rivianam dixit, quae pariter sic habet. *extollebat* est augebat, insigniores reddebat, ornabat. 6 42: *Tiridaten extollunt veterum regum honoribus.* adde ad 15 21. Rhenanum tamen secutus est Aldus, Gryph. Ern.

4. *Sosibius*] nescio an ille sit qui Arnobio nominatus l. 4 p. 144. *nam ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Herculem cruciatum rettulisse pronunciat.* itemque Clementi Alex. ad gentes p. 10. Suidas etiam literatoris meminit hoc nomine in *Σωσίβιος*. Lips. libertus, paedagogus, sive etiam servus adhuc. Anicetus libertus, Neronis olim educator, est 14 3. tales *educatores* ap. Cic. Planc. 33. mentio etiam educatoris in inscriptione ap. Murat. p. 102 1 l. Ern. *Brittannici* Ma.

6. *vis* est potentia, quo sensu non uno loco dixit noster. *vis Parthorum* 2 60. est potentia Parthorum. de *infensas* vid. ad 6 34. Ern.

auri] in vulgatis est *caveri*. et turbant in restituendo loco Rhenanus et Maurus. mihi verae lectionis auctor Farnesianus liber in quo *cauri*, *c* littera superius adpicta; et historia ipsa, quoniam auri vis Asiatico causa necis. Dio 60 27: *ὁ δ' Ἀσιατικὸς ἀφῆκε τὴν ἀρχὴν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πλούτου, ὑφ' οὗπερ καὶ ἀπέθανεν.* et si otium est, adde reliqua, cum iis quae apud Zonaram 11 9 excerpta. *auri vis* optima dictio, quam iterum usurpat noster 16 1: *specum altitudine immensa, quo magna vis auri contineretur.* quod Vertranius interpunctione iuvari locum existimat, *per speciem b. moneret*, *Clau-*

ctorem Asiaticum interficiendi Caesaris, non extimuisse concionem populi Romani, fateri, gloriamque facinoris ultro petere; clarum ex eo in urbe, didita per provincias fama, parare iter ad Germanicos exercitus, quando genitus Viennae multisque et validis propinquitatibus subnixus turbare gentiles nationes promptum haberet. at Claudius nihil ultra scru-

dium caveret, vim atque opes, quasi Sosibius Asiaticum monuisset, non Claudium, clare sequentia aspernantur. denique quid hoc sit, vim esse principibus infensam? quasi non cuivis etiam e plebe. nam omnis certe vis omnibus mala. Lips. Add. repugnaverunt mihi quidam e supervacuo in verissima emendatione, quam probet iis vel Aristoteles Polit. 4 11. *οἱ μὲν ἐν ὑπεροχαῖς εὐτυχημάτων ὄντες, ἰσχύος καὶ πλούτου καὶ φίλων καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, ἄρχεσθαι οὔτε βούλονται οὔτε ἐπίστανται.* ex quo vides Sosibium nimis vere monuisse *aurum et opes principibus infensa.* Lips. sic (*auri*) esse in M[a] Pichena confirmat, negant alii [ut Furia] et ibi esse *caveri*, quod restituit I. Gronovius estque in ed pr, Puteolani. sed *moneret* desiderat aut *caveret*, quod est in A, aut cum G *cavere*. sic 4 67: *qui monerent perfugere ad Germanicos exercitus.* video quidem a Salinerio laudari *orabant caveri insidias*, e 13 13. sed ibi M[1] *cavere*, idque recte repositum a Pichena. igitur non dubitavi et hic sic rescribere. si quis tamen malit ex A *caveret*, non valde repugnem. sed tamen *caveret* videtur esse correctio librarii, ita affecti ut Pichena ad 13 3, h. e. putantis infinitivum vitiosum esse. Ern.

1. interpunxi post *Caesaris*, ne sequentia a praecedentibus pendeant. nam caput est duplex, primum quod auctor praecipuus fuerit Caesaris interficiendi, alterum quod id etiam palam tulerit in concione; idque non animadversum, quia Tacitus non dixit *nec ext.* sed id non erat necesse. Ern.

concionem] ex scriptis legas *concione* i. e. in concione. quod autem ait praecipuum auctorem interficiendi Caesaris Asiaticum, addicit ei Seneca de Tranq. 2 18. *ea referam quae illum* (Caium) *exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum et vix aequo animo alienas contumelias laturum. huic in convivio, item in concione* (forte *cognitione*, cum videlicet adsessor ei consiliariusque Asiaticus esset) *clarissima voce, qualis in concubitu esset uxor eius, obiecit. di boni! hoc virum audire, principem scire, et usque eo licentiam pervenisse, ut non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito, princeps et adulterium suum narret et fastidium!* vide Iosephum Ant. 19 1 20. Lips. Rhenanus e B. volebat *concionem*, quod est etiam in ed pr, sublato mox *fateri;* quod non quidem ab ipso; sed ab aliis tamen in textum receptum, etiam Lipsio. quod nunc est, restituit Pichena e libris, estque in G, etiam in ed Puteolani et Rivii. de re ipsa vide narrationem Dionis 59 30. ceterum res hic invidiose augetur. nam proprie non fassus est tale quid, sed se optare dixit ut interfecisset ipse Caium. locus Senecae a Lipsio allatus extat de Constantia c. 18. Ern.

3. *dedita*] sive mavis *didita.* Lucretius 4 240: *rerum simulacra feruntur undique et in cunctas iaciuntur didita partes.* Virgilius 8 132: *cognatique patres, tum terris didita fama coniunxere tibi.* Lips. sic Faernus, et G a prima manu, et M[a], unde recte receptum. confunduntur haec verba a librariis non raro. apud Virg. Aen. 7 144 pro *diditur* libri permulti *deditur.* vide ibi viros doctos. Ern.

6. *promptum*] alter V *porpretii.*

tatus, citis cum militibus, tanquam opprimendo bello, Crispinum praetorii praefectum misit; a quo repertus est apud
2 Baias, vinclisque inditis in urbem raptus. neque data senatus copia: intra cubiculum auditur, Messalina coram, et Suillio corruptionem militum, quos pecunia et stupro in omni flagitio obstrictos arguebat, exin adulterium Poppaeae, ac postremum mollitiam corporis obiectante. ad quod victo silentio prorupit reus, et "interroga" inquit, "Suilli, filios tuos: virum esse me fatebuntur." ingressusque defensionem, commoto maiorem in modum Claudio, Messalinae quoque lacrimas excivit. quibus abluendis cubiculo egrediens monet Vitellium ne elabi reum sineret. ipsa ad perniciem Poppaeae festinat, subditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent, adeo ignaro Caesare ut paucos post dies epulantem apud se maritum eius Scipionem percunctaretur cur sine uxore discubuisset, atque ille functam fato

nihil elicio, quod anteferam vulgatae. Lips. *habere* Ma.

3. *data senatus copia*] interpunctio vulgata indicat pro ablativis accipi verba; quod etsi non plane abhorret, tamen potius pro nominativis accipienda. ita et elegantior oratio et Tacito dignior. ei rei interpunctionem accommodavi. Ern.

5. *Suilio — obiectante*] sic BGMa, Puteolanus, Rivius, Beroaldus, Alciatus, Rhenanus, Aldus, Gryphius. Ern. Lipsius *Suilius — obiectare.*

in omni flagitio] Rhenanus malebat *in omne flagitium*, ut supra *ad scelus corrupta* 4 10, *ad facinus omne* H. 1 72. verum puto. melius certe quam quod Grutero placebat, *omni flagitio*; quod tamen ferrem, si ante τὸ *et* abesset. Ern.

7. *postremum*] adverbialiter. 1 74: *perniciem aliis ac postremum sibi invenere.* G habet *ad postremum.* non male: sed τὸ *ad* videtur natum ex eo quod mox sequitur *ad quod.* Ern.

mollitiam corporis] impudicitiam. *probra corporis* dixit 6 24. sic *mollis* Suet. Cal. 56. v. Burm. ad Phaedr. 4 14. adde 15 49. Ern.

victo] veteres *indicto.* recte, ut prorupisse ad loquendum intelligamus, etsi silentium ante iussum. Lips. quia codices optimos auctores habet τὸ *victo*, quid moramur alterum, quod utcumque versabis, nihil ex eo sani exsculpes? nec placet tamen quod Salinerius et Pichena scribunt Asiaticum *vicisse silentium.* qui enim ἀποκαρτερεῖ nec se continet diutius, is vincitur, non vincit. itaque silentium eius victum est ab impudentia Suillii. *victo silentio* est victa patientia. Gron. editio prima *inito.* an *finito* fuit? confunduntur enim in libris *inire* et *finire.* v. Drak. ad Liv. 35 7, 44 34. *finis silentii* est apud Cic. Marc. 1. sed *victo* melius, eo sensu quo Gronovius vult. ea lectio praeter BGMa est in ed Puteolani, Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi. *indicto*, quod in scriptis et editis quibusdam reperitur, nihili est. Ern.

8. *filios tuos*] quos indicat mollitie infames esse. *vir* opponitur *pathicis*, *cinaedis.* sic apud Suet. Vesp. 13: *ego tamen vir sum.* Ern. *esse me* Ma: vulgo *me esse*

13. *subditos* Ma.

16. discis hinc uxores vulgo adhiberi solitas ad convivia. Aemilius Probus in praef. *quem enim Romanorum pudet uxorem ducere in*

3 responderet. sed consultanti super absolutione Asiatici, flens Vitellius, commemorata vetustate amicitiae utque Antoniam principis matrem pariter observavissent, dein percursis Asiatici in rem publicam officiis recentique adversus Britanniam militia, quaeque alia conciliandae misericordiae videbantur, liberum mortis arbitrium ei permisit; et secuta sunt Claudii

convivium? et olim quidem cubantibus viris sedere solitae (ut Servius ex Varrone notat ad Virg. 7 176: *perpetuis soliti patres considere mensis*, et Valer. Max. 2 1 2 de matrim. ritu), postea etiam accumbere. in accubitu ille mos, ut recumberent in sinu virorum. Ovidius ad puellam, quae cum viro caenatura, Am. 1 4 5: *alteriusque sinus apte subiecta fovebis? iniiciet collo cum volet ille manum?* iterumque v. 35: *nec premat indignis sinito tua colla lacertis, mite nec in rigido pectore pone caput.* sed et amicae puerique meritorii non aliter iacebant apud amatores. id vocabant interiorem iacere. Scipio in orat. adv. Gallum ap. Gell. 7 12: *qui in conviviis adolescentulus cum amatore, cum chiridota tunica interior* (etsi Agelli in libris *inferior* scriptum: non item male) *accubuerit, cumne quisquam dubitet quin idem fecerit quod cinaedi facere solent?* itaque arguit ecce mollitiam a decubitu ipso. Suetonius Caes. 49 Caesarem a Dolabella dictum ait *spondam interiorem regiae lecticae*, non ab alia causa, ne interpretes ultra alucinentur. eodem faciunt Tranquilli verba de Caii libidinibus c. 24: *cum omnibus sororibus suis stupri consuetudinem fecit, plenoque convivio singulas infra se vicissim collocabat, uxore supra cubante.* nam sorores infra se, i. e. in sinu, collocabat, quasi iustas uxores, legitima consorte loco pulsa. nec aliud Cicero significat ad Div. 9 26: *infra Eutrapelum Cytheris accubuit.* Livius 39 43 de scorto: *tum illam infra eum accubantem negasse umquam vidisse quemquam securi ferientem.* ubi liber optimus *in terra eum*, ut videatur fuisse *intra.* et forte sic in prioribus. Lips.

atque ille f. f. responderet] non potest hoc cum praecedente ita cohaerere, ut *responderet* ab *ut* pendeat. nam ignorantia Caesaris non potuit facere ut Scipio sic responderet. sed Scipio sic respondit rei tegendae causa, ne Caesarem epulantem perturbaret aut Messallinam irritaret. scribendum arbitror *respondebat* vel *respondit.* Acidalius vidit, qui corrigit *respondere.* Ern. *cf.* c. 12 *vacuoque adultero potiretur*, 34 *exemploque eius Largus Caecina uteretur*, 14 33 *et comitantes in partem agminis acciperet*, 14 34 *plaustrisque imponerent*, 15 16 *contraque prodiderit.*

1. *consultanti* v. mox notam ad v. *permisit.* Ern.

2. *Antoniam*] de qua lapis Romae (ap. Grut. p. 236.) *Antoniai Augustai Drusi sacerdoti. divi Augusti matri. Ti. Claudi. Caisaris. Aug. p. p.* Lips.

3. *percusi* M[a].

4. *brittanniam* M[a].

6. *liberum ei*] satis confuse ista, ut pleraque omnia hoc libro; quem scio interpolatum a mala et imperita manu. sententia tamen haec ex Dione 60 29, ut subornatus Vitellius, quasi Valerii nomine culpam agnoscentis, peteret mortis arbitrium; idque a Claudio concessum. Lips.

ei] B *illi.* vulgo ante *mortis* ponunt pronomen.

Interpres est qui mavult *super supplicio* quam *super absolutione:* neque enim se capere quo colore Vitellius potuerit effundere lacrimas ob novissimum amici casum, et mortem eius decernere, si princeps ostendisset se ad mitiora incli-

nare. non legerat, aut intellexerat parum, quae praeclare hic Mercerus. et miror ipsum Lipsium admonendum fuisse. Tacitus enim suavissimo lepore, in re inexspectata narranda, verbis quoque utitur quae illudunt παρὰ προσδοκίαν et fallunt exspectationem legentis; et tamen suum illud σεμνὸν servat. etiam Messallina commota erat, quae iure iniuria perditum volebat Asiaticum; nedum Claudius, cui nullum in eum proprium erat odium. ergo auditis partibus rogaturus sententias, aliquid iecit ex quo apparebat, placatum, et absolventes aequis auribus admissurum esse. hic Vitellius memor praecepti Messallinae, docuit quid esset apud Tacitum alibi, *pessimi inimicorum laudantes*, quid *ornandum et tollendum*, mirificaque machina hominem μετέωρον et instabilem circumegit. lacrimae enim illae detestabiles, et commemoratio amicitiae meritorumque rei, et captatio misericordiae fidem ei fecere benevoli; qui mox idem petens pro beneficio et rei et suo nomine voluntariam mortem, duplici miserum praeiudicio gravat, tanquam qui semet ipse, et quem homo benevolentissimus ac precator supplicio dignum agnosceret. id satis fuit Claudio, perinde hic ut prius, *nihil ultra scrutato*, et iamdudum quae dixisset ipse Asiaticus oblito. sed quemadmodum hic eventus, contrarius principio totique actioni Vitellii, frustratus est haud dubie quotquot in consilio erant fraudis ignari, multosque Romae, dum fama facti seritur, ita Tacitus etiam facete supplantat legentem, atque eo ipso eius attentionem excitat, mirantemque ac destitutum indignitatem negotii, scelus Vitellii, vanitatem cruentam Claudii aut cogitando invenire aut aliunde exquirere compellit. illa enim omnia, consultans super absolutione princeps, flens Vitellius, amicitia, patrona communis et eadem principis mater, res gestae domi bellique, misericordia implorata, calculum album large promittebant, quum subito, velut scorpii cauda, niger apparet: *liberum ei mortis arbitrium permisit.* hoc est, rogavit principem et suo et Asiatici nomine, ut ei tanquam confesso convictoque concederetur sponte mori, non sub carnifice. rursus εἰρωνευόμενος: *et secuta sunt Claudii verba in eandem clementiam.* itaque locus hic mihi videtur singularis, et cui antiqua illa L vel X praefigi debeat: tantum abest ut accusandus aut labefactandus sit. GRON. de re nihil habeo quod contra dicam. sed an istius facetae supplantationis Cornelianae pars etiam est recedere a regulis grammaticis, et fallere lectorem, verbum adiungendo quod superioribus nullo modo conveniat? miri sunt interdum doctissimi homines. cum in mentem venit, omnia possunt non modo defendere, sed etiam exornare, ut pulcherrima sint. ego nullo modo inducere possum animum, ut credam Tacitum dixisse *Claudio consultanti super absolutione Asiatici, Vitellius ei liberum mortis arbitrium permisit.* viri docti omnes tantum in verbo *permisit* adhaesere; quod ego non repugnem accipi posse pro *petit ut permittatur.* sed constructio tota vitiosa est, idque voluit Lipsius, qui alioqui et ipse sensum loci satis perspexit; neque narratio perfecta est. itaque saltem *consultante* legendum, vel *consultantibus*, quod prope magis placet; et tum *permisit* erit permittendum censuit, quamquam id ipsum aptius foret, si de damnatione Asiatici consultatio esset. cui hoc non placet, poterit cum Acidalio *commemorat vetustatem.* qui tamen ultima etiam sic ordinat: *secuta sunt Claudii verba in eandem clementiam; et liberum ei mortis arbitrium permisit.* ex quo nova difficultas oritur. neque enim apparet quid Vitellius voluerit et quomodo absolutionem impedierit, quod sane nec lacrimis nec meritorum commemoratione fieri potuit. nec ei rei conveniunt sequentia, quae arguunt duriora consilia fuisse. quorsum enim Caesari opus de clementia dicere, si de absolutione actum erat? an quia ante dictum commotum Caesarem fuisse, putarunt librarii *condemnationem* esse alienam,

verba in eandem clementiam. hortantibus dehinc quibusdam
inediam et lenem exitum, remittere beneficium Asiaticus ait;
et usurpatis quibus insueverat exercitationibus, lauto corpore,
hilare epulatus, cum se honestius calliditate Tiberii vel im-
petu Gai Caesaris periturum dixisset quam quod fraude mu-
liebri et impudico Vitellii ore caderet, venas exsolvit, viso
tamen ante rogo, iussoque transferri partem in aliam, ne
opacitas arborum vapore ignis minueretur. tantum illi secu-
4 ritatis novissimae fuit. vocantur post haec patres, pergitque

et e *condemnatione* vel *damnatione* fecere *absolutione?* sin hoc durius est, possis coniicere *accusatione*. Ern.

1. *in eandem cl.*] sic 6 49: *alia in eundem dolorem moesta et miseranda ferret*. Ern.

Excidit vocula, puto; scribendumque *quibusdam ad inediam*, si non imposuit olim mihi Orbilius meus. Lips. veteres dixere et *hortari aliquem* et *hortari ad aliquid* et *hortari aliquid*. dedimus auctoritates ex Attio, Ovidio, Iustino vel Trogo, Seneca, Statio ad duos horum, postremum nominatos. (ad Sen. ep. 121; Diatrib. in Stat. c. 35.) accedat Gellius 13 23: *haec mera veritas Tusculani hominis — plus hercle promovet ad exhortandam parsimoniam sustinendamque inopiam quam Graecae praestigiae*. accedat, ut etiam defendatur, Vegetius 1 28 sic proscribens: *de adhortatione rei militaris Romanaeque virtutis*. lemma ridiculum, inquit PScriverius. adhortatur auctor ad rem militarem Romanamque virtutem; non virtus aut militia ipsa loquitur. quare scribe *ad rem militarem Romanamque virtutem*. at, o bone, qui adhortatur ad rem militarem Romanamque virtutem, is iuxta commode, et exquisitius etiam, dicitur *adhortari rem militarem Romanamque virtutem*, aut facere vel scribere *hortationem rei militaris et Romanae virtutis*. quid ipso de Cicerone dicam? ad Att. 7 14: *pacem quidem hortari non desino*. sic certe lectum olim; et sic in ms est Helmaestadiensi. quare vellem, quibus mss plurium copia fuit, non tam negligentes transiisse hunc locum, et verbo attigisse qua fiducia subiecerint *equidem ad pacem hortari n. d.* nam et sic ad Att. 6 2: *partes istius officii sunt pueri Ciceronis, sive iam adolescentis; quod quidem illum soleo hortari*. et ad Q. fratrem 1 1: *sed quid ego te haec hortor, quae tu facere potes tua sponte?* Gron.

2. *lenem*] *levem* ed pr, Puteolani, Rivii, Aldi, vitio, ut opinor, operarum, in prima quidem. Ern.

4. *hilarem* Ma.

5. *periturum*] int. *fuisse*, cuius sane hic durior ellipsis est. Ern.

quam — caderet] Gruterus rotundiorem longe fore putat orationem, si recisis *quod* et *caderet* scriberemus *quam fraude muliebri et impudico Vitellii ore*. de particula subscribo; et vitium est quale apud Livium 28 43 curavimus: verbum facile tolero. Gron. sed *quod* etiam ferri potest, et loco Iustini 19 3 defenditur a IGronovio, qui tamen huic non similis est: nam ibi praecedit *ferre*, post quod necessario requiritur *quam quod*. Ern.

6. *impudico V. ore*] quiane inter Ligures Vitellius? an quia, ut Suetonius ait Vit. 1, *amore libertinae perinfamis, etiam salivis eius melle commistis, cottidie ac palam arterias et fauces pro remedio fovebat*. Lips.

8. *securitatis*] vacuitatis a timore, constantiae, tranquillitatisque. G, ed pr, Alciati, IFGronovii *novissime*. melius *novissimae* puto, respicique ad Virg. 6 231, 11 825. *mandata et verba novissima*. Ern.

Suillius addere reos equites Romanos illustres, quibus Petra

1. *addere reos*] neque corrigendum est *agere* cum Ursino, neque hoc magis ex antiquo auctore sumptum quam ex quotidiana Romani oris consuetudine, nobis ex sat certis auctorum locis observanda, qua *addere* est augere vel alios aliis addere. infra c. 13: *ac novas literarum formas addidit*, i. e. invenit et prioribus addidit. 1 54: *idem annus novas caerimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio.* i. e. instituto et addito iis quae antiquitus habebantur. tale Plinii 22 7: *addidere vivendi pretia deliciae.* quod etiam non cepere, ut ibi docemus. sic igitur *addere reos* est alios corripere et Poppaeae atque Asiatico addere. Gron.

qui sunt *equites illustres?* neque enim temerarium est certe, quod totiens is titulus repetitus. ut 4 58: *eques Romanus ex illustribus Curtius Atticus.* 6 18: *pater quoque illustris eques Romanus ac frater praetorius.* 15 28: *dic pacta Tiberius Alexander, illustris eques Romanus, minister bello datus.* mox c. 35: *eadem constantia et illustres equites Romanos cupidos maturae necis fecit.* suspicor ego sic dictos, qui non quidem senatores, sed et censum habebant et spem senatoriae dignitatis, immo etiam ordinis eius insigne, i. e. latum clavum. colligo, quod Tacitus equites illustres cum senatoribus coniungit pari gradu. 2 59: *Augustus vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Aegyptum.* et clare 16 17: *Mella et Crispinus equites Romani, dignitate senatoria.* haereo an ad hanc rem Dionis verba accommodem 59 9: *τοῦ τε τέλους τοῦ τῶν ἱππέων ὀλιγανδροῦντος, τοὺς πρώτους ἐξ ἁπάσης καὶ τῆς ἔξω ἀρχῆς τοῖς τε συγγενέσι καὶ ταῖς περιουσίαις μεταπεμψάμενος κατελέξατο καί τισιν αὐτῶν καὶ τῇ ἐσθῆτι τῇ βουλευτικῇ, καὶ πρὶν ἄρξαι τινὰ ἀρχὴν δι' ἧς ἐς τὴν γερουσίαν ἐσερχόμεθα, χρῆσθαί τι ἐπὶ τῇ τῆς βουλῆς ἐλπίδι ἔδωκε. πρότερον γὰρ μόνοις ὡς ἔοικέ πως τοῖς ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ φύλου γεγενημένοις τοῦτο ποιεῖν ἐξῆν.* haereo, inquam, an ea faciant istuc. apta quidem, sed a Caio id statutum Dio ait: illustrium autem titulus ante eum. refero ergo potius ad Augustum (etsi de veste negare non possumus quin sit a Caio), qui a. 742 legem tulit, ut ex equitibus, qui non minus decies sestertio possiderent, eligerentur a magistratibus, e quibus tribuni senatoresque fierent; qui gesto tribunatu aut retinerent senatorium ordinem, si vellent, aut iterum redirent ad equestrem. verba sunt Dionis 54 30: *τὴν δὲ δημαρχίαν ὀλίγων σφόδρα αἰτούντων, ἐνομοθέτησεν ἐκ τῶν ἱππέων τῶν μὴ ἔλαττον πεντεκαιείκοσι μυριάδας κεκτημένων προβάλλεσθαι τοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἕνα ἕκαστον, κἀκ τούτων τὸ πλῆθος τοὺς ἐνδέοντας αἱρεῖσθαι. εἰ μὲν καὶ βουλεύειν μετὰ τοῦτο ἐθέλοιεν, εἰ δὲ μή, ἐς τὴν ἱππάδα αὖθις ἐπανιέναι ἐξεῖναι.* qui ergo in hoc seminario senatus equites, dicti illustres. reperio et insignes, ut c. 5: *Samius insignis eques Romanus.* iterumque c. 22: *CnNovius insignis eques Romanus.* item splendidos, ut Plinius ep. 6 15: *Passienus Paulus splendidus eques Romanus*, et ep. 25: *scribis Robustum splendidum equitem Romanum.* et Cicero ipse non semel in Verrem, ut 2 71. sed hi duo tituli infra illum non dubie, et a fama ducti opibusque. alii ab istis illustres sunt; qui in codice Iustin. l. 1 t. 29, et Cassiodoro in Epp. passim et Var. 6 11. Lips. equites illustres iam liberae rei publicae temporibus occurrunt apud Ciceronem Verr. 3 24. sed ibi opponuntur obscuris, ut inspicienti locum patebit, et sic dicuntur etiam apud Livium 30 18, ubi vide Dukerum. sub imperatoribus autem dicti, qui censum senatorium haberent, et lato clavo permissu imperatoris uterentur, idque institutum ab Augusto, dictique etiam *equites laticlavii.* v. in primis Ryckium ad

cognomentum. at causa necis ex eo quod domum suam Mnesteris et Poppaeae congressibus praebuissent. verum nocturnae quietis species alteri obiecta, tanquam vidisset Claudium spicea corona evinctum, spicis retro conversis, eaque imagine gravitatem annonae dixisset. quidam pampineam coronam albentibus foliis visam atque ita interpreta-

2 59; qui tamen Livii equites illustres male huc trahit cum Pichena. Ern.

quibus Petra cognomentum] a quibus ala Petrina, opinor, nominata H. 4 49, itemque in Notitia imperii c. 89. Lips.

at] Ma *ac* (?). non sane satis aptum h. l. *at*, quod deleri aut pro eo *et* legi volebat Acidalius; nec magis *ac* placet. fortasse Tacitus scripsit *quibus P. cognomentum* vel *cognomen*, ut habet ed pr, *erat. caussa etc.* terminatio verbi *cognomen* potuit absorbere primam syllabam τοῦ *erat*. neque semper verbum substantivum omittit Tacitus. 5 1: *quorum utrique cognomentum Geminus erat.* deinde delevi *ex eo*, quod non est in G, ed Puteolani, Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi, nec satis dignum Tacito. Ern. B habet.

2. *Mnesteris et Poppaeae*] veterum editionum lectio, *Valerii et Poppaeae*, apta sane ad historiam, quia Valerio Asiatico obiectum adulterium Poppaeae, et forte equitibus istis, quod interpretes et administri. libri tamen scripti *Nesteris* aut *Nestoris*. ex quo Rhenanus *M. Nestoris*, nec recte. germanum illi pantomimo nomen *Mnester;* vel lapidis fide, qui in aedibus Crepanicorum Romae (ap. Grut. p. 615) *Ti. Iulio Aug. l. Mnesteri.* nescio ergo an Poppaeae etiam adulterium obiectum dilecti huius mimi; in quo et Messallina deperiit. ceterum haec Poppaea illa est, quae cunctas aetatis suae feminas pulchritudine supergressa gloriam reliquit filiae, quae scortum sive uxor Neroni. quam genuit ex priore marito, TOllio. Lips. Rhenanum secutus est, ut solet, Aldus. ego veterem lectionem, quae etiam Ryckio placebat, restitui; estque in G. de Valerii et Poppaeae adulterio quaestio erat, non Mnesteris. is nec accusatus nec damnatus tum erat; quod necessarium foret, si hic nomen eius locum haberet. Ern. *nesteris* Ma, B *mnesteris* vel *in nesteris*.

4. *spicea corona*] quae Cereris propria, et sacerdotum item Arvalium, ut Plinius notat 18 2. corona ea, alias non infelix, omen triste habuit, quod spicis esset retro conversis; sicut quod ante pugnam in Philippis corona inversa Cassio imposita. Lips.

5. *dixisset*] frustra *praedixisset* vel *significari dixisset* Rhenanus, et *praedixisse* Heinsius. nam et *dicere* ponitur pro *praedicere*, ut Heinsius ipse docet ad Virg. Ecl. 1 17, et locis ibi citatis. huc referebat etiam Burmannus locum Virg. Aen. 7 370: *sic dicere divos;* ubi tamen hoc sensu dici non puto. porro illud quoque non probandum, quod pro *gravitatem* Ursinus et Muretus volunt legi *caritatem*, quomodo etiam hunc locum laudat Burm. l. c. nam *gravitas annonae* est etiam 6 13. nempe *gravitas* dicitur de omnibus quae male affecta sunt, non bene se habent; unde *gravitas corporum* apud Cic. Tusc. 3 1. adde Acad. 2 (4) 17, quod bene contra Bentleium *pravitas* corrigentem defendit Schultens ὁ μακαρίτης in Comm. ad Prov. Salom. c. 25 extr. idem de Fin. 4 12: *gravitate membrorum et cruciatu dolorum si quis quem levet.* v. Davies. Ern.

pampineam coronam] consentit cum interpretatione huius somnii Artemidorus 1 79, ubi observat coronam e vite praeter Dionysiacos artifices mortem ac vincla significare propter pampinos implicatos et inflexos. similia crimina valuisse apud Constantium, non inscite Ammianus narrat 15 3. *Mercurius somniorum appellatus comes . . . si*

tum tradidere, vergente auctumno mortem principis ostendi. illud haud ambigitur, qualicunque insomnio ipsi fratrique perniciem adlatam. sestertium quindecies et insignia praeturae Crispino decreta. adiecit Vitellius sestertium decies Sosibio, quod Britannicum praeceptis, Claudium consiliis iuvaret. rogatus sententiam et Scipio, "cum idem" inquit "de admissis Poppaeae sentiam quod omnes, putate, me idem dicere, quod omnes", eleganti temperamento inter coniugalem amorem et senatoriam necessitatem.

5 Continuus inde et saevus accusandis reis Suillius, multique audaciae eius aemuli. nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens princeps materiam praedandi patefecerat. nec quicquam publicae mercis tam venale fuit quam advocatorum perfidia, adeo ut Samius, insignis eques Romanus, quadringentis nummorum milibus Suillio datis et cognita praevaricatione ferro in domo eius incubuerit. igitur incipiente Gaio Silio consule designato, cuius de potentia et exitio in tempore memorabo, consurgunt patres, legem-

per quietem quisquam vidisse aliquid amico narrasset, id venenatis artibus coloratum in peius patulis imperatoris auribus infundebat. et ob hoc homo, tamquam inexpiabili obnoxius culpae, gravi mole criminis pulsabatur. haec augente vulgatius fama, tantum aberat ut proderet quisquam visa nocturna, ut aegre homines dormisse sese praesentibus faterentur externis; maerebantque docti quidam, quod apud Atlantaeos nati non essent, ubi memorantur somnia non videri. Lips.

1. *vergente*] F *vertente*. Lips. illud melius. ceterum verbum *ostendi* eleganter de praedictionibus et significationibus futuri. mox G *ambigebatur*. Ern.

7. *sentiam*] si haec scriptura Taciti, in qua nemo haereat, unde monstra lectionum, quae sunt in mss? Ma *assenessentiam;* ex quo in ed prima *assenescentiam* expressum. alii duo codices Medicei *assentiam*, G *sententiam*. *sentiam* Puteolanus Rivius. Ern. B *assentiam*.

8. *eleganti temperamento*] etenim haec duplicem sensum habent. alterum dignum amore coniugali: nemo credit vera esse quae Poppaeae obiecta sunt, nemo probat factum, nec ego. alterum periculo vitando aptum: credo quae obiecta sunt, et eadem quae ceteri senatores decerno. *elegantia* autem est in eo quod *figura* est in his verbis, ut Suetonius vocare solet, eaque prudenter adhibita; in quo ipso est elegantia. tirones videant Clavem Cic. in h. v. Rivius deceptus vitiosa interpunctione (*idem dicere: quod omnes*), addidit de suo *interpretati sunt*. omnino pessime in hac editione textus interpunctus est: sed fere ut in Puteolani editione. Ern.

12. F *nece* refert pro *munia*. deleo vero utrumque, ut glossema, scriboque *cuncta legum et magistratuum in se trahens*. Lips. male. supra 1 2 de Augusto: *munia senatus, magistratuum, legum in se trahere*. Ern.

16. *incubuerit*] ed pr *succubuerit*, et mox *potentiae exitio*. sed vulgatum est iam apud Puteolanum. Ern.

18. *et* omittit Ma.

legemque Cinciam] certa ea

que Cinciam flagitant, qua cavetur antiquitus ne quis ob
6 causam orandam pecuniam donumve accipiat. deinde obstrepentibus his quibus ea contumelia parabatur, discors Suillio Silius acriter incubuit, veterum oratorum exempla referens, qui famam et posteros praemia eloquentiae cogitavissent pulcherrima. alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari. ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quaestuum spectetur. quodsi in nullius mercedem negotia eant, pauciora fore: nunc inimicitias accusationes

scriptura ex libris et historia. legem de donis et muneribus (muneralem apte Plautus dixit apud Festum) tulit MCincius tribunus plebis a. u. 549. retulit iterum Augustus evanescentem vetustate, et firmavit novo consulto senatus. Dio 54 18: *καὶ τοὺς ῥήτορας ἀμισθεὶ συναγορεύειν, ἢ τετραπλάσιον ὅσον ἂν λάβωσιν ἐκτίνειν ἐκέλευσε.* noto eo, ne quis miretur, cum plebiscitum fuerit, vocari senatusconsultum a Tacito 13 42: *eius opprimendi gratia repetitum credebatur SC poenaque Cinciae legis adversus eos qui pretio caussas oravissent.* et Plinio ep. 5 21: *caussa dilationis Nepos praetor, qui legi de muneribus praeposuerat breve edictum, admonebat accusatores, admonebat reos, executurum se quae SC continerentur. suberat edicto SC. hoc omnes qui quid negotii haberent, iurare, priusquam agerent, iubebantur nihil se ob advocationem cuiquam dedisse promisisse cavisse. his enim verbis et mille praeterea et venire advocationes et emi vetabantur.* sed id SC credo fuisse a Traiano. cetera super hac lege vide apud Manutium de legg. 18, cuius scrinia non compilo. legem Titiam quisquis hic reposuit (ea enim scriptura in vulgatis), Rhemmiae poena dignus ipse. LIPS. *Cincia* ed princeps. sed BG et ed Puteolani, Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi *Titia.* male. notus est Fr. Brummeri de h. l. commentarius. adde Schulting. Iurispr. Ante-Iust. p. 561. ed. Lips. ERN.

3. *discors Suilio*] haec verba non significant hac in caussa Silio aliud, aliud Suilio visum, ita ut nihil exprimant nisi quod ex sequentibus satis noscitur, et iure praetereantur interpreti; sed volunt nobiles publicasque inter Silium et Suilium fuisse simultates, quod dedita opera interiecit Tacitus, ut intelligeremus actionem eam, etsi foret in commune utilis, non tamen tam amore egregii publici quam odio et cupidine inimicum ulciscendi a Silio inceptam esse. GRON.

5. *et* M[a], margo *ad*, vulgo *in.*

7. *ne fidem quidem*] quum Rhenani lectionem, e B proditam, *nec fidem*, neque ex Vaticanis Vertranius et Lipsius neque ex Florentinis Pichena sollicitarint, vero simile est eos codices istam adfirmasse. illa autem non infimae notae editio, non magis quam Frobeniana a. 1519, quam Aldina 1534, et omnes quae praecesserunt Rhenani recensionem, habent et hanc et alias audaciae primitus edentium notas; quos eadem, opinor, efficaciae obiecta inanis species a veteri scriptura discedere compulit. *nec fidem* est quod alii exprimerent, *sed nec fidem,* vel *nec vero fidem.* GRON. Aldina ed non praecessit Rhenani recensionem, sed anno post secuta est, eamque plerumque sequitur. hic tamen ab ea recedit et habet *ne f. quidem.* et hoc habent mss laudati Ryckio, item G et ed pr, Puteolani. itaque recte defendunt Ryckius et IGronovius. ERN. B *ne fidem,* omisso *quidem.*

8. *in nullius m.*] Acid. *nullius in m.*

9. *negotia tueantur*] facile credo

odia et iniurias foveri, ut quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat. meminissent Gai Asinii et Messallae ac recentiorum Arruntii et Aesernini: ad summa provectos incorrupta vita et facundia. talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia qua lege repetundarum tenerentur, cum Suillius et Cossutianus et ceteri, qui non iudicium, quippe in manifestos, sed poenam statui videbant, circumsistunt Cae-
7 sarem, ante acta deprecantes. et postquam adnuit, agere

esse hic aliquid scabri. Lipsianae ad marginem ostendunt in mss esse *negotiantur.* [ita B: Ma *negotiant.*] forte *quodsi in nullius mercedem negotia eant, pauciora fore.* sic 3 50: *qui neque servatus in periculum rei publicae neque interfectus in exemplum ibit.* 14 61: *itur in principis laudes.* GRON. *tueantur* a barbarica aetate et manu esse IGronovius indicat, qui e Ma *quodsi in nullius mercedem negotia sint* legi vult; quod et recepit Broterius. ea si est Taciti manus, scire velim quomodo inde *tueantur* factum; quod non erit barbarum, si intelligas *oratores* vel *advocati.* si nec sic placet, lege *curentur.* *curare* et *tutare* confunduntur in mss (v. Cort. ad Sall. Iug. 14 et 19); idque est verbum proprium. ERN.

2. *meminissent CAsinii*] omisi verba quae non repperi in libris scriptis, aliunde inculcata. LIPS. nempe *TGalbae*, quod est in veteribus. in Md est *gali Asinii Messalae:* ex quo IGronovius fecit *Galli, Asinii, Messallae*, itaque edidit. adiuvat ed pr, in qua est *Gauinii Assinii M.* nam *u* potest esse factum ex *ll*, ut contra in eadem 13 14 pro *demouet* est *demolliet*, et *nii* adhaesisse e sequente nomine, ut supra in *ludibria pericularia.* contra dici potest primum illud *gali* factum videri e *Gaii*; deinde vel maxime hoc, quod c. 7 in responsione ad hanc sententiam *Asinius* et *Messalla* commemorantur soli, nec credibile eum, qui primo loco propositus esset, omissum fuisse in refellendo, cum etiam cetera nomina recentiorum accurate repetantur. itaque retinui lectionem a Lipsio inductam. corruptelae locum illud dedisse potest, quod librarii putarent nomen, non praenomen hic esse debere, quod Messalla sine praenomine poneretur, cum etiam recentiores critici hoc non semper concoxerint, ut nota proxima, et infra in Historiarum libris videbimus. ERN. B *Galli*, *Asinii*, *Messale.*

3. *Messalae*] NHeinsius volebat *MMessallae.* probat Ryckius, sc. quia in vulgatis erat ante *CAsinii.* quod tamen non esse consequens, patet vel ex eo quod saepe in consulibus edendis alterum sine, alterum cum praenomine ponit, v. c. 6 1. ERN.

4. videtur quidem rotundiorem facere periodum τὸ *provectorum;* et ideo sic ausi corrigere, qui primas editiones curaverunt. sed neque spernendum est, quod constare membranis clamat mihi silentium eorum quibus harum copia fuit. Livium imitatus dixisset *quos ad summa provectos.* id pronomen omissum brevitatem Taciti haudquaquam dedecet. GRON. adde ad Plin. 35 4. ed princeps plane habet *praevectos*, haud dubie vitio operarum pro *provectos.* hoc cum et BMa et alii apud Ryckium habeant, et ipse secutus sum. *provectorum* est in ed Puteolani et seqq plerisque. et sic est etiam in G. ERN.

5. *consentientibus*] ms apud IGronovium *censentibus.* absolute *censere* etiam est 13 26: *nec deerant qui censerent*, sc. quod alii dixissent. consentit G. ERN.

9. *tacens*] veteres *tacere.* lego *agere.* LIPS. sic R apud Ryckium.

incipiunt. quem illum tanta superbia esse ut aeternitatem famae spe praesumat? usui et rebus subsidium praeparari, ne quis inopia advocatorum potentibus obnoxius sit. neque tamen eloquentiam gratuito contingere: omitti curas familiaris, ut quis se alienis negotiis intendat. multos militia, quosdam exercendo agros tolerare vitam. nihil a quoquam expeti nisi cuius fructus ante praeviderit. facile Asinium et Messallam, inter Antonium et Augustum bellorum praemiis refertos, aut ditium familiarum heredes Aeserninos et Arruntios, magnum animum induisse. prompta sibi exempla, quantis mercedibus Publius Clodius aut Gaius Curio concionari soliti sint. se, modicos senatores, quieta re publica nulla nisi pacis emolumenta petere. cogitaret plebem, quae

A *dicere*. BMa *tacere*, quod est in ed pr. inde Freinshemius corrigit *iacere*, quod placet Ryckio. male. sequitur enim iusta oratio, de qua *iacere* non dicitur. sed nec melius IGronovii *facere*, intellecto *gratium*, cuius ellipseos exempla desidero. Puteolanus autem ex eo fecit *tacens*, quod Beroaldus Alciatus Rhenanus Aldus ceterique secuti sunt. est tamen in G. ego *agere* probo et recepi. melius enim puto lectionem ms sequi quam coniecturam Puteolani. ei lectioni favet etiam interpunctio Ma et A, cuius lectio est glossa τοῦ *agere*. corruptela est nata e duplicatione finalis in *annuit*, quod genus frequens est in codd. Ern.

1. *illum*] sic mss et ed pr. at G et Puteolanus *ullum*, vitiose: quis enim ita loquitur? et id tamen Beroaldus Alciatus Rhenanus Aldus aliique secuti sunt. 12 36: *avebant visere quis ille tot per annos opes nostras sprevisset*. Ern.

2. *subsidium praeparari*] sc. eloquentia comparanda. eloquentiam comparari hoc consilio, ut prosit amicis, rei publicae. BMa et ed pr *praeparare*. mox BGMa *potentibus*. [vulgo *potentioribus*] Ern.

5. *multos militia*] ad eam sententiam Sallustius: *humillimus quisque in arvis aut militia, nullius honestae rei egens, satis sibi satisque patriae erat*, ut vere emendavit nobilissimus noster Dousa. Lips.

6. *exercendo agros*] poeticum est, e Virgilio sumtum Aen. 7 798. dixit tamen etiam Columella 8 1 *exercere rus*. noster iterum Germ. 29, et alii, ut plura alia a poetis dicta. Ern.

7. *providerit*] sic ed pr. post inductum a Puteolano *providetur*; quod in *providerit* rursus mutavit e B Rhenanus. Pichena e Ma *praeviderit* scripsit, quod est etiam in G. id Ryckius secutus est et IFGronovius. sed IGronovius docet in Ma esse *providerit*. Ern.

9. *refertos*] B *refectos*.

12. *qui a*] quidam scripti [BGMa] *qui et a*; ex quo Pichena, *quieta republica*, et mox deinde *petere*. assentior. Lips. at IGronovius sic mavult: *se modicos senatores: quieta republica nulla nisi pacis emolumenta. petere ut cogitaret*. etenim omnes scripti et editi habent *peterent*; quod non est de nihilo. nec antiquam lectionem arbitror spernendam *qui a rep. nulla n. p. em. peterent*. Ern.

13. *cogitare plebem*] displicent quae scripsi olim, et induco. veteres *cogitaret*. scribo *cogitare et plebem qua toga enitesceret*. i. e. etiam quemvis e plebe occupatum esse, ut emergeret se et nitidiore toga uti posset. sed revera (iterabo

toga enitesceret. sublatis studiorum pretiis etiam studia peritura. ut minus decora haec, ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum, usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur.

8 Sub idem tempus Mithridates, quem imperitasse Armeniis et ad praesentiam Caesaris vocatum memoravi, monente

hunc animi mei sensum) et narrationes et orationes istae turbatae, concisae. confer, sodes, hunc XI librum cum uno quovis e primoribus: iurabis elapsum eum imperitorum manibus, velut e pugna aliqua Cannensi. Lips. scripsit omnino Tacitus *cogitaret plebem quae toga enitesceret.* nec satis faciunt interpretes. *togam* utique Freinshemius accipit laxe nimis. ea enim pacem pacisque artes omnes etsi aliquando possit complecti, tamen hic artius nihil aliud significat quam eloquentiam forensem. ut Livio 22 26 de CTerentio Varrone: *togaque ac forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus caussisque.* Plinius ep. 1 22: *in toga negotiisque versatur; multos advocatione, plures consilio iuvat.* Florus 4 12: *ut primum togas et saeviora armis iura viderunt.* reliquus autem sensus: meminisset magnam partem plebeios ac de plebe esse, qui enitescerent atque in lucem se proferrent toga et causidicina; qui non possent tam magnum induere animum, et operam illam gratuitam praestare, nisi esurire domi et fame perire velint, dum alios beatos faciunt. nam quod dicere Tacitum faciunt, plebi non esse aliam viam ad dignitates, falsum est, ut norunt rerum Romanorum periti. peius et ridicule, qui proprie accipit, quasi vellet Tacitus, ut plebs cogitet quomodo niteat toga, sic oratorem cogitare quomodo niteat oratio. Gron. rectissime haec. et plane ed pr et Puteolanus sic habent. BGMa *cogitaret— qua.* ceterum *enitescere* aetas haec sic dixit. Plin. Pan. 4 et alibi. Ern.

1. *ut minus dec.*] haec interpunctio debetur Freinshemio. ante male interpungebatur post *decora.* ceterum in reliquis haereo; quae si sine vitio sunt, *frustra* est sine idonea caussa, qua moveri debeat ad decernendum secundum ea. sed ita *frustra* non dicitur. arbitror Tacitum dedisse *ut m. decora haec, ita haud frustra dicta. princeps cap. p. p. modum*, deleto *ratus*, quod est ab interpolatore, qui vitiosa interpunctione deceptus explendae sententiae addidit *ratus;* nisi id factum e *motus.* Ern. *posuit* deest Ma.

3. *usque ad dena sestertia*] eandem summam Nero etiam definiit, credo. de quo Suet. 17: *item ut litigatores pro patrociniis certam iustamque mercedem darent.* saepius enim relata haec lex, cum perrumperet improbitas forensis. eandem summam capere et Traianus advocatis permisit, sed dumtaxat post negotia peracta. Plinius ep. 5 21: *peractis tamen negotiis permittebantur pecuniam dumtaxat decem millium dare.* nam decem millia *HS* idem quod dena *HS*, idem quod centum aurei, ut alibi docebo. quod honorarium patrono Ulpianus tribuit in singulas caussas (l. 1. D. de variis et extr. cognit.). Lips. vide, ad hunc locum quae scripsimus Pecuniae Veteris 2 5. Gron.

4. *quem* i. e. modum. sic e Ma Pichena. B et veteres ed *quae.* Ern.

6. *memoravi*] in libris scilicet quibus descriptae res Caii. Dio 60 8 rem breviter tangit. *τὸν Μιθριδάτην τὸν Ἴβηρα, ὃν ὁ Γάϊος μεταπεμψάμενος ἐδεδέχει, οἴκαδε πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἀρχῆς ἀπέπεμψεν.* quod hic in Tacito est *vectum*, mss *vinctum.* legerim *ad praesentiam Caesaris vectum vinctumque memoravi.* quamquam Seneca non vinctum modo sed in exsilium missum fuisse significat, de Tranquill. 11: *Ptolemaeum Africae regem, Armeniae Mithridatem inter*

Claudio in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opibus. is rex Hiberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat discordare Parthos, summaque imperii ambigua minora sine cura haberi. nam inter Gotarzis pleraque saeva, qui necem fratri Artabano coniugique ac filio eius praeparaverat, unde metus eius in ceteros, accivere Vardanen. ille, ut erat magnis ausis promptus, biduo tria milia stadiorum invadit, ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat; neque cunctatur quin proximas praefecturas corripiat, solis Seleucensibus dominationem eius abnuentibus. in quos, ut patris sui quoque defectores, ira magis quam ex usu praesenti accensus, implicatur obsidione urbis validae et munimentis obiecti amnis muroque et commeatibus firmatae. interim Gotarzes Daharum Hyrcanorumque opibus auctus bellum renovat; coactusque Vardanes omittere Seleuciam, Bactrianos

Caianas custodias vidimus. alter in exsilium missus est (Mithridates scilicet), *alter ut meliore fide mitteretur optabat.* Lips. restitui *vinctum*, quod mss quidam et ed pr habent, et hic desiderari etiam Lipsius vidit. quae forma loquendi *ad praesentiam alicuius vehi?* omnino nescio quid sit *ad praesentiam*, quod cum *vectum* iam est in ed Puteolani, reperique et in G. ab ed pr abest. Tacitum quidem sic scripsisse non credo. Ern. B *victum.*

1. *farasmanis* Ma, qui ita solet.

4. *gotharzes* Ma. infra c. 10 *godarzem.*

5. *praeparaverat*] nihil certius mihi quam Tacitum scripsisse *properaverat*, quod et Mureto visum. ut libro 2 31: *petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.* l. 1. Cod. de his qui par.: *si quis parentis aut filii aut omnino adfectionis eius quae nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit.* Virg. 9 400: *an sese medios moriturus in hostes inferat, et pulcram properet per vulnera mortem.* vulgatum vix latinum est, neque elegantius *paraverit.* Gron. sic noster etiam alibi loquitur, 13 17. sed tamen vulgatum non adeo absurdum aut contra analogiam dictum puto. *praeparare alicui necem* est moliri per venena, ut *profectionem praeparare* apud Suet. Tib. 38 pro moliri. quodsi tamen vi aperta sustulit, *properare* necesssarium est. verum ab initio huius parentheseos legendum puto *quippe necem.* syllaba *ne* absorpsit ultimam τοῦ *quippe.* semper Tacitus in tali parenthesi hac particula utitur; ut ante c. 6. Acidalius etiam *eius* post *metus* deleri vult. recte. noster alibi *unde metus in omnes.* exemplum IGronovii alienum est. Ern. *ceteros et accivere bardanen* Ma. idem mox *vardanes, vardanis, vardani.*

7. *tria millia*] est ingens cursus in biduo: sed noctes etiam haud dubie assumptae. faciunt *trecenta septuaginta quinque* milliaria Romana. est idem cursus quem Annibal confecit a Scipione victus; et vide me, si voles, Centuria Epist. ad Italos, ep. 59. Lips. *biduo* deest B.

8. *proturbat*] sic iam ed pr. id deinde mutatum in *perturbat*, quod est in B et ed Puteolani. restituit Rhenanus. consentit G. Ern.

9. *praefecturas*] satrapias, ut Herodotus appellat I 192. *praefecti* satrapae. Ern.

14. *deharum* Ma.

9 apud campos castra contulit. tunc distractis Orientis viribus et quonam inclinarent incertis, casus Mithridati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda castellorum ardua, simul Hibero exercitu campos persultante. nec enim resistere Armenii, fuso, qui praelium ausus erat, Demonacte praefecto. paullulum cunctationis attulit rex minoris Armeniae Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Caesaris coercitus, et cuncta in Mithridatem fluxere, atrociorem quam novo regno conduceret. at Parthi imperatores cum pugnam pararent, foedus repente iciunt cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecerat; congressique primo cunctanter, dein complexi dextras apud altaria deum pepigere fraudem inimicorum ulcisci atque ipsi inter se concedere. potiorque Vardanes visus retinendo regno: at Gotarzes, ne quid aemulationis exsisteret, penitus in Hyrcaniam abiit. regressoque Vardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno, non sine dedecore Partho-
10 rum, quos una civitas tam diu eluserat. exin validissimas praefecturas invasit. et recuperare Armeniam, ni a Vibio

1. *viribus*] *copiis* B.

3. *vi militis R.*] int. conversa, aut simile quid, quod latet in *c. persultante.* συλλήψεως huiusmodi exemplum iam non unum vidimus. *campos persultare* e Livio est 34 20: *quam saepe in agro eorum impune persultavissent.* Ern.

5. *resistere*] sic ed pr, Puteolanus et e B Rhenanus, Aldus. alii *restitere.* Ern.

10. *faciunt*] non ut in libris hodie, *iaciunt.* bene etiam Maurus *iciunt.* porro an hic *Bardanes* sit, quem in eo tractu regem a se visum et conventum Apollonius apud Philostratum dicit 1 21, nescio. aetas patiatur: sed et ibi notatur *pulsum eum regno fuisse, et tertium tunc annum iterum regnasse.* Lips. *iciunt* A, quod non spernendum puto. Suet. Claud. 25: *foedus in foro icit.* v. ad 12 62. ex eo factum *iaciunt* in mss et edd pr sqq. Ern.

11. *patefecerat*] ita [e B] reposuit Rhenanus, quod Aldus ceterique secuti sunt. mss, ed pr ceteraeque ante Rhenanum *patefecit.* Broterius edidit *fratris f.*, quod auctore Iosepho (A. I. 20 3) frater Gotarzis Artabanus fuit, cuius filius Bardanes. non ausim imitari, quia filius Artabani interfectus cum patre dicitur c. 8, ita ut eum unum habuisse videatur; et potuit duos fratres, alterum Artabanum, alterum Bardanem habere. Ern.

12. *cunctanter*] ed pr *cunctantur,* quod mihi longe melius videtur. dubitant primo quid agant; deinde confirmati dextras complectuntur. forma etiam narrandi Tacito convenientior. Ern.

dein BMa: vulgo *deinde.*

19. *invasit*] mss et ed pr *invisit;* quod tamen in exemplo nostro antiqua manus correxerat *invasit;* et sic edidere Beroaldus Alciatus Rhenanus. sed ante iam Puteolanus. et ita est in G. Ern.

*reciperare Armeniam**] non sanus locus; de quo velut in tenebris micabo. libri scripti [praeter BMa] voce auctiores *reciperare Ar-*

Marso Suriae legato, bellum minitante, cohibitus foret. atque interim Gotarzes paenitentia concessi regni, et vocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias. et huic contra itum ad amnem Erinden; in cuius transgressu multum certato pervicit Vardanes, prosperisque praeliis medias nationes subegit ad flumen Sinden, quod Dahas Ariosque disterminat. ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi quanquam victores longinquam militiam aspernabantur. igitur exstructis monimentis, quibus opes suas testabatur nec cuiquam ante Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur ingens gloria, atque eo ferocior et subiectis intolerantior; qui dolo ante composito incautum venatio-

meniam habebat. et rectumne illud? ut sit Graecorum ἔχω ἀντὶ τοῦ δύναμαι; quomodo Cicero, Appuleius, Agellius, aliique e Latinis interdum. an *havebat?* an *audebat?* verbum quidem infarciendum est ruenti sententiae sustentandae. Veneta editione *reciperare Armeniam parabat* expressum invenies. in V optimo, siquid hoc ad rem, *habeat* scribitur,' littera alia superne adiecta. quid si etiam *reciperare Armeniam ibat?* sive *vadebat.* Lips. optime Rhenanus et Salinerius [qui *reciperare* pro *reciperabat* volunt]. v. Obs. 2 14. Gron. *habebat* est etiam in ed pr, *parebat* in G. A adeo addit *in animo.* mihi dicta a Gronovio l. c. nondum satisfaciunt. nam exemplum infinitivi desidero in hac structura, sequente *ni.* Taciti quidem perpetua est consuetudo in hac forma orationis verbum finitum usurpare. haec dubitatio dum idoneis exemplis tollatur, liceat mihi credere legendum esse *reciperabat.* verbum *parabat* in mss tribus reperit Broterius, ediditque Puteolanus et inde Beroaldus, quos Broterius secutus est. ego eos imitari non ausus sum, quia in eo verbo minus est quam res requirit, ideoque interpolatorem redolet. Ern.

a] praepositio est in mss et ed pr. omisit Puteolanus, non demum Beroaldus, ut vult IGronovius, qui restituit. Ern. B *nisi.*

1. *foret*] B *esset.* mox BM[a] *vocante*, vulgo *revocante.*

4. *Erinden*] ed pr *Eriden.* Ryckius coniicit *Charindam*, qui a Ptolemaeo 6 2 inter Hyrcaniam et Mediam ponitur, memoratus etiam Ammiano 23 6. Ern. *Erindem* B. *transgressum* M[a].

6. *Ginden*] veteres *Sinden.* Gyndes fluvius nominatur etiam Senecae Ira 3 21: *Cyrus cum Babylonem oppugnaturus festinaret ad bellum, Gynden late fusum amnem vado transire tentavit*, et quae sequuntur; e quibus hauris sententiam Tibulliani versus 4 141: *aut rapidus Cyri dementia Gyndes.* ubi male veteres libri *Cydnus.* nam et Herodoto Gyndes, 1 189. Lips. ed Puteolani aliaeque veteres *Gynden.* at ed pr, mss, etiam BG, *Sinden;* quod restituit Broterius: nam *Gyndes* Babylonius est alienus, de quo v. Bronkh. ad Tib. p. 372. Ern.

8. *longinquam militiam*] sic ed pr, quod restituit [e B] Rhenanus, inducto inde a Puteolano *quamque.* G *longinquam amicitiam.* Ern.

9. *munimentis* M[a].

10. *nec cuiquam — parta*] sic dedit e B pro *nec enim cuiquam — parata* Rhenanus. *enim* etiam ab ed pr abest. Rhenanum statim secutus est Aldus. Ern. *parata* M[a].

12. *intolerantior*] iam diximus (ad 3 45) *curis intolerantibus* pro *intolerandis* dixisse Laevium, ut *intolerantior* possit esse minus toleran-

nique intentum interfecere, primam intra iuventam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares quam metum apud hostes quaesivisset. nece Vardanis turbatae Parthorum res inter ambiguos, quis in regnum acciperetur. multi ad Gotarzen inclinabant, quidam ad Meherdaten prolem Phrahatis, obsidio nobis datum. dein praevaluit Gotarzes. potitusque regiam, per saevitiam ac luxum adegit Parthos mittere ad principem Romanum occultas preces, quis permitti Meherdaten patrium ad fastigium orabant.

11 Isdem consulibus ludi saeculares octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo quam Augustus ediderat, spectati sunt. utriusque principis rationes praeter-

dus. Gron. mox pro *apud* ed pr *inter*. Ern.

4. *turb. P. res, inter* etc.] Muretus ita: *turb. P. res. inter a. q. i. r. acciperetur, multi* etc.

5. *regno* Ma.

6. *prolem*] non filium, ne erres, sed nepotem ex Vonone. ipse Tacitus infra 12 10. Lips.

7. *regia*] V optimus *regiam*. itaque scripsit. Lips. sic et Ma et ed pr. *regia* dedit Puteolanus et sequentes. sic G. Ern. A *rerum*.

saevitiem vulgo.

9. *permitti Meherdaten*] v. Obs. 2 13. Gron. i. e. ut potestatem daret eundi in patriam et capessendi regni. adde Gruter. ad Martial. 10 12, Drak. ad Liv. 3 70. Ern.

12. IV *et* LX] Plinius 7 49: *eo minus miror Stephanionem, qui primus togatas saltare instituit, utrisque secularibus ludis saltasse, et DAugusti et quos Claudius consulatu suo quarto fecit, quando sexaginta tres non amplius interfuere anni*. Lips.

13. *rationes praetermitto*] quae tamen clarae sunt. Augustus enim priscam institutionem secutus est, et edidit quintos ludos saeculares anno centesimo et nono (decimo debuisset, si paruisset artae legi) exacto. Claudius ita rationem instituit ut centesimo quoque anno censuerit celebrandos, quasi saeculum rotundo centum annorum numero definiens. itaque insuper habita computatione Augusti et prisca, rettulit nunc DCCC urbis anno, se IV et LVitellio III coss. plura si cupis, vade ad Onufrii Panvinii ea super re libellum, viri industrii, diligentis, et cui Romanae memoriae (curam tantum ferre potuisset aut limam) debent debebuntque. Lips. immo Claudius celebravit ludos saeculares urbis conditae, seculum centum annis finiens, ut post alii imperatores fecere, ultimusque Philippus millesimo ab u. c. anno: sed Augustus celebravit ludos saeculares e praescripto oraculi, quod est apud Zosimum 2 6, qui etiam c. 5 ritus horum ludorum narrat; primumque celebrati sunt a. u. 353, LValerio Potito quartum tribuno mil. cos. pot., ab Augusto a. u. 737, CFurnio et CIunio Silano consulibus quintum. quibus rationibus autem Augustus usus sit, non constat. nam si initium numerandi duxisset ab a. 353, cecidissent in a. 793; sive a quartis a. u. 605, incidissent in a. 715, in quo ponit Zosimus c. 4, sed falso et dissentiente Censorino c. 17, qui in a. 737 ponit. sed haec disputare non est huius loci. videant, qui volunt, Pagium diss. Hypat. p. 2 c. 10, et qui de ludis saecularibus scripsere. Ern.

mitto, satis narratas libris quibus res imperatoris Domitiani composui. nam is quoque edidit ludos saeculares, iisque intentius affui sacerdotio quindecimvirali praeditus ac tunc praetor. quod non iactantia refero, sed quia collegio quindecimvirum antiquitus ea cura, et magistratus potissimum exsequebantur officia caerimoniarum. sedente Claudio circensibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Troiae inirent, interque eos Britannicus imperatore genitus, et Lucius Domitius adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis adscitus, favor plebis acrior in Domitium loco praesagii acceptus est. vulgabaturque affuisse infantiae eius dracones in modum custodum, fabulosa et externis miraculis assimulata: nam ipse, haudquaquam sui detractor, unam omnino
12 anguem in cubiculo visam narrare solitus est. verum inclinatio populi supererat ex memoria Germanici, cuius illa reliqua suboles virilis; et matri Agrippinae miseratio augebatur ob saevitiam Messalinae, quae semper infesta et tunc commotior, quo minus strueret crimina et accusatores, novo et furori proximo amore detinebatur. nam in Gaium Silium,

2. *isque intentius affuit* M[a].

3. vulgo *tum*.

4. *collegio Quindecimvirum*] ideo Horatius in Carm. saec. 70: *quindecim Diana preces virorum curet.* et in nummis Augusti: *imp. Caes. Aug. lud. saec.* XV. *s. f.* i. e. *quindecimviri sacris faciundis.* quamquam ad eos et aliorum ludorum curam pertinuisse, alibi mihi dictum. Lips.

5. *magistratus*] hoc ad id spectat, quod praetorem se tunc praemisit; eoque, inquit, gnarum huius rei et permixtum. Lips.

8. *brittannicus* M[a], qui nusquam simplice *t* id nomen effert, alicubi simplice *n*.

12. *in modum custodum*] genios enim specie anguium apparere opinio erat, ut multis locis poetarum patet. v. Heins. et Drak. ad Silium 2 585, Gorius ad Donii Inscr. ant. p. 44. Ern.

adsimulata] BM[a] *adsimilata;* quod recepit Pichena. ego hanc notam potius aetatis in librario puto, qui Tacitum et aequales eius numquam *assimilare*, ut sequiorem aetatem, scripsisse arbitror, et de eo ad Statium c. 6 dicere coeperim. Gron. A et ed Puteolani et sequentes *assimulata.* Sed G et ed pr *assimilata.* de verbo iam supra dictum. Ern.

13. *detractor*] Burm. ad Ov. Met. 5 246 putat fuisse *detractator*, et pro eo in mss datum *detractor.* verum puto. sic H. 1 83 libri quidam *detractione* pro *detractatione.* Ern.

unam omnino anguem] paullo aliter Xiphilinus 61 2, qui exuvias dumtaxat serpentis ad caput Neronis pueri inventas ait; idque vates ita interpretatos, magnam potentiam ab homine sene capturum, quia serpentes positis exuviis senectutem exuerent. en vanitatem! Lips. adde Suet. Ner. 6. Ern.

19. *distinebatur* editiones omnes quas inspexi, praeter primam, quae habet *detinebatur.* verba illa saepe in mss confundi constat (v. Drak. ad Liv. 5 20), atque etiam in editis. proprie quidem *detinere* est retinere, quocum etiam confundi so-

iuventutis Romanae pulcherrimum, ita exarserat ut Iuniam Silanam, nobilem feminam, matrimonio eius exturbaret vacuoque adultero poteretur. neque Silius flagitii aut periculi nescius erat: sed certo, si abnueret, exitio et nonnulla fallendi spe, simul magnis praemiis, opperiri futura et praesentibus frui pro solatio habebat. illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus adhaerescere, largiri opes, honores. postremo, velut translata iam fortuna, servi liberti paratus principis apud adulterum visebantur.

13 At Claudius matrimonii sui ignarus et munia censoria usurpans, theatralem populi lasciviam severis edictis incre-

let, ab aliqua re abstrahere; *distinere* autem in diversas partes trahere. itaque in distinendo duae ad minimum res intelligi debent, in detinendo sufficit una. hinc fit ut cum res sit una, trahatque non in diversas et plures sed unam partem, *detinere* dicendum sit. haec si ita sunt, ut puto, h. l. *detinebatur* est vera lectio, non *distinebatur*; quam quia ed pr habet, non dubitavi reponere. similis locus est ap. Cic. Phil. 9 2: *putat nos alio bello detineri*, sc. quo minus eum coerceamus. sic ibi vulgo bene legitur: male alii *distineri*. si dixisset simpliciter *putat nos distineri*, rectum esset: intelligeretur enim duobus bellis. sed additum *alio bello* desiderat *detineri*. noster dicit *attineri* 13 27. sic hic Messallina *distinebatur* studio ultionis et amore: sed amore *detinebatur*. consideret quis exempla verbi *distinere* a Drak. l. c, Heins. ad Ovid. Her. 8 69. et aliis collecta: ita esse reperiet. atque hinc facile in aliis locis iudicabit. Graevius observatiuncula de hoc verbo captus id interdum male obtrudit scriptoribus. sic Iustino 29 2 recte restituit *distineri*, male obtrusit 6 6. Ern. B *detinebatur*, M[a] *distinebatur*.

2. *vacuo adultero*] v. ad 6 34. Cic. Catil. 1 6: *domum novis nuptiis vacuefecisses.* Liv. 1 46: *cum domos vacuas novo matrimonio fecissent.* G et ed pr *adulterio*, ut infra c. 26 initio *adulteriorum* pro *adulterorum.* sed G etiam in fine capitis *adulterium* pro *adulterum.* ceterum haec sententia non pendere potest a praecedente supra *ut*, sed a tota praecedente sententia. nam Messallina exturbavit uxorem e matrimonio Silii, quo sola frueretur adultero. itaque suspicatus sum legendum esse, *vacuo quo ad. p.* vel *quo vacuo a. p.* Ern.

6. *illa*] si sequens statim periodus non ab *at* inciperet, crederem hic intercidisse *at* per finalem praecedentis verbi syllabam. Silius sperabat rem latere posse: at illa, quomodo res lateret, nihil curabat. vix dubito Tacitum scripsisse *ipsa.* Ern.

7. *egressibus adhaerescere*] qui mos Romae colendi potentiores. Lips. idem factum interdum pantomimis supra proditum, item a Plinio iuniori, scimus, amore, sicut h. l. Ern. B *et gressibus.*

10. *munia censoria*] de anno coeptae a Claudio censurae v. Pagium Crit. Bar. a. C. 48; de censura ipsa dicta ad Suet. Claud. 16. Ern.

11. Pichena et Gruterus velut e mss restitutum iactant *edictis.* at ego in omnibus meis edd, pr, Puteolani Beroaldi Alciati Rhenani Aldi *edictis* reperi. in Lipsianas vitio operarum irrepsit *dictis*, quod et in ultimae recensionis exemplo (1600. 4) reperi. in iis quae post mortem facta sunt, *edictis* reperi, ut 1645. Ern.

puit, quod in Publium Pomponium consularem (is carmina scenae dabat) inque feminas illustres probra iecerat. et lege lata saevitiam creditorum coercuit, ne in mortem parentum

1. *PPomponium consularem*] qui consul fuit a. 782, iterum sub Caio a. 794. sed de praenomine illustris viri et poetae quaero. hic Publius dicitur, infra 12 27 Lucius. loqui enim eum de hoc poeta, docent quae subiunxit: *decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae eius apud posteros, in quis carminum gloria praecellit.* at Dioni 59 6 est Quintus: ἔπειτα τοὺς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ὄντας ἀπέλυσεν, ὧν εἷς ἦν Κύιντος Πομπώνιος, ἑπτὰ ὅλοις ἔτεσιν ἐν τῷ οἰκήματι μεθ' ὑπατείαν κακωθείς. quae ipsa de hoc vate accipienda, clarum ex iis quae Tacitus 5 8. ubi cum descripsisset custodiam huius Pomponii apud fratrem, addit: *at Pomponius multa morum elegantia et ingenio illustri, dum fortunam aequus tolerat, Tiberio superstes fuit.* et sunt ab eo tempore ad liberationem e custodia anni septem. hanc nominis litem dabam secundum Dionem (quippe integre perscriptum apud eum praenomen est) nisi submonuisset Tacitus fratrem poetae fuisse Quintum 6 18: *Sanciae aqua et igni interdictum, accusante QPomponio. is moribus inquies, haec et huiusmodi a se factitari praetendebat, ut parta apud principem gratia periculis Pomponii Secundi fratris mederetur.* itaque nihil constituo. est autem hic non Atellanarum scriptor (qui LPomponius Bononiensis dictus, Ciceroni, Senecae, Macrobio, Nonio, Festo laudatus) sed tragoediarum. Quintil. 10 1 98: *eorum quos viderim, longe princeps Pomponius Secundus, quem senes parum tragicum putabant, eruditione ac nitore praestare confitebantur.* Plinius ep. 7 17: *Pomponius Secundus scriptor tragoediarum, si quid forte familiarior amicus tolleret, dum ipse retinendum arbitraretur, dicere solebat, ad populum provoco.* hic est quem tanti Plinius alter fecit ut vitam eius miserit in scripta. 14 6: *nobili exemplo docuimus, referentes vitam Pomponii Secundi vatis, coenamque quam principi dedit.* et 13 26: *ita sunt longinqua monumenta Tiberii Caiique Gracchorum manus, quae apud Pomponium Secundum vatem civemque clarissimum vidi annos fere post ducentos.* Lips. de consulatu Pomponii primo nondum mihi res liquida. in fastis quidem coss. suffecti traduntur eo anno *QPomponius et Sanquinius* ab Onufrio, sed nullo argumento. in editione Almeloveenianorum Fastorum pro testimonio laudatur inscr. ap. Grut. p. 1087. n. 1. sed ibi *APlautius* et *LNonius* eduntur, quos suffectos eo anno facit etiam Muratorius in Thes. Inscr. p. 302. sed tota illa ἔκδοσις vitiis plena est, omninoque optandum ut aliquis vir in his rebus accurate versatus, nominatim Hagenbuchius, hanc curam in se suscipiat, et fastos consulares constituat potius illustretque universos quam epistolam consularem tantum scribat, cuius edendae spem ab eo fieri video. — Sed de Hagenbuchio irrita vota fuere. cui nunc provinciam hanc deferri cupiamus, non reperimus. Ern.

2. *lege lata*] tirones caveant ne haec e prisco more intelligant, velut ad populum de eo relatum fuerit. comitia populi tum nulla. senatus consultum intelligendum est. sic ap. Suet. Claud. 23 dicitur *obrogasse* legi Papiae Poppaeae: id factum SCto. ceterum *lata* non aptum videatur esse his temporibus, quibus leges *fiunt*, *dantur*, sed non *feruntur*. sufficiebat *lege saev. cr. coercuit.* sed tamen et H. 4 47 legem *tulisse* Domitianus dicitur, cum relationem de lege sancienda in senatu fecit. Ern.

3. *saevitiam cr.*] exquisite sic vocat avaritiam et lucri sordidum studium, quam et *acerbitatem* vocant, unde *acerbissimi feneratores* Cic. ad Att.

pecunias filiis familiarum fenori darent. fontesque aquarum ab Simbruinis collibus deductos urbi intulit. ac novas litterarum formas addidit vulgavitque, comperto Graecam quo-
14 que litteraturam non simul coeptam absolutamque. primi per figuras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant — ea antiquissima monimenta memoriae humanae impressa saxis cernuntur —, et litterarum semet inventores perhibent; inde

6 1. simile est quod *cruentas usuras* dicunt. ceterum verba *lege* — *coercuit* excidere in G. Ern.

ne in mortem parentum] quae circumscriptio iuventutis iam ante vetita, Laetoria lege. sed paullo aliter. nam Laetoria lex saltem caverat iis qui intra 25 annos; alios insuper habuerat: Claudius universe constituit de omnibus filiisfamiliarum, etiam supra legitimam aetatem. Laetoria etiam lex, fenoris aut pecuniae nulla mentione, simpliciter vetabat *minorem vigintiquinque annis stipulari*, i. e. ἐπερωτᾶσθαι, ait Priscianus, sive stipulanti respondere. de ea non dubie Plautus sensit Pseud. 1 3 68: *perii! an non tum me lex perdit quinta vicenaria? metuunt credere omnes.* et Rud. 5 3 25: *ni dolo malo instipulatus sies nive etiamdum siem quinque et viginti natus annos.* asperius eamdem Claudii legem rettulit Vespasianus Suet. 11: *ne filiorumfamilias feneratoribus exigendi crediti ius umquam esset, ne post patrum quidem mortem.* satis multa ICti ad SC Macedonianum. Lips. BGMa *in morte*, male. Ern.

2. *Simbruinis*] veteres *sub imbruinis*. lego *sub imbrivinis*. prorsum addi eam voculam placet. non enim ex ipsis collibus deductam aquam vult, sed fontes aquarum, qui sub collibus, Romam perductos. locus ipse in melioribus Livii libris *Imbrivium*, 8 30, et Silio 8 370 *gelidoque rigantur Imbrivio.* apud Celsum tamen Simbruinas item aquas legas 4 5: *consistere in frigidis medicatisque fontibus, quales Cutiliarum Simbruinarumque sunt, salutare est.* Lips. *sub imbruinis* omnes veteres libri ad Rhenanum; qui e 14 22 correxit *Simbruinis.* veterem lectionem reduxit e Ma Pichena, quem secuti sunt Gronovii: Ryckius autem Rhenanum. e Lipsii correctione laudat hunc locum Sigonius ad Livium l. c. sed Livii locus nil prodest Lipsio: est enim Livianum *Imbrivium*, s. *Imbrinium* potius, diversum ab loco hoc unde aquae deductae, ut monuere Ortelius et Cluverius ap. Drak. ad l. c, qui edidit *Imbrinium.* apud Silium 8 371 meliores libri habent *Simbruvio;* atque id defendit NHeinsius ediditque Drakenborchius. ergo non dubitandum hic quoque *Simbruinis* vel *Simbruvinis* scribendum esse, praesertim cum infra 14 22 haec scriptura sit in omnibus editis. sed quia, ut recte monuit IGronovius, non est de nihilo quod in mss est *sub Imbr.*, ex eius mente edendum curavi *ab Simbruinis.* non male, ut opinor, Hesselius suspicatur in Vibio Seq. v. *Anien* corruptum nomen *Simbruini lacus* in *Velinum* p. 8. Ern. *subinbruinis* Ma.

3. ed pr *comperit quoque Gr.* BMa et Puteolanus *comperto quoque Gr.* Ern.

5. *animalium*] non animalium solum, sed et rerum mutarum; quae hieroglyphicae notae dictae. litteras tamen postea Aegyptiis sive Isis regina tradidit sive Mercurius; sed ita ut priscas illas notas, quas ἱερὰς dicebant, sacerdotes retinerent, alias, quas πανδήμους, vulgus. Lips. specimen scripturae huius extat in obelisco Ramessis, de quo 2 60. Ern.

et ant.] lego *ea ant.* Lips. sic et Freinshemius, qui haec ut in parenthesi dicta accipit; estque durior hic crebra repetitio copulae, praesertim in oratione Taciti. Ern.

Phoenicas, quia mari praepollebant, intulisse Graeciae, gloriamque adeptos, tanquam reppererint quae acceperant. quippe fama est Cadmum classe Phoenicum vectum rudibus adhuc Graecorum populis artis eius auctorem fuisse. quidam Cecropem Atheniensem vel Linum Thebanum et temporibus Troianis Palamedem Argivum memorant sedecim litterarum formas, mox alios ac praecipuum Simonidem ceteras reppe-

3. *fama est*] in totum hunc locum de literis Graecis e Phoenice in Graeciam perlatis, inde in Italiam, qui velut iustum commentarium desiderat, legat disp. Scaligeri in Animadvers. ad Eusebii Graeca p. 110. et Montefalcon. Palaeogr. Gr. 2 1 sqq, atque etiam Edm. Chishullum ad Inscr. Sigeam in Antiq. Asiaticis, ut alios taceam; in primisque inspiciat ap. Chishullum tabulam p. 24, in qua naturae et orbis alphabetum exhibetur. Ern.

Cadmum] atque ita creditum plerisque scriptoribus, ut Clementi Alex. Strom. 1 16. *Κάδμος δὲ Φοίνιξ ἦν, ὁ τῶν γραμμάτων Ἕλλησιν εὑρέτης, ὥς φησὶν Εὔφορος* (verius *Ἔφορος*), *ὅθεν καὶ Φοινικήϊα τὰ γράμματα Ἡρόδοτος κεκλῆσθαι γράφει.* QCurtius 4 4: *si famae libet credere, haec gens* (Phoenices) *litteras prima aut docuit aut didicit.* Isidorus 1 3: *Graecarum litterarum usum primi Phoenices reppererunt. . . . hinc est quod Phoeniceo colore librorum capita describuntur, quia ab ipsis litterae initium habuerunt.* quod ait de colore capitum sive titulorum in libris, verum et vetus est. Ovidius Trist. 1 1 7: *nec titulus minio, nec cedro charta notetur.* caussa tamen inepta et ex pectore Isidori. de Cadmo inventore Agenoris f. vide et Plinium 7 57 et Suidam in *Φοινικήϊα*. Lips.

4. *Cecropem* tamen plerique Aegypto ortum fatentur, et illinc intulisse litteras. Linus est Apollinis et Terpsichorae filius, de quo Suidas: *λέγεται δὲ πρῶτος οὗτος ἀπὸ Φοινίκης γράμματα εἰς Ἕλληνας ἀγαγεῖν.* ita vides in diversitate sententiarum consentire tamen omnes de Phoenice aut Aegypto; et bene Plinius numquam dubitasse ait l. c. quin litterae ab Assyriis essent. Lips.

5. *temporibus Troianis*] videamus. Troianis temporibus repertae primum litterae? imo, sive Cadmus sive Cecrops eas repperit, trecentis propemodum ante id bellum annis. quin et Orpheus poeta vixit scripsitque maior illo aevo. at quidam ita memorant de Palamede. sed vix tamen aliqui veterum; et ad fidem rerum emendes: *quidam Cecropem Atheniensem, vel Linum Thebanum, sedecim litterarum formas, et Troianis temporibus Palamedem Argivum tres memorant, mox alios ac praecipue Simonidem ceteras repperisse.* ita res habet. sedecim litterae primo. Palamedes tres addidit, ut Isidorus l. c. censet, sive quattuor, ut Plinius 7 57, Suidas in *Παλαμήδης*. et per me quidem in Tacito etiam legeris *Palamedem Argivum* 4 *memorant.* nam ex notis omissis confusisque hic error. alias Simonides Pythagorasque. possis etiam verbis non traiectis scribere: *quidam Cecropem Atheniensem vel Linum Thebanum. et temporibus Troianis Palamedem Argivum memorant* 4 *litt. f.* etsi fateor tamen in Gorgiae declamatione pro Palamede eum dici auctorem litterarum *ἁπλῶς* et indefinite. itaque non nimis pertendo. etsi pro mea sententia licet Irenaeum etiam addas advers. Haeres. 1 12 (15). Lips. Taciti lectionem vulgatam defendit Casaubonus ad Suet. Claud. 41, prolatis Graecorum scriptorum locis idem de Palamede tradentium. Ern.

risse. at in Italia Etrusci ab Corinthio Damarato, Aborigines Arcade ab Euandro didicerunt; et forma litteris Latinis, quae veterrimis Graecorum. sed nobis quoque paucae primum fuere, deinde additae sunt. quo exemplo Claudius tres litteras adiecit, quae usui imperitante eo, post oblitte-

1. *in I. E. ab C. D.*] id falsum videtur. nam ante habuere litteras Pelasgicas, ut e monumentis antiquis docuere doctissimi viri, quae sunt Cadmeis antiquiores. Ern. *demarato aboriginibus arcades* Ma.

2. *ab Evandro*] sive a Carmenta eius matre, ut visum aliis. Lips.

forma] sic BG, ed pr, et Puteolanus. itaque frustra IGronovius obloquitur Rhenano, qui hanc lectionem antiquiorem vocat. postquam Beroaldus *formae* dedit, sive lectionem Ma *formas* sic corrigens, sive errore operarum, ut credo, id secuti sunt ceteri. *forma* recte restituta. male IGronovius defendit *formas*. etenim directa oratione uti coepit Tacitus. Ern. B *forma*.

3. *veterrimis Graecorum*] intelligit Phoenicias. rem ita esse, videbit qui Chishulli tabulam ante laudatam, aut etiam ceteros quos laudavi, inspiciet. Swintonus autem (diss. 5 c. de priscis Rom. literis p. 13) veterrimas intelligit Pelasgicas s. Etruscas, et literas Latinas non recentes, quae Taciti aetate fuere, sed antiquiores, quae eaedem cum Etruscis. falso. nam Tacitus diserte Phoenicias h. e. Cadmeas antiquissimas facit. Ern.

nobis quoque paucae] Latinis primo non nisi 16 litterae. Kappa Sallustius ludimagister invenit, gamma Spurius Carvilius, litteram x aetas Augusti. Lips.

4. *Claudius tres litt. adiecit*] Suet. 14: *novas etiam commentus est litteras tres, ac numero veterum quasi maxime necessarias addidit.* uterque esse litteras tres ait. sed quaerimus eas; et quibusdam visum promptius dubitare de Suetonii scriptura. non adhibebo id mantelium ignaviae meae ego. planissime tres Claudius repperit. Aeolicum digamma, cuius facies litterae Ⅎ inversae. Quinctil. 1 7 27: *nec inutiliter Claudius Aeolicam illam Ⅎ ad hos usus litterarum adiecerat.* et 12 10 29: *Aeolicae quoque litterae, qua cervom servomque dicimus, etiamsi forma a nobis repudiata est, vis tamen manet.* hanc non Claudius solus inter litteras habendam censuit, sed et Varro, si credimus Annaeo Cornuto. *hanc litteram,* inquit (in Orthographia ap. Cassiod. n. 1. in Putschii sylloge p. 2281) *Terentius Varro dum vult demonstrare, ita praescribit,* VA. *qui ergo in hac syllaba sonus est, idem litterae erit.* hoc digamma etiam hodie in lapidibus Claudianis (ap. Grut. p. 196, 236, 238): TERMINAℲIT AMPLIAℲITQUE et DIℲI AUGUSTI. de hac ergo clarum. secundam eruo e Prisciano 1 p. 557, antisigma. ait *huic S praeponitur P et loco Ψ fungitur. pro quo Claudius Caesar antisigma X hac figura scribi voluit: sed nulli ausi sunt antiquam scripturam mutare.* antisigma ideo, quia duo sigma obverso dorso, ↃC: hac enim semilunae figura prisci Graeci sigma formabant. in tertia littera haeremus, nec auxilio est Grammaticorum manus. non ille qui AI diphthongum fuisse censet, quia in Claudii aevo lapidibus ANTONIAI DIℲAI et similia scripta. constat enim antiquitus creberrime usurpatam hanc diphthongum. non etiam ille qui litteram nescio quam inventam a Claudio leniendo R putat, ex corruptis Velii Longi verbis; in quibus prioribus de Aeolico digamma saltem egisse Velium scio. sed nec Martianus Capella, qui sic scribit l. 3: *huic litterae S Divus Claudius P adiecit aut C propter ψ et ξ Graecas, psalterium, saxa.* censet enim ille a Claudio novum x repertum, quod vanum puto, quia x in usu

ratae, aspiciuntur etiam nunc in aere publicandis plebiscitis per fora ac templa fixo. rettulit deinde ad senatum super collegio haruspicum, ne vetustissima Italiae disciplina per desidiam exolesceret. saepe adversis rei publicae temporibus accitos, quorum monitu redintegratas caerimonias et in posterum rectius habitas; primoresque Etruriae sponte, aut patrum Romanorum impulsu, retinuisse scientiam et in familias propagasse. quod nunc segnius fieri publica circa bonas artes socordia, et quia externae superstitiones valescant. et laeta quidem in praesens omnia, sed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter ambigua culti per

temporibus iam Augusti, ut diserte monet Isidorus 1 4. sed et x inter eas a Varrone et Quinctiliano 1 4 9 censetur, quae non necessariae. Varro in fragmento quopiam ex libro de Grammatica: *litterarum partim sunt et dicuntur*, *ut* A B, *partim dicuntur et non sunt*, *ut* H *et* X, *partim sunt neque dicuntur*, *ut* φ ψ. ex quibus verbis non absurde collegeris duabus his litteris, quae necessariae Varrone teste, novam formam induisse Claudium nomenque. et de ψ quidem clarum, cui antisigma respondit: de φ Claudiano neglexerunt tradere Grammatici, et ego non divino. phi quidem littera non dubie necessaria, et alius eius sonus quam F, uti monuit etiam Quinctil. 12 10 29. haec in re Grammatica nugamur; et omittere licuisset, si Claudii liber exstaret, quem de ratione harum litterarum edidit. Lips. vide interpretes Suetonii et Claudii locum, et Taylorum in primis ad Marm. Sandvic. p. 48. Ern.

1. *plebiscitis*] ego vero cum imperatoribus tollo haec plebiscita; quae vim usumque Claudii temporibus habere non potuerunt, omni potestate tralata ad unum. quaere exempla in historia principum: non invenies. legerim *publicandis scitis*. sciti nomen generale est, et ad decreta omnia pertinet ac iussa. et haud dubie ea scriptura observata non solum in plebiscitis, ut demus ea fuisse, sed in legibus aliis edictisque. Lips. Grotius longe melius, qui sic scribi locum volebat *publicandis plebi SCtis*. quod mihi verissimum videtur cum Ryckio. librarii cum compendium scribendi *SC* non intelligerent, satis constat vel mediocriter in his litteris versatis quam varie corruperint hoc verbum. sic et Hoeschelius volebat et Schefferus Ἀνεκδ. Gr. p. 291. Obs. Misc. v. 8 p. 291. de re adde Suet. Claud. 41, qui eas litteras etiam in multis libris, actis diurnis et titulis operum restitisse suo tempore tradit. inscriptiones antiquas, in quibus digammma adhuc visitur, laudavi ad Suet. l. c, ubi v. intt. Ern. *publico. dis plebiscitis* M[a].

3. *vetustissima*] quam ipsi Romani liberos suos capere volebant, ac publice mittebantur. vide Valerium de Relig. 1 1, et Ciceronem de Divin. 2 23. Lips.

5. *accitis* mss et veteres ed omnes. sed *accitos* verum est, idque constructio desiderat. sic volebat etiam Groslotius in Syll. Burm. t. 1 p. 350. Ern.

9. *valescant*] ed Puteolani *invalescant*, et omnes deinceps ad Pichenam, qui e M[a] restituit *valescant*, quod etiam ed pr habet. Tacitum simplicibus delectari supra notatum. Ern. B *valescunt*.

11. *referendam*, *ne*] non videtur cepisse Freinshemius, quum indicavit hoc membrum a proximo τελείᾳ ὑποστιγμῇ separandum. ne-

prospera oblitterarentur. factum ex eo senatus consultum, viderent pontifices quae retinenda firmandaque haruspicum.

16 Eodem anno Cheruscorum gens regem Roma petivit, amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur, nomine Italicus. paternum huic genus e Flavio fratre Arminii, mater ex Cattumero principe Cattorum erat; ipse forma decorus, et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. igitur Caesar auctum pecunia, additis stipatoribus, hortatur gentile decus magno animo capessere: illum primum Romae ortum, nec obsidem sed civem, ire externum ad imperium. ac primo laetus Germanis adventus, atque eo magis quod nullis discordiis imbutus pari in omnes studio ageret: celebrari, coli, modo comitatem et temperantiam nulli invisam, saepius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. iamque

que enim novum argumentum est, aut stimulus hortationis differens ab eo quo iam usus est: sed id ipsum, quod brevius attigerat, persequitur explicatius. *gratia* quam diis referri censet, haec est una, ut cerimoniae rebus Romanis multo minoribus aut in arto servatae diligenter, temporibus secundis ne negligantur. intelligimus enim *gratiam*, non quae verbis haberetur aut aliis suppliciis, sed si fieret tum, ex quo appareret in hoc genere cultus gratos esse erga deos. ut 2 13 milites promittunt Germanico se *gratiam in acie* relaturos. deinde τὸ *gratiam* accipiendum, quasi dixisset *eam gratiam* vel *hanc gratiam*. Gron.

2. *quae retin. firm. har.*] intelligo sane. sed non videtur Claudius voluisse delectum fieri, quid negligendum, quid servandum, sed disciplinam priscam retineri et servari. itaque videtur decretum esse ut pontifices de disciplina illa retinenda et firmanda viderent. suspicatus sum excidisse *disciplina; quae essent disciplina haruspicum retinenda firmandaque;* phrasi antiqua et bona, quam saepe corruperunt librarii inscitia priscae latinitatis. et intelligendum *forent*. Ern.

3. *Roma*] BM[a] et veteres ed *Romae*. Aldus e Rhenani coniectura recepit primus *Roma* quem ceteri recte secuti sunt. Ern.

5. *Italicus*] Ryckius ex A profert probatque *Italicus*, et sic in sequentibus etiam exhibere M[a]. et sic, quoad posteriora loca, etiam ed pr. itaque non dubitavi restituere. vulgo *Italus*. Ern.

6. *ex Catumero*] in V est *Actumero*, Strabone 7 p. 292 *Οὐκρόμερος ἡγεμὼν Κάττων* i. e. *Ucromerus*. vel ad etymon Germanicum verius *Acromerus*. Lips. *Actumero* etiam BM[a] et ed pr. O *Cactumero*. Ern.

9. *auctum*] *augustus* M[a].

12. veteri Covarruviae abesse *magis*, Gruterus testatur. abest etiam a BM[a] et ed pr. *celebrari, coli* pro celebrabatur, colebatur. Ern.

14. *invisa* M[a].

15. *iamque apud pr., iam longius*] sic veteres ed usque ad Rhenanum, qui e B recepit *apud pr. longius*, omisso altero *iam;* quod secutus est Aldus. *apud*, quod e M[a] se restituere ait Pichena, in omnibus veteribus est, primumque in Lipsiana reperi *ad*. Ern.

apud proximos, iam longius clarescere, cum potentiam eius suspectantes, qui factionibus floruerant, discedunt ad conterminos populos, ac testificantur adimi veterem Germaniae libertatem et Romanas opes insurgere. adeo neminem isdem in terris ortum, qui principem locum impleat, nisi exploratoris Flavii progenies super cunctos attollatur? frustra Arminium praescribi: cuius si filius hostili in solo adultus in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimonio, servitio, cultu, omnibus externis. at si paterna Italico mens esset, non alium infensius arma contra patriam ac deos pena-
17 tes quam parentem eius exercuisse. his atque talibus magnas copias coegere. nec pauciores Italicum sequebantur. non enim irrupisse ad invitos, sed accitum memorabant. quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Cattumero praeberet. nec patrem rubori, quod fidem adversus Romanos volentibus Germanis sumptam nunquam omisisset. falso libertatis vocabulum obtendi ab iis qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei nisi per discordias habeant. adstrepebat huic alacre volgus; et magno inter barbaros praelio victor rex, dein secunda fortuna ad superbiam prolapsus pul-

5. *principem*] hoc ex Ma dedit Pichena, et sic Tacitus alibi. veteres ed omnes et mss alii *principis*. Ern.

6. *supra* vulgo.

Rhenanus se castigasse dicit *attollatur* et *solo* et *posse* pro *extollatur*, *loco*, *posset*. at omnia ista sunt in ed pr, nisi quod *attollitur* vitio operarum, et *venisse posse Testimesci*. [sunt etiam in Ma, qui et ipse *venisse posse Testimesci*.] Puteolanus induxit *extollatur*, *loco* et *posset*; sed tamen e mss. nam et G *loco* et *posset*. Ern. B *attollatur*, *solo*, *posset*. *temitesci*.

Arminium] qui illi patruus; et tamquam in eius gratiam honoremque principatu ornatus esset. Lips. cf. 4, 52.

8. *alimonio*] ita e Ma Pichena. sed sic etiam ed pr. Puteolanus mutavit in *alimonia*, ut est in G, unde in ceteras edd fluxit. adde Burm. ad Suet. Cal. 42. mox G *ac*. Ern.

11. omnes volunt *parentem* scribi. non paruissem, nisi plane sic esset in ed pr. Puteolanus dedit *parentes* cum ceteris omnibus. Ern.

16. *patrem rubori*] quia sic est in Ma et ed pr, *esse* etiam abest a ms Covarruviae, non dubitavi hoc praeferre vulgato *patrem illi rubori esse*. et sic placebat IGronovio. sic ex A laudat probatque Heinsius in Obs. Misc. t. 9 p. 383 ad 2 2. forma loquendi iterum occurrit 14 55, et est a Livio 45 13. Ern.

18. *his* BMa.

20. *magno inter*] forte *magno ut inter*. Lips. sed etiam alibi et apud alios *ut* interdum in tali forma omittitur. Ern.

21. *dein*] sic GMa et ed pr. *dehinc* a Puteolano venit. Ern. B *deinde*.

susque, ac rursus Langobardorum opibus refectus, per laeta per adversa res Cheruscas afflictabat.

18 Per idem tempus Chauci, nulla dissensione domi, et morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere duce Gannasco, qui natione Canninefas, auxiliaris et diu meritus, post transfuga, levibus navigiis praedabundus Gallorum maxime oram vastabat, non ignarus dites et imbelles esse. at Corbulo provinciam ingressus magna cum cura, et mox gloria, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaeque habiles, per aestuaria et fossas adegit; lintribusque hostium depressis et exturbato Gannasco, ubi praesentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignaras, populationibus laetantes, veterem ad morem reduxit, ne quis agmine decederet, nec pugnam nisi iussus iniret. stationes, vigiliae, diurna nocturnaque munia in armis agitabantur. feruntque militem, quia vallum non accinctus, atque alium,

4. *Sanquinii*] Maximi, de quo ad 6 4. LIPS.

6. *auxiliaris, et diu meritus*] Vaticana scriptura *auxiliare esd in meritis.* fortasse *auxiliaris, dein emeritus.* nam et auxilia illo aevo credam adstricta ad militiae certum modum. Mercero placet *auxiliare aes diu meritus.* LIPS. F *auxiliare ex drumentis:* unde coniiciebat olim Lipsius *auxiliaris ex frumentariis:* postea omnem hanc annotationem expunxit. quod in coniectura facile fero: sed scripturam vetusti codicis insuper haberi nolim, quippe in qua videam vestigia veritatis ad hoc usque latentis. eam esse credo *auxiliaris et dux gentis.* iuvat quod legitur 4 46 de Thracibus: *ne regibus quidem parere nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores praeficere.* GRON. BM[a] *auxiliare ex diu meritis,* unde IGronovius faciebat *auxiliare aes diu meritus* cum Mercero. A *auxiliaris ex diu meritis,* quod probat Ryckius. R *auxiliares diu meritis.* ed pr *auxiliare esd in meritis;* quod favet et ipsum Mercero. Puteolanus *auxiliaris et diu meritus;* unde haec lectio in ceteras edd fluxit. G *et ex diu m.* lectionem quidem textus vitiosam esse facile est sentire. ERN.

9. *gloria*] *cum gloria* B.

cui] referendum hoc ad *gloriam*, non ad Corbulonem, pro *cuius gloriae princ.* ERN.

10. *navium*] Rhenanus ita se emendasse dicit pro *naves.* at *navium* est in ed pr et Puteolani. *naves* dedere Beroaldus, Alciatus, nescio unde. ERN.

11. *aestuaria et fossas*] per Drusianam fossam, et lacus, qui plures tunc in unum meridionalem coiverunt. LIPS. mox G *deprehensis.* ERN.

13. *ignaras*] F *ignavas.* LIPS. sic et ed pr, GM[a] et alii; quod recepit Broterius. *ignaras* est non adsuetas labori. ERN.

17. *non accinctus*] aliud est ac si dixisset *discinctus.* non accinctum fodere est sine gladio fodere: discinctum fodere est soluta fluxaque tunica in morem muliebrem. at ex disciplina erat cum gladio opus facere. Vegetius 3 8: *milites gladio cincti fossam aperiunt.* LIPS.

quia pugione tantum accinctus foderet, morte punitos. quae nimia, et incertum an falso iacta, originem tamen e severitate ducis traxere; intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia cre-
19 debatur. ceterum is terror milites hostesque in diversum affecit. nos virtutem auximus, barbari ferociam infregere. et natio Frisiorum post rebellionem clade Lucii Apronii coeptam infensa aut male fida, datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos. idem senatum, magistratus, leges imposuit. ac ne iussa exuerent, praesidium immunivit, missis qui maiores Chaucos ad deditionem pellicerent,

1. *foderet*] Freinshemius vult *caederet* aut *ferret*. sed si *vallum* pro aggere castrorum accipimus, qui e terra et cespite fit, nihil impedit quo minus *foderet* rectum sit. Ern.

2. [Ma et] ed pr *nimia — acta*, vitiose sive pro *iacta* sive pro *aucta*; sed illud potius credo, atque hanc esse lectionem Ma testatur Pichena. sic et est in G, nisi quod *actam* scripsit librarius, ad *originem* temere referens. non igitur Rhenanus demum sic dedit, ut vult videri; nec *nimia* pro coniectura debebat a Pricaeo reiici. mox Puteolanus *munia* et *iacta vel aucta* edidit, quod secuti sunt Beroaldus Alciatus. Rhenanus autem Aldus Lipsius edidere *nimia* et *iacta*, quod nescio cur a Gronovio mutatum et *vel aucta* additum sit. mihi autem *iacta* vel potius *iactata* magis placet quam *aucta*. nam τὸ *augere* iam est in *nimia*; deinde *falso* aptum est τῷ *iactata*, non τῷ *aucta*: huic enim frustra additur, cum per se intelligatur nec addi soleat. aliud est *in falsum augere* h. e. augendo falsum efficere, aliud *falso augere*. porro aliud est *iacere*, aliud *iactare*. illud dicitur, cum aliquis interdum aliquid obiter, suspicionis movendae, pungendi, irridendi caussa, dicit (v. nostrum 1 10, 2 55, 4 7 et 68, 6 31 et 46, 11 13, 12 64. adde quae de h. v. viri docti ad Liv. 25 4 et alibi dixerunt), hoc, cum palam, crebro, apud omnes; in primisque *iactari* dicuntur res quae fama celebrantur. pro *iactatus* a librariis subinde scriptum *iactus* docebit Drak. ad Liv. 10 37. item *actus* pro *iactus* ap. Quintil. 9 2 37, Liv. 25 4. Ern.

falso iacta] Veneta editio *iacta, aucta,* haesitante librario utrum praeferret, utrumque adscripsit. ego quidem hic malim *falso aucta*. Lips. Veneta editio est Riviana, in qua sic est. ed Puteolani *iacta vel aucta*. Ern.

6. vereor ut scripserit *virtute auximus*. augendi verbum patiendi significatu, ut infra. Lips. recte dissentit Mercerus. Ern.

7. *post*] non, ut receptum, *per*. historia ipsa narrata 4 73. Lips. *post* BMa et ed pr. *per* a Puteolano inductum. idque habet etiam G. mox *et male f*. Ern.

9. *senatus* Ma.

10. *immunivit*] ita mss. at vulgi lectio *inde munivit*. suspicari possis antique fuisse *endomunivit*. uti apud Livium 5 39: *iuventutem militarem senatusque robur in arcem Capitoliumque conscendere, armisque et frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesque et Romanum nomen defendere*. scripserim *endomunito*. Lips. nihil hic sollicitandum. nam eadem vis est verbi, quam correctionibus quaerunt. sic Suet. Tib. 39: *in praetorio cui Speluncae nomen, incoenante eo complura eaque ingentia saxa fortuito superne delapsa sunt*. ut *in-*

simul Gannascum dolo aggrederentur. nec irritae aut degeneres insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei. sed caede eius motae Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis praebebat, ut laeta apud plerosque, ita apud quosdam sinistra fama. cur hostem conciret? adversa in rem publicam casura: sin prospere egisset, formidolosum paci virum insignem, et ignavo principi praegravem. igitur Claudius adeo novam in Germanias vim prohibuit ut referri

20 praesidia cis Rhenum iuberet. iam castra in hostili solo molienti Corbuloni eae litterae redduntur. ille re subita, quanquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus quam beatos quondam duces Romanos, signum receptui dedit. ut tamen miles otium exueret, inter Mosam

coenante eo est quum ibidem coenaret ille, sic *immunivit* est ibidem munivit. Gron. Acidalius coniecerat *inibi munivit*. Ern.

1. *degeneres*] non indignae nomine Romano aut ipso Corbulone, quia nempe in transfugam et militiae desertorem. hoc enim est quod *fidei violatorem* dicit, i. e. sacramenti. Lips. G *ac deg*. Ern.

5. *quosdam in sinistra* Ma. *in republica* Ma.

6. *cum pr.*] Iosiae Merceri lectio verior, *sin pr.*, et approbata quibusdam libris. sententia: adversa rei publicae nocitura, prospera ipsi Corbuloni. Lips. recte. Ma *casuras inprospere*, quod expressit ed pr, nisi quod, sive vitio operarum, sive quod ita descriptum e codice esset, habet *casurus in*. Puteolanus habet *casura cum*, ut est in G. sensum autem potius cum Freinshemio puto, homines calumniatos dixisse Corbulonem animos maiores sumturum et Claudio periculosum futurum. Ern. B *casura ni*.

7. *igitur*] sic GMO, edd pr, Puteolani Beroaldi, a qua hic discedit ed Alciati exhibens *ideo*, vitio haud dubie operarum: nam sequi Beroaldum solet. atque hinc *ideo* in ceteras venit, Rhenani Aldi. restituit *igitur* IGronovius. Ern.

10. *eae* Ma: vulgo *hae*. item c. 26.

12. *prolocutus*] Rhenanus ita se emendasse ait pro *perlocutus*, quod sc in Alciati ed repererat. sed ed pr et Puteolani sic iam habent. Ern.

13. *quosdam*] corruptione litterae periit huic dicto Venus. scribe *quondam*, i. e. olim libera re publica. persuadet Dio, qui sic extulit 60 30: ὦ μακάριοι οἱ πάλαι ποτὲ στρατηγήσαντες. Lips. recte. sed edd omnes *quosdam*. Ern.

14. *ne*] sententia scripturam eam damnat. lege ergo *ut*. Lips. sic et Gruterus et Pichena volebant; recte. in Ma est *vi*, quod confundi solere cum *ut*, docet post alios Drak. ad Liv. 4 51. ed pr et R plane habet *ut*. Puteolanus *ne* invexit, quod est et in BG. Ern.

inter Mosam Rhenumque] Dio consentit 60 30. διετάφρευσε, inquit, πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Μόσου, σταδίους ἑβδομήκοντα καὶ ἑκατὸν μάλιστα. nam stadia 170 milliaria conficiunt 23, duobus stadiis et semi minus, ita ut septem stadia cum dimidio pro milliari capias; quod Plutarchus Suidas aliique monuerunt. interpres tamen Dionis milliaria 21 vertit; et addit non convenire illi cum Corneliana ratione. Lips. quae de hac fossa varie a viris doctis disputan-

Rhenumque trium et viginti milium spatio fossam perduxit, qua incerta Oceani vetarentur. insignia tamen triumphi indulsit Caesar, quamvis bellum negavisset.

Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti; unde tenuis fructus nec in longum fuit, at legionibus cum damno labor, effodere rivos, quaeque in aperto gravia, humum infra moliri. quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit oc-

tur, commemorare nihil attinet. v. Ryckium ad h. 1, Cellar. G. A. t. 1 p. 211, Altingium t. 1 p. 47 et 114, qui sequitur Cluverium, qui putabat esse fossam quae a Leida Delphos, hinc ad vicum Maeseland ducta, tandem ad propinquum vicum Sluys Mosae iungitur. Ern.

1. *perduxit*] haec est lectio [M^a^, si Furiae fides, et] ed pr, quam et G exhibet, quam restituere non dubitavimus. est verbum proprium in ea re. Caesar B. G. 7 36: *fossam — a maioribus castris ad minora perduxit.* Dio l. c. *διετάφρευσε πᾶν τὸ μεταξὺ τοῦ τε Ῥήνου καὶ τοῦ Μόσου*, quod est ipsissimum *perduxit fossam.* nam *perducere fossam* dicitur ut *perferre legem.* Puteolanus deinde pro *perduxit* dedit [quod B habet] *produxit*, unde in omnes edd venit *produxit.* IGronovius autem valde pugnat pro *praeduxit* (sic compendium M^a^ legit), idque in textum recipit. in quo falli virum clarissimum putamus. verbum *praeducere* dicitur illud quidem de fossis saepe et apud nostrum 14 32, sed semper cum vi muniendi, in castris, in obsidionibus, arcendi caussa, intercludendi etc. factis, ut patet ex omnibus exemplis, quae collegit praeter Lipsium, quem ipse laudat (de Mil. 5 5), Heinsius et Drak. ad Silium 10 411 aliique; unde ipse comparat cum Graeco *προβάλλεσθαι*, quod est ab h. l. alienissimum. est pacis opus, non belli, recipiendae aquae factum, non arcendae. Ern.

2. *vetarentur*] recte, non *vectarentur.* Dio l. c. interpretatur, *ἵνα μὴ οἱ ποταμοὶ ἐν τῇ τοῦ ὠκεανοῦ πλημμυρίδι ἀναρρέοντες πελαγίζωσιν.* fuisse ergo necessum est fossam eam inferioris Bataviae parte, inter Rhenum veterem Mosamque; ubi fere ubique inter duos fluvios 23 milliarium intervallum. supra agrum Batavum, inter Mosam et adhuc integrum Rhenum, esse non potuit, quoniam illic certe periculum nullum ab aestu. Vertranius, cui legi placet *vitarentur* hoc sensu, ut fossam eam perduxerit qua commeari a Mosa ad Rhenum posset, ne Oceani pericula necessum esset subire, non placet. multo minus Ferrettus, qui *μετέωρος* certe fuit, cum Mosam hic cum Mosella confudit, et ea scripsit quae rideant Batavorum pueri. Lips. recte Lipsius. *vetarentur* est arcerentur, prohiberentur, ne restagnando terris nocerent. adde Obs. 1 5. Gron. et sic edd veteres. Ern.

5. *qui in agro*] Muretus volebat *quia.* minus bene.

Mattiaco] suspectum esse, et potius *Maciaco* vel *Mazyaco* legendum videri (qui populi Africae sunt) docui in Saturn. 2 1. Lips. vide quae diximus de Pec. Vet. 4 9. Gron. *Mattiaco* placet Rhenano, defenditque Cluver. Germ. Ant. 3 7. non in Africa ista gesta, quod e c. 21 patet, triumphi insignia nactum antequam in Africam venisset. Ern. M^a^ *mathiaco*, B *machiacho.*

7. *effodere*] omnes mss et editi ante Lipsium habent *et fodere.* ceterum melius puto intelligere fossas, quibus aquarum rivi e metallis deducantur. Ern.

cultas litteras nomine exercituum, precantium imperatorem
ut, quibus permissurus esset exercitus, triumphalia ante tri-
21 bueret. de origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum
quidam prodidere, neque falsa prompserim et vera exsequi pudet. postquam adolevit, sectator quaestoris cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum, et audita est vox "tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies." tali omine in spem sublatus digressusque in urbem, et largitione amicorum, si-

2. *triumphalia ante tr.*] nempe ne triumphalium consequendorum caussa militibus molestias crearent, quales Corbulo et Rufus creassent. Ern.

3. *Curtii Rufi*] est qui hunc censeat esse illum, qui memoriam scripsit rerum Alexandri, pure mehercules et Latine. Modius certe noster, cuius censurae Curtius non leviter debet, testatum reliquit cognomen ei Rufi tribui a libris. pugnare tamen aetas videatur, siquidem ad Augustum referenda illa sunt e libro eius 10 9: *proinde iure meritoque populus Romanus salutem se principi suo debere profitetur, cui noctis, quam paene supremam habuimus, novum sidus illuxit. huius hercule, non solis, ortus lucem caliganti reddidit mundo, cum sine suo capite discordia membra trepidarent. quot ille tum exstinxit faces! quot condidit gladios! quantam tempestatem subita serenitate discussit! non ergo revirescit solum, sed etiam floret imperium. absit modo invidia, excipiet huius saeculi tempora eiusdem domus utinam perpetua, certe diuturna posteritas.* sed non sunt; nec quidquam hic de sidere Iulio, ut nugantur. refutant sequentia, quoniam Augustus cum ad imperium venit, non exstinxit bellorum faces, non gladios condidit, sed accendit, eduxit. refutat et ille locus e 4 4 de urbe Tyro: *multis ergo casibus defuncta et post excidium renata, nunc tamen, longa pace cuncta refovente, sub tutela Romanae mansuetudinis acquiescit.* nam ait et agnoscit *longam pacem* in re Romana. an ea sub initia Augusti? imo viginti annorum bella. itaque priora illa refero ad CCaligulae caedem et confusionem quae secuta, senatu imperium abrogante, milite et plebe stabiliente. haec sunt illa sine capite discordia membra, et Claudius ipse novum sidus. tamen incerta haec mihi, fateor; et facile manum dedero, si quis adferet verisimiliora. Lips. esse historiae scriptorem putat etiam Ryckius. non est huius loci aut consilii nostri ista disputatio. Ern. exceperunt eam Hirtius et Buttmannus, absolvit Niebuhrius, Comment. acad. Berolin. a. 1822.

5. *sectator*] V *sector*. nec sperno. ad hastam enim sectiones exercebant. vulgatam tamen firmat Plinius de hoc ipso Curtio Rufo ep. 7 27: *tenuis adhuc et obscurus obtinenti Africam comes haeserat.* ait enim, comes. Lips. non solet sectoris nomen magistratibus iungi. *sectatores* et *assectatores* magistratuum dicuntur tenues homines, qui se adiungunt quaestus alicuius caussa. v. Cic. pro Rab. Post. 8: *Gabinii comes vel sectator.* Gabinius autem proconsul Syriae. Verr. 2 11. *Africanus vetus assectator.* cf. Balb. 2. sector autem alicuius est, qui eius bona sub hasta emit, ut Antonius in Philipp. 2 15 *sector Pompeii.* Ern.

7. *oblata ei sp. mul.*] Plinius super eodem miraculo l. c. *inclinato die spatiabatur in porticu. offer-*

mul acri ingenio, quaesturam, et mox nobiles inter candidatos praeturam principis suffragio assequitur, cum hisce verbis Tiberius dedecus natalium eius velavisset, "Curtius Rufus videtur mihi ex se natus." longa post haec senecta, et adversus superiores tristi adulatione arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremo Africam obtinuit; atque ibi defunctus fatale praesagium implevit.

22 Interea Romae, nullis palam neque cognitis mox caussis, Gnaeus Nonius eques Romanus ferro accinctus reperitur in coetu salutantium principem. nam postquam tormentis

tur ei mulieris figura, humana grandior pulchriorque. perterrito Africam se futurorum praenunciam dixit: iturum enim Romam honoresque gesturum, atque etiam cum summo imperio in eamdem provinciam reversurum, ibique moriturum. quod ait ultra modum humanum, semper ita antiqui, ut fidem divinitatis adstruant eiusmodi idolis. Virg. Aen. 2 773: *visa mihi ante oculos, et nota maior imago.* Iuvenalis 13 221: *tua sacra et maior imago humana, turbat pavidum cogitque fateri.* Xenophon 8 7 παιδείας: ἔδοξεν αὐτῷ προσελθὼν κρείττων τις ἢ κατ᾽ ἄνθρωπον εἰπεῖν "συσκευάζου, ὦ Κῦρε· ἤδη γὰρ εἰς θεοὺς ἄπει." Tacitus H. 1 86: *erupisse cella Iunonis maiorem humana speciem.* Lips.

4. *ex se natus*] G et ed pr *esse natus*, quod est illud ipsum quod Rhenanus e B dedit *ex se natus.* Puteolanus dederat *ex senatu.* est autem ambiguitas in verbis. nam *ex se nati* dicuntur qui maiores ciere non possunt, obscuri homines genere; verum etiam qui ipsi sibi nomen peperere, non a maioribus accepere. ergo indicavit Tiberius Rufum obscuro loco ortum, et sibi aliquid nominis peperisse. Ern.

9. *mox*] Heinsius vult *noxae* ad Vell. 1 12. probat Graevius ad Flor. 3 10, non IGronovius, nec ego. respicit ad tormenta mox adhibita ad reperiendam caussam. Ern.

10. ed pr *S.N.Nonius*, quod est ortum e scriptura Ma *GnNonius* [immo *C.N.nonius*]; abestque *insignis.* Puteolanus *CnNovius eques Romanus;* et sic sequentes veteres; item mss plures apud Broterium, qui restituit. in Lipsianis *insignis* additur, quod recte Gronovii et Ryckius omisere. *Nonius* praetuli. Ern.

ferro acc. rep.] ideo Claudius primus, et fortasse hac occasione, scrutatores instituit, qui promiscue omnes ad principem salutandi vel qua alia caussa venientes excuterent. Suet. 35: *salutatoribus scrutatores semper apposuit, et quidem omnibus, et acerbissimos.* quos tamen Vespasianus iterum sustulit, narrante eodem Suetonio 12. verba Dionis ad hunc morem digna legi 60 3. *Κλαύδιος τά τε ἄλλα ἀκριβῶς ἐφυλάττετο, καὶ πάντας τοὺς προσιόντας οἱ καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας ἐρευνᾶσθαι ἐποίει, μή τι ξιφίδιον ἔχωσιν. ἔν τε τοῖς συμποσίοις πάντως τινὰς στρατιώτας συνόντας εἶχε. καὶ τοῦτο μὲν ἐξ ἐκείνου καταδειχθὲν καὶ δεῦρο ἀεὶ γίγνεται· ἡ δὲ δὴ ἔρευνα ἡ διὰ πάντων διὰ Οὐεσπασιανοῦ ἐπαύσατο.* mansit igitur de militibus: at da se structatione Vespasianus sustulit. scrutandi vetus, et Graecis quoque. mos iste tangit Plutarchus in Timoleonte 21 p. 245, ubi Dionysium iam exsulem irrisum a quodam ait, *qui intrans ad eum vestem excussit, ut tyrannis fieri solet.* Lips.

dilaniabatur, de se non infitiatus conscios non edidit, incertum an occultans.

Isdem consulibus Publius Dolabella censuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum qui quaesturam adipiscerentur. apud maiores virtutis id praemium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus; ac ne aetas quidem distinguebatur, quin prima iuventa consulatum ac dictaturas inirent. sed quaestores regibus etiam tum imperantibus instituti sunt; quod lex curiata ostendit, ab Lucio Bruto repetita. mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. creatique primum Valerius Potitus et Aemilius Mamercus, tertio et sexagesimo

1. *de se — conscios*] non integer locus vel indicio libri F, qui cum lacuna refert *de se novi* • . • . • *conscios.* videmur non incommode explere posse *de se Novius confessus conscios non edidit.* Lips. edidi scripturam Ma [*de se noni*] potius quam coniecturam *Novius*, quam primus Puteolanus edidit, extatque in GF *novi* - - - quod edidit Ryckius. ed pr habet *de sonoi*, vitiose pro *de se non in* (nisi virgula est alieno loco, edique debuit *nōi*, ut in eodem libro 12 58 *ītesceret* pro *nitesceret*) nulla sequente lacuna. quicquid sit, etiam hinc confirmatur IGronovii coniectura, quam verissimam puto, *de se non inficiatus.* bene Pichena comparat locum Livii 24 5 *de se ipso haud cunctanter fassus conscios celabat;* quem in animo habuisse nostrum facile patet. Heinsius coniecit e F vestigiis *de se novissime confessus.* sed illud *novissime* friget, ut bene monuit idem Gronovius. Ern. B *de se novius conscios* sine lacuna. A *de se confessus c.*

3. *spect. glad.*] Suet. c. 24: *collegio quaestorum pro stratura viarum gladiatorium munus iniunxit.* quod mutavit Nero, qui censuit *ut ne designatis quidem quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset,* ait Tacitus 13 5. iterum induxit Domitianus, notante Suetonio c. 4, et perseveravit. Tertull. de Spectac. 12: *transiit hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viventium, quaesturas dico et magistratus et flaminia et sacerdotia.* plura de his proprio libro. Lips.

5. *apiscerentur*] pro peterent, apisci vellent: contextus facile docet. et esse deberet *adepti essent,* si sensu vulgari diceretur. Ern. B *adipiscerentur.* v. Lips. ad 13 5.

7. *ne aetas q. dist.*] ut post factum est inductis legibus annalibus; de quibus dicere h. l. nihil attinet. mox Ma et ed pr *et*, non *ac*, ut ceterae. Ern.

8. *ac dictaturas*] *et dictaturam* B.

9. *quaestores*] de quaesturae origine ratione etc qui volet cognoscere plura, adeat inprimis Pighium in Annal. ad a. u. 244. *tum* abest a G. Ern. B abest *etiam.*

10. *lex curiata*] intelligitur lex de modo potestatis, quae regibus esset in populum. repetita est a Bruto, ut consulibus eadem potestas esset quae regibus fuisset. eam Taciti temporibus adhuc superfuisse ex h. l. clare patet. Ern.

11. *mansit coss. pot. delig.*] videtur dissentire Plutarchus in Valer. Popl. c. 38 p. 110. sed vide notam ad verba LXIII *a. p.* Ern.

13. *Potus*] ita libri scripti. lego *Potitus*, quod Valeriae gentis cognomen est. in vulgatis Valerius

anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitaren-

Postumius, imperite. est autem ille ipse qui consul postea a. u. 284; quod clare ex Dionysio hauries 9 51. Lips. ed pr *Potus*. Puteolanus dedit *Postumius*, ut est in G. quod omnes secuti sunt ad Lipsium usque. eadem editio habet copulam *et*, quae e Ma accessit, neglecta inde a Puteolano usque ad Pichenam, qui restituit. pro *Potus* recte restitutum *Potitus*. Ern. B *Val. post. et emilius*.

LXIII *anno post*] error numeri, nisi placet de primis quaestoribus totos 40 annos a Livio et Dionysio discrepare Tacitum. nam a. u. 269, QFabio SerCornelio consulibus, Livio 2 41 primi quaestores nominati LValerius et KFabius; itemque Dionysio 8 77. at ex hac Taciti putatione circa a. demum u. 308 quaestores statuamus necesse est. quod falsum esse, liquet vel ex eo quod Livius et Dionysius post annum illum 269 saepius iam quaestores nominant. corrige hic ergo XXIII *anno*, ut ratio constet. in altero tamen quaestore manet adhuc dissensus; qui Livio et Dionysio est KFabius, non MamAemilius, ut nostro. nam Plutarchus plane diversus, qui PVeturium et MMinucium nominat. Lips. eadem repetit Ryckius ad h. l, nec se expedit. in B et ed pr non per LXIII exprimitur numerus, sed est *sexagesimo tertio anno*. ceterum Tacitus cum Livio et Dionysio, Plutarcho item, facile componetur sic. Plutarchus tradit quaestores primos a regibus exactis: Livius et Dionysius nihil nisi qui illo anno quaestores fuerint, qui diem dixerint SpCassio; qui fuit annus XXIII a regibus exactis. Tacitus autem qui primi quaestores a populo creati sint; quod attendenti facile patebit, monuitque iam Drak. ad Liv. 4 41. Plutarchus dissentit in hoc quod iam Valerium Poplicolam concessisse populo creationem quaestorum dicit, a populoque creatos Veturium et Minucium. verum aut alios auctores secutus est uterque, aut ea tantum liberalitas Valerii fuit, quam ceteri consules non sunt imitati, donec lege populo creatio quaestorum vindicata aut permissa est. Abramius ad Ciceronis Phil. 2 20 sic conciliat Tacitum Plutarcho et Iunio Grachano, qui etiam sub regibus a populo creatos scripsit, ut reges quidem consulesque ipsi elegerint, sed populus lege curiata probarit electionem. sed ea ratio per legem curiatam sanciendi iam constituta serior est, et instituta ad usurpandam vetustatis memoriam. lata disp. ad h. l. est viri docti in Misc. Obs. t. 10 p. 257, in primis p. 287, qui per transpositionem conciliari Livio et Plutarcho posse Tacitum existimat sic: *creatique primum qui Romae curarent; dein gliscentibus negotiis duo additi, Potitus et Aemilius Mamercus, 90 anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. mox* etc. videntur, quibus otium est, haec excutienda. G habet *annos*. Ern.

1. *ut rem milit. com.*] Tacitum a Livio et aliis discrepare monet Pighius l. c, quod primum duos militares quaestores creatos dicat, deinde demum additos duos urbanos, cum Livius tradat 4 43 ab initio duos urbanos tantum fuisse, additos deinde duos alios, qui consulibus in bellum profectis adessent. verba sunt: *moles discordiarum inter plebem ac patres orta est, coepta ab duplicando quaestorum numero, ut praeter duos urbanos quaestores duo consulibus ad ministeria belli praesto essent*. ego rem omnem sic concipio. fuere quaestores semper, sed a consulibus ab initio creati, nisi ubi magistratuum ambitio, ut Poplicolae, populo permitteret. sed cum consulibus opus videretur in bellis ministerio quaestorum propter rem pecuniariam, necessarium visum est quaestores creari a populo comitiis curiatis, ut rem militarem possent attingere, quod iniussu populi et sine lege curiata non licet. id apparere videtur, ut arbitror, ex eo quod etiam semper quaestoribus consulem, qui imperium haberet, secuturis lege curiata, dicis

tur. dein gliscentibus negotiis duo additi, qui Romae curarent. mox duplicatus numerus, stipendiaria iam Italia et accedentibus provinciarum vectigalibus. post lege Sullae viginti creati supplendo senatui, cui iudicia tradiderat. et quanquam equites iudicia reciperavissent, quaestura tamen ex dignitate candidatorum aut facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellae velut venundaretur.

caussa, ut ipsis proconsulibus, opus fuit, ut existimat Gruchius, quamquam dissentiente Sigonio. Cicero Phil. 2 20 obiicit Antonio, quod quaestor creatus statim ad Caesarem in provinciam cucurrerit *sine SC, sine sorte, sine lege.* ergo quaestores cum ante semper in urbe curassent aerarium, coeperunt iam etiam bellis interesse; ideoque, cum prope perpetua bella essent, prope semper aberant ab urbe quaestores. hinc consilium natum est, ut praeter duos illos quibus liceret in bellum ire cum consulibus, crearentur alii duo qui assidui in urbe essent, quique quaestores urbani dicerentur, cum antea quaestores simpliciter dicerentur. ceterum G habet *commilitarem*, corrupte. v. ad 1 43. Ern.

2. *duplicatus numerus*] epitome Livii 15: *quaestorum numerus ampliatus est, ut octo essent.* quod accidit circiter a. u. 488. Lips.

3. *legem suillae* Ma.

xx *creati suppl. senatui*] uti a Caesare dictatore quadraginta eadem, ni fallor, caussa. v. Dionem 43 47. Lips.

4. *supplendo senatui*] nam senatores fiebant maxime qui magistratum inferiorem gessissent. solos quaestorios in senatum lectos a censoribus, ut cum Sigonio vult Pichena, non credo. G *supplemento.* Ern.

5. *equites iudicia recup.*] non ut adimerentur omnino senatui, sed ut cum equitibus etiam communicarentur, quod factum esse constat lege Aurelia L Cottae. Ern.

6. *facilitate tribuentium*] Pighius ad a. u. c. 672 haec verba accipit, quasi Sulla tulerit ut quotannis isti 20 quaestores partim populi suffragio partim consulum beneficio crearentur. nam Tacitus, inquit, profecto dixisset *populi*, non *tribuentium facilitate*, si solus populus quaesturam tunc dedisset. idem ei apertius ostendere Cicero videtur in Interrogatione, quum c. 5 ait Vatinium quaesturae candidatum *invitis omnibus, non populi sed consulis beneficio extremum adhaesisse.* ea enim verba docere, uno quaestore populi suffragiis creato, alterum mox renuntiatione consulis e turba candidatorum adiici potuisse; atque alternatim usque ad extremum. et id fortassis eo instituisse Sullam, ne nimis diu extraherentur comitia in tanto quaestorum numero. haec somnia sunt inanissima. *beneficium consulis* Ciceroni nihil est aliud quam consulis, qui comitiis praeerat, studium et contentio in commendando Vatinio et vehemens pro eo supplicatio, quod rogandi genus cum semper sit gratiosum, tum sunt interdum, quibus nihil sit quod rogantibus non iure se concessurum populus putet. hi multis saepe indignis profuerunt et suffragia quamvis invitis extorserunt. neque inepte Nic. Abramus, posse et fraudis suffragiorum punctis adhibitae suspicionem motam credi. nam Tacitum non solum intellegere populum, et solita sua subtilitate usum quum *tribuentium* maluit, facile largimur; quippe et populum et senatum et principes comprehendens verbum ponere debuit. ita *facilitate tribuentium* libera republica et iure comitiorum penes populum est studiis tribuum; postea partim senatus, ad quem translata comitia sub Tiberio, partim principum suos candidatos sine metu repulsae obducentium. Gron.

7. *velut venundaretur*] quod iam

23 Aulo Vitellio Lucio Vipstano consulibus cum de supplendo senatu agitaretur, primoresque Galliae quae Comata appellatur, foedera et civitatem Romanam pridem assecuti, ius adipiscendorum in urbe honorum expeterent, multus ea super re variusque rumor. et studiis diversis apud principem certabatur, asseverantium non adeo aegram Italiam ut senatum suppeditare urbi suae nequiret. suffecisse olim indigenas consanguineis populis, nec paenitere veteris rei pu-

nemo, quamvis dignus, quaestor fieri vel auderet vel posset, nisi qui valde dives et perferendis munerum impensis esset. Ern.

1. *L Vipsanio*] sic edd omnes. Ryckius cum Ruperto ep. 48. ad Reines. vult *Vipstano* e vestigiis MA, quorum ille [cum B] *Vipsana*, hic *Vipsano* habet. *Vipsana* etiam G: mox c. 25 *Vipsanus*. infra quidem hoc nomen eodem argumento pluribus locis receptum. quidni ergo et hic recipiamus? Ern.

3. duplex Gallia, Cisalpina, Transalpina. Cisalpini iterum duplices, Cispadani, Transpadani. ex his qui cis Padum, ius civitatis assecuti sunt post bellum Marsicum; qui trans Padum, ius Latii eodem tempore, ferente Pompeio Strabone, qui pater Magni. ea lex Pompeia dicta. sed non contenti Latinitate Transpadani turbas saepe moverunt, incitante etiam post quaesturam C Caesare. nec enim de aliis Suetoniana illa capio Iul. 8: *decedens ergo ante tempus colonias Latinas de petenda civitate agitantes adiit, et ad audendum aliquid concitasset, nisi consules conscriptas in Ciliciam legiones paullisper ob id ipsum retinuissent.* donec ille Caesar dictator primum transtulit eos in civium ius, narrante Dione 41 36: *τοῖς Γαλάταις τοῖς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων ὑπὲρ τὸν Ἠριδανὸν οἰκοῦσι τὴν πολιτείαν, ἅτε καὶ ἄρξας αὐτῶν, ἀπέδωκεν.* at de Transalpinis non liquide pureque aliquid scriptum reperio, nisi quod Strabo ostendit Cavares Salyesque civitate donatos, tempore tamen non expresso, 4 p. 186. *πάντας*, inquit, *οὕτω προσαγορεύουσι* (Cavarorum nomine scilicet) *τοὺς ταύτῃ βαρβάρους, οὐδὲ βαρβάρους ἔτι ὄντας, ἀλλὰ μετακειμένους τὸ πλέον εἰς τὸν τῶν Ῥωμαίων τύπον καὶ τῇ γλώττῃ καὶ τοῖς βίοις, τινὰς δὲ καὶ τῇ πολιτείᾳ.* donatos tamen non dubium est ab Augusto: tuncne, cum Italiam ad Alpes promovit? an potius in diuturna illa peregrinatione, cum ad res Galliae constituendas biennium continuum illic egit? quod obiter suadere Dio videtur 54 25, qui Augustum in ea peregrinatione libertatem et ius civitatis aliis dedisse ait, aliis ademisse. civitatem autem accipimus sine iure suffragii, quod nunc a Claudio demum adsecuti. Lips. de loco Strabonis v. Spanhemium (de O. R. 2 15 p. 92), qui per *πολιτείαν* male vult intelligi rei publicae formam. Ern.

7. *indigenas consanguineis*] sensus videatur. olim Latinos (qui indigenae) suffecisse Romanis sanguine et affinitate cum iis iunctis: cur non nunc tota Italia? possis etiam *indigenas consanguineos populos*, eodem sensu. Lips. accipio interpretationem Pichenae, *indigenas* (sc. Italiae) Romanis *consanguineis* suis olim suffecisse. sed ei obstat τὸ *populis*. *populum Romanum*, non *populos Romanos* novimus. ergo aut inducenda vox ea, ut sit *suffecisse olim indigenas consanguineis*; aut *populos* faciendum, ut sit *suffecisse olim indigenas consanguineis populos*, aut denique scribendum *suffecisse olim indigenas consanguineo*

blicae. quin adhuc memorari exempla quae priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. an parum quod Veneti et Insubres curiam irruperint, nisi coetus alienigenarum, velut captivitas, inferatur? quem ultra honorem residuis nobilium, aut si quis pauper e Latio senator, fore? oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique hostilium nationum duces exercitus nostros ferro vique ceciderint, divum Iulium apud Alesiam obsederint. recentia haec. quid si memoria eorum moreretur, qui Capitolio et ara Romana manibus eorundem per se satis. . . fruerentur

populo, nempe Italicos populo Romano, qui Etruscos Latinos Sabinos etc. miscuerit, et unum ex omnibus sanguinem ducat, ut ait Florus libro 3 18. et hoc praefero. GRON. Lipsius in prioribus edd coniecerat *cum consanguineis populis:* sed hanc coniecturam post damnavit et sustulit in posterioribus edd. IGronovius *indigenas consanguinei populi*, quia in Ma *consanguines*. mira ratio. ERN.

3. *Veneti et Insubres*] qui populi Transpadani. ex his colligas Cavaros, de quibus Strabo l. c, pleno civium iure non fuisse. eos enim potius hic nominassent. LIPS.

nisi coetus alienig.] quod sane haud diu post evenit, adeo ut Augustinus vere scripserit: *numquid non multi senatores in aliis terris, qui Romam ne facie quidem norunt?* de civit. 5 17. LIPS.

5. *aut si quis pauper — foret*] negandi vim habet, quasi dicat: an aliquis etiam pauper e Latio senator fiet? non fiet. posset etiam *aut ecquis*. LIPS. non male Acidalius coniicit i. e. quem honorem ultra fore nobilibus aut senatoribus pauperibus e Latio. sed vulgatum etiam defendi potest, et intelligi dictum pro pauperibus senatoribus e Latio. ed pr *senatus*. ERN.

7. *ferro vique*] ita in meis libris, et recte. vulgo *ferro ignique*. simile mendum scio esse in Suet. Claud. 21: *diu cunctatus an omnes igni ferroque absumeret, tandem e sua sede prosiluit*. lege *vi ferroque*. LIPS. sic BGMa et ed pr. at Puteolanus et sequentes *ignique*. ERN.

9. *inoriretur*] AGMa et ed pr *moreretur*. Puteolanus et seqq. *inoriretur*. ex illo IGronovius facit *moveretur*, Heinsius *renovaretur*. illud melius. putem *inoriretur* ferri posse, quamquam est verbum insolens. librarii ex *inoreretur* fecere *moreretur*, ut alibi *multus* ex *inultus* et similia. *oreretur* pro *oriretur* saepe est in libris antiquis: v. Burm. ad Suet. Caes. 64. aptius h. l. videtur verbum quod significet *veniret in mentem*, quam quod *commemoraretur*. adde not. seq. ERN.

qui Capitolio et ara] locus fractus corruptusque, uti oratiuncula haec tota. nec ista Attius Navius pater augurum restituerit sine libris; nedum ut Beatus nobis persuadeat germanam lectionem esse *qui Capitolio et ara Romana? manibus eorundem parceretis?* est enim, inquit, aposiopesis, subaudiendumque potiti sunt. qua figura medius fidius vellem ipse usus esset. mei libri *memoria eorum memoretur qui Capitolio et ara Romana manibus eorundem per se satis*. LIPS. tentabam *qui Capitolium et arcem Romanam, moenibus eorundem prostratis?* intelligo obsederint, aedificiis urbis adflictis incensisque. ista quae recensuerat, ferro vique caesas legiones, DIulium apud Alesiam obsessum, recentia et memoriae nondum exoletae. at, quanto graviore invidia premi posse Gallicum nomen, quanto minus dignos

sane vocabulo civitatis: insignia patrum, decora magistratuum ne vulgarent. 24 his atque talibus haud permotus princeps et statim contra disseruit et vocato senatu ita exorsus est. "maiores mei, quorum antiquissimus Clausus origine Sabina simul in civitatem Romanam et in familias patriciorum adscitus est, hortantur uti paribus consiliis rem publicam capessam, transferendo huc quod usquam egregium fuerit. neque enim ignoro Iulios Alba, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo, et ne vetera scrutemur, Etruria Lucaniaque et omni Italia in senatum accitos, postremo ipsam ad Alpes promotam, ut non modo singuli viritim, sed terrae, gentes in nomen nostrum coalescerent. tunc solida domi quies, et adversus externa floruimus, cum Transpadani in civitatem recepti, cum specie deductarum per orbem terrae

curia Romana visum iri, si mentio etiam fiat illorum qui moenibus incensis ac prostratis circa montem Tarpeium et arcem per sex menses minacissimi pependerint. GRON. haec saltem commodum sensum habent. sed alias rationes afferemus, et lectoribus electionem relinquemus. BGMV habent *per se satis;* ita ed pr exhibet. sed IGronovius scripturam codicis Ma aliter legendam putat, atque ex ea coniicit *pestem minati sunt*, pro *ara*, *arci*. ceterum Puteolanus edidit *prostratis*, quod omnes secuti sunt praeter Ryckium, qui *per se satis* dedit. Nerius in Analect. 4 coniiciebat *prostrati*. Heinsius (in ep. ad Periz. in Coll. Burm. t. 4 p. 783) sic locum totum refingit: *quid si memoria eorum iteretur, quis pro Capitolio et arce Romana manubias deorum pensastis* vel *depensastis* vel *repensastis*. Perizonius respondens Heinsio p. 788 probat *manubias deorum:* et est sane elegantissima coniectura: et praeterea coniicit *pensastis*. ceterum veretur ne hic lacuna sit; quod valde probabile est. ERN.

1. addidi *sed* [ante *insignia*], e vestigiis ed pr, quae habet *et insignia*. *et* ortum est, cum finalis praecedentis verbi absorbuisset literam *s*, quod satis constat huic particulae saepe accidisse. si quis tamen malit *at*, non valde repugnem. locus similis supra 3 5: *sane corpus — quoquo modo crematum : sed tanto plura decora mox tribui par fuisse.* vide tamen infra ad c. 30. ERN. B copula caret.

3. *ita exorsus est*] quae oratio principis memoriae caussa Lugduni habita, celeberrima urbe Galliarum, et in aes incisa. tabula manet illic etiam nunc; et dignum lectu exemplar eius, quod exscriptorum fide proposui in Exc. *A*, eo magis, quod multa in eo ad Taciti lucem. LIPS. mox ed pr *Claudius*, Puteolanus *Clausus* cum seqq. ERN.

7. *capessenda* Ma.

8. *Coruncanios Camerio*] Cicero Planc. 8 Tusculanos facit, ut iam monuit Ryckius, item pro Sulla 7. in quibus locis nihil movendum bene monet Perizon. An. Hist. p. 193, quod in rebus tam antiquis varios auctores sequi potuerint Cicero et Tacitus. ERN.

10. *ipsam*] Romanam civitatem. ERN.

11. *terrae gentesque*] ABMa et ed pr absque copula *terrae gentes*. Heinsius coniiciebat *integrae gentes*. ERN.

14. *deductarum per orbem*] in colonias nempe deductarum. iisque misti e provincialibus fere semper aliqui, eodem iure. LIPS.

legionum, additis provincialium validissimis, fesso imperio subventum est. num paenitet Balbos ex Hispania nec minus insignes viros e Gallia Narbonensi transivisse? manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. quid aliud exitio Lacedaemoniis et Atheniensibus fuit, quanquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant? at conditor noster Romulus tantum sapientia valuit ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habuerit. advenae in nos regnaverunt. libertinorum filiis magistratus mandari non, ut plerique falluntur, repens, sed priori populo factitatum est. at cum Senonibus pugnavimus. scilicet Volsci et Aequi nunquam adversam nobis aciem instruxere. capti a Gallis sumus. sed et Tuscis obsides dedimus et Samnitium iugum subivimus. attamen si cuncta bella recenseas, nullum breviore spatio quam adversus Gallos confectum. continua inde ac fida pax. iam moribus artibus affinitatibus nostris mixti, aurum et opes suas inferant potius quam separati habeant. omnia, patres conscripti,

2. *num*] sic edd omnes quas vidi, praeter Gronovianas, in quibus est *non:* vereor ut consulto. sic tamen est in BG: G et *non* exhibet vitiose pro *num* c. 29. Ern.

8. *dein*] B *eodem.*

9. *libertinorum filiis*] hoc illud est quod Suetonius notat in Claudio 24: *Appium Caecum censorem, proauctorem generis sui, libertinorum filios in senatum allegisse docuit, ignarus temporibus Appii et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos.* et notat vere. nam libertorum filii adeo a curia remoti temporibus priscis, ut nec in militiam sint admissi. et bello Italico libertini primum militare coeperunt, ut notat Epitome Liviana 74. Lips. [Ma et] ed pr *mandaret.* Ern.

10. *non — recens*] non hercle antiquius quam a Caesare. primus ille libertorum filios allegit in senatum et magistratu ornavit. Dio 43 47: *καὶ παμπληθεῖς μὲν ἐπὶ τὴν γερουσίαν, μηδὲν διακρίνων, μήτ' εἴ τις στρατιώτης μήτ' εἴ τις ἀπελευθέρου παῖς ἦν, ἐσέγραψεν.* Lips. G *fallimur.* Ern.

repens] sic BMa et ed pr. ceterae usque ad Pichenam *recens.* quia etiam sic est in M 6 7, nec credibile librarios *recens* mutasse in *repens*, cum contra saepe factum sit. *repens* etiam hic servavi. v. ad 6 7. mox iisdem auctoribus libris dedi *instruxere* pro vulgato *struxere.* praecedens littera, ut saepe, absorpsit primam syllabam. sic etiam R apud Ryckium, et V apud Lipsium in margine. Ern.

15. *breviore spatio*] ita, si Galliam Comatam spectas, de qua hic agitur: nam decimo anno a Caesare perdomita est. aliter in aliis, quod historiae dicent. Lips.

18. *omnia, P. C. quae*] pulchram et acutam sententiam reperio a Synesio Cyrenensi episcopo, haud disparibus sane verbis, expressam in ep. 57. *πολλὰ τῶν δεόντων ὁ χρόνος ἐξεῦρε καὶ διωρθώσατο. οὐχ ἅπαντα πρὸς παραδείγματα γίνεται, καὶ τῶν γενομένων ἕκαστον ἀρχὴν ἔσχε. ἡμεῖς ἀρχὴν δῶμεν ἔθει βελτίονι.* simile, sed brevi-

quae nunc vetustissima creduntur, nova fuere. plebei magistratus post patricios, Latini post plebeios, ceterarum Italiae gentium post Latinos. inveterascet hoc quoque; et quod hodie exemplis tuemur, inter exempla erit." 25 orationem principis secuto patrum consulto, primi Aedui senatorum in urbe ius adepti sunt. datum id foederi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant.

Isdem diebus in numerum patriciorum adscivit Caesar vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes

ter, Tertull. adv. Marc. 1 9: *omnis res anterior posteriori normam praeministravit.* Lips.

5. *patrum consulto*] sunt qui putent Galliae Comatae universae civitatem optimo iure hoc SC datam, eoque alludi a Seneca de Benef. 6 19; idque ipsi Lipsio ad Sen. l. c. videtur. id falsum esse verba Taciti sequentia arguunt, e quibus patet ad solos primores Aeduorum beneficium pertinuisse. non vero exemplo utitur ibi Seneca, sed ficto, ut philosophi solent. itaque etiam Hispanias adiungit, quibus Senecae temporibus ius civitatis datum non constat. v. plura contra disserentem Spanhem. in Orb. R. 1 15 initio. Ern.

7. *fraternitatis nomen*] in Panegyrico Flaviensium nomine ab Eumenio apud Constantinum dicto 2: *quaenam igitur gens toto orbe terrarum in amore Romani nominis Aeduis se postulet anteponi? qui primi omnium inter illas immanes et barbaras Galliae gentes plurimis senatus consultis fratres populi Romani appellati sunt; et cum a ceteris Rhodano ad Rhenum usque populis ne pax quidem posset nisi suspecta sperari, soli consanguinitatis nomine gloriati sunt.* et postea 3: *imputavere se origine fabulosa in Sicilia Mamertini, in Asia Ilienses: soli Aedui non metu territi, non adulatione compulsi, sed ingenua et simplici caritate fratres populi Romani crediti sunt.* bene ait, crediti. neque enim aliunde, ut credo, fratres, quam ex sermone communi Gallorum Germanorumque, quo fideles socii fratres amicique dicuntur, non quia ab Iliaco sanguine, ut suggerunt quidam. sed quod Tacitus dicit solos Aeduos id nomen usurpasse, repugnat Lucanus, qui tribuit etiam Arvernis 1 426: *et docilis rector monstrati Belga covini, Arvernique ausi Latio se fingere fratres sanguine ab Iliaco populi.* et lapis antiquus, qui Batavis (ap. Grut. p. 499 13.) *gens Batavorum amici et fratres Rom. imp;* quae inscriptio eruta armamentario Britannico ad ostium veteris Rheni. tamen Diodorus etiam pro Tacito 5 25: *ἡ Γαλατία κατοικεῖται μὲν ὑπὸ πολλῶν ἐθνῶν διαφόρων τοῖς μεγέθεσι. . . . ὧν ἐστὶν ἓν πρὸς Ῥωμαίους ἔχον συγγένειαν παλαιὰν καὶ φιλίαν τὴν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διαμένουσαν.* Lips. adde Cic. ep. ad Div. 7 10, et ibi Manutium. Ern.

usurpabant B.

9. *senatu*] aliud patricii, aliud senatores. senatores multi e plebe, ut septuennibus pueris notum. Claudius igitur, ne exstingui et intermori patriciorum familias pateretur, antiquissimum quemque e plebeis senatoribus rettulit in patres. dico antiquissimum, sive aetatis ratione, seu potius temporis quo in senatu fuit. haec clara Taciti mens. at vir iuris et antiquitatis consultus (Vertranius), quasi in Cimmerios delatus esset, ita hic caecutit. vertit se in omnes formas, et tandem definit scribendum esse *vetustissimum quemque e se natum.* sapis, lector, et non rides? Lips.

fuerant, paucis iam reliquis familiarum quas Romulus maiorum et Lucius Brutus minorum gentium appellaverant, exhaustis etiam quas dictator Caesar lege Cassia et princeps Augustus lege Saenia sublegere. laetaque haec in rem publicam munia multo gaudio censoris inibantur. famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, mitem et recens repertam, quam ex severitate prisca, rationem adhibuit, monendo, se-

1. *Romulus maiorum*] Tacitus sensisse videtur omnes patricios qui a regibus lecti (plures enim reges post Romulum legerunt) maiores fuisse, qui a Bruto, minores. Livius tamen 2 1 et alii contra. cuius rei confusam veritatem vide apud Onufrium in Fastis, quem non exscribo. sed Tacito, ut opinor, auctores sui. Ludovicus Vives tamen, patrum aevo doctrina celebri, verbis aliquot insertis hic legebat: *Romulus maiorum gentium, LTarquinius minorum, Brutus conscriptorum appellaverant;* cuius epistolam ea super re publicavit amicus meus, dum vixit, GCanterus in Novis suis (Nov. Lect. 2 24, in Grut. Lamp. t. 3 p. 563). at mihi nondum animus adsentiendi; nec tibi quidem, si cum iudicio excusseris quae Onufrius per satyram et confuse, ut solet, collegit. Lips. Canteri correctionem refellit Arntzenius ad Victorem 6 6. filius eius (Miscell. c. 1 p. 11) a Livio non dissentire Tacitum disputat, existimans et Prisco et Bruto lectos senatores minorum gentium dictos, Brutinos etiam conscriptos, ut visum iam Augustino de Legg. c. 7, et a Tacito Bruto uni tribui, quia is posterior tales legit. contra est, quod Livius Bruti senatores dicit ex equitibus fuisse, quia patriciorum numerus non suffecerit senatoribus legendis: sed gentes tum maiores tum minores sunt patriciorum. Ern.

3. *lege Cassia*] de lege hac nominatim nuspiam traditur. rem tradit Suet. Caes. 41. *patricios allegit:* sed id fecit potestate quam lex Cassia dederat. Ern.

4. *Senia* Ma. ille idem Vives scribit *Servia*. ius et mos Belgae dissentiendi ab Ibero: *Saenia* enim vera lectio. colligo ex Dione 52 42 extr, qui hunc patriciorum dilectum confert in a. u. 725. τό τε τῶν εὐπατριδῶν γένος, inquit, συνεπλήθυσε, τῆς βουλῆς οἱ δῆθεν ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι. ex quo vides SC aliquod fuisse eius rei, sive legem. legibus nomina a consulibus; et consul suffectus prioris anni *LSaenius* in monumentis. Vertranium ergo, qui *Sentiam* reposuit, non audiemus. Lips. non *SC sive legem*, sed SC et legem. Monum. Ancyr. pilae prioris tab. 2 initio: *patriciorum numerum auxi consul quintum iussu populi et senatus.* nam legem non tribunitiam semper praecedit SC, scriptoresque modo legem solam, modo SC, modo utrumque memorant, positoque uno semper alterum intelligendum, neque ullo modo dissensus inter scriptores fingendus, aut ipsi reprehendendi hoc nomine. Vertranii coniecturam sequitur Hotomannus de Leg. Rom. 1 1. Ern.

5. *censoris*] sic BGMa, ed pr, Puteolani, Rhenani, Aldi aliaeque. sed F et edd Beroaldi et Alciati *Caesaris*, male. v. c. 13. Ern.

6. *repertam*] ab Augusto. habes in Dione 52 42 extr. Lips. adde Suet. Aug. 35. Ern.

7. *ex severitate*] alucinor, aut scribendum voce addita *haud ex severitate.* sententiam eam esse, id mihi certum. haec ita scripseram: sed ecce Pichena ex Ma *BG, Vet tacente.* vere emendat *repertam quam ex*: sententia illa mea, id est (Corneliana phrasi) *potius quam.* Lips. plane sic ed pr. sed Puteolanus *quandam* induxit, quod Rivius et alii secuti sunt. Ern.

cum quisque de se consultaret, peteretque ius exuendi ordinis. facilem eius rei veniam. et motos senatu excusatosque simul propositurum, ut iudicium censorum ac pudor sponte cedentium permixti ignominiam mollirent. ob ea Vipstanus consul rettulit patrem senatus appellandum esse Claudium: quippe promiscuum patris patriae cognomentum; nova in rem publicam merita non usitatis vocabulis honoranda. sed ipse cohibuit consulem ut nimium assentantem. condiditque lustrum, quo censa sunt civium quinquaginta novem centena octaginta quattuor milia septuaginta duo. isque illi finis inscitiae erga domum suam fuit: haud multo post flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

26 Iam Messalina facilitate adulteriorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat, cum abrumpi dissimulationem etiam Silius, sive fatali vecordia, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. quippe

1. *exeundi ordinis*] Solos Ciliciae abite nebulones. enimvero latinitas scribi vult *ordine*, aut potius *exuendi ordinis.* ita 3 17: *Piso exuta dignitate in decem annos relegatur.* Lips. *exuendi* recepit Ryckius, quem secutus sum. noster H. 2 86: *senatorium ordinem exuerat.* secutus est Broterius. Ern.

2. BMa *et G*: vulgo *et excusatos.*

3. *censorum*] Faernus legebat *censorium.* sic supra c. 13 *munia censoria.* sed quia collegam habuit LVitellium (Suet. Vit. 2, infra 12 4), vulgatum sine libris tentari non est necessarium. Ern.

5. *patrem senatus*] quod imitati sibi sumpserunt Balbinus et Pupienus Augusti. in nummis *imp. Caes. Pupien. Maximus. Aug.* tum parte versa *patres senatus.* Lips.

9. LXIX *centena et* XLIIII *millia*] convenit cum Cassiodori ratione sexaginta novem centena millia exprimentis. cum libris haud plane convenit, e quibus V ille fidus exprimere videtur *quinquaginta octo centena et octogintaquatuor millia et* LXXII. nec miremur de granditate numeri, cum iam tunc sub Augusto, nondum tot populis in civitatem acceptis, censa reperiam *quadragies centena millia.* lapidis inscriptio quam obtrudunt, *temporibus Claudii Tiberii facta hominum armigerum ostensione in Roma septies decies centena millia* LXXXVII, parum vera aut fida mihi est. et tamen, cum de his saltem qui arma ferrent agat, nihil nobis obstat. Lips. ed pr LVIIII LXXXIIII LXXII, et sic Ma. sed A pro LVIIII habet LVIII. G LVIIII LXXII. ed Puteolani LXVIIII *centena et* CXLIIII *millia.* et sic quoque Rivius Beroaldus Alciatus Rhenanus Aldus. atque hinc efficta est ea quae nunc obtinet lectio. Ern. cf. FAWolf von einer milden Stiftung Traians p. 10.

14. *adulteriorum*] sic edidi ex ed pr. ceterae omnes [cum Ma *BG*] *adulte- rorum.* etsi nihil interest admodum, tamen lectionem ed pr praetuli, uuod et fecit Broterius. Ern. paulo ante malim *nam.*

16. Acidalius vel deleri *sive* vel *ipse* legi vult. *ipse* non patitur τὸ *etiam.* *sive* sequente *an* est etiam 14 59. alias sane *sive* omittere noster solet. Ern.

17. *arguebat* Ma, *Vet *urguebat.**

non eo ventum ut senectam principis opperirentur. insontibus innoxia consilia, flagitiis manifestis subsidium ab audacia petendum. adesse conscios paria metuentes. se caelibem, orbum, nuptiis et adoptando Britannico paratum. mansuram eandem Messalinae potentiam, addita securitate, si praevenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita irae properum. segniter eae voces acceptae, non amore in maritum, sed ne Silius summa adeptus sperneret adulteram, scelusque inter ancipitia probatum veris mox pretiis aestimaret. nomen tamen matrimonii concupivit ob magnitudinem infamiae, cuius apud prodigos novissima voluptas est. nec ultra exspectato quam dum sacrificii gratia Claudius Ostiam proficisceretur,

1. Ma *senecta pr. opperiretur*, quod recepit Pichena. ed pr *senecta — opperirentur.* sed Puteolanus *senectam* edidit, quod et Spirensis edere voluisse videtur; idque ceteri secuti sunt, atque haud dubie verum est. res enim pertinet non modo ad Silium, sed etiam ad Messallinam. saltem legendum *senectam opperiretur.* mox frustra Acidalius Heinsius et Ryckius malunt *flagitii manifestis:* nam et vulgatum sensum bonum habet, nec Tacitus in oppositionibus sibi similis esse solet, ut iam saepe vidimus. Ern.

3. *paria*] *patriam* Ma, *G, ed pr. sed Vct *pat'am.**

8. *summa adeptus*] sic prima ed Beroaldi, nescio an consulto: nam Puteolanum alias sequitur in his libris. ceterae omnes *summam*, etiam mss. Rhenanus, qui e B dedit *summam*, intelligit rerum; idque Aldus secutus est, ceterique usque ad Lipsium, qui *summa* reddidit. *summam* etiam G. Ern.

10. *ob magn. infamiae*] elegantissima gnome, cuius acumen non cepit Ferrettus. explicat unus Seneca ep. 123 (122): *nolunt solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est.* ubi tamen male, et praeter reliquum iudicium, Pincianus *in fama est* legi voluit. ita autem est. hominibus perditis et ad flagitia proiectis ipsa infamia voluptas est. audi Valerium Max. 6 9 de mutatione morum: *perditae luxuriae Athenis adolescens Polemo, neque illecebris tantum sed etiam ipsa infamia gaudens.* ubi addo voculam e libro veteri, *neque illecebris eius tantum,* sententia omnino volente. Lips. *prodigos* intellige famae. qui famam prodigunt atque contemnunt, tandem eo amentiae veniunt ut ipsa infamia delectentur, appetantque ea unde vel maxima infamia veniat. Ern.

12. *sacrificii gratia*] immo rei frumentariae gratia, ait Dio 60 31, pellicum caussa, Victor. sed sacrificium credo a Claudio institutum rei frumentariae caussa in Castorum aede. id enim numen ibi cultum ventorum marisque caussa. ita lego apud Ammianum 19 10, in summa inopia frumenti Tertullum, qui praefectus annonae, *apud Ostiam in aede Castorum sacrificasse, tranquillitatemque mare mollivisse.* id sacrum perpetuum fuit, et suspicor a Claudio institutum, qui portum illum celebrem et farum Ostiae exstruxit. celebrabatur sollenni quadam laetitia, mense Maio; ideoque post saecula Maiuma dictum. Suidas: *Μαϊουμᾶς. πανήγυρις ἐγένετο ἐν τῇ Ῥώμῃ κατὰ τὸν Μάϊον μῆνα. τὴν παράλιον καταλαμβάνοντες πόλιν τὴν λεγομένην Ὀστίαν οἱ τὰ πρῶτα τῆς πόλεως τελοῦντες ἡδυπαθεῖν ἠνείχοντο, ἐν τοῖς θαλαττίοις ὕδασιν ἀλλήλους ἐμβάλλοντες.* Iulianus in Antiochico p. 362: *ὑμῶν δ' ἕκαστος ἰδίᾳ μὲν εἰς τὰ δεῖπνα*

27 cuncta nuptiarum solennia celebrat. haud sum ignarus fabulosum visum iri tantum ullis mortalium securitatis fuisse in civitate omnium gnara et nihil reticente, nedum consulem designatum cum uxore principis, praedicta die, adhibitis qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causa convenisse, atque illam audisse auspicum verba, subisse, sacrifi-

καὶ τὰς ἑορτὰς . . . τοῦ Μαϊουμᾶ χρήματα ἀπολέσαντες, ὑπὲρ δ' ὑμῶν αὐτῶν καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως οὐδεὶς θύει. nec aliud intellexit Aethicus in Cosmogr. *Tiberis insulam facit inter portam urbis et Ostiam civitatem, ubi populus Romanus cum urbis praefecto vel consule Castorum celebrandorum caussa egreditur sollennitate iucunda.* ubi vides Castorum sollenne et Maiumam idem esse. hanc originem Maiumae nec inscitam nec alienam a vero puto. LIPS.

2. *tanto nullis* Ma.

3. *nedum consulem designatum*] non beneficium principis exprobrat hic titulus Silio, sed personae eius eminentiam respicit, in qua nihil esse poterat obscurum; adeoque magis mirum et minus credibile sit huius loci hominem ad tantum vecordiae fuisse progressuram. caeterum quod oratio scabra et rudis Vertranio videtur, id facile vitaveris, si memineris Taciti verba sic esse accipienda, ut ante τὰ *nedum cons. des.* intelligamus τὰ *et quemquam,* quasi esset *tantum ullis mortalium securitatis inesse:* et *in civitate omnium gnara et nihil reticente* quemquam, *nedum consulem designatum, cum uxore principis convenisse.* his duabus voculis, quas studio brevitatis auctor noster fecit lucri, per intellectum appositis nihil hac parte restat difficultatis. GRON.

5. *obsignarent*] int. tabulas dotis, sive, ut mox vocat, nuptiales tabulas. v. Suet. 26, qui Claudium inter signatores fuisse tradit. de tabulis nuptialibus v. Lipsium ad c. 30. ERN.

suscip. lib. causa] ea formula in nuptiis legitimis sollennis, ad coniugii verum finem. *nec enim ob aliud,* ait Augustinus de sancta virg. 7, *femina nubit quam ut mater fiat;* unde et matrimonium ominis caussa dictum. ideo Graeci definiunt *γάμον σύνοδον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κατὰ νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορᾷ.* et apud Athenienses (ait Isidorus Pelusiota 3 ep. 243) *ἡ συνάφεια ἡ κατὰ νόμον ἐπ' ἀρότῳ παίδων ἐλέγετο γίνεσθαι.* Menander etiam pulchre (ap. Clementem Strom. 2 p. 421): *παίδων σπόρῳ τῶν γνησίων δίδωμί σοί γε τὴν ἐμαυτοῦ θυγατέρα.* et Augustus senile quoddam coniugium iniustum pronunciavit, *quoniam non quaerendorum liberum caussa initum,* ait Valerius 7 7. in ipsis autem tabulis ea verba solita exprimi. Augustinus de civ. D. 14 18: *quid concubitus coniugalis, qui secundum matrimonialium praescripta tabularum procreandorum fit caussa liberorum?* adde et Suet. Iul. 52. LIPS.

6. *auspicum*] B *haruspicum.*

Verbum *subisse* corruptum iudico. fortean *nupsisse*, i. e. sollenni luteo flammeo, qui mos novis nuptis, faciem velasse. scripsi et sensi ita olim. at nunc delibero etiam atque etiam, et ambigo an subeundi verbum non hic germanum et inter legitima nuptiarum. Quinctilianus suspicionem facit in sermone Declam. 247: *dicit pars diversa. non fuisti uxor, non subsisti cum illo.* legerim *non subiisti.* et subitionem hanc intellegam, sive cum deducta subiret mariti domum, sive de iugo. modo is ritus tamen satis certus. LIPS. *subisse verba* videtur dici, cui alius *verba praeivit.* v. Obs. 2 4. GRON. quod satis probabiliter disputatur ibi. et priori Lipsii coniecturae favet primo locus e Declamatione, ubi hodie e mss legitur *nubsisti* (v. ibi Schultingius); deinde

casse apud deos; discubitum inter convivas; oscula, complexus; noctem denique actam licentia coniugali. sed nihil compositum miraculi causa, verum audita scriptaque seniori-
28 bus tradam. igitur domus principis inhorruerat; maximeque quos penes potentia et, si res verterent, formido, non iam secretis colloquiis, sed aperte fremere, dum histrio cubicu-

quod verbo nubendi in ea re etiam utitur Suetonius, nec credibile satis Tacitum sollennissimum ritum, cum ceteros memoraret, omisisse. ceterum post *deos* colon posui, ut est in edd primis, et mox bis. Ern.

1. *discubitum*] et quidem forma nuptiali, quae volebat ut nova nupta in gremio mariti iaceret. morem eum exprimit Iuvenalis 2 119: *ingens coena, sed et gremio iacuit nova nupta mariti.* quasi ecce id inter sollennia nuptiarum. Appuleius de nuptiis Psyches Met. 6: *accumbebat summum thorum maritus, Psychen gremio suo complexus.* ideo recte in Catullo 61 171: *adspice intus ut accubans vir tuus Tyrio in thoro totus immineat tibi.* nec recte magnus ille censor, quem unum aemulor mirorque, *adspice imus* emendavit. imusne in illo geniali suo epulo maritus? immo summus, vel Appuleio teste. intus accubare, ut intus canere. interior autem maritus respectu sponsae ad quam hic sermo. siquid tamen mutandum, legerim *unctus;* qui mos Romanis in omni convivio solenni. Lips. *discubitu* Ma. *Vct tacet.*

4. *tradam*] magis pro mente *trado.* iam enim illa incredenda scripsit. Lips. ferri potest, si pro coniunctivo praesentis accipiatur. si quid mutandum, malim *tradiderim,* e quo per compendium scripto *tradam* fieri potuit. Liv. 1 46: *pluribus tamen auctoribus filium ediderim.* et sic centies idem et alii. nam cur *trado* in *tradam* mutarint librarii, vix intelligi potest. Ern.

5. *verterent*] *verterentur* BMa. *G.*

6. *dum industria cubiculum*] regem olim feci, qui emendasset hunc locum. itaque concursum a multis ad coronam, et non unus mihi indicavit scribendum *dum histrio cubiculo principis occultatur, dedecus.* verissime. intellegit enim Mnesterem illum pantomimum, qui diu in deliciis Messallinae. libri scripti non longe abeunt ab hac lectione, *dum instruo cubiculum principis exultavero, dedecus.* possis extrema item scribere, *cubiculo principis exsultat, vere dedecus.* Lips. simplicissimum: *dum histrio cubiculum principis exsultaverit, dedecus quidem illatum, sed exscidium procul abfuisse.* illud Salmasii eruditum, *exsultare* esse ἐξορχεῖσθαι. quod melius intelliges, ubi consideraveris quae vir insignis Henricus Savilius notavit ad Chrysostomum in Psalmos, eo verbo usos veteres, Andocidem etc. et recentiores Lucianum, Plutarchum, Chrysostomum, pro καταισχύνειν, ὑβρίζειν, metaphora sumpta ἀπὸ τῶν ἐκπομπευόντων τὰ μυστήρια, ut idem sit τῷ Χρυσορρήμονι ἐξορχήσασθαι τὴν πολιτείαν τὴν πατρῴαν, quod Maccab. 1 βεβηλῶσαι τὰ σάββατα καὶ ἑορτὰς καὶ μιᾶναι ἁγίασμα. quamquam ipsum illud ἐξορχεῖσθαι τὰ μυστήρια etiam translatum putem; et omnia ista dici ex eo quod saltabatur in scena, ita ut ἐξορχεῖσθαί τινα sit κωμῳδεῖν. proprie *exsultantur* οἱ κωμῳδούμενοι et τὰ κωμῳδούμενα, quemadmodum *saltatur fabula, Cyclops, Niobe;* quemadmodum *canticum desaltatur.* quae ab histrionibus et mimis in pulpito repraesentantur, publicantur utique atque invulgantur: inde ἐξορχεῖσθαι τὰ μυστήρια dicuntur οἱ ἐξαγορεύοντες. sed et derisui sunt ac ludibrio: inde ἐξορχεῖσθαί τινα est ὑβρίζειν, προπηλακίζειν. hinc etiam Tacitus sumsit ut diceret *exsultari* ab histrione *cubiculum principis,* i. e. infamari, inhonestari, contaminari, conspurcari; quorum verbo-

lum principis exsultaverit, dedecus quidem illatum, sed exscidium procul abfuisse: nunc iuvenem nobilem, dignitate formae, vi mentis ac propinquo consulatu, maiorem ad spem accingi; nec enim occultum quid post tale matrimonium superesset. subibat sine dubio metus reputantes hebetem Clau-

rum aliquo aut simili usus fuisset, si de quovis alio homine quam scenico loqueretur. artificium hominis et genus vitae impetrarunt ut hoc verbum mallet, qui ubique decora personis animadvertit et tribuit. nec Lucilius aliter multo videtur dixisse apud Nonium 4 178: *debelles me atque deuras, exsultes, sollicites.* dum histrio cubiculum principis polluit et in eo quasi in scena exsultat, *dedecus quidem illatum.* intelligo *domui.* itaque placet *exscidium,* non *dissidium,* non *discidium.* et hoc ipsum *exscidium* grandius quam *exitium.* Horatius ode 3 16 11: *concidit auguris Argivi domus ob lucrum demersa exscidio.* GRON. haec erudite disputari non negem; sed tamen nondum moverunt ut me coniecturae meae, quae, cum primum locum hunc consideravi, venit in mentem, et quam postea Francisco Medici iam tributam reperi apud Pichenam, me poenituerit, *dum histrio cubiculum principis persultaverit:* nam hoc quoque verbum est contumeliae indicandae usitatum, et ab artificio hominis non alienum (v. supra c. 9), quamquam ad contumeliam respici non est necessarium, ut mox videbimus. simile illud Catull. ep. 29: *et ille nunc superbus — perambulabit omnium cubilia.* et ep. 6: *lecti argutatio inambulatioque.* ubi *argutatio* non de crepitu lecti cum Statio intelligenda, sed eodem fere sensu quo *inambulatio. argutatio pedum* v. c. est saltantium, ut *fullones* etiam dicti in fragm. veteris scriptoris apud Nonium 4 34 *pedibus argutari,* quod haud dubie a saltatoribus ductum. sic *argutiae digitorum* de molliori et nimis artificiosa gesticulatione digitorum apud Cic. in Orat. 18, et *arguta manus* de Orat. 3 59. Gell. 1 5: *manus inter agendum argutae admodum et gestuosae.* in Salmasii et Gronovii ratione non modo est aliquid ad sensum contorti, sed etiam ταυτολογία. nam si *exsultare cubiculum principis* est infamare, polluere, quorsum sequitur demum *dedecus allatum?* nonne hoc ipso patet in verbo praecedente dedecoris rationem habendam non esse? itaque non indignor Pichenae, qui *persultaverit* recepit. sed age varietatem lectionis indicabimus. Ma *histrio* et *exsultabero.* *Vct *histruo.** R *instruo-exultavero.* A *inservit-adulterio.* ed pr *instruo-exultavero.* G et ed Puteolani *industria-occulit adulteros;* quod omnes secuti sunt ad Pichenam usque, qui dedit ut supra dictum est. IFGronovius *histrio-exultaverit,* quod Ryckius servavit. coniecturis aliis onerare librum nil attinet. vulgatum quomodo explicet Gesnerus, v. in Thesauro L. L. in *exultare.* aliter quoque Gronovium olim intellexisse hunc locum, patet e nota ad Liv. 29 6. ERN. B *industria-exultavero.* unde r. m. fecit: *inclusa in cubiculum principis exultat cum adultero.*

1. *excidium*] in Ma est *et scidium,* *Vct *discidium.** e quo Pichena *dissidium.* sed profecto plus quam dissidium hic timebatur, et *exitium* atque extrema. LIPS. B *excidium.*

2. *dignitate formae,*] ita lego, non *forma.* dignitas formae proprie de viris, uti notat vetus litterator Agraetius (ap. Putsch. p. 2269). illud *iuventa* suspectum facit V, qui refert *vimentis.* ex quo Palmerius diductum legebat *vi mentis.* LIPS. *vi mentis* est in Ma. ed pr *iumentis* corrupte pro *vi mentis,* ut mox *deiunctum* pro *devinctum* ibidem expressum est; unde natum videtur *iuventa,* ut Puteolanus et ceteri, donec Pichena *vi mentis* edidit, quod tamen et mss habent. *forma* BGMa.

dium et uxori devinctum, multasque mortes iussu Messalinae patratas. rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, si atrocitate criminis praevaluissent, posse opprimi damnatam ante quam ream. sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, utque clausae aures etiam confitenti fo-
29 rent. ac primo Callistus, iam mihi circa necem Gai Caesaris narratus, et Appianae caedis molitor Narcissus, flagrantissimaque eo in tempore gratia Pallas agitavere num Messalinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes. deinde metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt, Pallas per ignaviam, Callistus prioris quo-

et omnes veteres edd ad Lipsium usque. Ern.

4. *in eo* abest ab ed pr. ceterae omnes habent. mox pro *utque* puto legendum *neque:* alias dura ellipsis statuenda. sensus enim est: hoc modo timendum et cavendum esse, ne Messallinae defensio audiretur a Claudio, neve, etiam si non defenderet crimen sed confiteretur, tamen deprecanti et culpae veniam oranti facilem se praeberet et exorabilem. si *utque* est a Tacito, intelligendum *timendumque ut c. a.* vel *efficiendumque ut.* Ern.

6. *Caesaris*] CCaesaris Caligulae; cuius necis conscius participesque fuit hic libertus, narrante Iosepho 19 1 10. scilicet autem Tacitum hoc narrasse in libris qui de Caligula. Lips. *necem* BMa. *et G.* edd omnes ad Pichenam *mortem.* mox *CCaesaris* legendum, quia *Caesar* simpliciter dici solet dicta tor, cum aliis viris doctis credo. Ern.

7. *Appianae caedis molitor*] v. Suet. 37, in cuius verbis, *nec multo post ex composito irrumpere Appius nunciatus, qui pridie ad id temporis ut adesset praeceptum erat, quasi plane repraesentaretur somnii fides, accersi statim ac mori iussus est*, menda est. quo enim accersi iubetur, qui iam aderat? non fugit Torrentium, qui ex libris legit *arcessi*, pro accusari, ut interpretatur. mihi *arceri* verum videatur, ut exclusum eum a Claudio intellegamus nec admissum. transscripserim etiam *arceri ac statim mori.* historiam pete a Dione 60 14. Lips.

8. *eo in tempore*] ita GMa et ed pr. vulgo *eo tempore*, inde ab ed Puteolani. restituit Pichena. Ern. B *in eo tempore*.

num M.] obscura examinanti, nec scio an satis nexa. sententia videtur, deliberasse libertos bifariam, primo an ad Claudium deferrent, quae pars praeivit: hic iam an ipsam Messallinam secreto de Silio monerent, alia adulteria dissimulantes. destitere ab utroque alii: *Narcissus perstitit*, sed in sententia priore i. e. de Claudio admonendo. Lips. G *non*, male. v. ad c. 24. mox ed pr *ultra* male pro *ultro.* sed haec verba crebro etiam in mss confusa sunt. sensus: ne non modo nihil proficerent, sed insuper etiam perirent. Ern.

10. *ultra* Ma. *Vct tacente: sed teste Vct *dein.**

11. *prioris regiae*] sub Caio, apud quem in gratia potentiaque fuit. Dio, ubi de Domitio Afro 59 19. et eleganter Seneca ep. 47: *stare ante limen Callisti dominum suum vidi, et eum qui illi impegerat titulum, qui inter redicula (reiicula) mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi.* sed fuit non minus magnus apud Claudium. estque ille ipse cui Scribonius Largus medicus eius aevi opus suum inscribit, et appellat CIulium Callistum. Lips.

que regiae peritus, et potentiam cautis quam acribus consiliis tutius haberi. perstitit Narcissus, et solum id immutans ne quo sermone praesciam criminis et accusatoris faceret, ipse ad occasiones intentus, longa apud Ostiam Caesaris mora, duas pellices, quarum is corporibus maxime insueverat, largitione ac promissis, et uxore deiecta plus po-
30 tentiae ostentando, perpulit delationem subire. exin Calpurnia (id pellici nomen), ubi datum secretum, Caesaris genibus provoluta nupsisse Messalinam Silio exclamat. simul Cleopatram, quae idem opperiens adstabat, an comperisset interrogat, atque illa adnuente cieri Narcissum postulat. is veniam in praeteritum petens, quod ei cis Vectios, cis Plautios dissimulavisset, nec nunc adulteria obiecturum

1. *acribus* G, ed pr, *Vct.* Puteolanus Rivius Beroaldus Alciatus. *acrioribus* B, Rhenanus Aldus etc. *acribus* restitui, ut volebat etiam IGronovius. *acrioribus* est e coniectura, ducta a consuetudine Taciti. mox G *persistit*. similem confusionem supra notavimus. Ern.

2. *et*] BMR *ut*, quod habet etiam ed pr. Puteolanus edidit *et*, quem secuti sunt Beroaldus, Rivius, Alciatus, Freinshemius, Gronovius. Rhenanus delevit *et*, secutis Aldo Pichena Lipsio Ryckio; nec est in A. mihi *et* verum videtur, tum propter libros, in quibus est et G, tum propter consecutionem. si *et* deletur, debet esse punctum ante *ipse*, ut est in veteribus edd. neque solum in iis qui *et* non habent, et ed Beroaldi, ut ait IGronovius, sed etiam ceteris, ed pr, Puteolani. sed quis non sentit frigere iam τὸ *ipse*, quod sic non ponitur nisi in oppositione aut distributione; quamquam ne sic quidem satis recte positum est, nisi ante legas vel *facerent*, vel *praescia-fieret*. IGronovius vult *at;* quod mihi non placet. Ern.

*3. Vct, ed pr *accusatores*, item 7 *perculit*.*

5. *corpori*] V *corporibus*. Lips. sic et ed pr. recepi. aliae omnes *corpori*. Ern. B *corporibus assueverat*.

12. *cis Vectium, cis Plautium*] emendavi praeeunte V, qui habebat *cis Vecticis Plautio*. et vere. duo enim famosi in hac Messallina et quasi primorum ordinum adulteri Vectius Valens et Plautius Lateranus; quos tamen dissimulasse et siluisse se dicit. sed an magis pro hac sententia, *bis Vectium, bis Plautium?* an *circa Vectium?* non accusatos quidem illos, aut certe iterum excusatos, sequentia etiam dicunt. ceterum famosi, ut dixi, hi adulteri. de Vectio mox noster, et Plinius de medicis 29 4: *exortus mox est Vectius Valens, adulterio Messallinae Claudii Caesaris nobilitatus.* item Scribonius Largus c. 22: *hoc medicamentum Apulei Celsi fuit, praeceptoris Valentis et nostri.* de Plautio mox, et 13 11: *secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Messallinae ordine remotum reddidit senatui.* at viri docti desperatam huius loci restitutionem censebant, cum vulgo esset, *cis Vectium Plantium*. Lips. scribendum *quod ei cis Vectios, cis Plautios dissimulavisset.* quid? patrata, sed sistentia neque ultra tales et hanc foeditatem excurrentia Messallinae *adulteria.* quam vocem differt in membrum sequens. particula *cis* idem vult quod *intra.* sic *cis Tiberim;* sic Plauto Most. I 1 17: *cis paucas tempestates.* ut mox 12 22: *vis Agrippinae citra ultima stetit.*

ait, nec domum servitia et ceteros fortunae paratus reposcere. frueretur immo iis: sed redderet uxorem rumperetque tabulas nuptiales. "an discidium" inquit "tuum nosti? nam matrimonium Silii vidit populus et senatus et miles; ac ni pro-

veniam peto, Caesar, inquit, quod tacui, dum Vectiis, dum Plautiis moechis contenta fuit Messallina, dum intra hos et horum similes libidinem stitit. Gron. ut Lipsius et V laudat, ita est in ed pr. Mª *cis vetticis plautio*, Pichena teste [et Furia]. *Vct *cis ueLticis plautio dimula....** sed IGronovius testatur ibi esse *cis Vecticis Plaucio*. A *Cicios, Vectios, Plautios*. unde coniiciebat Heinsius *Cincios*. utrum *Cincios* an *Titios* e c. 35 an aliud quid hic legendum sit, non dicam: ceterum hanc lectionem optimam puto. illa *cis Vectium* sunt sane duriora: haec facillima. Broterius edidit *Titios, Vectios, Plautios*, et mox *nec nunc Silio a. o*, e vestigiis ed pr, quae habet *simul*, quod sane placet. nam ad eum ista pertinere res docet. itaque certe ad eum ista referenda sunt. Ern. B *cis veticio plautio*.

1. *ne domum — reposceret*] contaminatissimum locum Ferrettus esse vult; qui mihi castus, purus. invidiosa concessione libertus, fruatur sane, inquit, Silius domo tua, servis, veste et gaza omni regia (nam haec tralata ab adultera ad Silium, notante etiam Dione 60 31): reddat saltem uxorem. Lips. Freinshemius legi vult *nec — reposcere*. verum puto. *paratus* iam in ed pr, non demum Rhenani. Puteolanus dedit *apparatus*, quod exhibet G et ed Rivii. Ern.

2. ed pr habet *frueretur immo et his: redderet uxorem*. Puteolanus autem edidit, quod nunc obtinet: *f. i. iis, et redd.* si satis commode hic intelligi posset *et his*, praeferrem lectionem ed pr. *redderet uxorem* haberet maiorem vim, meo sensu, absolute dictum. sed quid est quod Silium praeter ista frui vult? itaque *frueretur immo iis* vel *his* verum puto. ceterum hic quoque correxi *sed*. vide supra ad c. 23. simillima hic ratio. scio pluribus locis Taciti *et* prope idem esse quod *sed*, ponique ubi alii *sed* dicant, ideoque tentanda talia loca negavi. vide ad 5 3, 6 21. verum aliter est in figura ea qua hic Tacitus utitur, et c. 23. Broterius dedit *at is*. sane *at* bene; sed *is*, quod e R addidit, languet nimis. Ern. *immo his et* Mª.

tabulas nuptiales] ad legitimum matrimonii actum tabulae et signatores adhibiti. tabulis et dos continebatur, et illa sollennis coniugii caussa, liberum quaerendorum. Iuvenalis 2 119: *signatae tabulae, dictum feliciter*. Appuleius (Apol. p. 76. ed. Pric.): *quod in villa, non in opido tabulae sint consignatae, quarto et ultimo loco obiccere*. meminerunt non semel iurisconsulti, et proprio huic rei libro Brissonius, cuius accuratae diligentiae doctrinaeque non a me, non ab aliis quidquam addo. ut ergo eae tabulae matrimonio firmando, sic eaedem ruptae disparando. Iuvenalis 9 75: *tabulas quoque ruperat, et iam signabat: tota vix haec ego nocte redemi*. de his tabulis locum accipio qui in priscis Glossis: λεγούσης τινὸς γυναικὸς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἰδίου υἱοῦ ἀφῃρῆσθαι ἀπό τινος, αὐτόν τε υἱὸν ἴδιον εἶναι, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀνήκειν τὴν ἐπίδοσιν, ἠρνήσατο ἄλλος. ἀπεκρίθη γυνὴ ῥωμαϊκὴν αὐτὴν γεγενῆσθαι, καὶ δέλτους μὲν γεγράφθαι, γάμους δὲ μὴ γεγονέναι. μὴ δυνηθέντος οὖν αὐτὸν ἀποδεῖξαι· υἱὸν ἴδιον εἶναι, περὶ οὗ ἐπράττετο, ὁπότε μὴ εἴη σὸς υἱὸς, τὴν ἐπίδοσιν ἀπόδος. Lips.

3. *dissidium*] et hic Tacitus scripsit *discidium*. numquid scis tibi nuntium remissum? divortium tecum fecisse Messallinam? Gron. quid opus verbis? ed pr habet *discidium*, unde restituimus. ceterum etiam *an* mihi frigere vide-

31 pere agis, tenet urbem maritus." tum potissimos amicorum vocat; primumque rei frumentariae praefectum Turranium, post Lusium Getam praetorianis impositum percunctatur. quis fatentibus certatim ceteri circumstrepunt, iret in castra, firmaret praetorias cohortes, securitati ante quam vindictae consuleret. satis constat eo pavore offusum Claudium ut identidem interrogaret an ipse imperii potens, an Silius privatus esset. at Messalina non alias solutior luxu, adulto

tur. fortius foret *non*. Ern. *discidium* ABMa.

1. *potissimum*] aut *potissimos* legendum, aut *quemque* [cum A] addendum, dudum et vere monuerunt Lipsius, Mercerus, Freinshemius. Ern.

2. *rei fr. praef. Turranium*] dixi aliquid ad 1 7, et videtur primus in hoc munere fuisse. tamen ambigo de tota hac sententia, et ne verius legi *tum potissimos amicorum vocat, primumque rei fr. praef*, hac mente: vocat praecipuos amicos, ac primo Turranium, deinde Getam. Lips. *Turranium* iam ed pr, non primus Rhenanus. Puteolanus *Turranus*. Ern. B *Turanium*.

3. *Lusium*] id illi verum et gentile nomen, non *Lucium* aut *Luscium*. duo autem hoc tempore praetorii praefecti, Lusius Geta et Rufus Crispinus. Lips. *Lusius* h. l. ed pr. at 12 42 *LGeta*. Ern. *impostum* Ma. *Vct tacet.*

4. *quibus fatentibus tum cert.*] libri mei scripti *tacentibus*. Lips. at BMa et ed Puteolani Beroaldi *fatentibus*. *quibus* edd omnes: Ma IGronovii *quis*. sed *tum* hic nullo modo ferri potest, nec est in ed pr. Ern. si Furiae credimus, Ma *quibus facientibus certium*. *Vct *quibus fatentibus certium.**

8. *adulto autumno*, i. e. mense Octobri. itaque etiam in horologio veteri Romae signatum eo mense *vindemiae sacrum Libero*. et persuasum mihi non aliud esse hoc vindemiale festum quam sacra Liberi, quae CCaesar primus Romae celebravit, etsi Athenienses mense Novembri celebrasse in Philostrati 4 21 legi. de ipsa re, Servius ad Virg. ecl. 5 29. *hoc*, inquit, *aperte ad Caesarem pertinet, quem constat primum sacra Liberi patris transtulisse Romam*. ideo nummus percussus Caesari, in cuius parte *CVibius Rufus*, et impressa ara, cui persona histrionia imposita, item thyrsus, et tigris adiuncta, ad memoriam non dubie huius rei. Lampridius in Heliog. 11: *cum ad vindemiam vocasset amicos nobiles et ad corbes sedisset, gravissimum quemque percontari coepit an esset promptus in Venerem. posteaquam senes vidit erubescere, contulit se ad iuvenes; a quibus cum audiret aetati congrua, gaudere coepit et dicere vere liberam* (emendo *Liberi*: in eo enim lusum, quasi ea libertas vindemialis digna vere Libero deo) *vindemiam esse, quam sic celebrarent. ferunt multi ab ipso primum repertum, ut in vindemiarum festo multa in dominos iocularia et audientibus dominis dicerentur*. Capitolinus in Anton. Pio 11: *vindemias privati modo cum amicis agebat*. videturque ritus postea imperii fuisse, ut princeps extra urbem dies aliquot lasciviret et vacaret huic vindemiali festo. Paullus Diaconus de gestis Longob. 3 12: *procedente itaque Tiberio ad villam, ut iuxta ritum imperialem triginta dies ad vindemiam iocundaretur, Sophia vocatum ad se Iustinianum voluit ad imperium sublimare*. idem festum magnam coronam dictum esse, suspicor ex Tertulliani his verbis, de cor. 7: *sed et alias Liberum principem coronae plane laureae . . . etiam vulgus agnoscit, cum dies in illum solemnes magnam appellat coronam*. alia ab hoc festo, ne erres, Liberalia; quae antiquae li-

autumno simulacrum vindemiae per domum celebrabat. urgeri praela, fluere lacus; et feminae pellibus accinctae adsultabant ut sacrificantes vel insanientes Bacchae; ipsa crine fluxo thyrsum quatiens, iuxtaque Silius hedera vinctus, gerere cothurnos, iacere caput, strepente circum procaci choro. ferunt Vectium Valentem lascivia in praealtam arborem connisum, interrogantibus quid aspiceret, respondisse tempestatem ab Ostia atrocem, sive ceperat ea species, seu forte
32 lapsa vox in praesagium vertit. non rumor interea, sed undique nuntii incedunt, qui gnara Claudio cuncta et venire

beraeque reipublicae et incidebant in XV Kal. Apriles. de queis Varro L. L. 5, et Kalendarium Romanum. LIPS.

1. *per domum*] Gregorius Tur. 5 31: *procedente autem eo ad villam, ut iuxta ritum imperialem* XXX *diebus ad vindemiam iocundaretur.* GRON. BM[a], Rhenanus, Aldus, Lipsius *celebrabat.* ceteri *celebrat;* quod servavimus, etsi sequitur *adsultabant.* in tali genere narrandi nulla in temporibus constantia. 2 65 se excipiunt *onerat, scripsit, firmabat.* G habet *simulabat.* ERN.

2. *pellibus*] GO *nebridibus;* quod IGronovio doctius quam pro librariorum captu videbatur. *nebrides* pelles damarum, quibus Bacchae incingebantur; unde ap. Statium Theb. 2 664 *nebrides* et *thyrsi* iunguntur. sed poetarum illud verbum est, quod aliquis ad marginem codicis sui adscripsit, unde in textum venit. v. ad H. 2 98. ERN.

3. *sacrificantes vel*] Muretus delet, probatque Acidalius, nescio quare. nam nebridibus incinctae sacrificabant Bacchae, ut scholiastes ad Statii l. c. docet. ERN.

crine fluxo] eodem habitu Antonium depingit Velleius, qui Liberum se ferebat 2 82: *cum Liberum patrem appellari se iussisset, cum redimitus hedera coronaque velatus aurea et thyrsum tenens cothurnisque succinctus, curru velut Liber pater vectus esset Alexandriae.* de cothurnis etiam Virg. G. 2 8: *nudataque musto tinge novo mecum direptis crura cothurnis.* de thyrso praeter alios Iustinus ep. ad Zenam c. 6: *ὥσπερ αἱ Βάκχαι διὰ σχήματος εἰρηνικοῦ τὰς λόγχας ἐν τοῖς θύρσοις περιφέρουσιν.* vide et Plinium 16 62. Athenaeus eiusmodi Bacchi insignia in Pyrrhicha saltatione recepta fuisse ostendit 14 7: *ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς πυῤῥίχη Διονυσιακή τις εἶναι δοκεῖ, ἐπιεικεστέρα οὖσα τῆς ἀρχαίας. ἔχουσι γὰρ οἱ ὀρχούμενοι θύρσους ἀντὶ δοράτων, προΐενται δ' ἐπ' ἀλλήλους, καὶ νάρθηκας καὶ λαμπάδας φέρουσιν. ὀρχοῦνταί τε τὰ περὶ τὸν Διόνυσον καὶ τὰ περὶ τοὺς Ἰνδοὺς καὶ τὰ περὶ τὸν Πενθέα.* quae verba lucem dare volo iis quae hic praecedunt, *feminae pellibus accinctae assultabant, velut sacrificantes vel insanientes Bacchae.* LIPS. O *crine fuso.* deinde G *hedera iunctus*, confusione frequenti librariis in istis syllabis. mox c. 33 idem liber *vis* pro *ius.* adde ad 12 16 et 29. ERN.

6. *ferunt, Vectium*] B *fertur verticium.*

8. *ceperat ea species*] si vera haec lectio, intell. *animum.* sive ea species animo oblata est prospicientis etc. ERN. mox *lassa* M[a].

10. *incedunt*] Freinshemius frustra *incidunt*, veluti nimis lento altero. *incedunt* est crebescunt, repente superveniunt. v. ad 3 26. alias et *incidunt* aptum; et saepe pro *incidere* librarii dedere *incedere.* v. Drak. ad Liv. 9 24. ERN.

promptum ultioni afferrent. igitur Messalina Lucullianos in hortos, Silius dissimulando metu ad munia fori digrediuntur. ceteris passim dilabentibus affuere centuriones, inditaque sunt vincla, ut quis reperiebatur in publico aut per latebras. Messalina tamen, quanquam res adversae consilium eximerent, ire obviam et aspici a marito, quod saepe subsidium habuerat, haud segniter intendit, iussitque ut Britannicus et Octavia in complexum patris pergerent. et Vibidiam virginum Vestalium vetustissimam oravit pontificis

1. *Lucullianos in hortos*] de quibus initio huius libri. tamen et Luciliana praedia reperio, et hic in mss constanter hortos Lucilianos. lapis Romae (ap. Grut. p. 594.) *d. m. Crescentis nepoti Fortunati. Caesaris. n. ser. exactoris praediorum Lucilianorum.* Lips. quia haud dubie Luculli horti intelliguntur, de quibus c. 1, quod clare patet e loco Io. Antiocheni, quem ad c. 37 affert IFGronovius, *Lucullianos* etiam contra libros legendum. Ma h. l. *fucilianos*, infra c. 37 cum G *lucilianis*, ut ed pr, a qua non longe abit B, qui h. l. *fultianos*, infra *lucianis*. *Luculliani* horti occurrunt ap. Plut. in Lucull. 81 p. 518. sed apud Sext. Rufum et Aurelium Victorem reg. IX urbis Romae *Lucullani* dicuntur. v. Ryckius ad h. l. utrumque rectum. Ern.

2. *dissimulando*] G *dissimulato*. illud melius: dissimulandi metus caussa. BMa *Vct tacente* *metum*, male. Ern.

digrediuntur] ita Ma et ed pr. ceteri *digreditur*. illud recte restituit Pichena. Ern.

4. *vincula* vulgo.

6. *eximerent*] sic ABGMa et ed pr. ceteri scripti et editi *adimerent*. illud merito praetuli. Ern.

7. *iussitque ut*] hoc quoque exemplum adscribetur iis, quibus viri docti hanc constructionem verbi *iubere* defendunt. v. Drak. ad Liv. 32 16, et quos laudat et ipse et Dukerus ad 23 21. Ern. *missique ut* Ma. *Vct tacet.*

8. *Vibidiam*] *urbidiam* B.

9. *vetustissimam*] est eadem quae *virgo maxima* dicitur. nam ab aetate praeerat, et sic dicebatur. nos in *Vesta*. Lips. *vetustissimam* esse quae *maxima* est, facile concesserim, cum plerumque, quae dignatione ac loco, praecederet etiam aetate, certe annis sacerdotii. sed *maxima* proprie princeps collegii, ut *pontifex maximus*, *augur maximus*, *curio maximus*. in quo Lipsius de Vesta c. 7 nudum latus obiecit Gutherio de iure pontif. I 4, qui tamen ipse hac occasione ingerit quae nunquam defendet. quid est enim *pontificem maximum* dici, quod maximi esset imperii; et nuncupatum a potestate et imperio, quod utrumque maximum legibus Romanis sit assequutus. nugae de pontificum imperio: Sigonio, cui obtrectat, manus dare debuerat. *maximus* autem, qui primum inter eos locum teneret, collegiumque cogeret atque ei praesideret. pari iudicio *praetorem maximum* facit urbanum, quem MTullius dixerit *primum*. verba Cic. in Pis. I: *me cum quaestorem in primis, aedilem priorem, praetorem primum cunctis suffragiis populus Romanus faciebat.* quemadmodum nullus nuncupatione propria *quaestor* est *in primis*, nec *aedilis prior*, ita nec *praetor primus*: tantummodo ante collegas se renuntiatum significat. sed nec in praetoribus, quales intelligimus, qui iure dicundo praeessent, ullus *maximus*. *maiorem* et *minores* novi. Festus: *maiorem consulem LCaesar putat dici vel cum penes quem fasces sint, vel eum qui prior factus sit; praetorem au-*

maximi aures adire, clementiam expetere. atque interim, tribus omnino comitantibus (id repente solitudinis erat) spatium urbis pedibus emensa, vehiculo quo purgamenta hortorum eripiuntur, Ostiensem viam intrat, nulla cuiusquam miseri-
33 cordia, quia flagitiorum deformitas praevalebat. trepidabatur nihilo minus a Caesare: quippe Getae praetorii praefecto haud satis fidebat, ad honesta seu prava iuxta levi. ergo Narcissus, assumptis quibus idem metus, non aliam spem incolumitatis Caesaris affirmat quam si ius militum uno illo die in aliquem libertorum transferret; seque offert suscepturum. ac ne, dum in urbem vehitur, ad paenitentiam a Lucio Vitellio et Publio Largo Caecina mutaretur, in eodem
34 gestamine sedem poscit sumitque. crebra post haec fama

tem maiorem urbanum, minores caeteros. quemadmodum autem *consul maximus* non dicebatur ille maior, ita nec maior ille *praetor maximus.* sicubi autem occurrit hic titulus, *praetor maximus* est maximus magistratus. ut apud Livium 7 3: *ut qui praetor maximus sit, idibus Septembribus clavum pangat.* hunc ut haberent, dictator dictus LManlius. olim enim *praetores*, qui postea *consules*, a Bruto nempe Tarquinioque ad communicatum cum plebe consulatum, cum magistratui iure dicundo datum hoc nomen, iis autem qui antehac *praetores* fuerant dicti, *consulum.* Festus in *Praetoria porta.* Livius, quem margini Gutherius allevit, 25 12, ex vate Marcio praetorem nominat, *qui ius populo plebique dabit summum*, non *praetorem maximum.* nihilo magis eum iuvat Festi: *maximum praetorem dici putant alii eum qui maximi imperii sit, alii, qui aetatis maximae.* veriorem esse priorem sententiam liquet ex Livio. addit: *pro collegio augurum decretum est, quod in Salutis augurio praetores maiores et minores appellentur, non ad aetatem sed ad vim imperii pertinere.* hoc aut consentit cum illis verbis, quae supra adduximus; aut ibi *praetores maiores et minores* ipsi fuere consules et praetores: nam imperium minus praetor, maius habebat consul, ut ex Messalla refert Gellius 13 15. Gron. mox A *adiret, expeteret.* Ern.

4. *eripiuntur*] R *expuuntur*, ed pr *reperiuntur*, ceterae *eripiuntur.* an *excipiuntur* vel *egeruntur*? post forte melius *Caesari.* v. intt. ad Liv. 1 36. Ern.

7. *fidebant* Ma. *Vct tacet.*

11. *in urbem referatur vehitur* Ma. *Vct tacet.*

12. *PLargo Caecina*] fratre, opinor, CCaecinae Largi, qui consul cum Claudio fuit, a. u. 795, et in consulatu interfectus. quem intellegit Asconius, in pro MScauro: *Scauri domum possidet nunc Longus Caecina. qui consul fuit cum Claudio*, scribe *Largus*, et disce hinc quae Asconii certa aetas. Lips. Ryckius putat consulem ipsum illum gratiosum intelligi, legendumque *CLargo.* Broterius edidit *et P.*, quod in R est *a P.*, non male. pro *mutaretur* G *invitaretur.* Ern.

13. *gestamine* i. e. gestatoria sella, quae a Claudio deducta in vulgi usum, ut docui. sic 14 4: *gestamine Baulos pervectam.* apparet tamen in uno gestamine plures sellas fuisse, ut hic vides in Narcisso, qui eodem gestamine sellam poscit sumitque. Lips. nullam necessitatem video sellae intelligendae, cum etiam *lecticae gestamen* sit 2 2. sed recte Ryckius monuit carpentum intelligendum. neque enim quatuor in

fuit, inter diversas principis voces, cum modo incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam coniugii et infantiam liberorum revolveretur, non aliud prolocutum Vitellium quam "o facinus! o scelus!" instabat quidem Narcissus aperire ambages et veri copiam facere: sed non ideo pervicit quin suspensa et quo ducerentur inclinatura responderet, exemploque eius Largus Caecina uteretur. et iam erat in aspectu Messalina, clamitabatque audiret Octaviae et Britannici matrem, cum obstrepere accusator, Silium et nuptias referens. simul codicillos libidinum indices tradidit, quibus visus Caesaris averteret. nec multo post urbem ingredienti offerebantur communes liberi, nisi Narcissus amoveri eos iussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multa cum invidia flagitaret ne indefensa coniunx exitio daretur. igitur auditurum principem et fore diluendi criminis facultatem respondit:

35 iret interim virgo et sacra capesseret. mirum inter haec silentium Claudii, Vitellius ignaro propior: omnia liberto obediebant. patefieri domum adulteri, atque illuc deduci imperatorem iubet. ac primum in vestibulo effigiem patris Silii consulto senatus abolitam demonstrat, tum, quicquid avitum Neronibus et Drusis, in pretium probri cessisse. incensumque et ad minas erumpentem castris infert, parata concione militum; apud quos praemonente Narcisso pauca verba fecit: nam etsi iustum dolorem pudor impediebat.

sella gestatoria sedes, nec in lectica, ut opinor; nec *sedes* de lectica commode dicitur. *gestatio* quidem etiam de navi, vehiculo dicitur apud Celsum 2 15. ceterum *assumitque* Ma, *Vct tacet.* unde lectio vitiosa ed pr *positus sumitque*. Ern.

post haec] B *post hac*.

9. *obstreperet*] Acidalius et Freinshemius corrigunt *obstrepere*, et propter structuram orationis, et quia, si finite ponere voluisset verbum, *obstrepebat* dicendum fuisset. recte. Ern.

*10. Vct *quis*.*

13. *quin* G et ed pr. restituit Pichena pro vulgato *quae*. Ern. Ma *quid*.

14. *igitur*] sic Ma teste IGronovio ad c. 19, BG et ed pr. quod cur non et hic restituatur, ut ibi? vulgo *ergo*. Ern.

17. *Vitellius*] *Iulius* Ma. *Vct tacet.*

19. *in vest. effig. patris*] in atrio sive in vestibulo aedium imagines maiorum, uti hic Silii patris. sed enim Silius legatus olim inferioris Germaniae damnatus crimine maiestatis cum uxore Sosia Galla, ut 4 19 narratum: ideoque et imagines abolitae, quas tamen filius restituerat. criminatur ergo id libertus. Lips.

21. *habitum*] lege *avitum*: quod monuit me Claudius Chiffletius. Lips. sic et Faernus volebat. confundi ista verba in libris notum est. v. Graev. ad Cic. pro Cluentio, et infra 13 34. mox BGMa et ed pr *erumpentem*, quod restituimus: vulgo *prorumpentem*. adde ad H. 2 70. Ern.

continuus dehinc cohortium clamor nomina reorum et poenas flagitantium; admotusque Silius tribunali non defensionem, non moras tentavit, precatus ut mors accelerarctur. eadem constantia et illustres equites Romanos cupidos maturae necis fecit. Titium Proculum custodem a Silio Messalinae datum, et indicium offerentem Vectium Valentem, confessum, et Pompeium Urbicum ac Saufellum Trogum ex consciis trahi ad supplicium iubet. Decius quoque Calpurnianus vigilum praefectus, Sulpicius Rufus ludi procurator, Iuncus Virgilia-
36 nus senator eadem poena affecti. solus Mnester cunctationem

1. *cohortium clamor deh. cont.*] in BMG et aliis mss apud Broterium hic ordo, *continuus dehinc cohortium clamor*, melior, ut puto. Ern. *Vct tacet.*

4. *illustres viros eq.* B. *romani cupido mature necis fuit. et titium* Ma. *maturae* deest B. **et* Vct abest sed, G habet.*

5. *custodem Silio ac Messalinae datum*] quis dederit Silio custodem? Claudiusne, qui omnium ignarus? logi. in V est *custodem Messalinae dat.* aliena deinde manu adpictum *ac Silio.* lego igitur *custodem Messalinae datum*, vel etiam [cum Ma] *custodem a Silio Messalinae datum.* alterum quidem verum est, ut hic Titius sive a Claudio adpositus uxori custos, sive a Silio ut amicae. utrumque enim solens Romanis. de maritis, Tibullus 1 6 9: *ipse malus docui quo posset ludere pacto custodes.* de amatoribus, Propertius 2 5 29: *quos igitur tibi custodes, quae lumina ponam?* misellus ille custos! cui id monstrum commissum, quod non Argus cum Mercurio custodisset. Vertranius inexplicabilem locum censet, nisi custodem pro exactore interpretemur, scilicet qui mortis poenas exigat. verum merumque somnium. Lips. sine dubio illa, castas imitata, per blanditias hunc ἀοιδὸν a marito novo ipsa exegit. Martialis 10 69: *custodes das Polla viro, non accipis ipsa.* tales ille qui *dominam nec vir nec femina* servabat adversus Nasonem Am. 2 3. Iuvenalis 6 347: *quis custodiat ipsos custodes?* Gron. plane sic Ma. edd veteres omnes *custodem Silio ac Messallinae dat.* Lipsius edidit *datum.* quod nunc est, Pichena edidit. mox pro *Urbicum* G *Vibium*, et *tradi* pro *trahi*, utrumque male. Ern. B *Silio et Mesaline dant.*

6. *indicium offerentem*] bene confessum. nam indicium, ait in Eunucho 5 7 13 Donatus, proprie est eius qui una peccaverit. Asconius (ad illud Cic. in Div. ad QCaec. 11: *quapropter si indicium tibi postulas dari*) ait *index est qui facinoris, cuius ipse est conscius, latebras indicat, impunitate proposita.* quae tamen impunitas circumscripta est, quia, ut idem notat, *certa sunt in quibus impunitas indici datur, ut in caussa proditionis, maiestatis, et si quid huiusmodi.* Lips. *et confessum*] *G* BMa copula carent. in voce *confessum* latere nomen alicuius e consciis putat Lallemandus. Ob.

7. *Saufellum*] V *Saufelium.* scribo *Saufeium.* et induxit librarios illud *l* longinsculum, ut *L* scriberent. horum omnium mentio Senecae in Menippaea de Claudii morte, ubi tamen disiunctim scribe *MHelvius, Trogus.* qui hic etiam Traulus, male fortasse in Seneca *Sex. Trallus.* Lips. *Saufelium* ed pr. Ern. B *Saufelum.*
trahi] BMa *tradi.*

8. *Decius*] scripti libri *Deorius.* puto *Decrius*, quod nomen et infra invenies. Lips. *Deorius* ed pr, mox *Luncus.* G *Iuneius.* Glan-

attulit, dilaniata veste clamitans aspiceret verberum notas, reminisceretur vocis qua se obnoxium iussis Messalinae dedisset. aliis largitione aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam; nec cuiquam ante pereundum fuisse, si Silius rerum poteretur. commotum his et pronum ad misericordiam Caesarem perpulere liberti ne tot illustribus viris interfectis histrioni consuleretur: sponte an coactus tam magna peccavisset, nihil referre. ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est. is modesta iuventa, sed corpore insigni, accitus ultro noctemque intra unam a Messalina proturbatus erat paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia. Suilio Caesonino et Plautio Laterano mors remittitur, huic ob patrui egregium meritum: Caesoninus vitiis protectus est, tan-
37 quam in illo foedissimo coetu passus muliebria. interim Messalina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnulla spe et aliquando ira: tanta inter extrema superbia agebat. ac ni caedem eius Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. nam Claudius domum re-

dorpii Onomasticum laudat ex h. l. *Iunium Virgilianum*, nescio quo libro auctore. ceterum verum videtur. mox de *procuratore ludi* v. ad 13 22. Ern. B *Decrius q. Calphurnianus* et *vigiliis*, ubi Ma *vigilium*. *Vct *Decrius — vigilum*.*

2. *obnoxium iussis Messallinae*] commentum feminae lepidum. mimum istum deperibat Messalina: sollicitat. ille tergiversari, metuere imperatorem. quid ergo, si maritus ipse iubeat? inquit. et cum marito egit quasi opera Mnesteris aliqua in re illi usus. ille vocatum mimum male accipit, iubet in omnibus uxori obediat pareatque. paruit. et id iussum valere sibi nunc vult ad veniam obtinendam et vitam. Dio 60 22. Lips.

6. *perpulere*] B *pepulere*.

7. *magna*] reposuisse se e B pro *magne* Rhenanus ait. at sic et ed pr. O *patravisset*, quod non spreverim. *magna* G, sed sine *tam*. Ern.

11. *fastidia*] sic BMa et edd Puteolani Beroaldi Alciati Rhenani Aldi Gryphii Pichenae Gronovii Ryckii. at ed pr Lips. *fastidio*. in ed pr et G est etiam *perturbatus*, male. Ern.

12. *patrui*] APlautii, suspicor, qui Britanniam Claudio subegit. cf. Agr. 14. Lips.

14. *passus muliebria*] simile illorum inventum in Suet. Dom. 10, *qui se, quo facilius expertes culpae ostenderent, impudicos probaverant*. dii deaeque istos, non corpore, non animo viros. adeo turpior omni morte haec fuga mortis. Lips.

15. *Lucullianis in hortis*] Io. Antioch. Malala: τῶν μὲν βασιλείων ἐξωσθεῖσα, περὶ δὲ τοὺς Ἀσιατικοῦ κήπους πλανωμένη, ὧν ἕνεκα τὸν δείλαιον Ἀσιατικὸν μικρῷ πρόσθεν ἀπολώλεκει. Gron.

16. *tantum — egebat* Ma.

18. *pernicies*] sic ed pr, recte. restituit Rhenanus. Puteolanus Beroaldus Alciatus *perniciem*, etiam G. mox ms idem *incaluit*, et omnes veteres praeter Rhenanum, quem sequitur Lipsius. porro *ferunt* abest ab O. Ern.

gressus et tempestivis epulis delenitus, ubi vino incaluit, iri iubet nuntiarique miserae (hoc enim verbo usum ferunt) dicendam ad causam postera die adesset. quod ubi auditum et languescere ira, redire amor, ac si cunctarentur, propinqua nox et uxorii cubiculi memoria timebantur, prorumpit Narcissus, denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderant, exsequi caedem: ita imperatorem iubere. custos et exactor e libertis Euodus datus. isque raptim in hortos praegressus repperit fusam humi, assidente matre Lepida, quae florenti filiae haud concors supremis eius necessitatibus ad miserationem evicta erat, suadebatque ne percussorem opperiretur: transisse vitam, neque aliud quam morti decus quaerendum.

1. *delinitus* vulgo.

5. *prorumpit*] sic BM[a] *Vct tacente*, recte: nam sequitur *denuntiatque*. ante Pichenam omnes *prorupit*. confusio praesentis et perfecti frequens est in his libris; v. ad 15 5. Ern.

6. *aderat* M[a].

8. ed pr *pergressus* vitiose pro *praegressus*, quod habent edd Puteolani Beroaldi Alciati Ryckii IGronovii, denique M[a] idque secuti sumus. G et Rhenanus e B *progressus*, item Aldus, Lipsius, IGronovius, male, ut etiam contextus docet. similis confusio infra 14 13. Ern.

9. *Lepida*] quaenam haec Lepida? ego vero repperisse me censeo famosae feminae (Messallinam dico) stirpem et matrem. Suetonius scribit 26: *post has Valeriam Messallinam Barbati Messallae consobrini sui filiam in matrimonium accepit.* ubi dissimulant interpretes quomodo hic Valerius Claudio consobrinus. dicam ego. ex LDomitio et maiore Antonia natus est CnDomitius, pater Neronis principis, et item Lepida amita eiusdem, de qua infra. haec Lepida est illa ipsa quae nupta Valerio Messallae, et quae hic Messallinae dicta mater. at Claudius natus ex Druso et minore Antonia, uti clarum. stemma istud:

MAntonius III vir. Octavia.
- *Antonia maior. LDomitius mar.*
  - *CnDomitius Agrippina ux.* — *Nero imp.*
  - *Domitia Lepida. Valer. Messalla mar.* — *Valeria Messallina uxor Claudii.*
- *Antonia minor. Drusus mar.*
  - *Germanicus.*
  - *Claudius imp.*

vides ergo Claudium et Lepidam Domitiam (id enim duplex illi nomen fuisse alibi ostendo) vere consobrinos. atque hac ratione forte maritum ipsum Lepidae Suetonius dixerit Claudii consobrinum. tamen tutius putarim legi, *Barbati Messallae et consobrinae suae filiam.* sententia quidem non alia est; et haec Lepida Neronis amita, Messallinae mater. Suet. Claud. 26. Lips. in loco Suetonii errasse Lipsium existimat Perizonius (ep. ad Heinsium t. 4 coll. Burm. p. 801. 802). sed res ea non est huius loci. qui rationem Perizonii cognoscere volent, adeant ipsum. dissentit etiam a Lipsio Ryckius. Ern.

12. *neque aliud*] B *neque quicquam aliud.*

morte] placet *morti*, ut in Veneto (Riviano). Lips. sic BGM[a],

sed animo per libidines corrupto nihil honestum inerat; lacrimaeque et questus irriti ducebantur, cum impetu venientium pulsae fores, astititque tribunus per silentium, at liber-
38 tus increpans multis et servilibus probris. tunc primum fortunam suam introspexit, ferrumque accepit, quod frustra iugulo aut pectori per trepidationem admovens ictu tribuni transigitur. corpus matri concessum. nuntiatumque Claudio epulanti perisse Messalinam, non distincto sua an aliena manu. nec ille quaesivit, poposcitque poculum et solita convivio celebravit. ne secutis quidem diebus odii, gaudii, irae, tristitiae, ullius denique humani affectus signa dedit, non cum laetantes accusatores aspiceret, non cum filios maerentes. iuvitque oblivionem eius senatus censendo nomen et effigies privatis ac publicis locis demovendas. decreta Narcisso quaestoria insignia, levissimum fastidii eius, cum supra Pallantem et Callistum ageret. . . honesta quidem, sed ex quibus deterrima orerentur, tristitiis multis

---

ed pr, Puteolanus, Beroaldus, Alciatus. Rhenanus *morte* dedit, quod Aldus secutus est et ceteri. mox *cum impetu* ed pr, quod e Mª reposuit et Pichena, ut mox *adstititque.* ceterae veteres *tum* et *adstitit.* post ex eodem Mª bene Pichena dedit *at* pro vulgato *ac.* denique G *increpitans*, quod non displicet. amat Tacitus frequentativa. Ern.

4. *et* BMª: vulgo *ac.* *Vct tacet.*

6. *aut* Mª: vulgo *ac.* *Vct ac.*

7. *transfigitur*] malim *transigitur.* Lips. id dat Mª. *sed Vct tacet.*

15. *levissimum fastigii eius*] haec cum lineis postumis corrupta, hiulca, nec iuvant aut discrepant libri, nisi quod *tristitiis inultis*, non *flagitiis*, uti substituisse fatetur Rhenanus. ego ab eiusmodi ulceribus sanandis sani hominis censeo abstinere manum. nam sine librorum ope irrita abierit Hygia ipsa. Lips. Mª, V duo et ed pr *fastidii*, quod ego recipere non dubitavi, convenientissimum impotenti et arroganti liberto. gratia liberti non dicitur Latinis, ut opinor, *fastigium.* nec obstat, ut Ryckio videtur, quod hic laudare Narcissum voluisse Tacitus videatur. vult dicere eum honorem Narcissi superbiae parum satisfecisse, cum in aula primum gratiae locum teneret. Plin. Pan. 55: *ut appareat non superbia et fastidio te amplissimos honores repudiare, qui minores non dedigneris.* ubi pariter in codice Vaticano *fastigio* apud Schwarzium ad h. l. ceteri scripti et editi *fastigii.* enimvero nec sic locum persanatum puto. quis enim dicat *leve fastidii* vel *fastigii?* immo *fastidio* vel *fastidiis* potius legendum. Ern.

cum supra Pallantem] sic in Mª esse *Vct tacente* testis IGronovius, scripta per compendium voce *supra*, quod etiam in aliis locis, ut supra c. 16 in verbis *supra cunctos attollatur*, occurrit. 'sane iam, deiecta Messallina, principem locum tenuit inter libertos potentes. Ryckius edidit *super.* v. ad 12 9. ed pr mox *egeret* vitiose pro *ageret.* ceterum ista in parenthesi accipienda, si *honesta* refertur ad *insignia quaestoria*, ut opinantur; sed vide mox. Ern.

16. *honesta quidem* etc.] haec vulgo referuntur ad *quaestoria insignia*,

LIBER DUODECIMUS.

Breviarium. Claudius de matrimonio deliberat, et Agrippina aliis praefertur, Germanici fratris eius filia. eae nuptiae decreto senatus firmatae et legitimae habitae. LSilanus mortem sibi consciscit, Claudii gener. Annaeus Seneca ab exsilio redit. Octavia Claudii filia Neroni desponsa. Parthi regem Roma petunt Meherdatem; qui praelio congressus a Gotarze vincitur. Mithridates Ponti regnum reciperare tendit irrito conatu. victus Romam tandem perducitur. Lollia illustris femina Agrippinae artibus damnata. Claudius pomerium urbis profert; et qui ante eum protulerint. Nero Domitius a Claudio adoptatur. colonia in Ubios deducta. Chatti latrocinia agitantes vincuntur. Vannius Suevorum rex pellitur regno. POstorii in Britannia res, et de Caractaco rege victoria. Britannicus Agrippinae fraudibus Neroni posthabetur, et fidelissimi comitum paulatim ab eo removentur. prodigia aliquot, et Romae annonae caritas. bellum inter Armenios et Iberos, cui Parthi et Romani quoque miscentur. SC Claudianum de feminis quae servo succumberent. motus aliquis in Iudaea inter incolas et Romanos milites. Claudius lacum Fucinum emisit et navale spectaculum praebuit. procuratorum in provinciis auctoritas ab eodem stabilita. Cois immunitas concessa. LIPS.

Byzantiis tributum ad tempus remissum. Lepida ad mortem agitur. Claudius denique veneno non obscure ab uxore tollitur. Nero primordia imperii capit.

sed nullo commodo sensu; nec patiuntur sequentia, quae profecto non orta sunt e quaestoriis insignibus, omninoque illis senatus decretis. primus Ryckius, ut opinor, vidit esse epiphonema, quale Tacitus aliique historici solent addere in fine rerum magnarum. sed ego insuper existimo hic verba quaedam excidisse, quorum in his ratio reddatur, velut *haec tum acta flagitiis Messallinae ulciscendis*, aut *haec supplicia a Messallina et adulteris sumta*, aut simile quid. inspiciat lector aliarum talium narrationum clausulas, ut A. 3 19, inprimis hoc ipso libro c. 26. nam verba *honesta quidem, sed ex quibus* etc necesse est habeant aliquid ad quod referantur; quod hic nusquam est. ERN. **ex quis* ed pr.*

17. *flagitiis inultis*] mss fere *tristitiis multis* vel *inultis.* vide notam Lipsii proxime praecedentem. ed pr *tristitiis ultis*, et paullo ante *quis:* ed Puteolani et sequentes *flagitiis multis*, nescio unde. Rhenanus Aldus etc *flagitiis inultis*, e coniectura Rhenani. *flagitiis multis* nullum commodum sensum habet in hoc contextu. Messallina flagitiosa, sed Agrippina facinorosa et scelerata. itaque praefero *tristitiis multis;* sed id corruptum videtur e *tristitiae multis*, sive *tristissima multis.* sensus: recte quidem Messallina cum adulteris punita: sed ea origo novorum malorum. nam hinc multa nata sunt publice noxia et privatis tristissima; quae deinde in sequentibus libris traduntur. ERN.

Gesta haec annis sex, CPompeio QVerannio, CAntistio MSuillio Rufo, TiClaudio quintum SerCornelio Orfito, PCornelio Sulla LSalvio Othone, DIunio Silano QHaterio, MAsinio Marcello MAcilio Aviola consulibus.

Caede Messalinae convulsa principis domus, orto apud libertos certamine quis deligeret uxorem Claudio, caelibis vitae intoleranti et coniugum imperiis obnoxio. nec minore ambitu feminae exarserant: suam quaeque nobilitatem formam opes contendere ac digna tanto matrimonio ostentare. sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paulinam Marci Lollii consularis, et Iuliam Agrippinam Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus fautores aderant. at Aelia Petina e familia Tuberonum Narcisso fovebatur. ipse huc modo modo illuc, ut quemque suadentium audierat, promptus, discordantes in consilium vocat, ac promere sententiam et adicere rationes iubet. Narcissus vetus matrimonium, fa-
2 miliam communem (nam Antonia ex Petina erat), nihil in

2. *caelibi vitae intonanti*] in mss quibusdam *caelibis*; et vellet Pichena *caelibis vitae intoleranti.* illud vulgatum, nescio quo modo, mihi pro moribus et sermone Claudii videtur. Lips. recte Pichena, quem omnes postea editores secuti sunt. *caelibis* [cum M^a] ed pr: ceterae omnes *caelibi.* A *insolenti;* quae est glossa τοῦ *intoleranti.* *intonanti* restituit IGronovius, defensione et explicatione verborum promissa, non adlata. Ern.

3. *imperatoriis* M^a, *Vct tacente, et ed pr.* mox M^a *contenderet, ostentaret.*

5. *digna*] forte *dignas.* Gron. frustra, indice NHeinsio (Obs. Misc. t. 9 p. 289) et Burm. ad Suet. Claud. 38. Cic. Tusc. 1 24: *tam natura putarem vitam hominis sustentari quam vitis, quam arboris. haec enim etiam dicimus vivere, non has.* sed saepe de hac re critici, et frequentia sunt exempla in primis apud Graecos. sed tamen GM^a *dignam*, et ed Puteolani Beroaldi Rhenani Aldi. int. *se.* Livius 1 47: *defuisse qui se regno dignum putaret.* Ern.

6. *MLollii*] non prisci illius Lollii, qui moderator CCaesari datus, ne erres, sed filii eius. qui tamen quando consul fuerit, ignoro. tempora suadent, et clarissime Plinius 9 58, qui hanc Lolliam Paullinam neptem illius Lollii appellat. Lips. [quod vulgo post *consularis* addunt] *filiam* abest a BGM^a, *Vct tacente.* Ern.

9. *huc modo* M^a: vulgo *modo huc.* *Vct tacet.*

10. *promptus*] Muretus *promus.* non male: sed h. l. facilius *promtus* feram quam 4 60. Ern.

11. *consilium*] sic non modo A et R apud Ryckium, sed et G et omnes veteres edd quas inspexi. primum *concilium* in ed Lipsii vidi, in quam haud dubie vitio operarum irrepsit. *consilium* restituit Ryckius. frustra illud servavit IGronovius nixus M^a. mox ed pr *addicere* pro *adiicere* e scriptura vetere *adicere.* Ern.

12. *familiam*] Muretus *filiam:* probant Acidalius et Ryckius. recte. *familiam* de uno capite dici nondum reperi. Ern.

penatibus eius novum disserebat, si sueta coniunx rediret, haudquaquam novercalibus odiis visura Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora. Callistus improbatam longo discidio, ac si rursus assumeretur, eo ipso superbam; longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuam aemulatione et privignis parentis loco futuram. at Pallas id maxime in Agrippina laudare quod Germanici nepotem secum traheret, dignum prorsus imperatoria fortuna: stirpem nobilem, et familiae Claudiae quae posteros coniungeret, ne femina expertae fecunditatis, in-

2. *usura in Br.*] sic ed Puteolani aliaeque veteres. mss, ed pr, Lipsius, Pichena *visura Brit.* unde Heinsius corrigebat *ursura*, probante Ryckio et Burm. ad Valer. Fl. 7 93, ubi *odiis urgete tyranni caput.* insolentia participii facit ut dubitem. mss tres apud Broterium *usuram*, quod ei non displicet. Ern.

et omittit Ma. *Vct tacet.*

4. *dissidio*] immo *discidio*, ut supra saepius. Gron. sic ed pr. Puteolanus autem *dissidio* cum seqq. Ern.

5. *Lollia* Ma. *Vct tacet.*

8. *nepotem*] G *nepotes*, quod defendere licet similibus apud nostrum exemplis. Ern.

9. expediri sententia potest: tamen mavelim scribi *et familiae Claudiae*, *quin posteros coniungeret*, ut quasi hortantis ea sint liberti. Lips. ego vero illud, *dignum prorsus imperatoria fortuna*, Neroni detrahi nunquam patiar. significat enim dignissimam Augusto lare, dignam Caesarea domo partem. deinde accipio quidem Lipsii *quin*, et sagaciter odoratum Muretum puto non omnia locum suum tenere: sed quem appellavit auctor *dignum imperatoria fortuna*, eum eodem ordine vocari *stirpem nobilem* parum acre parumque decens mihi videtur. scribo autem *quin stirpem nobilem et familiae Claudiae posteros coniungeret.* hoc est, magnopere suadere ut diductam nunc in duas domus primae nobilitatis gentem revocaret in unam, et Claudii nominis posteros, seque et fratris nepotem, matre illius uxore ducta penatibus consociaret, ne matrona felicis et probati uteri, aetate habili et indeflexa, coniugio suo quemcumque alium extolleret ac nobilitaret. sic infra c. 20: *quin arriperet oblata et servaret exsulem.* Gron. in A est *dignam;* quod merito placet Ryckio. non enim conveniens videtur Pallantem destinare Neronem imperatorem. reliqua Heinsius sic constituebat: *stirpe nobilem* (sc. Agrippinam) *et familiae Iuliae Claudiaeque posteros coniungere. coniungere* etiam Freinshemio placebat. nec longe hinc discedit IGronovius: *stirpem nobilem etiam Iuliae Claudiaeque posteros coniungere.* Ryckius denique *stirpe nobilem*, *et familiae Claudiae quae posteros coniungeret.* mihi facillimum videtur quod etiam Mureto in mentem venit: *stirpem nobilem et quae familiae Claudiae posteros coniungeret* sc. matrimonio cum Agrippina ineundo. in ed Puteolani et inde Rivii est punctum ante *stirpem*, quod huic coniecturae favet; item colon in ed pr et aliis veteribus. Ern.

10. *ne*] Broterius e R edidit *nec*, quod narrationem postulare putat. frustra. non cepit satis sensum. intelligendum est: verendum esse ne f., quod genus ellipseos frequens est apud Latinos scriptores. mox dubium est utrum *expertae fecunditatis* an *experta fecunditatis* dederit Tacitus: sed quia in A illud est, et Tacitus libenter con-

tegra iuventa, claritudinem Caesarum aliam in domum ferret. 3 praevaluere haec adiuta Agrippinae illecebris, quae ad eum per speciem necessitudinis crebro ventitando pellicit patruum, ut praelata ceteris, et nondum uxor, potentia uxoria iam uteretur. nam ubi sui matrimonii certa fuit, struere maiora, nuptiasque Domitii, quem ex Gnaeo Aenobarbo genuerat, et Octaviae Caesaris filiae moliri; quod sine scelere perpetrari non poterat, quia Lucio Silano desponderat Octaviam Caesar, iuvenemque et alia clarum insigni triumphalium et gladiatorii muneris magnificentia protulerat ad studia vulgi. sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non iudicium, non odium erat nisi indita et iussa. 4 igitur Vitellius, nomine censoris serviles fallacias obtegens ingruentiumque dominationum provisor, quo gratiam Agrippinae pararet, consiliis eius implicari, serere crimina in Silanum, cui sane decora et procax soror, Iunia Calvina, haud multum ante Vitellii nurus fuerat. hinc initium accusationis; fratrumque non incestum sed incustoditum amo-

structionem variat, cum Ryckio praetuli. *experta fecunditatis* aliud significat quam res hic desiderat. nam *expertus* cum genitivo est tritus in aliqua re usu. Ern.

2. *praevaluere*] G *praevaleres*. mox abest *quae*, item a B et ab aliis mss apud Broterium. Ern.

9. *et alia clarum*] ita diserte V, vereque. transmarina forma sermonis est, *νεανίσκον τά τ᾽ ἄλλα λαμπρὸν*, crebrumque apud Latinos, *homo cetera bonus*, et similia. in Agellio *homo pleraque non indiligens*. Lips. sic Ma [: negat Furia *et tacet Vct.*] sed G et alii et edd veteres *alias*. mox ed pr male *insignia*. G *munificentia*. v. ad H. 3 34. Ern.

12. *indita*] Muretus *indicta*. Lips. sic et Acidalius, Pichena. at sic oritur tautologia. *indita* sunt quae subiiciuntur, suggeruntur ab aliis. Ern.

13. *fallacias*] dubitavi ne prisco verbo scribendum *pellacias*. apud Lucretium scriptum 2 559: *subdola cum ridet placidi pellacia ponti*. et convenientior huic sententiae visa ea vox. non enim tam fraudes erant quam adulationes humiles et demissae ad pelliciendam parandamque gratiam Agrippinae, ut addit noster. Lips. sed adulationes maxime ad fallendum comparantur. Ern.

15. *serere*] sic edd Puteolani Beroaldi Alciati Gronoviorum Ryckii, quod verum puto. ceterae [cum BMa] *ferre*. Vitellius materiam criminandi suggerebat, quod est *serere crimina*, non *ferre*; cuius formulae loquendi etiam exempla desidero. confundi haec verba in libris docet Drak. ad Sil. 5 235. Ern.

16. *Galvina* Ma. *Vct tacet.*

18. *fratrisque*] V *fratrumque*; quod probo. in reliqua scriptura pendeo animi. vulgatam si ferimus, sententiam esse volo: tractum in crimen esse non amorem incestum inter fratrem sororemque, sed tantum incustoditum, i. e. amorem parum cautum circumspectumque, et qui sine crimine rapi tamen in crimen potuerit. simillimum illud Plinii ep. 6 29: *tuitus sum Iulium Bas-*

rem ad infamiam traxit. et praebebat Caesar aures, accipiendis adversum generum suspicionibus caritate filiae promptior. at Silanus insidiarum nescius, ac forte eo anno praetor, repente per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quanquam lecto pridem senatu lustroque condito. simul affinitatem Claudius diremit, adactusque Silanus eiurare magistratum, et reliquus praeturae dies in Eprium Marcellum collatus est.

5 Gaio Pompeio Quinto Verannio consulibus pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium iam fama, iam amore illicito firmabatur; necdum celebrare sollennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductae in domum patrui fratris

sum, ut incustoditum nimis et incautum, ita minime malum. siquid mutandum, legerem *incustoditum sermonem.* ex Seneca certe clarum non aliud vere obiectum huic Silano quam verba adversus sororem nuptialia et parum cauta. ait in Ludo de morte Claudii: *qui, quantum quidem in ipso fuit, damnatum incesti LSilanum generum suum occidit. oro propter quid? sororem suam festivissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare.* ita enim restitui eum locum nuper. Lips. recte omnino. sic Seneca Medea v. 56: *ad regum thalamos* i. e. regis et puellae regiae. dein idem v. 59: *sceptrigeris colla tonantibus,* h. e. Iovi et Iunoni. neque erat cur penderet animi ὁ πάνυ in tam commoda explicatione reliqui. non foedam et scelestam libidinem, sed simplicem nimis et incautam eoque malignae interpretationi obnoxiam consuetudinem et conversationem arripuit in crimen. apud Senecam in ludo scribendum: *si mehercules a Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensem toto anno celebravit, non tulisset illud. nedum ab Iove, quem, quantum quidem in illo fuit, damnavit incesti. LSilanum enim generum etc.* eodem pertinet ibidem: *unum abnepotem LSilanum. videris, Iupiter, an in caussa mala. certe in tua.* vide quae ibi notavi. Gron. sic etiam M^a et ed pr. idemque voluit exprimere scriptor B, qui dedit *fratrem.* ceterae edd ad Pichenam *fratrisque. fratres* dici de fratre et sorore exempla docent in Gesneri thesauro prolata, et a Bentleio et Burmanno locis ibi citatis. Ern.

4. *edictum Vitellii*] nam censores edicta proponebant. Livius 43 16: *multis equos ademerunt. in ea re quum equestrem ordinem offendissent, flammam invidiae adiecere edicto, quo edixerunt ne quis* etc. Plinius 13 5: *urbis a. 565 PLicinium Crassum LIulium Caesarem censores edixisse ne quis venderet unguenta exotica.* idem 14 16: *PLicinius Crassus LIulius Caesar censores edixerunt ne quis vinum Graecum Amineumque octonis aeris singula quadrantalia venderet.* Suet. de Rhet. *de iisdem interiecto tempore CnDomitius Aenobarbus et LLicinius Crassus censores ita edixerunt.* de quo ante *item censorium edictum subiiciam.* ne quem frustretur, qui *edictum*, tacentibus aliis, explicat album censorium cum senatorum nominibus, quod postquam Augustus publicarit primus, ex eo *edictum* sit appellatum. nihil aliis cum senatoribus: solo cum Silano negotium in hoc edicto Vitellio fuit. Gron.

9. *Verania* M^a *et G: sed Vet tacet.*

10. *iam fama*] distinguunt libri mei *matrimonium, iam fama,* et

filiae. quin et incestum, ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. nec ante omissa cunctatio quam Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. percunctatusque Caesarem an iussis populi, an auctoritati senatus cederet, ubi ille unum se civium et consensui imparem respondit, opperiri intra palatium iubet. ipse curiam ingreditur, summamque rem publicam agi obtestans veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque gravissimos principis labores, quis orbem terrae capessat, egere adminiculis, ut domestica cura vacuus in commune consulat. quod porro honestius censoriae mentis levamen quam assumere coniugem,

recte, quoniam ante istos consules matrimonium pactum. supra enim scriptum c. 3: *quae ubi matrimonii sui certa fuit.* statim etiam e F scripseris *deductae in domum patrui fratris filiae.* Lips. sic et Ma, *Vct tacente.* contra edd veteres *filia deducta.* Ern.

1. *quin et incestum*] sententiam loci censeo: fruebantur quidem matrimonii bonis Claudius et Agrippina, at non securi, quia et incestum subesse videbatur nondum firmatis eiusmodi nuptiis, et periculum ne populus ab exemplo passim usurparet, publico malo. Lips. gerrae Siculae male πολιτικοῦ, quae hic Boxhornius. Freinshemio Catone simus contenti. Claudius haud erat intacti superstitione animi. immo quo mente commotior, eo paullo infirmior unus multorum, eo superstitiosior. docetque id etiam Suetonius in vita eius 22. semper autem incesta in prodigiis habita, in expiandis et procurandis, in iis quibus iram deorum putabant denuntiari. reliqua pete a Freinshemio. Gron.

5. *civium et consensui*] delenda copula, vel, quod verius, addenda vox scriptori elapsa, *civium et S consensui*, i. e. senatus. ita respondebit Claudii oratio Vitellianae. tamen aliquis ceperit, aut iam capit, quasi esset *unum se civium, et consensui imparem;* quod ego non probem, nec certe princeps unus e vulgo civium est; non. Lips. vulgatum frustra a Lipsio tentatur aliisque. R et ed Puteolani *consensu* pro *consensui*, non male. Ern.

7. *summamque reip.*] scribo *summamque rempublicam.* Lips. sic Ma, unde cum Ryckio et IGronovio recepi. de forma loquendi *summa respublica* hodie nota omnia, sed *summa reipublicae* idem est. vide quae dixi in Clave Cic. in v. *summa.* nimis viri docti adamarunt observationem de *summa republica.* Ern.

9. *capessat* i. e. curet. supra 11 34: *iret virgo et sacra capesseret.* adde infra 15. mox pro *commune* G *concionem.* Ern. *Vct *capescat.**

11. *censoriae*, non *Caesareae*, ut Acidalius et Pichena volunt. nam censorum erat exigere matrimonia. censor adigebat solenne iusiurandum: *tu ex animi tui sententia uxorem habes?* teste Gellio 4 20. huc pertinet oratio QCaecilii Metelli Numidici, *quam in censura dixit ad populum de ducendis uxoribus*, ut est apud eundem 1 6. vel *de prole augenda*, ut inscribit Suetonius, qui et Augustum eam senatui recitasse et populo per edictum notam fecisse scribit c. 89. itaque censor uxore legibus ducenda exemplum salubre prodebat populo. Claudius autem non modo forte, sed certe censor, et post longum intervallum, Augusto et aliis magisterio morum contentis. Suet. 16: *gessit et censuram intermissam diu post Paullum Plancumque censores.* quod honestius levamen ei, qui non nomen

prosperis dubiisque sociam, cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus assuefactus, sed qui prima ab iuventa legibus obtemperavisset.

6 postquam haec favorabili oratione praemisit multaque patrum assentatio sequebatur, capto rursus initio, quando maritandum principem cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate puerperiis sanctimonia insignem. nec diu anquirendum quin Agrippina claritudine generis anteiret: datum ab ea fecunditatis experimentum, et congruere artes honestas. id vero egregium, quod provisu deum vidua iungeretur principi sua tantum matrimonia experto. audivisse a parentibus, vidisse ipsos arripi coniuges ad libita Caesarum: procul id a praesenti modestia. statueretur immo documentum,

modo censoris et officium, sed et mentem, castam illam, sanctam, integram dignamque censore unico et morum custode, praestaret? Gron.

quam] *unquam et* Ma. *Vct tacet.*

1. G *dubiis* sine copula. Ern.

2. *luxui*] O *luxu;* quod verum videtur. nam sic in dativo libenter veteres, etiam noster. v. Oudendorp. ad Suet. G *et volupt.* Ern.

10. *vidua* Agrippina, mortuo sub initia imperii Claudiani Crispo Passieno, cui post Domitium nupserat. Plinius l. 16: *arborem mori eximiam aetate nostra adamavit Passienus Crispus bis consul, orator, Agrippinae matrimonio et Nerone privigno clarus.* Suetonius Ner. 6: *verum Claudio imperium adepto non solum paternas opes recuperavit, sed et Crispi Passieni vitrici sui hereditate ditatus est.* tamen idem ille Passienus antea maritus Domitiae sororis Aenobarbi. quod ex Quinctiliano colligas, 6 2 50. apud Senecam dē hoc eodem Nat. Quaest. 4. praef. *Crispus Passienus, quo ego nil novi acutius in omnibus rebus, maxime in distinguendis* (omnino scribendum *distringendis*) *et curandis vitiis, saepe dicebat adulationi opus esse non claudere ostium sed aperire, et quidem sic quemadmodum amicae solet, quae si impulit, grata est, gratior, si effregit.* iterum scribe *sed operire,* i. e. leviter obducere, opponere ostium; ne pereat dicto sua Venus. pluscula etiam in Exc. *A* vide. Lips. mss Senecae: *adulationibus non claudere ostium, sed aperire.* scribendum igitur *adulationi nos non claudere ostium, sed opponere, et quidem sic quemadmodum amicae opponi solet.* hoc est non obserare aut repagulis firmare, sed sine sera, dempto obice, manibus tantummodo obtendere, vel obiectum sustinere ac praetendere. nam *operire,* in quo et Gruterus argutatur, ipsum claudere est. Terentius Phorm. 5 3 33: *iamne operuit ostium.* noster 3 15: *egressa cubiculo uxore operiri fores iussit.* Gron.

12. *vidisse*] principe Caio. Lips.

13. *documentum quo uxorem*] nugax oratio. quid enim? non antea imperatoribus semper uxor? semper. quid ergo opus ei rei documento? tu corrige *quomodo uxorem.* id enim vult adulator homo, prodendum esse posteris exemplum, ut imperator uxorem senatu suasore et auctore capiat. Lips. quicquid obtrectent Lipsio Pichena et Freinshemius, multo magis resipit Latium vetus, *statueretur immo documentum quomodo uxorem imperator acciperet,* quam alterum. hoc enim vult, tempus venisse ut exemplum prodatur, idque iam prodi posse, quod respicientes quoque

quo uxorem imperator acciperet. at enim nova nobis in fratrum filias coniugia. sed aliis gentibus sollennia, nec lege ulla prohibita. et sobrinarum diu ignorata tempore addito percrebuisse. morem accommodari prout conducat, et fore
7 hoc quoque in iis quae mox usurpentur. haud defuere qui certatim, si cunctaretur Caesar, vi acturos testificantes erumperent curia. conglobatur promiscua multitudo, populumque Romanum eadem orare clamitat. nec Claudius ultra exspectato obvius apud forum praebet se gratantibus, senatumque ingressus decretum postulat quo iustae inter patruos fratrumque filias nuptiae etiam in posterum statuerentur. neque ta-

admoniti secuturi principes discant qualiter et quemadmodum matronam introducere in penates deceat Augustum. adhuc enim nullum exemplum coniugii Caesarum salubre exstabat. adde quae scripsimus Obs. 4 11. Gron. sic et Ryckius. recte. mox G *connubia*. Ern. in Ma lacuna inter *imperator* et *acciperet*. *de qua Vct tacet.*
*2. *neque* Vct.*
3. sobrinas appellat; tamen palam est intellegi debere de consobrinis. quis enim hoc censeat, eos quos proprie sobrinos legum auctores appellant, arceri inter se nuptiis? nunquam factum. sed veteres haec miscebant, vocularum haud aeque curiosi captatores. in glossis priscis legas ἀνεψιὸς *consobrinus*, *sobrinus*. alibi θεία πρὸς μητρὸς *consobrina*. et ἐξάδελφος, ἐκ δύο ἀδελφῶν θηλειῶν, *consobrinus*. quid quod Velleius simili libertate 2 3 *consobrinum TiGracchi* Scipionem Nasicam appellat, qui iuris consultorum finitione sobrinus sit? Lips. tuetur sobrinas Clemens Klenzius (Familienrecht der Cognaten und Affinen p. 19).
tempore addito percr.] malim *tempore percrebuisse*, reiecta voce quae glossographum sapit. aut potius invertam, *tempore adeo*. et id verum puto. de re ipsa Plutarchus auctor in Caussis, quaest. 6, diu apud Romanos sobrinarum coniugia (ἀνεψιὰς ipse appellat, et bene vertit Xylander) fuisse invisa; coepisse tamen a levicula caussa, quam ipse denarrat, factumque decretum populi πᾶσιν ἐξεῖναι γαμεῖν ἄχρις ἀνεψιῶν, τὰ δὲ ἀνωτέρω κεκωλῦσθαι. i. e. *licere omnibus ducere usque ad consobrinas, supra autem vetari.* hoc quando proprie coeperit, non dicit: satis vetus esse ex Livio discas, apud quem 42 34 ita loquitur SpLigustinus, *cum primum in aetatem veni, pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit:* imo quasi in laudem hoc recenset. sane coniugia ea deinceps crebra; et sic inter illustres MMarcellus Iuliam Augusti f. duxit sibi sobrinam, aliique plures. sustulit tamen eas ipsas nuptias Theodosius, de quo Victor. *tantum*, inquit, *pudori tribuit et continentiae*, *ut consobrinarum nuptias vetuerit tamquam sororum.* permiseruntque iterum Arcadius et Honorius 1 19. C. de nuptiis. Lips. *addito* scripti et editi omnes; et verum puto cum Freinshemio, pro procedente tempore. mox *orare* MO, ed pr, et ceterae ante Rhenanum, qui [e B] *rogare* substituit. Ern.
9. *obvium* vulgo. *Vct tacet.*
10. *decretum postulat*] Zonaras 11 10: ψήφισμα ἐποιήσαντο ἐξεῖναι Ῥωμαίοις ἀδελφιδᾶς ἄγεσθαι. ait Tacitus fratrum filias; et stricte capias: non enim licuit sororum. quod notavit accurate et diffuse, quantum satis est, Cuiacius obs. 13 16; quem non exscribo. nec sustulit Nerva hoc SC, ut idem vera interpretatione collegit. de Claudii hoc facto Tragicus Octavia

men repertus est nisi unus talis matrimonii cupitor, Titus Alledius Severus eques Romanus, quem plerique Agrippinae gratia impulsum ferebant. versa ex eo civitas, et cuncta feminae obediebant non per lasciviam, ut Messalina, rebus Romanis illudenti. adductum et quasi virile servitium: palam severitas, ac saepius superbia; nihil domi impudicum, nisi dominationi expediret. cupido auri immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.
8 die nuptiarum Silanus mortem sibi conscivit, sive eo usque spem vitae produxerat, seu delecto die augendam ad invidiam. Calvina soror eius Italia pulsa est. addidit Claudius sacra ex legi-

1 141 : *genitamque fratris coniugem captus sibi toris nefandis flebili iunxit face*, ubi melius leges *genitamque fratre coniugem captam.* Domitianus imitatus exemplum est, qui Iuliam habuit filiam Titi. Lips.

1. *receptus* Ma. *Vct tacet.*

2. *Talledius*] *T Alledius* scribo. et vidi postea ita citare hunc locum Beroaldum. in monumentis priscis (ap. Grut. p. 667 2.) *M Allidi.* in Iuvenali 5 118: *tibi habe frumentum, Alledius inquit.* quod noster unum imitatorem sceleris eius facit, Suetonius dissentit, qui duos c. 26. noster, credo, non habuit curae nescio quem recensere libertinum. vocat etiam equitem Romanum, quem ille primipilarem. nec aberrat, quoniam primi pili comes gradus equestris. Martialis 6 58: *et referes pili praemia clarus eques.* Lips. recepere Ryckius et Pichena et alii. sic volebat etiam Torr. ad Suet. Claud. l. c. Ern.

4. *Messallina*] mss tres apud Broterium et ed Beroaldi *Messallinae*; quod recepit Broterius. non bene. nec enim pendere potest ab *obediebant.* sensus est, non per lasciviam illudebat rebus Romanis, ut Messallina fecerat, sed etc. Ern.

5. *addictum quasi*] arbitrio meo transponantur verba *addictum et quasi virile.* lectioni stabiliendae (nam ego olim solicitavi) est, quod apud eundem Tacitum de Mor. Germ. 43 scribitur: *trans Lygios Gothones regnantur, paullo iam addictius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.* nec poenitet tamen prorsus coniecturae, *adductum*, praesertim quae firmatur B et Ma; de quo verbo in H. 3 7. Lips. *adductum et quasi* est in G et ed pr. at Puteolanus *additum quasi et vile*, vitiose: quod secuti sunt Rivius Beroaldus et Alciatus. sed Rhenanus *addictum quasi et virile*, et sequentes usque ad Pichenam. Ern.

8. *die nuptiarum*] mala ergo distinctio, et historiae vitiandae, in Suetonio obtinuit 29: *Silanus abdicare se praetura morique initio anni coactus. die ipso Claudii et Agrippinae nuptiarum in quinque et triginta senatores trecentosque amplius equites animadvertit.* apage. nulla caedes nuptiali eius die lecta, scribeque *initio anni coactus, die ipso — nuptiarum. in quinque* etc. Lips. *sibi mortem* vulgo.

10. *Calvina*] fortasse illa quae vitam produxit ad Vespasiani imperium, de qua Suet. Vesp. 23: *cum mausoleum repente patuisset, ad Iuniam* (male enim editum suppositumque a scholiastis *Iuliam*) *Calvinam e gente Augusti pertinere dicebat.* nam Silani isti inter abnepotes Augusti fuerunt, ut dicam. Lips.

11. si *pulsa* tantum, quid ita commentator Iuvenalis scribit eam a se interfectam? *Calvina*, inquit, *praetoris cuiusdam soror, quae se occidit tamquam infamis in fratrem*

bus Tulli regis piaculaque apud lucum Dianae per pontifi-
ces danda, irridentibus cunctis quod poenae procurationesque
incesti id temporis exquirerentur. at Agrippina ne malis
tantum facinoribus notesceret, veniam exsilii pro Annaeo
Seneca, simul praeturam impetrat, laetum in publicum rata
ob claritudinem studiorum eius, utque Domitii pueritia tali
magistro adolesceret, et consiliis eiusdem ad spem domina-
tionis uteretur, quia Seneca fidus in Agrippinam memoria
9 beneficii et infensus Claudio dolore iniuriae credebatur. pla-
citum dehinc non ultra cunctari, sed designatum consulem
Memmium Pollionem ingentibus promissis inducunt senten-
tiam expromere qua oraretur Claudius despondere Octaviam
Domitio; quod aetati utriusque non absurdum et maiora pa-
tefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis ac nuper Vi-

(lego *fratre*) *Claudii temporibus.* hoc notat ad illud 3 133: *donat Calvinae vel Catienae.* homo errat. Lips.

sacra ex legibus Tulli] non alia sacra piaculaque accipio, quam quibus Tullus olim rex in Horatio sororiam caedem luit expiavitque. Livius 1 26: *itaque ut caedes manifesta aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri ut filium expiaret pecunia publica. is quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quae deinde genti Horatiae tradita sunt, transmisso per viam tigillo velut sub iugum misit iuvenem.* similiaque Dionysius 3 22, qui addit ea sacra per pontifices facta, convenienter cum iis quae hic Tacitus. Lips. alia piacula intelligenda vere iudicat Ryckius. Ern.

2. *irridentibus cunctis*] et hercle ridiculum, quod Claudius Silani cum sorore incestum piacularibus sacris lueret, ipse in eadem culpa. nam piacula istaec cave alio referas quam ad crimen Silani. Lips.

3. *ad Agrippinae* Ma. *Vct tacet.*

4. *veniam exilii*] relegatus enim Seneca post quaesturam a Claudio in Corsicam insulam, ob suspicionem adulterii cum Iulia Germanici filia, Vinicii uxore. cuius criminis scena a Messalina fuit. scena dico. non enim re ipsa expetit in te haec culpa, o Romani nominis et sapientiae magne sol. Lips.

6. *tali magistro*] magno, magno magistro: utili privatim et publice, si Neronis indoles aut Romana fata voluissent. sed ad historiam adde haec scholiastis in Iuvenalis Sat. 5 109. *Seneca sub Claudio, quasi conscius adulteriorum Iuliae Germanici filiae, in Corsicam relegatus, post triennium revocatus est. qui etsi magno desiderio Athenas intenderet, ab Agrippina tamen erudiendo Neroni in palatium adductus, saevum immanemque natum et sensit cito et mitigavit, inter familiares solitus dicere non fore saevo illi leoni, quin gustato semel hominis sanguine ingenita redeat saevitia.* Lips. mox *uterentur* Ma *Vct tacente.* ceteri scripti et editi *uteretur* ad Pichenam usque. illud verum. nam et mox est *inducunt:* intellige Agrippinam cum libertis et ceteris instrumentis impotentiae; quamquam ibi Broterius dedit *inducit* e mss et ed pr. post bene e Ma *oraretur* pro vulgato *hortaretur* restituit Pichena. Puteolanus Rivius *oraret.* Ern.

13. *maiora patefacturum* i. e. facultatem maiorum perficiendorum, aditum ad maiora daturum. mox *super priorem* bene e Ma Pichena. ante vulgati omnes *secundum*, ut 11 38. Ern.

tellius censet; despondeturque Octavia, ac super priorem necessitudinem sponsus iam et gener Domitius aequari Britannico studiis matris, arte eorum quis ob accusatam Messalinam ultio ex filio timebatur.

10 Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retttuli, Meherdaten missi senatum ingrediuntur, mandataque in hunc modum incipiunt, non se foederis ignaros nec defectione a familia Arsacidarum venire; sed filium Vononis, nepotem Phrahatis accedere adversus dominationem Gotarzis nobilitati plebique iuxta intolerandam. iam fratres, iam propinquos, iam longius sitos caedibus exhaustos; adiici coniuges gravidas, liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus ignaviam saevitia tegat. veterem sibi ac publice coeptam nobiscum amicitiam, et subveniendum sociis virium aemulis cedentibusque per reverentiam. ideo regum obsides liberos dari ut, si domestici imperii taedeat, sit regressus ad principem patresque, quorum moribus assuefactus rex
11 melior adsciseeretur. ubi haec atque talia dissertavere, incipit orationem Caesar de fastigio Romano Parthorumque obsequiis: seque divo Augusto adaequabat, petitum ab eo regem referens, omissa Tiberii memoria, quanquam is quoque miserat. addidit praecepta (etenim aderat Meherdates), ut non dominationem et servos sed rectorem et cives cogitaret, clementiamque ac iustitiam, quanto ignara barbaris,

3. *quis ob*] *qui sub* M^a. *Vct tacet.*
5. *ut retuli*] 11 10. LIPS. mox *mandataque* BGM^a et ed pr, Puteolanus omnesque ad Rhenanum [qui *mandata*] restituit Freinshemius. ERN.
8. *sed — accedere*] ABGMR et ed pr *accedere*, quod recte restituerunt Ryckius et IGronovius. Puteolanus dedit *accersere*, quia ante *expetere*, 6 31 *poscere*, ut opinor; quod sequitur Rivius. verum in G et veteribus edd est *et*, in BM^a *sed et*. an Tacitus scripsit *ut — accederent?* id certe accuratius antecedentibus opponeretur. item IGronovius legi vult *dominationum intoleranda*; quia ultima vox sic in M^a. *Vct tacente.* non placet mihi. ERN.
12. *bellis infaustus*] elegantissimi ingenii et doctrinae noster Modius (ep. 99. in Grut. Lamp. v. 5.) observat e libro vetere (A) *belli infaustus*. recte, ea forma qua militiae clarus. LIPS. ed pr *bellisque*. ante eadem *adicit* vitiose pro *adici*, scriptura saepe obvia, sed non constante. vitio operarum in ed Puteolani irrepsit *abiici*, quod propagatum est ad Rhenanum usque, qui verum restituit. ERN.
22. *miserat*] et quidem tres miserat, Vononem, Phraatem, Teridatem. adi 2 1, 6 30 sq. LIPS.
addiditque pr. vulgo.
23. *concitaret* M^a.
24. *ignara*] ita edidi e V. F erat *ignota*, vulgo *ignoratiora*. phrasis vulgata et obvia in Tacito. LIPS. sic scriptor M^a dare voluit, in quo est

tanto toleratiora capesseret. hinc versus ad legatos extollit laudibus alumnum urbis, spectatae ad id modestiae: ac tamen ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes. rem Romanam huc satietate gloriae provectam ut externis quoque gentibus quietem velit. datum post haec Gaio Cassio,
12 qui Suriae praeerat, deducere iuvenem ripam ad Euphratis. ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque aut ignavos pax in aequo tenet. ac tamen quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, cura provisu perinde agere ac si hostis ingrueret: ita dignum maioribus suis et familia Cassia per illas quoque gentes celebrata. igitur excitis quorum de sententia petitus rex, positisque castris apud Zeugma, unde maxime pervius amnis, postquem illustres Parthi rexque Arabum Acbarus advenerat, monet Meherdaten barbarorum impetus acres cunctatione lan-

ignata *, tacente Vct.* sic ed pr et mss apud Broterium. pro quo Puteolanus *ignoratiora* dedit, quod in omnibus est usque ad Lipsium, qui *ignara* recte restituit. G *ignorantiora*. Ern.

1. *tanto toleratiora capesseret*] fluctus hic interpretes movent in simpulo. v. Obs. 1 14. Gron. sic e Ma dedit Pichena. veteres edd omnes *tolerantiora*. *toleratiora* sunt graviora. nam ut Graeci τὸ πάσχειν etiam de rebus bonis dicunt, sic *tolerari* dici possunt etiam grata et bona. sic *vita tolerari* dicitur saepe nulla molestiae significatione adiuncta. possis etiam sic capere, eas virtutes tolerabilius reddere regium imperium. sed non est necesse. frustra viri docti tentarunt corrigere *laetiora*, *gratiora*. Ern.

2. *ac tamen*] ed pr *at tamen*. Rhenano quoque *ac tamen* suspectum, quod omnes a Puteolano habent. mox ed pr *posthac;* ceterum totus locus sic, ut nunc editur, ibidem expressus est. ceterae edd omnes ad Pichenam *velit datam. post haec — ad Euphratis iubet*. Ern.

7. *ceteros praeminebat*] V *ceteris praeerat*. accipio. Lips. ita etiam ed pr. et est sane exquisitius dictum; nec dubitarem restituere, nisi suspicio superesset id repetitum a librario e praecedentibus. *praeeminebat* ceteri omnes; nisi quod Gronovianae et Ryckius *praeminebat*, quod secutus sum, quia sic omnes veteres edd c. 33, et supra aliquoties Ma. post dedi *aut* e BMa et ed pr pro *ac*, quod ceteri habent omnes, nisi quod etiam Rhenanus sic volebat non parentibus operis. *ac* sequente vocali inusitatum veteribus fuisse saepe monuere viri docti. Ern.

9. *attamen* vulgo.

10. *exercere*] veteres *exercitare*. Lips. sic et Ma, unde restituit Pichena. mox *ratus* abesse testatur IGronovius a Ma, nec in ed pr comparet; unde valde credibile fit id esse insititium. nec id ipsum, aut *ferens*, *dictitans*, intelligi alienum a Taciti stilo. Ern. B *ratus*, dein lacunam. lacunam etiam M¹. *Vct. *Cassia . . . . ꝑ illas*.*

12. *per illas quoque gentes*] ob Cassium illum, qui τυραννοκτόνος, cuius in Syria prospera res post cladem Crassi. Lips.

*13. *peritus* Vct.*

15. *Abbarus* solenne illis regibus nomen, ut Ptolemaeus Aegyptiis. V Acbarus semper scriptum, et Appiano Ἄκβαρος; in nummis anti-

guescere aut in perfidiam mutari: ita urgeret coepta. quod spretum fraude Acbari, qui iuvenem ignarum et summam fortunam in luxu ratum multos per dies attinuit apud oppidum Edessam. et vocante Carene promptasque res ostentante, si citi advenissent, non comminus Mesopotamiam sed flexu Armeniam petunt, id temporis importunam, quia hiems
13 occipiebat. exin nivibus et montibus fessi, postquam campos propinquabant, copiis Carenis adiunguntur, transmissoque amne Tigri permeant Adiabenos, quorum rex Izates societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta et magis fida inclinabat. sed capta in transitu urbs Ninos, vetustissima sedes Assyriae, [et Arbela] castellum insigne

quis Ἄβγαρος. Lips. B mox *Acbarus*, mox *Abbarus*. GMR constanter *Acbarus*. [Ma tamen *abbarus* c. 14] ed pr *Aebarus* vitio operarum pro *Acbarus*, ut A, unde id cum IGronovio recepi. Ryckius maluit *Abgarus* sequi, scripturam numorum, de quibus vide Spanhemium (de V. et P. N. t. 1 p. 126 et 534) qui acriter *Abgarus* defendit. Valesius ad Euseb. H. E. 1 13 utrumque rectum esse defendit, sed praefert Ἄγβαρος, *Acbarus* ob consensum Graecorum et Latinorum scriptorum. scilicet non quaeritur utrum sit per se rectius, sed utrum vulgo inter Graecos et Latinos tritius. Ern.

1. *ita urgueret*] Ma, *tacente Vct.* vulgo *itaque urgeret*. cf. c. 44 et 45.

4. *Carrhene*] IGronovius notat in Ma scribi sine aspiratione, semel [bis] uno *r*. ed pr semper *Carene*. sed ibi etiam infra [ut in Ma] *Parracis*, et in aliis quoque verbis una litera pro duplici. sic et G. Ern.

6. *petivit* Ma.

7. *occipiebat*] AR et ed pr *occupabat*. et sic placebat Mureto. ceterae edd *occipiebat*. Ern.

campis B. *Vct.*

8. *tramissoque* vulgo.

9. *Iuliates*] ita edidi ex meis libris. vulgo tamen *Hyliates*; et statim infra *Ezates*, etiam in mss. scito verum nomen esse *Iazates*. ita enim appellatur constanter Iosepho 20 2 3, ubi et historia omnis explicita de origine huius regis et progressu. narrat autem Iosephus Iudaicae religionis eum et matrem Helenam fuisse; multaque alia, quae operae sit legere. Lips. *Iuliates* Ma et ed pr, et mox *Ezates*, ut BG. mox eadem *per occulta et magis fida*, ut post Rhenanus dedit e B, cum intermediae edd dedissent *occultam et m. fidam*. Ern. B *Yliates*.

11. *in transitu* est, dum eas regiones transeunt. de Nino porro ne dubites, quam funditus a Cyaxare et Nabuchodonosore deletam scimus: instaurata post videtur, sed ut ad pristinam magnitudinem non rediret. sic videtur cum aliis, tum Cellario G. A. t. 2 p. 660. Ern. v. intpp ad Lucian. Contemplant. 23.

12. *castellum insigne fama*] attentum lectorem non fallet vitium. quid enim? an Ninon castellum vocat, quam paullo ante urbem? et utrumne apud Ninon postremum Darii cum Alexandro proelium fuit? imo haud procul Arbela, apud pagum Gaugamela. inseruerim ergo vocem, *sedes Assyriae, et Arbela castellum insigne fama;* aut certe, si satis sit id intelligi, addita copula, *sedes Assyriae et castellum*. Lips. Ryckius ex A recepit *et Arbela*, c. i. f. sed illum codicem interpolatum non uno loco contendit IGronovius, nec probat Ryckii factum. Pichena posteriorem Lipsii coniecturam recepit. ego vitium esse in h. l. non ambigam. nam potuit quidem Taci-

fama, quod postremo inter Dareum atque Alexandrum praelio Persarum illic opes conciderant. interea Gotarzes, apud montem cui nomen Sambulos, vota dis loci suscipiebat, praecipua religione Herculi; qui tempore stato per quietem monet sacerdotes ut templum iuxta equos venatui adornatos sistant. equi ubi pharetras telis onustas accepere, per saltus vagi nocte demum vacuis pharetris multo cum anhelitu redeunt. rursus deus, qua silvas pererraverit, nocturno visu demon-
14 strat, reperiunturque fusae passim ferae. ceterum Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Corma pro munimento uti, et quanquam per insectationes et nuntios ad praelium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et missis corruptoribus exuendam ad fidem hostes emercari. ex quis Izates Adiabeno, mox Acbarus Arabum cum exercitu abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est barbaros malle Roma petere reges quam habere. at Meherdates va-

tus periphrasi uti; sed tum debuit dicere *c. i. f. ad quod — Persarum opes conciderunt*, non sic ut est in vulgatis. nunc clarum est nomen loci praecessisse, de quo aliquid addat, ut ante de Nino. itaque recepi lectionem codicis A. unde Gronovius didicerit praeclaram urbem fuisse, nescio: Curtius *vicum* appellat. Ern.

3. *sanbulos* Ma, *tacente Vct.*

4. *Herculis*] BGMO et edd Puteolani Rivii *Herculi* *, tacente Vct* quod non spernendum, i. e. sed maxime vota suscepit Herculi. ed pr etiam *praecipuae*, [Ma *praecipue*.] vulgati sensus: sed maxima religione ibi Hercules colitur. mox *stato* e Ma Pichena: veteres edd *statuto*. illud verum esse Latinitas docet, estque et in aliis mss apud Broterium. Ern.

6. V *telis omissis onustas*, nec scio quid voce ea faciam. forte *telis omnigenis onustas*. Lips. sic et ed pr. Acidalius coniiciebat *missilibus*. credo vitiosam et veram scripturam a librario fuisse coniunctam, quod vitiose scriptum delere nollet. nam *omissus et onustus* confundi possunt. ante pro *ubi* GO *ut*. Ern.

8. *qua silvas pererraverit*] vulgo 102 e codice Herbipolensi laudat *quas silvas pererraverint*. Ma lectionem reposuit Pichena. *pererraverit* ed pr et G. Ern.

14. *mox Acbarus Arabum, cum exercitu*] Pichena coniicit *et rex Abbarus Arabum c. ex.* et tantum de Arabum exercitu intelligi, cum Izates privatus fuerit nec copias adduxerit. haec non excidissent viro praestantissimo, si Iosephum et Zonaram inspexisset; aut animadvertisset c. 12 legendum: *Adiabenos, quorum rex Izates.* intelligo tamen esse in hac narratione, quo aliquis acutum videns facile offendatur; eique hoc remedii censeo, ut scribamus: *ex quis Izates Adiabeno, mox Abbarus Arabum cum exercitu, abscedunt.* si non dixisset supra c. 12 *rexque Arabum Abbarus*, admitterem Farnesianum, tanquam Izati nunc eum titulum temperasset apponere, quia c. 13 dederat. sed quum superius utrumque regem appellasset, fatua hic ea mentio in altero. non minus fatuum *Izates Adiabenus*, tanquam id antea non percepissemus. nihil commodius quam *Adiabeno*, ut intelligas ex proximo *cum exercitu*. Gron. placet Ryckio et mihi. Ern.

16. *Roma*] Schegkius ad Vell. 2 102

lidis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspecta, quod unum [erat] reliquum, rem in casum dare praelioque experiri statuit. nec detrectavit pugnam Gotarzes deminutis hostibus ferox. concursumque magna caede et ambiguo eventu, donec Carenem profligatis obversis longius evectum integer a tergo globus circumveniret. tum omni spe perdita Meherdates, promissa Parrhacis paterni clientis secutus, dolo eius vincitur traditurque victori. atque ille non propinquum neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum increpans, auribus decisis vivere iubet, ostentui clementiae suae et in nos dehonestamento. dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones Medos tum praesidens. nulla huic prospera aut adversa quis memoraretur: brevi et inglorio imperio perfunctus est, resque Parthorum in filium eius Vologesen translatae.

15 At Mithridates Bosporanus amissis opibus vagus, postquam Didium ducem Romanum roburque exercitus abisse cognoverat, relictos in novo regno Cotyn iuventa rudem et paucas cohortium cum Iulio Aquila equite Romano, spretis utrisque concire nationes, illicere perfugas; postremo exercitu coacto regem Dandaridarum exturbat imperioque eius potitur. quae ubi cognita et iam iamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines Siracorum rex hostilia resumpserat, externas et ipsi gra-

Romam; idque probat et exemplis illustrat. adde Burm. ad Ovid. Met. 7 296. et sic plane exhibent G et ed pr. mox BG et ed pr, Rhenani, Aldi, Gryphii non habent *erat.* Ern.

5. *Carrhenen* vulgo.

12. *Medos tum praesidens*] ita e Ma *Vct tacente* edidit Pichena; quam constructionem supra vidimus 3 39, 4 5. editi ante Pichenam omnes *Medis.* Ern.

16. Dio Mithridatem quemdam nominat prolem magni illius; cui Claudius regnum Bospori largitus sit, 60 8. sed is alius debet fuisse ab isto. Lips. *bosphoranus* Ma, et c. 63 *bosphorianoque.* mox, ut c. 35 et 14 11, vulgo *posteaquam.* *de his Vct tacet, sed *postquam* ed pr.*

22. *et iam iamque Bosp. invasurus habebatur*] sic omnes editi, nisi quod ed pr *ianuamque* vitiose pro *iamiamque*, et *invasurum.* Rhenanus dicit se delevisse *et iam* [cum B], et pro *habebatur* scripsisse *videbatur.* sed operae vulgatum dedere; quod non tentandum est. *invasurus habebatur* pro erat, dicebatur. Virgilius 12 134: *tumulus qui nunc Albanus habetur.* noster infra c. 23: *iure quo Sicilia haberetur* i. e. *esset.* mox bene Pichena dedit *diffisi* e lectione Ma *diffisis;* quod est etiam in ed pr. *Vct tacet.* ceteri *diffisus.* Ern.

24. *Soracorum*] F *Siracusorum.* vera scriptura *Siracorum.* nam et a Strabone in 11 p. 506 τὰ τῶν Σιράκων φῦλα dicuntur. populi

tias quaesivere missis legatis ad Eunonen, qui Adorsorum
genti praecellebat. nec fuit in arduo societas potentiam Ro-
manam adversus rebellem Mithridaten ostentantibus. igitur
pepigere, equestribus praeliis Eunones certaret, obsidia ur-
16 bium Romani capesserent. tunc composito agmine incedunt;
cuius frontem et terga Adorsi, media cohortes et Bosporani
tutabantur nostris in armis. sic pulsus hostis, ventumque
Sozam oppidum Dandaricae, quod desertum a Mithridate
ob ambiguos popularium animos obtineri relicto ibi praesidio
visum. exin in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pan-
dam circumveniunt urbem Uspen, editam loco et moenibus
ac fossis munitam, nisi quod moenia non saxo sed cratibus
et vimentis, ac media humo, adversum irrumpentes invalida
erant; eductaeque altius turres facibus atque hastis turba-
bant obsessos. ac ni praelium nox diremisset, coepta pa-
17 trataque expugnatio eundem intra diem foret. postero mi-
sere legatos, veniam liberis corporibus orantes: servitii de-
cem milia offerebant. quod aspernati sunt victores, quia
trucidare deditos saevum, tantam multitudinem custodia cin-
gere arduum: belli potius iure caderent. datumque militi-

sunt ad Caucasum. Lips. *Syracusorum* etiam GMR et ed pr, Puteolanus, *Syracusarum* Alciatus. *Soracorum* primus dedit Rhenanus. infra GMa et ed pr *Seracos*. *Vct *Siracos*.* Ryckius recepit *Siracorum*. initium eius vocis certe desiderant scripti. sed scriptura mss potest etiam facta esse e *Siracenorum* vel *Seracenorum*. nam Ptolemaeus 5 9 vocat Σηρακηνοὺς, et scriptura Strabonis 11 p. 492 Σειρακούς. Ern.

1. *Adorsorum genti*] Straboni Plinio Ptolemaeo hi populi dicti *Aorsi*, inter Scythas. Lips. quod recepit Ryckius. Ern.

5. *tum* vulgo. ita etiam c. 36.

7. *nostris in armis*] aliter exaudio quam vulgus. i. e. nostri in lateribus erant et ad armos. nec enim solos Romanos in armis fuisse censendum, sed cum Aorsi in fronte agminis et tergo essent, in medio Bosporani, Romanos latera tutatos esse. nisi tamen legendum, *nostris armis*, ut dicat Bosporanos Romano ritu instructos armatosque; quod malo. Lips. posterius verum puto. mox *Sozam* Ma et ed pr. sed ceteri *Soza*. *Vct tacet.* item *Dandaricae*, quod se correxisse pro *Dandaridae* dicit Rhenanus, est in ed pr. Ern. B *nostri in armis*.

12. *cratibus iunctis*] V *cratibus et vimentis*, probo. Lips. sic et AMR. [immo Ma *gratibus et vimentibus*: *Vct *cr. et uimtis**] ed pr transpositis vitiose, ut alibi, literis *iumentis*. B *cratibus ac vimentis*. *iunctis*, quod est in ed Puteolani et Rivii, factum e *vinctis*, quod est in G, ut ante *iumentis* et *vimentis*. v. ad 11 31. *vinctis* autem natum est e glossa. Broterius edidit *cratibus revinctis*, per coniecturam: *vimentis* improbat, quia nuspiam id verbum apud Latinos occurrit. *media humo* illustrabit Caesar B. G. 7 23. Ern.

16. *postremo* *G* Ma.

20. *ut belli potius iure caderent*] haec verba pendent ab *aspernati sunt*. Acidalius autem malebat trans-

bus, qui scalis evaserant, signum caedis. excidio Uspensium metus ceteris iniectus, nihil tutum ratis, cum arma, munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes iuxta perrumperentur. igitur Zorsines, diu pensitato Mithridatisne rebus extremis an patrio regno consuleret, postquam praevaluit gentilis utilitas, datis obsidibus apud effigiem Caesaris procubuit, magna gloria exercitus Romani, quem incruentum et victorem tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. sed in regressu dispar fortuna fuit, quia navium quasdam, quae mari remeabant, in littora Taurorum delatas circumvenere barbari, praefecto cohortis et plerisque cen-
18 turionum interfectis. interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat cuius misericordiam experiretur. frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur: Romanorum nemo id auctoritatis aderat ut promissa eius magni penderentur. ad Eunonen convertit, propriis odiis non infensum et recens coniuncta nobiscum amicitia validum. igitur cultu vultuque quam maxime ad praesentem fortunam comparato regiam ingreditur, genibusque eius provolutus "Mithridates" inquit "terra marique Romanis per tot annos quaesitus sponte adsum. utere, ut voles, prole magni Achae-
19 menis, quod mihi solum hostes non abstulerunt." at Eu-

ponere post *signum caedis.* non absurda coniectura. forte tamen *ut* delendum, quod etiam hic propter frequentiam τοῦ *u* ingratum est. *belli potius iure caderent* multo fortius et efficacius erit, et ita Tacitus aliis quoque locis. mox pro *perrumperentur* vitiose [B et] edd veteres *prorumperentur* usque ad Rhenanum. Ern.

8. *aufuisse* Ma. cf. 15 16. *Vct tacet.*

11. *centurionum*] a Rhenano est, ex emendatione, ut ait, codicis B. nam mei mss, itemque editiones antiquae, *plerisque consularium* [ut ARG], quidam *consiliarium* [, ut Ma]. verum puto *auxiliarium.* nam praeit de praefecto cohortis. Lips. *centurionum* verum esse puto. magnae semper cladis signum apud historicos interitus multorum centurionum. infra c. 28: *praefectus tamen et octo centuriones cecidere.* sic alibi. Pichenae coniectura est *classicorum* vel *classiariorum*, NHeinsii *commanipularium*, IGronovii *contubernalium.* mox ed pr *id auctoritatis;* item Puteolanus et G pro quo temere Beroaldus et Alciatus *eius auctor.* restituit verum Rhenanus. Ern.

16. *infensum*] Franciscus Modius e Rodolphi Agricolae codice negationem inserit, *non infensum.* quod approbo. non enim Eunones a se Mithridatem oderat, sed in gratiam aspectumque Romanorum. Lips. idem placet Gronovio, vel *nullis*; cuius notam contra Salinerii ineptias omisi. ceterum malui prius exhibere cum Ryckio, quod est in ms, quam *nullis* cum Freinshemio de mera coniectura, etsi nixa loco Taciti 15 64: *nullo proprio in Paullinam odio.* IGronovius dedit *inoffensum.* mox G *maxime* sine *quam.* Ern.

nones claritudine viri, mutatione rerum et prece haud degeneri permotus, adlevat supplicem, laudatque quod gentem Adorsorum, quod suam dextram petendae veniae delegerit. simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit, populi Romani imperatoribus magnarumque nationum regibus primam ex similitudine fortunae amicitiam, sibi et Claudio etiam communionem victoriae esse. bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur. sic Zorsini victo nihil ereptum. pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam, non regnum precari, sed ne triumpharetur neve poenas ca-
20 pite expenderet. at Claudius, quanquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis an repetere armis rectius foret. huc dolor iniuriarum et libido vindictae adigebat. sed disserebatur contra suscipi bellum avio itinere, importuoso mari; ad hoc reges feroces, vagos populos, solum frugum egens; tum taedium ex mora,

2. *permotus*] scripsisse se, uti ante, *permotus* Rhenanus ait. at ita iam ed pr. *promotus* est in ed Puteolani, vitio operarum, ut opinor, quod servat Rivius. ed pr etiam *degeneri* [cum AMa]. mox frustra Rhenanus *quod* deleri volebat. Ern.

3. *advorsorum* Ma. mox vulgo *dexteram.*

5. *magnarum nationum* Ma.

7. *etiam communionem*] sic BGMa, ed pr, Puteolanus, Rivius. ceterae *ex communione*, ad Pichenam usque. illud Taciti stilo convenientius ob varietatem constructionis, qua delectatur. Ern.

8. *transigantur*] mihi multo potius *transigatur*, in quo intelligo *res*, *controversia*, *id quod bello quaeritur.* sic H. 3 46: *affuit, ut saepe alias, fortuna populi Romani, quae Mucianum viresque Orientis illuc tulit; et quod Cremonae interim transegimus.* annon hic quoque verbum absolute ponitur? numquid autem conventio utriusque partis consensu inita accipienda est? non secus in Agricola 34: *transigite cum expeditionibus; imponite quinquaginta annis magnum diem.* Gron. sic et BGMa et ed pr; idque restituit Rhenanus, cum *transigantur* dedissent Puteolanus Rivius Beroaldus *Vct tacente* Alciatus; idque frustra defendit Freinshemius. ceterum etiam *bellum transigi* recte dicitur, nec de eo dubitandum erat. noster H. 2 38: *singulis veluti ictibus transacta sunt bella.* Livius 9 12: *transigere cum Publilio certamen*, quod tuetur Drakenborchius. Ern.

10. *non regnum*] sic GMa, quod ut elegantius et stilo Taciti congruum recepi. alii *neque regnum.* secutus est Broterius rationem nostram. Ern. *Vct tacet.*

11. *expenderet*] F *exciperet.* at de more ipso plectendi in carcere triumphatos duces suadeo omnino legas Fabrum Semestr. 2 3. Lips. A *exciperet*, unde Ryckii amicus coniiciebat *exigerent.* Ern.

at] sic Gronovius e Ma. idem est in BG et ed pr. ceteri libri *atque.* Ern.

13. *hinc*] forte *huc.* Lips. recte. mox ed pr *adiacebat.* post eadem *ad hoc*, ut Rhenanus (e B) dedit. sic G. Ern.

16. *populos*] G corruptissime *pulsos.* mox melius *periculum.* Ern.

pericula ex properantia, modicam victoribus laudem, ac multum infamiae, si pellerentur. quin arriperet oblata et servaret exsulem; cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore. his permotus scripsit Eunoni meritum quidem novissima exempla Mithridaten, nec sibi vim ad exsequendum deesse: verum ita maioribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum. nam triumphos de populis regnisque integris acquiri.
21 traditus posthac Mithridates, vectusque Romam per Iunium Cilonem procuratorem Ponti, ferocius quam pro fortuna disseruisse apud Caesarem ferebatur, elataque vox eius in vulgum hisce verbis "non sum remissus ad te, sed reversus: vel si non credis, dimitte et quaere." vultu quoque interrito permansit, cum rostra iuxta, custodibus circumdatus, visui populo praeberetur. consularia insignia Ciloni, Aquilae praetoria decernuntur.

22 Isdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliae infensa, quod secum de matrimonio principis certavisset, molitur crimina et accusatorem, qui obiiceret Chaldaeos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii simulacrum super nuptiis imperatoris. exin Claudius inaudita rea multa de claritudine eius apud senatum praefatus, sorore Lucii Volusii

3. *cui*] GM[a] et ed pr *quin. cui* verum est. ante ed pr *pelleretur*. Ern.

6. *quanta pervicacia in hostem*] a Mureto est, qui ingeniose veram lectionem pervidit. nam vulgo erat *quantalibet pertinacia in hoc tentata b. pervicacia* autem in V scriptum. Lips. M[a] et ed pr *quanta pervicacia in hoc tentata. pervicacia* pro constantia in bonam partem non semel est apud nostrum. Ern. *quanta pervicacia in hoc tempta* B.

9. *post haec* vulgo.

10. *Colonem*] hic et infra emendo *Cilonem*. Dio auctor 60 33, faceta narratione inserta super hoc homine. praefuerat Bithynis, inquit, (nam Bithynia adiuncta, ut opinor, Ponticae administrationi) et praefuerat nequiter, avare. questi Bithyni apud Claudium sunt, poposceruntque poenas. cum parum intellexisset Claudius in turba strepituque adstantium quid dixissent Bithyni, alios interrogat. ibi Narcissus pronus in Cilonem, audaci mendacio edidit gratias eos agere Ciloni. tum ille: praesit ergo eis alterum biennium. dicitur autem Dioni *Ἰούνιος Κίλων*. et firmat Velius Longus (ap. Putsch. p. 2234). *Cilones*, ait, *vocantur homines angusti capitis et longi; chilones a brevioribus labiis dicti*. Glossae: *cilo προκέφαλος*. Declamator in Sallustium c. 6 pro hominibus nequam improbisque accepit: *quidquid impudicorum, cilonum, parricidarum, sacrilegorum, debitorum in tota urbe fuit*. vide Festum in *Chilo* et *Cilo*. Lips.

22. *Volusii*] de cuius gentis nobilitate Rutilius in Itiner. 169: *qui Volusi antiquo derivat stemmate nomen, et reges Rutulos teste Marone refert*. Lips.

genitam, maiorem ei patruum Cottam Messalinum esse, Memmio quondam Regulo nuptam (nam de Gai Caesaris nuptiis consulto reticebat), addidit perniciosa in rem publicam consilia, et materiem sceleri detrahendam: proin publicatis bonis cederet Italia. ita quinquagies sestertium ex opibus immensis exsuli relictum. et Calpurnia illustris femina pervertitur, quia formam eius laudaverat princeps, nulla libidine, sed fortuito sermone; unde vis Agrippinae citra ultima stetit. in Lolliam mittitur tribunus, a quo ad mortem adigeretur. damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus accusantibus Bithynis.
23 Galliae Narbonensi ob egregiam in patres reverentiam datum ut senatoribus eius provinciae

2. *Memmio quondam Regulo*] vide Suet. in Caio 25, itemque Dionem 59 12. statim vox *nuptiis* abest F codici; et illaesa sententia potest. Lips. *Vct *Messalinam*.*

4. *sceleri*] ed pr *celeriter*. *materiem* primus Rhenanus dedit [e B]. mox Acidalius putat *ita* incongruum, legique vult *at*, vel expungendum. frustra. sensus est: his dictis senatus motus decrevit exsilium et publicationem bonorum, sed ut quinquagies relinqueretur e bonis. de divitiis Lolliae Plinius 9 58. Ern.

8. *vis*] *irex* Ma. *Vct *ivet*.*

10. *Cadius*] male ego olim *Claudius*; male vir doctus, in re nummaria, *Cordius* restituit. est ille de quo H. 1 77: *redditus Cadio Rufo, Pedio Blaeso senatorius locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant.* si mutamus, legerem *Tadius*. Lips. firmant *Cadius* numi ap. Pellerinum in numis urbium t. 3 p. 227. R *Claudius*, A *Coelius*. vir doctus apud Ryckium *Canius* e Martial. 3 20. mox pro *patres* ed pr *partes*, solenni etiam in scriptis confusione. Ern.

11. *narbonensis* Ma. *Vct tacet.*

12. *ut senatoribus*] libera republica liberum senatoribus peregrinari etiam rei privatae caussa. id tantum excogitatum, ut legatio libera peteretur a senatu sumereturque, quo maiori abessent cum dignitate. Cicero saepe. at lapsa republica in servitutem senatoribus etiam adempta haec libertas. Augustus id instituit imperio firmando, et ne quis illustriorum commeare ad exercitus aut conciliare milites provincialesve posset. Dio eleganter 52 42: *προσαπεῖπε πᾶσι τοῖς βουλεύουσι μὴ ἐκδημεῖν ἔξω τῆς Ἰταλίας, ἂν μὴ αὐτός τινι κελεύσῃ ἢ καὶ ἐπιτρέψῃ. καὶ τοῦτο καὶ δεῦρο ἀεὶ φυλάσσεται.* quamquam praeivisse ad hoc factum Augusto Iulius videtur, *qui sanxit ne quis senatoris filius nisi contubernalis aut comes magistratus peregre proficisceretur*, ait Suetonius 42. ubi libido mihi legendi *ne quis senator senatorisve filius*. si enim filiis interdictum, maior ratio ut senatoribus ipsis. in usu autem ut commeatus peregrinandi a Caesare ac senatu peterentur. Suet. Cal. 29: *praetorium virum ex secessu Anticyrae propagari sibi commeatum saepius desiderantem, cum mandasset interimi;* quo loco reiecta vocula scripserim *praetorium virum secessu Ant.* sed Claudius a se solo id peti primus instituit. Suetonius 23 subobscure: *commeatus a senatu peti solitos sui beneficii fecit.* cui lucem do ex Dione 60 25: *τοῖς δ' οὖν*, inquit, *αἰτουμένοις ὥστε ἔξω τῆς Ἰταλίας ἀποδημῆσαι ἐφίει μὲν καὶ καθ' ἑαυτὸν ἄνευ τῆς βουλῆς, τοῦ γε μὴν καὶ νόμῳ τινὶ αὐτῷ δοκεῖν ποιεῖν, δόγμα γενέσθαι ἐκέλευσε.* vide et l. 22. D. ad municipalem.

non exquisita principis sententia, iure quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret. Ituraeique et Iudaei defunctis regibus, Sohaemo atque Agrippa, provinciae Suriae additi. Salutis augurium quinque et viginti annis omissum repeti ac deinde continuari placitum. et pomerium urbis auxit Caesar, more prisco, quo iis qui protulere imperium etiam terminos urbis propagare datur. nec tamen duces Romani, quanquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi Lucius Sulla

atque in primis Cassiodorum; apud quem expressa formula ipsa dandi huius per principem commeatus, Variar. 3 ep. 21. Augustus tamen in hoc decreto suo Siciliam exceperat; sicut nunc Claudius Narbonensem, quia utraque provincia vicina et quasi suburbana. Dio 52 42: *πλὴν γὰρ ὅτι ἔς τε τὴν Σικελίαν καὶ ἐς τὴν Γαλατίαν τὴν περὶ Νάρβωνα, οὐδαμόσε ἄλλοσε βουλευτῇ ἀποδημῆσαι ἔξεστιν.* ad hoc Claudianum interdictum respexit Suidas, etsi id paullo aliter effert, in *Κλαύδιος.* ait *νόμον προὔθηκε μὴ δύνασθαι βουλευτὴν ὑπὲρ ἑπτὰ σημεῖα τῆς πόλεως ὁδεύειν χωρὶς τῆς τοῦ βασιλέως κελεύσεως.* Lips.

3. *Sohemo atque Agrippa*] quorum ille Arabum Ituraeorum, hic Iudaeae rex. Sohemus autem scribendum, aut certe Soaemus ex Dione, non Sohennius, ut editiones vulgatae. Dio de Caligula 59 12: *ἐν δὲ τούτῳ, Σοαίμῳ τὴν τῶν Ἰτυραίων τῶν Ἀράβων καὶ Πολέμωνι τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ψηφισαμένης δὴ τῆς βουλῆς ἐχαρίσατο.* de Agrippa et mutatione secuta vide Iosephum 19 8 9, qui tamen nihil aperte de contributione Iudaeorum in Syros. immo vero etiam nunc, ut ante, praesides suos sive procuratores habebant; qui adspiciebant quidem legatum Syriae, sed non assidue audiebant. quin et Agrippa iunior rex etiam fuit, patre defuncto. quomodo igitur *provinciae Syriae additi* noviter, cogitandum sit aut a peritioribus rogitandum. Lips. ed pr *Sohema,* vitiose in terminatione. Ern. *solicmo* *Vct *sohemo** Ma, et 13 7 *sohoemo*, H. 2 81 *sohaemus*, 5 1 *sohemus.*

4. *Salutis augurium*] quod e tenebris primus eruit Politianus, quem licet legas Miscell. c. 13, Dionem 37 24 et 51 20; Festum in voce *maximus praetor.* sed numerus in Tacito satin verus? delibero. nam suprema mentio capti huius augurii apud Dionem 51 20 est a. u. 725, cum et Ianus item ab Augusto clusus. atqui ab eo die ad hunc 802 u. a. non 25, uti hic scriptum, sed 77 intersunt anni. ut ergo verus iustusque hic numerus sit, a Tiberio repetitum id augurium necesse est Cornelio Cethego, Visellio Varrone coss. a. u. 777. Lips. adde interpr. ad Suet. Aug. 31, Cic. de Div. 1 47. *augurium* autem pro omine dicitur; de quo v. Burm. ad Suet. Aug. 95. Ern.

5. *pomerium urbis*] idque lapis etiam nunc testatur Claudiani aevi, Romae (ap. Grut. p. 196) *Ti. Claudius Drusi f. Caisar Aug. Germanicus, pont. max, trib. pot.* VIIII, *imp.* XVI, COSS. IIII, *censor, p. p, auctis populi Romani finibus pomerium* AMPLIAℲIT TERMINAℲITQ. auxit post Britanniam Romano imperio adiectam. Lips. apud Gruterum est etiam altera inscriptio p. 1078 10, pertinens ad pomerium ab Augusto prolatum. *C. Marcius L. f. L. n. Censorinus et. C. Asinius C. f. Gallus cos. ex s. c. fin. pomer. termin.* in G non est *urbis*; et quoniam in inscriptionibus allatis et aliis auctorum Latinorum locis pomerium simpliciter dicitur, ut apud Cic. N. D. 2 4, Liv. 1 44, et c. 24 nostrum, id verbum et hic sustuli. Ern.

8. *nisi LSulla*] non defendo te, Corneli: erras. etiam CCaesar an-

24 et divus Augustus. regum in eo ambitio vel gloria varie vulgata. sed initium condendi, et quod pomerium Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. igitur a foro boario, ubi aereum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. inde certis spatiis interiecti lapides, per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad curias veteres, tum ad sacellum Larum; forumque Romanum et Capitolium non a Romulo sed a Tito Tatio additum urbi credidere. mox pro fortuna pomerium auctum. et quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu et publicis actis perscriptum,

xit interiectus inter eos duos. Agellius auctor 13 14. Dio 43 50: *ταῦτά τε ἐποίει καὶ νόμους εἰσέφερε, τό τε πωμήριον ἐπὶ πλεῖον ἐπεξήγαγε.* apud eumdem Antonius in laudatione Caesaris funebri 44 49: *ὃ καὶ τὸ πωμήριον αὐτῆς (τῆς πόλεως) ἐπαυξήσας.* Cicero ad Att. 13 20: *de urbe augenda quid sit promulgatum, non intellexi. id sane scire velim.* iuvat tamen aliquid nostrum, quod Suetonius, exactae in tabulis diligentiae, nihil huius in Iulio commemorat; et fortean concepta a Iulio res, perfecta demum ab Augusto. nam ille nugator apud Senecam de Brev. vit. 14 ridiculus, qui *Sullam ultimum Romanorum protulisse pomerium tradidit, quod numquam provinciali sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit.* vide, quae huc faciunt, apud Vopiscum in Aureliano 21. Lips. *silla* Ma hic et c. 32.

1. *regum in eo ambitio*] consule Onufrium in urbe Roma. Lips.

7. *lapides*] sunt *cippi pomerii*, quos Varro vocat L. L. 4 32, columellae positae pomerii designandi caussa. Ern.

palatii ad aram consii, mox curias Ma.

8. *curias veteres*] ita mss, et recte, Varro de L. L. l. c: *curiae duorum generum. nam et ubi curarent sacerdotes res divinas, ut curiae veteres; et ubi senatus humanas, ut curia Hostilia.* Festus: *novae curiae ad compitum Fabricium aedificatae, quod parum amplae veteres a Romulo factae.* Plautus Curc. 4 1 19: *sub veteribus ibi sunt qui dant quique accipiunt foenore.* Liv. 44 16: *aedes P. Africani pone veteres ad Vortumni signum laneasque* (scribe *lanienasque*) *et tabernas coniunctas in publicum emit.* Ovidius easdem intelligit Fast. 3 139: *ianua tunc regis posita viret arbore Phoebi: ante tuas fit idem, curia prisca, fores.* Lips. loca Plauti et Livii ad veteres tabernas pertinent, non ad curias veteres. Ern.

Larium] AGMa *Vct tacente* *larum*; idque exprimere voluerunt operae ed pr, quae habet *larem.* eius scripturae multa e libris scriptis exempla v. ap. Oudend. ad Suet. Dom. 17. intelliguntur autem *Lares publici.* porro Ryckius interpungit post *forum Romanum.* sic et alii voluere, ut quatuor anguli Romae ab initio quadratae explerentur. sed etiam Dionys. 2 50 forum numerat in partibus Tatio demum recepto additis, sed ab ipso et Romulo communiter, ut videtur. si placet post *for. R.* interpungi, legam deinde *at Capit.* Ern.

12. *perscriptum*] sic AGMR, ed pr, IGronovius, Ryckius. ceteri *praescriptum*, vitiose. verba illa in scriptis et editis olim saepe permutari notum est. G addit etiam *est.* Ern.

25 Gaio Antistio Marco Suillio consulibus adoptio in Domitium auctoritate Pallantis festinatur, qui obstrictus Agrippinae ut conciliator nuptiarum, et mox stupro eius illigatus, stimulabat Claudium consuleret rei publicae, Britannici pueritiam robore circumdaret. sic apud divum Augustum, quanquam nepotibus subnixum, viguisse privignos; a Tiberio super propriam stirpem Germanicum assumptum. se quoque accingeret iuvene partem curarum capessituro. his evictus biennio maiorem natu Domitium filio anteponit, habita apud senatum oratione in eundem quem a liberto acceperat modum. adnotabant periti nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso continuos

1. *adoptio in Domitium*] agnosce ergo, lector, et tolle librarii errorem (non enim ipsius Suetonii, puto) Neronis c. 7: *undecimo aetatis anno a Claudio adoptatus est, Annaeoque Senecae iam tunc senatori in disciplinam traditus.* adoptatus Nero XI aetatis anno? falsum, vel te iudice et indice, Suetoni. nam idem scribis XVII anno ad imperium eum pervenisse, quod et Tacitus et Dio adstruunt. atqui ab hoc die ad imperium anni intersunt non quinque. *duodecimo* ergo in Suetonio scribendum, si ratio quidem constatura est. LIPS. M[a] et ed pr *optio.* item G, qui et infra h. c. habet *orationem* pro *adoptionem.* paulo post ed pr *pueritiam robur circumdaret.* ERN.

8. *accingeret iuvene*] ed pr *accingeret: iuvenem p. c. capessiturum.* ERN. *iuvenem* etiam M[a]. *Vct tacet.*

9. *biennio*] Freinshemius corrigit *triennio* ex 13 6 et 15, ubi eodem fere tempore Neroni 17, Britannico 14 anni tribuuntur. Ryckius autem natalibus utriusque comparatis e Suet. Ner. 6 et Claud. 27 quatuor annis maiorem Neronem facit. Dodwellus denique Prael. Camden. 5 6 *quinquennio* corrigendum censet: primam vocis partem notis numeralibus scriptam fuisse, e v factum II, quem lapsum librariorum frequentem esse in libris scriptis; quod etiam pluribus locis ad Livium notavit Drakenborchius. si Tacitum sibi constare velimus, Freinshemius hic potius audiendus erit. mox G *habita ante ad senatum.* mox *eundem* videtur indicare in nulla parte immutatam a Claudio orationem: alias esse debebat *eum.* ERN.

10. *in* deest M[a].

11. *nullam antehac ad.*] atqui Tiberius Germanicum adoptavit, uti notum. excusabunt id curiosi, quod Tiberius iam e Claudiis migrarat in gentem Iuliam. LIPS.

12. *Atta Clauso*] secuti sumus spectatae fidei codicem V, qui disertim habet *Atto Cluso.* superius tamen aliena manu I addito, ut fieret *Attio.* ut mirer Vertranium scribere duos V *Accio Clauso* referre. sed ille quidem nobis imposuit: ego si fallo, tum mihi quivis oculos *istos suppositis eruito manibus.* facit a V in eadem bibliotheca vetus Suetonius, qui initio libri tertii *Atta Claudio* refert. et quidni probabile, cum Clausus recens e Sabinis esset, praenomen eum habuisse terminatione Sabinum? emendandus ita, me indice, Livius 2 16: *Atta Clausus, cui postea Appio Claudio Romae nomen fuit.* et 10 8: *principem nobilitatis vestrae, seu Attam Clausum seu Ap. Claudium vultis.* de Clauso manifeste post Virgilium Silius 17 33: *hic prisca ducens Clausorum ab origine nomen, Claudia.* et Ovidius in Fastis 4 305: *Claudia Quincta genus Clauso referebat ab alto.* LIPS. *Atto* M[a],

26 duravisse. ceterum actae principi grates, quaesitiore in Do-
mitium adulatione; rogataque lex qua in familiam Claudiam
et nomen Neronis transiret. augetur et Agrippina cogno-
mento Augustae. quibus patratis nemo adeo expers miseri-
cordiae fuit quem non Britannici fortunae maeror afficeret.
desolatus paulatim etiam servilibus ministeriis, intempestiva
novercae officia in ludibria vertebat, intelligens falsi. neque
enim segnem ei fuisse indolem ferunt, sive verum, seu pe-
27 riculis commendatus retinuit famam sine experimento. sed
Agrippina quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret,
in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos colo-
niamque deduci impetrat; cui nomen inditum e vocabulo

quod verum est. v. supra ad 4 9. ed pr, Rhenanus, Aldus *Appio.* Puteolanus, Beroaldus, Alciatus *Actio.* Ern.

1. *quaesitiore*] Pichena bene sic e M[a], ubi est *questiore.* ed pr *quaestore*, ut G; quod ex eodem ortum. a Puteolano ad Pichenam editum erat *exquisitiore.* Tacitus saepe simplici illo utitur, ut vel index docet. Ern.

2. *lex*] curiata apud pontifices. v. H. 1 15. mox tentor legere *fortuna moerore:* sed vulgatum etiam, quamquam durius, ferri potest. Ern.

6. *desolatus paullatim*] ita capio. Britannicus spoliatus exutusque paullatim non solum honestiore comitatu, sed etiam servulis, cum Agrippina eos quasi ad alia officia operasque avocaret. desolatus μονωθεὶς, solus relictus, uti 1 30: *Nonanus opperiendas Tiberii epistolas clamitaverat; mox desolatus aliorum discessione imminentem necessitatem sponte praevertit.* Lips. adde Gronov. Obs. 4 21. Ern.

intempestiva] sic correxi ex ed pr, deleta praepositione *per*, quam ceteri libri omnes habent. viri docti frustra quaerunt sensum commodum *per int. n. o.* referentes ad *desolatus.* tum sequentia nullum sic commodum sensum habent. at deleto *per*, omnia bene procedunt. noverca volebat officiosa videri, sed id faciebat inepte. itaque Britannicus intelligens fraudem, ridebat inepta officia. nihil clarius esse potest. mox *falsi* etiam est in BG et ed pr: sequentes usque ad Rhenanum *falli se.* post a G abest *ei* post *segnem;* quod placeret, nisi scirem, atque alibi exemplis positis monuissem, Tacitum id pronominis etiam praeter necessitatem et elegantiam ponere solere. Ern.

8. *sive verum, seu periculis*] desistite medici: nullum hic vulnus. sive, inquit, re vera non segnis illi indoles fuit; sive pericula, et ex periculis favor, hanc ei famam circumdederunt. alternans hic sermo per Tacito familiaris. 3 31: *longam et continuam absentiam paullatim meditans, sive ut amoto patre Drusus munia consulatus solus obiret.* 2 22: *de se nihil addidit metu invidiae, an ratus conscientiam factis satis esse.* et exempla obvia. Lips. recte. Livius 1 4: *seu ita rata, seu quia deus auctor culpae honestior.* B et ed pr bis habet *sive.* mox *retinuit* est pro *obtinuit.* *commendatus* sc. favori hominum, favorabilior factus. Ern.

12. *impetrat*] sic G, ed pr, Puteolani ceteraeque. in Lipsianas *imperat* vitio operarum irrepsisse puto; unde Freinshemio nota nata. Ern.

ex vocabulo ipsius] parum ἀναλόγως ergo vulgo Colonia Agrippina dicitur, etsi ita passim in Aethico et Itinerario Antonini: melius Agrippinensis aut Agrippinensium. etiam Claudia agnominata, fide la-

ipsius. ac forte acciderat ut eam gentem Rheno transgressam avus Agrippa in fidem acciperet.

Isdem temporibus in superiore Germania trepidatum adventu Chattorum latrocinia agitantium. deinde Lucius Pomponius legatus auxiliares Vangionas ac Nemetas, addito equite alario, monuit ut anteirent populatores vel dilapsis improvisi circumfunderentur. et secuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recens reversos praedaque per luxum usos et somno graves circumvenere. aucta laetitia, quod quosdam e clade Variana quadragesimum post annum servitio exeme-
28 rant. at qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti et aciem auso plus cladis faciunt, et praeda famaque onusti ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius

pidis, quem totum adscribamus ad gratiam celeberrimae urbis (ap. Grut. p. 436.) *M. Mario M. f. Stel. Titio Rufino cos. leg. leg. i. Miner. p. f. cur. col. Claud. Aug. Agrippinensium procos. prov. Siciliae cur. Amiternor. praet. tr. pl. q. prov. Macedon. sevir. turmar. eq. Rom. trib. laticl. leg. i. adiv. p. p.* IIIIviro *stlitibus iudic.* quo iure deducta colonia fuerit, Paullus lib. 2 D de censibus D. 50 15: *in Germania inferiore Agrippinenses iuris Italici sunt.* Lips. e Ma. *Vct abest *ex.**

2. *in fidem acc.*] quod factum credo Agrippa et LGallo coss. a. u. 717, ex Dione 48 49. Lips.

4. *Cattorum*] Muretus *Caucorum.* ed pr *Canthorum*, et mox c. 28 *Canthi.* nempe tum scribebant Catthi, ut est in ed Puteolani. hinc *Canthi* efficti. G *Cactorum:* at post *Cathi.* Ern. *advectu catthorum* Ma.

Parum cohaeret narratio. cui rei enim illud *deinde?* vereor ut exciderint ea quae de Sulpicii Galbae et PGabinii expeditione adversum Cattos Marsosque Dio narravit 60 8, quamquam ea gesta annis aliquot ante. Lips. Acidalius succurrebat corrigendo *proinde.* sed videtur hic lacuna esse. in ed pr punctum est post *deinde.* non moveret me, cum valde vitiosa et absurda saepe sit in hoc libro interpunctio: sed hic non de nihilo esse videtur, non modo rei caussa, sed etiam quia idem punctum in editione Puteolani Riviique expressum est, item in G. mox eadem ed pr *Vangionas*, ut BMa, ed Puteolani, Alciati, IGronovii. primus mutavit Rhenanus in *Vangiones*, sive operae. Ern. *Vct *dein.**

6. *monuit*] BGMa habent *monitos*; unde opinatur Rhenanus scribendum *addit, equite alario monito.* sane et ed pr *monito.* vulgatum est a Puteolano. vix aliquid certi dici posse arbitror propter suspicionem lacunae. sed monitum Pomponii non modo ad equites pertinuisse sed etiam pedites, patet e sequentibus. mox *dilapsis* BG, ed pr, Puteolanus, Rivius, Beroaldus, Alciatus, ut e Ma dedit Pichena. *delapsis* est a Rhenani editione. mox G *militis.* singularis etiam alibi pro plurali restitutus in hac voce. Ern.

11. XL *post annum*] iusta supputatio. clades illa enim accepta a. 763. Lips. *quadragesimum post* ed pr et sequentes usque ad Rhenanum, qui [e B] *post* praeposuit. restituit in locum e Ma Pichena. post *Taunum* se correxisse pro *Taurum* dicit Rhenanus. at sic iam ed pr. *Taurum* fluxit a Puteolano: sed est et in scriptis, velut G. de Tauno monte dictum est ad I 56. Ern.

cum legionibus opperiebatur, si Chatti cupidine ulciscendi casum pugnae praeberent. illi metu ne hinc Romanus inde Cherusci, cum quis aeternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem et obsides misere; decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae eius apud posteros, in quis carminum gloria praecellit.

29 Per idem tempus Vannius Suevis a Druso Caesare impositus pellitur regno, prima imperii aetate clarus acceptusque popularibus, mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. auctores fuere Vibillius Hermundurorum rex et Vangio ac Sido sorore Vannii geniti. nec Claudius, quanquam saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio perfugium promittens, si pelleretur; scripsitque Publio Atellio Histro, qui Pannoniam praesidebat, legionem ipsaque e provincia lecta auxilia pro ripa componeret, subsidio victis et terrorem adversus victores, ne fortuna elati nostram quo-

7. *Suevis*] non genti toti Suevorum, sed iis qui Maroboduum et Catualdam reges comitati erant; *qui a Druso, ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locati sunt, dato rege Vannio gentis Quadorum*, ait noster 2 63. Vannii regnum in parte describit Plinius 4 25: *campos et plana Iazyges Sarmatae, montes vero et saltus pulsi ab his Daci ad Pathissum amnem, a Moro* (nescio an corrig. *Maro*) *sive is Duria est, a Suevis regnoque Vanniano dirimens eos.* Lips.

9. *diuturnitatem*] lego *diuturnitate. mutans* pro mutatus, quod apparet ex mss. Varro: *in priore verbo graves prosodiae quae fuerunt, manent, reliquae mutant.* Lips. sic Ma et ed pr. *diuturnitatem* est a Puteolano. mox ed pr *Vibillius*; quod se in veteribus libris reperisse iam Muretus notavit, et ita ex AMa edidit Ryckius, probante IGronovio; quem nos sequimur. adde 2 63. *Inbillius* quomodo e *Vibillius* factum, intellige e nota ult. ad c. 16. sic ed pr hoc ipso capite *ius* pro *vis*. Ern.

12. *Sido*] ille ipse, qui postea in partibus Vespasiani. H. 3 5: *trahuntur in partes Sido atque Italicus reges Suevorum.* Lips.

14. *P Attilio Histro*] MV *Atellio*. in veteri inscriptione reperio hominem; quae sic habet fide Aldi (ap. Grut. p. 443): *Sex. Palpelio P. f. Vel. Histro. leg. Ti. Claudi Caesaris Aug. pro. cos. pr. tr. pl. Xvir. stl. iudic. tr. mil. leg. XIV Germanicae comiti Ti. Caesaris Aug. dato sub divo Aug.* quae si ad illum referenda, quod ego censeo, legendum hic *scripsitque Palpelio.* Lips. *Attellio histro* etiam AG et ed pr. *Attilio hystro* est a Puteolano. *Palpelio* placet Ryckio. Ern.

15. *Pannoniae praesidebat*] quidam scripti *Pannoniam*; nec raro ita noster. 4 5: *Galliae litus rostratae naves praesidebant.* iterumque: *litora oceani praesidebat.* Lips. sic Ma, unde restituit Pichena. de forma hac loquendi iam alibi monitum. Ern.

16. *componere* Ma.

17. *terrori*] ed pr *terrorem*; quod verum puto. Tacitus amat variare constructionem; et studium intempe-

que pacem turbarent. nam vis innumera Ligii aliaeque gentes adventabant, fama ditis regni, quod Vannius triginta per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, impar multitudini hostium; eoque castellis sese defensare bel-
30 lumque ducere statuerat. sed Iazyges obsidionis impatientes et proximos per campos vagi necessitudinem pugnae attulere, quia Ligius Hermundurusque illic ingruerant. igitur degressus castellis Vannius funditur praelio, quanquam rebus adversis, laudatus quod et pugnam manu capessiit et corpore adverso vulnera excepit. ceterum ad classem in Danubio opperientem perfugit. secuti mox clientes, et acceptis agris in Pannonia locati sunt. regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregia adversus nos fide, subiectis, suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationis, multa caritate, et maiore odio, postquam adepti sunt.

31 At in Britannia Publium Ostorium pro praetore turbidae res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus eo violentius quod novum ducem exercitu ignoto et coepta hieme

stivum conformandi sequentia praecedentibus saepe obfuit Tacito, ut aliquot iam locis vidimus. vide v. c. supra c. 19 extr. his scriptis inspicio notam IGronovii. ecce sic Ma. igitur recepi. contra G *tempore*. Ern.

2. XXX] legitima ratio esset 33 *per annos*. Lips.

8. *ingruerant*] sic GMa, ed pr, Puteolanus Beroaldus Alciatus. mutatum a Rhenano [e B] in *ingruebant*. restituit Pichena. item post *capessiit;* nisi quod Puteolanus Rivius Beroaldus Alciatus *capessuit* pro *capessivit*. frustra Rhenanus dedit *capessit;* quod est in G. Pichena illud restituit. Ern. *Vct *capesciit*.*

9. *degressus*] haud dubitanter ita rescripsi pro vulgato *digressus*. sic 4 49 pro *tumulis non digrediebantur* recte repositum *degrediebantur*. adde ibidem c. 74. Ern.

13. *et* videtur tollendum. Ern. *vagio ac sidio* Ma. *Vct tacet.*

14. *adversus nos*] ita Livius 5 35: *quamquam adversus Romanos nulla cis amicitia*. noster 3 29: *privignis cum vitrico levior necessitudo quam avo adversus nepotem*. at vulgo *apud nos fide* legeris, non latine. Lips. *adversus* etiam Ma et ed pr. paullo ante GMa et ed Puteolani *partivere*, ceteri *partiti sunt* ad Pichenam usque. illud verum, ductumque e Sall. Iug. 43 putat Ryckius, unde etiam Servius ad Aen. 1 198 *partiverant* laudat. sed ibi recte Cortius rescripsit *paraverunt*. saepe active *partire* dixit Plautus. paullo post arbitror legendum *dominationis*, ut 6 45: *dum dominationis apisceretur*. sed sic iam vir doctus apud Ryckium. Ern.

18. *brittania* Ma.

Ma *Vct tacente* *propraetore;* quod IGronovius recte recepit, valde huic formae favens. ceteri omnes scripti et editi *propraetorem*, praeter G, qui et ipse *propraetore* exhibet. hic quidem recipi nil vetat. Ern.

iturum obviam non rebantur. ille gnarus primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit, et caesis qui restiterant, disiectos consectatus, ne rursus conglobarentur infensaque et infida pax non duci non militi requiem permitteret, detrahere arma suspectis cunctaque castris Antonam et Sabrinam fluvios cohibere parat. quod primi Iceni abnuere, valida gens, nec praeliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant. hisque auctoribus circumiectae nationes locum pugnae delegere septum agresti aggere et aditu angusto, ne pervius equiti foret. ea munimenta dux Romanus, quanquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere adgreditur, et distributis cohortibus turmas quoque peditum ad munia accingit. tunc dato signo

3. *restiterant*] sic latinitas postulat. vulgati omnes vitiose *restiterunt;* quod nullo modo ferendum ultra. ferri etiam posset *resisterent*. adde ad c. 32, ubi Acidalius ne *coeptabant* quidem in tali constructione probabat, quod tamen facilius ferri potest. Ern.

5. aciem omnem habui ad hunc locum, nec quidquam pervidi. libri veteres *cunctisque castris.* forte: *detrahere arma suspectis cinctisque: castris Antonam ad Sabrinam* (Ptolemaeo est *Sabriana*) *fluvium cohibere parat.* sive, ut Agricola legebat, *iunctisque castris.* Antona sane civitas videtur, manetque hodie Northamptona, quasi dicas septemtrionalis Hammonis civitas. nam *ton* priscis Britannis semper civitas. olim divinavi *cinctosque castris, Antona et Sabrina fluviis*, eo sensu ut hostem vagum et metuentem pugnae partim castris partim fluminibus cingeret et ab effusa populatione arceret. sed ludimus aleam, in loco fortasse non pleno. Lips. Ma *cunctaque castris*, ed pr *cunctasque castris*, et mox *Sabnam.* ceteri ut est in textu. Pichena coniiciebat *cunctosque ultra A. et S.*, sensu probabili. *submovere* alias de hac re dicitur apud Suetonium. Camdenus, in Brit. p. 375, *Antonam* pro *Aufona* irrepsisse putabat, qui est fluvius hodie dictus *Avon*, cum *Sabrina* transversam insulam secans ita ut boreales partes petenti necessario alteruter sit transeundus; idque placebat etiam Cellario (G. A. t. 1 p. 323) et Broterio. *cunctosque* verum esse puto, ex lege disiunctionis: suspectis detraxit arma, omnes submovere et coercere fluminibus castellisque volebat. si *ultra* durior correctio videtur, possis etiam sic legere: *castris Aufona et Sabrina fluviis cohibere parat*, h. e. submovere ultra flumina illa, et dispositis idoneo loco castris coercere, ne transire fluvios et turbare provinciam et socios possent. Ern.

7. *concussa*] F *contusi.* Lips. sic et Ma et ed pr. ceterae edd ad Pichenam usque *concussa. contundere* verbum elegans pro frangere, debilitare, quo usus et Sall. Iug. 43: *nostrae opes contusae hostiumque auctae erant.* ubi similiter codices quidam *concussae.* v. ibi Cortium. Ern.

13. *turmas quoque peditum*] ego scio numquam turmas peditum dici; quod tamen libri omnes prae se ferunt. possit legi *turmas, quodque peditum.* addo Pichenam distinctione expedire, *turmas quoque, peditum ad munia accingit.* i. e. turmas equitum (qui immunes) iubet peditum officia fungi. Lips. frustra addidisset *quodque peditum*, cum cohortes iam nominasset. verum vidit Pichena. *peditum* pendet a *munia.*

perfringunt aggerem suisque claustris impeditos turbant. atque illi conscientia rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecere. qua pugna filius legati Marcus Osto-
32 rius servati civis decus meruit. ceterum clade Icenorum compositi qui bellum inter et pacem dubitabant; et ductus inde Cangos exercitus. vastati agri, praedae passim actae, non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. iamque ventum haud procul mari quod Hiberniam insulam aspectat, cum ortae apud Brigantas discordiae retraxere ducem, destinationis certum, ne nova moliretur nisi prioribus firmatis. et Brigantes quidem, paucis qui arma coeptabant interfectis, in reliquos data venia, resedere: Silurum gens non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret castrisque legionum premenda foret. id quo promptius veniret, colonia Camulodunum, va-

equites non uno loco apud Livium equis descendere et munia peditum praestare iubentur. mox pro *qua* G *contra*. Ern.

6. *Cangos*] promontorium *Καγγανῶν* etiam Ptolemaeus 2 3 in Britannia agnoscit. sed qui fuerint proprie hi populi, certant. ego hoc scio, vicinos Icenis fuisse et cum iis restituendos Caesari 5 21. corrupte enim ibi legas *Cenimagni Segontiaci Bibroci missis legationibus sese Caesari dediderunt*. nam Cenimagni nusquam lecti inter Britanniae gentes. divido, et scribo *Iceni*, *Cangi*. capio iudicem te, Guilielme Camdene, qui Britanniae tuae nebulas claro ingenii sole nuper illustrasti. Lips. GMV et ed pr *inde Cangos*; unde Pichena coniiciebat *inde in C.*, quod verum puto. etiam aliis locis librarii *inde* et *in* pro *inde in* dedere. v. Burm. ad Suet. Caes. 35 et ad Vesp. 5. [cf. Ernest. infra ad c. 51.] mox *iamque*, quod e Ma dedit Pichena, habet etiam G cum ed pr, idemque mox *Brigantas*. v. supra ad c. 27. sic c. 34 *Siluras*. Ern.

12. *coeptabant*] *forte coeptarant*, Acidalius. favet ed pr *coeperant*, quod est aut pro *ceperant* aut *coeptarant*. hoc malim. infra quoque idem liber *excoepissent*. adde ad c. 31. Ern.

13. *Silurum*] ita correxit Rhenanus. superiores edd *Sylurarum*. ed pr *Dilurum*, sed dein recte *Siluras*; nisi quod c. 38 *Siluas*, quod omnes libri habent 14 29. Ern. B *Siluarum*, Ma *silvarum* *,tacente Vct.*

15. *Camalodunum*] quod oppidum antea regum in eo tractu sedes. Dio 60 21 *Καμουλόδουνον τὸ τοῦ Κυνοβελλίνου βασίλειον* appellat. at Camalodunum lapidi prisco insculptum; eccisti (ap. Grut. p. 439): *censitor civium Romanorum coloniae Victricensis, quae est in Britannia Camaloduni.* duplex autem eo nomine oppidum, alterum in Brigantibus, alterum in Trinobantibus, colliges ex Ptolemaeo l. c. Plinioque 2 77. nescio an nomen illis a peculiari aliquo et indigena deo; cuius fortean mentio in hoc lapide (ap. Grut. p. 56) *Camulo. sanc. fortiss. sac. Ti. Claudius Ti. f. Quir. Tertius. mil. coh.* VII. *pr. 7. veri. l. d. d. d.* Lips. AGMO et edd veteres omnes *Camulodunum*; quod verum est, ut etiam scriptura Graeca docet. sic etiam Itiner. Anton. sed inscriptio a Lipsio allata et nummus antiquus *Camalodunum*, quod defendunt Camdenus p. 322 et Cellarius. hic quidem quid libri desiderent rescribi, quaeritur. Ern.

lida veteranorum manu, deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum.
33 itum inde in Siluras, super propriam ferociam Caractaci viribus confisos, quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores praemineret. sed tum astu locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque qui pacem nostram metuebant, novissimum casum experitur, sumpto ad praelium loco, ut aditus, abscessus, cuncta nobis importuna et suis in melius essent. tunc montibus arduis, et si qua

2. *imbuendis sociis ad officia legum*] veteranos eo deductos ait, a quibus et illi qui essent in armis repellerentur, et qui in ditione, legibus et imperiis Romanis adsuefierent, sub fascibus vivere addiscerent. Gron.

3. *Caractaci*] Dio 60 20 *Καταράκατον* nominat, alii *Catacratum*, Zonaras *Caratacum*. *Caradocum* vocasse videntur Britanni. certe etiam hodie locus est, et in eo parietinae arcis, quem *Caer Caradoc* vocant, i. e. oppidum sive arcem Caradoci. Lips. ed pr *Caratacum* semper, h. l. etiam G. Ern. Ma c. 36 *cataractacus*, 38 *carataco*, 40 *caratacum*. idem mox *confisis*.

5. *brittanorum* Ma, c. 35 *brittannorum*, c. 36 *brittannia*.

6. *sed astu, tum*] amplector Ma scripturam *sed tum astu, locorum fraude prior*, ut sit sensus, astu translatum ab eo bellum, quia fraude ex locorum peritia prior esset. monuit Pichend. Lips. A *sed tamen astu locorumque fraude prior*. et sic ed pr, nisi quod *τὸ que* abest. IGronovius e Ma coniiciebat Tacitum scripsisse *sed tum astu, loco, tum fraude prior*; quod si cui placet, feram. ego lectionem Ma praeferam huic coniecturae. sed tamen locum non satis sanum puto. quantum e sequentibus colligere licet, tantum loco callide delecto valebat Caractacus: nullius alius astus mentio. itaque suspicor e vestigiis scripturae *sed tamen astu*, legendum *sed ea tempestate locorum f. p.* saepe Tacitus *ea tempestate* 1 3, 3 6. in G est *tum astu, tum loco f.* Ern.

7. *Ordovicas*] ita correxit Rhenanus. ed pr *Ordolicas*, Puteolanus Alciatus et B *Ordolucas*. G *praelium in Ordolucas*; cuius confusionis plura post exempla reperiet lector. Britanniae populus est. Ern.

pacem nostram] libri aliquot editionum veterum *pacem in iram*. ego legerim *pacem an iram nostram*. duplex scilicet stimulus capiendi arma in Romanos, sive quod pacem et servitutem multi timerent, sive quod extrema ab iratis. Lips. Freinshemius *parem iniuriam*; alii aliter. frustra moliuntur. *pax* eleganter interdum est idem quod imperium. Seneca de Clem. 1 1: *haec tot millia gladiorum, quae pax mea comprimit*. c. 4: *hic casus Romanae pacis exitium erit; hic tanti fortunam populi in ruinas aget*. sed et c. 8: *tibi in tua pace armato vivendum est*. in regno vel imperio tuo, quod pace contines, ubi aliis pacem praestas. de Provid. 4: *omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit*. Plinius 27 1: *immensa Romanae pacis maiestate non homines modo diversis inter se terris gentibusque, verum etiam montes et excedentia in nubes iuga partusque eorum et herbas quoque in vicem ostentante*. Arrianus Epict. 3 22: *ἄν τίς σε δαίρῃ, κραύγαζε τὰς ἐν τῷ μέσῳ, ὦ Καῖσαρ, ἐν τῇ σῇ εἰρήνῃ οἷα πάσχω.* ergo *pacem nostram metuunt*, qui detrectant imperium nostrum; qui verentur ne et ipsi veniant in di-

clementer accedi poterant, in modum valli saxa praestruit. et praefluebat amnis vado incerto, catervaeque maiorum pro
34 munimentis constiterant. ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. enimvero Caractacus huc illuc volitans illum diem, illam aciem testabatur aut recuperandae libertatis aut servitutis aeternae initium fore. vocabatque nomina maiorum, qui dictatorem Caesarem pepulissent; quorum virtute vacui a securibus et tributis, intemerata coniugum et liberorum corpora retinerent. haec atque talia dicenti adstrepere vulgus; gentili quisque religione obstringi,
35 non telis, non vulneribus cessuros. obstupefecit ea alacritas ducem Romanum; simul obiectus amnis, additum vallum, imminentia iuga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens terrebat. sed miles praelium poscere, cuncta virtute expugnabilia clamitare; praefectique ac tribuni paria disserentes ardorem exercitus incendebant. tum Ostorius, circumspectis quae impenetrabilia quaeque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. ubi ventum ad ag-

tionem nostram. sic quoque supra Tacitus 29: *terrori adversus victores, ne fortuna elati nostram quoque pacem turbarent*, h. e. in fines nostros facerent incursiones; nos quoque adorirentur. Gron. *pacem in iram* est in ed pr. ceterae inde a Puteolano omnes *pacem nostram*. recte. sic *pacari* Romanis scriptoribus dicuntur, quae sub imperium Romanum rediguntur armis. Ern.

1. *saxa*] sic ed pr et O. at Puteolanus et sequentes omnes usque ad Pichenam *saxis*. male, cum praecedat *montibus arduis*. Ern.

2. *catervaque maiorum*] lego *catervaeque nationum*. solitum ita Britannis Gallisque struere aciem per nationes, ut discreta virtus elnceret. Lips. placet Pichenae, quia sequitur *ductores gentium*. sed hi pertinent ad reliquum exercitum; et tantum pars copiarum pro munimentis stabat, non *catervae nationum*. nec sequar Ryckium, qui ex A rescripsit *caterva maiore*, nec Barthium, qui Adv. 45 3 *Moniorum* vel *Maniorum*, quae gens insulam *Moniam* vel *Maniam* habitavit, corrigi volebat. nihil melius vidi quam quod Freinshemius voluit: *catervaque armatorum*, s. *catervae*, ut in Agric. 37. quod optime consentit iis quae dicuntur c. 35 initio, ubi *propugnatores* dicuntur. Ern.

7. nescio an elegantius veriusque *servitutis aeternae fore*, voce deleta. Lips.

11. *quisque religione*] BG et ed pr *religioni quisque*. item Puteolanus, Alciatus, Rhenanus, Aldus, Gryphius. Lipsius bene *religione*, cum sequentibus, i. e. suae quisque gentis more iurat. nam *religio* est religiosa adseveratio. sic et correxerat docta manus in Gryphiana. Ern.

16. *expugnabili clamitare, praefectique tribuni* Mª *, tacente Vct.*

17. *incendebant*] veteres edd omnes *intendebant*, ut volebat NHeinsius, et est in R apud Ryckium, et G.

gerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos et pleraeque caedes oriebantur. postquam facta testudine rudes et informes saxorum compages distractae parque comminus acies, decedere barbari in iuga montium. sed eo quoque irrupere ferentarius gravisque miles, illi telis assultantes, hi conferto gradu, turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina; et si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum, si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur. clara ea victoria fuit, captaque uxore et filia Caractaci fratres quoque
36 in deditionem accepti. ipse, ut ferme intuta sunt adversa, cum fidem Cartimanduae reginae Brigantum petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno quam bellum in Britannia coeptum. unde fama eius evecta insulas et

intendere pro angere saepe dici apud nostrum scio: sed an satis commode iungatur *ardori*, dubito. itaque *incendebant* secutus sum, quod tacite receptum est, nescio an e ms. in A esse colligo, quia Ryckius nihil notavit, cum de Regio moneret. et sic correctum est in Gryphiana. Ern.

*3. *distracta* Vct.*

4. *decedere*] Acidalius malebat *recedere*, alius apud Ryckium *secedere*, neutrum placet. vulgatum defendi potest, intellectu *proelio* vel *munimentis*. *decedere proelio* dici pluribus exemplis docet Dukerus ad Liv. 34 47. *decedere praesidio*, *vallo* dici posse nemo dubitat. decedebant proelio et munimentis, ut in montes evaderent. Ern.

6. *conferto gradu*] Freinsh. volebat *conserto* e 6 35, ubi *conserta acies*. et sic est in mss ap. Broterium. sed *conferto gradu* nihil est quam *conferto agmine* ap. Liv. 22 28, quod recte defendit Drakenborchius, etsi libri quidam *conserto*. adde ad 6 35. Ern.

9. *spathis et hastis aux.*] observa diversa arma inter legionarios auxiliaresque: illis gladios et pila, his spathas et hastas tribuit. spathas autem *gladios maiores* interpretatur Vegetius 2 15. Lips. mirum est barbarum vocari verbum *spathae* a Lupano, quod Graecum et ipsius Menandri est. Gron.

10. *quoque*] *que* Ma. *et ed pr, tacente Vct.*

12. *Cartismanduae*] ed pr *Cartimandam* vocat, nisi quod h. l. [ut in Ma] *Cartimandus* scriptum. ed Puteolani h. l. *Cartimanduam* vocat, post semper *Cartimandam*, et sic omnes veteres variant. [Ma c. 40 *catimandum* *Vct *cartimannum** et *cartimannus*]sed H. 3 45 constanter *Cartismandua* [,Ma et *cartismanduam* et *cartimanduam*]. Puteolanus *Carthimandua*, et sic ceteri veteres. Ern.

13. IX *post anno*] atqui bellum coepit Claudio tertium LVitellio secundum consulibus, ut Dio claro tradidit 60 19. nec inde ad hunc diem plus annos septem numeraveris, ut suspicio iure numeralis mendi sit. pugnant etiam haec cum iis quae H. l. c. scribuntur. *Carthismandua*, inquit, *Brigantibus imperitabat*, *pollens nobilitate*; *et auxerat potentia*, *postquam capto per dolum rege Caractaco instruxisse triumphum Claudii Caesaris videbatur*. nam triumphus Claudii aliquot annis anterior; nec in eo hercle ductus iste Caractacus. ut nihil dici possit, quin Tacitum in Historiis aut memoria fefellerit aut provexerit calor quidam scriptionis. Lips. Ryckius putat initium supputationis

proximas provincias pervagata per Italiam quoque celebrabatur; avebantque visere quis ille tot per annos opes nostras sprevisset. ne Romae quidem ignobile Caractaci nomen erat; et Caesar dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. vocatus quippe ut ad insigne spectaculum populus. stetere in armis praetoriae cohortes, campo qui castra praeiacet. tunc incedentibus regiis clientelis phalerae torquesque, quaeque bellis externis quaesiverat, traducta; mox fratres et coniunx et filia, postremo ipse ostentatus. ceterorum preces degeneres fuere ex metu: at non Caractacus aut vultu demisso aut
37 verbis misericordiam requirens. ubi tribunali astitit, in hunc modum locutus est. "si, quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem quam captus venissem, neque dedignatus esses claris maioribus ortum, pluribus gentibus imperitantem foedere pacis accipere. praesens sors mea ut mihi informis, sic tibi magnifica est. habui equos, viros, arma, opes. quid mirum, si haec invitus amisi? num, si vos

ducendum a bello intestino, quod Romanos in Britanniam traxerit. Ern.

1. *provincias*] G *civitates* in textu, sed *provincias* in margine. mox idem *ruebantque visere.* vulgatum verum esse, series narrationis satis indicat. Ern.

6. *castra*] V *castris.* et statim lego *regiis clientelis.* Lips. *castris* etiam ed pr. reliquae a Puteolano inde omnes *castra.* post rescripsi *tum* pro *tunc:* quod alienissimum esse omnes vident, et aliis quoque locis pro *tum* scribitur. *tunc* est eo tempore, *tum* post, quo facto. secutus est Broterius. mox ante Lipsium omnes *clientulis*, estque sic in mss. *clientuli* occurrunt infra in Dial. de Or. c. 36. neque ego spreverim. per contemtum, ut de reguli barbari clientibus, dici putem. denique an non durum *incedere* de clientelis dici? pro *traducta* ed pr *tradita.* Ern.

7. *falere torquibus quaeque* Ma. mox vulgo *externis bellis quaesierat.* *tacente Vct, sed ed pr *b. ext. quaesiverat.**

10. *ex metu: at non*] locus prava distinctione laborabat in omnibus edd praeter ed pr, quae habet punctum post *requirens*, ubi in ceteris est comma. atque etiam post *metu* colon esse debebat, non punctum. nisi vero τὸ *non* est alieno loco: *at Caractacus non vultu demisso aut verbis m. requirens, ubi* etc. quod sane melius puto, placetque Broterio. denique si *ex metu* abesset, nemo desideraret. nam *degeneres preces* sunt meticulosae. si genuinum est, *degeneres preces* sunt humiles nimis. Ern.

15. *imperitantem*] ita e Ma edidit Pichena: nescio an recte, cum mox iterum *imperitare* recurrat. sed hoc leve. ed pr Lipsiana *imperantem.* ceterae veteres omnes *imperitans,* vitiose e Puteolano pro *imperitantem.* id unde ortum sit, lectio G indicabit: *non dedignatus essem* (passive) *cl. m. ortus, p. g. imperitans federe pacem accipere.* Ern. *pacem* etiam Ma.

18. *nam si vos*] falso vero hoc et inepte dicitur. idne consequens, ut qui velit, quod velit possit? ego me Britannis regem esse volo: illi

omnibus imperitare vultis, sequitur ut omnes servitutem accipiant? si statim deditus traderer, neque mea fortuna neque tua gloria inclaruisset. et supplicium mei oblivio sequeretur: at si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero." ad ea Caesar veniam ipsique et coniugi et fratribus tribuit. atque illi vinclis exsoluti Agrippinam quoque, haud procul alio suggestu conspicuam, isdem quibus principem laudibus gratibusque venerati sunt. novum sane et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis praesidere: ipsa semet parti a maioribus suis imperii sociam
38 ferebat. vocati posthac patres multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruere, neque minus id clarum quam quod Syphacem Publius Scipio, Persen Lucius Paulus, et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendere. censentur Ostorio triumphi insignia, prosperis ad id rebus eius, mox ambiguis, sive amoto Caractaco, quasi debellatum fo-

accipiant? emendo priorem voculam, et *num* lego; atque ita sententiam interrogatione inspiro. ego, inquit, vobis me opposui. quid mirum? an quia vos omnibus imperare vultis, omnes statim imperari etiam velint? non hercules animosi nos et liberi. Lips. sic editum ab illo tempore usque ad Ryckium, qui edidit *non si* ex A et coniectura Mureti, Grotii; quod est sane elegans et generoso Caractaci animo aptum. constantiam enim quandam et firmitatem animi indicat; quamquam etiam in simplici argumentatione adhibetur, ut patet e Cic. Top. 3: *non si uxori vir legavit omne argentum quod suum est, idcirco, quae in nominibus fuerunt, legata sunt*, quem locum attulit Ryckius. noster 14 48: *non quicquid nocens reus pati mereretur, id statuendum.* constantiae servit in loco noto Suetonii Aug. 97 et Terentii Eun. 1 1 4: *non si me obsecret.* recepit Broterius. ego quia *num* scripturae vulgatae *nam* similius, hoc secutus sum. sed tamen et supra *num* et *non* confundi vidimus. Ern.

2. *traderer*] nonne praestat *traherer?*

3. *sequeretur*] lego *sequetur*, et distinctione sententiam expedio: *et supplicium mei, oblivio sequetur: at si incolumem*, etc. Lips. sic iam ante Rhenanus. ego recipere in textum non dubitavi propter evidentiam, haud paullo maiorem quam ante in *clientelis;* quod tam constanter ab omnibus e Lipsii coniectura, ut alia, editur. secutus me est Broterius. Ern.

6. *exsoluti*] BMa *absoluti.*

8. *gratibusque*] edd veteres *tacente Vet* *gratiisque.* quod nunc editur, O habet. Ern.

9. *signis R. praesidere* i. e. inter signa militaria loco edito, tribunali, imperatoris modo, sedere. v. dicta ad Suet. Tib. 6. mox *posthac* veteres edd omnes, de quo supra satis dictum. Ern.

13. *quod sifacem* Ma: vulgo *cum Siphacem* *, tacente Vet.*

14. *vinctos*] sic e Ma restituit Pichena. at ita dudum ed pr. idem exhibet G et alii apud Broterium. intermediae omnes *victos.* paullo post R et ed pr *sive quod hostes.* Ern.

16. *sive quod amoto* vulgo *, tacente Vet.*

ret, minus intenta apud nos militia fuit, sive hostes miseratione tanti regis acrius ad ultionem exarsere. praefectum castrorum et legionarias cohortes exstruendis apud Siluras praesidiis relictas circumfundunt. ac ni cito [e] vicis et castellis proximis subventum foret, copiae tum occidione occubuissent. praefectus tamen et octo centuriones ac promptissimus quisque e manipulis cecidere. nec multo post pabulan-
39 tis nostros missasque ad subsidium turmas profligant. tum Ostorius cohortes expeditas opposuit; nec ideo fugam sistebat, ni legiones praelium excepissent. earum robore aequata pugna, dein nobis pro meliore fuit. effugere hostes tenui damno, quia inclinabat dies. crebra hinc praelia, et saepius in modum latrocinii per saltus, per paludes, ut cuique

3. *silulas praesidiis relicta* Ma. *tacente Vct*.

4. *cito vicis*] editione prisca et quibusdam scriptis *cito nuntiis*. suspicor *citis nuntiis e castellis*, nisi placet *cito municipiis et castellis*. malim etiam mox *promptissimus quisque e manipulis cecidere*. et *cohortes expeditas opposuit*. Lips. intelligit ed pr. sed sic etiam edd Puteolani Rivii et BGMa. Muretus coniiciebat *cito e vicis*. sed Gronovius Obs. 2 20 vulgatum defendit: ceterum sententiam non expedit. nam profecto non subventum vicis et castellis, sed praefecto castrorum et cohortibus in struendis novis praesidiis occupatis, munientibus. itaque non displicet mihi Mureti coniectura, quae et aliis placuit; nisi praepositio omissa est consulto. ut in nominibus urbium. *vici* intelliguntur in quibus praesidia militaria essent. v. Gronov. ad Agric. 41. *castella vicique* saepe iunguntur, ut apud Liv. 9 38, ubi pariter turbant librarii in *vicique*. neque tamen Lipsii coniecturas spreverim, praesertim priorem. Ern.

5. vitiose veteres edd [cum Ma] *copiarum obsidione occubuissent*. Rhenanus primus dedit *copiae tum occidione occubuissent*. Muretus eleganter corrigit praeterea *occidissent*, quod etiam adscripserat vir doctus in margine Gryphianae. est propria Latinorum formula, *occidione occidere*, ut apud Liv. 2 51, ubi etiam libri quidam *obsidione*. v. Drakenborchium. Ern.

7. *manipulus*] verius *e manipulis*. Lips. Pichena *manipularis*. Lipsianum praetulerim ob consuetudinem Taciti. H. 1 57: *promtissimi e legatis*. sed tamen frequentissime genitivum iungit, unde forte malit quis *manipularium*. Ern.

pabulantis nostros missasque] hanc esse veram lectionem putamus, quae totidem literis est in ed Puteolani, unde non dubitavimus restituere; secutusque est nos Broterius. GMa *pabulantis nos ipsos missasque*: ed pr *pabulatum nos- ipsos missasque*, unde volebat IGronovius *hos ipsos*. atqui proxime de interfectis praecesserat. e *nostros* factum est *nosipsos*. Beroaldus et Alciatus dedere *pabulantis nostros missasque*. quae nunc obtinet lectio *pabulantis nostros ipsasque missas* primum reperitur in ed Rhenani 1533, unde duxere Aldus, Gryphius, ceteri. itaque suspicor in nota Rhenani esse vitium operarum, dicit enim se scripsisse *pabulantes nostros ipsos*. Ern.

9. cur *exposuit?* an in navibus fuerant? legitimum verbum erat *submisit*. tolerabilius erat *expromsit*. Ern.

11. *pro meliore fuit*] sensus: post existimatum est nos superiores fuisse, a nostra parte melius pugnatum esse. de usu hoc praepositionis *pro* v.

sors aut virtus; temere, proviso; ob iram, ob praedam; iussu, et aliquando ignaris ducibus. ac praecipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox, ut quondam Sugambri excisi aut in Gallias traiecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum. igitur duas auxiliares cohortes avaritia praefectorum incautius populantes intercepere; spoliaque et captivos largiendo ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant, cum taedio curarum fessus Ostorius concessit vita, laetis hostibus, tanquam ducem haud spernendum, etsi non praelium, at certe bellum absumpsisset.
40 at Caesar cognita morte legati, ne provincia sine rectore foret, Aulum Didium suffecit. is propere vectus non tamen integras res invenit, adversa interim legionis pugna cui Manlius Valens praeerat. auctaque et apud hostes eius rei fama, quo venientem ducem exterrerent, atque illo augente audita, ut maior laus compositis vel, si duravissent, venia iustior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant; lateque persultabant, donec accursu Didii pellerentur. sed post captum Caractacum praecipuus scientia rei militaris Venutius, e Brigantum civitate, ut supra memoravi, fidusque diu et Romanis armis defensus, cum Cartimanduam

Cort. ad Sall. Iug. 22. sed mox videtur legendum *et fugere*. rationem enim videtur reddere velle, cur, cum aequo Marte discesserint, tamen postea se victores crediderint. in tali re noster copula *et* utitur. fugere sane hostes, inquit, sed tamen tenui damno. etc. Ern.

1. *provisa*] verius *provisu*. Lips. Ma *Vct tacente* *proviso*, quod recepit recte Pichena. Ern.

2. *ac*] rectius coniunctionem abfuturam putat Freinshemius. si quid mutandum, malim *at*, quod hic aptissimum fore facile omnes sentient. Ern.

4. Ferrettus in notis hic *exciti*; et Ursinus pro correctione Faerni laudat *excisi*. at in omnibus editis meis *excisi* reperi. et posset *exciti* defendi. nam Sugambri proprie non deleti, sed suis sedibus exciti in Galliam traducti sunt; estque id fere proprium in ea re verbum. sed gens excisa dici potest, cum mota sedibus suis aliis immiscetur, ut nomen proprium habere desinat. et sic h. l. capiendum. Ern.

aut Ma: vulgo *et*. *ante Lipsium *ut*, tacente Vct.*

16. *illo augente*] IFGronovius coniecit *ille augere*, non probante filio. ex ratione oppositionis debebat esse *ipso augente*. et hostes augebant, et dux ipse res auctas perscripserat Romam. Ern.

compositi] iudicavi deesse olim aliquid. male. scribe tantum *compositis*, et sententia liquida erit. Lips. id postea recte receptum, quamquam obloquitur IGronovius. quorsum enim referetur commode *duravissent*, si ante singularis est? Ern.

20. *Iugantum*] legit *Brigantum* Rodolphus. et sane ex H. 3 45 ita apparet. nam quod hic ait supra se rettulisse, non lego id quidem in his libris. Lips. ed pr [at

reginam matrimonio teneret, mox orto discidio et statim bello etiam adversus nos hostilia induerat. sed primo tantum inter ipsos certabatur, callidisque Cartimandua artibus fratrem ac propinquos Venutii intercepit. inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne feminae imperio subderentur. valida et lecta armis iuventus regnum eius invadunt. quod nobis praevisum; et missae auxilio cohortes acre praelium fecere, cuius initio ambiguo finis laetior fuit. neque dispari eventu pugnatum a legione cui Caesius Nasica praeerat. nam Didius senectute gravis, et multa copia honorum, per ministros agere et arcere hostem satis habebat. haec, quanquam a duobus [Ostorio Didioque] propraetoribus plures per annos gesta, coniunxi, ne divisa haud perinde ad memoriam sui valerent. ad temporum ordinem redeo.

41 Tiberio Claudio quintum Servio Cornelio Orfito consulibus virilis toga Neroni maturata, quo capessendae rei pu-

BM[a]] *evigantum.* an id factum e *Brigantum?* sed e reliqua illius libri ratione colligo operas dare voluisse aut debuisse *e Iugantum*, quod omnes ceteri habent *tacente Vct* et G. v. ad c. 16. veteres edd et mss mox *Venutius* omnes. quis primus *Venusius* dederit, nescio. sed sic libri H. l. c. Ern.

1. *discidio* et hic scribendum censeo. Gron. sic AM[a] *tacente Vct* et ed pr. *dissidio* est a Puteolano invectum. Ern.

5. *ne feminae imp. subd.*] vereor, Tacite, ut mens tibi praesens. in tuis moribus, non in Britannorum fuisti, cum haec scripsisti. numquid illis ignominiosum subdi feminae? te igitur audi. *solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare.* quod clare testatur Boadicea tua 14 35. Lips.

12. *Ostorio Didioque*] nomina haec a glossa quadam adiecta putat Freinshemius. mox τὸ *nunc* abest a M[a] et deleri volebat IGronovius. cum in omnibus editis esse dicit, fallitur. non habet Puteolani ed et Rivii. abest et a BG. itaque delevi. vulgo: *nunc ad tempp.* Ern.

13. *proinde* M[a] *et ed pr, tacente Vct,* et h. l. et c. 60, 13 47, 15 44. id rectius legatur c. 41.

15. *Orfito*] huius consulatus, collega Claudio, notatur etiam inscriptione apud Fabrettum p. 473, ubi ei idem quod h. l. nomen tribuitur. male quidam vocant *Sergium*, alii etiam *Scipionem*, ut in Fastis Panvinii et Almeloveenii. nomen *Scipionis* ductum putant e Dione. sed bene docet Fabrettus (in Descript. lacus Fucini memb. 2.) iudicem consulum libri 60 Dionis a Leunclavio consarcinatum utcunque e Xiphilino. Ern.

16. bene *maturata.* non enim ex ritu populi Romani debebatur ante expletum annum XIV. at ipse ineunte cepit. Tertull. de anima 38: *iura civilia abhinc* (id est a XIV anno) *agendis rebus attemperant.* idem de virginib. veland. 11: *ethnici feminas quidem a duodecim annis, masculos vero a duobus amplius ad negotia mittunt.* nec alius sententiae illud Cornelii infra 13 15: *turbatus his Nero, et propinquo iam die quo quartumdecimum aetatis annum Britannicus explebat.* nota, quod ait, explebat, quia tunc referendus in viros, et ideo ab eo

metus. vetus Horatii interpres indicatum id voluit, dum scribit *nobiles pueros praetexta veste sub disciplina usque ad annum decimumquintum usos*, scilicet quia tunc toga eam mutabant virili. hoc verum est. nec velim pendere ultra viros dictos in tirocinii legitimo die. nam quod Augustus aliique serius ceperint togam, ab alia quavis caussa fuit, non a lege aut more. Lips. de Augusto fefellerunt Lipsium verba Suetonii c. 8 vulgo corrupta: *decimum annum agens aviam Iuliam defunctam pro concione laudavit, quadriennio post virili toga sumpta.* sed sic iubent ex Nicolao Damasceno Florida in Exc. ap. Constant. Porph. p. 474: ὅτι Καῖσαρ περὶ ἐννέα ἔτη μάλιστα γεγονὼς θαῦμά τε οὐ μικρὸν παρέσχε Ῥωμαίοις, φύσεως ἀκρότητα δηλώσας ἐν τοιᾷδε ἡλικίᾳ, καὶ ὅπου τοῖς ἀνδράσι πολὺς ἐγγίνεται θόρυβος, ἐν πολλῷ ὁμίλῳ δημηγορήσας, nempe ἀποθανούσης αὐτῷ τῆς τιτθῆς. mox κατέβαινε δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν περὶ ἔτη μάλιστα γεγονὼς τεσσαρεσκαίδεκα, ὥστε ἀποθέσθαι μὲν αὐτὸν ἤδη τὴν περιπόρφυρον ἐσθῆτα, ἀναλαβεῖν δὲ τὴν καθαρὰν, σύμβολον οὖσαν τῆς εἰς ἄνδρας ἐγγραφῆς. atque ita penes utrumque scribendum recte indicavit Henricus Valesius ad h. l. neque aliter legas suadeo apud Quintil. 12 6: *Caesar Augustus decem natus annos aviam pro rostris laudavit;* etsi vulgo ibi quoque *duodecim.* corrigenda et Vita Virgilii: *initia aetatis Cremonae egit usque ad virilem togam, quam* XVII *anno natali suo accepit, iisdem illis consulibus quibus erat natus.* repone *quam quintodecimo natali suo accepit.* nam consules illi, CnPompeius Magnus MLicinius Crassus, fuerunt primum a. u. c. 683, iterum 698. Capitolinus Marco 4: *virilem togam sumpsit quinto decimo aetatis anno.* Augustus Buchnerus cum ad Plinii Ep. 2 14 (*qui nuper togas sumpserunt*) observat describi septendecim annorum aetatem, quod sexdecim annos nati togam puram praetexta posita sumerent, vulgarem secutus est errorem Manutiorum, Sigonii, aliorum. ex quibus Aldus in Quaesitis 3 1 Ciceroni filio datam in exitu sexti decimi anni togam virilem scribit, qui natus fuerit Cotta et Torquato consulibus. atqui LIulio Caesare CMarcio Figulo natum scribit ipse ad Atticum 1 2, h. e. a. u. c. 689. tirocinium autem eius fuit Lentulo et Marcello consulibus a. u. c. 704, h. e. quintodecimo. idem perperam accipit quod est apud Ovidium Fast. 3 771, quasi velit ille pueris non exspectato aetatis anno XVI per unum solummodo diem Baccho dicatum toga pura uti licuisse. nam *quare toga libera detur*, est quare dari soleat, non in istum diem modo sed in perpetuum, tum cum in viros transscribuntur; et *pueris* est, qui adhuc praetextam gesserunt. Petrus Servius in Iuvenilibus Feriis argumentum firmissimum censet, quod legimus apud Valerium Max. 5 4 4, a MCotta, quo die togam virilem sumpsit, ut e Capitolio descendit, postulatum Carbonem: *minorem autem septem et decem annis praetor postulare vetat* l. 1 § 3 D. de postul. id mihi nullius ponderis videtur: facile namque legibus annariis aut eximia virtus aut gratia illustris solvitur. quem et vehementer falli puto in verbis Cic. pro Caelio 5: *nobis quidem olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga constitutus.* nam, inquit, praetexta puerilis non adeo dimissa ac protracta erat ut brachio eam colligi oporteret; virilis autem cum longius deflueret, latius pateret, ac multum laciniosa esset, brachio manuque colligenda erat. haec somnia mera; nec minus, quae inde colligit, vere, cum sumeretur toga, una brachio cohibitam, quasi *cohibere brachium toga* nihil sit aliud quam togam liberam induere; et olim statum annum eius sumendae fuisse, postea incertum. Cicero enim significat primo post sumptam togam anno puberes modestiae specimen dedisse cohibito intra togam dextro brachio neque exserto; quali cum semper esset Cethegus, ferocior habitus est, et meruit illud Lucani 2 543: *exsertique manus vesana*

blicae habilis videretur. et Caesar adulationibus senatus libens cessit, ut vicesimo aetatis anno consulatum Nero iniret, atque interim designatus proconsulare imperium extra urbem haberet ac princeps iuventutis appellaretur. additum nomine eius donativum militi, congiarium plebei. et ludicro circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in praetexta, Nero triumphali cum veste travecti sunt. spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, ac perinde fortunam utriusque praesumeret. simul, qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, et alii per speciem honoris. etiam

Cethegi. olim autem particula obliquam habet insectationem temporum, quum sublatus haud quidem, multo tamen solutior iste mos esset, crescente in dies licentia et lascivia iuventutis. sic igitur habendum, non XVI aut XVII, non incertum omnino atque arbitrarium, sed quintum decimum solemnem ac legitimum tirocinii annum fuisse, nisi qua eum gravis caussa proferret; quod raro fiebat inter bonos ac pios propter avida vota parentum; quemadmodum qui rem publicam capesserent, annum petitionis non obire metuebant. Gron. annum aetatis XIV tum absolutum fuisse tempus togae virilis sumendae, non modo sub imperatoribus, sed etiam ante, late docet Dodwelius in Prael. Camden. prael. 5, ubi etiam Damascenum audiendum putat. adde Ryckium ad h. l. Ern.

2. *libens* est in G et ed pr. sed Puteolani ed habet *liberis*, vitio, ut puto, operarum; quod propagatum ad Rhenanum, in cuius ed totum verbum desideratur, nec esse dicit in codice suo: corrigit tamen *libens* in notis. abest etiam ab ed Aldi, Gryphii. Lipsius restituit *libens* tacitus. Ern. *Vet *libens*, sed G *libeiis*.*

XX *aet. anno*] decretum frustra. consulatum enim iniit decimo septimo aetatis anno, sed iam princeps et legum securus. Lips.

3. *proconsulare imperium*] initium fastigii Caesaribus; quod ea mente etiam Germanico tributum fuit 1 14. Lips. ubi vide et de *principe iuventutis* ad c. 3. *extra urbem* proconsulari imperio additur etiam apud Capitolin. Aurel. 6. igitur recte Ryckius hinc refellit Salmasium, qui in Capitolino verba *extra urbem* pro supervacuis deleri volebat. in eo fallitur, quod non satis credit Salmasio proconsulare imperium non nisi extra urbem fuisse, motus exemplis eorum qui a Tiberio quamquam provinciis datis, tamen in urbe retinebantur. nam hoc praeter morem factum. Salmasius verum dixit. noster 1 14 propterea proconsulare imperium non postulatum Druso dicit, *quia consul designatus praesensque* fuerit. Ern.

5. *plebei* M[a]: vulgo *plebi*.

7. *triumphalium*] vitiosum esse non dubitari potest. utrum legendum *triumphali in* vel *cum veste*, ut Freinshemio placet, an *triumphantium*, ut Acidalio visum, incertum. sed posterius tamen malim. Liv. 5 41: *quae augustissima vestis triumphantibus. triumphali veste* correctum est in ed Gryphii, et citat Lipsius in ep. ad Nicolaum Florentium apud Modium ad Liv. 31 11, ubi etiam de vestitu triumphantium agitur. vestes triumphales toga picta et tunica palmata. v. Ruben R. V. 1 21. Ern.

transvecti vulgo, et 14 29 *transmisere*.

9. *simul qui*] sic e M[a] Pichena, quod secuti sunt posteri. sic et G, ed pr, Puteolanus. *simulque qui* est a

libertorum si quis incorrupta fide, depellitur tali occasione. obvii inter se Nero Britannicum nomine, ille Domitium salutavere. quod ut discordiae initium Agrippina multo questu ad maritum defert: sperni quippe adoptionem, quaeque censuerint patres, iusserit populus, intra penates abrogari; ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem. commotus is quasi criminibus optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte afficit, datosque a

42 noverca custodiae eius imponit. nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni praetoriarum cohortium cura exsolverentur Lusius Geta et Rufius Crispinus, quos Messalinae memores et liberis eius devinctos credebat. igitur distrahi cohortes ambitu duorum, et si ab uno regerentur, intentio-

Beroaldo. ed pr etiam *miserabantur*, ut G. Ern. *remotis Vct et ed pr.*

1. *tali occasione obvii*] quae haec occasio? non enim praecessit; nec ad circenses velim referri. at tu distingue, *depellitur, tali occasione. obvii inter se* etc. removendi enim ministros fidiores occasio nata ex hoc, quod denarrat, facto. Lips.

5. *iusserit populus*] rogata enim lex fuit, qua in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret, ut ait supra 26. Lips.

6. *infensa docentium*] ita accipio, quasi dicat magistros eos esse ad iras et offensas. Romanus tamen priscae editionis codex *impensa* praefert, quod magis approbo: i. e. grandis, immodesta. Lips. intelligit editionem primam quam vocare soleo. sed *infensa* verum esse contextus facile vincit: arceri vult homines pravos, qui infensum illum animum et infensa dicta inspirarent Britannico. Ern.

7. *is* Ma *,tacente Vct*: vulgo *his* addito, post *criminibus*, *Claudius*.

quasi criminibus] Freinshemius suspectam sibi hanc lectionem factam ait ex eo quod Veneta ed (i. e. Puteolani vel Rivii) habeat *quamquam*. id falsum est. nam *tamquam*, ut GO, exhibet. ceterae omnes *quasi*. *quasi crimina* putant, ficta; quod genus loquendi illustrat Burm. ad Ovid. Art. Am. I 429. sed mihi prope melius videtur sic intelligere. his non aliter commotus est Claudius, quam si crimina vera essent, quod Agrippina dixerat impulsu libertorum a Britannico *Domitium* vocatum Neronem. atque sic etiam in ceteris locis, quae afferri solent, τὸ *quasi* explicari posse arbitror: nec necesse esse ut pro adiectivo *fictus* positum putetur. Ern.

Claudius] suspectam huius nominis interpositionem faciunt libri, a quibus plane abest, mss, AMR et alii, ed pr. primus Puteolanus, quod sciam, addidit *Claudius*, quem omnes postea secuti sunt. IGronovius igitur putabat delendum id nomen. referendumque verbum *commotus* ad *maritus*. sed aures meae id non ferunt, et nisi vehementer fallor, aut *Claudius* hic necessarium est aut pronomen *is* vel *ille*. igitur nisi Tacitus scripsit *commotus is quasi cr.* aut *ille commotus his*, Claudii nomen abesse non potest. id dum idoneis libris docetur, manebo in lectione vulgata, quae et ipsa, ut opinor, e libris scriptis ducta est. reperi quidem ipse in G. Ern.

11. *Rufius*] sic recte e MR restituit Ryckius, ut ex aliis mss idem nomen restitutum est apud Sueton. Ner. 35; secutusque exemplum IGronovius. consentit G. ed pr ha-

rem fore disciplinam asseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen cuius sponte praeficeretur. suum quoque fastigium Agrippina extollere altius: carpento Capitolium ingredi, qui mos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus venerationem augebat feminae, quam imperatore genitam, sororem eius qui rerum potitus sit et coniugem et matrem

bet *Ruffus* h. 1, aliis modo *Rufrius* modo *Ruffus*; quae varietas etiam apud Suetonium occurrit. ceterae edd omnes *Rufus*. [infra 13 45 et 16 17 Ma *rufi*, *rufus*; 15 71 et 16 17 extr. *rufrius*, *rufrium*.] mox eadem ed pr *Burrus*, ut Ma *tacente Vct* et inscriptiones veteres et in aliis scriptoribus libri boni, non *Burrhus*. itaque illam scripturam secutus sum. adde Castalionem Obs. Dec. 5 8. Ern. B *Ruffius*.

5. *et sacris*] emendatio a libris est. nam vulgata quid ineptius, *et sacris Druidibus?* qui nihil ad res moresque Romanos. ex qua voce tamen Pithoeus (Advers. subsec. 1 5) acute *virginibus* faciebat. sacerdotes Vestales capio, sacra deos ipsos statuasque, quas pompa circensi traduci in carpentis moris fuit. de Vestalibus Prudentius in Symm. 2 1087: *fertur per medias ut publica pompa plateas, pilento residens molli.* idemque de sacerdotibus feminis universe Artemidorus adsignificat 1 58, ubi curru in somniis per urbem vehi, liberis mulieribus et virginibus bona sacerdotia ait portendere, scilicet quia id sacerdotum insigne. de diis aut consecratis Suet. Claud. 71: *matri carpentum, quo per circum duceretur.* idem Cal. 15: *matri circenses carpentumque instituit, quo in pompa traduceretur.* olim tamen commune fuisse videtur ut matronae vulgo carpentis uterentur ad sacra. Ovidius Fast. 1 619: *nam prius Ausonias matres carpenta vehebant. haec quoque ab Evandri dicta parente reor.* Livius 34 1: *ne mulier iuncto vehiculo nisi sacrorum publicorum caussa veheretur.* sed exolevit scilicet ille mos, utique post repertas lecticas. et mansit saltem in veneratione sacercerdotum deorumque. prima Messalina honorem hunc a senatu cepit. *καὶ τῇ Μεσσαλλίνῃ*, ait Dio 60 22, *τὴν προεδρίαν, ἣν καὶ ἡ Λιουΐα ἐσχήκει, καὶ τὸ καρπέντῳ χρῆσθαι ἔδοσαν.* et iuxta eam Agrippina nunc, de qua idem scriptor c. 33: *καὶ ἡ μὲν ταχὺ καὶ αὐτὴ Μεσσαλλῖνα ἐγένετο, καὶ μάλιστα ὅτι καὶ τιμὰς ἄλλας τε καὶ τὸ καρπέντῳ ἐν ταῖς πανηγύρεσι χρῆσθαι παρὰ τῆς βουλῆς ἔλαβεν.* posteaque etiam praefecti praetorio (Cassiodor. 6 3 in formula praef. praet. et Symmachus 10 dist. 17.) carpentis usi, et nisi Vopisci locus in Aureliani initio fallit, etiam praefecti urbis. et mos satis certus: haereo in Corneliana saltem lectione. ait, in Capitolium ingredi carpento concessum Agrippinae. quid? in Capitolium tantum? vereor ut nimis anguste; et certe non ad exemplum Messalinae, quae etiam carpento mariti sui currum secuta triumphantis. denique Dio laxe *ἐν ταῖς πανηγύρεσιν* ait, i. e. per festos omnes dies laetosque. nec tamen muto quidquam aut repono. carpenti formam veram erues ex numis Agrippinae; et qui differat a rheda, aliquid apud Pausaniam 5 9 in descriptione Olympiae ludorum. Lips. de usu carpentorum vide, quae contra Lipsium disputat Ryckius ad h. l. pro *mos* Ursinus malebat *honos;* quod verum puto. Ern.

Druidibus] vox reicula unde irrepserit, merito quaero. non enim fortuita est, nec a librario temere inculcata. Galli sane olim usi carpentis: scio, sed pugnae caussa, non honoris; nec Druides soli, sed vulgus. suspicari liceat (proinde ut

fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. inter quae praecipuus propugnator eius Vitellius, validissima gratia, aetate extrema (adeo incertae sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Iunio Lupo senatore. is crimina maiestatis et cupidinem imperii obiectabat. praebuissetque aures Caesar, nisi Agrippinae minis magis quam precibus mutatus esset, ut accusatori aqua atque igni interdiceret. hactenus Vitellius voluerat.

43 Multa eo anno prodigia evenere. insessum diris avibus Capitolium, crebris terrae motibus prorutae domus, ac dum latius metuitur, trepidatione vulgi invalidus quisque obtriti. frugum quoque egestas et orta ex eo fames in prodigium accipiebatur. nec occulti tantum questus, sed iura reddentem Claudium circumvasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. quindecim dierum alimenta urbi, non amplius, superfuisse constitit; magnaque deum benignitate et modestia hiemis rebus extremis subventum. at Hercule olim

fracti hi libri sunt) scriptum hic aliquid de Druidibus fuisse, quorum religionem nomenque, quantum in se fuit, Claudius sustulit, Seneca in Menippea Claudiana et Suetonio c. 25 teste. etsi Plinio ad Tiberium id referre visum 30 4. *Tiberii Caesaris*, inquit, *principatus sustulit Druidas Gallorum et hoc genus vatum medicorumque.* sed Tiberium scilicet in urbe tantum sustulisse, Claudium in Gallia ipsa. Lips. ed pr non habet vocem *Druidibus*, quam primus edidit Puteolanus, quem ceteri secuti sunt. est in BG et aliis apud Broterium. Ern.

1. *unicum—exemplum*] inter Romanos dumtaxat. alias parum cauta adfirmatio; sicut et illa Pliniana 7 42, nisi restringas ad Graecos. *una feminarum in omni aevo Lampido Lacedaemonia reperitur, quae regis filia, regis uxor, regis mater fuit.* nam apud Aegyptios aliosque barbaros sunt exempla. Lips.

8. *hactenus V. voluerat*] potuisset enim saevire in mortem eius: sed contentus hac quasi deportatione fuit. Lips. ante ed pr *interdicat*, Puteolanus *interdiceretur.* correxit Rhenanus (e B). mox edd omnes ante Pichenam *proruptae* et *obtritus.* et *accipiebantur* ante Rhenanum. Ern.

10. *proruptae* Ma *,Vet *prorutae.**

15. *vi urgebant*] sic e Ma dedit Pichena. sic et ed pr habet: a ceteris ante Pichenam *vi* abest. mox Ryckius recte restituit *infensos* cum IGronovio ex AMR. sic et ed pr habet. ceterae *infestos.* v. ad 6 34. at eadem ed pr vitiose *proruput.* Ern.

16. xv *dierum alimenta*] id est canon dierum 15. maius autem isto periculum sub Caio, cum 7 aut 8 certe dierum cibaria tantum superfuisse Seneca notat ad Paullinum 18. Lips.

18. *modestia hiemis*] ita capio ut dicat modesta et quieta praeter solitum hieme anni frumentum navibus subvectum; quod alias hieme advehi non moris. v. Suet. 18. haec scriptura codicum. alii tamen *modestia urbis* (ut G), alii *molestia hiemis* reponunt. male, male. Lips. *modestia*

Italia legionibus longinquas in provincias commeatus portabat; nec nunc infecunditate laboratur. sed Africam potius et Aegyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

44 Eodem anno bellum inter Armenios Hiberosque exortum Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. genti Parthorum Vologeses imperitabat, materna origine ex pellice Graeca, concessu fratrum regnum adeptus; Hiberos Pharasmanes vetusta possessione, Armenios frater eius Mithridates obtinebat opibus nostris. erat Pharasmani filius nomine Rhadamistus, decora proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, claraque inter accolas fama. is modicum Hiberiae regnum senecta patris detineri ferocius crebriusque iactabat quam ut cupidinem occultaret. igitur Pharasmanes iuvenem potentiae promptae, et studio popularium accinctum, vergentibus iam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, et Armeniam ostentare, pulsis Parthis datam Mithridati a semet memorando: sed vim differendam, et potiorem dolum, quo incautum opprimerent. ita Rhadamistus simulata adversus patrem discordia, tanquam novercae odiis impar, pergit ad patruum; multaque ab eo comitate in speciem liberum cultus primo-

hiemis ed pr. Ern. *subvenientum* Ma *,tacente Vct. ed pr *subveniendum*. deinde Vct *ad hercule.**

at hercule olim] querela, quae expressa videri possit ex illa Varroniana de R. R. 2 pr: *igitur, quod nunc intra murum fere patres familiae correpserunt, et manus movere maluerunt in theatro ac circo quam in segetibus ac vinetis, frumentum locamus qui nobis advehant, qui saturi fiamus, ex Africa et Sardinia.* post bella certe civilia et fusum tantum sanguinis, Italiae inducta vastitas. Lucani ea in re sententias operae sit legere libro 7 passim. Lips. mox *ex I. reg.* est a Rhenani codice. sine praepositione ed Puteolani cum seqq. at Ma et ed pr *Italia reg.* — *portabat.* mihi *regionibus* suspectum est. cur enim non potius dixisset *ex Italia?* arbitror Tacitum dedisse *Italia* (vel *ex Italia*) *legionibus* — *portabant* vel *portabatur.* de *legionibus* certe non dubitandum. ita magis augeretur fecunditas Italiae et pristina copia; nec fere nisi ad exercitus frumentum exportatum. Ern. *portabantur* B.

5. G *exortum est Parthisque ac.* vulgatum melius. Ern.

10. *farasmanis* Ma, et *radamistus,* mox *radamastus.*

15. *promptae*] malo *promptum.* Lips. Freinshemius autem malebat *properum* e 4 59: *clientes apiscendae potentiae properi:* sed deinde tamen delabitur eo ut velit potius *impotentiae promptae.* mihi prior coniectura magis placet; nec tamen satisfacit. nam potentia vix satis apta huic loco: aptior foret *audacia promta.* si vulgatum verum est, intelligendum sic: qui facile prorumperet ad potentiam usurpandam.

res Armeniorum ad res novas illicit, ignaro et ornante in-
45 super Mithridate. reconciliationis specie assumpta regressus
ad patrem, quae fraude confici potuerint, prompta nuntiat,
cetera armis exsequenda. interim Pharasmanes belli causas
confingit: praelianti sibi adversus regem Albanorum et Ro-
manos auxilio vocanti fratrem adversatum, eamque iniuriam
excidio ipsius ultum iturum. simul magnas copias filio tra-
didit. ille irruptione subita territum exutumque campis Mi-
thridaten compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac prae-
sidio militum, quis Caelius Pollio praefectus, centurio Ca-
sperius praeerat. nihil tam ignarum barbaris quam machi-
namenta et astus oppugnationum: at nobis ea pars militiae
maxime gnara est. ita Rhadamistus frustra vel cum damno
tentatis munitionibus obsidium incipit; et cum vis neglege-
retur, avaritiam praefecti emercatur, obtestante Casperio ne
socius rex, ne Armenia donum populi Romani scelere et pe-
cunia verterentur. postremo quia multitudinem hostium Pollio,
iussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus indutias absce-

mox ed pr *urgentibus*; quae varietas supra iam observata est. Ern.

1. *ornante insuper Mithridate.*] ita emendavi, nescio an recte. distinctione potius peccatum est, scribendumque *ornante i. Mithridate, reconciliationis specie* etc, sententia continuante. Lips. vulgo *orante;* quod etiam [Ma et] mss apud Broterium habent, et ed pr dare voluit: sed vitium operarum prima praecedentis verbi syllaba repetita factum *ignorante.* distinctionem Lipsii habent ed pr, Puteolanus, Rivius, Beroaldus et Alciatus sequente mox *regressusque:* sed copulam cum puncto praecedente sustulit Rhenanus; quod ceteri secuti sunt. ego, quod nunc est, verum puto. non solent Latini ablativos consequentiae bis ponere in eadem periodo, nullis aliis verbis interpositis. paullo ante etiam G et ed pr *in spem liberum.* Ern.

*2. edd ante Rhenanum *regressusque*, tacente Vct.*

3. *quae — prompta*] ita emendavimus. male vulgo, *qua fraude confici potuerit, prompte nuntiat.* sententia est: parata sibi promptaque quae ad fraudem spectent: cetera vim requirere. Lips.

8. *eruptione*] an potius *inruptione?* Freinshemius ait. defixos in solam Pichenae editionem habuit oculos: nam omnes Lipsianae, quas vidi, et antiquiores *irruptione.* Pichenam secutus et Gruterus, incuria magis, ut puto, quam consilio. Gron. sic ed pr, Puteolanus etc. et tamen etiam in IFGronovii ed *eruptione* irrepsit, forte quia e Freinshemiana facta est, in qua itidem *eruptione.* Ern.

17. *verterentur*] sic B apud Rhenanum et A. atque idem dare voluerunt MR et ed pr, in quibus est *uterentur.* itaque id Tacito reddidi. secutus est nos Broterius. *vertere* dixit pro evertere, perdere. Virg. Aen. 1 24: *Tyrias olim quae verteret arces*, ubi v. Burmann. adde 5 810. noster supra 3 54: *verti civitatem clamitabant.* vide etiam Drak. ad Silium 15 411. *venderetur* induxit Puteolanus, sed tamen e mss: nam sic etiam G exhibet. *scelere et pecunia vendere* non arbitror satis bene dici. Ern. *Vct

dit, ut nisi Pharasmanen bello absterruisset, Titum Ummidium Quadratum praesidem Suriae doceret quo in statu Ar-

46 meniae forent. digressu centurionis velut custode exsolutus praefectus hortari Mithridaten ad sanciendum foedus, coniunctionem fratrum ac priorem aetate Pharasmanen et cetera necessitudinum nomina referens, quod filiam eius in matrimonio haberet, quod ipse Rhadamisto socer esset. non abnuere pacem Iliberos, quanquam in tempore validiores; et satis cognitam Armeniorum perfidiam, nec aliud subsidii quam castellum commeatu egenum. ne dubitaret armis incruentas condiciones malle. cunctante ad ea Mithridate, et suspectis praefecti consiliis, quod pellicem regiam polluerat inque omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanen pervadit, utque Hiberi obsidio decedant expostulat. ille propalam incerta et saepius molliora respondens,

in Ma legi dicit *muterentur;* ipse coniecit inde *mutarentur.**

1. *TVinidium*] V *Tumidum.* verum nomen *Numidium.* ex Iosepho 20 6, qui vocat diserte *Νουμίδιον Κοδράτον τῆς Συρίας προεστηκότα.* sed et Plinius in epistolis non uno loco docet gentile nomen Quadratorum Numidium esse. ita 7 24 Numidia Quadratilla nominatur, 6 11 Numidius Quadratus adolescens. Lips. Ma *tacente Vct* et ed pr *tummidium,* quo ducunt etiam vestigia AR. vera scriptura est *T. Umidium,* ut docuere Salmasius ad Spartiani Hadr. 15, Rupertus ad Reines. ep. 21, in primisque Spanhemius de V. et P. N. t. 2 p. 7, Norisius in Epoch. Syro-Maced. diss. 3 p. 183. clare ed pr [cum Ma] *Umidium* 13 8 et *Umidio* 9. sed 14 26 *Immidii,* ubi codices Vaticani teste Norisio *Ummidii* et Ma *Umidii.* etiam G 13 9 *humidius;* alibi mox *Vinidius,* mox *Numidius.* itaque non dubitavi hoc nomen cum IGronovio hic reponere, ut in Iosepho fecit Hudsonus 20 6 et de Bell. Iud. 2 12 5. et sic etiam restituendum Plinio ll. cc., ubi etiam quidam scripti *Umidius,* frustra repudiante Cortio. adde Bentleium ad Horat. Serm. 1 1 96, ubi pariter libri variant, *Vinidius, Numidius, Uvidius, Unidius, Umidius, Ummidius,* postremum defendente et illustrante Bentleio. adde item viros doctos ad Var. R. R. 3 3, ubi vulgo *Immidius,* pro quo *Ummidius* legendum recte censent Scaliger, Ursinus, Bentleius. frustra igitur h. l. *Numidium* et ceteris Taciti locis rescripsit Ryckius. ceterum in inscriptione vetere apud Norisium l. c. praenomen *C.* tribuitur huic praesidi. Ern.

3. *foret* Ma, *tacente Vct. ed pr *Armenia foret.**

custode exsolutus] quia silent omnes, compellor credere sic in mss eos reperisse. alioqui si *custodiae* in illis quoque, ut ante Rhenanum editi, blandiebatur magis *custodia.* Gron. ed pr *custode;* quod Rhenanus restituit (e B). sic et G. Ern.

9. *cogitam—perfidiam*]G *Vct* *cognita perfidia.* mox e MR cum Ryckio edidi *subsidii,* ut mox c. 15 initio pro *praesidii.* Ern.

10. *commeatu*] F *commeatuum,* quod placuit viro docto in margine Gryphianae. mihi illa homoeoteleuta non valde placent. Ern.

quam incruentas conditiones] ego *incruenta conditione.* at Groslotius *τὸ quam* deletum it. Lips. appono calculum *τὸ quam* delentibus, sive coniectura est ea Gros-

secretis nuntiis monet Rhadamistum oppugnationem quoquo modo celerare. augetur flagitii merces, et Pollio occulta corruptione impellit milites ut pacem flagitarent seque praesidio abituros minitarentur. qua necessitate Mithridates diem
47 locumque foederi accepit, castelloque egreditur. ac primo Rhadamistus in amplexus eius effusus simulare obsequium, socerum ac parentem appellare. adiicit ius iurandum, non ferro, non veneno vim allaturum. simul in lucum propinquum trahit, provisum illic sacrificium imperatum dictitans, ut dis testibus pax firmaretur. mos est regibus, quotiens in societatem coeant, implicare dextras pollicesque inter se

lotii (in Syll. Burm. t. 1 p. 350) et Gruteri; et multo magis, si verum est quod iacit Ursinus, inventos libros veteres qui particulam damnarent. labes non ab iis qui docendi erant quid *arma*, quid *dubitare*, quid *dubitare armis* esset, sed ab his qui non concoquebant *incruentas conditiones armis malle*. neque enim protritum hoc loquendi genus: elegans tamen. Appuleius Apolog. p. 83. ed. Pric: *persuaserat idem Pontianus matri suae, ut me aliis omnibus mallet.* subaudiebam antea *experiri*, quod et ad *armis* et ad *conditiones* satis commode referri videbatur. sed illud magis placet. Gron. atque hoc recepit Ryckius et Broterius. ed pr *dubitare*, sicut MR. Gronovium verum vidisse puto. Ern.

2. *celerare*] sic AGMR et ed pr, idque recte restitutum a Ryckio et IGronovio. Rhenanus (e B) dedit *accelerare*, quod hinc in sequentes edd venit. *celerare* iterum dixit c. 64. mox G *occulta pollutione.* an voluit dare *pollicitatione?* sed forte *Pollio* scribae obfuit. Ern.

3. *seque praesidio abituros minitarentur*] Pichena vitium aliquod hic latere suspicatur, quod in M[a] *tacente Vet*corrupte legitur *seque* [vel *segne*] *presidium ammis minitarentur.* ed pr pro *abituros* habet itidem corrupte *praesidium quominus.* R *praesidium cominus*, A *tradituras.* unde Freinshemius eleganter suspicatur legendum *praesidium omissuros.* vulgatum est in G. Ern.

9. *provisum illic imperatum*] superfluit verbum alterum. quid enim refert provisum sacrificium an imperatum dixeris? vera, puto, lectio *provisu suo illic sacrif.* sive etiam *provisum illic ac sacrif. paratum.* video alios explicare vulgatum, provisum ibi sacrificium quod imperasset: sed ubi de imperato legitur? nisi intelligit a seipso imperatum. Lips. timide suspicabar *simul in lucum propinquum trahit renisum, illic sacrificium paratum dictans.* vel *renitentem* i. e. tergiversantem, quod nihil boni praesagiret animus, sequentem tamen, quia suae potestatis esse desierat. Gron. Ryckio placebat Heinsii coniectura: *provisum illic sacrificio imperato.* melior IGronovii ratio: *promissum illic sacrificium*; nec tamen satis placet. dum meliora proferantur, credam *imperatum* esse, quod praefectus praesidium Romanum iusserit: nam ante dixerat de Mithridate, *diem locumque foederi accepit*; aut esse glossam verbi *provisum.* Ern.

11. *inplicare dextras*] morem hunc sanciendae privatim publiceque amicitiae usitatos esse Scythas Armenios et in ea ora gentes, legi. de Scythis Lucianus in Toxari sive de Amicitia 37: *ἀφ᾽ οὗ γὰρ ἐντεμόντες ἅπαξ τοὺς δακτύλους ἐνσταλάξωμεν τὸ αἷμα εἰς κύλικα, καὶ τὰ ξίφη ἄκρα βάψαντες ἅμα ἀμφότεροι ἐπισχόμενοι πίωμεν, οὐκ*

vincire nodoque praestringere: mox ubi sanguis artus extremos suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt atque invicem lambunt. id foedus arcanum habetur quasi mutuo cruore sacratum. sed tunc qui ea vincla admovebat, decidisse simulans genua Mithridatis invadit ipsumque prosternit; simulque concursu plurium iniciuntur catenae. ac compede, quod

ἔστιν ὅ τι μετὰ τοῦτο ἡμᾶς διαλύσειεν ἄν. Mela 2 21: *ne foedera quidem incruenta sunt. sauciant se qui paciscuntur, exemplumque sanguinem, ubi permiscuere, degustant.* de Armeniis Valerius 9 11 3 extr: *Sariaster adversus patrem suum Tigranem Armeniae regem ita cum amicis consensit, ut omnes dextris manibus sanguinem mitterent, atque eum invicem sorberent.* et universe Tertull. Apol. 9: *legite necubi relatum sit, diffusum brachiis sanguinem ex alterutro degustatum nationes quasdam foederi comparasse. nescio quid et sub Catilina degustatum est.* atque is mos patrum etiam aevo passim repertus ab Hispanis apud Barbaros novi orbis. sed nec Romanis ipsis ignota cruenta potio, quae assiratum iis dicta, quoniam assir sanguis, ut aiunt Glossae. Festum ita capio: *assiratum apud antiquos dicebatur genus quoddam potionis ex vino et sanguine temperatum, quod Latini prisci sanguinem assir vocarent.* etsi fortasse ea potio olim in sacris; quod suadere videtur Sallustius 22. *fuere*, inquit, *qui dicerent Catilinam humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse; inde cum post exsecrationem omnes degustavissent, sicuti in solennibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum.* ait enim consuetum id in solennibus sacris. Silius videatur innuere 2 426: *parte alia supplex infernis Annibal aris arcanum Stygia libat cum vate cruorem.* Lips.

1. BG et edd pr, Puteolani, Alciati, Rhenani, Aldi, Gryphii, *perstringere*, quod non mutandum fuisse putat IGronovius. Ovidius Met. 10 495 *perstringere* dixit pro constringere vel comprimere. sed ibi libri variant, aliis *constringere*, aliis *praestringere* exhibentibus. itaque *praestringere* verum puto, cui centies substitutum alterum. mox edd ante Rhenanum *suffuderit*, quod melius puto, sed deleto [ante *artus*] *in*. non enim nodo facto effunditur sanguis in artus, sed suffundit articulum, ut omnes sciunt. et sic video placuisse etiam NHeinsio apud Ryckium. nec displicet IGronovio, qui tamen etiam putat scriptum esse potuisse *in artus se extremos suffuderit*. illud melius puto. Ern.

4. *vincula* vulgo.

6. *iniiciuntur catenae, ac compedes*] haesi ipse olim in his vinclis; unde facile me nunc expedio, scriboque *iniiciuntur catenae: ac compede, quod dedecorum barbaris, trahebatur.* ad morem Romanum Tacitus narrat. iniectae, inquit, catenae; immo et oblonga compede per viam tractus. qui ritus apud Romanos quidem receptus est in custodia militari: at apud barbaros dedecori habetur et ignominiae summae. verissima lectio sententiaque. ita Athenion Manium Aquillium (quasi per summam ignominiam) tractum describit ab equite catenam longam habente. quem locum omnino vide transcriptum a me ex Athenaeo 5 14 supra De custodia militari, 3 22. Lips. nihil sani sensus, utcumque torqueant, premant, invertant. scribe: *iniiciuntur catenae ac compedes. quo dedecore barbaris trahebatur.* h. e. quo vinculorum dehonestamento addito vel imposito e lustris illis producitur et in conspectum turbae praesentis datur, vilissimis e Scythia calonibus et lixis custodum vice stipantibus, quibusdam et tenentibus catenas. nam hoc auget contumeliam, non centuriones, non milites saltem iustos

dedecorum barbaris, trahebatur; moxque vulgus, duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. et erant contra qui tantam fortunae commutationem miserarentur. secutaque cum parvis liberis coniunx cuncta lamentatione complebat. diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis iussa exquirerentur. illi cupido regni fratre et filia potior, animusque sceleribus paratus. visui tamen consuluit, ne coram interficeret. et Rhadamistus, quasi iuris iurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit, sed proiectos in humum et veste multa gravique opertos necat. filii quoque Mithridatis, quod caedibus pa-
48 rentum illacrimaverant, trucidati sunt. at Quadratus cognoscens proditum Mithridaten et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et an ulcisceretur consultat. paucis decus publicum curae; plures tuta disserunt. omne scelus externum cum laetitia habendum; semina etiam

fuisse, quibus custodia credita. quamquam et τὸ *barbaris* ad mores Rhadamisti et suorum referri possit, ut sit: quibus vinculis tam pudendis oneratus et tractus ostenditur vulgo a Rhadamisto et comitibus vere barbaris. immo et dandi casu, ingeritur oculis barbarorum Armeniorum et Iberorum. *trahi* dicuntur, quicunque offeruntur catenati. Aen. 2 57: *ecce manus iuvenem interea post terga revinctum pastores magno ad regem clamore trahebant.* Gron. mihi ista correctio durior videtur. Ryckius Lipsii sententiam probat; quae est melior. Iensius suspicabatur *ac compedes, et, quod dedecorum* etc. Ern.

1. *mox quia vulgus* Ma.

2. *contra*] Ma *e contra*, ut Pichena *cum Vct* narrat, [non Furia]. ego vero eam notam puto temporis, quo factum est illud exemplar: nam aevo meliore non sic loquebantur. Gron. etiam ed pr *econtra*. id post Pichenam receptum eiecere rursus recte Ryckius et IGronovius, qui originem mendi callide indagat, et in eo se iactat, adorans alioqui vestigia scripturae Mediceae. in ed pr 13 37, ubi alii *si copiae contra ducerentur*, illa *si copia econtra duceretur*; ubi vides adeo numerum verbi mutatum a librario vitio scripturae decepto. G quidem *contra* exhibet. idem mox *abducuntur* pro *abduntur*. sane abditos fuisse *contecta vehicula* satis indicant. Suet. Tib. 64: *nurum et nepotes nunquam aliter quam catenatos obsutaque lectica loco movit.* Ern.

3. *commutationem*] male vulgo *commotionem*. Lips. *commutationem* ed pr. Ern.

8. *interficerentur* vulgo*, tacente Vct.*

16. *omnes*] sententiae reddita lux, si scribas *omne*, littera detracta, ut sint verba ex oratione censentium. Lips. non video cur plaudam Lipsio: non enim *omne* magis huc congruit quam *quoddam* aut quodvis huiusmodi additamentum. prorsus aliud quid in ea voce latet, de quo inveniendo non multum quidem mihi polliceor: esse tamen poterat *disserunt, monentes scelus.* Gron. venit in mentem legendum *quippe*, quo etiam alibi in ratione sententiae reddenda utitur Tacitus; vel *immo*; quae verba corrumpi potuerunt in vulgatam scripturam. pro *externum* R et ed pr *aeternum*. mox Rhenanus (e B) et Danesius volebant *in eun-*

odiorum iacienda, ut saepe principes Romani eandem Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum animis praebuerint. poteretur Rhadamistus male partis, dum invisus infamis, quando id magis ex usu quam si cum gloria adeptus foret. in hanc sententiam itum. ne tamen adnuisse facinori viderentur et diversa Caesar iuberet, missi ad Pharasmanen nuntii ut abscederet a finibus Armeniis filiumque
49 abstraheret. erat Cappadociae procurator Iulius Pelignus, ignavi animi et deridiculo corporis iuxta despiciendus, sed Claudio perquam familiaris, cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. is auxiliis provincialium contractis tanquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis quam hostes praedatur, abscessu suorum et incursantibus

dem Armeniam, quod non probo. Ern.

4. scribo haec omnia: *quanto id magis ex usu, quam si cum gloria adempta forent?* at nunc (ultimis curis) video explicare Pichenam quod vulgatum est: magis hoc ex usu Romano, si cum infamia, quam si cum gloria regnum adeptus; quia scilicet incertior futurus odiisque magis obnoxius. non damno. Lips. paullo post Ma *iuberet* pro *praeciperet*. Ern. *tacet Vct.*

9. *conspiciendus*] memoratur hic, quod nollem, quibus mss copia fuit, silentio transiisse. video enim fateri Rhenanum se fecisse *despiciendus*, nulla mentione veterum librorum. in quibus si erat *conspiciendus*, profecto mutandum non fuit, quippe quod sit insignis, insignitus, et non secus atque haec tam in deteriorem quam in meliorem partem flectatur. Suetonius Claudio 4: *ne quid faciat quod conspici ac derideri possit.* Homero *conspiciendus* ἐπόψιος Il. γ 42: λώβην τ' ἔμεναι καὶ ἐπόψιον ἄλλων. vide nostra Observata in SS. Eccl. c. 19, et ad Livii 4 13. Gron. adde Ryckium ad h. l. IGronovius *conspiciendus* esse ait a Beroaldi licentia. at sic ante Puteolanus edidit; et sic est in G. ed pr [cum Ma] *despiciendus*, quod restituit Rhenanus (e B). id non video quare displiceat magno Gronovio. *iuxta* indicat verbum referendum etiam ad ignaviae vitium. atqui ignaviae prius contemtus. Suet. Domit. 15: *Clementem, patruelem suum, contemtissimae inertiae.* quod autem quidam malunt *ignavo* vel *ignavia*, non necessarium puto, ut etiam visum Gronovio. Ern.

10. deprecor invidiam: sed profecto hunc locum, siquem alium, propitiis Musis restitui, hoc modo, *cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret.* Claudius ante imperium vilis, abiectus, scurris et sordidissimis hominibus convixit: *e quorum contubernio, super veterem segnitiae notam, ebrietatis quoque et aleae infamiam subiit*, ait Suetonius 5. inter eos hic Pelignus. libri veteres, quorum vestigia institi, habent *cum privatis olim conversationes curaret, iners otium oblectaret.* unus V *cursationes* pro *conversationes*. Lips. *oblectaret* tamen BGMR et edd Puteolani et Rivii, *obiectaret* ed pr. verissime emendavit Lipsius, idque recte recepit Freinshemius, probatum etiam Casaubono ad Suet. Claud. 8. mox *Pelignus* [post *is*] spurium esse, eidem Freinshemio assentior. etiam alibi sic peccatum in Tacito vidimus, 4 10. Ern. B *privatas*. A *privatus*.

barbaris praesidii egens ad Rhadamistum venit; donisque eius evictus ultro regium insigne sumere cohortatur, sumentique adest auctor et satelles. quod ubi turpi fama divulgatum, ne ceteri quoque ex Peligno coniectarentur, Helvidius Priscus legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. igitur propere montem Taurum transgressus moderatione plura quam vi composuerat, cum redire in Suriam iubetur, ne initium belli adversus Parthos
50 exsisteret. nam Vologeses casum invadendae Armeniae obvenisse ratus, quam a maioribus suis possessam externus rex flagitio obtineret, contrahit copias fratremque Tiridaten deducere in regnum parat, ne qua pars domus sine imperio ageret. incessu Parthorum sine acie pulsi Hiberi, urbesque Armeniorum Artaxata et Tigranocerta iugum accepere. deinde atrox hiems, seu parum provisi commeatus, et orta ex utroque tabes percellunt Vologesen omittere praesentia. vacuamque rursus Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quam antea, tanquam adversus defectores et in tempore rebellaturos. atque illi, quamvis servitio sueti, patientiam
51 abrumpunt armisque regiam circumveniunt. nec aliud Rhadamisto subsidium fuit quam pernicitas equorum, quis seque et coniugem abstulit. sed coniunx gravida primam utcunque fugam ob metum hostilem et mariti caritatem toleravit; post festinatione continua, ubi quati uterus et viscera vibrantur, orare ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur.

4. *ne caeteri quoque*] non est obscurum quid velit. ne de Peligno coniectura in alios fieret; ne Romanorum alii, quibus armorum ius, si quiescerent, approbare Peligni facinus et ratum habere crederentur. Terent. Heaut. 3 3 13: *ego de me coniecturam facio*. Gron. in fine capitis G *iuberetur*. Ern.

8. *rediret* Ma *, tacente Vct.*

16. *perpellunt*] Pichena ex Ma edidit *percellunt*. rectius vulgo *perpellunt*. vide quae notamus ad Liv. 3 30. Gron. *percellunt* est in G, ed pr et ceteris usque ad Rhenanum. paullo ante *deinde* dedi e GMa et veteribus edd. post *rebellaturos* bene Rhenanus: scripti et ante editi *bellaturos*. mox *circumveniunt* habent AG, quod primus edidit Rhenanus (e B). ed pr *circumvenerunt*, quod est etiam in R. sed Puteolanus primus dedit *circumeunt*, quod Rivius Beroaldus *tacente Vct* et Alciatus secuti sunt. Ma *circumveunt*. Ern.

24. *quati*] durum est coniungi *quati et vibrantur*. in promtu est cum Heinsio corrigere *quatitur*. sed nil mutandum. simile exemplum est 15 27 extr, etsi illum quoque locum tentat Freinshemius; item 15 11 extr. simillimus omnium locus est H. 3 31, a nullo tentatus. saepe sic etiam Sallustius. Ern.

ille primo amplecti adlevare adhortari, modo virtutem admirans, modo timore aeger, ne quis relicta poteretur. postremo violentia amoris, et facinorum non rudis, destringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ut corpus etiam auferretur. ipse praeceps Hiberos ad patrium regnum pervadit. interim Zenobiam (id mulieri nomen) placida illuvie spirantem ac vitae manifestam advertere pastores, et dignitate formae haud degenerem reputantes obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent, cognitoque nomine et casu in urbem Artaxata ferunt; unde publica cura deducta ad Tiridaten, comiterque excepta cultu regio habita est.

52 Fausto Sulla Salvio Othone consulibus Furius Scribonianus in exsilium agitur, quasi finem principis per Chaldaeos scrutaretur. adnectebatur crimini Iunia mater eius ut casus prioris (nam relegata erat) impatiens. pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat; idque ad clementiam trahebat Caesar, quod stirpem hostilem iterum con-

3. *destringit*] sic in M[a] esse primus vidit IGronovius. editi ante Ryckium omnes *distringit*. sed etiam sine codicis auctoritate sic corrigendum erat, ut hodie omnes norunt. cf. 1 32 et 44. mox cum eodem Ryckio et Gronóvio dedi *ripam ad*; quod praeter M[a] habet ed pr, estque solenne Tacito praepositiones postponere. sed mihi suspicio corruptelae oborta dudum est in verbis *ripam ad Araxis trahit, flumini tradit.* non dicam de vicinia verborum *trahit* et *tradit*: saltem dixisset *trahens*, aut *et flumini tradit*. puto Tacitum scripsisse *vulneratamque ripam ad Araxis flumini tradit*. G *traditam*. mox pro *ne* GMO *ut*, quod probat IGronovius, ut corpus etiam auferretur, sc. a flumine, nec in manus hostium veniret. Ern. B *ut etiam corpus non auferretur*.

5. *Iberos*] A *ad Iberos*, unde Heinsius volebat legi *ad Iberos, patrium in regnum*. sed ut nomina regionum sine praepositione ponit saepe Tacitus, ita etiam nomen populi pro regione positum esse potest. Virg. Eccl. 1 65: *sitientes ibimus Afros*. Ern.

7. *illuvie*] videri *eluvie* legendum diximus ad Livii 1 4. Gron. sic, 13 57: *eluvies maris*. Ern.

advertere pastores] sic 2 17: *octo aquilae petere silvas visae advertere imperatorem*. id verbum ea notione reddendum Livio 1 12 de Metio Curtio in paludem coniecto: *adverteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri*, i. e. converterat illuc animos oculosque Sabinorum. nam libris omnibus *averterat* scriptum, alio sensu. Lips. immo *advertere* h. l. est *animadvertere*, quomodo Graeci προσέχειν dicunt, int. νοῦν. Ern.

17. *Camillus*] legatus Dalmatiae, de cuius bello civili v. Suet. Claud. 13. paullo ante ed pr *mater viva eius*. in margine Gryphianae video notatum *Vibia*. V *Vinia*. Ern.

18. *quod stirpem*] sic e M[a] pro vulgato *qui stirpem* dedit Pichena. at mihi multo magis se probat aliorum *qui*: est enim quale Terentii Andr. 4 1 40: *nisi mihi deos satis scio fuisse iratos, qui auscultaverim*.

servaret. neque tamen exsuli longa posthac vita fuit: morte fortuita an per venenum exstinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere. de mathematicis Italia pellendis factum senatus consultum atrox et irritum. laudati dehinc oratione principis qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent, motique qui remanendo impudentiam paupertati
53 adicerent. inter quae refert ad patres de poena feminarum quae servis coniungerentur; statuiturque ut ignaro domino

Heaut. 3 3 28: *dii te eradicent, Syre, qui me istinc extrudis.* Iustinus 39 5: *Ptolemaeo regnum redditur, qui neque cum matre bellum gerere voluisset, nec a fratre armis repetere quod prior possedisset.* Cicero ad famil. 5 22: *neque minus est Spartiates ille Agesilaus perhibendus, qui neque pictam neque fictam imaginem suam passus est esse.* et talia ὅσα κόνις. Gron. *quod* est etiam in BG et ed pr. idque verum est. *qui* h. l. durum videtur. R et ed pr *interritum* pro *iterum*. Ern.

2. *extinctus esset*] mitius faceremus *exstinctum esse*, quam si cum Mureto et Acidalio deleremus, quorum hic etiam *mortem fortuitam*. sed nihil mutandum: a fronte namque horum verborum subauditur τὸ *utrum*, quemadmodum in omnibus fere istis, ubi *incertum an* vel *dubium an* vel *an* solum in hanc sententiam interponitur. Gron. ed pr *extincta*, ut ad *vitam* referatur. et sic R. Gronovii coniectura est in A. Ern.

3. *Italia*] *ita* Mª *et ed pr, tacente Vct.*

7. *refertur* vulgo cf. c. 61 initio, c. 63 extr.

8. *ut ignaro domino*] non prompta lectio sententiaque huius loci, mihi quidem. nam aliis omnia liquent. aiunt non dubiam sententiam esse hanc: mulierem liberam, quae cum alieno servo solita sit domino insciente, servam fieri velut proprio consensu, et natos item ex iis liberos non haberi. itaque nunc nuper ecce emendavit vir doctus, *et ignara domino ad id prolapsa, in servitutem, seu consensisset; et qui nati essent, pro liberis ne haberentur.* (Torr. ad Suet. Vesp. 11.) sed mihi, per bonam gratiam, ius sit dissentire. nego alterum illud membrum, de natis ex eo coetu in servitutem habendis, usquam reperiri in legum libris: aio contra ius esse. favor libertatis exposcit ut nati e libera sint liberi; adeoque superveniens calamitas matris nocere ei, qui in utero est, non debet, ut sufficiat matrem liberam vel medio tempore habuisse. Paullus Sentent. 2 tit. 24. Martianus l. 5 D. de statu hominum. quo iure ergo servi isti? clementius vulgata lectio aiebat, *pro libertis haberentur:* sed non verius. quomodo enim libertus, qui numquam servus? adde quod manuscriptis vestigium nullum eius membri. verba, inquam, ea, *et qui nati essent*, absunt manuscriptis omnibus, etiam B. ut mihi quidem F codicis scriptura certa sit: *ut ignaro domino ad id prolapsa in servitute, si consensisset, pro liberta haberetur.* optime. duplex videlicet eius SCti membrum, in eas quae ignaro quaeque sciente domino peccatum id peccassent. et si quidem ignaro, ait lex, serva esto: sin volente, habetor pro liberta. omnino enim propositum legislatori a servili contubernio abstinere lubricum sexum; et sive sciente sive inscio domino ea mixtio, posuit poenam, sed ἀναλόγως et pro gradu noxae intentiorem remissioremque. sed cui rei, inquies, fuerit pro liberta? huic, ut vinculo aliquo teneatur domino servi ad operas libertorum aliaque eius ordinis praestanda. ius item domino in feminae bonis; et quicquid in veram libertam. sed

recte *pro liberta:* non enim liberta vere. rettulit hoc ipsum decretum postea (credo quia aboleverit licentia temporum et inusu) Vespasianus princeps, de quo Suetonius 11: *auctor senatui fuit decernendi ut, quae se servo alieno iunxisset, ancilla haberetur.* ita tamen ut apud iurisconsultos nomen manserit consulti Claudiani, non a Claudio Pallante, qui repertor, sed a Claudio principe, qui rettulit. Tertullianus item adspexit, ad uxorem 2 8: *nonne insuper censuerunt* (Romani) *servituti vindicandas, quae cum alieno servo post dominorum denuntiationem in consuetudine perseverarunt?* plura ad hanc rem petes, si operae tibi est, a PFabro Semestr. 1 25. revera enim ad asciam factum, quidquid dedolavit ille faber. Lips. frustra pugnat Salinerius pro verbis quae Taciti non sunt, et specie inhibendi correctiones genus corrigendi maxime anceps et rarissime felix tuetur. BFMa agmine facto eiurant, quod de filiis alibi nusquam se legisse fatetur et Salinerius. idque sine dubio sarcinatorum cuiusdam est, leviter corruptos locos, qui littera una alterave dempta vel addita vel mutata restituebantur, pro ingentibus hiatibus supplentium. pellexit in fraudem vox *libertis*, quam quo referret quia non videbat, ipse aliquid commentus interposuit; cui locus non erat, si, ut est in F, *liberta* reperisset. at, inquit, sic nati statim matrem a servi complexibus habuerunt servam. hoc parum est pro iureconsulto loqui, quem scire oportebat non pro serva habitam nisi post trinas denuntiationes. deinde hoc non eo valebat utique ut mancipium fieret, nisi forte in humilibus et egentibus personis, quam ut et suam et adsumti mariti libertatem ab huius domino emere compelleretur. itaque caute Tacitus *in servitute haberetur.* quemadmodum enim aliud est *esse in libertate*, aliud *esse liberum*, teste Fabio declam. 340, sic et aliud est *servam esse*, aliud *in servitute esse.* roganti Lipsio quemadmodum libertus esse possit, qui servus nunquam fuit, reponit, quo pacto liberta dicatur, quae non servierit. haec paria non sunt. mulieris enim culpa est subeuntis iugum, cui leges eam infamiam statuerunt: nulla culpa foetus est. quin rem diligentius consideranti liquebit nihil tale nec potuisse de natis ex eo coniugio constitui, nec necesse fuisse, cum iure communi satis cautum esset. nam qui ante denuntiationes istas provenerant, nec servi erant nec libertini, sed ingenui, quia non mutabat mulier statum nisi postquam dominus servi denuntiasset. si vero factis denuntiationibus non abstinuit servo mulier neque libertatem utriusque redemit et plane serva facta est, si, quod inde nascitur, conceptum est antequam mater iustam servitutem subiret, haud dubie liberum est: quod simul concepit et parit iam ancilla, servum est ex communi iure. quod autem PFaber *ingrato* pro *ignaro* reponi suadet, quod sit invito, ut apud Terentium Eun. 2 1 14 Donatus interpretetur, fallitur. neque enim id procedit nisi in uno *ingratiis:* sic enim loquimur, *ingratiis meis*, *ingratiis alicuius fieri*, quod sit me vel aliquo invito. et de hoc agit Donatus. illa vero *ingrata*, quae ex Catullo 73 3 et Plauto Amph. 1 1 10 Turnebus Adv. 13 13 explicat, non invita sunt, sed quae sunt ingratis et non reddentibus vicem aut cum gratia excipientibus collocata. Gron. lectio a Lipsio probata totidem verbis est in A, nisi quod habet *sin* pro *si.* atque sic edidit Ryckius, sic correxerat vir doctus in Gryphiana. id probat IGronovius hactenus, ut malit *prolapsa* in pluralem numerum [quem habet B] quam *libertis* et *haberentur* in singularem mutari, propter auctoritatem Ma, quocum consentit B et ed pr. eum nos secuti sumus. vitio operarum in ed Gronovii expressum est *consensissent.* vulgo erat *prolapsa in servitutem consensissent, et qui nati essent pro libertis haberentur.* verba *et qui nati essent* absunt ab ABM *tacente Vct* R et ed pr. iidemque libri habent *servitute.* de re adde Schulting. ad

ad id prolapsae in servitute, sin consensisset, pro libertis haberentur. Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Caesar, praetoria insignia et centies quinquagies sestertium censuit consul designatus Barea Soranus. additum a Scipione Cornelio grates publice agendas quod regibus Arcadiae ortus veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros principis haberi sineret. asseveravit Claudius contentum honore Pallantem intra priorem paupertatem subsistere. et fixum est aere publico senatus consul-

Paull. Rec. Sent. 2 21 in Iurispr. Ante-Iustinianea, qui verba *ignaro domino* de initio rei intelligenda putat: re comperta dominum denunciare debuisse, et si tunc perseveraverit mulier, factam ancillam, ut Paullus dicat. coniecturas Gundlingii, ICSchwarzii et Heumanni super h. l. vide in actis Erud. a. 1732 p. 290 et 1733 p. 431. eas nemo facile probabit. Heumannianae etiam latinitas adversatur. corrigit enim *ei qui nati essent*, *ei* sc. feminae. liberi nascuntur *ex matre patri*, non *matri*. ita fert vulgata loquendi consuetudo. Ern.

2. *Pallanti — Praetoria insignia*] de quo inscriptio: *Ti. Claudius Aug. l. Pallas. huic senatus ob fidem pietatemque erga patronos ornamenta praetoria decrevit et* HS *centies quinquagies, cuius honore contentus fuit.* et indignatur iure in hoc facto maior Plinius 35 58: (ad Pallantem enim ea refero). *hoc est insigne venalitiis gregibus opprobriumque insolentis fortunae. quos et nos adeo potiri rerum vidimus, ut praetoria quoque ornamenta decerni a senatu, iubente Agrippina Claudii Caesaris, viderimus; tantumque non cum laureatis fascibus remitti illo, unde cretatis pedibus advenissent.* itemque minor ep. 8 5. Lips. inscriptionem istam spuriam pronunciat Harduinus ad Plinium l. c. quod hactenus verum est, quoad verba praeponuntur *Ti. Claudius Aug. LPallas*, ut ostendit Ryckius ad h. l. nam Pallas fuit libertus Antoniae, dictusque adeo *Antonius Pallas*, ut frater *Antonius Felix*, quamquam hic et *Claudius* apud Iosephum dicitur, vide Lipsium mox ad c. 54 init. quicquid sit, caput inscriptionis a Lipsio additum: cetera inscriptio spuria non est, quippe prodita a Plinio ep. 7 29, 8 6. quo loco etiam fragmenta monimenti in honorem Pallantis facti. Ern.

4. *Barea Soranus*] lego in lapide *Q. Marcio Barea TRustio Nummio Gallo coss.* si de isto, habemus viri celebris gentile nomen. Lips. haec inscriptio est apud Grut. p. 107 8. sed ex alia, quae est apud eundem p. 235 10, ubi iidem consules, patet fuisse sub Tiberio, post quartum consulatum, et anno quidem, ut videtur Pighio, 778, Calvisio et Lentulo Gaetulico coss ordinariis. ceterum vel sic gentile nomen Barearum hinc cognoscitur. Ern.

5. *regibus Arcadiae ortus*] vide, quaeso, mancipium hoc togatum Pallantem ad regum stirpem refert; credo, quia Pallas aliquis Virgilio aliisque inter Arcadum reges. o opprobrium omnium Scipionum, et dignissime domino Pallante! nos hunc nequissimum servum trans mare advectum inter venales ex Plinio scimus; et eundem Antoniae matri servisse, ex Iosepho 18 6 6, qui *Πάλλαντα* appellat τὸν πιστότατον τῶν δούλων αὐτῆς. ab ea ergo ad Claudium pervenit. Lips.

9. *fixum est publice*] ita libri scripti; et non abhorret a Corneliana phrasi. at vulgo *aere publico* legas, non sine additamenti suspicione. Lips. in Ma *tacente Vct* est lacuna

tum, quo libertinus sestertii ter milies possessor antiquae parcimoniae laudibus cumulabatur.

54 At non frater eius, cognomento Felix, pari moderatione agebat, iam pridem Iudaeae impositus et cuncta malefacta sibi impune ratus tanta potentia subnixo. sane praebuerant Iudaei speciem motus orta seditione, postquam cognita caede eius haud obtemperatum esset. manebat metus

[inter *est* et *publico*], sed in margine alia manu scriptum *aere*. AR et ed pr *publice*, sine lacuna. *aere publica* primum reperio apud Puteolanum. utrum sequare, nil referre arbitror. est enim utrumque ineptum. *aere publico* et *publice* nihil esse potest nisi sumtu aerarii: quod quorsum additur? nam omnia sic SCta fixa. si *publice* intelligas de loco publico, num alia privato loco fixa? suspicor scriptum fuisse sic: *foro DIulii Caes.* aut sine *Caes.* nam Plinius ep. 8 6 auctor est positum SC ad statuam DIulii loricatam, loco celeberrimo urbis; idque ille ut indignissimum notat. itaque non videtur hoc Tacitus omisisse aut omittere debuisse. atqui ista statua fuit in foro DIulii, ut auctor est alter Plinius H. N. 34 5. opponit nobis Broterius locum Plinii citatum; in quo nos nil reperimus quod emendationi nostrae obesset. nam *aes* et *monimenta publica* nihil dubitationis habent: at *aes publicum* et *publice* figere. Ern.

4. *iampridem*] non hercle ita pridem, si Iosepho in gentili historia credendum. praepositus enim demum Iudaeae est post damnatum Cumanum. Iosephus Ἰουδ. ἁλώ 6. 2 12 8 clare μετὰ ταῦτα, inquit, Ἰουδαίας μὲν ἐπίτροπον Φήλικα τὸν Πάλλαντος ἀδελφὸν ἐκπέμπει τῆς τε Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας καὶ Περαίας. ut fortasse hic rescribendum sit, *Felix haud pridem Iudaeae impositus.* hunc libertum Claudium Felicem Iosephus 20 6, Suidas in Κλαύδιος, Zonaras 6 15 6 nominant: at Antonium Felicem Tacitus H. 5 9. ne te turbet: scies plerosque istos e libertis Antoniae matris fuisse; eoque binomines, alias principis, alias patronae mortuae nomen tulisse. Lips. (A et) ed pr *tum pridem*, unde possis coniicere *tum quidem*: nam *pridem* et *quidem* subinde confunduntur in libris scriptis. sed non necessarium puto aliquid mutare. nam e sequentibus patet Iudaeae nomen hic latius sumtum, et non modo proprie sic dictam Iudaeam sed etiam Samariam et Galilaeam intelligendam. Iudaea propria Felici demum attributa est artibus iis quae hoc capite narrantur, h. e. Cumano damnato, ut e loco citato Iosephi patet, et Euseb. H. E. 2 19, ubi eo anno missi Roma Felicis mentio. v. Valesium. similiter in Actis Apost. 24 10 Felix dicitur a multis annis Iudaeis praefuisse. atqui ea res acta tribus aut quatuor annis post Cumanum damnatum. Ern.

5. *patientia* Ma.

6. *cognita caede Caii**] lacuna hic et hiatus, quem tamen ab historia facile explevero. tangit enim motum illum Iudaeorum, qui Caligula imperante fuit ob statuas eius in templo erigi et coli iussas, Tacitus H. 5 9: *dein iussi a CCaesare effigiem eius in templo locare, arma potius sumsere; quem motum Caesaris mors diremit.* et disce rem omnem e Iosepho 2 10 Ἁλώσεως, itemque Ἀρχαιολογίας 18 8. tangit, adsero, illum motum, argumento claro in his verbis *cognita caede Caii.* et *manebat metus ne quis principum eadem imperitaret.* qui aliter medicinam adferunt, aberrant. sed quid hoc, inquiunt, ad Felicem, qui tanto post successit? nam ille quidem motus Petronio procuratore fuit. dicam. repetit rem ab alto Tacitus;

ne quis principum eadem imperitaret. atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, aemulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciae habebatur, ita divisis ut huic Galilaeorum natio, Felici Samaritae parerent,

et initia recenset motuum secutorum, quos auxit accenditque infelix iste Felix. apud Suidam tamen alterius mentio turbae, cui componendae Felix electus. στασιασάντων, inquit l. c., τῶν Ἰουδαίων κατὰ Χριστιανῶν, ἄρχοντα ἐπέστησεν αὐτοῖς Κλαύδιον Φήλικα, κελεύσας αὐτῷ τιμωρεῖσθαι τούτους. LIPS. suspicabar pro *postquam* scribendum *quamquam;* et quia ἀντὶ τοῦ *Caii* quidam libri *eius*, fuisse *quamquam cognita caede Caii edicto eius haud obtemperatum esset.* nam quod illud fuerit edictum, voluit auctor repeti ex quinto historiarum. videbatur sublata caussa motus morte furiosi principis. narrat autem Tacitus nihilominus, quae iamdudum coquebatur, seditionem ortam, etsi Caius interfectus et edictum eius abolitum foret. quid ita? quia supererat metus etc. GRON. nihil adhuc melius vidi coniectura Gronovii, et vix operae pretium referre alias coniecturas. Rhenanus *post quam, cognita caede Caii, haud obtemperatum. sed manebat.* vel *postquam c. c. C. iussis haud obtemperatum esset, manebat.* Faernus *postquam cognito Caii iussis haud obtemperatum esse, manebat.* Heinsius *haud obtemperatum est, et manebat.* ed pr sic habet, *postquam cognita caede eius haud obtemperasset. monebat.* Puteolanus *postquam c. c. eius h. obtemperatum esset. sed manebat m.* et sic sequentes usque ad Rhenani secundam, quae dedit e coniectura *p. c. c. Caii, h. o. esset. manebat* quod omnes secuti sunt. manus docta in ed Gryphii sic correxit, *postquam cognita caede eius haud temperatum esset. sed m.* an e mss, nescio. ceterum ubi haec comparo cum historia, non invenio quid huic loco faciam. dicit Iudaeos quidem fecisse quae speciem seditionis haberent, sed Felicem ista delicta non idoneis remediis coercuisse, verum auxisse cum Cumano. hic scire velim an ullo modo sermo esse possit de motibus, qui statim a morte Caii fuerint. nam nulli fuerunt. statim enim Iudaea tradita est Agrippae, quo mortuo demum novi procuratores missi, Fadus primum, dein Alexander, sub quibus nulla seditionis mentio. tum quomodo, cum tantum *speciem motus* praetulisse dicantur, *seditio orta* dicitur? arbitror esse lacunam bene magnam post *imperitaret.* initium loci totius de Caii tempore intelligo. nam species motus est in non parendo. verba *cognita caede eius* transposita credo, et ad *manebat metus* referenda, sic: *cognita caede eius manebat metus.* sed deinde deest, quod sententiam *postquam — obtemperatum esset* expleat: id debet pertinere ad Caii voluntatem de statua. ERN.

3. post *Ventidio* lacunam M^a, *Cumano* in margine.

4. *divisis*] vide an scripserit Tacitus *divisae.* GRON. verum puto. ed pr *divisit.* ERN.

Felici Samaritae] apud Iosephum Felicis adhuc nullae partes; contraque Cumanus a Samaritis stetisse legitur. sed tu eum vide, non una in re a nostro dissentientem, 20 5 6. LIPS. dissensus Taciti et Iosephi manifestus est. eum sic voluerunt quidam componere, ut, cum Iosephus tradit deiecto Cumano missum Felicem, id non sic capiant quasi Roma tum missus sit, sed e Peraea ut Noris. Cenot. Pis. 2 16 §. 13, probante Pagio Crit. B. ad a. C. 48. quod est nihili. mitti simpliciter dicuntur centies, nulla Romae mentione, qui in provincias eunt. iam proclive est dicere cum Wesselingio (ad Simsoni Chron. p. 1647) in re Iudaica plus fidei habendum Iosepho. et ego plurimum tribuo Iosepho alias. sed hic ut

discordes olim et tum contemptu regentium minus coercitis odiis. igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, et aliquando praeliis congredi, spoliaque et praedas ad procuratores referre. hique primo laetari; mox gliscente pernicie cum arma militum interiecissent, caesi milites. arsissetque bello provincia, ni Quadratus Suriae rector subvenisset. nec diu adversus Iudaeos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite poenas luerent: Cumanus et Felix cunctationem afferebant, quia Claudius causis rebellionis auditis ius statuendi etiam de procuratoribus dederat. sed Quadratus Felicem inter iudices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur; damnatusque flagitiorum quae duo deliquerant Cumanus, et quies provinciae reddita.

55 Nec multo post agrestium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum, saepe et alias commotae, tunc Troxobore duce montes asperos castris cepere; atque inde decursu in littora aut urbes vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navicularios audebant. obsessaque civitas Anemuriensis, et missi a Suria in subsidium equites cum praefecto Curtio Severo turbantur, quod duri circum

pro Tacito iudicem, facit primo rei magnitudo et insolentia, quae non sinit haec ficta credere. novum enim est duos procuratores Iudaeis esse eodem tempore, quod Tacitus sine idoneis auctoribus vix scripserit. accedit Lucae auctoritas, sive potius Paulli, qui Felicem multos annos Iudaeis praefuisse dicit anno, postquam Cumanus damnatus est, tertio aut quarto. id multo rectius dicetur, si Felix una cum Cumano misssus est anno octavo imperii Claudiani; quem annum de Cumano edit diserte Iosephus: isque sequendus erat, non ii, quos cum alii tum Valesius edunt ad Euseb. H. E. 2 19. Ern.

1. *contemptui* Ma *,tacente Vct.*

13. *damnatus flag.*] aperte magis et distincte scriptor Iudaeus. negat a Quadrato damnatum Cumanum, sed ipsum cum Celere tribuno missum ad Caesarem, qui de re cognosceret statueretque. ita Cumano exsilium irrogatum, Celerem remissum Hierosolyma et vicatim discerptum. Lips. frustra de his verbis sollicitus est Acidalius, quasi novum sit *flagitia delinquere*, addique vult *unus luit Cumanus.* nam *delinquere quid* utique dicimus; ubi quid intelligas nisi *flagitium* vel *scelus?* sed et Papinianus l. 38. §. 4 D. ad leg. Iul. de adulteriis: *cum alias adulterii crimen, quod pubertate delinquitur, non excusetur aetate.* quo autem istud *luit?* an dubium est quemquam, qui *damnatus flagitiorum* dicitur, poenas pependisse, nisi diserte addatur unde veniam meruerit post sententiam? Gron.

16. *Trosobore*] Ma *tacente Vct* *Troxobore*, [mox *roxoboro*], ed pr *Aresoboro*, V *Arosoboro.* mox rescripsi e BGMa *tacente Vct* et ed pr *et opp.* pro *ac opp.* Ern.

loci peditibusque ad pugnam idonei equestre praelium haud patiebantur. dein rex eius orae Antiochus, blandimentis adversus plebem, fraude in ducem cum barbarorum copias dissociasset, Troxobore paucisque primoribus interfectis ceteros clementia composuit.

56 Sub idem tempus inter lacum Fucinum amnemque Lirin perrupto monte, quo magnificentia operis a pluribus viseretur, lacu in ipso navale praelium adornatur, ut quondam Augustus structo cis Tiberim stagno sed levibus navigiis et minore copia ediderat. Claudius triremes quadriremesque et undeviginti hominum milia armavit, cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent, ac tamen spatium amplexus ad vim remigii, gubernantium artes, impetus navium et praelio solita. in ratibus praetoriarum cohortium manipuli turmaeque adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quis catapultae

7. *magnificentia operis*] quae ex Eusebii sive Hieronymi nota in Chronico elucebit. *Claudius*, inquit, *circa haec tempora Fucinum lacum exsiccavit, undecim annos triginta hominum millibus sine intermissione operantibus.* Lips. adde Suet. 20. Ern.

9. *cis Tiberim stagno*] de quo Suet. Aug. 43: *edidit navale proelium circa Tiberim cavato solo, in quo nunc Caesarum nemus est.* Lips. *tiberin* M^a *,tacente Vct.*

10. *triremes*] censemus reponi numerum debere, scribimusque *centum triremes.* tot enim fuisse credimus Dioni 60 33. *οἱ δὲ ναυμαχήσαντες*, inquit, *θανάτῳ καταδεδικασμένοι ἦσαν, καὶ πεντήκοντα ναῦς ἑκάτεροι εἶχον, οἱ μὲν Ῥόδιοι, οἱ δὲ Σικελοὶ ὀνομασθέντες.* si utrimque naves quinquaginta, in universum ergo centum. idemque numerus in Xiphilino. at ecce Suetonius duodenas dumtaxat nominat c. 21. *hoc spectaculo*, ait, *classis Sicula et Rhodia concurrerunt duodenarum triremium singulae.* falso. omitto Dionem: sed quomodo hominum illa vis in duodenis utrimque navibus? quando undeviginti millia pugnasse hanc navalem pugnam Tacitus exprimat diserte. non ergo abest, quin ad Dionis reique fidem corrigendus Tranquillus sit, *quinquaginta triremium.* Lips. probat Acidalius. at vir doctus in margine Gryphianae correxerat *tr. qu. duodecim et viginti m.* Ern.

11. *ratibus*] quid si *cratibus* aut *trabibus*? tale quid substitueris non invito Dione, qui lacum muro ligneo circumdatum scribit l. c. *τεῖχός τε περὶ τὴν λίμνην ξύλινον κατεσκεύασε καὶ ἰκρία ἐπῆξεν.* eius ergo quasi valli tutelae praepositus praetorii miles. Lips. frustra. nam mox in ratibus adstitisse dicuntur praetoriani, ut bene monuit Acidalius. mox *ac tamen* veteres edd ante Rhenanum. hic dedit *attamen* cum ceteris. *ac tamen* verum puto, quod et G exhibet. Ern.

13. *gub. artes, impetus navium, et proelio solita*] sic expressit e Mª Pichena pro vulgari *et gub. artes, impetusque navium proelio solitos,* plane sic etiam ed pr, nisi quod *soliti* habet pro *solita*, ut BG. ac sic fere etiam Puteolanus, nisi quod et post *remigii* copulam ponit, quem secuti sunt Rivius Beroaldus et Alciatus estque in BG. Ern. *de *solita* tacet Vct.*

ballistaeque tenderentur. reliqua lacus classiarii tectis navibus obtinebant. ripas et colles ac montium edita in modum theatri multitudo innumera complevit proximis e municipiis, et alii urbe ex ipsa, visendi cupidine aut officio in principem. ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina chlamyde aurata, praesedere. pugnatum, quanquam inter sontes, fortium virorum animo; ac post multum vulnerum
57 occidioni exempti sunt. sed perfecto spectaculo apertum aquarum iter. incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi ad lacus ima vel media. eoque, tempore interiecto, altius effossi specus, et contrahendae rursus multitudini gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. quin et convivium effluvio lacus appositum magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convolsis ulterioribus aut fragore et sonitu

1. *tectis*] ita restitui pro *rectis*. tectae naves idoneae ad pugnam; *αἱ τὰ καταστρώματα ἔχουσαι*, uti Thucydides appellat 7 40. Lips. *tectis* ed pr et Puteolanus. vereor ne *rectis* vitio operarum irrepserit in Beroaldinam editionem Romanam, unde in ceteras fluxerit. nam Beroaldus tantum repetiit textum Puteolani. frustra *rectis* defendit Acidalius, tanquam *rectae naves* opponantur *ratibus*. *coenam rectam* novi, non *naves rectas*. ante ed pr vitiose *traderentur* pro *tenderentur*. Ern.

2. *ac* M[a] deest, ut c. 58 *et* post *honestis*.

5. *Agrippina*] Dio l. c. etiam Neronem adiungit: *ὁ δὲ Κλαύδιος ὅ τε Νέρων στρατιωτικῶς ἐστάλησαν, ἥ τε Ἀγριππίνα χλαμύδι διαχρύσῳ ἐκοσμεῖτο.* Plinius 33 19: *nos vidimus Agrippinam Claudii principis, edente eo navalis proelii spectaculum, adsidentem ei indutam paludamento, auro textili, sine alia materia.* Lips. veteres edd *praesidere*, et BG. mox copula post *iter* non est in BM[a] *tacente Vct* et ed pr. orta est e finali *τοῦ iter*, et melius abest. itaque delevi. Ern.

10. *vel media*] dixerat *ad lacus ima*; quod ut melius intelligeretur, adieci *vel media*: inde namque colligimus id ei esse imum, quod in medio lacus foret, ubi plerumque maxime profundum est. Gron. unde irrita Mureti coniectura delentis *ima vel*, et Heinsii legentis *lacunae media*. *lacunam* de tanto lacu dici ab historico non credo. Ern.

11. *altius effossi specus*] de laborioso hoc opere vide Plinium 36 24. quod ante Claudium tamen conceperat DIulius (Suet. Iul. 44.), non inceperat; nec rite perfecit ipse Claudius, quoniam manus postea admovit et Hadrianus. Spartianus in eius vita 22. Lips. v. ad Suet. Claud. 20, et Fabrettum in Descr. Emissarii lacus Fucini. Ern.

15. aliquid est in hac oratione monstri. nam cum audimus *convulsis ulterioribus*, intelligimus *membris operis*: cum autem *aut fragore et sonitu exterritis*, non possumus hoc de iisdem accipere, sed de convivis, qui super ista decumbebant et qui circa erant. requirit tamen filum orationis ut eadem sint *convulsa* ista et *exterrita*. si quid video, Tacitus scripsit *exterritos*, ut id referatur ad *τὸ cunctos*. exterritos, inquit, partim eo quod sentiebant labefactari et convelli tigna, continuata illis quae abstrahebantur, partim fragore ac sonitu tum pro-

exterritis. simul Agrippina trepidatione principis usa ministrum operis Narcissum incusat cupidinis ac praedarum. nec ille reticet, impotentiam muliebrem nimiasque spes eius arguens.

58 Decimo Iunio Quinto Haterio consulibus sedecim annos natus Nero Octaviam Caesaris filiam in matrimonium accepit. utque studiis honestis et eloquentiae gloria enitesceret, causa Iliensium suscepta, Romanum Troia demissum et Iuliae stirpis auctorem Aeneam aliaque haud procul fabulis vetera facunde exsecutus, perpetrat ut Ilienses omni publico munere

rumpentium aquarum tum soluti operis. Suet. Claud. 32: *convivatus et super emissarium Fucini lacus, ac paene submersus, cum emissa impetu aqua redundasset.* quem locum in promptu cum haberet Aurelius, tamen offensus voce *convivii* eo usque delirat ut *compluvium* subiecerit. sed *convivium* hic coenatio est, triclinium, vel locus ita structus ut caperet convivas. sic 15 37: *publicis locis struere convivia.* neque aliter accipiendum H. 1 82: *militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quo minus convivium irrumperent.* sic et incertus auctor Panegyrici Maximiano et Constantino dicti 6: *imago illa in Aquileiensi palatio ad ipsum convivii posita adspectum.* ubi etiam male tentarunt. GRON. sed si *exterritos* corrigimus, etiam delendum erit *aut*, tamquam additum, ut *exterritis* cum *convulsis ulterioribus* coniungeretur. et tamen durior est orationis structura. BR et ed pr *exterriti* habent. GO *ulterioribus* addunt *sublicis.* ERN.

5. *Haterio*] *auterio* Ma — non concilio in hac omni narratione Tacitum cum Suetonio. noster matrimonium cum Octavia, caussarum dictiones ad consules refert quos posuit: Suetonius c. 7 gesta haec vult toto anno ante, Claudio quintum et Cornelio Orfito consulibus. nec enim de alio Claudii consulatu intellexeris illa *apud patrem consulem pro Bononiensibus Latine et pro Rhodiis atque Iliensibus Graece verba fecit. nec multo post duxit uxorem Octaviam.* at inter eum consulatum et hunc Taciti annum interiecti Faustus Sulla et Salvius Otho. uter verior, mihi sane non liquet. LIPS. mox G *CCaesaris*, male. ERN.

7. *nitesceret*] profecto in Groslotii mei correctionem inclino, *notesceret.* LIPS. et confunduntur sane in libris haec verba, ut *enitescere* et *enotescere.* v. Schwarz. ad Plin. Pan. p. 9. 493. sed *nitescere* plus est quam *notescere*, adeoque melius h. l. sic *enitescere*, pro quo simplex posuit more suo, pro illustrari, clarescere. v. Schwarz. l. c. p. 493. Ma etiam *tacente Vct* *enitesceret*, quod recepit Lallemandus. ERN.

8. *Romanum Troia demissum*] nihil deesse ostendimus ad illud Livii 3 2: *quod et Romanus ira odioque pugnabat.* GRON. nempe *Romanus* ponitur pro Romanis, populo Romano, ut apud Livium saepe pro exercitu Romano. Grotius putabat addendum *nomen.* *demissus* pro ortus dixit imitatione Virgilii Aen. 1 292 et alibi. ERN.

9. *vetera*] correxit Rhenanus (e B), cum ante esset *vera.* Lipsius in prima ed coniecerat *verum*, quod placet Acidalio, sive *ceterum.* *verum* est in A, unde recepit Ryckius. ed Puteolani *vera facunditate.* eo verbo etiam Plautus usus in Trucul. 2 6 13. ea lectio fortasse nonnullis non displiceat. quod nunc editur, verum puto. ERN.

10. *impetrat*] liber vetus *perpetrat*, recte. sed quid? non iam ante immunes Ilienses? immunes pridem. primus Alexander, post

solverentur. eodem oratore Bononiensi coloniae igni haustae subventum centies sestertii largitione. redditur Rhodiis libertas, adempta saepe aut firmata, prout bellis externis meruerant aut domi seditione deliquerant. tributumque Apamensibus terrae motu convolsis in quinquennium remissum.
59 at Claudius saevissima quaeque promere adigebatur eiusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum, opibus

pugnam ad Granicum amnem, *ἐλευθέραν καὶ ἄφορον* eam urbem pronuntiavit, ait Strabo 13 p. 593. certamen deinde Romanis in honestanda urbe, ut credebant, parente. in foedere quod cum Antiocho, immunitas Iliensibus data et Rhoeteum ac Gergithum concessa, ut auctor est Livius 38 39. epistola deinde Graeca senatus populique Romani ad Seleucum regem missa (Suetonii verba sunt Claud. 25) *amicitiam et societatem ita demum pollicentis, si consanguineos suos Ilienses ab omni onere immunes praestitisset.* Sulla etiam, Asiam constituens, eosdem *ἐλευθέρους ἠφίει καὶ Ῥωμαίων ἀνέγραφε φίλους*, ait Appianus Mithr. 61. an hoc mutatum postea (et saepe solet) nescio: Iulius quidem Caesar iterum et agrum et libertatem dedit et immunitatem; nec imminuit Tiberius aut Augustus. Strabo l. c. p. 595: *Καῖσαρ ὁ θεὸς χώραν τε δὴ προσένειμεν αὐτοῖς, καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀλειτουργησίαν αὐτοῖς συνεφύλαξε. καὶ μέχρι νῦν συμμένουσιν ἐν τούτοις.* quis ergo ea abstulit, ut opus fuerit sive reddi a Claudio seu firmari? an Caligula? nihil lectum. credo equidem, nemo: sed vel Claudius adiecit aliquid ad immunitatem olim datam, effecitque ut plenissima uterentur (atque ideo Tacitus scripserit *ut omni publico munere solverentur*, quasi antea non omni), aut concessa, sed publicanorum improbitate mota, sanxit in perpetuum stabilivitque. Suet. l. c: *Iliensibus quasi Romanae gentis auctoribus tributa in perpetuum remisit.* Callistratus l. 17. D. de excusat. *Iliensibus et propter inclytam nobilitatem civitatis, et propter coniunctionem originis Romanae, iam antiquitus et senatusconsultis et principum constitutionibus plenissima immunitas tributa est, ut etiam tutelae excusationem habeant.* Lips. *perpetrat* BGMa et alii apud Broterium, et ed pr. Ern.

2. *Rhodiis libertas*] adempta nuper ab ipso Claudio propter cives quosdam Romanos in crucem actos, ut notat Dio 60 24. sed restituta orante Nerone, cuius honori iure epigramma illud adsero, quod nomine Antiphili legitur primo Anthologiae *εἰς νήσους*. nec enim alio spectat quam ad hoc factum (Iac. Anth. Palat. 2 p. 60). *ὡς πάρος ἀελίου, νῦν Καίσαρος ἡ Ῥόδος εἰμὶ νᾶσος, ἴσον δ' αὐχῶ φέγγος ἀπ' ἀμφοτέρων. ἤδη σβεννυμέναν με νέα κατεφώτισεν ἀκτίς, ἅλιε, καὶ παρὰ σὸν φέγγος ἔλαμψε Νέρων. πῶς εἴπω; τίνι μᾶλλον ὀφείλομαι; ὃς μὲν ἔδειξεν ἐξ ἁλός, ὃς δ' ἤδη ῥύσατο δυομέναν.* argutum Epigramma. et comparat Neronem ecce cum Sole, quia ut ille Rhodum retexit radiis fecitque oriri, sic iste pressam et occidentem restituit reduxitque in lucem. Lips. potest etiam respexisse poeta ad numum Rhodiorum in honorem Neronis cusum, in quo Nero caput radiatum habet, propter famam de qua Dio apud Xiphil. 61 2, recens natum Neronem radiis circumdatum apparuisse; qua specie etiam exhibetur in numo Nicaeensium. Ern.

4. *Apamensibus*] sic GMa *tacente Vct* et ed pr, idque secutus sum. ceterae edd inde a Puteolano *Apamiensibus*, nisi quod Ryckius ex A *Apamensibus* dedit. quia et *Apama* et

illustrem, hortis eius inhians pervertit accusante Tarquitio Prisco. legatus is Tauri Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca repetundarum crimina, ceterum magicas superstitiones obiectabat. nec ille diutius falsum accusatorem indignasque sordes perpessus, vim vitae suae attulit ante sententiam senatus. Tarquitius tamen curia exactus est; quod patres odio delatoris contra ambitum Agrippinae pervicere.

60 Eodem anno saepius audita vox principis, parem vim rerum habendam a procuratoribus suis iudicatarum ac si ipse statuisset. ac ne fortuito prolapsus videretur, senatus quoque consulto cautum plenius quam antea et uberius. nam divus Augustus apud equestres qui Aegypto praesiderent lege agi, decretaque eorum perinde haberi iusserat ac si magistratus Romani constituissent. mox alias per provincias et in

Apamia recte dicitur, etiam adiectivum varie formari potest. sed usitatissimum est quod nos exprimi curavimus. ceterum Apameam Phrygiae intelligit Ryckius. Ern.

5. *indigna sortes* Ma,*tacente Vct.* AR et ed pr *indignasque sortes;* unde NHeinsius corrigebat *indignasque sordes* i. e. immeritum reatum; quod verum puto. ed pr *Tarquitius* constanter. G, Puteolanus et veteres edd ceterae *Tarquinius*, male. de Tarquitio v. Ryckium ad h. l. adde 14 46. Ern.

10. *a procuratoribus suis iudicatarum*] defunguntur vulgo leviter interpretatione huius loci, et alterius Suetoniani comparis, Claud. 12: *ut rata essent quae procuratores sui in iudicando statuerent, a senatu precario exegit.* referunt enim ad procuratores rei familiaris in provinciis; quibus datum nunc ius volunt cognoscendi statuendique inter privatos et fiscum, in re pecuniaria quidem: non enim criminum, argumento l. 2. C. si advers. fis. l. 8 § Transactiones. D. de transact. et l. 1. C. de iurisd. omn. iudic. itaque non aliud Tacitum tam longa et querula oratione indignari quam iurisdictionem procuratoribus mandatam in re et caussa fiscali pecuniaria, eorumque decreta firma a Claudio habita et rata. sed mihi profecto, et, credo, Tacito alia mens est, cui lucem dare conamur in Exc. *B.* Lips. ego procuratores rei privatae omnes intelligam. nam de procuratoribus vice praesidum procurantibus minores provincias, non sit valde mirum eorum iudicata valere. et Tacitus in fine capitis simpliciter et sine exceptione vocat *libertos quos rei familiari praefecerat.* et consilium Claudii arguit. vult enim ostendere quomodo administratio reipublicae, quae maxime iudiciis exercendis continetur, a Senatu paullatim ad equites, ab his ad libertos domi forisque venerit. procuratores etiam in maioribus provinciis ex equitibus et libertis Caesarum. v. 13 1. Ern.

13. *equestres*] nove hoc dictum, pro equitibus vel ordinis equestris hominibus, nec ante Tacitum reperiri recte monet Dukerus ad Liv. 33 26. similiter infra 13 10 *Iulius Densus equester*, quod non memor huius loci Muretus tentabat, corrigens *eques R*, probante Acidalio. mox pro *proinde* Pichena malebat *perinde.* id, quia G addicit, recepi. Ern.

urbe pleraque concessa sunt quae olim a praetoribus noscebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, cum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione iudiciorum locaretur, aut rursum Serviliae leges senatui iudicia redderent, Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipue bellarent. sed tunc ordinum diversa studia, et quae vicerant, publice valebant. Gaius Oppius et Cornelius Balbus primi Caesaris opibus potuere condiciones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthac et Vedios et cetera equitum Romanorum praevalida nomina referre nihil attinuerit, cum Claudius libertos, quos rei familiari praefecerat, sibique et legibus adaequaverit.

1. *in urbe*] in urbe equitibus Romanis late datum ius, uti ab Augusto Maecenati in praefectura urbis, uti praefecto praetorio semper, quia is ex equite ad tempora Vespasiani. sed et procuratoribus Caesaris in urbe aliquod ius, extra res fisci. Ulpianus (l. 9. de Off. proCS ap. Schulting. in Coll. LL. Mos. et Rom. t. 14): *frequens est etiam legis Fabiae cognitio in tribunalibus praesidum; quamquam quidam procuratores Caesaris usurpaverint, quam Romae, tam in provinciis.* Lips. ceterum hic proprie nondum de procuratoribus loquitur, sed de equitibus. unde non opus Ryckiana animadversione de procuratoribus in urbe; de quibus si sermo hic iam esset, firmaret id ea quae ante contra Lipsium dixi. Ern.

4. *Serviliae leges*] plures eo nomine, sed una iudiciaria, quam tulit QServilius Caepio consul. de qua Cicero saepius et Asconius in pro MScauro. Lips.

6. *bellarent*] sic scripti et editi ante Rhenanum, qui frustra (e B) mutavit in *bellarunt.* itaque cum IGronovio restituimus. mox *quae vicerant* BM[a] et edd pr, Puteolani ceteraeque veteres ante Lipsium. an data opera e libris scriptis editum sit *qui*, nescio. ego veterem lectionem restitui: intell. *studia.* eleganter et saepe *studia* dicuntur *valere*, [illegible] quae partes vicerant, eae consequebantur ut plurimum in republica possent, iudicia administrarent; non ut unus omnia posset, ut post bellum Caesarianum factum. Ern.

9. *Matios posthac et Vedios*] Vedium intellegit Pollionem, et C sive CnMatium. etsi libri hic omnes inepte *Macchyos* vel *Matthios*, [M[a] *mathios.*] CMatii, qui inter amicos Iulii Caesaris, mentio Suetonio c. 52: *quae scire CMatium COppium reliquosque Caesaris amicos.* item Ciceroni ad Trebat. ep. 7 15: *quum in CMatii suavissimi doctissimique hominis familiaritatem venisti.* et quia Cicero elogio doctissimi ornat, censui olim eumdem esse cum illo qui Mimiambos et Iliada scripsit, quem Agellius 15 25 Macrobiusque Sat. 2 16 laudant ut hominem impense doctum. sed tamen cum Cnaei praenomine, uti et apud Plinium 12 6 CnMatius legitur inter amicos Augusti: *CnMatius, ex equestri ordine, DAugusti amicus.* qui fortasse alius ab illo primo, et de quo hic sermo. in lapide quodam (ap. Grut. p. 654) geminata littera sculptum legi *PMattius Chariton.* Lips.

11. *rei familiari*] iuvare videtur eos qui Claudianum scitum ad rationales tantum referunt. frustra. procuratores enim omnes primo rei familiari sive fisco praefecti, sed imago imperii quibusdam adiuncta. Lips.

61 Rettulit dein de immunitate Cois tribuenda, multaque super antiquitate eorum memoravit: Argivos vel Coeum Latonae parentem vetustissimos insulae cultores; mox adventu Aesculapii artem medendi illatam maximeque inter posteros eius celebrem fuisse, nomina singulorum referens, et quibus quisque aetatibus viguissent. quin etiam dixit Xenophontem, cuius scientia ipse uteretur, eadem familia ortum, precibusque eius dandum ut omni tributo vacui in posterum Coi sacram et tantum dei ministram insulam colerent. neque dubium habetur multa eorundem in populum Romanum merita sociasque victorias potuisse tradi. sed Claudius facilitate solita, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adiumentis velavit.

62* At Byzantiis data dicendi copia, cum magnitudinem onerum apud senatum deprecarentur, cuncta repetivere, orsi a foedere quod nobiscum icerant, qua tempestate bellavimus adversus regem Macedonum, cui ut degeneri Pseudophilippi vocabulum impositum. missas posthac copias in Antiochum

1. *tribuenda*] sic se castigasse dicit Rhenanus (e Bud.) pro *restituenda*. at sic etiam edd pr, Puteolani, Rivii. alterum est a Beroaldo et Alciato. infra post *scientia* in G abest *ipse*, non bene. Ern.

2. *vel cum Latonae parente*] certissima emendatio est et elegantis ingenii clara index, quam a Iosia Mercero accepi; *vel Coeum Latonae parentem*. pater enim eius deae *Κοῖος* vel *Κεῖος*. Hesiodus Theog. 404: *Φοίβη δ' αὖ Κοίου πολυήρατον ἦλθεν ἐς εὐνήν, κυσαμένη δ' ἤπειτα θεὰ θεοῦ ἐν φιλότητι Λητω κυανόπεπλον ἐγείνατο*. et ab eo nomen ipsi insulae datum. huic ipsi rei gryphus in Athenaei 10 21 ex veteri carmine: *μήτηρ δ' ἔστ' ἀριθμοῖο παΐς*. *numeri mihi filia mater. significatur Latona*, inquit Athenaeus, *Coei filia, quia Macedones numerum Coeum agnominant*. at de Xenophonte quod additur, est ille medicus cuius Diogeni Laertio mentio in fine Xenophontis Socratici: *τρίτος ἰατρὸς Κῷος*. Lips. *parentem* habet M^a *,tacente Vct.*

9. *tantum*] sic BFM$_a$ et ed pr. ceterae omnes ante Pichenam *tanti*, etiam Lipsiana, quod male defendit Ryckius ex A, cui adstipulatur G. vult nonnisi deo servire insulam, non etiam hominibus, tributo pendendo. vitiose etiam ed pr aliaeque veteres cum ABM^a *haberetur*. Ern.

11. *potuisse tradi. sed*] sic feliciter restituit Rhenanus e B, qui habebat *patuisse tradidisset*, ut G. ed pr cum M^a *potuisset tradidisset*. Puteolanus primus dedit *patuisse*. *Cl.* *tacente Vct.* Ern.

14. *Byzantii*] M^a *tacente Vct* et ed pr *Byzantiis*. mox *iecerant*, ut BGM$_a$, edd pr, Puteolani, Beroaldi, Alciati, Rhenani, Aldi. *icerant* reperi apud Gryphium Pichenam Lipsium. liceret corrigere *fecerant*, ut 11 9 e *iaciunt* factum *faciunt*. Ern.

18. quid *posthac*? ergo Antiochus et Perses post Pseudophilippum? minime: tempore hi anteeunt. sed scilicet Byzantii primum, ut validius, foedus memorant, quod tempore Pseudophilippi coiit; tum addunt de auxiliis varie latis, itaque *posthac* non tempus rei gestae sed dictae notat. malim tamen *post*

Persen Aristonicum, et piratico bello adiutum Antonium memorabant, quaeque Sullae aut Lucullo aut Pompeio obtulissent, mox recentia in Caesares merita, quando ea loca insiderent quae transmeantibus terra marique ducibus exer-
63 citibusque, simul vehendo commeatui opportuna forent. namque artissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extrema Europa posuere Graeci, quibus Pythium Apollinem consulentibus ubi conderent urbem, redditum oraculum est, quaererent sedem caecorum terris adversam. ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quod priores illuc advecti, praevisa locorum utilitate, peiora legissent. quippe Byzantium

haec eo sensu. Lips. frustra: *posthac* idem est, et sic dictum 3 62 et 6 7. Ern.

1. *Antonium*] capio non de celebri notoque Antonio, qui triumvir, sed de MAntonio, qui curator orae maritimae cum infinito imperio sub initia Piratici belli; de quo illud Sallustii innotuit in fragm. 1. 3: *MAntonius perdundae pecuniae genitus, vacuusque a curis nisi instantibus.* vide Ciceronem et Asconium in Verrem 1 23, 2 3. Lips. mox *commeatui* volebat Pichena. et sic Gryphiana. sed vulgatum verius, sive dativum velis sive ablativum. de dativis in *u* supra iam vidimus c. 5, et constructionem similem cum ablativo 3 19. Ern.

*5. *commeatu* Vct.*

7. *Graeci*] pleraque historia Spartanis adscribit conditam hanc nobilem urbem et fatalem imperiorum sedem. Iustinus 9 1 et Isidorus Orig. 15 1 a Pausania rege, Claudianus a Byzante quodam non obscure exstructam vult, in Eutrop. 2 83: *hoc Byzas Constantinusque videbunt?* in Ioanne Sarisberiensi de nugis Curialium (in quo centone multos pannos purpurae agnosco et fragmenta aevi melioris) lego 1 5: *Chilon Lacedaemonius iungendae societatis caussa missus Corinthum, duces et seniores populi ludentes invenit in alea. infecto itaque negotio reversus est, dicens se nolle gloriam Spartanorum, quorum virtus constructo Byzantio clarescebat, hac maculare infamia, ut dicerentur cum aleatoribus contraxisse societatem.* at alii non conditam a Pausania, sed saltem expugnatam tradiderunt; inter quos Aemilius Probus 1 2. Ammiano vero est *Atticorum colonia*, 22 8. Lips.

9. *caecorum*] *graecorum* M[a] *, *caecorum* Vct.*

10. *praevisa*] ad sententiam fortasse aptius *parum visa*. ideo enim caeci oraculo dicti. apud Strabonem denarrata tota res 7 p. 320. *τὸν Ἀπόλλω*, inquit, *φασὶ τοῖς κτίσασι τὸ Βυζάντιον ὕστερον, μετὰ τὴν ὑπὸ Μεγαρέων Χαλκηδόνος κτίσιν, χρηστηριαζομένοις προστάξαι ποιήσασθαι τὴν ἵδρυσιν ἀπεναντίον τῶν τυφλῶν, τυφλοὺς καλέσαντα τοὺς Χαλκηδονίους, ὅτι πρότερον πλεύσαντας εἰς τοὺς τόπους, ἀφέντες τὴν πέραν κατασχεῖν τοσοῦτον πλοῦτον ἔχουσαν, εἵλοντο τὴν λυπροτέραν.* habes eadem in Herodoto 4 144, nisi quod illic dictum hoc et scomma in Chalcedonios Megabyzo Satrapae tribuit. septemdecim autem annis conditam Chalcedona ante Byzantium, ibidem etiam traditum. Lips. *parum visa* placet etiam Pichenae. at IGronovio *impraevisa*. quid impedit quo minus *praevisa*, quod omnes libri habent, sint *non visa*, praetervisa, ad formam Graeci verbi *παρορᾶν*. atque sic apud Horatium (Serm. 1 3 25) *praevideas mala* legunt et intelligunt viri praeclari Rutgersius, Bentleius, Heinsius, Cuningamus. et sic iam

fertili solo, fecundo mari, quia vis piscium innumera, Ponto

monnit NHeinsius apud Ryckium. Ern. AB *provisa.*

1. *fecundo*] *fecundoque* vulgo.

vis piscium in Pontum] falsa lectio, damnata ab historia et a libris. nam libri omnes *vis piscium in Metapontum erumpens.* ex quis vere corriges *vis piscium innumera Pontum erumpens.* ita scilicet res est. copia ista piscium (pelamydes sunt) non intrantes e mari Aegaeo Pontum, ut vulgata lectio suadet, sed exeuntes erumpentesque capiuntur. foetura enim eorum in paludibus Maeotidis est; atque inde adulti grege facto Pontum Propontidemque intrant. atque ibi captura. Strabo clare 7 p. 320: *γεννᾶται οὖν τὸ ζῷον* (pelamydem intelligit) *ἐν τοῖς ἕλεσι τῆς Μαιώτιδος, ἰσχῦσαν δὲ μικρὸν ἐκπίπτει διὰ τοῦ στόματος ἀγεληδὸν, καὶ φέρεται παρὰ τὴν Ἀσιανὴν ἠϊόνα μέχρι Τραπεζοῦντος καὶ Φαρνακίας.* et post pauca addit *ἐπειδὰν δὲ ἤδη συνάψῃ ταῖς Κυανέαις καὶ παραλλάξῃ ταύτας, ἐκ τῆς Χαλκηδονιακῆς ἀκτῆς λευκή τις πέτρα προσπίπτουσα φοβεῖ τὸ ζῷον ὥστ' εὐθὺς εἰς τὴν περαίαν τρέπεσθαι. παραλαβὼν δὲ ὁ ἐνταῦθα ῥοῦς ἅμα καὶ τῶν τόπων εὐφυῶν ὄντων, πρὸς τὸ τὸν ἐκεῖ ῥοῦν τῆς θαλάττης ἐπὶ τὸ Βυζάντιον καὶ τὸ πρὸς αὐτὸ Κέρας τετράφθαι φυσικῶς, συνελαύνεται δεῦρο, καὶ παρέχει τοῖς Βυζαντίοις καὶ τῷ δήμῳ τῶν Ῥωμαίων πρόσοδον ἀξιόλογον.* eademque ex Aristotele colliges H. A. 8 13. Pliniani codicis mendum non sileo in hac narratione 9 20. *est in Euripo*, ait, *Thracii Bospori, in ipsis Europam Asiamque separantis freti angustiis, saxum miri candoris, a vado ad summa perlucens, iuxta Chalcedonem in latere Asiae. huius adspectu repente territi semper adversum Byzantii promontorium, ex ea caussa appellatum Chrysoceras, praecipiti petunt agmine. itaque omnis captura Byzantii est, magna Chalcedonis penuria. opperiuntur autem Aquilonis flatum, ut secundo fluctu exeant e Ponto; nec nisi intrantes Pontum Byzantii capiuntur.* quid? non capiuntur nisi intrantes Pontum? contra ante dixit, capi exeuntes e Ponto, non intrantes. quod verissimum est. itaque alii vice Ponti *Propontidem* substituunt: Pincianus totum locum rescribit confidentius, *nec nisi infantes tunc Byzantii capiuntur.* fortasse verius, simplicius certe, *intrantes portum Byzantii*, ut ad ipsum oppidum et in portu fuerit ea captura. nam cornu illud, ad quod deferebantur, fuit *προσεχὲς τῷ Βυζαντίῳ τείχει*, ut Strabo ait: imo, ut Plinius, in ipso illo promontorio, quod Cornu vocant, Byzantium urbs. atque ibi in multos sinus scissum, tamquam ramos (*εἰς οὓς ἐμπίπτουσα ἡ πηλαμὺς ἁλίσκεται*) faciebat urbi illi portum. Add. ad correctionem nostram et exitum piscium e Ponto facit valde Sallustii locus apud Servium 4 et Iuvenalis interpretem Sat. 4 42: *qua tempestate vis piscium Ponto erumpit.* tamen, ne callide dissimulem, vulgatam lectionem DAmbrosius affirmare videtur, Hexaem. 5 10: *pisces*, inquit, *ex plurimis locis, a diverso sinu maris, innumeri, velut communi consilio convenientes, coniuncto agmine flatum aquilonis petunt, et ad illud septemtrionalium mare partium quadam naturae lege contendunt. dicas, si ascendentes videas, rheuma quoddam esse. ita prorumpunt fluctusque intersecant, per Propontidem in Euxinum Pontum violento impetu profluentes.* sed mox addit, ingruente hieme, et postquam ibi foetificaverint, immenso agmine regredi. vide locum; et utramvis lectionum defendi posse, tu defendes. Lips. edd veteres itidem *in Metapontum* usque ad Rhenanum, qui dedit *in pontum;* quod omnes secuti sunt, donec Lipsius feliciter correxit *innumera pontum*, quod recepit IFGronovius. Broterius etiam correxit et edidit *Ponto* e loco Sallustii ap. Schol. Iuvenalis l. c. in vulgata int. *in.* post G pro *urgente* habet *vergente*, de qua confusione iam supra admonuimus. Ern.

erumpens et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius littoris flexu hos ad portus defertur. unde primo quaestuosi et opulenti; post magnitudine onerum urgente finem aut modum orabant, adnitente principe, qui Thraecio Bosporanoque bello recens fessos iuvandosque rettulit. ita tributa in quinquennium remissa.

64 Marco Asinio Marco Acilio consulibus mutationem rerum in deterius portendi cognitum est crebris prodigiis. signa ac tentoria militum igne caelesti arsere. fastigio Capitolii examen apium insedit. biformes hominum partus, et suis fetum

1. *obliquis*] quaerunt quae haec *saxa obliqua?* ego dicam. e littore Chalcedonis saxa a latere se ostendunt; et velut ex transverso (Straboni scriptum); atque ea igitur fugiunt. at Franciscus Medices, quia Strabo idem et Plinius *candidum saxum* id dicunt, vellet hic legi *albis* vel *albidis* pro voce *obliquis.* vellem et ego hominis caussa. quis enim Musicus Medices non amet? sed non possum hanc peraudacem coniecturam. Lips.

3. *quaestosi* Ma *,et ed pr tacente Vct.*

4. Thracium bellum intellegit, quod cum Thracibus montanis gestum duce Poppaeo Sabino; Bosporanum, quod cum rege Mithridate. de illo noster 4 46, de hoc supra 15 et 21. Lips.

7. *Asinio*] veteres edd vitiose *Asilinus* *,tacente Vct.* index consulum apud Dionem *Asinio* dat praenomen *Q*, et *Acilio Manius.* de Acilio concedo, quia id solenne Aciliorum praenomen, ut e Cicerone et Livio notum est; idque praenomen exprimendum curavi, cum vulgo sit *Marcus.* de Asinio non discedo a libris, qui in *M* consentiunt. index consulum in Dionis exemplaribus cuius fidei, dictum supra ad c. 41. Ern. *masilinio macilio* Ma.

8. *signa enim ac*] delevi *enim* auctoribus Ma et ed pr. non opus est ista particula; nec in tali narratione utitur ea Livius. vide v. c. 31 12. adde nostrum 14 12, 15 47. mox *apium* editur inde a Pichena e Ma: ceteri scripti et editi veteres *apum.* supra contra 24 Ma habebat *Larum* pro *Larium.* de illo genitivo *apium* v. Drak. ad Silium 8 637, et quos ibi laudat; item de hoc prodigio; sed in primis ad Liv. 4 33, ubi tamen Livio *apum* adserit. Ern.

9. *examen apum*] quod semper inter portenta, cum visum loco insolenti. Silium emendari velim l. c. de prodigiis quae ante pugnam Cannensem: *obseditque frequens castrorum limina bubo; nec densae trepidis absunt se involvere nubes cessaruntque aquilis; non unus crine corusco regnorum eversor rubuit lethale cometes.* scribique *trepidis apium se inv.* nubes apium examina vocat, quae insederunt signa. quod sequitur, *suis fetus editus,* libris omnibus erat *fetum editum;* et fortasse nominandi casu sic dixerint etiam antiqui. Lips.

10. *biformes hom. p.*] Ryckius intelligit *hippocentaurum*, quem Plinius H. N. 7 3 tradit Claudio imperante Romam ex Aegypto allatum in melle. et dicuntur Centauri *διφυεῖς* biformes. apud Cic. Tusc. 2 8: *biformatus impetus* de Centauro. sed quia plurali numero utitur Tacitus, arbitror etiam de aliis et pluribus intelligi posse, etiam hermaphroditis, quibus *duplex*, *ambigua natura* a Latinis tribuitur. sic ob duplicem faciem biformis Ianus apud Ovid. Fast. 1 89. androgyni autem etiam apud Livium 31 12 inter prodigia, et quidem obscenissima. ceterum coniunxi cum sequentibus, ut est in ed pr, Puteolani Beroaldi Alciati. primus

editum cui accipitrum ungues inessent. numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus, quaestore, aedili, tribuno ac praetore et consule paucos intra menses defunctis. sed in praecipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentus iecerat, fatale sibi ut coniugum flagitia ferret, dein puniret, metuens, agere et celerare statuit, perdita prius Domitia Lepida, muliebribus causis, quia Lepida minore Antonia genita, avunculo Augusto, Agrippinae sobrina prior ac Gnaei mariti eius soror, parem sibi claritudinem credebat. nec forma aetas opes multum distabant; et

diremit Rhenanus interposito puncto, quem omnes secuti sunt. deinde mss et edd veteres omnes *fetum editum*, et Ma edd veteres ante Rhenanum *inessent*, pro quo hic dedit e B *erant;* idque secuti sunt usque ad Pichenam. *fetus editus* unde venerit, nescio. male autem Ryckius haec coniungit cum *numerabatur*. *inter prodigia numerari* dicitur h. l. de re quae proprie non est, sed propter eventum pro prodigio habetur. ex quo genere est mors magistratuum ex omni genere. sed fetus suis cum accipitris unguibus semper prodigium fuit. non animadverterunt viri docti intelligendum *nunciabatur*, *ferebatur*. saepe apud Livium et nostrum oratio subito e recta fit obliqua, et contra. v. ad 1 36. sed si libri faverent, tamen praeferrem nominativos. Ern.

6. *perdita prius*] nemo tam inconspectus in legendo, qui vitium non videat male haerentis et incoibilis orationis. Domitia, inquit, perdita est; et subdit quasi de alia, quia inter Lepidam et Agrippinam aemulatio exercebatur. corrige vero, et reduc aberrantem vocem: *perdita prius Domitia Lepida levibus et muliebribus caussis, quia minore Antonia genita.* scilicet CnDomitio duas fuisse filias, quarum utraque Domitia gentis nomine dicta, sed minor, de qua hic, discriminandi caussa cum Lepidae cognomine. ea nunc ad mortem adacta. Suetonius Ner. 7: *amitam Lepidam ream testimonio coram adflixit, gratificans matri, a qua rea premebatur.* at Domitia altera supervixit, et mentio eius 13 19, estque veneno sublata a Nerone paullo post mortem matris. v. Suet. Ner. 34 et Xiphil. 61 17. Lips. nempe ante erat: *p. p. D. levibus et m. c. quia Lepida;* quod primum reperi apud Puteolanum et G. in Ma et ed pr est *Domitia le muliebribus.* hinc *levibus et* formatum, cum deberet esse *Lepida*, ut Lipsius voluit et Torrentius ad Suet. Ner. 5. librarius deinde voluit resarcire peccatum, et alieno loco scripsit *Lepida;* quamquam etiam altero loco nomen illud ferri posse arbitror. itaque post Freinshemium Gronovium et Ryckium dedi *Domitia Lepida muliebribus caussis.* Ern.

8. *minore Antonia*] culpant me quod non scripserim *maiore.* non me, sed Tacitum. ita enim iterum sensit scripsitque noster 4 44: *CnDomitius electus, cui minor Antonia Octavia genita in matrimonium daretur.* at enim Suetonius et Plutarchus aliter. quid ergo? novum est ut dissensus aliquis scriptorum sit? et tamen Plutarchus clare id non dicit. clare Suetonius, fateor, plus uno loco. sed cur arbiter ego inter eos sim? solvo me iudicatu isto; et bono veterique ritu iuro mihi non liquere. Lips. intelligit Torrentium ad Suet. l. c. Ern.

sobrina prior] sive quod iurisconsulti suggerunt, *sobrina propior;* etsi eadem vis alteri illi voculae. Lepida autem Germanico, patri Agrippinae, consobrina fuit.

utraque impudica infamis violenta, haud minus vitiis aemulabantur quam si qua ex fortuna prospera acceperant. enimvero certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem praevaleret: nam Lepida blandimentis ac largitionibus iuvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, quae filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat.

65 ceterum obiecta sunt quod coniugium principis devotionibus petivisset, quodque parum coercitis per Calabriam servorum agminibus pacem Italiae turbaret. ob haec mors indicta, multum adversante Narcisso, qui Agrippinam magis magisque suspectans prompsisse inter proximos ferebatur certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum seu Nero poteretur. verum ita de se meritum Caesarem ut vitam usui eius impenderet. convictam Messalinam et Silium. pares iterum accusandi causas esse, [si Nero imperitaret. Britan-

filiae ergo Germanici Lepida sobrina propior. res satis clara ex stemmate nostro Augusti. Lips. mox *eius* post *mariti* abest a G, eleganter. sed vide dicta supra. Ern.

1. *vinolenta*] malim *violenta*, ut superba et commota animo utraque fuerit. de vini nota nihil legi. Lips. sic G et ed Puteolani Beroaldi Alciati. ceteri libri *vinolenta*. illud restituit Pichena. mox c. 67 pariter verba haec confusa. Ern.

4. *ac*] *et* vulgo.

6. *dare imperium*] Freinshemius addendum putabat *volebat*. sed non profecto *volebat* tantummodo, quippe quae iam dudum dedisset: sed intelligendum *quibat*. Agrippina eo usque valebat in republica, penes Claudium, apud se, ut filio imperium pararet: sed non erat tam potens sui ut toleraret regnantem. genus loquendi Obs. 4 2 illustravimus. Gron. rectissime. huiusque generis exemplum iam supra observavimus. eum sequitur et Graevius in epistola ad Heinsium, qua respondet eius coniecturae *daret* t. 4 coll. Burm. p. 498 et 505. adde ad 13 56. Ern.

7. *coniugium principis* i. e. coniugem. nam ut Claudii coniugium ipsa ambierit, non lectum. abusa ergo vetitis artibus ad perniciem Agrippinae. sic *servitium* pro servo et *matrimonium* pro matrona alibi notavi, et *clientelas* pro clientibus in Tacito. Lips. atque etiam MR *coniugem;* quod videtur esse e glossa. ceterum non necessarium *coniugium* de coniuge capere. v. quae supra ad 2 13 de *matrimonio* dixi. mox *indicta*, quod edidit Rhenanus pro *indita*, est iam in ed pr. Ern.

14. *pares iterum accusandi*] ita haec distinguenda sunt, etsi suspecta mendi. Lips. explicandum potius quam mutandum hunc locum existimo; et id tentavimus Obs. 1 22. Gron. commoda sane est sententia paraphraseos Gronovianae. sed vereor ne plus sit in paraphrasi quam in verbis Taciti. verba *pares — imperitaret* sic explicat. *sane imputari Neroni posse convictam Messalinam et Silium: sed rursus convincendam Agrippinam cum Pallante. quod si faceret, ut necessario faciendum sit, si Caesarem salvum velit, implacabilem Neronem habiturum, si, quamvis eversa matre, fortuna illi det imperium.* potuit sane ita disputare Narcissus: sed in verbis hoc ubi est? quae per latinitatem nihil aliud significare

nico successore, nullum principi meritum, ac] novercae insidiis domum omnem convelli, maiore flagitio quam si impudicitiam prioris coniugis reticuisset. quanquam ne impudicitiam quidem nunc abesse Pallante adultero, ne quis ambigat decus, pudorem, corpus, cuncta regno viliora habere. haec atque talia dictitans amplecti Britannicum, robur aetatis quam maturrimum precari, modo ad deos modo ad ipsum tendere manus, adolesceret, patris inimicos depelleret, matris etiam
66 interfectores ulcisceretur. in tanta mole curarum Claudius valetudine adversa corripitur, refovendisque viribus mollitia caeli et salubritate aquarum Sinuessam pergit. tum Agrippina, sceleris olim certa et oblatae occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit, ne repentino et praecipiti facinus proderetur; si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis Claudius et dolo intellecto

possunt quam, si contingat ut Nero imperitet, idem esse agendum in Agrippina quod fecisset in Messallina. atqui id est falsum; id Narcissus dicere noluit. vivo Claudio accusanda Agrippina erat. nempe commemorato quid pro principe egerit, quid agendum sit, incipit docere quid se futurum sit, primum si Nero succederet salva matre (quippe non successurus erat damnata et sublata Agrippina), deinde si Britannicus sublata aut viva noverca. hic igitur clarum puto, deesse quod respondeat primae sumtioni *si Nero imperitaret*. non enim apparet quare tum sibi metuendum putet. nam, ut dixi, de matre accusando eversa cogitari hic non potest; quod tum non imperaturus erat. ergo post haec verba lacunam esse puto, et punctum ponendum post *esse*. iam in alterius sumtionis ὑποβολῇ verba *nullum principi meritum* explicat, *nihil esse quod ei imputet*. an vero hoc verba latina sonant? quis dixit unquam *nullum est ei meritum* pro nihil mihi (aut alii) debet, nullum meum est in eum meritum? hoc saltem doceri debebat. dixisset potius *nullum sibi meritum* aut simile quid. atque etiam *principis* nomine Claudius videtur intelligendus. nam vivo Claudio non appellaret sane Britannicum *principem*. si per πρόληψιν dici obiicias, tamen hic frigebit verbum, cum pronomine tantum opus sit, principisque futuri nomen iam insit in *successore*. atque hac de caussa nec probem Acidalii coniecturam *nullum e principe metum*; quod etiam est falsum: nam dicit se etiam Britannico imperante periturum. credo verum esse quod Ferrarius voluit Elect. 1 1, *nullum principi metum*: si sublata Agrippina Britannico successio certa, Claudium quidem ab uxoris insidiis tutum fore: at se evertenda Messallina tot turbarum in domo Caesaris caussam attulisse, ut hoc nomine Britannicus supplicium sumturus sit. sed varietatem lectionis addamus. R et ed pr *impeditaret*. porro M[a] *ad* [immo *a*] *novercae*. *Vct *ad*.* pro *habere* Grotius malebat *haberi*, quod probat Ryckius. *metum: at* scripsit etiam manus docta in margine Gryphii. Ern.

9. *Claudius* deest M[a] *et ed pr, tacente Vct.* mox vulgo *mollitie* *, tacente Vct, sed ed pr *mollitia*.*

11. *Sinuessam*] Sinuessanae aquae H. 1 72 et Plinio 31 4 commendatae ob vim quamdam salubrem. Lips.

13. *ne repentino*] int. cavendum, metuendum; more Graecorum, ut supra iam notavimus I 47. Ern.

ad amorem filii rediret. exquisitum aliquid placebat, quod
turbaret mentem et mortem differret. deligitur artifex talium
vocabulo Locusta, nuper veneficii damnata et diu inter in-
strumenta regni habita. eius mulieris ingenio paratum virus,
cuius minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas et
67 explorare gustu solitus. adeoque cuncta mox pernotuere ut
temporum illorum scriptores prodiderint infusum delectabili
cibo boletorum venenum, nec vim medicaminis statim intel-
lectam, socordiane Claudii an vinolentia; simul soluta alvus
subvenisse videbatur. igitur exterrita Agrippina, et quando
ultima timebantur, spreta praesentium invidia, provisam iam
sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. ille, tanquam
nisus evomentis adiuvaret, pinnam rapido veneno illitam
faucibus eius demisisse creditur, haud ignarus summa sce-
68 lera incipi cum periculo, peragi cum praemio. vocabatur
interim senatus, votaque pro incolumitate principis consules
et sacerdotes nuncupabant, cum iam exanimis vestibus et
fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis imperio com-

5. *et explorare*] sic 13 16: *quia cibos potusque eius dilectus ex ministris gustu explorabat.* cui id munus, is passim in lapidibus dicitur praegustator: in quodam etiam *a potione.* Athenaeus 4 21: *ὃν νῦν καλοῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι προγεύστην, τότε οἱ Ἕλληνες προτένθην ὠνόμαζον.* mos qui libera republica ignotus Romanis; quem tamen coepisse coniicio ab Augusto, non vano argumento lapidis qui Romae (Grut. p. 602): *genio Caeli Herodian. praegustator. divi Augusti. idem postea villicus in hortis Sallustianis. decessit nonis augustis, M. Cocceio Nerva C. Vibio Rufino coss.* tenuitque Tiberius, de quo lego (ap. Grut. p. 582 1) *Ti. Claudius Flamma Clausus Ti. Aug. praegustator.* et deinceps alii. traductum morem opinor a Persis maxime, de quis Xenophon 1 3 *παιδείας: οἱ τῶν βασιλέων οἰνοχόοι ἐπειδὰν ἐνδιδῶσι τὴν φιάλην, ἀρύσαντες ἀπ' αὐτῆς τῷ κυάθῳ, εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐγχεάμενοι, καταρροφοῦσι, τοῦ δή, εἰ φάρμακα ἐγχέοιεν, μὴ λυσιτελεῖν αὐτοῖς.* ubi et ritum habes praegustandi. Lips. mox pro *pernotuere* B habet *notuere.* illud h. l. melius. plus enim est *pernotescere* quam *notescere.* Ern.

8. *boletorum*] *leto* Ma *, tacente Vct. *et lueto* ed pr.*

9. *socordiane Claudii, an vinolentia*] mire hic turbant libri. Ma *socordiane an Claudii vi an vinolentia. A secordia mentis a Claudio bibi an vinolentia.* ed pr *socordiam necis ad Claudii hi an vinolentia.* sequentes edd *socordiane an Claudii vinolentia* *, tacente Vct.* Rhenanus, ut est in textu nostro; item Aldus, Gryphius, Lipsius, Pichena. quinam sint vulgati qui habeant *violentia* auctore Pichena, nescio. est tamen in G. Ern. B ut Ma, nisi quod *violentia.*

soluta alvus] BG et alii apud Broterium *solutam alvum.* quod negat mutandum Rhenanus. sed consensus ceterorum librorum sequendus, etiamsi alias *videtur* etiam dictum reperitur cum accusativo, ut *dicitur*, *fertur.* vide Dukerum ad Flor. 2 6 45, et quos ibi laudat. saepe sic Livius. Ern.

18. *dum res firmando*] Ma *, tacente

ponuntur. iam primum Agrippina, velut dolore victa et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, veram paterni oris effigiem appellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam sorores eius attinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat ire in melius valitudinem principis, quo miles bona in spe ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldaeorum
69 adventaret. tunc medio diei, tertium ante idus Octobris, foribus palatii repente diductis, comitante Burro Nero egreditur ad cohortem quae more militiae excubiis adest. ibi monente praefecto festis vocibus exceptus inditur lecticae. dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque ubi Britannicus esset: mox nullo in diversum auctore, quae offerebantur, secuti sunt. illatusque castris Nero et congruentia tempori praefatus, promisso donativo ad exemplum paternae largitionis, imperator consalutatur. sententiam militum secuta patrum consulta, nec dubitatum est apud provincias. caelestesque honores Claudio decernuntur, et funeris sollenne perinde ac divo Augusto celebratur, aemulante Agrippina proaviae Liviae magnificentiam. testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus iniuria et invidia animos vulgi turbaret.

Vet* *dum res forent firmando*, et sic ed pr. AR etiam *forent*, sed insuper *dumque*, *dum quae*, unde IGronovius volebat corrigi *dum res foris firmando*, respiciens ad milites foris excubantes. Heinsius *dum quae e re forent firmando*. malim *dum quae forent f.* sive nos sive Gronovium sequare, melius erit vulgata. paullo ante ed pr *vexabatur interim senatus*. Ern.

8. *adventaret*] sic mss praeter B, e quo *attentaret* reposuit Rhenanus, quod nec intelligi potest. secuti tamen id sunt editores ad Pichenam usque, estque et in G et aliis apud Broterium. mox *tertium*, quod e Ma dedit Pichena, omnes habent ante Rhenanum, qui [e B] edidit *tertio*. Ern.

9. *egreditur*] pr ed vitiose *aggreditur*. sed deinde *ad cohortem*, ut dedit post (e B) Rhenanus, cum intermediae edd dedissent *a cohorte*. porro omnes veteres *ibi*, quod se e Ma edidisse dicit Pichena pro *ubi*, quod in Lipsiana demum reperitur vitio operarum. *festis vocibus* omnes habent, ut 5 4; pro quo legendum videtur *faustis*. Ern.

15. *ad exemplum pat. larg.*] promisit ergo viritim *quinadena sestertia*, ut Suetonius in Claudio expressit c. 10, sive ut Iosephus 19 4, *quina millia drachmarum*; quae sunt *sestertia vicena*, sive nobis *quingenti Philippei*. nam quod olim ex Dione dixi, de centenis nummis, erravi. ea enim donatio a Claudio usurpata singulis deinceps natalibus imperii sui. Lips.

LIBER TERTIUS DECIMUS.

Breviarium. Silanus proconsul Asiae veneno necatus, Agrippinae fraude. item Narcissus ad mortem actus. Claudio funus censorium ductum, et laudatur a principe. bona Neronis initia, et multa arbitrio senatus constituta. Parthi Armeniam affectant, quibus Domitius Corbulo opponitur. Nero Acten libertam amat, matre fremente; eaque causa imminutae maternae potentiae. Pallas libertus cura rerum demotus. mox venenum Britannico properatum, et festinum eius funus. Agrippina Neroni offensior, et visa res novas moliri. accusata eo nomine absolvitur. Neronis luxus et lascivi per noctem discursus. actum de libertis in servitutem revocandis, sed non peractum. damnationes aliquot illustrium, itemque a fato mortes. iterum cum Parthis discordia super Armenia. ad quod bellum prisca severitate et disciplina militem suum Corbulo firmavit. is Armeniam ingreditur, castella aliquot exscindit, urbem Artaxata capit et incendit, rege Teridate praelium aut defensionem nusquam auso. PSuillius Romae damnatur, adnitente Seneca. Octavius Sagitta Pontiam tergiversantem de nuptiis, impotentia amoris, ferro transadigit. libertus suum crimen id fatetur, magno exemplo. Poppaeam Sabinam amare Nero occipit; deque ingenio et Venere eius feminae. Cornelius Sulla Massiliam amovetur, suspectus principi. publicanorum iniquitas temperata. in Germania Frisii res movent, et sedes iuxta Rhenum conantur figere, frustra, quia pulsi ab Romano equite et disiecti. eosdem agros mox Ansibarii occupant, sed eodem fato. Hermunduri Chattique inter se bellantur. sed magno praelio Chatti ad exitium pene gentis caesi.

Gesta haec annis quattuor, imperatore Claudio Nerone LAntistio Vetere, QVolusio PCornelio Scipione, imperatore Claudio Nerone iterum LCalpurnio Pisone, imperatore Claudio Nerone tertium Valerio Messala consulibus. Lips.

Prima novo principatu mors Iunii Silani proconsulis Asiae,

1. *Iunii Silani*] crebro in historia horum temporum mentio Silanorum, et confusa; quae, cautio mihi est, ne turbet iuventutem. ea re non stemma quidem eius familiae ponam (arduus ille et fortasse vanus labor) sed illustrissimos quosque, quo imperatore quoque exitu fuerint, exsequar, cum temporum nota, exordio a Tiberio principe, quia quae supra, nihil ad Spartam meam.

CIunius C. F. Silanus. consul fuit cum PCornelio Dolabella a. 762 sub Augusto; proconsul Asiae sub

ignaro Nerone, per dolum Agrippinae patratur, non quia ingenii violentia exitium irritaverat segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo ut Gaius Caesar pecudem auream eum

Tiberio, damnatusque repetundarum et proiectus in Cytheram insulam. supra 3 66 sq.

MIunius M. F. Silanus. consul fuit sub Tiberio a. 771. proconsul Africae fuit. H. 4 48: *mox CCaesar turbidus animi, ac MSilanum obtinentem Africam metuens*. socer fuit Caii Caligulae et ab eodem interfectus. Suet. 12 et 23. item Dio 59 8, 61 6.

DIunius M. F. Silanus, Marci prioris frater. is adulter in Iulia nepte Augusti in exsilium ivit; rediitque per gratiam et potentiam Marci fratris sui. fuit posthac in urbe, neque honores adeptus est. 3 24.

ApIunius Silanus. consul fuit sub Tiberio a. 780. consocer Claudii dicitur Suetonio propter LSilanum filium eius Octaviae sponsum. proconsul Hispaniae, et maritus Lepidae matris Messallinae. a Claudio incerto crimine occisus. Dio 60 14, Suetonius 29 et 37.

eius duo filii *LSilanus* et *MSilanus*. Lucius gener Claudii fuit, Octaviae sponsus, Agrippinae artibus ad mortem actus. Marcus consul fuit cum Valerio Asiatico a. 799; in quo error insignis Onufrii, qui Asiatico collegam dat Messallam, quem Dio 60 27 refutat et Fasti Graeci. proconsul Asiae fuit et a Nerone nunc interfectus. de eo Plinius 7 11: *DAugustus, in reliqua exemplorum raritate, neptis suae nepotem vidit genitum, quo excessit anno, MSilanum; qui cum Asiam obtineret post consulatum* (malim scribi *pro consulatu*) *Neronis principis successione, veneno eius sublatus est*. etsi Plinius scelus hoc Neroni adscribit, quod noster reiicit in matrem.

fuit et *DIunius Silanus*, consul a. 806. Lips.

1. *paratur*] Aurelius, Freinshemius, Ryckius malunt *patratur*, quo verbo in hac re alibi noster utitur, 2 39, 4 57. et confunduntur haec verba non raro in libris scriptis. v. Cortius ad Sall. Iug. 13. *mortem, perniciem parare* dicitur illud quidem, sed cum dativo. Ern.

2. *exitum* BM[a], *exitium* A, ut legendum putant viri docti. recte. nam hic exitus violentus, caedes intelligenda. v. dicta ad Suet. Dom. 15, ubi *exitium* Casaubonus Graevius et nuper Oudendorpius. adde infra c. 17: *crebris ante exitium diebus*. porro e BGM[a] rescripsi *irritaverat* pro vulgato *irritaverit*, quod in hoc contextu et narratione directa locum non habet. utrumque secutus est Broterius. Ern.

3. *CCaesar pecudem auream*] vereor ut scriptori nostro constet ratio. non enim in hunc MSilanum expetit Caii dictum, sed in illum alterum, qui eius socer. Dio clare 59 8: ὁ δὲ δὴ πενθερὸς αὐτοῦ Μάρκος Σιλανὸς, ἐπειδὴ βαρὺς αὐτῷ ὑπό τε τῆς ἀρετῆς καὶ ὑπὸ τῆς συγγενείας ἦν, ἑαυτὸν κατεχρήσατο. ὁ δὲ Γάϊος τά τε ἄλλα ἰσχυρῶς προεπηλάκιζε (καίτοι οὕτω καλῶς περὶ αὐτοῦ φρονῶν ὥστε καὶ χρυσουν αὐτὸν πρόβατον ὀνομάζειν) καὶ ὅπως μηκέτι πρῶτος ἐπιψηφίζηται. cui ut assentiar, aetas Silani me inducit. natus enim est extremo, ut Plinius ait, Augusti anno, a quo ad hunc diem anni dumtaxat 40 sunt. non ergo in ea aetate hic adolescens formidini aut contemtui aliis dominationibus esse potuit, cuius adhuc οὐδεὶς λόγος. sed ut in homine Tacitus, sic in dicto aberrat Graecus. putat enim laudis honorisque fuisse, quod revera probri fuit, et salse iactum in hominem divitem, sed ignavum, hebetem, oviculam meram. Lips. Dionem in sensu dicti et homine errare docet Ryckius. mox vereor ne *cum* e ter-

appellare solitus sit. verum Agrippina fratri eius Lucio Silano necem molita ultorem metuebat, crebra vulgi fama anteponendum esse vixdum pueritiam egresso Neroni, et imperium per scelus adepto, virum aetate composita, insontem, nobilem et, quod tunc spectaretur, e Caesarum posteris: quippe et Silanus divi Augusti abnepos erat. haec causa necis. ministri fuere Publius Celer eques Romanus et Helius libertus, rei familiari principis in Asia impositi. ab his proconsuli venenum inter epulas datum est apertius quam ut fallerent. nec minus properato Narcissus Claudii libertus, de cuius iurgiis adversus Agrippinam rettuli, aspera custodia et necessitate extrema ad mortem agitur, invito principe, cuius abditis adhuc vitiis per avaritiam ac prodigentiam mire
2 congruebat. ibaturque in caedes, nisi Afranius Burrus et Annaeus Seneca obviam issent. hi rectores imperatoriae

minatione proximi verbi ortum sit. Ern.

1. *LSilano*] convenit cum historia: tamen libri scripti *CSilano*. Lips. *C* ed pr, *L* Puteolanus et sequentes omnes. *C* correctum in margine Gryphianae. mox quia verba *et quod tunc spectaretur* e persona Taciti dicuntur, videtur esse debere *spectabatur*. sed illud est in omnibus libris. Ern.

6. *Augusti abnepos*] praeit ad stemma aliquomodo Plinius, qui eum nepotem scribit Augusti neptis. atqui Augusto e Iulia filia neptes duae, Iulia et Agrippina. e Iulia hunc derivo hoc modo.

Iulia Aug. F, cui vir MAprippa.	*Iulia*, cui vir LAemilius Paullus. Suet. Aug. 64.	*Aemilia Lepida* proneptis Augusti. Suet. Claud. 26. cui vir	*MSilanus*, de quo hic. *LSilanus* Claudii gener.
		ApIunius Silanus, claro argumento, quia Suetonius eum consocerum Claudii vocat. postea tamen alteri Lepidae maritus, quae mater Messallinae. ex Dione.	

stemma hoc satis certum est. ne fallat te tantum Dio, qui 60 14 Lepidam matrem Messallinae uxorem tribuit Appio, sed sub finem vitae. at M ille Silanus Augusti abnepos genitus fuit vivo Augusto. Appium hunc Silanum intellegit Augustus in epistola quadam, vocatque adfinem Claudii ob hoc matrimonium, apud Suet. Claud. 4: *curare cum ludis Martialibus triclinium sacerdotum non displicet nobis, si est passurus se ab Silano filio homine sibi adfini admoneri, ne quid faciat quod conspici et derideri possit.* Lips.

7. *PCelerius*] infra c. 33 *PCeler* dicitur. hic ergo corrige. Lips. sed etiam *Helius* rescripsi pro *Aelius*, ut iam voluit Ryckius e Suet. Ner. 23 et Dione 63 12. edd pr, Puteolani aliaeque veteres omnes *Elius* sine adspiratione; quod frustra mutatum est in *Aelius*. Romani Helii nulli sunt, ut docuit Perizonius in Trig. diss. p. m. 151, et de numis consular. p. 235. at hic est nomen Graecum liberti. G plane *Helius* exhibet, et ante *Celerius*. mox *his* e Ma *tacente Vct* Pichena. sic et ed pr. Vulg. *iis*; de qua confusione supra dictum. Ern.

iuventae, et rarum in societate potentiae, concordes, diversa arte ex aequo pollebant, Burrus militaribus curis et severitate morum, Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta, iuvantes in vicem, quo facilius lubricam principis aetatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinae, quae cunctis malae dominationis cupidinibus flagrans habebat in partibus Pallantem, quo auctore Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosa semet perverterat. sed neque Neroni infra servos ingenium; et Pallas tristi arrogantia modum liberti egressus taedium sui moverat. propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiae petenti tribuno dedit optimae matris. decreti et a senatu duo lictores, flaminium Claudiale, simul Claudio cen-

1. *pari in soc. potentiae*] si quid mutandum, legam *paris.* sed vix opus, etsi alii conantur. LIPS. Boxhornius e vestigiis M[a], qui habet *et parum in societate potentia et concordes*, corrigit *et* (*rarum in societate potentiae*) *concordes.* feliciter, ut puto. sic supra 1 39: *ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset*, (*rarum etiam inter hostes*) *legatus P R Romanis in castris sanguine suo altaria deum commaculavisset.* item c. 56: *nam* (*rarum illi coelo*) *siccitate et amnibus modicis inoffensum iter properaverat.* 6 10: *per idem tempus L Piso pontifex* (*rarum in tanta claritudine*) *fato obiit.* GRON. cum M[a] consentit AR et ed pr, nisi quod alterum *et* est ante *potentia.* Puteolanus *Beroaldus tacente Vct* *pari in societate potentiaque*, ut est in G. *que* delevit Rhenanus. *potentiae* primum in Lipsii edd reperi. *parem societatem potentiae*, pro *paris*, ferrem. nam adiectiva etiam in aliis Tacitus permutat, ut supra vidimus, atque etiam alii, in primis poetae. v. Excurs. 9 ad Suet. sed Boxhornium verum vidisse puto, cuius correctionem secutus est Broterius. idque iudicavit etiam Heinsius. recepit Ryckius. ERN. *et* ante *concordes* non vidit Furia.

7. *malae*] sic ed pr, Beroaldus, Alciatus. sed G et Puteolanus *malis*; quod (e B) restituit Rhenanus, idque secuti sunt Aldus, Gryphius. sane proprie hoc adiectivum referendum erat ad *cupidines.* verum vide notam praecedentem; et sic ὁμοιοτέλευτα vitantur. ERN.

11. *suae* M[a] *,tacente Vct*.

12. *signum* sive tessera semper tribunis data, etiam republica antiqua. Livius 28 24: *forma tamen Romanorum castrorum constabat, quod tribunos et iura reddere in principiis sinebant, et signum ab iis petebant, et in stationes ac vigilias ordine ibant.* dabatur a consule, praetore, eove qui exercitui toti praeerat. idem Livius ib. 27: *in praetorio tetenderunt Albius et Atrius, classicum apud eos cecinit, signum ab iis petitum est.* at praetorii tribunus a solo principe. ideo supra 1 7 inter signa accepti imperii Tacitus posuit: *defuncto Augusto signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat.* super hac re plura in Excursu *A.* LIPS.

14. *duo lictores*] at Liviae decretus lictor tantum unus, et id ipsum recusante Tiberio, 1 14. flaminium *Vct *flamonium** Claudiale quomodo ad honestandam facit Agrippinam? credo, ut ipsa flaminica Claudii esset, exemplo Liviae, quae Augusti. nam eam sacerdotem Au-

3 sorium funus et mox consecratio. die funeris laudationem eius princeps exorsus est, dum antiquitatem generis, consulatus ac triumphos maiorum enumerabat, intentus ipse et ceteri, liberalium quoque artium commemoratio, et nihil regente eo triste rei publicae ab externis accidisse, pronis animis audita. postquam ad providentiam sapientiamque flexit, nemo risui temperare, quanquam oratio a Seneca composita multum cultus praeferret, ut fuit illi viro ingenium amoenum et temporis eius auribus accommodatum. adnotabant seniores, quibus otiosum est vetera et praesentia contendere, primum ex iis qui rerum potiti essent Neronem alienae facundiae eguisse. nam dictator Caesar summis oratoribus aemulus; et Augusto prompta ac profluens, quae deceret principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expenderet, tum validus sensibus, aut consulto ambiguus. etiam Gai Caesaris turbata mens vim dicendi non corrupit. nec in Claudio, quotiens meditata

gusti fuisse docui ad 1 10. velimque addi Paterculi locum, quem viri docti emendare conati frustra, 2 75: *Livia Romanarum eminentissima, quam postea coniugem Augusti vidimus, quam transgressi ad eos sacerdotem ac filiam.* legunt *quin transgressa ad eos sacerdotem paene habuit ac flaminem.* quasi ad Liviam ipsam referenda sint, quae mortua caelesti religione culta per flamines ac sacerdotes. campas loquuntur et floccos: tu lege mecum *quam transgressi ad deos.* Livia enim est, quae mariti sui in deos relati et sacerdos fuit et filia. satis dictum supra. Lips.

3. *celeris* Ma. *A et ed pr, tacente Vct.*

5. *rei publicae triste* vulgo.

9. *eius*] sic Ma et ed pr. ceteri *illius.* illud cum IGronovio recepimus. mox *otium* ed pr, Beroaldi *immo *otiosum** et ceterae usque ad Pichenam. *otiosum* BGMa et ed Puteolani, Pichenae seqq, e quo per compendium scribendi factum *otium* videri potest. sed tamen durum est *otiosum est contendere:* mollius multo *otium* videtur. Ern.

11. *his* Ma.

13. *quae deceret pr.*] durior haec interpositio. quod sensit Acidalius, qui coniiciebat *qua*, i. quatenus. possis etiam *quaeque.* sed non satisfacit. Ern. A *et quae.*

15. *validus*] ed pr *validis*, ceterae omnes *validus.* *validis* consentit consuetudini Taciti variandae constructionis in talibus. mox *ac* G et veteres omnes ad Rhenanum, qui e B dedit *aut;* quod melius. Ern.

16. *CCaesaris*] qui etiam libros scripsit de arte dicendi, ut vult Suidas: *Γάϊος Καῖσαρ, ὃς ἐπεκλήθη Καλλιγόλας, ῥητορικὴν τέχνην ἔγραψε Ῥωμαϊκῶς.* quem tamen puto ego falli; eosque Germanici fuisse. Lips. Heinsius malebat *CCaesari.* Burmannus ad Suet. Cal. 53 *turbatam mentem* interpretatur iratam; quo sensu *turbatus* dici satis probat. adiuvat Suetonius, qui l. c. dicit *irato et verba et sententias suppetiisse.* sed ego potius capiendum puto de mentis valitudine; de qua idem Suet. 50. valetudo mentis, quae ei sive e morbo sive e philtro accidit, non corrupit eius vim dicendi. mox ed pr *dissererentur*, ut Ma; quod et ipsum bonum est. item *caelare*, *pingere*, uterque liber sine

dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis vividum animum in alia detorsit: caelare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere; et aliquando carminibus pangendis inesse sibi elementa doctrinae ostendebat.

4 Ceterum peractis tristitiae imitamentis curiam ingressus, et de auctoritate patrum et consensu militum praefatus, consilia sibi et exempla capessendi egregie imperii memoravit, neque iuventam armis civilibus aut domesticis discordiis imbutam; nulla odia, nullas iniurias nec cupidinem ultionis afferre. tum formam futuri principatus praescripsit, ea maxime declinans quorum recens flagrabat invidia. non enim se negotiorum omnium iudicem fore, ut clausis unam intra domum accusatoribus et reis paucorum potentia grassaretur. nihil in penatibus suis venale aut ambitioni pervium; discretam domum et rem publicam. teneret antiqua munia senatus; consulum tribunalibus Italia et publicae provinciae assisterent. illi patrum aditum praeberent: se mandatis exerciti-

copula, quam primus Puteolanus addidit, non Beroaldus. Ern. B *discerentur.* pro *in alia* A *ad puerilia*, manifesto glossemate.

7. *egregie*] edd ante Rhenanum *egregii;* et sic G. sed *egregie* melius est. Ern. mox M^a *neque inventam*, ubi vulgatur *nec iuventam.* *Vct *neque iuventam.**

16. *consulum tribunalibus Italia*] Polybius 6 13: *ὁμοίως καὶ ὅσα τῶν ἀδικημάτων τῶν κατ' Ἰταλίαν προσδεῖται δημοσίας ἐπισκέψεως, λέγω δὲ οἷον προδοσίας, συνωμοσίας, φαρμακείας, δολοφονίας, τῇ συγκλήτῳ μέλει περὶ τούτων. πρὸς δὲ τούτοις, εἴ τις ἰδιώτης ἢ πόλις τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν διαλύσεως ἢ ἐπιτιμήσεως ἢ βοηθείας ἢ φυλακῆς προσδεῖται, τούτων πάντων ἐπιμελές ἐστι τῇ συγκλήτῳ.* qui locus unicus verbis Taciti est illustrandis. Gron.

publicae provinciae] spectat ad divisionem Augusteam. Claudius pleraque omnia ad se traxerat: at Nero populi provincias (eae enim publicae) earumque controversias solis consulibus curae fore; se Caesarianis provinciis, in quibus exercitus, velle consulere praedixit. Lips.

17. *illi patrum aditum*] non muto. consules, inquit, praebeant provincialibus aditum patrum. at haec oratio Senecae adeo grata patribus, ait Xiphil. 61 3, *ὥστε καὶ ἐς ἀργυρᾶν στήλην ἐγγραφῆναι καὶ ἐν ταῖς νέαις τῶν ἀεὶ ὑπάτων ἀρχαῖς ἀναγινώσκεσθαι ψηφισθῆναι.* nec novum id senatus decretum: excipio de argento. nam et antea semper principum orationes in aes incisae et Kalendis Ianuariis recitatae. morem quem non nimis notum suggerit mihi Dio 60 10. *τότε δὲ λόγους τινὰς ἐν τῇ νουμηνίᾳ τοῦ τε Αὐγούστου καὶ τοῦ Τιβερίου κατὰ δόγμα ἀναγινωσκομένους, ὥστε καὶ μέχρι τῆς ἑσπέρας τοὺς βουλευτὰς παρατείνεσθαι, ἔπαυσεν, ἀρκοῦν εἶναι φήσας ἐν ταῖς στήλαις αὐτοὺς ἐγγεγράφθαι.* lucem hinc do Plinii Paneg. 75. *acclamationes nostras*, inquit, *ne qua interciperet oblivio, P. C., in publica acta mittendas et incidendas in aere censuistis. ante orationes principum tantum eiusmodi genere monumentorum mandari aeternitati solebant: acclamationes quidem nostrae parietibus curiae claudebantur.* et ab hoc ritu est, quod QHaterius 3 57

5 tibus consulturum. nec defuit fides, multaque arbitrio senatus constituta sunt: ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur; ne designatis quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset. quod quidem adversante Agrippina, tanquam acta Claudii subverterentur, obtinuere patres; qui in palatium ob id vocabantur, ut astaret obditis a tergo foribus

censet *eius diei senatus consulta aureis litteris in curia figenda.* ingerunt et iurisconsulti, apud quos locis aliquot orationes hae principum laudatae. sed nec ab alia caussa evenisse crediderim quod Claudii oratio Lugduni nostro aevo reperta in tabula aeris. Lips.

3. *ne des. quidem q. ed. glad. nec.*] pertinet ad abolendum Claudii scitum, qui auctore Dolabella sanxit *spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui Quaesturam adipiscerentur.* v. 11 22. ubi suspecta vox *adipiscerentur.* cur enim hic ἐμφατικῶς scriptum *ne designatis quidem*, nisi quia antea ex ea sanctione dabant etiam candidati? atque ita in Lampridii Alexandro lego c. 43. *quaestores candidatos* (malim *quaesturae*) *ex sua pecunia iussit munera populo dare, sed ut post quaesturam praeturam acciperent.* ceterum hoc Neronis decretum abolevit iterum Domitianus, de quo Suetonius 4. Lips. *quidem* deleri volebant Acidalius et Ursinus. potuit e sequentibus huc trahi, ut c. seq. *alii* ante *anquirebant* in ed pr. si est a Tacito, sensus est, ne quaestoribus saltem quod tantum designati essent, necesse esset edere gladiatores. Ern.

5. *in Palatium*] puto in templum (v. Suet. Aug. 29.) Apollinis Palatini. supra 2 37: *quatuor filiis ante limen curiae adstantibus, cum in palatio senatus haberetur.* Lips. in cubiculum potius, credo, propter sequentia. idque etiam interdum sub aliis imperatoribus factum, exemplo DIulii, qui caussam Deiotari in cubiculo cognovit, ut patet ex oratione Cic. 2. Add. 11 2. nam quae IGronovius paullo post de abditis et occultis foribus in templo illo, ea contorta sunt. Ern.

abditis] melius *obditis.* intellegit autem vela, quae praetenta foribus; quibus etiam Claudius se texit. Suet. 10: *prorepsit ad solarium proximum, interque foribus praetenta vela se abdidit.* et Heliogabalus, narrante Lampridio 14, *subito militum strepitu exterritus in angulum se condidit, obiectuque veli cubicularis, quod in introitu cubiculi erat, se texit.* Iulius Pollux describit 10 7. πρὸ μὲν τοῦ κοιτῶνος ἐπὶ ταῖς θύραις παραπετασμάτων σοι δεῖ, εἴτε ἁπλοῦν εἴη τὸ παραπέτασμα λευκὸν ἐξ ὀθόνης, εἴτε καὶ πολύχρουν. id velum levabatur in admissionibus. Seneca ep. 80 (81): *non crepuit subinde ostium, non allevabatur velum.* Lampridius Alex. 4: *salutabatur quasi unus de senatoribus, patente velo, admissionalibus remotis.* inde apud ICtos caussas cognoscere levato velo, i. e. palam omnibus admissis, l. 5. C. de naufragiis: *de submersis navibus decernimus ut levato velo istae caussae cognoscantur.* ad haec et talia vela facit lapis vetus Romae (ap. Grut. p. 599 7). *Ti. Cl. Thallus. praepositus velariorum domus augustanae.* erant tamen et alia vela in caenationibus arcendi frigoris, itemque ornatus caussa; de quibus Seneca Q. Nat. 4 13, et Tertullianus de habitu muliebri 1 8. Lips. coniiciebam *obdito a tergo foribus velo discreta. a tergo*, puta sedentis principis, *discreta velo*, quod *obditum* erat foribus, in quibus stabat ipsa. Gron. vulgata est in omnibus scriptis et edd, nisi quod B *additis.* Ryckius putat vulgatum intelligi posse *adstitisse a tergo tapetis foribus praetenti;* quod nullo modo procedit. nam ordo verborum esse debet *adstaret discreta velo:* id quomodo interiectum fuerit, et

velo discreta, quod visum arceret, auditum non adimeret. quin et legatis Armeniorum causam gentis apud Neronem orantibus escendere suggestum imperatoris et praesidere simul parabat, nisi ceteris pavore defixis Seneca admonuisset, venienti matri occurreret. ita specie pietatis obviam itum dedecori.

6 Fine anni turbidis rumoribus prorupisse rursum Parthos et rapi Armeniam allatum est, pulso Rhadamisto, qui saepe regni eius potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. igitur in urbe sermonum avida, quemadmodum princeps vix septendecim annos egressus suscipere eam molem aut propulsare posset, quod subsidium in eo qui a femina regeretur, num praelia quoque et oppugnationes urbium et cetera belli per magistros administrari possent, anquirebant. contra alii melius evenisse disserunt quam si invalidus senecta et ignavia Claudius militiae ad labores vocaretur, servilibus iussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientia cognitos; et imperatori quantum ad robur deesse, cum octavo decimo aetatis anno Gnaeus Pompeius, nono decimo Caesar Octavianus civilia bella sustinuerint? pleraque in summa fortuna auspiciis et consiliis

quare, additur, nempe apertis foribus, quae in aliud cubiculum ferrent, praetentum a tergo. atque haec desiderant Gronovii correctionem. Ern.

1. *aditus non adimeret*] imo vero adimebat aditus; nec adiri conspicive Agrippina voluit. scribo *auditus*. Lips. recepit Freinshemius et secuti editores. Pichena tamen malebat *auditum*, quod est in margine O. *adire* et *audire* saepe in libris confusa. v. Burm. ad Suet. Tib. 27, Drak. ad Liv. 82 2. Ern.

3. *escendere*] probissima vox, et repperi ita in F, sicuti paullo post in V *anquirebant*. nemo autem tinctus hac meliori litteratura, cui non ista hodie nota. Lips. utrumque est etiam in M^a. *de *escendere* tacet Vct.* de verbo *escendere* pleni hodie criticorum libri, eiusque confusione cum *ascendere*. post etiam *disserunt* bene Pichena e M^a pro *dixerunt* post *evenisse*. hoc enim verbo libenter utitur Tacitus. litterae istae saepe confusae. infra c. 13 in ed pr *effulxerant* pro *effulserant*. c. 17 pro *et sibi* est *exili*. Ern.

18. *multarum*] C *multa*. quod placet. Ern.

21. *pleraque in s. fort.*] magnam ait partem res etiam a principe in bello gerendas eius esse indolis, uti melius per legatos sive ministros, et mandata, quam per ipsum praesentem, armatum et concursantem vel satagentem, expediantur et transigantur. Suetonius Oct. 21: *domuit autem partim ductu partim auspiciis suis Cantabriam, Aquitaniam* etc. *auspiciis suis*, id est per legatos suos, ubi ipse non intervenit nec praesens fuit. Gron. nempe int. *magis*, cuius ante *quam* omissi exempla plura ad h. l. notavit Rhenanus. alii malunt *pluraque*, quod

quam telis et manibus geri. daturum plane documentum, honestis an secus amicis uteretur, si ducem amota invidia egregium, quam si pecuniosum et gratia subnixum per am-
7 bitum deligeret. haec atque talia vulgantibus, Nero et iuventutem proximas per provincias quaesitam supplendis Orientis legionibus admoveri, legionesque ipsas propius Armeniam collocari iubet, duosque veteres reges Agrippam et Antiochum expedire copias, quis Parthorum fines ultro intrarent; simul pontes per amnem Euphraten iungi. et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenen Sohaemo cum insignibus regiis mandat. exortusque in tempore aemulus Vo-

et mss quidam et edd Puteolani Rivii Beroaldi habent, placetque Broterio. credo Tacitum, si hoc voluisset, *plura* scripturum fuisse, sine copula. *pleraque* est multa, ut saepe apud scriptores huius aetatis. Ern.

2. *si ducem*] varie tentatur hic locus quem nulla medela egere arbitror. dixerant principes in bellis plus consiliis valere quam vi. subiiciunt, quantum consilio valeat, quam bonos consiliarios habeat, statim clarum fore ex eo, si ducem bello praeficeret potius egregium, nihil invidens virtuti, quam si divitem et gratiosum. *magis*, *potius* intelligi statim vidimus, et *si* repeti etiam elegans est. in ed pr est *deligent*; unde conIicere liceret *deligerent*, ut simul ad amicos principis referretur. *et si* Rhenanus e B, Aldus, Gryphius. Ern.

6. *admovere*] Pichena malebat *admoveri*, quia mox est *collocari* et *iungi*. placet. Ern. *regionibus* Ma *et ed pr, tacente Vet.*

7. *Agrippam* intellegit Agrippae filium, cognomento Iuniorem, qui Galilaeae Trachonitidis et partis Iudaeae rex; de quo Iosephus 20 7 satis. sed Iocchus iste quis? utrum *Bocchus* rescribendum? an potius expleta voce *Antiochus?* quod verum censeo. intellegit Antiochum regem Commagenes et in parte Ciliciae, de quo Iosephus 19 5: *Ἀντίοχον δὲ ἣν εἶχεν βασιλείαν ἀφελόμενος, Κιλικίας μέρει τινὶ καὶ Κομμαγηνῇ δωρεῖται*, et Dio 60 8. confirmat eam scripturam noster infra c. 37, qui in auxiliis Corbulonis Antiochum nominat: iteratque hoc mandatum. *simul*, inquit, *Antiochum regem monet proximas sibi praefecturas petere.* V tamen est *Lochium.* Lips. Ma *Iocchum;* quod edd omnes habent praeter ed pr, quae exhibet *Lochium*, ut ARV et G, in quo est *Locchum.* Ryckius recepit *Antiochum*, quem cum IGronovio secuti sumus. mox ed pr *omnem Euphraten* vitiose pro *amnem*, quod verbum omnes edd et scripti habent, nec tentandum erat, cum ab aliis saepe sic dicatur, etiam brevitatis amantibus. Ern.

9. *minorem Arm. Arist.*] Iosephus 20 8: *τὴν τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας προστασίαν Ἀριστόβουλος, Ἡρώδου τῆς Χαλκίδος βασιλέως παῖς, ὑπὸ Νέρωνος ἐγχειρίζεται.* et addit id factum *τῷ πρώτῳ τῆς Νέρωνος ἀρχῆς ἔτει*, convenienter plane cum Tacito. Lips.

10. *Sohemo*] nescio an idem sit, qui a Caio constitutus Arabum Ituraeorum rex, auctore Dione 59 12. sed apud eum *Σοαῖμος* dicitur; et fortasse ita hic scribendum. Lips. ed pr *Sohaemo.* sed *Sohemus* etiam probabat Lipsius ad 12 23; ex quo loco etiam patet Sohemum Ituraeae regem dudum mortuum fuisse, ut bene iam monuit Ryckius. ed pr *Sophenen*, recte. ceterae *Sophenem* usque ad Ryckium. Ern.

logeso filius Vardanes; et abscessere Armenia Parthi, tan-
8 quam differrent bellum. sed apud senatum omnia in maius
celebrata sunt sententiis eorum qui supplicationes et diebus
supplicationum vestem principi triumphalem, utque ovans
urbem iniret, effigiesque eius pari magnitudine ac Martis
ultoris eodem in templo censuere, praeter suetam adulatio-
nem laeti quod Domitium Corbulonem retinendae Armeniae
praeposuerat, videbaturque locus virtutibus patefactus. co-
piae Orientis ita dividuntur ut pars auxiliarium cum duabus
legionibus apud provinciam Suriam et legatum eius Quadra-
tum Ummidium remaneret, par civium sociorumque numerus
Corbuloni esset, additis cohortibus alisque quae in Cappa-
docia hiemabant. socii reges, prout bello conduceret, parere
iussi. sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant.
qui ut famae inserviret, quae in novis coeptis validissima
est, itinere propere confecto, apud Aegeas civitatem Ciliciae
obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad acci-
piendas copias Suriam intravisset Corbulo, omnium ora in se
verteret corpore ingens, verbis magnificus, et super expe-
9 rientiam sapientiamque etiam specie inanium validus. cete-

1. *vardanis* Ma.

11. *Vinidium*] *Numidium*, ut supra. Lips. immo *Ummidium*, ut supra demonstratum, 12 45. Ern. *umidium remaneret. pars* Ma. *de his tacet Vct.*

12. *aliisquaeque cappadocia* Ma: vulgo *alisque quae apud Cappadociam.* cf. 15 6. **alisque quae Cappadocia* Vct.*

15. *inserviret* deest Ma *et ed pr, tacente Vct.*

16. *Egas*] libri mei, *Aegaeas*, et recte. id enim Ciliciae oppidum. Strabo 14 p. 676: *μετὰ δὲ Μαλλὸν Αἰγαῖαι πολίχνιον ὕφορμον ἔχον.* Lips. Lucanus tamen 3 227: *et extremae resonant navalibus Aegae.* sic enim legendum puto, non *externae.* Stephanus *Αἰγαὶ πολλαί. πόλις Κιλικίας* etc. Plinius 5 22: *oppidum Aegae liberum, amnis Pyramus, portae Ciliciae.* Philostratus de vita Apollon. 1 12. *κἀκεῖνα τῆς ἐν Αἰγαῖς διατριβῆς . . . ὁ δὲ ἐρρῶσθαι φράσας οἷς ἔπραττεν (ἐν Ταρσοῖς ἄρα ἀγορὰν ἦγεν) ἐξωρμήθη εἰς τὰς Αἰγάς.* idem Vit. 2 4 in Antiocho: *Ἀντίοχον τὸν σοφιστὴν αἱ Κιλίκων Αἰγαὶ ἤνεγκαν.* apud Dionem 47 30 est *καὶ τοὺς Ταρσέας ἑκουσίως προσλαβὼν φρουροὺς τινας αὐτοῦ ἐν Αἰγέαις ὄντας ἐνίκησε.* sed ibi quoque Xylander mavult *ἐν Αἰγαῖς.* quare vereor ne et Strabo scripserit *μετὰ δὲ Μαλλὸν Αἰγαί*, et mox *μετὰ δὲ Αἰγὰς Ἰσσός.* Gron. *Aegeas* tamen AGMR et ed pr. unde merito receptum. Ern.

19. *magnificis* Ma.

20. *specie inanium validus*] restitui, meo animo, vere. Corbulo, inquit, non solum vera virtute sapientiaque magnus, sed etiam animos allicere peritus specie inanium, i. e. gestibus, verbis, habituque externo. at nostri censores quam hic mente, ut ait ille, exsensa! Beatus legit *spe animum validus*, pro animorum, inquit. Vertranius *spe immanium*, scilicet rerum. cum bona gratia,

rum uterque Vologesen regem nuntiis monebant, pacem quam bellum mallet, datisque obsidibus solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret. et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet, an ut aemulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum. accepitque eos centurio Insteius, ab Ummidio missus forte priore de causa, adito rege. quod postquam Corbuloni cognitum est, ire praefectum cohortis Arrium Varum et reciperare obsides iubet. hinc ortum inter praefectum et centurionem iurgium ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quadam etiam hostium, Corbulonem praetulere. unde discordia inter duces, querente Ummidio praerepta quae suis consiliis patravisset, testante contra Corbulone non prius

abite, quaeso, et cucurbitas pingite. Lips. *specie* Ma (sed deinde *tacente Vct* *inanimum*, ut ed pr) G, ed Puteolani, Beroaldi, Alciati. sed ed pr *spem*, ceterae *spe*. sic ed pr etiam ante *spem pietati* pro *specie*; ac saepe istae voces confusae. caussa est, quod cum per compendium scriberetur *spè*, ut in ed pr c. 31, signum compendii omissum est. sensus est: etiam alia inerant viro, quae quidem ad bellum et rempublicam gerendam nil valent, ceterum magnam vim habent ad animos imperitorum conciliandos. Ern. mox Ma *uterque ad vologesem*.

4. *ex aequo modo*] nisi fallor, το *modo* παρέλκει; aut certe cum Mercero legam *ex commodo*. Lips. *ex commodo*, quod voluerant Muretus et Mercerus, recte Picheua recepit, e vestigiis Ma *ex quo modo*. *tacet Vct.* antiqui in nonnullis verbis QU pro C scribebant, quod librarii antiquarii interdum imitati sunt. sic in nobili SC contra Bacchanalia *indoquoltod* pro *in oculto*: haec enim vera ibi lectio, non *indovolgod*, ut vult Maffeus in Istoria dipl. p. 124 [infra c. 15 extr. Ma *dequoquitur*]. ceteri libri habent *ex aequo modo*. sensus est, ut maiorem opportunitatem belli parandi nancisceretur laxamento belli acce

6. *Hostorius*] V *Histius*. parum aut nihil est; tamen infra post triennium in his locis *Istius Capito* est, *castrorum praefectus*. Lips. Ma *Histeius* [immo *Insteius*], AGR et ed pr ceteraeque *tacente Vct* *Historius*, usque ad Rhenanum, qui *Hostorius* dedit cum seq. Ryckius putat *Insteius* e c. 39. recepit Lallemannus. Ern.

7. *priore de caussa*] Mureto accedo, *prior ea de caussa* legenti. Lips. sed sic interpungendum, ut nunc est, non post *missus*. Ern.

9. *reciperare*] sic Ma, edd pr, Pichenae, seqq. ceterae edd *recipere*, ut et G. illud melius. volebat obsides sibi praereptos auferri Ummidio. Ern.

10. *ne*] sic BMa, ed pr, Rhenanus et sequentes. G, Puteolanus, Beroaldus Alciatus *quod ne*; quod melius puto. sic mox: *unde discordia inter duces.* — *Nero, quo componeret diversos*; ubi *diversi* sunt discordes, simultatem exercentes. post *inclinationem quandam* BG Puteolanus, *Beroaldus, tacente Vct.* sed ablativi meliores e consuetudine Taciti. Ern.

12. *ob* non est in Ma *et ed pr, tacente Vct.*

conversum regem ad offerendos obsides quam ipse dux bello delectus spes eius ad metum mutaret. Nero quo componeret diversos, sic evulgari iussit, ob res a Quadrato et Corbulone prospere gestas laurum fascibus imperatoriis addi. quae in alios consules egressa coniunxi.

10 Eodem anno Caesar effigiem Gnaeo Domitio patri, consularia insignia Asconio Labeoni, quo tutore usus erat, petivit a senatu; sibique statuas argento vel auro solidas adversus offerentes prohibuit. et quanquam censuissent patres ut principium anni inciperet mense Decembri, quo ortus erat Nero, veterem religionem calendarum Ianuariarum inchoando anno retinuit. neque recepti sunt inter reos Carinas Celer senator, servo accusante, aut Iulius Densus equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

11 Claudio Nerone Lucio Antistio consulibus cum in acta principum iurarent magistratus, in sua acta collegam Antistium iurare prohibuit, magnis patrum laudibus, ut iuvenilis

4. de *fascibus* imperatorum sive principum (nec enim alios hic intelleges) docebo iuvenes: fors fuit, et quosdam senes. olim non nisi magistratus populi Romani, aut qui cum imperio in provinciis, fascibus usi. quid ergo princeps in urbe, si nullum gereret ordinarium magistratum? nihilo secius fasces duodecim illi. origo rei ab Augusto; cuius honori senatus decrevit a. u. 735 uti consulari potestate semper esset fascibusque duodecim uteretur. Dio 54 10: *ὁ δὲ Αὔγουστος τὴν τῶν ὑπάτων ἐξουσίαν διὰ βίου ἔλαβεν, ὥστε καὶ ταῖς δώδεκα ῥάβδοις ἀεὶ καὶ πανταχοῦ χρῆσθαι, καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀεὶ ὑπατευόντων ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ δίφρου καθέζεσθαι.* eumque morem tenuerunt principes secuti, ita ut laurum tamen fascibus non adderent, nisi in victoria; uti hic factum. at statim per adulationem irrupit, ut omnium principum fasces et semper laureati essent, eaque nota maxime distinctus a vulgo princeps. Herodianus de Gordiano 7 14: *εἵπετο δὲ αὐτῷ πᾶσα ἡ βασιλικὴ πομπή, τῶν μὲν στρατιωτῶν καὶ . . νεανίσκων ἐν σχήματι τῶν κατὰ Ῥώμην προϊόντων δορυφόρων. αἵ τε ῥάβδοι ἐδαφνηφόρουν, ὅπερ ἐστὶ σύμβολον εἰς τὸ διαγνῶναι τὰς βασιλικὰς ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν.* Capitolinus in Maximinis 14: *inde Carthaginem venit cum pompa regali et protectoribus et fascibus laureatis.* quando id coeperit, ignoro: paullatim quidem non solum laureati admissi fasces, sed et aurati. Claudianus in 6 cons. Honorii 644: *agnoscunt rostra curules auditas quondam proavis; desuetaque cingit regius auratis fora fascibus Ulpia lictor.* Lips. *addidit* Ma. *Vct *diversus.**

6. *patri et cons.* B *Vct.*

12. *inter*] sic GMa et editi omnes veteres, non Beroaldus tantum et Aldus, ut tradit IGronovius. Lipsius habet *in*, nescio an primus et operarum vitio. *inter* restituit IGronovius. sic noster loquitur etiam 3 70. Ern.

16. *principum*] non, ut receptum, *principis.* iurabant enim in acta non unius, qui imperitabat, sed et priorum. dicam multa ad 16 22 Exc. *A.* Lips.

17. *ut iuvenilis animus*] sensus est, ut, cum intelligeret, etiam e tam levi re tantam gloriam nasci tantas-

animus levium quoque rerum gloria sublatus maiores continuaret. secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Messalinae ordine remotum reddidit senatui, clementiam suam obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando quam honesta praeciperet, vel iactandi ingenii, voce principis vulgabat.

12 Ceterum infracta paulatim potentia matris delapso Nerone in amorem libertae, cui vocabulum Acte fuit, simul assumptis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adulescentulis decoris, quorum Otho familia consulari, Senecio liberto Caesaris patre genitus, ignara matre, dein frustra obnitente, penitus irrepserat per luxum et ambigua secreta, ne senioribus quidem principis amicis adversantibus,

que laudes, cupido iniiceretur rebus maioribus patrandis porro maiorem laudem petendi. Ern.

2. *Plautium Lat.*] supra 11 36. Lips. G *Plantium*. Ern.

3. *remotum*] simplex *motum* malebat Acidalius. sed Suetonius Vit. 2: *Quintus caruit ordine, cum auctore Tiberio secerni minus idoneos senatores removerique placuisset*. Gron. sed locus Suetonii non satis similis huic. an *ordine removere* quisquam dixerit, docendum erat: *senatores minus idoneos secernere et removere*, sive etiam *submovere*, quin dici possit, nulla dubitatio est. et Gronovius ipse apud Livium 45 15 *tribu remoti* corrigit *moti;* idque non displicet Drakenborchio, qui tamen in textu servat *remoti;* ad quod defendendum loco Taciti uti poterat. in eodem loco Livii est etiam *senatu emoveri*. ceterum ob locum Livii, et quia *removeri* in similibus, et sine praepositione, dicitur, ut apud Suet. Tib. 34 *quaestura removere* (add. Burm. ad c. 42), h. l. vulgatum non tentandum puto, in quo omnes libri consentiunt, nisi quod ab O abest *ordine*. Ern.

5. *vel iactandi ingenii*] contaminarant impurae manus, *caussa iactandi*. at vox ea eleganter abest V. Lips. item a M[a] *tacente tamen Vet.* modus loquendi elegans, *vulgabat iactandi ingenii*, quo usus noster etiam H. 4 42: *accusationem subisse, nec depellendi periculi, sed in spem potentiae videbatur*. Liv. 4 30: *cernentes piacula pacis deum exposcendae*. et saepe librarios cum in aliis, tum in hac formula *caussa* addidisse, saepe docuerunt viri docti. v. Cort. ad Sall. Cat. 6. sed tamen hic aliquid scrupuli residet ex eo, quod putem librarios daturos fuisse *iactandi ingenii caussa*, si vocem addidissent velut temere omissam, non, quod rarius est, *caussa iact. ing.* ea forma passim tamen usus Livius. v. Gronov. ad 31 12. sic etiam Graeci. Xenophon M. S. 4 7 ἕνεκα πορείας. *caussa* addunt omnes veteres edd. *vel* inde a Rhenano. *caussa* primus omisit Lipsius. Ern.

8. *Acte*] ex Asia oriunda mulier; cuius genus Nero, ut splendorem ei adstrueret, ad Attalum regem porrigebat. Xiphilinus 61 7. Lips. Suet. 28: *submissi Consulares, qui regio genere ortam peierarent*. Ob.

12. *irrepserat*] scribe *irrepserant*. ad Senecionem enim pertinet et Othonem, non ad Acten. Lips. recepit Pichena. mss et edd veteres omnes *irrepserat*. nec video cur singularis hic tantopere displiceat, cum etiam c. 15 sit *nox et lascivia exemerat*. *ambigua secreta* pertinent ad rem amatoriam. Ern.

13. *severioribus*] libri scripti *senio-*

muliercula nulla cuiusquam iniuria cupidines principis explente, quando uxore ab Octavia, nobili quidem et probitatis spectatae, fato quodam, an quia praevalent illicita, abhorrebat; metuebaturque ne in stupra feminarum illustrium pro-
13 rumperet, si illa libidine prohiberetur. sed Agrippina libertam aemulam, nurum ancillam, aliaque eundem in modum muliebriter fremere. neque paenitentiam filii aut satietatem opperiri; quantoque foediora exprobrabat, acrius accendere, donec vi amoris subactus exueret obsequium in matrem seque Senecae permitteret, ex cuius familiaribus

ribus. Lips. etiam ABGMa et ed pr. Ern.

1. *muliercula*, *nulla*] qui attenderit, observabit hic nimis crebram esse constructionem per ablativos consequentiae. sensit quidem Heinsius, correxitque *mulierculae explenti*. ego suspicarer Tacitum scripsisse *mulierculam explere*, pro, quo minus expleret; quod ei non insolens. sed vulgatum ferri potest. Ern.

3. *facto* Ma.

10. *Senecaeque*] haerere me iubent libri. nam [Ma *seque nece*] F *seque neci*, V *seque*, addito superius *neci*. e quibus *seque Senecae* occurrebat, nisi aliud latet. tamen de Seneca fuisse, verba subsita statim dicunt. Lips. Pichena, meo iudicio εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήϑειαν τὸν κάλαμον βάψας, *Senecaque permitteret*. in re ancipiti et dubiae interpretationis artifici brevitate defungitur, ne in alteram utram partem pronior appareat. Seneca etsi iam ab initiis imperii Neronis unum cum Burro certamen habuisset adversus crudelitatem et superbiam Agrippinae, semper tamen in filio aluerat debitam matri pietatem; et quoties ab ea se ille insolentius asperiusque tractatum doleret, quamvis instigantibus haud dubie statim assentatoribus, non permiserat eum matri diu irasci, nedum frenum mordere, sed gravibus et honestis monitis exulceratam mentem sanaverat. nunc per ipsius impotentiam eo res erat redacta et sic commota ferocia saevi adolescentis, ut necessario esset silendum de matre, aut exspectandum ut ipse cum illa quateretur foras, qui solus aut cum altero illo in aula verum dicebat, et in posterum et ad haec mitiganda et omnibus bonis totique reipublicae fieret inutilis. ergo *permisit*, hoc est tacuit, desiit obniti et hac parte veri molles auriculas radere, nec retinuit palam responsantem et, quae adhuc clam fecerat, oculis ingerentem. quod nec laudare voluit Tacitus, et accusantur frustra quae cogunt tempora. ideo sic transmittit. nam quod sequitur de Annaeo Sereno, non accipiendum quasi faverit amori Neronis Seneca contra matris voluntatem suae gratiae caussa: sed quum iudicaret hunc ei ludum dandum maioris mali evitandi ergo, eo ipso, quod comparaverat personam cuius nomine liberalitas Neronis velaretur, fovebat reverentiam matris, et filium retinebat, ut cum aliqua verecundia indulgeret aetati. sed salubre consilium austeritas Agrippinae et aemulatio vana irritum reddidit. Gron. Farnesiano consentit R et ed pr. Ma *tacente Vct* *seque nece permitteret*, A *seque nec ei*. editi praeter pr omnes [cum B] *senecaeque p.*, nisi quod Ryckius dedit *seque Senecae p.* quod secutus sum. *Senecaeque* est mera coniectura Puteolani: *seque* cum in omnibus scriptis sit, nullo modo repudiandum. in *Senecae* prima syllaba exciderat ob mox praecedens *seque*. et primae syllabae in propriis omissae exemplum supra habuimus *Iochum* pro *Antiochum* c. 7. antea Nero in potestate Agrippinae

Annaeus Serenus simulatione amoris adversus eandem libertam primas adulescentis cupidines velaverat, praebueratque nomen, ut quae princeps furtim mulierculae tribuebat, ille palam largiretur. tum Agrippina versis artibus per blandimenta iuvenem aggredi, suum potius cubiculum ac sinum offerre contegendis quae prima aetas et summa fortuna expeterent. quin et fatebatur intempestivam severitatem, et suarum opum, quae haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat, ut nimia nuper coercendo filio, ita rursum intemperanter demissa. quae mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant, orabantque cavere insidias mulieris semper atrocis, tum et falsae. forte illis diebus Caesar inspecto ornatu quo principum coniuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque donum matri, nulla parcimonia, cum praecipua et cupita aliis prior deferret. sed Agrippina non his instrui cultus suos, sed ceteris arceri proclamat, et dividere filium quae cuncta ex ipsa haberet.

14 nec defuere qui in deterius referrent. et Nero infensus iis quibus superbia muliebris innitebatur, demovet Pallantem cura rerum quis a Claudio impositus velut arbitrum regni

fuerat. v. supra c. 1. nunc se Senecae permittit, ut ille rempublicam curaret seque adiuvaret consilio, opera: illi obsequi potius coepit quam matri. Ern.

1. *Annaeus Serenus*] qui praefectus vigilum Neronis. Plinius 22 47: *fungi familias nuper interemere et tota convivia, Annaeum Serenum praefectum Neronis vigilum et tribunos et centuriones. quae voluptas tanta ancipitis cibi?* de hoc amico suo capiendus Seneca ep. 63: *haec tibi scribo, is qui Annaeum Serenum carissimum mihi tam immodice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla sim eorum quos dolor vicit.* et inscripsit eidem libros suos de Tranquillitate, monumentum amoris. Lips. mox *celaverat* ed pr, et sic correxerat manus docta in margine Gryphianae. fortasse verum. sed tamen et 6 29 *culpam invidia velare*; idque h. l. melius. Ern.

3. *ille*] sine dubio corrigendum *ipse*, quia opponitur *principi*. *princeps* largiebatur, *ipse* palam dabat. confusionis huius et alia exempla sunt, etiam supra notatae. Ern.

6. *fortuna*] hoc se dare iactat Rhenanus (e B). at ita et edd pr et Puteolani. in ed Beroaldi irrepserat vitio operarum *forma*, quod servarat Frobenius s. Alciatus, ut cetera. nam *fortuna* et *forma* etiam in scriptis permutantur. Ern. mox Ma *intempestatem severitatem*. *tacente Vct.*

11. *cavere*] sic e Ma restituit Pichena pro vulgato *caveri*, recte. malebat idem *caveret* cum Rhenano, frustra. v. ad 11 1. *cavere* etiam ed pr et BG. mox *domum matri* edd veteres usque ad Rhenanum, et G. Ern. B *donum*.

19. *superbia muliebris*] G et alii apud Broterium *ferocia mulieris*, fortasse melius. libenter enim eo verbo utitur Tacitus, ut de Agrippina Germanici. Ern.

20. *cura rerum*] a rationibus Claudii fuit ex Suet. 28, et lapide, in

agebat; ferebaturque degrediente eo magna prosequentium multitudine, non absurde dixisse ire Pallantem ut eiuraret. sane pepigerat Pallas ne cuius facti in praeteritum interrogaretur, paresque rationes cum re publica haberet. praeceps posthac Agrippina ruere ad terrorem et minas, neque principis auribus abstinere quo minus testaretur adultum iam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per iniurias matris exerceret. non abnuere se quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suae in primis nuptiae, suum veneficium. id solum diis et sibi provisum quod viveret privignus. ituram cum illo in castra. audiretur hinc Germanici filia, inde vilis

quo sculptum: *Pallans Caes. n. ser. adiutor a rationibus.* Lips. mox *urbitrium* GM[a], nec modo Beroaldus, ut IGronovius ait, sed ante Puteolanus, e quo ille sumsit, post Alciatus. at ed pr ceteraeque omnes *arbitrum.* similiter variatur H. 4 21. ubi tamen ed pr *arbitrium,* Puteolanus contra *arbitrum* cum Beroaldo et seqq. utrumque eodem redit. utrum Tacitus dederit, non dicam. Ern.

1. *digrediente*] MOR *degrediente.* si intelligendum est de palatio, ut IGronovius censet nec dubitare sinunt sequentia *magna prosequentium multitudine*, verum est. v. ad 4 49. adde H. 3 67: *palatio degreditur*, ubi v. Gron. Ern.

2. *ire Pallantem*] ambigua et obscura verba, quia et post *ire* et post *Pallantem* interpungere licet. quibus hoc placet, ambigunt quid intelligendum sit. *procurationem* quidam, ut Ryckius. sic H. 3 68 *eiurare imperium;* supra 12 4 *magistratum.* sed ita nullum acumen apparet; nec convenit sequentibus. et quorsum deponeret, quod iam ademtum erat? Aurelius putat respici ad illud *eiurare bonam copiam:* exire Pallantem aula, ut illam prosequentium multitudinem aliis cederet; quod paullo melius puto. inest enim faceti quid. sed cum eo quomodo conveniunt sequentia? nam particula *sane* e consuetudine Taciti indicat rationem reddi dicti, idque confirmari. Heinsius (ep. ad Graev. t. 4. Coll. Burm. p. 515) volebat corrigi *eiurarent;* idque placebat Graevio: qui tamen vulgatum defendi posse putabat, si intelligeretur *multitudinem.* sed ille ait p. 517 se elegantiae caussa sic corrigere; unde clarum eum interpungi voluisse post *ire:* ire multitudinem illam, ut Pallantem eiurarent. qui sensus et ipse commodus est: modo ita sequentia convenirent. sed nihil melius habeo. B et ed pr *evitaret.* Ern.

3. *cuius*] sic ed pr, Rhenanus, ceteri. intermedii Puteolanus Beroaldus Alciatus *cuiusque. interrogaretur* est rationem reddere cogeretur, ut reus fieret, ut 14 46. Cic. pro Domo 29. mox *ad* etiam ed pr, non *in;* item *posthac.* Ern.

4. *paresque rationes*] id est, uti iurisconsulti loquuntur, ut pariator esset sive ἀλοίπαστος, nec reliqua ulla haberet. sic *parem rationem facere* Seneca dixit epist. 19 et de Benef. 6 40, item Iurisc. l. ult. D. de doli except. — l. 22. D. de manum. testam. Lips.

preces posthac M[a]. vulgo *praeceps post haec.* *de *preces* tacet Vct.*

*9. *qui* Vct.*

12. *vilis*] V *bibil.* suspicari possis num *debilis* legendum. debilitas enim loco probri, quia et sacris olim arcebantur, et decreto Augusti etiam senatu. sequitur autem de

rursus Burrus et exsul Seneca, trunca scilicet manu et professoria lingua generis humani regimen expostulantes. simul intendere manus, aggerere probra, consecratum Claudium, infernos Silanorum manes invocare, et tot irrita facinora.

15 Turbatus his Nero, et propinquo die quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat, volutare secum modo matris violentiam modo ipsius indolem, levi quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem late quaesivisset. festis Saturno diebus, inter alia aequalium ludicra, regnum lusu sortientium evenerat ea sors Neroni. igitur ce-

hoc ipso Burro *trunca scilicet manu.* suspectum aeque τὸ *rursus*, quod hic nulli rei. puto fuisse *rufus*, glossema scilicet ad cognomen Afranii Burrhus. nam Latini Burrhum rufum dicebant, a Graeco. glossae *Burrhum* ξανθὸν, πυῤῥόν. vide Festum. Lips. scribo: *audiretur hinc Germanici filia; debilis rursus Burrus et exsul Seneca.* nam cum inveniretur *devilis*, ut solet has inter se literas permutare manus vetusta, adiecit aliquis τὸ *in*, ut esset quod τῷ *hinc* responderet. sed particula *rursus* eius vice fungitur, et est idem quod inde vel vicissim. Gron. verum vidit Gronovius. quodsi a lectione vetere *inde vilis*, quam primum reperi apud Puteolanum, estque etiam in A, discedendum est et coniectura ponenda, malo ponere *debilis*, ut voluit Gronovius, quam *inde debilis*, ut Lipsio placuit. nam in hac *rursus* molestum est, ut e nota Lipsii apparet. ei incommodo occurrit Broterius delendo *rursus*. syllaba *de* ex coniectura repetitur, in illa nihil est incommodi. *indebilis* BM4 *tacente Vct* R et ed pr, et inde factum *inde vilis. in* natum est e terminatione praecedentis verbi *filia.* non est praetereundum, IGronovium e vestigiis O, qui habet *inde mancinus rursus* ut G, legi velle *hinc Germanici filia et Britannicus, rursus Burrus et exul Seneca.* Ern.

1. Agricola adnotavit *tunicata manu.* a sene an a libris? et sane videtur mollitiam Burrho obiectare et tunicas manicatas. Lips. frustra sudat hic Marcellus. *trunca manu* omnino respicit Burrum, et *professoria lingua* Senecam. nec necessum totam ut manum praecisam habuerit: sufficit digito uno aut altero captum fuisse; idque incommodum accepisse dum in acie sternit hostem, est verisimile. ergo id insigne virtutis non magis arcuit eum praefectura praetorii, quam claudicatio ex vulnere SpCarvilium dehonestavit, quem mater, quoties gradum faceret, iubebat meminisse bellicae gloriae; aut herniae, quam in equo dies noctesque persedendo nactus erat, MServilium poenituit. Gron. *professoria lingua* est hominis scholastici et declamatoris. in *irrita facinora* sine caussa haerebat Rhenanus. dolet se frustra tot facinora patrasse parandae potentiae. Ern.

*2. *expostulantis* Vct, ed pr.*

5. *quo* xiv] adeoque togam virilem acciperet. v. dicta ad 12 41. Ern.

7. *ut quidem*] elegans est Freinshemii coniectura *levi quidem*; quale quid sequentia desiderant. AR habent quidem *quo tum*, in qua lectione non opus foret illo epitheto: sed ita totus locus fit frigidus. Freinshemius verum vidit. *quaesivisset* est conciliasset, parasset, ut saepe. Ern. *ut quidam* Ma, *uno quidem* Walchius.

10. *regnum lusu sort.*] eo ritu quo regna conviviorum, i. e. talo. ex Luciani infra verbis. BMa etiam

teris diversa nec ruborem allatura: ubi Britannico iussit exsurgeret progressusque in medium cantum aliquem inciperet, irrisum ex eo sperans pueri sobrios quoque convictus, nedum temulentos ignorantis, ille constanter exorsus est carmen quo evolutum eum sede patria rebusque summis significabatur. unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero intellecta invidia odium intendit; urgentibusque Agrippinae minis, quia nullum crimen neque iubere caedem fratris palam audebat, occulta molitur, pararique venenum iubet, ministro Pollione Iulio praetoriae

ludicra R. regnum, quod valet *Romanum*. Lips. ed pr adeo *Rô*, GR *Ro*, A *Rome*. Ern. *romanum regnum* Ma.

Interpretes ad illustrationem loci adferunt, quae Pollux scribit 9 110. *βασιλίνδα*, inquit, *ἐστὶν*, *ὅταν διακληρωθέντες ὁ μὲν βασιλεὺς προστάττῃ τὸ πρακτέον, ὁ δὲ ὑπηρέτης εἶναι λαχὼν πᾶν τὸ ταχθὲν ὑπεκπονῇ.* magis facit Arriani locus Diss. Epicteti 1 25: *ἐν Σατορναλίοις λέλογχε βασιλεύς. ἔδοξε γὰρ παῖξαι ταύτην τὴν παιδιάν. προστάσσει, σὺ πίε, σὺ κέρασον, σὺ ᾆσον, σὺ ἄπελθε, σὺ ἐλθέ. ὑπακούω, ἵνα μὴ παρ᾽ ἐμὲ λύηται ἡ παιδιά.* et maxime Luciani in Saturnalibus 4: *ὁρᾷς ἡλίκον τὸ ἀγαθὸν, ἔτι καὶ βασιλέα μόνον ἐφ᾽ ἁπάντων γενέσθαι, τῷ ἀστραγάλῳ κρατήσαντα, ὡς μήτε ἐπιταχθείης γελοῖα ἐπιτάγματα, καὶ αὐτὸς ἐπιτάττειν ἔχοις, τῷ μὲν αἰσχρόν τι περὶ αὑτοῦ ἀναβοῆσαι, τῷ δὲ γυμνὸν ὀρχήσασθαι, καὶ ἀράμενον τὴν αὐλητρίδα τρὶς τὴν οἰκίαν περιελθεῖν.* Lips.

1. *ruborem allatura*] sic GMa, non, ut IGronovius queritur, solus Beroaldus et Aldus, sed etiam auctores cuiusque, Puteolanus, Rhenanus, et imitatores Rivius, Alciatus, Gryphius. quo auctore ms *illatura* invectum sit in Lipsii et Pichenae, nescio. ed pr adhuc exquisitius *oblatura*, quod mihi supra librariorum captum videtur, eique saepe substituitur *afferre* in istis formulis, in quibus et *offerre* et *afferre* rectum est, ut *mortem*, *moerorem*, *pudorem*, *luctum*. v. Drak. ad Liv. 34 23, et quos ibi laudat. interea unum illum librum sequi non sum ausus, sed *allatura* edidi. mox pro *ubi* frustra Acidalius volebat *uni*. de constructione verbi *iussit*, qua hic noster utitur, supra satis dictum ad 11 32. Ern.

4. *carmen*] vetus illud ex Ennio tritum (ap. Cic. Tusc. 3 19): *o pater, o patria, o Priami domus septum altisono cardine templum etc.* Lips. *constanter* est sine metu et haesitatione, promte; quo sensu saepe apud nostrum *constantia* dicitur. *carmen exorsus* est phrasis Liviana. deinde, etsi intelligo *summisque rebus*, et supra dictum est c. 13 *summa fortuna*, tamen hic vereor ne vera Taciti manus sit *rebusque suis*. nam nec dixit *sede Caesarea* aut simile quid, sed tantum *patria*, ut indicaret sibi erepta sua, quae sibi deberentur. nam in hoc proprie iniuria est, ex illo miseratio. pro *suus* librarios interdum dedisse *summus*, docebit praeter alios Drak. ad Liv. 5 11 extr. mox *iubere* pro glossa deleri vult Acidalius. verum videtur, cum praesertim statim sequatur *iubet*. porro Heinsius malebat *occultam molitur*, bene. item *pararique* dedi e Ma, quod Broterius imitatus est. editi omnes praeter IGronovium sine copula. voluit tamen sic edere Pichena: sed operae non paruerunt. Ern.

10. *Pollione Iulio*] puto eum esse qui postea praefectus Praetorio fuit,

cohortis tribuno, cuius cura attinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multa scelerum fama. nam ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, transmisitque exsoluta alvo parum validum, sive temperamentum inerat ne statim saeviret. sed Nero lenti sceleris impatiens minitari tribuno, iubere supplicium veneficae, quod dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur. promittentibus dein tam praecipitem necem quam si ferro urgeretur, cubiculum Caesaris iuxta

16 decoquitur virus cognitis antea venenis rapidum. mos habebatur principum liberos cum ceteris idem aetatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorum, propria et parciore mensa. illic epulante Britannico, quia cibos potusque eius

sub Othone. v. Plutarch. Oth. 24. Lips.

8. *quod dum*] bis *dum* in ed pr et Puteolani, non demum in ed Rhenani. Beroaldus et Alciatus casu, ut opinor, omisere. *securitatem* omnes praeter pr, quae habet *securitate*. idem voluit dare Rhenanus, sed operae non paruere. itaque et Aldus, Gryphius illud habent, quod verum est. ceterum saltem esse debebat *respiciant*, *parent*. Ern.

11. *cognitis ven.*] nempe experimentis factis in animalibus. v. Suet. Ner. 33. Ern.

13. *sedentes vesci*] Suetonius super eodem ritu, Claudii 32: *adhibebat omni caenae et liberos suos cum pueris puellisque nobilibus, qui more veteri ad fulcra lectorum sedentes vescerentur.* idem in Augusto 64 de nepotibus eius: *neque caenavit una, nisi in imo lecto adsiderent.* ubi scripserim *nisi ut imo.* ex quibus vides pueros sedisse ad fulcra pedesque parentum. sedisse dico. spernebant enim etiam tunc accubitum a pueris, a servis, quasi luxuriae ritum illi aetati ordinive non decorum. de servis Plautus Sticho 5 4 21: *potius in subselliis Cynice accipiemur quam in lecto.* ib. 3 2 32: *non postulo equidem med in lecto accumbere. scis tu med esse imi subsellii virum.* Donatus in vita Terentii: *iussus ante Caecilio recitare, ad caenantem cum venisset, quod erat contemptiore vestitu, subsellio iuxta lectulum residens legisse dicitur; post paucos vero versus invitatus ut accumberet, caenasse una.* Senecam sic accipio de tranq. 2 15 (sive de Const. Sap. 15.) *non accipiet sapiens contumeliam si in convivio regis recumbere infra mensam vescique cum servis ignominiosa officia sortitis iubebitur.* qua contumelia a Caio Pomponius Secundus adfectus; qui cibum cum eo cepit *παρὰ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ καθήμενος*, ait Dio 59 29, scilicet quasi Veiovis illius servus. nec alio Plutarchus respexit, cum in Convivio suo c. 10 reliquos quidem accumbentes facit, at Aesopum, qui servus, sedentem in subsellio apud Solonem. Lips.

14. *quia cibos potusque*] mss et veteres edd omnes *cibus p. e. d. ex ministri gustu explorabatur;* quod vitiosum esse omnes vident. Ursinus *ex* delendum putabat. sed pariter delendum foret *delectus*, quod ad cibum potumque non commode refertur. hodierna lectio est e correctione Danesii, ut puto. in qua tamen *delectus ex ministris* languidius est quam pro celebrata Taciti brevitate. Ern.

delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. innoxia adhuc ac praecalida et libata gustu potio traditur Britannico; dein, postquam fervore aspernabatur frigida in aqua affunditur venenum, quod ita cunctos eius artus pervasit ut vox pariter et spiritus raperentur. trepidatur a circumsedentibus; diffugiunt imprudentes. at quibus altior intellectus, resistunt defixi et Neronem intuentes. ille, ut erat reclinis et nescio similis, solitum ita ait, per comitialem morbum, quo primum ab infantia afflictaretur Britannicus, et redituros paulatim visus sensusque. at Agrippinae is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit,

*1. *omitteret* Vet G, ed pr, Put.*

3. *praecalida*] rettuli ad calidae potionem in Electis 1 4. et velim ei capiti addi Arriani locum 1 13: *ὅταν δὲ θερμὸν αἰτήσαντός σου μὴ ὑπακούσῃ ὁ παῖς, ἢ ὑπακούσας χλιαρώτερον ἐνέγκῃ, ἢ μηδ' εὑρεθῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ, το μὴ χαλεπαίνειν μηδὲ ῥήγνυσθαι οὐκ ἔστιν ἀρεστὸν τοῖς θεοῖς;* qui simillimus illi Senecae quem adduxi, de Ira 2 25. ceterum ex hac potione gustasse etiam Titus credebatur *Britannicum iuxta cubans*, ait Suetonius Titi 2. miror cur *cubans* scripserit: nam ille vero *sedit*, ut hic in Tacito, cum Britannico scilicet *simul ac paribus disciplinis et apud eosdem magistros institutus*, ut ipse Suetonius ibi scripsit. nec probabile in pari aetate Titum supra Dominum honore affectum. sed exciderit hoc Suetonio, pro vulgato more scribenti. Lips.

5. *frigida in aqua*] ita factum et Alexandro ab eadem caussa et cautione. Iustinus 12 14: *in qua frigida venenum habuerunt, quam praegustatae iam potioni supermiserunt.* est error hac in re, opinor, Aeliani in Hist. An. 5 29, qui diserte vult venenum ei in cibo datum, non potu. *μυρίοι γ' οὖν*, inquit, *καὶ πίνοντές τι κακὸν κατέπιον, ὡς Ἀλέξανδρος, καὶ ἐσθίοντες, ὡς Κλαύδιος ὁ Ῥωμαῖος καὶ Βριταννικὸς ὁ τούτου παῖς.* atqui de potu et Tacitus et Suetonius adfirmant. Lips. *affunditur* Ma, ed pr (quamquam ibi est *eff.* vitiose pro *aff.*), Rhenanus et seqq. at Puteolanus cum sequacibus, Beroaldo et Alciato, *infunditur*. mox R delet *eius* post *spiritus*, recte. repetitum est temere e praecedentibus. Ern.

6. *trepidatur*] sic veteres edd ante Rhenanum omnes; quod cur ab eo (e B) in *trepidatum* mutaretur, nulla gravis satis caussa erat. et tamen omnes postea id secuti sunt. Ern.

10. *primum* corruptum esse omnes vident. utrum corrigendum sit *prima* cum A et Acidalio, an *plurimum* cum Freinshemio, non pro certo dicam. illud consuetudini loquendi convenientius videtur. *primum* et *plurimum* etiam alibi in mss confunduntur, ut apud Liv. 5 37. *plurimum* pro saepe dicitur. *Britannicus* sane supervacuum est; unde deleri volebat Muretus. sed quia haec nominis proprii redundantia iam aliquot locis observata est, incipio vereri ne Tacitus eius auctor sit. Ern.

12. *emicuit*] an *eminuit?* id enim est verbum proprium de animi motibus vultu se prodentibus, quamvis premantur. v. praeter alios Oudend. ad Suet. Cal. 15. *emicare* vix conveniat consternationi et terrori. et confunduntur ista verba in libris. in loco etiam Ciceronis apud Quintil. 9 2 40 in multis est *emicabat*.

ut perinde ignaram fuisse ac sororem Britannici Octaviam constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum et parricidii exemplum intellegebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem, caritatem, omnis affectus abscondere
17 didicerat. ita post breve silentium repetita convivii laetitia. nox eadem necem Britannici et rogum coniunxit, proviso ante funebri paratu, qui modicus fuit. in campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus ut vulgus iram deum portendi crediderit adversus facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insocia-

cum apud Ciceronem sit *eminebat.* Ern.

1. *ac sororem B. O.*] hoc ordine dedimus ex ed pr, quamquam ibi omissum *ac.* vulgo inde a Puteolano *ac Oct. sor. Br.* illum ordinem meliorem esse, primum per se, tum ne *ac* durius cum vocali concurrat, facile apparet. ita non opus coniectura Faerni *atque.* Broterius mallet deleri *Octaviam.* Ern. *fuisse octaviam sororem britannici* Ma, *de omisso *ac* tacente Vct. ed pr *fuisse Britannici sororem Octaviam.**

2. *parricidii exemplum*] Scylla Ovidio Met. 8 116: *cives odere merentem, finitimi exemplum metuunt.* Seneca Troad. 241: *suique victor operis exemplum horruit, didicitque Achilles et dea natos mori.* Gron.

3. *Octavia*] scribe *Octaviae.* is pavor videlicet fuit. Lips. dura coniectura. Ern.

5. *post breve silentium*] tale Statii Theb. 2 262: *in regem conversi omnes formidine prima: mox audisse negant.* Gron. mox ed pr *communi* pro *convivii*; quod confirmat lectionem a nobis Suetonio redditam Ner. 38, ubi vulgo *sermone communi*: nos ex Cortianis Exc. dedimus *sermone convivii*; quod etiam e codice Vindobonensi profert Oudendorpius, sed pro glossa τοῦ *communi* habet. an hic quoque *convivii* est glossa eius verbi? Ern.

6. *nox eadem*] miror ergo quomodo vera quae Graeci tradiderunt, Britannici corpus gypso multo oblitum a Nerone fuisse, ne livor appareret e veneno, sed pluviam coortam eluisse gypsum, dum cadaver per forum effertur, omniumque oculis scelus subiecisse. haec Zonaras 11 12, haec Dio 61 7. scite, sed parum vere, ut Taciti quidem narratio est. nam haec omnia operire nox potuit. Lips. mox *paratu*, quod in Ma *Vct tacente,* habet etiam ed pr. idem Rhenanus (e B) edere voluit, sed operae non paruerunt: itaque in sequentibus mansit *apparatu* usque ad Pichenam. etiam supra ista verba confusa vidimus. Ern.

8. *sepultus*] non tamen ibi combustus: sed reliquiae eius in urna illatae, ut opinor, monumento Augusti. Lips. *Martis* ex Ma edidit Pichena. vulgo *Martio.* sic et c. 31. Ern.

10. *ignoscebant*] omnino *ignoscebant*, non *ingemiscebant*, ut vult Acidalius. Philo περὶ πρεσβείας p. 1001: ἀπιστοῦντες εἰ οὕτως ἀθρόως ἐνδέδεκται τροπὴν ὁ πρὸ μικροῦ χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος ἴσός τε καὶ κοινωνικὸς εἶναι νομισθεὶς Γάϊος, ἀπολογίας ἐσκόπουν καὶ διερευνῶντες εὕρισκον, ἐπὶ μὲν τῷ ἀνεψιῷ καὶ συγκληρονόμῳ τοιαῦτα φάσκοντες, ἀκοινώνητον ἀρχὴ, θεσμὸς φύσεως ἀκίνητος. οὗτος ἃ παθεῖν ἐμέλλησεν ἂν ὑπ᾽ ἀδυναιωτέρου, προέθηκεν ἰσχυρότερος ὤν. ἄμυνα τοῦτ᾽ ἔστιν, οὐκ ἀνδροφονία. τάχα δὲ καὶ προνοητικῶς ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπων γένους τὸ μειράκιον ἐκποδὼν γεγένηται, τῶν μὲν τούτῳ τῶν δὲ ἐκείνῳ προσκεκληρωμένων, ἐξ ὧν ταραχαὶ ἐμφύλιοί τε

bile regnum aestimantes. tradunt plerique eorum temporum scriptores crebris ante exitium diebus illusum isse pueritiae Britannici Neronem, ut iam non praematura neque saeva mors videri queat, quamvis inter sacra mensae, ne tempore quidem ad complexum sororum dato, ante oculos inimici properata sit in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro prius quam veneno pollutum. festinationem exsequiarum edicto Caesar defendit, a maioribus institutum referens subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus aut

καὶ ξενικοὶ πόλεμοι συνίστανται. sic enim legendum, ubi editur ἠμύνατο. τουτέστιν οὐκ ἀνδροφονία. Gron. *etiam* abest a G. Ern.

1. *aestimantes* i. e. cogitantes, reputantes. atque ita Puteolanus Beroaldus Alciatus. sed Rhenanus et Pichena e Ma edidere *existimantes*, decepti scriptura *extimantes*, quae est etiam in AG et ed pr. Puteolanus recte legit et edidit *estimantes:* nam *x* pro *s* scribi in veteribus libris et edi ante monuimus ad c. 6, et *extimare* pro *aestimare* olim scriptum esse etiam Gesnerus monet in Thes. L. L. et sic est in ed pr 15 2. *a diis extimatur.* adde ad H. 1 14. alioqui non ignoro *extimare* fere scribi pro *existimare*, et huic verbo alieno saepe loco substitui *aestimare*, de quo pleni criticorum libri, quos laudat Drakenborchius ad Liv. 34 2. sic *existimare* recte defenditur, ubi de indicio sermo est, quamquam etiam ibi *aestimare* defendit Cortius ad Sallustium, non dicam quam bene: non ubi cogitandi, reputandi significatio requiritur, ut h. l. ignoscebant, qui reputabant antiquas discordias, quae inter fratres illos fuissent, et regni societatem nullam esse posse; quod sane non est *existimare.* de insociabili regno sententia sumta e Livio 1 14: *infida regni societas.* Ern. B *existimantes.* Pichena e Flor. dedit *extimantes*, additque *vulgo* (male scil.) *existimantes.* neuter ergo deceptus.

2. *illusisse*] prisci aliquot *illusum esse.* scribe *isse. ludere* autem et *illudere* in re Veneris usurpant: sed hŏc fere in foeda. Suet. Tib. 45: *feminarum capitibus illudere.* Lips. *illusum esse* ABGMR et edd pr et ceterae ante Rhenanum, e cuius correctione editum est *illusisse* usque ad IFGronovium, qui Lipsii coniecturam recepit. Salmasium, qui *illusum esse* active capit, refellit Ryckius. si *illusisse* libris scriptis adiuvaretur, sane praeferrem: nunc sequar Gronovii exemplum. alias *isse illusum* proprie est tentasse, instituisse illudere, omninoque conatum alicuius rei indicat magis quam effectum, ut 4 73 *nec ultum iit est, nec tentavit ulcisci.* sed videtur h. l. *ire* dictum ut in rebus amatoriis solet: *ire ad famosas, ad meretrices.* Gell. 3 2 extr. *mulier quae ante d. IV. Kal. I. usurpatum isset* i. e. ad virum, ut usurparetur. sic h. l. isse ad Britannicum, ut eius pueritiae illuderet; intelligendumque cum effectu, ut ibi. Ern.

5. *sorori*] sic omnes edd, nec e mss varietatem notatam reperi. sola ed pr *sororum;* quod non spreverim. nam et altera soror *Antonia* erat, quamvis non ὁμογάστριος, eaque adhuc viva. [habet *sororum* Ma*, tacente Vct.*] mox *id a maioribus institutum* omnes libri. at ego non dubito quin τὸ *id* natum sit e finali praecedentis verbi. plane enim non friget modo, sed legibus dicendi repugnat. sequi enim deberet *ut.* itaque delevi. Ern.

9. *subtrahere oc. ac. f.*] nota ritum. acerba enim et immatura funera, quae intra tirocinii diem, pompa funebri aut laudatione non dignata. vide me ad Senecae de

pompa detinere. ceterum et sibi amisso fratris auxilio reliquas spes in re publica sitas, et tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia summum ad fastigium genita.

18 exin largitione potissimos amicorum auxit. nec defuere qui arguerent viros gravitatem asseverantes, quod domos villas id temporis quasi praedam divisissent. alii necessitatem adhibitam credebant a principe, sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. at matris ira nulla munificentia leniri, sed amplecti Octaviam, crebra cum amicis secreta habere, super ingenitam avaritiam undique pecunias quasi in subsidium corripere, tribunos et centuriones comiter excipere; nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere, quasi quaereret ducem et partes. cognitum id Neroni, excubiasque militares, quae ut coniugi imperatoris olim, tum ut matri servabantur, et Germanos super eundem honorem custodes additos degredi iubet. ac

brev. vitae c. ult. Lips. mox ed pr *neque laudationibus retinere*. Ern. B *laud. aut pompam detinere preces effundere. ceterum.*

5. *viros gravitatem asseverantes*] in Senecam et Burrum criminatio spectat. quam deluit tamen leviter ipse Tacitus, Senecae ubique volens et amicus, aliter quam ille Bithynus, qui inimicitias cum Seneca indictas exercet et ex professo. Lips. dedi *defuere* ex BMa et ed pr, *villas* pro *villasque* ex iisdem *tacente Vct* et AG, *praedam* ex iisdem et R cum Ryckio et IGronovio pro *praedas*. *asseverare* h. l. est prae se ferre. Ern.

12. *corripiens*] vel *corripere*. Lips. recte. Ern.

16. emendavi verissime *olim*, *tum*. iampridem, inquit, excubiae Agrippinae, Claudio quidem vivo ut coniugi principis, Nerone imperante ut matri. Lips. omnes mss apud Ryckium et G *solitum ut*, nisi quod A *et matri*; unde Ryckius rescripsit *quae, ut coniugi Imperatoris solitum, et matri servabantur*, ut Faerno placuerat, quod secutus est etiam Broterius, qui et in mss reperit *et ut*. ego malim cum IGronovio *ut* retinere et lectionem mss sequi, bonam illam et intelligendam, etsi durinsculam, quam coniecturam Lipsii recipere, quam nec ipse in textum recepit. haesitatio orta est ex eo quod in edd esset vox divulsa *soli tum*. in ed pr est *soli cum ut matri*, sed in eo libro non semel ultima *tum* divellitur et in *cum* mutatur. Puteolanus coepit edere *et ut matri*, quod omnes secuti sunt. Ern.

Germanos super eundem h.] duplex ergo custodia Agrippinae, uti et principi ipsi, praetoriani milites Germanique. Suet. 34: *abductaque militum et Germanorum statione, contubernio quoque ac Palatio expulit.* iampridem vero Germanis habitus is honos; et ante eos Hispanis. nam Iulius Caesar Hispanorum cohortem habuerat custodiae suae (Suet. Iul. 86) et Calagurritanorum manum Augustus, Suet. 49. sed ii dimissi, et eorum vicem allecti Germani. quos ipsos metu aliquo et suspicione ob Vari cladem (Suet. l. c.) dimiserat, sed mox, ut opinor, recepit Augustus. habuit certe eos inter initia principatus Tiberius, ex Tacito 1 24: *robora*

ne coetu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam quae Antoniae fuerat, quotiens ipse illuc ventitaret, saeptus turba centurionum et post breve
19 osculum digrediens. nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam fama potentiae non sua vi nixa. statim relictum Agrippinae limen. nemo solari, nemo adire, praeter paucas feminas, amore an odio incertum. ex quibus erat Iunia Silana, quam matrimonio Gai Silii a Messalina depulsam supra rettuli, insignis genere forma lascivia, et Agrippinae diu percara, mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum nobilem iuvenem a nuptiis Silanae

Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant. aliique ad Galbam usque, *qui cohortem Germanorum olim a Caesaribus ad custodiam corporis institutam atque multis experimentis fidelissimam dissolvit.* (Cf. Suet. 12.) sed et post eum iterum recepta, uti clarum ex historia inferiore. imo et externi reges vitam suam commisere istis. de Herode quidem (ap. Ioseph. 17 8) lego Iudaeae, habuisse eum in satellitio Germanos. faveo tibi, pugnacissima et fidelissima gens, faveo hanc laudem, quae tamen propria quodammodo Batavorum. uti enim hodie Helvetii, sic illi olim eximii visi ad hoc munus. itaque indiscriminatim modo Batavi ii custodes appellati, modo Germani. Batavos Suetonius Cal. 43 nominat, Plutarchus in Othone, Dio apertissime 55 24. ex cuius verbis etiam disces equites peditesque in hac manu fuisse, sicut et in Constitutione Hadriani inter vexillationes Palatinas Batavos equites seniores iunioresque recensitos reperies. ad hos non dubie custodes illa Arriani spectant de oblongis gladiis, quorum et nunc Germanae genti usus, Dissert. 4 7: *δείκνυέ μοι τὰς μαχαίρας τῶν δορυφόρων. ἰδού, ἡλίκαι εἰσί, καὶ πῶς ὀξεῖαι. τί οὖν ποιοῦσιν αἱ μεγάλαι αὗται μάχαιραι καὶ ὀξεῖαι; ἀποκτιννύουσιν.* reperio et Frisios in hoc numero, vicinos scilicet Batavis ingenio situque. lapis Interamnae (ap. Grut. p. 600) *Hilarius Neronis Caesaris corporis custos natione Frisaeo.* Lips. mox *degredi* pro *digredi* legendum sc. de statione. v. dicta ad c. 14 et 54. sic *statio cohortis demoveri* dicitur c. 24. certe, cum abeunt custodia et statione milites, *degrediuntur.* itaque sic correxi. Ern.

2. *Antoniae*] maioris, ut opinor, quae avia Neronis. Ern.

5. omnes veteres edd cum BG *nixa;* quod sine caussa ac tacite mutatum est in *nixae* in Lipsii ed, forte non a Lipsio: monuisset enim. at hinc in omnes alias venit. mox *incertas* BM[a] et ed pr. *incertum* verum. item *Iulia* omnes veteres cum M[a], vitiose. nam *Silani* sunt e *Iuniis,* et *Iunia* dicta est 11 12. Ern.

9. *supra*] 11 12. credo sororem esse Marci Luciique Silanorum. Lips.

Romana vetus editio *forma, lascivia.* non displicet. Lips. sic GM[a], ed pr et veteres omnes ad Rhenani editionem in qua *forma lasciva.* videtur esse vitium operarum, quod Aldus ceterique fideliter, ut alia, expresserunt. Pichena *lascivia* restituit. mox G *praecara.* sed scriptum *precara.* laudatur hoc verbum e Ter. Phorm. 3 3 25: sed ibi libri meliores *percara* exhibent. itaque de hoc verbo adhuc dubitandum videtur. Ern. *forma lasciva* B.

11. *Sextium*] scribe *Sex.* ut praenomen sit. 14 46: *census per Gallias a Q Volusio et Sex Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano.* nobilitatem hanc Africani repetendam arbitror

deterruerat Agrippina, impudicam et vergentem annis dictitans, non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanae maritus poteretur. illa, spe ultionis oblata, parat accusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera et saepius iam audita deferens, quod Britannici mortem lugeret aut Octaviae iniurias evulgaret, sed destinavisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu a divo Augusto, ad res novas extollere, coniugioque eius et iam imperio rem publicam rursus invadere. haec Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiae Neronis

a Iulo Antonio, Marcellae marito, cui cognomen Africano. ei filius LAntonius 4 44 supra; et hic, ut opinor, nepos. Lips. frustra, ut bene docet Ryckius. Ern.

2. *et orbitate*] explicari et ferri posse scio: sed tamen non celabo mihi in mentem venisse *ex orbitate*. Ern.

3. *ultionis*] *caussa* addunt veteres omnes inde a Puteolano; quod Faernus corrigebat *casu*. quorum librorum auctoritate sublatum sit, non reperio. ego non reperi in ed pr, in qua corrupte *speculationes* pro *spe ultionis* ut in BG, qui tamen et ipsi *caussa* habent. Ern.

4. *Iturium*] verius *Titurium*, atque ita scribunt libri veteres 14 12. simile mendum ad Q. Fratrem 3 7: *ad Labienum et ad Ligurium litteras dabo.* malim *Titurium*, qui in Caesaris legatis. Lips. mox BM[a] *differens*. ceterum v. intpp ad Valer. Fl. 1 753. Ern.

7. *Plautum*] recte Plautum. noster 14 22: *et omnium ore Rubellius Plautus celebratur, cui nobilitas per matrem ex Iulia familia.* iterum 57: *compertoque Plautum et Syllam maxime timeri.* 16 10: *interfectum esse Rubellium Plautum, generum LVeteris.* Graecisque constanter semper *Πλαῦτος*. ubi ergo frons *Plancus* aut *Blandus* substituentium? at enim pater illi fuit Rubellius Blandus. homo inconspecte, an nescis plerosque filiorum cognomine a patribus diversos fuisse hoc aevo? Taciti una aut altera pagina tibi testis. in Iuvenali ergo corrige Sat. 8 39: *tecum est mihi sermo, Rubelli Plaute; tumes alto Drusorum sanguine.* Suetonius, qui APlancium quemdam iuvenem nominat, non tibi imponet: alius est ab isto, ut dicam 14 59, ubi de morte huius Plauti. quod ait Tacitus pari eum gradu a DAugusto fuisse ac Neronem, id clarum. Rubellius Blandus maritus Iuliae Drusi filiae fuit. ex iis genitus hic Rubellius Plautus. tabulam nostram adi. Lips. tangit Torrentii notam ad Suet. Ner. 35, quem excusat Ryckius ad h. l. Ern.

9. *coniugioque eius etiam imperio remp. rursus inv.*] Faernus legebat *coniugio eius etiam imperium rursus.* Ursinus vero *coniugioque petito rempublicam rursus.* et sic fere Muretus, qui tamen relinquit *eius etiam.* Pichena *pacto;* quo verbo saepe utitur in hac re Tacitus. sed in hac lectione friget *etiam.* in mss est vel *perio*, ut in MR *Vct tacente,* vel *potiri ac*, ut in GO, vel *imperium*, ut in A. vulgatum est in omnibus edd. IGronovius corrigit *coniugioque eius clam petito.* lenissimum est IFGronovii (Obs. 1 22 p. 171) *coniugioque eius et iam imperio* i. e. mox vel statim. Ern.

10. *Atimeto Domitiae*] aetas non abnuit quin sit ille libertus, de quo hodie inscriptio in aedibus Caesiorum (ap. Grut. p. 607): *Atimetus Pamphili. Ti. Caesaris Aug. l. l. Anterotianus*, cum carmine [illegible] Graecoque in mortem Ho-

amitae liberto, aperiunt. qui laetus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa aemulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiae, impulit ire

20 propere crimenque atrociter deferre. provecta nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur, cum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis luxus principis intendere, sed tunc compositus ad maestitiam, expositoque indicii ordine ita audientem exterret ut non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere praefectura destinaret tanquam Agrippinae gratia provectum et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandata ei praetoriarum cohortium cura; sed ope

monoeae coniugis. e domo enim Pamphili Tiberiani liberti transire ad hanc Domitiam potuit. de eodem fortasse Scribonii Largi locus est, sed vitiatus, 119: *Cassii medici*, inquit, *colice bona*, *multis nota propter effectus*, *vera haec est*, *ut ab eius servo Atimeto accepi*, *legato Tiberii Caesaris*. quomodo enim servus legatus Caesaris sit? scribam *legato Tiberio Caesari*, hac mente, ut a Cassio moriente legatum relictus sit Tiberio. Lips.

4. *atrociter* h. e. tempore et modo quo maxime commoveret Neronis animum. sic apud Ciceronem *atroces literae*. Ern.

6. *lusus*] nec male *luxus*. Lips. *lusus* edidit Rhenanus e codice, ut puto, B. quod secuti sunt omnes, usque ad Pichenam. ante Rhenanum omnes *luxus*. ea res me in hac voce non movet, propter ea quae dixi ad c. 6, et quod saepe hae litterae in mss confusae. deinde *lusum intendere* convenit histrioni, non *luxum int.* porro *lusus* opponitur *maestitiae et terrori*, non *luxus*. non autem intelligendus lusus puerilis, ut Pichena putabat, sed laetitia convivantium, comissantium, quae augebatur ab histrionibus, scurris, aretalogis et similibus. opponuntur lusus et seria. lusus est, quicquid fit voluptatis atque hilaritatis caussa, etiam Venus, ut saepe docuere viri docti. histrio facit, ut hilariores sint homines, non ut luxuriosiores. si dixisset *luxus exhilarare*, nihil dubitarem. similiter ap. Livium 1 5, pro *per lusum et lasciviam*, multi *luxum*, ubi v. Gron. et Drak. idem 40 13: *tempus lusus*, *convivii et comissationis*. adde c. 24 init. Ern. BMa *luxus*.

11. *Fabius Rusticus*] historias eorum temporum scripsit; de quo elogium nostri in Agr. 10: *Livius veterum*, *Fabius Rusticus*, *recentium eloquentissimi scriptores*. Lips.

12. *codicillos*] bene et ad ritum eius aevi codicillos. nam officia omnia administrationesque dari a principe moris in codicillis. Tacitus in Agr. 40: *credidere plerique missum e secretioribus ministeriis libertum codicillos*, *quibus ei Syria dabatur*, *tulisse*. Sidonius Ep. 1 11: *vacante aula turbataque republica solus inventus est*, *qui ad Gallias administrandas fascibus prius quam codicillis ausus accingi*. ingerit idem non conniventi lectori Suetonius Claud. 29: *suppositos aut etiam palam immutatos datorum officiorum codicillos*. et Arrianus dissert. 3 7: *ἀλλὰ καὶ κριτής εἰμι τῶν Ἑλλήνων. οἶδας κρίνειν; τί σε ἐποίησεν εἰδέναι; Καῖσάρ μοι κωδίκελλον ἔγραψε. γραψάτω σοι ἵνα κρίνῃς περὶ τῶν μουσικῶν, καὶ τί σοι ὄφελος;* Zeno Imp. l. 1 C. t. 49. Ut omnes iudices: *aut codicilli alterius administrationis oblati*. et l. 12 C. de Dignitat. *indi-*

Senecae dignationem Burro retentam. Plinius et Cluvius nihil dubitatum de fide praefecti referunt. sane Fabius inclinat ad laudes Senecae, cuius amicitia floruit. nos consensum auctorum secuturi, quae diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus, et interficiendae matris avidus, non prius differri potuit quam Burrus

ces, *qui se furtis et sceleribus fuerint maculasse convicti, ablatis codicillorum insignibus et honore exuti.* Lampridium vere interpretemur ex istis, in Alexandro 49: *pontificatus et quindecimviratus et auguratus codicillares fecit, ita ut in senatum allegerentur.* codicillares, i. e. tribuit eos ipse per codicillos, cum antea cooptari a collegis, partim a plebe, solerent. de hisdem codicillis interpretor Suetonii locum Tib. 42: *alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis confestim detulit, codicillis quoque iocundissimos et omnium horarum amicos professus.* Caecina Tuscus, quem hic nominat, est ille qui postea praefectus Aegypti a Nerone relegatus est. Suetonius 35: *Tuscum nutricis filium relegavit, quod in procuratione Aegypti balneis in adventum suum exstructis lavisset.* Dionem corrige 63 18: τί δὲ ὅτι καὶ Κίνναν Τοῦσκον ὑπερώρισεν, ὅτι τῆς Αἰγύπτου ἄρχων ἐλούσατο ἐν τῷ βαλανείῳ, ὃ ἐκείνῳ ὡς καὶ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἥξοντι ἐποιήθη. et scribe τί δὲ ὅτι Καικίναν. superfuit tamen Neroni, et nominat iterum noster H. 3 38: *apud Caecinam Tuscum epulari multos, praecipuum honore Iunium Blaesum, nuntiatur.* Lips.

1. *Plinius*] in libris Historiarum, quos a fine Aufidii Bassi composuit triginta et unum. ipse in praefatione ad Titum: *nos quidem omnes, patrem, te fratremque diximus opere iusto, temporum nostrorum historiam orsi a fine Aufidii Bassi.* eosdem libros intelligit 2 85: *nec minus mirum ostentum et nostra cognovit aetas, anno Neronis principis supremo, sicut in rebus eius exposuimus.* et 106: *amnes retro fluere et nostra vidit aetas, Neronis principis supremis, sicut in rebus eius retulimus.* credo autem scripsisse Aufidium a bellis civilibus ad res Claudii aut paullum infra. certe vixit ea aetate, et viri optimi (ita appellat) constantiam in lenta morte Seneca describit ep. 30. citantur bina eius fragmenta in Suasoria 7 pro Cicerone. Lips.

Cluvius] non *Clivius.* est Cluvius ille Rufus, vir consularis, qui huius inferiorisque aetatis historiam scripsit. Plinius ep. 9 19: *ita secum aliquando Cluvium locutum scis, Virgini, quae historiae fides debeatur: proinde si quid in historiis meis legis aliter ac velles, rogo ignoscas.* emenda Plutarchum in Othone, apud quem sub initium male Κλαύδιος Ῥοῦφος scriptum et versum. nominat aliquotiens noster, ut 14 2, et Suetonius Ner. 21. Lips. *Clivius* omnes veteres edd. Ern.

4. omnes edd sequuntur lectionem inductam a Puteolano: *secuturi quae — trademus.* at primum R et ed pr *secuti*, sicque correxerat vir doctus in margine Gryphianae, idque haud dubie verum. nam iam tradidit in quibus auctores hactenus consensere. et apud Livium, nostrum aliosque in talibus locis perfectum reperitur. sed *trademus* fecit, ut futurum poneretur. post omnes scripti et ed pr *qui*, quod recte correctum *quae:* nam res dicuntur tradi, non scriptores. denique aut *tradimus* vel *tradidimus* scripsit Tacitus, aut simul indicat quid in reliqua historia facturus sit. sed videtur hic potius loqui de re ea quam tradiderat, in eaque quid fecerit monere, ut solent scriptores rerum gestarum. et in talibus locis saepe temporum confusio. sic 14 64 pro *memoravimus* G *memorabimus*, male. Ern.

6. *differri* i. e. adduci, ut cae-

necem eius promitteret, si facinoris coargueretur: sed cuicunque, nedum parenti, defensionem tribuendam; nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimica domo afferri. refutare tenebras et vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiae propiora. sic lenito principis metu,

21 et luce orta, itur ad Agrippinam, ut nosceret obiecta dissolveretque vel poenas lueret. Burrus iis mandatis, Seneca coram, fungebatur: aderant et ex libertis arbitri sermonis. deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. et Agrippina ferociae memor "non miror" inquit "Silanam, nunquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. neque enim perinde a parentibus liberi quam

dem matris differret. *differri* cum accusativo personae optimi scriptores dicunt. v. ad Suet. Vesp. 23. Ern.

3. *unius ex inimica d.*] haesito, num scribendum *mimi ex mimica d.* de Paride enim; et fatalis quidam librariorum in iis vocibus error. Lips. praeter necessitatem locus tentatur. et fatum est verbi *mimus* et *mimicus*, ut auctoribus obtrudantur, ut observat Burm. ad Suet. Tib. 24, quamquam ibi alieno loco. Ern.

4. *refutare*] haeret sententia; quam explicari posse puto, si legas *reputaret*. Lips. veram esse credo Lipsii correctionem. si de insidiis illa nocte ab Agrippina structis detulisset Paris, rectum esset *refutare*, videreturque Tacitus in animo habuisse quae Demetrius apud Livium 40 15 refellendi criminis a fratre impacti caussa dicit. nunc nihil tale est, et clarum Burrum suadere ne alieno tempore, cum cogitandi et iudicandi recte facultas non sit, aliquid gravius in matrem statuat. *refutare* et *reputare* confunduntur in libris, ut *refellere* et *repellere*. mox GO *inscientiae* pro *inscitiae*. similiter apud Liv. 22 25 pro *temeritatem et inscitiam*, libri quidam *inscientiam*, quod praeferebat IFGronovius; quem vide ibi et Drakenborchium. saepe sane *inscientiae* substituta *inscitia*. Ern.

6. non bene videtur *luce orta* coniungi cum praecedentibus. puto *et* delendum: *luce orta itur ad A.* Ern.

7. *poenas lueret*] R et ed pr *poena lueret*; quod non spernam. est enim exquisitius, et in hac forma peccatur non raro a librariis. Liv. 30 37: *pecunia luere Karthaginienses:* scripti et editi multi *pecuniam*. ceteri omnes *poenas*. recepit etiam Broterius. *nosceret* ante est cognosceret, audiret. mox *et* ante *a Burro*, quod delevit Rhenanus, non est in ed pr. alterum ante *Agrippina* est, ut in GMa *, Vet tacente.* Ern.

12. *perinde*] primum Ma *Vet tacente* et ed pr *proinde*. deinde sensus est parentes amorem erga liberos non ita transferunt in alios liberosque adeo odisse incipiunt, ut impudicae amorem ab adultero uno ad alium, etiam levi de caussa. verbum *mutari* magis convenit adulteris quam liberis, sed utrisque iungitur; cuius generis plura iam observavimus. verum *mutare* elegans in re amatoria. Propertius I 12 18: *si despectus potuit mutare calores, sunt quoque translato gaudia servitio*. v. Gronov. diatr. in Stat. c. 35. p. 224, ubi hunc Taciti locum afferre non neglexit. mox quod Gruterus ait in omnibus edd fere esse vitiose *anni* pro *anui*, id falsum est. veteres edd omnes, quas inspexi, *anui*. Ern. paulo ante

ab impudica adulteri mutantur. nec si Iturius et Calvisius adesis omnibus fortunis novissimam suscipiendae accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii aut Caesari conscientia subeunda est. nam Domitiae inimicitiis gratias agerem, si benevolentia mecum in Neronem meum certaret: nunc per concubinum Atimetum et histrionem Paridem quasi scenae fabulas componit. Baiarum suarum piscinas extollebat, cum meis consiliis adoptio et proconsulare ius et designatio consulatus et cetera apiscendo imperio praepararentur. aut exsistat qui cohortes in urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad scelus corruptos arguat. vivere ego Britannico

suscipiendam Ma *et ed pr, tacente Vet.*

6. *concubinam* M1.

7. *quasi scenae fabulas*] eleganter. Livius in oratione Demetrii 40 15, quam ante laudavi, itidem *nocturnam fabulam* de crimine insidiarum nocturnarum. Ern.

8. *excolebat*] GMO, ed pr, Puteolanus *extollebat;* unde restitui. *excolebat* ceterae edd. a Beroaldo, an ab operis, primum mutatum venit in ceteras. *extollere hortos* habuimus 11 1. mox *apiscendo* ex AMa pro *adipiscendo* cum Ryckio et IGronovio. Ern.

10. *aut*] sic Rhenanus edidit e B. superiores *at;* item post Aldus. Rhenanum sequuntur Pichena, Lipsius. Gryphius *ut*, quod laudat et in notulis Ferrettus. sed est vitium haud dubie operarum pro *at*. utrumque commodum est. sed *aut* fortius. servit enim hortationi, praesertim cum irrisione aut minis, aut saltem indignatione. mox ed pr *labefactam*. Ern.

12. lege nota interrogandi, *vivere e. B. p. r. poteram?* sequentia scripserim, *rempublicam iudicatusve obtinuerit*. i. e. si Plautus rerum iudiciorumve potiretur. Rodolphus legit *rempublicam invasurus*. Lips. quid de vexatissimo loco mihi videretur, exposui Obs. 1 22. Gron. quae probare non possum, quia primum cum Lipsio interrogative capit; deinde responderi sumit his ad crimen de luctu super Britannici morte. nam Tacitus clare dicit c. 17 hoc non obiectum esse. ergo nec dilutum est defensione. nec de hoc iam quaerebatur. sensus est: quorsum ego deiicere imperio filium tentem? quo deiecto, et Plauto vel alio quo imperante, ne illud quidem boni habitura sum quod imperante Britannico habuissem, nempe securitatem. quod est maxime solenne argumentum in defensionibus omnibus. satis scio esse apud Livium locum persimilem, quem iam reperire non possum. iam quod ad verba attinet, difficultas quaeritur in verbo *iudicaturus*, quod varie tentatum est. Lipsii *iudicatusve* non placet, quia potestas iudicandi iam est in *rempublicam obtinere*. nec *vindicaturus* Salmasii (I. A. R. p. 375) probo, quod placuit etiam Rutgersio Venus. Lect. p. 415. non credibile est voluisse pungere filium. nec Agricolae *invasurus* verum puto. alienum enim futurum in hoc verbo. dixisset *adortus* aut simile quid in perfecto. *iudicaturus* verum putabo, dum melius quid e libris scriptis proferatur, idque additum verbo *obtinuerit* ἐξηγητικῶς. si Plautus rempublicam obtinuerit, adeoque potestatem iudicia exercendi nactus fuerit; quod sequentibus optime convenit. nisi quis malit prorsus pro glossa deleri, cuius sane speciem habet, quando, ut dixi, iudicandi potestas per se intelligitur; idque placuisse video viro docto in mar-

potiente rerum poteram? at si Plautus aut quis alius rem publicam iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientia caritatis aliquando incauta, sed ea crimina obiiciant quibus nisi a filio absolvi non possim." commotis qui aderant, ultroque spiritus eius mitigantibus, colloquium filii exposcit; ubi nihil pro innocentia, quasi diffideret, nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit,
22 sed ultionem in delatores et praemia amicis obtinuit. praefectura annonae Fenio Rufo, cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae, Aegyptus Gaio Balbillo permittuntur. Suria Publio Anteio destinata: sed variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est. at Silana in exsilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. de Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines principis Paride quam ut poena afficeretur. Plautus ad praesens silentio transmissus est.

23 Deferuntur dehinc consensisse Pallas ac Burrus ut Cor-

gine Gryphianae. ceterum ab initio G et ed pr pro *potiente* habent *potito;* deinde edd veteres et B *ac si*, vitiose. denique Ma *tacente Vct* et ed pr non habent *mater* post *a filio;* estque sane frigidum ibi verbum illud: unde delevi. Demetrius ap. Livium 40 15: *quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem?* Ern.

1. *at*] *ac* Ma.

7. *diffideret*] Rodolphus adnotavit *defenderet*. Lips. immo *diffideret*, h. e. paveret, sollicita esset, laboraret, defensionis egere caussam suam putaret. id enim anceps, et apud malignos venit in suspicionem culpae. Iustinus de Alexandro et Philippo medico 11 8: *oculos in vultum legentis intendit. ut securum conspexit, laetior factus est.* Suetonius Oct. 55: *etiam sparsos de se in curia famosos libellos nec expavit.* Gron. post *beneficiis* aut addendum, aut intelligendum *de*. Ern.

9. *Senio*] *Fenius* illi nomen; atque ita semper infra. Lips. *Faenium* vocat Ma 1. 15.

cura ludorum — Arr. St.] inter dignitates ergo ea res fuit. sic 11 35: *Sulpicius Rufus ludi procurator.* in lapide prisco Tibure (ap. Grut. p. 489) *curat. muneris publici gladiatorI.* apud Sueton. Cal. 27 *curator munerum ac venationum.* Lips. add. Guther. Off. D. A. 3 35. Ern.

10. *CBalbillo*] de hoc Seneca Nat. Q. 4 2: *Balbillus virorum optimus, in omni litterarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse praefectus obtineret Aegyptum,* etsi male vulgo *Babillus*. corruptum et in Plinio idem nomen libri 19 prooemio. *Galerius a freto Siciliae Alexandriam septima die pervenit, Babilius sexta, ambo praefecti.* scribe, *Balbillus*. in lapidibus nominatur quidam *Ti. Iulius Balbillus sacerdos solis.* Lips.

11. *PAnteio*] inepte vulgo *Pantello,* errore duplici. coniectura nostra certo firmatur e 16 14: *simul annuam pecuniam a PAnteio ministrari cognoscit; neque nescium habebat Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni.* Lips. commodius foret *Syria PAnteio destinata, qui variis.* Gron. malim *sed* cum Heinsio, sive *at*. sed v. ad 5 3. Ern.

nelius Sulla, claritudine generis et affinitate Claudii, cui per nuptias Antoniae gener erat, ad imperium vocaretur. eius accusationis auctor exstitit Paetus quidam, exercendis apud aerarium sectionibus famosus et tum vanitatis manifestus. nec tam grata Pallantis innocentia quam gravis superbia fuit: quippe nominatis libertis eius, quos conscios haberet, respondit nihil unquam se domi nisi nutu aut manu significasse, vel si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret. Burrus, quamvis reus, inter iudices sententiam dixit. exsiliumque accusatori irrogatum, et tabulae exustae sunt, quibus oblitterata aerarii nomina retrahebat.

24 Fine anni statio cohortis assidere ludis solita demovetur, quo maior species libertatis esset, utque miles theatrali

1. *cui*] sic Rhenanus legi voluit, sed non recepit; unde post etiam in edd *qui* mansit, usque ad Lipsium, ni fallor. *qui* et *cui* saepe in libris confunduntur. adde supra ad c. 9. Ern.

3. *apud aerarium sectionibus*] emendis bonis, quae a praefectis aerarii sub hasta venderentur. tales enim auctiones sunt *sectiones*; qui emunt bona, *sectores*: de quibus videant tirones dicta in Clave Cic. sic Claudii bona sub edicto praefectorum venalia apud aerarium pependerunt. Suet. Claud. 9. mox *vanitatibus* omnes edd ante Rhenanum. vitiose. *vanitas* est falsa dicentis, calumniantis. sic apud Cic. Tusc. 3 1 *vanitati* opponitur *veritas*. nisi quis malit de studio captandae gratiae accipere, de qua apud eundem Ciceronem *vanitas* dicitur. post a B afuit *tam*, quod placet Rhenano, ut intelligatur *magis* ante *quam*. *tam* omitti ante *quam* vidimus 3 8. Ern. B *Vct* *vanitatis*.

8. *vocem consociaret*] idem quod Cicero dicit *sermonem communicare*. in hoc superbia, non dignari libertos quibuscum loquare, cum ipse libertus sis. frustra Marcilius *consauciaret*. Ern.

10. *auxiliumque* Ma *et ed pr, tacente Vct.*

11. *monimenta*] diximus *nomina* legendum videri de Pecunia 4 3. Zonaras de Romano Argyropulo 17 12: *ἵνα γὰρ τῶν ἀπολωλότων ἰσοστάσια κτήσεται, πράκτωρ ἀντὶ κρατοῦντος ἐγένετο καὶ πικρὸς λογιστὴς, παῖδας πατέρων γεγηρακότα χρέα πραττόμενος, καὶ πυρκαϊὰς ἀνάπτων κατὰ τῶν ὑπηκόων, ἅσπερ ὁ χρόνος ἤδη πολὺς πρεσβεύσας κατέσβεσεν ἢ τέως κατέχωσεν ὑπὸ σποδιᾷ. ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν πατρῴων οἰκιῶν καὶ ἀγρῶν ἀπηλαύνοντο, καὶ τὴν πρὶν εὐκληρίαν ἐκδιδυσκόμενοι εἰς πενίαν λαμπρὰν συνηλαύνοντο.* Gron. rectissime. nam tabulae in quibus vetera nomina, sunt illa quidem monumenta aerarii, sed non solae. itaque verba latius patent quam sensus patitur; et *tabulae* iam commemoratae sunt. *nomina aerarii oblitterata* sunt veteres aerarii debitores apud Suetonium. res est ita clara et certa ut recipere non dubitaverim. imitatus est Lallemannus. nam quod IGronovius, nimia veneratione Ma, in quo non credit tot litteras frustra scriptas, vult *emolumenta*, id nihil est. *emolumenta* sunt reditus, vectigalia, de quibus nuspiam sermo, cum de quadruplatoribus agitur. Ern. *monimenta retrahebant*. *finem* Ma *,tacente Vct: ed pr *finem*.*

12. *statio cohortis*] non repeto quae scripsi Epistolic. Quaest. 3 18. Lips.

13. *utque*] *ut* B.

licentiae non permixtus incorruptior ageret, et plebes daret experimentum an amotis custodibus modestiam retineret. urbem princeps lustravit e responso haruspicum, quod Iovis ac Minervae aedes de caelo tactae erant.

25 Quinto Volusio Publio Scipione consulibus otium foris, foeda domi lascivia, qua Nero itinera urbis et lupanaria et deverticula veste servili in dissimulationem sui compositus pererrabat, comitantibus qui raperent venditioni exposita et obviis vulnera inferrent, adversus ignaros adeo ut ipse quoque exciperet ictus et ore praeferret. deinde ubi Caesarem

3. *lustravit*] eiusdem ritus mentio H. 1 87 et apud Livium saepe. facta lustratio prodigiorum caussa, amburbiali sacrificio, h. e. circumducta circa urbem victima expiatoria. v. Duk. ad Liv. 35 19, qui laudat Salmasium ad Vopisc. Aurel. 19. Ern.

5. *QVolusio PScipione*] ita mei libri, idque Fasti comprobant. lapis Neapoli (ap. Grut. p. 9): *Q. Volusio Saturn. P. Cornelio Scip. cos. augustales, qui Neroni Claudio Caesari Augusto et Agrippinae Augustae I. o. m. et genio coloniae ludos fecerunt* XIII XII *k. Mart.* nominat et Phlegon in Admirandis c. 27 QVolusium PScipionem consules. Lips. *PScipione* ed pr. at Puteolanus et seqq usque ad Lipsium *Cepione*, ut est et in G, vitiose. atque etiam in duabus inscriptionibus ap. Gudium p. 19 et 24 est *PCornelius Caepio.* sed veretur Wesselingius ad Simsoni Chron. p. 1654 ne ea scriptura e corruptela huius loci nata sit. Ern.

7. *diverticula* vulgo.

8. *ad venditionem exposita*] an ergo interdiu id factum? nam noctu non merces sunt expositae. immo noctu. verbum non nimis urgendum est. tabernae effractae sunt, in quibus res venales. v. Suet. Ner. 26. ceterum *ad* abest a Mª, unde Gronovius coniicit *venum.* *Vct tacet.* in ed pr est *venditioni*, quod mallem. an in venerabili illo codice tot literae frustra scriptae sint? consentit G. Ern.

10. *exciperet ictus*] sic ABGMR, edd pr, Puteolani Beroaldi Alciati ceteraeque veteres usque ad Lipsium, qui cum sequentibus habet *acciperet*, quod propagatum est. IGron. adscribit Rhenano. at in prima eius ed a. 1533, quam expressere Aldus et Gryphius, est *exciperet.* unde patet in posteriores edd Basileenses vitio operarum irrepsisse. restituit vetus IGronovius. Ern.

ore praeferret] vera lectio. Beatus Maurusque frustra adlaborant in scriptura codicis B; quem ex hoc aliisque locis scias fuisse non optimae notae. legunt tamen illi *ore se Caesarem praeferret.* inepte. hoc noster voluit clare, excepisse eum ab ignaris ictus, et laesa facie praetulisse. Plinius 13 43 de Thapsia: *Nero Caesar claritatem ei dedit initio imperii, nocturnis grassationibus converberatam faciem illinens sibi cum thure ceraque, et secuto die contra famam cutem sinceram circumferens.* Lips. non pugnant inter se Tacitus et Plinius, ut Acidalius putat. Tacitus narrat id quod fiebat, quodque fit naturaliter: Plinius, quemadmodum id quod factum erat, celaretur ac dissimularetur. sed et plerumque inter existentia mala et inventa remedia temporis aliquid intercedit. Gron. *ore praeferret* ed pr, ut Mª; quod recte omnes servant. lectio B est etiam in GO. A *perferret.* e lectione O IGronovius coniiciebat *ore cicatricem praeferret.* vir doctus in margine Gry-

esse qui grassaretur pernotuit, augebanturque iniuriae adversus viros feminasque insignes, et quidam permissa semel licentia sub nomine Neronis inulti propriis cum globis eadem exercebant, et in modum captivitatis nox agebatur. Iulius quidem Montanus senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum principe, quia vi attentantem acriter reppulerat, deinde agnitum ora-

phii verba *ore prae* delevit, ceterum vulgatam lectionem defendit (nisi quod et ipse vult *exciperet*) et copiose illustrat NHeinsius ad Vell. 2 116. Ern. B *et fore se Caes. praef.*

deinde ubi C.] haec periodus exitum non habet. apparet copulam ubiubi esse delendam. Acidalius primam delet: *augebantur; ut* sit punctum post *insignes.* IGronovius ultimam, ante *in modum.* illud magis placet. Ern.

2. *insignes*] F *illustres.* Lips. sic et A. Ern.

permissa semel] sic Ma, ed pr, Pichena, Gronovius uterque, Ryckius. ceteri *simili.* Ern.

3. *multi*] melius *inulti.* Lips. sic Ma, Pichena, Ryckius. Ern.

4. *et in*] .T. Ma *, tacente Vct.*

captivitatis] divino scribendum *captae civitatis.* ea enim facies potius quam carceris custodiaeve. Lips. immo *captivitatis* verum; quo verbo utitur noster etiam 11 23, 16 16, ubi *captivitas urbium.* et deberet esse *captae urbis*, non *civitatis.* Ern.

Iulius quidem Montanus] si memoria mihi firma, poeta quidam eo nomine apud Senecam patrem laudatur. Lips. locus est controv. 16, sed diversus ille ab hoc. *quidem* abest a BG a manu prima, quod non omnino displicet. nam *quidem* addi solet exemplis, quae superiorum confirmandorum caussa adferuntur; quod hic non esse videtur. quidam editi exhibent *quidam*, sed non e scriptis: melius tamen est vulgato. ceterum huius generis nominibus non solet addi, sed obscuris. Ern.

5. *qui nondum honorem*] Suetonius 26 laticlavium vocat: tu scito. ante et sub hoc aevum mos ut liberi senatorum lato clavo induerentur una cum virili toga, curiaeque interessent. ab Augusto institutum, qui *liberis senatorum, quo celerius reipublicae adsuescerent, protinus virili togae latum clavum inducere et curiae interesse permisit*, Suet. 38. a quo more Ovidius Trist. 4 10 28: *liberior fratri sumpta mihique toga est; induiturque humeris cum lato purpura clavo.* iidem ergo laticlavii, iidem capessendis honoribus destinati. noster 14 40: *Valerius Fabianus capessendis honoribus destinatus.* Statius Silv. 3 124: *notus adhuc tantum maioris munere clavi.* alii sunt tribuni laticlavii, de quibus haec non capio. Iulius ergo Montanus senatorii quidem loci, sed qui magistratum adhuc nullum cepisset, et tantum laticlavius. Lips. *congressi* Ma *,tacente Vct.*

7. *quia via* [vel *qui avia*] *temptantem* MR, quod est etiam in ed pr. BG *qui avia tentantem.* A *quia vi attentantem.* et sic volebant Rhenanus, Danesius. hoc cum IGronovio recepimus. nam consentit vitiosis mss lectionibus. vulgo inde a Puteolano *vim tentantem.* Ern.

deinde agnitum oraverat] miror hic silere, qui manu exaratorum codicum fuere compotes. videtur enim scripsisse Tacitus: *deinde et agnitum oraverat.* huc pertinet illud MSenecae: *nihil est crudelius quam sic offendere, ut magis sis offensurus, si satisfecerit.* Gron. Rhenanus e B notavit *adagnitum.* Ryckius idem e suo. habet [etiam Ma] et ed pr. Ryckius probat correctionem Gronovii. apud Tertullianum est *adagnitio.* mox [non *autem* Ma, sed *tum* *,Vct tacente.* deinde] BMa et ed pr *ple-*

verat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero autem metuentior in posterum milites sibi et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent: si a laesis validius ageretur, arma inferebant. ludicram quoque licentiam et fautores histrionum velut in praelia convertit impunitate et praemiis, atque ipse occultus et plerumque coram prospectans, donec discordi populo, et gravioris motus terrore, non aliud remedium repertum est quam ut histriones Italia pellerentur milesque theatro rursum assideret.

26 Per idem tempus actum in senatu de fraudibus libertorum, efflagitatumque ut adversus male meritos revocandae libertatis ius patronis daretur. nec deerant qui censerent.

rosque gladiatores, quod restitui pro *gladiatorum*, quamquam hoc quoque recte dicitur. I. Gronovius nescit unde Beroaldus genitivum sumserit. scil. e Puteolano, quem in his libris secutus est. Tacitus non semper *plerique* cum genitivo dixit. post frustra Muretus *sererent*. Nero serebat certamina; milites resisti sinebant modice. sed *inferrent* a Puteolano Beroaldo Alciato editum, a Pichena restitutum est, cum Rhenanus cum sequacibus, Aldo Gryphio Lipsio, *inferebant* edidisset, quod est in GMa. credo in ms Rhenani fuisse *inserebant*, nam sic est in ed pr. quod elegantius videri potest quam ut sit vitium librariorum aut operarum. ita sensus foret: non uno impetu adoriebantur resistentes Neroni, sed paullatim se immiscebant certamini. neque necessarium est coniunctivum esse, quem puto correctioni Puteolani deberi. sed huic rei obest *si*. nam *cum* in hac lectione et sententia esse debet, ut opinor. Ern. B *inferebant*, A *inserebant*.

5. *fautores*] legit *favores* Acidalius. immo eleganter Tacitus idem verbum duabus rebus diversa significatione attribuit. quo in genere frequentissimus Ovidius, neque infrequens noster. *licentia ludicra in praelia converti* recte dicitur: paullo audacius, nec minus recte, *fautores histrionum*, ut *versus in furorem*, *versus in poenitentiam*. *in misericordiam naufragi versi* Iustino, nostro *diuturnitate in superbiam mutans*. quin etiam (de eodem alio modo, ut in formulis erat) verbis in istis *licentiam ludicram et fautores histrionum* potest intelligi figura quam ἓν διὰ δυοῖν vocant, ut apud Iustinum 2 2 *lanae usus ac vestium*, quod est vestium e lana usus, *laboribus et bellis* pro laboribus belli. sic *licentiam ludicram et fautores histrionum* est licentiam ludicram fautorum histrionalium. Gron.

7. *et gr.*] Rhenanus (e B) *ex gr.* edidit cum sequacibus. sic G. putavit *discordi populo* esse dativum; quod si esset, mallem *terrori*. mox Groslotius volebat *milesve*: cur enim milites theatro assidere, si histriones Italia pulsi? verum videtur. Ern.

12. *revocandae libertatis ius*] non ergo ratum Claudii iudicium, qui *ingratos, et de quibus patroni quererentur, revocavit in servitutem*, Suet. 25. in quo Claudius exemplum Atheniensium secutus videri potest, apud quos *convictus a patrono libertus ingratus iure libertatis exuitur*, ait Valerius 2 6 6 et Plutarchus in Solone. indicavit ergo quidem ita Claudius, sed in legibus et more Romano aliud fuit, uti audiemus. Lips. sic mihi quoque placere ostendi ad Sueton. l. c. *patronis* abest R et ed pr. Ern.

sed consules relationem incipere non ausi ignaro principe, perscripsere tamen consensum senatus, ille an auctor constitutionis fieret ut inter paucos ei sententiae adversos: quibusdam coalitam libertate irreverentiam eo prorupisse frementibus, vine an aequo cum patronis iure agerent, senten-

1. *relationem inc. non ausi*] nempe intelligendum ea, de quibus dictum, prolata per egressionem relationis, et a consulibus postulatum ut de ea re referrent ad senatum; quod illi facere dubitaverant. *relationem incipere* est etiam 5 4. v. in primis Gronov. Obs. 1 22, nos ad Suet. Caes. 20. Ern.

2. *tamen icsensum* Ma *,tacente Vet.*

senatus: ille auctor] puto legendum interpungendumque, *senatus illi, an auctor constitutionis fieret ut inter paucos et sententiae diversos.* firmant illa Taciti 14 19: *at consules perficere senatus decretum non ausi de consensu scripsere Caesari.* Lips. favent BGMa et edd pr, Puteolani et reliquae veteres omnes, quae habent *ille an. an* casu omissum puto, quod non habent Pichena Lipsius et seqq. at A plane *illi, an*; unde recepit Ryckius, quem sequimur. nam id saltem est in scripto: *ille auctor* clare est vitium operarum, posteris propagatum editoribus. Broterius e R dedit *ille iam auctor.* mox credo vere Freinshemium corrigere *ei sententiae*; quod placebat etiam Ryckio. nam si capias *et* cum IFGronovio (Obs. 1 22 p. 177) pro *etiam*, ut 1 4 *aegro et corpore*, tamen friget, ut opinor. nam haberet vim augendi, quae huic loco non convenit. an enim mirum est sententiae per egressionem relationis dictae adversari quosdam? minimum in tali re est sententia tali modo dicta. ceterum nullo modo potuerunt consules postulare, quod videtur Gronovio l. c., ut quod pro sententia dictum erat a senatoribus relationem egressis, ratum haberet et constitutionem esse sineret sine relatione. nullae tum constitutiones factae sine relatione. ergo quaerunt an sententia illa placeat, velitque relationem fieri. cf. 15 22. Ern. B *in consensum.*

4. *coalitam*] i. e. confirmatam et auctam, ut 14 1 *coalita vetustate imperii audacia.* adde H. 4 55. sumta metaphora ab arboribus et plantis, quae *coalescere* dicuntur, cum radicibus adhaeserunt terrae nec convelli possunt. Ern.

5. *vi an aequo cum patronis*] occisus locus, ita vivam et sentiam ego. ecce tamen vespillones aliquot (non enim medicos) ad hoc funus. est qui legat *vi an aequo — eorum confutarent — intenderent, implere vel p.* alius *ut ne aequo — conculcarent; — implerentve p. s. d.* parcite boni viri: non vos, non ego restituemus sine libris; a quibus nihil hic iuvor. ludibria tamen mea haec: *ut iam nec aequo cum patronis iure agerent. sententia eorum consultari, an verberibus manus ultro intenderent, impune vel poenam suetam dissuadentes.* ad manuum intentionem facit aliquid locus e 3 36: *libertique etiam ac servi patrono vel domino, cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur.* Lips. ego haec sic lego. *vine an aequo cum patronis iure agerent? sententiam coram confutarent, an verberibus manus ultro intenderent? impellere poenam suam dissuadentes.* h. e. parum abesse quin dubium facerent, vine cum patronis agere an aequo iure, ut pares cum paribus, velint. parum abesse quin irrumperent in curiam, non modo ut sententiam contra se dictam arguant, sed etiam ut manus intentent sententiae auctoribus. denique quid aliud agere adversantes, quam ut arcessant poenam suam et in se ruinam trahant? v. Obs. 1 22 p. 178. Gron. de corrupto misero et tam varie tentato loco vix attinet dicere. illud video, ab initio *ut* necessarium esse propter

tiam eorum consultarent, ac verberibus manus ultro intenderent, impulere vel poenam suam dissuadentes. quid enim aliud laeso patrono concessum quam ut vicesimum ultra lapidem in oram Campaniae libertum releget? ceteras actio-

verba *irreverentiam eo prorupisse.* deinde non potuisse timere ne in curiam irrumperent liberti etc. nam cum haec per egressionem relationis dicerentur, non potuere illi scire; adeoque hoc valde improbabiliter diceretur. sed facilius hic est alius sententiam refellere quam ipsum quid certi proferre. vir doctus in exemplo Gryphiano sic correxerat: *ut nec aequo c. p. i. a. sed iam coram insultarent ac verberibus manus ultro intenderent, impune vel poena sua gaudentes.* Broterius sequitur correctionem Huetii, *ut aequo i.* i. e. ut iam se aequarent patronis et cum iis iure agerent. *insultarent* et *impune* arbitror verum esse; et de contemtu poenae a dominis timendae sermonem esse in extremo ratio subiecta plane docet. Ern.

3. *concessum*] quando id aut qua lege patrono concessum, quaerimus. suspicor esse ab Augusto, qui, ut Dio ait 55 13, constituit τὰ δικαιώματα οἷς οἵ τε ἄλλοι πρὸς τοὺς ἐλευθερουμένους καὶ αὐτοὶ οἱ δεσπόται σφῶν γενόμενοι χρήσοιντο, i. e. *iura quibus erga libertos cum alii, tum ipsi patroni uterentur.* et relegatio quidem est ab exemplis aevi prisci. ut enim patres olim filios rus relegabant poenae et molestiae caussa, uti Roscius Amerinus, uti Torquatus a patribus relegati leguntur, sic patronis relegandi libertos ius nunc tribuit sive quis alius sive Augustus. sed in numero num qua ratio? et cur non ultra xx lapidem? nihil reperio. praefectus quidem urbi intra centesimum lapidem cognoscebat: ultra praefectus praetorio, ut notat Ulpianus in fragm. Pithoeanis tit. de plagiariis et l. 1 de off. praef. urbis, l. 9 de offic. procons. eoque exemplo Severus imperator praetorianos milites ultra centesimum lapidem abesse ab urbe iussit, apud Herodianum 2 43. et Prosper Aquit. de Symmacho; quem, cum aram victoriae restitui postulasset, *iratus princeps statim a suis aspectibus pulsum in centesimo lapide, rhedae non stratae impositum, ea die manere praecepit.* Dio tamen 52 21, ubi de praefecto urbis, iurisdictionem eius angustius terminat ἔξω τῆς πόλεως μέχρι πεντήκοντα καὶ ἑξακοσίων σταδίων: ea essent milliaria circiter 87, nisi in Dione rescribendum sit ἑπτακοσίων; quod puto. sane ad praefectum urbis pertinuisse audire patronos querentes de libertis, ex Ulpiano clarum l. 1 de off. praef. urbis. sed Tacitus patrono ipsi hanc relegationem, ut apparet, tribuit; nec tamen videtur usurpari potuisse sine auctoritate maiori. Lips. *ut* deest M^a^. *teste Vct deest *quam ut.**

4. *oram Campaniae* novi ex H. 3 60: *iam Misenensem classem et pulcherrimam Campaniae oram descivisse. moram* autem *Campaniae,* ut corrigit Petitus Leg. Att. p. 183, latine quid hic sit ignoro. *centesimum ultra lapidem* scribendum, vicisse mihi videntur Lipsius et Camillus Peregrinus in opere docto de Capua diss. 1 6. mirum tamen *in oram Campaniae* libertos relegari. sed sciendum neminem relegatum proprie in Campaniam; nedum omnes, et nusquam alio. relegatio fiebat ultra centesimum. at locum ultra centesimum quilibet sibi legebat ipse, qui solum vertebat. ex his igitur aliquos, praecipue lautiores, Campaniam praetulisse atque huic invidiae occasionem dedisse, satis est verisimile. in exemplo est Etruscus apud Statium Silv. 3 162: *molles Campani litoris oras et Diomedeas concedere iussus in arces.* itaque isthaec ἐπεξήγησις ita explicanda est: *centesimum ultra lapidem,* puta *in oram Campaniae;* verbi gratia *in oram Campaniae;*

nes promiscas et pares esse. tribuendum aliquod telum quod sperni nequeat. nec grave manumissis per idem obsequium retinendi libertatem, per quod assecuti sint. at criminum manifestos merito ad servitutem retrahi, ut metu coerceantur
27 quos beneficia non mutavissent. disserebatur contra paucorum culpam ipsis exitiosam esse debere, nihil universorum iuri derogandum. quippe late fusum id corpus. hinc plerumque tribus, decurias, ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas; et plurimis equitum, plerisque senatoribus non aliunde originem trahi. si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum. non frustra maiores, cum dignitatem ordinum dividerent,

quae poena quanta sit, ex eo noscas licet, quod profugi delicati in Campania subsidere possunt, et subsederunt quidam. nam et ora Campaniae ultra centesimum est. Gron. sic etiam Gothofredus ad Cod. Theod. l. 2 t. 22 de lib. ademtione. t. 1 p. 217 ed Lips. Ern. **in oram Campaniam* Vct et ed pr.*

3. *at*] sic GM[a] et ed pr, Pichena et seqq. *ac* Puteolanus cum ceteris ad Pichenam; quod ab h. l. alienum esse facile intelligitur. mox [*detrahi* M[a] *tacente Vct,*] *mutavissent* ed pr, Rhenanus (e B) et seqq. Puteolanus autem cum Beroaldo Alciato et G *commutavissent*. parum refert. sed utrumque vitiosum et sine sensu esse puto. an Tacitus scripsit *continuissent*, aut simile quid; ut sit imitatio sententiae Ciceronianae: *ut quos honestas in officio continere non posset, metus coerceret*. nisi malis *non* deleri, natum e *com*. Ern.

8. *decurias*] indicumne decurias intellegit, an potius scribarum? puto scribarum. qui ordo late fusus Romae, et non inhonestus. liberti autem ordinem cum pretio certo emebant, uti e Cicerone haurias in Verrem 3 79: *ad eos me scribas revoca. noli hos colligere, qui nummulis corrogatis de nepotum donis ac scenicorum corollariis, cum decuriam emerunt, ex primo ordine explosorum in secundum ordinem civitatis se venisse dicunt*. et p. p. de iisdem: *mirabimur turpes aliquos esse in eo ordine, quo cuivis pretio licet pervenire?* scribae ii divisi per decurias. Suetonius Claud. 1: *corpus eius per municipiorum coloniarumque primores, suscipientibus obviis scribarum decuriis, ad urbem devectum*. reperiesque sparsim quaestorios scribas, aedilitios, praetorios, item scribas aerarii praetorii. Lips. non erat dubitandum, sed pro certo ponendum, intelligi decurias scribarum atque etiam viatorum, praeconum, lictorum. nam ii quoque in decurias descripti. v. nos ad Suet. Aug. 57, ubi itidem *decuriae* hoc sensu occurrunt. nam quod ministeria magistratuum separatim memorantur, etiam scribae sunt ministri magistratuum. sed tamen scribarum decuriae in primis honestae. unde *decuriam emere* de scriba ap. Cic. l. c. Ern.

ministeria magistratibus] lictores, viatores, praecones, calatores, praecias. Lips.

9. *cohortes etiam in urbe*] cohortes vigilum, quae scriptae primo ex milite libertino. Strabo 5 p. 235. Dio 55 26. Lips.

11. *separentur*] sic inde a Rhenano editur. priores, a Puteolano, *separarentur*; quod nescio cur a Rhenano repudiatum sit, cum non minus h. l. rectum sit. R et ed pr *separantur*. videntur dare voluisse *separarentur*. quare cum et GM[a] *separarentur* habeant, restitui. Ern.

libertatem in communi posuisse. quin et manumittendi duas species institutas, ut relinqueretur paenitentiae aut novo be-

1. *manumittendi duas species*] libertas duplex, iusta, non iusta. iusta, quae vindicta, censu, testamento data; non iusta, quae inter amicos in convivio, per epistolam. Seneca de Vita beata 24: *hominibus prodesse natura iubet, servi liberive sint, ingenui an libertini, iustae libertatis an inter amicos datae.* recteque libri veteres aliquot in Suet. Aug. 40: *servos non contentus multis difficultatibus a libertate multoque pluribus a libertate iusta removisse.* iusta illa qui manumissi, plane pleneque liberi; qui altera, vinclo adhuc quodam, ut Tacitus ait, attinebantur servitutis. imo retrahi poterant in servitutem. fragmentum quoddam IC veteris a Puteano: *hi qui domini voluntate in libertate erant, manebant servi; et manumissores audebant in servitute denuo eos per vim ducere. interveniebat praetor, et non permittebat manumissum servire.* et addit post: *sed nunc habent propriam libertatem, qui inter amicos manumittuntur, et fiunt Latini Iuniani.* scite ergo ob hunc iteratae (hae sunt iterationes, quarum mentio Iustin. Novell. 78) servitutis metum Messenio servus apud Plautum, qui inter amicos manumissus subiicit Men. 5 9 88: *sed meliore est opus auspicio, liber perpetuo ut siem.* Lips. de retractione in servitutem mox quaeretur. Ern.

2. *poenitentiae*] ut retraheres in servitutem: *beneficio*, ut vindicta liberares. ita apud Plinium ep. 7 16: *facile deflectet ad te, si voles vindicta liberare, quos proxime inter amicos manumisisti.* Lips. non adsentior magno Lipsio, nec illo fragmento Puteaneo, quod ante ab ipso prolatum est, mihi persuaderi patior, ut tum patronis ius fuisse credam libertatem, etiam non iustam, adimendi. libertorum coercitio tempore Augusti facta apud praefectum urbi ex lege Aelia Sentia, ut patet e fragmento eius apud Ulpian. l. 30 ff. qui et a quibus manumiss. genera poenarum traduntur in tit. ff. de praef. urb., in primis § 10. sed in his nulla libertatis ademtio. atque haec ratio mansit, donec Claudius coepit revocare ingratos in servitutem, sed decretis, non lege, ut ante dictum. nam si lex fuisset, frustra iam demum ea peteretur. atque etiam alii imperatores post subinde duriora in libertos decrevere: nulla lege de libertatis amissione sancitum ante Commodi tempora. is initium fecit statuendi, quae ad libertatis amissionem vim facerent, l. 6 ff. § 1. de agnosc. et alend. liberis. *primum eos in potestatem patronorum redigi et ministerium dominis praebere cogi: sin autem nec hoc modo admoneantur, vel a praeside emtori addicentur et pretium patronis addicetur.* quae contra disputat Cuiacius Obs. 10 33, refellit Gothofredus ad Cod. Theod. l. c., qui et alia loca legum affert, e quibus patet post Commodi tempora libertatis ademtionem valuisse. maxime perspicuus est locus Paulli l. 10 ff. de manum. testam. § 1, laudatus Schultingio in Iurispr. Antelust. p. 573 ed. Lips. *cum hodie placeat libertatem adimi posse.* atqui is vixit sub Severo et Caracalla. si ergo Commodus *primum* sanxit in potestatem patronorum redigi vendique libertos ingratos, et sui temporis id ius demum fuisse testatur Paullus, non potest iam Neronis tempore libertatis ademtio iure inducta fuisse. quae igitur est ista *poenitentia?* nempe quae opponitur *novo beneficio.* qui libertatem non iustam dat, spem tamen dat plenae, sibique locum relinquit novi beneficii tribuendi. itaque libertus patrono manet quodammodo obnoxius, et ut post ait Tacitus, vinculo servitutis attinetur, nempe ob cupiditatem iustae libertatis. poenitentiae est non dare unquam iustam libertatem, cuius spem feceris. quod fit, si prioris beneficii poenitet. Ern.

neficio locus. quos vindicta patronus non liberaverit, velut vinclo servitutis attineri. dispiceret quisque merita, tardeque concederet quod datum non adimeretur. haec sententia valuit, scripsitque Caesar senatui, privatim expenderent caussam libertorum, quotiens a patronis arguerentur: in commune nihil derogarent. nec multo post ereptus amitae libertus Paris quasi iure civili, non sine infamia principis, cuius iussu perpetratum ingenuitatis iudicium erat.

28 Manebat nihilo minus quaedam imago rei publicae. nam inter Vibullium praetorem et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quod immodestos fautores histrionum et a praetore in vincla ductos tribunus omitti iussisset. comprobavere patres, incusata Antistii licentia. simul prohibiti tribuni ius praetorum et consulum praeripere, aut vocare ex Italia cum quibus lege agi posset. addidit Lucius Piso designatus consul ne quid intra domum pro potestate animad-

1. cur *vindictae* tantum mentionem facit? nempe quia primo manumissionis per testamentum nulla hic ratio habenda erat, quod qui sic manumissi sunt, post mortem patroni demum liberi fiunt, erga eum adeo ingrati esse non possunt. deinde manumissio per censum rarissime contingebat, cum census raro ageretur. nam propterea censum omissum esse, quod, ut apud Ciceronem Crassus ait de Or. 1 40, *ex iure civili potest esse contentio, cum quaeritur, is qui domini voluntate census sit, continuone an ubi lustrum conditum liber sit*, non puto. per calumniam id quaeri potuisse credo: iuris recepti id fuisse ut revocari voluntas domini posset, cum iam census esset servus, sed nondum lustrum conditum, nego. Ern.

6. *derogent*] Muretus *derogarent*. recte. nam ante dixerat *expenderent*, pendetque utrumque a *scripsit*. in hoc genere saepe peccatum. v. ante not. 4. recepit et Broterius. Ern.

ereptus amitae libertus] zamiam ergo aliquando in nos molitus Ulpianus, cum scripsit (l. 3 de condict. cau. data) *Neratius etiam libro Membranarum refert Paridem pantomimum a Domitia Neronis filia, decem, quae ei pro libertate dederat, repetisse per iudicem.* filiamque eam Neroni fecit, quae est amita, magna sua librariive culpa. sed librarium id peccasse clementius est; scribendumque *Neronis amita*, aut potius *Neronis consilio*, quod firmat Tacitus, qui Neronis iussu patratum id ingenuitatis iudicium ait. Lips.

10. *Vibullium*] veteres edd omnes *Bibulium*: sed idem nomen est. [*bibullium* Mª.] mox *et a praetore* omnes edd. sed τὸ *et* supervacuum, quod et a ms apud Broterium abest. Ern.

12. *comprobavere*] int. praetoris factum, non tribuni, ut Muretus voluit, corrigens propter ea *non probavere*, quod placet Broterio. Ern.

13. *prohibiti tribuni*] non mirum, quippe qui nec Romae vocationem habuerint, auctore Varrone, cuius verba in Agellii noct. 13 12. in Italia multo minus, quippe cum potestas eorum urbis dumtaxat finibus terminaretur. v. Dionys. 8 87. Lips.

*16. *adverterent* Vct.*

verterent, neve multam ab iis dictam quaestores aerarii in publicas tabulas ante quattuor menses referrent; medio temporis contra dicere liceret, deque eo consules statuerent. cohibita artius et aedilium potestas, statutumque quantum curules, quantum plebei pignoris caperent vel poenae irrogarent. eo Helvidius Priscus tribunus plebis adversus Obultronium Sabinum aerarii quaestorem contentiones proprias exercuit, tanquam ius hastae adversus inopes inclementer augeret. dein princeps curam tabularum publicarum a quae-
29 storibus ad praefectos transtulit. varie habita ac saepe immutata eius rei forma. nam Augustus senatui permisit deligere praefectos; deinde ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero praetorum qui praeessent. neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. tunc Claudius quaestores rursum imposuit, iisque, ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores promisit. sed deerat robur aetatis eum primum magistratum capessentibus. igitur Nero praetura perfunctos et experientia probatos delegit.

30 Damnatus isdem consulibus Vipsanius Laenas ob Sardiniam provinciam avare habitam. absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, quod praefectus remigum qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum Italiam luxuria saevitiaque afflictavisset, veneno damnationem anteiit. Gaius Aminius Rebius,

1. *his* Ma *et ed pr, tacente Vct.* mox redundat *aerarii:* sed tum sic mos loqui. sic 1 75 habuimus *praetores aerarios.* nempe ut non omnes praetores aerarii curam habent, nec omni tempore habuerunt, ita nec quaestores. itaque discriminis caussa sic dicti. Ern.

6. *eo*] sic libri omnes. IFGronovius *et* volebat. recte. mox *Obultronium* BMa, G *Oblutronum.* at edd veteres omnes ante Rhenanum *Obutronius.* IGronovius putat verum esse *Autronius.* Ern.

10. *varie habita*] quam varietatem breviter exposui, cum temporum luce, in Excursu *B.* illinc ad variam Taciti plures locos pete. Lips.

11. vulgo *permisit senatui d. pr. dein.*

16. *permisit*] sic omnes edd veteres. e Ma Pichena notat *promisit;* quod tacite recepit IFGronovius itemque Ryckius et IGronovius, estque et in BG. *in G est *permisit.** ego *permisit* melius puto. voluit enim dicere dedit, mandavit, pro quo est *permisit.* Ern.

18. *praetura*] omnes libri *praefectura;* quod vitiosum esse omnes agnovere scribendumque *praetura:* primum recepit Pichena. Suetonius Claud. 24 *praetura functos* vocat. ubi v. Torr. Ern.

21. *cestus* Ma.

25. *anteiit* BMa. vulgo *antevertit.* *Aminius Rebius*] libri veteres

ex primoribus peritia legum et pecuniae magnitudine, cruciatus aegrae senectae misso per venas sanguine effugit, haud creditus sufficere ad constantiam sumendae mortis, ob libidines muliebriter infamis. at Lucius Volusius egregia fama concessit; cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia fuit.

31 Nerone secundum Lucio Pisone consulibus pauca memoria digna evenere, nisi cui libeat laudandis fundamentis et trabibus, quis molem amphitheatri apud campum Martis Caesar exstruxerat, volumina implere, cum ex dignitate populi Romani repertum sit res illustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare. ceterum coloniae Capua atque Nuceria additis veteranis firmatae sunt; plebeique congiarium quadrin-

C. *Aminius.* nescio an *Caninius Rebilus?* certe (et doleo) ignotus mihi, quicumque hic laudatus iurisconsultus. Lips. ed pr *Caminius Robius,* quod favet coniecturae Lipsii. Ern. B *Amminius Rebius.* A *C. Annaeus Rebius.*

4. *LVolusius*] de huius senio Plinius 7 49: *nuper LVolusius Saturninus omnium, quos in consulatu sententiam rogaverat, superstes fuit.* praefectum eum urbi fuisse colligas ex altero Plinii loco ib. 12: *nuper LVolusio Saturnino in praefectura urbis exstincto, notum e Cornelia Scipionum gentis Volusium* (intelligit Plinius QVolusium, qui consul a 809.) *Saturninum, qui fuit consul, genitum post 62 annum.* et de divitiis eius Tacitus 14 56: *et quantum Volusio longa parcimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest.* sed et tota Volusiorum domus dives. Tacitus 3 30: *Volusio vetus familia, neque tamen praeturam egressa. ipse consulatum intulit ... opumque, quis domus illa immensum viguit, primus accumulator.* Lips. mox Lipsius malebat *amicitia* pro *malitia.* alias sane noster loquitur sic, pluriumque imperatorum amicitia floruisse homines dicit. vellem viri docti, qui contra Lipsium disputarunt, unum locum attulissent, quo probassent *offensam malitiam* latine dici, et hoc sensu quem hic locus desiderat. si vera est lectio vulgata, intelligenda est sic: inoffensis tot principibus, qui tanta malitia essent ut a viro bono facile offenderentur. Ern.

10. *amphitheatri*] quod totum e ligno struxit. Suet. 12. vide librum nostrum, si placet, de Amphitheatro. Lips. *extruxerat* ABGMa, edd pr, Rhenani et seqq. at Puteolanus cum sequacibus, h. e. Rivio Beroaldo *tacente Vct* et Alciato, *extruserat;* quod erat in Puteolani vitium operarum. *adstruxerat,* quod est in ed IFGronovii servavitque Ryckius, simile vitium puto cum IGronovio. sed videtur etiam corrigendum *extruxerit.* alias quidem sic noster, eaque est legitima ratio. supra c. 20: *nos quae diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus.* et sic alibi. mox ed pr post *res illustres* addit *scribendas.* Ern.

13. *ceterae* Ma.

14. *quadrageni nummi*] illiberalis liberalitas. corrigo *quadringeni;* et do auctorem Suet. 10: *divisis populo viritim quadringenis nummis, senatorum nobilissimo cuique* etc. Lips. altera summa decem Philippos vel ducatones, altera unum facit. Gron. sic GMa et edd pr,

geni nummi viritim dati, et sestertium quadringenties aerario illatum est, ad retinendam populi fidem. vectigal quoque quintae et vicesimae venalium mancipiorum remissum, specie magis quam vi, quia cum venditor pendere iuberetur, in partem pretii emptoribus accrescebat. edixit Caesar ne quis magistratus aut procurator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum aut quod aliud ludicrum ederet. nam ante non minus tali largitione quam corripiendis pecuniis subiectos affligebant, dum quae

Puteolani et seqq omnes, nisi quod fere *quadrigeni* exhibent; ex quo male factum *quadrageni*, quod est in Lipsiana. etiam apud Suet. Ner. 10 in eadem re sic variatur, ut *quadrigeni* sit in scriptis pro *quadringenis*. v. Oudend. Ern. B *quadrigenti*.

1. *sestertium quadringenties*] Alciatus subintelligi vult *centena millia*. quadringenties centena millia nummum summa quadringenties sestertio eadem est. et tamen cum dicitur *quadringenties sestertium*, non intelliguntur *centena millia*, sed tantummodo *centenum*. nam in omnibus quae per adverbia sic enuntiantur, a *decies* usque in infinitum siletur intelligiturque *centenum*. vocabulum autem *sestertium* significat pondus mille nummorum; quot scilicet nummi sestertii in argentum sestertium vel libram argenti sestertiam, hoc est duas et selibram, imputabantur. igitur *quadringenties sestertium*, et *quadringenties centena sestertia*, et *quadringenties centena millia nummum sestertium*, idem. errat non minus Alciatus, cum *decies aeris* dici breviter pro decem millibus aeris probat ex loco Livii, in quo cum scribitur *qui supra ccc millia usque ad decies aeris*, ex proximo subaudiendum quod deest, nemo non videt. vide Pecuniam Vet. 2 5. Gron.

2. *vectigal quoque quintae et vic.*] ampla populi Romani vectigalia: nullum, censeo, amplius eo quod e servis libertisque. rem eam paullo uberius a capite mihi tractanti aut gratia aut venia esto. antiquissimum vectigal vicesimae reperio, quae ad libertos. institutum a. u. 397, CMarcio CnManlio coss. Livius 7 16: *ab altero consule* (CnManlio) *nihil memorabile gestum, nisi quod legem novo exemplo ad Sutrium in castris tributim, de vicesima eorum qui manumitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi aerario additum esset, auctores fuerunt.* ea vicesima semper exhinc exercita, ad tempora principum inferiorum. itaque non infrequens memoria in libris. ab hac aurum vicesimarium derivo, quod in sanctiore aerario; de quo Livius 27 10: *consulibus aurum vicesimarium, quod in sanctiore aerario ad ultimos casus servaretur, promi placuit.* plura ad hoc vectigal in Excursu C, et quae ad Tacitum faciunt, vide. Lips. ubi etiam vide a nobis notata. ceterum remissum est hoc vectigal in gratiam civium Romanorum, qui fere emtores: venditores externi; ut bene monet Pichena. Ern.

6. *qui provinciam*] sic correxit Rhenanus. ante erat *in provincias* vitiose, ut in G. Ern. *in provincia* BMa *,Beroaldus tacente Vet *in provinciam.**

8. *tali largitione*] int. ludis edendis, in quibus pecuniae profusio et largitio, quia sumtus fit in gratiam populi. hanc ipsam largitionem vocat mox *ambitum* h. e. benevolentiae et gratiae aucupationem, per quam consequuntur ut ab accusatione tuti sint. per *libidinem* intellige non modo Venerem improbam, sed etiam iniustitiam, saevitiam, maxime avaritiam. Ern.

32 libidine deliquerant, ambitu propugnant. factum et senatus consultum ultioni iuxta et securitati, ut si quis a suis servis interfectus esset, ii quoque qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent. redditur ordini Lucius Varius consularis, avaritiae criminibus olim perculsus. et Pomponia Graecina insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniis rettulit, nupta ac superstitionis externae rea, mariti iudicio permissa. isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque coniugis cognovit, et insontem nuntiavit. longa huic Pomponiae aetas et continua tristitia fuit. nam post Iuliam Drusi filiam dolo Messalinae interfectam per quadraginta annos non cultu

1. *factum SC.*] quod Pisonianum dictum, in l. Senatus. de SC Silan., et Neronianum a Paullo, Sentent. 3 5. certe conditum vulgatumque est Nerone II et Pisone coss. latum ea de re et antea sub Augusto, PCornelio Dolabella et CSilano coss, unde nomen SC Silaniani; sed minus plene. dixerunt plura ante me Vertranius hoc loco et ICuiacius Observ. 1 18. Lips.

5. *Lurius* BGM[a] et edd omnes ante Rhenanum. Rhenanus dedit *Lusius* forte ex 11 31, 12 42. credo cum Ursino et Mureto legendum *Lucius*, ut est in A. interim antiquam scripturam restitui cum IGronovio, qui fallitur, cum Beroaldum primum sic edidisse dicit. *Lurii* in inscriptionibus antiquis passim occurrunt, sed est nomen gentile, ut *Variorum*. Lips.

6. *Pomponia Graecina*] soror filiave Pomponii Graecini qui consul sub Augusto, et ad quem Elegiae Ovidii de Ponto 1 6, 2 6, 4 9. Lips. filiam Ryckius putat. Ern. *platio* M[a] *et ed pr, tacente Vct.*

7. *qui ovans se de Britanniis retulit*] Virg. G. 4 180: *fessae multa referunt se nocte minores.* et Aen. 7 286: *ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis saeva Iovis coniux.* Horat. Sat. 1 6 114: *inde domum me ad porri et ciceris refero laganique catinum.* Gron. haec Alciato opposita corrigenti *quem de Britannis ovasse retuli.* Groslotius e libro edito laudat *ovationem*, sed et illud probat. G *Britannis.* Ern.

superstitionis externae rea] Christianismi credo accusatam hanc feminam, sive, ut tunc confundebant, Iudaismi. non ergo superstitionis sed religionis. etsi universe fateor genus hoc ad *θρησκείαν* et inanem externumque cultum nimis pronum. Strabo l. 7 p. 297 pulchre et ex veri adyto: *ἅπαντες γὰρ τῆς δεισιδαιμονίας ἀρχηγοὺς οἴονται τὰς γυναῖκας. αὗται δὲ καὶ τοὺς ἄνδρας προκαλοῦνται πρὸς τὰς ἐπιπλέον θεραπείας τῶν θεῶν καὶ ἑορτὰς καὶ ποτνιασμούς. σπάνιον δ' εἴ τις ἀνὴρ καθ' αὑτὸν ζῶν εὑρίσκεται τοιοῦτος.* Lips. sic censent et alii, Rhenanus, Agricola, Ryckius. Ern.

10. *nuntiavit*] ita libri omnes, nisi quod Ursinus e codice vetere laudat, *pronunciavit.* fides sit penes auctorem, ut aiunt. ceterum ita legendum et alii censent. forte *iudicavit* fuit. sed vulgatum defendi potest sic: Neroni et senatui, caussa cognita, nunciavit, insontem repertam esse. Ern.

11. *Iuliam Drusi filiam*] duas enim Iulias Claudius sustulit, suasu sive iussu Messallinae, alteram Drusi, alteram Germanici prolem. Suetonius 29, et Dio 60 8 et 18. Seneca in Ludo. Lips.

12. *per* XL *annos*] luctus hic, ut clarum, ob Iuliam interfectam. ab

nisi lugubri, non animo nisi maesto egit. idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam vertit.

33 Idem annus plures reos habuit. quorum Publium Celerem accusante Asia, quia absolvere nequibat Caesar, traxit, senecta donec mortem obiret. nam Celer interfecto, ut memoravi, Silano proconsule magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum foedumque, et idem ius audaciae in provincia ratum quod in urbe exercuerat. sed pervicaci accusatione conflictatus postremo defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus praevaluit ut quidam accusatorum eius exsilio multarentur, tanquam insonti periculum fecissent.

34 Nerone tertium consule simul iniit consulatum Valerius Messala, cuius proavum, oratorem Corvinum, divo Augusto, abavo Neronis, collegam in eo magistratu fuisse pauci iam senum meminerant. sed nobili familiae honor auctus est oblatis in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messala paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottae et Haterio Antonino annuam pecuniam statuit princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipassent.

eius ergo caede 40 anni? falsum. nam et caesa paullo ante expeditionem Claudii in Britanniam, uti e Dione liquebit tibi. scribe fideiubente me *quatuordecim annos.* mors enim Iuliae in annum incidit urbis 716, a quo ad hunc Neronis consulatum iusti 14 anni. Lips. at bene Gruterus et Freinshemius monent non tempus intelligi quod a caede illa ad hunc usque annum effluxerit, sed usque ad mortem feminae, quam longaevam fuisse dicit. male ergo quatuordecim in textum recepit Pichena. Ern.

5. *senecta*] Faernus corrigebat *sententiam*, probante Ursino. male, cum clarum sit *traxit* referri ad *PCelerem.* immo interpunge: *traxit*, *senecta donec.* Ern.

7. *Cossutianum Capitonem*] hunc aut alium sui aevi intelligi Iuvenalis voluit Sat. 8 92: *quam fulmine iusto et Capito et Tutor ruerint damnante senatu, piratae Cilicum.* sed magis certo Fabius 6 1 14: *egregie nobis adolescentibus dixisse accusator Cossutiani Capitonis videbatur, Graece quidem, sed in hunc sensum "erubescit Caesarem timere."* Lips. *maculosum foed.* v. ad H. 2 30. Ern.

13. *periculum fecissent*] sic loquitur etiam 16 19 extr. mox Puteolanus cum Beroaldo *tacente Vet* et Alciato *init.* ed Rhenani etc *iniit.* Ern.

15. *oratorem*] vulgo *auctorem*, pessime. Lips. ed pr et sequentes omnes veteres *oratorem.* in Gryphiana primum reperi *auctorem*, quod unde ductum sit nescio. Ern.

18. *in sing. annos quingenis sest.*] hunc ergo Suetonius intellexit 10: *senatorum nobilissimo cuique annua salaria, et quibusdam quingena constituit.* Lips.

20. *atherio* Ma.

21. *avitas*] vulgo *habitas*, errore tralatitio. Lips. v. ad 11 35. Ern.

Eius anni principio mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum acriter sumitur, quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse aut alienae id potentiae donum habere, et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. ad haec Armenii ambigua fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti, ac libertate ignota illuc magis ad servitium inclinantes.
35 sed Corbuloni plus molis adversus ignaviam militum quam contra perfidiam hostium erat. quippe Suria transmotae legiones, pace longa segnes, munia Romanorum aegerrime tolerabant. satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos qui non stationem, non vigilias inissent, vallum fossamque quasi nova et mira viserent, sine galeis, sine loricis, nitidi et quaestuosi, militia per oppida expleta. igitur dimissis quibus senectus aut valitudo adversa erat, supplementum petivit. et habiti per Galatiam Cappadociamque delectus, adiectaque ex Germania legio cum equitibus alariis et peditatu cohortium. retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme saeva adeo ut obducta glacie nisi effossa humus tentoriis locum non praeberet. ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. annotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita praeriguisse manus ut oneri adhaerentes truncis brachiis decide-

1. *prolatatum*] restituisse se *prolatatum* pro vulgato *prolatum* dicit Rhenanus. at illud ed pr et Puteolani. sed ed Beroaldi, forte operarum vitio, et Alciati *prolatum*. sic tamen et AG. Ern.

*6. *ad hoc* Vct.*

9. *illuc*] sic ed pr ceteraeque omnes: Rhenanus *illic* malebat, Lipsius *illud*. immo *illuc* verum est. *illuc* ad Parthos, h. e. *ad servitium*. sed aut *ad servitium* spurium est, aut addendum *et*, vel *adque* legendum. Ern.

12. *Romanorum*] Freinshemius corrigit *armorum*; probatque Ryckius. IGronovius putat fuisse *Ro. armorum*, inde factum *Romanorum*. *militia*, *disciplina* sane *Romana* saepe occurrit, asperitatis indicandae caussa. Horatius Serm. 2 2 10: *si Romana fatigat militia adsuetum graecari*. Ern.

16. *nitidi et quaestuosi*] comti et ornati more urbanorum et molliorum, quanquam Caesar etiam suos milites *nitere* posse dicebat. dein negotiantes in oppidis, de more Romanorum qui in provincia essent. mox G *Galatiamque*. Ern. *Galitiam* BM^{a}. *cappadociamque* M^{a}: vulgo *ac cappadociam*.

17. *senectus* BM^{a}: vulgo *senecta* *,tacente Vct.*

18. **dilectus* Vct.*

24. *praeriguisse manus*] significat ipsas manus, frigore praemortuas, una cum fasce devolutas vel abie-

rent. ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus frequens adesse; laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. dehinc quia duritiam caeli militiaeque multi abnuebant deserebantque, remedium severitate quaesitum est. nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat. idque usu salubre et misericordia melius apparuit: quippe pauciores illa castra
36 deseruere quam ea in quibus ignoscebatur. interim Corbulo legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores adirent praedicit. curam praesidiorum Pactio Orfito primipili honore perfuncto mandat. is quanquam incautos barbaros et bene gerendae rei casum offerri scripserat, tenere se munimentis et maiores copias opperiri iubetur. sed rupto imperio, postquam paucae e proximis castellis turmae advenerant pugnamque imperitia poscebant, congressus cum hoste

ctas. negat aut ridet vir quidam scriptis et genere nobilis (Michael Montanus), olim mihi serio inter amicos. atquin et Dio notat in illo tractu vim frigoris esse (49 31, actis a. 718), et Annales Turcici (ex vers. Leunclavii ad a. mox cit.) *supra Trebizium Soleimanni milites, cum Parthos insequerentur, tanto frigore oppressos ut plurimi manus pedesque amitterent*. hoc nostro aevo factum a. 1535. neque igitur sic mirandum illud Taciti aut ridendum. scio et a gnaris similia aut maiora asseri, qui in septemtrione fuerunt. Lips. *deciderent* ed pr, Rhenani et seqq. at Puteolanus Beroaldus Alciatus *reciderent*, male. ceterum *praeriguisse* non cohaeret praecedentibus, scribendumque videatur *annotatumque militi qui* etc. nisi ex *annotatus* intelligas *notatum est ei* vel simile quid; quod sane durius est. Ern.

1. *evi* Ma *, tacente Vct.*

3. *duritia celi* Ma *, tacente Vct.*

12. *adirent*, *praedicit*] probum, quod in Romano libro est *auderent*. vellem etiam *edicit*. Lips. Ma *audirent*, ABG *adirent*. et sic edd omnes ante Pichenam. nam Lipsius *auderent* non in textum recepit; quem imitatus sum. cum *inire pugnam*, *adire labores*, *discrimen* et similia dicantur, cur non etiam *adire pugnam?* non necessaria periculi significatio in tali edicto. Livius 8 6: *edicunt consules ne quis extra ordinem in hostem pugnaret.* et si esset, in verbo *adeundi* quoque exprimeretur. nec iuvat Ma: nam *adire* et *audire* in mss confunduntur, ut supra notatum et alii notarunt. porro *edicere* est quidem verbum ordinarium in tali re, sed etiam *praedicere*. Liv. 23 19: *quia praedictum erat dictatoris ne quid absente eo rei gereret*; quod recte defendit Gronovius, hoc ipso Taciti loco allato. ceterum Romanum librum intelligo ms V. nam ed pr, quam alibi vocat Romanum librum, habet *adiret*. Ern. tacet Furia *cum Vct,* ut videatur invenisse *adirent*.

Pactio] *Paccii* et *Pacciae* satis frequentes in vetustis lapidibus. Gron. Muretus volebat *P. Attio*. Ern. *pacium* Ma infra * tacente Vct.* omnes autem *Orphito*.

funditur. et damno eius exterriti qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. quod graviter Corbulo accepit, increpitumque Pactium et praefectos militesque tendere extra vallum iussit. inque ea contumelia detenti, nec nisi precibus universi exercitus exsoluti sunt.

37 at Tiridates super proprias clientelas ope Vologesi fratris adiutus, non furtim iam sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et si copiae contra ducerentur, eludere, hucque et illuc volitans plura fama quam pugna exterrere. igitur Corbulo quaesito diu praelio frustra habitus, et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispertit vires, ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent. simul regem Antiochum monet proximas sibi praefecturas petere. nam Pharasmanes interfecto filio Rhadamisto quasi proditore, quo fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptius exercebat. tunc-

4. *tendere omnes extra vallum*] quod poenae militaris genus antiquum. Livius 10 4: *cohortes quae signa amiserant, extra vallum sine tentoriis destituit.* Valerius 2 7 15: *neve quis eorum intra castra tenderet, neve locum extra assignatum vallo aut fossa cingeret, neve tentorium ex pellibus haberet.* vide et Polybium 6 36. sed proprie de hac ipsa re sic Frontinus Strat. 4 1 20: *Domitius Corbulo in Armenia duas alas et tres cohortes, quae ad castellum initio hostibus cesserant, extra vallum iussit tendere.* Lips. [*omnes* non est in Ma *, tacente Vct.*] mox Rhenano placet *diuque ea contumelia:* sufficere videtur *detenti*, quod moram indicat. suspicio tamen corruptelae nascitur ex ed pr, quae exhibet *quandoque.* Ern.

*8. *si copia e contra duceretur* Vct et ed pr.*

9. *huc quoque et illuc*] lego primum *hucque et illuc*, deinde, ut in libro optimo, *pugna exterrere.* vera sententia scriptioque. nam hoc ait, Tiridatem ostendisse potius arma quam intulisse, et plura exterruisse adventus sui fama quam pugna. Lips. optime Lipsius. sic 15 38: *artis itineribus hucque et illuc flexis.* nam in illo *extrahere* nihil sani sensus, quicquid conetur Salinerius. Gron. *exterrere* GMa, edd pr, Puteolani, Beroaldi, Alciati. *extrahere* recepit Rhenanus e B et seqq usque ad Pichenam. C *exercere*, quod placet Broterio. Ern.

12. *dispartit* vulgo *,tacente Vct. sed ed pr *dispertit.**

13. *r. Antiochum*] Commagenae regem, ut supra dictum 13 7. Lips. hoc ordine Ma et edd veteres ante Rhenanum, in cuius ed casu transposita verba. veterem ordinem IGronovius restituit. sed leve hoc, nec audax error, ut ille ait, suetus in minutiis tragoediari. *praefecturae* autem sunt partes Armeniae, quibus sui praefecti, satrapae, ut supra iam vidimus 11 8. adde mox c. 39. Ern.

15. *proditore suo*] scribo *sui.* Lips. pronomen abest a Ma, et potuit nasci e sequente *quo.* Ern.

16. *tuncque — Insechi*] copula est e Ma addita a Pichena: est etiam in G. priores edd omnes *tacente Vct* *quoque.* in nomine variant libri. V *Insechi*, Ma *Insochi*, auctoribus IGronovio et Furia*, *Isochi*

que primum illecti Insechi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incursavit. ita consilia Tiridati in contrarium vertebant, mittebatque oratores qui suo Parthorumque nomine expostularent, cur datis nuper obsidibus redintegrataque amicitia, quae novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione depelleretur. ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia causa quam vi agere mallet. sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis virtutem fortunamque saepius iam clade Romana expertam. ad ea Corbulo, satis comperto Vologesen defectione Hyrcaniae attineri, suadet Tiridati precibus Caesarem aggredi: posse illi regnum stabile et res incruentas contingere, si omissa spe
38 longinqua et sera praesentem potioremque sequeretur. placitum dehinc, quia commeantibus in vicem nuntiis nihil in summam pacis proficiebatur, colloquio ipsorum tempus locumque destinari. mille equitum praesidium Tiridates affore sibi dicebat: quantum Corbuloni cuiusque generis militum assisteret, non statuere, dum positis loricis et galeis in faciem pacis veniretur. cuicunque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbarae astutiae patuissent, ideo artum inde nu-

teste Vct*: Pichena legit *Insechi;* ed pr *Insichi.* ceterae omnes ante Pichenam *Isichi.* IGronovius recepit *Insochi*, quod verbum etiam inseruit Melae 1 19 79, nescio quam bene. apud Stephanum quidem male e *Ταόχοις* facit *Ἰνσόχους*, ut eum inspicienti facile patebit. *Insechi* et *Insichi* idem nomen. Ern.

1. *ante alias socia*] nostro scilicet tempore socii et fidi super alios, etsi tunc illecti. ita possis capere, fateor. nec displicet tamen meum vetus *gens haud alius.* Lips.

3. *vertebant*] sic AM[a] *tacente Vct* et ed pr, ut voluerat Muretus. et sic saepe Tacitus. ceterae edd usque ad Ryckium *vertebantur.* mox edd ante Pichenam omnes *mallet. mallent* est e M[a] *, tacente Vct.* item post additum ex eodem *iam*, ut Mureto placuerat. idque est etiam in ed pr et BC. Ern.

14. *in summa pacis*] Faernus volebat *in summam pacis*, Muretus *in summam* (deleto *pacit*). *in summam pacis* verum est, idque non dubitavi recipere. Liv. 3 61: *parvaque certamina in summam totius profecerant spei;* ubi plures codices *in summa.* v. ibi Drak., qui pluribus exemplis illustrat. adde Gronov. ad Sen. Controv. 1 praef. potest quidem etiam dici *in re aliqua proficere*, sed de re praesenti, ut *in litteris proficere:* ubi de re futura sermo, accusativus necessarius est. adde etiam H. 2 16, ubi *in summam* recte recepit Freinshemius et seqq. vide ergo inconstantiam virorum doctorum. Ern.

18. *in faciem pacis*] i. e. ut esset species et imago quaedam pacis, non belli. sic *facies* saepe, et tota constructio Tacito frequens. Ern.

19. *provido duci*] cuius eruditionis etiam et studii in litteris signum, quod Plinius aliquotiens Corbulonem inter auctores laudat, quorum opera usus, uti indice lib. 5 et 6. patrem egregio viro fu-

merum finiri et hinc maiorem afferri, ut dolus pararetur: nam equiti sagittarum usu exercito si detecta corpora obicerentur, nihil profuturam multitudinem. dissimulato tamen intellectu, rectius de iis quae in publicum consulerentur totis exercitibus coram dissertaturos respondit. locumque delegit cuius pars altera colles erant clementer assurgentes accipiendis peditum ordinibus, pars in planitiem porrigebatur ad explicandas equitum turmas. dieque pacto prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit, cui accita per noctem aliis ex castris tria milia tertianorum permiscuerat, una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates vergente iam die procul astitit, unde videri magis quam audiri posset. ita sine congressu dux Romanus abscedere militem, sua quemque in castra, iubet.

39 rex sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros Pontico mari ac Trapezunte oppido adventantes interciperet, propere discedit. sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur praesidiis nostris insessos; et Corbulo, ne irritum bellum traheretur utque Armenios ad sua defendenda cogeret, exscindere parat castella. sibique, quod validissimum in ea praefectura, cognomento Volandum, sumit;

isse suspicor Pomponium aut Orfitum, suadente Plinio 7 4. *Vestilia CHerdicii ac postea Pomponii Orfiti* (scribe ex libris *Pomponii atque Orfiti*) *clarissimorum civium coniux, ex his quattuor partus enixa, Sempronium septimo mense genuit, Suilium Rufum undecimo, Corbulonem septimo, utrumque consulem; postea Caesoniam Caii principis coniugem octavo.* Lips. mox *barbarae astutiae* more poetarum dixit, pro *barbari astutiae.* et similia iam vidimus, in quibus viri docti haesere. Ern.

1. *afferri*] si me audis, scribe *ferri.* hoc est, permitti, concedi, tolerari. Gron. A *offerri*, ut Danesius et Acidalius voluerant; idque recepit Ryckius. ed pr locum sic exhibet: *ideo artum non numerum finiri, et huic maiores afferri.* Gronovium sequor. Ern.

ut dolus pararetur] sic BGM[a], ed pr, Pichena. intermediae omnes edd *patraretur.* sequentes *pararetur*; quod verum et Tacito usitatum. mox *nam* abest mss tribus apud Broterium et B. Ern.

4. *intellectu*] ad Taciti phrasim magis *intellecta.* Lips. Acidalius *intellectum.* quasi necessarium Tacitum semper eodem modo loqui. immo *intellectu* exquisite dictum, nec *intellecta* mutasset librarius. Ern. mox vulgo *his.* item c. 42.

12. *eadem legio*] int. cuius esset ista aquila, tertianorum. sed in G non est *eadem.* melius fortasse. Ern.

*17. *et Tr.* edd Put. Beroaldi, tacente Vct, et seqq usque ad Oberlinum.*

21. G non habet *quod.* Ern.

22. *Volandum*] sic ed pr, ut e B edidit Rhenanus et post eum omnes. mediae edd *Vallandum*, ut G. Ern.

minora Cornelio Flacco legato et Insteio Capitoni castrorum praefecto mandat. tum circumspectis munimentis, et quae expugnationi idonea provisis, hortatur milites ut hostem vagum neque paci aut praelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem exuerent sedibus, gloriaeque pariter et praedae consulerent. tum quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos subruendo vallo inducit, alios scalas moenibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere iubet. libratoribus funditoribusque attributus locus unde eminus glandes torquerent, ne qua pars subsidium laborantibus ferret pari undique motu. tantus inde ardor certantis exercitus fuit ut intra tertiam diei partem nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta escensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis. et imbelle vulgus sub corona venundatum; reliqua praeda victoribus cessit. pari fortuna legatus ac praefectus usi sunt, tribusque una die castellis expugnatis cetera terrore et alia sponte incolarum in deditionem veniebant. unde orta fiducia caput gentis Artaxata ag-

1. *Isteo Capitoni*] ex lapid. *Insteio.* mirum ni idem qui supra Hostorius dicitur, ubi de recipiendis obsidibus actum. certe V liber eo loci *Histeus*, non *Hostorius* praeferebat. nec moveor, quod ibi centurio dicitur, hic praefectus castrorum. potuit enim honore esse auctus. Lips. *Insteio* Ma et ed pr. *Vct *Insteo.** *Isteo* a Puteolano fluxit. Ern. B *Iustello.*

9. *libratoribus*] hic quoque IGronovius intrusit suum *libritoribus.* at vide ad 2 20. G, ed pr et ceterae edd omnes *libratoribus*; idque verum est. Ern. ne in Ma quidem hoc loco *libritoribus* vidit Furia, *sed Vct vidit.*

10. *glandes torquerent*] libratores ergo glandes torquebant? immo tela lapidesque. integer locus, quod mirere, apud Calepinum legitur: *eminus lapides et glandes torquerent.* Lips. potuit Calepinus in mente habere locum Sall. Iug. 57: *pars eminus glande aut lapidibus pugnare.* noster quoque H. 5 17 iungit *saxa* et *glandes.* verum arbitror saxa illa, quae a libratoribus mittuntur, *glandium* nomine intelligi posse. nam etiam silices funda mittuntur, et libratores tantum maiores lapides mittunt. Ern.

11. *motu*] ita BGMa et edd pr, Puteolani Beroaldi Alciati Rhenani Aldi Gryphii. at Lipsianae et sqq *metu*, quod sine libris, et operarum aut correctoris culpa, irrepsisse puto. IGronovius e Ma restituit. ceterum etsi *motu* servavi, idque intelligi potest *pari undique belli mole ingruente*, tamen *metu* facilius et usitatius in tali re est. cum par undique periculum esset, distinebantur (*ancipitem metum* vocat Livius) nec subsidium laborantibus ferri poterat. itaque si constaret e bonis libris esse *metu*, praeferrem. Ern.

*13. *ascensu* mss et edd vett (tacente Vct). *escensu* edd inde a Lipsio.*

19. *caput*] *capti* Ma, correctum in *capitis.* *tacet Vct.*

Artaxata] conditam ab Arta-

grediendi. nec tamen proximo itinere ductae legiones, quae si amnem Araxen, qui moenia alluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul et latioribus vadis transiere.

40 at Tiridates pudore et metu, ne si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur, si prohiberet, impeditis locis seque et equestres copias illigaret, statuit postremo ostendere aciem et dato die praelium incipere, vel simulatione fugae locum fraudi parare. igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viae pariter et pugnae composuerat exercitum. latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decimanorum delectis; recepta inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur, quibus iusserat ut instantibus comminus resisterent, refugos non sequerentur. in cornibus pedes sagittarius et cetera manus equitum ibat, productior cornu in sinistro

xia rege, suasu Annibalis Poeni. Plutarchum adi in Lucullo c. 65. Lips. Ern.

7. *dato die* i. e. primo die dato, cum illuxisset. ita 4 40: *datoque tempore non reticebo*, i. e. oblato. Lips. Pichena coniicit *claro die*. frustra. vir doctus apud Ryckium *nato*, quod nimis poeticum. mox *incedebat* ed pr, ut post (e B) castigavit Rhenanus. in Puteolani ed est *insedebat*, vitio operarum, ut facile intelligitur: tamen id expressere Rivius Beroaldus et Alciatus. Ern.

11. *dilectis*] miratur Grotius, non vidisse viros tot eruditos nullum his verbis esse sensum: mutatione opus levi, *dilecti*. mediis locis scilicet (praecessit enim latere dextro et sinistro) incedebant lectissimi legionis decimae. multo magis mirum τὸν πάνυ non vidisse *medios* esse qui mediam aciem tenerent, qui in medio incederent: deinde *mediis decumanorum delectis* dici verbi substantivi participio intellecto, perinde ac si esset: cum medii forent ex decuma legione delecti; cum medios haberent decumanorum delectos. Gron. mox G *insisterent*. Ern.

14. *pedes, sagittarius*] sic edd omnes inde a Puteolano. sed ed pr *pedites sagittariique*. copulam quidem etiam Muretus et Acidalius addi volebant. itaque recepissem lectionem ed pr, nisi ceterorum mss auctoritas obstaret, e quibus nil varietatis notatum a quoquam video; unde suspicor in iis vulgatum fuisse. et id eodem redit, modo interpungatur post *pedes*, ut fecimus. Ern.

15. *productior cornu in sinistro*] expeditior omnino et verior erit lectio *productiore cornuum sinistro*. e cornibus, inquit, productius erat sinistrum; et caussam addit. Lips. *productiore cornu in s.* Ma (quamquam non satis consentiunt qui inspexere) ed pr et seqq *tacente Vct* ad Rhenanum, qui (e B) dedit *productior*, quod est et in GO. A *productiore corum sinistro*. atque etiam ultima in *productiore* in Ma est inducta. ego malui scripturam Rhenani sequi, quae mihi commodissima videtur omnium, quam meram coniecturam. *productior* int. manus equitum peditumque. ceterum licet suspicari *cornu* e margine irrepsisse. brevitatis quidem si satis retinens Tacitus, non posuit. Ern. *productior cornus in s.* O. neque aliter Ma, teste Furia.

per ima collium, ut si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. assultare ex diverso Tiridates, non usque ad iactum teli, sed tum minitans tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos consectari posset. ubi nihil temeritate solutum, nec amplius quam decurio equitum audentius progressus et sagittis confixus ceteros ad obsequium
41 exemplo firmaverat, propinquis iam tenebris abscessit. et Corbulo castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret obsidioque circumdaret agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. dein postquam exploratores attulere longinquum regis iter et Medi an Albani peterentur incertum, lucem opperitur; praemissaque levis armatura, quae muros interim ambiret oppugnationemque eminus inciperet. sed oppidani portis sponte patefactis se suaque Romanis permisere. quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis immissus, deletaque et solo aequata sunt, quia nec teneri sine valido praesidio ob magnitudinem moenium, nec id nobis virium erat quod firmando praesidio et capessendo bello divideretur: vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria quod capta essent. adiicitur miraculum velut numine oblatum: nam cuncta extra, tectis tenus, sole illustria fuere; quod moenibus cingebatur, ita repente

3. *si laxare*] si efficere posset ut Romani ordines laxarent, ac deinde ipse distractos persequi et urgere posset. mox, quod e Ma dedit *obsidioque* pro *obsidioneque* Ryckius et IGronovius, est etiam in ed pr. alterum induxit Puteolanus, non Beroaldus, illius imitator. *obsidium* saepius Tacitus quam *obsidio*. Ern.

*12. *levi* Vct, et sic A et ed pr.*

16. *aequata*] ed pr *adaequata*, quod recipere non dubitavi, cum sit Tacito usitatum verbum. v. 12 60, 15 9. etiam Liv. 1 29: *omnia tecta adaequat solo.* et alii. Ern.

teneri] verbum deest, unde pendeat *teneri;* unde Grotius malebat *tenere*, ut referretur ad *erat*. sed potest intelligi *poterant*, quod in seqq quodammodo latet. Ern.

21. *numine*] F superadditum *deum numine*. Lips. frustra: nam simpliciter quoque dicitur *numine*. Ern.

cuncta extra tecta hactenus sole] puto *cuncta extra*, *tecta tenus*, sive, quod in Ma esse postea didici, *tectis*. sententia: extra urbem, usque ad tecta domusque, omnia sole liquida. Lips. posteriorem correctionem recepere Gronovii, scripturam Ma Pichena et Ryckius: superiores omnes edd habent *tecta hactenus*. *hactenus* sive de loco sive de tempore capias, ineptum est, nec sensum commodum habere potest; primamque syllabam natam esse arbitror e prima in *tecta* vel *tectis*. *tenus* iungitur quidem interdum etiam accusativo: sed quia tamen Ma clare *tectis* habet, hoc praeferendum puto. Ern. non *tenus* Ma, sed *^{h}actenus*. idem mox *quod repente moenibus ita atra.* et *infensantibus de deis.* *ed pr, Puteolanus, Beroaldus (tacente Vct):

atra nube coopertum fulguribusque discretum est ut quasi infensantibus deis exitio tradi crederetur. ob haec consalutatus imperator Nero, et senatus consulto supplicationes habitae; statuaeque et arcus et continui consulatus principi, utque inter festos referretur dies quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de ea esset, aliaque in eandem formam decernuntur, adeo modum egressa ut Gaius Cassius de ceteris honoribus assensus, si pro benignitate fortunae dis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere disseruerit, eoque oportere dividi sacros et negotiosos dies, quis divina colerent et humana non impedirent.

42 Variis deinde casibus iactatus et multorum odia meritus reus, haud tamen sine invidia Senecae damnatur. is fuit Publius Suillius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum non quantum inimici cuperent demissus, quique se nocentem videri quam supplicem mallet. eius opprimendi gratia repetitum credebatur senatus consultum poenaque Cinciae legis adversum eos qui pretio causas oravissent. nec Suillius questu aut exprobratione abstinebat, praeter ferociam animi extrema senecta liber, et Senecam increpans infensum amicis Claudii, sub quo iustissimum exsilium pertulisset. simul studiis inertibus et iuvenum imperitiae suetum livere iis qui vividam et incorruptam eloquen-

quod repente moenibus cingebatur, ita atra —. et sic AG.*

1. *fulguribus discretum*] modus loquendi ductus a poetis, qui fulguribus *nubes dividi* dicunt. Horat. C. 1 34 5: *Diespiter igni corusco nubila dividens.* et sic saepe alii. G *fulgoribus.* Ern.

2. *consalutatus Imp.*] primum G *consulatus*, sed superne adiecta *t*, ut fieret *consultatus.* *Vct *consolatus.** deinde, quod per compendium erat *Imper*, id in ed pr est *nuper*, sive in ms illud vitium fuit, sive descriptor codicis intulit. deinde pro *et SC* est *ex SC*; quod verum est. porro vitiose *supplicationesque* post *dis grates.* tandem *et aeque oportere - - colerent. colerent* quidem etiam GMª ceteraeque edd ante Rhenanum; qui quare *colerentur* reposuerit, idque tam constanter secuti sint editores, non assequor. ego cum IGronovio *colerent* restitui. Ern. B *consulatus* et *colerentur.*

18. *legis Cinciae* i. e. SCti facti ante ad legem Cinciam emendandam, quo poena constituta. nam lege Cincia, quae proprie dicta, nulla poena constituta fuit. vide dicta in Excursu 24 ad Suetonium. Ern. vulgo *adversus.*

23. *livere*] sic BMª, cui concinit ed pr *lividae*: G et Puteolanus *invidere;* quod omnes secuti sunt ad Pichenam. *livere* pro invidere frequens huic aetati. distinguuntur tamen *livere* et *invidere* in Dial. de Orat. 25. ceterum omnes ante Rhenanum habent *iuvenem*, pro quo ille recte dedit *iuvenum.* at G *a iuventute imperita suetum.* Ern.

tiam tuendis civibus exercerent. se quaestorem Germanici, illum domus eius adulterum fuisse. an gravius existimandum sponte litigatoris praemium honestae operae assequi, quam corrumpere cubicula principum feminarum? qua sapientia, quibus philosophorum praeceptis intra quadriennium regiae amicitiae ter milies sestertium paravisset? Romae testamenta et orbos velut indagine eius capi, Italiam et provincias immenso fenore hauriri. at sibi labore quaesitam et modicam pecuniam esse. crimen, periculum, omnia potius toleraturum quam veterem ac domi partam dignationem subitae fe-
43 licitati submitteret. nec deerant qui haec iisdem verbis, aut versa in deterius, Senecae deferrent. repertique accusatores direptos socios, cum Suillius provinciam Asiam regeret, ac publicae pecuniae peculatum detulere. mox quia inquisitionem annuam impetraverant, brevius visum

1. *quaestorem Germanici*] Suillius quaestor Germanico bello. 4 31: *at PSuilium quaestorem quondam Germanici.* adulterum Senecam in Iulia Germanici filia fuisse vult. dixi ante. Lips. mox G *sponte a litigatoribus.* vulgatum exquisitius et verius. Ern.

2. *extimandum* Ma *et ed pr, tacente Vct.* *estimandum* B.

6. *ter milies sestertium*] summa eadem divitiarum Senecae expressa a Dione 61 10, qui omnes res relictas habet praeut culpet virum inculpatum. ita adulterium illi obiicit cum Agrippina; pullarium eum fuisse ait, idemque vitium ab illo insitum Neroni; caussam auctoremque interfectae matris; aliaque quae homo vanus praeter fidem praeterque omnium mentem conviciatur velut e plaustro. quibus odii caussis? aut quo mendacii pretio? nam Seneca tanto anterior, non iniuria, non beneficio cognitus illi. sed credo, indicii quaedam morumque perversitas fuit, quae eumdem illum in Ciceronem exacuit, quae in Cassium Brutum omnesque bonos. caveat ab his, moneo, iuventus; et e campis illis ita antiquitatum et historiae flores legat, ut non colligat venena. at quod ad divitias elegantiamque Senecae attinet, vide lector et lege egregium eius libellum de vita beata; quem scripsit non alia re quam ut ora obstrueret calumniatoribus istis. praesertim a c. 17. Lips.

10. *ac olim*] ex aliis libris liceat *ac diu.* Lips. *ac olim* est a Puteolano. sed pr ed cum B habet *ac deo;* unde videtur nata Rhenani coniectura *adeo;* quod plane est in GO. Ma *ac dō*, unde Lipsius Pichena fecere *diu:* IGronovius putat esse *domi;* quod praecedentibus aptissimum est. interea sequamur, quod recentiores edd obtinet *ac diu*, quamquam nobis suspectum. Ern. B *ac deo*, ut in ed pr.

11. *submittere*] lege *submitteret.* Lips. veteres omnes *submittere*, et BG. mox *aut versa* non erat in B, nec est in G et aliis apud Broterium. Rhenanus putabat abesse commode. saltem *aut* servari deberet. Ern.

15. *inquis. annuam impetraverant*] Cicero act. Verr. 1 2: *itaque cum ego diem in Siciliam inquirendi perexiguam postulavissem, invenit iste qui sibi in Achaiam biduo breviorem diem postularet, non ut is idem conficeret diligentia et industria sua, quod ego meo labore et vigiliis consecutus sum. etenim ille Achaicus inquisitor ne Brundisium quidemper-*

urbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. ii acerbitate accusationis Quintum Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum, Iuliam Drusi filiam Sabinamque Poppaeam ad mortem actas, et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos; iam equitum Romanorum agmina damnata, omnemque Claudii saevitiam Suillio obiectabant. ille nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse defendebat, donec eam orationem Caesar cohibuit, compertum sibi referens ex commentariis patris sui nullam cuiusquam accusationem ab eo coactam. tum iussa Messalinae praetendi et labare defensio: cur enim neminem alium delectum qui saevienti impudicae vocem praeberet? puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti scelera ipsa aliis delegent. igitur adempta bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam quae testamento matris aut aviae acceperant) in insulas Baleares pellitur, non in ipso discrimine, non post damnatio-

venit: ego Siciliam totam quinquaginta diebus sic obii ut omnium populorum privatorumque iniurias cognoscerem. Asconius in Orat. pro Scauro: *subscripserunt Triario in Scaurum LMarius L. F, M et Q Pucuvii fratres, qui inquisitionem in Sardiniam itemque in Corsicam insulas dies tricenos acceperant.* Plinius Ep. 3 9: *addiderunt Baetici, quod simul socios ministrosque Classici detulerunt, nominatimque in eos inquisitionem postulaverunt.* p. p: *Norbanum Licinianum legatum et inquisitorem.* et mox: *non legati nomen, non inquisitionis officium.* quae firmant lectionem Ma *impetraverant*, indignam quam silentio Lipsius transmitteret. Aurelius *impetraverat*, interpretatur, annum ad purgandam innocentiam, contra morem et rationem. et tamen alium sensum id verbi non habet. Gron.

1. cur autem *suburbana?* omnia ista in urbem perpetrata. vereor ne *sub* ortum sit e terminatione praecedentis verbi. *urbana crimina* opponuntur *provincialibus*, de quibus ante, ut apud Ciceronem in Verrinis. mox ed pr et G *hi* pro *ii*, ut saepe aliis locis. Ern.

2. *QPomponium*] nihil legi. qui sequuntur, ii fere nominati Senecae in Ludo. Lips.

11. *praetendi*] B et ed pr *protendi.* mox *delectum* AMa, quod cum IGronovio recepi. ceterae *electum.* G *neminem allectum*, vitiose. post *delegare aliis scelera* exquisite pro in alios auctores transferre, sumta forma loquendi a re pecuniaria. Cicero exemplum praeivit, pro Font. 4: *quid si hoc crimen optimis nominibus delegare possumus.* v. plura in Clave Cic. in h. v. Ern.

15. *filio et nepti pars conced.*] ablego te ad Cuiacium, Obs. 6 23, qui ante me abunde dixit. Lips. mox *acceperant* accipe de filio et nepte, aut solis, aut Suillio patre simul. ita non opus cum Mercero *acceperat*. quod porro Freinshemius coniicit *aviae ceperant*, in Ma esse testatur IGronovius *aviae*, quod recepit Broterius; Freinshemii coniecturam Lallemannus. Ern. B *avi.* mox Ma *insulam.*

nem fractus animo; ferebaturque copiosa et molli vita secretum illud toleravisse. filium eius Nerullinum aggressis accusatoribus per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit princeps tanquam satis expleta ultione.

44 Per idem tempus Octavius Sagitta plebei tribunus, Pontiae mulieris nuptae amore vecors, ingentibus donis adulterium et mox, ut omitteret maritum, emercatur, suum matrimonium promittens ac nuptias eius pactus. sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, adversam patris voluntatem causari, repertaque spe ditioris coniugis promissa exuere. Octavius contra modo conqueri modo minitari, famam perditam, pecuniam exhaustam obtestans, denique salutem, quae sola reliqua esset, arbitrio eius permittens. ac postquam spernebatur, noctem unam ad solatium poscit, qua delinitus modum in posterum adhiberet. statuitur nox, et Pontia consciae ancillae custodiam cubiculi mandat. ille uno cum liberto ferrum veste occultum infert. tum, ut assolet in amore et ira, iurgia, preces, exprobratio, satisfactio; et pars tenebrarum libidine seposita. ex qua incensus nihil metuentem ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret, cubiculoque prorumpit. postera die manifesta caedes, haud ambiguus percussor: quippe mansitasse una convincebatur. sed libertus suum illud facinus profiteri,

2. *Nerulinum* vulgo.

11. *contra modo*] a BG abest *contra modo*. G mox *ostentans*; quod hic non alienum foret. sed saepe in illo libro *ostentare* scribitur pro *obtestari*; et *obtestans* h. l. efficacius. Ern.

14. *spernebatur*] verbum proprium in re amatoria, cum non redamere sed fastidiare; de quo copiose, ut solet, Broukhus. ad Tibull. 1 4 77 p. 93, ubi h. l. non omisit. *modum adhiberet*, int. amori: deponeret amorem. Ern.

19. *libidine seposita*] malunt *libidini*; qui casus legitimus. infra c. 54: *agri vacui et militum usui sepositi*. et alibi. sed nil impedit intelligere *in libidine*, *per libidinem*. *seposita* est absumta, s. ut Berneggerus in Indice, exacta. si dativus verus sit, est tributa, impensa. Ern.

et questu incensus] haec lectio edita est a Puteolano, quam falsam esse IGronovio concedo: nam questus iam praeterierat. M[a] *et quastim census*, A et ed pr *et quaesiti census*. Gronovius hinc facit *et quasi incensus*, sc. amore ex usu libidinis; simulans se remollitum. quod nec significat *incensus*, nec huic loco aptum est. ego tentavi *atque ita infensus*, vel *sic*. ubi satiaverat libidinem, tandem infestus, ardens sc. ira ex iniuria, transfigit feminam. *atque ita* formula frequentissima in eventu rei tradendo, ut omnes sciunt. *infensus* poterat abesse, sed quoties Livius similiter ponit *infestus*? qui meliora dederit, ei ego plaudam

se patroni iniurias ultum esse. commoveratque quosdam magnitudine exempli, donec ancilla ex vulnere refecta verum aperuit. postulatusque apud consules a patre interfectae, postquam tribunatu abierat, sententia patrum et lege de sicariis condemnatur.

45 Non minus insignis eo anno impudicitia magnorum rei publicae malorum initium fecit. erat in civitate Sabina Poppaea, Tito Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat, illustri memoria Poppaei Sabini, consulari et triumphali decore praefulgentis: nam Ollium honoribus nondum functum amicitia Seiani pervertit. huic mulieri cuncta alia fuere praeter honestum animum. quippe mater eius, aetatis suae feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. opes claritudini generis sufficiebant. sermo comis, nec absurdum ingenium. modestiam praeferre et lascivia uti. rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. famae nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens, neque affectui suo aut alieno obnoxia: unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. igitur agentem eam in matrimonio Rufi Crispini equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho

primus. Broterius *qua statim inc.* Ern.

1. *ultum esse*] mallem *ultum isse.* Lips. v. ad c. 17. mox *commoverat* B. copulam saepe in tali contextu apud nostrum reperi. Ern.

4. *postquam trib.*] nam magistratus postulari et accusari non possunt. sed mox pro *et* videtur scribendum *ex.* quorsum enim copula? Ern.

lege] edd veteres ante Rhenanum omnes habent *lege Cornelia,* non demum Beroaldi, ut IGronovius tradit. sed recte deletum auctoribus BMO, quibus consentit G cum aliis apud Broterium. Ern.

6. *magnorum*] sic ex Ma dedit Pichena, sic ed pr. mediae omnes *maiorum.* superior nullum reipublicae malum attulerat. Ern.

10. *honoribus nondum f.*] atqui quaestorium eum fuisse Suetonius autumat 35. sed quaestura fortasse non tam honos quam aditus ad honorem. ipse tamen Tacitus 12 64 quaesturam inter magistratus recensuit, Agellius, et alii. Lips.

15. *nec absurdum ingenium*] e Sallustio imitatum, qui Cat. 25 de Sempronia *ingenium eius haud absurdum, posse versus facere.* Lips. quod alias *amoenum, facetum.* nam supra c. 14: *non absurde dixit,* pro facete, lepide. Ern.

16. *velata parte oris*] ad aemulationem credo mulierum Arabiae, de quibus Tertull. de virg. vel. 17: *Arabiae feminae ethnicae non caput sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato, contentae sint dimidiam frui lucem quam totam faciem prostituere.* sed caussa in hoc nobili scorto et in illis dispar. Lips.

21. *Crispini*] alii *Crispi.* sed Crispinum ei cognomen. Plutarchus in Galba, noster 15 71. et clarissime Seneca, seu quis alius (non enim

pellexit iuventa ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur. nec mora quin adulterio matrimonium
46 iungeretur. Otho sive amore incautus, laudare formam elegantiamque uxoris apud principem, sive ut accenderet ac, si eadem femina potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adiceret. saepe auditus est consurgens e convivio Caesaris, se ire ad illam, sibi concessam dictitans nobilitatem, pulchritudinem, vota omnium et gaudia felicium. his atque

certe philosophus) in Octavia, ubi Poppaea inducitur v. 728 sq. *venientem intuor comitante turba coniugem quondam meum gnatumque. properat petere complexus meos Crispinus, et intermissa libare oscula.* Rufinus Crispinus filius eius a Suetonio nominatur c. 35. Lips. immo *Rufii Crispini*: nam sic filius dicitur apud Suetonium l. c. in bonis libris; et sic supra 12 42 dedimus. veteres edd *Ruffi Crispi*, usque ad Lipsium, qui *Crispinus* dedit. Ryckius primus uti nos. Ern. *Rufi Crispi* Ma.

3. *incautus*] vere incautus. et simillima vecordia ille Candaules apud Iustinum 1 7: *hic uxorem, quam propter pulchritudinem deperibat, praedicare omnibus solebat, non contentus voluptatum suarum tacita conscientia, prorsus quasi silentium damnum pulchritudinis esset.* vecordia inquam simili, sed et fato. Lips. Acidalius hic transposita membra putat, et verba *laudare formam principem* post *adiiceret* poni vult. putem Tacitum sic dedisse, quia paullo longior altera ratio facti. si tamen placeat transpositio, malim illa verba statim poni post nomen *Othonis*; quod mollius et probabilius. Ern.

5. *potentiam ei*] sic editi omnes praeter ed pr, quae habet *potentiae. vinculum potentiae* dicitur, ut *vinculum amicitiae* apud Ciceronem pro Plancio 2, quod potentiam, h. e. gratiam, firmat et stabilem reddit. atque, ut frequens est apud eundem *novum vinculum accessit*, sic hic *novum vinculum potentiae adiecit*. itaque mihi valde blanditur ista lectio; praesertim cum durum sit *vinculum potentiam adiicit*. vinculum non auget potentiam, sed firmat. Ern. *addiceret* Ma.

7. *dictitans*] adhaeresco. fortean, *a dis iactans*, aut *dis dignam*. B aiunt legi *ubi concessam dictitaret*. ex eo divinabam *ubi congestam delibaret*. Lips. ita difficilis hic locus visus, ut Graevius fassus sit se ex eo non expediri. primum varietatem lectionis notabimus. Ma habet, ut est in texto, nisi quod *seque* ante *ire*; unde IGronovius coniicit *quippe*. frustra, ut opinor, cum nil praecesserit cuius ratio reddatur. A consentit cum B. ed pr [cum Ma] habet *ubi*, G Puteolanus Beroaldus Alciatus Rhenanus Aldus Gryphius *ibi*. Lipsius et ed seqq *sibi*. *dictitaret* etiam A. Perizonius An. Hist. p. 173 corrigebat *divinitus* pro *dictitans*: quod ridet IGronovius. ego dudum locum sic corrigendum putavi: *auditus est, cum surgens e conv. — dictitaret nobilitatem*; quod verissimum puto. nuper autem, cum collectionem epistolarum a Burmanno editam percurrerem, si quid esset quod Tacito prodesset, reperi t. 4 p. 671 NHeinsium similiter correxisse; nisi quod ille *cum consurgens*. ubi mirum est Graevium non capere potuisse τὸ *cum* post *auditus* est, interrogantem, *quid factum est cum dictitaret*? at nihil Ciceroni et Livio usitatius; estque in eo elegantia. Cic. ep. ad Div. 3 7: *a Pausania audivi cum diceret*. sed Heinsius etiam pro *sibi* vult *uni*, ut Acidalius. Ern.

8. *vota omnium, gaudia felicium*] inscriptio vetus apud Grut. p.

talibus irritamentis non longa cunctatio interponitur. sed accepto aditu Poppaea primum per blandimenta et artes valescere, imparem cupidini se et forma Neronis captam simulans; mox acri iam principis amore ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem attineretur, nuptam esse se dictitans, nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitae, quod nemo adaequaret. illum animo et cultu magnificum; ibi se summa fortuna digna visere. at Neronem, pellice ancilla et assuetudine Actes devinctum, nihil e contubernio servili nisi abiectum et sordidum traxisse. deiicitur familiaritate sueta, post congressu et comitatu Otho, et ad postremum, ne in urbe aemulatus ageret, provinciae Lusitaniae praeficitur; ubi usque ad civilia arma non ex priore infamia sed integre sancteque egit, procax otii et potestatis temperantior.

637: *quod omnes rogant, sed felices impetrant.* Gron.

2. *accepto*] Muretus *hoc coepto*, Acidalius *occoepto*, Heinsius *arrepto.* non video quare locum tentent. Nero laudibus feminae incensus cupit illam videre. hoc modo cum illa aditum accepisset etc. si dicitur *aditum dare*, cur non et *accipere?* mox Heinsius vult deleri *se*, probante Graevio l. c. at saepe apud nostrum pronomina sic posita, item apud Suetonium, ubi abesse possent. v. ad Suet. Caes. 7. Ern. abest a B.

6. *amittere*] A *omittere*: probat Graevius l. c, et sic supra c. 44 *omittere maritum.* at idem *amittere* quod omittere, dimittere. sic *amittere occasionem* Liv. 7 34, ubi v. Drak. confundi haec verba in libris, aliis infra locis videbimus. Ern.

7. *nemo adaequaret*] vidi qui legeret *Nero non adaequaret.* ego *Nero haud aequaret.* Lips. quasi recordaretur de Antonii et Cleopatrae fabulis, quod significat Plutarchus in Anton. 92. *αὐτοὶ δὲ τὴν μὲν τῶν ἀμιμητοβίων ἐκείνην σύνοδον κατέλυσαν, ἑτέραν δὲ συνέταξαν, οὐδέν τι λειπομένην ἐκείνης ἁβρότητι καὶ τρυφαῖς καὶ πολυτελείαις, ἣν συναποθανουμένων ἐκάλουν.* Scholiastes vetus Iuvenalis ad Sat. 2 99: *hunc incomparabilis vitae bello civili Vitellius vicit apud Bedriacum.* Gron. Lipsii coniectura non videtur consentire arti feminae, quae ita offenderet Neronem. sanus locus, nisi quis malit *quo n. adaequaret* sc. Othonem. mox *digna visere* ed pr, Rhenanus et seqq. at Puteolanus Beroaldus Alciatus *dignam visere*, ut BG, et ut Faernus volebat. putavi ante vitium operarum esse in ed Puteolani, quod ceterae secutae essent, ut solent. *visere* frustra Graevius corrigebat *videre*, Heinsius *intueri.* *visere* saepe etiam Livius dixit pro *videre.* v. Drak. ad 1 31. noster infra c. 54: *quo magnitudinem populi viserent.* ib. *comiter a visentibus acceptum.* 14 1: *ubi audiret potius contumelias principis quam viseret.* mox G et alii *magnifico.* Ern.

10. *nichil* M[a]. vulgo *nil.*

contubernio servili] proprie. non enim nuptiae cum servis, sed contubernium. Lips.

12. *aemulatus ageret*] Grotius corrigit *aemulus*, Heinsius *angeret.* illud melius, sed tamen non necessarium. Ern.

47 Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quaesivit. suspectabat maxime Cornelium Sullam, socors ingenium eius in contrarium trahens, callidumque et simulatorem interpretando. quem metum Graptus ex libertis Caesaris, usu et senecta Tiberio abusque domum principum edoctus, tali mendacio intendit. pons Mulvius in eo tempore celebris nocturnis illecebris erat; ventitabatque illuc Nero, quo solutius urbem extra lasciviret. igitur regredienti per viam Flaminiam compositas insidias, fatoque evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos remeaverit, auctoremque eius doli Sullam ementitur, quia forte redeuntibus ministris principis quidam per iuvenalem licentiam, quae tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. neque servorum quisquam neque clientium Sullae agnitus; maximeque despecta et nullius ausi capax natura eius a crimine abhorrebat: perinde tamen quasi convictus esset, cedere patria et Massiliensium moenibus coerceri iubetur.

48 Isdem consulibus auditae Puteolanorum legationes, quas diversas ordo plebsque ad senatum miserant, illi vim mul-

5. *a Tiberio usque*] V *Tiberio avo usque*, ex quo fecerim *Tiberio abusque*, deleta priore praepositione. Lips. Vaticano consentit ABGM[a] et ed pr. Lipsii correctionem cum IGronovio veram puto. mox *Mulvius* vera scriptura, non *Milvius*. v. Cort. ad Sall. Cat. 45, et quos ibi laudat. post *celebris* omnes edd. v. ad 2 88 extr. *ventabatque* M[a] et ed pr. eadem mox *solutus*. Ern. M[a] *solitius*.

10. *salustianos* M[a]. mox vulgo *iuvenilem*.

14. *maximeque*] copulam *que* ex M[a] restituit Pichena; quae est etiam in G et ed pr. *a crimine abhorrebat* est, erat eiusmodi ut non videretur probabile eum tale quid ausum esse, ut crimen obiectum verisimile non esset. ita eleganter *abhorrere* Ciceroni et Livio dicitur. Cic. pro Coel. 4: *Coelius longe ab ista suspicione abhorrere debet*. Ern.

17. *Massil. moenibus*] relegandi genus tunc frequens. sic Iulia opido Rheginorum ab Augusto clausa, Silanus a Nerone Bario municipio Apuliae; Dolabella in coloniam Aquinatem ab Othone sepositus. Lips.

19. *senatorius ordo*] certe delendum τὸ *senatorius*, et obsequendum scriptis id vocabuli non agnoscentibus; quod miror in nos usque iudicium esse dilatum. quemadmodum enim Romae *ordo amplissimus, ordo florentissimus* pro senatu, sic in municipiis *ordo* saepe pro decurionibus ponitur. Tacitus ipse H. 2 52: *onerabat paventium curas ordo Mutinensis arma et pecunias offerendo*. Ammianus Marc. 22 9: *ordo squalens occurrit et populus nimium quantum antehac florentissimus*, de Nicomediensibus. idem 25 9: *et hoc quidem suppliciter ordo et populus precabatur*. vide indicem Inscript. Grut. c. 9. Gron. rectissime. non enim est in ABM[a], ed pr. est additamentum Puteolani, non Beroaldinum, ut IGronovius vocat: sed tamen e mss, siquidem et G habet. ceterum ta-

titudinis, hi magistratuum et primi cuiusque avaritiam increpantes. cumque seditio ad saxa, ad minas ignium progressa necem et arma proliceret, Gaius Cassius adhibendo remedio delectus. quia severitatem eius non tolerabant, precante ipso ad Scribonios fratres ea cura transfertur, data cohorte praetoria, cuius terrore et paucorum supplicio rediit oppidanis concordia.

49 Non referrem vulgatissimum senatus consultum, quo civitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum permittebatur, nisi Paetus Thrasea contra dixisset, praebuissetque materiem obtrectatoribus arguendae sententiae. cur enim, si rem publicam egere libertate senatoria crederet, tam levia consectaretur? quin de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet dissuaderetve? licere patribus, quotiens ius dicendae sententiae accepissent, quae vellent, expromere relationemque in ea postulare. an solum emendatione dignum ne

men cum Ryckio et IGronovio delevi. sed praeterea Ma *plebs* copula supra scripta; ed pr *plebs et ordo*, quod longe mollius: ceterae *ordo plebesque*. ceterum pro *diversas* BG et alii apud Broterium *divisas*. Ern.

1. *primi cuiusque*] an *primi* peculiaris dignitas in senatu, ut apud Cic. pro R. A. 9: *decem primi Amerini*, et Verr. 2 67: *magistratus et decem primi*. apud Liv. 39 15: *deni principes*. v. Graev. ad Cic. l. c, et Noris. ad Cenot. Pis. 1 3. sic videtur Ryckio. mox B eleganter *ad saxa*, *ad minas*. Horat. Ep. 1 1 46: *per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.* post ed pr *pelliceret*, Puteolanus *perliceret* cum seqq, ut G. tacite post Lipsium receptum *proliceret*, nescio unde; quod tamen eodem redit. pro *Scribonios fratres* ed pr *consobrinos fratres*. at *Scribonii fratres* etiam H. 4 41. Ern.

2. *cumque*] *eaque* Ma. mox vulgo *perliceret*.

9. *numerum ed. glad. fin.*] Augustus edixit a. u. 732 *μήθ' ὁπλομαχίαν πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν.* Dio 54 2. simile edictum antea a senatu, de quo Suetonius Iulii 10: *cum multiplici undique familia comparata inimicos exterruisset, cautum est de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam habere Romae liceret.* Saturnalia nostra vide. Lips. ed pr *civitatem*. Ern.

14. *Romana*] insero vocem, *res Romana*. sequentia emendavi, distinxi, sublata confusione, quae in libris. Lips. ed pr sane *continetur*. G et Puteolanus *continentur*, quod omnes secuti sunt. at in B *continerentur*. utrumque rectum, si modo *Romana* verum. sed Lipsii correctionem veram puto. Ern.

15. *suaderet dissuaderetve*] nihil notatum video unde haec lectio sit, quae iam est in edd Lipsii. nam [Ma,] ed pr, Rhenanus et seqq *suadere dissuadereve licere*: Puteolanus Beroaldus Alciatus idem sine *ve*. sed illud melius. nam in hoc verbum non est ad quod referatur *quin*, ut alia incommoda taceam. de re vide Gronov. Obs. 1 22. Ern.

Syracusis spectacula largius ederentur? cetera per omnes imperii partes perinde egregia quam si non Nero sed Thrasea regimen eorum teneret? quodsi summa dissimulatione transmitterentur, quanto magis inanibus abstinendum? Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, non praesentium ignarum respondebat eiusmodi consulta corrigere, sed patrum honori dare, ut manifestum fieret magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui animum etiam levissimis adverterent.

50 Eodem anno crebris populi flagitationibus, immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero an cuncta vectigalia omitti iuberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. sed impetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus quibus res publica sustineretur deminuerentur: quippe sublatis portoriis sequens ut tributorum abolitio expostularetur. plerasque vectigalium societates a consulibus

2. *quam si*] Acidalius vult *quasi.* et sic plane in ed pr. intelligendum autem haec non in senatu dicta, sed in sermonibus privatis coetibusque. post *quod si*, quod e Ma edidit IGronovius, est et in AB et ed pr. id mutatum in *quae*, ut opinor, propterea quod *summa* ad *dissimulationem* referebatur. sed *summa* opponuntur *inanibus.* Ern.

10. *immodestiam* i. e. avaritiam: mox vocat *cupidines.* v. dicta ad Suet. Tit. 4. et inde natam saevitiam, sive, ut post vocat, acerbitatem. Ern.

12. *omitti*] tentat Pichena *remitti,* etsi timide. quis librarius haereret in *remitti,* idque in *omitti* mutaret? *omitti* est aboleri; et de hoc dubitabatur. mox *abolitio* diserte memoratur, et *tollere*; quod plus est quam *remittere.* nam *remissio* plerumque fit ad tempus, *abolitio* in perpetuum. etiam Suetonius Vesp. 16 dixit *omissa vectigalia*; ad quem locum confirmandum loco Taciti bene utitur Dukerus. neque ullo modo ibi videndum an aliquis ms liber habeat *remissa;* qui si reperiretur, a librario ita ut Pichena ad h. l. affecto corruptum dicerem. *vectigalia* autem proprie, h. e. de portoriis, accipit Burmannus de Vect. P. R. c. 5 p. 66. et sane post *portoria* sola commemorantur. Ern.

14. *senatores*] fero. sed praefero meum illud *seniores.* Lips. sed illud est in omnibus libris. Ern.

16. *sequens*] frustra Acidalius tentat *sequi.* int. *esse.* Cicero Or. 2 53: *non esse consequens.* Tusc. 5 8: *alterum alteri consequens est.* Ern.

17. *societates*] quae haec coniuratio est ut tot viri docti corrigant *necessitates*? *socii* et *societates* pro publicanis toties apud unum Ciceronem commemorantur, ut annotare loca pigeat. v. ad fam. 13 9. et tamen in his quoque Manutius erravit ad orat. pro Plancio c. 9: *vel quod erat pater is qui est princeps iam diu publicanorum; vel quod is ab sociis unice diligebatur.* quia, inquit ille, perquam rarum ut ab sociis publicani diligantur: ubi enim vectigalia exiguntur, ibi fere contentiones odiaque nascuntur. quasi *socii* sint hic provinciales, et hi momentum in comitiis istis fecerint. immo *ab sociis* est a publica-

et tribunis plebis constitutas acri etiam populi Romani tum libertate; reliqua mox ita provisa ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent. temperandas plane publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querela
51 tolerata novis acerbitatibus ad invidiam verterent. ergo edixit princeps ut leges cuiusque publici, occultae ad id tempus, proscriberentur; omissas petitiones non ultra annum resumerent; Romae praetor, per provincias, qui pro praetore aut consule essent, iura adversus publicanos extra or-

nis. sed captant verbum *constituere*. frustra: nam *vectigalium societates* nihil aliud sunt quam ipsa vectigalia, ipsa publica: nullum enim publicum alicuius ponderis quod non exerceretur a societate. GRON. mox *tum* quod Rhenanus e B addidit, est etiam in ed pr, et in hac praeterea *acri in Remp.* in eadem est etiam *erogationum*, quod Rhenanus se correxisse dicit. *irrogationum* natum credo, quod esset scriptum, ut in ed pr, *errogationum*. G *erogationum*. ERN. Ursinus e codice vetere *etiam tum P. R.*

3. *congruere* M[a]. ita c. 55 extr. *superfundere*.

6. *publicum* hic non civitas aut commune cuiusque oppidi, uti censent, sed τὸ δημόσιον, τελωνία. Plautus Trucul. 1 2 41: *illa, haud ego, habuit publicum, pervorse interpretaris.* Seneca ep. 120 (119): *iam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas arcesserem merces.* Suet. Cal. 40: *additumque ad caput legis, ut tenerentur publico quae meretricium quaeve lenocinium fecissent.* Seneca iterum ep. 102 (101): *ille qui et mari et terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quaestus, accesserat.* ubi male substituunt *publicanos*. LIPS. fallitur Marcellus Donatus in fraude publicanorum explicanda. non enim vetera illi renovabant, sed nova inveniebant. nam cum lex sive formula et capita conductionis non essent vulgata, exigebant quibusdam nominibus, quibus concessum non erat per legem neque unquam fuerat. has vocat *novas acerbitates* et *nomina exactionum illicitarum.* exemplum est apud Cic. 3 in Verr. 3 78: *ex omni pecunia, quam aratoribus solvere debuisti, certis nominibus deductiones fieri solebant, primum pro spectatione et collybo, deinde nescio pro quo cerario. haec omnia, iudices, non rerum certarum, sed furtorum improbissimorum sunt vocabula.* Caesar B. C. 3 32: *multa praeterea ad avaritiam excogitabantur. in capita singula servorum ac liberorum tributum imponebatur. columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturae imperabantur. cuius rei modo nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecunias videbatur.* sic igitur isti quoque faciebant. et licebat dolere, non recusare obnoxiis, quod ille se iure suo uti et nihil nisi ex lege flagitare mentirentur. haec illis latebra sublata est legibus cuiusque publici proscriptis; unde didicerunt, a quibus exigebatur, quid deberent, quid non deberent. frustra etiam ex Suetonii Vesp. 1 probat, quod aliunde satis constat et probari non est necesse. ibi enim sincerior lectio *publicum quadragesimae in Asia egit*, non *publicanum*. adde Obs. 4 23. GRON. in locis a Lipsio citatis alienus est e Suet. Cal. 40. nam ibi *publicum* est aerarium, quod saepe ita vocatur, ut ap. Liv. 2 9: *arbitrium salis in publicum sumtum.* ERN.

dinem redderent; militibus immunitas servaretur, nisi in iis quae veno exercerent; aliaque admodum aequa, quae brevi servata, dein frustra habita sunt. manet tamen abolitio quadragesimae quinquagesimaeque, et quae alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant. temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio; et ne censibus negotiatorum naves adscriberentur tributumque pro illis penderent, constitutum.

52 Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pomponium Silva-

1. et c. 55 *his* M[a].

4. *quadr. quinquagesimaeque*] portorium id fuit, explicatum Quinctiliano in parte, Declam. 359: *praeter instrumenta itineris, omnes res quadragesimam publicano debeant.* sed abolitio haec Neroniana non firma. certe Symmachi aevo iterum praebita quadragesima, ut discas e l. 5 ep. 65: *quadragesimae portorium non recte poscitur a senatoribus candidatis, quia nostri ordinis functiones onerari geminis incommodis non oportet. quaeso igitur ut humanitatem nostri ordinis editoribus impartias, et ursorum transvectionem cupiditati mancipum subtrahas.* etiam quinquagesima; de qua ib. ep. 62: *quaestores ordinis nostri numquam ferarum suarum portorium contulerunt. nunc a fratre meo Cynegio V. C. quinquagesimae vectigal exigitur, quod solos ursorum negotiatores, utpote quaestui servientes, oportet agnoscere.* de hac quadragesima capio Suetonium Vesp. 1: *huius filius publicum quadragesimae in Asia egit, manebantque* (lego *mantantque*, quia pervenisse eas ad suum aevum subindicat Tranquillus; vel potius *monebantque*) *imagines sub hoc titulo* καλῶς τελωνήσαντι. at Cal. 40 alia hercle ab ista: temporaria dumtaxat, et quae cum impuro illo periit. *exigebatur pro litibus atque iudiciis ubicumque conceptis quadragesima summae, de qua litigaretur.* sed et quinquagesimam venalium, de qua supra, disparo ab ista; sicut quinquagesimas illas Cic. in Verr. 3 10 sq, quae ad aratores pertinuerunt decumanosque. LIPS. non portorium sed *quadragesimam litium* abolitam cum Cuiacio Obs. 6 28 aliisque statuit, et simul Spanhemium, qui (de V. et P. N. diss. 13 t. 2 p. 550 sq) Taciti fidem impugnat e numo Galbae, in quo XXXX REMISSA extat, refellit Burmannus (de Vect. P. R. c. 5 p. 65 sq) iis rationibus, quibus facile cessurum quemque putem. mox *exactionibus* bene correxit Rhenanus. superiores *ex auctionibus.* ERN. *quadringentesimae* M[a].

6. quae haec *subvectio?* illane quae Romam? ex Africa et Aegypto puta aliisque provinciis ad alimenta plebis. an intelligit in ipsis provinciis modum positum, quo et quatenus frumenta sua adveherent? fraudes enim et hic committi solere et molestias obiici provincialibus, e Taciti Agr. 19 disces. *emere*, inquit, *ultro frumenta et vendere cogebantur. devortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civitates a proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec quod omnibus in promptu erat, paucis lucrosum fieret.* LIPS.

et ne censibus] mutuare huic loco lumen a PFabro Sem. I 25. LIPS.

10. *habuerunt* BM[a].

Sulp. Cam. absolvit] sed eumdem paullo post cum filio interfecit, ἐγκαλέσας σφίσιν, ait Xiphilinus 63 18, ὅτι Πυθικοὶ ἐκ προγόνων ἐπικαλούμενοι οὐκ ἐπαύσαντο

num absolvit Caesar, Camerinum adversus privatos et paucos, saevitiae magis quam captarum pecuniarum crimina obiicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque tempus evocandorum testium: reus ilico defendi postulabat. valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit quorum ambitu evaserat.

53 Quietae ad id tempus res in Germania fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi insignibus maius ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius et Lucius Vetus ea tempestate exercitui praeerant. ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem coercendo Rheno absolvit, Vetus Mosellam atque Ararim facta inter utrumque fossa connectere parabat, ut copiae per mare, dein Rhodano et Arare subvectae per eam fossam, mox fluvio Mo-

πρόσρημα τοῦτ' ἔχοντες, ἀλλ' ἐς τὰς τοῦ Νέρωνος νίκας τὰς Πυθικὰς ἐκ τῆς ὁμωνυμίας ἠσέβουν. qui Dionis sive abbreviatoris eius corruptus locus, scriboque ὅτι Ποιτικοὶ etc. Sulpicii enimvero non Pythici sed Poetici cognominati, uti liquere potest ex Fastis. quod cognomen ad iniuriam suam trahebat Nero, quia ipse solus victor, solus Pythicus. notabit ergo philologus similitudinem aliquam inter eas voces veteri germanaque pronunciatione fuisse. Lips. *Supplicium Camelinum* Ma.

Pomponium Silvanum] est cum Pompeium Silvanum in Tacito (H. 2 86) reperias; est cum Poppaeum. librariorum ea varietas sit an hominum, alibi videbo. Lips. infra dedi ex Ma et ed pr *vitam eorum;* deinde ex iisdem et G *Pompeius et Vetus.* Ern.

11. *inchoatum a Druso aggerem*] intelligitne fossam Drusianam, Isalae hodie cognomine insignem? quae Rhenum imminuit, exhausit, et quasi coercuit? an potius aliud opus in Gallica ripa, quo tumidum et vagum cum pernicie accolarum amnem reprimeret? videtur. et refero ad aggerem istum quae H. 5 19 script... *diruit molem a Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disiectis quae morabantur, effudit.* vidi qui molem eam vellent esse Drusoburgum, ad Isalam nunc situm. nae illi falluntur. nam qui potest? in Galliarum ripa ea moles fuisse debuit, non in Germaniae, uti facto Civilis Tacitique verbis ratio constet. refellere quidem igitur aliena possim, firmare adhuc ipse nihil. Lips. Ryckius LXVI redigit, ducto initio numerandi ab a. u. 745, quo Drusus consul in Germania mortuus. sed non necesse est terminum temporis, cuius annos Tacitus tradit, ponere in anno eo cuius res iam exponuntur. turbae ex ea re ortae hic traduntur. opus quidem ipsum aliquot annis ante coeptum est. de aggere ipso vide H. l. c. Ern.

13. *Mosellam atque Ararim*] deus bone, utile, magnum, regium vel Romanum plane opus! sic Carolus Magnus Danubium et Rhenum statuit, alii alia: sed omnes statuerunt tantum. et nescio quae vis ab alto fere impedit mutari haec per naturam statuta. Lips. paullo post pro *exin* ed pr *dein.* Pichena volebat *et in;* quod non necesse puto. Ern. *Ararim* deest Ma.

sella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, sublatisque itineris difficultatibus navigabilia inter se Occidentis Septentrionisque littora fierent. invidit operi Aelius Gracilis Belgicae legatus, deterrendo Veterem ne legiones alienae provinciae inferret studiaque Galliarum affectaret, formidolosum id imperatori dictitans, quo plerumque prohibentur conatus
54 honesti. ceterum continuo exercituum otio fama incessit ereptum ius legatis ducendi in hostem. eoque Frisii iuventutem saltibus aut paludibus, imbellem aetatem per lacus admovere ripae, agrosque vacuos et militum usui sepositos insedere, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant in quantum Germani regnantur. iamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant, cum Dubius Avitus, accepta a Paullino provincia, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos aut novam sedem a Caesare impetrarent, perpulit Verritum et Malorigem preces suscipere. profectique Romam dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea quae barbaris ostentantur intravere Pompeii theatrum, quo magnitudinem populi viserent. illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveae, discrimina

2. *itinerum* vulgo.

3. *Aelius Gracilis*] e libris *Aelius Gracchus.* Lips. sic et A. at ed pr *eius Gracilis*: fuit *Elius*, ut in seqq. G *helius*, ut ante Lipsium edebatur. mox veteres edd *Vetere*, usque ad Rhenanum, *Veterem* AM[a]. deinde AB *cohibentur*, eleganter. ceterum ad h. l. v. Marca Primat. Lugd. p. 160. Ern.

12. *in qua tum*] M[a] *in quantum Germani*, optime. i. e. quatenus Germanis quidem est regnum, qui in semilibertate. Lips. omnes coniecturas irritas fecit M[a], cuius lectio editur inde a Pichena. ed pr *in quam tunc Germani regnabant.* Ern. paullo ante M[a] *quia*, non *qui.*

fixerant] castigat Rhenanus e B *finxerant.* immo *fixerant*, i. e. posuerant, collocaverant. Iuven. Sat. 3 2: *laudo tamen vacuis quod sedem figere Cumis destinet.* Gron. edd ante Rhenanum omnes *fixerant.* Ern.

14. *Dubius*] labor ut scribam *Vibius*, inducente me Plinio, qui Neronis temporibus praesedisse Galliae Germaniaeque inferiori Vibium Avitum significat, 34 18: *statuam Avernorum cum faceret, provinciae Vibio Avito praesidente.* antea suspicabar de Didio: fallebar. Lips. male: nam et apud Plinium optimae membranae *Dubio Avito*, non *Vibio.* Gron. Lipsium sequitur cum Bucherio, Eccardo, Harduinus ad Plinium, *Dubius* pro barbaro et Romanis inaudito repudians, et Broterius, Gronovium Rykius. sane tum multa Romae nomina barbara, nec ante Romae audita; nec mirum, ut monuit recte I Gronovius ad c. 32 in nomine *Lurii.* Ern.

ordinum, quis eques, ubi senatus percunctantur, advertere quosdam cultu externo in sedibus senatorum; et quinam forent rogitantes, postquam audiverant earum gentium legatis id honoris datum quae virtute et amicitia Romana praecellerent, nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse exclamant, degrediunturque et inter patres considunt. quod comiter a visentibus exceptum, quasi impetus antiqui et bona aemulatione. Nero civitate Romana ambos donavit, Frisios decedere agris iussit. atque illis aspernantibus auxiliaris eques repente immissus necessitatem attulit, captis caesisve qui pervicacius restiterant.

55 Eosdem agros Ampsivarii occupavere, validior gens non modo sua copia, sed adiacentium populorum miseratione, quia pulsi a Chaucis et sedis inopes tutum exsilium orabant. aderatque iis clarus per illas gentes et nobis quoque fidus,

2. *quosdam cultu ext.*] Armenios et Parthos, sedentes in senatu, uti eleganter Suetonius loquitur. morem autem eum fuisse, et hunc honorem bene meritis sociis, didici e Iustino, qui de Massiliensibus 43 5: *ob quod meritum et immunitas illis decreta et locus spectaculorum in senatu datus.* item Iosepho, qui decretum CCaesaris et senatus recitat pro Iudaeis 14 10 6, in haec verba: *δίδοσθαί τε Ὑρκανῷ καὶ παισὶ τοῖς αὐτοῦ, καὶ πρεσβευταῖς τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πεμφθεῖσιν, ἔν τε πυγμῇ μονομάχων καὶ θηρίων καθεζομένους μετὰ τῶν συγκλητικῶν θεωρεῖν.* Dio 68 15: *ὅτι ὁ Τραιανὸς τοὺς πρεσβευτὰς τοὺς παρὰ τῶν βασιλέων ἀφικνουμένους ἐν τῷ βουλευτικῷ θεάσασθαι ἐποίει.* etsi vetuerat id ante, sua quadam caussa, Augustus, ut in Suetonio leges 44. interdicto tamen non firmo. sed ait Iustinus, ecce, in senatu; et Suetonius Dom. 8: *in equite spectare.* nec errent ultra, qui apud Suetonium in Claudio *in senatoriis* tentant reponere. sed quod de legatis his ad Neronis tempora Tacitus rettulit, eximium et antiquae nostrae simplicitatis factum, Tranquillo visum Claudio attribuere 25. errat, me iudice, Tranquillus. LIPS.

3. *legatis*] *legum* M^{a}.

6. *degrediunturque*] sic bene e M^{a} dedit Pichena. veteres omnes *digrediunturque*, ut alibi. v. ad 4 49 et 74. ERN. mox *inter partes* M^{a}.

8. *aemulatio*] libri aliquot *aemulatione;* ex quibus iunctim tunc scribam *quasi impetus antiqui et boni aemulatione:* et sane sic fuit. LIPS. *impetus* est repentinus animi ex honesto motus. ut c. 50: *sed impetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere seniores. antiquum*, quod quodammodo excedit modum saeculi et antiquitati laudatae par est. *aemulatio* autem *bona*, ut alibi *prava.* sic igitur accipe: *quasi* quod esset *impetus antiqui et bona aemulatione* fieret. GRON. *bona aemulatione* mss et edd veteres ante Rhenanum, qui dedit *aemulatio.* ERN.

12. *Amsibarii* BM^{a}. ed pr *Ansivarii*, et infra [cum M^{a}] *Ampsivariis*, *Ampsivariorum.* in loco Ammiani 22 10, ex quo Rhenanus Ansuarios laudat, putatque eosdem cum his, *Attuarii* hodie leguntur, quae est gens Francorum. v. ibi Lindenbr. et Vales. male igitur e loco Taciti colligit Rhenanus Francos e Chaucis prodisse. mox ed pr *Boia-*

nomine Boiocalus, vinctum se rebellione Cherusca iussu Arminii referens, mox Tiberio et Germanico ducibus stipendia meruisse. quinquaginta annorum obsequio id quoque adiungere, quod gentem suam dicioni nostrae subiceret. quotam partem campi iacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? servarent sane receptos gregibus intra hominum famam: modo ne vastitatem et solitudinem mallent quam amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum et post Usipiorum fuisse. sicuti caelum deis, ita terras generi mortalium datas; quaeque vacuae, eas publicas esse. solem deinde respiciens et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat vellentne contueri inane solum: potius mare superfunderent adversus terrarum

culus, G *Biocalus.* M^a infra *bolocalo.*

2. *et* deest M^a.

3. L] libri veteres *quadraginta.* a clade certe Variana ad hoc aevum 46 circiter anni sunt. Lips. edd veteres et G *quinquaginta*, recte, numero rotundo, etsi aliquot anni ad veritatem desint. Ern. *et quinquaginta* ABM^a.

4. *quotam*] forte *quo tantam*, aut *quo eam.* vulgatam etiam tolero et capio. Lips. *iacere* dicitur campus qui non colitur, nullos fructus edit. aliter *agri iacere* dicuntur apud Petron. c. 44, nempe cum non sunt in magno pretio, cum pretia eorum iacent, ut Cicero loquitur pro Rosc. Com. 12. Ern.

6. *receptos*] scriberem *exceptos* et *famem.* Lips. edidi, ut est in omnibus scriptis et edd ante Freinshemium, qui de coniectura edidit *receptus* et *famem;* quorum illud quidem commodum sensum habet, non hoc, in hoc quidem loco. *receptos* int. agros vel campos, ex antecedente. *agri recepti gregibus* sunt concessi, dati gregibus alendis. *recipi* eleganter dicuntur quae excipiuntur, reservantur (v. Gron. ad Sen. Cons. ad Marc. c. 10); atque idem est quod ante c. 54 *sepositus usui militum.* apud Livium 1 53: *reliquam captivam pecuniam in aedificationem templi seposuit.* porro *inter hominum famam* intellige, si modo campi illi sint inter homines, iis locis ubi homines sint, habitent; quod clarum est e seq. *modo ne vastitatem et solitudinem mallent. hominum famam*, sive *famam* pro locis habitatis illa aetas dixit; idque illustrat Gron. Obs. 1 4, ubi hunc locum similiter explicat. Freinshemii coniectura tamen recepta in edd IFGronovii (non ab ipso), Ryckii, et, prima parte, IGronovii. mox *sicuti* M^a et ed pr. Ern.

9. *usiporum* M^a, et c. 56. *usipsos.*

10. *quaeque vacuae*] suspicor dedisse Tacitum *quasque vacuas*; et hoc exemplum addendum iis quae notavimus Obs. 2 14. Gron. *sunt* etiam ab ed pr abest, ut a M^a. delevit Pichena. copulam addidit Rhenanus. Ern.

11. *respiciens*] ABM^a et ed pr *despiciens;* quod ridicule defendit, in textum receptum, IGronovius, quasi radios in terram missos a sole adspexerit. *respiciens* inde a Puteolano omnes. Rhenanus coniiciebat *aspiciens.* at *respicere* pro adspicere etiam 14 8. pro *deinde* G *idem.* Ern.

56 ereptores. et commotus his Avitus, patienda meliorum imperia: id dis quos implorarent placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent quid adimerent, neque alios iudices quam se ipsos paterentur. haec in publicum Ampsivariis respondit, ipsi Boiocalo ob memoriam amicitiae daturum agros. quod ille ut proditionis pretium aspernatus, addidit "deesse nobis terra in qua vivamus; in qua moriamur, non potest." atque ita infensis utrinque animis discessum. illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus scripto ad Curtilium Manciam superioris exercitus legatum, ut Rhenum transgressus arma a tergo ostenderet, ipse legiones in agrum Tencterum induxit, excidium minitans, ni causam suam dissociarent. igitur absistentibus his pari metu exterriti Bructeri. et ceteris quoque aliena pericula defendentibus sola Ampsivario-

1. *et commotus*] turbata et trunca forsitan. lego tamen *nec commotus — imperia ait. dis quos etc.* Lips. *habitus* M[a]. mox G et duo alii apud Broterium, *qui darent, qui adimerent*, quod sequentibus bene convenit. Ern.

4. *se ipsos*] nec male deleveris τὸ *se*, ut τὸ *ipsos* referatur ad *deos*. 15 24: *quoniam dii, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis non sine ignominia Romana tradidissent.* Horatius Od. 3 1 5: *regum timendorum in proprios greges, reges in ipsos imperium est Iovis.* Gron.

7. *deesse nobis terra*] sic primus edidit Rhenanus de coniectura; totidemque verbis est in A. ed pr corrupte *decere nobis terram vivam;* Puteolanus *deesse nobis terra viva*, quod secutus est Beroaldus. *terram vivam* etiam BGM[a], unde IGronovius faciebat *terra in vitam.* Pichena coniicit *terra vivis.* utrumque bonum: illud melius et elegantius. sic *habere in sumtum.* illud autem est corrumpere, non corrigere, quod NHeinsius (ep. ad Graev. t. 4 Coll. Burm. p. 498) vult, atque etiam est in margine ed Gryphii adscriptum, *terra potest*: quasi non melius e seq intelligatur. vide hoc genus loquendi copiose illustratum a Gronovio Obs. 4 2 p. 26. adde ad 12 64. Ern.

10. *Curtilium Manciam*] Phlegon de admir. 27: *Curtilius Mancias legatus in Germania exercitum duxit QVolusio et PScipione coss.* Lips. G *ab Avito scriptum ad C. M.* Ern.

13. *ni:* M[a]: vulgo *nisi.*

14. *exterriti Bructeri*] M[a] lectio et ed pr. ceterae *exterritis Bructeris.* mox *quoque* abest a B. Ern.

15. *deserentibus*] BGM[a] et ed pr *defendentibus;* quod interpretatur IGronovius *a se arcentibus*, vultque servari, cum ipse interea vulgatum teneat. ac nisi *aliena pericula defendere* e consuetudine latine loquentium esset potius pericula ab aliis propulsare quam communionem alieni periculi vitare, eam lectionem propter librorum auctoritatem reciperem: nunc vulgatam retineo et ipse, dum melius quid reperiatur; quum interea fatear me nescire an ducta sit e libro scripto. eam primus induxit Rhenanus, corrigens lectionem superiorum edd, in quibus erat *deferentibus* (nam sic est in ed Puteolani Beroaldi Alciati, non *deserentibus*, ut IGronovius e Beroaldina laudat), sive

rum gens retro ad Usipios et Tubantes concessit. quorum terris exacti cum Chattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod iuventutis erat, caeduntur; imbellis aetas in praedam divisa est.

57 Eadem aestate inter Hermunduros Chattosque certatum magno praelio, dum flumen gignendo sale fecundum et conterminum vi trahunt, super libidinem cuncta armis agendi religione insita, eos maxime locos propinquare caelo, precesque mortalium a deis nusquam propius audiri. inde indulgentia numinum illo in amne illisque silvis salem provenire, non ut alias apud gentes eluvie maris arescente unda, sed super ardentem arborum struem fusa ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis, concretum. sed bellum Hermunduris prosperum, Chattis exitio fuit, quia victores

vitium operarum in ed Puteolani fuit, quod sequerentur ceteri, sive ita ille e ms edidit, quod credo. etiam infra 14 33 confunduntur *deferentibus* et *defendentibus*. id si est, tanto magis libet suspicari Tacitum dedisse *defugientibus*. ac fortasse in mente habuit locum Caesaris B. G. 6 13: *iis omnes decedunt* (pro quo noster *absistere*), *aditum eorum sermonemque defugiunt*. notio *deserendi* est iam in *sola*; quod est *deserta*. Ern.

5. *catthosque* M^{a}, et infra *catthis*.

6. *flumen gign. sale f.*] non abhorret certe a fide, ut hoc flumen Sala fuerit, argumento vel nominis ipso. flumen nobile, mihi carum, domicilii olim caussa, et Andreae Ellingeri, medici primarii, cuius fides et doctrina magna mihi, dum vivam. Lips. mox *libidinem* est a Rhenano. superiores omnes *libidine*. illud tamen verum est. mox G *vi*, *armis*. Ern.

10. *salem*] IGronovius notat e M^{a} *item*; et plane sic est in G et ed pr. *salem* ceteri omnes. mox BGM^{a} *arentem*. male. Ern.

11. *arescente unda, sed*] Muretus *arescente, sed unda*. at ipsa de re Plinius 31 39: *Galliae Germaniaeque ardentibus lignis aquam salsam infundunt*. Varro R. R. I 7: *in Gallia Transalpina intus ad Rhenum, cum exercitum ducerem, aliquot regiones accessi, ubi salem nec fossicium nec maritimum haberent, sed ex quibusdam lignis combustis carbonibus salsis pro eo uterentur*. ubi lego *intus Rhenum*, particula addititia reiecta. Lips. Isidorus Orig. 16 2: *nam aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis litoribus vel scopulis derelicta et sole decocta*. Gron. Muretum sequitur Broterius. Ern.

12. *ex* GM^{a} et edd omnes ante Rhenanum, qui delevit. Pichena restituit. idem M^{a} *alimentis*, vitiose. initia hic et materia, ex qua sal fiat, non alimenta memorantur. *concreta* scripti et editi olim omnes. *concretum* est e correctione Lipsii, quam ille tamen non recepit in textum, sed Pichena et seq. Ern.

14. *Cattis exitio fuit*] non dissimulo alucinationem et παρόραμα viri docti nostratis, qui ab hac pugna initia derivat Batavae genti. censet enim victos pulsosque eo proelio Cattos devenisse maritimos locos, ubi nunc Batavia est, et originem dedisse inter Belgas nobilissimae genti. caecitatem! Batavi noti celebresque diu ante hanc aevo Neronis pugnam; et Cattorum migratio, de qua Tacitus de Germ. 29, non dubie antiquior. *Batavi*, inquit, *non multum ex ripa, sed in-*

diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur. et minae quidem hostiles in ipsos vertebant. sed civitas Vibonum socia nobis malo improviso afflicta est. nam ignes terra editi villas arva vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditae nuper coloniae moenia. neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non si fluvialibus aquis aut quo alio humore, donec inopia remedii et ira cladis agrestes quidam

sulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, et seditione domestica in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Lips. sic omnes edd inde a Puteolano ad Pichenam, qui e M[a] dedit *exitiosius fuit.* B et ed pr *exitiosum.* melius est *exitio fuit.* praesertim, cum Tacitus variare soleat formam orationis. Ern.

2. *cum ita victa*] placet Danesii coniectura, *cuncta viva.* Lips. BM[a] et edd omnes *cuncta victa*, idque defendit Freinshemius ad Flor. 4 2 et ad h. l. Faernus quoque coniecit *viva.* at IFGronovio neutrum placet, sed *victi:* cuncta quae victus antea possedit. Ern.

3. *vertebant*] sic est in M[a] et ed pr, ut Rhenanus coniecerat; idque ut Taciti stilo convenientius rescripsi cum IGronovio. vulgo *vertebantur.* Ern. *vertebantur* in M[a] invenit Furia.

De hoc igne nimia mira. Pighius amicus noster censebat *Huionum* scribendum, quoniam in agro cognomine hodie lapis multus sub terra fossilis, idoneus concipere ignem. sed ego ambigo ne ea gens in Germania ipsa alibi fuerit, non in Belgica; et quidam libri *Vibonum.* Lips. *Vibonum* ABGM[a]. nempe saepe in libris scriptis *vi* et *in* permutantur, centies in ed pr Taciti, ut iam supra notavi. nullum igitur hinc argumentum pro corruptela vulgatae lectionis. ed pr *Iubionum*, Puteolanus *Iuhonum* et sic ceteri. NHeinsius coniiciebat *Ubiorum*, quod etiam Altingio (Not. G. inf. P. 1. p. 83) et Cellario probatur. Ryckius *Aeduorum*, intelligitque incendium Lugdunense, de quo etiam 16 13; quod nescio an quisquam probaturus sit. Cluverus (G. A. 3 8) in ducatus Bergensis austrina parte civitatem Iuhonum ponit. Graevius (ep. ad Heins. t. 4 Coll. B. p. 673) non urbem, sed gentem, rem publicam intelligit. Ern.

5. *corripiebant*] ed pr *arripiebant*, quod rectum est, et fortasse illi praeferendum. etiam 14 8 *arripere servos* pro corripere; et sic saepe Livius. v. Drak. ad 3 13. Ern.

8. *humore niterentur*] aiunt corruptum hoc verbi *niterentur;* aut potius M[a] exemplo delendum. dissentio, et promptum est *niterentur exstinguere* ordinari. Lips. ego vero non dubitavi delere verbum, quod etiam a B et ab ed pr abest, et in quo ceteri mss ita variant, ut planum sit id verbum e margine et a glossa natum esse. nam A habet *perfunderentur*, O *uterentur.* omitti vult etiam Cort. ad Sall. B. C. 3 p. 22, ubi similia exempla. IGronovius vocat donum Beroaldi. immo Puteolani, sive codicis quem ille habuit. nam est et in G. verum deleto hoc, consequens erat ut etiam deleretur alterum *si;* ut vidit Pichena, frustra repugnante IGronovio. atque credo hoc ipsum *si*, frustra a librariis repetitum, occasionem dedisse inserendi verbi ad quod referretur. decepit librarios inscitia consuetudinis Cornelianae, substantiva periphrastice exprimendi. sufficiebat *non imbribus.* ei periphrasi deinde adiungit substantiva nuda. sic paullo ante c. 56: *quod iuventutis erat: imbellis aetas.* secutus nos est Broterius. Ern.

agrestes] ed pr *agrestis;* mox

eminus saxa iacere, dein residentibus flammis propius suggressi ictu fustium aliisque verberibus ut feras absterrebant. postremo tegmina corpori derepta iniciunt, quanto magis profana et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

58 Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quae super octingentos et quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco deminutam prodigii loco habitum est, donec in novos fetus revivesceret.

LIBER QUARTUS DECIMUS.

Breviarium. Nero matrem suam fastidit, denique interficit. excusat id factum apud senatum, et is non ignoscit solum sed laudat. inde ad deterrima quaeque prorupit, currus agitavit, in scena cantavit. quinquennale ludicrum Romae institutum, vario sermone vulgi. Rubellius Plautus amovetur. at Corbulo in Armenia strenue rem gerit: Tigranocerta capit, Tigranem regem iis imponit. contra in Britannia clades accepta, cum Suetonius Paulinus Monam insulam intrasset. et tota pene provincia amissa; quam tamen mira constantia et unius praelii successu Suetonius idem retinuit. praefectus urbis domi suae interfectus. supplicium de familia sumptum. lex maiestatis revocata. Burrus obiit. Seneca a pessimis in invidiam vocatur, ideoque commeatum a principe petit, nec accipit. Tigellinus unus omnia potest: is Plautum et Sullam

resistentibus flammis, ut in GM^{a}. ceterae omnes *residentibus*; quod verum. paullo post correxi *derepta* pro *direpta*, ut Ryckius ex A. Ern.

4. *usu polluta*] adde vocem e prisca editione, *usu viliori polluta*. vestes vult sanguinis aut seminis notis sordentes. Lips. intelligit ed Puteolani, quam sequuntur Rivius Beroaldus Alciatus, estque et in G. at ed pr, AB, omnesque a Rhenano edd eo verbo carent. recte. quorsum enim addatur? Ern.

5. *Ruminalem arborem*] de ficu Ruminali et Navia digna lectu Scaliger in Festum, illustrissimum ingenium nostri aevi. Lips. adde Salmas. ad Solin. p. 800. Ern.

6. dccc *et* xl] damno numerum. nam hic annus u. c. 811. Romulus autem Remusque 18 dumtaxat annos nati, cum facta Roma est. non ergo plures ab infantia eorum ad hunc diem annis triginta. facilis putatio ex Dionysio Livio et aliis. ita ergo hic emendem, et *octingentos et triginta* scribam, ne Tacitus manifesta sit in culpa. Lips. *quae septingentos et quadraginta* M^{a}.

9. *reviresceret*] ita e M^{a} [qui *revivesceret*] Pichena edidit; cui consentit G. *reviviseeret* superiores omnes. sed ante idem liber G non habet *habitum est*. Ern.

interfici curat. Nero Octaviam dimittit, Poppaeae iungitur. seditionem super ea re populus movet; quae causa maturandi Octaviae exitii. ea interfecta in Pandateria insula.

Gesta haec annis circiter quattuor, CVipstano CFonteio Capitone, imperatore Nerone quartum Cosso Cornelio Lentulo, CCaesonio Paeto CPetronio Turpiliano, PMario Celso LAsinio Gallo consulibus. Lips.

Gaio Vipstano, Fonteio consulibus diu meditatum scelus non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalita audacia, et flagrantior in dies amore Poppaeae, quae sibi matrimonium et discidium Octaviae incolumi Agrippina haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusaret principem et pupillum vocaret, qui iussis alienis obnoxius non modo imperii sed libertatis etiam indigeret. cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere et triumphales avos, an fecunditatem et verum animum? timeri ne uxor saltem iniurias patrum, iram populi adversus superbiam avaritiamque matris aperiat. quodsi nurum Agrippina non-

1. *Vipsanio*] vulgati *Vipsano*. viri docti Vipstanum eum nominant. vide Fulvii nummos, in Apronia gente. Lips. quum alteri consulum nullum praenomen addatur, id autem fuerit non aliud quam quod praescribebat collega, suspicor Tacitum scripsisse *Caiis*. de gente *Vipstana* vide Ruperti et Reinesii alternas Ep. 48 et 53. Gron. *Vipstano* verum esse clarum est ex inscriptionibus ab Ursino Sponio et Grutero editis, quas vide apud Ryckium et IGronovium ad h. l; unde sic cum illis ipsis edi curavimus. edd veteres omnes [cum BM^a] *Vipsano:* recentiores ut Lipsii, IFGronovii, *Vipsanio*. Ern.

3. intelligi potest *flagrantior*. melius tamen *flagrantiore;* quod Tacitum dedisse credo. nam *et* coniungit haec cum *audacia coalita*, non cum nomine Neronis. de vi verbi *coalescere* supra dictum. Ern.

4. *dissidium*] ut saepe supra, *discidium*. Gron. sic ABGM^a, ed pr, Ryckii, Gronovii filii. *dissidium* Puteolanus cum seqq. Ern.

5. *incusaret — vocaret*] sic BGM^a, ed pr, veteres omnes; idque verum. at recentiores, Lipsius et seqq, infinitivos dedere, nescio an e libris. Ern.

8. *triumphales avos*] unum tantum, Poppaeum Sabinum. Lips. parentes, liberos, filios et similia in plurali dici, etiam cum de uno sermo est, hodie notissimum. Ern.

9. distinguo, *verum animum? timeri ne uxor*. nam quod Erricus Memmius legebat, *uterum annuum*, acutius quam verius censeo. Lips. sic emendabat etiam Faernus, placebatque Ursino Freinshemio et aliis. sed *verum animum* probo, h. e. verum amorem. nam opponitur mox *infesta Neroni uxor. verus animus* est etiam H. I 15, unde iam laudavit Ryckius. Heinsius (ap. Graev. t. 4. Coll. B. p. 672) corrigit *a. f. et v. a. timeri? neve uxor* etc. quod mire placet Graevio, hoc sensu: neve, si uxor eius sim, si non alia, at iniurias, quibus a patribus afficitur, et odium populi in Agrippinam aperiam. Ern.

nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis coniugio. ituram quoquo terrarum, ubi audiret potius contumelias imperatoris quam viseret, periculis eius immixta. haec atque talia lacrimis et arte adulterae penetrantia nemo prohibebat, cupientibus cunctis infringi potentiam matris, et credente nullo usque ad caedem eius duratura filii odia.

2 tradit Cluvius Agrippinam ardore retinendae potentiae eo usque provectam ut medio diei, cum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret se saepius temulento comptam et incesto paratam. iamque lasciva oscula et praenuntias flagitii blanditias adnotantibus proximis, Senecam contra muliebres illecebras subsidium a femina petivisse, immissamque Acten libertam, quae simul suo periculo et infamia Neronis anxia deferret pervulgatum esse incestum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium. Fabius Rusticus non Agrippinae sed Neroni cupitum id memorat, eiusdemque libertae astu disiectum. sed quae Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere, et famà huc inclinat, seu concepit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior novae libidinis meditatio in ea visa est quae puellaribus annis stuprum cum Lepido spe

1. *posset, reddatur*] Acidalius vel *possit* vel *redderetur* legendum censet. probo posterius propter sequentia. Ern. *redditur* M[a].

5. *matris potentiam* vulgo.

7. *ardore ret. A. p.*] sic scripti et editi praeter C, qui habet *Agripp. a. r. p.* quod melius recte iudicat Broterius. nam vulgata structura durior est. Ern.

8. *medio diei*] Romani ergo epulabantur die medio? non vulgo quidem; non item viri serii, sobrii, sicci. sed describit Tacitus Neronis convivium adolescentis madidi, vere tempestivum. de quo, itemque de intempestivo, vide utiliter notata in Excursu *A*. Lips. mox edd ante Rhenanum male *lascivia*. copula, quam e M[a] addidit Pichena, est etiam in ed pr. sed iidem libri et AG *flagitiis*, ut et ceterae edd ante Rhenanum. post *proximis* colon posui, ut est in edd ante Rhenanum. Ern.

19. *concepit*] sic edidi e M[a] et ed pr. nam mox etiam *visa est*. atque sic etiam placebat I Gronovio. vulgo *conceperit*. Ern.

21. *Lepido*] qui Lepidus antea maritus Drusillae, convictus postea coniurationis in Caium (Suet. Cal. 24, Dio 59 11 et 22) itemque stupri in Agrippinam et Livillam. Rutilius in Itin. de Lepidis v. 293. *haud procul hinc petitur signatus ab Hercule portus: vergentem sequitur mollior aura diem. inter castrorum vestigia sermo retexit Sardoam Lepido praecipitante fugam. litore namque Cosae cognatos depulit hostes virtutem Catuli Roma secuta ducis. ille tamen Lepidus peior, civilibus armis qui gessit sociis impia bella tribus. insidias paci moliri tertius ausus, tristibus excepit congrua fata reis. quartus Caesareo dum vult irrepere regno, incesti poenam solvit adul-*

dominationis admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nu-
3 ptiis. igitur Nero vitare secretos eius congressus, abscedentem in hortos aut Tusculanum vel Antiatem in agrum laudare quod otium lacesseret. postremo, ubicunque haberetur, praegravem ratus, interficere constituit, hactenus consultans, veneno an ferro vel qua alia vi. placuitque primo venenum. sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat tali iam Britannici exitio; et ministros tentare arduum videbatur mulieris usu scelerum adversus insidias intentae; atque ipsa praesumendo remedia munierat corpus. ferrum et caedes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et ne quis illi tanto facinori delectus iussa sperneret, metuebat. obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum praefectus et pueritiae Neronis educator ac mutuis odiis Agrippinae invisus. ergo navem posse componi docet, cuius pars ipso in mari per artem soluta effunderet ignaram. nihil tam capax fortuitorum quam mare; et si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum ut sceleri assignet quod venti et fluctus deliquerint? additurum principem defunctae
4 templum et aras et cetera ostentandae pietati. placuit sol-

terii. primum mali fati Lepidum intellegit, qui cum QCatulo dissensit post obitum Sullae et in Sardinia periit. alterum, qui triumvir. tertium, qui conspiravit in Augustum, illius filium. quartum, de quo hic. sed cur poeta ait incestum eius adulterium cum Agrippina et Livia? ideo quia maritus Drusillae Lepidus, et cum Agrippina etiam sanguine iunctus. credo enim hunc Lepidum natum ex Aemilio Paullo et Iulia nepte Augusti. at Iulia soror Agrippinae, quae mater Caii et sororum. hinc clarum cur Caius successorem illum imperii destinaverit, et quinquennio maturius quam per leges magistratum capere voluerit; quod Dio tradidit 59 22. erat enim sanguinis gentisque Augustae, pari cum Caligula gradu. praeter rem haec dixi, ad Suetonii historiaeque lucem. Lips. *dominitationis* M^a.

5. *lacesseret* i. e. capesseret, uti inciperet. Ern.

6. *praegrave* BM^a.

13. *illo* M^a.

14. *metuebat*] Acidalius malebat *metuebant* aut *metuebatur*, vel ante etiam *non reperiebat*. sed non necesse est ut Tacitum eodem modo omnia enunciasse putemus. mox AM^a et ed pr *classi*. ceterae edd *classis*. utroque modo loquitur Tacitus. Ern.

16. *docet*] Suetonius Ner. 34 ipsum Neronem commentum esse tradit. Dio 61 12 et 13 etiam occasionem inventi tradit. paullo post BGHMO *pietati*; quod etiam habet Puteolanus et veteres omnes praeter pr. recentiores *pietatis* praeter IGronovium, quod et in mss reperit Broterius. *pietati* exquisitius est. Ern.

lertia, tempore etiam iuta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. illuc matrem elicit, ferendas parentium iracundias et placandum animum dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. venientem dehinc obvius in littora (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos. id villae nomen est quae promon-

1. *iuta*] ita libri mss. Lips. sic et G et ed pr, quamquam inversa prima syllaba, ut alias. adde ad 3 35. ceteri ante Lipsium *adiuta*, et sic laudat Victorius ad Cic. ep. ad Div. 2 12. Ern.

Quinq. festos dies] Suetonius 34 solemnia Quinquatruum vocat. Horatius item Quinquatrus festas. caussa, quia ii dies Minervae, laeti pueris virisque. de pueris Horatius Ep. 2 2 197: *puer et festis quinquatribus olim, exiguo gratoque fruaris tempore raptim.* et Symmachus 5 85: *nempe Minervae tibi sollenne de scholis notum est, ut fere memores sumus etiam procedente aetate puerilium feriarum. ad eum diem convivium tibi paramus.* feriae ergo pueris: at viris etiam ludi et spectacula gladiatorum. Ovidius de quinque his diebus Fast. 3 811: *sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro. caussa, quod est illa nata Minerva die. altera tresque super rasa celebrantur arena: ensibus exsertis bellica laeta dea est.* hinc disce secundum Quinquatruum diem natalem eiusce poetae fuisse. Trist. 4 11: *Lucifer amborum natalibus adfuit idem: una celebrata est per duo liba dies. haec est armiferae de festis quinque Minervae, quae fieri pugna prima cruenta solet.* natus ergo sexto post Martias Idus. sed et moris ut ii dies iucunde hilariterque traducerentur. Augustus ad Tiberium apud Suet. Aug. 71: *nos, mi Tiberi, Quinquatrus satis iucunde egimus. lusimus enim per omnes dies, forumque alcatorium calfecimus.* Lips. *quinquatrium* M[a].

3 *parentum* vulgo.

4. *acciperetque*] assentior Pichenae *deciperetque* scribenti; nisi placet *alliceretque*. Lips. edd veteres omnes praeter pr [cum BM[a]] *acc. Agrippinam - venientem.* lectio quae inde a Berneggero editur, est e correctione Freinshemii, quam ille cum seqq editoribus recepit, eademque placebat Acidalio. ea confirmatur ed pr, in qua est *Agrippina*, sed interpunctio post *venientem*, ut fortasse casu irrepserit nominativus. de interpunctione Freinshemii non dubitem. de cetera lectione, Nerius (in Analect. 1 10) defendit vulgatam, et interpretatur *deciperet*, ut Pichena corrigebat; usus auctore Nonio, qui 4 15 locum e Lucilio profert: *sic veteratorem illum vetulum lupum Annibalem acceptum*, ubi *accipere* interpretatur *decipere*. sed ut in illo loco sic possis intelligere, *accipere* per se et in Taciti contextu id significare non credo. *rumorem accipere* nil aliud significare potest quam *audire*. *deciperet* vel *alliceretque* legendum puto propter sequentia. Ern.

6. *excaepit* M[a].

7. *Baulos*] antea Hortensii villa, tunc in principum bonis. de ea non ineleganter Symmachus eius possessor Ep. 1 1: *huc deus Alcides stabulanda armenta coegit, eruta Geryonis de Lare tergemini. inde recens aetas corrupta Boaulia Baulos nuncupat, occulto nominis indicio. ab divo ad proceres dominos fortuna cucurrit, fama loci obscuros ne pateretur heros. hanc celebravit opum felix Hortensius aulam, contra Arpinatem qui stetit eloquio.* fuit etiam Antoniae Drusi, uti e Plinio disces 9 55 (81). Lips. paullo post in ed pr, ut in BM[a], *matri*; unde colligit IGronovius id

torium Misenum inter et Baianum lacum flexo mari alluitur. stabat inter alias navis ornatior, tanquam id quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi et classiariorum remigio vehi. ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. satis constitit exstitisse proditorem, et Agrippinam auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellae Baias pervectam. ibi blandimentum sublevavit metum: comiter excepta superque ipsum collocata. nam pluribus sermonibus, modo familiaritate iuvenili Nero et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, artius oculis et pectori haerens, sive explenda simulatione, seu periturae matris supremus

5 aspectus quamvis ferum animum retinebat. noctem sideribus illustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, dii praebuere. nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus, ex quis Crepereius Gallus haud procul gubernaculis astabat,

quoque honoris matri daretur; quod non displicet. etiam in G littera *s* erasa est. Ern.

1. *allavitur* M^a.

5. *proditionem* B.

7. priscis libris abest vox *sellae*. atque ita sane locutus 11 33: *in eodem gestamine sedem poscit sumitque.* de gestatoria sella in Electis I 19. libri iidem *Baulos*, non *Baias*. male, ex Suet. 34. nam Dio haec parum clare 61 13, et olim mihi imposuit. Lips. *sellae* omnes editi, et ABM^a. *Baulos* iidem mss, G et ed pr; quod recte repudiant viri docti. nam a Baulis sella pervecta est Baias. Ern.

blandimentum — collocata] suspicabar *blandimenta sublevarunt metum comiter exceptae superque ipsum collocatae.* Gron.

8. *superque ipsum*] ergo is locus in convivio honestior, quotiens duo accumberent. idque recte, dissentiant licet, scio monuisse olim. non refellit me alter Taciti locus 3 14: *in convivio Germanici cum super eum Piso discumberet, infectos cibos manibus eius arguentes.* scito enim tres discubuisse, mediumque inter eos Germanicum. Lips.

10. *adductus* i. e. severus, compositus, gravis. in Historiis 3 7 super hac voce. Lips.

11. *artius oculis et pectori haerens*] sic accipio. cum surrexisset Agrippina et abitum pararet, prosequutus est eam ac deduxit comes ad littus; in ipso autem digressu oculos et ubera eius dissuaviatus est ultra modum verae affectionis. Suetonius *atque in digressu papillas quoque exosculatus.* Gron. recte haec. ceterum frustra tentant statim viri docti *explendae simulationi:* nam etiam ablativos hoc sensu recte et exquisite dici supra demonstratum est. v. ad 3 19. Ern.

17. *quis*] sic AM^a et ed pr, quod cum Ryckio et IGronovio secutus sum. ceterae edd *quibus*. *Acerronia* ed pr, et sic nomen hoc in optimis libris Suet. Tib. 73 et inscriptionibus antiquis scribitur. (ap. Murat. p. 1621. vulgo *Acceronia*.) mox ed pr, ut ABG, *recuperatam*. Heinsius autem volebat legi *matri*. Ern.

Acerronia super pedes cubitantis reclinis paenitentiam filii et reciperatam matris gratiam per gaudium memorabat, cum dato signo ruere tectum loci multo plumbo grave; pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus, ac forte validioribus quam ut oneri cederent, protectae sunt. nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quod plerique ignari

3. *tectum loci*] est *camara* Suetonii 34, lacunar diaetae in puppi. *locus* de eo ubi quis deversatur, deversorio, hospitio. v. Graev. ad Cic. ep. ad Div. 16 21. mox *est* AM[a], edd pr, Puteolani, veteres omnes, IGronovii. Pichena factum coniiciebat ex *at*. *pressus* autem est pro oppressus, ut H. 4 2. Ern. *est* non habet B.

6. *quamvis oneri*] video esse qui legant *quam ut oneri*, haud ab re. at mihi etiam vox *parietibus* non firma; et quid si *arietibus?* sane in Caesare 4 17, ubi pontem in Rheno struit, *sublicae obliquae pro ariete adiguntur*. et videntur fabri metaphora sic appellasse ligna sustentantia et modice inclinata instar arietis subsilientis aut caprae; unde et *capreoli* vulgo. Lips. recte haesit Lipsius in *tecti parietibus*, qui intelligi non possunt, quicquid IGronovius obloquitur, etiamsi non planum tectum sumas, sed arcuatum fingas; eratque docendum ab ullo uspiam tabulas lacunaris vel camarae parietes dici. at etiam inepte tectum concavum fecissent, et contra consilium. nam quod dicit parietibus niti undiquaque tectum, id falsum est primo in lacunari, quod suspenditur potius; deinde si nititur parietibus, cubiculi illi vel diaetae sunt, non tecti. quod dicit partem tantum tecti delapsam, fingit, non docet. nam dicitur *ruisse tectum*, non *pars tecti;* et machinamentum haud dubie fuit per quod suspensum arte tectum repente delaberetur; moles plumbi addita non ut rueret tectum, sed ut magna vi rueret elideretque subiectos. si porro pars tecti non delabitur, atque ita in vacuo Agrippina, non potest dici *protecta* esse; quod verbum clare docet aliquid obstitisse, quare tectum, quamvis magna mole ruens, tamen ipsam cum Acerronia non opprimeret. tum velim scire quomodo pars tecti non delapsa *eminentes parietes* dici possit. his et aliis moveor ut lectionem A *lecti parietibus* certissimam putem, et cum Ryckio in textum inferre non dubitaverim, cum eandem ed pr exhibeat; unde apparet eam etiam in alio bono et antiquo codice fuisse. [est in B et, id quod e Furiae silentio colligas, in M[a].] Broterius etiam in Vaticanis duobus et R reperit. corruptio orta est e vicinia verbi *tectum*. quia parietes lecti erant eminentiores, h. e. qui extarent altius, ut arcerent quae illaberentur, et validiores, ut onere ruentis tecti non confringerentur, illaesa in lecto mansit Agrippina cum Acerronia. memini me audire ac legere sic infantes in cunis vivos et salvos collapsis tectis mansisse. tum tota forma orationis docet legendum esse *quam ut*. sic 13 22: *validiore apud libidines principis Paride quam ut poena afficeretur;* idque cum Pichena, aliisque recepi. BM[a] et edd veteres omnes *quamvis*, usque ad Pichenam. sic placebat etiam Groslotio, Acidalio. Ern. *honeri* M[a]. in Budensi *ac* ante *forte* omissum est.

7. *sequebatur* i. e. procedebat, succedebat. mox *etiam*, quod e M[a] addit Pichena, est etiam in G et ed pr omnibusque veteribus. casu excidisse puto. Ern. deest B.

etiam conscios impediebant. visum dehinc remigibus unum in latus inclinare atque ita navem submergere. sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii contra nitentes dedere facultatem lenioris in mare iactus. verum Acerronia imprudens, dum se Agrippinam esse utque subveniretur matri principis clamitat, contis et remis et quae fors obtulerat, navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eoque minus agnita, unum tamen vulnus humero excepit. nando, deinde occursu lenunculorum Lucrinum in lacum

6 vecta, villae suae infertur. illic reputans ideo se fallacibus

1. *visum*] imo *iussum*, ut libri aliquot, a navarchis et fraudis auctoribus vel actoribus. sane remiges id a se non excogitarunt; et additur nec iussos omnes statim consensisse. Lips. non possum hic sequi Lipsium. si *iussum* fuisset, facilis consensus: quod alii non consentiunt, alii contra nituntur, planum facit consilium id paucorum fuisse, ut bene monuit iam Freinshemius. quare cum *visum* libris firmetur, ABGM[a], edd pr, Rhenani et seqq, id secutus sum cum Ryckio et IGronovio. *iussum* edidere Puteolanus Rivius Beroaldus Alciatus Pichena IFGronovius. Ern.

unum in latus] Heinsius (Misc. Obs. t. 9. p. 385) notat in A non esse *unum*. contra G addit ab initio *ratem*. vereor ne hic aliquid corruptelae sit. post idem in margine *demere* pro *dedere*. [M[a] *dere*, in margine *c*[s] *d'mere*.] an fuit *ademere facultatem celerioris in mare iactus?* certe *iactus* est remigum, non Agrippinae. mox Pichena in M[a] ait esse *imprudentia*; idque plane sic est in ed pr et in B. credo natum e terminatione vocis praecedentis: non enim *εὔφωνον*. eadem ed et G non habent copulam *et* ante *ut*. BM[a] autem *utque*, quod multo mollius; unde recepi. *fors* iidem libri. ceterae edd ante Pichenam male *sors*, ut G. *fors offert* aliquoties Terentius. *quae fors obtulit arma* etiam Virgilius, ni fallor. v. Gronov. ad Liv. 1 9. G *quaeque sors*. Ern.

9. *lenunculorum*] haec est vera lectio, quae extat BGM[a], edd pr ceterisque ante Rhenanum, qui induxit *lembunculorum*; quod libros obtinuit usque ad Ryckium. etiam apud alios in hac voce turbatum, ut apud Gell. 10 25, ubi ms Schefferi *remunculus* (v. de Mil. nav. 2 2), ut etiam h. l. habet A. quod non displicet Ryckio; qui tamen temere e Scheffero id manuscriptis apud Gellium tribuit. v. Gronov. ad Gell. l. c. item ap. Caes. B. C. 2 43, ubi ms Ciacconianus *lembunculi*. apud Valer. M. 1 5 ext. 1 ubi v. Perizonium et Torrentium apud Sallust. fr. Hist. 2, ubi etiam Cortius edidit *renunculo*. Ern.

10. *vecta — infertur*] sic e M[a] bene dedit Pichena. consentit ed pr. ceterae inde a Puteolano *vectam inferunt*, ut est in BG. Ern.

illic reputans] coacervatio rerum Agrippinae factum cogitanti oblatarum impeditiorem orationem facit. ut nunc editur, inde ab Rhenano, antecedens est ab *illic* ad *intelligerentur*, consequens a *misit*. sed BGM[a], ed pr, Puteolanus cum sequacibus, *misitque*. unde suspicabatur IGronovius totum illud superius coniungendum esse cum *infertur*. sane etiam Puteolanus initium novae sententiae facit *misitque:* sed in istis primis edd interpunctioni non multum tribuendum, ut sciunt qui eas tractarunt; et *illic reputans* etc formam habet novae sententiae. verumtamen si *τὸ que* genuinum est, aliter esse non potest. sed profecto durum. nam secundum latini-

litteris accitam et honore praecipuo habitam, quodque littus iuxta, non ventis acta, non saxis impulsa navis summa sui parte veluti terrestre machinamentum concidisset; observans etiam Acerroniae necem, simul suum vulnus aspiciens; solum insidiarum remedium esse, si non intelligerentur, misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio benignitate deum et fortuna eius evasisse gravem casum; orare ut quamvis periculo matris exterritus visendi curam differret; sibi ad praesens quiete opus. atque interim, securitate simulata, medicamina vulneri et fomenta corpori adhibet; testamentum Acerroniae requiri bonaque obsignari iubet, id tantum non per simulationem.
7 at Neroni nuntios patrati facinoris opperienti affertur evasisse ictu levi sauciam, et hactenus adito discrimine ne auctor dubitaretur. tum pavore exanimis, et iam iamque affore obtestans vindictae properam, sive servitia armaret vel militem accenderet, sive ad senatum et populum pervaderet, naufragium et vulnus et interfectos amicos obiciendo, quod contra subsidium sibi? nisi quid Burrus et Seneca expedirent; quos statim acciverat, incertum an et

tatem bonam deberet esse *illata reputavit* etc. ceterum et hoc, et quod vulgatur, melius est quam cum Ryckio ex A post *remedium esse* inserere *putavit*; quod recte improbat etiam IGronovius. frigidum sane est *reputans putavit*; et pendet illa propositio ab *reputans*, quomodocunque de ceteris statuatur. Ern.

11. *non* abest ab R et ed pr. G *id tamen per sim.* turbare solent librarii in hac formula. v. Drak. ad Liv. 4 2. hoc loco accipiunt pro tantummodo non: id unum non per simulationem fecit. sed quae hic simulatio et causa simulandi esse potuerit, non intelligo, ut id addi necesse fuerit. mox ante Rhenanum edd omnes *addito*. male. Ern.

13. *discrimine auctor dubitaret* Ma.

18. *subsidium*] Romana editio *suffragium*. nec damno. sane suffragari adiuvare et opem ferre est, ut refragari obsistere. inde et refragium, quod Graecis ἐναντιότης. Hegesippus 5 27: *gubernator obliquat velorum sinus, et sine refragio scinditur fretum.* eaque voce et alii usi. Lips. *subsidium* omnes inde a Puteolano. in ed pr *suffragium*. inde Groslotius corrigebat *suffugium*. quod probabile fit e loco Sen. de Ira 1 11, ubi non unus liber habet *suffragia* pro *suffugia*, quamquam illud ibi probant Gruterus et Lipsius, male, ut opinor; deinde Ovidii Nuc. 119, ubi *suffragium* pro *suffugium* etiam contra metrum irrepserat, eiectum iam ab Erasmo aliisque editoribus. unde apparet valde pronos librarios in hanc confusionem fuisse. sed acquiesco in vulgata, quia nihil simile e mss notatum video, ut in *subsidium* consentire videantur. Ern.

19. *expergiscerentur*] BG habent *expurgent*, sed ille erasa priori scriptura. Ma *expergens*, A *expromerent*; quod recepit Ryckius. ed pr *expertes*. vulgatum est a Puteolano, non Beroaldo; in quem frustra invehitur IGronovius, ipse mire in h. l. inconstans, modo *expurgent*, modo *expurgetis*, modo *expergetis*

ante ignaros. igitur longum utriusque silentium, ne irriti dissuaderent, an eo descensum credebant ut, nisi praeveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. post Seneca, hactenus promptior, respicere Burrum, ac si scitaretur an militi imperanda caedes esset. ille praetorianos toti Caesarum domui obstrictos memoresque Germanici nihil adversus progeniem eius atrox ausuros respondit: perpetraret Anicetus promissa. qui nihil cunctatus poscit summam sceleris. ad eam vocem Nero illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti muneris libertum profitetur: iret propere, duceretque promptissimos ad iussa. ipse audito venisse missu Agrippinae nuntium Agerinum, scenam ultro criminis parat, gladiumque, dum mandata perfert, abicit inter pedes eius, tum

tentans; quibus omnibus nihil sani inest. quidam voluerunt *expedirent.* Ern.

inc. an et ante ignaros] fides tibi, Corneli, magis curae quam Dioni, qui 61 12 Senecam auctorem impulsoremque unicum Neroni eius criminis facit. idque a fide dignis multis traditum esse. ἀλλ' ἐμὸν οὔποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔπειθε. Lips. hoc Tacitus addit, ut aliquid daret invido rumori, qui utrumque huius culpae alligavit. quod Tacitus affirmare noluit. et sine dubio intelligit *ignaros* insidiarum in Agrippinam, non huius tantum irriti coepti. neque obstant argumenta Vertranii. quid enim? Burrus *promisit Agrippinae mortem, si facinoris coargueretur:* ergo et conscius fuit, cum sine crimine, sine accusatione interficeretur? dein Seneca Acten immisit, ut praeveniret incestum: ergo parricidium probavit. immo tum nemo credebat, *ad caedem* matris *filii odia duratura.* denique Dio cum compluribus suis hac in re nulla fide dignus est, optimorum e Romanis obtrectator. Gron. vir doctus in Gryphiana correxerat *gnaros.* Ern.

1. *utriusque*] A *utrinque*, ed pr *utrumque*. Heinsius coniiciebat *utrique.* mox *an* BM[a] et ed pr. sequentes *et.* sed *an* bene restituit Pichena. reddit more suo caussas silentii, sed dubitanter et duplici coniectura. post pro *post* G *prior*, male. Ern. pro *promptior* BM[a] *promptius.*

2. *ut* deest M[a].

4. *ac sciscitari*] sic legendum putavit Freinshemius. vere enim ille observat, quae sequuntur, e solo adspectu intelligi non potuisse. accedit verbum *respondit*, quod disertam interrogationem supponit. itaque cum sic sit in A, non dubitavi cum Ryckio recipere pro vulgato *ac si scitaretur.* forte tamen Tacitus tantum dedit *scitari.* ed pr [cum M[a]] *ac si scitaretur.* sed eadem ante *respiceret*, [id quoque cum M[a].] mox ABM[a] et ed pr *memoresque.* sequentes *et memores*, praeter IGronovium. Ern. B *despiceret B. ac sciscitaretur.* mox M[a] *imperande.*

8. *poscit summam sceleris*] i. e. peragere cupit quod coepit agere, et extremam velut manum sceleri imponere. Lips. sive potius, sibi totam rem mandari, se praefici ei negotio cupit, pollicitus peragere coepta. mox ABM[a] et ed pr *eam:* ceteri *illam*, male. Ern.

9. *illo sibi die*] sic legitur e correctione Rhenani. superiores omnes *illos invidiae.* BG corrupte *illos in brevi die.* Ern. *illos inbidie* M[a].

12. *agerrimum* M[a].

quasi deprehenso vincla inici iubet, ut exitium principis molitam matrem et pudore deprehensi sceleris sponte mortem
8 sumpsisse confingeret. interim vulgato Agrippinae periculo, quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad litus. hi molium obiectus, hi proximas scaphas scandere; alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare; quidam manus protendere; questibus, votis, clamore diversa rogitantium aut incerta respondentium omnis ora compleri; affluere ingens multitudo cum luminibus, atque ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum sese expedire, donec aspectu armati et minitantis agminis disiecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractaque ianua obvios servorum abripit, donec ad fores cubiculi veniret; cui pauci astabant, ceteris terrore irrumpentium exterritis. cubiculo modicum lumen inerat et ancillarum una, magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio ac ne Agerinus quidem: aliam fere littore faciem nunc, solitudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia. abeunte dehinc ancilla, "tu quoque me deseris" prolocuta, respicit Anicetum, tri-

1. *exitum* M^a.

5. *molium*] de his molibus ad Baias Cassiodorus Var. 9 6: *quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt? quantis spatiis in visceribus aequoris terra promota est?* Strabo lib. 5 p. 245: *ἡ δὲ πόλις ἐμπορεῖον γεγένηται μέγιστον, χειροποιήτους ἔχουσα ὅρμους διὰ τὴν εὐφυΐαν τῆς ἄμμου. διόπερ τῇ χάλικι καταμίξαντες τὴν ἀμμοκονίαν, προβάλλουσι χώματα εἰς τὴν θάλατταν.* Virgilius 9 710: *qualis in Euboico Baiarum litore quondam saxea pila cadit.* Ausonium in ea re corrigo ep. 9 30: *vel quae Baianis pendent fluitantia pilis.* male enim hactenus *palis.* enimvero pilae illae e saxo, ut Virgilius. in eademque voce Livius corrigendus 1 26: *modo intra illam pilam et spolia hostium.* male vulgo *illa pila.* intellegit columellam, quam Dionysius *στηλίδα* dixit, spoliis Curiatiorum insignem. *Horatia pila* apud Propertium 3 2 7 tela ipsa sunt; ne quis eo me refutet. et de pilis his ad Baias etiam Seneca ep. 77: *omnis in pilis Puteolorum turba consistit.* Lips.

7. *votis*] BM^a et edd ante Rhenanum *vocis*, coniunguntque cum *clamore*, male. *questus* sunt dolentium Agrippinae vicem et periculum, *vota* pro salute eius nuncupata. mox *rogitantium* BGM^a et ed pr. restituit Pichena. ceteri editi ante Pichenam *rogantium.* de verbo *arripere* v. ad 13 57. Ern. mox *deiecti* BM^a. *obripit* B, *abripit* M^a. vulgo *adripit.* cf 15 35.

17. *aliam fere litore nunc*] sic edidit Puteolanus, quod omnes secuti sunt. at M^a et ed pr *aliam fore lateret faciem.* A *aliam fere latere faciem*, unde Ryckius coniicit *aliam ante fores faciem.* Broterius *aliam fores ante rerum faciem.* sed locus corruptus est, nec sine mss medela parata. O et ipse *fore* habet: cetera, ut sunt in editis. Ern.

erarcho Herculeio et Obarito centurione classiario comitatum; ac si ad visendum venisset, refotam nuntiaret, sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; non imperatum parricidium. circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput eius afflixit. iam in mortem centurioni ferrum destringenti protendens uterum, "ventrem feri" exclamavit; multisque vulneribus confecta est. haec consensu

9 mavit; multisque vulneribus confecta est. haec consensu produntur. aspexeritne matrem exanimem Nero et formam corporis eius laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnuant. cremata est nocte eadem, convivali lecto et exsequiis vilibus; neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus. mox domesticorum cura levem tumulum accepit, viam Miseni propter et villam Caesaris dictatoris, quae subiectos sinus editissima prospectat. accenso rogo li-

1. *Herculeo et Oloarito* vulgo.

5. *fusti* BM[a], ed pr, Lipsius Pichena et seqq. Puteolanus autem ceterique veteres editi *fuste*. male. v. ad 3 21. Ern.

nam ABGM, edd pr, Puteolani, seqq. Faernus et Groslotius corrigebant *iam*. credo verum esse, quod Acidalius coniecit, *caput eius afflixit non in mortem*. qua forma loquendi non uno loco utitur Tacitus, ut 4 45 et 62. hoc viso, centurio ferrum destringit. at ne hic quidem in mortem illo ictu percussit: nam multis demum vulneribus confecta est. *destringenti* recte Ryckius et IGronovius. Ern. *nam morte c.* M[a].

7. *multisque vulneribus confecta est*] sustuli insigne glossema aliquot versuum, qui huc transcripti e Senecae Octavia (368 s.) verbatim. eaque omnia iure desunt V. (B habet.) non visum id ante me, ne ab eo quidem qui codices V inspexisse iactat, miror et indignor. haec Agrippinae mors. at Philostratus de Vita Apollonii 4 38 adfirmavit naufragio periisse Agrippinam solutili illa nave. adeo ille et genere et partibus scriptionis suae nugator est. Lips. verba illa insititia etiam absunt ab ed pr. sed mox edidit Puteolanus, imitantibus iis qui secuti sunt. mox *produntur* pro *traduntur* edidi cum IGronovio. sic cum BGMO ed pr et Puteolani, quam hic deserit Beroaldus vitio sane operarum, ut patet e dictis in praefatione. Rivius habet ut Puteolanus, sequentibus ceteris. mox sequens *tradiderint* errorem peperit. Ern.

9. *sunt qui tradiderint*] Boethius 2 carm. 6: *fratre qui quondam ferus interempto, matris effuso maduit cruore, corpus et visu gelidum pererrans ora non tinxit lacrimis, sed esse censor extincti potuit decoris.* Gron. adde Suet. Ner. 34. pro *adspexerit* frustra amicus Ryckii *inspexerit*. nam et illud pro *inspicere* dicitur. v. Drak. ad Liv. 42 5. Ern.

10. *convivali lecto*] non funebri et legitime parato. Lips. mox recte editur *humus* e M[a], consentiente ed pr. *humo* primus edidit Puteolanus. non enim haec pendent a prioribus, nec ullo modo per latinitatem hic ablativus locum habet. Ern.

14. *subiectos sinus*] apte ad hunc locum Seneca ep. 51: *CMarius et CnPompeius et Caesar exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. videbatur hoc magis militare, ex edito speculari longe lateque subiecta.* Lips.

bertus eius cognomento Mnester ipse se ferro transegit, incertum caritate in patronam an metu exitii. hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. nam consulenti super Nerone responderunt Chaldaei fore ut imperaret matremque occideret; atque illa "occidat" inquit, "dum imperet."

10 Sed a Caesare perfecto demum scelere magnitudo eius intellecta est. reliquo noctis modo per silentium defixus, saepius pavore exsurgens et mentis inops, lucem opperiebatur tanquam exitium allaturam. atque eum auctore Burro prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manum gratantiumque quod discrimen improvisum et matris facinus evasisset. amici dehinc adire templa, et coepto exemplo proxima Campaniae municipia victimis et legationibus laetitiam testari. ipse diversa simulatione maestus, et quasi incolumitati suae infensus, ac morti parentis

1. *se* abest a M^a et ed pr, quae et habet *ipso.* unde IGronovius coniicit *cognomento Mnesteris, se f. t.* aut *is se ferro tr.* illud melius, sed tamen non necessarium. putem *ipse se.* nam *se* saepe ita excidit. sic 13 46 pro *esse se* G *esse.* et alibi centies in libris scriptis. ERN. B *ipse ferro se.*

7. *perfecto demum scelere*] ita fit. currimus ad scelus praecipites, quod sedente impetu veris mox pretiis aestimamus. aurea gnome, sumptane a Menandro? certe ab illo antea sic elata (Stob. serm. 4). *Οὐδεὶς ξύνοιδεν ἐξαμαρτάνων πόσον ἁμαρτάνει τὸ μέγεθος, ὕστερον δ' ὁρᾷ.* LIPS. *reliquo*, quod se emendasse ait Rhenanus, est iam in ed pr. ERN. Puteolanus *reliquum.*

10. *exitium*] Barthius *exitum* i. e. finem moeroris. quasi non tam tristium expectatio torqueat et cruciet quam laetorum delectat. Petronius c. 125: *dii deaeque, quam male est extra legem viventibus! quicquid meruerunt, semper expectant.* Seneca ep. 105: *dat poenas, quisquis exspectat; quisquis autem meruit, exspectat.* GRON.

12. *prensantium*] sic edidimus etiam h. 1, cum aliis in locis Taciti sic sit e bonis libris. v. ad H. 1 36 et 66, ubi tamen alii *prehensare.* sed saepe hoc illi substituitur corrigiturque. v. Drak. ad Liv. 1 47, 4 48. certe in M^a et ed pr est *pressare;* quod est, ut opinor, pro *prensare.* nam etiam sic variatur H. 1 36. porro dedimus ex iisdem libris *manu.* nam ablativus in hac formula etiam ll cc. *prehensantium manum* primus edidit Puteolanus, quem omnes secuti sunt; et sic est in G. ERN. *pressantium manum* BM^a.

16. *morti*] BGM^a, ed pr, Puteolani omnesque veteres *morte.* dativus solennis huic verbo. et *illacrimare morti* dixit Cicero N. D. 3 33. at nec ablativum vitiosum dixerim. intelligendum *in.* ita *illacrimare* absolute dicitur, ut saepe. Virg. G. 1 480: *illacrimat templis ebur* i. e. in templis. ceterum post *testari* colon, et post *illacrimans* punctum esse debet. tacite mutatum est in *morti*, nescio an e libris scriptis, habentque Lipsius et Pichena. mox *obversabaturque* bene Pichena e M^a. ante edd omnes sine copula. ERN. ut B.

illacrimans. quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et littorum gravis aspectus (et erant qui crederent sonitum tubae collibus circum editis planctusque tumulo matris audiri), Neapolim concessit, litterasque ad senatum misit, quarum
11 summa erat repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinae libertis, et luisse eam poenam conscientia, qua scelus paravisset. adiciebat crimina longius repetita, quod consortium imperii iuraturasque in feminae verba praetorias cohortes idemque dedecus senatus et populi speravisset, ac postquam frustra optata sint, infensa militi patribusque et plebi dissuasisset donativum et congiarium, periculaque viris illustribus instruxisset. quanto suo labore perpetratum ne irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret. temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione cuncta eius dominationis flagitia in matrem transtulit, publica fortuna exstinctam referens. namque et naufra-

2. *facies* non est in O. sane, ut IGronovius iudicat, commode abesse potest, et si satis retinens brevitatis fuit Tacitus, debet. fuit fortasse qui *vultum* de locis non concoqueret, nec meminisset illius Ovidiani Met. 1 6: *unus erat toto naturae vultus in orbe.* etiam Virgilius 5 848 *maris vultum* dixit. sed ut saepe dixi, nemo, nec Tacitus, ita brevitatis servans est ut nuspiam aliquid redundare sinat. nec tam severa constantia ab ullo scriptore exspectanda. mox *circum* abest a G. Ern.

7. *eam poenam consc.*] haec est lectio GM, edd pr et ceterarum ante Rhenanum, qui (e B) *eu* addidit (post *poenam*), nec necessitate urgente nec εὐφωνίᾳ ferente. igitur bene delevit Pichena. Ern.

8. *adiciebant* M^a.

11. *obluta*] perspicuum mendum. F *ablata.* forte intercisae voces explendae; *ab illa tentata.* aut potius adhaereamus Romanae lectioni, *optata.* interpretor, posteaquam frustra ea voluerit voveritque Agrippina. Lips. coniiciebam *frustra tentasset.* nempe quae dixit speravisse. Gron. omnes editi, quos vidi, *oblata.* per Romanam lectionem, quam Lipsius laudat, intelligam Vaticani ms. nam in ed pr est *oblatu.* quae autem sit ex qua Acidalius laudat *captata*, nescio. sic volebat IGronovius. M^a *ablata* ut F. *optata* recepit Freinshemius et Ryckius. mox [*sit* M^a, non *sint.*] *militi* edidi pro *militibus*, ex BM^a et ed pr. *instruxisse* vitiose utraque Gronoviana. Ern.

15. *obliqua*] vulgo, et libris scriptis, *oblita.* Ferrettus, *obita.* nostra emendatio certa videtur ex ratione prisca scribendi, *oblica.* Lips. *oblita* etiam BM^a et ed pr. at *obliqua* A. Ern.

17. *publica fortuna*] et inprimis ipsius privata. hinc illud, iure laudatum Quinctiliano 8 5, Africani Oratoris ad Neronem super hac morte: *rogant te, Caesar, Galliae tuae ut felicitatem tuam fortiter feras.* Lips. sed Latinorum mos, quaecunque praeter modum salutaria, *fortunae populi Romani* attribuere. Ern.

namque] Lipsius corrigebat *iamque;* quod, mea sententia, recte repudiat Pichena, etsi alias pro

gium narrabat: quod fortuitum fuisse, quis adeo hebes inveniretur ut crederet? aut a muliere naufraga missum cum telo unum, qui cohortes et classes imperatoris perfringeret? ergo non iam Nero, cuius immanitas omnium questus anteibat, sed Seneca rumore adverso erat, quod oratione tali
12 confessionem scripsisset. miro tamen certamine procerum decernuntur supplicationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus apertae insidiae essent, ludis annuis celebrarentur; aureum Minervae simulacrum in curia, et iuxta principis imago statueretur; dies natalis Agrippinae inter nefastos esset. Thrasea Paetus silentio vel brevi assensu priores adulationes transmittere solitus exiit tum se-

praeterea recte ponitur, ut mox c. 12 *iam sol repente obscuratus*. *nam* commode referri potest ad praecedentia. argumentum eius quod dixerat, publicam fortunam consulere voluisse Romanis, erat a fortuito naufragio. quod si non placet, *namque* accipe pro *quid? quod*, *praeterea*. etenim *nam* transitionibus servit eleganter. v. Manut. ad Cic. ep. 3 11, 5 20. mox [BM[a] et] ed pr *fuisset*. etiam aliae ante Rhenanum *fuisset*. *qui perfringeret* i. e. qui speraret se interficere Caesarem posse, qui cohortibus et classe munitus esset. verbum elegans, pro quo etiam dicitur *perrumpere*. Ern.

5. *adverso rumore Seneca* vulgo.

oratione tali] Quinctil. l. c. de hac oratione: *facit quasdam sententias sola geminatio; qualis est Senecae in eo scripto quod Nero ad senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet. salvum me esse adhuc nec credo nec gaudeo*. Lips.

8. *quinq. ludis ann. cel.*] nonne iam ante celebrabantur? dixi enim de gladiatoribus. sed puto hic intelligi scenicos ludos annuos, aut circenses. Lips. M[a] *quinquatruus*, B *quinquatrium*. veteres edd *quinquatria*. sed iam PVictorius (ad Cic. ep. 2 12) monuit mendum esse, et in vetere codice Bibliothecae DMarci esse *quinquatrus*, ut supra c. 4. ed pr etiam corruptius *quinquatrii*; quod tamen veram scripturam indicat. nam mss interdum *quinquatriis* faciunt e *quinquatrus*, ut ap. Liv. 26 27, Suet. Aug. 71, ubi v. Oudendorpium, et Cic. l. c. *quinquatria* citat e Liv. 44 20 etiam diligentissimus Drakenborchius: sed ibi est *quinquatribus*. apud Suet. Dom. 4 consentire libros editos in *quinquatria* video, sed id vitiosum puto, et in aliis locis apud Suetonium est *quinquatrus*. mox GM[a] et ed pr *insidiae essent*. Ern.

10. *statuerentur* M[a].

12. *exitium senatui*] locus, qui mutilus videatur, et non est. nihil enim narratur in quo Thraseas offenderit. at scribe mecum fidenter *exiit tum senatu*. hoc enim solo sibi discrimen peperit magnus ille vir, quod senatu egressus est, cum de Agrippina referretur. Xiphilinus 61 15: ὁ Πούπλιος δὲ Θρασέας Παῖτος ἦλθε μὲν ἐς τὸ συνέδριον καὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐπήκουσεν, ἀναγνωσθείσης δὲ αὐτῆς ἐξανέστη τε εὐθὺς, πρὶν καὶ ὁτιοῦν ἀποφήνασθαι, καὶ ἐξῆλθε, διότι, ἃ μὲν ἤθελεν, εἰπεῖν οὐκ ἠδύνατο, ἃ δὲ ἠδύνατο, οὐκ ἤθελεν. Tacitus 16 21, hunc ipsum locum respiciens, *olim utrisque infensus, et accedentibus caussis in Thraseam, quod senatu egressus est cum de Agrippina referretur, ut memoravi*. Lips. recepit Pichena. Ern.

natu, ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit. prodigia quoque crebra et irrita intercessere. anguem enixa mulier, et alia in concubitu mariti fulmine exanimata. iam sol repente obscuratus, et tactae de caelo quattuordecim urbis regiones. quae adeo sine cura deum eveniebant ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit. ceterum quo gravaret invidiam matris eaque demota auctam lenitatem suam testificaretur, feminas illustres Iuniam et Calpurniam, praefectura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum sedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. etiam Lolliae Paulinae cineres reportari sepulcrumque exstrui permisit; quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium poena exsolvit. nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum regressa labante iam Agrippina, cuius inimicitiis conciderat, vel tandem mitigata.

13 Cunctanti in oppidis Campaniae quonam modo urbem ingrederetur, an obsequium senatus, an studia plebis reperiret anxio, contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, invisum Agrippinae nomen et morte eius accensum populi favorem disserunt: iret intrepidus, et venerationem sui coram experiretur. simul praegredi exposcunt. et promptiora quam promiserant inveniunt, obvias tribus, festo cultu senatum, coniugum ac liberorum agmina per

4. *tactas* M[a].

5. *sine cura Deum eveniebant*] *ἐπικουρίζει* et hic et alibi noster. Lips. i. e. apparuit in his portentis nil divini fuisse, non portendere iis deos perniciem Neronis voluisse, ut iis creditum est quae ante mortem Claudii evenere. irridet igitur potius portenta, et eorum vanitatem indicat. Ern.

9. *Iuniam*] Calvinam, de qua 12 4 et 8. de Calpurnia ib. 22. statim *praetura functos* lego. Lips. recte. Ern.

16. *tandem*] *tām* M[a], *tum* vulgo.

17. *cunctari* M[a], et mox *ansius*.

18. *repeteret*] libri quidam *reperiret*; quod merito Pichena probat. dubitabat scilicet et angebatur an senatum obsequentem, plebem faventem reperiret. Lips. sic etiam G, ed pr et omnes ante Rhenanum, qui male e B induxit *repeteret*. melius mox *regia* dedit pro *regio*, quod in superioribus erat. Ern.

22. *praegredi*] sic M[a] recte, ut divinarat Grotius. verbum *exposcunt* indicat non rogasse ut Nero progrediendo experiretur, sed sibi hoc dari voluisse, ut praegrediendo tentarent animum populi. supra c. 7: *poscit summam sceleris*, et alibi. veteres edd omnes *progredi*, usque ad Gronovium. *praegredi* et *progredi* sic confunduntur ap. Liv. 35 30 init. adde supra 11 37. Ern.

24. *senatu* M[a].

sexum et aetatem disposita, exstructos, qua incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. hinc superbus ac publici servitii victor Capitolium adiit, grates exsolvit, seque in omnes libidines effudit, quas male coercitas
14 qualiscunque matris reverentia tardaverat. vetus illi cura erat curriculo quadrigarum insistere, nec minus foedum studium cithara ludicrum in modum canere, cum cenaret; quod regium et antiquis ducibus factitatum memorabat, idque va-

5. *copia*] ita libri prisci. substituerunt *cura*, ad sententiam non male. nescio an *copido* sive *cupido*. Lips. *cura* libri editi omnes a Puteolano ad Lipsium, qui *copia* reposuit; quod est in mss et ed pr. id ergo tamen servare malui, quia sensum aptum habet, *copia* nullum. nam sequens *nec minus foedum studium* indicat hic verbum desiderari, idem significans quod *studium*. *copiam* de permissione matris et praeceptorum accipit Ryckius, quod esse alienissimum facile patet. si liber proferetur in quo *cupido*, statim *cura* dimittetur. v. Suet. Ner. 22, ubi de studio equorum curulium. Ern.

6. *curr. quadr. ins.*] non adesse certaminibus quadrigariorum, ut e Suetonii l. c. colligas, sed quadrigas agere, e latinitate. infra 15 44: *habitu aurigae curriculo insistens*. Ern.

7. *ludicrum*] non etiam displiceat *ludiorum*. numos certe cusit illa bellua, in quibus ipse citharoedico habitu, in tunica oblonga, citharam percutiens. describit eum habitum graphice Apuleius 2 Flor. in persona Bathylli: *eique prorsus citharoedicus status. deam conspiciens, canenti similis, tunicam picturis variegatam deorsus ad pedes deiectus ipsos, Graecanico cingulo. chlamyda velat utrumque brachium adusque articulos palmarum. cetera decoris instrumentis dependent: cithara baltheo caelato apta strictim sustinetur. manus eius tenerae, procerulae. laeva distantibus digitis nervos molitur; dextra psallentis gestu suo sabulum* (lege *pulsabulum*) *citharae admovet, ceu parata percutere.* ita enim locum eum legimus, distinguimus. et quod ait de chlamyda deque cingulo, etiam illa apparent in Neronianis numis: excipio, quod non brachia velat, sed ab humeris dependet chlamys. Lips. non video quare *ludiorum* legatur. multo exquisitius est *ludicrum in modum*, eodem sensu: ut in ludis fieri solet, quae *ludicra* dicuntur. sic ap. Suet. Ner. 11 *ludicrae partes* sunt histrionum sive ludiorum. mox ed pr *cum celaret*, quod fortasse aliquis defendet e Suet. 22. item *quis regibus — memoret*. M[a] *quis regium — memorat*, unde IGronovius *quasi regium et — memorans*; quod mihi parum placet. BG *quis regum et a. d. factum memorabat*. forte fuit *antiquis regum et ducibus f. memorabat*. vel si brevitas iactata Taciti fert, *priscis regum et a. d. f. m.* relativum saepe inculcatum est in Tacito. Ern.

8. *regibus et ant. d.*] ita in panegyrico illo ad Pisonem, qui hoc aevo scriptus, inserta eadem defensio v. 157: *nec pudeat pepulisse lyram, cum pace serena publica securis exultent otia terris. ipse fidem movisse ferox narratur Achilles.* quem Ovidio ablatum viri docti tribuunt Lucano. neutri ego. ab Ovidio aetas abiudicat, ab Lucano conditio scribentis. nam ille quicumque poeta ignotus fuit, obscura domo fortuna tenui; et humilius blanditur Pisoni quam ut decuerit Lucanum. ait ecce v. 241: *tu, Piso, latentem exsere: nos humilis domus, at sincera parentum, sed tenuis*

tum laudibus celebre et deorum honori datum. enimvero cantus Apollini sacros, talique ornatu adstare non modo Graecis in urbibus sed Romana apud templa numen praecipuum et praescium. nec iam sisti poterat, cum Senecae ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere. clausumque valle Vaticana spatium in quo equos regeret, haud promisco spectaculo. mox ultro vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum et, si eodem princeps trahat, laetum. ceterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. ratusque dedecus molliri, si plures foedasset, nobilium familiarum posteros egestate venales in scenam deduxit; quos fato perfunctos ne nominatim tradam, maioribus eorum tri-

fortuna sua caligine celat. at Lucanus certe notus, celeber, per se perque uxorem praedives. adde Senecam patruum in aula; qui huic humili et tenui protendere manum potuisset prae Pisone. sed et decimo nono aetatis anno scriptum hoc carmen. nam ait v. 248: *quamvis nunc iuvenile decus mihi pingere malas coeperit, et nondum vicesima venerit aestas.* quod non convenit in aetatem Lucani, praesertim cum scriptum sit diu post consulatum Pisonis, et paullo ante detectam, ni fallor, coniurationem. certe post consulatum diu, quoniam et eloquentiae eius specimen Neapoli praebitum celebrat, quod scimus contigisse nos quinquennali certamine, cum Nero in eadem urbe Graecanica copiam fecit suae vocis, annis aliquot post Pisonis consulatum, quem iniit a. u. 810. sed nec Statius huius carminis mentionem facit, cum omnia minima scripta eius recenseat Silv. 2 7. Lips.

5. *ne utroque*] putarem *ne utrumque*, i. e. ne duo illa extorqueret, alterum indulgere, ut in eo acquiesceret. Lips. at *utraque* verum, quod e M^a^ protulit Pichena, habetque ed pr. ceterae inde a Puteolano veteres *utroque*, ut GO. Ern.

6. *valle Vaticana spatium*] credo id a Plinio denotari 36 15: *tertius obeliscus Romae in Vaticano Caii ac Neronis principum circo.* Lips. Suet. l. c. *hortos* ponit. sed ii in valle Vaticana. adde Ryckium ad h. l. mox *laudibusque*, quod e M^a^ dedit Pichena, etiam G et ed pr, pariter ut *eodem;* quod est etiam in ceteris ante Rhenanum, qui (e B) dedit *eo.* denique etiam *evulgatus*, quod in *vulgatus* mutatum a Puteolano, restituit Rhenanus. Muretus tamen et Acidalius praeferebant *vulgatus*, frustra. *evulgare* dixit etiam Liv. 9 46. similia apud nostrum *emunire*, *emercari* et alia. in quo genere verborum libenter variavere librarii. v. Cuningam. ad Horat. p. 235, ut alios taceam. Ern. B *laudibus.*

11. *amoliri*] Romana editio *molliri*, quod ego praefero. Lips. sic etiam ABMO. alii *moliri.* at Puteolanus *amolliri* pro *amoliri*, ut sequentes omnes habent. *molliri* probant etiam Freinshemius et IGronovius. simile est *invidiam mollire* supra 4 30. sed tamen nescio quomodo magis placet *amoliri,* nec credo *molliendi* verbum esse aptum dedecori et turpitudini, in qua nulla acerbitas aut asperitas, ut in invidia, intelligi potest. et credibilius est Neronem dedecus voluisse omne tollere quam tantum minuere. Romana ed, quam Lipsius laudat, non est Beroaldina sed prima. Ern.

buendum puto. et eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit quam ne delinquerent. notos quoque equites Romanos operas arenae promittere subegit donis ingentibus, nisi quod merces ab eo qui iubere potest vim necessitatis affert. ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos iuvenalium vocabulo, in quos passim nomina data. non nobilitas cuiquam, non aetas aut acti honores impedimento quo minus Graeci Latinive histrionis artem exercerent usque ad gestus modosque haud viriles. quin et feminae illustres deformia meditari; exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventi-

1. *nam et*] ed pr non habet *nam*; quod melius videtur. duplex ratio silentii affertur, prima ut maioribus parcatur, deinde quia flagitium magis Neronis quam ipsorum. Ern.

6. *ludos iuvenalium*] qui privati et per domum celebrati aut in hortis. Tacitus 15 33: *acriore in dies cupidine Nero agitabatur promiscuas scenas frequentandi: nam adhuc per domum aut hortos cecinerat iuvenalibus ludis.* mansit nomen ludorum posteriori aevo, et imperatores, quos in palatio ludos dabant Kalendis novi anni (de quibus e Iuliano monui ad 4 70), iuvenalia videntur appellasse ab exemplo hoc Neronis. Sidonius in Narb. v. 307: *Ianus forte suas bifrons Kalendas sumendas referebat ad curules. mos est Caesaribus die bis uno (privatos vocitant) parare ludos. tunc coetus iuvenum sed aulicorum Elei simulacra torva campi exercet spatiantibus quadrigis.* et addit post descriptionem curulium ludorum v. 428: *iam vero iuvenalibus peractis.* ut videantur ii ludi, tunc quidem, scenicum nihil habuisse. atque ita distinguit etiam, nisi fallor, Capitolinus in Gordianis 4: *Cordus dicit in omnibus civitatibus Campaniae Piceni Umbriae de proprio illum per quatriduum ludos scenicos et iuvenalia edidisse.* quod notari volo. Neronis tamen aevo et instituto scenici: ex Tacito hic et Plinio, qui 37 7 ad hos ludos respiciens ait Neronem *peculiari theatro in hortis primum cantasse et Pompeiano praelusisse.* non praetereo notam Xiphilini, qui 61 19 hos ludos institutos vult per caussam positae a Nerone primae barbae. et hercle ea nominis caussa. iuvenalia enim dicta, quia ut tirocinii die pueros exuebant, sic barba rasa iuventutem, transibantque tunc in viros. unde illud Domitiae amitae blandientis Neroni votum: *simul hanc excepero, mori volo*, Suet. 34. itaque is dies Romanis pariter festus. de Octaviano Dio 48 34: *τὸν πώγωνα ὁ Καῖσαρ τότε πρῶτον ξυράμενος αὐτός τε μεγάλως ἑώρτασε, καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασι δημοτελῆ ἑορτὴν παρέσχε. καὶ ὁ μὲν καὶ ἔπειτα ἐπελειοῦτο τὸ γένειον, ὥσπερ οἱ ἄλλοι.* alia huic ritui in Excursu *B.* Lips. *iuvenilium* M[a]. vox *theatro* abest ab O et alio apud Broterium. mox *gestus modosque* vir doctus apud Ryckium emendabat *gestus motusque* ex 15 37, quod non displicet. *modi non viriles* sunt gestus motusque non viriles, ut supra *in modum ludicrum.* tum *modi* magis de voce et cantu quam de gesticulationibus dicuntur. Ern.

11. *navali stagno*] ad Tiberim. deque eo stagno supra 12 56: *Augustus structo cis Tiberim stagno.* et Suetonius Aug. 43. at nemus illud est quod *Caesarum nemus* appellatum. vide et hic Xiphil. 62 15. Lips. mox *veno*, quod se correxisse dicit Rhenanus, est iam in ed pr. in Puteolani ed irrepserat *vero* operarum errore: id fideliter servatum a Rivio Beroaldo et Al-

cula et cauponae, et posita veno irritamenta luxui. dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent. inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit quam illa colluvies. vix artibus honestis pudor retinetur; nedum inter certamina vitiorum pudicitia aut modestia aut quicquam probi moris reservaretur. postremo ipse scenam incedit, multa cura tentans citharam et praemeditans assistentibus. facies

ciato. mss Vaticani deinde apud Vertranium *luxuriae*; Ma et ed pr *luxui*, ut supra *caussae bello* 2 64, *fundamenta urbi* apud Liv. 1 12. noster *incitamenta ingeniis allaturas* infra c. 21. Ern.

1. *dabanturque stipes*] cui rei datae stipes? ad ludosne? ita olim sane Apollinaribus ludis factum reperio. *praetor edixit*, ait Livius 25 12, *ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantum commodum esset, conferret.* Plinius 33 48: *populus Romanus stipem spargere coepit SpPostumio QMarcio coss. tanta abundantia pecuniae erat ut eam conferret LScipioni, ex qua is ludos fecit.* quae verba ne te fallant. nam stipes de qua Livius, multis annis prior notatione Pliniana. sed voluntariam, credo, Plinius intellexit: illa fuit ex edicto. sed et Augustus stipem praetoribus dari ad ludos voluit, innuente Dione 54 2: *τοῖς μὲν στρατηγοῖς τὰς πανηγύρεις πάσας συνέταξεν, ἔκ τε τοῦ δήμου δίδοσθαί τι αὐτοῖς κελεύσας*, nisi tamen *τὸ δημόσιον* intellegi voluit potius quam *δῆμον*. stipes alias usitate dabantur diis, et ad res sacras. Seneca de Benef. 7 4: *omnia deorum sunt: tamen diis posuimus domum, et stipem iecimus.* et Ep. 116 (115): *colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate.* Varro de L. L. 4 36: *diis cum thesauris assem dant, stipem dicunt.* ita in capita fontium, quae sacra, stipem iaciebant. Plinius Ep. 8 8 de Clitumno: *fons purus et vitreus, ut numerare iactas stipes et relucentes calculos possis.* Seneca Q. Nat. 4 2 de Nili venis: *in haec ora stipem sacerdotes et aurea dona praefecti, cum sollenne venit sacrum, iaciunt.* Lips. hic stipes datae a Nerone, ut statim per libidinem absumerentur. Gruterus comparat factum Augusti ap. Suet. 98. mox non placet mihi *nec ulla moribus — plus lib. addidit quam illa colluvies.* delendum puto *ulla*, intelligendumque quid, quidquam. puto me similia exempla reperisse. Ern.

7. *reservaretur*] ed pr *reservatur*, unde possis coniicere *reservetur*. sed sollennis illa praesentis et imperfecti confusio. v. ad 3 17 extr. Ern.

scenam inscendit] restitui ex libris, vulgo *scenas incedit*. Lips. *scenam incedit* AV et ed pr. *scenas incedit* BGMa, et Rhenanus et seqq usque ad Lipsium. Puteolanus Beroaldus Alciatus *scenas ascendit*. Lipsius edidit *scenam inscendit*, quod sequentes imitati sunt. ego lectionem mss secutus sum, quae a Tacito non aliena, ut iam Rhenanus monuit. sic 1 61: *incedunt locos moestos*. Ern.

8. *assistentibus familiaribus*] falso. nam V *absistentibus facies*, F *assistentibus facies*. similisque lectio B; quod facile odoreris e Rhenano coniectante *absistentium facie*. utrumne *assistentibus facibus?* certe noctu ad lumen etiam hi ludi exerciti. sequiturque *hi dies ac noctes plausibus personare*. et ait postremum in scenam venisse Neronem. ergo ad lumen. infra etiam 20: *noctes quoque dedecori adiectas*. sed et Suetonius Cal. 18: *quondam et-*

accesserat, cohors militum, centuriones tribunique et maerens Burrus ac laudans. tuncque primum conscripti sunt equites Romani cognomento Augustanorum, aetate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiae. ii dies ac noctes plausibus personare formam principis vocemque deum vocabulis appellantes; quasi per virtutem clari

16 honoratique agere. ne tamen ludicrae tantum imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium affectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas nec dum insignis.

iam et nocturnos ludos praebuit accensis facibus. noster iterum infra 21: *laetitiae magis quam lasciviae dari paucas totius quinquennii noctes, quibus tanta luce ignium nihil illicitum occultari queat.* vos divini conferte operam, si mihi Phoebus hic non favit. Lips. etiam GMa *assistentibus facies*, et ed pr *absistentibus facies.* vulgatam induxit Puteolanus. Muretus corrigebat *fonascis* s. *phonascis.* in Ma ultimae voci superscriptum *homines.* hinc IGronovius coniiciebat *assistenti histrionum aciei;* quod an aliquis probaturus sit nescio. qui *homines* adscripsit, voluit indicare illo corrupto vocabulo homines significari. vulgata an e ms ducta sit nescio. sed valde consentit iis quae Suetonius narrat c. 21, apud quem pariter amicorum intimi adfuisse dicuntur. ac fortasse inde correctionem Puteolanus sumsit. Ern. B *asistentibus facies.*

1. *accesserat cohors*] ita legendum, non quia Suetonius l. c. ita narrare videtur, sed quia res poscit. nam Suetonius de alio ibi et publico theatro. Lips. nempe ante in edd erat, ut in BMa, *abscesserat*, male. mox ed pr *centurionesque.* Ern.

2. *Burrus*] unus ergo hic tantum praefectus praetorio. nec pugnat Suetonius, qui duos nominat, quia Tacitus de iuvenali ludicro adhuc loquitur, de publico theatro Suetonius, capite dicto. Lips. verba quidem Taciti non indicant unum tantum praefectum praetorio adfuisse, sed Burrum, cum moereret animo, tamen voce laudasse: de altero nihil praecipui erat quod traderet. mox vir doctus in Gryphiana deleverat *que.* post Muretus pro *in spe* malebat *spe;* quod non displicet. at quod idem deleri vult *hi*, non probo. sed interpunctio mutanda, ut fecimus, et est in G. vulgo punctum est post *personare*, et comma ante *quasi.* Ern. Ma *hii*, B *ii.*

8. *carminum quoque studium*] Plinius 37 12: *Domitius Nero in ceteris vitae suae portentis capillos quoque coniugis suae Poppaeae in hoc nomen adoptaverat, quodam etiam carmine succina appellando.* intellexit et Seneca hunc poetam Q. Nat. 1 5: *ut ait Nero Caesar disertissime, colla Cytheriacae splendent agitata columbae.* laudat enim Martialis 8 70: *carmina qui docti nota Neronis habet.* et 9 27: *ipse tuas etiam veritus Nero dicitur aures, lascivum iuveni cum tibi lusit opus.* Lips.

9. forte legendum *quibus aliqua pangendi facultas, necdum insignis. ii alternatim considere simul.* Muretus 15 2, cui scriptor hic noster in amoribus, et iure, corrigit: *quibus aliqua pangendi facultas, necdum insignis erat. ii considere simul, et natos ibidem versus connectere.* non damno: germana tamen esse non credo. ceterum ab hoc Cornelii iudicio Tranquillus dissentit c. 52. Lips. meo iudicio rem acu tetigit hactenus Muretus, post quem quae alii tentarunt quum considero, miror quemquam hiscere ausum: adeo nihil est quod cum eius coniectura putem comparandum.

aetatis nati considere simul, et allatos vel ibidem repertos versus connectere, atque ipsius verba quoquomodo prolata supplere. quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu nec ore uno fluens. etiam sapientiae doctoribus tempus impartiebat post epulas, ut contraria asseverantium

quodsi elidi τὸ *nati* ferre nequeunt, faciamus *nec dum insignis erat ad famam*, vel *insignis erat. hi acciti considere simul.* tales enim quaesivit, qui callerent versuum faciendorum studio, sed nihil dum edidissent aut eo nomine celebres essent. *insignis ad famam*, ut Ciceroni (de leg. 3 8) *insignis ad deformitatem puer.* quod autem Tacitum et Suetonium committunt, utrumque verum, sed in diversis opusculis, existimo tradidisse. neque enim dubito quin et potuerit scribere versibus Nero, et quaedam scripserit sine cuiusquam auxilio. et in huiusmodi tabulas incidit Suetonius. sed et quum repentinus hic impetus ei venisset, dum festinat omnis morae impatiens, et gestit eloquentiae auctoribus accenseri atque illam laudem rapere potius quam mereri, non tantum sumpsisse temporis et otii et secessus quantum iusta cura requirit, ideoque hos adiutores adhibuisse, facile credo Tacito, et id tyranni iuvenis, lascivientis et luxuriantis, indoli valde conveniens mihi videtur. licet et suspicari factum id in opere, quod parabat ad instantem commissionem. GRON. idem videbatur viro docto in ed Gryphii, ubi hunc locum ad mentum Mureti correxerat. IGronovius addi vult *laus: nec dum insignis erat laus.* IFGronovii *acciti* probari non potest, quia id iam est in *contractis.* Broterius locum sic constituit: *quibus a. p. facultas, nec dum insignis. aetate pares considere simul.* ego nihil expedio destitutus libris melioribus. ERN.

1. *allatos*] Pichena coniicit *oblatos* e BM[a], ubi est *ablatos.* ego vero haudquaquam hoc sollicitandum censeo. *allatos* est domi meditatos. quod ad primum quidem congressum non congruit; sed postquam semel studia iunxere, vix est ut unquam discesserint, quin praecepissent animis proximi conventus materiam, et ad eam aliquid domi per habentes carmina somnos natum possent afferre. sed et ad illos, quos subito ad iussum principis effuderant, emendandos aliquid domi potuit subnasci et inde allatum in regia repertis addi. GRON. sed ita Mureti correctio probatur tantum usque ad *simul.* mox *quoquo modo* bene Pichena e M[a]. sed sic et G, ed pr omnesque veteres. vitium operarum fuit *quoque modo*, in editione ea qua Pichena usus est. velut id reperi in Lipsiana 1585, correctum in aliis. ERN.

4. *fluens*] miror hic neminem tentasse *fluentium*, cum alibi talia tententur in Tacito et aliis. nam *fluens* et *species* non bene conveniunt. sed illa ἀκρίβεια non semper a Tacito servata est, ad poeticam rationem inclinante. v. ad 4 32. mox in ed pr abest *tempus.* ERN.

5. *adseverant. tum discordiae* M[a]. — malim nihil hic mutari: nam illud *utque eruebantur* habet quandam ἔμφασιν, quam in nulla earum, quas subiiciunt, lectione reperio. illae namque significant modo quid fieret: hoc etiam vanum simulatum fucatum fuisse quod fiebat. perinde namque est quasi dixisset *et quasi eruebantur*: et volebat videri se id agere, ut variae et diversae sectarum opiniones cognoscerentur et excuterentur. nam τὸ *ut* similitudinis est, ut bene Salinerius animadvertit. GRON. Rhenanus coniiciebat *quaererentur*; quod maxime mihi placuit ante ex iis quae vidi. emphasin illam Gronovianam vix assequor, nec *utque* est *et quasi.* M[a] *rueretur*, B *ruerentur*, A *eruer͞et*, G *atque eruebantur*, ed pr *ruer͞et.* sed puto vir-

discordia erueretur. nec deerant qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

17 Sub idem tempus levi contentione atrox caedes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum senatu rettuli, edebat. quippe oppidana lascivia in vicem incessentes probra, dein saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. ergo reportati sunt in urbem multi e Nucerinis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum aut parentum mortes deflebant. cuius rei iudicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. et rursus re ad patres relata, prohibiti publice in decem annos eiusmodi coetu Pompeiani, collegiaque quae contra leges instituerant, dissoluta; Livineius, et qui alii seditionem conciverant, exsilio multati sunt.

18 Motus senatu et Pedius Blaesus, accusantibus Cyrenensibus violatum ab eo thesaurum Aesculapii delectumque militarem pretio et ambitione corruptum. iidem Cyrenenses

gulam errore operarum ex ultima litera in vicinam translatam. Puteolanus *eruerentur.* Beroaldus cum seqq omnibus *eruebantur.* credo Tacitum scripsisse *riderentur.* iuvat etiam quod subiicitur: fuisse tamen etiam qui non riderent cum principe, sed dum ille rideret philosophos disputantes, severo vultu adsiderent. BMR et ed pr mox *ore* pro *voce*, quod recepi, et quia sequitur *spectari*, et quia alibi quoque *os* et *vultus* iunguntur, ut apud Virg. 9 251. Ern.

3. *contentione*] M^a *incentio*, Puteolanus item. ed pr *intentiō*; unde possis coniicere *initio* vel *ab initio*: sed ultima syllaba excidit. intelligenda tamen praepositio *ab*, quam in hac formula omittere noster solet, ut infra c. 32. Beroaldus primus edidit *contentione*, ut est in G; quod omnes secuti sunt. mox [M^a *libidine eius*, B *libidini eius*,] veteres edd *Lividineius*. male. recte hic et 3 11 editur *Livineius*, ut e cognomine apparet. Ern. infra BM^a *lividineius*.

6. *incessente*] lege *incessentes.* Lips. [*dein* M^a. erat *deinde.*] mox edd pr, Puteolani ceteraeque veteres cum BGM^a *deportati*, sc. e spectaculo; et BM^a ed pr *aut parentum*, non *ac*, ut sequentes. Ern.

12. *relata*] sic scripsi e M^a et ed pr, ut etiam videbatur IGronovio, pro *delata*, quod est in omnibus aliis edd; intelligendumque de relatione, quam consules re caussaque cognita fecere. non iam *res deferri* ad senatum poterat, quod factum erat re nunciata senatui et ultione petita: sed quam poenam statui vellet, quaesitum. similiter plerique codices ap. Liv. 21 6: *tunc delata res ex integro ad senatum*; sed ex ms Florentino et Cantabrigiensi recte Gronovii correxerunt *relata*, atque ita edidit Drakenborchius. Ern.

17. *delectum militarem*] i. e. in delectu militari inique versatum esse, et vacationem militiae dedisse pro pecunia aut gratiae caussa iis qui aetatem militarem haberent et stipendia facere deberent. Ern.

reum agebant Acilium Strabonem, praetoria potestate usum et missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos regi Apioni quondam habitos et populo Romano cum regno relictos proximus quisque possessor invaserant, diutinaque licentia et iniuria quasi iure et aequo nitebantur. igitur abiudicatis agris orta adversus iudicem invidia; et senatus ignota sibi esse mandata Claudii et consulendum principem respondit. Nero probata Strabonis sententia, se nihilo minus subvenire sociis et usurpata concedere scripsit.

9 Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri et Marci Servilii, qui summis honoribus et multa eloquentia viguerant, ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, et elegantia vitae; quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.

3. *regis Apionis* BM[a]. lego *regi Apioni*. Rufus hac de re: *Cyrenas cum ceteris civitatibus Libyae Pentapolis Ptolemaei antiquioris liberalitate suscepimus. Libyam supremo regis Apionis arbitrio sumus assecuti.* item Eutropius 6 11: *quo tempore Libya quoque Romano imperio per testamentum Apionis, qui rex eius fuerat, accessit, in qua inclytae civitates erant, Berenice Ptolemais et Cyrenae.* Appianus in extremo Mithridatico: *τοῖς Ῥωμαίοις Κυρήνην Ἀπίων βασιλεὺς τοῦ Λαγιδῶν γένους νόθος ἐκ διαθήκης ἀπέλιπεν.* factum hoc a. u. 660, CCoelio LDomitio consulibus. sed ut moneam, in verbis Rufi vereor ut menda sit, licet occultior. quis ille *Ptolemaeus antiquior?* plerique omnes Aegyptii reges Ptolemaei, et parum proba aut recepta discriminis haec nota. ausim rescribere *Ptolemai Apionis.* nam hic sane rex Ptolemaeus fuit, sed cognomento Apion. Appianus Civil. 1 111: *sequenti anno populus Romanus duabus provinciis ex testamentis regum est auctus, Bithyniam Nicomede relinquente, Cyrenen Ptolemaeo ex Lagidis, cui Apioni cognomentum fuit.* LIPS. *regi Apioni* bene probat Ryckius ex 11 35. Lipsius olim coniiciebat *avitos* pro *habitos*, sicque correxerat vir doctus in ed Gryphii. sed illud melius. *regi habitos* i. e. possessos. ad 11 35, 13 34. ERN.

8. *Nero probata*] sic primus edidit Pichena, cum ante esset *princeps*, e vestigiis M[a] *ne probata*, ut et habet G, nisi quod tamen addit *princeps*. IGronovius tamen malebat *Nero rata*. at in ed pr est *ne improbata*; quod verbum etiam exhibet A, nisi quod ille addit *tum princeps non.* mihi venit in mentem *nec improbata S. s.* saepe Tacitus eventum rei tradit initio facto ab *et.* principis verbum e proximo intelligi potest. et nescio quomodo aptius huic loco videtur *non improbata sententia* quam *probata*, et multo magis *rata.* nam rata quidem sententia illa non fuit, cum nihil ex ea actum sit nec agri veteribus possessoribus ademti. omnino *rata sententia* dici pro, cum ratam sententiam esse iussisset, vix credo. ERN.

13. traiecerim, *et quem elegantia vitae clariorem effecit.* LIPS. *elegantiam* accipio in optimam partem, et prorsus ut de Pomponio Secundo 5 8: *at Pomponius multa morum elegantia et ingenio illustri.* illo autem, *ut par ingenio, ita morum diversus*, non Servilius est, sed Domitius. quam, inquit, elegantiam vitae Servilii effecit clariorem Do-

20 Nerone quartum Cornelio Cosso consulibus quinquennale ludicrum Romae institutum est ad morem Graeci certaminis, varia fama, ut cuncta ferme nova. quippe erant qui Gnaeum quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent quod man-

mitius, ut par ingenio, ita morum diversus. fecisse dicitur Domitius, quod ut homines facerent, occasionem dedit. in contrarium Cicero ad fam. 12 9: *tu velim animo sapienti fortique sis, ut tua moderatio et gravitas aliorum infamet iniuriam.* Gron. verissima haec, et omnes aliorum coniecturas inanes reddunt. sed tamen excidisse puto nomen proprium, quod post *effecit* necessario desideratur: *quam clariorem effecit Afer.* nam ad hunc certe ista pertinent. Ern.

1. *Nerone IV Corn. Cosso* coss.] quorum mentio in lapide Romae (ap. Grut. p. 8 5) *I. O. M. et genio venalic. P. Acilius cerdo votum solvit Nerone Caesare Aug. IIII Cosso Lentulo Coss. f. cos.* Lips. aliam inscriptionem vide apud Ryckium. Ern. *quarto* Ma.

quinquennale ludicrum] est hoc ipsum, quod noster 16 4 *lustrale certamen* appellat. quod longo intervallo post reduxit et firmavit Gordianus Iunior imperator, de quo apposite Victor. 27: *eoque anno lustri certamine, quod Nero Romam invexerat, aucto firmatoque in Persas profectus est.* exemplum autem, credo, Nero sumsit a Neapolitis, de queis Strabo 5 p. 247: *νυνὶ δὲ πεντετηρικὸς ἱερὸς ἀγὼν συντελεῖται παρ᾽ αὐτοῖς, μουσικός τε καὶ γυμνικὸς ἐπὶ πλείους ἡμέρας, ἐνάμιλλος τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα.* nota quod ait *νυνὶ δέ.* institutum enim id certamen eius aevo in honorem Augusti. Suetonius clare Aug. 98 et in Claud. 11. Herodes etiam Iudaeae rex theatrum et certamen quinquennale condidit ad honorem gratiamque Augusti, uti Iosephus narrat 15 8. sunt et nummi Neroniani, in quibus mensa cum corona et lebete, inscripti *certa. quinq. rom. co. sc.* id est, *certamen quinquennale Romae constituit.* Lips. quidni exemplum sumserit a ludis quinquennalibus Actiacis, Suet. Aug. 98. sed forte etiam sponte instituturus fuerat. vide de his ludis Neronis Scalig. Emend. temp. p. 469, et ad 16 2. Ern. *institum* Ma.

4. *Pompeium incusatum*] perpetuum sane theatrum Pompeius condidit primus a. u. 689. antea subitaria erant, et censorum iussu plerumque disiecta. Tertull. de spectac. 10: *saepe censores renascentia theatra destruebant, moribus consulentes, quorum scilicet periculum ingens de lascivia providebant. itaque Pompeius Magnus solo theatro suo minor, cum illam arcem omnium turpitudinum extruxisset, veritus quandoque memoriae suae censoriam animadversionem, Veneris aedem superposuit.* donec praecipitantibus moribus exstruxerunt ipsi censores. Valerius 2 4 2: *theatra inchoata quidem sunt a Messalla et Cassio censoribus, ceterum auctore Scipione Nasica omnem apparatum operis eorum subiectum hastae vaenire placuit.* Appianus Civ. 1 28: *τῷ δ᾽ αὐτῷ χρόνῳ Σκιπίων ὕπατος καθεῖλε τὸ θέατρον, οὗ Λεύκιος Κάσσιος ἤρχετο, καὶ ἤδη που τέλος ἐλάμβανεν, ὡς καὶ τόδε στάσεων ἄρξον ἑτέρων, ἢ οὐ χρήσιμον ὅλως Ἑλληνικαῖς ἡδυπαθείαις Ῥωμαίους ἐθίζεσθαι.* eamque in rem SC interpositum, quod legis nomine Tertullianus intellexit in Apolog. 6: *quonam illae leges abierint quae theatra stuprandis moribus orientia statim destruebant?* Velleii locus addatur, qui corruptus vulgo, 1 15: *Cassius censor a Lupercali in Palatium versus theatrum facere instituit; cui in demoliendo eximia civitatis severitas et consul Caepio restitere.* scribe *in emoliendo* et *Scipio.* Lips.

suram theatri sedem posuisset. nam antea subitariis gradibus et scena in tempus structa ludos edi solitos; vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse, ne si consideret, theatro dies totos ignavia continuaret. spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quotiens praetores ederent, nulla cuiquam civium necessitate certandi. ceterum abolitos paulatim patrios mores funditus everti per accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis iuventus, gymnasia et otia et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus, qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant; proceres Romani specie orationum et carminum

1. *subitariis gradibus*] Ausonius in prol. ad Lud. 7 Sap. 14: *aedilis olim scenam tabulatam dabat subito excitatam, nulla mole saxea.* Lips.

3. *stantem pop. spect.*] Valerius l. c. ait: *SC cautum ne quis in urbe propiusve passus mille subsellia posuisse sedensve ludos spectare vellet.* sessionem tamen adstruere Livius 1 35 et Dionysius videntur 3 68 sub Tarquinio rege: *loca divisa patribus equitibusque, ubi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati. spectavere furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes.* sed tantum in Circo. Lips.

Omnes hic *ne si* scribendum censent, cum vulgo sit in scriptis et editis *si.* solus Ryckius in textum recepit *ne*, et mox ante *spectaculorum* idem delevit, auctore A, quem nos imitati sumus. nempe loco motum est τὸ *ne*, quod e sequente versu huc retrahendum erat. etiam IGronovius secutus est, sed tacite, Ryckium, ne confiteretur aliquid boni esse in A, praesertim quod non esset in M[a]. Ern.

5. libri scripti *praetor sederet.* facile et vere emendes *praetores ederent.* enimvero editionem ludorum magistratibus incubuisse, praesertim praetori, notum iis qui in vestibulo versantur antiquitatis. facit huic parti illa responsio: *nec proinde magistratus rem familiarem exhausturos.* Lips. ed pr *praetor sederet*, et sic ceterae usque ad Rhenanum, qui edidit *quoties P. R. sederet.* Lipsius vere correxit. recepit Pichena. Ern.

6. *certandi*] secutus sum manuscriptos. vulgata scriptio tamen recta adaeque, *spectandi.* utrumque enim factitatum sub his comoedis principibus, ut viri illustres et ad certandum cogerentur et ad spectandum. nec displiceat geminari *necessitate spectandi aut certandi.* Lips. *certandi* edd omnes ante Rhenanum, qui edidit *spectandi.* quod secuti sunt omnes usque ad Lipsium. *certandi* etiam BG. Ern.

7. libris meis abest τὸ *everti;* et omiseris recte. scribi etiam possit *et verti.* Lips. *everti* edd omnes habent, nisi quod in pr corrupte *eunti*, ut in A. omitti posse censebat etiam Muretus. Acidalius *verti* volebat, quo saepius Tacitus utatur quam *everti.* ego abesse posse non credo: esse enim ante deberet *aboleri*, non *abolitos.* tum quid est *abolitos paullatim funditus?* immo, cum ante paullatim aboliti sint, nunc repente funditus everti per peregrinam lasciviam. Ern.

12. *specie orationum et carminum*] ad musicum certamen referto. Lips. immo etiam ad oratorium. vide c. 21. ante *proceres* colon scripsimus, ut est etiam in ed pr. ita difficul-

scena polluantur. quid superesse nisi ut corpora quoque nu-
dent et caestus assumant, easque pugnas pro militia et ar-
mis meditentur? an iustitiam augurii et decurias equitum
egregium iudicandi munus expleturos, si fractos sonos et
dulcedinem vocum perite audissent? noctes quoque dede-
cori adiectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed coetu
promiscuo, quod perditissimus quisque per diem concupive-
21 rit, per tenebras audeat. pluribus ipsa licentia placebat,
ac tamen honesta nomina praetendebant. maiores quoque
non abhorruisse spectaculorum oblectamentis pro fortuna quae

tas tollitur, quam fingit Acidalius, eoque aut *ut* addi aut *pollui* corrigi vult. pendet scilicet membrum a superiori *ut*. [pro *quid* M^{a} *quis*.] mox possis coniicere *caestus sumant*, ut ex ultima praecedentis verbi nata sit syllaba prima in vulgato: est enim usitatius in tali re simplex. sed etiam Agric. 3 *assumere fiduciam*, pro quo alii potius *sumere fiduciam*. Ern.

3. *an iustitiam augurii*] vitium, cui medendo impar ego. Lips. *fracti soni* non significant aliquid ad artem pertinens, sed id quod Seneca dicit *non virile*, cum in Hercule Furente canit v. 450: *ad non virilem tympani movit sonum*. *decuriae* autem *equitum* ut nihil respiciunt militarium muniorum, ita nec augurali ullus hic est locus disciplinae. tamen est etiam qui sensui serviisse ait sese, absque cura verborum, quae Lipsius corrupta credat. hoc autem velle Tacitum vaticinatur: ubi posthac inventum iri severitatem iudicis et sanctimoniam sacerdotis inter homines gnaros mollium sonorum et numerorum musicorum? id elici satis commode putat ex infra scriptis, quae positis hic respondent, *nec cuiquam iudici grave aures studiis honestis et voluptatibus concessis impartire*. ubi etiam sine cura, opinor, verborum, interpretatur iudicem nihil perdere gravitatis. interim hoc posteriore in loco quid est quod confirmet illam castimoniam sacerdotis? de solis iudicibus excusat, quia de solis iudicibus mota erat invidia. desinamus nugari et audiamus solum Pichenam, qui corrigit *an institutos Augustanos et d. e.* posset legi *an institutos Augustanos e decuriis equitum*. sed non est necesse. nam *institutos Augustanos et decurias equitum* per ἓν διὰ δυοῖν dicitur de iisdem, prorsus ut 13 25 *ludicram licentiam et fautores histrionum*, c. 46 *pellice ancilla et assuetudine Actes*. num, inquit, adolescentulos secundi ordinis (qui conscripti sint cognomento Augustanorum, aliquando in decurias iudicum allegendi) paratius et religiosius caussas audituros, si molliter et dulce canenti Caesari artificiose plaudere et docte atque ingeniose acclamare didicissent? nam hoc est *perite audire* (ut ap. Suet. 22: *solos scire audire Graecos*), *plausibus personare formamque principis et vocem deum vocabulis appellare*, quemadmodum interpretatus ipse Tacitus c. 15. quod quia fiebat assidue, *dies et noctes*, ideo iustior haec invidia in tam male perdentes tempus, quod collocare deberent in sanctissimo iudicum officio discendo, cui destinabantur. Gron. Broterius locum sanari putat una copula transposita *et egr. i. m.* iustitiam augurii intelligit auguratum. Ern. *iustitia* M^{a}.

9. *ac tamen*] ed pr *attamen*. licentia illa uti cupiebant, sed sub honestioribus nominibus. Ern.

10. F *oblectamenta*, vere. Lips. edd omnes ablativum habent. Ern.

tum erat, eoque a Tuscis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina; et possessa Achaia Asiaque ludos curatius editos, nec quemquam Romae honesto loco ortum ad theatrales artes degeneravisse, ducentis iam annis a Lucii Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in urbe praebuerit. sed et consultum parcimoniae, quod perpetua sedes theatro locata sit potius quam immenso sumptu singulos per annos consurgeret ac destrueretur. nec perinde magistratus

1. Freinshemius pro *Tuscis* putat legendum *Oscis* ex 4 14. frustra. nam et Livius 7 2: *ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant.* atque etiam nomen Tuscum est, auctore eodem Livio ibidem: *quia hister Tusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum.* nempe ludus ipse ab Oscis est, ut noster tradit 4 14, Livius l. c. histriones ex Etruria venere, cum ludi iam essent, ut clarum e Livio, ut magis excitarentur fierentque iucundiores. Ern.

a Thuriis equorum certamina] atqui Livius 1 35 etiam equos a Tuscis derivat. *ludicrum fuit equi pugilesque, ex Etruria maxime acciti.* et cum equorum certamina antiquissima Romae sint, vix videntur ea petiisse tam longinque. Magna Graecia certe et illa ora in qua Thurii, non tam pernota tunc Romanis. quae tamen frons mea a Tacito dissentientis? Thurii vicini Tarentinis, ab iisque eversi, ut Strabo narrat; quorum olim Sybaris, oppidum celebre deliciis. ab Augusto colonia illuc deducta, Copiae. Lips. vir doctus in margine Gryphianae *Tyriis;* nescio unde, aut quare. Ern.

2. *curatius*] germana Cornelii vox, non *accuratius*, ex libris. Lips. sic et G et ed pr. Puteolanus dedit *accuratius*. Ern.

4. cc] et paullo pluribus, quoniam triumphavit de Achaeis et Corinthiis Mummius a. u. 608. Lips. ceterum *Mummii* Ma et ed pr, non *Mumii*, ut est in edd ceteris usque ad Ryckium. Ern.

5. *id genus*] quod genus? gymnicosne? inclinabam, sed primus athletas dedisse legitur in aedilitate Aemilius Scaurus, multis post annis. potes igitur capere ludos Graecos. nam antea noti tantum Osci et Latini. Cicero ad Marium 7 1: *non enim puto te Graecos aut Oscos ludos desiderasse, praesertim cum Oscos vel in senatu spectare possis, Graecos vero ita non ames ut nec ad villam tuam via Graeca ire soleas.* hos triplices ludos Tranquillus in Iulio intelligit 39: *ludos regionatim urbe tota dedit, et quidem per omnium linguarum histriones.* et Aug. 43: *ludos fecit nonnunquam vicatim ac pluribus scenis, per omnium linguarum histriones.* Lips.

8. *consurgeret ac strueretur*] haud dubie elegantius et ad brevitatem aptius foret, si abesset *ac strueretur*, quod habet speciem glossae. nam *surgere* et *consurgere* eleganter dicuntur, quae *struuntur*, *aedificantur.* quorsum ergo idem bis dicitur, et suavitas tropi explicatione exstinguitur? admiratores brevitatis et elegantiae Cornelianae facile largientur delendum esse. sed tamen omnes scripti et editi habent; et Tacitum sibi in brevitatis cura non satis constare semper, id quoque iam alibi monuimus. igitur ἐπέχω. si Cicero aut Livius esset, non dubitarem esse insititium. magis tamen inclino in partem eam ut Tacito abiudicem, propter frequentia glossematum, quibus eius libri interpolati sunt. v. ad 16 1. Ern. *destrueretur* probat Wyttenbachius Bibl. Crit. 7 p. 96.

rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Graeca certamina a magistratibus causam fore, cum eo sumptu res publica fungatur. oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas; nec cuiquam iudici grave aures studiis honestis et voluptatibus concessis impartire. laetitiae magis quam lasciviae dari paucas totius quinquennii noctes, quibus tanta luce ignium nihil illicitum occultari queat. sane nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quanquam scenae pantomimi certaminibus sacris prohibebantur. eloquentiae primas nemo tulit, sed victorem esse Caesarem pronuntiatum. Graeci amictus, quis per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant.

2. *certamina*] certaminis vox ad gymnasium spectare potius videtur quam ad scenam. sed in scena ipsa certamen quoddam victoriae. Lips.

4. *nec cuiquam iudici grave*] respondetur ad verba *an institutos Augustanos et decurias equitum egregium iudicandi munus expleturos.* iudicium caussarum forensium et carminum orationumque bene coniungi. Cicero pro Arch. 10 *aures poetis dedere* dixit. Ern.

6. *totius*] ita scripserim, non *potius.* Lips.

8. *transit* Ma.

9. *modica*] *immodica* legendum videtur; quae videlicet excitari solebant pantomimorum certamine. supra 1 77 et 13 25. Gron. sane verbum *exarsere* vehementius est quam pro *ne modica quidem.* at contra mihi *immodica* non videntur pati *ne quidem.* igitur vulgatum huic coniecturae praefero. si quid tamen tentandum, malim *ne solita quidem.* Ern.

10. certamina sacra, sive ἱεροὺς ἀγῶνας, ὧν τὰ ἆθλα ἐν στεφάνῳ μόνῳ, definit Pollux 3 30. tale hoc Neapolitanum, quod et ἱερὸς ἀγὼν a Strabone dicitur 5 p. 246. Lips.

11. *primas partes*] a F abest *partes*, recte. Lips. item a Ma et ed pr. Ern.

12. *Graeci amictus*] libri leviter aberrant. nam F *Ciraetiam iactam quo*, V *Graeciam iactus ta quo.* dixi aberrant. nam vera lectio haec: *Graeci etiam amictus quis — incesserant*, vel *quos — ingesserant.* Graecanicum scilicet hoc certamen fuit, et ideo amiciebantur plerique ad morem Graecum, palliati crepidatique. haesi olim, sed expedivit me plane Dio 60 6, de hoc ipso spectaculo, Neapoli: ἐπεὶ ἔν γε τῇ Νεαπόλει καὶ παντάπασιν ἰδιωτικῶς ἔζη. τά τε γὰρ ἄλλα Ἑλληνικῶς καὶ αὐτὸς καὶ οἱ συνόντες οἱ διῃτᾶτο, καὶ ἐν μὲν ταῖς τῆς μουσικῆς θεωρίαις ἱμάτιον καὶ κρηπῖδας, ἐν δὲ τῷ γυμνικῷ ἀγῶνι πορφυρίδα καὶ στέφανον χρυσοῦν ἐλάμβανεν. et simile quod in Commodo tradit 72 17, quotiens theatrum ingrederetur, solitum sumere χλαμύδα ὁλοπόρφυρον τὸν Ἑλληνικὸν τρόπον, καὶ στέφανον ἔκ τε λίθων Ἰνδικῶν καὶ ἐκ χρυσοῦ πεποιημένον. ex his facile intellego restituoque Suetonii locum Dom. 4: *certabant etiam et prosa oratione Graece Latineque, ac praeter citharoedos chorocitharistae quoque et psilocitharistae. in stadio vero cursu etiam virginum certamini praesedit crepidatus purpureaque amictus toga Graecanica, capite gestans coronam auream.* corrigo et distinguo *et psilocitharistae:*

22 Inter quae et sidus cometes effulsit; de quo vulgi opinio est tanquam mutationem regnis portendat. igitur quasi iam depulso Nerone, quisnam deligeretur anquirebant. et omnium ore Rubellius Plautus celebrabatur, cui nobilitas per matrem ex Iulia familia. ipse placita maiorum colebat, habitu severo, casta et secreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famae adeptus. auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui Sublaqueum nomen est,

in stadio vero cursu etiam virgines. certamini praesedit etc. vera lectio, vera mens: certasse praeter citharoedos etiam chorocitharistas, et in stadio, certamine cursus, etiam virgines. at certamini toti quinquennali praesedisse Domitianum ritu Graeco, purpurea toga et corona ornatum. dixit enim togam: mallem chlamydem, uti idem scriptor Neronis c. 25 reditum in urbem describens, habitu Graecanico: *in veste purpurea distinctaque stellis aureis chlamyde*, ubi *veste* glossematium puto deleoque. item Dio supra, et Capitolinus in Pertinace 8: *purpureasque chlamydes Graecanicas*. Lips. scribo *incessirant*. quos, inquit, per eos dies toga posita gestatos plerique arguebant, iam vulgares tum erant, et sero reprehendebantur. Gron. BGM[a] *Graeci amictus*, ut est in omnibus edd praeter pr, quae habet *graeciam iactus* ut V. mox mss praeter G omnes et ed pr *quo;* unde Pichena colligebat legendum *quomodo*. id recepit Berneggerus: *quos*, quod edd omnes inde a Puteolano habent estque in G, restituit IFGronovius. in *quo* nihil impedit quo minus intelligas *amictu*, etsi pluralis praecedit; cuius formae exempla apud Graecos et Latinos sunt. sic mox c. 22, post *stagna*, in *cui* intelligi posse *stagno* putabat IGronovius. Groslotius malebat *quis*. sed *quos* melius. *incesserant* (al. *incessiverant*) int. conviciis. Gronovii *incessirant* defendam si in libris occurrat: corrigendo nulli obtrudam. Ern. mox *exoluerant* B.

2. *regis*] Bentleius ad Lucan. I 529 corrigit *regnis*. sane admodum probabiliter. Broterius recepit in textum. Ern.

3. *anquirebant*] sic cum IGronovio correxi vulgatum *inquirebant* e M[a], adiuvante loco simili 13 6. ea verba et alibi confusa. secutus est Broterius. A et ed pr *perquirebant*; quod certe malim quam *inquirebant*, quod est in omnibus edd reliquis. mox *celebrabatur* est a Pichenae correctione, quae iam Mureto in mentem venerat. nam mss et edd superiores omnes *celebratur*. at IGronovius in M[a] legit *celebratus*, idque recepit. praesens imperfecto saepe in Tacito substitutum esse iam vidimus. v. c. 15. Ern.

4. *celebratur* M[a].

8. *interpretatio*] *intrā. et actio* M[a].

9. *cui Sublaqueum nomen est*] Plinius 3 12 (17): *Anio lacus tres amoenitate nobiles, qui nomen dedere Sublaceo* (ita enim potius scribendum, quia a lacu) *defert in Tiberim*. addubito num vox Tacito desit, legendumque *villa, cui Sublaqueum nomen*. certe Neronis villa Sublacensis Frontino (2 de Aquaeduct.) cognita. Aemoinus 2 16: *Benedictus pater in loco qui Sublacus dicitur, qui ab urbe Roma 40 millibus abest, effulsit*. Philostratus (4 43 de vita Apollonii) ad hanc rem addit calicem Neronis, quem iam ori admoverat, fulmine excussum. Lips. suspicor a Tacito fuisse *stagna (loco Sublaqueum nomen est) ictae dapes*, ut H. 4 26: *nec ausi ad hostem pergere (loco Gelduba nomen est) castra fecere*. sic et restituendum

ictae dapes mensaque disiecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deum destinari credebant, fovebantque multi, quibus nova et ancipitia praecolere avida et plerumque fallax ambitio est. ergo permotus iis Nero componit ad Plautum litteras, consuleret quieti urbis, seque prave diffamantibus subtraheret: esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tuta et inturbida iuventa frueretur. ita illuc cum coniuge Antistia et paucis familiarium concessit.

Isdem diebus nimia luxus cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Marciae ad urbem deductae nando incesserat; videbaturque potus sacros et caerimoniam loci corpore loto polluisse. secutaque anceps valitudo iram deum affirmavit.

apud Florum 3 3: *prioresque Theutonos sub ipsis Alpium radicibus assequutus (locum Aquas Sextias vocant) quo, fidem numinum! praelio oppressit!* GRON. Gronovii correctio probatur Ryckio, et est sane usitata ista ratio nostro, et Livio in primis. sed tamen nulla necessitas sic loquendi; et ut recte monet IGronovius, relativo noster non minus saepe utitur. ipse intelligit *stagno*, non male. immo cur non *loco*, quod non raro per ellipsin abest. vir doctus in ed Gryphii correxerat *quis*. de Simbruinis collibus v. ad 11 13. *stagna* sunt tres lacus Plinio memorati. G pro *ictae* habet *iactae*. ERN.

2. *hunc*] Groslotius Rhenanus et Grotius *hinc* corrigunt. quasi non alterum multo sit elegantius. Virgilius Aen. 4 675: *hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?* Petronius 101: *hic est Cyclops ille et archipirata, cui vecturam debemus.* GRON. sic supra *quem illum;* ubi frustra tentabant *ullum*. mox *praecolere nova et ancipitia* est colere praeteritis tutis et praesentibus. ERN.

6. *sibi et turbis*] volebam *sibi et urbi:* sed notat in M^a legi *quiet urbis;* ex quo apposite Pichena *quieti urbis*. sed sic tamen prius illud deest *sibi;* nec abeo a mea coniectura. LIPS. repugnat Pichenae Lipsius, passus ἀνθρώπινόν τι. neque enim τὸ *sibi* vel Neronis vel Taciti oratio necessario requirit, ut, si absit illud, manca vel vitiosa debeat putari. posset id tenere locum, si constarent caetera. *sibi et turbis* tolerari nequit; et arguitur ab antiqua manu, ex qua corrector indoctior fabricavit vulgatum, cum faciendum haberet, quod Pichena. tum *consuleret urbi* quam laxum! at *consuleret quieti urbis* tale, nihil ut possit expressius aut definitius. GRON. C et ed pr *sibi e turbis*. mox *prava*. ERN. *prava* et BM^a.

11. *Marciae*] vera lectio. frustra turbant libri, qui partim *marginae*, partim *morgio* referunt. LIPS. hoc habet ed pr [, M^a *margio*]. sed inde a Puteolano vulgatum est in omnibus edd. in G a manu prima *Marsiae*, a secunda *Marsyae*. mox Heinsius ex A corrigebat *incestarat*. v. ad Vell. 2 73. sed hic narrat Tacitus modo quid fecerit; de polluta aqua statim sequitur. recte igitur et a Ryckio haec correctio reiicitur. ERN.

13. *toto*] imo *loto*. fontes et capita aquarum priscis sacra; in iisque natare nefas. Plinius ep. 8 8 de Clitumno: *pons terminus sacri profanique: in superiori parte na-*

23 At Corbulo post deleta Artaxata utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis metum hostium intenderet vel, si pepercisset, clementiae famam adipisceretur, illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniae auferret, neque tamen remissa cura, gnarus facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. barbari, pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos et in avia digredi; ac fuere qui se speluncis, et carissima secum, abderent. igitur dux Romanus diversis artibus, misericordia adversus supplices, celeritate adversus profugos, immitis iis qui latebras insederant, ora et exitus specuum sarmentis virgultisque completos igni exurit. atque illum fines suos praegredientem incursavere Mardi, latrociniis exerciti contraque irrumpentem montibus defensi; quos Corbulo immissis Hiberis vastavit, hostilemque
24 audaciam externo sanguine ultus est. ipse exercitusque ut nullis ex praelio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. ad hoc pe-

vigare tantum, *infra etiam natare concessum*. imo in quibusdam aquis navigare etiam vetitum. ib. ep. 20 de lacu Vadimonis: *nulla in hoc navis* (*sacer enim est*) *sed innatant insulae*. Seneca ep. 41 de his caeremoniis: *magnorum fluminum capita veneramur; subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet; coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quaedam vel opacitas vel immersa altitudo sacravit*. Lips. *loto* etiam volebat Heinsius (ep. ad Graev. t. 4 coll. Burm. p. 424) valdeque probat Graevius (ibid. p. 426), recte. sic supra confusa *tecti* et *lecti*, c. 5. Ern.

2. *occupanda*] sic BG, ed pr, Rhenani et seqq omnes. at Puteolanus Beroaldus Alciatus *occupandum*, quod ipsum quoque rectum est nec inusitatum bonis scriptoribus. mox *infidam ad occasiones* est, si occasio opportuna deficiendi daretur, defecturam facile. Ern. paulo ante *faciem m.* M[a].

8. proprie dicitur *in avia degredi*: sed quia non omnes easdem partes petiere, sed fuga illa etiam dispersi sunt, vulgatum ferendum puto. Ern.

11. *his* M[a].

13. *praetergredientem*] BM[a] *praegredientem*. ed pr *progredientem*, vitiose pro *praegredientem*; quod non spernendum cum IGronovio puto. sic *praevehi* pro *praetervehi* saepe, etiam apud nostrum, ut suo loco videbimus. et *praegredi* quoque sic Livio aliisque usurpatum, et adsertum a viris doctis. v. IFGronovium et Drakenborchium ad Liv. 29 32. similiter haec verba in libris confunduntur apud eundem 35 30, ubi *praegredi* praefertur. recepit et Broterius. G habet quidem *praetergredientem*, sed ut literae *aeter* sint in litura. Ern.

18. *carne pecudum propulsare*] ut Tacitus, sic et Caesar B. G. 7 17: *usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, et pecore e longinquioribus vicis adacto extremam famem sustentarent*. nempe carere

nuria aquae, fervida aestas, longinqua itinera sola ducis patientia mitigabantur, eadem plura quam gregario milite tolerante. ventum dehinc in locos cultos, demessaeque segetes, et ex duobus castellis, in quae confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. unde in regionem Tauraunitium transgressus improvisum periculum vitavit. nam haud procul tentorio eius non ignobilis barbarus cum telo repertus ordinem insidiarum seque auctorem et socios per tormenta edidit; convictique et puniti sunt qui specie amicitiae dolum parabant. nec multo post legati Tigranocerta missi patere moenia afferunt, intentos populares ad iussa. simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. accepitque cum honore; nec quicquam urbi detractum, quo promptius obsequium in-
25 tegri retinerent. at praesidium regium, quod ferox iuventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et prae-

frumento militi Romano extrema fames est. Gron.

hoc BMa: vulgo *haec*.

2. ed pr *eodem plura gregario milite toleranti*. unde suspicor Tacitum scripsisse *eadem plura gregario milite tolerantis*. nam si accurate perpendas, non *eodem* sed *ipso* latinitas postulat. tum ablativi prope nimis frequentes, quamquam *tolerante* ad *patientia* referri potest. Ern. *eadem* Ma, *toleranti* BMa.

5. *captum*] vox addita, auctore V. Lips. nempe *captum*, quod etiam G et ed pr exhibent. Ern.

6. *Tauraunitium*] sic cum IGronovio rescripsimus, qui ita reperit in Ma. vereor tamen ne verum sit *Taurannitium*, quod est in ed pr, consentitque G. [id invenit Furia.] quod Beroaldum primum exhibuisse dicit idem *Tauraunium*, fallitur: secutus est Puteolanum, qui ita habet. *Taurantium* esse a Lipsio dicit Ryckius: sed ita iam reperio in Gryphiana, operarum, ut opinor, vitio; nam alioqui Rhenanum sequitur, qui dedit *Tauraunium*. Ern. *Taurantium* B.

8. *non ignobilis barbarus*] unus Megistanum. estque ille ipse de quo Frontinus sic narrat 2 9: *Domitius Corbulo cum Tigranocertam obsideret,' in quemdam ex Megistanis, quos ceperat, animadvertit caputque eius ballista excussum intra munimenta hostium misit. id forte decidit in medium concilium, quod tum cum maxime habebant barbari. ad cuius conspectum velut ostento consternati ad deditionem festinaverunt.* Lips.

15. *praesidium* accipe de castello, ut supra 3 21. id milites impositi, fortitudine freti, clauserant, cum contra Tigranocertis moenia paterent. frustra Muretus *quo f. i. clausa erat*, et non animadversa elegantia vulgati. pro *regium* BGMa et ed pr *legerat*, A *inerat*. forte latet hic nomen istius castelli. mox ABGMa et edd veteres omnes *et irrumpentium*; quod restituit IGronovius. recentiores copulam omiserant. Ryckius pro *aggeris* vult *aggeribus* sc. obsidentium. non displicet: aggeribus demum muro iniunctis et irrumpentibus hostibus cessere. Ern.

lium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris demum et irrumpentium armis cessere. quae facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. miserantque Hyrcani ad principem Romanum societatem oratum, attineri a se Vologesen pro pignore amicitiae ostentantes. eos regredientes Corbulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circumvenirentur, dato praesidio ad littora maris rubri deduxit, unde vitatis Parthorum finibus patrias in se-
26 des remeavere. quin et Tiridaten per Medos extrema Armeniae intrantem, praemisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul ac spem belli amittere subegit; quosque nobis aversos animis cognoverat, caedibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniae usurpabat, cum advenit Tigranes à Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos, sed quod diu obses apud urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. nec consensu acceptus,

3. *distinebantur*] scribendum *detinebantur*. sic Livius 27 12: *Hannibalem acerrimo bello detineret*. apud Cic. Phil. 11 2 est quidem in recentioribus libris *distineri bello:* sed edd veteres omnes *detineri*. Ern.

7. valde equidem hic nunc haereo, olim et in primis editionibus transitum aut neglectum. ad quod *mare rubrum* Hyrcanos (de iis sermo) deduxit? illud Aegyptium, quod vulgo sic appellant? ingens via sit, et nec sic in fines suos, nisi per Parthorum, intrarint. an alterum illud magnum et Indicum? ita solent veteres, fateor: sed nec hic ei locus, aut omnis chorographia me fallit. sunt enim Hyrcani ad mare Caspium ipsum siti, procul ab omni Indico. et pone vel flexu magno isse: tamen Parthorum fines omnia illa maritima fere tangebant. Plinius 6 26 (29): *Persae rubrum mare semper accoluere;* atque aliae sub Parthis gentes. considera et inspice (oculorum res est): abeunt a patria millibus milium, et in discrimina ipsa veniunt quae vitabant. quod dicam non habeo, nisi si scripsit Tacitus *ad litora maris sui* nam Tacitum ut imperitiae accusem, durum improbumque sit; et mea ista lectio haud ab re sit, ex Armenia cum praesidio, brevi flexu, deductos ad mare iuxta quod habitabant. supra Euphratem igitur iverint, per montana et finitima Iberiae ad suum mare. Lips. vide quae contra pro vulgata disputat Ryckius ad h. l. Ern.

11. *amittere*] hic quoque Acidalius tentat *omittere*. sed supra iam ei satisfactum. *amittere* est omittere, dimittere. Ern.

12. *nobis ob regem aversos animi*] lectio vulgata est a Puteolano. at Ma et ed pr *ab rege animis*. sed syllaba *ge* in Ma superscripta [ab eadem manu], ut *ab re* fuisse videatur. unde IGronovius coniicit *abhorrere*. A *alienos animis*, G *adversos animis*. de confusione *advers.* et *avers.* infra dicetur. *animis* pro *animi* recepi. [Ma *aninis*.] mox a GO et aliis abest *delectus*. et commode sane abfuerit. Ern.

14. *usurpabat*] *occupabat* B.

durante apud quosdam favore Arsacidarum. at plerique superbiam Parthorum perosi, datum a Romanis regem malebant. additum et praesidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes duaeque equitum alae, quo facilius novum regnum tueretur. pars Armeniae, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique et Aristobulo atque Antiocho parere iussae sunt. Corbulo in Suriam abscessit, morte Ummidii legati vacuam ac sibi permissam.

27 Eodem anno ex illustribus Asiae urbibus Laodicea tremore terrae prolapsa, nullo a nobis remedio, propriis opibus revaluit. at in Italia vetus oppidum Puteoli ius coloniae

1. *plerisque superbia* M[a].

3. *et*] sic BGM[a] et ed pr. vulgo *etiam*, a Puteolano usque ad Pichenam. post Freinshemius bene, ut opinor, corrigit *alae, quo* [legebatur *alae. et quo*]. sic videbatur etiam Ryckio. at isti violentiae, ut vocat, valde adversatur IGronovius. quid ad tuendum regnum prosunt aliorum incrementa? G *tuerentur*. Ern.

5. *fin. pars Nipolique*] latet in corruptione nomen alicuius regis. forte *Thrascypolique*, qui dynasta alibi in finitimis Armeniae locis. Lips. ego divinabam *Pharasmani Polemonique*. Iberus est Pharasmanes iamdudum per filium Rhadamistum insidiatus fratris Mithridatis regno, Armeniae; unde cum absterreretur a Romanis, partim ut horum gratiam mereretur, partim proprio metu filium interfecit, et ex eo adversus Tiridatem Corbuloni militavit. vide nostrum 12 44. item 13 37, ubi et mentio de Antiocho, quemadmodum saepius alibi. Polemo notissimus rex Ponti, Iosepho *Κιλικίας* Ant. 20 7; et apud nostrum H. 3 47 commemoratur, Aristobulus 13 7. Iosephus 20 8: *τὴν μικρᾶς Ἀρμενίας προστασίαν Ἀριστόβουλος, Ἡρώδου τῆς Χαλκίδος βασιλέως παῖς, ὑπὸ Νέρωνος ἐγχειρίζεται*. Gron. felicem correctionem merito vocat Ryckius, quam et in textum recepit Broterius. BM[a] *pars Armenia eunt cuique*, ut et ed pr; A *per Armeniam eunt cuique*. sequentia ibidem sic: *pars manipulique*. ed pr *pars impulique*, [*pars nipulique* M[a].] vulgata est a Puteolano, quae tamen et in G exstat, nisi quod mox *visae* pro *iussae* habet. Ern.

7. *abscessit*] ita emendavit Lipsius. editi ante omnes *accessit*. Ern.

10. *a* deest M[a].

11. Puteoli, ais, adipiscuntur ius coloniae? ego vero advocationem peto, ut deliberem. nonne enim iampridem id oppidum eo iure? liquet ex Livio 34 44 Velleioque 1 15, qui coloniam Puteolis deductam volunt a. u. 660 PScipione Africano II TiSempronio consulibus. sed et lapides testantur hodie (ap. Grut. p. 110 7, 115 9) *ab colonia deducta anno* xc, et *aedilis colon. Puteolanorum*, et *genio coloniae Puteolanorum*. an colonis eorumque posteris intermortuis colonia esse desiit? an tempore interiecto transiit ad municipale ius? Ciceronis certe aevo municipium fuit, non colonia. oratione pro MCoelio 2: *nam quod est obiectum, municipibus adolescentem non esse probatum suis, nemini umquam praesenti Puteolani maiorem honorem habuerunt*. concutit me tamen iterum Frontinus in Catalogo coloniarum, cuius verba e ms (ap. Goes. p. 139): *Puteoli colonia Augusta. Augustus deduxit. ex uno latere iter populo debetur ped xxx. ager eius in iugeribus veteranis et tribunis legionariis est adsignatus.* colonia ergo adhuc recenti aevo. recreat Agellius 16 13, qui ostendit saepe com-

et cognomentum a Nerone apiscuntur. veterani Tarentum et Antium adscripti non tamen infrequentiae locorum subvenere, dilapsis pluribus in provincias in quibus stipendia expleverant; neque coniugiis suscipiendis neque alendis liberis

mutari solere colonias in municipia, et contra. nisi tamen Cornelii verbis ea vis, ut velit universum oppidum incolasque (plures autem inquilini eius loci ob commercia et mare) praeter eos qui restabant ex colonis Augusteis, colonico iure donatos. et sane, duplex hoc genus hominum in coloniis fuisse, e Cicerone clarum, pro Sulla 21, ubi dissidia etiam inter Pompeianos (ii erant cives veteres) colonosque recenset. alterum horum nisi sit, tu videris: mea in his salebris haeret navis.

ADD. placet eruditissimo nostro Pighio truncum locum esse, ob caussas quas in commentario dixi. itaque supplet voce addita, *Puteoli novum ius coloniae.* (in Herc. Prodic. p. 357.) ipsum vide. nam nos sententia nostra non demovemur, quam in extrema nota posuimus, de toto oppido in coloniae ius nunc translato. LIPS. probat hanc Lipsii sententiam Pagius Crit. ad a. C. 60, adnotans illo anno decennalia imperii proconsularis a Nerone celebrata: moris autem fuisse colonias deducere, novas urbes condere, aut veteribus nova nomina dare, per occasionem talium solennium. ERN. *adipiscuntur* vulgo.

2. *et Antium* abest a B. sed edd omnes habent, unde in aliis mss reperiri patet; et de colonia Antium missa tradit etiam Suetonius 9. porro, quod in provincias dilapsi sunt in quibus stipendia explessent, causa fuit, quod ibi multis noti essent et negotiari et similia facere suevissent. ERN.

4. *neque coniugiis suscip.*] milites itaque olim sine uxore, ut apparet. nec ritu, sed lege id vetitum ait Dio 60 24: τοῖς στρατευομένοις, ἐπειδὴ γυναῖκας οὐκ ἐδύναντο ἔκ γε τῶν νόμων ἔχειν, τὰ τῶν γεγαμηκότων δικαιώματα ἔδωκε. resolvisse hoc ius Severus imperator videtur, si recte capio Herodianum 3 25. τοῖς στρατιώταις, inquit, πολλὰ συνεχώρησεν, ἃ μὴ πρότερον εἶχον. καὶ δακτυλίοις χρυσοῖς χρήσασθαι ἐπέτρεψε, γυναιξί τε συνοικεῖν. certe enim de coniugio legitimo capiendum videtur, quia contubernii mititibus, opinor, semper ius. a Iunone arcebant eos, non a Venere Romanae leges. testis Livius 43 3, qui quattuor millia hominum a senatu petisse oppidum, ubi habitarent, ait; qui nati in Hispaniis ex militibus Romanis et mulieribus Hispanis, cum quibus nullum connubii ius. imo peregrini milites, i. e. non cives, non amicas modo habuisse videntur, sed uxores, nisi me inducunt frustra tabulae Vespasiani et Domitiani aevo, quibus insculptum *civitatem datam militibus e classe Ravennate et cohortis* III *Alpinorum, itemque connubium cum uxoribus, quas tunc habuissent cum est civitas eis data, aut quas postea duxissent.* tamen pugnat in eam sententiam Tertullianus, qui suo etiam aevo caelibes fuisse milites ostendit. aevum autem eius sub Severi. ait in Exhort. ad Castit. 12: *scilicet solis maritorum domibus bene est? perierunt caelibum familiae, spadonum, militum, aut peregrinantium sine uxoribus? non enim et nos milites sumus?* Severi ergo permissus aut ad praetorianos tantum pertinuit; aut verba arte capienda, ut tantum permiserit συνοικεῖν γυναιξὶ, cohabitare feminis, sub eodem tecto agere et contubernales habere, non legitimas uxores. sed non repugnat, inquies, toti huic sententiae Livius, qui diserte uxores militibus attribuit? ut ecce 21 41, in Scipionis exhortatione ad milites: *unusquisque se non corpus suum, sed coniugem ac liberos armis protegere putet.* et alibi. respondeo, temporaneam tunc (bello

sueti orbas sine posteris domos relinquebant. non enim, ut olim, universae legiones deducebantur cum tribunis et centurionibus et sui cuiusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rem publicam efficerent, sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.

28 Comitia praetorum arbitrio senatus haberi solita, quod acriore ambitu exarserant, princeps composuit, tris, qui supra numerum petebant, legioni praeficiendo. auxitque patrum honorem statuendo ut, qui a privatis iudicibus ad senatum provocavissent, eiusdem pecuniae periculum facerent cuius ii qui imperatorem appellavere. nam antea vacuum id solutumque poena fuerat. fine anni Vibius Secundus eques Romanus accusantibus Mauris repetundarum damnatur atque Italia exigitur, ne graviore poena afficeretur, Vibii Crispi fratris opibus enisus.

Punico secundo) militiam fuisse, nec legibus suis, ut postea, devinctam. capiebantur mittebanturque milites non pro stipendiorum tempore, sed bellorum. at perpetua et firma 25 annorum militia instituta, hoc quoque inductum de caelibatu. sane etiam iurisconsulti hac caussa caussam solvendi matrimonii militiam numerant. L. 60: *bona gratia dissolvi matrimonium illud dicitur, quod propter sacerdotium, sterilitatem, valetudinem, militiam retineri non potest.* Lips. ceterum vinculum orationis ante *neque* desideratur: refertur enim ad *veterani*, ut praecedens *non subvenere.* Ern.

2. *ut olim, univ. leg.*] exprimit deductionem veterem Hyginus (ap. Goes. p. 160): *multis legionibus contigit bellum feliciter transigere, et ad laboriosam agriculturae requiem primo tirocinii gradu pervenire. nam cum signis et aquila et primis ordinibus ac tribunis deducebantur.* Lips. mox *sui* corrigebat Groslotius. plane sic BG et ed pr veteresque omnes, ut *suis*, quod hodie in edd est, ab errore operarum natum putem. illud restitui, quod elegantior latinitas postulat. Ern. nonne potius *sui quibusque?*

4. *remp. efficerent*] idem est quod Livius dicit, 1 8, *coalescere in populi unius corpus.* Ern.

11. *a priv. iud. ad sen. provoc.*] lucis caussa rem appellationum a capite deduxi ad hoc Neronis aevum, in Excursu C. atque illinc lucem istis pete. Ern.

13. *cuius is* Mª, *cum iis* B.

14. *Vibius*] ed pr habet *Iulius*, ut et H. 4 43. sed H. 2 10 et 4 41 *Iubius*, quod est inversa prima syllaba *Vibius*. v. ad 12 16 extr. Ern. Mª *vivius*, B *nivius*.

16. *ne graviore poena*] an ergo in crimine repetundarum poena gravior quam relegatio? attente legas, quia ne relegatio quidem. olim sane exsilium fuit et aestimatio, uti Asconius notat in Verrem Act. 1 13, et Cicero subindicat non semel: sed secuta lex Iulia immutavit. ex ea poenam fuisse adfirmo amissionem ordinis et aestimationem, nihil ultra. id est, qui damnatus eo crimine esset, senatu moveretur, et

29 Caesonio Paeto Petronio Turpiliano consulibus gravis clades in Britannia accepta; in qua neque Aulus Didius le-

iudices acciperet ad aestimandam litem. docet Suetonius in Iulio 43: *repetundarum convictos etiam ordine senatorio movit.* sed et hauries ex Tacito infra 48. *exin a Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem precibus Tigellini soceri sui reciperaverat.* is autem repetundarum lege damnatus 13 33. et H. 1 77: *redditus Cadio Rufo, Pedio Blaeso senatorius locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio aut Nerone ceciderant.* apertius ex Plinio ep. 2 11, ubi *Marius Priscus accusantibus Afris sponte senatu abiit et iudices petiit, omissa defensione*, scilicet quasi ea ratione satisfactum legi. et 4 9, cum *Bassum Baebius Macer lege repetundarum teneri censuisset*, mitigans *Caepio salva dignitate iudices dandos* pronuntiavit. id est, uti in senatu remaneret, facta saltem aestimatione. vide epistolas ipsas, et volens favebis sententiae huic. ab hac re Suetonianis verbis lumen Oth. 2. *tantum potentia*, inquit, *valuit ut damnatum repetundis consularem virum, priusquam plane restitutionem ei impetrasset, non dubitaret in senatum ad agendas gratias introducere.* motus enim ille quicumque senatu erat: sed Otho quasi plane restitutum in senatum introduxit. haec ergo ordinaria poena: sed gravius et plerumque extra ordinem in id crimen animadversum, pro delicti modo. atque ea Macri mens (leg. 7 ad leg. Iul. repet.): *hodie ex lege repetundarum extra ordinem puniuntur; et plerumque vel exsilio vel etiam durius, prout admiserint. quid enim, si ob hominem necandum pecuniam acceperint? vel interfecerint innocentem?* eademque ratione Plinius scripsit ep. 2 11: *excessisse Priscum immanitate et saevitia crimina quibus dari iudices possent, cum ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset.* nec aliter capies, quod hic Vibius relegatus est: exsilii etiam poenam meritus, nisi frater intercessisset, sicut et 3 68 CSilano proconsuli Asiae repetundarum damnato aqua atque igni interdictum, ob insignem scilicet saevitiam. Lips.

17. *favore*] quidam libri *opibus.* Lips. primus Pichena edidit *fratris opibus* e vestigiis M[a] *frisoribus.* concinit BG *fratri sororibus.* atque etiam Lipsius testatur in quibusdam libris esse *opibus.* C laudat Broterius. in ed pr est *fratri,* sed vacuo spatio interiecto, ut aut lacuna in ms fuerit, aut extricare descriptor nil potuerit. in ceteris edd ante Pichenam est *fratris favore*, eodem sensu, sed haud dubie e coniectura Puteolani. Ern.

1. Freinshemius et Lipsius putant *Caesonium Paetum* esse eundem, qui 15 6 *Caesennius Paetus* dicitur. sed bene Ryckius ostendit diversos, ex inscriptionibus duabus apud Gruterum; quarum altera hunc *Caesonium* consulem exhibet cum *Petronio,* altera *LCaesennium Paetum* cum *PCalvisio Rusone.* Ern. *pacto et petronio* M[a].

2. *Avitus*] atqui ADidium eum vocavit 12 40, et Didium Gallum in Agricolae vita 14. ut ambigere possis num rescribendum *ADidius.* plura tamen cognomina habere potuit more sui saecli. Lips. ego vero non dubitavi rescribere *ADidius*, ut volebat vir doctus in margine Gryphianae, inductus primum ed pr, in qua (ut in B) est *Adiutus*, in quo satis perspicua vestigia verae lectionis; deinde ratione, quod si vel maxime duo cognomina Didio fuere, non credibile videtur Tacitum eundem hominem alio nunc quam supra nomine appellaturum fuisse, veluti de alio homine loqueretur. G *Alutus,* [M[a] *havitus.*] recepit et Broterius, qui laudat *Bimardi* diss. de vita, rebus gestis et numis TDidii cos. et gente Didia p. 19. mox *Veranius* BGM[a] et ed pr. ceterae ante Pichenam *Verannius.* Ern.

gatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Ve-
ranius modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bel-
lum proferret, morte prohibitus est, magna, dum vixit, se-
veritatis fama, supremis testamenti verbis ambitionis mani-
festus: quippe multa in Neronem adulatione addidit subie-
cturum ei provinciam fuisse, si biennio proximo vixisset.
sed tum Paulinus Suetonius obtinebat Britannos, scientia
militiae et rumore populi, qui neminem sine aemulo sinit,
Corbulonis concertator, receptaeque Armeniae decus aequare
domitis perduellibus cupiens. igitur Monam insulam, incolis
validam et receptaculum perfugarum, aggredi parat, naves-
que fabricatur plano alveo adversus breve littus et incertum.
sic pedes: equites vado secuti, aut altiores inter undas ad-
30 nantes equis tramisere. stabat pro littore diversa acies,
densa armis virisque, intercursantibus feminis, in modum
Furiarum veste ferali, crinibus deiectis; faces praeferebant.

1. *nisi parta*] B *nisi ut parta.*

2. *silvas*] emendo *Siluras.* cum ea enim Britanniae gente tunc maxime bellum. consule Tacitum 12 32. Lips. recepit Pichena. ante edd omnes *silvas.* Ern.

4. glossematium est τὸ *verbis.* et statim *subiecturum ei provinciam fuisse* lego, capioque Britanniam ipsam, quae nondum perdomita. Lips. [legebatur, cum BM[a], *provincias.*] Acidalius etiam *testamenti* delet. hoc vero est vim facere. *suprema* de morte dici scio, non de testamento. ego vulgatum sanum puto. in ultima testamenti parte ambitionem prodidit, ut innuit verbum *addidit.* sic apud Cic. Ep. 2 13: *extrema pagella me pupugit chirographo tuo.* ed pr *supremi test. verbis*, quod eodem redit, sed exquisitius est, pro *verbis in extremo testamento scriptis.* Ern. B mox *timore populi.*

10. *Monam insulam*] credo, hunc locum esse quem aspexit Iornandes in Goth. 2: *in extrema Britanniae parte Memma, quam Cornelius Annalium scriptor narrat.* corrigo enim *Mona.* Lips. intelligenda *Mona* ea quae magis versus austrum sita, hodie *Anglesey* dicitur, diversa a Mona Caesaris B. G. 5 13. mox *litus* abest ab ed pr et ab ABM[a]; a suis libris afuisse dicit Lipsius in editione prima. etiam Broterius in quibusdam mss non reperit delevitque. volebantque deleri Muretus et Acidalius. frustra. *brevia et incerta maris* scio; similiter dici *breve et incertum* nec scio nec credo. in omnibus mss Taciti non raro verba integra omissa. Ern.

13. *vado*] videtur Tacitus scripsisse *vada.* pergentes qua vada ducebant. Gron. Ryckius defendit vulgatum ex eo, quod Caesar B. G. 1 6 *vado transire* dixit. at non quaeritur an latinum sit *vado sequi*, sed an hic locum habeat; quod non puto. deberet enim sequi *aut adnando equis.* at nunc dicit equites transisse partim quaerendis vadis, partim dum adnatant equis. sed BM[a] et ed pr habet *pedes;* quod cum IGronovio restituimus. idem M[a] *tramisere*, ut alibi. Ern.

16. *Furiarum, quae*] semper credidi, hic excidisse pronomen *quae.* id repertum iam in ed pr restituimus. recepit pariter Broterius, repertum et in CR. sed videatur esse alieno loco, ponendumque ante *in modum Furiarum*, quod hoc maxi-

Druidaeque circum, preces diras sublatis ad caelum manibus
fundentes, novitate aspectus perculere militem, ut quasi
haerentibus membris immobile corpus vulneribus praeberent.
dein cohortationibus ducis, et se ipsi stimulantes ne mulie-
bre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa sternunt-
que obvios et igni suo involvunt. praesidium posthac impo-
situm victis, excisique luci saevis superstitionibus sacri: nam
cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere deos
fas habebant. haec agenti Suetonio repentina defectio pro-
31 vinciae nuntiatur. rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia
clarus, Caesarem heredem duasque filias scripserat, tali ob-
sequio ratus regnumque et domum suam procul iniuria fore.
quod contra vertit, adeo ut regnum per centuriones, domus

me Furiis similes erant, quod faces gestabant. sed potest prius illud *in modum Furiarum* referri ad cursum. nam et Liv. 4 33 *fanaticum cursum* habet. qui vulgatum mavult, punctum faciet post *feminis*. *feralis vestis* eadem est quae furialis, in morem Furiarum facta; similique sensu *feralem habitum* dixit Florus 1 12 7, quamquam ibi de toto apparatu dixit. ceterum *feralem vestem* aut de *vittis* capiam, quas in habitu furiali memorat Florus: non enim credibile feminas illas, praesertim barbaras, sibi vestes fecisse quales a poetis tribuuntur Furiis; aut legam *vitta* e Floro l. c, ubi in furiali habitu vittae ponuntur. *Crines deiecti* sunt fluentes, non collecti in nodum; neque ullo modo opus cum Acidalio corrigere *disiectis* vel *reiectis*. ceterum prae oculis habuisse Tacitus videtur locum Livii 4 33. adde 7 17. Ern. cf. Boettiger Furienmaske p. 47.

2. *perculere*] frustra vir doctus in ed Gryphii corrigit *perpulere*. terror hic est, qui percellit, stupefacit, non perpellit. et Livius l. c. in re simili *Romanos exterruit*. *milites* e M^a^ edidit Pichena, quod secuti Gronovii: Ryckius *militem* servavit. [*militem* in M^a^ esse perhibet Furia.] ut hic porro *fanaticum agmen*, sic ab simili re Livius l. c. *fanaticum cursum* dixit. denique *involvere flammis* etiam dixit Virg. G. 2 308. Ern.

5. *strenuuntque* M^a^.

7. *victis*] rectius *vicis*. sic appellat quae habebant pro captu gentis oppida. *vici* Marsorum 1 50. adde quae scripsimus Obs. 1 20. Gron. *vicis* edidit Rhenanus e B, quod omnes imitati sunt usque ad Pichenam, qui e M^a^ et ed Puteolani dedit *victis*, quod etiam G et edd pr, Beroaldi, Alciati habent. Gronovius pater *vicis* ediderat: filius et Ryckius *victis*; quod et nos servavimus propter auctoritatem librorum, quibus quatuor alii apud Broterium accedunt. ceterum fere locis imposita praesidia reperies. Ern.

8. *cruore captivo adolere aras*] de hac Britannis Gallis Germanis communi immanitate dicam ad libellum de moribus Germaniae. Lips.

10. *longa*] scribo *longe*, ut sit, longe notum clarumque fuisse propter opes. Iceni autem in libris scriptis *Tigeni* sunt. Lips. etiam in ed pr. at ceterae usque ad Rhenanum et BG *Igeni*. porro ed pr *Phrasuragus*. *longa* bene defendunt Gruterus et Pichena, pro diuturna, antiqua. sic 1 8 Augusto *longa potentia* tribuitur. *longa decora* infra c. 53. mox *que* e BGM^a^ et ed pr. Ern.

per servos velut capta vastarentur. iam primum uxor eius Boudicea verberibus affecta et filiae stupro violatae sunt: praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui regis inter mancipia habebantur. qua contumelia, et metu graviorum, quando in formam provinciae cesserant, rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus et qui alii nondum servitio fracti resumere libertatem occultis coniurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. quippe in coloniam Camulodunum recens deducti pellebant domibus, exturbabant agris, captivos, servos appellando, foventibus impotentiam veteranorum militibus similitudine vitae et spe eiusdem licentiae. ad hoc templum divo Claudio constitutum quasi

2. *Boodicia*] Dioni *Βουνδουΐκα* est, Tacito infra c. 37 *Boudicea*; in vita Agricolae 16 *Voadica* scriptum. est illa quam perplexe Gildas *leaenam dolosam* appellat, *quae rectores sibi relictos trucidavit*. LIPS. *eius* e M[a] addidit Pichena. sic et ed pr, G et alii. in iisdem libris est post *rebellationem*; quod restituit Pichena. *rebellionem* est in duobus mss apud Broterium. habetur etiam in quibusdam mss apud Liv. 8 14. sed Livii aetate vox ea non usitata fuit, recteque repudiata est a Drakenborchio. bis eo verbo usus est Valerius M. 7 3 9 extr. ERN. *Boodicia* BM[a]. infra c. 35 M[a] *bouducea*, c. 37 *boudicea*.

3. *ygenorum* M[a], et

7. *trinovantibus*.

8. *assuefacti*] scripta veraque lectio *facti*. LIPS. sic MR et ed pr. Cicero dicit *factus ad aliquid*. A *fracti*. Puteolanus dedit *assuefacti*, quod est et in BG et aliis tribus apud Broterium, et omnes secuti sunt usque ad Pichenam. sane *factum ad aliquid esse* refertur potius ad naturam et ingenium quam ad consuetudinem, ad quam hic referri indicat τὸ *nondum*; nec posterioris generis exemplum memini me reperire. ipse Tacitus distinguit mox c. 56 *factus natura et consuetudine exercitus*. igitur vereor ne verum sit *sueti*, quo saepe noster utitur, ut supra c. 27, vel *fracti*. ERN.

13. *hoc* M[a]: vulgo *haec*. cf. 12 20 et 34, 15 4.

templum DClaudio] de eo Seneca in Menippea: *parum est quod templum in Britannia habet, quod nunc* (lego *hunc*) *barbari colunt et ut deum orant*. quod in Tacito est *ara dominationis*, libenter scripserim *arra*, quasi id templum pignus et arrabo aeternae servitutis. quamquam et aras sane habuisse Claudium in Britannia fateor. poeta eius aevi ad ipsum: *Oceanusque tuas ultra se respicit aras. qui finis mundo est, non erit imperio*. nec tamen hic in Tacito templum ideo dixeris aram. LIPS. immo *arx*, ut vult Freinshemius, quod merito receptum inde a Berneggero. v. Freinshemium ad h. l, qui e Tacito satis illustrat. *ara* est perfugium, ut *ara sociorum* apud Cic. Verr. 5 48 lex de repetundis; quod alienum. *arx* est munimentum, firmamentum, sedes, *ἐπιτείχισμα*, unde fit impetus dominantium. et forte respexit Tacitus ad locum Cic. in Pison. 5: *templum illud fuit arx civium perditorum, castellum forensis latrocinii*. similiter dixit idem aliquo loco in Verrinis. pro Ligario 7 simili sensu Africa dicitur *arx provinciarum omnium*. ERN.

arx aeternae dominationis aspiciebatur: delectique sacerdotes specie religionis omnis fortunas effundebant. nec arduum videbatur exscindere coloniam nullis munimentis saeptam; quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amoenitati prius quam usui consulitur. 32 inter quae nulla palam causa delapsum Camuloduni simulacrum Victoriae ac retro conversum, quasi cederet hostibus. et feminae in furorem turbatae adesse exitium canebant. externosque fremitus in curia eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in aestuario Tamesae subversae coloniae; iam Oceanum cruento aspectu, dilabente aestu humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. sed quia procul Suetonius aberat, petivere a Cato Deciano procuratore auxilium. ille haud amplius quam ducentos sine iustis armis misit; et inerat modica militum manus. tutela

1. *dilectique sacerdotes*] legebantur enim pontifices flaminesque Claudio ex provincialibus ipsis; quibus in sacra victimasque eius divi multi faciendi sumptus. vide Arriani verba, quae adduxi 1 10. Lips. *omnis* BM[a]: vulgo *omnes*.

7. IGronovius *feminas in furore* capit ita dictum ut *miles in hasta*, et *turbatae* ut *turbata mente*, 4 22; repudiatque Faerni correctionem *in furorem*, et A lectionem *furore*. sufficiebat sane *in furore* i. e. per furorem, dum vaticino furore correptae sunt. nam *feminae turbatae*, cum de vatibus sermo est, sunt profecto furentes, alienatae animis. sic *turbidus Orestes* apud Val. Fl. 7 147, Pythiaque *turbata* non uno loco. ab eius rei intellectu, Faerni non inelegans coniectura videbitur. Ern.

8. *externosque — theatrum*] prodigia eadem recenset Dio 62 1: ἔκ τε τοῦ βουλευτηρίου θροῦς νυκτὸς βαρβαρικὸς μετὰ γέλωτος, καὶ ἐκ τοῦ θεάτρου θόρυβος μετ' οἰμωγῆς ἐξηκούετο. Lips.

9. *visamque speciem*] quam speciem? aliquid deest, aut latet. in Dione hoc editur, statim post illa dicta: οἰκίαι τέ τινες ἐν τῷ Ταμέσᾳ ποταμῷ ἔφυδροι ἑωρῶντο. ergo legebam *visamque aedium speciem*. sed enimvero Pichena in M[a] esse asserit *in aestuario tam esae subversae coloniae*. itaque nihil verius quam quod sentit, *Tamesae* scribendum. nimirum species subversae coloniae, quae apparuerat, signum erat evertendae; et hae sunt istae Dionis aedes, sed subversae, dirutae, incensae. Lips. cum M[a] consentit plane ed pr. sed in ceteris paullo corruptius *in aestuamootam ese*. sed hinc apparet unde Puteolani lectio effícta, *notam esse subversae coloniae*, quod omnes deinde usque ad Pichenam secuti sunt; estque sic in BG. Ern.

10. *Oceanus cr. aspectu sic labente — relictae* M[a]. idem

12. cum B *trahebantur*.

14. *procuratore*] *imperatore* B.

15. *tutela* (video enim non omnes capere ut oportebat) hic septum est et aliqua non magni operis munitio. sic Varro R. R. 1 14: *nunc de septis, quae tutandi caussa fundi aut partis fiant, dicam. earum tutelarum genera quatuor.* Gron. *freti* refertur ad *militum manus*; et latine sic dici potest; etsi nobis tum propter vicinum *templi* non satis placet, tum propter sensum non commodum. nam quorsum hoc memoratur? de ordinario praesidio di-

templi freti, et impedientibus qui occulte rebellionis conscii consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque motis senibus et feminis iuventus sola restitit: quasi media pace incauti multitudine barbarorum circumveniuntur. et cetera quidem impetu direpta aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expugnatumque. et victor Britannus Petilio Ceriali legato legionis nonae in subsidium adventanti obvius fudit legionem, et quod peditum, interfecit: Cerialis cum equitibus evasit in castra et munimentis defensus est. qua clade et odiis provinciae, quam avaritia in bellum egerat,
33 trepidus procurator Catus in Galliam transiit. at Suetonius mira constantia medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotia-

citur, non de novo, quod sine iustis armis venerat. et non dixisset opinor *tutela*: nam nemo sic; sed aliter etc. *tutelam templi* intelligo praesidium templi, quale fuit in Hierosolymitano et aliis. in *freti* forte aliquid latet, quod nondum assequor. coniiciebam *spreti* scilicet Britannis; sed non satisfacit. forte spurium est verbum: nam commode absit. Ern.

1. *et imped.*] ter initium fieri ab *et* sane non admodum elegans: sed negligam tamen. verum primum *et* mihi suspectum est; et diligentius contextum inspicienti spero apparitURUM *at* vel *sed* desiderari. sed ne sic quidem satis apte cohaerens reliqua oratio. itaque Acidalius ante *quasi* inserebat *ita*. Ryckius auctore Freinshemio sic interpunxit, *manus. tutela t. freti et imp.* non repugnem. sed tamen facile intelligitur deesse *sed* aut aliud verbum, quod cum superioribus aliquo modo coniungat. ed pr pro *impedientibus* habet *inobedientibus*, item CR. Ern.

occulti] sic e M[a], cui G consentit, pro vulgato *occultae* edidit Pichena. sane rebellio non occulta erat, sed conscii. idem est in ed pr. sed quia meis auribus durum est *qui occulti conscii* (nec Tacitum sic scripsisse credo), corrigas non male *occulte*. atque ita fuisse videtur in libris e quibus *occultae* editum est, cum editor *e* pro *ae* scriptum putaret, ut saepe est in scriptis et olim editis. [est *occulte* in B.] multo tamen melius putem et Tacito dignius *occulti rebellionis*, deleto *conscii*, quod e verbi sequentis initio glossave nasci potuit. sic 6 36 *occultos consilii*. post *neque motis* intellige *et non motis*. Faernus corrigebat *amotis*, quod est verbum proprium in hac re; Heinsius *submotis*, *remotis*. sed etiam infra *movetur* pro amovetur c. 60. Ern.

3. *et*] *aut* B.

7. *britiamnus* M[a].

Paeto] scribe *Petilio*. ita enim statim dicitur; estque ille qui bellum Germanicum sub Vespasiano administravit. Lips. recepit recte Pichena. ed pr cum BM[a] habet *Petio*. post *medios*, quod Rhenanus e B dedit, etiam ed pr. at Puteolanus Beroaldus Alciatus *medius*. hoc quoque rectum: id habet G. Ern.

14. *copia negot. — m. c.*] etiam hodie, eoque nomine princeps Britanniae urbs. commeatum proprie accipit, uti Suetonius Ner. 20: *Alexandrini qui de novo commeatu Neapolim confluxerant*; Graecis κατάπλουν. Ammianus 27 8 de hac urbe: *Londinium vetus oppidum*,

torum et commeatuum maxime celebre. ibi ambiguus an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi damno servare universa statuit. neque fletu et lacrimis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum et comitantes in partem agminis acciperet. si quos imbellis sexus aut fessa aetas vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. eadem clades municipio Verulamio fuit, quia barbari omissis castellis praesidiisque militarium, quod uberrimum spolianti et defendentibus intutum, laeti praeda et aliorum segnes petebant. ad septuaginta milia civium et sociorum iis quae memoravi locis cecidisse constitit. neque enim capere aut venundare, aliudve quod belli commercium, sed caedes patibula ignes cruces, tanquam reddituri supplicium ac praerepta interim ultione,

quod Augustam posteritas appellavit. Lips. *commeatuum* est e Ma. sic et ed pr. variandae orationis caussa, aut ut simile esset praecedenti, dixit pro *commeantium*. ceterae usque ad Pichenam *commeatu*. consentiunt BCR. Ern.

6. *et comitantes*] Acidalius vult interpungi post *signum* et legi *acceperat*. de interpunctione consentit ed pr. alterum series orationis et sensus desiderat. Ern.

9. *militarium*] bene Pichena *militaribus*, ut est inf. c. 45. Ern.

10. *deferentes*] repone lectionem scriptam *defendentibus*. quae in prima recensione mea culpa me fugit. cetera etiam Mercerus ingeniose sic concinnat: *quod uberrimum spolianti et defendentibus intutum, laeti praeda et aliorum segnes petebant.* alacres ad praedam, segnes ad cetera. mihi tamen probaretur *et laborum segnes*. Lips. *spoliant* mss omnes et edd veteres. *spolianti* est e verissima correctione Merceri. IGronovius tamen malebat *spoliatu*. *defendentibus intutum* etiam BCMa et ed pr. ceterae ante Lipsium omnes *deferentes intutum*. haec verba confundi in libris etiam supra 13 56 vidimus. denique *segnes* est a Mercero. mss et editi olim *insignes*. *in* natum est e finali praecedentis. *occasionum segnis* est 16 14. Ern.

11. LXX *millia civium*] at Dio, in pleraque hac historia Taciti velut interpres, periisse ait, 62 1, μυριάδας ὀκτὼ τῶν τε Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν, ut hic LXXX fortasse verior scriptura sit. Lips. *cecidisse* GMa et alii, ed pr. ceteri libri *occidisse*. Ern. *caecidisse consistit* Ma.

14. *patibula, ignes, cruces*] diversa haec igitur, patibula et cruces? quodam sensu. patibulum enim proprie, in quo suffixus homo expanditur, transverso tamen ligno. crux vero etiam, cum is erecto simplicique stipiti adfigitur sive infigitur. diximus abunde in libellis *de Cruce*. Lips.

15. *reddituri*] potius *reddituris*. Lips. non assecuti sunt viri docti, qui de hoc loco egere, elegantiam. *reddituri supplicium* verum est. imitatus est Livium, qui simili ratione dixit *reddere cladem*. 24 17: *quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades.* ibidem 20. Heinsius ad Vell. 2 85 legi vult *redditum supplicium*, non male, sed tamen sine necessitate: ceterum vim verborum bene assecutus, laudans e Seneca de Ira 2 32 *dulce est do-*

34 festinabant. iam Suetonio quarta decuma legio cum vexilla-
riis vicesimanis, et e proximis auxiliares, decem ferme mi-
lia armatorum erant, cum omittere cunctationem et congredi
acie parat. deligitque locum artis faucibus et a tergo silva
clausum, satis cognito nihil hostium nisi in fronte et aper-
tam planitiem esse, sine metu insidiarum. igitur legionarius
frequens ordinibus, levis circum armatura, conglobatus pro
cornibus eques adstitit. at Britannorum copiae passim per
catervas et turmas exsultabant, quanta non alias multitudo,
et animo adeo fero ut coniuges quoque testes victoriae se-
cum traherent plaustrisque imponerent, quae super extremum
35 ambitum campi posuerant. Boudicea curru filias prae se ve-
hens, ut quamque nationem accesserat, solitum quidem Bri-
tannis feminarum ductu bellare testabatur: sed tunc non ut
tantis maioribus ortam regnum et opes, verum ut unam e
vulgo libertatem amissam, confectum verberibus corpus, con-
trectatam filiarum pudicitiam ulcisci. eo provectas Romano-
rum cupidines ut non corpora, ne senectam quidem aut vir-
ginitatem impollutam relinquant. adesse tamen deos iustae
vindictae: cecidisse legionem quae praelium ausa sit; ceteros
castris occultari aut fugam circumspicere. ne strepitum qui-
dem et clamorem tot milium, nedum impetus et manus per-

lorem reddere. mox idem vult *praecepta*, quod et in ms uno reperit Broterius. vulgatum verbo *festinabant* aptius videtur. Ern. *ac* omittit B.

2. *vicesimariis*] vere arbitror Acidalium correxisse *vicesimanis*, ut est c. 37 et alibi. si vel maxime forma verbi, hoc quidem sensu, nihil vitii haberet, tamen non credibile est Tacitum istis homoeoteleutis usurum fuisse. librarius temere terminationem praecedentis verbi repetiit, ut alibi. v. ad 11 6. itaque non dubitavi cum IGronovio *vicesimanis* recipere. Ern. *vicesimaris* Ma.

7. *levis*] sic ex AMa restituere hunc locum Ryckius et IGronovius, cum ante vulgo esset *levi.* consentit R. *levis* est etiam in ed pr. Ern.

11. *imponerent*] *superimponerent* B.

14. *dictu* Ma.

16. *confectum*] sic ed pr et recentiores omnes praeter IGronovium. at a Puteolano veteres reliquae omnes *consectum*, item CO et Ies. apud Broterium, qui recepit. non displicet. Horat. Epod. 4 11: *flagellis sectus.* sed quia *confectum* etiam BGMa, hoc praetuli. Gronovius apud Liv. 26 46 probat *caedendo confectus*, pro concisus, *confractus*, ut ibi alii libri habent. quidni *verberibus confectus* dicatur? tum in ed Puteolani etiam alio loco observavimus *s* expressum pro *f.* atqui ab illa editione reliquae ductae, ut in praefatione ostendimus. Ern.

18. *nec* Ma.

22. *tot millium*] fuisse enim in acie hostili *δώδεκα μυριάδας*, i. e. cxx millia hominum, Dio annotavit 62 2. noster omisit, ut pleraque

laturos. si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illa acie vel cadendum esse. id mulieri destinatum: viverent viri et servirent.

36 ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat. quanquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat, ut spernerent sonores barbarorum et inanes minas. plus illic feminarum quam iuventutis aspici. imbelles inermes cessuros statim, ubi ferrum virtutemque vincentium totiens fusi agnovissent. etiam in multis legionibus paucos esse qui praelia profligarent; gloriaeque eorum accessurum quod modica manus universi exercitus famam adipiscerentur. conferti tantum et pilis emissis, post umbonibus et gladiis stragem caedemque continuarent, praedae immemores: parta victoria cuncta ipsis cessura. is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multa praeliorum experientia, ut certus eventus Suetonius daret pugnae signum.

37 ac primum legio gradu immota et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggressus hostis certo

alia, in hac narratione, non incuria aut culpa sua, sed, quod facile odorere, librariorum exscriptorumve, qui hos libros pessime admutilarunt. LIPS. at veteres edd omnes *militum*, ut BGMa. sed *millium* melius. ERN.

3. *viris et* Ma, *et viris* B.

4. *qui quamquam*] *qui* abest BCMR et ed pr, non male. ERN. Ma non *quanquam* sed *quam*, ut: 1 13 et 16 19.

5. *sonoras*] V *sonores.* atque ita scripsisse Tacitum pertendo. alibi *sonorem alterius proelii non audirent.* LIPS. sic et BMR, ed pr. ERN.

7. *ubi ferrum — agnovissent*] sententia a Livio sumta, qui ea non uno loco utitur, et noster quoque aliis locis H. 2 4, 4 50. mox *esse* abest ab ed pr. ERN. et a B.

10. *manus*] sic BMOR, alii, et ed pr, ut volebat Acidalius; quod Tacito restituimus cum Ryckio. supra c. 32: *modica manus, tutela templi freti.* ceteri libri *manu.* mox recte *conferti.* v. ad 6 35. ERN.

16. *eventus*] veteres edd usque ad Rhenanum *eventu.* etiam AMa et alii apud Broterium, cui placet ob *εὐφωνίαν.* nec mihi displiceret, nisi nimis insolens esset constructio. Ferrettus se *eventi* alibi legisse dicit. vellem dixisset ubi. id haud dubie, si in bono libro esset, praeferrem. nam ista homoeotelenta offendunt aures nimis, quamquam talia etiam melioribus scriptoribus, nominatim Livio, interdum excidere. ERN. B *certo eventu.*

18. *certo iactu*] certitudo haec iactuum non videtur ad hostes referenda (paucissimi enim e Romanis cecidere, ut addit) sed ad ipsos Romanos; ideoque legam *suggressis hostibus.* atque ea veritas. LIPS. Pichena contra ad hostes refert et *incerto iactu* legit. quod recte repudiat Freinshemius. nam si propius suggressus hostis demum misit tela, incertus iactus non fuit. itaque aut Lipsius audiendus, aut aliud quid vitii in *certo* latet. forte

iactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. idem auxiliarium impetus; et eques protentis hastis perfringit quod obvium et validum erat. ceteri terga praebuere, difficili effugio, quia circumiecta vehicula saepserant abitus. et miles ne mulierum quidem neci temperabat; confixaque telis etiam iumenta corporum cumulum auxerant. clara et antiquis victoriis par ea die laus parta: quippe sunt qui paulo minus quam octoginta milia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis ferme interfectis, nec multo amplius vulneratis. Boudicea vitam veneno finivit. et Poenius Postumus praefectus castrorum secundae legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloria legionem suam fraudaverat abnueratque contra ritum militiae iussa ducis, se ipsum gladio transegit.

38 Contractus deinde omnis exercitus sub pellibus habitus est ad reliqua belli perpetranda. auxitque copias Caesar missis ex Germania duobus legionariorum milibus, octo auxiliarium cohortibus ac mille equitibus; quorum adventu nonani legionario milite suppleti sunt. cohortes alaeque novis hibernaculis locatae, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. sed nihil aeque quam fames affligebat serendis frugibus incuriosos, et omni aetate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant. gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinant, quia Iulius Classicianus successor Cato missus et Suetonio discors bonum publicum privatis simultatibus impediebat, disperse-

crebro. nam profecto *certus iactus* non satis convenit verbo *exhaurire*, si ad hostes verbum hoc pertinet. mox *cuneo* GMV et edd veteres usque ad Rhenanum, qui e B dedit *cuneus*: *cuneo* restituit Pichena. post *perfringunt* R Ies, ed pr, non male, nec abhorrens a Taciti more. Ern.

3. *effugium* Ma.

4. B *ambitus*.

5. *confixa teli* Ma.

8. *octingenta* BMa. *occidisse* B.

10. *veneno*] Dio 62 12 morbo. ἀποθανούσης ait ἐν τούτῳ τῆς Βουδουίκης νόσῳ. Lips. sed nisi fallor, legendum τόπῳ. Ern.

Poenius] Reinesio placebat *Hoenius.* et est *Hoenia* familia clara, ex qua consul a. u. 894 THoenius Severus. sed et *Poenii* in monimentis antiquis occurrunt, etsi minus nobiles. Ern.

17. *ex* Ma, vulgo *e.* rursus c. 39 vulgo *ex*.

auxiliarium] sic cum IGronovio edidi e BMa et ed pr. ceterae *auxiliariorum.* mox forte melius fuerit *vastatum.* post ed pr *versos*, unde coniicias *omni aetate ad bellum versos.* Ern.

25. *Suetonio*] *suetior* Ma.

ratque novum legatum opperiendum esse, sine hostili ira et superbia victoris clementer deditis consulturum. simul in urbem mandabat, nullum praelio finem exspectarent nisi succederetur Suetonio, cuius adversa pravitati ipsius, prospera
39 ad fortunam rei publicae referebat. igitur ad spectandum Britanniae statum missus est e libertis Polyclitus, magna Neronis spe posse auctoritate eius non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. nec defuit Polyclitus quo minus, ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate nondum cognita libertinorum potentia erat; mirabanturque quod dux et exercitus tanti belli confector servitiis obedirent. cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata; detentusque rebus gerundis Suetonius, quod post paucas na-

2. *in urbem*] veteres edd usque ad Rhenanum *in urbe*, quod et BGMa exhibent. v. ad c. 36 extr. *mandare in urbem* pro mittere qui nunciarent, s. literas quibus nunciarent, illa aetas dixit saepe, quamquam ita etiam antiquiores, sed raro. v. ad Suet. Cal. 25. Ern.

3. *proelio*] ἀκύρως. legerem *bello*, aut certe *proeliorum*. Lips. probat Gruterus. possis etiam *proeliis*. atque etiam verba *bellum* et *proelium* saepissime in mss confundi, satis constat, atque in ipso Tacito, ut infra bis videbimus; unde merito priorem Lipsii coniecturam probes. Ern. cf. *praelianti* 12 45.

4. *prospera ad fortunam*] in Romana ed legas *prospera fortunae*. at sententia tota sumpta a Sallustio; cuius fragmentum in similes calumniatores apud Non. 4 403: *ad haec rumoribus adversa in pravitatem, secunda in casum, fortunam in temeritatem declinando corrumpebant*. Lips. editionem Romanam intellige principem aliam a Beroaldina, quae habet a Puteolano *ad f. reip.* cum seqq omnibus. *reip.* est haud dubie a Puteolano. nam in mss est *ipsius*, ut BGMa, ed pr. tum ille codex (?) *fortunam*, hi (BGMa) *ad fortunam*, ed pr *fortunae*. unde varietas corrigentium nata. IGronovius volebat *imperii*. quid si *cuius adversa pravitati ipsius, prospera fortunae referebat?* ut illud alterum *ipsius* temere ex antecedentibus repetitum sit. Ern.

6. *Polycletus* vulgo.

10. *posteaquam* B.

13. *libertorum*] in BGMa, ed pr, Puteolani est *libertinorum*. sed vulgatum rectum, intellectu Caesaris, de cuius solis libertis sermo. Ern.

16. *detentusque*] Faernus legebat *demotusque*, quod verum videtur. sic 13 14: *demovet Pallantem cura rerum*. nam hoc melius consentit exercitibus. Ern.

quod post paucas] scribe *postquam paucas*. Gron. GMa *quod post paucus*, B *quod perpaucas*, sine relativo, A *quod postpaucas*. Ma consentit ed pr. Puteolanus autem dedit *qui quod post paucas*, quod Beroaldus et Alciatus secuti sunt. male ergo Ryckius Beroaldum dicit induxisse *qui post paucas*. Rhenanus *quod perpaucas*, cum sequacibus Aldo, Gryphio. sed post lectio *quod post* restituta a Lipsio Pichena Ryckio. in ed Gronovii patris est *qui post*, nescio unde. sed id ta-

ves in littore remigiumque in iis amiserat, tanquam durante bello, tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui iam consulatu abierat, iubetur. is non irritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio imposuit.

40 Eodem anno Romae insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat praetorius, simul longa senecta, simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, ascitis Vinicio Rufino et Terentio Lentino equitibus Romanis. illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audacia promptus, Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem praecipuum malorum credebat. igitur Fabianus tabulas iis quos memoravi et aliis minus illustribus obsignat. quod apud patres convictum; et Fabianus Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Cornelia damnantur. Marcellum me-

men repetiit filius. *quod* verum puto, si *demotus* verum. sin *detentus*, necessarium est cum Gronovio corrigere *postquam*. sed illud tota res suadet ut credamus. *post* deinde aut delendum, aut e B *perpaucas* legendum. ab ed pr etiam abest *durante*. Ern.

1. *remigumque in his* M[a].

5. *senatoris*] sic BGMO et ed pr, idque consentit magis stilo Taciti; unde restitui. vulgo *senatoria*. mox pro vulgato *eius* dedi cum I. Gronovio *ei*, quod in ABGM[a] et ed pr est *ei*. et sic dudum coniecit Rhenanus. *eius* est e coniectura Puteolani. Ern.

6. *Domitius Balbus*] Reinesius ad marginem scripserat: *an est Domitius Tullus, de quo simile quiddam narrant?* Plin. ep. 8 18. dissimilem rem, qui inspexerit Plinium, videbit. Ern.

10. *Vicio*] veteres *Vincio*. Lips. ABGMO et ed pr. at ceterae edd omnes *Vicio*. corrigunt *Vinicio*. etiam *Vincios* occurrere in monumentis antiquis notavit bene Ryckius: sed tamen *Rufinus* esse cognomen *Viniciorum*, ex iisdem patere. Ern.

11. *Antonium Primum*] illum qui postea acerrima fax Vespasiano ad civile bellum; cuius multa in Historiarum libris 3 et 4 mentio. Lips.

14. *tabulas iis*] manuduxit me ad veram hanc lectionem V, qui *tabulasiis* refert. reliqui omnes *tabulariis*. quantillus error quantas tenebras? nam ICti nostri misere torquentur in tabulariis istis eruendis. Alciatus eos putat quos nunc tabelliones vocamus: contra Ferrettus obsignatores et scriptores testamenti. Vertranius postremo, tanquam cornicum oculos, rescribendum censet *Fabianus tabulariis iis*. Lips. *tabulasiis* quoque M[a], sed ita ut *s* erasum et *r* recentiori manu rescriptum esset. etiam ed pr *tabulariis*: sed G *tabellariis*. Ern.

17. *lege Cornelia damnantur*] i. e. ordine senatorio moventur. nam quamvis legis Corneliae ordinaria poena deportatio sit et bonorum publicatio, tamen in honestioribus submotio etiam ordinis admissa est. Tacitus H. 2 86: *Primus Antonius legibus nocens, et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala senatorium ordinem reciperaverat.* Paullus Sent. 5 15: *hi qui falsum*

moria maiorum et preces Caesaris poenae magis quam infamiae exemere. perculit is dies Pompeium quoque Aelianum, iuvenem quaestorium, tanquam flagitiorum Fabiani gnarum; eique Italia et Hispania, in qua ortus erat, interdictum est. pari ignominia Valerius Ponticus afficitur, quod reos, ne apud praefectum urbis arguerentur, ad praetorem detulisset, interim specie legum, mox praevaricando ultionem elusurus. additur senatus consulto, qui talem operam emptitasset vendidissetve, perinde poena teneretur ac si publico iudicio calumniae condemnatus.

Haud multo post praefectum urbis Pedanium Secundum servus ipsius interfecit, seu negata libertate, cui pretium pe-

vel alia testimonia dixerunt, aut in exsilium aguntur aut in insulam relegantur aut curia submoventur. Lips.

6. *ad praetorem*] quem praetorem? urbanumne? non opinor. nec enim eius in crimine cognitio. olim sane proprius peculiarisque praetor, qui constitutis quaestionibus perpetuis cognosceret de falso. eum hic intellegi credo. etsi enim pleraque iudicia in senatu aut apud praefectum urbis, et praetorum potestas imminuta, mansit tamen, opinor, veteris ritus imago quaedam et umbra. quam Ponticus hic pro re amplexus, non sine sua fraude. at *praefectum urbis omnia crimina omnino sibi vindicasse* ab Ulpiano traditum est (l. I. de offic. praefect. urbis); non quidem ab Augusto, (falluntur qui id censent; et Augustus ius tantum ei dedit in servos, et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat) sed crescente paullatim, concessu principum, ut solet, nova potestate. Lips.

8. *SCto*] sic ABMa, ed pr, Ryckius, IGronovius. cf. II. 4 45. ceterae edd *SCtum*; quod sane speciosum est. non enim videtur in decretis senatus de poenis singulorum sancitum esse de generibus criminum. potuere librarii verbo *additur* decipi, ut SC acciperent *Senatusconsulto.* mox *venditassetve* ex A edidit Ryckius, quod videtur natum, dum librarius hoc verbum praecedenti conformat. post ed pr *perinde* sine *ut*, quod inde a Puteolano omnes habent usque ad Pichenam, estque et in G. delevimus deinde etiam *si* post *ac*, quod non est in ed pr, delerique voluit Faernus. Ern. B *vendidissetve ut perinde p. t. ac si.*

9. *iudicio calumniae condemnatus*] eum qui praevaricatus sit, quive praevaricatorem emerit fecerit, punit hoc SC calumniae poena. ea est talio et infamia, uti colligas ex l. penult. et l. 4. D. de praevaricat. Lips. mox ed pr *interficit.* Ern.

12. *cui pretium pepigerat*] moribus receptum uti servus interdum cum domino quasi pacisceretur in certum pretium, quod si exsolvisset, liber esset. id pretium e peculio servi vel adventicio lucro. Seneca Ep. 80: *mancipia quoque conditionis extremae, et in his sordibus nata, omni modo exuere conantur servitutem; peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant.* Virgilius eo respiciens Ecl. 1 33: *nec spes libertatis erat nec cura peculi.* et vetus sane ille mos, cuius vestigia plura in Plauto, ut Aulularia Strobilus reperto thesauro, 5 8: *quin ego illi invenisse me hanc praedam dico atque eloquor? igitur orabo ut manu me mittat, ibo atque eloquar.* Gripus servus Rudente 4 2 23: *ad herum veniam docte atque astute, pauxillatim pollicitabor pro capite argentum, ut sim liber.* et clarius

pigerat, sive amore exoleti infensus et dominum aemulum non tolerans. ceterum cum vetere ex more familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est; senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. ex quis Gaius Cassius sententiae loco in hunc
43 modum disseruit. "saepenumero, patres conscripti, in hoc ordine interfui, cum contra instituta et leges maiorum nova senatus decreta postularentur; neque sum adversatus, non quia dubitarem super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum et, quae converterentur, in deterius mutari, sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer. simul, quicquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret

in Casina 2 5 7: *quid istu tu me libertate territas? vobis invitis atque amborum ingratiis una libella liber possum ego fieri.* quod non aliter intellegendum, quam ut cum hero iam ante pactus fuerit in libram. et in hanc sententiam scripsit Hermogenianus adversus dominum consistere servis licere, *siqui suis nummis redemptos se, et non manumissos contra placiti fidem, adseverent*, l. 53 D de iudiciis. item Ulpianus: *qui se dicit suis nummis redemptum, si hoc probaverit, exinde liber erit, ex quo redemptus est.* interdum vero imaginaria quaedam emptio, interposita persona tertia, adhibebatur. de qua l. 4 de Manumiss. quodsi dominus non servaret fidem, querela servo Romae apud praefectum urbi, apud Praesidem in provinciis, ex constitutione Divorum fratrum fuit l. 5. ib. Lips.

1. *amore* edd pr, Rhenani et seqq omnes ut et G. sed Puteolanus Rivius Beroaldus Alciatus *amori.* pro *infensus* Pichena malebat *incensus* (sic A). sane infensus animus exprimitur sequentibus. Ern.

2. bene, *veteri ex more.* nam etiam libera republica id obtinuit, ex epistola Servii Sulpicii de caede Marcelli in Cic. epp. 4 12: *ego tamen ad tabernaculum eius perrexi. inveni duos libertos et pauculos servos. reliquos aiebant profugisse metu perterritos, quod dominus eorum ante tabernaculum interfectus esset.* hunc priscae severitatis ritum firmavit postea SC Silanianum sub Augusto, itemque nunc Neronianum, de quibus Cuiacium vide Obs. 1 18 et 10 33. addo ne feminas quidem immunes exceptasque fuisse, suasus Taciti infra verbis, *numerum aetatem aut sexum miserantium.* item rescriptio Hadriani l. 1 de SC Silaniano. Lips.

5. *senatusque in quo ipso*] expeditior sententia, *senatuque in ipso.* Lips. mss *senatusque in quo ipso.* idemque exhibent edd Rhenani et seqq usque ad Berneggerum, qui Lipsii correctionem recepit cum seqq; nisi quod in pr est *ipse.* at Puteolanus dedit *senatus in q. i.* quod secuti sunt Beroaldus Rivius Alciatus. Lipsius verum vidit. nam nihil est ad quod nominativus *senatus* referatur. mox M[a] et ed pr vitiose *multandum.* recte contra ex *quis*, ut saepe. vulgo *quibus*, usque ad Ryckium. Ern.

11. *ac* B.

12. *in* deest M[a].

15. *manaret* M[a].

integrum, si quando res publica consiliis eguisset. quod hodie venit consulari viro domi suae interfecto per insidias serviles, quas nemo prohibuit aut prodidit quamvis nondum concusso senatus consulto quod supplicium toti familiae minitabatur. decernite Hercule impunitatem, ut quem dignitas sua defendat, cum praefectura urbis non profuerit? quem numerus servorum tuebitur, cum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia opem feret, quae ne in metu quidem pericula nostra advertit? an, ut quidam fingere non erubescunt, iniurias suas ultus est interfector, quia de paterna pecunia transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur? pronuntiemus ultro dominum iure caesum videri.

44 libet argumenta conquirere in eo quod sapientioribus deliberatum est? sed et si nunc primum statuendum haberemus, creditisne servum interficiendi domini animum sumpsisse, ut

2. *evenit*] sic mss, ed pr, Rhenanus et seqq. in ed Puteolani *venit* vitio operarum: id tamen tenuere Rivius, Beroaldus, Alciatus. Ern. *venit* M[a].

5. *at quem*] Rhenanus e B notat *ut quem*: ex aliis nil notatum video. at mirum, ni hic dissentiat M[a], cum dissentiat ed pr, quacum tam saepe convenit illi optime. ea habet: *ut quem dignitas sua defendat, cui praefectus urbis non profuit? praefectus* haud dubie pro *praefectura*. certe *at* h. l. non satis commodum, ut sensit etiam Rhenanus, qui volebat *ecquem*. in illo autem ironia belle continuatur. vulgatum est a Puteolano; qui haec sequentibus similia efficere voluit. G *atque d. s. defendet*, *vel cui praefectura urbis non profuit*. at R apud Broterium *ut quem*. C *et quem*; quod favet coniecturae Rhenani. mox mss plures apud Broterium *cui*. Ern. *ut quem — defendat — profuit* M[a]. *praefectus* etiam B.

8. *ferat* B.

9. *avertit*] suspicor Tacitum scripsisse: *quam — advertunt*. sic habes verbum exquisito illo usu, quo esse solet interdum apud nostrum et Livium. Gron. ut edidi, est in edd veteribus omnibus. unde restituit iam Ryckius. [illegible] Lipsius et seqq, quod et BGM[a] exhibent. elegans tamen est IFGronovii coniectura. Ern. *anne* B.

11. *de paterna pecunia*] abite sinistrae manus: nihil mutandum. εἰρωνικῶς ista et ἐξ ἀντιστάσεως capienda sunt. Lips.

13. *libet argumenta conquirere*] interrogationis nota est a Freinshemio; et sic placebat Ursino. sensus est: frustra argumentis demonstrabimus, quod maiores nobis haud paullo sapientiores re satis deliberata iam decrevere. sequentia Rhenanus sic cum antecedentibus coniungenda censet: *ac si nunc primum st. haberemus*. Ern. B *sed si*.

15. *insumpsisse*] sic mss, ed pr, Puteolanus Beroaldus Alciatus. sed Rhenanus e B correxit *sumsisse*. vetus restituit Ryckius, sequente IGronovio. ego quoque veterem lectionem retinui, sed vereor ne *sumsisse* melius sit. Ryckius ad Statium Theb. 12 643 provocat: *dignas insumite mentes coeptibus*. sed ibi *coeptibus* videri potest esse dativus. aliud autem est *mentem insumere alicui*, aliud *mentem insumere* simpliciter. illa forma saepe apud nostrum, ut 3 44, 16 23: huius nullum exemplum mihi, quod sciam, alibi occurrit. in G syllaba *in* est in litura, potuitque nasci, ut

non vox minax excideret, nihil per temeritatem proloqueretur? sane consilium occuluit, telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, caedem patraret omnibus nesciis? multa sceleris indicia praeveniunt: servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere. suspecta maioribus nostris fuere ingenia servorum etiam cum in agris aut domibus isdem nascerentur caritatemque dominorum statim acciperent. post-

alibi, e finali litera praecedentis verbi. Ern.

2. *occul uit* Mª. lacunae recentior manus syllabam *ta* inseruit.

3. *excubias*] nocturnas ergo ad limen excubias servorum habuerunt domini potentiores. quod tu mihi, philologe, observa. Quinctil. Declam. 1 pro Caeco: *dicitur caecus sine rectore, sine duce, per inane longum, per tot offensa limina, per excubantes servulos errasse cum ferro, cubiculum deinde patris ingressus.* idem Declam. 2 16 pro Caeco: *tu sentis quando senem vicerit lassitudo curarum. scis pariter an una quiescentium fores vallaverit cura servorum.* Apuleius Met. 2: *pueros ablegat arbitrio nocturni gannitus;* qui alioqui de more procubabant. Silius 1 66 ad hunc ritum de Annibale: *saepe etiam famuli turbato ad limina somno expavere trucem per vasta silentia vocem.* vide et Appianum Civ. 2 99 in Catonis morte, et Tacitum in Othonis H. 2 50. Lips.

5. *praeveniunt servi si*] retineo veterem interpunctionem; et *praeveniunt* non accipio, ut sit praecedunt, ante scelus exsistunt, sed ut sit occupant, praecipiunt, deprehendunt, antequam scelus eventum habeat. sic alibi noster *praeventam gratiam* i. e. occupatam. haec illi *si prodant*, extra periculum sumus: si dissimulant et succumbimus sceleri, manente SC Silaniano *non inulti* peribimus. Gron. at haec non est vetus interpunctio, sed ea quam nos exhibuimus; quae est in ed pr, Puteolani Beroaldi Alciati. in ed Rhenani mutata est, sed tacite, et vitiose, ut manifestum est. sic enim habet (e B) *praeveniunt servi, si prodant. possumus.* et tamen hoc secuti Aldus, Gryphius etc. inde factum deinde *praeveniunt servi. si prodant, possumus.* et haec est vetus Gronovii interpunctio. sensus est planus in vetere interpunctione, quam nos restituimus. multa sceleris indicia se exserunt antequam facinus patretur, nec ita tale consilium premi potest quin indicia quaedam, vel per imprudentiam, erumpant. ea si servi animadversa prodant, nihil a servis timendum est. Ern.

possumus — anxios] haec sunt, ut mihi videtur, vitiosa. nam haec coniunctim haud dubie capienda sunt, *possumus singuli inter plures tuti,* ut mox, *inter nocentes non inulti.* quid iam fiet reliquis, *inter anxios?* scire velim unde ista sint. in pr ed *anxios* non est. quid in libris aliis scriptis sit, non reperio notatum. G quidem *anxios* habet, quod a Puteolano editum omnes secuti sunt. vereor ne ita supplere maluerit aliquis, quam *inter* illud delere, quod librarius per errorem scriptum delere noluerat, ut saepe factum scimus. si deleas cum *anxios*, belle procedit oratio. nisi quis malit alium nominativum ante ista verba excidisse, quia sequitur *postremo*; quod saltem duo membra praecedentia exigere videtur. an *securi?* sed etiam ap. Cic. Mur. 23 *denique* est, praecedente uno tantum membro. Ern.

8. *idem* Mª hic et c. 46.

quam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra aut nulla sunt, colluviem istam nonnisi metu coercueris. at quidam insontes peribunt. nam et ex fuso exercitu cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum,
45 quod contra singulos utilitate publica rependitur." sententiae Cassii ut nemo unus contra ire ausus est, ita dissonae voces respondebant numerum aut aetatem aut sexum ac plurimorum indubiam innocentiam miserantium. praevaluit tamen pars quae supplicium decernebat. sed obtemperari non poterat, conglobata multitudine et saxa ac faces minante. tum Caesar populum edicto increpuit, atque omne iter quo damnati ad poenam ducebantur, militaribus praesidiis saepsit. censuerat Cingonius Varro ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italia deportarentur. id a principe prohibitum est, ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per saevitiam intenderetur.

46 Damnatus isdem consulibus Tarquitius Priscus repetun-

3. *nam et*] neque interrogationis notam admiserim, nec negandi particulam, quam fatetur satis Pichena in M^a^ non apparuisse, quum ex Veneto accessit. est autem oratio brevis, continens rationem eius quod non ponitur, sed intelligitur ex praecedenti. quasi foret *at quidam insontes peribunt*. pereant sane; neque id hoc solum casu contingit: *nam et* etc. *etiam strenui sortiuntur* i. e. sortem trahunt inter decimandos et saepe accipiunt iniquiorem, pereuntque insontes. neque enim *sortiuntur* παθητικὸν, ut volunt. Cic. Verr. 2 29: *dic, inquit: illi adesse non possunt. nam hercle, inquit Minucius, me quoque Petilius, ut sibi in consilio essem, rogavit. et simul a subselliis abire coepit.* intelligitur, immo et ego, inquit Minucius, adesse non possum: *nam hercle me* etc. pluribus alibi hoc in sermone compendium illustramus. Gron. rectissime. et plane sic est in ed pr, Rhenani Aldi Gryphii. alterum [*num et — non sortiuntur*] dedit Puteolanus, quem secuti Rivius Beroaldus et Alciatus. a GM^a^ etiam abest *non*. ac mirum cur lectionem Puteolani receperint recentiores. bene igitur antiquius ac verius restituere Ryckius et IGronovius. in *fusti* hic quoque variatur, ut supra c. 8. Ern. *ueritur* M^a^.

7. *unus*] in G *unus* est in litura. fuerat *bonus*. (sic B). sed *unus* verum est. mox in eodem est *dubiam*, absorpta syllaba *in*, ut saepe, a praecedente litera. Ern.

11. *et saxa ac faces*] sic GM^a^ et edd omnes ante Rhenanum, qui (e B) copulam *et* delevit. notum est Virgilianum Aen. 1 150: *iam faces et saxa volant.* mss iidem etiam et edd Puteolani Beroaldi Alciati habent *minante*. sed frequentativis gaudet noster. mox *incenderetur* scripti et editi omnes ante Pichenam, qui coniecturam Rhenani et Merceri recepit primus, idque secuti sunt ceteri. Ern.

17. *incenderetur* M^a^.

18. *Tarquitius Pr.*] huius *MTarquitii Proc.* nomen in numo Claudii et Neronis, apud Patinum, Valentem, cuso a Nicomediensibus; unde patet statim ab accusatione,

darum Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum proconsulem ipsius meminerant. census per Gallias a Quinto Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere.

47 Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate constantia fama, in quantum praeumbrante imperatoris fastigio datur, clarus, adeo ut Nero aeger valitudine, et adulantibus circum qui finem imperio adesse dicebant, si quid fato pateretur, responderit habere subsidium rem publicam, rogantibus dehinc in quo potissimum, addiderit in Memmio Regulo. vixit tamen post haec Regulus, quiete defensus, et quia nova generis claritudine neque invidiosis opibus erat. gymnasium eo anno dedicatum a Nerone, praebitumque oleum equiti ac senatui Graeca facilitate.

48 Publio Mario Lucio Asinio consulibus Antistius praetor,

quae facta est anno ante mortem Claudii, accepta provincia missum proconsulem. quod in numo Neronis est *MΤαρκυτίου Πριτανικ.*, id puto esse cum viris doctis vitiosum, sed ut cum Spanhemio putem esse potius pro *Πρίσκου* (vid. de U. et Pr. N. t. 2 p. 593) quam cum Perizonio *Πρυτανικοῦ* ap. Ryckium ad 12 59. ceterum libri, ita ut supra, variant inter *Tarquitius* et *Tarquinius*. Ern.

1. *qui accus. ab eo St.*] supra 12 59. Lips. BG *quia*. M[a] *proconsule*, quod recepit IGronovius. ceteri omnes scripti et editi *proconsulem*, recte. v. ad 2 52. pro *ipsius* CR et ed pr *ipsi*. Ern.

3. *Volusio*] ed pr *Volusino*. v. Lipsium ad c. 56. sed deinde ABMRC *Sextio* pro vulgato *Sexto*, ...d cum Ryckio et IGronovio re... *supra tulere* i. e. fecere ...se gloriae, laudis, gratiae ...Ern.

... *eodem*, ut supra *iisdem coss.* ... M[a] *obit.*] i... ...mbrante *imp.* ...ctum ... ...ο ἐπισκιά-... ...qu... ...ntissimi, ... Ern.

1... ... ex BG

et ed pr, cum in ceteris omnibus sit *addiderit*. atqui illud necessarium est in recepta ab omnibus interpunctione. *addiderit* requirit et *rogantibus dehinc*. Ern. B *addiderat*.

15. *praebitumque oleum*] si oleum populo tantum praebitum, nihil novum aut Graecanicum: praebuit ante PScipio, quem aedilem dedisse congium olei in vicos singulos Livio credo 25 2. dedit et CCaesar post victoriam Africanam. τόν τε δῆμον, inquit Dio 43 31, λαμπρῶς εἱστίασε, καὶ σῖτον ἔξω τοῦ τεταγμένου καὶ ἔλαιον προσέδωκεν αὐτῷ. etiam MAgrippa in aedilitate oleum et salem, ut auctor idem Dio 49 43. sed nemo eorum ad gymnasium, quod hic Nero. Plinius 15 5: *usum olei ad luxuriam vertere Graeci, in gymnasiis publicando*. adde Suet. 12. Lips. exemplum talis Graecae facilitatis in Seleuco Nicatore apud Iosephum A. I. 12 3, qui etiam Iudaeis a praefectis gymnasiorum pecuniam ad oleum emendum dari iussit. Ern.

17. *P. Mario*] nomen huius primi Consulis corrupte legas in vetusta Persii vita nuper cum Iuvenalis scholiaste edita: *decessit Persius*

quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi, probrosa adversus principem carmina factitavit, vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur. exin a Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem precibus Tigellini soceri sui receperat, maiestatis delatus est. tum primum revocata ea lex; credebaturque haud perinde exitium Antistio quam imperatori gloriam quaeri, ut condemnatus a senatu intercessione tribunicia morti eximeretur. et cum Ostorius nihil audivisse pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum; censuitque Iunius Marullus consul designatus adimendam reo praeturam necandumque more maiorum. ceteris inde assentientibus, Paetus Thrasea, multo cum honore Caesaris et acerrime increpito Antistio, non quicquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe et nulla necessitate obstricto senatui statuendum disseruit. carnificem

VIII *kal. Decembr. Rubrio Mario, Asinio Gallo* coss. scribe *Publio Mario.* cui cognomen fuit Celsus. LIPS.

1. *memoravi*] 13 28. LIPS.

5. *tigellani* M[a], infra quoties recurrit hominis mentio, *Tigillinum* vocant BM[a].

6. *lex credebatur, quae — gloriam quaesivit, ut — eximeretur*] locus haud dubie vitiosus, eaque de caussa varie tentatus. libri non magnopere variant, nisi quod edd Puteolani Beroaldi Alciati *ne condemnatus*, ed pr *exponeret* pro *eximeretur*, utrumque vitiose; denique M[a] *ut* non habet, quod in G est in litura, [pro *eximeretur* habet *eximeret.*] tentatur correctio sic, ut alii auctore Mercero *qua* corrigant, alii cum Mureto *quaereret*: Acidalius *credebaturque — quaesisse*: Freinshemius *credebaturque — gloria quaesita*; IGronovius denique *credebaturque — quaeri, uti*, quod ille etiam in contextum recepit. de *credebaturque* haud ambigo: nam non lex quaesivit gloriam Neroni, sed accusator et ipse Nero: de altera parte nihildum definire audeo. magis tamen inclino in *quaesitam*. etenim non videtur dicere velle Tacitus, quid homines de re indicarint ante eventum, sed quid post eventum, ex quo videbant Neronem spe falsum sua et accusatorem. si ante caussam actam sic credidissent, nihil impedisset quo minus durius statuerent. sed offensio Neronis et rescriptum indicabat voluisse materiam habere gloriae. atque ante qui scire poterant? ERN.

8. *intercessione tribunicia*] intercessione ipsius Caesaris, qui ita clementiae gloriam pararet. LIPS.

10. *consul designatus*] inter suffectos non dubie consules. sed in hunc ipsum annum Annaeum Senecam et Trebellium Maximum consules referunt viri docti in opere Fastorum; et loca sunt quae annuunt. Ausonius tamen in Panegyrico Senecae consulatum aperte detrahit: *dives Seneca, nec tamen consul, arguetur rectius quam praedicabitur non erudiisse indolem Neronis, sed armasse saevitiam.* quo loco video esse qui negationem subtrahant, legantque: *dives Seneca, tamen consul.* LIPS.

15. *senatu*] veteres edd ante Rhenanum [cum M[a]] *senatui.* si copula *et* abesset, probarem. nunc *senatu* verum est. ERN.

carnificem et laqueum] respondent illi decreto, *more maiorum necandum.* ex quo clare discis quid *punire* Tacito *more maiorum.* LIPS. adde Suet. Ner. 39. ERN.

et laqueum pridem abolita; et esse poenas legibus constitutas, quibus sine iudicum saevitia et temporum infamia supplicia decernerentur. quin in insula, publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miseriorem et
49 publicae clementiae maximum exemplum futurum. libertas Thraseae servitium aliorum rupit, et postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam eius iere, paucis exemptis; in quibus adulatione promptissimus fuit Aulus Vitellius, optimum quemque iurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. at consules perficere decretum senatus non ausi, de consensu scripsere Caesari. ille inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit nulla iniuria provocatum Antistium gravissimas in principem contumelias dixisse; earum ultionem a patribus postulatam, et pro magnitudine delicti poenam statui par fuisse. ceterum se, qui severitatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere: statuerent ut vellent; datam et absolvendi licentiam. his atque talibus recitatis, et offen-

3. *quin in insula*] haec lectio a Pichena inducta, velut ex ed Veneta Puteolani. sed in ea est *quin in insulam*, ut in G et ed Beroaldi Alciati. ceterum veram puto. Mª *qui in insula*, A *qui in insulam*, B *qui insula*, ed pr *qui ne insula*. Rhenanus *quin insula*, quod omnes usque ad Pichenam secuti sunt. Ern.

4. *miserior*] lego *miseriorem;* et sermonis textus ita postulat. Lips. recte; nec dubitavi recipere. Faernus malebat *futurus:* sed accusativi cum infinitivo sunt in superioribus. Ern.

6. *silentium*] vett *servitium*. at velim consideres satin sana haec tota narratio sit. antea praedixit, *tum primum revocata ea lex credebatur, quae haud perinde exitium Antistio quam imperatori gloriam quaesivit, ut condemnatus a senatu intercessione tribunicia morti eximeretur.* quid? condemnatusne Antistius a senatu? contra video: in insulam seponitur. idem intercessione Caesaris morti eximitur? falsum. nec quidquam in tota re quod Neroni clementiae gloriam, saevitiae potius invidiam, parere possit. ego sane aestuo, nec cuneum reperio huic nodo. nisi placet cum Iosia Mercero elegantissimo iuvenum legi, *qua haud perinde*, ut ad accusatorem referas, non ad legem: qui non tam exitium eo facto quaerebat quam gloriam principi. sed hominis consilium Thraseae sententia subvertit. Lips. *servitium* omnes edd ante Rhenanum, qui *silentium* invexit, non bene. notior formula *silentium rumpere* imposuit sive ipsi sive B librario. Pichena bene vetus restituit. sensus est: παρρησία Paeti fecit ut ceteri quoque libere decernerent. Ern. omnino in B *silentium*, unde Rhenanus.

8. *exemtis*] Mª habet *exeptis*. forte *exceptis*, Pichena inquit. foret id sane melius. sed a scriptura illa nihil extrices. virgula super *e* omissa est. B et ed pr *exeptis*. Ern.

9. *respondenti reticens*] sic etiam Livius 23 12, ubi v. IFGron. Ern.

17. *data — licentia*] melius e priscis *datam — licentiam*. Lips. nam

sione manifesta, non ideo aut consules mutavere relationem aut Thrasea decessit sententia, ceterive quae probaverant deseruere, pars, ne principem obiecisse invidiae viderentur, plures numero tuti, Thrasea sueta firmitudine animi et ne gloria intercideret.

50 Haud dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est, quod multa et probrosa in patres et sacerdotes composuisset iis libris quibus nomen codicillorum dederat. adiciebat Talius Geminus accusator venditata ab eo munera principis et adipiscendorum honorum ius. quae causa Neroni fuit suscipiendi iudicii, convictumque Veientonem Italia depulit, et libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem attulit.

51 Sed gravescentibus in dies publicis malis subsidia minuebantur, concessitque vita Burrus, incertum valitudine an veneno. valitudo ex eo coniectabatur, quod in se tumescentibus paulatim faucibus et impedito meatu spiritum finiebat.

sic BGM^a et edd pr, Puteolani Beroaldi Alciati; idque bene restituit Pichena. ablativi sunt a Rhenano. *licentia* dicitur illa quidem etiam in bonam partem apud nostrum, ut 1 26. sed forte hic non absurdum sit existimare data opera ambiguitatem quaesitam. ceterum in GM^a est *et* pro *etiam*, fortasse melius. vide tamen ad c. 36 extr. Ern.

6. *Fabricius Veiento*] puto illum esse, qui AFabricius Dioni dicitur, quique praetor canes Circensibus ad currus adiunxit pro equis. Lips. Ryckius de eo laudat Plinium ep. 4 22, Iuvenal. Sat. 4 113. mox bene Pichena *quod multa* e M^a pro *qui m.* sic etiam ed pr et BG. Ern. *Vegento* BM^a.

8. *nomen codicillorum dederat*] noto fuisse morem uti in testamentis convicia quaedam et probra liberius scriberent; quae ante Augustum inobservata et permissa, scilicet quia supremis illis tabulis et voci danda videbatur aliqua libertas. frenum iniicere senatus voluerat; sed ille idem princeps, ut Suetonius ait c. 56, *de inhibenda testamentorum licentia ne senatus quidquam constitueret, intercessit.* ea enim germana lectio, germana mens eius loci, non ut vir doctus substituit *scommatorum*. exempla in Tacito passim, de iis qui supremis tabulis multa atrocia in Macronem, in Tiberium aliosque potentes composuerint. hoc exemplo ergo maledicentiae suae cavens Veiento inscripsit opicos et Oscos eos libros codicillos. Lips.

Talius] Muretus volebat *T. Allius*, idque olim probabat Lipsius, reiecit postea. nec spernendum putat Ryckius, proferens ex inscriptione vetere *Q. Allium Max. consulem.* *Talia* occurrit ap. Murator. p. 1501 2. mox BG a manu secunda *vendicata*, male. post idem G *indicii*. Ern.

15. *an*] *aut* BM^a. correxit Rhenanus.

16. *in se tumescentibus*] Muretus corrigit *intumescentibus*. placet. certe *in se* vitiosum est. Ern.

17. *spiritum finiebat*] haec corrupta esse credo, legendumque *impedito meatu spiritus*, *finiebat*, sive etiam *finierat*. *spiritus meare* dicitur, ut apud Curtium 3 5. *finire* autem simpliciter pro mori noster cum aliis dixit 6 50. id ignorans

plures iussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, illitum palatum eius noxio medicamine asseverabant, et Burrum intellecto scelere, cum ad visendum eum princeps venisset, aspectum eius aversatum sciscitanti hactenus respondisse, "ego me bene habeo." civitati grande desiderium eius mansit per memoriam virtutis et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria. quippe Caesar duos praetoriis cohortibus imposuerat, Fenium Rufum ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quaestu tractabat, Sofonium Tigellinum, veterem impudicitiam

librarius e *spiritus* fecit *spiritum*. adiuvat G, in quo est *spiritu*. litera *s* absorberi potuit ab initiali sequentis verbi. denique haec coniecerunt homines post mortem Burri. itaque melius *finierat*; quod et sequentia desiderant. Ern.

2. *eius* habent GM[a] et edd veteres ante Rhenanum, qui auctore B delevit, ut mox *eum*. Tacitus, etsi brevitatem alias affectans, libenter hoc pronomine sine necessitate utitur, ut supra iam notavimus. item infra hoc capite *veterem imp. atque inf. in eo secutus.* Cicero et Livius sine *in eo* dixissent. c. 59: *talem eum centurio trucidavit.* sufficiebat *talem.* c. 62: *accitum eum Caesar admonet.* Ciceroni et Livio suffecisset *accitum Caesar admonet*, quamquam et Livius interdum sine necessitate pronomen addit. v. not. ad Suet. Caes. 7. Ern.

4. *adversatum* M[a].

Heinsius sic distinguit: *sciscitantique, hactenus, respondisse, ego me bene habeo.* acute; et illud *hactenus*, ut Burri, non Taciti, etiam praefert Aurelii lectio, verba ista *hactenus ego me bene habeo* alio charactere formata exhibens. commode tamen *hactenus respondisse* potest exponi, hoc tantum. vide Obs. in Eccles. c. 22. in eo autem responso quae vis sit, dicet Seneca Ep. 24: *sicut illum CnPompeii socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus cum teneri navem suam videret ab hostibus, ferro se transverberavit, et quaerentibus ubi imperator esset, imperator, inquit, bene se habet. vox haec illum parem maioribus fecit, et fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa.* Gron. hoc verum. sed BM[a] et ed pr habent *sciscitanti*, sine copula *que*; quod secutus sum. mox ed pr *adultima* vitiose pro *adulteria*. etiam a M[a] abest copula. sed nisi Tacitum parum accurate scripsisse dicamus, hic aliud quid latet. nam *adulteria* sunt in *flagitiis*. nisi vero voluit generi hanc speciem addere, ut in quam in primis flagitiosus esset. post Rhenanus malebat *tractaverat*. immo *tractarat*. Ern.

10. *Tigellinum* libri appellant, et Graeci, quibus semper *Τιγελλῖνος*, Sophroninm corrupte epitoma Dionis, Ofonium Tacit. H. 1 72. quod ait de vetere infamia, intellegit credo stuprum eius cum Agrippina matre Neronis; qua caussa a Caio in exsilium pulsus. Dio 59 23: *ἐν τούτοις δὲ τότε φεύγουσι καὶ ὁ Τιγελλῖνος ὁ Σωφόνιος, ὡς καὶ Ἀγριππῖνην μεμοιχευκώς, ἐξέπεσεν.* mentio clara hominis, imo brevis vitae descriptio, in scholiaste veteri Iuvenalis ad versum 1 155 *pone Tigellinum. CFulcinius* (corrigendum *COfonius*) *Tigellinus, patre Agrigentino, Scylaceum relegatus iuvenis, egens, verum admodum pulcher, in concubinatum a Bincio et Lucio Domitio maritis Agrippinae et Fulviae sororum Caesaris, atque in utrisque uxoribus suspectus, ob hoc urbe summotus.* plura illic vide, sed haec corrige:

atque infamiam in eo secutus. atque illi pro cognitis moribus fuere, validior Tigellinus in animo principis et intimis libidinibus assumptus, prospera populi et militum fama Rufus; quod apud Neronem adversum experiebatur.

52 Mors Burri infregit Senecae potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, tanquam ingentes et privatum modum evectas

a Vinicio et Lucio, itemque *Agrippinae et Liviae, sororum CCaesaris.* nihil certius. nam MVinicius Liviam Germanici filiam uxorem habuit, et LDomitius Agrippinam. Tacitus 6 45. idem Tigellini nomen corruptum odoror in Egesippi 4 20, ubi de Nerone. *et ideo*, inquit, *nequissimis se Nymphidio et Gemellino praecipue credendum putavit.* Gemellinum hunc nusquam reperias, et suppone fidenter *Tigellino.* adprobat, quod ipse subdit desertum Neronem ab utroque; quod historiae, et nominatim de Tigellino, Tacitus, prodiderunt. Lips. *Offonium* vel *Ofonium Tigillinum* veteres edd usque ad Lipsium. Ern.

1. *ac quae illi pro cognatis*] non displicet Farnesiana scriptura, *atque illi procognitis* i. e. praescitum antea qui mores utriusque. V refert *progenitis moribus.* tentabam *pro gentis maioribus*, quasi commendatione vitiorum pro natalibus usus. humilitatem quidem generis eius notat idem Tacitus H. 1 72: *Sophonius Tigellinus obscuris parentibus, foeda pueritia.* forte et sic legendum, *ut qui illi pro geminis moribus faveret.* geminum simile. emeritus ergo Tigellinus favorem Neronis similitudine morum vitiorumque. sed ne dissimulem, Farnesiana lectio firmari omnino a Victore videtur, phrasim hanc aemulante, imo sumente a Tacito, in Othone: *qui potentia dies fere 85, praecognitis moribus, potitus, postquam a Vitellio pulsus est, mortem sibi conscivit.* atque ita Victor: tamen ingeniosus Mercerus divisim illa Farnesiani codicis legebat *illi pro cognitis*; tales, quales iam ante noti. Lips. sive potius, ita valuere ut mores cogniti cuiusque ferebant. ita certe vult Mercerus, atque id sequentia desiderant; in quibus explicatur distincte de singulis, quid sit *pro cognitis moribus esse.* ceterum correctionem Merceri recepit primus Pichena, quem ceteri secuti sunt. BGM[a] *atque illi pro cognatis moribus fuere;* quod IGronovius explicat *congenitis*, quos iuvenes velut insitos secuti erant, nec ad honores provecti emendarant. mirum. immo si Tacitus ita dedit, sensus est: ita apud quemque favorabiles fuere, ut cuique similes moribus erant. nam ut Graecis σύμφυτος est pro similis, sic *cognata* Latinis similitudine quadam inter se coniuncta, similia. Ryckius ex A dedit *quae illi pro cognitis moribus fuere*, male. ed pr *atque illi praegenitis moribus fuere.* Ern.

2. *ex*] V *in.* esset, ad intimas libidines electus. Lips. M[a] *et*, ut edidit Rhenanus e B. consentit ed pr, nisi quod est *et in*: idque secutus sum cum IGronovio. *ex* est a Puteolano. sed id h. l. non convenit. esset enim, cum ante intimis eius libidinibus conscius fuisset. atque socius potius et adiutor nunc sumitur. ceterum sic etiam est in G. Ern.

7. *deteriores*] B *terrores.*

8. *modum evectas*] sic recentiores; unde colligo in M[a] nullam esse praepositionem. at veteres edd inde a Puteolano omnes *supra modum.* sane *evectas* praepositionem desiderat, nec dicitur pro *egressas* aut *supergressas*, sed est simpliciter

opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret, hortorum quoque amoenitate et villarum magnificentia quasi principem supergrederetur. obiiciebant etiam eloquentiae laudem uni sibi asciscere, et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum venisset. nam oblectamentis principis palam iniquum detractare vim eius equos regentis, illudere voces, quotiens caneret. quem ad finem nihil in re publica clarum fore quod non ab illo reperiri credatur? certe finitam Neronis pueritiam, et robur iuventae adesse. exueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus maioribus suis.

53 at Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem eius magis aspernante Caesare, tempus sermoni orat, et accepto ita incipit. "quartus decimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae admotus sum, octavus, ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulasti, ut nihil felicitati meae desit nisi moderatio eius. utar magnis exemplis, nec meae fortunae sed tuae. abavus tuus Augustus Marco Agrippae Mytilenense secretum, Gaio Maecenati urbe in ipsa velut peregrinum otium permisit; quorum alter bellorum socius, alter Romae pluribus laboribus iactatus ampla quidem, sed pro ingentibus meritis, praemia acceperant. ego quid aliud munificentiae [tuae] adhibere potui quam studia, ut sic dixerim, in umbra educata, et quibus

sublatas. quia ergo illud *supra* e mss est, quippe quod est et in G, restitui. in ed pr est *in privatum modum*, unde coniicias *ultra privatum modum.* (sic A.) *privatim* male Puteolanus Beroaldus et Alciatus. dein G *hortorumque am.* mox *quasi* est propemodum. Cicero Acad. 4 26: *quasi pedalis.* pro *supergrederetur* G *praegrederetur.* Ern.

4. *carmina*] tragoediasne, quae eius nomine feruntur? non, opinor, et alibi videro. Lips. mox *evenisset* Ma.

6. *detrectare* vulgo.

9. *exueret*] relinqueret, amoveret; a Graecis sumtum, qui dicunt ἐκδύσασθαί τινα pro repudiare, in primis de magistris. sequens sententia est e Cic. ad Div. 1 7 extr. Ern.

18. *nec*] *ne* Ma.

atavus tuus Augustus] immo *abavus.* Lips. sic ipse noster vocat supra 13 34, unde cum Ryckio recepi. Ern.

19. *mytelense* Ma.

23. A addit *tuae.* sensus est, qua re potui promereri munificentiam tuam; qui sine illa vocula non constat. itaque recepi. secutus est Broterius, qui idem in mss tribus reperit. Ern.

24. *in umbra educata*] quae in vita privata tractavi, formavi. sumtum e Cicerone, ni fallor; apud quem de Legg. 3 6 etiam sunt *umbracula eruditorum* et *otium*, quae opponuntur *soli et aciei* h. e. ad-

claritudo venit, quod iuventae tuae rudimentis affuisse videor, grande huius rei pretium. at tu gratiam immensam, innumeram pecuniam circumdedisti, adeo ut plerumque intra me ipse volvam 'egone, equestri et provinciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? inter nobiles et longa decora praeferentes novitas mea enituit? ubi est animus ille modicis contentus? talis hortos instruit, et per haec suburbana incedit, et tantis agrorum spatiis, tam lato fenore exuberat?' una defensio occurrit, quod muneribus tuis
54 obniti non debui. sed uterque mensuram implevimus, et tu, quantum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a principe accipere. cetera invidiam augent. quae quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem iacet; sed mihi incumbit: mihi subveniendum est. quomodo in

ministrationi rei publicae. non hic de schola cogitandum cum Pichena, ut iam monuit Freinshemius. etiam *educata oratio* est ap. Cic. ERN.

e quibus] sic ed pr et seqq omnes. at IGronovius e Mᵃ *et quibus*, ut coniecerat Acidalius. mox *circumdedisti* BGMᵃ: recepit Pichena. veteres edd omnes *dedisti*. deinde BMO, edd pr veteresque omnes *me ipse*, quod temere in *me ipsum* mutatum restituit Ryckius. ERN. ita quoque habebat B a 1. m.

5. *longa* i. e. antiqua. v. ad c. 31. *decora* sunt maiorum imagines et eorum honores, res gestae. sed Mᵃ et ed pr *cura*, quod IGronovius factum coniicit e *iura*. mox R et ed pr *emicuit*. ERN.

7. *tales* vulgo.

Vides hic opes Senecae in villis, agris, pecunia. sed quid est *instruit*? referri ad statuas tabulas aliumque ornatum potest, etsi Mᵃ codex *exstruit*, quod ad aedificia ibi superba et nova. LIPS. *exstruit* cum AMᵃ habet ed pr. simile supra fuit *hortos extollebat*; unde non omnino spernendum putem. ed pr etiam *talis*. in verbo *incedit* est significatio ostentationis et superbiae, de qua saepe viri docti dixere. v. Cort. ad Sall. Iug. 31. *fenore* possis etiam ad reditus ex agris referre, primum propter epitheton *lato*, deinde quia c. 55 *horti*, *fenus et villae*, nulla *agrorum* mentione. ERN.

10. *tu* deest Mᵃ.

12. *augent*] Mᵃ *agent*, quod IGronovius factum putat ex *alent*. sic et ed pr, ubi antiqua manus correxit *augent*. confundi *agere* et *alere* notum est: v. viros doctos ad Cic. pro Arch. 7, et Virg. Aen. 5 231. nec *agent* absurdum aut ab h. l. alienum: dicitur enim pro acuere, excitare, incitare, ἐρεθίζειν. v. Gebh. ad Liv. 10 14. sed tamen *augent* verum puto, cui non raro in mss *agere* substituitur, ut apud Livium l. c. v. ibi Drak.; item ad 3 3, 27 9. adde infra ad c. 58. etiam 15 10 pro *augeretur* ed pr *ageretur*. nec futurum huic loco convenit. ERN.

13. *iacent* et mox *incumbunt* BG, ed pr, Puteolanus Beroaldus Alciatus, ut ad *cetera* referantur; quod restitui. adiuvant *mortalia*, quae melius de bonis humanis quam de vitiis, velut invidia, capiuntur; item sequentia *quomodo in militia* etc, in primis verba *cum meas opes ultra sustinere non possim*. *cetera* quae sint v. c. 56 extr. ceteri libri editi habent *iacet* et *incumbit*; quae lectio orta est ex eo quod ad *invidiam* referri putabant. ERN.

14. *modo* deest B.

militia aut via fessus adminiculum orarem, ita in hoc itinere vitae, senex et levissimis quoque curis impar, cum opes meas ultra sustinere non possim, praesidium peto. iube eas per procuratores tuos administrari, in tuam fortunam recipi. nec me in paupertatem ipse detrudam, sed traditis quorum fulgore praestringor, quod temporis hortorum aut villarum curae seponitur, in animum revocabo. superest tibi robur et tot per annos visum fastigii regimen; possumus seniores amici quietem respondere. hoc quoque in

1. *militia*] intellegit optiones, quia adiutores centurionibus dati. Festum corrigo: *optio qui nunc dicitur, antea appellabatur accensus. is adiutor dabatur centurioni a tribuno militum, qui ex eo tempore, quem velint, centurionibus permissum est optare, et nomen ex facto sortitus est.* legoque *a tribuno, militemque ex eo tempore.* LIPS. mox ed pr *possum.* post *eas* abest a BGM^{a}. ERN. sed in M^{a} *iubere.*

6. *perstringor*] Cannegieterus (diss. ad Avian. p. 320) corrigit *praestringor.* verum videtur. Cic. Vatin. 10: *dignitas et splendor praestringebat oculos Vatinii;* ubi similiter quidam mss et editi *perstringebat.* adde Drak. ad Silium 1 358. sensus est: relictis iis quorum invidia mihi obest, tempus omne animo impendam, quod hortorum et villarum cura absumit. ERN.

8. *tot per annos nixum fastigii regimen*] haec vitiosa esse facile intelliget, qui attenderit perspicueque volet interpretari, conservata latinitate. nam quod Maffaeus, per tot annos sustinuisse imperii onus, Gronovius (Obs. 2 4) bene magno tempore fundata potentia, bonus sensus est, sed e contextu sumtus, non e verbis ipsis, in quibus ille non inest. nec probabilis Grotii coniectura *enisum fastigio* i. e. ad fastigium. Grotianae sententiae sufficeret *nixum.* Cic. Planc. 27: *huc per me nixus ascendi.* sed illa sententia ab h. l. aliena. idem ille IFGronovius apud Ryckium coniicit *nixum fastigio,* ut *fastigium* dictum sit pro imperio, potentia, ut 15 1. sed et hic manet difficultas, quod non convenit *tot per annos.* illud mihi videtur esse clarum, hoc quaeri, an Nero iam per se, sine Senecae auxilio, possit imperare. ei sententiae quae lectio vel correctio maxime convenit, ea est optima. sed ei sic satis congruit lectio ABGM^{a} ed pr, *tot per annos visum fastigii regimen.* vidisti, inquit, tot per annos quomodo summum imperium tractari, res publica regi debeat, habesque adeo usum rerum idoneum, ut tibi non amplius opus sit auxilio meo. sed vereor ut satis prudenter ista dicta sint, et sine offensione Neronis dici potuerint; et ne *visum* factum sit e *nisum,* ut factum passim in libris veteribus. v. Heins. ad Ovid. A. A. 2 660, Drak. ad Sil. 5 284, item ad Livium pluribus locis. interim nihil melius aut vidi aut ipse excogitare potui. ERN.

9. *quiete respondere*] non usquequaque placet. V *quietem* praefert. fortean, *possumus — quietem iure spondere.* fuit cum inculcatam vocem e sequenti linea putarem, legeremque reiecta *poscimus — quietem.* quid si *quietem respondere?* Apuleius phraseos huius approbator Apol. 2: *hascine gratias bonus filius matri respondes?* LIPS. at tu vide, si lubet, Obs. 2 4. GRON. ibi sic interpretatur: nos seniores amici satisfacimus tibi etiam quiete, otium lacessendo, et in reliquum viribus tuis confidendo. quae sane interpretatio valde arridet. sed tamen hic restat mihi scrupulus, quod ita sententia haec non satis apta argumento Senecae. vult abire cura

tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse qui et modica
55 tolerarent." ad quae Nero sic ferme respondit. "quod me-
ditatae orationi tuae statim occurram, id primum tui mune-
ris habeo, qui me non tantum praevisa sed subita expedire
docuisti. abavus meus Augustus Agrippae et Maecenati
usurpare otium post labores concessit, sed in ea ipsa aetate
cuius auctoritas tueretur quicquid illud et qualecunque tri-
buisset; ac tamen neutrum datis a se praemiis exuit. bello
et periculis meruerant: in iis enim iuventa Augusti versata
est. nec mihi tela et manus tuae defuissent in armis agenti.
sed quod praesens condicio poscebat, ratione consilio prae-
ceptis pueritiam, dein iuventam meam fovisti. et tua qui-
dem erga me munera, dum vita suppetet, aeterna erunt:
quae a me habes, horti et fenus et villae, casibus obnoxia
sunt. ac licet multa videantur, plerique haudquaquam arti-
bus tuis pares plura tenuerunt. pudet referre libertinos, qui
ditiores spectantur. unde etiam rubori mihi est quod prae-
56 cipuus caritate nondum omnes fortuna antecellis. verum et
tibi valida aetas, rebusque et fructui rerum sufficiens,

rei publicae h. e. ad quietem et otium redire. tu vales aetatis robore, et habes imperium satis firmum. ergo ego senex possum deponere illud onus. quod sane non satis commode videtur exprimi per *satisfacere quiete.* etiam BMV et ed pr habent *quietem.* non abhorrebat animus a coniectura, Tacitum scripsisse *possumus — quietem repetere* vel *resumere.* error in verbo oriri potuit, quod mox est *respondit*: *quiete* primus edidit Puteolanus, idemque exhibet G. sed sensus forte est, possumus vicissim quietem sumere vel quiete uti, posteaquam tu nobis laborantibus quievisti; quod *respondere* esse potest e Graecorum imitatione, qui *ἀντιστρέφειν* sic dicunt et *ἀντίστροφα.* et sic alii quoque *respondere* dixere. Broterius mavult cum Petavio *quietem respicere.* Ern.

2. *tolerarent*] sic ed pr, Rhenanus e B et seqq. at Puteolanus Beroaldus Alciatus *tolerarunt.* et sic fuit in G a manu prima. Ern.

quod] *et quod* M[a].

5. *avus*] legam, ut supra, *abavus.* Lips. quod rescripsi. Ryckius mire: *avos latina lingua etiam ultra secundum gradum vocat.* recte. verum ubi pro maioribus ponuntur, et nonnisi in plurali: *avum meum* posse de alio quam de mei parentis patre dici, id vero etiam atque etiam nego. mox BM[a] *ac tamen,* quod et Mureto et Acidalio placebat. vulgatum probo. mox *in ea ipsa aetate.* an *ipse?* Ern.

8. *bello*] sic G et ed pr, Rhenanus e B et seqq. at Puteolanus Beroaldus Alciatus *bellis.* Acidalius autem putabat excidisse *at.* est enim obiectio. Ern.

9. *his* vulgo.

13. primum non redundat, ac paene ineptum est, *dum vita suppetet?* vereor ut genuinum sit. deinde ed pr *obnoxiae,* et mox *inferre* pro *referre.* mox *rubori mihi est* et Livius dixit 45 13. Ern.

19. *fructui* contra ICtum Parisiensem, qui *functui* corrigebat, late defendit Salmasius ad Ius Att. et Rom. c. 16. p. 373. Ern.

et nos prima imperii spatia ingredimur, nisi forte aut te Vitellio ter consuli aut me Claudio postponis. sed quantum Volusio longa parcimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. quin, si qua in parte lubricum adolescentiae nostrae declinat, revocas, ornatumque robur subsidio impensius regis. non tua moderatio, si reddideris pecuniam, nec quies, si reliqueris principem, sed mea avaritia, meae crudelitatis metus in ore omnium versabitur. quodsi maxime continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam sibi recipere." his adiicit complexum et oscula, factus natura et consuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis. Seneca, qui finis omnium cum dominante sermonum, grates agit: sed instituta prioris potentiae commutat, prohibet coetus salutantium, vitat comitantes, rarus per urbem, quasi valitudine infensa aut sapientiae studiis attineretur.

2. *praeponis*] si quid video, aut negatione insita scribendum *non praeponis*, aut mutandum in *postponis*. certe et Nero indicio ante Claudium, et Seneca omni re ante Vitellium. Lips. *postponis* et aliis placitum. et id esse in M^a auctor IGronovius, in R Broterius, qui recepit in textum; quem sequor. interpretatio vulgati, nisi plura Vitellio te accepisse, me plura Claudio dedisse putas, angustior est quam pro re et antecedentibus. Ern.

3. *Volusio*] dixi supra; addo hoc nomen in V constanter semper scribi *Volusino*. porro de divitiis Volusiorum Silii egregius locus est, huc alludentis, 5 261: *occumbis, generose Volux, nec clausa repostis pondera thesauris, patrio nec regia quondam praefulgens ebore et possessa mapalia soli profuerint*. Lips. Broterius corrigit *vel quantum* aut *et q.* cum Acidalio, quod placet. ed pr *Volusino*. Ern. A *sed an q.*

in te mea liberalitas] M^a et ed pr *in me mea libertas*. de quo vide IGronovium. vulgatum verum. *parsimonia* et *liberalitas* opponuntur apte. Ern. B *in me mea liberalitas*.

5. *inornati* vox displicet, cum sequantur verba parum illi congrua. malim *inordinatumque*, i. e. incompositum aetatis huius robur. nec displicet sane Faerni *innatumque robur*. Lips. frustra coniecturis indulsere viri docti. bene e M^a *ornatum* rescripsit Pichena; quo loco tamen ab alia manu additum *i* tradit. at A et ed pr plane *ornatum* habent. robur, quod tu praeceptis, consilio ornasti, instruxisti. Ern.

10. quod mihi olim sponte in mentem venit e grammatica ratione, legendum esse *paret* pro vulgato *parat*, id deinde apud Ryckium reperi esse in AM^a. e R protulit etiam Broterius. veteres edd *parit*: id corrigere debebat Rhenanus *pareт*, non *parat*; quod omnes habent usque ad Ryckium; item G. Ern.

11. *factus*] libri ita. vulgo *fictus*. Lips. *facctus* in quatuor mss reperit Broterius. sed *factus* verum est. Ern.

13. quibusdam abest vox *sermonum*; nec ego requiram. Lips. at est in BGM^a, ed Puteolani, sequ. omisit Lipsius, restituit Pichena. abest ab ed pr et R. Ern.

57 * Perculso Seneca promptum fuit Rufum Fenium imminuere Agrippinae amicitiam in eo criminantibus. validiorque in dies Tigellinus, et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret, metus eius rimatur; compertoque Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos, nobilitatem eorum et propinquos huic Orientis illi Germaniae exercitus commemorat. non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare; cui caveri utcunque ab urbanis insidiis praesentia: longinquos motus quonam modo comprimi posse? erectas Gallias ad nomen dictatorium, nec minus suspensos Asiae populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem, unde praecipuam audaciam, et simulatorem segnitiae, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum Romanorum imitamenta praeferre, assumpta etiam Stoicorum arrogantia sectaque, quae turbidos et negotiorum appetentes faciat. nec ultra mora. Sulla sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, cum epulandi causa discumberet. relatum caput eius illusit Nero tanquam praematura ca-
58 nitie deforme. Plauto parari necem non perinde occultum fuit, quia pluribus salus eius curabatur; et spatium itineris ac

10. *praesentia*] M[a] et B est *praesentiora*, ex quo alii *praesentiore*; ego *praesenti opera* vellem, si tamen vulgata mutanda. Lips. Freinshemius *praesenti cura*, quod in A repertum recepit Ryckius. vulgatum verum puto. ipsa praesentia in nonnullis rebus valet plurimum. et hic clare opponitur *longinquitati*. ceterum *praesentiora* etiam habet ed pr. Ern.

12. *suspectos*] scribo *suspensos*. Lips. nempe ut melius conveniat verbo *erectas*; quod elegantius sane foret, necessarium non est. Ern.

14. *simulatorem segnitiae*] saepe sic evenit, ut, qui maxime ambitiosi, occultent. pulchre et ad Taciti lucem Seneca in Oedipo v. 682: *certissima est regnare cupienti via, laudare modica et otium ac somnum loqui. ab inquieto saepe laudatur quies.* eiusdem sententiae illud nostri est: *cuius disparem mitioremque naturam contra interpretabatur*, H. 4 86. Lips. adde 13 47. Ern.

18. *moras* M[a].

21. *relatum*] M[a] habet *prelatum*. si *perlatum* esset, quod est in A, probari posset. atque sic coniiciebat fuisse Pichena; sed *relatum* eodem redire vidit. id est in B et edd omnibus, ut et mox c. 59. mox *quia pluribus* etiam ed pr. in sequentibus, usque ad Rhenanum, est *quia a pluribus*. Ern.

22. *plautio* M[a].

23. a G abest *ac maris*. Ern.

maris tempusque interiectum moverat famam; vulgoque fingebant petitum ab eo Corbulonem, magnis tum exercitibus praesidentem, si clari atque insontes interficerentur, praecipuum ad pericula. quin et Asiam favore iuvenis arma cepisse, nec milites ad scelus missos aut numero validos aut animo promptos, postquam iussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse. vana haec, more famae, credentium otio augebantur. ceterum libertus Plauti celeritate ventorum praevenit centurionem, et mandata Lucii Antistii soceri attulit: effugeret segnem mortem, otium, suffugium, et magni nominis miseratione reperturum bonos, consociaturum auda-

1. M[a] *fama vulgoque fingebat.*

2. *petitum* i. e. tentatum, ut deficeret a Nerone et cum Plauto consilia coniungeret. *magnis tum*, quod e Ma dedit Pichena, etiam ed pr. eadem post *ut clari:* sive *ubi* verum est, sive *et si*; quod malim. nam copula h. l. vix commode abesse potest. [habet eam M[a], omisso *si.*] *ut* etiam in G, sed in margine: in textu est *ne*. Ern.

4. *asya* M[a] et

7. *transissent.*

in ore famae] Modius noster in Novoantiquis ep. 15 legit *more famae* et *augebantur*. acute. ita H. 4 50: *more famae in maius innotuere.* Lips. vix est ut non scripserit Tacitus *odio*. sic H. 1 51: *sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris odio, metu, et ubi vires suas respexerant, securitate.* Gron. *more* verum esse docuit post M[a], estque etiam in ed pr et BA, unde merito receptum a Pichena. idemque Modii e coniectura recepit *augebantur*, cum ante esset *agebantur*. recte. v. supra ad c. 54. *credentium otio* feram, et habet commodum sensum. si tamen *odio* placeat, legendum, opinor, erit *praesentium odio*, non *credentium*, ut alibi noster loquitur. Boxhornius non male notavit illud *una* non satis commode poni in fine praecedentis orationis: sed quod id mutari vult in *vana* (quamquam haec verba non raro in libris permutantur) et ad sequentia referri, id non necessarium videtur. placet tamen Broterio. interpunctio vitiosa est, quam nos e pr ed correximus. Puteolanus interpungit post *haec*. vulgatam post *una* induxit Beroaldus. Ern.

10. *effugere* M[a].

otium, suffugium] suspecta. Lips. optime hunc locum emendatum puto a NHeinsio, qui legendum putabat *odii suffugium.* iuvat A, qui habet *ocii suffugium.* odium autem et *otium* facile confusa in libris, etiam ob scripturam. solebant enim scribere per *c* librarii, ut etiam in ed pr semper exprimitur. *mors segnis* est vel quae infertur inulta ab aliis, vel quam sibi quis ipse infert inultus. sensus ergo est, ne sineret se inultum perire. nam talem mortem esse quidem odii suffugium, liberare ab odio; at nihil aliud nisi miserationem habere inanem; homines quidem misericordia moveri, si vir magnus tali morte pereat, sed eam misericordiam nihil prodesse. Petavius corrigebat *otiosum suffugium*, quod probat et Broterius. sed *otiosum* lenius est pro re. si esset *ignavum suffugium*, secus foret. *et* pro *at* saepe Tacitus: v. ad 5 3. mox *adveniebant* ed pr et Rhenanus, sed Puteolanus Beroaldus Alciatus *veniebant.* deinde legitima latinitas postulabat *referretur* et *permearet*; et saepe in hoc genere peccatum in libris Taciti a librariis vidimus. Ern.

ces. nullum interim subsidium aspernandum. si sexaginta milites (tot enim adveniebant) propulisset, dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura quae ad usque bellum evalescerent. denique aut salutem tali consilio quaeri, aut nihil gravius audenti quam ignavo

59 patiendum esse. sed Plautum ea non movere, sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu taedio ambiguae spei, an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur nulla sollicitudine turbatum. sunt qui alios a socero nuntios venisse ferant, tanquam nihil atrox immineret; doctoresque sapientiae, Coeranum Graeci, Musonium Tusci generis, constantiam opperiendae mortis pro incerta et trepida vita suasisse. repertus est certe per medium diei nudus exercitando corpori. talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum regium, praeposuerat. caput interfecti relatum; cuius aspectu (ipsa prin-

1. *aspernantium* M[a].

2. *protulisset* B.

4. *quae ad usque bellum evalescerent*] sic AGM[a], edd omnes. ab O abest *bellum*. Rhenanus coniicit: *quoad usque bellum evalesceret*. Ern.

11. *Coeranus* mihi irrepertus, nisi quod Plinius indice libri 2 inter auctores, quos delibitavit, recenset *Ceranum*. in Senecae Ep. 66 valde celebratur huius aevi *Claranus* quidam philosophus. numquid ibi *Coeranus?* aut magis in Tacito *Claranus?* sed Musonius notior, qui Vulsiniis in Etruria natus, *equestris ordinis, studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus est*, ait noster H. 3 81. nomina illi CMusonius Rufus, uti ex Tacito H. 4 40 et Plinio colliges Ep. 3 11. supervixit ad imperium Vespasiani, ut iure culpes Suidam interfectum eum a Nerone bis adfirmantem. vide eum in voce *Μουσώνιος* et *Κορνοῦτος*. melius veriusque Philostratus 7 16, qui Musonium Tyrrhenum in Gyaron insulam proiectum a Nerone scripsit. unde rediit, cum ille abiisset. Lips. ed pr et Puteolanus *Coeranum*, quod restituit Rhenanus, cum in ed Beroaldi errore operarum factum esset *Coëtanum* quodque secutus Alciatus. de Musonio adde Ryck. ad h. l. ceterum a G totum hoc *Coeranum—generis* abest. Ern.

12. *opperiendae*] Heinsius corrigebat *oppetendae*, quod verum videtur. in G est *opprimendae*, alterum in margine. mox ed pr *et coram*. Ern.

16. parum proprie *manipulo*. erant 60 tantum (v. c. 58); qui non faciunt manipulum, ut male Ferrettus ad h. l. putabat. dicitur igitur h. l. vel pro centuria, quae 60 ad minimum habebat, aut pro manu quacunque. pro centuria apud Tacitum dici etiam Schelio (ad Hygin. p. 4) placebat; ubi rectius h. l. usus esset. in locis qui ibi e libro 1 laudantur, proprie verbum accipi potest. Ern.

17. *caput interfecti relatum*] non ergo idem hic ille Plautus, cuius necem Suetonius rettulit c. 35. non hercle idem; multa obstant. primum ille inter pueros, aut certe aetate inferior quam Nero: stupro enim ante mortem illi cognitus. at iste grandior. ille Romae fuisse debuit, cum caesus est; in Asia iste.

cipis verba referam) "quin" inquit, "Nero, deposito metu nuptias Poppaeae, ob eiusmodi terrores dilatas, maturare paras, Octaviamque coniugem amoliri, quamvis modeste agat, et nomine patris et studiis populi gravem?" sed ad senatum litteras misit de caede Sullae Plautique haud confessus, verum utriusque turbidum ingenium esse, et sibi incolumitatem rei publicae magna cura haberi. decretae eo nomine supplicationes, utque Sulla et Plautus senatu moverentur, gravioribus tamen ludibriis quam malis.

60 Igitur accepto patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, sterilem dictitans. exin Poppaeae coniungitur. ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quendam ex ministris Octaviae impulit servilem ei amorem obiicere. destinaturque reus cognomento Eucerus, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. actae ob id de ancillis quaestiones, et

ille viva Agrippina, hic mortua pridem interfectus. itaque illum cum libris aliquot verius est APlautium vocari, filium fortasse eius qui de Britannis triumphavit. cum nostro isto si confundis, quod faciunt plures, quomodo vel hac parte Tacitum cum Suetonio iunges, qui diversissima Neronis verba depromunt? Dio an de hoc Plauto locutus sit 62 14, nescio. *τόν γ' οὖν Πλοῦτον* (scribo *Πλαῦτον*) *ἀποκτείνας, ἔπειτα τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ προσενεχθεῖσάν οἱ ἰδών, οὐκ ᾔδειν, ἔφη, ὅτι μεγάλην ῥῖνα εἶχεν.* nam et ea verba diversa ab istis. quis tamen neget quin et haec potuerit adiungere? Lips.

1. *referebam* M[a], *referebant* B. *quin, inquit*] BM[a] *cur inquit Nero et posito.* etiam G et edd veteres ante Rhenanum *cur*, sed mox *Nero deposito.* hinc IGronovius locum sic constituit: *curre Nero,* et - - *maturare para.* quod mihi non placet. dixisset, opinor, *matura* et *amolire*, quam *para maturare.* nam *τὸ para* ita iam esset in *curre.* Tacitus quidem alibi in tali cohortatione dixit *iret propere.* sed semet aliosve incitantium maxime solennis particula *quin* est, ut nemo nescit. *quin* confunditur et aliis locis cum *cur* et *cum*, quod pro *cur* in antiquis libris, ut etiam in G h. 1, scribebatur *quor.* ceterum si quis malit [cum Mureto] *paras*, non repugnem. Ern. *cur — huiusmodi — parat* B.

4. *agat, et*] GM[a] et edd veteres ante Rhenanum *ageret*, absorpta copula. mox G et edd Puteolani Beroaldi Alciati *caedibus.* Ern.

9. *gravioribus tamen ludibriis quam malis*] vulgatam sic interpretabar: quae severa tamen adulatio non tam aggravabat augebatque mala, indignas nimirum caedes Sullae Plautique, quam mimica, vana, ludicra mala veris addebat. Gron. recte Freinshemius [cum A] pro *tamen* malebat *iam:* graviora fuisse illa ludibria ipsis malis. mox *suorum* e M[a] addidit Pichena. est etiam in B et ed pr. neque commode abfuerit. Ern.

15. *Eucerus* scripti et editi. *Eucaerus* a correctione Freinshemii venit, qui putabat esse graecum *Εὔκαιρος;* quod incertum. post *Alexandrina* BGMO et edd veteres omnes. Ern.

16. *tibiis*] M[a] *per tybias.* an forte *pares tibias?* Lips. *per tibiis*

vi tormentorum victis quibusdam ut falsa adnuerent, plures perstitere sanctitatem dominae tueri; ex quibus una instanti Tigellino castiora esse muliebria Octaviae respondit quam os eius. movetur tamen primo civilis discidii specie; domumque Burri, praedia Plauti, infausta dona, accipit. mox in Campaniam pulsa est addita militari custodia. inde crebri questus nec occulti per vulgum, cui minor sapientia et ex mediocritate fortunae pauciora pericula sunt. his quanquam Nero paenitentia flagitii, coniugem revocavit Octaviam.
61 exin laeti Capitolium scandunt, deosque tandem venerantur. effigies Poppaeae proruunt, Octaviae imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt. itur

etiam A et ed pr. IGronovius comparat *vita per virtutem acta.* frustra. mox G vitiose *persistere satietatem.* Ern. B *tibias* omisso *per.*

1. *victi quibusdam si falsa* M^a^.

2. *una*] nomen liberrimae ancillae Pythias, ex Dione 62 13. Lips.

4. *dissidii* i. e. divortii. Lips. immo *discidii*, ut est in ABGM^a^ et ed pr. aliquoties iam correctum sic in Tacito. restituit h. l. Ryckius. pro *movetur* sine necessitate corrigunt *amovetur.* v. dicta supra ad c. 32. mox BM^a^ *domumque B. pr. Pl.* quod placet IGronovio. in ed pr est *praediaque.* Ern.

7. *et* omittit M^a^.

8. *his haud quaquam Nero*] mutila, fracta, et in quibus restituendis sine libris frustra allaborem. in eadem noxa sequentia. in A tamen codice notatum *his motus Nero, an poenitentia flagitii.* sed ingenio, ut opinor, duce. Lips. hoc tamen recepit Ryckius. *motus Nero* sane etiam GO; estque usitata Tacito formula *his motus*, etsi non perpetua. BGM^a^ et ed pr omnesque veteres *his;* quod Tacito non absonum, ut Pichena et IGronovius iam docuere. 15 12 *his atque talibus,* 15 25 *talibus literis.* si quid tentandum esset, mallem *ab his.* sed *his* tenendum. post *quanquam* BM^a^ et ed pr, *tanquam* O; item G, sed alio loco. *haud quaquam* edd inde a Puteolano omnes. utrumvis e duobus posterioribus placeat, *Nero* tamen vitiosum est, sive loco sive scriptura, loco, si *tanquam,* scriptura, si *haud quaquam;* legendumque *vera.* forte tamen alicui placeat scriptura libri G. *his motus Nero tanquam poenitentia flagitii.* Broterius corrigit *his motus Nero, haud quaquam p.* et sic edidit. Ern.

10. *tandem* eleganter additum ad indicandum desiderium rei factae diuturnum. longum nimis visum hominibus hoc videre; esse tamen deos, esse coeleste numen, ut ille apud Livium ait. Lipsio olim suspectum τὸ *tandem:* sed mutavit sententiam. Mullerus intelligi mavult *tandem*, post multas simulatas gratias diis actas serio venerantur. bona sententia est, sed non est in verbis Taciti. Ern.

12. *spargunt floribus*] sparsio illa florum recepta in eos quos honore honestos volebant, quosque benevolentia prosequebantur. Liv. 33 33: *omnes tendere ad imperatorem Romanum, ut ruente turba in unum adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscosque iacientium, haud procul periculo fuerit.* Capitolinus in MAnton. 4: *in Saliatu omen accepit imperii. coronis omnibus in pulvinar ex more iacentibus, aliae aliis locis haeserunt, huius velut manu capiti Martis aptata est.* ubi recte scripseris *coronas* et *iacientibus.* Ovidius de Germanico triumphante Trist. 4 2 49:

et in principis laudes repetitum venerantium. iamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam disiecere. mutataque quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est. quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus eius, non eo loci res suas agi ut de matrimonio certet, quanquam id sibi vita potius, sed vitam ipsam in extremum adductam a clientelis et servitiis Octaviae, quae plebis sibi nomen indiderint, ea in pace ausi quae vix bello evenirent. arma illa adversus principem sumpta; ducem tantum defuisse, qui motis rebus facile reperiretur: omitteret modo Campaniam et in urbem ipsam pergeret, ad cuius nutum absentis tumultus cierentur. quod alioquin suum delictum? quam cuiusquam offensionem? an quia veram progeniem penatibus Caesarum datura

quaque ibis manibus circumplaudere tuorum, undique iactato flore tegente vias. Herodianus I 18, de Commodi adventu in urbem: τοιοῦτον δὲ θεασάμενοι τὸν βασιλέα οἱ Ῥωμαῖοι εὐφημίαις τε παντοδαπαῖς καὶ στεφάνων καὶ ἀνθέων βολαῖς ὑπεδέχοντο. Virgilius Aen. 6 884: *purpureos spargam flores, animamque nepotis his saltem accumulem donis.* Lips.

1. *venerantium*] haec est lectio antiquorum librorum, ut BM[a], ed pr, unde restituit Rhenanus, cum Puteolanus et seqq dedissent *venerantur*, ut est in G. A *expetitur venerantibus*, quod recepit Ryckius. Grotius coniiciebat *reperitur veneratio*, Harlaeus *repetita veneratione*, sensu uterque commodo. at IGronovius propius ad scripturam *repetitu venerantium.* Ios. Nerius Anal. 1 5 *repetitum venere Antium.* carum oppidum Neroni fuisse, saepeque ibi egisse, satis constat. v. 15 23. probat et in versione sequitur Mullerus. Ryckium sequitur Broterius. Ern.

3. *turbam*] sic BCR et ed pr, quod non displicet. Ern. vulgo *turbatos.*

4. *et P.*] copulam addidit e M[a] Pichena: sic et ed pr. mox *tum et* mss. ed pr et B habent *tumet* una voce. Puteolanus edidit *tumens*, quod est et in G. *tum et* Rhenanus. Ern.

9. *a clientelis et serv.*] sic ed pr, Pichena, seqq. at Puteolanus et seqq (et B) *clientulis*, eadem varietate qua supra. mox dedi *ausi* ex ed pr et veteribus omnibus, quas vidi, item G. in recentiori aliqua ed irrepserat *ausis*, vitio correctoris, ut opinor, qui ad *servitiis* male referebat et genus non concoquebat. id propagatum est a Lipsio usque ad Gronovium, qui e M[a] correxit. talia etiam sine libris debebant corrigi. ceterum *ausi* refer ad *clientes* et *servos*, qui latent in *clientelis* et *servitiis*; cuius generis exempla plura in Tacito et aliis. paullo post pro *cierentur* male G *cernerentur.* Ern.

16. *an quia veram*] hic aliquid turbatum est. nam argumentatio non procedit; quod facile animadvertet qui attendet. atque etiam libri variant. nam ed pr habet *mallet p. R. quam tib.* igitur puto verum esse *an quia veram progeniem p. C. datura sit? (immo) malle populum R.* (sc. veram progeniem Caesarum) *quam tib. Aeg. s. imp.*

sit? malle populum Romanum tibicinis Aegyptii subolem imperatorio fastigio induci? denique, si id rebus conducat, libens quam coactus acciret dominam, vel consuleret securitati iusta ultione. et modicis remediis primos motus consedisse: at si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi
62 maritum daturos. varius sermo, et ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem et accendit. sed parum valebat suspicio in servo, et quaestionibus ancillarum elusa erat. ergo confessionem alicuius quaeri placet, cui rerum quoque novarum crimen affingeretur. et visus idoneus maternae necis patrator Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, praefectus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio, quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes aspiciuntur. igitur accitum eum Caesar operae prioris admonet: solum incolumitati principis adversus insidiantem matrem subvenisse; locum haud minoris gratiae instare, si coniugem infensam depelleret. nec manu aut telo opus: fateretur Octaviae adulterium. occulta quidem ad praesens sed magna ei praemia et secessus amoenos promittit, vel, si negavisset, necem intentat. ille insita vecordia, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam quam

f. induci. id non displicet Broterio. *mallet* etiam BGM[a], *populus Romanus* BG. Ern. *mallene* Handius Tursell. I p. 241.

4. *consedisse* i. e. considere potuisse, opprimi potuisse, s. considere solere. mox *ac* pro *at* malebat Acidalius. Lipsius etiam olim *an* corrigebat, sed eam coniecturam deinde damnavit. in ed a. 1585 adhuc est: in ultima non. Ern. B *consecutos consedisse.*

8. *eluserat*] Iacobo Lectio erudito iuveni adsentior scribenti *elusa erat.* Lips. idem placebat Faerno, Pichenae; idque, ut evidens, recepimus, exemplo virorum doctorum, qui hoc modo saepe veram lectionem restituere. nam frequens iste error in mss. vide exempla plurima apud Drak. ad Liv. 23 29. sed ed pr et seqq usque ad Rhenanum *illuserat.* ante *servo* B et ed pr. sequentes usque ad Rhenanum *servitio.* Ern.

13. *graviorum*] itane tam obtusae cuiquam aures, ut non offendantur illa fatua repetitione vocis, *graviore odio, quia graviorum.* nos vero sine dubitatione recipimus scripturam Florentinam. Plautus Menaechm. 5 7 15: *o facinus indignum et malum.* Tibullus 2 4 25: *illa malum facinus suadet.* noster 12 8: *at Agrippina ne malis tantum facinoribus notesceret.* Gron. recte *malorum* etiam ed pr. [*maiorum* B. M[a] *maiorum* habeat an *malorum*, non liquet Furiae.] *graviorum* G, et id praeferebat Schurzfleischius. eadem post, pro *minoris gratiae*, habet *minoris ergo.* deinde mihi τὸ *vel* post *promittit* suspectum: saltem melius abesset, ut quisque facile sentiet. sed, scilicet, non ut quidque elegantius, ita verius, in tali praesertim scriptore. Ern.

21. ed pr *iudiciorum.* sed *flagitiorum* verum est. mox pro *iussum*

iussum erat fingit fateturque apud amicos, quos velut con-
silio adhibuerat princeps. tum in Sardiniam pellitur, ubi
63 non inops exsilium toleravit et fato obiit. at Nero prae-
fectum in spem sociandae classis corruptum, et incusatae
paulo ante sterilitatis oblitus abactos partus conscientia libi-
dinum, eaque sibi comperta edicto memorat, insulaque Pan-
dataria Octaviam claudit. non alia exsul visentium oculos
maiore misericordia affecit. meminerant adhuc quidam Agrip-
pinae a Tiberio; recentior Iuliae memoria obversabatur a
Claudio pulsae. sed illis robur aetatis affuerat: laeta aliqua
viderant, et praesentem saevitiam melioris olim fortunae re-
cordatione allevabant. huic primum nuptiarum dies loco
funeris fuit, deductae in domum in qua nihil nisi luctuosum
haberet, erepto per venenum patre et statim fratre; tum
ancilla domina validior, et Poppaea nonnisi in perniciem
64 uxoris nupta, postremo crimen omni exitio gravius. ac

Acidalius malebat *iussus*; quod et ipse praeferrem, si libri alicuius auctoritate firmaretur. similiter neutrum male in vulgatis plerisque c. 65. Ern.

4. *in spem*] sic M^{a} et ed pr. quod mutatum in *spe* a Puteolano (estque sic et in BG) restituit Pichena. sensus est, corruptum esse Anicetum, ut tentaret classem, cui praeesset, eamque ad societatem consiliorum adversus Caesarem adduceret. sic 4 10: *corrupta ad scelus Livia.* 2 62: *corruptis primoribus ad societatem.* similiter *spes regni* saepe dicitur de iis qui regnum affectant. infra 15 42 *spes irrita* pro conatu irrito. Ern.

6. *dicto*] legendum hic *edicto* idem Lectius, quem nominavi, docuit me vere. nam principes per edicta populum adfabantur, ut notum. Lips. *dicto* omnes editi ante Pichenam, qui primus *edicto* recepit. recte. nam talia aut ad senatum scribebantur aut edicto publicabantur. *edictum* et *dictum* etiam apud Livium in mss confusa 7 35, 8 7, 9 14, ubi v. Drakenborchius. et infra 15 36 pro *edicto testificatus* BG *dicto t.* Ern. M^{a} *compertae dicto.*

insulaque Pandataria] quid ergo in mentem illi poetae ignobili venit (non enim Senecae, cum certis argumentis post mortem eius scripta ea tragoedia sit) qui relegare Octaviam in Aegyptum videtur v. 969: *data vela fretis ventisque, petat puppis rector tandem Phariae litora terrae.* nisi si hoc vult, Alexandrina dumtaxat navi avectam Octaviam. id enim contentiosus aliquis possit parum εὐλόγως dicere. alias reposuerim ego *Pandatariae litora terrae.* Lips. in margine G adscriptum: *nunc appellatur Ischia.* Ern. *pandeteria* M^{a}.

12. *allevabant*] sic GM^{a} et edd veteres usque ad Rhenanum, qui *elevabant* induxit e B. illud Pichena restituit. *allevare* est consolari, lenire; quomodo etiam Cicero dixit, ut et *allevationem* pro diminutione mali. Tusc. 3 29, Brut. 12, Fin. 1 12. etiam noster 12 51. Ern.

primum omnes scripti et editi ante Pichenam, qui coniecturam Lipsii *primus* recepit. male. nam clarum est τῷ *primum* respondere *tum* et *postremo.* itaque *primum* restitui; et ei sententiae interpunctionem accommodavi. Ern.

16. *ac*] Puteolanus Beroaldus Al-

puella vicesimo aetatis anno, inter centuriones et milites, praesagio malorum iam vita exempta, nondum tamen morte acquiescebat. paucis dehinc interiectis diebus mori iubetur, cum iam viduam se et tantum sororem testaretur, communesque Germanicos et postremo Agrippinae nomen cieret, qua incolumi infelix quidem matrimonium sed sine exitio pertulisset. restringitur vinculis, venaeque eius per omnes artus exsolvuntur; et quia pressus pavore sanguis tardius labebatur, praefervidi balnei vapore enecatur. additurque atrocior saevitia, quod caput amputatum latumque in urbem Poppaea vidit. dona ob haec templis decreta. quod ad

ciatus *at*; quod placebat Mureto. *puellam* de nupta etiam dici, apud poetas inprimis, satis notum. mox *iam vita exemta* AM^{a} et ed pr, quod iam IGronovius restituit, explicans, cum iam vita ei nulla inesset. ego potius capio intellectu praepositionis *de* vel *ex*, nec necesse est cum NHeinsio corrigere *vitae*, quod placebat Ryckio. *eximere* cum ablativo saepe Livius, ut 9 21 *ad eximendos obsidione socios*, quod pluribus exemplis illustrat Drakenborchius, repudiatis mss qui *ab* addunt. BG *a vita*, ut editi inde a Puteolano habent. post pro *morte* Heinsius malebat *morti*. sed illud quoque rectum. Cicero Mil. 37: *qui morte eius acquierunt*. idque, ni fallor, iam supra monitum. Ern.

4. *communeque Germanici*] accipere possis appellasse Octaviam patris nomen, qui Germanicus dictus, uti et Nero. commune igitur utrique. tamen cum in priscis libris sit *communesque*, nata mihi lectio *cum manesque Germani*, ut fratrem appellaverit sublatum, et deinde matrem. Lips. nihil opus hac correctione. non enim ultionis exposcendae caussa ciet, sed misericordiae movendae, in quo manes alieni sunt. AM^{a} et edd pr et seqq usque ad Rhenanum *communesque Germanicos*, quod bene restituit Freinshemius. utriusque, Octaviae et Neronis, maiores erant Germanici. Rhenanus dedit e B *communeque Germanici*, quod omnes deinceps secuti sunt, ut solent, usque ad Freinshemium; et sic habet etiam G. verbum *ciere* proprium in tali re verbum. Ern.

7. *restringitur*] sive int. manus post tergum; sive potius pro *constringitur*, *adstringitur* capiendum, ut supra 13 55 *respicere* pro *adspicere*, et alia similia in hoc et aliis, praesertim huius aetatis scriptoribus, v. ad Suet. Aug. 78. Ern.

10. *atrocior*] malebam *atrocius*, h. e. gravius ludibrium crudelitate. sic libro seq *adiecisse deos dignum Arsacidarum*. *dignum*, *atrocius*, res digna, res atrocior. Gron. etiam Heinsius *atroci hoc saevitiae*. sed vulgatum verum puto. nam et hoc saevitiae est, primum lacerari mortuae corpus, deinde caput velut maleficae circumferri, tertio permittere ut aemula eius aspectu pascat oculos: hoc enim est in verbis *Poppaea vidit*. Ern.

11. hic locus sic habet in ed pr. *dona ob haec templis decreta*, *quae ad finem memorabimus*. *quicunque -- noscent*, *praesumtum habebunt* etc. *quae* etiam est in G et e M^{a} notat IGronovius, unde colligo cetera quoque sic esse ut in ed pr. nam in vulgata lectione *quae* ineptum. vulgatum est a Puteolano, idque melius puto. *memorabimus* habet [illegible] G. v. ad 13 20. Ern. *decr*[illegible] *ad eum finem memorabimus*, [illegible] M^{a}.

eum finem memoravimus, ut quicunque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, praesumptum habeant, quotiens fugas et caedes iussit princeps, totiens grates deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. neque tamen silebimus, si quod senatus consultum adulatione novum aut patientia postremum fuit.

65 Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est, Doryphorum quasi adversatum nuptiis Poppaeae, Pallantem, quod immensam pecuniam longa senecta detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam ut Gai Pisonis socium; sed validius a Seneca eodem crimine perculsus est. unde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed improspera.

LIBER QUINTUS DECIMUS.

Breviarium. Vologeses Parthorum rex Armeniam invadit; quem Corbulo caute et tamen fortiter repressit. sed Caesonius Paetus missu Neronis mox supervenit, proprius Armeniae tuendae dux. is imperitia et temeritate rem perdidit, turpi foedere cum hoste depactus. Corbulo ei tamen, sed sero succurrit. Neroni filia ex Poppaea nascitur, non vitalis. legati Parthorum Romam venere super Armenia retinenda. irriti remittuntur, et bellum Corbuloni permissum. is Armeniam iterum invadit, et metu Parthis iniecto ad colloquium ventum. placuit arma poni, et Teridaten diadema statuae Neronis submittere, nec nisi sponte eius resumere. Nero Neapoli cantat in publico, Roma luxu et libidine omnia polluit. ipsa urbs ardet casu sive principis dolo; qui in ruinis

9. *creditum est*] vel *creditus est* v. Suet. Ner. 35. Lips. *creditus* AMª et ed pr, idque iam receptum Ryckio. idem volenti IGronovio operae non paruere. Ern.

Doryphorum] est nomen sive cognomen liberti proprium. fortasse et in hoc Xiphilini loco, in Nerone 61 5, *Δορυφόρῳ τῷ τὰ τῆς ἀρχῆς βιβλία διέποντι πεντήκοντα ἅμα καὶ διακοσίας μυριάδας δοθῆναι ἐκέλευσε.* *qui a libellis erat.* ita ego verterim, et munus nostri Doryphori eruerim. at interpres *praetoriano cuidam militi* fecit; qui non solent profecto a libellis aut talibus officiis esse. Lips.

ros
rum
adversatum Mª.

14. *sed*] *et* Mª.

improspera] G a manu secunda *improspecta*. vulgatum verum est. Ern.

eius ingentem sibi domum exstruxit. Christiani ab eo exagitati et necati, falso crimine incendii. coniuratio in Neronem inita et detecta, capite eius CPisone. multi interfecti illustrium, interque eos Seneca. grates tamen diis actae et dona decreta templis ut rebus laetis.

Gesta haec annis paulo amplius tribus, CMemmio Regulo Verginio Rufo, CLecanio Basso MLicinio Crasso, PSilio Nerva CIulio Attico Vestino consulibus. Lips.

Interea rex Parthorum Vologeses cognitis Corbulonis rebus regemque alienigenam Tigranen Armeniae impositum, simul fratre Tiridate pulso spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens, magnitudine rursum Romana et continui foederis reverentia diversas ad curas trahebatur, cunctator ingenio et defectione Hyrcanorum, gentis validae, multisque ex eo bellis illigatus. atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliae exstimulat: quippe egressus Armenia Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latius ac diutius quam per latrocinia vastaverat; idque primores gentium aegre tolerabant, eo contemptionis descensum ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis tot per annos inter mancipia habiti. accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, quod praesidium aut unde peteret rogitans. iam de Armenia concessum, proxima trahi; et nisi defendant Parthi, levius servitium apud Romanos deditis quam captis esse. Tiridates quoque regni profugus per silentium aut modice querendo

6. *defectione*] sic edd ante Rhenanum, qui induxit *dissensione*, quod secuti sunt omnes usque ad Pichenam. *defectione* verum esse patet etiam e 13 37 extr. *illigatus* est impeditus, ut l. c. *defectione Hyrcanorum* attineri *Vologesen*. alias deberet esse *defectioni*. Ern. B *defensione*.

7. *novus insuper nuntius cont.*] ed pr *novis et insuper*. conieci *novae ins.* sed idem est sensus vulgati. Ern.

13. *dolorem eorum* intelligo earum rerum, ex iis rebus Vologesi natum, ut e seqq patet. sed melius sane *eorum* abesset: nam et sensus salvus et sonus melior foret; ac fortasse e terminatione praecedentis verbi natum est. Broterius ad Vologesen et primores gentium refert. sed Monobazi querelae non apud primores gentium, sed Vologesen, fusae. Ern.

16. transpositione copulae sententiam explicandam sic: *proxima trahi, nisi defendant Parthi: et levius servitium*, Acidalius putabat. vulgatum vitiosum esse, dubitari non potest. sed *et* ante *proxima* ponendum; quod ita evidens est ut ita corrigere non dubitaverim. ultimis verbis tecte minatur deditionem, ni succurrat Vologeses. Ern.

18. *haud*] Muretus et Acidalius volebant *aut*; quos probat Ryckius.

gravior erat. non enim ignavia magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. id in summa fortuna aequius quod validius. et sua retinere privatae domus,

2 de alienis certare regiam laudem esse. igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur. "hunc ego eodem mecum patre genitum, cum mihi per aetatem summo nomine concessisset, in possessionem Armeniae deduxi, qui tertius potentiae gradus habetur: nam Medos Pacorus ante ceperat. videbarque, contra vetera fratrum odia et certamina, familiae nostrae penates rite composuisse. prohibent Romani, et pacem nunquam ipsis prospere lacessitam nunc quoque in exitium suum abrumpunt. non ibo infitias: aequitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta maioribus malueram. si cunctatione deliqui, virtute corrigam. vestra quidem vis et gloria in integro est, addita modestiae fama, quae neque summis mortalium spernenda est et a dis aestimatur." simul diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equitum manum, quae regem ex more sectatur, Monesi nobili viro tradidit, adiectis Adiabenorum auxiliis; mandavitque Tigranen Armenia exturbari, dum ipse positis adversus Hyrcanos

sed nihil mutandum censent Freinshemius, Boxhornius, IGronovius. vivum exemplum, IFGronovius ait, est apud Caesarem (B. G. 1 32) in Sequanis. sane silentium, ut Longinus ait 9 3, interdum quavis oratione fortius. sed id in omnibus exemplis, quae proferri video, tantum est in exprimenda πάθους magnitudine, non in sensibus talibus, consiliis, cohortationibus, cuius generis est quod sequitur, in quo diserta oratio desideratur. itaque *aut* verum puto, quod iam edidit Beroaldus et nuper Broterius. mox *contineri* est retineri. Ern.

10. emendavit *certamina* Rhenanus. nam Puteolanus et seqq habent *certamen*. Puteolanus forte non assecutus est ed pr lectionem, in qua est *certamen in*; quod est corruptum pro *certamina*, quamquam G plane *certamen*. [Ma *certam in.*] sensus est: videbar rem ita composuisse ut nulla odia et certamina talia inter nos esse possent, qualia semper fere inter fratres de regno fuere. mox *pax lacessita* est violata. Ern.

12. *ipsis nunquam* vulgo. *exitium*] *absitium* Ma.

16. *in integro*] *integra* B. praepositio deest Ma.

19. *sectatur*] sic e Ma edidit IGronovius; sic est etiam in ed pr. *sectabatur* est a Puteolano; quod ipsum quoque rectum esset, si e libris melioribus esset. sic tamen BG. adde Tacitum infra c. 33 extr. Ern.

21. *exturbari*] Ma *exturba*, ed pr *exturbat*. puto Tacitum scripsisse *exturbet*, aut saltem *exturbare*. iussit Monesen cum istis copiis Tigranen exturbare Armenia et restituere Tiridaten. *exturbari* est a Puteolano; et sic ceterae edd omnes, et G. putarunt *mandare* esse pro nunciare, ut alibi; quo sensu sane *exturbari* sequi deberet. similiter in-

discordiis vires intimas molemque belli ciet, provinciis Ro-
3 manis minitans. quae ubi Corbuloni certis nuntiis audita
sunt, legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano
subsidium Tigrani mittit, occulto praecepto, compositius
cuncta quam festinantius agerent: quippe bellum habere
quam gerere malebat. scripseratque Caesari proprio duce
opus esse, qui Armeniam defenderet: Suriam ingruente Vo-
logese acriore in discrimine esse. atque interim reliquas
legiones pro ripa Euphratis locat, tumultuariam provincia-
lium manum armat, hostiles ingressus praesidiis intercipit.
et quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita;
4 quosdam rivos congestu arenae abdidit. ea dum a Corbu-
lone tuendae Suriae parantur, acto raptim agmine Moneses,
ut famam sui praeiret, non ideo nescium aut incautum Ti-
granen offendit. occupaverat Tigranocertam, urbem copia
defensorum et magnitudine moenium validam. ad hoc Ni-
cephorius amnis haud spernenda latitudine partem murorum

fra c. 28 *operiri imperavit* male in nonnullis libris pro *operire*. mox *compositis* dedit Rhenanus et seqq ad Pichenam usque. Ern.

3. *Vectio*] scribe *Vettio*, ex lapide (ap. Grut. p. 128 5): *C. Calpurnio Pisone MVettio Bolano cos.* de huius Bolani bellica gloria Statius Silv. 5 2 34 ad filium eius Crispinum: *rigidi summam Mavortis agebat Corbulo, sed comitem belli sociumque laboris ille quoque egregiis multum miratus in armis Bolanum, atque illi curarum asperrima suetus credere.* Lips. *Vettio* M[a], *Vetio* A et ed pr. itaque iam Ryckius et IGronovius rescripsere; de eaque scriptura v. Ryckium ad h. l. ante ed pr pro *certis* habet *cunctis;* quod non spernam. sic *omnium nunciis perfertur* Cicero ad Q. Fr. 2 12. Ern.

5. *festinatius*] *festinantius* ed pr, Rhenanus e B, sqq. Ern. *confestinantius* M[a], omisso *quam.*

10. *hostiles ingressus*] intelligo loca per quae ingredi provinciam soleant aut possint Parthi. nam nondum ingressi eo tempore. *intercipere* exprimit Graecorum διαλαμβάνειν; Polybius 5 99 et alii saepe de impositis itineri praesidiis utuntur. Ern.

11. *et quia*] non videtur hoc factum, quod iam olim esset, sed ut posthac esset. forte Tacitus *et quo egena aquarum regio esset, castella fontibus imposita.* Gron. verissime. Ern. A *egens.*

12. *abdidit*] sic ed pr, Rhenanus e B et seqq. at Puteolanus Beroaldus Alciatus *obdidit*, quod et e vetere codice laudat Ursinus, vitiose. *arenam obdidit*, at non *rivos.* male recepit Ryckius. Ern. Ursinus in vet. c. reperit: *congestis arenae obdidit.*

15. *occupaverat*] sic M[a], defenditque IGronovius. quia sic etiam ed pr, id secutus sum. vulgo *qui occupaverat*, inde a Puteolano. v. ad c. 19 et 44. Ern. *Tigranocertam* B, *tyranocertam* M[a], qui paulo ante *tygranem.* vulgo *Tigranocerta.*

16. *magn. moenium validam*] adeo ut Appianus (Mithr. 84) producat moenia Tigranocertae in altitudine ad 50 cubitos; quae in imo adaptata equorum stabulis. Lips.
hoc] vulgo *haec.*

ambit; et ducta ingens fossa, qua fluvio diffidebatur. inerantque milites et provisi ante commeatus; quorum subvectu pauci avidius progressi et repentinis hostibus circumventi ira magis quam metu ceteros accenderant. sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla comminus audacia: raris sagittis neque clausos exterret et semet frustratur. Adiabeni cum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi,
5 mox erumpentibus nostris caeduntur. Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunae ratus misit ad Vologesen qui expostularent vim provinciae illatam: socium amicumque regem, cohortes Romanas circumsideri. omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum. Casperius centurio in eam legationem delectus apud oppidum Nisibin septem et triginta milibus passuum a Tigranocerta distantem adit regem et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat arma Romana vitandi; nec praesentia prospere fluebant. irritum obsidium; tutus manu et copiis Tigranes; fugati qui expugnationem sumpserant; missae in Armeniam legiones, et aliae pro Suria paratae ultro irrumpere; sibi imbecillum equitem pabuli inopia: nam exorta vis locustarum ambederat quicquid herbidum aut frondosum. igitur metu abstruso mitiora obtendens, missurum ad imperatorem Romanum legatos super pe-

1. etiam B et ed pr *inerantque milites*, quod e Ma recepit iam Pichena. [aberat *que*. Ma *inheserantque*, ut c. 31 extr. *inherat*.] post *quorum subvectu* est, qui commeatus dum subvehuntur in urbem et conquiruntur. Ern.

11. *circumsidere*] sic omnes scripti et editi praeter A, in quo est *circumsideri*, quod Ryckius recepit. recte. nam et passivum praecedit, et res ipsa ita postulat. omissio copulae post *regem* corruptelae locum fecit. Ern. *circumsedere* Ma.

12. lego *ocius*, non *potius*. Lips. sic Faernus. Boxhornius *protinus*. alterutrum verum est. Ern.

15. *Tigranocerta*] genus femininum supra 14 24 iam occurrit, et in ed pr etiam mox *Monesen amittere Tigranocertam iubet*. mirum tamen Tacitum eodem loco genus variare, supra et hic. mihi res suspecta; et vereor ne vitiosum sit, etsi non nescio etiam ex Appiano exemplum proferri, Mithr. 67. mox aut *adiit* legendum pro *adit*, aut *edit*. sic c. 7 ed pr *hostia opera fuga perrumpit, seque vallo extulit*. bene a Puteolano correctum *perrupit*. adde ad 11 37. sed *adiit* G; quod recepi. nam sequitur *edidit*. de *vitandi* pro *vitare* diximus ad 2 43. Ern.

20. *pabuli inopia*] GO dirimunt ab antecedentibus, et habent *pabuli inopiam*. mox Ma et ed pr *nam exorta vi locustarum aberat*. (*vi* etiam B.) reliquae veteres edd cum BG *abederat*. sed Pichena Lipsius et seqq *ambederat* dederunt, an e libris, nescio. Ern.

tenda Armenia et firmanda pace respondet. Monesen omit-
6 tere Tigranocertam iubet; ipse retro concedit. haec plures ut formidine regis et Corbulonis minis patrata magnifice extollebant. alii occulte pepigisse interpretabantur ut omisso utrinque bello et abeunte Vologese Tigranes quoque Armenia abscederet. cur enim exercitum Romanum a Tigranocertis deductum? cur deserta per otium quae bello defenderant? an melius hibernavisse in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, quam in sede regni modo retenti? dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio quam cum Corbulone certaret, Corbulo meritae tot per annos gloriae non ultra periculum faceret. nam, ut retttuli, proprium ducem tuendae Armeniae poposcerat, et adventare Caesennius Paetus audiebatur. iamque aderat, copiis ita divisis ut quarta et duodecima legiones addita quinta, quae recens e Moesis excita erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque auxilia Paeto obedirent, tertia et sexta et decuma legiones priorque Suriae miles apud Corbulonem manerent; cetera ex rerum usu sociarent partirenturve. sed neque Corbulo aemuli patiens; et Paetus, cui satis ad gloriam erat si proximus haberetur, despiciebat gesta, nihil caedis aut praedae, usurpatas nomine tenus urbium expugnationes dictitans: se tributa ac leges et pro umbra regis Romanum ius victis
7 impositurum. sub idem tempus legati Vologesis, quos ad principem missos memoravi, revertere irriti, bellumque propalam sumptum a Parthis. nec Paetus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo

1. ed pr *amittere.* ea duo verba confundi supra iam vidimus ad 14 26. *amittere* verum puto, cui centies alterum usitatius substitutum; quamquam et paulo ante est *omittere.* Ern. *Tigranocertum* B et ed pr, *tyranocertam* M[a].

3. *magnifice*] sic edidi ex ed Puteolani, quam expressit Beroaldus et Alciatus. pro eo Rhenanus e B, ut opinor, reposuit *ac magnifica*, quod inde in omnes edd venit, nisi quod quaedam *et* pro *ac*; et sic quoque G. Mureto tamen placebat magis *magnifice*; idque ego ut latinius praetuli. sed non celabo in ed pr esse tantum *patrata extollebant*, quod fortasse optimum. eadem mox *Tigranocertis* sine praepositione. Ern. *patrata ac magnifica* BM[a].

13. *Caesennius Paetus*] qui male in Dionis eclogis, quas nuper Fulvius Ursinus dedit, *Σέννιος* scribitur. enimvero *Κελέννιος Πέτος* etiam in Iosepho scribitur diciturque Excidii 7 21 (7). an hic ipse qui sub Nerone praefuerat, etsi parum bona fama? aetas haud neget. Lips. adde ad 14 29. Ern.

27. *Funisulanus Vettonianus*] sic

in tempore, duodecimam Calavius Sabinus regebant, Armeniam intrat, tristi omine. nam in transgressu Euphratis, quem ponte tramittebat, nulla palam causa turbatus equus, qui consularia insignia gestabat, retro evasit. hostiaque, quae muniebantur, hibernaculis assistens semifacta opera fuga perrupit seque vallo extulit. et pila militum arsere, magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis
8 decertat. ceterum Paetus spretis ominibus, necdum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans montem Taurum reciperandis, ut ferebat, Tigranocertis, vastandisque regionibus quas Corbulo integras omisisset. et capta quaedam castella, gloriaeque et praedae nonnihil partum, si aut gloriam cum modo aut praedam cum cura habuisset. longinquis itineribus percursando quae obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu, et instante iam hieme, reduxit exercitum, composuitque ad Caesarem litteras quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum
9 vacuas. interim Corbulo nunquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus praesidiis insedit; et ne ponti iniciendo impedimentum hostiles turmae afferrent (iam enim subiectis

M^a et ed pr. *Funisolanus* etiam A. *Funisulanus* bis occurrit ap. Cic. ad Att. 5 4, 10 15. vulgo *Famisulanus Vectonianus*. BG *Fimisulanus*. mox M^a *tramittebat*. edd omnes *transm*. Ern.

1. *Calavius*] Freinshemius ad 6 9 volebat *Calvisius*, eundemque esse qui H. 1 48 memoratur. Ern. *regebant* B.

2. *tristione. nam* M^a.

3. *tramittebant* M^a, et c. 31 *tramittuntur*. vulgo *transmittebat*, *transmittuntur*.

equus qui] mos infrequens et inobservatus de hoc equo. geminum tamen locum habes in Plutarchi Crasso 36, qui inter prodigia pariter futurae cladis sic narrat: *ἵππος δὲ τῶν στρατηγικῶν ἐπιφανῶς κεκοσμημένος, βίᾳ συνεπισπάσας τὸν ἡνίοχον εἰς τὸ ῥεῖθρον, ὑποβρύχιος ἠφανίσθη.* item Obsequens 129, inter ea quae Pansae consuli haud laeta evenerunt, *equus phaleratus in ipsius conspectu festinans concidit*. Dionys. Ant. Rom. 10 24, qua parte de LQuinctio agit dictatore iam electo: *ὡς δὲ ἐγγὺς ἦν, ἵππους τε αὐτῷ φαλάροις κεκοσμημένους εὐπρεπέσι προσῆγον, καὶ πελέκεις ἅμα ταῖς ῥάβδοις, ἐσθῆτάς τε ἁλουργᾶς καὶ τὰ ἄλλα παράσημα, οἷς πρότερον ἡ τῶν βασιλέων ἐκεκόσμητο ἀρχή, προσήνεγκαν.* ut appareat equum unum pluresve cum ornatu imperatorio et consulari, si eum magistratum dux gessisset, e publico datos, non aliud quam specimen et notam dignitatis. Tacitus hic consularia insignia ait, quia Caesennius Paetus ille ipse est qui ante annum consul cum Petronio Turpiliano fuerat. Lips. at vide ad 14 29. Ern. *consiliaria* M^a, eraso *u*. et mox *ostia quaeque m*.

8. *ominibus*] sic edd omnes inde a Puteolano. BG et ed pr *omnibus*, solita istorum verborum confusione. id vitium etiam est in ed IFGronovii. Ern.

19. *et ne*] B *ut ne*.

campis magna specie volitabant), naves magnitudine praestantes et connexas trabibus ac turribus auctas agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros; in quos saxa et hastae longius permeabant quam ut contrario sagittarum iactu adaequarentur. dein pons continuatus, collesque adversi per socias cohortes, post legionum castris occupantur, tanta celeritate et ostentatione virium ut Parthi omisso paratu invadendae Suriae spem omnem in Armeniam verterent.

10 ubi Paetus imminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat, reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat, donec adventare Vologesen magno et infenso agmine auditum. accitur legio duodecima, et unde famam aucti exercitus speraverat, prodita infrequentia. qua tamen retineri castra et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto aut in suis aut in alienis consiliis constantia fuisset. verum ubi a viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus, ne alienae sententiae indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. et tunc relictis hibernis, non fossam neque vallum sibi sed corpora et arma in hostem data clamitans, duxit legiones quasi praelio certaturus. deinde amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis praemiserat, trepidus remeavit. et quia minus acriter Vologeses institerat, vana rursus fiducia tria milia delecti peditis proximo Tauri iugo imposuit, quo transitum regis arcerent; alares quoque Pannonios, robur equitatus, in parte campi locat. coniunx ac filius castello, cui

2. *conexa* M^a et 3. *in quo saxa — permanebant*.

9. *ibi* vulgo.

13. M^a et ed pr *fama speraverat*; quod recte IGronovius monet corrigendum fuisse *fama sperata erat*. sic 14 62 ex *elusa erat* factum *eluserat*. sed Puteolanus potius correxit *famam speraverat*, cum B. atque ita omnes post eum edidere. in Rhenani ed secunda editum, nescio qua de caussa aut unde, *sperat*, quod Lipsius ceterique temere omnes secuti sunt. ego interea veterem lectionem reposui. ceterum *fama sperata erat* verum puto. *infrequentia* int. signorum: *infrequentia signa* saepe Livius. sive etiam legionum. Ern.

24. *delecti peditis*] sic e M^a edidit Pichena, ceterique secuti; idem est in ed pr. [*pedites* invenit Furia.] intermediae edd (et B) *delectorum*. post pro *quo* Muretus malebat *quae*, Gronovius pater *qui*; quod verum puto. mox *Arsamosata* etiam B et ed pr. *Asamosata* G, Puteolanus Beroaldus Alciatus. illud verius. v. Ryckius. sed Polybius habet *Armosata*, et numus musei Medicei, quod Broterius cum Harduino ad Plin. 6 9 (10) praefert. non consentiunt semper barbaris in nominibus scriptores. *in*

Arsamosata nomen est, abditi, data in praesidium cohorte ac
disperso milite, qui in uno habitus vagum hostem promptius
sustentavisset. aegre compulsum ferunt ut instantem Corbu-
loni fateretur. nec a Corbulone properatum, quo gliscenti-
bus periculis etiam subsidii laus augeretur. expediri tamen
itineri singula milia ex tribus legionibus et alarios octingen-
11 tos, parem numerum e cohortibus iussit. at Vologeses,
quamvis obsessa a Paeto itinera hinc peditatu inde equite
accepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares ex-
terruit, legionarios obtrivit, uno tantum centurione Tarqui-
tio Crescente turrim, in qua praesidium agitabat, defendere
auso, factaque saepius eruptione et caesis qui barbarorum
propius suggrediebantur, donec ignium iactu circumveniretur.
peditum si quis integer, longinqua et avia, vulnerati castra
repetivere, virtutem regis, saevitiam et copias gentium,
cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum qui eadem
pavebant. ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta mi-
litiae munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem preci-
bus, veniret propere, signa et aquilas et nomen reliquum
infelicis exercitus tueretur: se fidem interim, donec vita sup-
12 peditet, retenturos. ille interritus, et parte copiarum apud
Suriam relicta ut munimenta Euphrati imposita retinerentur,
qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Com-
magenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. co-
mitabantur exercitum, praeter alia sueta bello, magna vis
camelorum onusta frumenti, ut simul hostem famemque de-

uno BM^a, ed pr, Pichena cum seqq. ceteri *in unum*. Ern.

3. *et*] copulam habent M^a et editi ante Rhenanum, qui delevit; nisi quod ed pr *ut* pro *et*. restituit Pichena. si libri auctoritate Rhenanus delevit, probo. in BG quidem non est a prima manu, sed supra adscripta. Ern.

instantem] durum mihi semper visum. G *instatem*. credo verum esse *necessitatem*. Ern.

8. *inde*] B *hinc*. post Faernus *sed* delebat; quod est sane alienum ac durum. deinde *factaque* BM^a et ed pr. denique *per longinqua* vitiose Puteolanus et seqq. *per* natum e terminatione praecedentis verbi: abest ab ed pr; delevit Rhenanus. Ern.

13. *circumvenirentur* B.

18. *iterum*] sic ABM^a, edd pr, Rhenani et seqq omnes. at GO, edd Puteolani Beroaldi Alciati *item*, quod natum e compendio scripturae; et saepe in mss istae voces confunduntur. v. Burm. ad Suet. Caes. 36, Drak. ad Liv. epit. 14. Freinshemius coniiciebat *identidem*. mox *retenturos* bene editum a Pichena ex M^a, est etiam in B et ed pr. in ceteris ante Pichenam est *retenturum*; item post *sueta* pro *assueta*. Ern.

26. *camelorum*] de usu camelorum

pelleret. primum e perculsis Pactium primipili centurionem obvium habuit, dein plerosque militum; quos diversas fugae causas obtendentes redire ad signa et clementiam Paeti experiri monebat: se nisi victoribus immitem esse. simul suas legiones adire, hortari, priorum admonere, novam gloriam ostendere. non vicos aut oppida Armeniorum sed castra Romana duasque in iis legiones pretium laboris peti. si singulis manipularibus praecipua servati civis corona imperatoria manu tribueretur, quod illud et quantum decus, ubi par eorum numerus apisceretur, qui attulissent salutem et

in bello v. Schol. ad Hygin. p. 94. *frumenti* ABGMa, edd pr, Puteolani ceteraeque veteres omnes, etiam Lipsii priores. at in ultima s. sexta *frumento*, quod deinde in sequentes edd propagatum est. etiam Plautus Aul. 4 2 4 *aulam onustam auri* dixit. itaque veterem lectionem servavi, sive Tacitus ipse sic scripsit, quod non abhorret, sive librariis antiquariis debetur. Ern.

1. *primipili centurionem*] at supra 13 36 perfunctum eo honore ait: *curam praesidiorum Pactio Orfito primipili honore perfuncto mandat.* Lips. *Paccium* Ma.

4. *se nisi victoribus immitem esse*] frustra exercet acumen suum Salinerius, cum obscuri nihil sit. non enim, si 13 36 *Pactius Orphitus primipilaris* iussu Corbulonis praesidio praepositus commemoratur, et hic *Pactius centurio primipili* a Paeto venire dicitur, ideo et omnes milites hic obvios Corbuloni ducem eum cum Paeto mutasse necesse est. 13 40 sunt cum Corbulone tertia et sexta legio et decuma; easdem obtinet hoc lib. c. 6. Paetus quartam et quintam et duodecimam. nec *diversas fugae caussas obtendere* est falsis nominibus uti Corbulonis saevi, Paeti mitis. eoque nec ulciscitur hic Corbulo quicquam privati doloris, neque amara irrisione ludit, sed voce plena gravitatis et disciplinae profugos redire ad signa et duci, cui a Caesare attributi essent, caussam probare iubet, si forte veniam det ille: se nullam fugae excusationem accipere nec desertoribus ignoscere. Gron. nec veniam daturum antequam victoria emendassent peccatum. ita sensus bonus efficitur. sed tamen ita videtur esse debere *immitem fore.* et ne sic quidem satis mihi hic sensus cum reliqua Corbulonis oratione consentire videtur. forte melius victores intelligentur Parthi. se immitem et ultorem venisse non militibus Romanis sed victoribus Parthis. Ern.

10. *adipisceretur*] malo *adspiceretur*, etsi non ignorem Plautum et Tacitum ipsum alibi adipiscendi verbo παθητικῶς esse usos. Lips. placet etiam Freinshemio, recepitque Pichena, qui testatur in Ma esse *apisceretur*, ut alibi; quod recepere Ryckius et IGronovius. si maxime legamus *adspiceretur*, tamen nulla commoda sententia efficitur. nam *par numerus servantium et servatorum* quomodo decus auget? immo magnus servatorum numerus auget, praesertim in paucitate servantium. aliud hic quid et acutius lateat necesse est, si non frigidissimum verborum lusum captavit Tacitus. *adipisci* est verbum usitatum in his praemiis. Plinius 7 30 (31): *omnium triumphorum lauream adepte maiorem.* ergo intelligo *coronam civicam.* servatores eam adipiscuntur ob servatos in castris milites, servati ob auxilium cohortibus Romanis latum, quae Tigranocertis obsidebantur ante, sed eorum adventu liberatae sunt. vide c. 5. corona civica autem non proprio sensu intelligenda, sed tropico, ut in talibus solet, pro decore ho-

qui accepissent? his atque talibus in commune alacres (et erant quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant.

13 eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modo castellum, quo imbellis aetas defendebatur, appugnare, propius incedens quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in praelium eliceret. at illi vix contuberniis extracti, nec aliud quam munimenta propugnabant, pars iussu ducis, et alii propria ignavia, ut Corbulonem opperientes, ac si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinae ac Numantinae cladis. neque eandem vim Samnitibus Italico populo aut Hispanis [quam Parthis] Romani imperii aemulis. validam quoque et laudatam antiquitatem, quotiens for-

nore et gloria. ita tamen probabilem sensum arbitror existere. neque vero tales sententiae ad vivum resecandae. acumen quaesitum est in eo quod etiam servati quodammodo honorem servantium consequuntur; quod habet aliquid παράδοξον. ceterum offendor etiam *eorum*, quod melius abesset: an Tacitus dedit *eam* vel *coronam?* Ern.

1. *his atque talibus*] v. ad 14 60 extr. post *adpugnare* bene e M[a] Pichena. v. 2 81. AB et ed pr *ad pugnam;* vulgo *oppugnare.* mox *nec aliud* edd pr, Rhenani (e B) et seqq: aliae *ne aliud.* Ern.

9. *ign. aut metu C.*] de lectione huius loci optime Rhenanus, qui *metu* delevit et pro *aut* scripsit *ut.* ex *ignavia ut* litera male repetita, *ignavia aut* factum. suppleverunt *metu*, qui nesciebant *ignaviam* hic nihil aliud esse quam metum. saepe veteres has voces, *ignavus*, *segnis*, *ignavia*, *segnities*, usurpant in illis quibus abest virtus aut viro digna audacia, quos *poltrons* dicimus. illis, inquit, abunde magnum erat munimenta defendere, nonnullis quia edixerat dux ne quis castris exiret; aliis non aliter facturis, si signa ferri iussisset: ita erant perculsi, praeferentes se tanquam in stativis Corbulonem exspectare. *ut opperientes*, quemadmodum praecedenti libro *utque eruebantur.* illud *provisis exemplis* pari lepore Ovid. Met. 9 506, ubi Byblis *at non Aeolidae thalamos timuere sororum. unde sed hos novi? cur haec exempla paravi?* Gron. haec bene Gronovius. cum igitur *metu* non sit in ABM[a] aut ed pr, sed tantum *aut Corbulonem*, Rhenani correctionem secutus sum, quam etiam Ryckius adoptavit. *metu* primus edidit Puteolanus, quem Beroaldus et Alciatus secuti sunt. revocavit Berneggerus. Ern.

10. *si* deest M[a]. qui mox *caudine numantineque eandem.*

12. *Poenis R.*] Freinshemius corrigit *Hispanis ut R.* respici enim ad Numantinam cladem; nec ullas hic Poenorum partes. recte ille. sed non satis. lege *Hispanis quam Parthis R.* Gron. quod Gronovius Samnitas et Poenos iterum coniungi obiicit in Germ. c. 37, id nihil est. ibi de cladibus Romano populo illatis universe dicitur: hic de exercitu sub iugum misso, quod a Poenis alienum est. *Poenos* correxit, qui meminerat eos saepe Romani imperii aemulos dici. quod Broterius negat Numantinos aemulos imperii Romani fuisse, id sane speciosum est: sed ea verba non ad vivum resecanda. fuere certe Romanis valde periculosi. Ern.

tuna contra daret, saluti consuluisse. qua desperatione exercitus dux subactus primas tamen litteras ad Vologesen non supplices sed in modum querentis composuit, quod pro Armeniis semper Romanae dicionis, aut subiectis regi quem imperator delegisset, hostilia faceret: pacem ex aequo utilem. nec praesentia tantum spectaret. ipsum adversus duas legiones totis regni viribus advenisse: at Romanis orbem
14 terrarum reliquum, quo bellum iuvarent. ad ea Vologeses nihil pro causa, sed opperiendos sibi fratres Pacorum ac Tiridaten rescripsit; illum locum tempusque consilio destinatum quid de Armenia cernerent; adiecisse deos dignum Arsacidarum, simul et de legionibus Romanis statuerent. missi post a Paeto nuntii et regis colloquium petitum, qui Vasacen praefectum equitatus ire iussit. tum Paetus Lucullos Pompeios et si qua Caesares obtinendae donandaeve Ar-

1. *contra daret*] *contradiceret* B.

4. *regi*] *rei* M^{a}.

5. *utile* M^{a}, *utili* B. mox *ne pr.*

11. *quid*] G *qui*, quod accipiendum pro *quo;* quod e vetere codice laudat Ursinus, et est in AM^{a} et ed pr *quod.* unde mihi non dubium est hic *qui* aut *quo* legendum esse. *quo* et *quod* millies in libris confunduntur; et h. l. etiam e seq voce litera adhaesit. *qui* autem pro *quo* saepe, ut apud Liv. 3 39 in ms Guelferbytano membranaceo. atque etiam verbum *cernere* accusativum illum *quid* vel *quod* plane respuit, cum absolute dicatur, ut omnes sciunt. itaque sic correxi. secutus nos est Broterius. in ceteris Gronovio assentior, nec probo Ryckium, qui ex A rescripsit *quo de Armenia cernerent, quod se fastigioque dignum Arsacidarum.* quae interpolata esse in promtu est. et tamen probat etiam Graevius (ep. ad Heins. t. 4 Coll. Burm. p. 187). etiam Heinsius *illis.* sed ante p. 158 coniecerat Graevius *adiecisse deos dignam Arsacidarem;* Heinsius autem p. 163 *dignum vi Arsacidarum-statuere* ex 2 3, idque placebat Graevio p. 170. Ern.

adiecisse deos dignum] locus de quo tria verba non possum hiscere. Lips. ego vero locum hunc sanum integrumque et tantum explicandum contendo. sensus, ut brevissime dicam: tum temporis hoc ipso in loco forte opportunum consultare quid decernerent de Armeniae possessione simul, et (quam dii rem dederint dignam Arsacidarum maiestate) quid statuerent de legionibus Romanis, quam illis legem pacis darent. *consilio quid cernerent,* breviter est, quo tractaretur quid decernerent, quem finem controversiae de Armenia imponerent, ut 13 56 *arbitrium quid darent, quid adimerent. adiecisse deos*, deum benignitate accessisse materiam deliberandi multo ampliorem et vix speratam, sed dignissimam magnitudine Parthica, nimirum quid placeat fieri de legionibus Romanis: adeo eas in potestatem esse. vel, deos fecisse ut ipse adiicere superiori orationi sequentia verba posset. Seneca de benef. 1 10: *ceterum idem semper de nobis pronuntiare debemus, malos esse nos, malos fuisse (invitus adiiciam) et futuros esse.* haeserunt in hoc verbo et apud Livium 10 7. Gron.

12. *et*] malim *ut.*

13. *post a*] *posthac* M^{a}.

15. *si qua Caesares*] sic coniecit Pichena e scriptura M^{a} *si quaces*

meniae egerant, Vasaces imaginem retinendi largiendive penes nos, vim penes Parthos memorat. et multum in vicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis quae pepigissent adhibetur. placuitque liberari obsidio legiones, et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tradi; quibus perpetratis copia Vologesi fieret mittendi ad Neronem legatos. interim flumini Arsaniae (is castra praefluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter expedientis: sed Parthi quasi documentum victoriae iusserant. namque iis usui fuit; nostri per diversum iere. addidit rumor sub iugum missas legiones et

[vel *si qua ces* ante hiatum], ut est etiam in B et ed pr. Berneggerus recepit; quem omnes deinde secuti sunt. superiores *si qui duces;* quod est et in G. sane post Pompeium nulli duces, sed Caesares de Armenia aliquid egerant. mox ABM[a] et ed pr *largiendive* pro *donandive;* quod cum Ryckio et Gronovio secutus sum. alterum verbum variavit: credibile est etiam hoc variasse Tacitum. *imaginem* et *vim* illustrat Heinsius ad Vell. p. 259. Ern. Agr. *et Scipiones*, pessime.

2. *memorat* BM[a]. vulgo *memoravit.*

4. *his* M[a].

8. non alibi lectus nobis hic Arsametes; et omnino arbitramur falsum. magis, quia in Dionis fragmentis (edidit haud ita pridem Fulvius Ursinus) hic ipse fluvius *Arsanias* dicitur. verba Dionis 62 21: *ἀφῆκεν αὐτὸν προδιομολογησάμενος, ἵνα τὸν ποταμὸν αὐτῷ Ἀρσανίαν ζεύξωσι.* nominat et ante *Ῥάνδειαν τὴν πρὸς Ἀρσανίᾳ ποταμῷ οὖσαν. Randeian* (oppidum sive vicum ubi Paetus obsessus) *ad Arsaniam fluvium sitam.* Plinius quoque Arsaniam agnoscit, et in Euphratem labi facit 5 24 (20). sed et Plutarchus in Lucullo 31. itaque corrigi prorsus velim in Tacito *fluvio Arsaniae* (*etenim is c. p.*), litteris postremis in aliam voculam reformatis. emendabis iterum infra. Lips. *Arsaniae etenim* receptum a Pichena. sane et AM[a] et ed pr *Arsanieti:* sed *etenim* cum Ryckio omisi, quippe sola Lipsii coniectura nixum. *praefluebat* ed pr, Rhenanus et seq. at mediae inter ed pr et Rhenanum *perfluebat*, et sic BG, male. sic 11 37 *praegressus* et *pergressus* confusa. Ern.

9. *experientis*] immo *expedientis* Grotius ait; et sic videtur fuisse in G a prima manu, sed correctum alia in *experiendi.* syllabae *ped* clara adhuc vestigia. et correxissem statim locum. nisi dubius fuissem ob librum G utrum *expedientis* an *expediendi* scribendum esset. *sibi* nullo modo patitur *experientis.* nunc, cum Broterius *expedientis* in mss duobus reperit, recepi, ut ille fecit. Ern.

docimentum M[a].

10. *namque*] ex Taciti consequa narratione indices legendum *neque.* et firmat certe Dio, qui in hac re, ut saepe, velut interpres Taciti l. c. *ἵνα τὸν ποταμὸν Ἀρσανίαν ζεύξωσιν, οὐχ ὅτι γεφύρας ἐδεῖτο (πεζῇ γάρ αὐτὸν διεληλύθει), ἀλλ' ἵνα ἐνδείξηται σφίσιν ὅτι κρείττων αὐτῶν ἦν.* Lips. placet Pichenae et aliis. contra disputat Freinshemius, qui tamen se torquet in verbis Dionis *πεζῇ γὰρ αὐτὸν διεληλύθει*, non assecutus magis quam Lipsius sensum. *pedes et sine ponte flumen transierat*, nempe adveniens. itaque etiam abiens poterat sic facere. Ern.

11. *rumor*] cui rumori Suetonius etiam fidem habet 39. Lips. mox *namque*, item *excederet* GM[a] et editiones ante Rhenanum omnes et

alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia aut iumenta agnoscentes abstrahentesque. raptae etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua praelii causa exsisteret. Vologeses armis et corporibus caesorum aggregatis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. fama moderationis quaerebatur, postquam superbiam expleverat. flumen Arsaniam elephanto insidens, proximus quisque regem vi equorum perrupere, quia rumor incesserat pontem cessurum oneri dolo fabricantium. sed qui ingredi ausi sunt,
16 validum et fidum intellexere. ceterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit ut horreis ignem inicerent, contraque prodiderit Corbulo Parthos inopes copiarum et pabulo attrito relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere afuisse. adicit iure iurando Paeti cautum apud

inde a Pichena recentiores. ceterae *nam*, *decederet*, quod e superioribus [et B] repetitum a Rhenano. sed hic intelligendum *munimentis castrorum*, non *Armenia*. Ern.

8. *fama*] ed pr addit *nam*; atque id manus secunda, Candidi scilicet, adiecerat in G. mox BG *in elephanto*. Ern.

10. *proximus*] *et proximus* vulgo. — suspicor de loci defectu. nonne plerique Parthorum in equis (talis illorum militia), non solum proximi regis? certe, adde quod Dio l. c. disertim narrat *regem quidem elephanto*, *alios sine usu ullo pontis*, *ut prius*, *transisse*. αὐτὸς μὲν (ὁ βασιλεὺς) ἐπ' ἐλέφαντος, οἱ δὲ ἄλλοι, ὥσπερ καὶ πρότερον, ἀνεχώρησαν. itaque fidenter, fortasse et feliciter, expleo: *et proximus quisque regi*, *alii vi equorum*. hac mente, rex quidem in elephanto, et in simili bellua eius exemplo primores transmisere, aliud vulgus in equis. Lips. ABGM[a] et ed pr *regem*, quod exprimendum curavi. etenim est exquisitius; unde mutatum hic, ut centies alibi, in notiorem casum. sic et mss alii apud Broterium. Lipsius sine necessitate *alii* addi vult. proximi regi secuti sunt eum: cetera multitudo libere et varie vel ponte vel natando transiere. mox *fidum* firmat etiam ed pr, BC. at *firmum* ceterae edd ante Rhenanum et G. Ern.

15. *prodiderit Corbulo*] in commentariis, opinor, aut historia harum rerum. Plinius certe Corbulonem inter scriptores censuit, Indice lib. 5 et 6. Lips.

17. *affuisse* M[a], mutatum in *afuisse*: idem *adicit* dedit pro vulgari *adiecit*.

cautum apud signa] specta iuvenis. iuramenta Romanorum apud signa, i. e., uti ego interpretor, apud principia. illic enim signa. et plerosque castrorum solennes actus apud principia notabis celebratos. dabo exempla, et labore meo levabo tuum. ius in principiis dictum. Livius 28 24: *tribunos tamen iura reddere in principiis sinebant*. edicta ibi proposita. Vulcatius in Avidio Cassio 6: *nam statim et ad signa edici iussit*, *et programma in parietibus fixit*, *ut si quis cinctus inveniretur in Daphne*, *discinctus rediret*. litterae lectae et habitae

signa, adstantibus iis quos testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur litterae Neronis, an paci annueret. quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non in obscuro habentur, una die quadraginta milium spatium emensum esse Paetum, desertis passim sauciis, neque minus deformem illam fugientium trepidationem quam si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius non eam speciem insignium et armorum praetulit ut diversitatem exprobraret. maesti manipuli ac vicem commilitonum miserantes ne lacrimis quidem temperare. vix prae fletu usurpata consalutatio. decesserat certamen virtutis et ambitio gloriae, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud
17 minores magis. ducum inter se brevis sermo secutus est. hoc conquerente irritum laborem, potuisse bellum fuga Par-

allocutiones. Spartianus in Pescennio 4: *itaque misi litteras recitandas ad signa, quibus, etc.* Tacitus 1 67: *contractos in principia milites iussit cum silentio audire.* castigatio et interdum animadversio ibi. Suetonius Oth. 1: *ausus est milites quosdam capite punire, et quidem ante principia se coram.* Frontinus Strateg. 4 1 15: *MCato memoria tradidit in furto comprehensis dextras esse praecisas, aut si lenius animadvertere voluissent, in principiis sanguinem missum.* signum etiam pugnae propositum. Isidorus Orig. 19 22: *russata pridie quam dimicandum esset, solebat ante principia poni quasi admonitio et indicium futurae pugnae.* Lips. mox *referrentur* mss et edd omnes veteres, nisi quod in BGM[a] et ed pr *referentur.* Pichena vulgo esse ait *referantur*, quod in Lipsianis reperi, e Rhenani secunda ductum. Ern.

9. *et* B deest.

ut diversitatem exprobraret i. e. ut pudorem illis incuteret, qui non eo apparatu venissent, sed longe dissimili, nempe qui fugientium esse solet. Ern.

11. *temperare*] GM[a] et edd ante Rhenanum omnes *temperare*, quod nescio cur in *temperavere* mutavit Rhenanus, secutis omnibus, praeter IGronovium, quocum vetus restituimus. mox G, ut B et ed pr, vitiose *consolatio.* Ern. B etiam *temperavere.*

14. *minores* hoc loco sunt inferiores fortuna. et hoc magis miseratio usurpata, quia infelices illi longe deterioris conditionis erant quam ipsi, nec invidia obstaret miserationi. Ern.

15. *haec conquerentium: irritum*] reddere sententiam possis, nescio an verba, si legas: *hic conqueri, tantum irritum laborem:* vel *hoc conquerente.* brevis sermo ducum, inquit. Corbulo querebatur frustra se properasse et laborem eum sumpsisse, cum ille auxilium non exspectasset. Paetus contra integra omnia. Palmerius noster malebat, *huius conquerentis irritum laborem, illius integra utique omnia.* Lips. *haec conquerentium* ed pr, Rhenanus e B, et seq. at *hoc* GM[a] et edd Puteolani Beroaldi Alciati. coniecturam Faerni aliorumque *hoc conquerente* recepit Berneggerus cum seq. mihi potius Tacitus scripsisse videtur *huic conquerenti*, et τὸ *um* adhaesisse e terminatione verbi sequentis; quod genus vitii iam aliquoties observavimus. mox Querneus Egreg. p. 65 b. *finiri* mutat

thorum finiri, ille integra utrique cuncta respondit: converterent aquilas et iuncti invaderent Armeniam abscessu Vologesis infirmatam. non ea imperatoris habere mandata Corbulo: periculo legionum commotum e provincia egressum, quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Suriam repetiturum. sic quoque optimam fortunam orandam, ut pedes confectus spatiis itinerum alacrem et facilitate camporum praevenientem equitem assequeretur. exin Paetus per Cappadociam hibernavit. at Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, detraheret castella trans Euphraten, amnemque, ut olim, medium faceret. ille Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri expostulabat. et postremo concessit rex; dirutaque quae Euphraten ultra communiverat Corbulo, et Armenii sine arbitro relicti sunt.
18 at Romae tropaea de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu integro adhuc bello, neque tum omissa, dum aspectui consulitur spreta conscientia. quin et dissimulandis rerum externarum curis Nero frumentum plebis vetustate corruptum in Tiberim iecit, quo securitatem annonae ostenta-

in *finire*, ceteris servatis, ut vulgo edita sunt. Ern.

6. *optimam Fortunam*] quia Fortunae nomen de dea est, *optimam* mihi suspectum fit, cum in hac phrasi, quam et apud Livium aut Ciceronem legi, nude dicatur. Ern. mox B *dein P.*

11. *olim*] sic GM[a] et edd veteres ante Rhenanum, qui e B induxit *omnium*. vetus restituit Pichena. par ratio sequentis *dirutaque*. Rhenanus e B dedit *diruptaque*, male: illud Pichena reddidit. sed libri scripti et ed pr *diruta quaeque*, transposita copula. Ern.

13. vulgo *ultra Euphraten communierat*.

14. *sine arbitro*] sic AM[a] et ed pr, i. e. sine domino, ut 1 26. BGO *sine arbitrio*, ex qua lectione factum ab editoribus *suo arbitrio*, quod habent omnes edd praeter IGronovium; qui vetus restituit. Ern.

16. *dum amissa d.* M[a] et mox *spreto*.

18. *plebis*] sic B et edd omnes, pro quo Muretus malebat *publicum;* quod placet et Broterio, moto inscriptione (ap. Grut. p. 244 4), ubi *plebs* dicitur accepisse *frumentum publicum*. G a prima manu *plebi:* secunda supra adposuerat *s. plebi* non spernam: quod plebi destinatum, dividendum servabatur in horreis. vide 2 59. Ern.

19. *sistentaret*] ita scripsi, nec poenitet. libri omnes *sustentaret*: PFaber Sem. 2 16 *ostentaret*. suspicor antiquis usurpatum *sistentare* pro ostentare: argumento etiam Plautini versus Truc. 2 2 14: *tu vero clurinum pecus advenisti huc sistentatum cum exornatis ossibus*. sic enim duo manuscripti in Vaticano; tertius *sustentatum*. et in eodem poeta alibi *extentatum* reperio. si quis tamen *sustentaret* servat, possis interpretari, sustentatam servatamque ea ratione ipsam opinionem copiae frumentariae, cum et in Tiberim abiiceret leviter corruptum. Lips. scribe *sic ostentaret*. nam *sustentare* alienum, *sistentare* verbum nihili. Gro[illegible] sed τὸ

ret. cuius pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves portu in ipso violentia tempestatis et centum alias Tiberi subvectas fortuitus ignis absumpsisset. tris dein consulares, Lucium Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paulinum vectigalibus publicis praeposuit, cum insectatione priorum principum, qui gravitate sumptuum iustos reditus anteissent: se annuum sexcenties sestertium rei publicae largiri.

19 Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte provinciarum plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, praeturasque et provincias inter patres sortiti statim emitterent manu quos adoptaverant. magna cum invidia senatum adeunt; ius naturae, labores educandi adversus fraudem et artes et brevitatem adoptionis enumerant. satis pretii esse orbis quod multa securitate, nullis oneribus gratiam honores cuncta prompta et obvia haberent. sibi promissa legum diu exspectata in ludibrium verti, quando quis sine sollicitudine parens, sine

sic friget, et inest iam in *quo*. itaque malim simpliciter *ostentaret*, ut ex A dedit Ryckius et volebat Heinsius. Ern.

3. *Tiberi*] AB *Tiberim*.

4. *Ducennium Geminum*] qui sub Galba praefectus urbi H. 1 14. Lips. *ducenium* M^a^.

6. cur *iustos reditus*? reditus iusti per latinitatem sunt sufficientes ad sumtus necessarios. nec si legitimos, aequos intelligas, sensus commodus est. an Tacitus dedit *publicos* i. e. aerarii, quia Nero de suo se dicit dare quotannis aerario. Ern.

9. *pravissimus mos*] in M^a^ *pravissimos*, eademque manu correctum *pravus mos*, quod praefert IGronovius. etiam in G *pravissimus* est a manu secunda, deleto quod ante erat, nova voce versiculi finem longe excurrente, ut ante breviorem vocem ibi fuisse appareat. Ern.

10. *fictis adoptionibus*] quae fraus olim etiam usurpata et reprehensa a Scipione his verbis (ap. Gell. 5 19.): *in alia tribu patrem, in alia filium suffragium ferre. filium adoptivum tam procedere quam si se natum habeat.* quamquam censeo Scipionem non aliud intellexisse quam notionem censoriam. et cum ii inquirerent qui uxores quique liberos haberent, malo quodam more eos qui adoptassent non habuisse pro improlibus. adde ad Taciti lucem l. 2. D. de vacat. muner. Lips.

13. *qui magna*] sic edd omnes. at *qui*, quod ad *patres* refertur, abest ab ABGM^a^ et ed pr, et commode abest. itaque delevi. v. ad c. 4. si tamen *qui* est a Tacito, arbitror transpositum et ante *ius naturae* ponendum: *adeunt qui — enumerant*. sane *patres* longius abest ab *adeunt*. *invidia* quid h. l. sit, v. ad 4 52. Ern.

adeunt, ius naturae, labores] sic hunc locum restituit Rhenanus. BM^a^ *adeuntibus naturae*. G *adeunt; ubi naturae, laboresque*: sed τὸ *que* deletum. ed pr *adeuntibus ne*. ceterae ante Rhenanum *adeunt, ibi naturae munus*. pro *ius* possis etiam coniicere *vim*. et sic e G notavit Broterius. Ern.

luctu orbus longa patrum vota repente adaequaret. factum ex eo senatus consultum ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici iuvaret, ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset.

20 Exin Claudius Timarchus Cretensis reus agitur, ceteris criminibus, ut solent praevalidi provincialium et opibus nimiis ad iniurias minorum elati: una vox eius usque ad contumeliam senatus penetraverat, quod dictitasset in sua potestate situm an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates agerentur. quam occasionem Paetus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat provincia Creta depellendum, haec addidit. "usu probatum est, patres conscripti, leges egregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. sic oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum avaritia Calpurnia scita pepererunt. nam culpa quam poena tempore prior, emendari quam peccare posterius est. ergo adversus novam provincialium superbiam dignum fide constantiaque Romana capiamus consilium, quo tutelae sociorum nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quisque
21 habeatur, alibi quam in civium iudicio esse. olim quidem non modo praetor aut consul sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent et, quid de cuiusque obsequio videretur, referrent; trepidabantque gentes de existimatione singulorum. at nunc colimus externos et adulamur; et quomodo ad nutum alicuius grates, ita promptius accusatio decernitur. decernaturque et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et precibus expressa perinde cohibeatur quam malitia, quam crudelitas.

3. *ne usurpandis quidem*] ne ad solidi capacitatem. argumento l. 51 D. de Legatis II. vide quae notavi ad legem Papiam 3 25. Lips. *quidem* abest a B.

5. *exim* M[a].

12. *haec*] B *hoc*.

16. *nam culpa quam poena*] similis gnome in Tertull. *nemo postfutura reprehendit, quae ignorat futura: emendatio culpam non antecedit.* Lips. mox *provinciarum* ante Pichenam edd omnes; etiam G, nisi quod ed pr *provinciam*. Ern. *provinciarium* M[a].

21. *iudicia* M[a].

27. *decernaturque et m.*] si non fractus locus, scribo sententia ducente *decernatur ne m.* nisi per ironiam haec dicta capies, et simulata quadam concessione. quo sensu nihil mutem. Lips. omnia sana sunt. Ern. *suam* non habet B. deinde *optentandi* M[a].

29. *cohibeantur*] G a secunda manu *cohibeatur*, ut volebat Acidalius.

plura saepe peccantur dum demeremur quam dum offendimus. quaedam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversum gratiam animus. inde initia magistratuum nostrorum meliora ferme, et finis inclinat, dum in modum candidatorum suffragia conquirimus; quae si arceantur, aequabilius atque constantius provinciae regentur. nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita vetita gratiarum actione
22 ambitio cohibebitur." magno assensu celebrata sententia, non tamen senatus consultum perfici potuit, abnuentibus consulibus ea de re relatum. mox, auctore principe, sanxere ne

si pluralis verus est, referendus simul ad malitiam et crudelitatem. Ern.

2. *odio sunt*] vulgo, qui eas gravatur. Lips.

4. *et*] primum *et* dictum pro *sed*, *at*, ut saepe alias. v. ad 5 3. *inclinat*, intellige in partes deteriores. mox Groslotius malebat *aequabilius* pro *aequalius*. etsi hoc quoque defendi potest, tamen quia *aequabilius* est in ed pr, et Sallustius sic coniunxit *aequabilius atque constantius* Cat. 2, ut inde haud dubie sumserit, *aequabilius* recepimus. secutus nos est Broterius. Ern.

8. *cohibetur*] legerem *cohibebitur*. Lips. verum est. Ern.

9. *abn. cons. ea de re relatum*] atqui *licere patribus, quoties ius dicendae sententiae accepissent, quae vellent expromere relationemque in ea postulare*, supra 13 49 scripsit Tacitus. similique sententia 2 38 lego: *a maioribus concessum egredi aliquando relationem, et quod in commune conducat, loco sententiae promere.* licuisset ergo consulibus referre ea de re ad patres: sed iis aliter visum. ius relationis autem solis consulibus; nec sine relatione perfici potuit ullum SC. ideo Vespasiano concessum uti ei senatum habere, relationem facere remittere liceret. ideo sequentibus principibus honoris caussa datum ius tertiae, quartae, quintae relationis: i. e. me interprete, ut quoties consules ipsi non essent, tres nihilo minus, quatuor aut quinque relationes facere possent, qua de re comque iis visum. sollennia relationum verba e Suet. Cal. 15 haec didici: *quod bonum felixque sit CCaesari, de N., patres conscripti, quid fieri placet?* Lips. Lipsius igitur substantive cepit *relatum*, ut est etiam H. 1 30, quamquam alio sensu. alii videntur intellexisse *relatum* pro *relatum esse*; unde Boxhornius DHeinsii correctionem probat, *nec abn. C. ea de re relatum.* Schefferus (in Ἀνεκδ. Obs. Misc. t. 8 p. 292) sic interpungit: *consulibus. ea de re relatum mox auctore principe. sanxere ne* etc. ingeniose utique, et sic prope est in ed pr. *consulibus. ea de re latum mox auctore principe sanxere.* Lipsius verum vidit. quae per egressionem relationis dicta erant, a consulibus erant ex integro referenda, si SC fieri deberet. v. ad 13 26. et Tacitum delectari hac forma verborum, notum est. Ern.

10. *sanxere*] reperio iam ante sanxisse id Augustum, de quo Dionis verba ista 56 25. *τῷ ὑπηκόῳ προσπαράγγειλε μηδενὶ τῶν προστασσομένων αὐτοῖς ἀρχόντων μήτε τῆς ἀρχῆς χρόνῳ μήτε ἐντὸς ἑξήκοντα ἡμερῶν μετὰ τὸ ἀπαλλαγῆναι σφᾶς τιμήν τινα διδόναι, ὅτι τινὲς μαρτυρίας παρ' αὐτῶν καὶ ἐπαίνους προσπαρασκευαζόμενοι πολλὰ διὰ τούτων ἐκακούργουν.* sed diversum tamen hoc Neronianum consultum, quoniam illud Augusti post diem permittit laudationes, hoc plane et plene tollit. Lips.

quis ad concilium sociorum referret agendas apud senatum propraetoribus prove consulibus grates, neu quis ea legatione fungeretur.

Isdem consulibus gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe aes liquefacta. et motu terrae celebre Campaniae oppidum Pompeii magna ex parte proruit. defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum capta est.

23 Memmio Regulo et Verginio Rufo consulibus natam sibi ex Poppaea filiam Nero ultra mortale gaudium accepit, appellavitque Augustam, dato et Poppaeae eodem cognomento. locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. iam senatus uterum Poppaeae commendaverat dis, votaque publice susceperat; quae multiplicata exsolutaque. et additae supplicationes templumque Fecunditati, et certamen ad exemplar Actiacae religionis decretum, utque Fortunarum

2. *Proveconsulibus*] Valesius ad Amm. 30 5 corrigit *proqueconsulibus*. quod sane rectius: nam de utrisque pari modo cavetur. et saepe in his particulis peccatum, ut ap. Suet. Aug. 43 *maiorum minorumve* pro *minorumque*. Ern.

5. *effigies usque in* M[a].

motu terrae] dissentit Seneca, qui (Nat. Q. 6 1) ad sequentes consules refert hunc terrae motum expressim: *Pompeios celebrem Campaniae urbem desedisse terrae motu, Lucili virorum optime, audivimus; et quidem diebus hibernis, quos vacari a tali periculo maiores nostri solebant promittere.* (observa. ergo statim consulibus novis, ut anni totius necessario in alterutro error sit.) *Nonis Februarii fuit hic motus, Regulo et Verginio consulibus.* et hercle tam adseverat id distincte, ut credam vitium esse non Taciti (non id convenit in fidei et diligentiae unicae scriptorem) sed Aegisthi alicuius; cuius adulteria et traiectiones compluries agnosco in hac regia, vere sponsa. Lips.

dem Aetnae vulgo v. 307: *rupes aliquas penitusque cavernas proruere.* sed cum Scaliger ibi testetur veteres libros habere *provehere*, censeo scribendum *procidere*. quemadmodum et apud Val. Flaccum 7 599: *in caput inque humeros ipsa vi mollis et irae procidit*, ubi editur *proruit*. tale vitium et hic oblatum Tacito, qui scripserat *et motus terrae*. ut Livius 22 5: *cum terrae motum, qui multarum urbium Italiae magnas partes prostravit, montes lapsu ingenti proruit.* Seneca Nat. Q. 6 1: *hic motus Campaniam magna strage vexavit.* Gron. verum puto. Ern.

9. *Memmio Regulo et Verginio Rufo*] restitue iis praenomina vera ex lapide (ap. Grut. p. 8) praeter mentem Onufrii Fastorum scriptoris: *votum solverunt l. m. L. Verginio Rufo. C. Memmio Regulo coss.* Lips.

12. abest verbum *fuit* a BG et aliis, ed Rhenani et seqq usque ad Pichenam. Ernst.

13. [illegible]

effigies aureae in solio Capitolini Iovis locarentur; ludicrum circense, ut Iuliae genti apud Bovillas, ita Claudiae Domitiaeque apud Antium ederetur. quae fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. rursusque exortae adulationes censentium honorem divae et pulvinar aedemque et sacerdotem. atque ipse ut laetitiae, ita maeroris immodicus egit. adnotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum immoto animo praenuntiam imminentis caedis contumeliam excepisse. secutam dehinc vocem Caesaris ferunt, qua reconciliatum se Thraseae apud Senecam iactaverit, ac Senecam Caesari gratulatum. unde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

24 Inter quae, veris principio, legati Parthorum mandata regis Vologesis litterasque in eandem formam attulere. se

naea Atheniensium intellegi volunt, de quibus apud Graecos obvii loci. dubito. nam Panathenaeis respondebant Romanae Quinquatrus. nescio an hoc certamen novum. in libris etiam vacillare scripturam video. quorum V optimus *accicaeque* praefert, F *anciatae*. an fuit *Actiacae religionis* sive potius *regionis*? nec enim maior hic quam in aliis ludis religio. enimvero in Suetonio lego, Aug. 18, ab eo principe institutos *Nicopoli apud Actium ludos quinquennales, quo celebratior eius victoriae memoria in posterum esset*. et durasse eos ad inferiora tempora, Mamertinus in Paneg. docet c. 9: *urbs Nicopolis conciderat; et certamen ludicrum, lustris omnibus solitum frequentari, intermiserat temporis maesti deforme iustitium*. fuit autem certamen triplex, gymnicum musicum et equestre, ut Dio tradit 51 1. haec mea olim mens, sed ut multa in hac ἀρχαιολογίᾳ incerta nec umquam eruenda, hic etiam dissentiunt, et vir pereruditus (PFaber) tuetur vulgatam lectionem, et explicat in Agonistici sui 3 29. Lips. *Actiacae* firmat ed pr, quae plane habet *acciacae*, quod est etiam in G, a manu secunda tamen. nam ante fuit, ut e lemmate marginis patet, *atricae*; e quo forte *atticae* a Puteolano factum. [*actice* B.] vulgata lectio *atticae* inde a Puteolano editos obtinet. mihi *Actiacae* placet, quod et cum Broterio recepi, qui et in R reperit, non *Antiatis* vel *Antiatinae* Grotii, quod Ryckius probabat. [*antiacae* A.] nam *certaminis* verbum indicat Graeci ritus ludos fuisse, quales Actiaci. *Atticae* si aliud esset quam coniectura, non adeo displiceret. nam Graecorum certaminum forma sane ex Attica petita. quia vero Actiaci ludi ab Augusto instituti maximoque in honore erant, non abhorret ad eorum exemplar certamen decretum esse. quod IGronovius e lectione MS. Flor. coniicit *Accierae*, ab ἀξίερος, an alicui placere possit dubito. Ern.

1. *locarentur*] sic ABM[a], ed pr, IGronovius. ceteri libri *collocarentur*. parum refert. nam verbum *locare* hic malim sensu ponendi, quam pro redemtoribus faciendum mandare, accipere. Ern.

2. *Iuliae gentis apud Bovillas*] 2 41. Lips. *vobillas* M[a], ut 1 *Iobis* et c. 24 *adprovatam*.

12. *gloria*] sic mss et edd veteres omnes. non ergo vulgo est *gloriae*, ut Pichena scribit. in Lipsianis reperi, in quas e Rhenani secunda fluxit, ubi est vitium operarum. mox *inter quae* BGM[a], edd pr, Pichenae, seqq. ceterae *interim*. Ern.

priora et totiens iactata super obtinenda Armenia nunc omittere, quoniam dii, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis non sine ignominia Romana tradidissent. nuper clausum Tigranen; post Paetum legionesque cum opprimere posset, incolumes dimisisse. satis approbatam vim; datum et lenitatis experimentum. nec recusaturum Tiridaten accipiendo diademati in urbem venire, nisi sacerdotii religione attineretur. iturum ad signa et effigies principis, ubi legionibus coram regnum auspicaretur. talibus Vologesis litteris, quia Paetus diversa tanquam rebus integris scribebat, interrogatus centurio qui cum legatis advenerat, quo in statu Armenia esset, omnes inde Romanos excessisse respondit. tum intellecto barbarorum irrisu, qui peterent quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, bellum anceps an pax inhonesta placeret. nec dubitatum de bello. et Corbulo militum atque hostium tot per annos gnarus gerendae rei praeficitur, ne cuius alterius inscitia rursum peccaretur, quia Paeti piguerat. igitur irriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse attulisset. Suriaeque executio Cincio, copiae militares Corbuloni permissae; et quinta decuma legio ducente Mario Celso e Pannonia adiecta est. scribitur tetrarchis ac regibus praefectisque et procuratoribus, et qui praetorum finitimas provincias regebant, iussis Corbulonis obsequi, in tantum ferme modum aucta potestate,

1. *committere* M[a].

15. *pax in hoste*] fortasse rectius *pax inhonesta*. Lips. sic dudum Victorius correxerat (ad Caton. R. R. c. 80) e vetere codice, qui habebat *inhosta*, h. e. M[a], ut docet Pichena. recepit Pichena. veteres edd a. Puteolano *in hoste*, ut BG. ed pr *in hostes*. Ern.

16. vulgo *tot per annos militum atque hostium*.

20. *excutio* M[a]. — *exsecutionem* pro administratione usurpat fortasse, uti alibi *negotii eius exsecutionem libens suscepit*. Seneca: *differam haec in praesenti. desiderant enim longam et propriam exsecutionem.* addubito tamen, num legendum *Syriaque Sex. Cincio*. Lips. pro *Cincio* ABGM[a] et ed pr *Citio*. at Pighius legendum censet *Cestio*, probante Ryckio ad h. l, quod recepit Broterius. at vereor ut rationes temporum recte subductae sint. Pagius quidem (ad a. C. 66) Cestium a. C. 65 demum in Syriam missum, et a. 66 belli Iudaici initium factum putat. de quo, alio forte loco, a nobis dicetur et commodius et diligentius. Ern.

23. *praefectos* per enallagen dictos puto. solus enim Aegypti praeses intelligendus. et Aegypti statim mentio et militum inde acceptorum. *procuratores* intelligendi non rei privatae Caesaris, sed qui provincias minores regerent, ut Iudaeam. Ern.

quem populus Romanus Gnaeo Pompeio bellum Piraticum gesturo dederat. regressum Paetum, cum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Caesar, his ferme verbis, ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore sol-
26 licitudine aegresceret. at Corbulo quarta et duodecuma legionibus, quae fortissimo quoque amisso et ceteris exterritis parum habiles praelio videbantur, in Suriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. addiditque legionem quintam, quae per Pontum agens expers cladis fuerat, simul quintadecumanos recens adductos, et vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto, quodque alarum cohortiumque, et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen, qua transmittere Euphraten parabat. tum lustratum rite exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica de auspiciis imperatoriis rebusque a se gestis, adversa in inscitiam Paeti declinans, multa auctoritate, quae viro
27 militari pro facundia erat. mox iter Lucio Lucullo quondam penetratum, apertis quae vetustas obsaepserat, pergit. et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adiungit iis centuriones cum mandatis non immitibus: nec enim adhuc eo ventum ut certamine extremo

1. *quem* habent edd inde a Rhenano omnes, cum BG, idque probabat IFGronovius. edd ante Rhenanum *quam*, quod malebat Freinshemius. *quem* verum est, nisi *quam* factum est e *quantum*, ut saepe alibi. pro *in tantum* dici potest *in eum*; unde commode sequi potest *quem*. de Pompeii infinito imperio, lege Gabinia accepto, v. Plutarch. in Pomp. c. 40 p. 631 et Dion. 36 6. Ern.

14. *Melitenen*] Ptolemaeo 6 3 *Μελιτινὴ*, Susianae pars. Lips. at hic Cappadociae Melitene intelligenda, ut bene Ryckius. nam illa longe ultra Euphraten: hanc Euphrates ab ortu praeterfluit. v. Cellar. G. A. t. 2 p. 298. Ern.

lustratum rite ex.] mos exercitum recens acceptum lustrare. exemplum aliud est Aemilii Paulli ap. Plut. in Aemil. c. 61 p. 274: *τὴν δύναμιν ἐν Μακεδονίᾳ παραλαβὸν, καὶ τὸν εἰωθότα συντελέσαι καθαρμὸν αὐτῆς* etc. item CFlaminii ap. Cic. de Divin. 1 35. idem factum antequam res geri inciperentur, ut a Caesare B. G. 8 52. quomodo lustratio facta, notum est e Livio 1 44. mox *imperatoris* habent mss et edd pr, quod vulgato *imperatoriis* praetuli. Ern.

16. *adversa in inscitiam*] ita legendum vidit Freinshemius, idque recte receptum. veteres edd vel *adversam in inscitiam*, ut ed pr, aut *adversam inscitiam*, ut BG, ed Puteolani et seqq usque ad Freinshemium. v. supra 14 38. Ern. Ma *adversa inscitiam*.

18. *iter LLucullo*] Plutarchum lege. Lips.

22. *non enim*] BMa et ed pr *nec enim*. Ern.

opus esset. multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documento adversus superbiam. proinde et Tiridati conducere intactum vastationibus regnum dono accipere, et Vologesen melius societate Romana quam damnis mutuis genti Parthorum consulturum. scire quantum intus discordiarum, quamque indomitas et praeferoces nationes regeret. contra imperatori suo immotam ubique pacem et unum id bellum esse. simul consilio terrorem adicere, et megistanas Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana edita, validos invalidosque pari metu complet. non infensum, nedum hostili odio Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur, eoque consilium eius fidum credebant. ergo Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam praefecturis indutias petit. Tiridates locum diemque colloquio poscit. tempus propinquum, locus in quo nuper obsessae cum Paeto legiones erant, cum barbaris delectus esset ob memoriam laetioris sibi rei, Corbulo non vitavit, ut dissimilitudo fortunae gloriam augeret. neque infamia Paeti angebatur; quod eo maxime patuit, quia filio eius tribuno ducere manipulos atque operire reliquias malae pugnae imperavit. die pacta Tiberius Alexander,

5. *scire*] sententiam adiuveris, si scribas *sciret*. Lips. immo intellige *se*. Ern.

8. comptiora haec Freinshemius fore putat, si sic legamus: *simul, ut consilio terrorem adiiceret, Megistanas* etc. placet. sed infinitivum tamen et verbum finitum etiam alibi iungi vidimus. v. ad 12 51. mox ed pr *pepulit*. Ern.

9. *pellait sedibus* M[a], *pellit a sedibus* B.

13. *ergo Vologeses*] sensus est: Vologesen, quoad summam rem, de qua agebatur, non ferocem ac durum fuisse; admisisse orationem legati; tantum inducias quibusdam praefecturis potiisse, quae a Corbulone adfligebantur. viris doctis, qui corruptum locum putarunt, tenebras, ut opinor, offudit τὸ *neque* sequente *et*, de quo iam supra vidimus. Ern.

16. *cum barbaris* BM[a]. vulgo *cum a barbaris*.

17. *esset*] BM[a] et ed pr *est*; unde IGronovius ad c. 10 vult *tum delectus est*, et deinde [ubi vulgo legitur *non est a Corbulone vitatus*,] *Corbuloni non vitatus*, quod in iisdem libris est *Corbulo non vitatus*. sed in hac lectione friget *tum*. mox Rhenanus e B dedit *angebatur*, cum ante esset *augebatur*, quod etiam est in G et edd Lipsii Gryphii aliis; nec video cur prorsus damnetur. operiendis his reliquiis infamia Paeti tegebatur quodammodo. sed tamen antecedentibus *angebatur* aptius videtur. vir doctus in ed Gryphii correxerat *agebatur*, frustra. Ern.

20. *operire* BG et edd veteres omnes. *operiri* edd Lipsii male. v. ad c. 2 extr. Ern.

21. *Tiberius Alexander*] qui Procurator Iudaeae post Cuspium Fadum. idem antea Alexandriae Alabarches. Iosephus 20 5. Lips.

illustris eques Romanus, minister bello datus, et Vinianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoria aetate sed pro legato quintae legioni impositus, in castra Tiridatis venere, honori eius, ac ne metueret insidias tali pignore. viceni dehinc equites assumpti. et viso Corbulone rex prior equo desiluit; nec cunctatus Corbulo, sed pedes uterque dextras
29 miscuere. exin Romanus laudat iuvenem omissis praecipitibus tuta et salutaria capessentem. ille de nobilitate generis multum praefatus, cetera temperanter adiungit: iturum quippe Romam, laturumque novum Caesari decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden. tum placuit Tiridaten ponere apud effigiem Caesaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere; et colloquium osculo finitum. dein paucis diebus interiectis, magna utrinque specie, inde eques compositus per turmas et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum in modum templi. medio tribunal sedem cu-

1. *minister bello datus* i. e. adiutor, exactor, arbiter adiunctus a Nerone. v. Gronov. Obs. 2 20. Ern.

Vivianus] M^a et ed pr *Vinianus*; quod cum IGronovio verum puto. A *Vimanus* idem est: *ni* mutatum in *m*. mss plures apud Broterium, G, edd inde a Puteolano *Vivianus*. Ern. B *Viuanus*.

2. *senatoria aetate*] quae est annus vigesimusquintus, ut alibi monui. Lips.

4. *honori* emendavit Lipsius, Pichena recepit. atqui H. 1 44 *non honore Galbae*. adde Obs. 4 16. Gron. *honor* M^a.

6. *dextras miscuere*] quod apud Persas sanctissimi foederis. Iosephus 18 9: ὁ δὲ Ἀρτάβανος τούς τε πατρῴους θεοὺς ἐπώμνυτο μηδὲν κακὸν δράσειν αὐτοὺς καὶ τὴν δεξιὰν ἐδίδου, ὅπερ μέγιστον παρὰ πᾶσι τοῖς ἐκείνῃ βαρβάροις παράδειγμα τοῦ θαρσεῖν γίνεται τοῖς ὁμιλοῦσιν. οὐ γὰρ ἂν ψεύσαιτό τις δεξιῶν ὑπ᾽ αὐτοῦ δόσεως γενομένης, οὐδὲ πιστεύειν ἐνδοιάσειεν, εἰ τοιᾶσδε ἀσφαλείας δόσις γένοιτο παρὰ τῶν ἐν ὑποψίᾳ ἀδικήσειν καθεστηκότων. firmat Gemistus Plethon l. 2 de rebus Graec. *Persarum rex Mentorem, quod dextram dedisset (maxima enim haec apud Persas fides) conservavit.* Lips. *dexteras* M^a.

9. *multum*] *militum* M^a.

16. *signisque*] videnda, si lubet, quae de signis in Militia scripsi. multa et varia fuerunt et clypeis imaginibusque ornata; et ideo sic disposita et erecta comparat cum *deum templo*. ita enim distinguendum videtur, quia simulacra etsi deorum ibi fortasse, pleraque tamen principum erant, et qui rerum tunc potiebantur. nisi quis censet ad ornatum, in sollenni illa velut pompa, etiam statuas deorum adhibitas et dispositas; quod in aliorum arbitrio et opinatione relinquo. Lips. immo *simulacris deum* coniungendum. dii in signis culti, et inter eos Caesarum imagines. unde apud Manilium 1 797 Augustus dicitur Iulium Caesarem per signa videre, magnumque Quirinum in coetu divum; quod huc referebat Rupertus in ep. Reines. p. 670. Ern.

rulem et sedes effigiem Neronis sustinebat. ad quam progressus Tiridates, caesis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subiecit, magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum caedes aut obsidio. at nunc versos casus: iturum Tiridaten ostentui gentibus, quanto minus quam captivum?

30 addidit gloriae Corbulo comitatem epulasque; et rogitante rege causas, quotiens novum aliquid adverterat, ut initia vigiliarum per centurionem nuntiari, convivium bucina di-

1. *sedes effigiem Neronis*] de ea re Dio in Eclogis nuper publicatis (in ed Reim. 62 23): ἀλλὰ καὶ βῆμα ὑψηλὸν ἠγέρθη, καὶ ἐπ' αὐτοῦ εἰκόνες τοῦ Νέρωνος ἐστάθησαν. similis sedes sive suggestus etiam Romae in castris praetoriis. H. 1 36: *in suggestu, in quo paullo ante aurea Galbae statua fuerat, medium inter signa Othonem collocant.* ergo statua haec, ut apparet, in sede, exemplo scilicet deorum, qui sic plerumque ficti. Plinius Paneg. 52: *iamdudum illi radiatum caput et media inter deos sedes auro staret aut ebore.* Lips.

2. *caesis ex more v.*] eum morem suggerunt Claudianus de laud. Stilic. 1 59: *penetralibus ignem sacratum rapuere adytis, rituque iuvencos Chaldaeo stravere Magi. rex ipse micantem inclinat dextra pateram, secretaque Beli et vaga testatur volventem sidera Mithram.* et Sidonius Paneg. Leonis (vel Anthemii bis cos.) v. 83: *magis iuratur ab illis ignis et unda deus. nec non rata pacta futura hic divos testatur avos. Chaldaeus in extis pontificum de more senex arcana peregit murmura.* Strabo etiam aliquid de ritu victimas immolandi l. 15 p. 732: μερίσαντος δὲ τοῦ μάγου τὰ κρέα τοῦ ὑφηγουμένου τὴν ἱερουργίαν, ἀπίασι διελόμενοι, τοῖς θεοῖς οὐδὲν ἀπονείμαντες μέρος. τῆς γὰρ ψυχῆς φασὶ τοῦ ἱερείου δεῖσθαι τὸν θεὸν, ἄλλου δὲ οὐδενός. ὅμως δὲ τοῦ ἐπιπλόου τι μικρὸν τιθέασιν, ὡς λέγουσί τινες, ἐπὶ τὸ πῦρ. docte ergo de omento Catullus inseruit c. 90: *gnatus ut accepto veneretur carmine divos, omentum in flamma pingue liquefaciens*, ut ante me vulgavit magnus filiarum Mnemosynes antistes. Lips. *sublati capiti* Ma.

5. *iterum* Ma.

7. *rogitante rege*] videtur edidisse Tacitus *rogitantem regem.* id enim requirunt his respondentia, *admiratione prisci moris adfecit.* Gron.

9. *per centurionem*] qui vigilias ordine obibant. H. 2 29: *Varus deflagrante paullatim seditione addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubae sono, quo miles ad belli munia cietur.* obibat ergo centurio, et rediens nunciabat duci recte habere. Polybium vide 6 34. Lips. *nunciari* edd pr, Rhenani e B, sqq omnes. at mediae et G *enunciari.* Ern.

convivium buccina dimitti] circuivi olim hunc ritum, non tetigi. at nunc in manum mihi dat Polybius 14 3: *est ea Romanis consuetudo, ut tempore convivandi cuncti tubicines ac buccinatores ad tentorium ducis personent, ad hoc ut nocturnas custodias suis locis per id temporis constituant.* o locum opportunum et huic rei unicum! e quo etiam Livio lux, qui morem hunc, sed obscurius, tangit 30 5: *tribunis edicit ut, ubi praetorio dimisso signa concinuissent, extemplo educerent e castris legiones. ita ut imperaverat, signa sub occasum solis efferri sunt coepta.* scribit uterque de Scipionis astu, quo castra Syphacis clam invasit. Germanorum principum mos nescio an originem trahat istinc. certe receptum dy-

mitti et structam ante augurale aram subdita face accendi, cuncta in maius attollens admiratione prisci moris affecit. postero die spatium oravit quo tantum itineris aditurus fra-

nastis etiam hodie ut convivium ineant ad sonum tubae. quod ipsum Alexandrum Macetam fecisse observo, ex Athenaeo 12 9: *ἐγίνετο δὲ τὰ δεῖπνα πρὸς σάλπιγγα, τότε μὲν ἐν τοῖς γάμοις, καὶ ἄλλως δὲ ἀεὶ, ὅτε τύχοι σπονδοποιούμενος, ὥστε πᾶν εἰδέναι τὸ στρατόπεδον.* at enim quia hic de fine et de buccina tantum, videsis me in Militia Rom. dial. 5 9 propius certiusque haec explicantem. Lips. Athenaeus 4 2: *ἕως ἐσάλπισε τὸ εἰωθὸς τοῦ τελευταίου δείπνου σημεῖον. τοῦτο γὰρ τὸ Μακεδονικὸν οἶσθα ἔθος ἐν ταῖς πολυανθρώποις εὐωχίαις γινόμενον.* Gron. *bucina* M[a].

1. haesi et in hoc loco olim; quem nunc quidem perambulo levi pede. lego *structam ante augurale aram*: non enim vult structum aliquid accensumve ante aram fuisse (non ille mos) sed in ipsa, quam collocat ante augurale, locum in dextra praetorii parte, ut docuimus ex Hygini verbis 2 13. sed quis iste ritus? nisi fallor, ille ipse qui in privatorum etiam conviviis, carpendi aliquid e dapibus et libandi in honorem deorum, hoc tamen discrimine, quod vulgo in focum libamenta ea illata, sedem scilicet Larium, hic in aram, paullo augustius, et pro splendore imperatoris. et de libatione quidem varii testes: proprie ad hunc morem isti, Homerus in Achillis convivio 9 219: *θεοῖσι δὲ θῦσαι ἀνώγει Πάτροκλον ὃν ἑταῖρον. ὁ δ' ἐν πυρὶ βάλλε θυηλάς.* Dionysius Antiq. 4 2: *ἀπὸ τῆς ἑστίας τῶν βασιλέων, ἐφ' ἧς ἄλλας τε συντελοῦσι Ῥωμαῖοι ἱερουργίας καὶ τὰς ἀπὸ τῶν δείπνων ἀπαρχὰς ἁγίζουσι.* Plutarchus (de Fort. Rom. c. 19 p. 323) facit Ocrisiam *ἀπάργματα καὶ λοιβὴν λαμβάνουσαν ἀπὸ βασιλικῆς τραπέζης καὶ ὥσπερ εἰώθει, τῷ πυρὶ ἐπιβάλλουσαν.* Silius pulcherrime 7 182: *distinxit dulces epulas nulloque cruore polluta castus mensa Cerealia dona attulit, ac primum Vestae detersit honorem undique, et in mediam iecit libamina flammam.* Persius in patella poni et deferri solere ostendit 3 26: *cultrixque foci secura patella.* ubi vetus interpres: *quia delibantiae* (puto *delibatae*) *dapes in ea positae ad focum feruntur.* inde *patellarii dii* Plauto Cistell. 2 1 46. inde Varroni scriptum *deos colere et dare in patellam μικρὸν κρέας.* Tibullus huc aspexit, Lares compellans 1 1 36: *adsitis, divi, nec vos e paupere mensa dona nec e parvis spernite fictilibus.* etiam Livius 39 43: *inter pocula atque epulas, ubi libare diis dapes et bene precari mos esset.* denique Horatius Sat. 2 6 66: *vernasque procaces pasco libatis dapibus*, satyrice et ambiguo sensu, sive quia non pasceret vernas nisi prius libatis dapibus, sive quia e libatis dapibus. et hoc postremum, ut religio poetae fuit, magis censeam ex eius mente. non enim semper comburi libamenta ea mos, saepe apponi tantum et mox edi. Artemidorus hoc clare notat de sacrificulis eo cibo se sustentantibus 3 3. Lips. rectissime Lipsius. unde merito haec emendatio recepta a sequentibus editoribus. *structam* etiam habent AGM[a] et edd omnes ante Rhenanum, qui e B male *structa* dedit, cum deberet *augurale* pro *auguralem*, quod est in omnibus scriptis et editis ante Pichenam. Ern.

2. *cuncta in maius attollens*] sic ABGM[a] et edd veteres omnes. recentiores, iam Lipsianae, *extollens*, e Rhenani secunda. ego vetus secutus sum. H. 2 90, 3 9 est *laudibus attollere*, et alibi quoque apud nostrum pro *extollere* dicitur. Ern.

3. *postremo*] forte *postero*. nam noctem eam mansit, uti apparet ex vigiliis nunciatis. Lips. *postero* M[a], edd pr, Beroaldi Alciati Pichenae et seqq. *postremo* BG et ed Puteolani Rhenani et sqq usque ad

tres ante matremque viseret: obsidem interea filiam tradit
31 litterasque supplices ad Neronem. et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis repperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis a Corbulone petierat ne quam imaginem servitii Tiridates perferret, neu ferrum traderet, aut complexu provincias obtinentium arceretur foribusve eorum assisteret; tantusque ei Romae, quantus consulibus, honor esset. scilicet externae superbiae sueto non inerat notitia nostri, apud quos vis imperii valet, inania tramittuntur.

32 Eodem anno Caesar nationes Alpium maritimarum in ius Latii transtulit. equitum Romanorum locos sedilibus

Pichenam. nos illud cum Lipsio probamus; placebatque NHeinsio. Ern.

2. *Pacorem* Ma.

5. *neu ferrum traderet*] Persae enim et Parthi omnes semper de more cincti. Ammianus 23 6: *omnes promiscue vel inter epulas festosque dies gladiis cincti cernuntur; quem Graecorum veterum morem primos abiecisse Athenienses Thucydides est auctor.* at de ritu ponendi apud magistratus ferri in Electis mihi dictum, capite de lictoribus. Lips.

6. *complexu*] duplex ritus. priorem illustro e Spartiani Severo, de quo legato Africae c. 2: *in ea legatione cum eum quidam municipum suorum Leptitanus, praecedentibus fascibus, ut antiquum contubernalem ipse plebeius amplexus esset, fustibus eum sub elogio praeconis cecidit. legatum populi Romani homo plebeius temere amplecti noli.* interdicti ergo provinciales complexu. sed nec in fores statim illis aditus, uti eleganter Salvianus de Gubernat. 3 82: *intra ianuas non modo illustrium potestatum, sed etiam praesidum aut praepositorum, non omnes passim intrare praesumunt, nisi quos aut iudex vocaverit aut negotium traxerit aut ipsa honoris proprii dignitas introire permiserit, ita ut, si quispiam fuerit insolenter ingressus, aut caedatur aut propellatur aut aliqua verecundiae atque existimationis suae labe multetur.* quod augendae dignitati usurpatum a praesidibus, uti privatim a quibusdam per superbiam Romae. Lips.

7. *ei* ex Ma a Pichena additum, quod est etiam in ed pr. mox *inerat* BGMa, ed pr, IGronovius. ceteri *erat*. *vis* porro *imperii* Ma, teste IGronovio, scil. in excerptis quibus usus est Ryckius. mirum Pichenam, qui coniiciebat legendum esse *vis*, id in codice Ma non vidisse. sed ita in mss scribitur *ius* et *vis*, ut facile etiam a legentibus permutentur. in codice quidem A *vis* esse testatur Ryckius. in meis libris omnibus est *ius*. sed *vis* verum est: nam opponuntur *inania*; ideoque cum Freinshemio Gronovio Ryckio secutus sum. v. Heins. ad Vell. p. 258. Ern.

12. *equitum R. locos*] recte et ordine capienda haec legendaque, ne cum aliis abeas errabundus. ita autem in circo sedendi (nam de theatro alius mihi locus) res fuit. ad Augusti aevum spectaculum id senatus eques plebes inibant indiscreti. nam Roscia lex et Iulia theatralis de scena tantum caverant, non de curulibus ludis. qui quoniam antiquissimi, religione quadam, censeo, et simul non alienandae plebi, servatus in iis mos priscus. Cornelio Cinna demum et Valerio Messalla consulibus, a. u. 758, mutavit Augustus. Dio 55 22: καὶ τὰς ἱπποδρομίας χωρὶς μὲν οἱ βουλευταί, χωρὶς δὲ οἱ ἱππεῖς ἀπὸ τοῦ

plebis anteposuit apud circum. namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil nisi de quattuordecim ordinibus sanxit. spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora. sed feminarum illustrium senatorumque plures per arenam foedati sunt.

λοιποῦ πλήθους εἶδον, ὃ καὶ νῦν γίγνεται. sed ita ut saltem iuberet seorsim spectare senatum, seorsim equitem; non tamen loca illis certa adsignaret stataque. itaque in alia atque alia regione circi spectabant, sedilibus videlicet his aut illis a plebe occupatis, donec tollendae confusioni Claudius imperator senatui attribuit certam mansuramque sedem. Suetonius 21: *circo maximo, marmoreis carceribus auratisque metis exculto, propria senatoribus constituit loca, promiscue spectare solitis.* ait promiscue: magis vere proprieque vage. eam enim Suetonii mentem esse, libens Dioni concredo, rem eam explicanti cum cura, 60 7: *ἑώρων μέν που καὶ πρότερον ἐν αὐτῷ* (de circo praedixit) *ἰδίᾳ καὶ κατὰ σφᾶς ὡς ἕκαστοι, τό τε βουλεῦον καὶ τὸ ἱππεῦον καὶ ὁ ὅμιλος, ἀφ' οὗπερ τοῦτ' ἐνομίσθη· οὐ μέντοι καὶ τεταγμένα σφίσι χωρία ἀπεδέδεικτο. ἀλλὰ τότε ὁ Κλαύδιος τήν τε ἕδραν τὴν νῦν οὖσαν τοῖς βουλευταῖς ἀπέκρινε, καὶ προσέτι τοῖς ἐθέλουσι σφῶν ἑτέρωθί που καὶ ἔν γε ἰδιωτικῇ ἐσθῆτι θεάσασθαι ἐπέτρεψε.* sed Claudius senatui tantum; equiti ecce nunc Nero. Suetonius 11: *Circensibus loca equiti secreta a ceteris tribuit.* Plinius 8 7 satis ostendit nova exaedificata ea loca fuisse. *Caesar dictator,* inquit, *euripis arenam circumdedit, quos Nero princeps sustulit, equiti loca addens.* quod in fine verborum Dionis est, nolim negligas. nam etiam post loca divisa promiscue licuit spectare senatoribus, sed in veste, ut ait, privata. exemplum in Plinio ep. 9 23, ubi Cornelius Tacitus hic ipse noster in equestribus spectat, etsi senator. *numquam maiorem*, ait Plinius, *cepi voluptatem quam nuper ex sermone Cornelii Taciti. narrabat sedisse se Circensibus proximum equiti Rom.* haec satis ad Taciti mentem: nam de linea, de cancellis, de loco feminarum alibi dico ubertim. Lips. *sedilibus*, quod e B induxit Rhenanus, etiam ed pr habet. Ern.

2. *inibant*] sic infra *inisse eam domesticam scenam.* Lips. *inibant* etiam BG. edd ante Rhenanum omnes *ibant.* post *priora* ante Rhenanum ed pr. ceterae et G *priori.* ceterum id intelligendum de iis quos 14 gradus non capiebant, in tantum aucto equitum numero. Ern.

4. *feminarum inlustrium senatorumque*] cur invertitis, censores? non enim, inquiunt, probabile feminas descendisse in arenam. boni viri, quam bene sentiunt de sexu, quo nihil abruptius, cum semel frenum excussit ingeniti pudoris! sed discite et credite priscis, non in caveam solum feminas venisse, sed in arenam. Iuvenalem omitto Satyra 6 255 sq. Suetonius ecce in Dom. 4: *venationes gladiatoresque et noctibus ad lychnuchos dedit; nec virorum modo pugnas, sed et feminarum.* et Statius de iisdem ludis Silv. 1 6 53: *stat sexus rudis insciusque ferri, et pugnas capit improbus viriles. credas ad Tanaim ferumque Phasim Thermodontiacas calere turmas.* adeoque id verum et vulgatum, ut Severo imperante cavendum SC fuerit *μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν.* ait in Severo Xiphilinus 75 16. Lips. haec opposita Rhenano, qui edidit *f. i. s. filiorum plures,* e B. *filiorum* etiam G habet; idque editum usque ad Lipsium: abest ab omnibus ante Rhenanum edd. Gruterus autem pro *feminarum* legendum putat *familiarum.* audiendus Lipsius. Ern.

3 Gaio Lecanio Marco Licinio consulibus acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi. nam adhuc per domum aut hortos cecinerat, iuvenalibus ludis, quos ut parum celebres et tantae voci angustos spernebat. non tamen Romae incipere ausus Neapolim quasi Graecam urbem delegit: inde initium fore ut transgressus in Achaiam, insignesque et antiquitus sacras coronas adeptus, maiore fama studia civium eliceret. ergo contractum oppidanorum volgus, et quos e proximis coloniis et municipiis eius rei fama civerat, quique Caesarem per honorem aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum

4 Neapolitanorum complent. illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potius et secundis numinibus evenit: nam egresso, qui affuerat, populo vacuum et sine ullius noxa theatrum collapsum est. ergo per compositos cantus grates dis atque ipsam recentis casus fortunam celebrans, petiturusque maris Hadriae traiectus, apud Beneventum interim consedit; ubi gladiatorium munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foedissima eius aulae ostenta fuit,

1. *C. Lecanio*] apud Plinium 26 1 (4) vocatur *Q.* nam non videtur ab hoc diversus ille. sed hic constanter omnes libri *C.* in utro vitium sit, haud facile dictu. quae ibi in nota de hoc Lecanio e Dalecampio repetuntur ab Harduino, corrigi possunt e Ryckio ad h. l. aut Lambecio Bibl. Vindob. 2 7. Ern.

3. *aut*] B *et.*

5. *incipere*] sic primus edidit Pichena e recentioribus, deleto *scenas*, e iudicio Lipsii et M[a]. at sic dudum ed pr. similiter *scenis* deletum, quod post *transgressus* est in BG, ed Rhenani, sqq. at non in edd ante Rhenanum, Lipsianis et seqq. paullo post pro *civerat* Rhenanus e B, Aldus, Gryphius *acciverat.* Ern.

12. *arbitrantur* B.

18. *gladiatorum* B.

19. *Vatinius*] de hoc sutore Vatinio Martial. 14 96: *vilia sutoris calicem monumenta Vatini accipe, sed nasus longior ille fuit.* eius epigrammatis argutiam non cepit Turnebus (Adv. 9 24). ego sententiam puto, cum quattuor nasos oblongos haberet ille Vatinianus calix, tamen longiorem iis fuisse Vatinii nasum. notatque callide eum ut acrem et sagacem inquisitorem criminatoremque. ita enim fuit. Xiphilinus eum ait (63 15) adeo hostem optimatibus fuisse, ut semper in ore haberet, *μισῶ σε, Καῖσαρ, ὅτι συγκλητικὸς εἶ.* de populo ipso Iuvenalis 5 46: *tu Beneventani sutoris nomen habentem siccabis calicem nasorum quattuor.* Lips. *in contumelias adsumtus*, ut esset inter copreas, ut Suetonius vocat Tib. 61, rideretur que ab aulicis. Muretus malebat *inter contumelias.* ita *contumeliae* pro copreis, quod durum puto. mox pro *valuit* Acidalius malebat *evaluit.* deinde *malos* e M[a] bene Pichena: nam haec constructio Corneliana. Rhenanus cum seqq dederat *malis*, ut est in AB et ed pr. ceterae ante Rhenanum *etiam aliis.* G *et in aliis praeemineret.* Ern.

sutrinae tabernae alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus, primo in contumelias assumptus; dehinc optimi cuiusque criminatione eo usque valuit ut gratia, pecunia, vi no-
35 cendi etiam malos praemineret. eius munus frequentanti Neroni ne inter voluptates quidem a sceleribus cessabatur. isdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia super Iuniae familiae claritudinem divum Augustum atavum ferebat. iussi accusatores obicere prodigum largitionibus, neque aliam spem quam in rebus novis esse. quin eum nobiles habere quos ab epistolis et libellis et rationibus

2. *deinde* vulgo.

8. *atavum*] sic scripti et editi omnes praeter Ryckium, qui ex admonitione Ruperti (ep. 60 p. 542 ad Reines.) et Valesii (ad Excerpt. Dionis 62 27) edidit *abavum*. fuisse enim fratrem Marci et Lucii Silanorum, abnepotum Augusti, Agrippinae fraude interfectorum 13 1. sed res mihi nondum satis liquida; de qua etiam Reinesius dubitabat. itaque non ausus sum Ryckium imitari. Ern.

iussi] sic edidi cum Ryckio pro *iussi id*, quod est in G atque edd omnibus praeter pr. etiam in B *id* erat a manu secunda adscriptum. nec est in AM[a], nec sententia fert. non enim iussi sunt obiicere genus, sed quae sequuntur. Ern.

9. vulgo *novis rebus*.

10. *nobiles*] nobilium vox mihi suspecta, atque alii examinanti. qui enim ista tam viles nobiles, qui alteri suae sortis ad tale officium se submitterent? imo nec principes ipsi nobiles ad ea munera habebant, sed libertos. primus Vitellius (verba Taciti H. 1 58) *ministeria principatus per libertos agi solita in equites Romanos disposuit*. sed nec ea dispositio firma. vix coepta abiit; eoque Spartianus c. 22 Hadrianum imperatorem quasi primum auctorem eius rei laudat: *ab epistolis, a libellis, primus equites Romanos habuit*. Dionis locus 52 33 non me movet, oratione Maecenatis ad Augustum, ubi suadet *ad epistolas et ad libellos adiutores quosdam ex equitibus adsumi*. nam id Dio inseruit (ut solet, et alias monui) ad aevi sui morem; atque illinc sumpsit. sub Augusto certe non sic fuit. quid ergo ad Taciti nunc locum? corruptum esse, et aut vocem eam *nobiles* exsecandam abiiciendamque esse, male infarctam, aut mutandam, *quin eum nonnullos habere*. Lips. merito hi *nobiles* suspecti Lipsio. contra quem qui disputat (Boxhornius), *urbem quam dicunt Romam, Meliboee, putavit huic nostrae similem*. nemo enim principum Augustorum, a primo huius nominis ad hunc dumtaxat, quemquam ingenuum, nedum nobilem, adeo contempsit ut ei huiusmodi officium delegaret. hoc ille non cepisse ostendit sese, cum interpretatur Caesares more principum malorum ita depressisse veterem nobilitatem. immo pudor hic erat principum et suspectus non nobilitatis modo veteris recentisque, sed etiam civium et minimorum de plebe Quiritium, non abuti eis pro servis et libertis: his enim ista mandabantur. quod igitur ne princeps quidem audebat, quis tulisset in privato? sed nec nobilium quisquam re atque existimatione integra vel se vel liberos suos sic abiiciebat, ut non dico apud aliquem inter nobiles clarissimum, sed vel apud Caesarem vernarum aut vindicta suorum locum, quamvis lautum et libertinum patrimonium spondentem, subirent aut subire paterentur. perditi autem et deplorati ad bestias illi aut cultrum se locare

appellet, nomina summae curae et meditamenta. tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. et cum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit. secutaque Neronis oratio ex more, quamvis sontem et defensioni merito diffisum victurum tamen fuisse, si clementiam iudicis exspectasset.

36 Nec multo post, omissa in praesens Achaia (causae in

malebant. itaque quin sedeat hic ulcus, nihil ambigo. Spartianus de Hadriano l. c. *ab epistolis et a libellis primus equites Romanos habuit.* nemo igitur ante illum. accedit quod 16 8 Tacitus haec ipsa respiciens et quodammodo repetens *praeficeretque rationibus et libellis et epistolis libertos.* haec postrema vox, aut aliqua quae id genus familiarium significare possit, desideratur. certum hoc, non arbitrarium censeo. quae vero sit illa, quaerendum. coniiciebam *quin eum domi lib. habere.* illud *domi lib.* (i. libertos, quo compendio passim lapides antiqui) potuit iniuria aevi et per ignorantiam librariorum degenerare in *nobiles*. GRON. lectio vulgata est a Rhenani coniectura. mss et veteres edd habent *qui ne ignobiles* vel *innobiles haberet* vel *habere.* Ryckius coniicit *quin eum homines habere.* IGronovius reiecta Ryckii coniectura, *quin eum ob id et habere*, quod nemini, ut opinor, placebit. Broterius edidit *nec ignobiles h.* mihi Ryckii ratio placet magis. immo et *homines* pro glossa deleverim. *nobiles* quidem vel *non ignobiles* hic locum non habent, ut e subiecta ratione patet: *nomina summae curae* etc. mox *appellet* ed pr, Rhenanus e B et seqq omnes. at G Puteolanus Beroaldus Alciatus vir doctus in margine Gryphianae *appellaret:* quod prope magis placet, sc. ut referatur ad *iussi*, quod imperfectum requirit. ERN.

1. *nomina summae curae*] iam capio, olim caligavi. haec, inquit, nomina *ab epistolis*, *a libellis*, sunt summae curae nomina, i. e. imperii et principatus, nempe eius meditamenta. significat, eo ipso quod talia officia et nomenclaturas Torquatus in domo habeat, iam nunc incipere et meditari imperare. cur enim has imagines eius usurpat? nam alii privati *a manu* habent, non ab *epistolis*, *libellis*, et talia; ac conveniunt in principes solos. LIPS. quia fere idem per idem interpretantur viri optimi, sic habe: ea esse nomina ministeriorum principis et quandam principatus meditationem, prolusionem, mimum. GRON.

2. *abrectique* M[a].

7. *Achaia*] in quam cantandi caussa ivit, et libertate eam donavit, uti Sueton. aliique tradidere. illud Pausaniae mirum 7 17, Neronem Graeciae libertatem reddidisse, sine ullo imperii detrimento, quoniam pro ea Sardiniam praedivitem insulam in provinciae formam redegerit. aberrat. et intelligi voluit Alpes Coctianas, quae solae cum Ponto Polemoniaco in provinciam a Nerone redactae. Sardinia quidem, una cum Sicilia, prima provinciarum.

ADD. interpreti hercules succenseo, etsi fido alias et docto (Romulus Amasaeus est), qui me, ut iniuste Pausaniam arguerem, fecit. nam ipsum Graece nuper editum cum vidi (antea numquam fuit copia), verba eius in aliam sententiam haec repperi Ach. 17: *καὶ ἐλεύθερον ὁ Νέρων τὴν Ἑλλάδα ἀφίησιν ἁπάντων, ἀλλαγὴν πρὸς δῆμον ποιησάμενος τὸν Ῥωμαίων. Σαρδὼ γὰρ τὴν νῆσον, ἐς τὰ μάλιστα εὐδαίμονα, ἀντὶ Ἑλλάδος σφίσιν ἀντέδωκεν.* quorum verborum vera haec sententia: *omnium immunem et liberam Nero relinquit Graeciam, permutatione quadam cum populo Romano facta. Sardiniam enim insulam beatam et uberem pro Grae-*

incerto fuere) urbem revisit, provincias Orientis, maxime Aegyptum, secretis imaginationibus agitans. dehinc edicto testificatus non longam sui absentiam et cuncta in re publica perinde immota ac prospera fore, super ea profectione adiit Capitolium. illic veneratus deos, cum Vestae quoque templum inisset, repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, cunctas sibi curas amore patriae leviores dictitans. vidisse maestos civium vultus, audire secretas querimonias, quod tantum aditurus esset iter cuius ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita aspectu principis refoveri. ergo ut in privatis necessitudinibus proxima pignora praevalerent, ita populum Romanum vim plurimam habere, parendumque retinenti. haec atque talia plebi volentia fuere, voluptatum cupidine, et quae praecipua cura est, rei frumentariae angustias, si abesset, metuenti. senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur: dehinc, quae natura magnis
37 timoribus, deterius credebant quod evenerat. ipse quo fidem

cia ei attribuit. ita palam lati erroris illius Pausanias liberatur; qui non hoc vult, ut Sardinia tunc demum provincia sit facta, non hercules, non, sed ut cum populo permutata. hoc tamen ipsum an vere? ambigas iure, quia Strabo libro ultimo et Dio 53 12 Sardiniam iam inde a prima divisione Augusti collocant inter populares. quod si mutatum a mediis principibus, Dionem id non monuisse profecto mirum est. Lips. mox ed pr *caussae incertae fuere.* R *machinationibus*, sed cum obelo. ita Ursinus et Muretus volebant, male. in illius itineris cogitatione nullis machinationibus opus erat. Ern.

2. *dehinc* BGM^a, ed pr ceteraeque veteres. *dein* est a Rhenano, quod in omnibus ceteris est. pro *edicto* BGM^a et ed pr aliaeque veteres *dicto*, male. v. ad 14 63. *edicto* primus dedit Rhenanus. mox *in re publica perinde* bene Pichena: M^a *in repperiende*, B et ed pr *in reperiendi.* ceteri scripti et editi *exinde.* sensus: omnia bene se habitura, non minus quam si ipse Romae esset. Ern. mox *prospere* M^a.

5. *veneratus*] sic M^a et ed pr, et sic edidit Pichena. ceteri *veneraturos*, BG *veneraturus.* illud quidem sensus requirit. Ern. B non habet *illic.*

9. *mestos civium* M^a. vulgo *civium moestos.*

10. *aditurus esset cuius* M^a.

15. *plebi volentia*] sic GM^a et edd veteres, nisi quod vitio, ut opinor, operarum in ed Puteolani et Beroaldi *valentia.* (sic B.) illud restituit bene Pichena illustratque Lipsius ad H. 3 52. Rhenanus ediderat e coniectura *volenti*, quod elegans et Taciti stilo conveniens, si a libris scriptis esset, illustraturque ab ipso ad h. l. et aliis passim. sed ut saepe dixi, non necesse est credere Tacitum semper eodem modo loqui. *volentia* sunt grata, iucunda. Ern.

acquireret nihil usquam perinde laetum sibi, publicis locis struere convivia, totaque urbe quasi domo uti. et celeberrimae luxu famaque epulae fuere, quas a Tigellino paratas ut exemplum referam, ne saepius eadem prodigentia narranda sit. igitur in stagno Agrippae fabricatus est ratem, cui superpositum convivium navium aliarum tractu moveretur. naves auro et ebore distinctae; remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur. volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat. crepidinibus stagni lupanaria astabant illustribus feminis completa: et contra scorta visebantur nudis corporibus,

1. *perinde laetum*] mihi hoc lucet. Vertranium malle *periculosum*, insipientia est. clare hoc ait. Nero uti re ipsa ostenderet nullum sibi locum prae Roma esse, struxit in publico convivia, etc. Lips. codices hic turbant. M[a] *locum locis*. B *perinne locum sibi laetum publ. locis*.

publ. locis str. convivia] Suetonius 27: *caenitabatque nonnumquam et in publico. naumachia praeclusa vel Martio campo vel circo maximo*. Lips. mox *quas a Tig. par.* M[a] et ed pr, quae vera lectio. hinc factum *quasi Tig.* in BG et edd Puteolani Beroaldi Alciati, unde correctione Rhenani factum *quas Tigellino*. vetus restituit Pichena; et sic notatum in margine Gryphianae. deinde *exemplum referam* M[a], ed Rhenani, seqq, nisi quod Berneggerus Gronovius Ryckius *exemplar*. BG, Puteolanus, Rivius *exemplum feram*. Beroaldus et Alciatus *exempla referam*. unde *exemplar* natum. Ern.

5. *stagno Agrippae*] cuius mentio Straboni; itemque nemoris de quo hic l. 13 p. 590, de Lampsaco: ἐντεῦθεν δὲ μετήνεγκεν Ἀγρίππας τὸν πεπτωκότα λέοντα, Λυσίππου ἔργον. ἀνέθηκε δὲ ἐν τῷ ἄλσει τῷ μεταξὺ τῆς λίμνης καὶ τοῦ εὐρίπου. Ammianus, puto, idem intellexit 29 6: *inter quae porticum excitavit ingentem lavacro Agrippae contiguam, Boni Eventus cognomine*. Lips.

6. *conv. aliarum tr. navium*] sic atque hoc ordine verba in ed pr, haud dubie suavius quam quod post Pichenam editur *convivium navium a. t. navium* non est in BG a prima manu, sed a secunda in margine; abest item ab ceteris edd ante Pichenam. putavi posse intelligi *ratium* propter verbum *aliarum*. Broterius putat me ignorasse rates, nec ratem a rate agi posse. immo bene novi et vidi rates: et intellexi non rates vulgari sed poetarum sensu, in primis *naves actuarias*, quas in rate maiori movenda commemorat Livius 21 28: nam statim post diserte *naves* appellantur. quia *aliarum*, servato *navium*, durius est, forte quis putet verum esse *actuariarum*. mox pro *maris* Heinsius malebat *mari*. verum puto. non animalia marina petiverat, sed terrestria. si marinas ex Oceano belluas, quae stagno innarent, dixisset *animalia maris Oceani* sive *e mari Oceano*, non *Oceano ab usque*. Ern.

10. *inlustribus feminis completa*] corrigo in hac sententia Sueton. 27: *insignes ganeae et matronarum institorio copas imitantium*, legoque *institoria*, pro locis ipsis. Lips.

11. *et* non habet B.

nudis corporibus] ita receptum in prostitutis, ut nudae ostenderent quidquid sui. Iuvenalis 6 122: *tum nuda papillis constitit auratis*. Lampridius Eligab. 26: *et cum ad meretrices habitu muliebri processisset, papilla eiecta*. optime omnium Dio, in eodem monstro 79 13,

iam gestus motusque obsceni; et postquam tenebrae incedebant, quantum iuxta nemoris, et circumiecta tecta consonare cantu et luminibus clarescere. ipse per licita atque illicita foedatus, nihil flagitii reliquerat quo corruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege (nomen Pythagorae fuit) in modum sollennium coniugiorum denupsisset. inditum imperatori flammeum; visi auspices, dos et genialis torus et faces nuptiales; cuncta denique spectata quae etiam in femina nox operit.

38 Sequitur clades, forte an dolo principis incertum (nam utrumque auctores prodidere), sed omnibus quae huic urbi per violentiam ignium acciderunt gravior atque atrocior. initium in ea parte circi ortum quae Palatino Caelioque montibus contigua est; ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat quo flamma alitur, simul coeptus ignis et

γυμνός τε ἀεὶ ἐπὶ τῆς θύρας αὐτοῦ ἑστὼς ὥσπερ αἱ πόρναι, καὶ τὸ σινδόνιον χρυσοῖς κρίκοις ἐξηρτημένον διασείων, τούς τε παριόντας ἁβρᾷ τε καὶ κεκλασμένῃ τῇ φωνῇ προσεταιριζόμενος. Lips.

1. *incedebant*] sic omnes scripti et editi. at Rhenanus et Heinsius apud Ryckium malunt *incidebant*. male. *incedebant* est oriebantur, ingruebant, se intendebant, uti Livius loquitur 1 57. v. 3 26. etiam apud Silium 8 339 hoc genus loquendi tentatum est ab Heinsio et Drakenborchio, qui tamen mutat sententiam, et *incedere* ibi et h. l. defendit ad Liv. l. c. Ern.

5. *nomen*] *cui nomen* vulgo.

6. *Pythagorae*] at Doryphorum vocat Suetonius 29, facitque eum Neronis libertum. enimvero errare Tranquillum aio, quoniam Doryphorus ante mortuus. Tacitus 14 65: *eodem anno potissimos libertorum veneno interfecisse creditus est, Doryphorum ut adversatum nuptiis Poppaeae.* a Tacito etiam Dio stat 62 28. Lips. sed Suetonius in alia re Doryphorum memorat. et potuit alius hoc nomine esse. Ern.

7. *auspices duo*] e Sulpicio Severo, qui locum hunc transscripsit, aperte legendum videtur *auspices, dos.* melius etiam *visi* quam *missi.* verba Sulpicii l. 2: *inditum imperatori flammeum, dos et genialis torus et faces nuptiales; cuncta denique quae vel in feminis non sine verecundia conspiciuntur, spectata.* Victor de hac re c. 5: *amictus nubentium virginum specie, palam senatu, dote data, in manum convenit.* sed et in Suetonio 28 mentio dotis; nec hercle in his legitimis nuptiis omitti debuit. Lips. *dos* firmat etiam M[a] apud IGronovium ad h. l, nec de eo dubitandum. in G *duos* est a secunda manu. in litura sunt *uo*, ultima in non rasa charta; sed duas literas erasas et ultimam *s* fuisse apparet. *visi* est e coniectura Rhenani, quam recepere Berneggerus, Gronovius uterque, Ryckius. scripti et editi veteres *misit*, recentiores quidam, ut Lipsius, *missi.* *visi* verum esse non credo, quia statim sequitur *spectata.* IGronovius coniiciebat *instita*, non male. Heinsius in margine Morellianae plane delebat *missi* vel *misit.* Ern. B *misit auspices deos.*

12. *gravius atque atrocius* B.

14. *id mercim.*] nam ibi, i. e. in Velabro, olearii. Plautus Capt. 3 1 29: *de compacto rem gerunt, quasi in Velabro olearii.* ideo a Victore in regione 11 circi maximi locata aedes *Herculis Olivarii.* sed

statim validus ac vento citus longitudinem circi corripuit. neque enim domus munimentis saeptae vel templa muris cincta aut quid aliud morae interiacebat. impetu pervagatum incendium plana primum, deinde in edita assurgens, et rursum inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali et obnoxia urbe artis itineribus hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa [aetate] aut rudis pueritiae aetas, quique sibi quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos aut opperiuntur, pars mora, pars festinans, cuncta impediebant. et saepe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur; vel si in proxima evaserant, illis quoque igni correptis, etiam quae longinqua crediderant in eodem casu reperiebant. postremo, quid vi-

et Thurarius vicus istic. denique purpura, serica, aliaeque merces. Martialis 11 28: *nec nisi prima velit de Thusco vellera vico.* Lips. videtur tabernas intelligere extra circum in vico. at ego intelligo tabernas quae in parte externa circi fuere, auctore Dionysio Halic. 3 68 p. 201: ἔξωθεν περὶ τὸν ἱππόδρομον ἑτέρα στοὰ μονόστεγος, ἐργαστήρια ἔχουσα ἐν αὐτῇ καὶ οἰκήσεις ὑπὲρ αὐτά. officinae hic quidem, sed et hae tabernae, in hisque materia alendo igni. clarum est locum Taciti inspicienti accurate, in ipso circo coeptum incendium, et quidem in tabernis quae in ea parte circi essent. Ern.

5. *rursus* sine copula B.

7. *enormibus vicis*] Livius 5 55 post Gallicum incendium id excusat. *festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine in vacuo aedificant.* et addit formam urbis esse occupatae magis quam divisae similem. Lips. mox *ad hoc* ed pr, Rhenani, seqq. at G et edd Puteolani Beroaldi *ad haec*, quod eodem redit. Ern.

8. *fessa aetate aut*] sentio corruptionem et amolior: *fessa, aut rudis pueritiae aetas*, superfluenti voce inducta. describit in incendio infirmi sexus pavorem et aetatis. aetas infirma duplex, pueritia, senectus. hanc noster vocat fessam. 14 33: *si quos imbellis sexus aut fessa aetas attinuerat.* H. 1 12: *fessa iam aetate Galbae.* Ann. 1 46: *an Augustum fessa aetate totiens in Germaniam commeare potuisse?* Lips. varie tentatus locus. Ryckius ex A dedit *fessa senum ac rudis pueritiae aetas*; cui favet codex Ursini, in quo erat *fessa aetate senes.* at IGronovius repudiat ob similitudinem constructionis; mavultque deleri *aetas.* id argumentum nihili est. nam similitudinis istius plura in Tacito haud corrupta exempla occurrunt. ceterum quia illius codicis suspecta fides, non ausus sum Ryckium imitari, ut fecit Broterius. neque porro video quare IGronovius senes feminas tantum intelligi velit. immo senes universi et aetas tenera cuncta impedimento erant. Pichenae placebat *fessa annis aut r. p. aetas.* lector eligat. post pro *pars morans* in MR *pars mora*; quod non displicet. Ern.

13. aut delendum est τὸ *etiam*, ut sit, *illis quoque igni correptis quae longinqua crediderant*; aut scribendum *reperiebant*, hoc sensu: illi ipsi qui evaserant in proxima, quae tuta putabant, ubi viderunt se frustra gavisos et instare ignem, properarunt ulterius ad quae non accessurum periculum certe persuasum

tarent quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros; quidam amissis omnibus fortunis, diurni quoque victus, alii caritate suorum, quos eripere nequiverant, quamvis patente effugio interiere. nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis restinguere prohibentium, et quia alii palam faces iaciebant atque esse sibi auctorem vociferabantur, sive ut raptus licentius exercerent, seu iussu.

39 eo in tempore Nero Antii agens non ante in urbem regressus est quam domui eius, qua palatium et Maecenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret. neque tamen sisti potuit, quin et palatium et domus et cuncta circum haurirentur. sed solatium populo exturbato ac profugo campum Martis ac monumenta Agrippae, hortos quin etiam suos patefecit, et subitaria aedificia exstruxit quae multitudinem inopem acciperent; subvectaque utensilia ab Ostia et propinquis municipiis, pretiumque frumenti minutum usque ad

habebant: sed illa quoque correpta flammis reperiebant. GRON.

2. *fortunis diurni quoque victus*] vix credam sic dedisse Tacitum. qui enim modus loquendi, *fortunae diurni victus?* an fuit *diurni inopia victus*, aut excidit verbum unde genitivus penderet? aut *diurno q. victu*, ut placet Broterio? ERN.

3. *nequirant* B.

7. *vociferabantur*] ed pr *vociferabant;* et sic correxit manus secunda in G, cum ante fuisset vulgatum. similiter apud Varr. R. R. 3 9 *vociferant* magno consensu librorum. sed saepe in hac voce formam activam librarii dedere. v. Drak. ad Liv. 7 12, 8 38. mox G et ed pr *iussum*, quod non spernendum videtur. melius tamen videtur *iussi*, ut Huetius corrigebat. ERN.

8. *eo in t.*] Grotius corrigebat *eo enim t.;* quod valde placet Broterio. ERN.

9. horti Maecenatiani in Exquiliis. bis autem a Nerone aedificata domus, productaque ad Exquilias ipsas. Suetonius 31: *domum a Palatio Esquilias usque fecit; quam primo transitoriam, mox, incendio absumptam restitutamque, auream nominavit.* priorem ergo nunc intellege. LIPS.

13. *ac*] vulgo *et*.

monumenta Agrippae] quae pluria in eo campo. v. Dionem 54 28. LIPS.

16. *municipiis*] *beneficiis* B.

pretiumque fr. minutum] apparet ergo non plane gratuitum frumentum fuisse, nisi tamen intellegit de eo quod supra annonarium modum supraque menstruam tesseram capiebant. sane et antea mentio pretii fuit c. 18: *frumenti pretio nihil additum est, quamvis ducentas fere naves* etc. itemque post hoc libro c. 72: *addiditque militibus sine pretio frumentum, quo antea ex modo annonae utebantur.* haec autem ratio conciliandi favoris pulchre et ex sui saecli ritu descripta Lucano in Iulii persona 3 54: *quoque modo vanos populi conciret amores, gnarus et irarum caussas et summa favoris annona momenta trahi. namque adserit urbes sola fames, emiturque metus, cum segne potentes vulgus alunt. nescit plebes ieiuna timere.* LIPS. de *utensilibus* dictum ad 1 70. ERN.

ternos nummos. quae quanquam popularia in irritum cadebant, quia pervaserat rumor ipso tempore flagrantis urbis inisse eum domesticam scenam et cecinisse Troianum exci-
40 dium, praesentia mala vetustis cladibus assimulantem. sexto demum die apud imas Esquilias finis incendio factus, prorutis per immensum aedificiis, ut continuae violentiae campus et velut vacuum caelum occurreret. necdum posito metu redibat levius rursum grassatus ignis, patulis magis urbis locis; eoque strages hominum minor, delubra deum et porticus amoenitati dicatae latius procidere. plusque infamiae id incendium habuit, quia praediis Tigellini Aemilianis prorupe-

1. *in irritum*] praepositionem omittit B et hic et c. 51.

2. *rumor*] GH *rumore.* ed pr *rumori*, sive ultima litera e sequente voce adhaesit, sive fuit *in ipso tempore*. sed vulgatum verum puto. est enim solennis formula dicendi. vid. Drak. ad Liv. 5 18. Ern.

4. *sexto demum die*] at Suetonius ait sex dies septemque noctes ea clade saevitum. uterque longe abit a lapide prisco, qui novenos commemorat dies, Romae ad Basilicam Petri: *ex voto suscepto, quod diu erat neglectum nec redditum, incendiorum arcendorum caussa, quando urbs per novem dies arsit Neronianis temporibus. et hac lege dedicata est, ne cui liceat intra hos terminos aedificium exstruere.* conciliari facile noster potest, quia mox addit ignem rediisse, primum ut incendium sex dierum fuerit, alterum trium. Suetonium, aut lapidem certe, non excuso. Lips. fragmentum inscriptionis edidit etiam Reinesius cl. 7. n. 19, non memor integram esse apud Gruterum 61 3. Ern.

5. *proruptis*] lege omnino *prorutis.* de quo verbo diximus ad 1 68. incendium *prorumpit*, et mare *proruptum* et similia: sed aedes *proruuntur*, ut incendium ruina exstinguatur. Gron. sic placebat et Groslotio, recte. vid. intt ad Caesar. B. G. 3 26, ubi similiter libri mss *proruptis*, ut alibi. adde Drak. ad Liv. 4 29. recepit et Broterius. Ern.

7. *redibat. *levis*] inussi notam. tamen legi potest, sententia incolumi, *rediit, at levius rursum grassaturus ignis.* Lips. distinctio Lipsii est a Rhenano; quae nunc est, a Pichena. mss mire turbant, ut haud liceat aliquid certi extricare. M^{a} *necdum p'* [*post* Furia] *metus aut rediebat levis. i rursum* [*lebis rursum* idem] *grassatus ignis.* G *necdum post metus aut residebat levis: nec dum posito metu satis credebatur, cum levis rursum grassatus ignis:* quae sunt e duobus codicibus ducta, ut facile apparet. A *nec dum posito metus redibat non levis, et rursum grassatus ignis;* quod recepit Ryckius. alteram lectionem G Muretus pro coniectura dedit, eaque est etiam in edd Puteolani et Beroaldi. ed pr *necdum metus post aut redibat levis, et rursum grassatus ignis.* quod Rhenanus dedit (*necdum posito metu redibat. levis* etc.), omnes deinde secuti sunt usque ad Pichenam; quod Heinsius in margine Morellianae corrigit addito *haud* ante *levis.* larga materia est exercendi coniecturas exitum vix habituras. Broterius e vestigiis C et ed pr textum sic concinnavit: *nec dum p. metu, redibat haud levis, et rursum grassatus ignis.* cur autem non *haud leviter r. gr. ignis?* nam *ignis levis* omnino non admodum placet. Ern. B *necdum post metus redibat leuis rursus gr. i.*

11. *Aemilianis*] puto legendum *in Aemilianis.* Aemiliana enim locus

rat; videbaturque Nero condendae urbis novae et cognomento suo appellandae gloriam quaerere. quippe in regiones quattuordecim Roma dividitur, quarum quattuor integrae manebant, tres solo tenus deiectae: septem reliquis pauca

41 tectorum vestigia supererant, lacera et semusta. domuum et insularum et templorum, quae amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissima religione, quod Servius Tullius Lunae, et magna ara fanumque, quae praesenti Herculi Arcas Euander sacraverat, aedesque statoris Iovis vota Romulo, Numaeque regia et delubrum Vestae cum penatibus populi Romani exusta. iam opes tot victoriis quaesitae, et Graecarum artium decora, exin monumenta ingeniorum antiqua et incorrupta, quamvis in tanta resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerant, quae re-

extra urbem ad campum Martium, coniunctus tamen continensque urbi. Varro RR. 3 2: *eorum aedificia qui habitant extra portam Flumentanam aut in Aemilianis.* Suetonius Claud. 18: *cum Aemiliana pertinacius arderent.* est tamen in ipsa urbe et vicus Aemilianus regione VII nominatus Sex. Rufo. Lips. sic placebat etiam Casaubono ad Suet. Claud. l. c. et Heinsio in margine Morellianae. verum puto cum Ryckio. in G manus secunda erasit ultimam literam in *Aemilianis*. Ern.

1. *videbaturque Nero*] Sulpicius Severus Sac. Hist. l. 2. mutuatus hoc est a Tacito: *sed opinio omnium invidiam incendii in principem retorquebat, credebaturque imperator gloriam innovandae urbis quaesisse.* Lips.

5. *semiusta* vulgo.

8. *Lunae*] templum Lunae in Aventino reperio, apud Livium 40 2: *forem ex aede Lunae, quae in Aventino est, raptam tulit.* Rufus in regione XII: *templum Lunae in Aventino magnum.* Ovidius Fast. 3 883: *Luna regis menses. huius quoque tempora mensis finit Aventino Luna colenda iugo.* suspicabar de Lua matre antea: sed falso. Lips.

11. *penatibus P. R.*] potest intelligi de diis patriis, quorum simulacra Troia ab Aenea in Italiam allata et in aede Vestae servari credebantur. atque etiam est nummus apud Lipsium de Vesta c. 9, in quo inscriptio *Vesta penates P. R.* nisi malis intelligere aedem deorum Penatium, quam cum regia Numae et templo Vestae coniungit et in regione octava ponit S. Rufus. sic capit Oudendorpius ad Suet. Aug. 76, et sic capi posse iam monuit Lipsius l. c. Ern.

12. *Graecarum artium decora*] statuae et tabulae magnorum artificum. Lips.

monimenta ingeniorum] libri veterum scripti, multi ab ipsis auctoribus; qui in privatis aut publicis bibliothecis perierunt. o iustam querelam! et si tunc, quid nunc post barbaros dicam? iure laboramus in restituendis. Lips.

13. *quamvis* refero ad *multa*, et corrigo supra *quaesitas*. ac fortasse etiam *quamvis* loco motum est: nam iungi adiectivo suo solet. seniores meminerant permulta decora et monimenta, quae reparari nequibant, cum urbs ipsa longe pulchrior resurrexisset. alias oratio non constat. ceterum libri scripti et editi fluctuant inter *meminerint* et *meminerant*: hoc verum puto. Ern.

parari nequibant. fuere qui adnotarent quarto decimo calendas Sextiles principium incendii huius ortum, quo et Senones captam urbem inflammaverint. alii eo usque cura progressi sunt ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent.

42. Ceterum Nero usus est patriae ruinis, exstruxitque domum in qua haud perinde gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu volgata, quam arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvae inde aperta spatia et prospectus, magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quae natura denegavisset, per artem tentare et viribus principis illudere. namque ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia

1. XIV *kal. Sextiles*] satis mirus ille dierum concursus et convenientia, et ab arcanis providentiae caussis. sicut et in templo Hierosolymitano Iosephus notat, 6 4 Excidii, eodem mense et die a Tito incensum, quo olim a Babylonio rege fuisset. quis autem proprie ille dies Romani incendii? notatur a Tacito decimusquartus kal. Sextilium, sed cum manifesto errore vel librarii, vel ipsius potius, ut vult vir doctissimus in Temporum emendatione l. 5 p. 472. *nam omnes veteres,* inquit, *incendium illud evenisse non* XIV *sed* XVI *kal. Sextilis tradunt.* fateor miratum me cum legerem, et Taciti caussa sedulo inquisivisse. sed profecto omnis me ratio fugit, aut hic virum illum magnum; et a capite rem inquisivi in Excursu *A.* LIPS. magnus Scaliger diem cladis Alliensis in animo habuit, eumque confudit cum die occupatae et incensae urbis. atque ipse errorem in ed tertia correxit, ut iam notavit Ryckius. ERN.

2. *quo et*] *et quo* M^a^.

3. *inflammaverant*] A et ed pr *inflammaverint;* quod ipsum quoque rectum: et praeferrem, si plures libri haberent. ERN. habet M^a^.

4. *totidem annos mensesque*] tricae curiosorum hominum, quas non extrico. computem ab urbe condita? dispar ratio [illegible] incensa? aeque dispa[illegible]

ex Fastis. ut mihi nunc videntur, tenebrae sunt, quas non illustret ipse Phoebus. LIPS. si de iis qui tempore incendii vixere loquitur, ut ante, verum vidit Acidalius, qui corrigi voluit *numerarent.* si de scriptoribus, *numerent* quoque rectum est. sed illud probo. ERN.

6. *usus est patriae ruinis*] obscurius dictum. de spatio intelligit Pichena; quod sequentibus maxime convenit. videndum tamen an etiam respiciat id quod Suetonius 38 tradit: *pollicitus cadaverum et ruderum gratuitam egestionem, nemini ad reliquias rerum suarum adire permisit.* et infra c. 52 dicitur *domum extruxisse civium spoliis.* ERN.

8. *arva et stagna*] Suetonius 34 et Martialis magis distincte loca ipsa describens 1 2 5: *hic, ubi conspicui venerabilis amphitheatri erigitur moles, stagna Neronis erant. hic, ubi miramur velocia munera thermas, abstulerat miseris tecta superbus ager.* LIPS.

9. *inde*] B *hinc.*

12. *temperare* M^a^.

viribus pr. illudere] sic H. 2 94: *pecuniae illudere.* simile illud Sallustii Cat. 20: *postremo omnibus modis pecuniam trahunt, vexant,* ubi v. Cort. ERN.

13. *ab lacu Averno*] Plinius 14 6 (8): *antea Caecubo erat generositas, quod iam intercidit, et incuria coloni locique angustia; magis*

Tiberina depressuros promiserant, squalenti littore, aut per
montes adversos. neque enim aliud humidum gignendis
aquis occurrit quam Pomptinae paludes: cetera abrupta aut
arentia; ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec sa-
tis causae. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, ef-
fodere proxima Averno iuga connisus est; manentque vesti-
43 gia irritae spei. ceterum urbis quae domui supererant, non,
ut post Gallica incendia, nulla distinctione nec passim erecta,
sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum spatiis cohi-
bitaque aedificiorum altitudine ac patefactis areis, additisque

tamen fossa Neronis, quam a Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat. Lips. mox ad *depressuros* in margine G *defossuros*; quae est glossa. illud elegans. Cic. Verr. 5 27: *saxum in mirandam altitudinem depressum;* et non uno loco Plinius maior, in delectu talium verborum curiosus. Ern.

hostia tyberina M[a].

1. *squalenti* i. e. arido, sine arboribus aut frondibus aut herbis, et nedum aqua, omni prorsus carens humiditate. sic Pichena bene. est autem Graecum (ex *αὐχμηρόν*) et poeticum: quod genus non refugit Tacitus. sic *squalentes campi, arenae, squalida arva.* v. Drak. ad Silium 12 373. usus tamen est et Curtius 7 4, sed paullo aliter: *squalida siccitate regio.* at ed pr habet *sequenti;* et sic correctum in G, cum ante fuisset *squalenti. sequens litus* eleganter diceretur, quod est in locis mollibus et planis, ubi nulla saxa montesve occurrunt, nec difficilis fodientium labor, ut *cera sequi* ap. Plin. ep. 7 9. ac si oppositio esset inter litus sequens, et quod per montes duceretur, praeferrem: nunc sequentia sane *squalenti* desiderant, nec est oppositio talis. Ern.

6. *conisus* M[a], qui etiam c. 51 et 57 *conisa*, 66 *conisis; enixus* B. vulgo *connixus.* mox M[a] *irrita.*

7. *ceterum*] Mullerus corrigit *cetera*, in ceteris nobiscum sentit. placeret, si quid praecederet ad quod illa *cetera* referri possent. nunc quoniam tantum addere aliquid velle videtur iis quae de conatis Neronis dixerat, *ceterum* aptius videtur. Ern.

quae domus supererant] pugnat in se sententia. si enim supererant, quomodo erectae? quod in dirutas incensasque convenit. putarim legendum *quae domus perierant.* Lips. hoc dicit Tacitus. ceterum domus in locis, quae urbi post tantum spatii detractum et regia sua immensa occupatum reliqua fecerat Nero, aedificatae, non ut *etc.* tanta parte recisa, quae supererant struendae domus urbis, seu quibus urbs censeretur et habitaretur, non erectae etc. posset et *urbi* legi: sed necesse non est. Gron. bona sententia est et rebus consentiens, quam ante indicavit Salinerius probavitque Pichena, sed quam e verbis non eruas. hinc cum Ryckio et Gronovio recepi *domui*, quod hic in M[a] se vidisse testatur, Pichena non vidit; intelligoque domum Neronis. sed verbum *erectae* non convenit, quia neutraliter capiendum est *quae supererant*, quod necessarium est per latinitatem, cum Ryckius contra consuetudinem loquendi intelligat *partes.* itaque correxi *erecta* e GR et ed pr. sed idem G habet *domuum;* nec Tacito alienum *quae domuum.* edd ante Ryckium omnes *domus.* domos aedificandas hic locum non habere, patet etiam ex eo quod mox *aedificiorum* frigidum et supervacuum foret. Ern. B *domus*, et mox *erecta.*

9. *cohibita aed. altitudine*] quod iam ante Augustus fecerat, eadem

porticibus quae frontem insularum protegerent. eas porticus Nero sua pecunia exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum pollicitus est. addidit praemia pro cuiusque ordine et rei familiaris copiis, finivitque tempus intra quod effectis domibus aut insulis apiscerentur. ruderi accipiendo Ostienses paludes destinabat, utique naves quae frumentum Tiberi subvectassent, onustae rudere decurrerent; aedificiaque ipsa, certa sui parte, sine trabibus saxo Gabino Albanove solidarentur, quod is lapis ignibus impervius est. iam aqua privatorum licentia intercepta quo largior et pluribus locis in publicum flueret, custodes, et subsidia reprimendis

fini, i. e. ad incendia arcenda et maxime ruinas. Strabo 5 p. 235: *πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ο τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις.* sed et ante Augustum Rutilius orationem dixerat de modo aedificiorum. et Augustus quidem pedes 70 tollere permisit, Traianus dumtaxat 60, ut notat SexAurelius epit. 13, qui modus fortasse et Neronianus fuit. Lips. copula ex AMa per Ryckium. est etiam in ed pr. mox *eas* ABGMa, ed pr et veteres omnes. casu *easque* irrepsit in Rhenani secundam, inde in Lipsianas. Ern.

7. *subvectassent*] sic ABG, ut edidit Rhenanus cum seqq. at Ma et ed pr *subvecta essent*, non *subvectae*, ut edd Puteolani Beroaldi, male. ut e passivis interdum contractione activa facta (v. ad 14 62), sic distractione passiva. sic mox c. 45 pro *oravisse* ed pr *oratus esse*. *utique* GMa et edd veteres ante Rhenanum, qui e B dedit *utque*. vetus restituit IGronovius. Ern.

8. *saxo Gabino*] eadem vis Sabino lapidi tributa ab Isidoro 16 4: *Sabinus lapis*, inquit, *fuscus addito oleo etiam lucere fertur. est et quidam viridis lapis vehementer igni resistens.* sed corrigo *Gabinus*, e Strabone l. c. p. 238: *Γάβιοι μὲν ἐν τῇ Πραινεστίνῃ ὁδῷ κειμένῃ, λατόμιον ἔχουσα ὑπουργὸν τῇ Ῥώμῃ μάλιστα τῶν ἄλλων.* de his similibusque lapidibus imperviis igni v. Vitruvium 2 7. Lips. confundit cum saxo e lautumiis Gabinis lapidem Sabinum, et perperam apud Isidorum hunc in illud commutat. lapis Sabinus e silicum genere fuit, et propterea non sic aptus aedificiis. clare Plinius 36 18 (29), e quo transscripsit Isidorus: *Varro tradit Sabinum silicem fuscum addito oleo etiam lucere.* altera verborum Isidori pars de lapide viridi itidem e Plinio est l. d. c. 22 (49). Reinesius. Ern.

Albanove] sic ABGMa, ed pr, Puteolani, Beroaldi. *que* casu, ut opinor, irrepsit in ed Rhenani, unde ad ceteras propagatum. vetus restituit e mss Ryckius. mox dedimus *ignibus*, quod habent ABGMa edd veteres ante Rhenanum omnes; quod iam e Ma dedit IGronovius. Ern.

11. puto *custodes* istos castellarios appellatos, quia dividiculis, uti veteres dicebant, sive castellis aquarum praefecti. lapis Romae (ap. Grut. p. 601 7): *Clementi Caesarum n. servo castellario aquae Claudiae.* de castellis Hesychius, Vitruvius, Plinius et Iurisconsulti (tit. D. de aqua quotidiana). sed et ad tutelam aquarum familiae publicae institutae: *quae in aliquot ministeriorum species diducuntur, villicos, castellarios, curatores, silicarios, tectores aliosque opifices*, ait Frontinus l. 2. Lips. mihi omnia hic sana et integra. τὸ *ut* non requiro cum Faerno, quippe quod ex superiori *utque naves* intellectu re-

ignibus in propatulo quisque haberet; nec communione parietum, sed propriis quaeque muris ambirentur. ea ex utilitate accepta decorem quoque novae urbi attulere. erant tamen qui crederent veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiae itinerum et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur: at nunc patulam latitudinem et nulla umbra defensam graviore aestu ardescere.

44 et haec quidem humanis consiliis providebantur. mox petita dis piacula, aditique Sibyllae libri, ex quibus supplicatum Volcano et Cereri Proserpinaeque, ac propitiata Iuno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare, unde hausta aqua templum et simulacrum deae perspersum est; et sellisternia ac pervigilia celebravere

petam non ad hoc tantum. *custodes* accipio ἐπισκόπους et procuratores, aquas publicas privatorum licentia intercipi prohibituros, et eas uberiores crebrioresque praestituros; et ad hoc vocabulum subaudio ex sequente membro verbum *haberet*. *aqua*, antehac *privatorum licentia intercepta custodes haberet*, i. constituerentur ac praeessent castellis et salientibus passim in publico certi homines, qui operam darent ne tantum inde ducerent derivarentque in suum privati, ut partim siccarentur, alibi parum humoris eiacularentur. habes in lapidibus antiquis (ap. Grut. p. 483.) *L. Varronio L. f. Pal. Capitoni, scribae aedilicio, curatori aquarum.* item (ib. p. 381.) *L. Caesonius C. f. Quir. Lucillus Macer Rufinianus, curator aquarum et Minuciae.* item *M. Granius M. f. M. n. Cerdo cur. aquar. allifis.* denique paterfamilias *quisque in propatulo*, sive in vestibulis aedium, *subsidia reprimendis ignibus haberet*, hoc est, quodvis instrumentum incendiis compescendis; si non omnia singuli, at nemo non aliqua et fere complura. Gron.

9. *a diis*] deleo praepositionem: vult enim conquisita piacula sive sacrificia piacularia et sacra, quae diis fierent. Gron. recte, ut indicat etiam Ryckius. itaque non dubitavi delere, cum minus perspicua passim in hoc scriptore recepta sint vulgo. petita sunt piacula e Sibyllinis libris, non a diis, sed ea facta diis, ut statim traditur; mox *deum placamenta*. ceterum initium huius capitis illustrare conatus est Vignolius Berolinensis nuper sacerdos (in Hist. Crit. de la Républ. des lettres t. 8 p. 81 sqq) parum feliciter, ut speciminibus aliquot mox proferendis patebit. Ern.

10. *Vulcano et Cereri*] Vignolius videtur existimasse haec sacra facta diebus festis, cuique in kalendario Romano sacris. nam eos dies indagat, et hinc argumenta ducit pro tempore ortae persecutionis adversus Christianos. frustra. extraordinariae istae supplicationes fuere, quae die factae sunt ea quam Caesar vel senatus decrevisset. Ern.

13. *prospersum* vulgo.

probe omnino *lectisternia*. cum tamen in BM[a] sit *sellisternia*, non nefas suspicari *solisternia*, ut intelligat feminas (receptissimo tunc ritu) corpora in humum abiecisse, ad aras deorum repsisse. Lucan. 2 30: *hae lacrimis sparsere deos, hae pectora duro adflixere solo.* Statius Silv. 5 1 162: *omnibus aris illacrimat, signatque fores et pectore terget limina.* et in Livio, Polybio, Apuleio exempla. Lips. at ego non dubitavi cum Ryckio et IGronovio recipere *sellisternia*, quod praeter BM[a] etiam G a manu prima habuit, sed correctum est alio atra-

feminae quibus mariti erant. sed non ope humana, non largitionibus principis aut deum placamentis decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis affecit, quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat. auctor nominis eius Christus Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat; repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Iudaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. igitur primo correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii quam odio humani generis convicti sunt. et pereun-

mento in *lectisternia*, sed ita ut omnes literae veteres adhuc appareant. *sellisternia* proprie deabus, *lectisternia* diis, ut clarum e loco Valer. M. 2 1 2. et *sellisterniorum* etiam alibi mentio; quae loca diligenter collegit Chimentellus de honore bisell. c. 31. adde Ryckium ad h. l. *sellisternia* etiam probat Graevius ad Cic. Har. R. 27. at Vignolius l. c. p. 151. utrumque verbum locum habere putat, quod ap. Livium 5 13 *lecti strati* dicuntur Apollini, Latonae, Dianae, Mercurio, Neptuno. adde 22 10. ceterum omnes edd ante Ryckium *lectisternia*. Ern.

1. *sed non ope humana*] haec et quae sequuntur transscripsit iterum Sulpicius l. 2: *neque ulla re Nero efficiebat quin ab eo iussum incendium putaretur. igitur vertit invidiam in Christianos, actaeque in innoxios crudelissimae quaestiones. quin et novae mortes excogitatae, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent. multi crucibus affixi aut flamma usti. plerique in id reservati ut, cum defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* Lips.

4. *quaesitissimis*] *exquisitissimis* B.

5. *Christianos*] sive *Chrestianos*, ut scripsere per inscitiam illi. quod nomen ortum demum observo imperio Claudii extremo. Suidas: *ἐπὶ Κλαυδίου βασιλέως Ῥωμαίων, Πέτρου τοῦ ἀποστόλου χειροτονήσαντος Εὐόδιον ἐν Ἀντιοχείᾳ, μετωνομάσθησαν οἱ πάλαι λεγόμενοι Ναζαραῖοι καὶ Γαλιλαῖοι Χριστιανοί.* sed et Iudaei appellati antea, quod frustra negitant quidam. aperte Arrianus 2 9: *ὅταν τινὰ ἐπαμφοτερίζοντα ἴδωμεν, εἰώθαμεν λέγειν, οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, ἀλλ' ὑποκρίνεται. ὅταν δ' ἀναλάβῃ τὸ πάθος τὸ τοῦ βεβαμμένου καὶ ᾑρημένου, τότε καὶ ἔστι τῷ ὄντι καὶ καλεῖται Ἰουδαῖος.* ait *τοῦ βεβαμμένου.* qui ergo tincti et baptizati praeter Christianos? Suetonius Claud. 25: *Iudaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit.* Lips. mox *qui* ante *Tiberio* cum IGronovio delevi, quia nec in ed pr est; quod passim Tacito additum, ut supra c. 4 et 19. Ern. abest et a M[a].

7. *Pontium Pilatum*] qui sextus Procurator Iudaeae, cum potestate praesidis, fuit. v. Iosephum Antiq. 18 3. miror autem cur *Syriae procuratorem*, nimis diffuse, Tertullianus dicat in Apol. 21: *Pontio Pilato Syriam tunc ex parte Romana procuranti.* Lips.

11. *primo*] BM[a] *primum.*

13. *odio humani generis*] Faernum legisse aiunt *odio generis convicti.* sed non ea mens Taciti: est ipsa quam H. 5 5 expressit de Iudaeis: *apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus*

tibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat, habitu aurigae permixtus plebi vel curriculo

omnes alios hostile odium. et Arnobius dicit l. 1 Christianis hoc obiectum, quia scilicet diversa omnia in moribus et sacris, itemque contagem et congressum eorum, theatra et circos, fugiebant. Lips. *convicti* scripti et editi ante IGronovium omnes, praeter M[a], unde hic edidit *coniuncti*; quod ille interpretatur, confessis adiuncti sunt. sed id verba *in crimine*, deinde *odio g. h.* non patiuntur, nec sensus inde commodus erui potest. Cic. pro Sulla 30: *quoties quisquam est in hoc scelere convictus.* et sic aliquoties Suetonius, ut Claud. 14, ubi quoque male codex Harlemensis *coniunctos*; Tit. 9, ubi liber scriptus *convinctos.* mox G *ea percuntibus*, ut e B edidit Rhenanus. Ern.

2. *aut flammandi*] videtur significare Sulpicius l. c. *ut — interirent, aut crucibus affixi et flammae uncti escis, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* sive malis *alimentis* aut *materia.* H. 2 21: *fraude illata ignis alimenta credidit.* Ovidius Met. 14 533: *picem et ceras alimentaque caetera flammae Mulciber urebat.* Gron. *flammandi* scripti et editi omnes praeter A, in quo *flammati*, quod placet Ryckio. sed sive hoc sive illud placeat, sive aliud quid, τὸ *atque* molestum est; quod mihi delendum videtur. *flammare*, et supplicium hoc illustrat Scaliger Emend. temp. p. 471. Ern.

3. *in usum nocturni luminis*] pro lychno et lucerna. credo Iuvenalem ad hoc saevitiae genus spectasse 1 155: *pone Tigellinum: taeda lucebis in illa; qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant.* quos versus scio et vulgus interpretum et egregium Turnebum longe secius accipere. ceterum prima haec exercita in nostrum nomen crudelitas; sanguinis dico. nam Claudius antea tantum expulerat. Suetonius 25. Tertull. Apol. 5: *consulite commentarios vestros. in illis reperietis Neronem primum in hanc sectam, tum maxime Romae orientem, Caesariano gladio ferocisse.* Lips. BGMO et ed pr *in usu.* Ern.

4. *circense ludicrum edebat*] hic iterum mire argutatur Vignolius et fallitur. miratur nec Lipsium nec Ryckium aliquid suae adnotationis ad haec verba dedisse. ipse e verbis *plebi permixtus* colligit sermonem esse de *ludis plebeiis*; eorum initium fuisse ex calendarii indicio d. xv Nov., unde planissimum esse contendit adflictionem Christianorum Neronianam coepisse d. xv Nov. λῆροι. extraordinarii isti ludi fuere, quales Nero et alias, cupidus istius artificii circensis, edidit, auctore Tacito, in hortis suis. ludi plebeii editi sunt ab aedilibus curulibus auctore Cic. Verr. 5 14. nec e verbis *permixtus plebi* ullo modo colligi potest plebeios ludos fuisse. Ern.

5. *circulo*] ego persevero legere *curriculo*, sententia plane volente. Nero, inquit, interdum quasi spectator immiscebatur plebi, interdum currui insistebat ut aurigator. proprie insistebant. Plinius ep. 9 6: *quo magis miror tot millia virorum tam pueriliter identidem currentes equos, insistentes curribus homines videre.* at Neronem currus rexisse nimis notum. Plinium leviter emendo 28 17 (72): *feruntque et Neronem principem hac potione recreari solitum, cum sic quoque se trigario* (imo *trigarium*) *approbare vellet.* approbare trigarium, valet ostendere se legitimum aurigam et agitatorem equorum. Lips. *curriculo* A, unde recepit Ryckius, quod vel sic recipiendum erat, sensu et verbo *insistens* flagitante. supra 14

insistens. unde, quanquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate
45 publica sed in saevitiam unius absumerentur. interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciae eversae, sociique populi et quae civitatium liberae vocantur. inque eam praedam etiam di cessere, spoliatis in urbe templis, egestoque auro quod triumphis, quod votis omnis populi Romani aetas prospere aut in metu sacraverat. enimvero per Asiam atque Achaiam non dona tantum sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo Caprinate. ille libertus cuicunque flagitio promptus;

14 de eodem Nerone: *vetus illi cura erat curriculo quadrigarum insistere.* Ern.

5. *inque eam*] *in eamque* B.

7. *auro quod triumphis*] aurum e triumphis, coronarium capio: quod iam per alios innotuit; sive etiam quod ab imperatoribus per triumphos illatum. e votis, quod senatus in re trepida Iovi aliisque diis vovebat. Petronius 88: *ipse senatus, recti bonique praeceptor, mille pondo auri Capitolio promittere solet.* aut ipsi consules praetoresve in provincias et ad bellum ituri. Livius 31 9: *ludos Iovi donumque vovere consulem cui provincia Macedonia evenisset, iussit.* ib. c. 14: *tum P. Sulpicius secundum vota in Capitolio nuncupata paludatus cum lictoribus profectus.* et exempla in Livio sparsim. Lips. de auro e triumphis posterior ratio vera. saepe apud Livium Plinium aliosque commemorantur illatae templis a triumphantibus res pretiosae ex auro; quae domi habere religio erat, malebantque ad ornanda templa deorum quam suas domos conferre, ut Cicero etiam in Verrinis docet. Querneus (Egreg. c. 14 p. 60) intelligit manubias sive pecuniam e praeda divendita, cuius pars templis illata. male. ea pecunia in aerarium illata est. mox pro *prospere* Acidalius *prospera re;* quod probo. Ern.

9. *simulacra num. abrip.*] Pausanias 10 7: *non postremo Neronis impietatem dei donaria effugere potuerunt. is enim aeneas quingentas, partim deorum partim hominum, sustulit imagines.* Plinius ait 34 8 (19 23) clarissima quaeque signorum *violentia Neronis in urbem convecta et in sellariis domus aureae disposita fuisse.* Lips.

10. *Acrato ac Secundo*] prior horum nominatus et Dioni Chrysostomo, et tota res et rapina haec denarrata; sed nomen corruptum est in libris. verba in oratione quam *Rhodiacam* inscripsit: *ἴστε γὰρ Ἀκράτων ἧκε μόνος, τὴν οἰκουμένην σχεδὸν ἅπασαν περιελθὼν τούτου χάριν, καὶ μηδὲ κώμην παρεὶς μηδεμίαν, ὡς κἀνθάδε ἧκε.* corrupta, inquam, priora palam, et viri duo doctissimi mederi praetentarunt: ego faciam. in scripto codice aiunt esse *Ἀκράτων ἐκεῖ μόνος.* lego *ἴστε γὰρ, Ἄκρατος ἐκεῖνος, τὴν οἰκουμένην.* vertenda: *nostis enim, Acratus ille, omnem orbem fere pervagatus illius rei gratia* (statuas auferendi et talia ornamenta), *et nullum pagum etiam aut vicum omittens, ut huc etiam venerit.* haec vera lectio, et Tacitus firmat, quod ad nomen attinet: in re autem, lucem a Dione etiam ipse capit capietque. locum totum vide. volebam etiam legere *Ἄκρατος τοῦ ἡγεμόνος*, ex vulgata editione; quod esset *Acratus principis*, libertus scilicet aut servus: sed verius habeo quod dixi. Lips. cf. Vales. Emend. p. 59.

11. *Secundo Carinate*] suspicari possis Rhetorem illum esse, quem Dio 59 20 scribit a Caio in exsi-

hic Graeca doctrina ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. ferebatur Seneca, quo invidiam sacrilegii a semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse, et postquam non concedebatur, ficta valitudine, quasi aeger nervis, cubiculum non egressus. tradidere quidam venenum ei per libertum ipsius, cui nomen Cleonicus, paratum iussu Neronis, vitatumque a Seneca proditione liberti seu propria formidine, dum simplici victu et agrestibus pomis, ac si sitis admoneret, profluente aqua vitam tolerat.

46 Per idem tempus gladiatores apud oppidum Praeneste tentata eruptione praesidio militis, qui custos aderat, coerciti sunt, iam Spartacum et vetera mala rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. nec multo post clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud alias tam immota pax): sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero iusserat, non exceptis maris casibus. ergo gubernatores, quamvis saeviente pelago, a

lium missum, quia contra tyrannos declamitaverat; quemque Iuvenalis tangit 7 204: *sicut Thrasymachi probat exitus, atque Secundi Carinnatis.* tinctum eum eloquentia litterarumque studiis Taciti consequa verba indicant. Lips. BGM[a] *Caprinate.* ab ed pr plane abest. in margine G nomen scriptum eo compendio, quod in M[a] auctore IGronovio; unde patet id esse *Caprinate,* non *Caprenate*, ut legebat Pichena. Ern.

1. *ore tenus exercitus* h. e. ut posset de philosophia virtutibus vitiisque Graecorum more disserere. nescio quare offendat hic loquendi modus Rhenanum, qui *ore tenus* auctoritate B deleri malebat, nec sic dici putabat. immo oppositio hoc verbum desiderat, et commode sic dicitur. exercuerat se homo Graeca doctrina hactenus ut ore ac lingua se philosophum probaret. adde 16 32. Ern.

2. *induerat*] tentabam *imbuerat.* nunc adfirmo vulgatam scripturam; et perplacet metaphorae honestas, qua ipsa usus Agellius 2 29 de Aesopo fabulatore, *qui*, inquit, *res salubriter ac perspicienter animadversas in mentes animosque hominum cum audiendi quadam illecebra induit*, non, ut corrumpunt, *induxit.* Lips. verbum *induere*, ad hunc modum dictum ex Graeco ἐνδύσασθαι, copiose illustrat et h. l. *induerat* defendit Gatakerus Advers. 1 9. Ern.

8. *persimplici victu*] in tantis opibus magna et rara abstinentiae laus. ipse de se ep. 84 (83): *panis deinde siccus, et sine mensa prandium, post quod non sunt lavandae manus. dormio minimum. consuetudinem meam nosti. brevissimo somno utor et quasi intervigilo.* ubi ex veteri libro adsero *et quasi interiungo*, ab aurigis metaphora. ep. 109 (108): *inde in omnem vitam unguento abstinemus, quoniam optimus odor in corpore est nullus. inde vino caret stomachus. inde in omnem vitam balneum fugimus.* et plura ibidem. Lips. M[a] *persimplici*, quod receptum a Pichena. vulgo ante *pro simplici.* mox B *tolerabat*: forte *toleraret.* Ern. B *simplici.*

11. *adesset*] AC *aderat.* Ern.

12. *mala rumoribus*] *malorum moribus* B.

Formiis movere; et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus impacti triremium
47 plerasque et minora navigia passim amiserunt. fine anni volgantur prodigia, imminentium malorum nuntia. vis fulgurum non alias crebrior, et sidus cometes, sanguine illustri semper Neroni expiatum. bicipites hominum aliorumve animalium partus abiecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias immolare mos est, reperti. et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus cui caput in crure esset. secutaque haruspicum interpretatio, parari rerum humanarum aliud caput, sed non fore validum neque occultum, quia in utero repressum aut iter iuxta editum sit.

48 Ineunt deinde consulatum Silius Nerva et Atticus Vestinus, coepta simul et aucta coniuratione, in quam certatim nomina dederant senatores eques miles, feminae etiam, cum odio Neronis, tum favore in Gaium Pisonem. is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud volgum rumore erat per

1. classis Romana in portu Misenensi ordinariam stationem habebat, uti Alexandrina Puteolis, ut Strabo 17 p. 793 indicat. promontorium hoc infame naufragiis, uti e Seneca colligas ep. 78 (77), ubi de Alexandrinis navibus: *cum intravere Capreas et promontorium, ex quo alta procelloso speculatur vertice Pallas, ceterae velo iubentur esse contentae.* Statius Silv. 3 2 23: *prima salutavit Capreas, et margine dextro sparsit Tyrrhenae Mareotica vina Minervae.* libabant ergo procellosae illi Palladi nautae, periculo maris defuncti. Lips.

6. Grotius delebat *semper;* quod raro cometae apparent. nec nisi semel ante apparuerat cometes sub Neronis imperio. (a. u. 813. cf. 14 22.) ego mallem *Neroni* delere, aut pro eo *tyrannis* legere; quod melius. auctor mihi Suetonius Ner. 36, ubi de eodem comete agitur: *ut ex Babilo astrologo didicit, solere reges talia ostenta caede aliqua illustri expiare atque a semet in capita procerum depellere* etc. Ern.

8. *gravidas hostias immolare*] pauca super eo sacrorum ritu. trahere huc possis illud Festi: *confeta sus, quae cum omni fetu adhibebatur ad sacrificium.* Lips. adde eundem Festum in *horda*; quem locum iam laudavit Ryckius. Ern.

12. *quia in utero repressum*] intellige: quia caput iam in utero loco suo motum et retro versum sit, ut cum crure demum prodierit, s. brevius, corruptum ac vitiatum sit. Cic. Brut. 4: *omnis foetus repressus, exustusque flos siti veteris ubertatis exaruit.* porro vel *et* legendum, vel *aut* pro *et* accipiendum. Muretus corrigebat *at*, quod et ipsum rectum. sed quod idem *non in u. r.*, id probare cum Broterio non possum, qui adeo in textum recepit. nam *iter iuxta editum* refertur necessario ad alterum membrum *neque occultum:* prius igitur ad imbecillitatem; quare negatio locum non habet. Ern. cf. Walch. Em. Liv. p. 189.

13. *Silius*] e Fastis et lapidibus *Silanus.* Lips. sic etiam Perizonio placebat, item Norisio in ep. consulari. v. tamen ad 4 68. Ern.

virtutem aut species virtutibus similes. namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversum amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. sed procul gravitas morum aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiae et aliquando luxui indulgebat. idque pluribus probabatur, qui in tanta vitiorum dulcedine summum imperium non re-

49 strictum nec perseverum volunt. initium coniurationi non a cupidine ipsius fuit; nec tamen facile memoraverim quis primus auctor, cuius instinctu concitum sit quod tam multi sumpserunt. promptissimos Subrium Flavum tribunum praetoriae cohortis et Sulpicium Asprum centurionem exstitisse constantia exitus docuit. et Lucanus Annaeus Plautiusque Lateranus [consul designatus] vivida odia intulere. Lucanum propriae causae accendebant, quod famam carminum eius premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus aemu-

1. *facundiam*] has omnes laudes eius cecinit quicumque ille adolescens poeta, in Panegyrico ad Pisonem. Lips. mox R *largitiones*, non male. [*adversum* Ma hic et infra c. 52: legebatur *adversus.*] deinde malim *comis sermone et congressu*, etsi vulgatum quoque ferri posse video. Ern.

5. verbum *lenitati* nimis bonum est quam ut h. l. aptum sit; et *gravitas* videtur requirere *levitati*. levitas autem est in sumtibus ad captandam gratiam, aut ad speciem maiorem induendam. Ern.

6. *luxu* Ma.

pluribus] aut ita dicuntur h. l. *plures* ut οἱ πολλοὶ, etiam πλείονες, apud Graecos de populo; aut legendum mox *volebant*, si de maiori hominum, qui tum fuere, numero intelligatur. Ern.

9. ego quoque cum IGronovio *cupidine* recepi, quod id etiam in G et ed pr reperi. ceterae edd omnes *cupiditate*, quod tamen eodem redit. ante *coniurationis* mss plures et ed pr. vulgatum exquisitius est. Ern.

11. *Subrium Flavium*] Dioni 62 24 dicitur Σούβριος Φλάβιος. et statim Σουλπίκιος Ἄπρος, qui nostro est *Asper*. Lips. Ma h. l. *Flavium*, c. 50 *Flaus*, c. 58 *Flavo*, c. 67 *Flavus* et *Flavi*.

16. *premebat Nero*] sed idem tamen post mortem famam ei non invidit, i. e. legi et edi permisit. hoc vult inscriptio vetus (ap. Grut. p. 354 2) *M. Annaeo Lucano Cordubensi poetae beneficio Neronis fama servata.* gaude, liberrime poetarum: litasti genio Aeternitatis. Lips.

prohibueratque ostentare] quinquennali ludicro, cum Orpheum Lucanus recitasset, coronatus contra Neronem est; quod aegre tulit citharoedus princeps. Statius Silv. 2 7 58: *ingratus Nero dulcibus theatris, et noster tibi praeferatur Orpheus.* sed quid sibi vult hic *vanus adsimulatione?* an quod Nero vano et irrito conatu assimulare et reddere Lucani versus voluit? ita scriberes *assimilatione.* sed non placet. ne Farnesianum quidem scriptum, *vana assimulatione.* lego clarius *vanus aemulatione.* Lips. *aemulatione* placet etiam Ursino et Freinshemio, sed simul *vana; vanus aemulatione* Heinsio in margine Morellianae. *vanus adsimulatione* non intelligo. *ostentare* pro ostendere, i. e. edere, recitare. Ern.

latione: Lateranum consulem designatum nulla iniuria sed amor rei publicae sociavit. at Flavius Scaevinus et Afranius Quintianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui principium tanti facinoris capessivere. nam Scaevino dissoluta luxu mens et proinde vita somno languida: Quintianus mollitia corporis infamis et a Nerone probroso car-
50 mine diffamatus contumelias ultum ibat. ergo dum scelera
principis, et finem adesse imperio, deligendumque qui fessis rebus succurreret, inter se aut inter amicos iaciunt, adgregavere Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Iulium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Marcium Festum, equites Romanos; ex quibus Senecio, e praecipua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam tum retinens eo pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. ceteris spes ex novis rebus petebatur. adscitae sunt super Subrium et Sulpicium, de quibus rettuli, militares manus, Gavius Silvanus et Statius Proximus tribuni cohortium praetoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paulus centuriones. sed summum robur in Fenio Rufo praefecto videbatur, quem vita famaque laudatum per saevitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationi-

2. *amore* M^a.
Scevinus] hunc *Scaevinum* appellat M^a inde a c. 53.
3. *Quintianus* BM^a. G et edd veteres plures *Quintilianus*. Ern. vulgo *Quinctianus*.
6. *molli corpore*] F *mollitie corporis*. ita Latinis dicta ἡ θήλεια νόσος. Ovidius *mollis erat facilisque viris Paeantius heros*. Lips. sed M^a *mollitia corporis*. ed pr *mollitie*; idque receptum Pichenae. v. ad 11 2. Ern. *molli corpore* B.
7. *ultum*] *multum* M^a.
8. *imperii*] ACR et ed pr *imperio*, melius e Taciti more. Ern. *imperia deligendum quoque fessis* M^a.
11. *augurinum* M^a, et paulo ante *vulgacium*.
12. *Antonium Natalem*] non arbitror illum esse quem Seneca cum probro describit ep. 87: *nuper Natalis tam improbae linguae quam impurae, in cuius ore feminae purgabantur*. Lips.
Marcium M^a: vulgo *Martium*.
13. *Senecio e praecipua*] ergon ille qui 13 12 una cum Othone familiarissimus Neroni ostenditur, libidinum eius in Acten administer et interpres? putem. sed ibi Claudius Senecio dicitur, hic Tullius. itaque me sustineo. Lips.
16. *super*] libri mei *per*. Lips.
18. *Gavius Silanus* M^a et h. l. et c. 71, *Gaius Silanus* B. vulgo *Granius Silvanus*.
19. *Maximus*] Spanhemius (de Usu et Pr. N. t. 2 p. 37) corrigit *Mamercus*, quod nuspiam Scauris hoc cognominis tribuatur. de antiquioribus temporibus concedo. at his temporibus cognomina multiplicata; unde nihil certi sine libris dici posse arbitror. Ern.
20. *Faenio* M^a. et perinde infra.

bus ac saepe in metum adduxerat quasi adulterum Agrip-
pinae et desiderio eius ultioni intentum. igitur ubi coniura-
tis praefectum quoque praetorii in partes descendisse crebro
ipsius sermone facta fides, promptius iam de tempore ac
loco caedis agitabant. et cepisse impetum Subrius Flavus
ferebatur in scena canentem Neronem adgrediendi, aut cum
ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus.
hic occasio solitudinis, ibi ipsa frequentia tanti decoris testis
pulcherrimum animum exstimulaverant, nisi impunitatis cu-
51 pido retinuisset, magnis semper conatibus adversa. interim
cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis
quaedam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi ante
ulla rerum honestarum cura fuerat), accendere et arguere
coniuratos; ac postremum lentitudinis eorum pertaesa, et in
Campania agens, primores classiariorum Misenensium labe-
facere et conscientia illigare connisa est tali initio. erat
chiliarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendae ma-
tris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris
provectus, ut rebatur. is mulieri olim cognitus, seu recens
orta amicitia, dum merita erga Neronem sua et quam in
irritum cecidissent aperit, adicitque questus et destinationem
vindictae, si facultas oreretur, spem dedit posse impelli et
plures conciliare: nec leve auxilium in classe, crebras occa-
siones, quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris

7. *ardente domo*] coniiciebam *madens vino*. Gron. Mullerus malit *aurea in domo*, quae sc. ita ampla ut urbis instar haberet, c. 42. cf. mox c. 52. prodest etiam quod sequitur, *huc illuc*, quod aedibus aptius videtur quam urbi. sic placebat et Mureto, non probante Broterio, qui cum Huetio de incensa domo Neronis accipit. sed coniuratos voluisse domum Neronis incendere vix credam. Ern.

11. *spem ac metum*] nec male *spe ac metu*. Lips. probat Acidalius, coniiciens etiam *spem inter ac metum*. vulgatum interpretor conatum cum spe ac metu coniunctum. v. ad 14 63. supra c. 42 *spes irrita* pro conatu irrito. Ern.

12. *quonam modo sciscitata* i. e. unde aut per quem odorata de coniuratione. sperne Vertranii *suscitata*. Lips. mox *accendere et arguere* est accendere arguendo, velut ignavos esse ac tardos etc. post *labefacere* est avertere a fide in Neronem. Ern.

14. *postremo* vulgo.

17. *chiliarchus*] ita libri. vulgo *navarchus*. bene chiliarchus pro tribuno, sicut et centuriones reperies plus semel in classe. Lips. *navarchus* etiam BG et alii. at ed pr *chiliarchus*, et CR. Ern. *erant varchus* M[a].

22. *oriretur*] G *oreretur* a manu prima, ut saepe in scriptis. ceterum promtum esset coniicere *offerretur*. Ern.

usu laetabatur. ergo Epicharis plura; et omnia scelera principis orditur. neque senatui quid manere. sed provisum quonam modo poenas eversae rei publicae daret. accingeretur modo navare operam et militum acerrimos ducere in partes, ac digna pretia exspectaret. nomina tamen coniuratorum reticuit. unde Proculi indicium irritum fuit, quamvis ea quae audierat ad Neronem detulisset. accita quippe Epicharis, et cum indice composita, nullis testibus innisum facile confutavit. sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone haud falsa esse etiam quae vera non probabantur.

52 coniuratis tamen metu proditionis permotis placitum maturare caedem apud Baias in villa Pisonis, cuius amoenitate captus Caesar crebro ventitabat, balneasque et epulas inibat omis-

1. *ergo Epicharis plura*] Pichena interpretatur, plura promsit et coniurationem aperuit. si Tacitus sic scripsit, vix alius sensus esse potest, nisi quod non de coniuratione capiam, quam sequentibus prodit. sed sane nimis abrupta haec oratio; unde plerisque corruptus locus videtur. neque tamen adhuc satis commodam emendationem vidi. sensus quidem hic desideratur: ergo hoc initio oblato perficiendi consilium, accendere animum hominis tentans addit dictis plura, quae hanc vim habitura sperat, de iniuria ei facta. Ern.

2. *neque senatui quid manere*] V codicis scripturam expressi. nec dissentit F, nisi quod refert *quod manere.* (sic et B.) quis Castor aut Pollux liberat me ab hoc aestu? forte *neque se nautam quidem manere*, quasi attollens coniuratorum numerum splendoremque id dicat mulier. etiam ipso cessante, provisum viris melioribus quomodo nefarius ille poenas daret. Lips. non lubet coniecturas virorum doctorum adscribere. adeo parum in iis opis ad locum sanandum; adeo longe a scriptura et sensu recedunt institutae orationis. ego conieci Tacitum scripsisse *neque salvi quid manere.* est conclusio orationis de sceleribus principis et facinoribus: hinc commodus transitus ad *poenas eversae rei publicae:* rei publicae eversae aptissimum *nihil salvi. eversae* bene e M[a] Pichena. sic etiam G et ed pr, omnesque ante Rhenanum, qui primus e B *versae* dedit; quod tamen etiam sic dicitur apud nostrum (3 54), probaturque Gronovio ad Sen. de Benef. 5 16. Ern.

4. *navare operam*] sic habent BGMO, et mox *ducere.* recte. nam sic *accingi* construitur. unde bene receptum a Ryckio et IGronovio. edd antea omnes *navaret* ac *duceret.* mox edd ante Rhenanum et G vitiose *multum* pro *militum.* Ern.

10. *quae vera n. probabantur* i. e. quorum veritas nondum, ob testium defectum, patebat. GR *probantur*, solenni in libris Taciti aberratione, ut saepe vidimus. adde c. 59. rectum etiam esset *probarentur*: sed *probabantur* omnes edd et a Tacito non abhorrens. mox *permotis*, quod e M[a] addidit Pichena, etiam BG, ed pr et veteres omnes. in recentioribus et Lipsianis excidit, casu, ut opinor. idem pro *cuius* legendum putat *quo eius*, ex quo facile fieri potuit *quoius*, *cuius.* Heinsius autem *creber eo* apud Ryckium et in margine Morellianae. Lipsius *crebro eo.* Ern. B *placuit*, et mox *balnea.*

sis excubiis et fortunae suae mole. sed abnuit Piso, invidiam praetendens, si sacra mensae dique hospitales caede qualiscunque principis cruentarentur: melius apud urbem in illa invisa et spoliis civium exstructa domo vel in publico patraturos quod pro re publica suscepissent. haec in commune, ceterum timore occulto ne Lucius Silanus eximia nobilitate disciplinaque Gai Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus imperium invaderet, prompte daturis operam qui a coniuratione integri essent, quique miserarentur Neronem tanquam per scelus interfectum. plerique Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem crediderunt, ne ad libertatem moveretur, vel delecto imperatore alio sui muneris rem publicam faceret. etenim expers coniurationis erat, quamvis super eo crimine Nero vetus adversum insontem odium expleverit.
53 tandem statuere circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata, quia Caesar rarus egressu domoque aut hortis clau-

1. *fortunae suae mole*] intelligi posse putavi nixus vel fretus. ac veritus sum ne tale verbum exciderit: esset enim durior ellipsis. sed pendet ab *omissis*, et intelligendum est *et fortunae suae mole omissa*, i. e. apparatu solito, comitatu. sic ὄγκος dicitur Graecis. Iosephus 18 6 9 ὄγκον πραγμάτων de imperio. Ern.

2. *hospitiales* Ma.

6. *LSilanus*] de quo inferius 16 7 sq. Lips.

9. *operam* omittit Ma.

a coniuratione] B *coniuratioñ*; unde Rhenanus corrigebat *coniuratione*, quod est in ed pr, aut *coniurationis*. ceteri libri in vulgato consentiunt, quod verum puto. Ern.

12. *ne a libertate moveretur*] V *ne ad libertatem moraretur*. ducit me sententia ut legam *ne aut libertatem moliretur*. duplex videlicet a Vestino metus, ne aut homo acer ad libertatem populum vocaret, aut alium a Pisone principem deligeret. Lips. videndum an fuerit *ne a libertate moneretur*. Iustinus 2 9: *huius virtute cum admonita civitas libertatis esset*. Gron. lectio V codicis est etiam in A et ed pr, unde Broterius recepit *ad libertatem*. vulgata est in BG et in edd inde a Puteolano omnibus; eamque veram puto. *libertate moveri* dicitur, qui dulcedine eius captus eius maxime rationem habet, ut *pecunia moveri* amantes pecuniae, qui eius spem in omnibus sequuntur. si *a* displiceat, possis corrigere *aut*, praesertim cum libri quidam habeant *ad*. Ern. Ma *ad libertate moreretur*.

16. *die qui Cereri celebratur*] qui dies pridie Idus Apriles, ita notatus calendario veteri, *ludi Cereri*. et biduo ante *ludi in circo*. infra noster: *utque circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur*. Dio 47 40 inter prodigia refert, quod aediles Cereri loco circensium et equestrium ludorum gladiatorios exhibuerint. Ovidium adde Fast. 4 389 sq. et nummum veterem: *Memmius aed. Cerialia primus fecit*. quod Caesaris et Tullii aevo factum. v. Politianum Miscel'. c. 85. Lips. G et ed pr *diem*, male. Broterius bene, ut opinor, e calendariis antiquis docet diem XIX Apr. intelligendum, s. XIII kal. Maj. *domoque* etiam ed pr, ut Ma. Ern. B *domo*.

sus ad ludicra circi ventitabat, promptioresque aditus erant laetitia spectaculi. ordinem insidiis composuerant ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus et genibus principis accidens prosterneret incautum premeretque, animi validus et corpore ingens. tum iacentem et impeditum tribuni et centuriones et ceterorum, ut quisque audentiae habuisset, accurrerent trucidarentque, primas sibi partes expostulante Scaevino, qui pugionem templo Salutis [in Etruria] sive, ut alii tradidere, Fortunae Ferentino in oppido detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. in-

4. *accidens*] sic bene Rhenanus. edd superiores omnes cum BGM[a] *accedens.* mox *ingens*, quod idem e B dedit, G et ed pr. ceterae ante Rhenanum *vigens.* Ern.

7. *audentiae*] lectio a V est. F *audaciae habuisset.* corrupte triti libri *audivisset.* Lips. *audentiae* etiam ed pr. G *audaciae*, et edd ante Rhenanum, qui induxit, nescio quare, *audivisset*, quod servatum est ad Lipsium usque. Ern. sumptum e B.

8. *templo Salutis in Etruria*] quantum intelligere potui, sic plerique capiunt, ut templum sive Salutis sive Fortunae fuerit in Ferentano oppido Etruriae; unde Cluverius corrigit *Ferentino*, ut est ap. Suet. Oth. 1; quod probabat Ryckius, recepit Broterius. omninoque nullos *Ferentanos* agnoscit IFGronovius ad Liv. 9 15, etsi Strabo 5 p. 226 diserte *Φερεντανὸν* Etruriae memorat. sed dubium esse potest an *in Etruria* etiam ad oppidum Ferentanum referendum sit. saltem modus loquendi vix pati videtur. dixisset opinor *templo Salutis, s. u. a. t. Fortunae, Ferentano in Etruria oppido.* si porro *in Etruria* proprie ad Salutis templum refertur, ut videtur voluisse Heinsius, qui in margine Morellianae verbis *Ferentino in oppido* adscripsit *in Sabinis*, nimis indefinite locus templi et contra consuetudinem accurate scribentium indicatur. itaque putem *in Etruria* esse e nota addita verbis *Ferentino in oppido*, qualis illa Heinsiana, quae postea in textum irrepsit. atque sic definitio illa loci Ferentano in oppido erit communis utrique, aut templum Salutis Romanum intelligetur, quod in monte Quirinali fuit votum a Iunio Bubulco et pictum a QFabio. id templum Salutis simpliciter centies apud veteres dicitur, ut apud Obsequentem c. 71 et 103. sed illud verius. nam c. 55 inducitur ipse Scevinus dicens pugionem illum olim regione patria cultum fuisse. Ern.

10. *detraxerat*] ut donaria in templis, cum consecrantur, *reponi*, sic, cum auferuntur, *detrahi* proprie dicuntur. sic plane, ut apud nostrum, *gladius delubro detractus* ap. Suet. Vit. 8, *detracta templis dona* Ner. 32. detrahi etiam clypei, imagines dicuntur suspensae in templis aut curiis. Ern. *deae traxerat* M[a].

gestabatque] gestabatne pugionem? non is mos Romae, et per hanc vanitatem homo se palam retexisset. aliud omnino verbi fuisse suspicor, *servabatque*, *iactabatque*, aut tale. Lips. *iactabat* placet Heinsio. Ern.

magni operis] Pichena ex M[a] colligit *magno operi.* neque ego olim male *magnis operis*, multitudinis numero. Lips. vulgatum tamen Graecismo posset defendi. Apollonius Rhodius 2 686: *εἰ δ' ἄγε δὴ νῆσον μὲν ἑῴου Ἀπόλλωνος τήνδ' ἱερὴν κλείωμεν.* Strabo 14 p. 682: *εἶτ' ἄκρα Πηδάλιον, εἰς ἣν ὑπέρκειται λόφος τραχὺς, ὑψηλὸς, τραπεζοειδὴς, ἱερὸς Ἀφροδίτης.* Lucianus Hermotimo 40:

terim Piso apud aedem Cereris opperiretur, unde eum praefectus Fenius et ceteri accitum ferrent in castra, comitante Antonia Claudii Caesaris filia ad eliciendum vulgi favorem; quod Gaius Plinius memorat. nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem notum amore uxoris alii matrimonio se obstrinxisse, nisi si cupido dominandi cunctis affectibus
54 flagrantior est. sed mirum quam inter diversi generis ordinis aetatis sexus, dites pauperes, taciturnitate omnia cohibita sint, donec proditio coepit e domo Scaevini; qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum testamentum obsignavit, promptum vagina pugionem, de quo supra rettuli, vetustate obtusum increpans asperari saxo et in mucronem ardescere iussit, eamque cu-

χάλπις ἀργυρᾶ πρόκειται ἱερὰ τοῦ θεοῦ. nam *magnis operis* omnino male. Plinius 11 37 (63): *lupi dexter caninus in magnis habetur operibus.* Gron. BG *magni operis.* sic edd ante Pichenam, praeter pr, quae habet *magnoperis*, ut in A, quod idem est cum M[a] *magno operis.* ceterum genitivus non male defenditur a Gronovio. sic dixit ipse Cicero Verr. 1 18: *insula horum deorum sacra putatur*, et similiter alii. Ern.

6. *et inane, aut ipsi Antoniam*] Rodolphus peracute *aut inani spei Antoniam.* hi tales homines si ad criticam serio se dedissent, quid non pervidissent? et tamen nos Pelei placemus nobis in hac machaera. Lips. quod nunc est in textu, debetur Pichenae, qui sic correxit e M[a] lectione *aut inane aut spem*, quae est etiam in ed pr. prius *aut* etiam est in G. quod Agricolae tribuit Lipsius pro coniectura, est in A, unde Ryckius in textum recepit; quem sequerer, si istius codicis idonea auctoritas esset. Ern.

9. *sed mirum*] certe mirum, in lubrico et praepeti hoc sermonis. simile plane quod Claudianus miratur, conspiratione militari in Ruffinum 2 283: *nec quisquam tanta de plebe repertus, proderet incautis qui corda minantia verbis. quae non posteritas, quae non mirabitur aetas, tanti consilium vulgi potuisse taceri, aut facinus tam grande tegi?* et plura quae addit. Lips. *dites* Rhenanus e B. prius *divites.*

11. *donec proditio coepit*] Plutarchus (de Garrul. 9) longe aliter elatam et apertam narrat coniurationem. sed ne tibi imponat, non istam. duplex enim in Neronem coniuratio, Pisoniana et Viniciana, ut auctor Suetonius 36. ad Vinicianam ergo refer illa Plutarchi. Lips. Plutarchum quoque de Pisoniana loqui, docet Ryckius ex eo quod Viniciana Beneventi conflata et detecta, auctore Suet. Ner. 30. apud Plutarchum autem Romae mentio. Ern.

15. *in mucronem ardescere*] Lucanus 7 139: *nisi cotibus asper exarsit mucro.* forte tamen Cornelius *et mucrone ardescere iussit.* Gron. *in mucronem* Tacito dignius puto. IGronovius comparabat e c. 63 *membris in eum pallorem albentibus.* H. 1 43: *in caedem ardere.* et ea lectio est in AM[a] et ed pr. ceteri scripti et editi usque ad Berneggerum sine praepositione. Ern. paulo ante *aspernari* M[3].

ram liberto Milicho mandavit. simul affluentius solito convivium initum, servorum carissimi libertate et alii pecunia donati. atque ipse maestus et magnae cogitationis manifestus erat, quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet. postremo volneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare eundem Milichum monet, sive gnarum coniurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere de consequentibus. nam cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque immensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptae libertatis memoria. etenim uxoris quoque consilium assumpserat muliebre ac deterius: quippe ultro metum intentabat, multosque astitisse libertos ac servos, qui eadem viderint; nihil profuturum unius silentium; at praemia penes unum fore, qui indicio praevenisset.

55 igitur coepta luce Milichus in hortos Servilianos pergit; et cum foribus arceretur, magna et atrocia afferre dictitans, deductusque ab ianitoribus ad libertum Neronis Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, urgens periculum, graves coniurationes, et cetera quae audierat coniectaveratque, docet. telum quoque in necem eius paratum ostendit, accirique reum iussit. is raptus per milites et defensionem orsus, ferrum, cuius argueretur, olim religione patria cultum et in cubiculo habitum ac fraude liberti subreptum respondit. tabulas testamenti saepius a se, et incustodita

3. *magnae cogitationis manifestus*] Seneca in Controv. 2 5 (13): *tyrannus suspicatus est, sive isti aliquid excidit, sive magna consilia non bene vultus tegit.* Ern.

6. *parare*] sententia apta est: tamen libri illud verbi redarguunt, quorum partim *sartiebat*, alii *partiebatque*, nonnulli *partiebatur.* quid veri, quaero. Lips. primum est B, alterum GM^a, tertium ed pr. *parare* Puteolanus edidit, nescio an e ms. Ern. *melicum* M^a.

7. *illuc usque*] sic BGM^a et editi ante Rhenanum omnes. in huius ed primum comparet *hucusque*, quod vitio operarum invectum puto. sed id tenuere omnes usque ad IGronovium. Ern.

8. *consequentibus*] Grotius coniiciebat *conscientibus*, male. tradere est historicorum. intelligo de scriptoribus, qui post illa tempora vixere ac scripsere. sic Cicero dixit *consequens* et *posterum tempus* synonymice. Ern.

11. *etenim*] *ut enim* M^a.

19. *Epaphroditum*] qui a libellis fuit. de quo Suetonius Ner. 49 et Dom. 14. est ille ipse cui nobilis servus Epictetus fuit. Suidas et Arrianus 1 1. Lips. *et aphroditum* M^a.

20. *coniuratos* M^a. et mox *au-* v *dierat coniectaverat*, omissa copula.

dierum observatione, signatas. pecunias et libertates servis et ante dono datas, sed ideo tunc largius, quia tenui iam re familiari et instantibus creditoribus testamento diffideret. enimvero liberales semper epulas struxisse, et vitam amoenam et duris iudicibus parum probatam. fomenta volneribus nulla iussu suo, sed quia cetera palam vana obiecisset, adiungere crimen, ut sese pariter indicem et testem faceret. adicit dictis constantiam; incusat ultro intestabilem et consceleratum, tanta vocis ac vultus securitate ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset Antonium Natalem multa cum Scaevino ac secreta collocutum, et esse utrosque 56 Gai Pisonis intimos. ergo accitur Natalis, et diversi interrogantur quisnam is sermo, qua de re fuisset. tum exorta suspicio, quia non congruentia responderant; inditaque vincla. et tormentorum aspectum ac minas non tulere. prior tamen Natalis, totius conspirationis magis gnarus, simul arguendi peritior, de Pisone primum fatetur, deinde adicit Annaeum Senecam, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecae omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. tum cognito Natalis indicio Scaevinus quoque, pari imbecillitate, an cuncta iam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros. ex quibus Lucanus Quintianusque et Senecio diu abnuere: post promissa impunitate corrupti, quo tarditatem

7. *crimen visum se — facere*] non erat hoc crimen, fomenta parasse, sed coniurasse. itaque legam *crimini, cuius se pariter indicem et testem faceret*. et vero libri etiam quidam *faceret* praeferunt. Lips. mihi sedet Acidalium rem acu tetigisse: *adiungere crimen, cuius*. i. adiicere hanc quoque calumniam, quam et deferat ipse et sibi tanquam testi credi velit. Gron. lectio quae in textu hodie est, inducta est a Pichena ut consentanea scripturae M^a, eademque est in A, ante iam prolata et probata a Modio ep. 15. at M^a IGronovius contendit potius Acidalii coniecturae favere. est in codice *l; sisse*. ex quo ego neque *ut sese* neque *cuius se* ernam. est enim *lussisse*; unde quidam liber Gronovio citatus etiam habuit *iussisse*. G et edd a Puteolano omnes usque ad Pichenam *visum: se — facere*. B *vixisse*. ed pr *dixisse*. *pariter — faceret*. Ern.

11. *secreto*] F *secreta*, et ad oram *Seneca*. non probo. statim e libris edidi *an cuncta*, non ut obtinuerat, *ante*. notum et creberrimum Tacito dicendi genus. Lips. *secreta* etiam BGM^a et ed pr, quod recepit Broterius. Ern.

12. *accitur*] sic AGM^a et edd ante Rhenanum omnes, qui (e B) edidit *accitus*. vetus cum Ryckio restituimus. Ern.

13. *tum* BM^a. vulgo *cum*.

23. *Quintilianus* B, ut infra M^a, qui h. l. *quintilienus*.

excusarent, Lucanus Atillam matrem suam, Quintianus Glitium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum prae-
57 cipuos, nominavere. atque interim Nero recordatus Volusii Proculi indicio Epicharin attineri, ratusque muliebre corpus impar dolori, tormentis dilacerari iubet. at illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium ne a femina spernerentur, pervicere, quin obiecta denegaret. sic primus quaestionis dies contemptus. postero cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae (nam dissolutis membris insistere nequibat), vinclo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto indidit cervicem, et corporis pondere connisa tenuem iam spiritum expressit, clariore exemplo libertina mulier in tanta necessitate alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui et viri et equites Romani senatoresque intacti tormentis carissima suorum quisque pignorum proderent. non enim omittebant Lucanus quoque et Senecio et Quintianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quanquam multiplicatis excubiis
58 semet saepsisset. quin et urbem, per manipulos occupatis moenibus, insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis. continua hinc et iuncta agmina trahi ac foribus hortorum adiacere. atque ubi dicendam ad causam introissent, laetatum erga coniura-

2. *gligium* M[a], et *praecipue*.
4. *apichari* M[a].
9. *gestamine sellae*] eadem saevitia est quam tangit Ammianus 29 2: *promiscue iuvenes aliique, membris omnibus capti, ad supplicia sellis gestatoriis ducebantur.* Lips. de fascia pectorali mulierum, quae et *strophium* dicitur, v. quos citavi in Clav. Cic. in *strophium*. Ern.
15. *intacti*] ita F optime. V *intactis*, littera una redundante; ex quo fonte vulgatus error, *in tantis*. res clara. insigni laude, ait, dignanda libertina mulier, quae toties pressa constanter indicare abnuerit ignotos, cum viri et senatores etiam proxima pignora sua proderent sine tormentis. Lips. *intacti* placuerat ante Faerno, Agr. *intactis* etiam M[a] et ed pr. at BG *in tantis* vitiose, ut omnes edd a Puteolano usque ad Lipsium. Ern.
suorum quisque pignorum] sic recte GM[a] et edd ante Rhenanum omnes; qui e B dedit *quoque s. p.* vetus restituit Pichena. Ern. B *pignora*.
24. *vincta* M[a].
25. *laetatum erga coniuratos*] arrisisse aliquando quacumque occasione cuiquam e coniuratis; frontem exporrexisse, et vultum hilariorem finxisse ad adventum, aspectum, obitum, occursum, alloquium, dictum, gestum motumve alicuius. nihil hic suspectum. Gron. *laetatum* G et ed pr. in ed Puteolani

tos, sed fortuitus sermo et subiti occursus, si convivium, si spectaculum simul inissent, pro crimine accipi, cum super Neronis ac Tigellini saevas percunctationes Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed quo fidem inscitiae pararet, atrox adversus socios. idem Subrio Flavo assistenti adnuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium caedemque patraret, renuit infregitque impetum iam manum ad capulum referentis.
59 fuere qui prodita coniuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scaevinus, hortarentur Pisonem pergere in castra aut rostra escendere, studiaque militum et populi tentare. si conatibus eius conscii aggregarentur, secuturos etiam integros; magnamque motae rei famam, quae plurimum in novis consiliis valeret. nihil adversum haec Neroni provisum. etiam fortes viros subitis terreri; nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contra cieret. multa experiendo confieri, quae segnibus ardua videantur. frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari: cruciatui aut praemio cuncta pervia esse. venturos qui ipsum quoque vincirent, postremo indigna nece afficerent. quanto laudabilius periturum, dum amplectitur rem

est *latatum*, vitio operarum; sed id servatum usque ad Rhenanum, qui *laetatum* restituit. [*latatum* Ma.] verum post dedi *sed fortuitus sermo*, ut est in G et aliis apud Broterium, edd pr, Puteolani. apud Beroaldum vitio operarum irrepsit *si* (nam alioqui sequitur Puteolanum), quod temere propagatum est. sensus est: non modo laetatum esse erga coniuratos crimen erat, sed etiam cum iis forte collocutum. variat deinde orationem et pergit, *si convivium* etc. *non modo* omitti ante *sed* supra iam vidimus, estque non rarum in Tacito. Ern. *si fort. sermo* est et in B.

7. B *stringeret*.

retinuit] Faernus dudum *renuit* legebat; probaturque a quibusdam libris, et rectum est. annuerat Flavius, iste renuit. Lips. *rennuit* Ma et alii, ed pr. paullo ante Ryckius ex A dedit *innuenti*, ut placuerat Acidalio. at etiam *annuere* pro *innuere* dicitur, ut ap. Cic. pro Quint. 5: *simulatque sibi hic annuisset, numeraturum se dicebat*, ut omnes scripti. sed et ibi contra libros Lambinus edidit *innuisset*, male, ut indicant Gruterus et Passeratius. reperit tamen Broterius *innuentique* et in tribus aliis mss. Ern.

11. *escendere* libri scripti. Lips. vulgo ante *conscendere*. Ern.

14. *haec* Ma. vulgo *hoc*.

17. *confieri*] sic bene e Ma Pichena pro *fieri*; quod est in omnibus aliis. mox G *consociorum* male. v. ad 4 33. verbo *corporibus* respicitur ad tormenta, quae pauca corpora perferre ac vincere possunt. post [*sperare* Ma.] *cruciatu* pro dativo accipiendum. atque etiam ed pr *cruciatui*, sicut MR. Ern.

20. *vincerent* Ma.

publicam, dum auxilia libertati invocat. miles potius deesset et plebes desereret, dum ipse maioribus, dum posteris, si vita praeriperetur, mortem approbaret. immotus his et paululum in publico versatus, post domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat: nam vetus miles timebatur tanquam favore imbutus. obiit abruptis brachiorum venis. testamentum foedis adversus Neronem adulationibus amori uxoris dedit, quam degenerem et sola corporis forma commendatam amici matrimonio abstulerat. nomen mulieris Arria Galla, priori marito Domitius Silus: hic patientia, illa impudicitia Pisonis infamiam propagavere.

60 proximam necem Plautii Laterani consulis designati Nero adiungit, adeo propere ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. raptus in locum servili-

1. *invocat, dum miles*] delevi *dum* et punctum feci, ut Acidalius volebat, quia non modo sic M^a^ sed etiam BG, in quo male manus secunda supra adscripsit *dum.* atque ita plane sensus desiderat. melius esse deseri a milite et plebe, et rei p. caussa mori cum gloria. mox *immotus his* e G et pr dedi pro *iis.* illa est Corneliana formula. Ern.

5. *firmabat*] sic recte M^a^ et edd veteres ante Rhenanum, qui e B dedit *firmat*, quod est etiam in G. cf. c. 51 extr. sequitur enim *adveniret;* pro quo rectius esset *advenit.* restituit Pichena. contra bene mox Rhenanus edidit *tamquam.* edd superiores omnes et BGM^a^ *quamquam.* Ern.

10. *matrimonio abstulerant*, cum hiatu, M^a^.

11. *mulieris*] sic omnes scripti et editi, non *mulieri*, ut Acidalio placebat. *Atria* BG, ed pr, Puteolani: *Arria* ed Beroaldi et seqq omnes, nescio an e libris scriptis. etiam *Atrii* et *Atriae* reperiuntur. *Silius* Rhenanus et sqq cum BG. at Mª *Silus*, ed pr *Sillus.* edd ante Rhenanum *filius*, male. de cognomine *Silus* v. Drak. ad Liv. 32 28. Ern.

15. *breve m. arb.*] profecto breve. nam Nero *mori iussis non amplius quam horarium spatium dabat.* Lips.

serv. poenis sepos.] disce ergo clare, lector, locum certum fuisse in poenam servorum viliumque capitum. quem illum? *Sestertium*, ut opinor. ita enim locus, non Romae, sed extra urbem, ubi cruces, patibula defixa, cadavera abiecta, aliaque quae ad supplicia plebis. Plutarchus in Galba 28: *τὸν δὲ Γάλβα τοῖς Πατροβίου καὶ Οὐιτελλίου δούλοις ἐδωρήσαντο. λαβόντες δὲ ἐκεῖνοι, καὶ πάντα τρόπον αἰκισάμενοι καὶ καθυβρίσαντες, ἔρριψαν ἢ τοὺς ὑπὸ τῶν Καισάρων κολαζομένους θανατοῦσιν. ὁ δὲ τόπος Σηστέρτιον καλεῖται.* extra urbem, dico, is locus (errant qui de Gemoniis suspicantur) vel nominis argumento. sic enim dictus, quia semitertio ab urbe milliari. ea quidem ratio appellandi recepta Romanis. ita *Septimum* Palatium sub urbe Iustiniani (l. 34 C. de donation.), *Decimum* suburbanum Carthaginis Procopio, *Septimum* Hostiense Symmachi villa (ep. 6 8), *Quartum* Latinae (apud eumdem 9 64), *Quartum* Pollionis (ap. Martialem 3 20). credo fuisse extra portam Esquilinam; et odorari videor corruptionem eius verbi in commentatore Horatii, uti Cru-

bus poenis sepositum manu Statii tribuni trucidatur, plenus constantis silentii, nec tribuno obiciens eandem conscientiam.

Sequitur caedes Annaei Senecae, laetissima principi, non quia coniurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. solus quippe Natalis et hactenus prompsit, missum se ad aegrotum Senecam, uti viseret conquerereturque cur Pisonem aditu arceret: melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent. et respondisse Senecam sermones mutuos et crebra colloquia neutri conducere; ceterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti. haec ferre Gavius Silvanus tribunus praetoriae cohortis, et an dicta Natalis suaque responsa nosceret percunctari Senecam iubetur. is, forte an prudens, ad eum diem ex Campania remeaverat, quartumque apud lapidem suburbano rure substiterat. illo propinqua vespera tribunus venit et villam globis militum saepsit; tum ipsi cum Pom-

quius, sedulae industriae interpres, eum edidit ad Epod. 5: *Esquilinus mons Romae ex septem montibus. hinc Esquilina porta Romae dicitur, ad sessorium, ubi certus erat locus sepulchrorum ad corpora pauperum aut sceleratorum viliumque comburenda aut canibus proiicienda.* legerim *ad sestertium.* sicut in vita Cypriani: *cum venisset ad eum locum qui dicitur Sextus, quarto ab urbe milliari.* emendatum ab aliis recte *sextertius.* Lips.

1. *plenus constantis silentii*] egregii viri mortem plenius Arrianus descripsit 1 1 19: *Λατερανός τις ἐν Ῥώμῃ κελευσθεὶς ὑπὸ τοῦ Νέρωνος ἀποκεφαλισθῆναι, ἐκτείνας τὸν τράχηλον καὶ πληγεὶς, καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν πληγὴν ἀσθενῆ γενομένην ἐπ᾽ ὀλίγον συνελκυσθεὶς, πάλιν ἐξέτεινεν. ἀλλὰ καὶ ἔτι πρότερον προσελθόντι Ἐπαφροδίτῳ τῷ ἀπελευθέρῳ τοῦ Νέρωνος, καὶ ἀνακρίναντι αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ συγκρουσθῆναι, ἄν τι θέλω, φησὶν, ἐρῶ σου τῷ κυρίῳ.* o excelsum animum et supra omnem hanc terrenam fecem! Lips.

4. MO non habent *manifestum*, placetque IGronovio, quod *manifestus coniurationis* et *compertus coniurationis* nil differunt. *manifesto compertus* bene dici ipse agnoscit. accipe igitur adiectivum dictum pro adverbio: in salvo erit vulgata lectio. mox *uti* GM[a], ed pr. Ern.

5. *quando*] *quoniam* B.

11. *tribunus cohortis*] sic post Lipsianas operarum vitio editum ad IGronovium, qui restituit *praetoriae*, quod mss et edd veteres habent. Ern. *tribunus* deest B. *Granius* h. l. omnes.

14. *ex Campania*] ubi extremis annis multus fuit, rarior in aula et sapientiae studiis occupatus. Epistolae ibi et Quaestiones Naturales sub hoc tempus structae. Lips.

quartumque apud lap.] in villa sua Nomentana, ut volunt qui vitam nobis scripsere. sed ambigo, quia Nomentum longius aberat et duodecimo fere lapide. nisi si tractus eo versus hucusque Nomentanus diceretur. Lips.

16. *globis*, non *globus*, ABGM[a] et ed pr, unde recipere non dubitavi. sic et R. at C *globus.* ad invadendum *globus* sufficit: ad obsidendos omnes villae aditus *globi* requiruntur. Ern.

cum Pompeia Paullina uxore]

peia Paulina uxore et amicis duobus epulanti mandata im-
61 peratoris edidit. Seneca missum ad se Natalem conquestumque nomine Pisonis quod a visendo eo prohiberetur, seque rationem valitudinis et amorem quietis excusavisse respondit. cur salutem privati hominis incolumitati suae anteferret, causam non habuisse; nec sibi promptum in adulationes ingenium. idque nulli magis gnarum quam Neroni, qui saepius libertatem Senecae quam servitium expertus esset. ubi haec a tribuno relata sunt Poppaea et Tigellino coram, quod erat saevienti principi intimum consiliorum, interrogat an Seneca voluntariam mortem pararet. tum tribunus nulla pavoris signa, nihil triste in verbis eius aut vultu deprensum confirmavit. ergo regredi et indicere mortem iubetur. tradit Fabius Rusticus non eo quo venerat itinere reditum, sed flexisse ad Fenium praefectum, et expositis Caesaris iussis an obtemperaret interrogavisse, monitumque ab eo ut exsequeretur, fatali omnium ignavia. nam et Silvanus inter coniuratos erat, augebatque scelera in quorum ultionem consenserat. voci tamen et aspectui pepercit, intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui necessitatem ultimam
62 denuntiaret. ille interritus poscit testamenti tabulas; ac denegante centurione conversus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum iam et pul-

quam nobilissimam feminam Dio appellat; filiam fortean Pompeii Paullini, qui supra consularis dicitur et vectigalibus publicis praepositus. Lips. mox *a visendo* M^a^, G a manu secunda, edd veteres ante Rhenanum, Ryckius, Gronovius. Rhenanus deleverat praepositionem, quae et mss tribus apud Broterium abest. item *seque* BGM^a^ et ed pr, quod restituit Pichena. G etiam *ratione* et *amore*, ut edd ante Pichenam praeter pr. Ern. B *rationes val. et amore.*

6. *nec sibi promptum*] ipse de se ad Neronem: *non blandiar auribus tuis. nec enim mihi hic mos est. maluerim veris offendere quam placere adulando.* Lips.

11. *nulla pavoris signa*] lege haec cum sequentibus; et admitte, sodes, calumnias Dionis. Lips.

12. *deprehensum* vulgo.

14. *reditum*] G *'redditum.* R et ed pr *rediturum.* Ern.

23. *iam et tamen*] *et tamen* M^a^ teste IGronovio, G, ed pr et ceterae ante Rhenanum, qui e B fecit *iam tamen et.* Pichena velut e M^a^ et ed Puteolani *iam attamen,* quod falsum est, et secuti sunt tamen omnes usque ad Ryckium, qui velut e M^a^ dedit *iam tamen.* sed *et tamen* restituit IGronovius. mihi vero illud *tamen* friget; et alias Tacitus *et* pro *at* saepe, sed semper sine *tamen;* unde vereor ne ex *iam et* natum sit. deinde *habeat* e M^a^ edidere Ryckius et IGronovius. coniunctivus hic quidem melior, sed *haberet* esse deberet, non *habeat,* quia praecedit *prohiberetur.* itaque *habebat* servavi, quod e Taciti persona dictum accipe: nam si

cherrimum habebat, imaginem vitae suae relinquere testatur, cuius si memores essent, bonarum artium famam, tum constantis amicitiae laturos. simul lacrimas eorum modo sermone, modo intentior in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, rogitans ubi praecepta sapientiae, ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia? cui enim ignaram fuisse saevitiam Neronis? neque aliud superesse post matrem fratremque interfectos quam ut educatoris praeceptoris-
63 que necem adiceret. ubi haec atque talia in commune disseruit, complectitur uxorem, et paululum adversus praesentem formidinem mollitus rogat oratque, temperaret dolorem

Seneca dixisset, iactantius foret; quare etiam *habeat* displicet. aliis quoque locis tales indicativos vidimus, quos dixi accipiendos esse e persona narrantis, ut saepe etiam apud Livium. Ern. B *hebat*.

2. Faernus delebat *bonarum artium:* at Muretus et Acidalius pro *tam* legunt *tum*, quod placet Ryckio, estque illo lenius, placuitque viro docto in margine Gryphianae. melius, opinor, deleatur. Ern. B pro *tam* habet *iam*.

7. *post*] *quam* Ma.

9. *velut in commune*] semper mihi visum est frigere τὸ *velut*, nec ulla caussa est cur addatur. vere enim ista in commune disseruit. ecce G habet *ultro* i. e. insuper, amplius, alia plura disseruit. sed BR non habet *velut*. itaque cum Broterio delevi. Ern.

11. *formidinem*] Ma *fortitudinem*; quod Pichena explicat, contra ingenitam ac praesentem fortitudinem. at ego *formidinem* retineam: sed a Seneca amoliar in uxorem, legamque *mollitam*. quodsi de Seneca, legam *adversus praesentia formidine mollitus*. nimirum adspectu' illo complexuque amatae et amantis uxoris, et cogitatione instantium, sensit metus aliquos motus, sed compressit et evicit. statimque uxorem ad robur etiam hortatur. Lips. scribendum *adversus praesentem formidine mollitus* diximus Obs. 2 20. Gron. nempe adversus praesentem uxorem mollitus est cogitatione periculi, in quo ipsa esset. qui est percommodus et loco aptissimus sensus. sed nescio cur *adversus praesentem* dixerit, et quae vis isti verbo. nam et ante praesens erat, et sufficiebat *eam*. contra, etsi fero, et credo Senecam mollitum paullulum fuisse (homo enim erat et sensu humanitatis non vacuus), tamen mihi non satis cohaerere videntur *mollitur* et *orat*. itaque fateor mihi placere *molitus*, quod in G et ed pr extat, et haud dubie e scriptis sumtum a Mureto. Broterius sic et in mss duobus reperit. *moliri adversus formidinem* elegantissimum genus loquendi, quod a librariis esse non credo. ita sensus optimus procedit. quaedam in commune dixerat: iam quaedam proprie uxori dicturus eam amplectitur. hic vero movetur humanus animus aliquo timore, non de se, sed de uxore, quam amabat vehementer. sed non vult sentiri motum istum, ne obsit confirmaturo uxorem; igitur contra molitur pugnatque opprimere, ne erumpat. sic apud Virgilium Aeneas, 4 332, *obnixus curam sub corde premebat. tandem pauca refert*. his de caussis non dubitavi recipere. idem placebat viro docto in margine Gryphii, recepitque Broterius. *mollita* pro *molita* etiam G H. 1 73. adde ad 14 14. apud Terent. Heaut. 2 2 11. in veteribus edd quibusdam est, dum *molliuntur* pro *moliuntur*. Ern.

rogat oratque] *orat rogatque* B.

temperaret dolori, *ne aeternum*

aeternum suscipere, sed in contemplatione vitae per virtutem actae desiderium mariti solatiis honestis toleraret. illa contra sibi quoque destinatam mortem asseverat, manumque percussoris exposcit. tum Seneca gloriae eius non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam ad iniurias relinqueret, "vitae" inquit "delenimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. non invidebo exemplo. sit huius tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine." post quae eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parvo victu tenuatum lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret atque ipse visendo eius tormenta ad impatientiam delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscedere. et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus pleraque tradidit, quae in
64 vulgus edita eius verbis invertere supersedeo. at Nero nullo in Paulinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. hortantibus militibus servi li-

susciperet] legendum *temperaret dolorem aeternum suscipere*. v. Obs. 2 20. Gron. recte. *dolorem* GMa. Ern. quid hic turbent aut rescribant, nescio; creber et velut ex formula sermo erat de *aeterno* i. e. magno et insolabili dolore. Lucretius 3 921: *aeternumque nulla dies nobis maerorem e pectore tollet*. in lapidibus *aeterno dolore adflictus*. rogat ergo parce et modice, i. e. sapienter, dolere. Lips.

10. *parvo*] cuilibet in mentem veniat *parco*. nam *parcus victus* cui ignotus? itaque cum IGronovius in Ma vidisse se testatus esset primum scriptum fuisse *parco*, deinde deleto verbo inscriptum *parvo*, et ipse et Ryckius recepere *parco*. ego servo *parvo*. nam *parvum victum* dici posse, nec IGronovius negat; et dicitur h. l. melius quam *parcus*. nam non solum parum cibi sumsisse indicat, sed etiam tenuem, levem, a quo parum nutrimenti ac succi venerit, ut noster ipse narrat supra c. 45, ubi *persimplicem victum* vocat; qui est *parvus*, non *parcus*. porro non illa recens manus fuit, quae pro *parcus parvus* rescripsit, sed, ut ipse fatetur, vetus. nempe librarius scripserat *parco*, dein cum rursus inspexit exemplar suum, vidit *parvo*. itaque correxit. ed pr habet *cum paruo*: fuit forte in ms *tum*. Ern.

15. *abscedere* G et edd ante Rhenanum omnes. Rhenanus e B *abscederet*, quod omnes secuti sunt. Ern. in B *absceder̄*.

17. *invertere*] meis adeoque aliis verbis narrare. *invertere* idem est quod commutare, commutatis verbis dicere; non pervertere, corrumpere, ut accepit Rhenanus, qui propterea malebat *innectere*. sic *oratio conversa et mutata* ap. Cic. Partit. 7, i. e. aliis atque aliis verbis expressa. Ern. *supersideo* Ma.

19. *inhibere*] ita, primus edidit Freinshemius e coniectura Rhenani, idque omnes secuti sunt exemplum, praeter Ryckium. *imperat* abest a BMa et ed pr. *inhiberi* contra habent omnes scripti et editi; unde suspicio non levis, *imperat* potius

bertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignarae. nam ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse, deinde oblata mitiore spe blandimentis vitae evictam; cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria, et ore ac membris in eum pallorem albentibus ut ostentui esset multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et arte medicinae probatum, orat, provisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio exstinguerentur, promeret; adlatumque hausit frustra, frigidus iam artus, et cluso corpore adversum vim veneni. postremo stagnum calidae aquae introiit, respergens proximos servorum, addita voce, libare se liquorem illum Iovi libe-

excidisse. quia Broterius *inhiberi imperat* in tribus mss reperit, habentque edd Puteolani Rivii etc, cum ipso recepi. *inhiberi* est impediri. Ern.

1. *an ignarae* i. e. an ita iam e sanguinis nimia detractione defecerit animo, ut non intelligeret ac sentiret sibi obligari brachia. nullo modo cum Acidalio tentandum *ingratae* pro invitae. Ern.

4. *fama societatem* M[a].

9. *lentitudine*] sic BG et alii apud Broterium: edd Puteolani Rivii Lipsii sqq. at veteres *lenitudine*, vitiose. *tractu durante* int. sanguinis; qui dicitur trahi, cum per venas emittitur. sensus: cum sanguis nimis diu flueret tardeque effunderetur, adeoque nimis lentam mortem fore appareret. Ern. v. Roth. p. 8.

11. *venenum quo*] cicutam. Lips.

12. *frigidus iam artus*] sic habent BGM[a] et ed pr. itaque cum IGronovio recepi, cum praesertim et Tacitus et alii historici hunc Graecismum non refugiant. v. IFGronovium ad H. 1 42, et IGronovium ad h. l. BM[a] etiam *cluso corpore* [, non *clauso.*] ultima verba male Gruterus pro glossa habet. Ern.

14. *stagnum calidae aquae*] non solet; et scribit ipse in omnem vitam balneo se abstinuisse. sed nunc usurpat primum et postremum, maturandae morti, et ut sanguis efflueret, vel ut venenum in calidum corpus permearet. *stagnum* autem intellegit *solium*, opinor. Lips.

15. *libare se*] ita Thraseas moriturus, 16 35: *libemus, inquit, Iovi liberatori.* caussa viris magnis huius in supremis ioci a more Graeciae, qui discessuri e convivio libabant Iovi servatori. sic isti e vita Iovi liberatori. Athenaeus 15 5, in fragmento quod Canterus, olim amicus noster, publicavit, τῷ δὲ μετὰ δεῖπνον κεκραμένῳ πρώτῳ προσδιδομένῳ ποτηρίῳ Δία σωτῆρα ἐπιλέγουσι. Suidas in Ἀγαθοῦ Δαίμονος: ἔθος εἶχον οἱ παλαιοὶ μετὰ τὸ δεῖπνον πίνειν Ἀγαθοῦ Δαίμονος, ἐπιρροφοῦντες ἄκρατον, καὶ τοῦτο λέγειν Ἀγαθοῦ Δαίμονος. ἄλλοι δέ φασι τὸ πρῶτον ποτήριον οὕτω λέγεσθαι, χωρίζεσθαι δὲ μέλλοντες Διὸς σωτῆρος. adde huc, si vis, plura ab Erasmo in Chil. 2 8 1, in prov. *servatori tertius.* Lips.

ratori. exin balneo illatus, et vapore eius exanimatus, sine ullo funeris sollenni crematur. ita codicillis praescripserat, cum etiam tum praedives et praepotens supremis suis con-
65 suleret. fama fuit Subrium Flavum cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca, destinavisse ut post occisum opera Pisonis Neronem Piso quoque interficeretur, trambereturque imperium Senecae, quasi insontibus claritudine virtutum ad summum fastigium delecto. quin et verba Flavi vulgabantur, non referre dedecori, si citharoedus demoveretur et tragoedus succederet, quia ut Nero cithara, ita Piso tragico ornatu canebat.

66 Ceterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eundem conscium et inquisitorem non tolerabant. ergo instanti minitantique renidens Scaevinus neminem ait plura scire quam ipsum, hortaturque ultro, redderet tam bono principi vicem. non vox adversum ea Fenio, non silentium, sed verba sua praepediens et pavoris manifestus, ceterisque, ac maxime Cervario Proculo equite, ad convincendum eum

1. *balneo*] sicco et Laconico, ut videtur: nam addit *vapore exanimatum*, acri illo et ardenti. Lips. mox *perscripserat* edd Puteolani Beroaldi Alciati. Ern.

3. *cum etiam tum*] hoc est, quos scripserat eo tempore quo adhuc divitias potentiam haberet, nondum demotus cura rerum publicarum. nam morte denunciata non licuisse testamentum scribere, supra vidimus. pro *etiam tum* Heinsius et Ryckius *etiam num*, qua correctione et alibi usi sumus. Ern.

6. *opera*] sic GM[a] et ed pr. restituit primus Pichena. superiores ceterae omnes *ope*. B *opere*. mox *insonti claritudine virtutum* (h. e. propterea quod virtutibus, sine cuiusquam noxa, ad eam claritudinem dignitatemque venisset) scripti et editi omnes praeter M[a], qui habet *insontib'*, et ed pr *insontibus*; unde Pichena coniicit *insonti et clar.*, ut iam coniecerat Acidalius. Ern.

10. *demoveretur*] sic IGronovius e M[a], bene. 13 14: *demovet Pallantem cura rerum*; ex quo loco et alium supra correximus. consentiunt BG et ed pr. etiam sine libris corrigendus locus erat. *non referre dedecori* est non minui dedecus, non prodesse ad dedecus minuendum. Ern.

13. vocem *quoque* addunt BGM[a] et edd pr, Puteolani Beroaldi Alciati Rhenani etc., unde casu excidisse postea puto. nam in Lipsianis desidero. Ern.

15. *renitens*] immo *renidens*. et statim *redderet iam bono principi vicem*. Lips. dudum sic rescribere oportuit. nam sic GM[a], edd pr, Puteolani Beroaldi. in ed Alciati operarum vitio (nam Beroaldum exprimit) irrepsit *renitens*, idque propagatum usque ad Pichenam. Lipsium modestia critica impediit in textu reponere *renidens*. adeo saepe magni viri errata typographica per modestiam non audent tollere. Ern.

18. *praepediens*] G a manu secunda *propediens*. item mox *cum Vario Proculo*. Ern.

connisis, iussu imperatoris a Cassio milite, qui ob insigne
67 corporis robur astabat, corripitur vinciturque. mox eorundem indicio Subrius Flavus tribunus pervertitur, primo dissimilitudinem morum ad defensionem trahens, neque se armatum cum inermibus et effeminatis tantum facinus consociaturum; dein postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus. interrogatusque a Nerone quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset, "oderam te" inquit, "nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari meruisti. odisse coepi, postquam parricida matris et uxoris auriga et histrio et incendiarius exstitisti." ipsa rettuli verba, quia non, ut Senecae, vulgata erant; nec minus nosci decebat militaris viri sensus incomptos et validos. nihil in illa coniuratione gravius auribus Neronis accidisse constitit, qui ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi quae faceret insolens erat.

2. *eorundem*] e Mª Pichena. consentiunt BG et ed pr. ceteri *eorum*. copula *et*, post *inermibus* ab eodem inserta, est et in ed pr. item infra post *auriga;* ubi etiam G et edd ante Rhenanum habent. O etiam *inermis;* quod et ipsum recte dici constat, et a nostro alibi haec forma usurpatur, ut H. 3 6. Ern.

8. *sacramenti*] non temere sacramenti mentio. nam milites sub imperatoribus ante omnia iurabant in principis salutem. pulchre Arrianus 1 14: *τῷ θεῷ ἔδει καὶ ἡμᾶς ὀμνύειν ὅρκον, οἷον οἱ στρατιῶται τῷ Καίσαρι. ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τὴν μισθοφορίαν λαμβάνοντες ὀμνύουσι πάντων προτιμήσειν τὴν τοῦ Καίσαρος σωτηρίαν.* Tertullianus allusit docte, ut solet, de corona militis 11, ubi dissuadet Christiano militiam: *credimusne humanum sacramentum divino superduci licere? et in alium dominum respondere post Christum? et eierare patrem ac matrem et omnem proximum, quos et lex honorari praecepit?* nam expressit propemodum formulam ipsam; quam attentus lector hauriet e Suet. Cal. 15: *de sororibus auctor fuit ut omnibus sacramentis adiiceretur "neque me liberosque meos cariores habeo quam Caium et sorores eius."* ubi scribendum aio *habebo.* quod iuramentum Dio etiam communicare cum senatoribus videtur, in acta iurantibus anno novo, de ipso Caio 59 9: *περὶ δὲ τοῦ Αὐγούστου τοῦ τε Γαΐου τά τε ἄλλα, ὥσπερ εἴθιστο, καὶ ὅτι καὶ σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων καὶ ἐκεῖνον καὶ τὰς ἀδελφὰς αὐτοῦ προτιμήσουσιν, ὤμοσαν.* apposite ergo hic Nero a milite quaerit cur oblitus sacramenti perditum ire voluerit, in cuius salutem iuraverat. Lips. post cum Broterio *et auriga*, addita copula, edidi e C. Ern. *uxoris hauriga ystrio et incendiarius fuisti* B.

13. *et validos*] assentior Rhenano *sed validos.* Lips. immo *et* firmatur G et edd veteribus omnibus; nec mutandum erat a Pichena sine libris, et *sed* inducendum, quod omnes deinde secuti sunt. nam saepissime Tacitus *et* sic ponit, restituiturque supra c. 62. adde notata ad 5 3. sed nimis multa exempla observavimus, quae notare supersedimus. ceterum sententia sumta est, ut permultae aliae, e Livio 4 41: *adversus haec Tempanii oratio incomta fuisse dicitur, ceterum militariter gravis.* si esset mutandum, scriberem tamen *at.* Ern.

poena Flavi Veiano Nigro tribuno mandatur. is proximo in agro scrobem effodi iussit, quam Flavus ut humilem et angustam increpans, circumstantibus militibus, "ne hoc quidem" inquit "ex disciplina." admonitusque fortiter protendere cervicem, "utinam" ait "tu tam fortiter ferias." et ille multum tremens, cum vix duobus ictibus caput amputavisset, saevitiam apud Neronem iactavit, sesquiplaga interfectum a
68 se dicendo. proximum constantiae exemplum Sulpicius Asper centurio praebuit, percunctanti Neroni cur in caedem suam conspiravisset, breviter respondens non aliter tot flagitiis eius subveniri potuisse. tum iussam poenam subiit. nec

1. *tribuno*] tribuni ergo interdum supplicium ipsi manu sua sumebant. uti supra c. 60 Lateranus *manu Statii tribuni trucidatur*; cui caput incisum esse ex Arriano didicimus. et 11 38 Messallina *ictu tribuni transfigitur*. apud Senecam etiam scriptum ep. 4: *Caius Caesar iussit Lepidum Decio tribuno praebere cervicem.* notari volo. nam alias speculatores fere ad supplicia sumenda destinati, non insignes milites. Lips.

2. *scrobem effodi*] v. Lipsium ad 1 61. adde Gruterum in Suspicionum libello, unde huc excerptus locus in edd Gronoviorum. sed B habuit *angustum*; unde Rhenanus fecit *quem — angustum.* quod nunc est, e vetere codice protulerat Faernus et recepit Pichena. sed *quamvis* tamen est in BGM[a] et edd veteribus ante Rhenanum, unde Freinshemius coniiciebat *qaa visa.* Ern.

4. *protendere cervicem*] habitum hunc eorum qui gladio feriendi, describit Panegyristes in Theodosii laudatione 41: *poplitem flectere, cervicem extendere ad plagam fortasse non unam.* quod supplicii genus tamen ignotum rei publicae priscae, etiam in militia. ideo Lucanus 8 673: *nondum artis erat caput ense rotare.* coepit sub imperatoribus, statimque in creberrimo usu. a militia coepisse credo, et in milites primo aque militibus usurpatum. Suetonius Cal. 32: *miles decollandi artifex quibuscumque e custodia capita amputabat.* Seneca de Ira 1 16: *damnatus extra vallum deductus est, et iam cervicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito qui occisus videbatur. tunc centurio supplicio praepositus condere gladium speculatorem iubet.* et exempla obvia post Augustum. honestior autem poena gladii quam securis, ab eaque mente illam Antonini Caraoallae vocem capio ap. Spartian. 4, cum securi Papinianus occisus esset. *gladio te exsequi oportuit meum iussum.* Xenophon eleganter de Cyri exped. 2 6, de caede Menonis Thessali: *μετὰ δὲ τὸν τῶν ἄλλων θάνατον στρατηγῶν τιμωρηθεὶς ὑπὸ βασιλέως ἀπέθανεν, οὐχ ὥσπερ Κλέαρχος καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ ἀποτμηθέντες τὰς κεφαλάς, ὅσπερ κάλλιστος θανάτων ἐδόκει εἶναι, ἀλλὰ ζῶν αἰκισθεὶς ἐνιαυτὸν ὡς πονηρὸς λέγεται τελευτῆς τυχεῖν.* Lips. *admonitusque* est e M[a] a Pichena. sic et ed pr. ceteri scripti et edd veteres sine copuia. Ern.

7. *sesquiplaga interf.*] Caligulae praeceptum: *ita feri ut mori se sentiat.* Lips.

11. *subveniri*] legi voluit *obveniri* optimus et doctissimus Faber; interpretaturque resisti et obviam iri. probabili per se coniecturae fidem demit Suetonius, qui ad haec ipsa verba respiciens scripsit c. 36: *cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tamquam aliter illi non possent, nisi morte, succurrere dedecorato flagitiis omnibus.* et clare Dio, qui 62 24 vertit: ὅτι ἄλλως σοι βοηθῆσαι οὐχ

ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere. at non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit.

Opperiebatur Nero ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex coniuratis consilia cum Vestino non miscuerant quidam vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem credebant. ceterum Neronis odium adversus Vestinum ex intima sodalitate coeperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, saepe asperis facetiis illusus, quae ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. accesserat recens causa, quod Vestinus Statiliam Messalinam matrimonio sibi iunxerat, haud nescius inter adulteros eius et Caesarem esse.
69 igitur non crimine, non accusatore exsistente, quia speciem iudicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus

ἠδυνάμην. sententia ergo animosior tenenda, ex horum scripto et interpretamento, videtur. Lips. Cicero Verr. 1 3: *ut ego hunc unum eiusmodi reum post hominum memoriam fuisse arbitrer, cui damnari expediret.* Seneca ep. 77: *hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est.* noster 6 49: *perpulisset iuvenem ad ea quorum effugium non nisi morte inveniret.* Gron. ceterum libri variant inter *potuisse* et *posse.* illud melioribus libris nititur: est enim in GM[a] et edd primis; et convenit Graecis Dionis, qui habet ἠδυνάμην. Dionem autem e Tacito hausisse supra notatum est. *posse*, a Rhenano e B editum, propagatum est usque ad Pichenam. et aptius est, magisque consentit loco Suetonii. mox *degeneravere* mss, ed pr, Rhenanus et seqq, i. e. se degeneres et timidos ostendere. *denegavere* vitiose Puteolanus, Rivius, Beroaldus, Alciatus. Ern.

5. *ex coniuratis*] haec est lectio veterum librorum, GMO. etiam ed pr *et coniuratis*, vitio operarum pro *ex.* ordo verborum est: quidam ex coniuratis, vetustis in eum simultatibus, consilia non miscuerant; plures etc. itaque non dubitavi recipere pro vulgato *coniurati.* secutus est Broterius. probabat etiam valde IGronovius, sed non recepit, recepturus, haud dubie, si plurium librorum consensum cognitum habuisset. modus loquendi iam supra notatus est. etiam infra c. 71 pro *e tribunis Granius*, quidam dedere *et tribunus.* Ern. B *Neroni.*

9. *intima*] CR et ed pr *nimia.* vulgatum melius. Ern. *ex inima sodialitate* M[a].

10. *amici*] haud dubie *animi.* Lips. immo *amici* verum est. metuebat hominem, qui etiam amicus tamen ferocia in amicum uteretur. et Tacitus semper ferociam simpliciter dicit. mox dedi *repens caussa* e BG et ed pr et veteribus omnibus, quod, ut saepe alias, vitio operarum mutatum in *recens*, in ed Lipsiana. Ern.

13. *Statiliam Messallinam*] quae postea Neroni uxor. Sueton. 35. Lips.

16. *iudicis* verum est, atque ita habent G, Puteolanus Beroaldus Alciatus. at AM[a] et ed pr *indiciis*, vitiose. Rhenanus e B edidit *indicii*, male. Freinshemius *iudicis* re-

Gerelanum tribunum cum cohorte militum immittit, iubetque praevenire conatus consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuventutem, quia Vestinus imminentes foro aedes decoraque servitia et pari aetate habebat. cuncta eo die munia consulis impleverat conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu, cum ingressi milites vocari eum a tribuno dixere. ille nihil demoratus exsurgit, et omnia simul properantur: clauditur cubiculo, praesto est medicus, abscinduntur venae, vigens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur, nulla edita voce qua semet miseraretur. circumdati interim custodia qui simul discubuerant, nec nisi provecta nocte omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensa exitium opperientium, et imaginatus et irridens Nero satis supplicii luisse ait pro epulis consularibus.

70 Exin Marci Annaei Lucani caedem imperat. is profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paulatim ab extremis cedere spiritum fervido adhuc et compote mentis pectore intellegit, recordatus carmen a se compositum, quo volneratum militem per eiusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos rettulit, eaque illi suprema vox

stituit. deinde G *inducere*, solenni varietate. ERN. M^a *adiungere*.

1. *Gerelanum*] Reinesius in margine coniicit *Cerctanum*. ERN. *Gerellanum* M^a.

2. *occuparet* M^a.

4. *decoraque servitia et pari aetate*] existimo, paedagogia describit, i. e. coetum elegantium puerorum, quos composita veste facie capillis in publico habebant: et plerumque una aetate. sic dicta, quia sub paedagogo. Martialis 3 56 30: *et paedagogo non iubente, lascivi parere gaudent villico capillati.* plura super istis in excursu *B*. LIPS. *et* non habet B.

5. *celebrabat*] sic GM^a et ed pr. recte. nam sequitur *exsurgit* sc. e convivio. non ergo *celebrarat*, ut Puteolanus Beroaldus Alciatus; unde Rhenanus fecit *celebrat*. vetus restituit Pichena. ERN.

10. *misereretur* B.

12. *omissi*] sic GMa et ed Puteolani; quod recepi, etsi alterum *emissi*, quod reliquae edd habent, etiam bonum sensum habet. sed *omissi* melius, quia maxime hic respicitur ad discessum custodiae. omissi sunt ergo a custodibus. verbum *omittere* et nostro et aliis dicitur de iis quae non custodimus. ut *munimenta omittere* 4 51. ERN. B *omissa*.

13. *ex mensa*] non dubitavimus servare *ex mensa*, quod e coniectura Francisci Medicis recepit Freinshemius. firmant AGM^a et edd ante Rhenanum omnes, qui habent *et mensae*. Rhenanus edidit cum seqq *imminens*, quod sane hic friget: non imminebat exitium, sed opperiebantur velut imminens. ERN. B *in mense*.

15. *M Annaei*] sic feliciter restituit Rhenanus. libri omnes varie corrupti in hoc nomine. ERN. M^a *eximmane na et lucani*.

20. *versus ipsos retulit*] sunt haud dubie isti 3 635: *scinditur avulsus, nec sicut vulnere sanguis emicuit lentus, ruptis cadit undique venis,*

fuit. Senecio posthac et Quintianus et Scaevinus, non ex priore vitae mollitia, mox reliqui coniuratorum periere, nullo facto dictove memorando.

71 Sed compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis; alius filio, fratre alius aut propinquo aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi et dextram osculis fatigare. atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur. Milichus praemiis ditatus conservatoris sibi nomen, Graeco eius rei vocabulo, assumpsit. e tribunis Gavius Silvanus, quamvis absolutus, sua manu cecidit; Statius Proxumus veniam, quam ab imperatore acceperat, vanitate exitus corrupit. exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur. Novio Prisco per amicitiam Senecae, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni infamatis magis quam convictis data exsilia. Priscum Antonia Flaccilla coniunx comitata est, Gallum Egnatia Maximilla, magnis primum et integris opibus, post ademptis; quae utraque gloriam eius auxere. pellitur

discursusque animae diversa in membra meantis interceptus aquis. Lips.

6. *ipsius* i. e. Neronis; quod non notassem, nisi Pichenam ad deos retulisse viderem. et est exquisitior ratio huius pronominis pro nomine usurpandi, cum ex oppositione intelligi ad quod referatur potest. opponuntur *dii* et *ipse*. sic saepe Graeci. auctor Homerus Il. α 3: *ψυχὰς* — *αὐτοὺς*, *ipsos* i. e. corpora. Ern.

10. *e tribunis Granius*] *et tribunus Gaius* B.

13. Faernus *velocitate* legebat pro *vanitate*, quod Ursinus probabat. probarem et ego, si libri auctoritate niteretur. sensus enim commodus: mors paullo post consecuta irritam veniam fecit. sed vulgatum eodem modo accipere licet, quamquam verbum *vanitate* aliquid amplius indicare videtur, nempe in quo culpa fuit Statii, ut sensit etiam Mullerus. Ern.

15. *existimarentur*] haec est lectio omnium scriptorum et edd ante Pichenam. *extimarentur* de more scriptum in mss et edd primis. Pichena de sola coniectura dedit *extimerentur*; quod omnes post eum edidere, cum sit ab sententia alienum. si non oderunt principem, quare extimentur? at etiam ii non ferendi, qui putantur odisse principem. Ern.

16. *Novio*] in G manus secunda *Naevio*. *Novius Priscus* occurrit ap. Gruterum p. 104 6. Ryckius et alii dedere *Nonio*. sed pro *per* legendum videtur *propter*. vix enim credam dici recte *exilium datur per amicitiam*. compendium scripturae locum corruptioni fecit, unde saepe haec verba confusa. v. Drak. ad Liv. Epit. 84. Ern.

18. *artoria flaccilla* M[a]: vulgo *Antonia Flacilla*.

20. *eius*] sic dedimus e mss et edd

et Rufius Crispinus, occasione coniurationis, sed Neroni invisus quod Poppaeam quondam matrimonio tenuerat. Verginium et Musonium Rufum claritudo nominis expulit: nam Verginius studia iuvenum eloquentia, Musonius praeceptis sapientiae fovebat. Cluvidieno Quieto, Iulio Agrippae, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen et numerum, Aegaei maris insulae permittuntur. at Cadicia uxor Scaevini et Caesonius Maximus Italia prohibentur, reos fuisse se tantum poena experti. Atilla mater Annaei Lucani sine absolutione, sine supplicio dissimulata.

2 Quibus perpetratis Nero, et concione militum habita, bina nummum milia viritim manipularibus divisit, addidit-

veteribus. ante erat *eis*, quod sive casu irrepsit, sive culpa eius qui hoc ad utramque pertinere putabat. primum reperi in ed Lipsii, sed sine admonitione. *eius* etiam Broterius edidit. ceterum non negem mihi *quae utraque* duriora videri. et quorsum additum *utraque* dicamus? an forte fuit a Tacito *magnis utraque pr. — quae gloriam eis auxere*. Ern.

1. *rufrius* BMa.

2. *Verginium Rufum*] mancus locus; censeoque immissa voce legendum, *Verginium et Musonium Rufum*, aut *Verginium et Rufum*. ecce enim de Musonio caussam statim subiecit eius pulsi; et Dio 62 27, narrata coniuratione, Ῥοῦφος μέντοι Μουσώνιος, inquit, ὁ φιλόσοφος ἐπὶ τούτοις ἐφυγαδεύθη. sed Verginius iste quis est? non enim ille, opinor, illustris, de cuius exsilio non apud Tacitum, non apud Plinium usquam lectum. et quomodo potuit? qui Germaniae et legionibus praefuit his ipsis annis? fuerit ergo eius aevi rhetor, quem Persii vetusta vita commemorat. *studuit*, inquit, *apud grammaticum Remmium Palaemonem et apud rhetorem Verginium Flaccum.* ubi tamen vetustus codex Bonaventurae Vulcanii *Flavum* habet. est ille ipse de quo Fabius 3 1 21: *scripsit de eadem materia* (rhetoricorum) *non pauca Cornificius, Celsus et Laenas, et aetatis nostrae Verginius, Plinius, Rutilius.* nominatque et alias. Lips.

8. *Caesenius*] scribendum *Caesonius*, et Martiali ab hac historia foeneranda lux. 7 43, ad Ovidium quendam: *Maximus ille tuus, Ovidi, Caesonius hic est, cuius adhuc vultum vivida cera tenet. hunc Nero damnavit, sed tu damnare Neronem ausus es, et profugi, non tua fata, sequi. aequora per Scyllae magnus comes exsulis isti, qui modo nolueras consulis ire comes. si victura meis mandantur nomina chartis, et fas est cineri me superesse meo, audiet haec praesens venturaque turba, fuisse illi te, Senecae quod fuit ille suo.* ubi discis et consulem fuisse hunc Caesonium, et inter Senecae amicos; quae caussa certe damnationis. Lips. recepit Pichena primus. Ern. *caesennius* Ma.

9. *Atilla*] BMa et ed pr *Acilia*, A *Acillia*, G a prima manu *Atinia*, secunda *Atilia*, ut habent veteres edd, Puteolanus Beroaldus etc. Ern.

10. *in supplicio*] Romana editio *sine supplicio*, probissime. Lips. sic et Ma, *sin suppl.*, unde recepit Pichena. Ern.

12. *addiditque sine pretio fr.*] Suet. Ner. 10: *constituit praetorianis cohortibus frumentum menstruum gratuitum.* Severus imperator modum frumenti etiam auxit, de quo Herodianus 3 25: καὶ τὸ σιτηρέσιον αὐτοῖς πρῶτος ηὔξησε, καὶ

que sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonae utebantur. tum, quasi gesta bello expositurus, vocat senatum, et triumphale decus Petronio Turpiliano consulari, Cocceio Nervae praetori designato, Tigellino praefecto praetorii tribuit, Tigellinum et Nervam ita extollens ut super triumphales in foro imagines apud palatium quoque effigies eorum sisteret. consularia insignia Nymphidio; de quo, quia nunc primum oblatus est, pauca repetam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. igitur matre libertina ortus, quae corpus decorum inter servos libertosque principum vulgaverat, ex Gaio Caesare se genitum ferebat, quoniam forte quadam habitu procerus et torvo vultu erat, sive Gaius Caesar, scortorum quoque cupiens, etiam matri eius illusit.

73 sed Nero vocato senatu, oratione inter patres habita, edictum apud populum et collata in libros indicia confessionesque damnatorum adiunxit. etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tanquam viros insontes ob invidiam aut metum exstinxisset. ceterum coeptam adultamque et revictam coniurationem neque tunc dubitavere quibus verum noscendi cura erat, et fatentur qui post interitum Neronis in urbem regressi sunt. at in senatu cunctis, ut cuique plurimum maeroris, in adulationem demissis, Iunium Gallionem Sene-

δακτυλίοις χρυσοῖς χρήσασθαι ἐπέτρεψε. iterumque Antoninus eius f. patrata caede Getae. idem scriptor 4 9: *προστίθησι δὲ τῷ σιτηρεσίῳ ἄλλο τοῦ τελουμένου ἥμισυ.* Lips.

3. *Turpiliano*] hoc verum. scripti et edd veteres *Turpiano*, male, ut patet e libro superiori, c. 29 et 39. mox *apud palatium quoque* GM^a et edd ante Rhenanum, qui primus *quoque* post *eorum* posuit: restituit Pichena. denique *dedit etiam* ante *consularia* abest a BGM^a et edd pr, Puteolani; unde recte deletum a Berneggero. primus dedit Beroaldus, nescio unde aut quo casu, cum alias Puteolanum sequatur. Ern. pro *praefecto* B *praefecturam praetorii.*

7. *quia*] *qua* M^a. et 8. *ipsa.*

11. *forte*] B *sorte.*

14. *vocato senatu*] haec verba mihi suspecta sunt, quia iam paucis versiculis ante senatum Nero vocasse dicitur. si de alio conventu senatus hic sermo, quod non abnuam, tamen non credibile mihi haec verba esse ab elegante scriptore. saltem addidisset *iterum* aut aliud quid. Ern.

17. *viros insontes*] $ABGM^a$ et edd veteres magno consensu *viros et insontes;* unde Freinshemio placebat *claros et insontes.* Faernus autem addit *claros;* quod probo. Ern.

20. *fatentur*] ergo, quo tempore Tacitus ista scripsit, ii adhuc vixere. quod ni sit, legendum *fatebantur;* idque mihi vero similius videtur. pro imperfecto praesens irrepsisse in Tacitum non uno loco vidimus. Ern.

22. *moeroris*] e iactura suorum scilicet. hi maxime effusi in adulationem, ne dolere viderentur. Ern.

Iunium Gallionem] quem Ne-

cae fratris morte pavidum et pro sua incolumitate supplicem increpuit Salienus Clemens, hostem et parricidam vocans, donec consensu patrum deterritus est, ne publicis malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu composita aut oblitterata mansuetudine principis novam ad saevitiam retra-
74 heret. tum dona et grates deis decernuntur, propriusque honos Soli (cui est vetus aedes apud circum, in quo facinus parabatur), qui occulta coniurationis numine retexisset; utque circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur, mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet; templum Saluti exstrueretur eo loci ex quo Scaevinus ferrum prompserat. ipse eum pugionem apud Capitolium

ro post interfecit. Dio 58 18. in Eusebio autem clarius: *Iunius Annaeus Gallio, frater Senecae, egregius declamator, propria se manu interfecit, mortem eius Nerone in suam praesentiam differente.* hoc confert illud Chronicon in annum hunc eundem quo Lucanus et Seneca occisi. mirum in Tacito nihil esse, si tamen hoc tempore ea caedes. Lips. ultima verba Eusebii male addita. v. Ryckium ad h. 1, qui Gallionem, cum Usserio et aliis, putat esse eum cuius in Actis Apostol. 18 12 mentio. Ern.

4. *compositam et obliteratam mans.*] prave scriptum, et in contumeliam Neronis. valde scilicet principem laudent, si obliteratam clementiam eius dicant, i. e. abolitam et sepultam. ne dubita scribere *composita et obliterata mansuetudine principis.* hoc volunt. ne ea quae obliterata iam essent et tantum non deleta ex animo principis, ille renovaret, et novae saevitiae materiem suggereret. Lips. *compositam aut* vel *et obliteratam mansuetudinem* scripti et editi omnes. Lipsii correctionem recepere inde a Berneggero omnes. possis etiam coniicere excidisse *re*, cum scriptum fuisset *neu composita re et obliterata, mansuetudinem — retraheret;* inde *compositam et obliteratam* facta, ut ad *mansuetudinem* referrentur. Ern.

6. *decreta dona et gr. d. decernuntur*] τὸ *decernuntur* redundat, ut opinor. Lips. dubius sum tamen utrum *decreta* an *decernuntur* aboleam: neque enim minus belle *tum dona et grates deis decernuntur.* Gron. IGronovius aliter succurrere voluit, legendum censens *tum cetera dona.* male. nam quae supra c. 71 Milicho Petronio aliis data, *dona* vocari non possunt. intelliguntur dona diis data, quae cum supplicatione (nam de ea capiendae *grates*) iunguntur et apud Liv. 36 2. *dona et grates diis* sunt, quae ibi dicuntur *supplicatio et dona ad omnia pulvinaria.* ceterum non abhorret animus, in *decreta* latere aliud verbum, quod nondum mihi succurrit. Lipsianam rationem defendere licet e 16 1, ubi temere additum *latuerint* post *occulta.* Ern.

7. *aedes apud circum*] de qua Tertull. de Spectaculis 8. Lips. post *mensis quoque A.* CR et ed pr, quod recepit Broterius. Ern.

12. *apud Capitolium sacravit*] ritu veteri et recepto. Suet. Cal. 24: *tres gladios in necem suam praeparatos Marti ultori, addito elogio, consecravit.* idem Vitellio 10: *pugionem, quo se Otho occiderat, in Agrippinensem coloniam misit Marti dedicandum.* Dio in Antonino Caracalla, 77 23: καὶ τὸ ξίφος, δι᾽ οὗ τὸν ἀδελφὸν ἀπεκτόνει, ἀναθεῖναι τῷ θεῷ ἐτόλμησεν. sed et apud Graecos Olympias *gladium,*

sacravit, inscripsitque Iovi vindici. in praesens haud animadversum; post arma Iulii Vindicis ad auspicium et praesagium futurae ultionis trahebatur. reperio in commentariis senatus Cerialem Anicium consulem designatum pro sententia dixisse ut templum divo Neroni quam maturrime publica pecunia poneretur. quod quidem ille decernebat tanquam mortale fastigium egresso et venerationem hominum merito, quorundam ad omina dolum sui exitus verteretur: nam deum honor principi non ante habetur quam agere inter homines desierit.

LIBER SEXTUS DECIMUS.

Breviarium. Falsi thesauri in Africa reperti, inque iis Neronis vanitas. qui Romae quinquennale certamen certat, prorsus histrionum in morem. Poppaea moritur, eique amplum funus ductum. CCassius et LSilanus in exsilium pelluntur; posterior denique interficitur, ac plures

quo rex (Philippus) *percussus erat, Apollini sub nomine Myrtales consecravit*, ait Iustinus 9 7. Tertullianus pulchre de Resurr. carnis: *gladius bene de bello cruentus, et melior homicida, laudem suam consecratione pensabit.* Lips.

1. *in praesens haud animadv.*] sensus: tum quidem (παρὰ χρῆμα, ut Xenophon aliique) nemo animum advertit et praesagium aliquod in ea re notavit. Acidalius addebat *quod.* Freinshemius melius *id.* sed neutrum necessarium puto. vulgatum Taciti mori aptius. Ern.

7. *venerationem*] *veneratio item* BM[a].

hominum] Muretus et Ursinus corrigebant *numinum*, IGronovius *caelitum. numinum* placebat etiam Schurzfleischio. oppositionis lex tale quid desiderat. *mortali fastigio* opponitur *veneratio numinum.* mss et edd veteres addunt *item* ante *hominum*; quod sustulit Rhenanus. Broterius e R et sensu dedit *venerationem deum*, non male. Ern. B *veneratio item hominum.*

quod ad omina olim sui exitus verteretur] liquida apertaque sententia. *olim* tantum sit significatione futuri; quod pueris non ignotum. at nostri critici ex B codice, *quod clam ad omen ac dolum*, legunt, non sine meo risu. Lips. suspicabar ex scriptura M[a] *fuerunt tamen quos id omen propinqui exitus adverteret.* tertio enim post anno periit. H. 2 70: *laetus ultro et tam propinquae sortis ignarus.* et c. 5: *exitu demum Neronis positis odiis in medium consulere.* item c. 48: *mereri se festinato exitu clementiam victoris.* Gron. scriptura M[a] est *quorundam ad omina dolum sui exitus verteretur.* sic et BG, nisi quod hic *dolo*, ed pr *solum.* lectio vulgata est a Puteolano. in *quorundam* putem latere aliud quid. nam *quod* hic durum et parum aptum. Broterius dedit *q. a. o. solum sui e. v*; quod nullo modo placet. Ern.

8. Tertullianus pulchre et apposite huic rei Apol. 34: *si non de mendacio erubescit eiusmodi adulatio, hominem deum appellando, timeat saltem de infausto. maledictum est ante apotheosin deum Caesarem nuncupare.* Lips.

alii. in Campania magna et prodigii loco tempestas. Anteius et Ostorius ad mortem aguntur, Mella, Crispinus, Petronius. Thraseas Paetus etiam accusatur, tunc lumen Romani orbis, et Bareas Soranus. damnantur, et ipsi se absolvunt.

Anni unius haec gesta, quia reliqua libri fatum invidit. Lips.

Illusit dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius et promissa Caeselli Bassi, qui origine Poenus, mente turbida, nocturnae quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit, vectusque Romam, principis aditum emercatus, expromit repertum in agro suo specum altitudine immensa, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniae, sed rudi et antiquo pondere. lateres quippe praegraves iacere, astantibus parte alia columnis; quae per tantum aevi occulta augendis praesentibus bonis. ceterum, ut coniectura demonstraret, Dido Phoenissam Tyro profugam condita Carthagine illas opes abdidisse, ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut

1. *et promissa*] ita e Ma Pichena edidit. idem (in B et) a manu prima fuit in G, estque in mss tribus apud Broterium, ed Puteolani et Rivii. at edd pr et Beroaldi *ex promisso*, quod etiam est a manu secunda in GR et editis omnibus usque ad Pichenam. lectionem Ma dubiam facit tamen IGronovius, non quo ipse aliam notarit, sed quod frater *et promisso* notavit, quod ille Tacito non indignum docet. in quo non fallitur. sed frater fortasse falsus est. argumentum e Beroaldo nihili est. falsum enim eum hos libros e Ma edidisse. ceterum si *et promisso* libri idonei certa auctoritate firmaretur, id praeferrem. Ern. *Cesellii* vulgo. mox Ma *plenus*.

2. *turbida* i. e. male sana, furiosa; pro quo verbo *turbidus* saepe apud poetas dicitur. in G margine pro varia lectione notatur *torvida*. sed est idem verbum alia et inusitatiori scriptura. [*turvida* Ma. idem mox *dubie*.] Bassum equitem Romanum vocat Suetonius Ner. 31. *retraxit* pro more istius aetatis pro simplici *traxit* dicitur, quod alias in hac forma dicitur. v. ad Suet. Aug. 77. Ern.

9. *latuerint* [post *bonis*] non est in BMa et ed pr, et bene deletum. non opinor *occulta* addidisset Tacitus, si *latuerint* dedisset; quod ceterum est in G, edd ceteris omnibus, usque ad Berneggerum. Ern.

demonstret] sic legitur hodie e coniectura Freinshemii, cum in omnibus scriptis et editis sit *demonstrat*; quod vitiosum esse dubitari non potest. sed in G syllaba ultima erasa est, et in litura scriptum *t*, fuitque, quantum oculis adsequi licuit, *demonstrarit* vel *demonstraret*. hoc verum puto. syllabam illam imperfecti saepe in mss Taciti excidisse saepe monuimus. secutus nos est Broterius. Ern.

10. *Fenissam*] haec scriptura est BMa, quae et in edd Lipsii Freinshemii Gronoviorum reperitur, et a IGronovio defenditur. AG *Phoenissam*, et edd veteres omnes. ex eodem Ma IGronovius dare voluit *Dido*, quae forma est apud Virgil. Aen. 4 383. sed operae non paruerunt. Ern.

reges Numidarum, et alias infensi, cupidine auri ad bellum
2 accenderentur. igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii
fide satis spectata, nec missis per quos nosceret an vera afferrentur, auget ultro rumorem, mittitque qui velut paratam

3. *missis visoribus*] ita *invisores* Apuleius dixit, etsi alio quodam sensu, 1 Florido: *si quis forte in hoc pulcherrimo coetu ex illis invisoribus meis malignus sedet.* mirum, ni Sallustio quoque haec vox restituenda apud Fabium 9 3: *unde usque eo processum est, ut non poeniturum pro non acturo poenitentiam, et visuros ad videndum missos idem auctor* (Sallustius) *dixerit.* puto *visores;* et hinc sumsisse nostrum. Lips. haec coniectura Lipsii fugit novissimos Quintiliani editores. est autem vana. nam de verbis sermo est, non substantivis. et participium ibi esse debere docet praecedens alterum insolens *poeniturum.* miror non potius coniecisse legendum hic ex illo loco *visuris. visoribus* omnes libri. ut supra *visere* pro inspicere, ita h. l. *visor.* sed ego plane pro insititio habeo. nam et supervacuum est, et longe elegantius *missis qui noscerent.* cum nemo alius scriptor bonus hoc verbo usus sit, credo in margine scriptum fuisse et hinc in textum venisse. nam qui veteres codices tractarunt, non ignorant saepe in margine verba scripta esse a possessoribus codicum, quibus indicaretur de quo in textu ageretur. talium magna copia in G diversa manu scriptorum. sic et in ed pr post c. 17, ante verba *adsimulatis Lucani literis*, legitur *finguntur literae;* quod clarum est in margine scriptum migrasse in textum. adde in primis exemplum luculentum ex ed pr ad H. 1 89. et *flabra Aquilonis* H. 2 98, *vineae* 3 20, ut alia taceam. et similia in aliis libris veteribus scriptis et editis reperi. *visores* barbara aetate dicti, qui ad rem inspiciendam mitterentur, de qua lis, quaestio esset; ipsam inspectionem dixere *visum*, *visionem;* etiam testes qui rei gestae interfuissent, *visores* appellati, ut Cangius docet in lexico. delevit et Broterius. Ern.

adferrentur] sic edd Puteolani, Beroaldi, Alciati, Gronoviorum, Ryckii. at mss, edd pr, Rhenani usque ad IFGronovium *assererentur.* M[a] lectionem dubiam facit, quod ibi est *adferre* et deinde initio sequentis versiculi *rentur*, in eoque ms cum vox dividitur, ultima syllaba fere repetitur ab initio alterius versus; unde colligunt scribam *adferrentur* dare voluisse. [id exhibet Furia.] ego *assererentur* verum esse non credo. sed propter consensum librorum suspicor [cum Mureto] fuisse *asseverarentur*, ut supra pro *asseveravit* vidimus *asseruit* 2 83. et mox c. 3 de eadem re eodemque homine *dum hunc vel illum locum promissi specus adseverat.* adsentitur Broterius. Ern.

4. *partam*] legit *paratam* Acidalius. idque mihi, cum primum hunc locum legi, in mentem venit, adeoque necessarium visum est ut *partam* pro mendo typographico haberem: quod secus esse deinde ex aliis libris didici. itaque non dubitavi etiam contra libros recipere, aequis, ut spero, intelligentibus omnibus. primum *praeda parta* per latinitatem aliter dici non potest, nisi de praeda ea quae labore constet aut opera qualicunque tua, ut *pax parta*, *divitiae partae* et alia similia. at *praeda parata* est, quae sine sudore et sanguine venit, estque solenne talis praedae epitheton, ut apud Ovid. Her. 8 82; pro qua et *oblatam* dixit Met. 3 246. noster in seqq *obvias opes* et a diis delatas vocat; item c. 3 *oblatas.* similiter *victoria parata* apud Petronium c. 15; ubi recte Burmannus Livio 5 6 in simili loco *paratam victoriam* pro *parta* reddi vult, quod recipiendum et sine libris, in mss inventum deinde recepit Drakenborchius; qui plura ibi conges-

praedam aveherent. dantur triremes et delectum remigium iuvandae festinationi. nec aliud per illos dies populus credulitate, prudentes diversa fama tulere. ac forte quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur; [anaratoribus] oratoribusque praecipua materia in laudem principis assumpta est.

sit, pluribus locis sic correctum recte ostendit, saepissimeque in uno Livio ea verba commutata. Ern. *partem praedam veherent* B.

1. *aveherent*] sic edidi pro *adveherent*, quod est in libris quos vidi omnibus, recepitque etiam Broterius. nam etsi hoc quoque sensum habet, intellectu *Romam*, tamen illud est legitimum verbum et ordinarium in hac re; et saepe ei illud substitutum est in mss. quippe etiam *avehere aliquid domum* dicitur, non *advehere*, ut imperiti librarii subinde dedere, ap. Liv. 9 4, 45 33; et *Carthaginem avehere* 38 42, ubi itidem prope omnes libri *advehere*. ut adeo non dubitandum quin hic quoque *adveherent* verum sit. v. Drak. ad Liv. 9 4. aliter est infra c. 14, ubi *missae liburnicae*, *advehiturque Sosianus*. nam ille arcessendus, adducendus erat, ut ederet indicium. Ern.

navigium] valde placet Boxhornii coniectura *remigium*. v. quae notamus ad Liv. 26 51. Gron. rectissime. IGronovius quidem defendit vulgatum, intelligitque naves oneri advehendo delectas: sed non attendit satis verba *iuvandae festinationi*, quae sine *remigium* intelligi non possunt. *remigium* est multitudo remigum. Ern.

2. *populus plus*] fefellerat me optimus Pichena, opinatus in M^a^ esse *populus plus;* unde tentabam quod dictum est [*populus*, *plebs credulitate*, *prud.*]: nam *populum* et *plebem* saepe distingui ex Livio Plinioque notavimus ad Senecam de ira 3 18. sed ipso libro Florentiae inspecto inveni nil aliud quam *popls*, quod est *populus*, non *populus plus*; statimque emendavi coniecturam meam [Obs. 1 14] aliquot annis antequam suam Marcus [Boxhornius] proderet, cui tamen laudem suam non invidemus. Gron. Pichena *populus plus* non e M^a^ sed ed Veneta laudat. Boxhornius verum vidit. *plus* abest et a BG, ed pr, Rhenani, sqq. habent Puteolanus Beroaldus Alciatus. tum iidem omnes *prodentis*, quod cum nil aliud esset quam *prudentes* (ut supra *torvida* pro *turbida* et sexcenta alia) cepere librarii pro genitivo participii a *prodere*, et ei rei numerum verbi accommodavere, dederuntque *tulerat* pro *tulerunt*, aut ut e M^a^ editur *tulere*. *prudentes tulere* primus edidit Gronovius, quod verum est. miror Ryckium recipere dubitasse. terminatio *at* videtur nata ex *ac*, quod non est in BG. Ern.

4. *celebratur* M^a^.

oratoribusque] V *abaratoribus oratoribusque*. legerim *ac rhetoribus oratoribusque*, vel *ac vatibus oratoribusque*. certe et vates et oratores musico illo agone certasse scimus. Lips. etiam M^a^ *anaratoribus oratoribusque*. [tacet Furia, tanquam non invenerit illud *anaratoribus*.] at BG, ed pr aliaeque veteres ut V. in A libro *ab auctoribus*, quod placet Ryckio, qui de poetis accipit, quos tamen *auctores* ita simpliciter et nulla ante carminis mentione facta dici non docet, nec doceri potest: de historicis dicitur. IGronovius pro certo venditat inque textum recipit *ab actoribus;* quod imitari non audeo. nam de poetis hic sermonem esse clarum est. ii *actores* non dicuntur. mihi Lipsianum *ac vatibus* magis placet, sive potius, ut minus a vestigiis corruptae scripturae recedatur, *ab cantoribus*. nam musicum certamen fuit, et carmina canebantur ab auctoribus. Nero ipse sua carmina, certe quae sua putari volebat, cecinit; et c. 4 iunguntur *victoria cantus* et *facundiae corona*, et c. 21 Thrasea canit in ludis Patavinis tragico habitu, haud dubie

non enim solitas tantum fruges nec confusum metallis aurum gigni, sed nova ubertate provenire terram et obvias opes deferre deos; quaeque alia summa facundia nec minore adula-
3 tione servilia fingebant, securi de facilitate credentis. gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes quasi oblatis quas multos per annos prodigeret. quin et inde iam largiebatur; et divitiarum exspectatio inter causas paupertatis publicae erat. nam Bassus, effosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specus asseverat, sequunturque non modo milites sed populus agrestium efficiendo operi assumptus, tandem posita vecordia, non falsa ante somnia sua seque tunc primum elusum admirans, pudorem et metum morte voluntaria effugit. quidam vinctum ac mox dimissum tradidere, ademptis bonis in locum regiae gazae.

4 Interea senatus, propinquo iam lustrali certamine, ut

suum carmen. spero non improbaturos viros doctos hanc correctionem. *a vatibus* recepit Broterius. Ern.

1. vulgo *tantum solitas fruges nec metallis confusum.*

2. *nova ubertate provenire terras* est novo genere foetus esse foecundas et fertiles. sic Plautus in Trucul. 2 4 33: *cumque bene provenisti salva, gaudeo.* et eadem fabula 2 6 35: *cum tu recte provenisti, cumque es aucta liberis, gratulor.* Gron. *terram* BGM[a] et alii. ed pr, quod recepi. edd ceterae ante Rhenanum *terrae:* locus ipse verbi indicat id verum non esse. Rhenanus dedit *terra* cum seqq. at a Lipsio inde editum *terras.* post *servilia* vereor ne *ingenia* exciderit. nam *servilia* intelligi possunt in *adulatione*, nec iis aptum verbum *fingebant.* Ern.

8. *effosso agro*] simillima stultitia Pompeii exercitum incidit, cum is in eadem Africa contra Domitium et Iarbam militaret. nam cum quidam thesauros aliquos casu repperissent, fuere qui dicerent persuaderentque totum eum locum auri plenum, a cladibus Poenorum ibi repositi. atque ita miles avidus ad fodiendum se dedit per plures dies, Pompeio ridente simul et indignante tantam illam multitudinem stulta avaritia et labore fatigari, donec tandem fessi et inriti clamarent, *duceret iam quo vellet: satis se poenarum stultitiae suae dedisse.* Plutarchus Pomp. 11. Lips. Ern.

9. *dum hunc vel illum locum*] ita BM[a] et edd inde a Puteolano omnes, nisi quod hic (cum B) habet *promi*, vitio, ut opinor, operarum, sequente, ut solet, Rivio; quod Beroaldus correxit *promissi.* ed pr et A non habent *promissi specus.* at GO *dum hoc vel illo loco promi specus.* mox *antea* e M[a] recepit Pichena cum seqq. ego *ante* servavi, quod omnes alii libri habent, ut multitudo ὁμοιοτελεύτων vitaretur. Ern.

12. *tunc* sane referri potest ad tempus quo somnium habuit: sed melius puto *nunc.* bene opponuntur *antea* et *nunc*, non *antea* et *tunc.* pro *primum* Broterius malit *primo* e R et ed pr. sed id sensus non patitur. Ern.

16. *lustrali*] sive quinquennali. quod hic quidem anno sexto celebrari miratur vir doctissimus, et erroris, cui latebra non sit, paene

dedecus averteret, offert imperatori victoriam cantus, adicitque facundiae coronam, qua ludicra deformitas velaretur. sed Nero nihil ambitu nec potestate senatus opus esse dictitans, se aequum adversus aemulos, et religione iudicum meritam laudem assecuturum, primo carmen in scena recitat; mox flagitante vulgo ut omnia studia sua publicaret (haec enim verba dixere), ingreditur theatrum, cunctis citharae legibus obtemperans, ne fessus resideret, ne sudorem nisi ea quam indutui gerebat veste detergeret, ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. postremo flexus genu, et

Tacitum accusat. nam debebat quinto celebrari, inquit, quattuor dumtaxat annis interiectis. an distulisse Neronem aliquis dixerit? ille vero antevenire solet cupidine certaminum, et ante praestitutam diem revocare, quod Suetonius Ner. 21 scripsit. haec vir ille magnus. ego autem si quid video aut firmiter numero, abnuo Tacitum ultra quintum annum produxisse. ecce institutum est Nerone IV Cornelio Cosso consulibus, a. u. 813. nunc secundo editur Silio et Attico consulibus, a. 818. certe ab illo ad istum ipsi anni quattuor intersunt, et quinto nunc anno editur; aut omnes calculi me fallunt. LIPS. vir magnus est Scaliger Em. temp. p. 469 et 470. Petavius (Doctr. Temp. l. 11. c. 15.) defendit Tacitum ex eo quod iste agon quinquennalis fuerit, i. e. quinque solidis annis vertentibus instauratus, ad modum lustri Romani, non Olympiadis. victoriam Neronis alteram, ab Eusebio notatam, non fuisse secundi agonis Neronei, de quo Tacitus. sane Tacitus ipse *secundum lustrum* vocat. de annis quinque solidis id in hoc agone accipiendum esse, constare hodie ait Pagius Crit. Bar. ad a. C. 60. cum eum agona *ad modum Graecorum certaminum* institutum saepe idem dicit, id de ritu et genere ludorum potius quam tempore accipiendum. neque tamen commode Eusebius de alius certaminis corona accipitur, quod quale fuerit et qua de caussa institutum, non dixerit utique Petavius. quid? quod etiam sic anni non conveniunt. nam primum agona recte dicit ab Eusebio conferri in annum periodi Iulianae 4772, secundum a Tacito conferri in annum 4778. atqui Suetonius etiam ante legitimum tempus revocatum dicit. quod nonnisi de secundo accipi potest, partim propter modum loquendi quo Suetonius utitur, partim quia bis tantum illum agona celebravit Nero. sed haec aliis diligentius excutienda relinquimus. mox *adiicitque*, quod e M[a] edidit Pichena, etiam in G et ed pr. de *ambitu* dictum ad I 15. ERN.

4. *se aequum*] quasi diceret se aequalem et parem in hoc certamine. sed non displicet, quod olim conieci, *seque unum*. LIPS. prius melius. *seque* coniiciebat Acidalius. ERN.

10. *viserentur*] BGM[a] et ed pr *viserent*, subaudi *spectatores*. Puteolanus ex eo fecit *viserentur*; quod omnes secuti sunt. ERN.

flexus genu] imo et sollennia histrionum verba haec pronuncians, *κύριοί μου, εὐμενῶς μου ἀκούσατε.* ex quo intellegis quid *principium* apud Suetonium sit Ner. 21: *utque constitit peracto principio, Nioben se cantaturum per Cluvium Rufum pronunciavit.* anteloquium scilicet illud citharoedicum, emerendi favoris; uti et principia quaedam, legitimo carmine, olim oratorum. de adoratione manu dico ad II. 1. LIPS.

coetum illum manu veneratus, sententias iudicum opperiebatur ficto pavore. et plebs quidem urbis, histrionum quoque gestus iuvare solita, personabat certis modis plausuque composito. crederes laetari; ac fortasse laetabantur per incuriam publici flagitii. sed qui remotis e municipiis severamque adhuc et antiqui moris retinentes Italiam, quique per longas provincias lasciviae inexperti officio legationum aut privata utilitate advenerant, neque aspectum illum tolerare neque labori inhonesto sufficere, cum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros, ac saepe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum impari clamore aut silentio segni praeteriret. constitit plerosque equitum, dum per angustias aditus et ingruentem

1. *coetum illum manu veneratus*] in culpa ponit Tacitus. tamen imperatoribus postea id servatum, ut solenni ritu populum adorarent in circo. Claudianus pulchre De VI cons. Honorii 611: *o quantum populo secreti numinis addit imperii praesens species, quantamque rependit maiestas alterna vicem, cum regia circi connexum gradibus veneratur purpura vulgus, consensuque cavae sublatus in aethera vallis plebis adoratae reboat fragor.* Lips. mox *plebs urbis* mss, ed pr, Rhenani etc. at Puteolanus Rivius Beroaldus Alciatus *verbis*, male. *iuvare gestus* est favore, plausu incitare studium histrionis. Liv. 1 25: *tum clamore Romani adiuvant militem suum.* quod idem c. 12 vocat *favore addere animum.* Ern.

3. *certis modis*] ars enim, si dis placet, utriusque rei, acclamandi et plaudendi. itaque addit *cum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros.* in edicto Theoderici regis ad populum Rom. ep. 1 31 Var. Cassiodori: *soletis aëra ipsum mellifluis implere clamoribus, et uno sono dicere, quod ipsas quoque belluas delectet audire. profertis voces organo dulciores; et ita sub quadam harmonia citharae concavum theatrum per vos resonat, ut tonos possit quilibet credere quam clamores.* modulatum hunc clamorem concentum appellat Plinius Paneg. 2: *et populus quidem Romanus dilectum principum servat, quantoque paullo ante concentu formosum alium, hunc fortissimum personat.* Dio 73 2 εὐρύθμως ἐκβοᾶν, in Pertinace: ὅσα τε εἰώθασιν ἐν τοῖς θεάτροις ἐπὶ τῇ τοῦ Κομμόδου θεραπείᾳ εὐρύθμως πως ἐκβοᾶν, ταῦτα τότε μετασχηματίζοντες ἐς τὸ γελοιότατον ἐξῇδον. vide quaedam huius rei ad H. 1. Lips.

5. *iniuriam*] hoc nullum sensum habet. *incuriam* correxere Acidalius et Boxhornius, idque cuivis in mentem veniat; quod est evidentiae signum. unde recipere non dubitavi. Ern.

Rodolphus Agricola legebat *severaque* et *retinente Italia.* Lips. recepit Freinshemius cum seqq. Ryckius autem ex ipso A dedit *et adhuc antiqui.* nihil refert. scripti et edd veteres omnes *severamque a. e. a. m. retinentes Italiam*, quod restituit Broterius. sane ob unum item librum non mutanda erat lectio, quae tamen explicari potest. mox *longinquas* edidit Pichena velut e M[a] pro *longas.* sed in codice illo est *lonquas*, quod nihil aliud est quam *longas.* sic illam scripturam in ms Livii capit Drak. ad 4 18. enimvero omnes alii libri habent *longas*; et *longus* pro *longinquus* dici, hodie notissimum est. v. Drak. l. c. et ad Sil. 6 628. itaque *lon-*

multitudinem enituntur, obtritos, et alios, dum diem noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili correptos. quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam et pluribus occultis, ut nomina ac voltus, alacritatem tristitiamque coeuntium scrutarentur. unde tenuioribus statim irrogata supplicia, adversum illustres dissimulatum ad praesens et mox redditum odium. ferebantque Vespasianum, tanquam somno conniveret, a Phoebo liberto increpitum, aegreque meliorum precibus obtectum, mox imminentem perniciem maiore fato effugisse.

6 Post finem ludicri Poppaea mortem obiit, fortuita mariti iracundia, a quo gravida ictu calcis afflicta est. neque enim venenum crediderim, quamvis quidam scriptores tradant, odio magis quam ex fide: quippe liberorum cupiens et amori uxoris obnoxius erat. corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed regum externorum consuetudine differtum

gas restitui. Ern. mox *lasciviam experti* BM[a].

2. *quippe gravior inerat metus*] o Indos, o ineptias, sed cruentas et tristes! nam mors comes aut exsilium, si quis segniter audivisset scilicet hunc Phoebum. Philostratus scite narrat 4 39. *Apollonium venisse Romam et in hospitium quoddam per haec tempora divertisse. ibi autem hominem quendam scenico habitu, citharam tenentem et pulsantem, cantantem etiam, sed rudi et absona voce, supervenisse, qui solitus esset urbem ita perambulare et Neronis carmina cantillare. quae si quis aut negligentius audisset aut mercedem condignam non dedisset, ab eo tamquam impietatis reus conviciis petebatur et in carcerem ducebatur. chordam praeterea usu detritam et fractam, quae in ipsa Neroniana cithara fuisset, ut ceimelium aliquod in arcula ferebat; atque eam emptam sibi duabus minis ferebat, nec cuiquam porro venditurum, nisi qui praestantissimus in ea arte esset et aliquando Pythiis vicisset.* atque addit Apollonium ipsum et comites eius, cum adfici non viderentur, accusatos ab eo ut *divinae vocis contemptores*, sed mercedula tamen data hominem placasse. Lips. mox pro *redditum* Groslotius (in Syll. Burm. t. 1 p. 353) malebat *editum*. id firmari posset e 4 35. sed ibi vide. Ern. B *editum*.

6. vulgo *adversus*.

7. *Vespasianum*] hoc igitur periculum Romae adiit, ut hic Tacitus: sed simile in Achaia, de quo Suetonius Vesp. 4: *peregrinatione Achaica inter comites Neronis, cum cantante eo aut discederet aut praesens obdormisceret, gravissimam contraxit offensam, prohibitusque non contubernio modo sed etiam publica salutatione.* itaque saepius in ista re subrusticus et vere Sabinus vir peccavit. quod porro ad Phoebum, is libertus admissionum fuit, ex Suet. Vesp. 14. de eo lapis, *Ti. Claudio Aug. l. Phoebo Claudia panatychis.* Lips.

10. *maiore fato*] videtur respexisse ad poetis iactata *fata magna, maiora;* de quibus copiose Bentleius ad Horat. Ep. 2 1 6. sensus: quia maioribus rebus destinatus erat, nec posset adeo a Nerone perimi. Ern.

16. *differtum odoribus*] Plinius de Arabia 12 18 (41): *periti rerum*

odoribus conditur, tumuloque Iuliorum infertur. ductae tamen publicae exsequiae, laudavitque ipse apud rostra formam eius, et quod divinae infantis parens fuisset, aliaque fortunae munera pro virtutibus.

7 Mortem Poppaeae ut palam tristem, ita recordantibus laetam ob impudicitiam eius saevitiamque, nova insuper invidia Nero complevit prohibendo Gaium Cassium officio exsequiarum; quod primum indicium mali. neque in longum dilatum est, sed Silanus additur, nullo crimine, nisi quod Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine generis et modesta iuventa praecellebant. igitur missa ad senatum oratione removendos a re publica utrosque disseruit; obiectavitque Cassio quod inter imagines maiorum etiam Gai Cassii effigiem coluisset, ita inscriptam "dux partium": quippe semina belli civilis et defectionem a domo Caesarum quaesitam. ac ne memoria tantum infensi nominis

adfirmant non ferre tantum annuo foetu, quantum Nero princeps novissimo Poppaeae suae die concremaverit. Lips. si non combusta Poppaea in rogo, quomodo *concrematum* tantum aromatis? nam ante dixerat Plinius aromata adhiberi *urendis defunctis.* Plinius videtur audisse absumtum tantum in funere Poppaeae, et retulisse hic e more solito ad combustionem. Tacitus audiendus. Ern.

5. *recordantibus*] Muretus *recondentibus;* quod illi *palam* opponitur. Acidalius probat. certe vulgatum vitiosum est. forte fuit *ita laetam, recordantibus impud.* mox eleganter Acidalius *neque in longum dilatus est,* sed non necessario. intellige *malum.* Ern.

9. *Silanus*] suspicor eumpse esse cui postea statua in foro posita, curante Capitone. qua de re Plinii epistola tota I 17 ad Cornelium Titianum. corrupte hoc nomen scriptum in commentatore Iuvenalis, ad illud Sat. I 33, *magni delator amici. Heliodorum dicit Stoicum philosophum, qui Licinium Silanum condiscipulum suum testimonio oppressit.* lege *L. Iunium.* Lips. post *obiectatumque* AC, non male. Ern.

14. *duci*] B codex *dux,* non male. haec autem historia est, quam eleganter Ambrosius I Offic. tangit. *si tyranni aliquis habeat imaginem, nonne obnoxius est damnationi? memini legisse me quosdam capitali supplicio damnatos, quia Bruti et Cassii interfectorum Caesaris imagines asservarent.* de titulis autem imaginum scripsi in Electis I 29. Lips. forte *ita* vitiosum est. ita mollior dativus. nam non potuit esse in imagine scriptum *duci partium,* quasi ea imago ipsi consecrata esset et honori eius posita, quia fuit inter ceteras gentis imagines; sed in titulis nomini subiectis fuit etiam dux partium Pompeianarum. miror hoc Broterium non assecutum esse. Ern. paulo ante B non habet *etiam.*

16. *ac ut*] lego *ac ne.* Lips. frustra interpretantur quod vitiosum est. recte Lipsius et Faernus *ac ne.* hoc enim significat: et quasi non sufficeret infamis ac damnati hominis memoriam renovasse palamque coluisse, quod quid aliud quam parricidium eius probare et ad simile scelus praesentes vocare? adiunxisse partibus etc. vel etiam: et ne ad rebellionem stimulandam

ad discordias uteretur, assumpsisse Lucium Silanum, iuve-
nem genere nobilem, animo praeruptum, quem novis rebus
8 ostentaret. ipsum dehinc Silanum increpuit isdem quibus
patruum eius Torquatum, tanquam disponeret iam imperii cu-
ras, praeficeretque rationibus et libellis et epistulis libertos,
inania simul et falsa: nam Silanus intentior metu et exitio
patrui ad praecavendum exterritus erat. inducit posthac vo-
cabulo indicum, qui in Lepidam Cassii uxorem, Silani ami-
tam, incestum cum fratris filio et diros sacrorum ritus con-
fingerent. trahebantur ut conscii Volcatius Tullinus ac Mar-
cellus Cornelius senatores et Calpurnius Fabatus eques Ro-
manus; qui appellato principe instantem damnationem frustrati,
mox Neronem circa summa scelera distentum quasi minores
9 evasere. tunc consulto senatu Cassio et Silano exsilia decer-
nuntur: de Lepida Caesar statueret. deportatusque in insu-
lam Sardiniam Cassius, et senectus eius exspectabatur. Si-

una hostis Caesarum imagine nitetur, in qua praeter nomen nihil est additamenti, assumpsisse Silanum, etc. Gron. res ita evidens est ut *ne* recipere non dubitarim, praesertim cum *ut* ne sit quidem in ABMR. Ern.

2. *praeruptum*] non *promptum*, ex V. praeruptus, uti praefractus, de iis qui rigida effraenique audacia sunt. ita Ciceroni (pro Roscio Amer. 24) *prorupta audacia* dicta. Lips. *praeruptum* BM[a] et a prima manu G. at secunda mutavit in *promtum*; quod est etiam in A et edd pr ceterisque usque ad Lipsium. *praerupta dominatio* est 5 3. Ern.

6. *exitio*] *etio* M[a].

7. *ad praecavendum exterritus*] frustra in hac forma loquendi haerent Ursinus et Gruterus et Heinsius, qua aliquoties usus est ante Tacitus. v. ad 2 62. Ern.

10. *Tullinus*] credo *Tertullinus*; supervixitque ad principatum Vespasiani. H. 4 9: *Vulcatius Tertullinus tribunus plebei intercessit.* Lips.

Marcellus Cornelius] quem Galba deinde interfecit. H. 1 37: *quam gloriam ad principatum attulit nisi occisi Obultronii Sabini et Cornelii Marcelli in Hispania?* noto eo, quia Tacitus ipse admonet evasisse eos hoc discrimen et Neroni superfuisse. Lips.

11. *Calpurnius Fabatus*] ille prosocer Plinii Secundi. Lips. ad quem pertinet inscriptio apud Gruter. p. 382, quam ad h. l. protulere Alciatus et Ryckius. Ern.

14. *consulto senatus*] sic ABGM[a] et ed pr, quod recepit Ryckius. ceterae edd *senatus consulto.* Ern.

16. *senatus ius exspectabatur*] vulnus cui non medeor. Palmerius legit (ita ab Hieronymo Berchemio accepi, veteri meo amico) *senatus iussus spectabatur.* Franciscus Medices *et senectus eius exspectabatur.* at de exsilio Cassii convenienter cum Tacito Pomponius De orig. iuris: *CCassius Longinus plurimum in civitate auctoritatis habuit, donec eum Caesar* (Nero, non Claudius, uti censent) *pelleret*; *expulsusque ab eo in Sardiniam, revocatus a Vespasiano.* de eximia eius scientia noster 12 12: *ea tempestate Cassius ceteros praeeminebat peritia legum.* Plinius ep. 7 24: *laetor quod domus CCassii, huius qui Cassianae scholae princeps*

lanus, tanquam Naxum deveheretur, Ostiam amotus; post municipio Apuliae, cui nomen Barium est, clauditur. illic indignissimum casum sapienter tolerans, a centurione ad caedem misso corripitur; suadentique venas abrumpere, animum quidem morti destinatum ait, sed non permittere percussori gloriam ministerii. at centurio, quamvis inermem, praevalidum tamen et irae quam timori propiorem cernens premi a militibus iubet. nec omisit Silanus obniti et intendere ictus, quantum manibus nudis valebat, donec a centurione volneribus adversis tanquam in pugna caderet.

10 Haud minus prompte Lucius Vetus socrusque eius Sextia et Pollutia filia necem subiere, invisi principi tanquam vivendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum generum Lucii Veteris. sed initium detegendae saevitiae praebuit interversis patroni rebus ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem ob flagitia vinctum a Vetere Asiae proconsule exsolvit Nero in praemium accusationis. quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros degreditur. illic eum milites occulta custodia circumdant. aderat filia, super ingruens periculum longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat; cruentamque cervicem eius amplexa servabat sanguinem et vestes respersas, vidua [implexa] luctu continuo, nec ullis alimentis nisi quae mortem

et parens fuit, serviet domino non minori. Lips. acu rem tetigit Medices. sic 13 33: *PCelerem, quia absolvere nequibat Caesar, traxit, senecta donec mortem obiret.* Gron. recepi *senectus eius:* est enim evidens ita legendum esse. certe *eius* habent libri boni, ABGMR et ed pr. id igitur repudiari non debet. itaque si maxime Tacitus non scripsit *senectus eius*, sed aliud quid, tamen tolerabilius est *senatus* mutari in *senectus* quam *eius* in *ius*, unde nulla sententia commoda fit, cum illud clarum et Tacito dignum sit. quo magis veniam facti me consecuturum spero. Heinsius insuper malebat *respectabatur* i. e. considerabatur: existimabant, cum senex esset, etiam sponte mox moriturum. Ern.

2. *est Barium* vulgo.

12. *Polutia* M[a]. qui mox *invisit principi tamquam vincendo.*

13. *interfectum esse*] ferendum utcunque. sed mihi probabile, veram scripturam fuisse *interfectum a se.* dicitur quidem *exprobrare* etiam cum infinitivo, sed tamen plerumque, praesertim apud nostrum, cum accusativo; estque sic haud paullo elegantius. mox *ad accusandum* ABGM[a] et ed pr, Puteolanus, Beroaldus, Alciatus, Rhenanus. recentiores vulgo *accusationem.* Ern.

23. *implexa* natum ex superioris lineae iterata voce *amplexa* Acidalius putat. habet aliquam speciem;

arcerent. tum hortante patre Neapolim pergit. et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, audiret insontem neve consulatus sui quondam collegam dederet liberto, modo muliebri eiulatu, aliquando sexum egressa voce infensa clamitabat, donec princeps immobilem se precibus et invidiae

11 iuxta ostendit. ergo nuntiat patri abicere spem et uti necessitate. simul affertur parari cognitionem senatus et trucem sententiam. nec defuere qui monerent magna ex parte heredem Caesarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere. quod aspernatus, ne vitam proxime libertatem actam novissimo servitio foedaret, largitur in servos quantum aderat pecuniae; et si qua asportari possent, sibi quemque deducere, tris modo lectulos ad suprema retineri iubet. tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique et singulis vestibus ad verecundiam velati balineis inferuntur, pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes labenti animae celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros. servavitque ordinem fortuna; ac seniores prius, tum cui prima aetas, exstinguuntur. accusati post sepulturam, decretumque ut more maiorum punirentur. et Nero intercessit, mortem sine

et ita mollius adderetur *nec ullis alimentis*, ubi male Ryckius ex A addidit *usa*. sed ego nil muto. Cic. Tusc. 5 1: *angoribus et molestiis implicati animi*. sequentes ablativi absolute capiendi. hac varietate saepe Tacitus utitur, v. c. 1 et 15 initio. Ern.

1. *Neapolin* vulgo.

3. *quondam*] primo imperii eius anno. Lips. *liberto dederet* Ciceronianum est, h. e. in liberti gratiam condemnaret insontem. Rosc. Amer. 3 et alibi. noster iterum c. 20. Ern. mox M[a] *mulieri heiulatu*.

5. fortassis *invidia*: nec precibus nec reverentia famae aut maligni rumoris metu moveri. Gron.

18. *relinquerent*] sic omnes scripti et editi praeter BMa, qui habent *relinqueret*; quod recepit IGronovius; referens ad animam labentem. mox pro *prima* Acidalius malebat *proxima*, quod non displicet, quia praecessit *prius*. post *extinguitur* ABG et ed pr. vulgatum melius, quia exquisitius. Ern. B *seniorem*. Ma *seniore*. Acidalius volebat *seniores*.

21. *mortem sine arbitrio*] Faber bis huncce locum attigit (Sem. 1 4, 2 7). *mortem libero arbitrio*; post maluit *suo arbitrio*. quod postremum magni vatis effatum iure placet: magis tamen meum, *mortem sine arbitro*. et adseverem eam Cornelii scripturam esse, a Ma etiam codice, ut postea comperi, approbatam. *mors sine arbitro*, libera, sine domino, sine iudice. simile 1 26: *an praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse?* Lips. scribendum esse *mortem sine arbitrio remittens*, docuimus Obs. 4 2. Gron. *sine arbitrio* plerique libri scripti et edd veteres. Pichena Ryckius Freinshemius recepere *sine arbitro*; quod sane melius. quia

arbitro permittens. ea caedibus peractis ludibria adiciebantur. 12 Publius Gallus eques Romanus, quod Fenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. liberto et accusatori praemium operae locus in theatro inter viatores tribunicios datur. et mensis qui Aprilem eundemque Neroneum sequebatur, Maius Claudii, Iunius Germanici vocabulis mutantur, testificante Cornelio Orfito, qui id censuerat, ideo Iunium mensem transmissum, quia duo iam Torquati ob scelera interfecti infaustum nomen Iunium fecissent.

13 Tot facinoribus foedum annum etiam di tempestatibus et morbis insignivere. vastata Campania turbine ventorum, qui villas arbusta fruges passim disiecit, pertulitque violentiam ad vicina urbi; in qua omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nulla caeli intemperie, quae occurreret oculis. sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur. non sexus, non aetas periculo vacua. servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter

Broterius in mss tribus reperit, recepi et ipse. Ern.

5. *viatores tribunicios*] qui spectasse videntur non abiuncto a tribunis loco, uti ad obsequia apparere possent. hoc autem inter praemia, quia tribunos honestissimo loco spectasse vel hinc colligas, quod Caesari Iulio inter honores decretum *ut semper sella curuli sederet, excepto per ludos. tum enim sessio ei in tribunicio subsellio, inter eos qui quoque anno tribuni essent, concedebatur.* Dio 44 4. itemque postea Augusto *ut in subselliis tribunorum plebis sederet.* Dio 49 15. Lips. de viatoribus multa Marcellus Donatus ad h. l. Ern.

6. *Iunius Germanici*] obhaereo. series quidem mensium ita postulat: sed si *Iunius* in hoc numero, quomodo additur *Iunium transmissum*, quia infaustus esset? itaque olim reponebam *Iulius Germanici.* sed libri mihi opponuntur, itemque ratio, quod facta iniuria DIulio videtur, si illi mensis suus ademptus. quid dicam? verba tamen sequentia de Iunio abnuunt, etsi alii conantur pro *transmissum* rescribere *transnominatum.* Lips. si *transmissum* cum Freinshemio explices omissum e Fastis, obliteratum ei mensis nomen in dedecus familiae Iuniae, nihil restet difficultatis; idque placet Ryckio. sed vereor ut *transmittere mensem Iunium* hoc significet. nam *transmittere aliquid* est tacere, silere, non ei nomen adimere. Broterius *mensem* deleri vult, nescio quo. Ern.

10. *Iunium*] emendavit sic Lipsius, et firmant BMa, qui habent *iunctum.* at ed pr et ceteri libri *Iunii tum,* male. forte fuit *Iuniorum.* Ern.

11. *facdum in annum* Ma.

14. *vicina urbi*] sic AR et ed pr. at sequentes *moenia urbis*, ut GMa [quorum Ma *menia urbi.*] in BO *moenia vicina urbi.* IGronovius probat *moenia urbis*, et intelligit aedes urbis. ceterum patet falsum esse, quod ille ait, *vicina urbi* esse a Rhenano, qui in ed prima et secunda habet *moenia urbis*, ut Aldus, Gryphius. revocavit Lipsius. Ern.

18. dedi *et* ex ed pr pro vulgato

coniugum et liberorum lamenta, qui dum assident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. equitum senatorumque interitus, quamvis promiscui, minus flebiles erant, tanquam communi mortalitate saevitiam principis praevenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt supplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valitudine fessi sacramento solvebantur. cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent; quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant turbidis casibus.

14 Gaio Suetonio Lucio Telesino consulibus Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis exsilio, ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus tamque promptum ad caedes principem accepit, inquies animo et occasionum haud segnis Pammenem eiusdem loci exsulem et Chaldaeorum arte famosum, eoque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunae sibi conciliat. ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus, simul annuam

ac, quod non solet ante vocalem dici, et in nostro quoque supra aliquoties e libris emendatum. BG plane carent copula. sed facilius *et* hic excidebat quam *ac*. H. 4 43: *perinde dives et eloquentia clarus*. ERN.

8. *cladem* ex incendio conceptam, quod denarrat et deplorat Seneca epistola tota 92. accidit centesimo anno a colonia deducta, eodem Seneca observante; ut solatium hoc tarde adhibitum a Nerone sit, septimo post incendium anno. nam deducta Lugdunum a Munatio Planco a. u. 711. LIPS. huius cladis vestigia et nunc apparere Lugduni docemur ab auctore Antiquitatum Lugdunensium p. 248; qui tamen de summa pecuniae a Nerone datae non recte sentit. ERN.

10. *turbidis*] *turbis* M^a. unde Furia *urbis*.

11. *LTelesino*] nomen ei LPontius Telesinus ex Velleio. laudat ut philosophum et insignem virum plus uno loco Philostratus 4 40, 7 11, 8 12. eumdemque exsulasse ea re sub Nerone scribit. LIPS. immo *CLuccius* vel *Lucius Telesinus*, ut ex inscriptione (ap. Grut. p. 1102) demonstratum Ruperto ep. 48 p. 447. adde Ryckium ad h. l. et Pagium Crit. Bar. ad h. a. unde putem fuisse in Tacito *Lucio Telesino*, et librarios, qui praenomen esse putarent, hinc dedisse *LTelesino*. praenomen ei *C*, unde Ryckius putat Tacitum scripsisse *Caiis Suetonio* et *Lucio* vel *Luccio Teles.* ut 14 1 volebat. ERN.

16. *innixum*] rectius *innexum* Lipsius et Freinshemius putant. bene. ERN. *annixum* B.

18. *consolationes*] omnino lego *consultationes*; et iam notavit Pichena sic in M^a esse. verbum eius artis. Iuvenalis 6 574: *quae nullum consulit, et iam consulitur.* noster c. 30: *quae caritate erga parentem non tamen aliud consultaverat quam de incolumitate domus.* paullo ante scribo *multorum amicitiis innexum*, non *innixum*. LIPS. *consultationes* habet et ed pr. itaque non solo M^a nititur. nec comparem huic *consultatores* Ryckii ex A. recte recepit Pichena. *simul* etiam G et

pecuniam a Publio Anteio ministrari cognoscit. neque nescium habebat Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni, opesque eius praecipuas ad eliciendam cupidinem, eamque caussam multis exitio esse. igitur interceptis Anteii litteris, furatus etiam libellos quibus dies genitalis eius et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis quae de ortu vitaque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad principem magna se et quae incolumitati eius conducerent adlaturum, si brevem exsilii veniam impetravisset: quippe Anteium et Ostorium imminere rebus, et sua Caesarisque fata scrutari. exin missae liburnicae, advehiturque propere Sosianus. ac vulgato eius indicio inter damnatos magis quam inter reos Anteius Ostoriusque habebantur, adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. monitus prius Anteius ne supremas tabulas moraretur. atque ille hausto veneno, tarditatem eius perosus intercisis venis mortem approperavit.

15 Ostorius longinquis in agris apud finem Ligurum id temporis erat. eo missus centurio, qui caedem eius maturaret. causa festinandi ex eo oriebatur quod Ostorius multa militari fama, et civicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis

ed pr. ceterae ante Rhenanum *simulque*. Ern. B *simul nimiam*.

15. *monitus prius Anteius*] Acidalius et Freinshemius malebant ablativos. sed libri constanter vulgatum servant, idque satis commodum est. nam quod M^a *monitus prius Anteio*, error librarii est. Tigellinus negabat periculum signatoribus fore, sed Anteium bene facturum, si nihil cunctaretur, sed ocius testamentum scriptum morte ratum faceret. testamentum morantur qui non moriuntur, ut id cognosci et ad effectum venire non possit. Ern. ablativos habet A. B ubivis *Panteium* nominat.

18. *apud finem Ligurum*] non aspernabilis forte coniectura nostra *apud Fanum Ligurum*. is locus templum alio nomine dictus. in vita Agricolae c. 7: *classis Othoniana licenter vaga dum in Templo (Liguriae pars est) hostiliter populatur*. Livius tamen 33 37 *finem Ligurum* etiam appellat: *redeuntes inde Ligurum extremo fine agmen Romanum incidunt*; sed alio, nisi fallor, et communi magis sensu. Lips. aliud exemplum e Livio attulit Rhenanus. omnino saepe is *finem* in singulari hoc sensu dixit. v. Gronov. ad 38 15, item Drakenborchium ibidem aliisque locis. itaque nihil hic mutandum. Ern.

20. *ex eo oriebatur*] Gruterus has voces abundare nec ab auctore manasse putat. prius verum; et sufficiebat *caussa festinandi*, vel *caussa fest. ex eo*. sed non propterea haec non a Tacito, qui innumerabilibus locis brevitatis legem migravit, ut iam aliquoties monuimus. si velimus severi esse, totum illud *caussa — oriebatur* abesse potest. sed contra libros in talibus nil tentandum. ed pr habet illa quidem *exoriebatur*: sed hic *eo* absorptum esse facile patet. adde ad 2 47. Ern.

21. *civicam coronam*] filii ergo

robore armorumque scientia metum Neroni fecerat ne invaderet pavidum semper et reperta nuper coniuratione magis exterritum. igitur centurio, ubi effugia villae clausit, iussa imperatoris Ostorio aperit. is fortitudinem saepe adversum hostes spectatam in se vertit. et quia venae quanquam interruptae parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus ut immotum pugionem extolleret, appressit dextram eius iuguloque occurrit.

16 Etiam si bella externa et obitas pro re publica mortes tanta casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset, aliorumque taedium exspectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos aspernantium. at nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et maestitia restringunt. neque aliam defensionem ab iis quibus ista noscentur exegerim quam ne oderim tam segniter pereuntes. ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel editam transire licet. detur hoc illustrium virorum posteritati, ut quomodo exsequiis a promiscua sepultura separantur, ita in traditione supremorum
17 accipiant habeantque propriam memoriam. paucos quippe

MOstorii ista mors. nam de eo 12 31 scriptum: *qua pugna filius legati MOstorius servati civis decus meruit.* pater sane in ipsa Britannia obiit. Lips.

1. *robore*] *corporis* iterum M^a.

intellige, post *invaderet*, *se*. in reliquis brevitate usus Tacitus in ratione timoris reddenda. nihil hic tentandum. Ern.

4. *imperatoris*] ita primus dedit Beroaldus, nescio unde. nam in ed Puteolani est *inde*. M^a *in p̄*, GO *inde post*, B *inpost*, unde Rhenanus coniicit *mox* vel *post*. ed pr *iussa in. POstorio*, quod e M^a ductum videatur. huic Ostorio praenomen *M* fuisse e 12 31 patet, non *P*. Ern.

vulgo *adversum hostes saepe*.

15. *his* M^a.

ne oderim tam segniter pereuntes] caussam reddit cur non oderit, hoc est non omiserit eorum mentionem. id enim *odisse* vocat. non aliter me defendam quam ut rogem, concedant mihi non odisse et punire silentio ignaviam sic, instar pecorum, caedi se praebentium; vel, cum viri fortes forent, quorum mortis contemptus usui magno esse potuisset, ita mortem perdentes. Nestor apud Ovidium Met. 12 575: *nec tamen ulterius quam fortia facta silendo, ulciscar fratres.* Gron. verissime. Rhenanus, Lipsius, Grotius malebant *oderint*. at ista non foret defensio et excusatio Taciti, quae hic desideratur. *oderim* libri omnes praeter A, qui habet *oderint*. *defensio* pro excusatione dicta. nullo alio nomine me ab iis excusatum haberi velim defendique hoc institutum meum. sequens sententia est a Cicerone, qui bellum civile ita excusat. mox M^a et ed pr *edito*, B *edicto*: et edd ante Rhenanum omnes *ac sepultura*, male. Ern. *a proxima sepultura* B.

intra dies, eodem agmine, Annaeus Mela, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus ac Gaius Petronius cecidere, Mela et Crispinus equites Romani, dignitate senatoria. nam hic quondam praefectus praetorii et consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine coniurationis in Sardiniam exactus, accepto iussae mortis nuntio semet interfecit. Mela, quibus Gallio et Seneca, parentibus natus petitione honorum abstinuerat per ambitionem praeposteram, ut eques Romanus consularibus potentia aequaretur; simul acquirendae pecuniae brevius iter credebat, per procurationes administrandis principis negotiis. idem Annaeum Lucanum genuerat, grande adiumentum claritudinis. quo interfecto dum rem familiarem eius acriter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. mixta inter patrem filiumque coniurationis scientia fingitur, assimulatis Lucani litteris. quas inspectas Nero ferri ad eum iussit, opibus eius inhians. at Mela, quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas, scriptis codicillis quibus grandem pecuniam in Tigellinum generumque eius Cossutianum Capitonem erogabat, quo cetera manerent. additur codicillis, tanquam de iniquitate exitii querens, ita scripsisse, se quidem mori nullis supplicii

1. *Anneus* M^a^. *Mela* BM^a^: vulgo *Mella.*

2. *ac Petronius*] sic GM^a^ et edd ante Rhenanum omnes, qui primus praenomen *C.* addidit. si e ms, id natum ex ultima *τῆς ac.* Broterius putat esse TPetronium, de quo Plin. 37 2 (2), et auctorem libri cuius pars extat. Ern.

3. *dignitate senatoria*] non enim revera senatores, sed opibus ac splendore cuivis senatorum pares, equites illustres. Lips.

quondam] sub Claudio 11 1. Lips. B *nuperrime.*

10. *procurationes*] ad quas soli equites aut liberti admissi. Lips.

12. *dum rem fam.*] de Annaeo Mella sermo est, qui pater Lucani. atqui de illo Eusebianum Chronicon *LAnnaeus Mella, Senecae frater et Gallionis, bona Lucani filii sui a Nerone promeretur.* quae si vera lectio, opinandum a fisco aut fiscalibus quaedam abrepta et retenta. sed ego ambigo, neque censeo publicata bona, quia sua manu cecidit et damnationem praevenit. quod si est, bene in Eusebio corrigas, et ad haec Taciti, *ob bona Lucani filii sui a Nerone perimitur.* Lips. nempe Fabius ille videtur debuisse Lucano certis nominibus; quae dum nimis diligenter exigit, eius odium commovit. debebat ille Mella in animo habere illud Verris ap. Cic. Verr. 4 48, in re adventitia et hereditaria non oportere nimis diligentem et attentum esse. Ern.

15. *finguntur* M^a^.

21. *querens ita scripsisset*] Tacitum reliquisse censeo: *querentem, scripsisse.* Gron. placet. mss et editi in vulgatum consentiunt, nisi quod inter *scripsisse* et *scripsisset* fluctuant. ed pr, Rhenanus, seqq hoc habent, Puleolanus Beroaldus illud, itemque G. mox *tamen* est e M^a^. ceteri scripti et editi

causis, Rufium autem Crispinum et Anicium Cerialem vita frui infensos principi. quae composita credebantur de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur. neque enim multo post vim sibi attulit, minore quam ceteri miseratione, quia proditam Gaio Caesari coniurationem ab
18 eo meminerant. de Gaio Petronio pauca supra repetenda sunt. nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitae transigebatur; utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat, habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. ac dicta factaque eius quanto solutiora et quandam sui neglegentiam praeferentia, tanto gratius in speciem simplicitatis accipiebantur. proconsul tamen Bithyniae, et mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit. dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Ne-

autem. Ern. ambiguus M^a, utram habeat particulam.

5. *coniurationem* Aemilii Lepidi, de qua Suetonius Cal. 24 et Dio 59 22. Lips.

6. *de CPetronio*] quem viri docti eum censent cuius fragmenta hodie purissimae impuritatis. de quo etiam delibero; sicut et de praenomine, quod apud Plinium 37 2 (7) Titus est; itemque Plutarchum in libello πῶς ἄν τις διακρίνοι τὸν κόλακα τοῦ φίλου c. 35 p. 60. loqui eos de hoc eodem, res indicio est. Plinii verba: *Titus Petronius consularis moriturus, invidia Neronis principis, ut mensam eius exheredaret, trullam murrhinam* CCC HS *emptam fregit.* Plutarchi ἢ τοὺς ἀσώτους καὶ πολυτελεῖς εἰς μικρολογίαν καὶ ῥυπαρίαν ὀνειδίζωσιν, ὥσπερ Νέρωνα Τῖτος Πετρώνιος. reperio et *Publium Petronium*, nisi fallor, hunc eumdem. de quo ita Scholiastes vetus Iuvenalis, in illud 6 638 *sed clamat Pontia feci. Pontia*, inquit, *Publii Petronii filia, quam Nero convictam* (lego *quem Nero convictum*) *in crimine coniurationis damnavit.* nam Pontia quidem ob aliud scelus veneno extincta est, ut addit. Lips. *supra repetenda* phrasis Sallustii, pro qua alii *altius repet.* v. Cort. ad Cat.

5. tum *pauca supra* GM^a et ed pr aliaeque veteres, quod temere inversum est inde a Rhenano; qui (e B) dedit *de CPetronio supra. pauca r. s.* male. nihil de eo supra. Ern.

7. *illi dies per somnum*] vide verum hunc adversipedem, ut Latini appellant. dies noster illi nox erat, et nox pro die. pulchre omnino istos homines vere perversos Seneca describit et culpat ep. 123 (122). *lucet? somni tempus. quies est?* (pro nocte quietem dixit; atque ita locum interpretor ac distinguo) *nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. iam lux propius accedit? tempus est coenae.* ac plura ibi de lucifugis illis vide. adde et haec Lampridii in Heliog. 28: *traiecit et dierum actus noctibus et nocturnos diebus, aestimans hoc inter instrumenta luxuriae, ita ut sero de somno surgeret et salutari inciperet, mane autem dormire inceptaret.* Lips. *somnium* M^a.

10. *ac* deest B.

13. *proconsul*] sic omnes scripti et editi. vide ad 2 52. mox *vigentem* BG, Rhenanus, seqq. at ceterae veteres *ingentem*. Ern.

15. *imitationem*] sic G et edd veteres omnes. BM^a et Rhenanus *imitatione*; quod unice probat IGro-

roni assumptus est, elegantiae arbiter, dum nihil amoenum
et molle affluentia putat, nisi quod ei Petronius approbavis-
set. unde invidia Tigellini quasi adversus aemulum et scien-
tia voluptatum potiorem. ergo crudelitatem principis, cui
ceterae libidines cedebant, adgreditur, amicitiam Scaevini
Petronio obiectans, corrupto ad indicium servo ademptaque
19 defensione, et maiore parte familiae in vincla rapta. forte
illis diebus Campaniam petiverat Caesar, et Cumas usque
progressus Petronius illic attinebatur. nec tulit ultra timoris
aut spei moras. neque tamen praeceps vitam expulit, sed
incisas venas, ut libitum, obligatas aperire rursum, et alloqui
amicos, non per seria aut quibus gloriam constantiae peteret.
audiebatque referentes, nihil de immortalitate animae et sapi-
entium placitis, sed levia carmina et faciles versus. servo-
rum alios largitione, quosdam verberibus affecit. iniit epu-
las, somno indulsit, ut quanquam coacta mors fortuitae simi-
lis esset. ne codicillis quidem, quod plerique pereuntium,
Neronem aut Tigellinum aut quem alium potentium adulatus
est: sed flagitia principis sub nominibus exoletorum femina-
rumque et novitate cuiusque stupri perscripsit, atque obsi-
gnata misit Neroni. fregitque anulum, ne mox usui esset
20 ad facienda pericula. ambigenti Neroni quonam modo no-
ctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio
senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem ascita,
ac Petronio perquam familiaris. agitur in exsilium, tanquam
non siluisset quae viderat pertuleratque, proprio odio. at

novius. ita sensus est, seu quia ad vitia revolutus est, seu quia imitabatur; et ablativus ille absolutus cum participio coniunctus, quo nil frequentius Tacito. v. supra ad c. 10. sed hic mihi tamen accusativus melior. dubitat Tacitus utrum vitia an imitationem vitiorum, dicere debeat. Ern. B *Neronis.*

10. *praeceps*] elegans est Acidalii coniectura *per praeceps.* mox G a manu secunda *ad libitum*, item ed pr. Ern.

12. *constantiae gloriam* vulgo.

14. *faciles versus*] sunt ludicri, iocosi, de rebus amatoriis et similibus. mox *quamquam* ed pr, Rhenani, sqq. ceterae veteres *quasi.* at G *que* Ern. *quam* BMa.

15. *et vias*] Marklandus (ep. crit. ad Harium p. 89) eleganter corrigit *epulas.* *vias inire* non convenit ingenio Petronii et huic tempori. Ern.

21. *annulum* vulgo.

26. veram puto Freinshemii correctionem: *pertuleratque. proprio odio hanc: Numicium Th.* mox Ma et ed pr *Municium*, unde Ryckius faciebat *Minucium*, recte: nam eius gentis cognomen *Thermi.* *dedidit* porro G, edd Puteolani et seqq omnes. at ABMa et ed pr *deditum.* etiam in G manus secunda addidit

Minucium Thermum praetura functum Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quaedam de Tigellino criminose detulerat, quae cruciatibus tormentorum ipse, patronus eius nece immerita lueret.

21 Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupivit interfecto Thrasea Paeto et Barea Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus causis in Thraseam, quod senatu egressus est cum de Agrippina referretur, ut memoravi, quodque iuvenalium ludicro parum expetibilem operam praebuerat; eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis cetastis a Troiano Antenore institutis habitu tragico ceci-

um in fine. illud verum est. Ern. B *Tigillinum* habet.

6. *Thrasea Paeto*] cuius gentile nomen adhuc quaero. nam Dio 61 15 PThraseam Paetum saltem appellat. marmor vetus suadet Valerium fuisse: *C. Domitio Dextro* II. *L. Valerio Messalla Thrasia Prisco coss.* quod etsi de alio, ex cognomine tamen suspicemur de gente. Thraseas hic admirator unicus Catonis, de cuius vita librum scripsit indicante Plutarcho. laudes eius sparsae in Tacito, Arriano, Dione: sed aute alia egregium elogium de illo ipsius Neronis in Plutarchi libello *Πολιτικῶν παραγγελμάτων*, 33 p. 810. ait, *Νέρων ὀλίγον ἔμπροσθεν ἢ κτεῖναι, τὸν Θρασέαν μάλιστα μισῶν καὶ φοβούμενος, ὅμως ἐγκαλοῦντός τινος ὡς κακῶς κεκριμένου καὶ ἀδίκως, ἐβουλόμην ἄν, ἔφη, Θρασέαν οὕτως ἐμὲ φιλεῖν ὡς δικαστὴς ἄριστός ἐστιν.* salve, o salve, vir magne et inter Romanos sapientes sanctum mihi nomen. tu magnum decus Gallicae gentis; tu ornamentum Romanae curiae; tu aureum sidus tenebrosi illius aevi. tua inter homines, non hominis vita: nova probitas, constantia, gravitas; et vitae mortisque aequabilis tenor. Lips.

7. *Barea Sorano*] qui ille est nominatus Boethio de Consolat. I. prosa 3. Lips. hic ordo nominum est e M^a^ a Pichena receptus, quem et habet B et ed pr. ceteri Baream Soranum primo loco ponunt. Ern.

8. *est*] Muretus et Acidalius malebant *esset*, probatque Pichena. immo *erat* (nam mox *praebuerat*), si quid mutandum. malim certe *est* quam *esset*, cum et indicativus sequatur, et paullo post iterum hoc tempore usus est, *censuit obtinuitque.* omnino Tacitus hoc loco non est satis constans in temporibus. Ern. *ferretur* M^a^.

10. *parum exspectabilem* i. e. exspectationi non respondentem. et sic GM^a^ et edd veteres ante Rhenanum, nisi quod M^a^ inserit *et.* ed pr *et inexspectabilem.* *expetibilis* est a Rhenano, incertum an e ms. et cum hoc verbum non magis apud alios reperiatur quam illud, veterem potius et a mss firmatam lectionem sequendam putavi. Ern. *expetibilem* B.

11. *ludis caesticis*] quid caestibus cum cantu? cecinisse enim hic dicitur Thraseas, non pugnasse; et a Dione 62 26: *τραγῳδίαν ὑποκρινάμενος ἐν Παταουίῳ τῇ πατρίδι.* ita enim scribendum, Patavinus quia Thraseas, non *ποταμίᾳ.* sed crederem, ut fit, tempore auctiores ornatioresque eos ludos factos, et ad caestus scenica etiam certamina adiecta. turbat nos tamen et moratur V, qui *cetastis* refert. scriptura de qua nihil hiscam. apud Livium 10 2 navale certamen annuum est Patavii: sed nihil ad

nerat. die quoque quo praetor Antistius ob probra in Neronem composita ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque; et cum deum honores Poppaeae decernerentur, sponte absens, funeri non interfuerat. quae oblitterari non sinebat Capito Cossutianus, praeter animum ad flagitia praecipitem inimicus Thraseae, quod auctoritate eius concidisset, iuvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum in-
22 terrogant. quin et illa obiectabat, principio anni vitare Thraseam sollenne ius iurandum; nuncupationibus votorum non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio praeditum; nunquam pro salute principis aut caelesti voce immolavisse; as-

istud. agon item Drepanitanus apud Sidonium in Abitaco suo ep. 2 2, ad exemplar Troianae superstitionis, pariter nihil istuc. Dio hoc tantum monet, fuisse ἑορτὴν τριακονταετηρίδα, tricennale spectaculum. Lips. *cetastis* etiam M^a et ed pr. neque abludunt BG, in quibus *cestatis* pro *cetastis* scriptum. sed ex hac scriptura *cestatis* forte Puteolanum puto effinxisse *cesticis*, a *cestu*, quia tale certamen apud Virgilium 5 69 et 420 in Sicilia praesente Aenea celebratum, ut Troianus iste ludus fuisse videatur. sane etiam Romae in antiquissimis ludis, qui Romani deinde dicti, apud Liv. 1 35, *pugiles* commemorantur. pro eo Grotio placebat *xysticis;* in quibus et ipsis pugiles certant, ut patet inter alia ex inscriptione ap. Reines. cl. 5. n. 44. sed Pignorius (in Origg. Patav.) mavult *Iselasticis*, quod verbum fere corruptum est a librariis Latinis, ut apud Suetonium Cal. 20. si legamus potius *Selasticis*, ut in inscriptionibus fere est, sane conveniet valde codicum scripturae. dubitatio est duplex, primo an credibile selastica ab Troiano instituta, deinde unde cantus tragici in selasticis. huic facile occurram ex eo quod etiam in Graecia in istis ludis paullatim omnis generis certamina oratorum poetarum etc. instituta, cum in illo tanto conventu quisque artem suam ostentando inclarescere cuperet. ex altera me nondum expedio. Ern. *Patavi* M^a, et *traiano*.

tragico] B addit *ornatus*.

3. *deum* e B edidit Rhenanus. ante erat *Divini*, quod et G habet. A et ed pr *deinde*. de divinis honoribus Poppaeae decretis nihil noster: at Dio, cuius locum ex Valesii Exc. 63 (26) adtulit Ryckius. recepi deinde *decernerentur*, ut latinitas desiderat et viris doctis dudum placuit, quod id clare est in G. sed idem iam ex A receperat Ryckius. [BM^a *decernuntur.*] mox BGM^a *interfuerit;* unde coniicio fuisse *interfuerat*, ut supra plusquamperfectum post perfectum. nam *interfuerit* alienum est. et sic reperit Broterius. in M^a et R et ed pr post *iniquus* pro *inimicus*. Ern.

9. *solenne iusiurandum*] cuius multa memoria in Tacito aliisque. ideo ordine rem exposui in excursu *A*. Lips.

nuncupationibus votorum] de quibus 4 17: *pontifices eorumque exemplo ceteri sacerdotes cum pro incolumitate principis vota susciperent.* Sueton. Ner. 46: *votorum nuncupatione, magna iam ordinum frequentia, vix repertae Capitolii claves.* plura huic rei et opportuna in excursu *B*. Lips.

11. *aut caelesti voce immolavisse*] indignor, cum lego, immo non indignor, ut nunc aetas mea est et peritia ludibriorum in re humana. en summates illi viri, genere, dignitate, sapientia, titulum criminis accipiunt quem pudeat memorasse. sed eadem Philostratus 5 7: *accusationes quot et quantas e theatris*

siduum olim et indefessum, qui vulgaribus quoque patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostenderet, triennio non introisse curiam; nuperrimeque, cum ad coercendos Silanum et Veterem certatim concurreretur, privatis potius clientium negotiis vacavisse. secessionem iam id et partes et, si idem multi audeant, bellum esse. "ut quondam Gaium Caesarem" inquit "et Marcum Catonem, ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. et habet sectatores vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum sed habitum voltumque eius sectantur, rigidi et tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. huic uni incolumitas tua, tuae artes sine honore. prosperas principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus non satiatur? eiusdem animi est Poppaeam divam non credere, cuius in acta divi Augusti et divi Iulii non iurare. spernit religiones, abrogat leges. diurna populi Romani per provincias, per exercitus curatius leguntur, ut noscatur quid Thrasea non fecerit. aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut nova cupienti-

oriri censes, cum delatores ita redarguunt? non venisti auditum Neronem. aut venisti quidem, sed neglegenter et non attente audisti. risisti plane, non plausisti; nec pro ipsius voce sacrificasti, ut clarior liquidiorque esset. Lips. paullo post R *ostentaret* pro *ostenderet*, non male. mox *si idem multi* GM^a, ed pr, Puteolani, Beroaldi. in Rhenani ed casu transpositum *si multi idem*, unde finxit in ceteras. Ern. non casu, sed ex B.

3. *que* deest B, *et* 8. M^a.

11. *quo tibi*] sic e M^a edidit Pichena, in quo erat *quod ibi*, sicut in ed pr reperi, in B Rhenanus, qui iam coniecit *quo tibi* legendum esse. ceteri scripti et editi *qui tibi*; in quo puto esse *qui* pro *quo*, ut alibi. Ern. B *quod tibi*.

incolumitas tua sine arte] sentio abesse vocem, quam volenti Cornelio reddo: *incolumitas tua sine cura, artes sine honore.* prius membrum ad nuncupationem omissam votorum spectat, quae pro incolumitate principis; alterum ad id quod numquam immŏlarit pro caelesti voce. Lips. videtur M^a significare *huic uni incolumitas tua, tuae artes, sine honore.* Gron. nam is liber habet *artes;* ceteri vulgatum. Lipsiana ratio mihi magis placet. Ern.

12. *prosperas res spernit*] haec ut per concessionem dicta accipi debent; et forte scripsit Tacitus *spernat.* id non intelligens Ryckius praeferebat mox codicis sui scripturam *etiamnum*, sine interrogatione. male. vulgatum verum et elegans est. Ern.

15. *religiones*] recte sic. at ABM^a et ed pr *legiones*, vitiose. Ern.

16. *curatius*] ita restitui, confusione librorum motus, qui ad vocem ignobiliorem adhaeserant. itaque *curiatium* aut *curantium* fere legas. at ita ante Tacitum Sallustius Iug. 16 (19): *curatissime accepit.* et Ammianus: *domicilia cuncta curatius ritu Romano instructa.* noster 14 21: *ludos curatius editos.* Lips. bene Lipsius. G plane *accuratius*, quod etiam ex aliis notat Broterius. ed pr *curatium.* Ern.

bus auferatur dux et auctor. ista secta Tuberones et Favonios, veteri quoque rei publicae ingrata nomina, genuit. ut imperium evertant, libertatem praeferunt: si perverterint, libertatem ipsam aggredientur. frustra Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum aemulos passurus es. denique nihil ipse de Thrasea scripseris; disceptatorem senatum nobis relinque." extollit ira promptum Cossutiani animum

23 Nero, adicitque Marcellum Eprium, acri eloquentia. at Baream Soranum iam sibi Ostorius Sabinus eques Romanus poposcerat reum ex proconsulatu Asiae, in qua offensiones principis auxit iustitia atque industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat, vimque civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum Caesaris libertum statuas et picturas avehere, inultam omiserat. sed crimini dabatur amicitia Plauti et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas. tempus damnationi delectum quo Tiridates accipiendo Armeniae regno adventabat, ut ad externa rumoribus intestinum

1. *ista secta*] Stoicorum sectam vitium hoc hominis culpat, et qui eam secuti. Tuberonem intellegit Q Aelium, qui in epulo publico haedinis pellibus stravit lectos Punicanos et vasa Samia exposuit. Cicero in Bruto 31, Valerius 7 5 1, aliique. Agellius 1 22: *Tubero iuris civilis antistes et Stoicae doctrinae sectator.* idem ille est qui Lucullum Xerxem togatum appellitabat, Plutarcho memorante in Luc. 39. Favonius est Catonis ille simia, de quo Suetonius Aug. 13, Valerius Max. 2 10 8, Plutarchus in Bruto 34. vidi tamen qui *Fannios* hic reponeret, imperite. Lips. *Fabonios* Ma.

3. *libertatem praeferunt* i. e. ostentant, eius studium iactant: sive, si mavis, imperio meliorem dicunt. mox *libertatem* ante *ipsam* e Ma bene inseruit Pichena; fuitque et in libro unde ed pr ducta est. nam in ea est *libertatem ipsam aggredientur.* sed exciderunt verba *libertatem praeferunt: si perverterint.* caussa in promtu est. Ern. B *egredientur.*

4. *admovisti* Ma.

9. *Ostorius*] mutant libri. alii *sibi Torius*, V *Subitorius.* flexit me, ut *Ostorius* scriberem, locus infra, de hoc ipso: *Ostorio duodecies et quaestoria insignia tribuuntur.* Lips. sed et ibi BMa *Torius;* G et ed pr h. l. *subitorius*, altero loco *Torius;* tertio *Ostrio* ille, haec *Ostorio.* ut in ed pr, sic in ceteris. Ern. Ma *torius savinus*, tam h. l. quam c. 30. B deest *Sabinus.*

14. *avehere*] *se vehere* Ma.

inultam V. male vulgo *invitam.* Lips. *inultam* etiam BG, ed pr, Rhenani. ceterae ante Rhenanum *multam* solenni aberratione. post Rhenanum irrepsit in Gryphianam, opinor, *invitam*, operarum vitio. Ern.

16. *damnationis* B. mox Ma *accipiendae.*

17. *ad externa*] sic omnes libri. sensus est: dum rumores et sermones hominum occuparentur externis. sed modus loquendi est durior. Acidalius addi volebat *versis:* Grutero placebat *ad externa rumorum.* Ern.

scelus obscuraretur, an ut magnitudinem imperatoriam caede
24 insignium virorum quasi regio facinore ostentaret. igitur omni civitate ad excipiendum principem spectandumque regem effusa, Thrasea occursu prohibitus non demisit animum, sed codicillos ad Neronem composuit, requirens obiecta et expurgaturum asseverans, si notitiam criminum et copiam diluendi habuisset. eos codicillos Nero properanter accepit, spe exterritum Thraseam scripsisse per quae claritudinem principis extolleret suamque famam dehonestaret. quod ubi non evenit, voltumque et spiritus et libertatem insontis ultro ex-
25 timuit, vocari patres iubet. tum Thrasea inter proximos consultavit, tentaretne defensionem an sperneret. diversa consilia afferebantur. quibus intrari curiam placebat, securos esse de constantia eius dixerunt; nihil dicturum nisi quo gloriam augeret. segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare. aspiceret populus virum morti obvium; audiret senatus voces quasi ex aliquo numine, supra humanas: posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri. sin crudelitati insisteret, distingui certe apud posteros memoriam honesti exi-
26 tus ab ignavia per silentium pereuntium. contra, qui opperiendum domui censebant, de ipso Thrasea eadem, sed ludibria et contumelias imminere: subtraheret aures conviciis

4. *occursu prohibitus*] quod signum scilicet principis indignantis et a se atque aspectu suo spernentis. tale Vespasiano factum ab eodem Nerone, apud Suetonium in Vesp. 4: *prohibitus non contubernio modo sed etiam publica salutatione*. atque ut ibi ille salutatione prohibitus, sic iste occursu. Lips.

8. *sensisse*] sententia mecum malit *scripsisse*; et quod praevidi, firmat Ma nunc codex. Lips. *scripsisse* etiam A et ed pr. sed iidem libri, BG, edd Puteolani Beroaldi etiam *saepe*. Rhenanus edidit *spe*. *sensisse* defendit IFGronovius (ep. ad. Salmas. a. 1638 scripta, in Burm. Coll. t. 2 p 573, itemque Obs. 2 4 p. 239), ut *sen-*

9. *quo dubie non venit* Ma.

11. *iubet*] sic ABGMa et ed pr. ceterae *iussit*. illud verius. mox *esse se* volebat Groslotius. Ern.

15. *secretum circumdare*] bene mei libri, prae quod vulgo *otium dare*. Lips. sic et GMa et ed pr. Ern. B *secretum otium circumdare*.

17. *humanas*] sic omnes praeter Ma et ed pr, ubi *humanos* i. e. homines; quod illustrat post alios Ryckius, probatque cum IGronovio. ante pro *ex aliquo*, quod edidit Rhenanus e B estque et in Ma et ed pr, alii habent *ex quodam*, ut G, Puteolanus Beroaldus; eodem redit. Ern.

18. *sin crudelitati insisteret*] sic G et edd veteres. Rhenanus edidit

et probris. non solum Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos: superesse qui forsitan manus ictusque per immanitatem augusti; etiam bonos metu sequi. detraheret potius senatui, quem perornavisset, infamiam tanti flagitii; et relinqueret incertum quid viso Thrasea reo decreturi patres fuerint. ut Neronem flagitiorum pudor caperet, irrita spe agitari; multoque magis timendum ne in coniugem, in familiam, in cetera pignora eius saeviret. proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloria peteret finem. aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans iuvenis, et cupidine laudis offerebat se intercessurum senatus consulto: nam plebi tribunus erat. cohibuit spiritus eius Thrasea, ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa inciperet. sibi actam aetatem, et tot per annos continuum vitae ordinem non deserendum: illi initium magistratuum et integra quae supersint. multum ante secum expenderet quod tali in tempore capessendae rei publicae iter ingrederetur. ceterum ipse, an venire in senatum deceret,
27 meditationi suae reliquit. at postera luce duae praetoriae cohortes armatae templum Genetricis Veneris insedere. aditum senatus globus togatorum obsederat non occultis gladiis; dispersique per fora ac basilicas cunei militares. inter quo-

2. *ictusque* * *per inmanitatem Augusti*] animam agenti loco aquam sic affuderim: *ictusque parent. immanitatem Augusti etiam bonos metu sequi.* Lips. melius Acidalius *ictusque p. i. ausuri sint* vel *ausint*, et Grotius *auderent.* ἀποσιώπησιν malunt Salinerius et Ryckius; quam ego hic non concoquo. domi enim cur non proloquerentur quae sentirent? Broterius coniicit *intentarent*, deleto *Augusti.* quod longius a libris recedit. an scripsit Tacitus *qui forsitan ad manus ictusque*, ut referatur ad *promtos?* nec *Augusti* nomen satis defenditur a Ryckio e Suet. Ner. 46, etsi IGronovio placebat defensio. nam ibi senatores alloquuntur Neronem; in quo genere sane usitatum nomen nemo ambigit. in narrationibus aut talibus sermonibus, etiam ubi vituperarentur, Augustos vocari solitos imperatores, id quidem doceri debebat. tum *per immanitatem* e consuetudine latine loquendi haud dubie referendum ad agentem. sed sine libris melioribus vix aliquid extricari potest. Ern.

4. *perornavisset*] puto legendum *semper ornavisset.* Lips. *perornavisset* est semper et ad hunc usque diem, ad finem usque, ut bene monet Freinshemius. sic *pervigucre* 4 34, et similia. BMa et ed pr *infamia.* atque etiam in G signum literae *m* erasum est. Ern.

12. *plebis*] Ma *plebi*, quod recepit IGronovius. post *tali in tempore*, quod e Ma edidit Pichena, etiam ed pr. ab aliis *in* abest. Ern.

spiritus] B *spem.*

20. *genitricis*] Ma *genetricis*, quae scriptura et in numis inscriptionibusque occurrit, et in aliis mss libris. v. Oudend. ad Suet. Caes. 61. Ern. *insidere* Ma.

rum aspectus et minas ingressi curiam senatores. et oratio principis per quaestorem eius audita est. nemine nominatim compellato patres arguebat quod publica munia desererent, eorumque exemplo equites Romani ad segnitiam verterentur. etenim quid mirum e longinquis provinciis haud veniri, cum plerique adepti consulatum et sacerdotia hortorum potius amoenitati inservirent. quod velut telum arripuere accusato-
28 res. et initium faciente Cossutiano, maiore vi Marcellus summam rem publicam agi clamitabat; contumacia inferiorum lenitatem imperitantis deminui. nimium mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum eius Helvidium Priscum in isdem furoribus, simul Paconium Agrip-

2. *quaestorem eius*] non enim cuilibet e quaestorum collegio id munus, sed candidatis principis (l. 1. de offic. quaestoris). ideo Tacitus expressim *quaestorem eius*. et in lapidibus aliquoties *quaestor Aug.* reliqua ad hunc ritum trita. Lips. mox Ma *uterentur* pro *verterentur*, quod in ceteris omnibus. hoc melius. Ern.

4. *eorumque*] B *eodemque*.

5. *adveniri*] divinabam *haud veniri.* nec tamen sententiae plene consultum. melius sic: *quid mirum nec longinquis provinciis subvenire*, vel *provinciis adverti*. Lips. recepit *haud veniri* Pichena, quod in Ma est *hadveniri.* sed IGronovius id esse putat *non adveniri*, ut Grotius voluerat. sed vide an dici possit, *homines in urbem vel senatum non adveniunt*. immo *veniunt* est verbum in ea re legitimum. pro *e* G et ed pr *est*, vitiose. non esse orationem directam, verbum *inservirent* docet. Ern.

7. *corripuere* PMa.

9. *remp.*] sic post Ryckium et IGronovium edidi auctore Ma. ceteri libri omnes *reipublicae*, quod non minus rectum est. v. 12 5. Ern.

12. *hisdem* Ma.

Agrippinum] hic ille Agrippinus e Stoica domo, laudatus Epicteto et Arriano. quorum verba ad hanc historiam dabo. Epicteti Electis (ap. Stob. Serm. 7, in Opp. Epicteti ed. Schweigh. t. 3 fragm. 56): *διὰ τοῦτο ἐπαινεῖν Ἀγριππῖνον δίκαιον, ὅτι πλείστου ἄξιος ἀνὴρ γενόμενος, οὐδεπώποτε ἐπήνεσεν ἑαυτὸν, ἀλλ' εἰ καὶ ἄλλος τις αὐτὸν ἐπῄνει, ἠρυθρία.* et statim: *καί ποτε μέλλοντι ἀριστήσειν αὐτῷ ἐπέστησεν ὁ λέγων ὅτι φεύγειν αὐτὸν κελεύει Νέρων. καὶ ὃς ἔφη, οὐκοῦν, εἶπεν, ἐν Ἀρικίᾳ ἀριστήσομεν.* Arriani 1 1: *ἀπηγγέλθη αὐτῷ ὅτι κρίνῃ ἐν συγκλήτῳ. ἀγαθῇ τύχῃ. ἀλλ' ἦλθεν ἡ πέμπτη·* (intellige *hora*, non *dies*, ut male in versione Latina). *ταύτῃ δ' εἰώθει γυμνασάμενος ψυχρολουτρεῖν. ἀπέλθωμεν καὶ γυμνασθῶμεν. γυμνασαμένῳ λέγει τις αὐτῷ ἐλθὼν ὅτι κατακέκρισαι. φυγῇ, φησίν, ἢ θανάτῳ; φυγῇ. τὰ ὑπάρχοντα τί; οὐκ ἀφῃρέθη. εἰς Ἀρικίαν οὖν ἀπελθόντες ἀριστήσομεν.* Tacito ista lucem dabunt, dum paullo inferius ait *pulsum cum Italia*. sed cur Marcellus *paterni odii in principes heredem* Agrippinum calumniatur? propter patrem eius Paconium, qui maiestatis reus sub Tiberio periit. eruo e Suetonii Tib. 61: *interrogatum eum a quodam nano adstante mensae inter copreas* (ita legendum, non *capreas*), *cur Paconius maiestatis reus tamdiu viveret, statim quidem petulantiam linguae obiurgasse, ceterum post paucos dies scripsisse senatui ut de poena Paconii quamprimum statueret.* ideo Tacitus mox: *quid*

pinum paterni in principes odii heredem, et Curtium Montanum detestanda carmina factitantem eludere impune sinerent. requirere se in senatu consularem, in votis sacerdotem, in iure iurando civem, nisi contra instituta et caerimonias maiorum proditorem palam et hostem Thrasea induisset. denique agere senatorem et principis obtrectatores protegere solitus veniret, censeret quid corrigi aut mutari vellet: facilius perlaturos singula increpantem quam nunc silentium perferrent omnia damnantis. pacem illi per orbem terrae, an victorias sine damno exercituum displicere? ne hominem bonis publicis maestum, et qui fora theatra templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis pravae compotem facerent. non illi consulta haec, non magistratus aut Romanam urbem videri. abrumperet vitam ab ea civitate cuius caritatem olim, nunc et aspectum exuisset.

29 cum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus ac minax, voce voltu oculis ardesceret, non illa nota et celebritate

Agrippino obiectum nisi tristem patris fortunam? quando et ille perinde innocens Tiberii saevitia concidisset. Lips. *Ragonium* BM[a] et Puteolanus.

1. *Curtium Montanum*] cuius mentio H. 4 40 et 42. Lips.

2. *eludere*] in animo videtur habuisse locum Cic. pro Mil. 12: *se posse eludere rem publicam in istis suis cogitatis furoribus.* Ern.

3. *requirere se in senatu*] ego nullum alium sensum hinc extrico, nisi quem edidit Pichena, ut *requirere se* dictum sit pro *requisiturum se*, quod verba *nisi induisset* desiderant. et supra notavimus, ubi futura non usitata satis sint, praesentia poni. at Freinshemius sic capit: si negaret se esse proditorem et hostem, quaerere cur in senatum non veniret. bona sententia, sed ea non in verbis, quantum mihi licet adsequi. Ern.

6. *ageret s. et pr.*] Taciti manum fuisse censeo: *denique agere senatorem, ut principis obtrectatores protegeret, solitus.* Gron.

8. *increpantium* Ma.

silentium] eu calumniam! viri boni silentio etiam apud tyrannum peccant. audi illa apud Senecam, Oedipo 523 sq: cr. *tacere liceat. nulla libertas minor a rege petitur.* oed. *saepe vel lingua magis regi atque regno muta libertas obest.* Lips.

16. *ut erat*] ita edidit Pichena e vestigiis M[a], in quo *uteret.* eam correctionem veram puto. nec ceterae lectiones, ut AG et ed pr *vinceret*, Puteolani Beroaldi et seqq *inveheretur*, ullo modo coeunt cum verbo *ardesceret;* omninoque nullum aliud verbum, quod a *cum* pendeat, desideratur. brevitatem orationis voluerunt explicare, qui *vinceret* vel *inveheretur* addidere. sensus enim est: cum his atque talibus inveheretur, idque ea vehementia ut ardor animi e vultu et oculis elucere, B habuit *verteret*, quod vergit ad lectionem M[a]. Ern. *ac* M[a]: vulgo *et.*

17. *celebritate*] cum Rhenano lego *crebritate.* Lips. nescio quid *celebritate* ita offenderit viros doctos, quod exquisitius pro crebritate dici hodie notissimum est; unde, cum omnes scripti et editi ante Freinshemium habeant (nam non Lipsius re-

periculorum sueta iam senatus maestitia, sed novus et altior pavor manus et tela militum cernentibus. simul ipsius Thraseae venerabilis species obversabatur; et erant qui Helvidium quoque miserarentur, innoxiae affinitatis poenas daturum. quid Agrippino obiectum nisi tristem patris fortunam, quando et ille perinde innocens Tiberii saevitia concidisset. enimvero Montanum probae iuventae neque famosi carminis,
30 quia protulerit ingenium, extorrem agi. atque interim Ostorius Sabinus Sorani accusator ingreditur, orditurque de amicitia Rubellii Plauti, quodque proconsulatum Asiae Soranus pro claritate sibi potius accommodatum quam ex utilitate communi egisset, alendo seditiones civitatium. vetera haec: sed recens et quod discrimini patris filiam connectebat, quod pecuniam Magis dilargita esset. acciderat sane pietate Serviliae (id enim nomen puellae fuit), quae caritate erga parentem, simul imprudentia aetatis, non tamen aliud consultaverat quam de incolumitate domus, et an placabilis Nero, an cognitio senatus nihil atrox afferret. igitur accita est in senatum, steteruntque diversi, ante tribunal consulum gran-

cepit, ut putat Ryckius), id cum Ryckio restitui. Cicero ep. 7 2: *nos hic multitudine et celebritate iudiciorum et novis legibus ita distinemur*. ubi item Lambinus tentat *crebritate*. mox BG *ulterior pavor :* sed in margine *altior;* quod Tacito dignius. Ern.

8. *protulerit ingenium*] poeticam facultatem ostendisset. Suetonius *artem* dixit, Plinius iunior *studia sua proferre*. Acidalius *sed* addi volebat, quod est in A. mox idem Acidalius malebat *accusationem ingreditur*, velut alioqui *ingreditur orditurque* idem forent. immo *ingreditur* int. curiam, senatum. erat enim eques modo, exspectabatque foris dum tempus esset. Ern. *sed* non habet B.

10. *rubelli* Ma.

proconsul] melius *proconsulatum*. Lips. recepit Pichena; putatque vulgatum inde natum quod *procos.* scriptum esset, ut in Ma. Ern.

13. ego ex Ma codice (qui habet *et quot discrimini*) τὸ *quot* ut supervacuum recidendum puto. prorsus enim Taciti fuit: *vetera haec, sed recens, et discrimini patris filiam connectebat.* in duobus prioribus membris orationis intelligi voluit verbum substantivum. Gron. Pichena malebat *et quod*, Freinshemius *id quod.* in utroque incommodum τὸ *quod* bis parum suaviter concurrere. itaque magis placet I Gronovii *et quo.* Ern. B *sed recens discrimen patris in filiam.* non vidit illa *et quot* Furia.

14. *pecuniam Magis dilargita*] cape ad lucem historiae Scholiastis hanc notam (ad illud Iuvenalis 6 552: *faciet, quod deferat, ipse*) *Egnatium philosophum significat, qui filiam Bareae Sorani, quam cum ipse ad magicam descendisset, hortatus detulit Neroni.* sed velim obiter corrigi: *quam, cum ipsius ad magicam descendisset hortatu, Neroni detulit.* Lips. immo cum Freinshemio *ipse ad magicam discendam esset hortatus.*

dis aevo parens, contra filia intra vicesimum aetatis annum, nuper marito Annio Pollione in exsilium pulso viduata desolataque, ac ne patrem quidem intuens, cuius onerasse pe-
31 ricula videbatur. tum interrogante accusatore an cultus dotales, an detractum cervici monile venum dedisset, quo pecuniam faciendis magicis sacris contraheret, primum strata humi longoque fletu et silentio, post altaria et aram complexa, "nullos" inquit "impios deos, nullas devotiones, nec aliud infelicibus precibus invocavi quam ut hunc optimum patrem tu, Caesar, vos, patres, servaretis incolumem. sic gemmas et vestes et dignitatis insignia dedi, quomodo si sanguinem et vitam poposcissent. viderint isti, antehac mihi ignoti, quo nomine sint, quas artes exerceant: nulla mihi principis mentio nisi inter numina fuit. nescit tamen miser-
32 rimus pater; et si crimen est, sola deliqui." loquentis adhuc verba excipit Soranus, proclamatque non illam in provinciam secum profectam, non Plauto per aetatem nosci potuisse, non criminibus mariti connexam: nimiae tantum pietatis ream separarent, atque ipse quamcunque sortem subiret. simul in amplexus occurrentis filiae ruebat, nisi interiecti lictores utrisque obstitissent. mox datus testibus locus; et quantum misericordiae saevitia accusationis permoverat, tantum irae Publius Egnatius testis concivit. cliens hic Sorani, et tunc emptus ad opprimendum amicum, auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam ima-

2. *in exsilium pulso*] nuper inter coniuratos. Lips.

7. *altaria et aram*] utrum aram Victoriae intelligit, quae ante curiam? an altaria et aram Veneris Genetricis, in cuius templo nunc senatus? Lips. hoc verum. similiter ista iungit Plinius Paneg 1 *inter aras et altaria.* sermo autem de templo Iovis Capitolini. Ern.

10. *et vos*] copula abest ab AM^a et ed pr. quia est narrantis oratio, copulam non reiiciam. Ern.

17. *plautio* M^a.

19. *separarent atque ipse*] sic AM^a et ed pr. *atque* etiam est in BG, sed *ipse* excidit. ceteri omnes *separarent a se.* illud haud dubie melius, et iam Ryckio Gronovioque receptum. sensus est: separarent modo caussam filiae a sua: tum se facile ac libenter omnes poenas toleraturum. observanda elegantia in *atque*, ut in illo archimimi ap. Suet. Vesp. 19: *centum sibi sestertia darent, ac se vel in Tiberim proiicerent.* Ern.

22. *misericordiae*] praeclare libri. vulgo *nunc.* errore ex concisa ratione scribendi, *miae.* ingenio suo pridem hanc correctionem vindicaverat Faernus. nec invideo ego, nec culpo. Lips. idem in libris repperere Vertranius et Ursinus. sic plane et ed pr. et in G in margine additum fuit, sed erasum, ut tamen adhuc assequi oculis liceat. Ern.

ginem honesti exercitus, ceterum animo perfidiosus et subdolus, avaritiam ac libidinem occultans; quae postquam pecunia reclusa sunt, dedit exemplum praecavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie bo-
33 narum artium falsos et amicitiae fallaces. idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti, qui magnitudine opum praecipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit, exutusque omnibus fortunis et in exsilium actus, aequitate deum erga bona malaque documenta. Thraseae Soranoque et Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italia depelluntur. Montanus patri concessus est, praedicto ne in re publica haberetur. accusatoribus Eprio et Cossutiano quinquagies sestertium singulis, Ostorio duodecies et quaestoria
34 insignia tribuuntur. tum ad Thraseam in hortis agentem

1. *honesti et exerciti*] suadeo scribas *honesti exercitus*, ex sententiae ductu. Lips. recepit Pichena eumque secuti omnes, contra libros. sed veterem lectionem defendit Gronovius Obs. 2 4 p. 234; et explicat, cuius is habitus, ea frons, quae praeferat imaginem hominis honesti et firmi atque exerciti philosophi. eamque rationem adversus Ryckium, temere codicis M[a] auctoritate nisum, defendit late IGronovius. mihi tamen ne sic quidem persuasum est ut Lipsii correctionem repudiem, quam et neuter Gronovius ausus est e textu eiicere. durius mihi videtur dictum: *auctoritatem Stoicae sectae praeferebat ore et habitu ad exprimendam imaginem h. et e.* nec ullo modo concoquo *os et habitum ad exprimendum aliquid*, pro *exprimente.* cur non potius dixisset *ore et habitu exprimens imaginem honesti et exerciti;* quod erat in promtu. nunc clarum est, ut opinor, voluisse alio modo dicere, quod 15 45 dixerat: *Graeca doctrina ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat.* huic simillimum est, *ore et habitu exercitus ad exprimendam imaginem honesti, ceterum animo perfidiosus.* non hoc simplicius ac melius est quam illud, quod sine argutiis defendi et explicari non potest? *imago honesti* dicitur, ut apud Ciceronem saepe *species*, *simulacrum honesti*, *virtutis.* mox copulam *et* ante *subdolus* delevi, auctoribus BGM[a]. Ern.

8. *labentem*] AR *labantem*, unde edidere Ryckius Lallemannus et Broterius. *labentem* verum est, quod bene opponitur *florenti*, non *labantem.* sic *domus labens* apud Virgilium i. e. ruens ad interitum. Ern.

9. *aequitate deum erga*] depravatio. quam adnoto, non tollo. nisi placet eum ἐπικουρίζειν, et dicere deos haec iisdem oculis adspexisse, aequos bonis malisque exemplis et sine cura nostri. Lips. quicquid dicant, ἐπικουρίζει Tacitus, aut patitur sensus qui pios etiam et divinae providentiae adsertores saepe turbarunt, cum viderent scelus praemia, virtutem supplicia sequi. *aequitatem* vocat indifferenter aliquid ferre, nihil ad id commoveri. ut Cicero Agrar. 1 5: *quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, socer tuus? et si ego eius aequitatem animi novi, non invitus.* adde Obs. 17. Gron. recte. et est similis sententia supra 14 12. Ern.

12. *ne in rep.*] accipio, ut Romae quidem esse ei liceret, sed procul ab honore omni et publicis muneribus, vitam ageret privatam. Lips.

quaestor consulis missus vesperascente iam die. illustrium virorum feminarumque coetus frequentes egerat, maxime intentus Demetrio Cynicae institutionis doctori; cum quo, ut coniectare erat intentione voltus et auditis, si qua clarius proloquebantur, de natura animae et dissociatione spiritus corporisque inquirebat, donec advenit Domitius Caecilianus ex intimis amicis, et ei quid senatus censuisset exposuit. igitur flentes queritantesque qui aderant, facessere propere

formulam *patri concessus est*, pro in patris gratiam veniam accepit, illustravere alii, v. Clav. Cic. in h. v. Ern.

1. *quaestor consulis*] consulum ergo proprius aliquis quaestor? apparet e Dione; qui in actis anni 716 scribit *ApClaudium et CNorbanum consules primos binos quaestores habuisse.* si id non sit, scribam *quaestor consuli missus*, id esset, a consule missus. quod fieri solere observamus in iis qui damnati a senatu. nam consul eius caput, administer autem consulis quaestor. Dio 58 4 de Geminio Rufo: *καὶ μαθὼν τὸν ταμίαν ἐπὶ δικαιώσει αὐτοῦ παρόντα, αὐτός τε ἑαυτὸν ἔτρωσε, καὶ ἐκείνῳ δείξας τὸ τραῦμα, ἀπάγγειλον, ἔφη, τῇ γερουσίᾳ ὅτι ἀνὴρ οὗτως ἀποθνήσκει.* Lips.

3. *Cynicae institutionis*] quae secta revera a Stoica tunica tantum distat, i. e. quod nudius et inverecundius Cynici, quae velant et tegunt leviter Stoici. Demetrii huius laus apud Philostratum 4 25 de vita Apollonii, Senecam de Benef. 7 8, cuius verba: *paullo ante Demetrium rettuli, quem mihi videtur rerum natura nostris temporibus tulisse, ut ostenderet nec illum a nobis corrumpi, nec nos* (omnino scribo, *et nos.* ita enim concludit, *ne aut exemplum saeculo aut convicium deesset*) *ab illo corripi posse. virum exactae* (*licet neget ipse*) *sapientiae, firmaeque in his quae praeposuit constantiae.* et ep. 63 (62): *Demetrium virorum optimum mecum circumfero, et relictis conchyliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror.* vox eius magni animi ad Neronem, *ἀπειλεῖς μοι θάνατον· σοὶ δ' ἡ φύσις*, apud Arrianum 1 25. Lips.

4. *auditu*] ABM[a] et ed pr *auditis.* eodem vergit G *auditus.* praefert IGronovius. suspicio tamen esse potest τὸ *s* adhaesisse e sequente *si*, atque inde *auditis* et *auditus* natum. Ern.

8. omnes scripti et edd veteres *queritantes*, nisi quod nonnulli, ut ed pr et A, *querentes. quiritantes* coniectura est Rhenani, quam nec ipse recipere ausus est, recepta post tacite a Lipsio, ut opinor, et ad ceteras edd propagata. non ignoro dubitari a doctis viris de verbo *queritandi*, et librarios subinde hoc verbum dedisse ubi alii rectius alterum, ut apud Livium 39 8 et 10, 40 9, quibus in locis vide Drakenborchium. diligentissime omnium de hoc verbo egit Schwarzius ad Plinii Paneg. 29, ubi omnes scripti, praeter unum Salisburgensem, habent *queritantibus sociis*, et edd veteres omnes, recentiores a Livineio inde *quiritantibus*, sine librorum veterum auctoritate. is autem ita decernit, usum hic magis spectandum quam analogiam, quae sane ferat *queritare*; in ista varietate librorum tutius scribi ubique *quiritare*, donec e poeta exemplum proferatur, ubi e quantitate syllabae secundae de vera scriptura indicari possit; denique verbo *quiritandi* adhaesisse notionem *querendi*, et pro hoc dictum accipi posse. bene. interim omnibus in locis, v. c. Livii, ubi libri variant, intelligitur non merus questus, ut h. 1, sed qui cum clamore coniunctus sit et cum imploratione auxilii. in illo ipso

Thrasea, neu pericula sua miscere cum sorte damnati hortatur, Arriamque tentantem mariti suprema et exemplum Arriae matris sequi, monet retinere vitam filiaeque communi

35 subsidium unicum non adimere. tum progressus in porticum, illic a quaestore reperitur, laetitiae propior, quia Helvidium generum suum Italia tantum arceri cognoverat. accepto dehinc senatus consulto Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit; porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quaestore "libemus" inquit "Iovi liberatori. specta, iuvenis; et

loco Plinii *quiritantibus sociis* non est simpliciter *querentibus sociis* (quamquam saepe apud Ciceronem et Livium *queri socii* dicuntur, h. e. iniurias ad senatum populumque deferre), sed *fidem populi Romani implorantibus*, quod ipsum saepe apud Ciceronem dicuntur facere, item confugere ad fidem S. P. Q. R. atqui talis imploratio fidei et auxilii h. l. intelligi non potest, nisi forte quae usitata illa formula fiat, *proh! deum atque hominum fidem!* deinde si nullum illud verbum est, qui fit ut librarii tam multi tam saepe variisque in locis dederint? nam alienum verbum substitui frequentissimum, sed verbum tamen. denique in aliis locis variant tamen mss et veteres edd. at hic consentiunt. igitur etsi non definire audeo *queritare* esse verbum probum, tamen scripturam mss et edd veterum malui dare quam meram coniecturam, facile interim passurus, si quis Tacitum *quiritantes* scripsisse malit, a quo ipse non valde abhorreo. Ern. pro *facessere* Heinsius mallet *facesserent*. A *miscerent*.

2. *exemplum Arriae matris*] Arria mater uxor fuit Caecinae Paeti, qui in partibus Scriboniani contra Claudium. ideo ad mortem actus. sed praeivit uxor, aeterno et inaudito exemplo, semet feriendo, extractumque pugionem marito porrigendo cum voce, *Paete, non dolet.* Plinium lege ep. 3 16 ad Nepotem. Martialis de hac heroina I 14: *casta suo gladium cum traderet Arria Paeto, quem de visceribus traxerat ipsa suis, si qua fides, vulnus quod feci non dolet, inquit: sed quod tu facies, hoc mihi, Paete, dolet.* in Zonara 11 9 et Dione 60 16 eadem narratio. sed corrupta verba Graeca, παῖ οὐϰ ἀλγῶ, et in puerili mendo Xylander *puer, non dolet.* scribe: *Παῖτε, οὐϰ ἀλγῶ.* hanc Arriam Scholiastes in vita Persii notat fuisse poetae illi cognatam. *ipse Persius*, inquit, *decem fere annis summe dilectus apud Thraseam est, ita ut peregrinaretur quoque cum eo aliquando, cognatam eius Arriam uxorem habente.* quid est autem diligi apud Thraseam? soloecus sermo. ms Vulcanii *apethithrasea.* facile correctu, *a Paeto Thrasea.* commentarii autem huius parum adhuc pervulgati auctoritate saepe nitor. quis carpet? doctus ille, probus: immo in pleraque parte et probi. utinam hodie sic commentemur! debemus eum P. Pithoeo IC, viro doctrinae, iudicii, vitae directae. Lips.

8. *porrectisque*] sic libri, nisi quod A et ed pr *productisque*, unde possis coniicere *perruptisque.* sed vulgatum verum puto; nec video cur displiceat Acidalio et Freinshemio. copula a Pichena addita est et in BG et ed pr. mox ed pr *fudit*, G *effundit;* quod non adeo displicet. nam haec fecit et dixit, dum cruor effunditur. idem liber mox *super adspergens*, item *expediat*, ut BMa et edd pr, Puteolani, Beroaldi, sqq. irrepsit deinde *expedit.* Pichena vetus restituit. Ern. B *superspergens*, et *libamus.*

omen quidem dii prohibeant: ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.". post lentitudine exitus graves cruciatus afferente, obversis in Demetrium

4. multa et libro huic et Neronianae historiae deesse clarum. duo anni dicendi supersunt, in quibus de adventu Teridatis, de coniuratione Viniciana, de motu Vindicis, aliaque digna quae a magno auctore tradita legeremus, si fatis ita visum fuisset. Lips.